

for
phenol

20

Doğm. 216⁵
~~106~~

Divinitas

Maran

104

B.

S. III.
192.

PARISIIS,

Typis JACOBI FRANCISCI COLLOMBAT, Regii Bibliopoli.
Prototypographi.

MDCCLXV

CUM APPROBATIONE, ET PRIVILEGIO REGIS

Page 2165

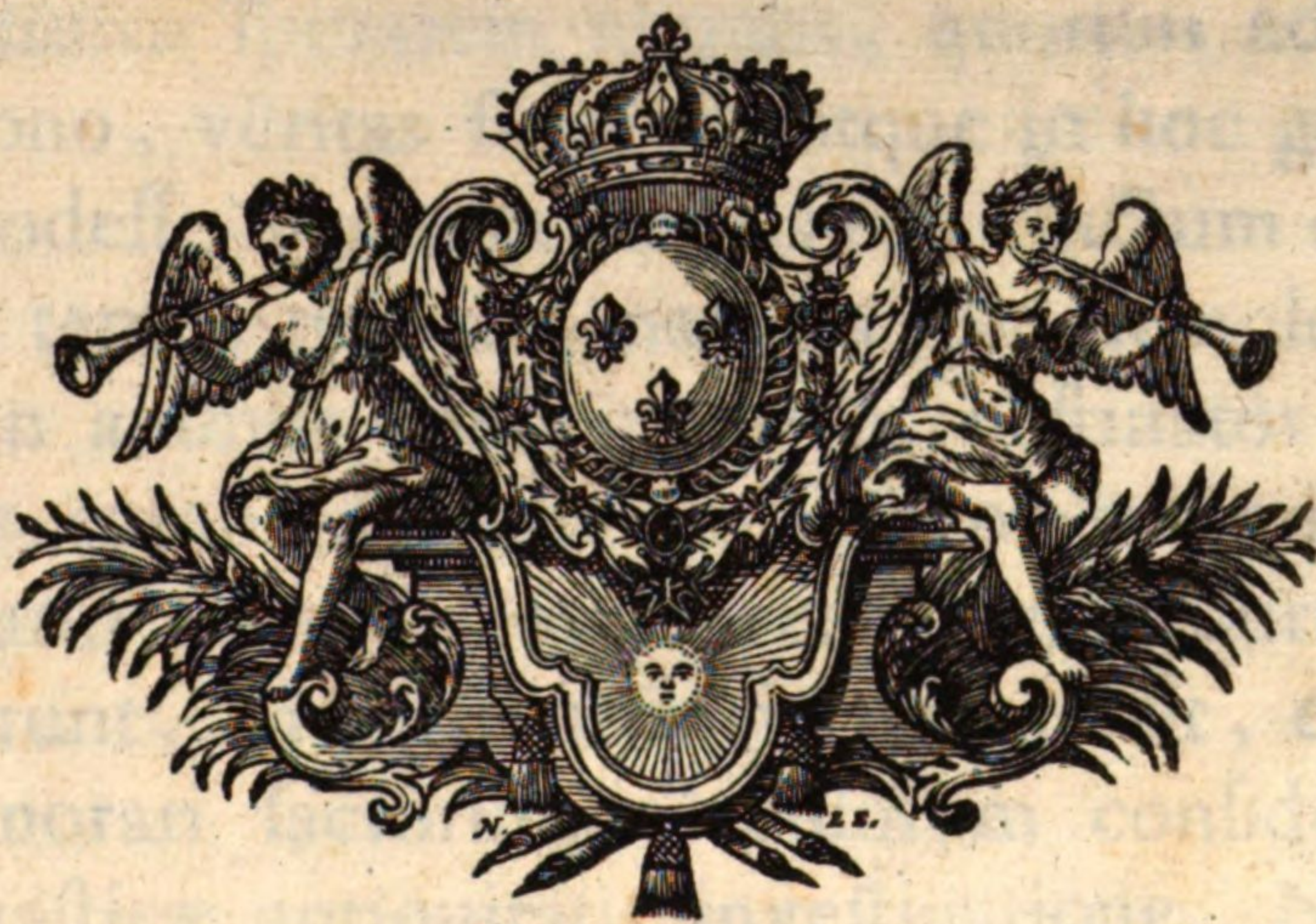
~~Page B. 106.~~

DIVINITAS
DOMINI NOSTRI
JESU CHRISTI,
Manifesta in Scripturis & Traditione.

OPUS IN QUATUOR PARTES DISTRIBUTUM.

In quibus Christi Divinitas, non omissis quæ ad Spiritum Sanctum attinent, demonstratur. 1°. Ex Scripturis Veteris & Novi Testamenti. 2°. Ex perpetuo omnium Catholicorum inter se & cum pluribus sectis consensu. 3°. Ex perpetuis contra Judæos, Ethnicos & Hæreticos controversiis. 4°. Ex unanimi Sanctorum Patrum doctrina, quorum difficilia quæque loca explicantur & illustrantur.

*Operâ & studio unius ex Monachis Congregationis
Sancti Mauri. (Maran Puid.)*

P A R I S I I S ,

Typis JACOBI FRANCISCI COLLOMBAT, Regis Christianissimi
Prototypographi.

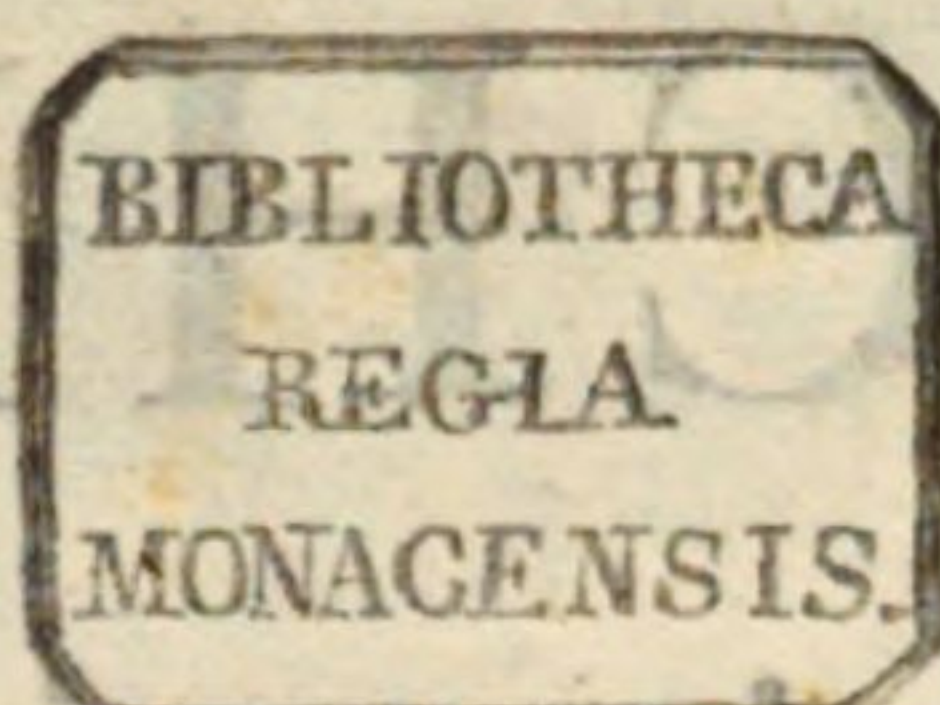
M. D C C. X L V I.

CUM APPROBATIONE, ET PRIVILEGIO REGIS.

DIVINITAS

DOMINI NOSTRI

CRISTUS

Manifesta in scripturis & Traditione.

OPUS IN QUATUOR PARTES DISTRIBUTUM.

In quibus Christi Divinitas, non omnis quæ ad spiritum sanctum
attinet, demonstratur. 1. Ex scripturis Veteris & Novi Testamenti.
2. Ex perpetuo consensu omnium Catholicorum inter se & cum pluribus
seclis consent. 3. Ex perpetua contra Judæos, Ethnicos & Hære-
ticos controversia. 4. Ex unanimi sanctorum Patrum doctrina,
quorum difficultas quæque loca explicantur & illustrantur.

Opus & studio unius ex Monachis Congregationis
Santi Mariæ.

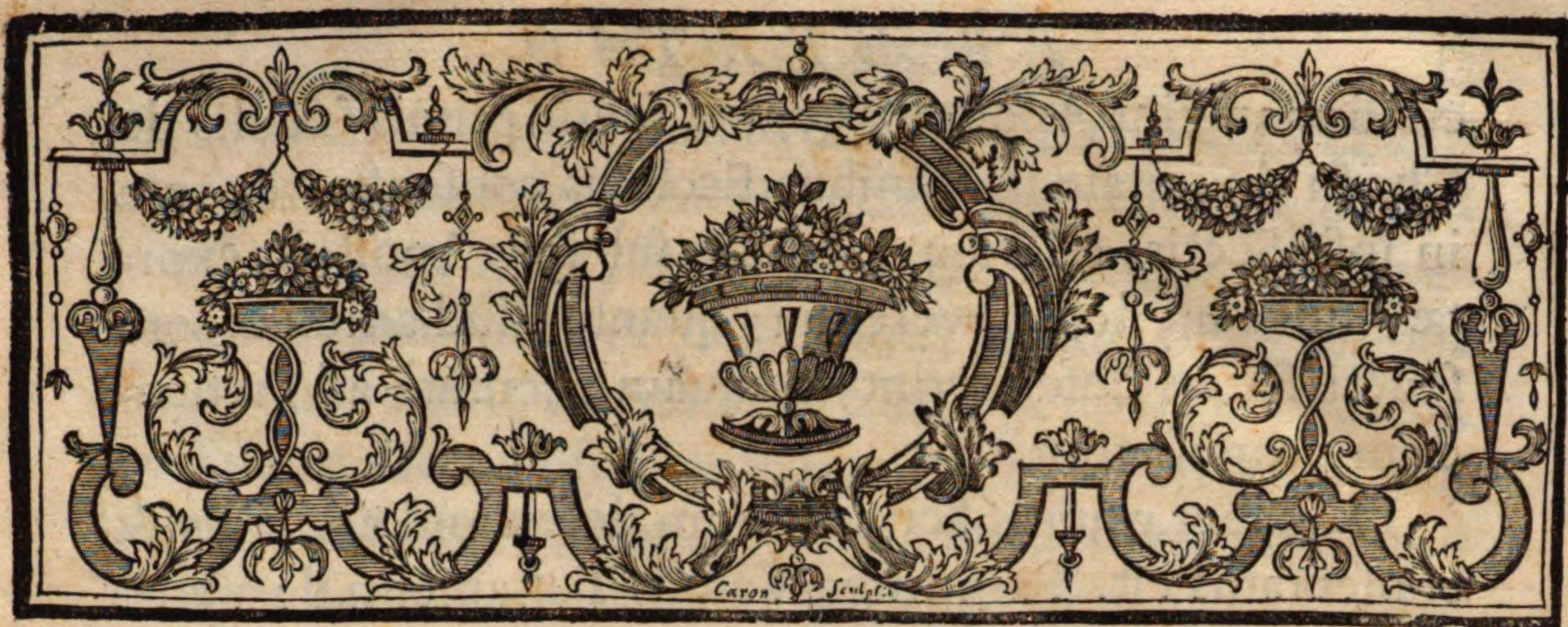

PARISIIS

Typis Jacobi Francisci Colombei, Regis Christianissimi
Prototypographi.

M. DCC. XLVI.

CUM APPROBATIONE, ET PRIVILEGIO REGIS.

PRÆFATIO.

I. **H**UJUS Operis formam & ordinem præfixa volumini pagina ante oculos ponit, ac distributionem in quatuor Partes breviter enuntiat. Sed tamen quid in tota elucubratione tentatum sit, & quæ ex ea utilitas sperari possit, paulò uberius exponendum videtur, ut studia legendi excitem, si quâ ratione possim, saltem in iis, quibus Ecclesia & veritas in amoribus sunt. Nam si iis tantum laborassem, qui sacro dogmati & Ecclesiæ & sanctis Patribus bellum indicunt; haud equidem defuturos sperarem aliquos, quorum ad oculos, Christi dono, veritas fulgeat; atque in hoc genere vel paucis prodesse magnum laboris mei fructum esse ducere. Sed tamen non me maxima spes demulceret insinuandæ in animos adeò cæcos & obstinatos veritatis. At ita res comparatæ sunt, ut suscepta materiæ pertractandæ ratio, si nihil eos moveat, qui obduruerunt & percalluerunt, fidem in aliis firmare possit, eorumque animos morari sacrorum oraculorum consideratione, & Ecclesiasticæ antiquitatis investigatione. Non enim excutiendæ nobis sunt petitæ è Philosophis argutiæ & intorta sophismata: sed pro viribus demonstrandum quid Prophetæ crediderint & speraverint; quid Christus de se ipse docuerit; quo sensu ejus dicta retulerint &

confirmaverint Apostoli; quanta fuerit primis sæculis de Christi divinitate in omnibus Ecclesiis consensio; quanta in ipsis Seētis, quarum nonnullæ sub ipsis Apostolis exortæ, hujus mysterii reverentia; quanto illud animi ardore sancti Patres defenderint, & quàm accuratè ad credendum proposuerint.

II. Liber primus Scripturarum defensionem addiētus & consecratus est. Pars prima Veteris Testamenti de Verbo testimonia, ejusque Incarnationis prædictiones continet. Quanti sit momenti hæc divinorum oraculorum defensio satis intelliget, quisquis eam considerabit non solùm adversus hæreticos, sed etiam adversus omnes incredulos & infideles valere.

In secunda Parte diligenter inquiritur, quid Christus publicè coram Judæis de se ipse differuerit, quid privatim Discipulis suis tradiderit; quâ mente, quo consilio illum Evangelistæ semper in hac divinitatis suæ prædicatione perstitisse ostendant; quid eis propositum sit, cùm & ipsi eadem de illo prædicant, & alia ad illius defensionem testimonia colligunt; cur eadem asseveratio in aliis Novi Testamenti libris. Doctrina toties iterata, tam constanter defensa, tot testimoniis roborata, penitùs ab eorum nugis abhorret, qui Christum aut simplicem hominem faciunt, aut in rebus creatis numerant.

Utraque illa hæresis, Ebionitarum & Arianorum, cùm per tot sæcula in oblivione & tenebris jacuisset, de integro postremis hisce sæculis pullulavit. Ac initio quidem iis, quibus Lutherus & Calvinus parciores in inducendis novitatibus videbantur, Arianorum tricæ arridebant, nec postea defuere qui eas interdum venditarent: sed solutior multò & expeditior visa Ebionitarum & Artemonitarum impietas, eique renascenti extremam manum, ut omnes norunt, Faustus Socinus imposuit, cùm eam Lælius Socinus ipsius patruus antea informasset, ac nonnulli alii prima veluti lineamenta descripsissent.

Utraque hæresis, si odium veritatis spectes, finitima

& conjuncta : neque enim veriti sunt sancti Patres Ebioni & Paulo Samosateno Arium geminare. Utraque humanæ superbiæ, in mysteriis intelligentiam nostram superantibus, molestum credendi onus eximit, & ab auribus animisque removet unam in tribus personis essentiam, ac Filium Dei consubstantialem Patri, ad servi formam demissum & crucifixum. Utraque metaphoras ac subtiles & operosas interpretationes venatur; ita ut si alterutram, demonstrando Christum verè Dei Filium esse, conviceris & fregeris, utramque conviceris & fregeris. Nam Christus non magis Dei Filius & Deus apud Arianos quàm apud Socinianos. Utrique Scripturæ testimonia, quæ summam inter se necessitudinem habent, divellunt ab invicem & dissociant : sed ne separata quidem possint pervertere, nedum conjuncta eludere; nec Christi loquentis asseverationem, aut illius orationis referendæ & doctrinæ confirmandæ modum, quem Evangelistæ & Apostoli sequuti sunt, explicare hæcenus tentarunt, nec si id tentent, temeritatis suæ ullum exitum sperare possint.

Non tamen defunt, si commenta & consequentia ex eis incommoda consideres, insignes quædam inter utramque sectam dissimilitudines & varietates. Nam Ebionitæ & Artemonitæ, seu quod idem est, Sociniani, cum Christum ad simplicis hominis conditionem dejiciant, coguntur in humana ejus natura quærere & explicare quomodo Dei Filius & Deus sit, & Verbum & Sapientia, & splendor gloriæ, & figura substantiæ Patris; quomodo sæcula per eum facta, quomodo missus à Patre de cœlo, quomodo in principio apud Patrem, & ante Abraham; quomodo mundus per eum creatus, & sine ipso nihil factum. Dispar est Arianorum sed non levior insania. Concludunt Christum non semper exstitisse, quia proprius Dei Filius est; in rebus creatis numerandum esse, quia Verbum est Patris & figura substantiæ ejus; infirmum & vile instrumentum esse, quia per ipsum omnia creata.

Perversissimam hanc ratiocinationem non evitavit

Part. II.
num. 12.

Samuël Clarke in libro Angelicè scripto, cui titulum fecit, *Doctrina Scripturæ de Trinitate*, Londini anno 1712. Filium Patri summittit, non ut proprio Patri, sed ut supremæ causæ, quia *Filius Dei est, imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ*. Itaque Sociniani formam servi, quam Christus assumpsit, ad ea extollunt, quæ de divina ipsius natura dicuntur: Ariani verò divinam illius naturam ad servilem statum redigunt. Primi formam Dei reponunt in ipsa carne: Ariani sic formam Dei à carne distinguunt, ut duas servi formas inducant.

Aliud animadverto inter Socinianos & Arianos discrimen. Primi cùm Christum ante Mariam exstitisse ac Spiritum Sanctum personam esse negent, non faciliè delitescunt in Catholici sermonis imitatione. Arianis autem vix umquam latebræ defunt. Post Concilium Nicænum, catholicè plerumque loqui non dubitabant, & damnare quod olim dixerant, tempus aliquando fuisse cùm Filius non esset. Premit eorum vestigia modò memoratus scriptor: multa colligit Scripturæ de Filio & Spiritu Sancto dicta; sed dum unam in tribus essentiam perpetuo artificio eludit, exemplo suo probat, sublata unius essentiæ confessione, omnia prorsus everti, ac nullam Filio generationem, nullam mundi per eum creationem, nullam Spiritui Sancto profectionem, nullam miraculorum & sanctitatis effectiorem, nullis Scripturæ verbis nativum sensum relinqui.

Mirum videri possit, cur duæ illæ hæreses, quarum nomina per tot sæcula odio & infamiâ flagraverant, aditum in animos reperire postremis sæculis potuerint. Dicam equidem invitus: vereor enim ut æquis accipiant animis Protestantes: sed tamen tacere non possum: non subito impetu homines affluere ad renovanda hæc commenta: non repentinum fuit hoc consilium: dudum exercitata fuerant ingenia in Scripturis ad arbitrium interpretandis, cùm in ipsa Trinitatis & Incarnationis mysteria

P R Æ F A T I O.

v

myſteria impietas erupit. Quæſita in Chriſti verbis, *Hoc eſt corpus meum*, figura animos addidit, ut idem audent in illud Joannis, *Verbum caro factum eſt*. In quo quidem tantum fiduciæ conceperunt, ut Arianam hæreſim miſſam facerent, ſequæ Ebionis caſtris communirent. Non eos puduit puſillæ illius & ſpretæ ab omnibus hæreſis, quæ inſignes aliquos auctores naſta, Theodotum & Artemonem, in ipsis penè incunabilis ita exaruit, ut eam paulò poſt Paulus Samofatenus renovaffe dicatur. At Socinianis ſibi confidentibus magis placuit ignobilis illius figura, quàm novus ornatus ac celebritas, quæ ex Arianorum officinis prodeunti acceſſerunt. Ne id quidem ſibi neceſſarium eſſe duxerunt, quod eorum majores fecerant, ut è Scripturis reciderent quidquid eludi poſſe deſperabant: conſcii ſibi erant nihil eſſe quod non poſſent ſubterfugere.

Euseb.
Hist. v.
28. & vij.
30.

III. Doctrinæ immutationes, quas in Eccleſiam ſecundo ſæculo à Philoſophis, quarto à Patribus Nicænis inductas clamitant, etſi ſuâ ſponte fabulæ aniles ſunt, præclarum tamen aperiunt campum ad ea, quæ in libro ſecundo pertractantur. Utinam rerum magnitudini reſponderet pertractandi ratio! Sed certè quidquid effuſiunt nugarum, his res magni momenti & ſpectatu digniſſimæ opponuntur. Primum volunt fuiſſe Juſtinum, qui Chriſtum diceret Verbum eſſe, per quod omnia creata ſunt. At teſtimonia Juſtino antiquiora ſuppeditant primi ſæculi Scriptores, ac ipſi etiam Juſtinus & Irenæus. Summam ignorationem plebi attribuunt eorum, quæ ad myſteria Trinitatis & Incarnationis pertinent. Interdum faſtentur Eccleſiæ voces ſervari; ſed ſententiam ab hominibus eruditis, inſciente & imprudente harum rerum populo, mutari contendunt. At plebi non ſolùm accuratam harum rerum cognitionem adſtruimus, ſed etiam magna veritatis defendendæ ſtudia. Præcipuè verò omnem ſuſpicionem removent, cùm Eccleſiarum omnium conſenſus, quem tribus primis ſæculis conſpiraffe non dubia monu-

Platon.
part. I.
cap. xix.

menta testantur; tum etiam ipsæ hæreses, quæ in summa comminiscendi licentia divinitatem Christi reveritæ sunt. Tales exstiterè Nazaræi, Gnostici, Valentiniani, Marcionitæ, Montanistæ, Novatiani, ac alii nonnulli usque ad Synodum Nicænam.

Non nunc primùm columnæ veritatis levitatem & inconstantiam affingi videmus. Quod novi & recentiores dictitarunt, id Marcionitis olim visum est percommodum. “ Aiunt enim, inquit Tertullianus, Marcionem „ non tam innovasse regulam separatione Legis & Evangelii, quàm retrò adulteratam recurasse. „ Idem infaniebant Artemonis discipuli: doctrinam de Christi divinitate usque ad Victoris tempora ignotam ac demùm sub Zephyrino natam dicebant.

Lib. II.
adversus
Marcion.
cap. ij.
Euseb.
Hist. lib.
V. cap.
xxviii.

Injuriam tamen recentibus Unitariis facerem, si eos ex Marcionitis aut ex Artemonitis commentitias illas doctrinæ mutationes mutuatos esse dicerem. Nequaquam id eis exprobrandum. Pugnant hac in re cum Artemonitis adversâ fronte. Quod enim Artemonitæ nondum sub Victore tentatum fuisse dicebant, id Unitarii nostri jamdudum ante hunc Pontificem inceptum, sub illius Pontificatu absolutum fuisse volunt. “ Philosophiam primò Justinus adhibuit, inquit quidam ex hoc grege, „ post eum Victor Tyrannidem. Sic novitas comparata „ est: intrat ut vulpes, regnat ut leo. „ Necesse non habuerunt Unitarii ab antiquis hæreticis præsidia & adjumenta petere. Præstò illis fuere recentia & domestica exempla. Ecclesiam Reformatores alii sexto sæculo, alii quinto imbui cœpisse detestandis superstitionibus dixerunt: ludus & jocus fuit Socinianis unam & alteram de aureis Ecclesiæ ætatibus detrahere. Persuasum habentibus Ecclesiam tamdiu in tenebris erroris jacuisse, non longum iter conficiendum restabat, ut Trinitatis & Incarnationis mysteria attentarent, & in prima sæcula acerbiter suam & audaciam depromerent.

Platon.
part. II.
cap. iv.

Nihil est unum uni tam simile tamque par, quàm

Platonismi in Ecclesiam introducti fabula, & novæ de Eucharistia doctrinæ ab omnibus Ecclesiis susceptæ commentum. Erat hoc sacramentum usu communi omnibus cognitum : Christi divinitatem quotidianæ institutiones omnium animis imprimebant. Paschasio Corbeienfi mirificè respondet Justinus Martyr. Uterque ab omni fraude & dolo alienus, æqualibus & posteris majorem in modum laudatus. Uterque communem præ se ferens Ecclesiæ doctrinam & ab ea recedere instar horrendi sceleris existimans : uterque imparatissimus ab omnibus præfidiis, quæ ad totum orbem novitate imbuendum necessaria erant. Visus est tamen uterque idoneus, qui in re longè gravissima omnium oculos perstrinxisse, & errorem remotissimis Ecclesiis propinasse diceretur.

Novitatis à Justino & aliis Philosophis allatæ fabula non satiavit horum hominum aviditatem calumniandi. Ne Synodo quidem Nicænæ pepercerunt, quâ nihil post Apostolos venerabilius, quam Christiani omnes admirati sunt, cui ne Ariani quidem verbo maledicere audebant. *Nova fidei conditores* appellarunt Nicænos Patres. Quod enim Justinus inchoaverat, illi perfecerunt : sententiam ille similem Arianis, Filium Patri consubstantialem illi induxerunt. Sunt quos non puduit Tritheismum ab hoc sanctissimo Concilio sancitum asseverare.

Irenic.
pag. 19.

Hic fructus existit conviciorum vel potius blasphemiarum, quas Reformatores in Synodum Nicænam evomuerunt. Petrus Martyr in Commentariis in lib. I. Reg. Nicænos Patres in se invicem velut furias invecos fuisse dicit. Calvinus, Arianis simul & Socinianis audacior, sanctos illos præfules fanaticos appellat lib. de Reform. Eccles. pag. 480. Musculus in Locis Communibus à Satana instigatos fuisse; Beza his cœtibus Satanam præfuisse pronuntiat, teste Episcopio, qui ex illius & aliorum, quos nominavi, testimonio concludit nefas esse cuiquam ob contemptum hujus Concilii molestiam faceffere.

Episcop.
Resp. ad
Libell.
Profes.
Leyd.

IV. Inquirat liber tertius, quâ ratione & viâ Trinitatis & Incarnationis myſteria Judæis Ethnicisque prædicata fuerint: quomodò pro Chriſti carne contra multiplicem Gnoſticorum ſectam; pro illius divinitate contra Ebionitas & Artemonitas pugnatum ſit; quomodò confutati, qui Patrem ipſum crucifixerunt. In tota hac diſputandi ratione idem ſemper myſterium proponitur ad credendum: nulla prorſus varietas, nulla diſſenſio: damnati in anteceſſum Ariani, quotieſcumque antiquis illis hæreſibus catholica veritas oppoſita fuit.

Sic deſenſa Eccleſiæ doctrina & in clariffima luce poſita deſenſores ſuos omni ſuſpicionem exſolvit. Sed tamen uberiori illorum doctrinæ explanationi & locorum difficilium ſolutioni quartus liber dicandus fuit: ſingulorum Patrum, qui ante Nicænam Synodum ſcripſere, examinatur doctrinæ ſeries & principiorum junctura: communiter nonnulla explicantur, quæ communia omnibus ſunt: quantum diſtent à labe Ariana, ex eorum cum Euſebio doctrinæ diſſimilitudine oſtenditur: denique iniqua de formula Nicæna & Patribus Nicæniſis judicia refelluntur.

Reſp. ad
Libell.
Profeſ.
Leyd.

Neglectui eſſe non debuit hæc poſtrema pars operis; ſed eò major adhibenda fuit diligentia, quò majores exſtitere conatus pervertendæ ſanctorum Patrum doctrinæ. Ut quiſque aut Socinianorum cauſam defendere voluit, aut Eccleſiæ conviciari, aut veritati tenebras offundere; ad uſus ſuos adhibuit opinatum illum antiquitatis Arianiſmum. Hoc argumento Episcopius novos Ebionitas inexcufabiles non eſſe probat: hac machinatione Hiftoriam Variationum refellere & uno ictu dejicere aggreſſus eſt Jurius. Tres perſonas conſubſtantiales ab antiquis Scriptoribus admiſſas fatetur: ſed dum æternitatem Filii & Spiritus Sancti ab eis everti, ac ne Dei quidem immutabilitatem ſatis eis cognitam fuiſſe pertendit, non multò felicior in antiquis rebus exiſtimandis viſus eſt, quàm in futuris prædicendis. In hac de antiquis Patribus

Patribus anticipata opinione videtur Clericus fundamenta jecisse omnium nugarum, quas de Ario & de Nicænis Patribus tam sæpè effutiit.

His omnibus æquior nonnumquam Faustus Socinus, qui in Epistola tertia ad Radecium fateri non dubitat, in ipso fermè nascentis Ecclesiæ primordio *tot viros non minus doctrinâ, quàm pietate clarissimos, tot Christi sanctissimos Martyres, adeò ut nullus sit numerus, eum alioqui gravissimum errorem sequutos fuisse, quòd Christus sit unus ille Deus, qui omnia creavit, aut certè ex illius substantia genitus.* Elucet in hac improbitate & impudentia lumen aliquod probitatis & verecundiæ: quid senserint sancti Patres & Martyres minimè dissimulat, etsi parvi pendit.

Ne inter Catholicos quidem defuere iniquæ de antiquis Patribus opinionis adscriptores, inter quos non sine dedecore primas tenuit Petavius; quamquam in Præfatione demitigat quæ minus consideratè in libro primo de Trinitate scripserat. Sed pati non possum Scriptorem hunc longè doctissimum à Curcellæo testem citari Tritheismi Nicænorum Patrum. Facinus indignum hac in re commissum à Curcellæo. Unitatem essentiae numeralem egregiè demonstrat Petavius exquisitis Græcorum & Latinorum Patrum testimoniis: sed quia simul præstitit, quod ipsius instituti ratio postulabat, ut ea explicaret & illustraret, quæ cum hac numerali essentiae unitate in speciem pugnant; Curcellæus ex Petavio describit quidquid sibi ipse objiciebat Petavius; allatas ab eo solutiones & explicationes recidit; sicque nec boni viri functus est officio, & Petavium ita de Patribus sensisse Clerico & Faydito persuasit, quos non puto hanc injuriam Petavii nomini facturos fuisse, si non plus æquo Curcellæi verbis tribuissent.

Videntur iniquis interdum judiciis materiam dedisse vitiosæ interpretationes Latinæ, & loca nonnulla, quæ primâ specie Arianis favent; secus verò, si attentius consideres. Non pauca accuratè interpretando ita emendare

Lib. IV.
de Trin.

Curcell.
Append.
ad Dif-
fert.

Cleric.
Epist.
Crit. 3.
Faydit.
Apolog.
system.
pag. 84.

conatus sum, præsertim in Origene, ut spes sit nullam amplius ad reprehendendum ansam relictam esse. Quòd spectat ad loca in speciem Arianis faventia; ut unum de plurimis exemplum afferam; quis est qui, cùm apud Lactantium legat Filium aliquando non fuisse, non statim Arium ipsum loqui suspicetur? Sed si expendas quæ sequuntur, quæque præcedunt, & quam vim & sententiam habeat interdum illa vox, *aliquando*; Filium in tempore non fuisse reperies.

Sed præcipuè videtur Arianorum imitatio Catholici sermonis decepisse nonnullos, in primis eos, qui olim Origenem, Theognostum, & Dionysium Alexandrinum in suspicionem vocarunt. Nullas enim voces pertimescet Ariana astutia, modò ne fateri cogatur substantiam Patris Filio traditam fuisse, ac Patrem non magis sine Verbo esse posse, quàm lucem sine splendore. Contrà Catholicus, modò hæc doctrina in tuto ponatur, nonnulla dicere non verebitur, quæ Arianis arridebunt, & incautis Arianorum adversariis in offensam venient. Hæc Christi verba: *Nemo bonus, nisi unus Deus; Ut cognoscant te, solum Deum verum*, ad Patrem referunt Ariani; ad eundem referre non dubitant nonnulli ante & post Synodum Nicænam Ecclesiastici Scriptores. Suspecta erit hæc cum Arianis apparens consensio, si res leviter perstringamus. Sed si animum, ut par est, advertamus; summam inter utrosque dissensionem & distractionem reperiemus. Idcirco enim Pater apud Arianos solus est bonus, quia bonitatem suam sibi retinet, nec cum Filio communicat; idcirco solus Deus, quia illius propria est divinitas, nec Filio tradi potuit. Catholici verò consentiunt ut Pater solus dicatur bonus ac solus Deus, id est, solus bonitatis & divinitatis fons, quia bonitatem suam & divinitatem Filio tradidit.

Sensit hoc inter Arianos & Catholicos discrimen Scriptor Anglicus, quem jam citavi: præclare videt unius essentiæ confessione Catholicam doctrinam in tuto esse,

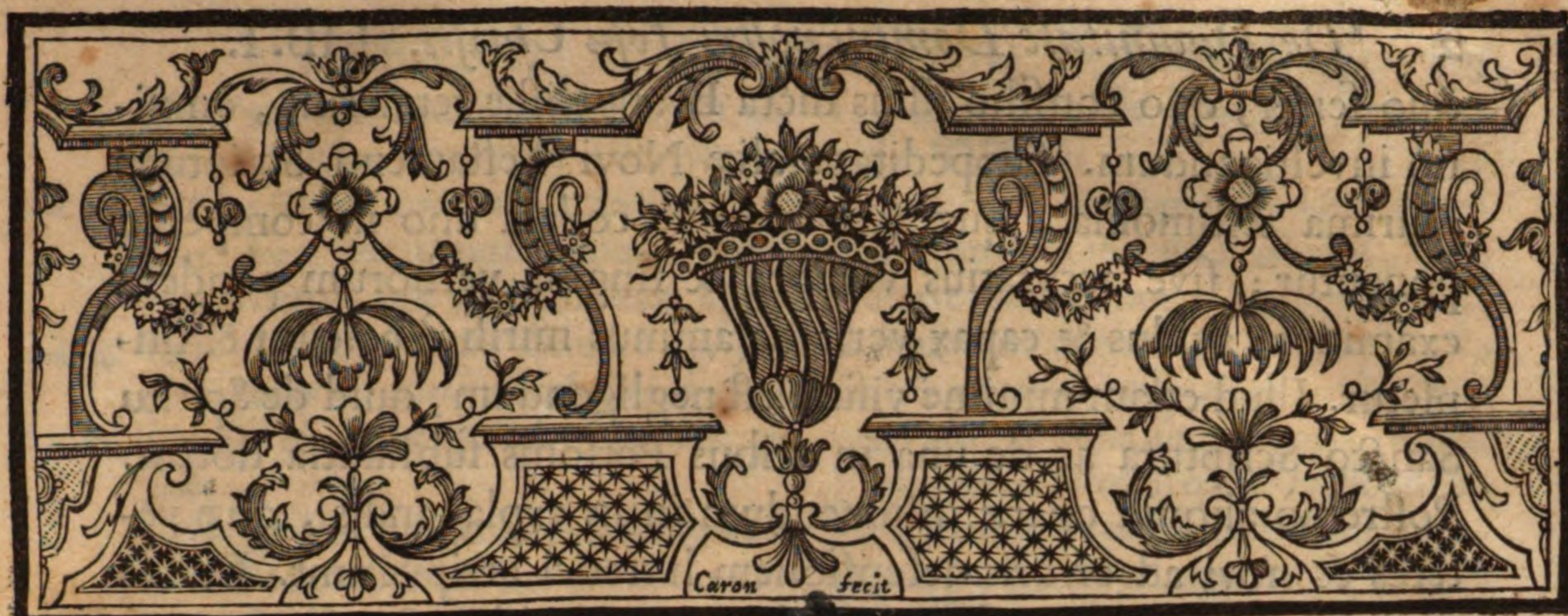
Arianam hæresim ex imo convelli. Suas Scripturæ interpretationes munire conatur nonnullis veterum testimoniis : sed ea sedulò vitat, quæ unam in tribus personis essentiam declarant; aut si quæ ejusmodi proferat, pervertit interpretando. Citat pag. 149. locum ex Epistola Basilii 236. ubi Filius *ab eo, cui consubstantialis est*, etiam accepisse scientiam dicitur. Οὐπὲρ ὅτιν ὁμοῦσι, ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ γινώσκειν ἔχει. Quibus verbis Pater, ut totam suam substantiam, ita & scientiam cum Filio communicasse dicitur. At Clarkius hanc vocem *Consubstantialis*, quam reformidat, ex vernacula interpretatione refecat, & ita reddit, ut *divinam suam substantiam Filius* à Patre accepisse dicatur. Quæ quidem faciliùs conciliantur cum Ariana hæresi : divinam enim quamdam substantiam Filio attribuebant Ariani, sed quæ longè à Patre distaret. Sic etiam part. II. pag. 255. pro eo quod ait Athanasius Orat. 3. contra Arium, *Non aliam esse opificis Verbi divinitatem, præter eam, quæ solius Dei est, quippe cum ex eo sit genitus*; astutus interpres sanctum illum Doctorem inducit asserentem, *Verbum non aliam habere divinitatem, præter eam, quam accepit à solo Deo, utpote ex illo genitum.*

Jamdudum multa cum laude elaborarunt in hac Patrum defensione viri doctissimi, ut inter Catholicos Illustrissimus Meldensis Episcopus, inter Protestantes Georgius Bullus. Sed satis multa in hac ultima operis parte aut colligendo expleta, aut explicando illustrata spero; non ut eorum, qui ante me in eodem curriculo versati sunt, aut laudem imminuam, aut majorem mihi arrogare velim, sed ut videri possim neque actum egisse, neque in rebus non necessariis hanc quarti libri operam trivisse.

V. Si quis autem erit hujus pertractationis fructus, si qua utilitas; grates persolvendæ Christo Domino, sine quo nihil accuratè elaborari, nihil, etiamsi accuratissimè elaboratum sit, legentibus prodesse possit. Eidem Deo ac Domino nostro acceptum refero impensum meo labori

favorem ac patrocinium ab Illustrissimo Franciæ Cancellario, qui tot ac tantis negotiis, quæ ad universi regni utilitatem sustinet, hanc etiam pro suo religionis studio curam adjecit, ut hoc opus publicam lucem aspiceret; illiusque typis mandandi munus selecto Typographo, beneficiis eum devinciendo & remunerando, imposuit. Mandata Illustrissimi Cancellarii exhausta, ut par erat, fuisse, chartæ nitor & typorum elegantia testantur. Sed ego aliud Typographo testimonium & grati animi significationem debeo, quòd me in emendandis operarum erratis, ut vir non Latinè solùm & Græcè sciens, sed etiam Hebraïcis litteris egregiè instructus, plurimùm adjuverit.

DIVINITAS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Manifesta in Scripturis & Traditione.

LIBER PRIMUS.

*In quo Christi Divinitas demonstratur
ex Sacris Scripturis.*

PRIMUS hic de Christi Divinitate Liber in explanandis Veteris & Novi Testamenti testimoniis versabitur. Materia profectò, cùm nulli alii ob Spiritûs Sancti loquentis majestatem secunda, tum numero testimoniorum & rerum ubertate prorsus immensa, nisi justis finibus coerceatur. Non tamen fastidiosis judiciis ita serviam, ut non eadem testimonia iterum atque iterum variis modis consideranda redeant. Nam cùm vetus Testamentum explicatur, magnam ad illius intelligentiam posita in novo præsidia: nefas in interpretandis Prophetarum oraculis impressa Apostolorum vestigia non sequi. In Novo autem Testamento Christi sermones non simplici ac nudâ consideratione expendendi, sed quid coram Judæis disseruerit, quid discipulos privatim docuerit;

2 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

quo sensu, quo consilio illius dicta Evangelistæ retulerint, omnino investigandum. Suppeditant aliæ Novi Testamenti Scripturæ plurima testimonia, quæ sive inter se collata uno in conspectu ponantur; sive accuratius vestiges & singula verborum pondera examines; avidus & capax veritatis animus mirificè pascitur & impletur. Illud etiam minimè visum est negligendum, quid de Spiritu Sancto Scriptura ac de una in tribus Personis substantia doceat. Postremò aliquid operæ infumendum in iis explanandis, quæ veteres & novi ad erroris defensionem hæretici arripuerunt. Ex his prospicere licet, quæ futura sit hujus primi libri structura atque descriptio.

PARS PRIMA.

De Testimoniis Veteris Testamenti.

CAPUT I.

Testimonia Veteris Testamenti de Verbo Dei Filio expenduntur.

- I. *Plures Personæ Divinae in nonnullis Scripturæ locis. II. Sapientia à Deo Patre distincta in Proverbiorum libro. III. Sic etiam in libro Job. IV. Eadem doctrina in libris Sapientie & Ecclesiastici.*

I. **A**NTEQUAM ad Prophetias veniamus, nonnulla nobis considerata sunt testimonia, ex quibus æternum à Deo genitum fuisse Filium demonstratur. Non difficile est unum Deum, plures personas agnoscere in his verbis: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est.* Absurda prorsus erit interpretatio, si hæc Deum secum dixisse opinemur: absurda simul & impia, si ad angelos dicta fingamus.

Gen. j. 26.
iiij. 22.

Cum Christus diceret Judæis, *Abraham Pater vester exultavit ut videret diem meum*; minimè dubitarunt quin se Abraham visum fuisse & cumeo colloquutum diceret: idque ipse responso suo confirmavit. Atque id quidem consentaneum est his, quæ à Moyse narrantur Gen. xviii. ubi Abraham Do-

minus apparuisse dicitur in convalle Mambre. Tres quidem viri apparent, sed unus vocatur Dominus, eumque Abraham, duobus aliis ad Sodomorum eversionem profectis, sic precatur: *Quia semel cæpi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis & cinis.*

Eundem Dei Filium ab Isaïa & à Judæis Babylonem abductis invocatum fuisse, & Daniëli ac Zachariæ apparuisse infra probabimus. Sed ut in iis immorer, quæ à Mose scripta sunt; testatur Auctor libri Sapientie, Filio Dei duce, Israëlitas ex Ægypto profectos fuisse. De sapientia enim, quam à Deo Patre distinguit, ait: *Et deduxit illos in via mirabili, & fuit illis in velamento diei, & in luce stellarum per noctem.* Non semel testatus est Paulus tentatum fuisse ab Israëlitis Christum. Idem Apostolus declarat divinam

Sap. x.
17.

1. Cor. x.
9.

Hebr. iiij.
16.

Joan. viij.
36.

PARS I. *Testimonia Veteris Testamenti.*

3

illam vocem, quæ è monte Sinai au-
dita Israëlitas terruit, Filii vocem

Hebr. xij. 26. fuisse: *Cujus vox movit terram tunc.*

Cur ergo metuamus antiquis Patri-
bus assentiri, qui Verbum Mosi appa-
ruisse docent, eique dixisse: *Ego sum*
Exod. iij. 14. *Deus patris tui, Deus Abraham, & Deus*
Isaac, & Deus Jacob. Ego sum qui
sum.

II. Sed in primis expendendus no-
bis est celeberrimus Proverbiorum lo-
cus, ubi æternus Dei Filius sic de se
loquitur: *Dominus possedit me in initio*
Prov. viij. 23. *viarum suarum, antequàm quidquam*
faceret à principio. Ab æterno ordinata
sum, & ex antiquis antequàm terra fie-
ret. Nondum erant abyssi, & ego jam
concepta eram; necdum fontes aquarum
eruperant; necdum montes gravi mole
constiterant, ante colles ego parturiebar.
Adhuc terram non fecerat, & flumina &
cardines orbis terre. Quando preparabat
calos, aderam.... Cum eo eram cuncta
componens, & delectabar per singulos
dies, ludens coram eo omni tempore, lu-
dens in orbe terrarum.

Habemus his in verbis verum Fi-
lium, omnes ideas Patris complecten-
tem, æquè omnipotentem ac Patrem,
ut qui omnia æquali potestate creave-
rit; genitum ab æterno minimèque
factum, quippe cùm nulla res creata
excogitari possit, quæ non ab eo facta
fuerit, nullum tempus quod non eo
posterius sit; ita conjunctum cum Pa-
tre, ut nihil sine illo Pater operetur.

Nihil hîc loci allegoriis: veram ge-
nerationem demonstrant hæc verba: *Possedit me, ab æterno ordinata sum, jam concepta eram, ante colles ego parturiebar.* Pro eo quod habet Vulga-
ta, *ordinata sum*, legitur Hebraïcè,
יְסֻסְתִּי *inuncta fui*: quo verbo non
tam videtur designari principatus &
imperium Verbi, quàm *ἀπαύγασμα*,
sive splendor paternæ gloriæ: inungi
enim idem est ac splendescere, ut
observat Theophilus Antiochenus,
lib. I. num. 2. Unde Ambrosius, lib.
de Fuga sæculi cap. 13. ait: *Unctus*
naturaliter legitur à Deo Patre, quia
lumen est verum. Videntur Septuagin-

ta, dum reddunt ἐδεμελίωσέ με, le-
gisse **יְסֻסְתִּי**.

Sapientia, postquam generationem
suam tam significanter asseruit, suam
à Patre distinctionem his verbis con-
firmat: *Cum eo eram cuncta componens,*
ludens coram eo omni tempore. An non
ergo absurdissima sit allegoria, si qua
proprietas divina, si quod attributum,
ab æterno genitum, inunctum, con-
ceptum, partu editum fuisse & cum
Deo, sive apud Deum fuisse, & coram
eo omnia dicatur composuisse. Eadem
sapientia, quæ se ab æterno genitam
& inunctam dicit, Filius vocatur in
alio Proverbiorum loco, & Patri in
rerum creatione sic adjungitur: *Quis*

Prov. xxx.

continuit spiritum in manibus suis? Quis
colligavit aquas quasi in vestimento? Quis
suscitavit omnes terminos terra? Quod
nomen est ejus, & quod nomen filii ejus,
si nosti? Hæc Vulgatæ verba, *Cum eo*
eram cuncta componens, & delectabar
per singulos dies, Lxx. interpretibus
accuratè respondent; at fonti Hebræo
non item, ubi sic habemus: **וְאֵתִי אֶלֶם אֲנִי וְאֵתִי אֶלֶם אֲנִי**

Et eram apud illum nutritius (vel ut
Aquila reddit, πεινασμένον nutritia)
& delicia eram illius. Vox illa **אֶלֶם**
Theodotioni & Symmacho idem esse
visa est ac ἐσπεργμένον *firmata*; multis
interpretibus idem ac artifex. Sed si
retineatur nutritii, sive nutritiæ signi-
ficatio, efficere debet ejusmodi me-
taphora, ut Filium sciamus verè Fi-
lium esse, & omnia à Patre verè acci-
pere, nec quidquam facere nisi quod
viderit Patrem facientem. Hinc in li-
bro Sapientiæ vocatur Sapientia *μύσις*
scientiæ Patris, & *αἰρεσις* operum ejus,
quasi initietur quodammodo scientiæ
Patris, quam totam comprehendit,
& eorum, quæ facit Pater, quodam-
modo discipula sit, quia Pater ei de-
monstrat quæcumque facit. Sic etiam
lulus ille, quem Sapientia omni tem-
pore in orbe terrarum ludit coram
Patre, non imminuit majestatem Filii,
sed eò spectat, ut infinitam & operum
varietatem & operantis facultatem
admiremur; vel ut Sapientiam, velut

4 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

ii, qui coram iudicibus & spectatori-
bus industriæ suæ specimina exhibent,
ita iudice quodammodo & spectante
Patre omnia condidisse intelligamus.

Hujus Proverbiorum loci explica-
tionem auctoritas Apostoli confirmat,
Coloss. i. qui de Filio ait: *ὅς ἐστιν εἰκὼν τῆ θε-
οῦ ἀόρατος, ἀφωτότοκος πάσης κτίσεως·
ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ
τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες,
εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι. τὰ πάντα δι'
αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτισαί· καὶ αὐτός ἐστι
πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν.*
*Qui est imago Dei invisibilis, primoge-
nitus omnis creatura. Quoniam in ipso
condita sunt universa in calis & in terra,
visibilia & invisibilia, sive throni, sive
dominationes, sive principatus, sive po-
testates, omnia per ipsum & in ipso crea-
ta sunt: & ipse est ante omnes, & omnia
in ipso constant.*

Gemellus profectò hic Apostoli lo-
cus Salomonis sententiæ. Ut apud Sa-
lomonem Sapientia ab æterno inuncta
& ante omnia concepta & genita,
quia cum Deo omnia composuit; ita
Filius apud Paulum ante omnia est,
primogenitus est omnis creaturæ, quia
per eum & in ipso omnia creata.
Quemadmodum in Proverbiis Sa-
pientia sic ab æterno fuit inuncta, ut
non solum ideas omnes, sed etiam
omnipotentiam à Patre acceperit; sic
Filius apud Paulum imago est Dei in-
visibilis ita perfecta, ut non solum in
eo, tamquam omnes ideas Patris com-
plectente, sed etiam per eum, ut æquè
omnipotentem, omnia creata sint. Do-
cet Paulus omnia à Filio conservari,
Omnia in ipso constant. Sic etiam Sa-
pientia non solum creatricem se om-
nium esse profitetur, sed etiam con-
servatricem: *Et delectabar per singulos
dies, ludens coram eo omni tempore.*

Observanda etiam hæc rerum &
verborum inter Apostolum & Salomo-
nem similitudo: Filius vocatur à Paulo
Primogenitus omnis creatura, & à Salo-
mone *Principium viarum Dei*. Nam pro
eo quod habemus in Vulgata, *Domini-
us possedit me in initio viarum suarum,*

vertendum erit, *principium viarum ejus*,
si modo antiquos Patres & interpre-
tes sequi volumus. Non solum antiqui
Patres, ut in Libro quarto videbimus,
Sapientiam ipsam esse principium via-
rum Domini intellexerunt, neque il-
lud *ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*, idem esse duxe-
runt ac *ἐν ἀρχῇ*, sed ipsi etiam Septua-
ginta cum Aquila, Symmacho &
Theodotione idem videntur sensisse.
Omnes enim *ἀρχὴν* posuerunt, excep-
to Aquila qui vocem *κεφάλαιον* adhi-
buit. At nullus *ἐν ἀρχῇ*, aut *ἐν κεφα-
λαίῳ*. Ipsum etiam Spiritum Sanctum
auctorem habemus, ut hæc verba,
principium viarum Domini, de Perso-
na Divina, à Patre distinctâ accipia-
mus. Cum enim in libro Job, ut mo-
dò videbimus, hunc titulum sibi ob-
summam superbiam arrogasse dicitur
is qui dixit, *similis ero Altissimo*: tum
verò apud S. Joannem Apoc. iij. 14.
Christus vocatur *ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τῆ
θεοῦ*, quod idem profectò est ac *ἀρχὴ
τῶν ὁδῶν principium viarum*. His ergo
verbis, *principium viarum*, Persona Di-
vina ac eadem prorsus designatur,
quæ apud Paulum dicitur primogeni-
tus omnis creaturæ: atque utraque lo-
quendi ratio eum designat, in quo &
per quem omnia creata.

Sed fortè non deerunt qui obji-
ciant inter principium viarum, sive
primogenitum omnis creaturæ, & res
creatas tantam similitudinem interce-
dere debere, quanta inter primam &
præstantissimam creaturarum & res
alias creatas intercedit.

Est sanè inter primogenitum omnis
creaturæ & res creatas quædam simi-
litudò, sed qualem par est intercede-
re inter ea, quæ ex nihiloeducta sunt,
& eum in quo & per quem creata
sunt. Non aliam profectò similitudi-
nem inter Filium & res creatas Salo-
mon & Paulus constituunt, nisi quod
omnia per ipsum & in ipso condita
sunt. Quare hæc similitudo in hoc
tantum reponi potest, quòd nulla sit
ex rebus creatis, quæ non ad aliquam
Verbi ideam condita fuerit, & accu-
ratissimè huic exemplari respondeat.

PARS I. *Testimonia Veteris Testamenti.*

5

Cum autem ideæ æternæ sint, mundus autem in tempore creatus; non immerito is, in quo & per quem omnia creata, primogenitus dicitur, utpote ab æterno genitus.

III. Cum mutuam sibi lucem afferant Scripturæ testimonia, nonnulla repetam ex libro Job, quæ & Proverbiorum locum confirmabunt, ac prorsus intelligi non possunt, nisi in eadem sententiam, ac Salomonis verba, accipiantur. Jobum sic alloquitur Deus xxxviii. 4. *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi, si habes intelligentiam. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam?* His & pluribus aliis, quæ tum in hoc capite, tum in sequenti leguntur, continetur articulata plurimarum rerum descriptio, in quibus creandis nullas Jobi partes fuisse Deus declarat. Hoc tantum in sancto illo viro reprehendit Deus, hoc unum ei vitium objicit, quod non adfuerit, cum mundus crearetur, nec cum Deo omnia composuerit: Unde novum illud reprehensionis genus, nisi quia verè persona à Deo patre distincta existit, quæ cum Patre omnia composuit, quamque à Jobo discerni oportebat, ut multa à Jobo dicta esse sciremus, quæ nequaquam ipsi Jobo, sed Filio Dei carnem nostram suscepturo congruebant.

Pergit Deus xl. 4. sic Jobum alloqui: *Et si habes brachium sicut Deus, & si voce simili tonas? Circumda tibi decorem, & in sublime erigere, & esto gloriosus, & speciosis induere vestibus. Disperge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos, & confunde eos, & conterte impios in loco suo. Absconde eos in pulvere simul, & facies eorum demerge in foveam. Et ego confitebor quod salvare te possit dextera tua. Ecce, Behemoth, quem feci tecum, &c.* Hæc postrema verba, *quem feci tecum*, interpretes in magnam difficultatem, magnamque interpretationum varietatem conjiciunt. Sed cum Deus in hoc colloquio multa colligat, quæ Jobo quidem non

conveniunt, sed ei convenirent, si adfuisset Deo cum mundus crearetur; post illud, *quem feci tecum*, subaudiendum est, *si modò mihi in mundi creatione adfuiisti*; eodemque sensu Deus Behemoth secum à Jobo factum fuisse dicit, quo antea dicebat: *Et ego confitebor quod salvare te possit dextera tua*; posito nimirum te similem mihi esse, & brachium habere sicut Deum. Hoc semel supposito intelligitur quomodo Jobus dexterâ suâ salutem operari possit, & quomodo Deo in creando Behemoth operam navaverit. Ex quo etiam confirmatur personam à Deo Patre distinctam adfuisse, cum mundus crearetur, & cum eo omnia composuisse.

Haud paulò melior videtur hæc interpretatio, quàm si dicamus Behemoth, sive elephantem idcirco cum Jobo factum esse, quia æquè ac Job à Deo factus est, vel quia eodem die, vel in eadem terra, non in mari ut Leviathan, vel quia in vicinia regionis, quam Job incolebat, vel quia humanis sensibus quodammodo similis factus est.

De eodem Behemoth hæc dicuntur vers. 14. *Ipsè est principium viarum Dei: qui fecit eum, applicabit gladium ejus*, id est, gladio suo interficiet eum. Doctissimus interpret, cujus eximia Scripturarum intelligentia in hoc præcipuè libro illustrando enituit, pluribus probat diabolum sub nominibus Behemoth & Leviathan hîc describi; atque his verbis, *Ipsè est principium viarum Dei*, satis argumenti vel solis inesse putat, cur elephas & quælibet alia bellua intelligi omnino non possit; cum nulla prorsus sit, quæ *principium viarum Domini*, id est, ut eruditissimus ille scriptor interpretatur, prima vel præstantissima omnium rerum creatarum dici possit. Alium enim sensum his verbis non putat afferri posse præter hos duos, quorum alter belluæ sexto die creatæ, alter longè infra hominem constitutæ aptari non potest.

Equidem alium his verbis sensum inesse puto, sed qui sententiam eru-

M. Dugé.

6 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

ditissimi viri confirmet, ac diabolum sub nominibus & imaginibus Behemoth & Leviathan depingi, haud scio an significantius, probet. Hæc enim verba, *Ipsè est principium viarum Dei*, de Sapientia æterna dicuntur, Prov. viij. & Apocal. iij. 14. nec primam aut præstantissimam rerum creatarum significant, sed personam æqualem Deo, quæ omnibus paternis ideis instructa omnia cum Patre creavit. Hæc ergo de Behemoth dici omnino non possunt; at de ipso diabolo dicta non naturam illius exprimunt, sed superbiam; nec quid illi congruat, sed quid ipse sibi assumserit indicant. Dixit enim: *Similis ero Altissimo*. Quare accuratius verti posset, omisso, ut in Hebræo contextu, verbo substantivo, *Ipsè principium viarum Dei*.

Isai. xiv.
24.

Confirmant hanc explicationem verba sequentia: *Qui fecit eum, applicabit gladium ejus*, sive, gladio suo interficiet Behemoth. Exprobratur ergo diabolo quòd factus fuerit; quòd creatorem habeat. Sed hoc probum non videtur ei congruere, nisi quia ita se gessit, quasi increatus esset & aliorum creator. Habemus itaque hoc in loco duplex testimonium Divinitatis Christi. Quod enim ausus est diabolus sese adæquare ei qui est *principium viarum Dei*, ac dicere, *similis ero Altissimo*, id argumento est, præter Deum Patrem aliam esse Personam Divinam, quæ & principium viarum Dei & Altissimus meritò dicitur. Deinde verò diaboli creator est is qui eum gladio suo interficiet; id autem Christi proprium est, cujus ex ore gladius proficiscitur, quique spiritu oris sui impium interfector apud Isaiam prænuntiatur.

Isai. xxxj.

IV. Quamvis sectæ postremis sæculis exortæ libros Sapientiae & Ecclesiastici, spreto Orientis & Occidentis consensu, è Canone Sacrarum Scripturarum expunxerint; recusare tamen non possunt, quominus ex his monumentis dijudicetur quid Judæi senserint.

In libro Sapientiae Filius Dei sub

Sapientiae & Verbi nominibus, ut persona Deo Patri consubstantialis describitur: *φιλάνθρωπον ὃ πνεῦμα σοφία*, *Benignus est enim spiritus Sapientia*, j. 5. Et vij. 21. *ἡ ὃ πάντων τεχνίτις ἐδίδαξέ με σοφία*. *ἔστι ὃ ἐν αὐτῇ πνεῦμα νοερόν, ἄγιον, μονογενές, πολυμερές, λεπτόν, εὐκίνητον, τεχνόν, ἀμόλυντον, σαφές, ἀπήμενον, φιλαγάδον, ὄξύ, ἀκώλυτον, εὐεργετικόν, φιλάνθρωπον, βέβαιον, ἀσφαλές, ἀμέριμον, παντοδύναμον, πανεπίσκοπον, καὶ διὰ πάντων χωρὲν πνευμάτων νοερόν, καθαρόν, λεπτοτάτων. πάσης ὃ κινήσεως κινήτικώτερον σοφία*, *διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα*. *Ατμὶς γάρ ἐστι τῆς τῆ θεῶς δυνάμεως καὶ ἀπόρροια τῆς τῆ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινής· διὰ τὸ τοῦ ἐδὲν μεμιαρμένον εἰς αὐτὴν παρεμπίπτει*. *Ἀπαύγασμα γάρ ἐστι φωτὸς αἰδίου, καὶ ἐσοπτερόν ἀκηλίδωτον τῆς τῆ θεῶς ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτῆς*. *Μία δὲ ἔστι πάντα δύναται, καὶ μένεται ἐν αὐτῇ τὰ πάντα καινίζει*. *Omniunim enim artifex docuit me Sapientia*. *Est enim in illa spiritus intelligens, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, benè mobilis, disertus, immaculatus, manifestus, inviolabilis, bonum amans, acutus, quem nihil impedit, munificus, benignus, stabilis, securus, sine sollicitudine, omnipotens, omnia spectans, & per omnes penetrans spiritus intelligibiles, mundos, subtilissimos. Omnibus enim motibus subtilior est Sapientia. Attingit autem & penetrat per omnia propter munditiam. Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio omnipotentis glorie sincera; ideo nihil inquinatum in illam incurrit. Splendor enim est & speculum sine macula operationis Dei, & imago bonitatis illius. Et cum sit una, omnia potest, & in se permanens omnia innovat*.

Hæc eludi posse desperavit Joannes Clericus: eò confugit, ut è Platonis fontibus derivata dicat. Sed de Platone, qui nullâ prorsus hujus doctrinæ aurâ perflatus fuit, alius erit dicendi locus. Nunc satis est observare nihil prorsus discriminis inter hunc locum, & eum, quem ex Proverbiis desumsi, excogitari posse. Quid enim

Bibliotheq.
tom. 10. p.
399.

7

μὴ με ἐγκαταλίπειν ἐν ἡμέραις θλίψεως,
ἐν χαίρῳ ὑπερηφάνων ἀβουθησίας. *Invo-*
cavi Dominum Patrem Domini mei, ut
non derelinquat me in diebus tribulatio-
nis, in tempore superborum sine adju-
torio. Ibid. l̄j. 14.

Mosis de Christo vaticinia.

I. Divinitatis Christi argumenta ex his quæ Adamo & Abrahamæ promisit Deus, & in Jacobi prophetia. II. Item ex eo quod dictus sit Propheta similis Moysi. III. Christi Incarnatio & resurrectio prædicta in cap. 30. Deuter.

In eandem sententiam promissa
Abrahæ & semini ejus benedictio om-
nium gentium. *Et benedicentur in se-
mine tuo omnes gentes terræ.* Unde &
Apostolus : *Abrahæ dictæ sunt promissio-
nes & semini ejus. Non dicit , & semi-
nibus , quasi in multis , sed quasi in uno ,
& semini tuo , qui est Christus.* Quid
autem aliud hæc benedictio est , nisi
justitia per fidem Jesu Christi , in omnes

Rom. v.
17. 18.

Gen. xxij.
18.

Gal. iij. 16.

R.orn. iij.
22.

8 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

Jerem. xvij.
5. & super omnes qui credunt in eum & fidem Abraham imitantur? Hanc benedictionem providit Jacob, cum de Christo dixit: *Et ipse erit expectatio gentium.* Quod si Christus Deus & homo non esset, non benedictionem Gentes sperando in eum, sed maledictionem exceperissent. Nam *maledictus homo qui confidit in homine.*

Deut. xvij.
15. II. Intentus erat Mosis animus in tanti mysterii expectationem, cum diceret: *Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* Necessè non est pluribus probare hunc Prophetam Christum esse, cum eum hoc loco à Mose prænuntiari doceat Petrus, Act. iij. 22. Sed mirum cur Moses adæquet se Messia, & quamvis tantum esset inter utrumque discrimen, dicere tamen non dubitet, *Prophetam sicut me.* Deinde vero annon majorem Messia expectationem commovisset, & ad eum audiendum populi animos paratiores fecisset, si se, quod quidem verum & certum erat, ne minima quidem ex parte cum Messia conferendum dixisset?

Nihil profectò inflatius de se sentit aut dicit Moses, cum sui similem futurum Messiam prædicit: imo tum maximè illum Christi divinitatis admiratio subit, cum illum hominibus similem fore prædicat. Erat etiam hæc humanæ Christi naturæ asseveratio aptissima ad incendendas spes illius videndi, & ad studia ei obediendi excitanda. Si homo tantum futurus fuisset Christus; tunc pleno ore extolli debuit illius excellentia (si tamen Moyse excellentior simplex homo esse posset) & quæ gesturus erat, magno sonitu enuntianda. Sed cum Filius Dei formam servi accepturus esset; nullum Moyfi & veris Israëlitis solatium majus esse potuit, quàm Filium famulo similem futurum cogitare.

Eo convenientior erat hæc humanitatis Christi prædicatio, quod terribili divinâ voce Israëlita dixerant: *Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non*

videbo, ne moriar. Unde dixit Dominus Mose: *Benè omnia sunt loquuti. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui.* Promittit ergo Deus venturum aliquando tempus, quo Israëlitas alloquetur, sed voce minus terribili, ita ut diversus ille alloquendi modus non minus Israëlitis honorificus sit, sed potius in eorum commodum cedat, si divinæ voci obsequantur: *Benè sunt loquuti.* Quare cum eos Deus in monte Sinai per Filium suum alloquutus sit (illius enim vox movit terram tunc, Hebr. xij. 26.) haud dubium quin se eos per eundem Filium Mose similem effectum alloquuturum promittat.

III. Auctor est nobis Apostolus, ut Christi Incarnationem & resurrectionem ac novum fœdus à Mose in Deuteronomio prædicta fuisse minimè dubitemus. *Moses enim scripsit, quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea. Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit? Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendit in celum? id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? Hoc est, Christum à mortuis revocare. Sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo & in corde tuo, hoc est, verbum fidei quod prædicamus.* Probat ergo Paulus testimonio Mosis id esse discriminis inter legem & gratiam, inter novum & vetus Testamentum, quod in lege promittatur quidem vita his qui mandata observant; at lex ipsa nec cordis corruptelam sanet, quæ obstat legis observationi, nec caritatem, quæ necessaria est ad legem adimplendam, in corda diffundat: utrumque vero fides in Dominum Jesum impetret.

Tanta auctoritas verba Mosis aliter interpretari non sinit; sed quia non desunt, etiam inter catholicos, qui Apostolum & verba Mosis arbitrio suo immutasse, & sententiam minimè sequutum esse pronuntient, sed ad fidem in Christum convertisse quæ Moses de legibus à se præscriptis dixerat; videtur hæc opinio refellenda.

1º. Verba quidem nonnulla leviter immutat

Rom. x. 5.

PARS I. Testimonia Veteris Testamenti.

9

Deut. xxx.
13.

immutat Apostolus, minimè verò sententiam. Exemplo erit id quod ait Moses: *Quis ex nobis poterit transfretare mare? Abyssum & inferos interpretatur Apostolus. At quis nescit profundum maris idem interdum sonare in Scripturis ac inferos, ut in his verbis: Transtulit illos per mare rubrum, & transvexit illos per aquam nimiam.... & ab altitudine inferorum eduxit illos?*

Sap. x.
18.

2°. Loquitur Moses in capite trigésimo Deuteronomii, itidem ut Apostolus, de justitiâ quæ ex fide est, non de illa, quæ est ex circumcisione carnis. Prædicat enim reditum Judæorum ex omnibus terræ regionibus: quod quidem tunc eveniet, cum credent in Christum. *Si ad cardines celi fueris dissipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus.... Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui; ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, ut possis vivere.*

Deut. xxx.
4.

3°. Occurrit Moses incredulorum cavillationibus. Nemo enim ob violatam legem mandatorum hac excusatione utatur, quod nec in cælum possit ascendere, nec descendere in infernum. At qui credere nolunt Jesum Nazarenum Dei Filium esse, ac è cælo descendisse, & crucifixum resurrexisse, eorum obstinata cæcitas egregiè hac imagine depingitur.

Multa etiam erui possent divinitatis Christi argumenta, ex narratis à Mose historiis, quæ, cum umbræ & figuræ fuerint, sublimiorem habent in Christo sententiam: velut cum Josepho in Ægypto regnanti fratres supplices veniunt, ut ab eo panem impetrent; aut cum serpens æneus ex alto proponitur spectandus, ut ejus aspectu sanentur quos serpentes morderant.

CAPUT III.

Testimonia ex libro Job de Deo carnem assumturo.

I. *Job in multis figuram Christi sustinet.* II. *Spem resurrectionis in Deo*

nostram carnem sumturo positam habet. III. *Non poterant nisi à Deo incarnato homines redimi, & diabolus superari.*

I. **T**ENEBRÆ sunt quidquid egit & passus est Job, quidquid differuit, nisi Christus in eis consideretur: atque hæc ipsa consideratio nihil proderit ad intelligentiam Scripturæ, nisi Christum Deum simul & hominem esse credamus.

Cap. j. 9.

Non erat Jobo *similis in terra*: solus opponitur diabolo, solus in causa est cur diabolus non ubique domineatur. Impetrat diabolus ut ejus corpus plagis vulneret: sed hac apparenti victoriâ vincitur ipse & profligatur. Rex est Job, subditis non tributa imperans, sed dona largiens: pater familiæ perpetuas conviviorum vices exercentis, in quibus fratres ac sorores æquo jure versantur: sacerdos sine successore, sine victimarum sanguine; neque exteriora tantum delicta abluens, sed intimas etiam conscientiæ labes expians. Quis in his & pluribus aliis ejusmodi figuris Christum non agnoscat? Jam verò qui Jobum ob peccata à Deo percussum tam acriter tamque obstinatè contendunt, ac postea tamen æqua de illo sentiunt, Deo illorum oculos cordis aperiente, hi cum delicti sui veniam, Jobo deprecatore, accipiant, an non præclaram ante oculos imaginem Judæorum constituent, qui cum Christum, ut hominem justo supplicio affectum, per tot sæcula averfati fuerint, tandem aliquando supplices ei accident, eumque solum Dei & hominum mediatorem agnoscent? Multa alia Jobi amicorum similitudinem cum Judæis demonstrant, in primis quod amicum suum sic ad virtutem & morum emendationem hortantur, ut nulla eorum animos vitæ æternæ, nulla Mediatoris & gratiæ divinæ subeat cogitatio.

Eam sibi interdum sanctitatem attribuit Job, quæ in humanam fragilitatem cadere non videatur; ac inno-

10 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

centiam sic defendit, non solum coram hominibus, sed etiam coram Deo, ut temeritatis & arrogantiae crimen effugere non possit, si hæc suo nomine proferat; cum præsertim peccasse se nonnumquam fateatur, ut cap. vij. 20. ix. 3. xij. 23. xiv. 17. Nefas tamen in illius verbis, quæ Dei ipsius testimonio comprobata fuerunt, veri quidquam & æqui desiderare. Ait enim Deus ad Eliphaz Themanitem:

Cap. xlij. 7.

Iratuſ est furor meus in te & in duos amicos tuos, quoniam non estis loquuti coram me rectum, sicut servus meus Job. Quo-

*modo hæc in speciem discrepantia conciliabimus? Removendo involu-
crum figuræ, & Christum in his ima-
ginibus spectando.*

Eadem adhibenda explicatio in pluribus locis, quæ cum Jobi rebus minimè quadrantia accuratum in Christo exitum sortita sunt: velut cum ait: *Aperuerunt super me ora sua, & exprobrantes percusserunt maxillam meam: satiati sunt pœnis meis, xvj. 10. Terra, ne operias sanguinem meum, neque inveniat in te locum latendi clamor meus, ibid. 19. Faciem meam conspuere non verentur, xxx. 10. Orabam filios uteri mei, xix. 17.* quod quidem optimè convenit in Christum, cui *filij alieni mentiti sunt*; minimè vero in Jobum omnibus filiis orbem. Sensere hoc incommodum Auctor interpretationis Græcæ, quam nunc habemus, & Symmachus. Uterque licentiâ non laudabili remedium adhibere conatus est; primus quidem reddendo, *ὡς παλαξιδῶν μὲν*, *filiis pellicum mearum*: alter autem *ὡς τῶν παίδων μὲν*, *filiis filiorum meorum*.

II. Inter gravissimos dolores, quibus Job premitur, una illum res maximè solatur, spes resurrectionis, Christi incarnatione & resurrectione fundata.

Cap. xix. 23.

Quis mihi tribuat ut scribantur sermones mei? Quis mihi det ut exarentur in libro, stylo ferreo & plumbi lamina (Hebr. plumbo in perpetuum, sive in monumentum), vel celte sculpantur in silice? Scio enim quod Redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum:

& rursus circumdabor pelle meâ, & in carne mea videbo Deum meum: quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius: reposita est hæc spes mea in sinu meo. Leviter in nonnullis Vulgata discrepat ab Hebræo: at illud magni momenti, quod in Sacro textu legimus **יְקוֹם**, non ut Vulgatæ auctor interpretationis, **אֶקוֹם**. Quare necesse est sic interpretari: *Ego scio quod Redemptor meus vivit, & in novissimo die super terram staturus est*, sive, de terra surrecturus. Non scitè Scripturam pervertunt, qui cum Grotio pronuntiant Jobum, hoc loco, non corporum in terram dissolutorum resurrectionem cogitare; sed ex pulvere, in quo morbis & vulneribus confectus jacebat, sanum se & integrum surrecturum sperare.

Quis non animadvertit eventum, cujus prædictionem Jobus monumentis perennibus, & ad commovendam expectationem idoneis mandari optabat, minimè propinquum fuisse aut unius hominis proprium, sed in longa sæcula repositum, & ad omnes homines pertinuisse? Deinde verò quæcumque existimetur ægrotantis hominis futura immutatio, ineptè & absurdè diceretur, ipse sanabitur & non alius. Hoc tantum dici possit de corpore in visceribus terræ dissoluto & putrefacto, idem corpus resurrecturum & non aliud. His adde abjectam prorsus & humi jacentem Jobo sententiam affingi, si spes illa, quam intimis medullis conceperat; (*reposita est hæc spes mea in sinu meo*; Hebr. *completa sunt desideria mea in sinu meo*;) restitutione valetudinis terminetur. Longè erectior fuit sancti viri animus, cum præsertim litem haberet cum molestis objugatoribus, nullam virtuti aut vitio mercedem, præter mala aut bona hujus vitæ, assignantibus: quibus opponi par erat justum Dei judicium; unde etiam paulo post ait: *Et scitote esse judicium.* v. 29.

Sed quo fundamento nititur spes resurrectionis? Credo quod Redemptor meus vivit. Justa sanè fiducia: Re-

demptoris munus suscipit Deus salvator. Sed quomodo Deus salvator pro hominibus iudicio damnatis pretium possit persolvere? Ipse de terra surrecturus est: & corpus morti propter nostra delicta traditum resuscitabit propter justificationem nostram. Hac fide imbutus & fretus sperat se futurum ei aliquando similem, postquam nobis ipse similis factus fuerit. Nisi illum Deum esse certò crederet, non diceret: *Scio quòd Redemptor meus vivit.* Sed nisi hominem futurum esse æquè certum & exploratum haberet, non speraret futurum, ut eum aliquando oculis suis in eodem prorsus corpore conspiciat? Nondum illum videbat Job, cùm hæc diceret; sed eum vivere sciebat, utpote Deum: corporeis oculis conspicuum aliquando, utpote hominem, futurum sperabat.

III. Cùm venturi Christi imaginem tot ac tantis in rebus Job sustineret; cùmque multa dixisset, quæ probari non possint, nisi ad Christum referantur; admonitos nos voluit Deus, quantum inter Job & Christum, inter figuram & eum, qui sub figura latebat, intersit. Itaque Jobum alloquitur in quatuor capitibus, eique demonstrat nec hominem redimi posse, nisi ab eo qui Deus sit; nec diabolum hominis tyrannum superari, nisi ab eo qui diaboli creator sit.

Cap. xxxviii.
4. 12.

Ubi eras, inquit Deus, quando ponebam fundamenta terræ? &c. Numquid post ortum tuum precepisti diluculo, & ostendisti aurora locum suum? Et tenuisti concutiens extrema terræ, & excussisti impios ex ea. V. 21. Sciebas tunc quod nasciturus esses? Hebr. Scis hæc quia tunc natus eras? Et cap. xxxix. v. 13. Penna struthionis similis est pennis herodii & accipitris (Hebr. Num alam exultabundam pavoni, aut herodio pennam, aut struthio-camelo dabis?) v. 19. Numquid præbebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo ejus hinnitum? V. 26. & 27. Numquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum? Numquid ad preceptum tuum elevabitur aquila, & in ar-

duis ponet nidum suum?

Cur novum hoc reprehensionis & interrogationis genus à Deo adhibeatur, nulla prorsus alia ratio afferri potest, præter eam, quæ à doctissimo interprete supra laudato deprehensa est. Nimirum suam Job causam sic defenderat, ut ea nomine suo pronuntiaret, quæ soli Mediatori, Deo incarnato congruebant. Quapropter ut certum & exploratum esset quantum intersit inter Christi figuram & Christum ipsum, hunc in modum à Deo reprehenditur sanctus ille vir, & interrogatur.

Non patientia in Job requiritur, non mendacii aut erroris arguitur, sed quòd de rebus intelligentiam humanam superantibus loquutus sit. Omnia ejus dicta Dei testimonio comprobantur, c. xlii. v. 8. Sed quia dixerat: *Voca, & ego respondebo tibi; aut loquar, & tu responde mihi.* Et cap. xxiii. v. 3. & 4. *Quis mihi tribuat ut cognoscam & inveniam illum, & veniam usque ad solium ejus? Disponerem coram eo iudicium, & os meum replem justis querelis:* ob hæc & alia nonnulla admoneatur, quæ non solum falsa & absurda essent, sed etiam ob superbiam & arrogantiam minimè ignoscenda, si ad alium non referrentur.

Cap. xlii. 22.

Postquam Deus demonstravit non posse Mediatoris munus sustineri, nisi ab eo qui Deus sit & cum Deo omnia creaverit; idem argumentum tractat, ac dæmonis potentiam sub imagine duorum animalium, Behemoth & Leviathan, superari ab hominibus non posse docet. Duo illa animalia dæmonem esse invictæ & necessariæ rationes probant eruditi commentatoris, cujus ingenii lucem in his rebus explicandis sequutus sum. De Behemoth jam unam aliquam rationem supra attuli. De Leviathan satis est attendere hæc scripturæ verba: *Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, ut nullum timeret. Omne sublime videt: Ipse est rex super universos filios superbiæ.* Cætera articulatè persequi non est hujus instituti: his con-

Cap. xli. 24.
& 25.

Cap. xl. 46
& seqq.

12 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

tentus ero, quæ dæmonis potentiam non posse nisi ab incarnato Deo vin- ei & profligari demonstrant.

Cap. xl. 4. Et si habes brachium sicut Deus, & si voce simili tonas? Circumda tibi deco- rem, & in sublime erigere, & esto glorio- sus, & speciosis induere vestibus. (Hebr. Orna te nunc magnificentiâ & majesta- te: induere gloriam & decorem.) Dis- perge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunc- tos superbos, & confunde eos, & contere impios in loco suo. Absconde eos in pulve- re simul, & facies eorum demerge in foveam. Et ego confitebor quod salvare te possit dextera tua. Ecce, Behemoth, quem feci tecum, &c.

Cap. xl. 20. An extrahere poteris Leviathan ha- mo, & fune ligabis linguam ejus? Num- quid pones circulum in naribus ejus, aut armillâ perforabis maxillam ejus? Num- quid multiplicabit ad te preces, aut lo- quetur tibi mollia? Numquid feriet tecum pactum, & accipies eum servum sempiter- num? Numquid illudes ei quasi avi, aut ligabis eum ancillis tuis? Ecce spes ejus frustrabitur eum, & videntibus cunctis precipitabitur. Facile animad- vertitur his in verbis præclarissima victoria ex diabolo reportata ab eo, quem pro nobis omnibus tradidit Deus; sed quam neque Job, neque ulla res creata reportare potuisset. Grâuitam Dei in hoc mysterio mi- sericordiam declarant hæc verba:

Cap. xli. 2. Quis ante dedit mihi, ut reddam ei? Omnia quæ sub calo sunt, mea sunt. Hæc Paulus de magno redemptionis mys- terio intelligenda esse docet, cum ait Rom. xj. v. 35. & 36. Quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia? Idem mysterium continent hæc Dei verba initio cap. xl. ad Jobum: Num- quid irritum facies judicium meum; & condemnabis me, ut tu justificeris?

Omnes animi sui sensus demittit Job sub Dei loquentis majestate, se- que humilibus verbis inculcat, non quod impatiens dolorum, non quod mentitus aut Deo non summissus fuisset, sed quod res ingenii sui acie su-

blimiores edisseruisset: Ideò insipien- ter loquutus sum, & quæ ultra modum excederent scientiam meam.

Cap. xlii. 2.

CAPUT IV.

Psalmore Testimonia, quæ Fi- lium Dei carnem sumturum prædicunt.

I. Christus in Psalmo xxxix. carnem se assumpturum dicit, ut Patris vo- luntatem faciat. II. In Psalmo viij. minoratur ab angelis ob carnem as- sumtam. III. Dicitur in Psalmo lxxj. è cælo descendisse. IV. Aliud incar- nationis argumentum in Psalmo cxxxviii.

I. CONTINET liber Psalmorum eximia Divinitatis Christi tes- timonia, sive Verbi prænuntietur in- carnatio, sive illius mors & resurrectio & ascensio, sive Judæorum postrema conversio.

Verbi incarnatio præclare exponi- tur his verbis Psalmi xxxix. *Sacrificium & oblationem nolui: aures autem per- fecisti mihi. Holocaustum & pro peccato non postulasti. Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut face- rem voluntatem tuam.*

Verf. 7. & seqq.

Nihil verbis opus est ut hæc soli Christo congruere probetur. Neque enim David aut alius quisquam dicere potuisset, sibi aures perfectas fuisse, ut Deo, quem sacrificium & oblatio Judæorum non placabant, aliud præ- stantius & Deo dignius offerret. So- lus Christus dicere potuit se eo consi- lio venisse in mundum, ut faceret vo- luntatem Patris, quæ non erat in Ju- dæis eorumque sacrificiis. Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exerci- tum, & munus non suscipiam de manu vestra, Malach. j. 10. Hæc autem Dei voluntas erat, ut Christus more- retur propter delicta nostra & resurgeret propter justificationem nostram, & quod impossibile erat legi, spiritum suum,

Rom. iv. 25.

viii. 3.

clamantem, *Abba Pater*, in corda nostra mitteret.

Illud autem, *aures perfecisti mihi*, five ut est in Hebr. perforasti, כָּרִית, nonnulli metaphoram à servis, quorum aures perforari solebant, deduc-tam esse existimant, atque hac voce animum significari paratissimum ad obsequendum Deo. Sed non solum Lxx. qui reddunt κατηρίσσω, id de aurium formatione intellexerunt, verum etiam hac in re assentientes habent Theodotionem & V. & VI. editionem. Ipse etiam Symmachus vertit κατε-ορεύσας, sensu non absimili.

Aliter interpretari non sinit Apostolus, qui aurem hinc sumit pro corpore, partem pro toto maximè idoneam ad excipienda Dei mandata. Sic enim Paulus Hebr. x. 4. *Impossibile enim est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Ideò ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem nolui, corpus autem aptasti mihi. Et holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio: in capite libri scriptum est de me: Ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens: Quia hostias & oblationes & holocaustomata nolui, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur; tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, ut statuatur secundum. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem Corporis Jesu Christi semel.* Habent etiam Lxx. σώμα κατηρίσσω, corpus aptasti mihi; sed cum in nonnullis antiquis exemplaribus legatur ὅτι, & Vulgata latina, quæ Lxx. sequi solet, aurem retinuerit; non improbabilis opinio est è contextu Apostoli alteram vocem, nempe σώμα, in Græcam interpretationem receptam fuisse.

Illud autem & ex ipso Psalmi contextu & ex Pauli interpretatione non minùs venerabili certum & exploratum est, Christum, cum impossibile esset sanguine taurorum & hircorum peccata auferri, corpus assumpsisse, & eo consilio in mundum ingressum esse, ut faceret voluntatem Patris, quæ est

sanctificatio nostra per oblationem corporis Jesu Christi semel. Atque id quidem de Christo dici non potuit, nisi quia Deus & Dei Filius erat, antequam caro fieret.

II. Idem mysterium occurrit in Psalmo viij. in quo etiam interpretando facem præfert Apostolus. Non generatim de homine angelis inferiore, sed propriè de Christo hæc accipi debent: *Quid est homo, quod memor es ejus; aut filius hominis, quia visitas eum? Minuisti eum paulo minùs ab angelis: gloriâ & honore coronasti eum: & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves universas, insuper & pecora campi. Volucres cæli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris. Illud minuisti (Hebr. חֲסַרְתָּ) de eo dici solet, qui aliquid detrimenti accipit, & ex aliquo dignitatis gradu in inferiorem statum dejicitur. Nihil quidem damni aut detrimenti passus est qui in forma Dei erat; sed tamen cum se exinanivisse dicatur formam servi accipiens, minutus & minoratus meritò dicitur eodem sensu.*

Christum autem paulo minùs ab angelis minoratum fuisse, non ob passionis ignominiam, sed ob susceptam naturam humanam declarat Apostolus. Postquam enim Psalmi verba retulit, quæ modò citavimus, tria in eis distinguit: Christus minor factus angelis, cum homo factus est; gloriâ & honore coronatus ob passionem: omnia subjicientur aliquando sub pedibus ejus. In eo enim, quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. Eum autem, qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloriâ & honore coronatum, ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. Qui Christum minorem angelis factum interpretantur non ob susceptam carnem, sed propter passionem mortis, hi explicare non possunt hæc verba, ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. Non enim dici potest gloriâ & honore coronatus Je-

Verf. 5. & seqq.

Hebr. ij. 8.

14 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

fus ut pro omnibus gustaret mortem. Sed si minoratus ab angelis carnem suscipiendo dicatur, ut pro omnibus gustaret mortem; occurret quidem in verbis Apostoli transpositio non admodum incommoda: at clarus erit ac perspicuus sensus. Itaque Græca sic reddi possunt: τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τῆ θανάτου, ὃς ἐκ μὴ ἐστεφανωμένον, ὅπως χρεῖται θεὸς ὑπὲρ παντὸς γεύσεται θανάτου. *Gloriâ autem & honore coronatum videmus Jesum propter passionem mortis, qui modicò quàm angeli minoratus est, ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem.*

Verf. 14.

Ita interpretandum esse Apostolum cum ipsa sententiæ series demonstrat, quæ aliter consistere non potest; tum etiam quod ait in eodem capite Apostolus: *Quia ergo pueri communicaverunt carni & sanguini, & ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum.* Sunt ergo gemellæ apud Apostolum hæ loquendi rationes: Christus minoratus ab angelis, ut pro omnibus gustaret mortem: Christus particeps factus est carnis & sanguinis, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium.

Sed præcipuè observandum quamente & quo consilio hunc Psalmum citet Apostolus: nimirum ut probet angelis subiectum non esse orbem terræ futurum, τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν. Id autem probat hoc argumento, quod is, cui subjiçientur omnia, homo sit & filius hominis & paulo minùs quàm angeli minoratus. Hæc autem diversam ab angelica naturam significant: humanam ergo Christi naturam, non passionem mortis considerat Paulus, cum eum paulo minùs quàm angelos minoratum dicit.

Christum autem paulo minùs quàm angelos minoratum dicit, ut eum longè præstare angelis demonstret. Comparat enim novum Testamentum cum vetere, ac vetus longè inferius novo esse probat, quia vetus angelis subiectum erat, novum autem ei, qui

paulo minùs quàm angeli minoratus est. Nova fanè sed præclarissima ratiocinatio, Testamentum, quod per angelos dictum est, eo, quod per Christum, longè inferius esse probare, quia Christus paulo minùs quàm angeli minoratus est. Quis hîc non animadvertit duas Christi naturas; humanam, quam suscipiens exinanivit se, & infrà angelos fuit: divinam, secundum quam angelis tantò præstat, quantò creator rebus creatis.

Ex his dijudicandum an meritò Joannes Clericus ad hunc Apostoli locum dixerit temporibus Apostolicis morem fuisse interdum allegoriis utendi, quia iis assueti erant Judæi, & ita scripturam interpretari solebant, nec cum iis semper agebatur argumentis παροδευτικοῖς, sed ratiocinationibus quibus afficiebantur, quas non adhibuissent Apostoli aut Apostolici viri, nisi jam receptæ fuissent. Alioquin apud Ethnicos talia aspernantes, nec admittentes nisi argumenta, quæ incredulis os obturarent, numquam talibus usi fuissent. Sed cum docerent Apostoli Christum esse Filium Dei, qui in hunc mundum venit, & Verbum quod caro factum est; an parvi ponderis, sive ad Judæos, sive ad Ethnicos docendos, exstitit tam præclara de homine infrà angelos delapso prophetia?

Hunc Psalmum de se scriptum esse Christus ipse testatur, qui, indignantibus Sacerdotibus, quod pueri in illius honorem canerent; *Hosanna filio David*, sic respondit: *Utique numquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem*, Matt. xxj. 16.

III. Cum Christus tam sæpe in Scripturis novi Testamenti dicatur è cælo descendisse; miror ab obvio sensu nonnullos interpretes, etiam ex iis, qui dogma lædere nollent, detorquere illud Psalmi lxxj. *Descendet sicut pluvia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.* Coniungunt hunc versum cum septimo, ita ut illud, *descendet*, dicatur de justitia. Sed præterquamquod tota verborum constructio turbatur hac juncturâ; in sacro textu non

Verf. 6.

habetur, Orietur in diebus ejus justitia & abundantia pacis, sed, Florebit in diebus ejus justus, & multa pax erit.

יִפְרַח בְּיָמָיו צֶדֶק וְרַב שְׁלוֹם.

Non melius succedet, si ante verbum, descendet, suppleatur eloquium Salomonis. Non tolerabilis est nova hæc & inaudita ratio supplendæ in claro & perspicuo contextu rei antea non memoratæ, cujusque absurda esset omissio, si ad illum contextum pertineret. Sæpe sermo in Scripturis cum pluvia comparatur, sed ipsæ etiam personæ ab his comparisonibus non excluduntur. Unde Osee vj. 3. *veniet nobis quasi imber temporaneus & serotinus terræ.* Et Mich. v. 7. *Et erunt reliquæ Jacob in medio populorum multorum, quasi ros à Domino, & quasi stilla super herbam.*

Inutilis labor est hunc locum ad Salomonem accommodare velle, cum multa alia in eodem Psalmo descensum è cælo confirmant, & ad Salomonem nullâ vi pertrahi possint. Solus est Deus de quo dici possit, *Sit nomen ejus benedictum in sæcula.* Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei. Pro eo quod habet Vulgata, ex Lxx. interpretibus desumptum, & *permanebit cum sole & ante lunam*, legitur in Hebræo, יִרְאֶךָ *timebunt te*: quod cultum divinum significat. Quo sensu dicatur, & *benedicentur in ipso omnes tribus terræ*, explicat Paulus his verbis: *Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, prænuñtiavit Abraha, quia benedicentur in te omnes gentes.* Hanc benedictionem confirmant quæ de Christo dicuntur in Psalmo: *Judicabit pauperes populi, & salvos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Liberabit pauperem à potente, & pauperem cui non erat adjutor. Parcet pauperi & inopi, & animas pauperum salvas faciet. Ex usuris & iniquitate redimet animas eorum, &c.* Is ergo laudatur qui solus adjutor est, solus redemptor & salvator, per quem liberantur quicumque liberantur.

IV. Dominicæ Incarnationis, ejus-

que in inferos descensus ac resurrectionis & ascensionis argumenta suppeditat. Psalmus cxxxviii. Christus, cum esset impeccabilis, meritò dicebat: *Proba me, Deus, & scito cor meum; interroga me, & cognosce semitas meas; & vide, si via iniquitatis in me est, & deduc me in via æterna.* Jam observavi similia apud Jobum dicta idcirco audaciæ & temeritatis notam effugere, quia sub Christi nomine dicuntur.

Quis præter Christum dicere potuisset se in inferos descendente tenebras in lucem conversum iri? *Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumsero pennas meas diluculo, & habitavero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Et dixi: Forsitan tenebra conculcabunt me; & nox illuminatio mea in deliciis meis.* (Hebr. וְלֵילָה אֹרֶךְ כְּעֶדְנִי & *nox erit lux circum me*). Quia tenebra non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebra ejus, ita & lumen ejus. His verbis, si sumsero pennas meas diluculo, & habitavero in extremis maris, ingeminatur id quod antea dictum fuerat, *si descendero in infernum.* Idem enim valent extrema maris ac altitudo inferorum, ut in libro Sapientiæ: *Inimicos autem illorum demersit in mare, & ab altitudine inferorum deduxit illos.* Dicebat etiam Jonas: *De ventre inferi clamavi.*

Cur Christi animam in inferos descendentem magna lux circumdatura esset, ejusque corpori debita esset resurrectio, duæ afferuntur causæ, nimirum quia illius renes possidebat Deus, requiescente super illum Spiritu Domini; deinde quia corpus illius, quod mirabili consilio formatum fuerat in utero Virginis, quodque fons erat & origo nostræ sanctificationis, corruptionem experiri non decebat. *Quia tu possedisti renes meos, suscepisti me de utero matris meæ. Confitebor tibi, quia terribiliter magnificatus es; mirabilia opera tua, & anima mea cognoscit nimis. Non est occultatum os meum à te, quod fecisti*

Gal. iij. 8.

Cap. x. 19.

Cap. ij. 3.

16 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

in occulto, & substantia mea in inferioribus terra... Exsurrexi, & adhuc sum tecum. Hebr. sic verti possunt: *Confitebor, quia terribiliter magnificatus sum.* Quod quidem nemo non intelligit quàm aptè Christo conveniat. Illud autem, *& substantia mea in inferioribus terra*, minus bellè de sepulcro à nonnullis intelligitur, cùm manifestum sit mirabilem corporis Christi formationem hîc describi. Non tamen uterus virginis significatur his vocibus, *in inferioribus terra*, sed hæc terra, five hic mundus terrestris, in quem Filius Dei descendit, ut formam servi assumeret. Inferiora terræ dicuntur respectu cœli, ut profundum inferni respectu terræ. Loca humilia interdum dicuntur inferiora terræ respectu montium, ut in Psalmo lxij. *Introibunt in inferiora terra*, (Hebr. *incedent in inferioribus terra*) *tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt*, quod quidem de iis dicitur, qui, cùm nec in montes fugere possint, nec latebras quærere, miserè trucidantur, & insepulti jacent. Sed cur has voces, *in inferioribus terra*, ita interpreter, ducit me præcipuè auctoritas Apostoli, qui de Christo ait: *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ?* Nihil evidentius hac ratiocinatione: Fieri non potest ut Deus ascendisse dicatur, nisi prius in hanc terram descenderit. At non postulat eadem ratiocinatio, ut in sepulcrum descendisse dicatur.

Eo libentius hæc ad Christum referenda existimo, quod in Psalmo xv. similes causæ afferuntur, cur Christi certissima resurrectio maneret, scilicet quia illius renes possidebat Deus, ac ejus corpus singulari tutelâ fovebat. *Insper & usque ad noctem increperunt me renes mei; quos nimirum possidebat Deus.* *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commovear, &c.* Magis articulatè hîc dicit: *Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades, &c.* *Exsurrexi, & adhuc*

sum tecum. In eandem sententiam Christus dicebat Judæis: *Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum: quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper.*

Joan. viij. 29.

CAPUT V.

Christi divinitas probatur ex Psalmis Ascensionem & regnum illius celebrantibus.

I. In Psalmo xciv. *Christus Deus Iehova ab Israëlitis tentatus.* II. *Sedet à dextris.* III. *Explicantur hæc verba, Filius meus es tu: Ego hodie genui te.* IV. *Divinitatis argumenta in Psalmis xx. & xlv.* V. *Ad Christum refertur Psalmus lxxxj.*

I. **D**IVINITATIS Christi testimonia ne in iis quidem locis, ubi opprobrium crucis describitur, inventu difficilia sunt. Nam in Psalmo xxj. postquam Christi passio luculenter descripta est, is qui tot ac tanta passus est, novi sacrificii institutionem pollicetur, ac cibum, *ex quo vivent pauperum corda in saculum sæculi.* Sed tum maximè majestas Christi prædicatur, cùm illius resurrectio & sessio à dextris Dei, & orbis describitur conversio.

Libet initium ducere à Psalmo xciv. ex quo Apostolus requiei Christi celebrandæ, nosque adhortandi ut in hanc requiem, dum tempus est, ingredi conemur, uberem materiam deduxit. Tantâ auctoritate freti in honorem Christi canimus: *Venite, exultemus Domino, jubilemus Deo salutari nostro: præoccupemus faciem ejus in confessione, & in psalmis jubilemus ei.* *Quoniam Deus magnus Dominus, & rex magnus super omnes Deos, &c.* Hæc & quæ sequuntur in Christum dicta esse non pronuntiat solum Apostolus, sed etiam argumentis probat. Postquam docuit Christum tantò præstantiorem esse Mose, quantò ampliorem honorem habet domus is qui fabricavit illam, ac Mosem quidem fidelem fuisse in tota domo Christi, Christum

Ephes. iv. 9.

Hebr. iij. 7.

Christum verò tamquam Filium in domo sua, quæ domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei, usque ad finem, firmam retineamus; postquam, inquam, hæc dixit, statim addit: Quapropter sicut dicit Spiritus Sanctus: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt, & viderunt opera mea.... Sicut juravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam. Non possunt hæc referri, nisi ad Christum Dominum & fabricatorem domus, cujus hodie si vocem audierimus, admonemur ne corde obdurescamus, sicut obduraverunt Israëlitarum in deserto, à quibus tentatus juravit se eos requiei suæ participes non facturum.

Quæ sequuntur, manifestè demonstrant Christum esse, qui Israëlitarum indociles animos per quadraginta annos in deserto pertulit, illisque iratus juravit non intraturos illos in ipsius requiem. Participes enim Christi effecti sumus; si tamen initium substantiæ ejus, usque ad finem, firmum retineamus. Dum dicitur: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim (Græcè quidam) audientes exacerbaverunt, sed non (Græcè nonne) universi qui profecti sunt ex Ægypto per Moysen? Quibus autem insensus est quadraginta annis? Nonne illis, qui peccaverunt, &c.

Illam autem requiem, de qua in hoc Psalmo agitur, Christi requiem esse hoc argumento probat Apostolus, quod neque de Dei, post mundi creationem, requie intelligi possit, nec Israëlitis sub Josue exhibita requies fuerit. Manifesta est hæc Pauli ratiocinatio in cap. iv. ubi ex eo, quod post perfectæ ab institutione mundi opera, requies sub Davide offeratur, & ii, quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem, concludit relinqui sabbatismum populo Dei.

Has ratiocinationes aliâ confirmat, quæ nobis non perfunctoriè conside-

randa est: ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατὰ-
παυσιν αὐτῶν, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν
ἔργων αὐτῶν, ὡς περ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός.
Sic Græca redduntur in Vulgata ver-
sione: Qui enim ingressus est in requiem
ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis,
sicut à suis Deus. Sed hæc de Christo
intelligenda esse, ac scribendum κα-
τὰπαυσιν αὐτῶν, & vertendum, Qui enim
ingressus est in requiem suam, non invi-
tus fatebitur quisquis consideraverit,
eum, qui in requiem ingressus dicitur,
comparari cum Deo, ejusque
opera cum operibus Dei, & requiem
cum requie. Hæc autem illi soli con-
gruunt, cujus opera, in redimendo &
renovando homine, cum minùs mira-
bilia non sint quàm ipsa creatio, non
immeritò illius etiam requies cum
Dei, post peractam creationem, re-
quie confertur.

II. Requiem, in quam Christus ingressus est, præclarè expressit David his verbis, Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis. Hæserunt Judæi, cum Christus ex eis quæreret, cur David Christum appellet Dominum, si Christus Davidis filius est. Cæci erant, nec animadvertabant Christum & Deum & hominem esse debuisse. Non solum Paulus demonstrat nulli creatæ rei hæc dici potuisse; sed ii etiam, qui Psalmos litteris Græcis primi illustrarunt, præclarè viderunt Filium ex Patris substantia ante sæcula genitum in hoc Psalmo celebrari. Quod enim in vers. 3. reddiderunt, ex utero ante luciferum genui te, id in Hebræo reperiri non potest, nisi puncta mutantur & duæ expungantur voculæ. Numquam profectò in mentem illis venisset hæc interpretandi ratio, nisi exercitati fuissent in pluribus aliis Scripturæ locis de æterno Dei Filio interpretandis.

Sed si minùs in hoc versu generationem æternam textus demonstrat; illam certè prima Psalmi verba luculenter demonstrant. Ibi enim duæ personæ æquales describuntur: quæ quidem æqualitas proficisci non potest, nisi ex una & eadem substantia: unde

Matth. xxij.
46.

18 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

Apostolus declarat nulli umquam rei creatæ Deum dicere potuisse : *Sede à dextris meis*, Hebr. j. 13.

Neque etiam simplici homini aut rei creatæ dici possit : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Is solus audire id potuit cujus figura existit Melchisedech, *primum quidem qui interpretatur rex justitiæ; deinde autem & rex Salem, quod est, rex pacis: sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum*. Sed cum is qui æternus est & æqualis Deo, nec minorari, nec exaltari in hac divina natura posset; formam servi assumpsit, & *egenus factus est*, instar eorum, qui nullo ad victum & cultum apparatu instructi de torrente in via bibunt, ac propterea *dexterâ Dei exaltatus est*.
Aa. ij. 33.

III. Sessionem à dextris & æternum Christi sacerdotium egregiè etiam prænuntiatum habemus in Psalmo secundo, in quo etiamsi nonnulla ad Davidem, ut Christi figuram, referri possent; multa alia occurrunt, in quibus David ne umbram quidem & imaginem sustinere possit. Fremunt gentes, & populi meditantur inania adversus Dominum, & adversus eum qui crucifixus fuit: sed Dominus irridet eos, & eum, quem crucifixerunt, Filium suum esse declarat, eique omnium gentium tradit imperium. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu; ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea; & tamquam vas figuli confringes eos*.

Libenter hæc verba, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, arripiunt Unitarii, ut Christum ob resurrectionem & sacerdotium Dei Filium esse probent. Paulum hac in re favere sibi existimant, & Filium Dei esse ac gigni, idem esse apud eum, ac revocari à mortuis, & sacerdotem constitui. Hanc afferunt rationem, quia ex his verbis & resurrectionem Christi, Aa. xij. 33. & sacerdotium Hebræis de-

monstrat. Sic enim in primo loco Apostolus : *Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros, repromissio facta est. Quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu: ego hodie genui te*. Et in Epistola ad Hebræos : *Sic & Christus non semetipsum clarificavit ut Pontifex fieret: sed qui loquutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te*.

Sed hoc præsidium, quod tantam afflavit Unitariis fiduciam, non difficile est dejicere. Nam, 1°. his verbis, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, non idcirco Filius esse dicitur, quia resuscitatus est; sed potius idcirco resuscitatus, quia Filius est. Est enim hic locus per similes initio Epistolæ ad Hebræos, ubi Christus sedere à dextris dicitur, quia, cum esset Filius Dei, humiliavit semetipsum, ut peccata nostra expiaret. *Qui, cum sit splendor gloria, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purificationem peccatorum faciens, (Gr. postquam purificationem peccatorum fecit) sedet ad dexteram majestatis in excelsis*. Gemella Psalmi verborum sententia : *Quia Filius meus es tu, ego hodie genui te*, id est, resuscitavi, ad dexteram meam exaltavi, & omnibus adorandum proposui. Distinguendum ergo illud, *Filius meus es tu*, ab eo quod sequitur, *ego hodie genui te*. Prima verba æternam generationem declarant, postrema resurrectionem & sessionem à dextris.

2°. His verbis, *Filius meus es tu*, non resurrectionem, sed æternam generationem significari quis dubitet, cum ex his demonstret Paulus quantum præstet Angelis Christus? *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te?* An Christi excellentiam in eo dicent constitui, quod eum Deus à mortuis revocaverit, neque idem beneficium Angelis concesserit?

3°. Non repugnat ut illud, *Ego hodie genui te*, resurrectionem Christi significet, idemque valeat ac regeneravi,

Cap. v. 5.

Hebr. j. 5.

five ex mortuis genui : quo sensu resurrectione vocatur regeneratio, Matth. xix. 28. Christus etiam dicitur primogenitus mortuorum. Sed tamen Davidis verba ita Paulus interpretatur, quasi scriptum esset: *Ego hodie glorificavi te.* Ait enim Hebr. v. 5. *Sic & Christus non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret, sed qui loquutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te, &c.* Præterea ex eodem loco & resurrectionem & sessionem à dextris, ubi semper vivit ad interpellandum pro nobis, demonstrat. Glorificatio hæc omnia comprehendit. Quare etsi non me latet quantâ religione tractandus sit sacer contextus, quàmque sit conjecturis indulgere periculosum; quia tamen sæpe evenit, ut Græca interpretatio ab Apostolis citata discrepet Hebræo contextui, suspicor Apostolum pro ילדתי, genui te; legisse גדלתי, magnificavi te, atque ita scriptum fuisse illâ ætate in pluribus exemplaribus. Utriusque verbi similitudo discrepantiam inter Hebræum contextum & Lxx. intulit initio prophetiæ Isaiæ. Habet contextus בנם גדלתי ודוממתי, Filios magnificavi & exaltavi. At Lxx. υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὑψώσα, Filios genui & exaltavi. Legerunt ergo ילדתי. Christo in eodem Psalmo traduntur gentes in hæreditatem & termini terræ in possessionem: at nequaquam traduntur ut legato cuidam & ministro, sed ut Filio consubstantiali, quem adorare & metuere jubemur ac in eo confidere. Pro eo enim quod legitur in Vulgata & apud Lxx. *Apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus, & pereatis de via justa, &c.* Habemus in Hebræo: *Osculamini* (id est, ut multi interpretes observant, adorate) *Filium, nequando irascatur, & pereatis de via justa, cum exarserit in brevi ira ejus. Beati omnes qui confidunt in eo.*

IV. In difficultates inextricabiles se conjiciunt, qui Psalmum vigesimum ad Davidem accommodare volunt. Quomodo enim de Davide dici possit, *Tribuisti ei longitudinem dierum in seculum*

& in seculum seculi, dabis eum in benedictionem in seculum seculi? At clara hæc & perspicua sunt, ubi ad eum referuntur, cui dicitur Psalm. xlv. *Sedes tua, Deus, in seculum seculi.* Et Psalm. lxxj. *Et permanebit cum sole, & ante lunam, in generatione & generationem. Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna. Sit nomen ejus benedictum in secula.* Et Psalm. cj. *Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Et Psalm. lx. *Dies super dies regis adjicies: annos ejus usque in diem generationis & generationis.* Hæc Scripturæ interpretandæ ratio vulgus Judæorum non latebat. Dicebant enim Christo Judæi: *Nos au-*

Joan. xij. 34.

divimus, quia Christus manet in æternum. Quo ex fonte in eorum aures hæc doctrina fluxerat, nisi ex his Psalmorum & pluribus aliorum librorum locis, quæ ad Christum referre à magistris suis didicerant?

Latificabis eum in gaudio cum vultu tuo. Sic etiam in Psalmo lx. 8. *Permanet in æternum in conspectu Dei.* Et in decimo quinto: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Notas mihi fecisti vias vite: *adimplebis me latitiâ cum vultu tuo. Delectationes in dextera tua usque in finem.* Quo sensu hæc intelligenda sint, discimus ab Apostolo: *Fortissimum, inquit, solatium habemus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus anime tutam ac firmam, & incedentem usque ad interiora velaminis: ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.*

Non existimandum est in his Psalmorum locis aliquot annos vitæ mortali addendos, ut summum beneficium, prædicari. Sublimius quidpiam Spiritui Sancto propositum est. Vita illa immortalis celebratur, quam Verbum resuscitatum ducit, *semper vivens ad interpellandum pro nobis.* Nam vita illa, quam Rex petiisse dicitur, nulli vicissitudini obnoxia est. *Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Imo

Hebr. vij. 18.

Hebr. vij. 25.

Psalm. cj. 28.

20 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

hoc beneficium post mortem & descensum ad inferos conceditur, ut patet ex citatis Psalmi decimi quinti verbis, *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem adimplebis me latitiâ cum vultu tuo.*

In prima Psalmi parte gratiæ aguntur Deo ob concessam fortissimo pugnatori victoriam. Deinde ad ipsum pugnatorem oratio convertitur. *Inveniat manus tua omnibus inimicis tuis: dextera tua inveniet omnes qui te oderunt. Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui: Dominus in ira sua conturbabit eos, & devorabit eos ignis. Fructum eorum de terra perdes, &c.* Christo conveniunt hæc certamina: atque is, cui hæc dicuntur, distinguitur ab eo de quo dicitur: *Dominus in ira sua conturbabit eos.* Postulat etiam orationis series, ut ad Christum referatur ultimus versus: *Exaltare, Domine, (Hebr. Jehova) in virtute tua: cantabimus & psallemus virtutes tuas.*

In Psalmo præcedenti Messias eodem modo, ut victor & triumphator describitur. Vota & preces pro ejus resurrectione funduntur: sed simul ipse in nobis exaudiendis æquè benignus ac omnipotens demonstratur. Sic enim in Hebr. Versus ultimus: *Domine, salvum fac Regem; & exaudiet nos in die quâ invocaverimus.*

Miror exstitisse qui Psalmum xlv. ad Salomonis cum filia Regis Ægypti nuptias secundum litteram & historiam referrent. Quid enim in hoc Psalmo occurrit, quod rebus Salomonis aptari possit? An regnum ejus sempiternum? An benedictus à Deo in æternum? An Deus vocari potuit? An summa illa pax, quâ regnum ejus distinguitur, quidquam habet commune cum victoriis in Psalmo cantatis? Ægyptiæ illius uxori, ex qua filios non suscepit, non minus disconveniunt, quæ de sponsa prædicuntur; illud in primis, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos Principes super omnem terram.*

Longè ergo fatius est Apostolum

audire, qui Christi divinitatem probat ex hoc Psalmo: *Ad Filium autem, inquit: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.* Non ut Moyse dictum est: *Ecce constitui te Deum Pharaonis*, ita Christus hoc loco appellatur Deus. Nam 1°. Christus absolutè Elohim dicitur, quo nomine in Scripturis præter Deum Judæorum, nemo umquam absolutè & in singulari appellatur. 2°. Hæc Psalmi verba proferuntur à Paulo, ut demonstret quantum Christus præstantior sit Angelis. At quomodo eis præstaret, si nomine tenus vocaretur Elohim; cum ipse Apostolus in eodem capite Angelos interpretetur eos, qui in Psal. xcvi. Elohim vocantur. 3°. Quidquid in hoc Psalmo de Christo prædicatur, id accommodatè ad hanc veri Dei notionem prædicatur. Describitur enim ut victor omnipotens, qui populos summâ suâ potestate sub leges suas mittit: & cum sæpe in Scripturis synogoga sub specie mulieris Deum sponsum habentis exhibeatur; an dubium quin verus Deus sit Christus, cujus spiritales cum Ecclesia nuptiæ in hoc Psalmo celebrantur?

V. Promissæ Christo omnium gentium hæreditatis testimonium in Psalmo lxxxj. exstat eò præclarius, quod ab ipso Christo ad divinitatis suæ defensionem citatum fuit. Cum ipsa Psalmi verba, tum etiam Christi ratiocinatio demonstrant in hoc Psalmo & Judæorum scelus, & Christi in omnes gentes imperium prænuntiari.

Iniquum de Christo judicium egregiè describitur his verbis: *Usquequo judicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis? Judicate egeno & pupillo, humilem & pauperem justificare. Nescierunt neque intellexerunt: in tenebris ambulat. Movebuntur omnia fundamenta terra.* Ecquod aliud judicium funditus evertit Judaicam gentem, nisi illud, quod de Christo semel factum tueri non desierunt? Judæorum excæcatio, judicii iniquitas, & consequuta ex hoc

Hebr. j. 8.

Exod. vij.

scelere pernicies simili modo apud Habacuc, cap. j. prædicuntur. Hæc autem verba, *Vos autem sicut homines* (Hebr. *Sicut Adam*) *moriemini, & sicut unus de Principibus cadetis*, ut aptè & commodè ad Christi interfectores referuntur, ita obscura & difficilia evenient, si aliò referas. Judæis rectè dicitur: *Vos autem sicut Adam moriemini*, quia ut Adam peccatum in posteros, ita isti maledictionem in filios suos traduxerunt: dixere enim, *Sanguis ejus super nos & super filios nostros*. Sed quia Adamum sapientia eduxit à delicto suo, Sap. x. 2. alia adversus Judæos comparatio petitur ex lapsis Angelis; quorum imitatores exstiterè obstinati in Christi ejusque Apostolorum odio Judæi.

Quod spectat ad Christum; cum ipse stans inter Judæos, iisdem illos monitis, quæ in hoc Psalmo leguntur, iisdemque minis corripuerit; an non meritò statuimus de illo dictum esse: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat*? Dicebat enim Judæis: *Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate*, Joan. vij. 24. Et rursum: *Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris: si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro*, viij. 24. Quod ergo dicturum Deum Psalmus prædicit, id Christus conceptis verbis edisserit.

Jam vero illud, *Surge, Deus, judica terram; quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus*, cui melius congruat, quam hæredi à Judæis occiso, cui tot Scripturæ locis hæreditas omnium gentium promittitur?

Sed quia hic Psalmus à Christo objectus fuit Judæis; observanda nobis est illius ratiocinatio. Cum dixisset, *Ego & Pater unum sumus*, idque Judæi blasphemiam esse contenderent; sic eis respondet: *Nonne scriptum est in lege vestra; quia ego dixi: dii estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi scriptura; quem Pater sanctificavit & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemias; quia dixi, Filius Dei sum*. His verbis, quem

Pater sanctificavit & misit in mundum, nempe ut eum in hæreditatem accipiat, satis apertè declarat Christus de se dictum esse, *Surge, Deus, judica terram; quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus*. Deinde verò cur dicit Christus, *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi scriptura?* Quo sensu accipiemus illud, *& non potest solvi scriptura?* An eum de titulo Judicibus delato hæc dixisse credemus, quasi ea res magnum habeat mysterium ac valde ad credendum difficile. His profectò verbis declarat irrita esse non posse, quæ & de Messia magnificè dicuntur, & de Judæis minaciter in Psalmo octogesimo primo. Filium se Dei esse ac blasphemiam immeritum se accusari probat, & causæ suæ defensionem ex his duobus repetit, quod dii appellati sint ii ad quos Psalmus dirigitur, & quod solvi non possint quæ in hoc Psalmo prædicuntur. Huc erga redit tota illius ratiocinatio: Si illos dixit deos, quos sermo Dei minaciter compellat, nec solvi possunt quæ in hoc Psalmo prædicuntur, quàm iniquum est ut eum, cui dicitur, *Surge, Deus, &c.* blasphemiam accusetis, quia dixit, *Filius Dei sum*, nec horribiles minas, quæ vobis intentantur, reformidetis.

CAPUT VI.

Alia Testimonia ad Christi regnum spectantia.

- I. *Christus Dominus virtutum in Psalmo vigesimo tertio.* II. *Christo dicatus nonagesimus sextus.* III. *Eidem similis quadragesimus nonus.* IV. *De centesimo undecimo & aliis nonnullis.*

I. QUæcumque statuatur occasio fuisse scribendi Psalmi xxij. nihil in eo reperietur, quod aptum & nexum sit; imo nulla extundi sententia, quæ cum verbis congruat, nisi Ascensionem Domini nostri Jesu Christi à Propheta celebrari, fateamur.

22 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

Nam 1°. Hunc Psalmum à Christo detorquere non finit versus 7. prout in Hebraïco contextu legitur. Sic enim habet : *Hac est generatio quarentium eum , quarentium faciem tuam , Jacob* **זה דור דרשו מבקשי פניך יעקב.** Nemo dubitat quin Christus , si hæc legendi ratio teneatur , sub Jacobi nomine intelligendus sit. Atque hoc semel posito , constabit Christum verum Deum esse , cujus faciem quærimus , eumque in sequentibus Psalmi versibus Regem gloriæ , Jehova fortem & potentem , Jehova fortem in prælio , Dominum exercituum , **יהוה צבאות** , vocari.

2°. Illud , *Attollite portas , principes , vestras ; & elevamini , portæ æternales* , vel ut legitur in Hebræo , *Elevate , porta , capita vestra ; & elevate vos , fores sæculi* , non potest nisi de cælo intelligi. Cælo optimè convenit , respectu terræ , verbum *elevamini*. *Montes æterni , colles sæculi* dicuntur Habac. iij. 6. & 7. Sic etiam Ezech. xxxvj. 2. *altitudines sæculi*. At idem de templi januis aut alio hominum opere nusquam dicitur , nec dici potest.

3°. Novum hîc spectaculum proponitur : stupor & admiratio , ut in re numquam aliàs visâ aut auditâ , duplici interrogatione significantur : quod quidem nec Judæis arcam spectantibus , nec Angelis nisi Deum incarnatum & ascendentem in cælos spectantibus tribui potest. Ad hunc Psalmum respicit Paulus , cùm Deum assumptum in gloria & visum Angelis celebrat , 1. Tim. iij. 16. Sic etiam , cùm Christum vocat *Dominum gloriæ* , 1. Cor. ij. 8. an non eum , qui in Psalmo *Rex gloriæ* dicitur , colendum nobis proponit ?

Frustra ergo Joannes Clericus legendum putat , *Hac est generatio quarentium eum , quarentium faciem tuam , Deus , in Jacob*. Refellunt eum præter allatas rationes Aquila & Symmachus , v. & vj. editio , ac Hieronymus , qui ab Hebraïco textu , qualem nunc habemus , minimè discesserunt.

Superiores versus , *Quis ascendet in montem Domini , aut quis stabit in loco*

sancto ejus ? Innocens manibus , &c. non generatim de justis & sanctis hominibus , sed propriè de eo , qui *peccatum non fecit , nec inventus est dolus in ore ejus* , videntur accipi debere. 1°. Christo benè congruit illud , *Hic accipiet benedictionem à Domino , & misericordiam à Deo salutari suo*. In Hebræo non legimus *misericordiam* , sed *justitiam* , quam quidem aliis distribuendam , ut modo videbimus ad Psalm. cxj. Christus accipere dicitur. 2°. Hic versus , *Hac est generatio quarentium eum , quarentium faciem tuam , Jacob* , de eadem persona dicuntur. Pars posterior versiculi explicatio est prioris. Pronomen *eum* naturâ duce refertur ad eum de quo dictum est , *Hic accipiet benedictionem* , &c. 3°. Satis incommodè Psalmista dixisset , *Elevate , porta , capita vestra ; & elevate vos , fores sæculi* , & *introibit Rex gloriæ* , si antea nihil de hujus Regis ascensu dixisset , sed tantum de hominibus justis loquutus generatim fuisset. At mirificè omnia sibi constabunt , si postquam de Christo ascendente ea dixit , quæ humanam illius naturam designant , ad divinitatem prædicandam assurgat.

II. Celebratur in Psalmo xcvi. triumphus Christi ex potestatibus , quas victor spoliavit , ejusque ascensus super omnes cælos , unde illuxerunt fulgura ejus omni terræ. Auctor est Paulus , ut Deum Jehova , cui dicatur Psalmus , quemque omnes Angeli ejus adorare imperantur , non alium esse quam Christum Dominum credamus. Sic enim Apostolus , Hebr. j. 6. *ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην , λέγει· Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεῶν.* Et iterum cùm introducit primogenitum in orbem terra , dicit : *Et adorent eum omnes Angeli Dei*. Non inficiatur Grotius , nec inficiandi modus ullus superest , verum & æternum Deum his vocibus celebrari ; sed eò confugit , ut quæ de Deo in veteri Testamento dicta fuerant , ea in novo ad Christum accommodata dicat.

1. Petr. ij.

22.

Sed quid in hoc Psalmo occurrit, quod non sæpe aliàs de Christo dictum sit? Quid mirum si de Rege regum & Domino dominantium dicitur: *Dominus regnavit, exultet terra?* si lux orta esse justo dicitur, qui alibi

Luc. j. 78. vocatur, *Oriens ex alto, & lux vera quæ*
Joan. j. 9. *illuminat omnem hominem?* An non Do-

minus est Altissimus super omnem terram & nimis exaltatus super omnes deos, is cui omne genu curvatur cælestium, terrestrium & infernorum? *Justitia & judicium, correctio sedis ejus.*

Isai. xj. 5. Sic etiam Isaias: *Et erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus.* Quod autem dicitur: *Ignis ante ipsum præcedet, &c.* nemo ignorat simillima de Christo dici apud Malachiam, iij. 2. His gemellum est Joannis Baptistæ de Christo testimonium in Evangeliiis. Idem Joannes de Christo post Isaiam dicebat: *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur,* quod quidem mirificè respondet his Psalmi verbis, *Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini.*

Matth. iij.

Luc. iij. 5.

Commentitiam accommodationem refellit Apostolus, cum Patrem imperare ait, ut omnes Angeli Filium adorent. Quomodo ergo de Deo Patre dictum est, *Adorate eum, omnes Angeli ejus,* si ipse Pater imperat, ut Filium omnes Angeli adorent? Manifesta autem res est ex Pauli verbis, *Et iterum cum introducit . . . dicit.* Quis introducit nisi Pater, qui Filium posuit heredem universorum, quique proximè ante dixit: *Ego ero illi in Patrem, & erit mihi in Filium?* Volunt Grotius & Clericus post hæc verba, *introducitur, dicit,* supplendum esse *in* *יָגִיד*, scriptura, sed ea vox non magis post hæc verba suppleri debet, quàm post ea quæ præcedunt, *Cui enim Angelorum dixit aliquando? Filius meus es tu.* Præterea Psalmi verba sic efferuntur ab Apostolo, ut paternum imperium clarè & apertè significant, *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Docet ergo Apostolus hæc verba, *Et adorent eum omnes Angeli Dei,* ipsius Patris verba esse, itidem ut ista, *Sede à dextris meis,*

Filius meus es tu. Patris jussio facile animadvertitur in his, quæ antecedunt, *Annuntiaverunt cæli justitiam ejus, & viderunt omnes populi gloriam ejus. Confundantur omnes qui adorant sculptilia.* Inest his verbis divinum quoddam mandatum, quod è cælo exauditum iri Propheta declarat.

Quinetiam ita proprium est Filii illud, *Nimis exaltatus es super omnes deos,* ut in Patrem transferri non possit. Vox enim Hebræa *נָעִלִית* ascensum significat, idemque valet ac ascendendo exaltatus es; quod quidem Patri affingi non potest.

III. Magnam habet similitudinem Psalmus quadragesimus nonus cum trigesimo nono & nonagesimo sexto. Quemadmodum in trigesimo nono Filius Dei ingrediens in mundum dicit, *Sacrificium & oblationem noluisti. Holocaustum & pro peccato non postulasti. Tunc dixi: Ecce venio . . . ut facerem voluntatem tuam,* ita in quadragesimo nono Dei adventus celebratur ad eandem faciendam voluntatem, id est, ad substituendam legalibus sacrificiis veram justitiam. *Deus manifestè veniet: Deus noster & non silebit . . . congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia . . . Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, &c.*

Quemadmodum in Psalmo xcvi. Deus sic venturus prædicatur, ut ignis ante ipsum præcedat, & illuceant coruscationes ejus orbi terræ, ac cæli justitiam ejus annuntient; etiam in isto: *Deus decorum Dominus loquutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum. Ex Sion species decoris ejus. Deus manifestè veniet: Deus noster & non silebit.* (Hebr. *מַצִּיּוֹן מְכַלֵּל יְפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ: יָבֵא אֱלֹהֵינוּ וְאֵל יִחְרָשׁ.* De Sion, de loco perfectæ pulchritudinis Deus illucescet.. Veniet Deus noster, & non silebit.) Ignis in conspectu ejus exardescet, & in circuitu ejus tempestas valida. *Advocabit cælum desursum & terram discernere populum suum. Et annuntiabunt cæli justitiam ejus, quoniam Deus judex est.*

24 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

Advocatio illa coeli & terræ in abroganda lege & novâ statuendâ confirmatur Pauli testimonio, qui postquam citavit illud Aggæi, *Adhuc semel ego movebo non solum terram, sed & cælum*, ait: *Quod autem, Adhuc semel, dicit, declarat mobiliū translationem, tamquam factorum, ut maneat ea quæ sunt immobilia.*

Hebr. xij.
27.

IV. Psalmus cxj. multa habet cum vigesimo tertio similia. Christus homo appellatur, simulque ei attribuuntur, quæ soli Deo possint attribui. *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis. Potens in terra erit semen ejus: generatio rectorum benedicetur.* Similiter in Psalmo xxij. *Innocens manibus & mundo corde . . . Hæc est generatio quærentium eum.* Et Isai. liij. 8. *Generationem ejus quis enarrabit?* Et v. 10. *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum.*

Hæc de simplici homine non dici demonstrant quæ sequuntur: *Exortum est in tenebris lumen rectis, misericors & miserator & justus.* Quale est illud lumen, nisi illud de quo dicitur in Psalm. xcvi. *Lux orta est justo, & rectis corde letitia?* Misericors & miserator Deus vocari solet, unde in Psalmo cx. *Memoriam fecit mirabilium suorum, misericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se.*

Sed præcipuè nobis observanda sunt hæc verba, *Justitia ejus manet in sæculum sæculi*, quæ bis in hoc Psalmo, semel in præcedenti occurrunt. Est autem uterque Psalmus alphabeticus, sed ipsâ rerum, quæ in utroque cantantur, similitudine magis gemellus. Quare non dubitandum, quin hæc verba, *Justitia ejus manet in sæculum sæculi*, eandem in utroque sententiam habeant. In Psalmo autem cx. de Deo dicuntur, & de justitia, quam Deus dat, vel saltem de mannæ distributione, quatenus figura est interiorum Dei donorum, quibus interim alimur, dum ad promissam terram perveniamus. *Confessio & magnificentia opus ejus: & justitia ejus manet in sæculum sæculi. Memoriam fecit mirabilium suorum, mi-*

sericors & miserator Dominus, escam dedit timentibus se. Sæpe aliàs in Scripturis justitia eodem sensu usurpatur. Sic Psalm. xxxv. 11. *Prætede misericordiam tuam scientibus te, & justitiam tuam his, qui recto sunt corde.* Et Psalm. xlvij. 11. *Justitiâ plena est dextera tua.* Hanc justitiam vocat Apostolus *mensuram donationis Christi*, Ephes. iv. 7. Quod ergo de Christo dicitur in Psalm. cxj. *Gloria & divitiæ in domo ejus, & justitia ejus manet in sæculum sæculi.* Et postea: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi*, id de divitiis, quas Christus in nos effundit, accipi debet. Unde etiam in eodem Psalmo hæc Christi dona eadem voce designantur, quæ ad manna significandum adhibita est, Deut. viij. 3. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* Sic etiam de Christo: *Jucundus homo, qui miseretur & commodat, disponet sermones suos in judicio.*

Hunc Psalmum illustrat & vicissim ab eo illustratur insignis locus Apostoli, qui & eum de quo dicitur, *Dispersit, dedit pauperibus*, Deum esse declarat, & justitiam illam, quæ manet in sæculum sæculi, gratiam ad omne opus bonum efflorescentem interpretatur. Potens est autem Deus, inquit, *omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi. Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum prestabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum justitiæ vestre, ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem.* Est ergo justitia illa, quæ manet in sæculum sæculi, omnis gratia quæ efficit, ut abundemus in omne opus bonum, in omnem simplicitatem. Hortatur Corinthios Apostolus ad beneficentiam: cui officio ut satisfacerent, duo requirebantur, voluntas benè aliis faciendi, & facultas. Utrumque Christi Dei donum esse statuit; & quominus

2. Cor. ix.
8.

minus metuerent Corinthii, ne largiter dando, aut ipsi necessariis ad victum cultumque subsidiis destituerentur, aut saltem non jam haberent, ex quo benè aliis facerent; spem illis affert fore, ut Christus Deus, qui dispergit & dat pauperibus justitiam manentem in sæculum sæculi, omnem gratiam ita in eis multiplicet, ut abundant in omne opus bonum, & in omnem simplicitatem.

Apoc. xxj.
27.

Domus Christi, in qua gloria & divitiæ sunt, ea est de qua Joannes in Apocalypsi, *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum. Quare solus Christus dicere potuit id quod legimus in Psalmo c. Non habitabit in medio domus mea qui facit superbiam. . . . In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.*

Similia sunt, ac soli Christo conveniunt, quæ in Psalmo lxxiv. habentur: *Ego autem annuntiabo in sæculum, cantabo Deo Jacob: & omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iusti.* Tenebras huic Psalmo affundunt, qui varias in eo personas loqui pertendunt. Illud, *Omnia cornua*, &c. ad Patrem refert Clericus, ac verbum, *inquit*, interponit, ut Deum, non Psalmistam, loqui intelligamus. Sic etiam initio præmittit verbum, *dixisti*, ante illud, *cum accepero tempus*, &c. Sed Christo omnia ab initio ad finem conveniunt. Nam cum sit caput Ecclesiæ, & omnia accipiat à Patre; an non rectè dicit: *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur, & invocabimus nomen tuum. Narrabimus mirabilia tua: cum accepero tempus, ego justitias judicabo.* In his quæ sequuntur, *Liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea. Ego confirmavi columnas ejus*, sive columnas terræ intelligimus, fundamenta terræ, hæc quoque appensa à Christo fuerunt: sive terræ columnas intelligimus, præstantissimos quosque viros, hi quoque sine Christo nihil possunt facere. Pro suo jure iniquis dicit: *Nolite iniquè agere*, is qui constitutus est rex à Deo *super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus.*

CAPUT VII.

Divinitas Christi celebrata pluribus in Psalmis, in quibus Judæorum postrema conversio prædicitur.

I. Christo Psalmus cj. dicatus. II. Ad eum confugiunt Judæi in Psalmo quinquagesimo. III. In laudem Christi compositus Psalmus sexagesimus septimus. IV. Item cxvij.

I. **P**LURIBUS in Psalmis captivi in Chaldæa Judæi magnum patriæ desiderium significant, & fervidis precibus ac votis Filium Dei orant, ut Jerusalem & religionem in antiquum splendorem restituat. Docet Apostolus hac Christum prece in Ps. cj. ab eis compellari: *Tu in principio, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes ut vestimentum veterascent: & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Ex hoc testimonio demonstrat Paulus quantò sit Filius Dei Angelis præstantior: quod quidem ut eludat Grotius ad Rabbinos confugit, quos ait mundum propter Messiam conditum existimare, & ab eodem Evangelii prædicatione renovatum iri. Sed in hoc Psalmo mundus non propter Christum, sed à Christo conditus dicitur: ipse terram fundavit, & opera manuum illius sunt cæli. Præterea immutabilitas, quæ hîc Filio Dei attribuitur, *Tu autem idem ipse es*, non potest nisi divinæ naturæ attribui. Totus Psalmus oratio est ab initio ad finem, unam & eandem personam alloquens; atque is, qui fundavit terram, Deus est Jehova, cujus ex nutu pendent omnes eventus; Deus justus, qui elevans allidit peccatores; Deus misericors, qui prospicit de excelsis sancto suo; & de cælo in terram aspicit, ut audiat gemitus compeditorum. Nullo ergo conatu, nullâ arte illudi

Hebr. j. 10.

26 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

potest legentium animis, quominus verum ac sempiternum hoc Psalmo Deum celebrari perspiciant.

Sive historicum sensum vestigemus, sive eum, qui longè sublimior est ac præcipuè propositus fuit Prophetæ; Filius Dei in utroque agnoscendus. Exilii molestiæ Judæos attentos & sollicitos fecerant, ut promissi reditus tempora & momenta observarent. *Tu exurgens misereberis Sion; quia tempus miserendi ejus, quia venit tempus.* Quid mirum, si ejusmodi preces ad Verbum Dei Filium diriguntur, cum apud Zachariam Dominus exercituum dicat se missum esse à Domino exercituum, ut Judæos in patriam reducat, & pœnas ab iis, qui eos oppresserunt, repetat? An non Emmanuelem Isaias non semel invocat, ut ab eo beneficia temporalia impetret? Etiam si igitur ultra historiæ litteram progredi non liceret; standum esset Apostoli auctoritati, nec dubitandum quin Verbum Dei Filium Judæi captivi in hoc Psalmo præcentur.

Sed tota hæc oratio Judæorum futuræ conversioni aptius multò congruit, vel potius huic uni eventui addicenda est. Malorum, quibus in Chaldæa premebantur, pictura ante oculos ponit longè tristiores æumnas, in quibus ob Christum occisum hætenus jacuerunt. Pœnæ illis ob hoc scelus impositæ his verbis præclare describuntur, *A facie iræ & indignationis tuæ, quia elevans allisisti me.*

Secernunt se à Christi servis Judæi, ut pote hætenus inimici, & illius quem precantur, misericordiam conciliare sibi conantur, quia ipsius servis gratissima erit Jerosolymæ restitutio: *Quoniam placuerunt servis tuis lapides ejus, & terra ejus miserebuntur.* Tota spes nostra, inquit Tertullianus, cum reliqua Israël exspectatione conjuncta est, de Pudic. c. viij. Reditum è captivitate Babylonica minùs aptè designaret novi populi creatio, cujus prædicatione omnes gentes ad Deum colendum adducentur. *Et timebunt gentes nomen tuum, Domine, & omnes reges terra glo-*

riam tuam. . . Et populus, qui creabitur, laudabit Dominum.

Dum Christum commemoratione illius æternitatis & immutabilitatis flectere conantur, imitari videntur hanc Jobi orationem: *Numquid sicut dies hominis dies tui, & anni tui sicut humana sunt tempora; ut quæras iniquitatem meam, & peccatum meum scruteris, &c.*

Job. x. 5.

II. Qui Psalmum quinquagesimum Davidi attribuunt, his quidem favet titulus, sed eis obstant duo posteriores versus, ex quibus patet Jerusalem tunc sine muris, sine sacrificio fuisse. Nam hos duos versus additos cum Aben Ezra dicere, opinio est nec rationibus fulta, & ad licentiam rejiciendi quidquid incommodum videbitur, perniciofa. Præterea quomodo David dicere potuit, *Tibi soli peccavi*, qui in Uriam ejusque uxorem tam graviter peccavit? Probabilior eorum opinio, qui hunc Psalmum precem esse putant captivorum Babylone gementium; modò tamen sub hac captivitate aliam longè tristiores describi fateantur. Nam multa in hoc Psalmo occurrunt, quæ cum primo exilio conciliari non possint: omnia mirificè consentiunt cum statu Judæorum Jesum Christum, cui soli peccaverunt, tandem aliquando quærentium.

Sed audiendus nobis est Apostolus, cujus beneficio ad intelligentiam hujus Psalmi pervenire poterimus. *Quid enim, inquit, si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum fidem Dei evacuabit? Absit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Ut justifieris in sermonibus tuis; & vincas, cum judicaris.* Est igitur hic versiculus Psalmi, *Tibi soli peccavi, & malum coram te feci: ut justifieris in sermonibus tuis; & vincas, cum judicaris,* Judæorum oratio peccatum illud confitentium, quod in Christum commiserunt. Non enim loquitur generatim Apostolus de justitia divina, cui nulla prorsus labe hominum peccantium querelis aspergi possit. Sed de ejusmodi peccato loquitur, ex quo minimè concludi po-

Rom. iij. 3.
& seqq.

test Deum non esse fidelem in promissis suis : loquitur de incredulitate quæ fidem Dei non evacuavit. Hunc in usum profert Psalmum quinquagesimum, in quo fidem Dei non modò non accusant ii qui peccaverunt, sed etiam peccatum suum à Deo permissum fuisse confitentur, ut justificetur Deus in sermonibus suis. Illud ergò in sermonibus tuis idem valere Apostolus judicabat, ac in promissis tuis. Quo sensu etiam dicitur in Psalmo cxliv. 13. *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.* Jam vero ecquod aliud peccatum à Deo permissum, ut illius in promissis fides constaret, nisi illud, quo se Judæi, Christum rejiciendo, obstrinxerunt. Duo maxima bona ex hoc scelere, promissis consentanea eruit : primum quidem, conversionem gentium, deinde ut postquam plenitudo gentium intraverit, omnis Israël salvus fiat.

His verbis, *Tibi soli peccavi*, &c. confessionem peccati Judæorum contineri confirmant quæ apud Apostolum sequuntur. Sic enim occurrit Apostolus iis, quæ sibi ob hunc Psalmi versum objectum iri putabat. *Si autem iniquitas nostra justitiam Dei commendat Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius ; quid adhuc & ego tamquam peccator judicor ? Et non, sicut blasphemamur & sicut aiunt quidam nos dicere, Faciamus mala ut veniant bona ?* Manifestum est 1.º ea, quæ sibi objectum iri prævidebat Apostolus, arripi non potuisse nisi ex his verbis, *Tibi soli peccavi, & malum coram te feci : ut justificeris in sermonibus tuis ; & vincas, cum judicaris.* Nihil enim aliud occurrit, ex quo ansa ad ejusmodi calumniam sumi potuerit, *Faciamus mala ut veniant bona.*

2.º. Non minus perspicuum est nullum aliud, nisi Judæorum peccatum, occasionem Pauli obrectatoribus fuisse dictitandi : *Si autem iniquitas nostra justitiam Dei commendat, &c.* Statuere ergo, Apostolo auctore & duce, possumus Judæos esse qui in Psalmo l. dicunt Christo : *Tibi soli peccavi, &c.*

Totus Psalmus in eandem sententiam mirificè convenit, nec in aliam sine magnis incommodis torqueri potest. Judæis pœnitentibus congruit hæc ad Christum oratio : *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam : & secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. De peccato miseram gentem per tot sæcula premente aptissimè dicitur, Peccatum meum contra me est semper, Hebr. è regione mei, נני.*

Illud autem, *Tibi soli peccavi, & malum coram te feci : ut justificeris in sermonibus tuis ; & vincas, cum judicaris,* quo sensu intelligendum sit, jam edocti sumus ab Apostolo. Sed observanda nobis hæc verba, *Tibi soli peccavi*, quæ in Hebræo aliquid significantius habent : לך לבדך חטאתי. *Tibi, soli tibi peccavi.* Hæc profectò unum aliquod maximum peccatum designant, quod omnium malorum fons & origo existimatur. Simile quidpiam accidit fratribus Josephi, cum dicerent : *Merito hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animæ illius, dum deprecaretur nos, & non audivimus : idcirco venit super nos ista tribulatio.* Quod filiis Jacob, qui multa delicta commiserant, evenit, ut ad fratrem venientes soli peccato in eum commisso causam malorum suorum adscriberent, idem eventurum Judæis prædicitur. Quamvis multa peccata ante occisum Christum & post commiserint, unicum sibi exprobrant, ac dicunt ei, in quem peccaverunt, *Tibi, soli tibi peccavi*, non ut peccatum suum elevent, sed potius quia sentiunt, quàm horribile sit. Neque David, ut jam observavi, hæc dicere potuit, neque captivi apud Babylonem Judæi, qui conqueri quidem poterant, quod cum in solum Deum peccassent, nec malè de Chaldæis meriti fuissent, tam multa tamen ab eis passi essent ; sed hæc innocentix potius defensio exstitisset,

Genes. xlv.
21.

quàm peccati accusatio. Neque Davidi, neque captivis Judæis congruit illa repetitio, *Tibi, soli tibi peccavi*, quæ unum aliquod & singulare delictum demonstrat, sed longè gravissimum ob personæ injuriâ affectæ majestatem.

Versu septimo declaratur communis omnium hominum labes & propria Judæorum incredulorum nequitia, quæ tamen divinorum promissorum effectum interpellare non valebit. *Ecce (enim deest in Hebr.) in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Ecce (enim deest in Hebr.) veritatem dilexisti: incerta & occulta sapientia tua manifestasti mihi. Hebr. in obtectis & in occulto sapientiam scire me facies. כְּמַחֲוֵי וּבְסֻתִּים חִכְמָה תוֹדִיעֵנִי.*

Commune est omnium Adami posterorum in peccato concipi; sed reprobi post Christum rejectum Judæi hoc præter cæteros habuere, ut ab ipso matris utero usque ad extremum vitæ spiritum peccatores & Deo invisi essent. Antequam Christum rejicerent, fide in Christum venturum justi fieri poterant. At ex quo dixerunt, *Sanguis ejus super nos & super filios nostros*, divina iracundia in eos exarsit, nec eam placare possunt, quandiu manus sanguine plenas cælo attollunt. Itaque ab ipso utero in peccati sordibus jacent. Sed tamen divina promissa everti non possunt. Statutis temporibus Deus illucescet eorum cordibus, eosque mysteriorum suorum cognitione imbuet.

Hunc esse hujus loci sensum multa probant. 1°. Iidem increduli Judæi, quibus tamen promittitur reditus, peccatores ab utero vocantur apud Isaiam xlviii. 8. *Transgressorem ex utero vocavi te.* 2°. Si quæramus unde hoc Judæis eveniat, ut ab utero peccata peccatis cumulent; causam attulerunt in versu 7. *Tibi, soli tibi peccavi.* Nimirum hoc illis attulit peccatum, quod in solum Christum commiserunt, ut deinceps ab ipso utero vitam in peccatis consumant. 3°. Sic interpretando clara & perspicua est sententiæ se-

ries. Postquam illud peccatum, quod Judæi in Christum commiserunt, à Deo permissum esse dictum est, ut Dei in promissis perficiendis fides eluceret; nunc hujus rei, id est, Dei in promissis adimplendis fidei, argumentum subjicitur: nempe cum Judæi, post hoc unicum peccatum, ab ipso utero peccatores & iniqui esse non desierint, ab ipso tamen Christo promissorum memore cognitionem veræ sapientiæ accipient.

Neceffe non est admonere, nec Davidem, qui ab infantia Spiritus Sancti donis instructus fuit, nec captivos Israëlitas, inter quos non deerant, qui redemptionem Israël exspectarent, dicere potuisse, se ab utero nullam prorsus intermissionem à peccatis fecisse. Tota natio in his miseriis jacet ob eum violatum gravissimo scelere, cui dicitur, *Tibi, soli tibi peccavi.*

Hac autem explicatione ruunt excogitata ad eludendum originis peccatum trica. Frustra enim huc obtruditur matris concipientis peccatum. Fieri potest, ut nihil omnino peccet in concipiendo mater. Deinde verò an Dei misericordia & promissorum fides in hoc matrum peccato filiis condonando maximè eluceret? An non absurdissima esset hæc ratiocinatio: Ecce in me concipiendo mater peccavit; sed tamen ut promissa perficias, mysteriorum tuorum cognitionem mihi non denegabis. Neque etiam Psalmi auctor exaggeratione quadam, ut visum est Grotio, adolescentiæ peccata commemorat, dum se ab utero peccatorem fuisse confitetur. Sed cum Judæi, ut peccatum omnibus posteris Adamus, ita maledictionem filiis suis transmiserint, unde illis dicitur in Psalmo lxxxj. *Vos autem sicut Adam moriemini*; manifestum est utramque labem, ut jam dixi, hoc loco commemorari. Nec magis exaggerationem fingere licet in peccato, quod ab Adamo transmissum, quàm in maledictione à majoribus in posteros derivata; atque ut Judæos maledictio ab ipso utero premit, ita & peccatum.

Asperges me hyssopo, & mundabor; lavabis me, & super nivem dealbabor. Auditui meo dabis gaudium & letitiam, & exultabunt ossa humiliata. Averte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis. Mira est inter hanc precem necessitudo & celeberrimum Ezechiëlis oraculum, ubi ossa arida (ossa hac universa, domus Israël est) audiunt verbum Domini, & intromittit Dominus in ea spiritum, & vivunt.

Ezech.
xxxvij.

Qui Evangelii lumen in universum orbem diffundent, hi rectè dicunt: *Docebo iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur.* At quibus inhæret inveterata labes ob has voces, *Sanguis ejus super nos & super filios nostros*, ab his solis videtur dici posse, *Libera me de sanguine, Deus, Deus salutis meæ.*

Ephes. iv. 7.

III. Quicumque assignetur Psalmo lxxvij. historicus sensus, quodcumque involucrum magnarum rerum, quæ in eo prænuntiantur; haud verebor asseverare fretus auctoritate Apostoli, compositum in honorem Christi fuisse. Nam versum 19. *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus*, sic explicat Paulus: *Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quid autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia.* Eum igitur ascensum Paulus in hoc loco intelligit, qui Christi proprius sit, & posterior descensu in inferiores partes terræ: ex eo enim quod ascenderit is, qui in altum ascendisse dicitur, eum prius descendisse concludit. Christo etiam propriè tribuendum illud, *accepisti*, quod Patri minimè convenit. At de Christo ait Petrus, Act. ij. 33. *Dexterâ igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus Sancti acceptâ à Patre, effudit hunc quem vos videtis & auditis.* Sic etiam Joannes Apocalypsin incipiens: *Apocalypsis Jesu Chri-*

sti, quam dedit illi Deus palam facere servis suis, &c. Parvi refert, quod pro eo, quod est in Psalmo, *accepisti*, legitur, *dedit*, apud Apostolum. Idem enim est accepta hominibus dona dare, ac danda accipere. Optimè etiam Christo congruit illud, *cepisti captivitatem*, sive, *captivam duxit captivitatem*. Ille enim *exspolians principatus & potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* Captivam autem captivitatem ducere, non est, ut nonnulli existimarunt, captivos liberare, sed potius comprehendere. Sic enim in cantico Deborah שבה שבך, *captiva captivos tuos*, quæ verba respondent his Psalmi lxxvij. verbis: שבת שבך, *captivasti captivitatem.*

Colos. ij.
15.

Jud. v. 12.

Sensus, quem Apostolus adjunxit his verbis, *Ascendisti in altum*, etsi argumentis non eget, utpote Apostolicâ auctoritate fultus, confirmatur tamen pluribus locis ejusdem Psalmi. *Psallite Deo, qui ascendit super cælum cæli, ad Orientem.* Hebr. לרכב בשמי קדם, *qui equitat, id est, sedet super cælos cælorum æternorum.* In Psalmo xxij. cæli portæ æternæ dicuntur. De eo, qui sedet in cælis cælorum æternorum dicitur etiam, v. 35. *Magnificencia ejus, & virtus in nubibus.* Ex his confirmatur id quod Grotius & nonnulli alii observarunt cælum in v. 5. intelligendum, & pro eo quod Septuaginta reddiderunt, *qui ascendit super occasum*, vertendum esse, *qui equitat*, sive *sedet, super cælos לרכב בערבות.*

Non perfunctoriè considerandum quod ait Paulus Christum ascendisse *ut impleret omnia*, id est, ut omnia subjicerentur sub pedibus ejus, & ipse esset caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur. His respondent Psalmi verba, *accepisti dona in hominibus*, etenim non credentes inhabitare Dominum Deum. Hebr. *Accipisti dona in hominibus etiam rebellibus, ut inhabitet Dominus Deus.* Nimirum Christus ascendit, ut Spiritum Sanctum

Ephes. j.
22. 23.

in nos effunderet, per quem Deus inhabitat in nobis.

Quæ præcedunt hæc verba, *Ascendisti in altum*, videntur, eodem Paulo faciem præferente, explicanda. *Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo: etenim Dominus habitabit in finem. Currus Dei decem millibus multiplex, milia latantium; Dominus in eis, in Sina, in Sancto.* Ad hunc locum respicit Apostolus, cum montem Sinai longè infra montem Sion amandat. *Non enim accessistis, inquit, ad tractabilem montem, & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam. . . . Sed accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis, & judicem omnium Deum, & spiritus justorum perfectorum.*

Hebr. xij.
18. & seqq.

Postquam Christus ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia; post effusum etiam in rebelles Evangelio nationes Spiritum Sanctum, promittit se renovaturum miracula, quæ proficiscentibus ex Ægypto Israëlitis concessa fuerant. *Dixit Dominus: Ex Basan convertam, convertam in profundum maris.* Hebr. *Ex Basan reducam, reducam ex profundo maris.* Hæc promissio, quæ sæpè aliàs in Scripturis occurrit, effectum suum plenè & cumulatè tùm demùm fortietur, cum ad regem suum Christum convertetur universus Israëlitis cætus, qualis in hoc Psalmo ante schisma decem tribuum, ut verisimilimum est, composito describitur.

Semel posito ad Christum referri illud, *Ascendisti in altum*, totum Psalmum necesse est ad eum referre, eumque Elohim, Adonai, Omnipotentem, Jehova confiteri.

Dummodo integer & incolumis steterit sensus, quem Spiritui Sancto attribuit Apostolus; si minus facilis & expeditus, saltem minimè periculosus erit inter historicas hujus Psalmi explanationes delectus. Mihi quidem plurimum arridet eorum opinio, qui hujus Psalmi occasionem ac diei festi materiam fuisse existimant, Arcæ transla-

tionem in urbem Jerosolymam, vel in montem Sion sub Davide rege, antequam à Juda & Benjamin schisma luctuosum Zabulon & Nephtali cæterasque tribus abstraxisset. Cum initio hujus Psalmi mirificè quadrat id quod Israëlitis cum arca proficiscentibus Moyses dicebat: *Cumque elevaretur arca, dicebat Moyses: Surge, Domine, & dissipentur inimici tui, &c.* Nihil vetat quominus, etiam litteram & historiam persequendo, ad Christum referamus illud, *Ascendisti in altum, &c.* & quæ præcedunt ac sequuntur. Christi enim vox movit terram tunc, Hebr. xij. 26. Christus tentatus est ab Israëlitis in deserto. Quare meritò audit: *Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, &c.* Non immeritò pluviam voluntariam hæreditati suæ segregasse, Israëlitis insignes victorias confecisse dicitur, eosque curru multis millibus stipato vectus ad terram promissam deduxisse, & in sanctuario sedens, veluti in excelsio loco, virtutem & fortitudinem plebi suæ ad redigendos in servitutem inimicos dedisse, & varia munera synagogæ largitus esse. Sed quidquid ad solatium Israëlitarum mirabiliter operatus est, quidquid donorum in synagogam contulit, umbra exstiterunt futurorum bonorum.

Num. x. 35.

Ita similis est Psalmo sexagesimo septimo quadragesimus sextus, ut utrumque in eandem sententiam scriptum esse pateat. In sexagesimo septimo hæc habemus de ascensu in cælos: *Cantate Deo . . . iter facite ei, qui ascendit super occasum. Regna terra, cantate Deo: Psallite Domino. Psallite Deo, qui ascendit super cælum cæli.* Sic etiam in quadragesimo sexto: *Omnes gentes, plaudite manibus: jubilate Deo in voce exultationis. Ascendit Deus in jubilatione, & Dominus in voce tubæ, & v. ult. in Hebr. Vehementer elevatus est ascendendo, מַאֲדָּ נִעְלָה.* Illa ejusdem Psalmi verba, *Subjecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris. Regnabit Deus super gentes,* mirificè respondent victoriis & miraculis, quæ in sexagesimo septimo partim jam à Deo concessa

narrantur, partim aliquando eventura promittuntur. Istis autem, *Elegit nobis hereditatem suam; speciem Jacob, quam dilexit. Deus sedet super sedem sanctam suam*, similia hæc sunt in sexagesimo septimo, *Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo: etenim Dominus habitabit in finem.*

Cur autem ad Arcæ & Tabernaculi occasionem tam magnifica ederentur de Christo vaticinia, mirari desinemus, si caput nonum Epistolæ ad Hebræos inspiciamus, ubi Apostolus disertè declarat *Tabernaculum*, quod dicitur *sancta sanctorum*, figuram fuisse illius sanctuarii, in quod Christus semel introivit æternâ redemptione inventâ.

IV. Ambigitur inter criticos, quænam occasio exstiterit scribendi Psalmi cxvij. Valde mihi arridet eorum sententia, qui scriptum fuisse putant post reditum ex captivitate Babylo-nicâ, cum profligatus in Palæstina Cambyſis exercitus, ac devicti hostes, qui ad opprimendum Israël nuper in patriam reversum conjuraverant. Sed sive ad hunc eventum, sive ad alium Psalmus referatur, in ea re excutienda immorari non libet; cum ab ipso Christo doceamur, quid præcipuè Spiritui Sancto propositum sit in hoc Psalmo. Nam & per se ipse & per Apostolos testatus est de se dictum esse: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*, Matth. xxj. 42. Luc. xx. 17. Act. iv. 11. Rom. ix. 32. 1. Petr. ij. 7. Sed quamvis hujus Psalmi prophetia effectum suum fortiri cœperit in primordiis Ecclesiæ; tunc tamen cumulatè ad exitum per-

Osce iij. 5.

ducetur, cum revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum. Sic enim Christus Judæos alloquitur: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis; non me videbitis amodò, donec dicatis: Benedictus, qui venit in nomine Domini*, Matth. xxij. 38. Et apud Lucam xij. 35. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, quia non videbitis me, donec veniat, cum dicetis: Benedictus, qui venit in nomine Domini.*

Prædicat Christus Judæos è patria ejectionem iri, & diu in tenebris futuros; sed tandem fore, ut ipse, eorum illucescens mentibus, adducat eos ad dicendum: *Benedictus, qui venit in nomine Domini.*

Perabsurdè nonnulli opinati sunt, tunc Judæos id dicturos, cum omne genu Christo curvabitur in extremo judicio. Quid absurdius quàm reprobos tunc Christum benedicturos & Deo illis illucescente precaturos? Non sanior eorum opinio, qui illud, *Non me videbitis amodò, donec dicatis*, idem esse putant ac, *Numquam videbitis, quia numquam dicetis*, &c. Venturum tempus, quo hæc dicent, conceptis verbis apud Lucam declaratur: *ἐὼς αὖ ἢ ἔξ ὅτε εἴπητε.*

Gratiarum actiones, quæ in hoc Psalmo persolvuntur, lætitia, qua efferruntur corda cantantium, optimè consentiunt cum statu hominum ex tam longo exilio in patriam, è tenebris ad lucem, ex morte ad vitam redeuntium. Universa natio, Israël, domus Aaron, cum omnibus Dominum timentibus, confitetur Domino *quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus*. Cum Paulus ait: *Dico ergo: Numquid sic offenderunt ut caderent? videtur respicere ad hæc Psalmi verba, Impulsus everſus sum ut caderem, & Dominus suscepit me.* Versus 19. *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domino: hæc porta Domini, justi intrabunt in eam*, similis est his Isaïæ verbis: *Aperite portas, & ingrediatur gens justa, custodiens veritatem.*

Rom. xj. 11.

Isai. xxvj. 2.

Divinitatem Christi celebrant Judæi, ut fieri par erat ab hominibus beneficii accepti magnitudine perculsis. O Domine, *salvum me fac; ô Domine, benè prosperare. Benedictus, qui venit in nomine Domini.* Hunc Psalmum dramaticum esse jam multi observarunt. Quare hi, quibus dicitur, *Benedicite eum, qui venit in nomine Domini*, respondent hortatoribus suis: *Benediximus vobis de domo Domini: Deus Dominus, & illuxit nobis... Deus meus es tu, & confitebor tibi: Deus meus*

es tu, & exaltabo te. Eundem benedicendi modum observare licet in Psalmo cxxxij. Dicenti enim, *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, &c.* sic respondetur, ut & fausta hortatori optentur, & Deo laudes persolvantur: *Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit cælum & terram.* Ad Christum ergo referenda est præclara illa divinitatis confessio: *Deus Dominus, & illuxit nobis: Deus meus es tu, & confitebor tibi: Deus meus es tu, & exaltabo te.* Alioqui nihil prorsus in Christi honorem dicerent ii, quibus dicitur, *Benedictus sit, qui venit in nomine Domini.* Præterea ut aliquid ordinis & convenientiæ fervetur inter eos, qui præeunt & eos qui respondent, necesse est ut illud, *Deus Dominus, & illuxit nobis,* de illo dictum fateamur, cui dictum fuit: *O Domine, salvum me fac; ô Domine, benè prosperare.*

Sed quia in Hebræo non legitur *salvum me fac*, sed tantum, *Obsecro, Domine, salva nunc*; Grotius & alii nonnulli has voces hominum esse volunt precantium, ut Christus rex servetur; idque fulcire conantur hac populi acclamatione, Matth. xxj. 9. *Hosanna Filio David. Benedictus, qui venit in nomine Domini; Hosanna in altissimis.* Unde colligunt populum precari, ut salus Christo eveniat à Deo; absurdum enim dictu esse, *Salva nos, Filio David.*

Miror eruditos viros non animadvertisse illud, *Hosanna*, eodem sensu Christo cantari, quo ipsi Deo in excelsis sedenti cantatur. Nam *Hosanna in excelsis*, alium sensum non patitur. Unde apud Lucam xix. 38. pro *Hosanna in excelsis*, dicitur *Gloria in excelsis*. Ex quo patet hac voce confessionem acceptæ aut saltem expectatæ à Messia salutis contineri. Similem habemus acclamationem, Apoc. vij. 10. *Et clamabant voce magnâ, dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, & Agno.* Sic etiam, xix. 1. *Salus, & gloria, & virtus Deo nostro est.* Neminem puto dubitaturum, quin Deo & Agno non salus optetur, sed

salutis ab eis acceptæ confessio & gloria. Quis autem non videt *Hosanna* apud Evangelistas idem sonare ac salutem in citatis Apocalypsis locis?

Alius afferri potest *Hosanna* explicandi modus, qui tamen eodem redibit. Nemo nescit in his, quæ publica lætitia acclamare solet, nonnulla supprimi solere brevitatis causâ, quæ tamen ab omnibus subaudiuntur. Itaque illud, *Hosanna Filio David, Hosanna in excelsis*, modus quidam hortandi est ut omnes clament Filio David, *salva nos*, sive, ut est in Psalmo, *O Domine, salvum me fac.*

Præterea Christus tot Scripturæ locis Salvator appellatur, ut mirum non sit ad eum dici, *O Domine, salvum me fac.* Hunc titulum ei defert Angelus, qui ejus nativitatem nuntiat: *Natus est vobis hodie Salvator*, Luc. ij. 11. Et antequam nasceretur, *Ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum*, Matth. j. 21. Sic etiam Symeon: *Viderunt oculi mei salutare tuum*, Luc. ij. 30.

His Psalmis, quæ Christum Judæos ex longo exilio reducturum demonstrant, multos alios adjungere liceret, in quibus Judæorum conversio sub imagine redditus ex Babylonica captivitate prædicitur. Sed cum nobis ad alias prophetias pergendum sit, unus erit pro multis Psalmus xlvij. in quo manifesta est Judæorum ex novi templi constructione lætitia. His ad Christum redeuntibus mirificè congruit hæc laudandi liberatoris ratio: *Hic est Deus, Deus noster in æternum, & in sæculum sæculi.* Merito dicunt, *Ipse reget nos in sæcula*, qui in ovile Christi admissi, non jam à Deo, ut antea, ob incredulum animum rejicientur. In hoc Psalmo eadem verba occurrunt, quibus Christus in nonagesimo sexto compellatur: *Letetur mons Sion, & exultent Filie Judæ, propter judicia tua, Domine.* Illud autem, *Justitiâ plena est dextera tua*, accuratè pluribus aliis locis respondet, in quibus dare hominibus dona & justitiam in sæculum sæculi manentem dicitur.

CAPUT VIII.

Multa Divinitatis Christi testimonia in sex primis Isaïæ capitibus.

I. *Mundi conversio attribuitur Christi gratiæ, qui Deus Jehova appellatur.* II. *Canticum capitis quinti in honorem Christi.* III. *Filium Dei Isaïas à Seraphim adoratum videt.*

SI excipias nonnulla Isaïæ capita de rebus vicinarum Judææ gentium pertractantia, quæ tamen, cum effectum habitura essent non ita remotum, fidem & ipsa faciebant futurorum Christi mysteriorum; in aliis partibus unum opus est Prophetæ, natiuitatem Christi, miracula, passionem, Ecclesiæ institutionem, Judæorum reprobationem & futuram conversionem prædicere, interdum sine ullo figurarum integumento, aliàs sub imagine rerum judaicarum, semper cum magnifica divinitatis Christi prædicatione.

In primis capitibus magna illa tangit mysteria Isaïas, quæ deinceps uberiorius exponuntur. Judæorum excæcatio prædicatur; eorum sacrificia, & dies festi, & sabbata, & preces rejiciuntur à Deo, quia manus eorum sanguine plene sunt. Ecclesia depingitur sub montis excelsi imagine, in quem omnes gentes confluunt. Christus est Deus Jehova, cujus verbum Jerosolymis prodit, quique judicabit gentes, & arguet populos multos; & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces; non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium. Eadem mundi immutatio describitur in cap. iv. Sed præcipuè nobis considerata sunt, quæ in capitibus v. & vj. de Christo, quatenus æternus Dei Filius est & Deus, dicuntur.

II. Canticum, quod capite v. continetur, Christum ante Incarnationem

Deum Judæorum fuisse demonstrat. *Cantabo dilecto meo, inquit Propheta, canticum patruelis mei vineæ suæ. Vineæ facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et sepivit eam, & lapides elegit ex illa, & plantavit eam electam, & ædificavit turrin in medio ejus, & torcular extruxit in ea; & expectavit ut faceret uvas, & fecit labruscas.* Ingratæ & infructuosæ vineæ has Dominus minas intentat: *Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ: auferam sepem ejus, & erit in direptionem: diruam maceriam ejus, & erit in conculcationem.*

Verf. 5.

Quis ille est Isaïæ dilectus, nisi is cujus se amicum esse Joannes Baptista eodem sensu profitetur, quique in Cantico Canticorum tam sæpe eodem designatur nomine. An dubium quin plantata ab eo & culta fuerit vinea, cum ipse hanc vineæ parabolam Judæis proponat, seque unà cum Patre Dominum vineæ esse declaret, adeo ut Principes Sacerdotum & Pharisei hac se imagine compellari intellexerint?

Matth. xxj.

23.

Eandem beneficiorum exprobrationem minis gravissimis conjunctam habemus in his verbis, *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

Matth. xxij.

37.

III. In capite sexto oblata est Isaïæ visio Domini sedentis super solium excelsum, quam ipse sic enarrat. *In anno, quo mortuus est rex Osias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum & elevatum; & ea, quæ sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabant super illud; sex ale uni, & sex ale alteri: duabus velabant faciem ejus, & duabus velabant pedes ejus, & duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, & dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloriâ ejus. Et verf. 8. Et audiui vocem Domini dicentis: Quem mittam, & quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit: Vade, & dices populo huic:*

E

Cap. j. 15.

Cap. ij. 1.

Ibid. 3.

34 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, (Hebr. Videte videntes) & nolite cognoscere. Excaca cor populi hujus, & aures ejus aggrava, & oculos ejus claudet: ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & convertatur, & sanem eum.

Apoc. iv. 8.

Ipsa Dei laudandi ratio plures laudari personas demonstrat; nec ullo probari potest Scripturæ exemplo vocem *Sanctus* ter repeti, ut sanctitas Dei significantius laudetur. Præterea plures personæ his etiam verbis indicantur: *Et audiui vocem Domini dicentis: Quem mittam, & quis ibit nobis?* Improbabile enim prorsus est Deum cum Angelis hanc veluti deliberationem iniisse.

Sed Christum, quatenus Verbum & æternus Filius est, tunc Isaïæ visum fuisse testis locuples asseverat S. Joannes, qui sic loquitur: *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum; ut sermo Isaïæ Propheta imple-retur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaïas: Excacavit oculos eorum, & induravit cor eorum; ut non videant oculis, & non intel-ligant corde, & convertantur, & sanem eos. Hec dixit Isaïas, quando vidit glo-riam ejus, & loquutus est de eo.* In loco, quem citat sanctus Evangelista, videt Isaïas gloriam Domini sedentis super thronum excelsum, & à Seraphim ado-ti. Est ergo Christus Dominus ille Sa-baoth, quem Seraphim adorant. Dein-de verò debet hæc Christi gloria, cu-jus visio Isaïæ concessa, cum iis qua-drare, quæ in Christo maximè gloriosa sunt. Quid autem in Christo maximè gloriosum? Quod Deus Verbum in principio exstitit, quod *splendor gloriae est, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, &c. imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt universa in cælis & in terra, visibilia & invisibi-lia, sive Throni, sive Dominationes, &c.* Non aliam ergo Christi gloriam vidit Isaïas, nisi eam, quæ convenit Verbo

Joan. xij.
97.

Hebr. j. 3.

Coloss. j.
35.

Dei, & ipsorum etiam Seraphim crea-tori: nec mirum si eum adorant Sera-phim, in quo & per quem creati sunt.

Quis est, quo audito & viso sanati fuissent Judæi, nisi illos à credendo ab-straxisset callus cordi obductus; quis inquam, ille est, nisi Dominus Jesus Christus? Christus ergo est qui dicit: *Ne forte videat oculis suis... & sanem eum.*

Notandus Evangelistæ cum Pro-pheta consensus. Apud Isaïam Deus prædicit se à Judæis visum iri & audi-tum, nec tamen cognitum iri. Apud Joannem, qui Deus & Verbum est, videtur & auditur à Judæis, nec tamen eum agnoscere volunt: apud Isaïam sanari nolunt; apud Joannem nolunt credere, quæ quidem sola res est, quæ caritatem impetrando internas animi labes sanare possit. Apud Prophetam cæcutiunt Judæi in clarissima luce, au-dientes non intelligunt, videntes non agnoscunt: apud Evangelistam eadem habemus: *Cum tanta signa fecisset coram eis, non tamen credebant in eum.* Deni-que ut S. Joannes, ita etiam Isaïas de illa Judæorum loquitur cæcitate, cujus luctuosi fructus exstiteret Jero-solymitanum excidium, & diuturnum illud exilium, ex quo Judæi tandem aliquando revertentur. Sic enim per-git Isaïas: *Et dixi: Usquequò, Domi-ne. Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore, & domus sine ho-mine, & terra relinquetur deserta. Et longè faciet Dominus homines, & mul-tiplicabitur quæ derelicta fuerat in medio terræ. Et adhuc in ea decimatio, & con-vertetur, &c.*

CAPUT IX.

De celeberrimo Isaïæ vaticinio,
Ecce Virgo concipiet, &c.

I. Proponitur brevis explicatio hujus prophetiæ. II. Variæ interpretationes recensentur. III. Probatur de Filio, quem secum adduxerat Isaïas, di-ctum esse, Antequam puer, &c.

IV. *Discrimen inter septimi & octavi capitis prophetias. V. Myste- rium Incarnationis defenditur.*

I. **E**DISSERIT Isaïas in capite vij. quibus modis mysterium, de quo jam multa in sex primis capitibus dixerat, ad exitum perventurum esset. Cum nuntiatum esset domui Judæ reges Syriæ & Israël arma conjunxisse, ut domum David regno Jerosolymitano dejicerent, eique substituerent filium Tabeel; *commotum est cor Achaz & cor populi ejus, sicut moventur ligna sylvarum à facie venti.* Tum Deus Isaïæ præcipit, ut cum filio suo Sear-Jasub egrediatur in occursum regis Achaz, eique declaret nihil timendum esse à duabus caudis titionum fumigantium istorum; eorumque irrita fore consilia. Mandato obsequitur Propheta, atque ut fidem suæ prædictionis faciat, ait Domini verbis: *Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra.* Respondit Achaz: *Non petam, & non tentabo Dominum.* Tum Isaïas: *Audite ergo, domus David: Numquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel. Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum. Quia antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris à facie duorum regum suorum.*

Cum hanc prophetiam alii ex parte quadam, alii totam in capite sequenti impletam narrari contendant; adjungam initia capitis octavi. *Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo, stylo hominis: Velociter spolia detrahe, citò prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachia. Et accessi ad prophetissam, & concepit, & peperit Filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere, festina prædari. Quia antequam*

sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samaria, coram rege Assyriorum.

Consideranda utriusque capitis dispositio & distinctio, antequam prædicti in capite septimo mysterii defensionem aggrediar. Equidem totam rem sic breviter explicandam & intelligendam puto. Prædicit Isaïas domum Davidis extinctum non iri, sed ex ea Messiam oriturum; & cum secum haberet jussu Dei filium suum Sear-Jasub, promittit libertatem Judææ ante redditum iri, quàm ille puer Sear-Jasub eligere bonum, & reprobare malum sciat. In cap. viij. alius filius Isaïæ nasciturus prædicitur, & quid nascens nomine suo præsignificaverit, ostenditur. In hac explicandi ratione uterque Isaïæ filius aliquid citò eventurum portendit. Uterque nascituri ex virgine Emmanuelis expectationem movet, neuter illius nascendi modum repræsentat. Itaque duos in capite septimo habemus prædictos eventus: remotum alterum, nempe nasciturum ex virgine Emmanuelem: alterum proximum, Judææ liberationem. In capite viij. alius prædicitur eventus. Sic solvitur & explicatur difficultas, quæ inde oriebatur, quod in utroque capite unus & idem eventus prænuntiar, ac de uno eodemque puero dici videretur, *Ecce virgo concipiet, & pariet filium...* Antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra: Antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, &c.

II. Difficultatem sancti Patres non pauci, veluti nodum quemdam, inciderunt, unum & eundem filium in utroque capite vij. & viij. nempe Emmanuelem, agnoscendo, qui in capite vij. nasciturus prædicitur ex virgine, & in ipsa infantia summam ad nos liberandos potentiam deprompturus; in capite autem viij. genitus narratur ex prophetissa virgine Maria, quam Isaïas spiritus prophetici beneficio considerat. Sed cum paulo post hanc Isaïæ prophetiam liberata fuerit terra

Judæ, ut prædixerat Isaïas; tanta eventus cum prophetia consensio necessitatem imponit sensus historici retinendi.

1. Paralip.
xxviii. 6.

2. Reg. vii.
13.

Doctissimi interpretes unum in speciem, duos reverâ filios in his capitibus vij. & viij. prænuntiari putant, ut in celeberrimo oraculo, quod Davidi de Filio Salomone datum est. Promittit ei Deus filium, *qui erit vir quietissimus, & ob hanc causam pacificus vocabitur. Ipse edificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium: qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli à Saül, quem amovi à facie mea.* In hoc oraculo alia soli Salomoni, alia soli Christo congruunt; nonnulla utrique, sed Christo præclarius ac significantius quàm Salomoni. De solo dictum Salomone, *si iniquè aliquid gesserit.* Solus Christus Dei Filius est, & regnat in æternum. Uterque pacificus, uterque domum ædificavit, sed cum infinito prorsus discrimine. Sic etiam in prophetia Isaïæ duos sub unius specie considerant filios, ac soli quidem Christo attribuunt illud, *Ecce virgo concipiet*: de nascituro autem Isaïæ filio intelligunt hæc verba, *Antequam puer sciat reprobare malum, & eligere bonum.* Libertatem & pacem Judæis, eorumque hostibus maximas clades portendit filius Isaïæ: similia vel potius multò majora Christus omnipotenti virtute operatur.

Non mihi satisfacit hæc oraculi prophetici explanatio, propterea quòd ea confundit quæ distinguere erat; quamquam longè distat à Grotii & Crellii commentis, qui unum eundemque filium Isaïæ ex virgine mox nuptura in cap. vij. nasciturum promitti, in octavo autem ex eadem virgine in uxorem assumpta conceptum & genitum narrari contendunt. Utraque interpretatio de nascituro Isaïæ filio accipit illud, *Antequam sciat puer reprobare malum*: utraque filium Sear-Ja-

sub sic negligit, quasi nullo consilio ac nullum in usum à patre adductus fuisset.

III. Ut prædictionum series & ordo constet, simulque debita mysterio ab Isaïa prænuntiato adstruatur fides, demonstrandum nobis est de filio Isaïæ Sear-Jasub, qui præsens aderat, dictum esse, *Antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum*; ac diversam esse capitis septimi prophetiam ab ea, quæ octavo continetur.

1°. Equum non est Isaïæ verba ita interpretari, quasi unâ serie dixisset, *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel: Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum. Quia antequam sciat reprobare malum, & eligere bonum, &c.* Non id dixit Propheta, Sed, *antequam puer, ילד, quod quidem puero jam nato & præsentis optime convenit.* Sic enim usurpatur illa vox in capite viij. 4. Nihil ergo prohibet quominus idem esse dicamus, ac iste puer quem videtis.

2°. Necesse est ut filium Isaïæ Sear-Jasub, quem pater jussu Dei secum habuit in hoc edendo oraculo, præmonstratorem alicujus rei fuisse fateamur. Quæ enim alia potuit esse illius adducendi causa? Præterea de utroque filio ait Propheta viij. 18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israël.* Ac filius quidem natus minor quid præsignificaverit, exponitur in cap. viij. Natus autem majori nihil prorsus relinquatur, cujus signum & figura exstiterit, nisi de eo intelligamus illud, *Antequam sciat puer, &c.* Nulla enim alia occurrit occasio, in qua signum & portentum Israël esse potuerit.

3°. Judæis ad summas angustias reductis polliceri ante illos ab hostibus liberos & solutos fore, quàm puer nondum natus, nondum conceptus, sciat reprobare malum, & eligere bonum, non tam calamitatis gravissimæ consolatio exstitisset, quàm malorum diuturnitatis denuntiatio. Nam dum puer concipiatur, & in lucem editus, sciat

reprobare malum, & eligere bonum, necesse est plures annos effluere. Non ergo de nascituro infante, sed de eo, quem adduxerat Isaias, hæc accipi debent, *Antequam sciat puer reprobare malum, &c.*

4°. Qui Isaiam hæc vaticinantem audiebant, his integrum non fuit hæc verba, *Antequam puer, &c.* de filio Isaiæ non accipere. Cum enim pueri præsentia postulabat, ut Emmanuëlem cum eo comparari intelligerent; tunc vero minuta hæc infantia Emmanuëlis descriptio, *Butyrum & mel comedet*, idem valebat, ac si eum Propheta huic puero similem futurum dixisset. Quare cum intenti essent animi, ut Emmanuëlis infantiam ex hoc puero spectarent; necesse omnino fuit, ut quod proximè eventurum prædicebatur, id ad pueriles Isaiæ filii annos referrent.

Sic ergo construi debet oraculi series: *Ecce virgo concipiet . . .* Propterea (sic enim aptè & commodè reddi potest vox Hebræa) *antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra, &c.* Virginis Emmanuëlem concepturæ & parituræ promissio, pignus est quoddam, quo confirmatur id, quod antea dicebat Isaias de consilio duorum regum, *Non stabit, & non erit istud.* Etiam si retineatur illud Vulgatæ interpretationis, *Quia antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum*; idem constabit sensus: nempe, certum & exploratum est Emmanuëlem ex virgine nasciturum, quia inita à duobus regibus ad hunc eventum interpellandum consilia infaustos exitus habebunt. Sed prima interpretatio longè præferenda, quia signum nascituri Emmanuëlis proponitur, ut confirmetur quod jam prædictum fuerat de infelici hostilium consiliorum exitu.

IV. Sequitur ut spectemus quantum capitis septimi prophetia ab ea, quæ est in octavo, discrepet. Prima coram Rege palam & apertè edita: altera scripto consignata, & Uriæ ac Zachariæ commissa. *Et dixit ad me Deus: Sume tibi librum grandem, & scribe . . .*

Et adhibui mihi testes fideles, Uriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachia. Quid opus fuit arcano & fidis testibus ad oraculum jam antea in clarissima luce promulgatum? Perabsurdè nonnulli adhibitos testes dicunt vel matrimonii vel partus. Nec decenter ac sine ulla prorsus ratione novum Prophetæ jam seni matrimonium affingitur. Quod spectat ad partum; testes adhibuit Isaias, antequam accederet ad uxorem. Quantum ergo Emmanuël ex virgine conceptus & genitus distat ab Isaiæ filio, cui nomen *velociter spolia detrahe - citò prædare*, tantum inter se differunt capitis septimi & octavi vaticinia.

Non solum diversi in utraque prophetia infantes nascituri, sed ea etiam dissimilia, quæ Judæis brevi eventura promittuntur. In capite septimo prædicitur regum Judæos prementium discessio: in octavo magnæ calamitates iisdem regibus denuntiantur. Dicitur in septimo: *Antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris à facie duorum regum suorum.* In octavo autem, *Antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ, coram rege Assyriorum.* Diversi profectò eventus, ac diversa utriusque tempora. Ante enim duo reges è Judæa discesserunt, quàm Assyriorum rex eorum regna vastaret. Non dubium enim quin auditâ Assyriorum expeditione statim in suas regiones reversi sint, ut suis rebus prospicerent.

Hæc autem verba, *Derelinquetur terra, quam tu detestaris à facie duorum regum suorum*, multi vitiosè interpretati sunt de regnis Syriæ & Samariæ. Ut omittam terræ nomine unam potius Judææ regionem intelligi debere, quàm duo Syriæ & Samariæ regna; certè terra, quam Achaz detestabatur ob præsentiam duorum regum, ea est, in qua duo illi reges aderant. Porro, ut initio capitis legitur, ascenderant in Jerusalem ad præliandum contra eam. Mirum autem videri non debet,

38 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

Verf. 6.

quòd duo reges conjurati dicantur Judææ reges, *Terra quam tu detestaris à facie duorum regum suorum*. Inest his verbis aculeus in Judæorum perfidiam, qui regibus inimicis parere maluissent quàm domui Davidis. Unde etiam in cap. sequenti sic Judæi castigantur: *Pro eo quod abjecit populus iste aquas Siloë, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasim, & filium Romeliæ, &c.*

Illud etiam observare non pigebit, nomina filiorum Isaïæ convenientia fuisse iis rebus, quas præsignificabant. Natu major vocabatur Sear-Jasub, id est, *reliquia revertentur*. Præmonstrabat enim discessionem duorum regum, quæ profugis copiam dabat revertendi in patriam. Alterius nomen, *velociter spolia detrahe, citò prædare*, quadrabat cum maximis calamitatibus, quæ iisdem regibus denuntiabantur.

Diversis eventibus, ut diversæ assignantur figuræ, ita etiam diversa præstituuntur tempora. Nam de filio natu majore dicitur, *Antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum*: de altero autem, *Antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam*.

V. Postquam Emmanuëlem ab Isaïæ filiis, ut par erat, distinximus, ac totius vaticinii seriem exposuimus; jam difficilis non erit mysterii Incarnationis defensio.

Cùm Dei jussu declarasset regi Achaz Isaïas, conatus duorum regum, qui Judæam premebant, inanes futuros; aliud à Deo mandatum regi exposuit; *Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra*. Ut nihil est quod divinam potentiam superet, ita nihil excipitur quod non petere & impetrare possit Achaz. At rejectus ab impio rege Deus majus quidpiam ipse pollicetur, quàm quod Achaz petere potuisset. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum*. Nihil majus esse aut concipi possit ejusmodi miraculo, quod Dominus ipse in locum illius substituit, quod regi Achaz, *sive in infernum deorsum, sive*

in excelsum supra petendum proposuerat. Quale ergo hoc signum est? *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuël. Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum*. Nihil sanè promitti poterat, quod Dei sapientiam & omnipotentiam significantius demonstraret. Emmanuël à virgine conceptus & genitus, & butyrum ac mel comedens more puerorum! Docet Matthæus hoc vaticinium nascente Jesu Nazareno impletum fuisse, atque hanc vocem *Emmanuël* idem sonare ac *nobiscum Deus*; ut intelligamus Jesum Nazarenum, etsi vocatus non fuit Emmanuël, re tamen & sententiâ Emmanuëlem fuisse; & quod Emmanuël apud Hebræos significat, id alias gentes in suis linguis retinuisse, dum Christum Deum esse confitentur.

Nihil signi & prodigii supererit, non solum si virginis nomine puellam nuptam interpretemur, sed etiam si Emmanuël nomine tenus intelligatur Deus, nec verus & æternus Dei Filius agnoscat. Nam 1°. promissum signum multò magis in majestate nascentis filii, quàm in nascendi modo consistit. Refertur enim virginis partus ad nascentis filii dignitatem, alioqui nec necessarius, nec valde utilis futurus, nisi ea sit filii nascentis dignitas, ut eum alio modo nasci non deceat. Adde etiam quidquid prodigii est in partu virgineo, id per se hominum oculos non ferire; sed aliis signis indigere, ut ad credendum proponatur. Denique semel Isaïas de partu virginis loquitur: at quàm multa deinceps de filio vaticinabitur, sive cùm Dei illum nomine & aliis soli Deo convenientibus titulis ornabit; sive cùm hujus Dei adventum, ejusque miracula, & mortem, & infinitum mortis pretium prædicabit. Promissum ergo signum multò magis in illius, qui dicitur *Nobiscum Deus*, majestate, quàm in matris virginitate spectandum; ac Dei promissis major fit injuria, si secunda illa pars vaticinii argutiis & tricis attentetur.

2°. Miraculi promissi magnitudo non in sola virginis conceptione, ejusque partu posita; sed in eo etiam, quod Emmanuël butyrum & mel comedat, ut alii infantes. Hæc puerilis educatio Emmanuëlis pars est promissi miraculi, ac æquè idonea est ac conceptio & partus ad erigendos & confirmandos Judæorum animos, qui in summa omnium rerum desperatione versabantur.

3°. Si rerum Judaicarum consideretur status, qui huic prophetiæ occasionem dedit; facile patebit non aliud in tantis calamitatibus signum proponi, præter mysterium Dei in utero virginis carnem assumpturi. Jam maximas clades acceperat Achaz à regibus Syriæ & Samariæ, quorum primus percusserat eum, & magnam prædam abduxerat Damascum: alter occiderat de Juda centum viginti millia in die uno, omnes viros bellatores: his rebus prosperè gestis inflati conjuraverant, ut regno domum Davidis penitus spoliarent. In hac rerum perturbatione Isaïas proponit regi miraculum ipsius petitu è vestigio perficiendum. Rejeto à rege beneficio divino, Isaïas ait: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuël: butyrum & mel comedet, &c.* Pro præsentī miraculo, quod impetrare potuisset Achaz, si mens ei læva non fuisset, remotum ei & in multa sæcula repositum promittitur, sed quod metum omnem Judæorum comprimere, ac summam eis fiduciam afflare debeat. Magna sanè Judæis sperandi & confidendi causa, si is qui promittitur, propterea Emmanuël dicitur, quia verus Dei Filius & Deus est: secus veronullam prorsus spei ac fiduciæ particulam ex hoc oraculo concipere potuissent. Quinetiam Judæis ad pavorem omnem depellendum objicitur id quod maximè infirmum ac imbecillum est, & hominum judicio aspernabile, conceptus infans, & nascens, & infantium more educatus. Non Emmanuëlis regnum & victoriæ proponuntur, sed infantia & puerilis status. Adducitur infans, &

sistitur ante oculos regis & ejus comitatus, ut ex hoc puero spectetur infantia Emmanuëlis. In hac apparenti infirmitate præsidium omne constituitur: nihil timendum hunc eventum expectantibus: virgo concipiet Emmanuëlem; & idcirco conjurati reges ad perniciem illius familiæ, ex qua nascetur Emmanuël, non modò discedere è Judæa cogentur, sed etiam maximas domi clades accipient.

In hac prophetia, itidem ut in oraculo Abrahamæ dato, remotior eventus in causa erat, cur propiori fides non derogaretur; ac vicissim propior ad effectum perductus fidem adstruebat remotioris. *Abraham non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum jam ferè centum esset annorum, & emortuam vulvam Saræ.* Minimè id mirum: nitebatur enim hæc fides longè majoris miraculi expectatione: certò sciebat venturum illud semen, cui benedictiones promissæ fuerent. Non enim dixerat Deus: *Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno; & semini tuo, qui est Christus.* Rursus nati Isaaci miraculo fides in redemptorem firmabatur. Sic etiam in hac Isaïæ prophetia mutuum sibi robur tradebant propior & remotior eventus.

4°. Eò major fiducia esse debuisset Judæorum, quòd Emmanuël, etsi nondum incarnatus, quia tamen Deus est, nihil ab ejus omnipotentia sperandum non fuit etiam ante incarnationem. Quare illum invocatur Isaïas in cap. viij. ejusque potentiâ fretus, Assyriorum vires, & consilia, & minas contemnit. *Et ibit per Judam, inundans, & transiens usque ad collum veniet. Et erit extensio alarum ejus, implens latitudinem terræ tuæ, ô Emmanuël.* Invocat Emmanuëlem Propheta, nec dubitat quin jam tum, ut Dei Filius & Deus, Judæorum hostes profliget, qui graviores & potentiores aliquando natus è virgine superabit: *Inite consilium, & dissipabitur: loquimini verbum, & non fiet: quia nobiscum Deus,* (Hebr. Emmanuël) ille nimirum Deus, qui aliquando nascetur ex virgine.

2. Paralip.
xxviij. 6.

Rom. iv.
19.

Gal. iij. 16.

Cap. viij. 8.

Ibid. 10.

40 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

Quemadmodum Emmanuël in ruinam & resurrectionem multorum natus est, ita illius incarnationis prædicationem alii ad usus suos adjunxerunt, alii in suam perniciem converterunt.

Cap. viij.
13. 14.

Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pavor vester, & ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, & in petram scandali, duabus domibus Israël; in laqueum & in ruinam, habitantibus Jerusalem.

Rom. ix. 33.
1. Petr. ij. 6.

Christum esse Dominum illum exercituum, de quo hîc Isaias, asseverant Apostoli. Poterant Judæi gravissimas calamitates effugere, si Isaiam audire & venturo Emmanuëli confidere voluissent; at perpauca veritati oculos non clausurunt, cæteri excæcati. Præclara imago eorum, quæ Judæis Emmanuëlem in carne videntibus & audientibus, nec tamen agnoscantibus accidere. Isaias Judæis ob magni hujus mysterii prædicationem offensus & invisus, figura Christi ejusque discipulorum, in quos tanta exstitit Judæorum acerbitas. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israël.*

Cap. viij.
13.

CAPUT X.

Testimonia eruuntur ex capitibus
ix. x. xj. xij.

- I. Explicatur initium capitis noni.
- II. Pauci in Christum credituri Judæi.
- III. Mundi conversionis auctor Christus.
- IV. De futura Judæorum conversione.

EADEM materia in sequentibus quatuor capitibus tractatur: beneficia iis promittuntur, qui in Deo venturo fiduciam ponunt; terribiles minæ contemtoribus tam admirabilis prophetiæ intentantur. Sed præcipuè proposita Prophetæ ea beneficia, quæ præsens ille & incarnatus Deus in cultores suos conferet, & supplicia quibus inimicos afficiet.

Initium capitis noni non segniter nobis est expendendum. *Primo tempore*

alleviata est terra Zabulon, & terra Nephtali: & novissimo aggravata est via maris trans Jordanem, Galilæa gentium. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbra mortis, lux orta est eis. Multiplicasti gentem, & non magnificasti letitiam. Letabuntur coram te, sicut qui letantur in messe, sicut exultant victores captâ prædâ, quando dividunt spolia. Jugum enim oneris ejus, & virgam humeri ejus, & sceptrum exactoris ejus superasti, sicut in die Madian. Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & vestimentum mixtum sanguine, erit in combustionem, & cibus ignis. Parvulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus: & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis. Super solium David, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in judicio & justitia, amodò & usque in sempiternum. Zelus Domini exercituum faciet hoc.

Ut difficultates solvantur, quæ initium hujus loci obstruunt, sic videtur interpretandum: *Primo tempore aspernabilis fuit terra Zabulon, & terra Nephtali; at novissimo gloriosa facta est: via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Cùm verba **הקל** & **הכביר** sua sponte ita reddi possunt, ut ea reddidi, nempe *aspernabilis fuit & gloriosa facta est*; tùm vero, id quod me movet maximè, sic videntur à S. Matthæo fuisse intellecta. Sic enim refert hunc contextum S. Evangelista: *Et relicta civitate Nazareth, venit, & habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon & Nephtalim: ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam: Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: & sedentibus in regione umbra mortis, lux orta est eis. Exinde cepit Jesus predicare, &c.* S. Matthæus neglexit duo illa Hebræa verba, de quibus interpretes valde dissentiant,

Matth. iv.
13.

disfentiunt; nec aliam videtur ob causam neglexisse, nisi quia eorum sensus continetur his quæ sequuntur, *ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.* Hæc enim idem valent ac *primo tempore aspernabilis fuit, & novissimo gloriosa.*

Non difficile est animadvertere, victoriam Judæis ex Assyriorum exercitu talem promitti, qualem olim Gedeon ex Madian reportaverat. *Jugum enim humeri ejus, & sceptrum exactoris ejus superasti, sicut in die Madian.* Vid. cap. x. 24. Sed hujus victoriæ auctor Emmanuël, qui aliquando ex virgine nascetur. *Parvulus enim natus est nobis.*

Sed hæc victoria, quam fides Incarnationis impetravit, quamque Judæis confecit Emmanuël, umbra & imago exstitit eorum, quæ aliquando adversus potentiores hostes gesturus erat is, qui infans simul & Deus fortis dicitur, ac Pater sæculi, & Princeps pacis. *Super solium David, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud in iudicio & justitia,* quia nimirum selectas ex duodecim tribus Israël reliquias in ovile suum adduxit, & in locum incredulorum nationes substituit, ac postremò totum Israël saluum faciet. Non ita occupatus erat Isaias præsentibus aut appropinquantibus gentis suæ rebus, quin cogitationes suas in eventuum remotissimorum longitudinem intenderet.

Grotius in hac prophetia ad Ezechiam per fas & nefas detorquenda, nec scripturæ ullum honorem habuit, nec suæ ipse existimationi consuluit. Pro his vocibus, *Consiliarius, Deus fortis,* vertendum pronuntiat, *Consultator Dei fortis.* Ezechiam vocari ait Patrem sæculi, id est, multos post se relicturum posteros & in longum tempus: Principem pacis, id est, Principem pacificum & in pace victurum: *Multiplicabitur ejus imperium,* id est, durabit per annos 29. *Et pacis non erit finis,* id est, ad finem dierum suorum pace fruetur. *Sedebit in sempiternum,* id est, ab initio ad finem vitæ. Maluit vir longè doctissimus sto-

lidas nugas effutire, quàm id confiteri quod eludi non posse animadvertebat.

II. Quàm pusillus esset futurus Judæorum numerus, qui in Emmanuëlem venturum credendo crudelitatem regis Assyriorum effugere, & venientem suscipiendo, crudeliorem rege Assyriorum hostem profligarunt, his verbis demonstrat Isaias: *Et erit in die illa: non adjiciet residuum Israël, & hi qui fugerint de domo Jacob, inniti super eo, qui percutit eos; sed innitetur super Dominum Sanctum Israël in veritate. Reliquie convertentur, reliquie, inquam, Jacob ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus Israël, quasi arena maris, reliquie convertentur ex eo: consummatio abbreviata inundabit justitiam. Consummationem enim & abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terra. Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere, populus meus habitator Sion, ab Assur.*

Cùm Deus fortis unum sit ex nominibus Emmanuëlis, qui Sennacherib consilia fracturus & Judæos liberaturus dicitur; reliquæ ad Deum fortem conversæ, quid aliud sunt, nisi parvus ille numerus, qui, cùm Emmanuëlis auxilio confideret, nullis hostium progressibus in desperationem conjici potuit? Quinetiam ex multorum desperatione causas non desperandi deducit Isaias; & quia consummationem & abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet, inde occasionem sumit dicendi Judæis: *Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus exercituum, Noli timere, &c.* Quorum enim animis fixum & exploratum erat virginem de domo David Emmanuëlem parituram, hi auxilium Dei eò propius esse intelligebant, quò propior aliis gentis ruina videbatur.

III. Nihil fanè tam mirabile tamque sublime, quod non à Deo in terras cum carne veniente expectari debeat. Sed in beneficiis Christi describendis superat Isaias quidquid humana eloquentia excogitare possit. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice*

Cap. x. 20.

Cap. xi.

42 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

ejus ascendet. Et requiescet super eum Spiritus Domini Percutiet terram virgâ oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorum renum ejus. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit: vitulus & leo & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur, simul requiescent catuli eorum: & leo quasi bos paleas comedet. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis: & in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, & non occident in universo monte sancto, quia repleta est terra scientiâ Domini, sicut aqua maris operientes.

Hæc & quæ sequuntur ad Zorobabelem detorserunt Judæi, tempore Theodoreti; in hoc longè dissimiles majoribus suis, qui Christum, ut ex Chaldaïca paraphrasi patet, hîc describi intellexerunt. Ezechiam Grotius in hoc caput & duo præcedentia induxit, non ut Christum omnino extruderet, (nam illius figuram fuisse Ezechiam fatetur) sed ut ea, quæ divinitatem Christi evidenter demonstrant, in Ezechia primùm spectata, minùs mirabilia in Christo viderentur.

Duo enim ex citatis Isaïæ verbis necessariò colliguntur: 1°. conversionem mundi sub his imaginibus describi. 2°. Tanti operis auctorem & effectorem esse Christum.

In hac ferarum mirabili mansuetudine interpretanda litteram sequi non finit Isaïas, qui hanc immutationem inde repetit, *quia repleta est terra scientiâ Domini*. Præterea feras mitescere non tam magnum est divinæ potentiae opus, quàm homines ex violentis & homicidis mansuetos & lenes, ex superbis & arrogantibus modestos & humiles, ex impudicis pudicos fieri. Postremum hoc miraculum in toto orbe fructus fuit Evangelicæ prædicationis. Nefas ergo aliud ab Isaïa prædictum suspicari.

IV. Post præclaram illam mundi ad Christum conversi picturam, defigitur

animus Prophetæ in remotissimam Judæorum conversionem. In illa die: *radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum Gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum ejus gloriosum. Et erit in die illa: adjiciet Dominus secundo manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyriis, & ab Ægypto, & à Phetros, & ab Æthiopia, & ab Elam, & à Sennaar, & ab Emath, & ab Insulis maris. Et levabit signum in nationes, & congregabit profugos Israël, & dispersos Juda colliget à quatuor plagis terræ. Multa probant Judæis hoc loco reditum ex longa & ultima captivitate prænuntiari. 1°. Posterior hic eventus Gentium conversione: postquam repleta fuit terra scientiâ Domini, postquam Gentes Christum deprecatae sunt, ait Propheta: *Et erit in die illa: adjiciet Dominus secundo, &c.**

2°. Totius nationis conversio prædicitur: & quemcumque in locum dispersi fuerint, quocumque in loco captivi, inde illis reditus & libertas promittitur. Vocantur quidem reliquiae: at nequaquam, ut in capite decimo, reliquiae in magna populi multitudine electae, sed reliquiae post tot ruinas totque exilia superstites.

3°. Cùm loquitur Isaïas de postrema Judæorum conversione, miracula promittit simillima iis, quæ exeuntes ex Ægypto experti sunt. Idem hoc ipso in loco factum à Propheta. *Et desolabit Dominus linguam maris Ægypti, & levabit manum suam super flumen, in fortitudine spiritus sui; & percutiet eum in septem rivis, ita ut transseant per eum calceati. Et erit via residuo populo meo, qui relinquetur ab Assyriis; sicut fuit Israël in die illa, qua ascendit de terra Ægypti. Utriusque eventus clara etiam & expressa comparatio in his verbis, quæ supra citavimus: *Adjiciet Dominus secundo manum suam, &c.**

4°. Canticum capitis xij. etsi brevius est Psalmo cxvij. sententiis prorsus simile est. Hunc autem Psalmum Judæi ex longo exilio redeuntes in honorem Salvatoris sui concinunt.

Verf. 15. & 16.

Ad eundem ergo eventum referenda hæc verba capituli xij. Isaïæ, ac de Christo tandem aliquando Judæis illucescente intelligi debent: *Ecce Deus Salvator meus, fiducialiter agam, & non timebo: quia fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem.*

CAPUT XI.

Alia Isaïæ testimonia de Deo in terras venturo.

I. *Deus ipse venturus & salvaturus in capitibus xxxv. & xl. prædicatur.* II. *Christus sub Cyri nomine adumbratus.* III. *Deus absconditus vocatur.* IV. *Utraque Christi natura.* V. *Christus Deus in pluribus capitibus loquitur.*

I. **R**Es Assyriorum in pluribus Isaïæ prophetiis, veluti quoddam velum rebus Emmanuëlis, simulque pignus & argumentum exstiterunt. Deinceps captivitas Babylonica eundem usum præbebit. Sed etsi Christum figuræ quædam interdum adumbrant, manifestum est Prophetæ consilium, nunc divinam in Christo naturam, nunc humanam considerantis, ac unam semper in utraque personam agnoscentis.

Dei opus suum, mundi totius conversionem, aggredientis, hæc indicia ab Isaïa proponuntur. *Letabitur deserta & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit letabunda & laudans: gloria Libani data est ei: decor Carmeli, & Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate. Dicite pusillanimis: Confortamini, & nolite timere: Ecce Deus vester ultionem adducet retributionis: Deus ipse veniet, & salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum: quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine.* Hanc

prophetiam de se editam esse Christus ipse testatus est, cum Joanni per discipulos interroganti, *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* sic respondit: *Euntes renuntiate Joanni, quæ audistis & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur.*

Matth. xj. 2.

Non respondet nominatim Christus Dominus eum se esse qui venturus est, nec alium expectandum; sed citat Isaïæ testimonium, in quo, & quis sit ille qui venturus est, & quæ illius adventus indicia, prædicatur: probat sibi utrumque congruere, ac denique conclusionem interrogantibus eruendam relinquit.

Hic Unitarii confugiunt ad decantatam Dei in Christo præsentiam. Sed 1º. cum agat Propheta de Emmanuële, sive Deo ex virgine nascituro; an Deum Patrem ex virgine in Christo natum dicere audebunt? Quod si Deus in superioribus capitibus ex virgine nasciturus nuntiatur; non alium hoc loco Propheta venturum ad salvandum nos prædicere potuit.

2º. *Deus ipse venturus dicitur:* magni ergo aliquid & inauditi prædicatur, quodque nihil habeat commune cum beneficiis hætenus à Deo in Judæos collatis. Sed si hunc Dei adventum de miraculis à Deo per Christum editis interpretamur; quid magis usitatum Deo, quam ejusmodi adventus? An non eodem modo per Mosem & Prophetas venerat?

3º. Ut Jesum Nazarenum discipuli Joannis Messiam esse ex hoc Isaïæ testimonio concluderent, duo requirebantur. Oportebat ut Christus Deum se esse doceret, & ea efficeret, quæ Deum ipsum advenientem effecturum Propheta prædixerat. Si alterutrum defuisset; meritò hæssissent discipuli Joannis. Utrumque Christus præstitit, nec ullum ambigendi locum reliquit.

Digna sunt Deo in terras veniente quæ sequuntur: *Et quæ erat arida, erit in stagnum . . . Et erit ibi semita & via, & via sancta vocabitur: non*

44 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

transibit per eam pollutus Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam, &c. Quæ quidem pictura similis est ei, quam in cap. xj. effinxit, ut mundi conversionem ante oculos poneret.

Eandem pertractat materiam Isaias in capite quadragesimo, quod quidem cum trigesimo quinto conjungendum esse eruditi critici observaverunt, quia quæ inter utrumque interjecta sunt, ex libro iv. Regum in hunc locum videntur fuisse translata. Sic igitur Isaias in cap. xl. *Vox clamantis in deserto: parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aspera in vias planas.*

Matth. iij. 3. An dubium quin Christus sit ille Deus, Marc j. 4. cujus viæ parantur, cum tres primi Luc. iij. 3. Evangelistæ hoc oraculo præcurso- Joan. j. 22. rem Christi Joannem Baptistam prænuntiari declarent? Ipse Joannes Baptista hoc Isaiæ testimonio utitur, ut munus præcursoris commissum sibi à Deo esse probet.

Matth. iij. 11. Idem Joannes Isaiæ vestigia premit, cum ait de Christo: *Ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igni. Cujus ventilabrum in manu sua; & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum; paleas autem comburet igni inextinguibili.* An non hæc simillima sunt his, quæ in eodem Isaiæ capite leguntur: *Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem: exalta, noli timere: dic civitatibus Juda: Ecce Deus vester. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo? Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo levabit, fætus ipse portabit.* Sic etiam lxij. 11. *Dicite filia Sion: Ecce Salvator tuus venit: Ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo.* Ita de se ipse Christus Apoc. xxij. 12.

II. Dum naturam humanam Christi considerat Isaias, res ejus interdum

sub imagine rerum à Cyro gestarum adumbrat; sic tamen ut nonnulla soli Cyro, alia soli Christo congruant, & quæ utrique videntur congruere, multò sint in Christo mirabiliora. Ita sunt Christi propria, quæ cap. xlij. leguntur, ut vix ac ne vix quidem ad Cyrum pertrahi possint. *Ecce servus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum: judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: in veritate educet judicium. Non erit tristis neque turbulentus, donec ponat in terra judicium; & legem ejus insula expectabunt.* Meritò hanc prophetiam in Christo impletam fuisse docet S. Matthæus, apud quem pro his verbis, & *legem ejus insula expectabunt*, legitur ut apud Lxx. *Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔσονται εὐλαβούμεναι, Et in nomine ejus gentes sperabunt;* quod quidem Cyro aptari non potest, at Emmanuëli optimè convenit.

Cap. xlij.

Cap. xij. 18.

Ad eundem Emmanuëlem pertinent quæ sequuntur: *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium; ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinculum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Verf. 6.

Soli Cyro convenit illud: *Vocavi te nomine tuo: assimilavi te, & non cognovisti me.* Soli Christo: *Rorate cæli desuper, & nubes pluant justum: aperiatur terra, & germinet Salvatorem.*

Cap. xlv. 4.

Verf. 8.

III. Sed Christum nefas non agnoscere in magnificis Dei, unici Dei, absconditi Dei titulis, qui ei in hoc capite deferuntur. Hæc dicit Dominus: *Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopia, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt. Post te ambulabunt: vincti manicis pergent: & te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus. Verè tu es Deus absconditus, Deus salvator. Confusi sunt, & erubuerunt omnes: simul abierunt in confusionem fabricatores Idolorum. Israël salvatus est in Domino salute aternâ: non confundemini, & non erubescetis us-*

Verf. 14.

que in seculum seculi. Pro eo quod habent Lxx. ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστίν, καὶ ἐκ ἐστὶ θεός πλὴν σὺ, & Vulgata, *Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus*, deest pronomen in Hebræo, **אך כן אל ואין עוד אפס אלהים** *Tantum in te Deus est, & non est prater ea Deus*. Lxx. dum reddunt ἐκ ἐστὶ θεός πλὴν σὺ, *Non est Deus prater te*, hæc de Filio Dei, ut per se patet, intellexerunt; & Deum Patrem à Deo Filio, personam divinam quæ loquitur, ab ea quam alloquitur, distinxerunt. Eorum interpretatio, quam S. Hieronymus sequi maluit, multis de causis videtur eorum sententiæ præferenda, qui hæc ad Cyrum aut ad populum Judæum referunt.

1°. His verbis eum Deus compellat, de quo proximè ante dicebat: *Verf. 13. Ipse ædificabit civitatem meam, & captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum.* Horum autem umbra quædam Cyro convenit: at eidem Regi dici non potest, *Tantum in te Deus est, & non est prater ea Deus*. Judæis autem minimè quadrant præcedentia verba, *Ipse ædificabit*, &c. nec magis congruent quæ sequuntur, *Ad te transibunt, tui erunt; te adorabunt, teque deprecabuntur.*

2°. Si hæc ad Christum referantur, nihil prorsus aut incommodi, aut obscuri supererit. Ipse enim ædificavit civitatem, captivitatem dimisit. Gentiles illius sunt hæreditas. Decretum est, ut in ejus nomine omne genu flectatur. In eo Deus est, & ipse in Deo: unicus est cum Patre & Spiritu Sancto Deus: Deus est absconditus, Deus salvator.

3°. Locum omnibus suis partibus nexum & colligatum dissolvunt & perturbant, qui illum ad Cyrum aut ad Judæos referunt. Coguntur enim Prophetæ hæc verba attribuere, *Verè tu es Deus absconditus, Deus salvator*, quæ tamen ita cum superioribus cohærent, ut manifestum sit utraque ab eadem persona pronuntiari. Unde Hieronymus ad hunc locum: *Quocumque se*

verterint, non valebunt laqueos veritatis effugere. Fac enim esse in Cyro Deum, & non esse alium prater eum qui sit in Cyro Deus: quomodo Cyri persona dici conveniet; Verè tu es Deus absconditus, Deus salvator? Ergo Deus, in quo est Deus, Dominus noster Jesus Christus rectius intelligitur & verius, qui in Evangelio loquitur: Ego & Pater unum sumus. Qui Deus appellatur absconditus propter assumpti corporis sacramentum, & Deus Israël salvator, quod interpretatur Jesus.

4°. Constat Apostoli auctoritate Filium in hoc capite Jehovæ & Dei Judæorum titulo ornari, eumque de seipso dicere, *Mihi curvabitur omne genu*, quæ verba in hoc capite leguntur, v. 23. Cui ergo melius congruant superiora, *Tui erunt, te adorabunt, teque deprecabuntur*? Dubium autem esse non potest, quin hunc Isaïæ locum de Christo Apostolus dictum existimet. Ait enim Rom. xiv. 11. *Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus; quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Non minùs disertè docet Philip. ij. 10. Jesum esse Deum illum, cujus in nomine omne genu flectetur, cuique omnis lingua confitebitur. Auctor ergo nobis est Apostolus, ut Christum certò sciamus dicere apud Isaïam, *Mihi curvabitur omne genu*. Atque hæc quidem, quæ de se ipse hoc loco pronuntiat, sunt veluti quædam explanatio & probatio eorum, quæ de illo dicta fuerant initio capitis, *Verè tu es Deus absconditus, Deus salvator.*

IV. Utraque Christi natura præclare his verbis, cap. xlvij. exprimitur: *Accedite ad me, & audite hoc: non à principio in abscondito loquutus sum: ex tempore antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus Deus misit me, & Spiritus ejus.* Qui hæc ad Isaïam trahunt, hanc ei laudem & prophetici muneris commendationem relinquunt, quòd ante exstiterit quàm res ab eo prædictæ fierent. Grotius sic interpretatur: Hæc vobis dico, quasi præsens interestem

Verf. 16.

rebus tantò post futuris. Sed hoc vim afferre est sacro contextui, non eum explicare. Illud & nunc non rebus tantò post futuris, sed ab æterno decretis opponitur. Hebr. **מֵעַתָּה הֵיחָא** . **שֶׁ אָנִי** . A tempore, quò hæc fiebant, five decernebantur, ibi aderam ego. Similis prorsus loquendi ratio, Proverb. viij. 27. ubi Sapientia divino consilio se interfuisse dicit. Quando præparabat cælos, **שֶׁ אָנִי**, ibi aderam ego. Rerum creatio idem interdum sonat ac decretum ut cap. xlvj. 11. Loquutus sum, & adducam illud; creavi, & faciam illud. Hinc etiam apud Lxx. cap. xlv. 11. **κύριος ὁ θεός, ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν τὰ ἐπερχόμενα.** Dominus Deus, Sanctus Israël, qui fecit ventura. Et 4. Reg. xix. 25. Ex diebus antiquis plasravi illud, & nunc adduxi. Soli ergo Sapientiæ æternæ convenit, ut se ab æterno divinis consiliis interfuisse dicat, & incarnationem suam his vocibus testetur, *Dominus Deus misit me, & Spiritus ejus.*

Eò minùs hunc locum ad Isaiam detorquere licet, quòd ipse Christus, ut jam observavimus, eadem dicit cap. xlv. 19. *Non in abscondito loquutus sum in loco terra tenebroso, &c.* Nefas ergo in hominem transferre quæ Deus de se ipse asseverat, ut rerum futurarum cognitione verum Deum à falsis discerni probet.

In capitibus xlix. & liij. sic ministerium Christi prædicitur, ejusque passionis sic describuntur, ut in ipsa servi forma, imò in ipsa passionis ignominia, Deum propter nos incarnatum & crucifixum non liceat non agnoscere.

Certò scimus, auctore Apostolo, hæc ad Christum dicta esse: *Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui: & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitarer terram, & possideres hereditates dissipatas. Ut diceret his, qui vincti sunt: Exite; & his, qui in tenebris, Revelamini.* Cùm hæc suâ sponte sublimiora sunt, quàm ut

rei creatæ deferri possint, tùm verò ex his, quæ sequuntur, quam vim & sententiam habeant, confirmatur. Ad ditenim Scriptura: *Super vias pascuntur, & in omnibus planis pascua eorum. Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos aestus & sol: quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos.* Quis ille miserator & pastor, nisi is de quo in capite xl. hæc dicuntur: *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet sicut pastor gregem suum pascet.* Hunc autem Deum esse Christum disertè declarat S. Joannes, qui Isaiam sic explicat: *Non esurient, neque sitient amplius; nec cadet super illos sol, neque ullus aestus: quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.*

V. In capite quinquagesimo, ut in pluribus aliis Scripturæ locis, una & eadem persona ea loquitur, quæ non possint nisi Deo incarnato attribui: *Hæc dicit Dominus: Quis est hic liber repudii matris vestre, quo dimisi eam? . . . Numquid abbreviata & parvula facta est manus mea, ut non possim redimere; aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum, computrescent pisces sine aqua, morientur in siti. Induam cælos tenebris, & saccum ponam operimentum eorum. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum, qui lassus est, verbo: erigit manè, manè erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas velentibus. Faciem meam non averti ab increpantibus, & conspuentibus in me. Dominus Deus auxiliator meus, ideo non sum confusus. Nulla pars horum eventuum in Isaiam transferri potest: nullo historiæ monumento hæc illum passum esse probari potest. Præterea non repudiavit synagogam; non induit cælos tenebris. At in Christo omnia concurrunt. Is verus sponsus est, qui synagogam dimisit, qui Deus*

Vers. 9.

Apoc. vii.
16.

Act. xlij. 47.

2. Cor. vj. 2.

Isai. xlix. 8.

omnipotens est, & corpus suum dedit percutientibus, & genas suas vellentibus, nec avertit faciem suam ab increpantibus, & conspuentibus in se. Quid autem mirum, si is, qui tot ac tanta passus est, omnipotentiam sibi attribuit ad liberandum & redimendum, cum ignominiae descriptionem sequatur ejusdem in ulciscendis inimicis omnipotentiae significatio? *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis. Eadem ergo manus, quae liberat & ulciscitur: eadem persona utrumque perficit.*

Verf. 11.

Cap. Ij. 16.

Non possunt ad alium, quam Christum, dicta existimari hæc verba, *Posui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meae protexi te; ut plantes caelos, & fundes terram: & dicas ad Sion: Populus meus es tu. Christus novorum caelorum & novae terrae creator est. Ipse enim dicit cap. lxxv. 17. Ecce enim ego creo caelos novos, & terram novam. Illud autem, Populus meus es tu, facile intelligitur collatum cum his verbis Apocal. xxj. 3. Et ipsi populus ejus erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus.*

Cap. Iij. 6.

Christum & ipsa propheticae orationis series & Apostoli auctoritas Rom. x. 15. his in verbis non sinunt non agnoscere, *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, Ecce adsum. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis & predicantis pacem; annuntiantis bonum, predicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus?*

Verf. 13.

De Christo in eodem capite hæc legimus: *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde. Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, & forma ejus inter filios hominum. Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum: quia, quibus non est narratum de eo, viderunt; & qui non audierunt, contemplati sunt.*

CAPUT XII.

Prophetiae Isaiae de Christi passione ejusque regno.

I. *Sic Christi passionem describit Isaïas, ut infinitum esse illius sanguinis pretium ostendat. II. In reliquis capitibus multa ad Christum regnantem referenda.*

I. **E**MMANUELIS, cujus divinitatem tanto sonitu prædicatam ab Isaïa vidimus, longè diversa pictura in cap. liij. ejusdem Prophetæ penicillo informatur. *Non est species ei, neque decor; & vidimus eum, & non erat aspectus, & desideravimus eum. Despectum, & novissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem; & quasi absconditus vultus ejus & despectus, unde nec reputavimus eum. . . . & nos putavimus eum quasi leprosum & percussum à Deo & humiliatum. Sed tamen inter hæc ignominiae & dolorum probra licet illius, qui patitur, majestatem internoscere. Cur enim Propheta tantopere miratur, quòd Christo neque species adsit neque decor; nisi quia secundum formam Dei splendor est gloria? Cur obstupescit quòd sciat infirmitatem, nisi quia, ut ait Paulus, Cum esset filius Dei, didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam? Nihil magis alienum erat ab eo, qui Deus fortis est, quàm quasi leprosum & percussum à Deo & humiliatum videri. Sed cur tot ac tanta passus sit, digna profertur causa. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit. . . . & vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostrae super eum, & livore ejus sanati sumus. Abscissus est de terra viventium, propter scelus populi mei percussus eum. Ipse peccata multorum tulit. Præclara illa passionis Christi descriptio infinitum esse illius sanguinis pretium demonstrat. Disciplina pacis nostrae (Hebr. retributionem nostrarum) super eum. Justus pro injustis patitur: Iniquitatem non*

Cap. liij. 2.

3.

Hebr. v. 8.

Cap. liij. 4.

Verf. 8.

Verf. 12.

48 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

fecit, neque dolus fuit in ore ejus, v. 9.

Verf. 7.

Ipse offert sanguinem suum pro peccatis nostris, minimè dubius quin plenum & cumulatam pro nobis pretium persolvat: *Oblatus est, quia ipse voluit; & non aperuit os suum: sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.* Quis pro tot injuriis divinæ majestati illatis ejusmodi pretium offerre possit præter eum, qui non rapinam arbitratur esse se æqualem Deo? Idcirco obstupescit Propheta in pretii persoluti magnitudine, nec satis admirari potest, quòd Christus peccata nostra portare, vulnerari propter delicta nostra, atteri propter scelera nostra non dedignatus sit. Declarat eum pati non potuisse nisi ob peccata nostra, ac in illius passione satis argumenti reperit, cur eum peccata nostra portasse asseveret. Postquam enim illum, ut *leprosum & percussum à Deo & humiliatum* descripsit; statim addit: *Verè languores nostros ipse tulit, &c.* Quod autem non perfunctoriè observandum est; unâ hostiâ oblatâ Christus omnia peccata expiat: semel percussus, semel vulneratus *peccata multorum tulit.*

Verf. 6.

1. Petr. ij. 25.

Quid mirum si infinitum est sanguinis pro nobis oblatis pretium? Ipse ille, quem peccando offenderamus, pro transgressoribus fit deprecator. Ipse ille, à quo discesseramus, cujus propriæ oves eramus, nos errabundos quærit. *Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum; nimirum ut bonus Pastor pro ovibus animam suam daret. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad Pastorem & Episcopum animarum vestrarum.*

Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, & voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Mortui eramus delicto primi Adam, nunc secundi Adam obedientiâ reviviscimus. *Videbit semen longævum,* quia sanctæ ac novæ generationis est auctor, ut primæ & corruptæ Adam auctor exstitit.

Quidquid de mundi conversione & mirabili immutatione tot locis prædicat Isaïas, id his verbis comprehensum habemus: *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos.* Quia scilicet dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio ejus, 1. Joan. v. 20. Simili modo explicat Propheta in cap. xj. mundi à Christo renovati miraculum: *Quia repleta est terra scientiâ Domini, sicut aquæ maris operientes.* Satis aptè illa scientia, quam nobis impertit Christus, ipsius Christi cognitio intelligetur, Hebr. כרתו in cognitione ipsius. Dum enim nos ad se pertrahit Christus, eumque in ore Dominum confitemur, & in corde credimus, quod *Deus illum suscitavit à mortuis,* salvi sumus, quia *omnis qui credit in illum, non confundetur.*

Rom. x. 9.

II. Quæ Christo animam suam ponenti pro peccato promittuntur, in his uberius explicandis & divinæ eloquentiæ lumine illustrandis, reliqua Isaïæ prophetia versatur. Ea tantum delibabo quæ ad divinitatem Christi demonstrandam pertinent.

Non pauca occurrunt loca, in quibus non magni interest statuere utrum Deus Pater loquatur, an Deus Filius, quia nihil ibi promittitur, quod non pariter à Patre & Filio donetur.

Ecclesiæ Christi sponsæ dicitur cap. liv. 1. *Lauda sterilis, quæ non parit; decanta laudem, & hinni quæ non pariebas; quoniam multi filii deserte, magis quàm ejus quæ habet virum.* Docet Apostolus Gal. iv. 27. his verbis sponsam Christi compellari. Mirabilis structura Ecclesiæ describitur, ejusque universi filii docentur à Domino, quia *omnis qui audit à Patre & didicit, venit ad me,* inquit Christus. In cap. lv. 1. hæc legimus: *Omnes sitientes, venite ad aquas.... venite, emite absque argento.* Et lvj. 5. *Dabo eis in domo mea & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit.* Simillima sunt quæ Christus pollicetur, Apoc. iij. 12. 17.

Verf. 11. 12. & 13.

Joan. vj. 45.

Tanta est verborum & sententiarum inter caput lix. & lxij. similitudo,

ut

ut necesse sit utrumque ad Christum referre. *Ecce non est abbreviata manus Domini, ut salvare nequeat.* Et v. 16. *Et vidit, quia non est vir: & aporiatum est, quia non est qui occurrat: & salvavit sibi brachium suum, & iustitia ejus ipsa confirmavit eum. Indutus est iustitiâ ut lorica, & galea salutis in capite ejus.* Versum vigesimum sic citat Apostolus, Rom. xj. 26. *Veniet ex Sion, qui eripiat & avertat impietatem à Jacob.*

Redemptor ille immerito prorsus existimetur esse Cyrus: idem enim prorsus est ac is de quo supra dicitur: *Salvavit sibi brachium suum.* Præterea quomodo ad Cyrum aut ad reditum è captivitate Babylonica pertrahi possint quæ sequuntur: *Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, & de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, amodò & usque in sempiternum.* Ex his concludit Apostolus fore aliquando ut omnis Israël salvus fiat: quem quidem eventum reditus è captivitate Babylonica præsignificavit quidem, sed minimè æquavit.

Vix dubium quin de Christo dictum sit in capite lix. *Et salvavit sibi brachium suum, cum ipse in sexagesimo tertio dicat: Torcular calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum; calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea: & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi. Dies enim ultionis in corde meo: annus redemptionis meæ venit. Circumspexi, & non erat auxiliator. Quæsi vi, & non fuit qui adjuvaret: & salvavit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi.* Nec Judas Maccabæus, nec quisquam alius bellator dicere potuit: *Salvavit mihi brachium meum.* Præterea & in Apocalypsi Christus dicitur *vestitus veste aspersâ sanguine: Et ipse calcavit torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.*

De se scriptum esse testatur Christus initium capitis lxj. *Spiritus Domini super me, eò quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me,*

ut mederer contritis corde, & predicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem. Non videntur à Christo detorqueri posse quæ in eodem capite dicuntur: *Quia ego Dominus diligens judicium, & odio habens rapinam in holocausto: & fœdus perpetuum feriam eis.*

An non etiam Christo Domino hæc tribuenda? *Quæsierunt me qui ante non interrogabant: invenerunt qui non quæsierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego ad gentem, quæ non invocabat nomen meum. Expandi manus meas totâ die ad populum incredulum.* Et versu 17. *Ecce ego creo cælos novos, & terram novam: & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor.* Illa novorum cælorum & novæ terræ creatio, totius orbis immutatio est & renovatio, quod quidem Christi opus esse jam non semel testatus est Isaias: Unde in eodem capite dicit: *Lupus & agnus pascentur simul, leo & bos comedent paleas, & serpenti pulvis panis ejus: non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.*

CAPUT XIII.

Jeremiæ, Ezechiëlis & Daniëlis testimonia.

I. Prædicat nativitatem Christi Jeremias. II. Christus apud eum Deus iustitia nostra appellatur. III. Forma servi & forma Dei apud Ezechiëlem. IV. De regno Christi apud Daniëlem. V. Daniëli Verbum apparet.

I. **I**SAIÆ oraculo, *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel, simile est illud Jeremiæ: Creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum.* Instar maximi miraculi, ut apud Isaiam, novus & inauditus proponitur partus: idem utrique Prophetæ propositum, ut Israëlitarum mentes molesto tempore ad fiduciam in Deo collocandam adducantur. Quod ergo ad caput vij.

G

Cap. lxx. 1.

Cap. xxxj. 22.

50 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

Isaiæ observatum est, miraculum in eo positum esse, quod & virgo concipiat & pariat, & Deum pariat & concipiat, id huic etiam Jeremiæ loco maxime appositum.

Hanc explicationem confirmant quæ in eodem capite addit Jeremias:

Verf. 31. & seqq. *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum . . . sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam; & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Simili prorsus modo Isaias justitiam illam, quæ lex est in cordibus scripta, Emmanuëlis nati donum futurum prædicit: Parvulus enim natus est nobis, & Filius datus est nobis . . . Super solium David & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud in judicio & justitia, a modo & usque in sempiternum.*

Cap. xxij. 5. *II. Christum auctorem esse justitiæ, quæ novum Testamentum à vetere fecernit, præclare etiam Jeremias his verbis docet: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis (Hebr. illius) salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter: & hoc est nomen, (Hebr. nomen ejus) quod vocabunt eum, Dominus justus noster. Postulat textus Hebraïcus, ut reddatur, Dominus justitia nostra יהוה צדקנו. Hæc verba de Christo intelligere cogit tota contextus series. Quod aliud germen, aut quis alius rex magno Jehovah nomine appellari, & justitia nostra dici possit, præter illum incarnatum Deum, qui factus est sapientia nobis à Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemptio, cujus nomen vocabitur Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Princeps pacis. Neque aliam ob causam in diebus illius salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter, nisi quia Christus Dominus justitia nostra est. Symmachus, teste Hieronymo, hebraïcas voces sic reddebat, Domine, justifica nos:*

1. Cor. j. 30.

quæ quidem interpretatio eodem reddit, & promissio germini acceptam, ut Deo, justitiam refert.

Sed quia in capite xxxij. idem oraculum repetitur non sine aliqua varietate verborum; Grotius pronuntiare non dubitavit de civitate Jerusalem, sive de Juda dictum esse, *Et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus justitia nostra.* At huic opinioni nullum prorsus exemplum, nulla ratio suffragatur. Si Judæ aut Jerusalem impositum hoc loco nomen exhiberetur; saltem dici debuisset, *Dominus justitia ejus.* Grotii ergo commentum solâ nititur discrepantiâ, quæ inter vigesimum tertium caput & trigesimum tertium intercedit. Nam in trigesimo tertio v. 16. sic legitur: *In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter: & hoc est nomen, quod vocabunt illi, Dominus justitia nostra.* Hebr. יְהוָה צִדְקָא quod refertur ad Jerusalem. Sed manifestum est vulnus, cui sanando adhiberi debent, & locus similis capitis xxij. & lxx. qui masculinum legerunt: nisi fortè dicamus hunc esse hujus loci sensum, ut in pluribus aliis Scripturæ locis, *Et hoc est nomen, quod invocabunt in ea, vel super eam, Dominus justitia nostra.*

III. Ezechiël etsi in capitibus xxxiv. & xxxvij. de Christo loquens formam servi potissimum considerat; non tamen magno labore opus est, ut illam ab eo assumptam fuisse pateat, qui in forma Dei est ab æterno. *Salvabo gremem meum, & non erit ultra in rapinam. Et suscitabo super eas Pastorem unum, qui pascet eas, servum meum David: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & servus meus David Princeps in medio eorum. Ego Dominus loquutus sum. Et cap. xxxvij. Ecce ego assumam filios Israël de medio nationum, ad quas abierunt, & congregabo eos undique, & adducam eos ad humum suam. Et faciam eos in gentem unam in terra in montibus Israël, & rex unus erit omnibus imperans: & non erunt ultra due gentes, & non dividuntur amplius in duo regna.*

Ezech. xxxiv. 23. & seqq.

Verf. 21. & seqq.

Neque polluentur ultra in idolis suis, & abominationibus suis, & cunctis iniquitatibus suis: & salvos eos faciam de universis sedibus, in quibus peccaverunt, & emundabo eos: & erunt mihi populus, & ego ero eis Deus. Et servus meus David rex super eos, & Pastor unus erit omnium eorum: in judiciis meis ambulabunt, & mandata mea custodient, & facient ea. Et habitabunt super terram, quam dedi servo meo Jacob, in qua habitaverunt patres vestri; & habitabunt super eam ipsi, & filii eorum, & filii filiorum eorum, usque in sempiternum: & fundabo eos, & multiplicabo, & dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculum meum in eis: & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israël, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.

Nisi hæc legentibus Christus ante oculos versetur, nullum hujus prophetiæ exitum reperiemus. Plenum effectum hæc habuisse non videtur: neque enim de reliquiis, quæ in primordio Ecclesiæ crediderunt, aptè intelligantur quæ toti nationi in hoc capite promittuntur, atque ita promittuntur, ut nullum deinceps extimescendum sit exilium. Multo minùs ad reditum è captivitate Babylonica trahi possit ille universi Israëlitis reditus ex omnibus mundi partibus, restitutio in patriam nulli deinceps exilio obnoxia, sanctitas in omne ævum mansura. At mirificè hæc congruunt præclarissimo rerum statui, quo Judæi post tot sæcula, tandem aliquando ad Christum accedentes reflorescent.

Quod autem Christus in hac prophetia servus vocatur, intelligenda illa exinanitio, quam in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo, suscepit. At divinitatis majestas simul stabilitur. Pastor dicitur, quia ipse est Dominus Deus noster, nos autem populus ejus, & oves pascuæ ejus, Psalm. xciv. Eodem sensu Deus sibi assumit Pastoris munus. *Sicut visitat Pastor gregem suum Sic visitabo*

oves meas, & liberabo eas de omnibus locis, &c. Dicitur etiam rex Christus, quia Deus fortis est & Princeps pacis, sedens super thronum David. Rex unus & Pastor unus, & omnium rex & pastor, & in æternum, & in medio eorum dicitur: quibus verbis illius divinitas adstruitur. Deus Verbum eodem sensu habitare dicitur in medio populi, apud Zachar. ut infra videbimus. Nihil miserabilius Judæis, quando ab hoc pastore non reguntur: at ubi pastor est in medio eorum, tum verò sanctificatio Dei in medio eorum & tabernaculum Dei in eis. Atque id quidem præclarè confirmat mirabilis illa Judaicæ gentis resurrectio in capite xxxvij. descripta: comparatur Israël cum campo ossibus aridis pleno: *Ossa hæc universa, domus Israël est.* Deus intromittit in eos spiritum, & vivunt. *Ingressus est in hæc ossa spiritus, & vixerunt; steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde.* A quo autem spiritus ille in Israël venit, nisi ab unico illo rege & pastore, qui est in medio illorum omnium?

IV. Regnum Christi tam magnificè prædicatur à Danièle Propheta, ut simplici homini tanta potestas attribui non possit. *In diebus illis, inquit ij. 44. suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet omnia regna hæc, & ipsum stabit in æternum. Secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam, & ferrum, & as, & argentum, & aurum.* Et cap. vij. 13. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & lingua ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur; & regnum ejus, quod non corrumpetur.*

V. S. Joannes in Apocalypsi Daniëlem pluribus in locis imitatur, vel potius illustrat. Descriptioni Antiqui

Cap. xxxiv.
12.

Verf. 11.

Verf. 10.

Dan. vij. 9.

dierum apud Daniëlem simillima est apud Joannem descriptio sedentis in throno. Sic etiam is, qui Daniëli apparet cap. x. eodem modo depingitur ac Christus in Apocalypsi. Sic igitur Daniël : *Et levavi oculos meos, & vidi : & ecce vir unus vestitus lineis, & renes ejus accincti auro obrizo. Et corpus ejus quasi chrysolithus, & facies ejus velut species fulguris, & oculi ejus ut lampas ardens : & brachia ejus, & qua deorsum sunt usque ad pedes, quasi species aris candentis : & vox sermonum ejus, ut vox multitudinis. Vidi autem, ego Daniël, solus visionem : porro viri, qui erant mecum, non viderunt, sed terror nimius irruit super eos, & fugerunt in absconditum. Ego autem relictus solus vidi visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo ; sed & species mea immutata est in me, & emarcui, nec habui quidquam virium. Et audiui vocem sermonum ejus, & audiens jacebam consternatus super faciem meam, & vultus meus harebat terra. Tantus splendor non videtur angelo tribui posse. Sed consideranda sunt quæ sequuntur. Postquam enim hujus viri aspectu territus fuit Daniël, accessit ad eum angelorum aliquis, eumque tetigit, & cum eo loquutus est. Tum de eo, quem antea viderat, sic loquitur : *Cumque loqueretur mihi hujusmodi verbis, dejeci vultum meum ad terram, & tacui. Et ecce quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea : & aperiens os meum loquutus sum, & dixi ad eum, qui stabat contra me : Domine mi, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ : & nihil in me remansit virium. Et quomodo poterit servus Domini mei loqui cum Domino meo ? Nihil enim in me remansit virium, sed & halitus meus intercluditur. Rursum ergo tetigit me quasi visio hominis, & confortavit me. Et dixit : Noli timere, vir desideriorum : Pax tibi, confortare, & esto robustus. Cumque loqueretur mecum, convaleui, & dixi : Loquere, Domine mi, quia confortasti me. Cum terror injectus Prophetæ ob illius, qui apparebat, majestatem, tunc quod se illi Prophetæ, ut servum Domino, tantâ cum re-**

verentia summittit, eoque jubente protinus in suum robur ac tranquillitatem restituitur ; hæc satis superque probant non Angeli, aut Archangeli, sed ipsius Verbi visionem Daniëli oblatam fuisse.

Præterea magni ad hanc sententiam momenti esse debet auctoritas S. Joannis, qui in describenda Christi majestate hunc Daniëlis locum videtur nobis ob oculos ponere voluisse. Sic enim Apoc. j. 12. & seqq. *Et conversus vidi septem candelabra aurea, & in medio septem candelabrorum aureorum similem Filio hominis, vestitum podere, & præcinctum ad mamillas zonâ aureâ. Caput autem ejus & capilli erant candidi tamquam lana alba, & tamquam nix, & oculi ejus tamquam flamma ignis. Et pedes ejus similes aurichalco, sicut in camino ardenti, & vox illius, tamquam vox aquarum multarum.*

Nihil nocent quæ in fine capitis citati leguntur apud Daniëlem : *Et nemo est adjutor meus in his omnibus, nisi Michaël princeps vester.* Repugnat quidem ut Verbum adjutore opus habeat : sed nihil vetat adjutorem vocari eum, qui ministri partes defendit. Christus dicit apud Isaiam : *Quæsi vi, & non fuit qui adjuvaret : & salvavit mihi brachium meum.* Præterea in Hebræo habetur : *Et nemo fortem se præbens mecum in his, nisi Michaël princeps vester, ואין אחד מתחוק עמי.* Videtur idem Dei Filius Daniëli apparuisse sub specie viri in cap. viij. *Ecce stetit in conspectu meo, quasi species viri. Et audiui vocem viri inter Ulai : & clamavit, & ait : Gabriël, fac intelligere visionem istam.* Non mirum si Angelis mandata sua significat qui Angelorum creator est.

Isai. lxij. 6.

Verf. 15.

CAPUT XIV.

Osce, Joëlis & Michæ testimonia.

- I. Judæorum conversio ab Osce prædicta.
- II. Christus resurrectionis nostræ auctor.
- III. Locus difficilis

Osee explicatur. IV. Christus ut summus Deus apud Joëlem loquitur. V. Utraque natura apud Michæam.

in iustitia, & iudicio; & in misericordia, & in miserationibus. Et sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus.

II. Quomodo Christum Judæi sint quæsituri, his etiam verbis ipsi declarant: *Venite, & revertamur ad Dominum; quia ipse cepit, & sanabit nos: percutiet, & curabit nos. Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & vivemus in conspectu ejus.* His verbis manifestè continetur is sensus: conspeliemur cum Christo per baptismum in mortem; ut quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus: complantabimur similitudini mortis ejus & resurrectionis.

Quis jure negaverit Christum resurrectionis nostræ auctorem hæc apud Osee dicere: *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua, o mors: morsus tuus ero, inferne.* Hæc verba ab Apostolo citantur 1. Cor. xv. 44. non tamen sine aliqua verborum discrepantia. Tanta auctoritas, ut de corporum nostrorum resurrectione hunc locum cogit intelligere, ita etiam à Christo illum detorquere non finit.

Docet nos Deus, quænam sit optima illius adorandi ratio: *Misericordiam volui, & non sacrificium; & scientiam Dei, plusquam holocausta.* Hæc etiam Christus suo nomine pronuntiat, & addit: *Non enim veni vocare justos, sed peccatores.*

III. Plurimum molestiæ exhibet interpretibus id quod de Jacob dicitur: *In utero supplantavit fratrem suum, & in fortitudine sua directus est cum angelo. Et invaluit ad angelum, & confortatus est: flevit, & rogavit eum: in Bethel invenit eum, & loquutus est nobiscum.*

Capellus & Grotius hunc locum emendare sibi visi sunt unius puncti immutatione: legendo videlicet, *Himmeno, & loquutus est cum eo, pro Himmanou, loquutus est nobiscum.* Sed hanc emendationem Buxtorfius magnam audaciam, simul & imperitiam esse pronuntiat, illudque Himmeno vocem esse barbaram, ac nullo prorsus exem-

I. **P**RÆCLARUM divinitatis Christi testimonium habemus in hac Osee prophetia: *Quia dies multos sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, (Hebr. sine statua אֵין מִזְבֵּחַ) & sine ephod, & sine theraphim. Et post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum; & pavebunt ad Dominum, & ad bonum ejus, in novissimo dierum.* Exilium Babylónico diversum, aliumque reditum hîc prædici, inter Christianos olim, teste ad hunc locum Hieronymo, & Judæorum non paucos conveniebat; de sola exilii causâ his Judæis litigantibus, quam ex Domini interfectione repetere volebant, nec tamen aliunde repetere poterant.

Quærent igitur Judæi David regem suum, id est, ut ex ipsis etiam Judæis multi interpretantur, Christum. Sed eum quærent eodem modo iisdemque desideriis ac Dominum Deum suum: quærent eum ut auctorem vitæ. Non enim alio sensu illud verbum usurpatur in ejusmodi locis. Atque, ut ab Osee non discedam, legimus v. 6. *In gregibus suis & in armentis suis vadent ad querendum Dominum, & non invenient.* Et vers. ult. *Vadens revertar ad locum meum; donec deficiatis, & queratis faciem meam.* Et vij. 10. *Et humiliabitur superbia Israël in facie ejus: nec reversi sunt ad Dominum Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his.* Quærent Christum, ut mulier cui dictum est: *Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro: sed & ego expectabo te.* Nihil melius cum Christo quadrat, qui propriè sponsus est, atque hoc nomen sibi ipse assumit, & à Joanne Baptista sic designatur. Quare non dubium quin Christus sit Deus Jehova qui dicit ij. 19. *Et sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi*

Cap. vj. 1.

Rom. vj. 4.

Cap. xij. 14.

Cap. vj. 6.

Matth. ix. 13.

Cap. xij. 3.

Osee iij. 4.

Vers. 3.

54 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

plo neque in Sacris, neque apud Rab-
binos cognitam contendit. Alii Israë-
litas dicere putant, *loquutus est nobis-*
cum Deus, id est, pro nobis vel de
nobis, quia ibi dixit: *Gens ex te prodit-*
bit, Genes. xxxv. 11. Aliis hic sensus
placet: Jacob loquutus est nobiscum,
nempe cum domo sua, Genes. xxxv.

2. & 3. *Abjicite deos alienos.* Sed præter-
quam quod duæ illæ interpretationes
illud *nobiscum* non bellè expediunt;
observandum est non Israëlitas, sed
Deum loqui in toto hoc loco. Nam
inter hæc verba noni versiculi, *Et ego*
Dominus Deus tuus, & versum penul-
timum superioris capituli, ubi legitur,
dicit Dominus, nihil prorsus interje-
ctum est, ex quo aliam personam lo-
qui suspiceris. Quid ergo vetat hæc
verba eodem sensu accipere, quo mul-
ta alia à Deo pronuntiata accipimus?
Nam si dixit Deus, *Ecce Adam quasi*
unus ex nobis factus est, Genes. iij. 22.
Et apud Isaiam, *Quem mittam, & quis*
ibit nobis? cur de Jacobo dicere non
potuit, *Et loquutus est nobiscum*? Hæc
interpretatio iis displicebit, quibus tot
alia testimonia mysterium sanctæ Tri-
nitatis prædicantia displicent. Sed
spes est æquiora aliorum fore judicia.

IV. Apud Joëlem sic Christus lo-
quitur: *Et scietis quia in medio Israël*
ego sum: & ego Dominus Deus vester,
& non est amplius: & non confunde-
tur populus meus in æternum. Et erit
post hæc: Effundam Spiritum meum super
omnem carnem: & prophetabunt filii ve-
stri, & filia vestra: senes vestri somnia
somniabunt, & juvenes vestri visiones
videbunt. Sed & super servos meos &
ancillas in diebus illis effundam Spiritum
meum. Et dabo prodigia in cælo & in
terra, sanguinem, & ignem, & vaporem
fumi. Sol convertetur in tenebras, & luna
in sanguinem, antequam veniat dies Do-
mini magnus & terribilis. Et erit: Om-
nis qui invocaverit nomen Domini, salvus
erit: quia in monte Sion & in Jerusalem
erit salvatio, sicut dixit Dominus, & in
residuis quos Dominus vocaverit. Totum
hunc locum Petrus objicit Judæis, ut
eos ad saniozem de iis, quæ videbant

& audiebant, sententiam revocet, ac
Christum promissi doni auctorem &
largitorem esse declarat: *Dexterâ igitur*
Dei exaltatus, & promissione Spiritûs
Sancti acceptâ à Patre, effudit hunc
quem vos videtis & auditis. Qui effudit
Spiritum, idem prorsus est, ac qui se
effusurum promisit.

Huc accedit Apostoli testimonium
qui illud Joëlis, *Omnes qui invocaverit*
nomen Domini, salvus erit, manifestè
refert ad Christum. *Non enim est distin-*
ctio, inquit, *Judei & Græci: nam idem*
Dominus omnium, dives in omnes qui
invocant illum. Omnis enim, quicumque
invocaverit nomen Domini, salvus erit.
Quomodo ergo invocabunt, in quem non
crediderunt? Aut quomodo credent ei,
quem non audierunt? Quomodo autem
audient sine prædicante?

V. Confessa est olim synagoga de
Christo dictum esse illud Michæ: *Et*
tu Bethlehem Ephrata parvulus es in mil-
libus Juda: Ex te mihi egredietur qui sit
dominator in Israël, & egressus ejus ab
initio, à diebus æternitatis. Pudori non
fuit Grotio à Judæorum auctoritate
discedere, atque hoc testimonium in
Zorobabelem transferre, cujus quidem
egressus ab initio, à diebus æternitatis in-
terpretatur, quia Zorobabel *originem*
trahebat à domo illustri antiquitus &
per quingentos annos regnatrice. Non
melius multò illis succedit, qui hæc
ad Christum referendo, non aliter in-
telligunt quam si de Zorobabele di-
ctum esset. Sed hæc voces *ab initio, à*
diebus æternitatis, מקדם מימי עולם,
adhibentur à Salomone ad æternam
sapientiæ generationem significan-
dam. Quare non possunt hoc loco
alium in sensum detorqueri. Prætereà
vox illa מוצאותי egressus ejus, ut do-
cti critici observarunt, nusquam profa-
piam notat, sed nativitatem, Genes.
x. 24. Job. j. 21. Atque etiam si fami-
lia aliqua dici posset *ab initio, à diebus*
æternitatis egressa esse; perabsurdè
idem de homine ex hac familia orto
diceretur, eum ab initio, à diebus æter-
nitatis ortum esse.

Quæ sequuntur apud Michæam, con-

Ast. ij. 33.

Rom. x. 12.
& seqq.

Matth. ij. 5.

Joan. vij.

42.

Cap. v. 2.

Prov. viij.

23.

firmant catholicam interpretationem. Sic enim de illo dominatore loqui pergit, *Et propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet; & reliquia fratrum ejus convertentur ad filios Israël. Et stabit, & pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Dei sui; & convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terre.* Ex his patet omnia in Christi potestate esse posita, eumque Judæos conservaturum, donec tandem aliquando ad eum convertantur.

Cap. iv. 1.
& seqq.

Non omittenda sunt, quæ in capite quarto Michææ ex Isaïæ prophetia defumta, Christum Deum Jehova esse & omnipotentiâ suâ nationes conversurum declarant. *Et erit: In novissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles, & fluent ad eum populi. Et properabunt gentes multæ, & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob: & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis ejus: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes usque in longinquum: & concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones: non sumet gens adversus gentem gladium: & non discent ultra belligerare.*

CAPUT XV.

Habacuc & Aggæi testimonia.

I. Duplex captivitas ab hoc Propheta prædicatur. II. Reditus gentis eum consolatur. III. Illius canticum de Christo intelligendum. IV. Apud Aggæum Christus loquitur, ut summus Deus.

Cap. i. 4.

I. **D**UBIUM non est, quin captivitas Babylonica his Habacuc verbis prædicatur: *Propter hoc lacerata est lex, & non pervenit usque ad finem judicium, quia impius prævalet adversus justum. Propterea egreditur judicium perversum. Aspicite in gentibus, & vide-*

*te: admiramini, & obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet, (Hebr. quod non credetis,) cum narrabitur. Quia ecce ego suscitabo Chaldaeos, &c. Judæi Prophetis, qui imminetia à Chaldæis mala denuntiabant, credere noluerunt, & à Jeremia veritatis, quam Dei jussu prædicabat, crudeles pœnas repetierunt. Sed quidquid Judæis accidit à Chaldæis ob judicium perversum, id umbra & imago exstitit eorum, quæ ob scelus commissum in redemptorem; & perversissimum de Christo judicium passi sunt. In hoc pessimè cum eis actum fuit, quod credere noluerint auctorem vitæ à se occisum esse, & iis, qui hoc scelus impunitum non futurum nuntiabant, aures obseverint. Postremam hanc captivitatem præcipuè obversatam fuisse animo Habacuc, ex locupletissimo Apostoli testimonio discimus, qui Judæos sic adhortatur, Act. xiiij. 40. *Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte contemtores, & admiramini, & disperdimini; quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis.**

II. Hac duplici captivitate conjectus in magnum mœrorem Prophetæ animus lætiora intuetur in cap. ij. Prospicit velut è specula non solum redeuntes Babylone Judæos, & Chaldæorum, qui eos oppresserant, justissimas clades; sed etiam, id quod ipsius animum multò magis demulcebat, Judaicæ gentis ex postremo exilio mirabilem reditum. *Et respondit mihi Dominus, & dixit: Scribe visum, & explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum. Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, exspecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide sua vivet.* Referuntur hæc primâ specie ad reditum è captivitate Babylonica, quem post tot promissa desperare magnum nefas fuisset; nec dubium quin quicumque fidem in Christum

Verf. 2.

56 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

venturum habebant, hi minimè increduli hac in re fuerint. Quæ sequuntur, in regem Babylonis dicta sunt : *Numquid non omnes isti super eum parabolam sument*, &c. ut apud Isaïam xiv. 4. *Sumes parabolam istam contra regem Babylonis*, &c. Sed præclarus ille rerum status, qui Judæis promittitur, non solo in patriam reditu continetur; & quemadmodum Isaïas sub regis Chaldæorum nomine devictum à Christo diabolum depingit, ita Habacuc animos nostros ad considerandam nequioris rege Chaldæorum & potentioris hostis cladem erigit; idque satis declarat, dum ait: *Quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini.*

Dubitandi locum præcludit Apostolus, qui his Habacuc verbis, *Justus in fide sua vivet*, utitur pluribus locis, ut probet justitiam non ex lege, sed ex fide proficisci.

Hæc prophetia, *Justus in fide sua vivet*, effectum fortita est præclarum illum quidem, cum cœpit Ecclesia fundari. Tunc nihil deerit, cum *omnis Israël salvus fiet*. Hæc una res solari poterat animum Prophetæ, quem populi Judaïci scelus, & diuturna calamitas mœrore perculserant.

Cum Hebræi Christiani omni acerbitate à Judæis vexarentur; ut eos & consoletur in ærumnis, & spe affuturi auxilii perfundat Apostolus, objicit eis hoc testimonium, *Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus est, veniet, & non tardabit. Justus autem meus ex fide vivit; quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ.* In quo quidem duplex animadvertenda est consolandi & adhortandi ratio. Nam non solum dolorem, quem ex propriis incommodis trahebant, lenire conatur; non solum eorum fidem roborat demonstrando justitiam in fide positam esse; sed etiam eorum & luctui solatium & fidei robur repetit ex eventu in multa sæcula remoto. Neque enim propriis ærumnis magis angebantur Christiani Hebræi, quàm gentis suæ ruinâ & obstinato in errore animo: non tam molesta erat persecutio, quàm persecutorum in-

teritus sempiternus. Tanti luctus magnus poterat esse solatium futura Judæorum conversio. Itaque non recedit Apostolus à Prophetæ mente, cum hoc testimonium, quo Judaïcæ gentis reditus ex longa captivitate prædicitur, hunc in usum adhibet, ut eorum & dolorem leniat & fidem confirmet, quibus tam multa iniquè & crudeliter ab incredulis Judæis accidebant.

III. In Cantico Prophetæ diversos motus, quos ejus animo res in duobus primis capitibus prædictæ impresserant, tam grandi stylo, tantoque effert verborum & sententiarum splendore, ut nihil sublimius requiri possit. Terrent eum divina consilia; sed futuræ spes misericordiæ consolatur: *Cum iratus fueris, misericordia recordaberis.* Promissâ misericordiæ dona ex iis, quæ sub Mose & Josue gesta sunt, dijudicanda tradit: sed cum scelus gentis suæ cogitat, & pœnas quæ ei rependantur, dolore tabescit, & intimis medullis turbatur. Nec tamen in desperationem abducitur, sed ait: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Jesu meo*, &c.

Eò gratius debet esse christianis altum illud & magnificum Prophetæ eloquium, quod in Christi laudes impenditur. Nihil enim est in hoc Cantico, quod non cum Christi rebus optimè consentiat, nonnulla soli Christo aptari possunt. Quis est enim de quo dici possit, *Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus: ibi abscondita est fortitudo ejus*, quis est, inquam, de quo id dici possit, præter eum, qui crucis ignominiam expoliens principatus & potestates, *traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso?* In manibus armatis non abscondita est, sed exstat atque eminent fortitudo: at in Christi manibus meritò abscondita dicitur, quia vulnera & fixuræ clavorum, etsi suâ sponte summæ infirmitatis signa sunt, ob virtutem resurrectionis sunt veluti quædam hasta fulgurans, quæ debellat omnes potestates.

Quidquid beneficiorum in hoc Cantico, aut jam in Judæos sub ducibus Mose

Coloss. ij.
15.

Mose & Josue collatum memoratur, aut aliquando conferendum promittitur, id jure Christus sibi vendicat. His verbis Mosis, *Dominus de Sinai venit, & de Seir ortus est nobis: apparuit de monte Pharan, & cum eo Sanctorum milia.* In dextra ejus ignea lex, Deut. xxxij. 2. Similia sunt illa Habacuc: *Deus ab Austroveniet, & Sanctus de monte Pharan, &c.* Benè hæc Christo conveniunt, qui, ut multis jam testimoniis probatum, Israëitarum & proficiscentium ex Ægypto, & Babylone in patriam redeuntium ductor exstitit.

Quomodo Filius Dei cum Propheta & Christo suo Mose Israëlitas liberaverit, præclare his verbis describit Habacuc: *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Percussisti caput de domo impii, &c.* Sed si sensum sublimiorem quærimus, quique Prophetæ magis cordi fuerit, satis est intueri Joannem Baptistam, Prophetam Altissimi, præeuntem ante faciem Domini parare vias ejus ad liberandum populum *de manu omnium qui oderunt eum; vel etiam Eliam, per quem Christus Judæos tandem aliquando in olivam paternam inferet.* Vox Christi in his verbis, *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo,* non idem valet ac Messias, cum ipse Messias hac oratione compelletur, sed idem ac Propheta, ut in hoc Psalmi loco, *Nolite tangere christos meos; & in prophetis meis nolite malignari,* Psal. civ. 15.

Verf. 2.

In capite xv. Apocalypsis describit S. Joannes eos, qui vicerunt bestiam, & imaginem ejus, & numerum nominis ejus, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moysi servi Dei, & canticum Agni, dicentes: *Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens Quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo.* Memorata hîc gentium conversio haud dubium est quin fructus sit futurus Judæorum conversionis. Sed si in gratibus Deo ob tam mirabilem eventum persolvendis cantatur canticum *Moysi servi Dei;* an dubium quin beneficia in hoc cantico, &

in eo quod ad illius exemplar composuit Habacuc, commemorata, prænuntiatio exstiterint sublimiorum & remotiorum eventuum, qui ex parte impleti, cum Ecclesia fundata est, plenum effectum fortientur, cum Judæi ad Christum convertentur?

IV. Præclarissimis de Christo venturo testimoniis, quæ hætenus protulimus, nihil concedit hoc Aggæi vaticinium: *Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cælum, & terram, & mare, & aridam. Et movebo omnes gentes: & veniet desideratus cunctis gentibus: replebo domum istam gloriâ: dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius novissima plus quam prima, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.*

Cap. ij. 7.

Necesse non est admonere templum, quod à Salomone ædificatum & dedicatum fuit, multò magnificentius secundo templo fuisse. Explorata res est Scripturæ testimonio. Sic enim in eodem capite: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? Et quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* Magnum decus addiderat primo templo majestas Domini, quæ hanc domum implevit. *Et majestas Domini implevit domum. Nec poterant Sacerdotes ingredi templum Domini, eò quod impleisset majestas Domini templum Domini.* Sed tamen magna erit gloria domus istius novissima plus quam prima, quia in hanc domum veniet desideratus cunctis gentibus. Præclare id quidem & verè, si de æterno Dei Filio sermo sit. At quæcumque in simplicem hominem & rem quamlibet creatam ornamenta conferantur; numquam illius præsentia tantum decus secundo templo attulisset, quantum primo attulerat *majestas Domini,* quæ impleverat *templum Domini.*

Verf. 4.

2. Paralip. vij. 1. 2. 3.

Sed quomodo Christi divinitas in dubium venire possit? Ipse est, teste Apostolo, Dominus exercituum, qui in hoc Aggæi loco loquitur. Sic enim

H

Paulus Hebr. xij. 25. *Videte, ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur; multò magis nos, qui de cælis loquentem avertimus. Cujus vox movit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel; & ego movebo non solum terram, sed & cælum.* Tota verborum series ad Christum refertur. Christus est, quem hortatur Apostolus ut loquentem audiamus, idque confirmant quæ proximè antecedunt: *Et Testamenti novi mediatorem Jesum, & sanguinis asperisionem melius loquentem quam Abel.* Christus est, quem de cælis loquentem Apostolus cum eo comparat, quem Israëlita super terram loquentem recusarunt. Ad Christum ergo referenda hæc verba, *cujus vox movit terram tunc, &c.*

Longè aberrant ab hujus loci sententia, qui Apostolum veteris & novi Testamenti discrimen repetere volunt, non ex loquentium, sed ex locorum dissimilitudine. Unam & eandem Dei Patris personam super terram Israëlitas, è cælo Christianos alloqui putant. Sed 1°. Græcus contextus non patitur hanc explicationem, sed duas personas necessariò significat. *εἰ γὰρ ἐκεῖνοι ἔκ ἐφύγον, τὸν ὅτι τῆς γῆς παραιτούμενοι χηματίζοντα· πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὸν ἀπ' ἐξουῶν ἀποσπερόμενοι.*

2°. Manifesta est, ut in plurimis aliis ejusdem Epistolæ locis, comparatio inter Christum & Moysen. Moyses ut fidelis famulus super terram loquebatur: Christus sedens ad dextram Dei loquitur è cælo, unde misit Spiritum Sanctum. Non enim majus crimen esset Deum è cælo, quam super terram loquentem spernere. Imo quò propius ad nos descenderet divina majestas, eò gravius piaculum esset illius contemptus.

3°. Si ad Christum, ut Apostolus docet Ephes. iv. 8. referri debet Psalmus lxvij. in quo dicitur: *Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est; cum hac sententia consentiunt hæc verba, Cujus vox movit terram tunc.*

CAPUT XVI.

Zachariæ & Malachiæ testimonia.

- I. *Filius Dei apparet Zacharia.*
II. *Deus à Deo missus.* III. *Testimonia de Deo venturo.* IV. *De Deo vendito.* V. *De Deo confixo.* VI. *Christus apud Malachiam dominator omnipotens.*

I. INTER minores Prophetas nullus est, qui uberiora, quam Zacharias, Christi divinitatis testimonia suppeditet. Horum alia personas Trinitatis distinguere, alia Deum incarnatum & crucifixum adorare docent. Ab his initium ducemus, quæ Verbum Prophetæ apparuisse declarant.

Primam visionem sibi oblatam sic narrat Zacharias: *Vidi per noctem, & ecce vir ascendens super equum rufum, & ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo: & post eum equi rufi, varii, & albi. Et dixi: Quid sunt isti, Domine mi? Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi quid sint hæc. Et respondit vir, qui stabat inter myrteta, & dixit: Isti sunt, quos misit Dominus ut perambulent terram. Et responderunt Angelo Domini, qui stabat inter myrteta, & dixerunt: Perambulavimus terram, & ecce omnis terra habitatur, & quiescit. Et respondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum, usquequò tu non misereberis Jerusalem, & urbium Juda, quibus iratus es? Iste jam septuagesimus annus est. Et respondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me, verba bona, verba consolatoria.*

Pro eo quod Vulgata habet interpretatio: *Et responderunt Angelo Domini, qui stabat inter myrteta, & Lxx. ἡ ἀπεκρίθησαν τῷ ἀγγέλῳ τῷ κρείττῳ τῷ ἐφεσῶν, Hebræa verba יַעֲנוּ אֵל מַלְאֲכֵי יְהוָה הַעֲמִיד בֵּין הַדְּסִים, sic reddi possunt: Et responderunt Angelo Domini stantis inter myrteta.*

Cur hanc postremam interpretatio-

nem longè præferam, adducor 1°. auctoritate S. Joannis, qui Verbum Dei equo infidens & Angelorum exercitu stipatum similiter ac Zacharias repræsentat. Sic enim Apocalypf. xix. 11. *Et vidi cælum apertum*, inquit Joannes, *& ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & cum justitia judicat & pugnat. Oculi autem ejus sicut flamma ignis, & in capite ejus diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersâ sanguine: & vocatur nomen ejus, Verbum Dei. Et exercitus, qui sunt in cælo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo & mundo.* Tanta est inter utramque visionem similitudo, ut alium apud Zachariam, alium apud Joannem, Angelorum ducem & Dominum excogitare non liceat.

2°. Deum Jehovam in hac visione præsentiam suam sub aliqua specie ostendisse declarat Zacharias, dum ait: *Et respondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum... Et respondit Dominus Angelo.* Ubinam erat ille Dominus, qui Angeli preces, audiente Zachariâ, suscepit, & Angelo respondit? Cur eum apparuisse non monuit Zacharias? Difficultatem solvit nostra interpretatio, in qua admonet Prophetâ Jehovam stetisse inter myrteta sub specie viri, quem Angeli ut Deum ac Dominum suum affectantur.

3°. Tota visionis series demonstrat vertendum esse, *Responderunt Angelo Domini stantis inter myrteta*; minimè verò, *Angelo Domini stanti inter myrteta*. Nam Angeli, qui affectabantur virum inter myrteta stantem, quique dixerunt, *Perambulavimus terram*, nequaquam id ei dixerunt, qui stabat inter myrteta, sed Angelo Domini Zachariam edocenti. Neque enim is, qui stabat inter myrteta, quemque Angeli sequebantur, Angelus vocatur, sed vir; nec conveniebat ut ei affectæ sui narrarent quid egissent, sed potius doctori Zachariæ Angelo, qui Prophetæ promiserat se ostensurum ei *quid sint hæc*. Quare cum Angelus, qui Zacha-

riam instituebat, nequaquam steterit inter myrteta, nequaquam vocari potuit Angelus Domini stans inter myrteta, sed potius Angelus Domini stantis inter myrteta, ut in Apocalypfi, sub specie viri. Denique postquam dixerunt Angeli: *Perambulavimus terram, & ecce omnis terra habitatur, & quiescit*, non vir inter myrteta stans respondet, sed doctor Zachariæ Angelus: *Et respondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum, usquequò, &c. Et respondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me.* Is ergo, quem Angeli alloquuti sunt, non vir inter myrteta stans, sed ipse Angelus est Domini, qui Dominum præsentem sub specie viri precatur, & cui Dominus respondet. Cum tot rationum momenta persuadeant hunc Dominum esse ipsum Verbum, sub viri specie inter myrteta stans, non absurda mihi videtur hæc interpretatio, *Et responderunt Angelo Domini stantis inter myrteta.*

II. Non hoc solum in loco Verbum appellatur Jehova, sed pluribus aliis in locis is, qui à Deo missum se esse dicit, Dominus exercituum dicitur, ac ea de se prædicat, quæ non possint nisi Domino exercituum convenire. Hæc leguntur, ij. 8. & seqq. *Hæc dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliaverunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. Quia ecce ego levo manum meam super eos, & erunt prada his, qui serviebant sibi: & cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me. Lauda & letare, filia Sion; quia ecce ego venio, & habitabo in medio tuâ, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multe ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tuâ: & scies, quia Dominus exercituum misit me ad te. Dominus exercituum, qui de se ut immenso & omnipotenti Deo loquitur, missum se esse dicit à Domino exercituum. Hæc autem nec Michaël, nec alius quilibet Angelus aut Archangelus sibi arrogare possit.*

In cap. iij. Sic loquitur Zacharias: *Et ostendit mihi Dominus Jesum Sacer-* Verf. i. & seqq.

60 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

dotem magnum stantem coram Angelo Domini : & Satan stabat à dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad Satan : Increpet Dominus in te Satan : & increpet Dominus in te , qui elegit Jerusalem : numquid non iste torris est erutus de igne ? (& Jesus erat indutus vestibus sordidis , & stabat ante faciem Angeli). Qui respondit , & ait ad eos qui stabant coram se , dicens : Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum : Ecce abstuli à te iniquitatem tuam , & indui te mutatoriis. Parenthesi inclusi hæc verba , Et Jesus erat indutus vestibus sordidis , &c. ut sensus , qui in Vulgata ambiguus est , facilius internoscatur. Male enim Angelo attribueretur hæc imperandi & iniquitatis auferendæ ratio. Nequaquam hæc Angelus dicit , sed Dominus , qui se à Domino Patre distinctum declarat , cum ait : Increpet Dominus in te. In Hebræo pro his vocibus , qui respondit , & ait ad eos qui stabant coram se , habemus , Et respondit , & ait ad eos , &c. **ויען ויאמר אל העמדים לפניו.**

In cap. iv. 8. & 9. Et factum est Verbum Domini ad me , dicens : Manus Zorobabel fundaverunt domum istam , & manus ejus perficient eam : & scietis , quia Dominus exercituum misit me ad vos. Jehova missus à Jehova non alius esse potest quam æternus Dei Filius.

Verf. 3. & seqq.

In cap. vj. Referenda ad eundem Dei Filium hæc verba : Isti sunt quatuor venti cæli , qui egrediuntur , ut stent coram Dominatore omnis terræ Et dixit : Ite , perambulate terram : & perambulaverunt terram. Et vocavit me , & loquutus est ad me , dicens : Ecce qui ingrediuntur in terram Aquilonis , requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis. Non Angelus hæc loquitur , sed Dominator universæ terræ. Neque enim Angelus id sibi tribuere possit , ut rerum eventus arbitrio suo regi , seque ob hominum peccata , quasi in ipsum commissæ essent , iram suam dicat effundere. Sed cum antea dictum sit hos esse quatuor ventos cæli , qui egrediuntur , ut stent coram Dominatore omnis terræ ; manifestum est ipsum do-

minatorem universæ terræ mandata sua tradere , cum ait : Ite , &c. Idem etiam dicit v. 15. Et scietis , quia Dominus exercituum misit me ad vos. Antea enim dictum est : Hæc ait Dominus exercituum.

Verf. 12.

III. Insigne de venturo in carne Deo vaticinium habemus cap. ix. 9. ubi hæc leguntur : Exulta satis , filia Sion ; jubila , filia Jerusalem : Ecce Rex tuus veniet tibi , Justus & Salvator : ipse pauper , & ascendens super asinam , & super pullum filium asinae. Rex ille , cuius adventus tam accuratè depingitur , jam antea de se dixerat : Lauda & latare , filia Sion : quia ecce ego venio , & habitabo in medio tuî , ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa , & erunt mihi in populum , & habitabo in medio tuî : & scies , quia Dominus exercituum misit me ad te. In utroque testimonio ejusdem Dei adventûs , eadem victoriæ ac mundi conversio deprehenduntur. Sequitur enim in cap. ix. Et disperdam quadrigam ex Ephraim , & equum de Jerusalem , & dissipabitur arcus belli : & loquetur pacem gentibus , & potestas ejus à mari usque ad mare , & à fluminibus usque ad fines terra Quoniam extendi mihi Judam quasi arcum , implevi Ephraim : & suscitabo filios tuos , Sion , super filios tuos , Gracia : & ponam te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur Dominus exercituum proteget eos : & devorabunt , & subjicient lapidibus fundæ. Nulla est hoc in testimonio personæ mutatio , nisi in solis verbis , ut sæpè aliàs in Scriptura. Is enim , qui loquetur pacem gentibus , ac dominabitur à mari usque ad mare , idem prorsus est ac ille , qui disperget quadrigam ex Ephraim , & extendet sibi Judam quasi arcum , & suscitabit filios Sion super filios Graciæ.

Cap. ij. 10.

Vertit se in omnes partes Grotius , ut Zorobabelem in hoc capite nono Zachariæ inveniat. At Zorobabel , nec Dominus exercituum , nec Salvator dici potest , nec Rex , nec Dominator à mari usque ad mare , nec Jerusalem asinâ vectus advenit , nec

disperfit quadrigam ex Ephraim & equum de Jerusalem, nec extendit sibi Judam quasi arcum, nec fuscavit filios Sion super filios Græciæ. Hæc autem omnia in Christo Jesu concurrunt. Quibus ergo artibus detorqueri possint; cum præsertim idem Spiritus, qui per Zachariam hæc prædixit, impletam fuisse prophetiam declaret, cum Jesus asinâ vectus Jerosolymam ingressus est?

Matth. xxj.
5.

Ad Zorobabelem, ut imaginem & figuram Christi, referri possunt hæc verba ex cap. iij. 8. *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.* Et cap. vj. 12. *Ecce vir, Oriens nomen ejus.* Sed tamen hac voce majus quidpiam significari, testis est apud Lucam Zacharias, qui Christum vocat Orientem.

Luc. j. 78.

IV. Nulla prorsus historia veteris Testamenti copiam dat intelligendi, quomodo Deus venditus sit triginta argenteis ab Israëlitis: nullæ res gestæ, præter eas, quæ in Evangelio narrantur, circumstantias hujus facinoris à Zacharia prædicti explanare possunt. Hic hæret ingenium Grotii, & cum nullum eventum indagare possit, ad quem hoc vaticinium detorqueat, allegorias venatur. Triginta argenteos interpretatur *omnem pompam ceremoniarum, qua impletâ egregiam se divinis beneficiis gratiam referre Hebræi existimabant: sed cum abesset pius animus, indignam esse, quæ à se acceptaretur, Deus demonstratum voluit.* Fateatur factum esse divinæ providentiæ gubernatione, ut quod ἀλληγοεικὼς tunc dictum erat, manente sensu illo κατ' ἀλληγορίαν, etiam secundum proprietatem verborum impleteretur, nimirum cum Deus in Christo æstimatus est 30. siclis à Pontificibus.

In Matth.
xxvij. 9.

Sed quantum aberret Grotius à Prophetæ sententia, illud 1°. demonstrat, quod is, quem Zacharias triginta argenteis æstimatum iri prædicit, non Deus sit Pater, sed alia persona divina, cujus à Patre distinctio non semel à me observata, in hoc etiam capite undecimo non obscura est. Sic enim legimus vers. 7. *Et pascam pecus occisio-*

nis propter hoc, ô pauperes gregis. Et assumsi mihi duas virgas, unam vocavi decorem, & alteram vocavi funiculum: & pavi gregem. Et succidi tres pastores in mense uno, & contracta est anima mea in eis: siquidem & anima eorum variavit in me. Et dixi: Non pascam vos: quod moritur, moriatur: & quod succiditur, succidatur: & reliqui devorent unusquisque carnem proximi sui. Et tuli virgam meam, quæ vocabatur decus; & abscidi eam, ut irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis. Et in irritum deductum est in die illa, & cognoverunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia Verbum Domini est. Et dixi ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam; & si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & projeci illos in domum Domini ad statuarium. Divina certè persona hæc loquitur. Quomodo enim Deum negare possimus, qui succidit tres pastores mense uno, qui abscindit virgam suam, ut irritum faciat fœdus, quod percussit cum omnibus populis; qui Jehova appellatur, ut patet ex his verbis: Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Hæc Deo Patri non possunt tribui, ac necessario in Filium ab eo missum conferenda. Is enim qui tam indignis modis tractatur, ac tam vili pretio rependitur, parte ex alia fidos habet discipulos, qui cum observantiâ omni prosequuntur, ac Dei nomine loqui, & à Deo missum esse certò tenent. Et cognoverunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia Verbum Domini est.

2°. Mercedem Deus ob præterita beneficia postulat ab Israëlitis, vale illis dicendo, ac denuntiando non jam se illorum fore pastorem. Israëlita, dum mercedem constituunt triginta argenteorum, consentiunt ut à Deo suo amplius non pascantur; neque hanc mercedem alio consilio appendunt,

62 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

nisi ut pastorem suum repellant. Nulli ergo ufui ad prophetiæ explicationem ceremoniæ legis animo non pio observatæ. Lux petenda ex Evangelio, ubi Sacerdotes triginta argenteos numerant, ut à Christo, qui se Dominum ac Deum illorum esse prædicabat, non amplius pascantur.

3°. Dum mercedem ob beneficia postulat Deus à Judæis, ingrati ipsam divinam personam æstimant triginta argenteis. Unde eis dicitur, *decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis.* Hinc etiam apud Matthæum, *pretium appretiati, quem appretiaverunt à filiis Israël.* Τιμὴν τῆς περιμηνίας, ὃν ἐπμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ. Videtur illud ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ idem valere ac nomine filiorum Israël, cui interpretationi consentit etiam id, quod in Hebræo legitur, **מעלה**. Quæramus ergo ex eis, qui prophetias eludere conantur, ubinam divina persona triginta argenteis æstimata fuerit. Huc accedunt duæ circumstantiæ in vaticinio & in Evangelio simillimæ. Pecuniam, Dei venditi pretium, in templum projectum iri prædicit Propheta; projectam fuisse narrat Evangelista. Destinatur figulo cuidam, vel loco cui nomen à figulo deductum; prophetiam implet emtus hac pecuniâ ager figuli.

4°. In eodem capite multa alia occurrunt, quæ à Christo divelli omnino non possint. Judæi pastorem suum rejiciunt & ab eo rejiciuntur, exceptis pauperibus gregis Christo adhærentibus vers. 7. & 11. Abscinditur virga pastoralis, & irritum factum fœdere vers. 10. traduntur unusquisque in manu proximi sui, in manu regis sui vers. 6. devorant unusquisque carnem proximi sui vers. 9. Quis non his legendis, historiam eorum quæ Judæis post Christi ascensionem evenerunt, legere sibi videatur? Fons & origo omnium calamitatum exstiteret Sacerdotes, qui populum à Christo ejusque discipulis audiendis deterruerunt, ac doctrinæ suæ stultè credulum in æternam perniciem secum abduxerunt. In hos pastores præcipuè invehitur Propheta: *Vox ulu-*

latūs pastorum, quia vastata est magnificentia eorum vers. 3. *Pasce pecora occisionis, quæ qui possederant, occidebant, & non dolebant . . . & pastores eorum non parcebant eis* vers. 4. & 5.

Magna sententiarum varietas in his vocibus explicandis, *Et succidi tres pastores in mense uno* vers. 8. Vox Hebræica **תכח** significare potest Sacerdotes non morte punitos, sed dignitate spoliatos. Quo sensu prædictionem habebimus miserandi Judæorum statûs sub extrema tempora, cum summus Pontificatus nunc huic, nunc illi, ad arbitrium regum aut Romanorum præsidum, daretur & auferretur, ita ut viginti & octo intra spatium annorum, 107. à Josepho numerentur. Eusebius Hist. l. 1. c. 10. ejusdem Josephi testimonio utens summos Sacerdotes recenset, qui Domino Evangelium prædicante exstiterunt, ac Annæ Ismaëlem suffectum fuisse à Valerio Grato, Ismaëli Eleazarum non multo post, Eleazaro Simonem anno elapso, Simoni post spatium non longius Josephum, qui & Caïphas dictus est.

Narrat Zacharias impositum sibi à Domino fuisse hoc munus, ut sumeret sibi vasa pastoris stulti. *Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti. Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non queret, & contritum non sanabit, & id quod stat non enutriet, & carnes pinguium comedet, & ungulas eorum dissolvit. O pastor, & idolum, derelinquens gregem: gladius super brachium ejus, & super oculum dextrum ejus: brachium ejus ariditate siccabitur, & oculus dexter ejus tenebrescens obscurabitur.* Videor mihi in hac pictura Patriarcham Judæorum internoscere: quæ dignitas post eversum templum instituta inane solatium Judæis fuit amissi sacerdotii, ac novum incitamentum in omni errorum & pravitarum genere perstandi.

V. Non minus mirabilis apud Zachariam prophetia de Deo transfixo. *Et effundam super domum David, &*

vers. 15. & seqq.

Zac. xij. 10.

super habitatores Jerusalem, Spiritum gratia & precum: & aspicient ad me quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon. Et planget terra: familia & familia seorsum: familia domus David seorsum, & mulieres eorum seorsum: familia domus Nathan seorsum, & mulieres eorum seorsum: familia domus Levi seorsum, & mulieres eorum seorsum. Familia Semei seorsum, & mulieres eorum seorsum. Omnes familia reliqua, familia & familia seorsum, & mulieres eorum seorsum. Etiam si S. Joannes non admonisset hanc prophetiam impletam fuisse, cum latus Christi transfixum fuit; his tamen, qui sciunt Verbum, per quod omnia facta sunt, carnem factum esse & pro nobis crucifixum, ambigendi locus non esset, quin Deus, qui à Judæis transfixus fuit, non Deus Pater intelligendus sit; sed ejus Filius. Sed cum S. Joannes divinitatem Christi tam magnificè prædicet; ac de eo dictum esse doceat, *Videbunt in quem transfixerunt*; quis non miretur prophetiæ & Evangelii consensum? Apud Zachariam, *Dominus extendens cælum & fundans terram* transfixum se esse queritur. Joannes Verbi carnis facti, per quod omnia facta sunt, transfixum lanceâ latus fuisse narrat, ut impleretur Scriptura quæ dicit, *Videbunt in quem transfixerunt*.

Sed hæc Grotius mysticè ad Christum à Joanne applicari existimat, ac Deum configere idem esse putat, ac eum probris laceffere; nam sic & נקב, quod propriè est perforare, ponitur pro βλασφημεῖν, blasphemare, Levit. xxiv. 11.

Verum etiam si daremus Verbum נקב, itidem ut נקב de blasphemia accipi posse; planctus hic prædictus non ad blasphemiam aliquam, sed ad mortem Christo illatam necessariò referendus. Nihil magis repugnat consuetudini Scripturæ, quàm ut qui Deum probris & blasphemis laceffiverunt, hi poenitentia iacti Deum plan-

gere dicantur. Ipsæ etiam comparationes, quasi super unigenitum, in morte primogeniti, sicut planctus Adadremmon, probant illius, qui plangitur, mortem esse planctus materiam. Hunc planctum excitat Spiritus gratia & precum effusus in Judæos, ut hanc mortem defleant. At id profectò non potest nisi de Christi morte intelligi. Tota natio, ut sceleris conscia fuit, ita in plangendo unanimiter conspirat. Mirabilis autem ille eventus frustra in sæculis à Zacharia hætenus elapsis quærat: his enim addictus est temporibus, quibus omnis Israël salvus fiet.

VI. Quidquid de mysterio Incarnationis præclarissimum dici potest, id paucis verbis complectitur Malachias, apud quem hæc legimus: *Ecce ego mitto Angelum meum, & preparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos queritis, & Angelus Testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus, & quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum. Et sedebit conflans, & emundans argentum: & purgabit filios Levi, & colabit eos quasi aurum & quasi argentum, & erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. Tanta majestas non potest nisi Deo omnipotenti attribui. Christo autem illam attribui cum ex verbis Prophetæ manifestum est, tum ex Christi testimonio, qui hæc de se & de Joanne Baptista dicta esse declarat, Matth. xj. 10. Luc. vij. 27. Immeritò nonnulli interpretes Christum esse Angelum Testamenti dixerunt. Cur enim Angelus simul & Dominator dicatur Christus, cum Angelum ipse mittat, qui vias ejus præparet. Multò ergo satius statuere Angelum illum, qui mittendus dicitur ante faciem Dominatoris, esse Angelum Testamenti, sive, ut ait Zacharias, Prophetam Altissimi, præcuntem ante faciem Domini. Quod autem statim venturus Dominus dicitur ad templum, id Judæis persuadere*

Cap. iij. 1.

Joan. xix.
36. & Apoc.
iv. 1. 7.

deberet Christum ante venire debuisset, quàm hoc templum sub Vespasiano everteretur. Christi primus adventus, etsi ob carnis humilitatem & crucis ignominiam inglorius quodammodo fuit; meritò tamen dicitur de hoc adventu; *Et quis poterit cogitare diem adventus ejus?* tùm quia Judæi in iis, quæ vilia & aspernabilia in Christo existimarunt, terribile Dei judicium experti sunt, tùm quia primus Christi adventus non solum nativitatem ejus & prædicationem Evangelii & mortem ac resurrectionem comprehendit, sed etiam ascensionem & missionem Spiritus Sancti, qui arguit mundum de peccato & de justitia & de judicio.

CAPUT XVII.

Prophetica oracula nequaquam accommodatione quadam tractata ad Christum fuerunt.

I. *Soli Christo congruunt prophetica testimonia.* II. *Id ipsi Apostoli demonstraverunt.*

VIDERUNT Unitarii nihil superfuturum loci argutiis suis, si Christo prophetias non liberior quædam aptet accommodatio, sed manifesta & eventu firmata Prophetæ sententia adstruat. Nam quæ de Deo & Filio Dei venturo prædixerunt Prophetæ, ea si in Christo ad exitum perducta Apostoli contenderunt; quis suspicari possit Prophetas & Apostolos non magnum aliquod mysterium prædicasse, sed in figuris tamdiu colluisse? Hinc ergo nata est illa accommodatio: ruebat tota erroris moles, nisi hoc commento fulciretur.

Sed 1°. unum est quod ex eis sci-scitandum putem. Si modò consensum inter vetus & novum testamentum agnoscunt; an dicere audebunt in veteri tacitum & prætermisum fuisse quidquid in novo magnificè de Christo prædicatur? Nihil autem in novo magnificentius dictum, nihil quod ad-

mirationem magis commoveat, & Judæorum furorem vehementius accenderit, quàm cum Christus Deus & Dei Filius dicitur, ac omnibus divinitatis attributis ornatur. Si qua ergo inter vetus & novum Testamentum affinitas; necesse est ut in hac divinitatis Christi prædicatione eluceat: secumque ipsi turpiter pugnant, qui cum vetus à novo absolutum fuisse fateantur, in ipso rerum cardine maximam inter utrumque discrepantiam inducunt.

2°. Testimoniorum veteris Testamenti, quæ ad Christi divinitatem demonstrandam protulimus, ea est vis & sententia, ut soli Christo congruant. Principium viarum Domini dicitur, Sapientia ab æterno inuncta, quæ omnia operata est: sub viri specie apparet Daniëli & Zachariæ. Filius vocatur & Deus fortis: Dominator ex Bethleem exiens, cujus egressus à diebus æternitatis: Deus ex virgine nascens, Deus veniens ad templum suum, Deus unctus à Deo, Deus missus à Deo, Deus venditus triginta argenteis, & confixus; Deus cujus in manibus cornua, ibique abscondita ejus fortitudo. Hæc profectò in Patrem transferri non possunt.

II. 3°. Ipsi Apostoli dant operam, ut hæc Prophetarum testimonia nemini præter Christum convenire constet. Petrus demonstrat non Davidi, qui cælum non ascendit, sed soli Christo congruere Psalmum, *Dixit Dominus Domino meo: sede à dextris meis.* Eodem argumento Petrus & Paulus probant non Davidem, qui *appositus est ad patres suos, & vidit corruptionem*, sed Christum in Psalmo xvij. dicere: *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Declarat Paulus in capite j. Epist. ad Hebr. nulli Angelorum affingi posse testimonia Prophetarum, quæ Christum Dei Filium & Deum esse & cœli ac terræ creatorem probant. His verbis, *Ascendisti in altum*, &c. solum Christum compellari docet, quia ei soli conveniunt, qui prius in inferiores partes terræ descendit: ista autem,

Quibus

Act. ij. 34.

Ibid. 29. &
xij. 35.

Ephes. iv.

Hebr. iv.

Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam, de sola requie, in quam Christus æternâ redemptione inventâ ingressus est, intelligi posse; quia nec ad requiem illam, quæ post peractam mundi creationem memoratur, pertrahi possunt; nec Israëlitas Josue in requiem introduxit.

4°. Ineslet fortasse Unitariorum commento tolerabilior impietas, si non Apostolos inter & Judæos maxima exstitisset controversia, utrum Jesu Nazareno prophetiæ necne congruerent. Sed cum constet hunc fuisse controversiæ cardinem; quid prodesse potuissent Apostolis accommodationes ad arbitrium excogitatæ in ejusmodi rebus, quas summâ animi attentione necesse erat explorare & examinare, quemadmodum à Berœensibus factum legimus, *qui susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc ita se haberent*, Act. xvij.

11. Deinde verò quomodo prophetias, quæ Deum nasciturum ex virgine,

venditum & crucifixum iri prædicunt, tunc impletas fuisse contendissent Apostoli, cum Christus natus & venditus & crucifixus fuit, si non æquè majestatem divinitatis ac ignominiam crucis agnovissent Prophetæ? Ex verbis Isaïæ & Malachiæ, quæ Deum venturum manifestè prædicunt, Joannis ministerium Christus & Evangelistæ ac ipse etiam Joannes demonstrant. Quemadmodum ergo à Joannis ministerio, ita etiam à Christi divinitate, omnino removenda accommodatio fictitia.

Nonnullæ sunt prophetiæ, quas Christus & Apostoli effectum suum habituras prædicunt, cum redeuntes ad Jesum Judæi dicent, *Benedictus, qui venit in nomine Domini, Deus Dominus & illuxit nobis, Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meæ*, &c. Quid loci superest accommodationi in ejusmodi oraculis, quæ ab antiquis Prophetis edita renovantur in novo Testamento?

PARS SECUNDA.

De Testimoniis Novi Testamenti.

CAPUT I.

Exponuntur quæ Christus de sua divinitate coram Judæis disseruit.

I. *Docet Christus verum se esse & proprium Dei Filium.* II. *Dominum se esse ac Deum.* III. *Omnia sibi attribuit, quæcumque Dei propria sunt, aut Deo debita.*

TAM copiosam segetem suppetat Novum Testamentum, ut necesse sit in examinandis testimoniis viâ & ordine procedere. Considerandum nobis est quid de se Judæis Christus prædicaverit, quid fidis discipulis commiserit, quo sensu illius dicta sacri Evangelistæ sumserint, quid

ea de re alii Scriptores sacri doceant. Neque verò neglectui erit, quid de Spiritu Sancto, quid de una in tribus personis substantia credendum sit. Tum denique solvenda quæ præcipuè ab adversariis objiciuntur.

Filium se Dei esse Christus non solum clarè & apertè docet, sed etiam

66 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

Joan. iij. 16. tam constanter ac tanto studio, ut id intimis medullis persuasum & exploratum habere debeamus, & præcipuum religionis fundamentum in hoc mysterio & spem omnem salutis positam ducere. Sic Deus dilexit mundum, inquit, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis, qui credit in eum, non pereat; sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum; sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est; quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.

Ibid. viij. 32. Cum dixisset Judæis, Veritas liberabit vos; responderunt superbæ mentes se nemini umquam servivisse. Tum Christus: Amen, amen dico vobis: quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in æternum: Filius autem manet in æternum. Si ergo vos filius liberaverit, verè liberi eritis. Non potest significantius declarari verus & germanissimus filius, qui cum jure naturæ possideat quæcumque patris sunt, quos vult adsciscit in domum patris sui, & eos ex servitute in libertatem vendicat. Unde Hebr. iij. 6. etiam Christus, tamquam Filius in domo sua, summam sibi auctoritatem attribuit. Joan. ij. 14. Invenit in templo vendentes boves, & oves, & columbas, & nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque, & boves, & nummulariorum effudit as, & mensas subvertit. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis. Apud alios Evangelistas suam esse domum declarat: Matth. xxj. 13. Domus mea, domus orationis vocabitur: Vos autem fecistis illam speluncam latronum. Cum Christus ita se gerat, ut eum Dominum domus esse pateat; an dubium quin suo nomine proferat hæc Scripturæ verba: Domus mea, domus orationis vocabitur?

Ibid. vij. 29. Hæc Christi in docendo auctoritas adduxit Evangelistas, ut eum longè aliter ac Scribas & Phariseos docuisse narrarent. Erat enim docens eos sicut

potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum & Pharisei. Erat tamen summa Christi lenitas & mansuetudo; Scribarum autem & Phariseorum non magna timiditas & verecundia, in imponendo hominibus traditionum suarum iugo. At solius Christi in potestate erat sermo: docebat ut Filius Dei, ut auctor legis æternæ, Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, &c. Matth. v. 19. Audistis quia dictum est antiquis.... Ego autem dico vobis, Ibid. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, &c. vij. 21. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. xxiv. 35. Amen, amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum, Joan. viij. 51. Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Ibid. 12. Docebat ut Sapientia ante sæcula à Deo genita, atque hanc se esse Sapientiam declarat. Nam pro eo, quod habemus apud Matthæum, Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas & Sapientes, legimus apud Lucam: Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, &c. Id confirmari potest alio ex loco, ubi Christus sic loquitur: Venit enim Joannes neque manducans, neque bibens, & dicunt: Demonium habet. Venit Filius hominis manducans, & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Et justificata est sapientia à filiis suis. καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία τοῦ υἱοῦ τῶν ἁμαρτωλῶν αὐτῶν. Illud & non idem valet ac ὁ υἱός, neque Sapientiam à filiis criminatione omni exsolutam significat, sed potius nihil relictum loci illorum querelis. Nam cum & per Joannem austerius & per se ipsa lenius egerit, nullus est ex eis qui illam incusare possit. Filii sapientiæ dicuntur, qui illius præceptis & monitis erudiuntur: unde in Proverbiis sæpe legitur, Fili mi.

Quidquid attulimus testimoniorum id valet, ut Christum verum esse ac proprium Filium constet. Alienos sensus & interpretationum ambages ipse removebat, cum proprium Patrem diceret Deum, πατέρα ἰσθον ἐλεγε τὸν θεόν.

Marc. j. 22.

Luc. iv. 32.

Matth. xxij. 34.

Luc. xj. 49.

Matth. xj. 18.

Joan. v. 18.

Marc. xij. 6. In ipsa etiam parabolarum caligine licet hanc veri Filii naturam perspicere. Paterfamilias cum servos suos ad agricolas non semel misisset, iique indignis modis accepti atque etiam occisi fuissent; *adhuc ergo unum habens filium carissimum, & illum misit ad eos novissimum, dicens: Quia reverebuntur filium meum. Coloni autem dixerunt ad invicem: Hic est heres: Venite, occidamus eum; & nostra erit hereditas.* Non potest eludi hæc Dei ejusque Filii comparatio cum paterfamilias ejusque filio carissimo, quem Pater ultimum quidem misit, sed tamen secum illum habebat, antequam mitteret servos.

Joan. viij. 58. Docet Christus ante Abraham se esse: pluribus etiam locis descendisse se è cælo declarat. Ambigua hæc aut obscura videri non possunt, cum de Filio Dei homine facto dicta sint. Angelus quidem, antequam Abraham fieret, exstitisse se possit dicere. At is solus, qui necessario ac semper est, æternitatem suam sic enuntiet: *Amen, amen dico vobis: antequam Abraham fieret, ego sum.* Angelus si in terris conspicuum se præbeat, dicere non immerito possit se è cælo descendisse. At in cælo semper esse se, quamvis in terras descenderit, id profecto non dicet. Is solus, qui immensus est, nec cælo abest nisi habitâ carnis susceptæ

Ibid. iij. 13. ratione, ita loquetur: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo.* In eandem sententiam multa alia accipi debent: *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me, Patris.* *Hic est panis de cælo descendens.* *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi.* *Hic est panis, qui de cælo descendit.* *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius. Scio unde veni, & quò vado.* *Vos de deorsum estis; ego de supernis sum.* Ejusmodi testimonia novum pondus addunt pluribus aliis, in quibus Christus dicitur Dei Filius; atque ita explicari debent, ut Filium Dei incarnatum decet, qui cum Deus esset & homo, una persona in duabus naturis, cælo aberat quatenus homo,

Ibid. vj. 38. Verf. 50. Verf. 51. Verf. 59. Verf. 63. Cap. viij. 23.

antea in cælo fuerat, ac semper in cælo erat quatenus Deus.

Comprehendere animo & investigare non possumus, quomodo Filium Deus ante omnia sæcula genuerit. At illud evidenter perspicimus eum, qui verè Dei Filius sit, Patri consubstantiali ac nostrum cum Patre Dominum & Deum esse debere. Hæc autem de se Christus prædicare non destitit, hæc Judæis credenda proposuit, hæc omnibus testata & explorata esse voluit.

Incusatus à Judæis quod proprium Patrem diceret Deum, æqualem se faciens Deo, sic se defendit: *Amen, amen dico vobis: Non potest Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quacumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.*

Postulat eadem Filii notio ut, cum Deus, Filium generando, totam ei divinam substantiam tradiderit, Filius in Patre sit, & Pater in Filio, & uterque unum sint. Hæc quoque à Christo prædicata. *Pater in me est, inquit, & ego in Patre. Ego & Pater unum sumus.* Hinc etiam, cum uterque à nulla re creata comprehendi possit, Pater comprehendit Filium & Filius Patrem. *Nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.*

II. Nihil sanè de divina majestate cogitare possumus, quod non sibi Christus attribuat: atque hanc doctrinam perfidis Judæis, à quibus se occisum iri sciebat, prædicare non dubitat. Dominum se esse sapissimè declarat, eodem prorsus sensu, quo Judæi hoc nomen Deo tribuebant. *Non omnis, inquit, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo demonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis: Quia nunquam novi vos: discedite à me, qui operamini iniquitatem.* Et apud Lucam: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; & non facitis quæ dico? Nonne hæc*

Cap. v. 19.

Cap. x.

Matth. xj. 27.

Matth. vij. 21.

Luc. vj. 46.

68 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

Mal. i. 6. simillima sunt his. Dei apud Malachiam verbis: *Si Dominus ego sum, ubi est timor meus?*

Deum se etiam esse declarat, ac de se dictum esse testatur illud Isaïæ: *Deus vester ultionem adducet retributionis: Deus ipse veniet, & salvabit vos. Tunc aperientur oculi cecorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum.* Hoc oraculum de se ipse Christus interpretatur, & quærentibus Joannis discipulis, *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* ex miraculis, quæ ad Dei adventum dignoscendum prædicta fuerant, demonstrat se eum esse, cujus promissus fuerat adventus. *Euntes, inquit, renuntiate Joanni, quæ audistis & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, &c.* Cum abiissent discipuli Joannis, cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne: *Quid existis in desertum videre? . . . Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelam meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te.* Hic Christus, ut quisque facile animadvertit, nonnullis vocibus mutatis, sed sententiâ minimè mutatâ, refert ad se ipsum Malachiæ vaticinium, in quo majestas divina significanter describitur: *Ecce ego mitto Angelum meum, & preparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos queritis; & Angelus Testamenti, quem vos vultis, &c.*

De se etiam Christus, ut supra vidimus, dictum esse testatur in Psalmo lxxxj. *Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus.* Et in Psalmo cxvij. *Hosanna in excelsis. . . . Deus Dominus & illuxit nobis.*

III. Quidquid miramur in divina majestate, id Christus sibi attribuit: debitum sibi esse docet, quidquid Domino ac Deo nostro debemus.

Omnipotentem se esse declarat Christus, ac divinam præ se fert majestatem in miraculis edendis. Nam 1º. effectum miraculi attribuit po-

testati suæ, quod quidem res creata sibi arrogare non possit. Merito dicebant Apostoli: *Quid miramini in hoc, aut nos quid intruemini, quasi nostrâ virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare?* At Christus longè aliter se gerit. Leproso adorante & dicente: *Dominè, si vis, potes me mundare,* fidem illius confirmat & remunerat, dicendo: *Volo, mundare.* Duobus cæcis restitutionem visus petentibus hanc conditionem imponit, ut se hoc illis beneficium præstare posse confidant. *Creditis, quia hoc possum facere vobis?* Laudat etiam Centurionis fidem, qui ex suo in milites imperio summum Christi in res creatas imperium spectabat; & quemadmodum ipsi milites ad nutum præsto erant, ita Christo res creatas dicto audientes esse judicabat. 2º. Declarat Christus se miracula operari, quemadmodum ea ipse operatur Pater, & mortuos à se vivificari, sicut à Patre vivificantur.

Eadem enituit omnipotentia in curandis animabus. *Neque Patrem quis novit, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* Auctorem se esse gratiæ his etiam verbis declarat: *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: Ego sum panis vite. . . . qui venit ad me, non esuriet; & qui credit in me, non sitiet umquam.* Mulier deterioris famæ ad ejus pedes accidit, & ab eo animæ salutem & peccatorum remissionem, eadem fiduciâ ac alii corporis sanitatem, postulat. Quis umquam ab ullo Propheta beneficium ejusmodi petiit aut speravit? At Christus dicere non dubitat mulieri: *Remittuntur tibi peccata.* Stupentibus ad rem tam inauditam convivis, addit Christus: *Fides tua te salvam fecit: Vade in pace.* Dixerat olim Nathan Davidi: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum.* At Christus non ita se gerit: utitur enim exemplo creditoris, à quo debitum omne gratuito dimittitur duobus debitoribus: hunc se esse creditorem manifestè declarat. Ipsi etiam Judæi probè viderunt eum peccata dimitte-

Act. iij. 12.

Matth. viij. 3.

Matth. ix. 28.

Ibid. viij. 9.

Joan. v. 21.

Matth. xj. 27.

Joan. vj. 27.

Luc. vij. 47.

2. Reg. xij. 13.

re, ut misericordem & omnipotentem Deum, in quem commissa sunt.

Luc. v. 20. Hanc Christi in animis corporibusque sanandis potestatem egregie demonstravit sanatio paralytici. Nam cum ei dixisset Christus: *Homo, remittuntur tibi peccata tua*; Pharisei intra se dixerunt: *Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?* Assentitur Christus peccata à solo Deo posse dimitti: sed hac ipsa de causa hanc potestatem sibi vendicat. Quærit ex Phariseis annon solius Dei sit dicere paralytico: *Surge, & ambula*. Negare non audent Pharisei. Tum Christus, ut probet se habere potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: *Tibi dico, surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam*. Itaque ex miraculo oculis conspicuo aliud à se factum esse probat, quod Pharisei negabant: in utroque divinam sibi potestatem & naturam attribuit.

Joan. vj. 44. Declarat etiam Judæis Christus æterna se bonis & malis præmia aliquando persoluturum. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in novissimo die*. Et de ovibus suis: *Ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea*. Æterna etiam supplicia à Christo infliguntur. *Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno ejus omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem; & mittent eos in caminum ignis*. Matth. xij. 41. Vide xxiv. 51. Objecit Christus Judæis testimonium Joannis, qui de illo inter alia dixerat: *Paleas autem comburet igni inextinguibili*, Luc. iij. 17.

Joan. v. 33. In sermonibus, quos Christus coram Judæis habuit, debitum sibi esse non semel testatus est triplex officium, quo adversus Deum obstricti sumus, ut in eum credamus, ut spem nostram in eo omnem ponamus, ut eum supra omnia diligamus. *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille. Qui credit in me, habet vitam æternam*. Nullam spem salutis nisi in eo relictam testantur hæc verba: *Si ergo vos Filius liberaverit;*

verè liberi eritis, Joan. viij. 36. Peccata multa dimittit mulieri peccatrici, *quoniam dilexit multum*. Num ergò obscure declarat eum se esse, à quo recedimus peccando, & quocum non possumus, nisi eum supra omnia diligendo, reconciliari?

Luc. vij. 47.

CAPUT II.

Christi verba Judæi quo sensu intellexerunt: quomodo Christus eorum criminationes repulit.

I. Verba Christi obvio sensu à Judæis accepta. II. Quomodo se gessit Christus affectate divinitatis accusatus. III. Tota illum inter & Judæos controversia non in verbis, sed in rebus gravissimis posita. IV. Refelluntur qui illam eò redigunt, utrum pro Christo necne habendus esset.

I. **N**UNC spectandum nobis est, quo sensu Judæi verba Christi acceperint; quomodo offensos eorum animos Christus pertractaverit; & in quo inter Christum & Judæos posita fuerit controversia.

Judæorum querelæ, quod Christus è cælo descendisse se diceret, sic referuntur apud Joannem: *Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem & matrem?* Quomodo ergo dicit hic: *Quia de cælo descendi?* Nota ergo Judæis non erant sociniana acumina. Isti Christum è cælo descendisse volunt, quia cœleste quoddam donum fuit ad nos missum. At Judæi eum descensum interpretantur, qui in simplicem hominem non cadat. Simili de causa adducuntur, ut ei Abraham visum esse negent, quia videlicet nondum annos quinquaginta natus erat.

Joan. vj. 42.

Joan. viij. 57.

Sed tum maximè Judæorum furor exarsit, cum Christus Filium se Dei esse prædicaret. Minimè dubitarunt quin verum & æternum filium esse se pertenderet, idque multis rebus signi-

70 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

ficarunt. 1°. Proprium patrem intelligebant, quod omnem prorsus excludit metaphoram. *Διὰ τὸ*, inquit Joannes, *ἐν μᾶλλον ἐζήτην αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι ἔμόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἰδίον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ.* Propterea ergo magis querebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat Sabbatum; sed & proprium patrem dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. 2°. Æqualitatem cum Deo colligebant ex hac Filii appellatione, æqualem se faciens Deo. At quæcumque huic voci adjungatur notio, nemo umquam ex ea colliget æqualitatem cum Deo, si Filius Dei intelligatur simplex homo vel præstantissima creatura. 3°. Ipsa Filii appellatio eam inter Patrem & Filium necessitudinem designat, quæ Patri, ut omnium, quæ in Filio sunt, auctori primas defert: unde Christus, ut multi ex Patribus & Theologis docent, dicebat: *Pater major me est.* Cur ergo æqualitatem cum Patre ex hac Filii appellatione colligebant Judæi, nisi quia videbant Christum veri Filii titulum sibi sumere, nec dubitabant quin in vero Filio Dei eadem sit ac in Deo Patre natura? Ipse etiam Christus, dum proprium Patrem appellat Deum, summittit se illi, ut Filium Patri. *Non potest*, inquit, *Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem Dedit & Filio habere vitam in semetipso Opera enim, quæ dedit mihi Pater ut faciam ea.* Quomodo ergo, dum proprium Patrem appellat Deum, æqualem se facit Deo, nisi quia eandem sibi ac Patri naturam attribuit? 4°. Dubium non erat Judæis quin, si Christus verè Filius Dei esset, Deus etiam esse deberet ut Pater. *De bono opere*, inquiunt, *non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, faciste ipsum Deum.* Hæc blasphemix criminatio non aliunde orta, quàm ex Filii titulo, quem sibi Christus sumebat. *Vos dicitis*: inquit, *quia blasphemias: quia dixi, Filius Dei sum.* Eum ergo Dei Filium interpretabantur, qui æquè Deus esset ac Pater. 5°. Cùm

Pharisæi audirent Christum dicentem paralytico: *Dimittuntur tibi peccata*, nemini hanc potestatem, nisi Deo, competere judicarunt.

Luc. v. 21.

II. Ejusmodi ergo crimen intentatur Christo, cujus vel sola suspicio remis & velis fugienda erat, si Christus non fuisset verus & æternus Dei Filius. Criminationis magnitudini respondet Judæorum furor: consilia de Christi nece ineunt: lapides tollunt ut in summo piaculo. Quomodo ergo gessit se Christus in tanto rerum cardine? 1°. Non modò non refellit hoc crimen, sed etiam constanter sibi vindicat quidquid veri Filii notione continetur. Quinetiam quò molestior & incredibilior accidit Judæorum auribus hæc doctrina, eò magis perstat in asseverando: nec alia est causa cur tam asseveranter loquatur, nisi quia cum hominibus fidem ei derogantibus & notam impietatis inurentibus loquebatur. Unde enim nata hujus asseverationis occasio, *Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum*, nisi ex Judæorum pertinacia, qui dixerant: *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* In capite sexto Joannis, ubi Christus tam multa de suo Patre disserit, seque è cœlo descendisse & resuscitaturum eos, qui in se crediderint, affirmat, eò spectat hæc oratio, ut Judæorum, qui eum negabant è cœlo descendisse, incredulus argueretur animus. In capite quinto maxima refertur Judæorum iracundia, quod Christus æqualem se faciat Deo. Ibi etiam maximè enitet Patris & Filii summa æqualitas. In decimo autem capite præclarissima exstant divinitatis Christi testimonia, quia ibi maximè suum hujus doctrinæ odium significant Judæi.

2°. Quæ Christus de sua divinitate docet, ea ad credendum proponit, hoc unum queritur quod sibi non credant Judæi, seque hæc Dei jussu prædicare declarat. Cùm Judæi jam intendissent consilium occidendi Christi, eò quòd se Filium Dei esse diceret, sic incredulum illorum animum

Verf. 19.

Verf. 26.

Verf. 36.

Cap. x. 33.

Ibid.

Joan. v. 42. castigat : Sed cognovi vos , quia dilectionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine Patris mei , & non accipitis me : si alius venerit in nomine suo , illum accipietis. Quomodo vos potestis credere , qui gloriam ab invicem accipitis ; & gloriam , quæ à solo Deo est , non queritis. Nolite putare , quia ego accusaturus sim vos apud Patrem : est qui accusat vos Moyses , in quo vos speratis. Si enim crederetis Moyse , crederetis forsitan & mihi : de me enim ille scripsit : Si autem illius litteris non creditis , quomodo verbis meis credetis ? Hanc fidem ut necessariam ad salutem proponit : Hæc dico , ut vos salvi sitis.

Doctrinam suam Christus auctoritate Patris tuetur , à quo in mandatis acceperat , ut hæc homines edoceret. Cap. viij. 26. Qui me misit , verax est , inquit , & ego quæ audiavi ab eo , hæc loquor in mundo. Verf. 38. Ego quod vidi apud Patrem meum , loquor. Cap. xij. 49. Ego ex me ipso non sum loquutus , sed qui misit me Pater , ipse mihi mandatum dedit quid dicam , & quid loquar. Et scio , quia mandatum ejus vita eterna est.

3°. Utitur Christus quadruplici argumentorum genere , Joannis testimonio , qui eum Filium Dei esse & è coelo venisse testatus fuerat ; ipsius etiam Patris , cujus hæc vox audita fuerat , Hic est Filius meus ; ipsa etiam miraculorum voce ad frangendam improbitatem Judæorum aptissimâ , Scripturarum denique auctoritate. Exstant hæc quatuor argumenta apud Joannem. Cap. v. 33. & seqq. Vos , inquit , misistis ad Joannem , & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio ; sed hæc dico , ut vos salvi sitis. Ille erat lucerna ardens & lucens : vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus. Ego autem habeo testimonium majus Joanne. Opera enim , quæ dedit mihi Pater ut faciam ea , ipsa opera , quæ ego facio , testimonium perhibent de me , quia Pater misit me : Et qui misit me Pater , ipse testimonium perhibuit de me : neque vocem ejus unquam audistis , neque speciem ejus vidistis : & verbum ejus non habetis in vobis manens , quia quem misit ille , huic vos non creditis. Scrutamini Scripturas , quia vos putatis in ipsis vi-

tam eternam habere : & illæ sunt , quæ testimonium perhibent de me ; & non vultis venire ad me , ut vitam habeatis.

Ambigi non potest quid Christus his argumentis efficere voluerit. Rem in clarissima luce posuit Evangelista. Persequebantur Judæi Jesum , quia hæc faciebat in Sabbato. Actionum suarum æquitatem demonstrat Christus : Pater meus usque modò operatur , & ego operor. Novus iracundiæ stimulus in animis Judæorum. Querunt eum interficere , quia non solum solvebat sabbatum , sed & Patrem suum dicebat Deum , æqualem se faciens Deo. Tum S. Joannes refert adhibita à Christo argumenta. Num ergo dubium esse possit , quin id Christus probet quod Judæi negabant , id argumentis confirmet , quod isti , ut absurdum & impium rejiciebant ? Ipsa testimonia & Joannis , qui de Christi divinitate tam magnificè loquutus fuerat , & Patris , qui eum Filium suum esse testatus fuerat , & Scripturarum , quæ tot locis Christum Dei Filium & Deum esse declarant ; hæc , inquam , testimonia quò spectare poterant , nisi ut magnum mysterium , quod Judæi in animum suum inducere volebant , certum & exploratum esset ? Æquè ergo impius & absurdus sit , si quis hæc Christo asseveranti , ac certissimis argumentis utenti non credat , aut illum inficietur hæc docuisse & asseverasse !

4°. Doctrinam hanc Christus non solum argumentis & miraculis confirmavit , sed etiam suo obsignavit sanguine. Nam Pontifici sic interroganti : Adjuro te per Deum vivum , ut dicas nobis , si tu es Christus Filius Dei , constanter respondet : Tu dixisti. Confirmat hæc asseveratio quidquid hæcenus Christus docuerat : nec tunc Judæi aliter illius verba acceperunt , quàm cum antea illos edoceret. Unum hoc discrimen occurrit , quod antea occidere illum statuerint , tunc vero nefarium consilium perfecerint. At causa prorsus eadem. Cur enim antea illum occidere voluerunt , nisi quia proprium Patrem dicebat Deum ? Cur lapides sustulerunt , nisi quia dixerat : Filius

Cap. v. 16.

Matth. xxvj. 63.

Joan. x. 37.

72 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

Dei sum. Eadem ergo Christi interficiendi causa, & cum hoc consilium Judæi perficere conati sunt, & cum nefariè perfecerunt. Illic dicunt: *Non de bono opere lapidamus te, sed de blasphemia.* Hic Princeps Sacerdotum: *Blasphemavit.* Illic Judæi, sine consuetudine judiciorum forma Christum lapidibus obruere volunt: hic summus Sacerdos: *Quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam.* Cum ergo illic Christum dicentem, *Filius Dei sum*, Judæi sic accusent: *Non de bono opere lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum:* an eadem verba aliter intellexisse dicentur, cum Christum occiderunt, nec eum tunc accusasse quod se Deum faceret, sed quod hominem præstantissimum? Id profectò tam repugnat, quàm quod maximè. Quare cum dicunt Judæi, *Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit*, non eam legem indicant, ut Grotio & Lochio visum est, quæ de falsis prophetis occidendis sancita est, Deut. xviii. 20. sed eam, quæ solum Deum coli & adorari jubebat. Illa enim de falsis prophetis lex examen & judicium præcipit, & utrum sint necne prophetæ ex eventu spectari jubet. Hic autem, ut in manifesta impietate & numquam ignoscendâ blasphemiam, Christus damnatur, quia scilicet fieri omnino non potest ut nudus & simplex homo, qualem Jesum esse credebant, sine summo scelere Filium se Dei faciat.

Non difficile est animadvertere Judæos carnales, quamvis Christum expectarent, nihil de illius divinitate cogitasse, quemadmodum nec de ejus passione cogitarunt. Non negant illi quidem suum Deo esse Filium, nec stultum eis aut impium videtur, quod Deo proprium Filium Christus attribuat. Sed nimium eos efferebat justitiæ suæ & sacrificiorum fiducia, quàm ut conscientiam suam sine hujus Filii incarnati sanguine emundari ab operibus mortuis non posse crederent.

Hinc Christus ab eis Filius David appellari solet. Dicebant turbæ miraculis Christi percussæ: *Numquid hic est Filius David?* Quærit ex Pharisæis Christus quid eis videatur de Christo, cujus filius sit. Davidis filium esse respondent. Iterum quærente Christo, cur cum filius sit Davidis, eum tamen David Dominum suum appellet; hærent, nec verbum ullum proloqui possunt. Patienter ferunt Judæi, cum Christus filius Davidis dicitur: at Filii Dei titulum sine summa iracundia audire non possunt. Cæco Jesum vocanti filium David nonnulli silentium imponunt: nemo, ut in horrenda blasphemia, excandescit.

Asseverare etiam possumus Christum Judæis gratum fuisse facturum, si Christum se esse sine ulla divinitatis suæ prædicatione declarasset. Alterum ambitiosis illorum optatis favebat, alterum penitus repugnabat. Itaque ultro hortantur Christum, ut Messias insignia palam & apertè assumat. *Quousque animam nostram tollis, inquit, si tu es Christus, dic nobis palam.* Jam Christus id fecerat non semel: sed non eo fecerat modo, qui spem illis afferret reparandæ libertatis & imperandi nationibus. Optassent ut miraculorum suorum auctoritate ad gentis defensionem uteretur. Quare cum ex quinque panibus hordeaceis & duobus piscibus quinque hominum millia satiasset, eum Messiam esse cognoverunt, ac statim rapere & regem facere statuerunt. Nihil ergo suâ sponte habebat Christi titulus, quod Judæos carnales nec veram redemptionem expectantes ureret.

Hanc dignitatem non inviti agnoscebant in Christo, qui, cum dixisset: *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum*, dicunt ei: *Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum; & quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis?* Demulcebat ergo illos Christi titulus: at passionis humilitatem ferre non poterant: multò magis oderant incarnati Dei mysterium, quod tanto eos furore succendit,

Joan. x. 33.

Matth. xxvj. 65.

Ibid.

Cap. xij. 23.

Cap. xxij. 42.

Joan. x. 24.

Joan. vj. 15.

Ibid. xij. 32.

dit, ut hanc Christi occidendi causam caperent.

III. Jam verò perfacile intelligitur in quo posita fuerit Christum inter & Judæos controversia. Notum enim omnibus & perspectum est, duplex difficultatis genus animos morari posse, cum mirabile aliquid & præter opinionem audimus. Vel enim aliquid obscuri inesse sermoni, aliquid metaphoræ & allegoriæ latere suspicamur: vel claram & apertam orationem, rem falsam & absurdam judicamus. Similiter qui offensum audientis animum lenire cupit, is vel planâ oratione utitur, ut parum intelligentem doceat, vel gravissimis rationum momentis, ut flectat refragantem & persuadeat. Quid igitur in Christo Judæi, quid Christus in Judæis reprehendit? Quam in sententiam Christi voces & Judæi acceperunt, & Christus accipi voluit? Judæi cum Christus Filium se Dei esse diceret, verum & æternum ac Patri æqualem Filium intellexerunt, ut tot argumentis demonstravimus. Christus sermones suos & demonstrationes à se allatas tantâ luce circumfluere declarat, ut ad sententiam de Judæis in extremo judicio ferendam nihil amplius requiratur. *Qui spernit me,*

Joan. xij. 48.

inquit, & non accipit verba mea, habet qui judicet eum. Sermo quem loquutus sum, ille judicabit eum in novissimo die. Querebantur Judæi rem incredibilem à Christo proponi: fatebatur Christus magnum esse mysterium, rem ad credendum longè difficillimam, quæque meritò à Judæis rejiceretur, si certissimis eam argumentis non demonstraret. *Vos, inquit, dicitis: Quia blasphemamus, quia dixi: Filius Dei sum. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.* Quinetiam etsi tot rationum momentis hoc mysterium constabat; neminem eo credendo ad se venire posse declarat, nisi cui fides divinitus detur. Indignantibus enim Judæis, quod se è cælo venisse diceret,

sic respondet: *Nolite murmurare in invicem: nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Hæc autem de fidei dono intelligenda esse patet ex his ejusdem capitis verbis: *Sciebat enim ab initio, Jesus, inquit Joannes, qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum; & dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.*

Joan. vj. 43.

Ibid. 65.

Uno verbo quemadmodum Judæis numquam molesta est illa difficultas, quæ ex verbis obscuris, sed quæ ex rei magnitudine nascitur; velut cum queruntur, quod se Deum faciat, cum homo sit; & quod se è cælo descendisse dicat, cum Filius sit Josephi; & ante Abraham exstitisse, cum nondum quinquaginta annos natus sit; ita Christus numquam primam difficultatem attingit, sed alteri semper occurrit, sive peccata, ut in se commissâ, dimittat, sive se è cælo descendisse dicat, sive Filium Dei, & omnia facientem quæcumque facit Pater, honorandum sicut ipse Pater honoratur, eadem ac Patrem potestate præditum. Nam auctoritas Joannis, testimonium Patris & Scripturarum, miracula quæ tam sæpe Judæis objicit, exhortatio ad credendum, exprobratio increduli animi, non eam vim habebant, ut orationi lucem afferrent, sed ut rei ad credendum difficilis fidem facerent; nec ut Judæos adducerent ad intelligendum, sed ut ad credendum incitarent.

IV. Viderunt adversarii causam suam penitus everti, si semel constet Judæos in Christo non nudum Filii nomen, sed naturam divinam infectatos esse. Quare controversiam Christum inter & Judæos eò redigunt, utrum Jesus pro Christo necne habendus esset. Grotius contendit inveterasse apud Judæos ex Psalmi verbis, *Filius meus es tu*, hanc consuetudinem, ut Messias Dei Filius diceretur, sed nudo cognomine, quod illius quidem præstantiam indicaret, at divinam ei naturam minimè tribueret. Citat in hunc usum duplicis generis testimonia, quorum

Not. in cap. xiv. & xxvj. Matth.

in aliis Christum Dei Filium vocant homines nullâ illius divinitatis, ut Grotio placet, cognitione informati, ut Nathanaël, Centurio, ipsi etiam Judæi cum dicunt, *Si Filius Dei est, descendat de cruce*: in aliis verò Filii Dei titulus idem valet ac Christus, velut cum Jesus apud Matthæum Filius Dei viventis à Petro appellatur, Christus tantum apud Marcum & Lucam; aut cum Christus apud Lucam sic interrogatur à summo Sacerdote, *Si tu es Christus, dic nobis*, pro eo quod est apud Matthæum, *Si tu es Christus Filius Dei*, aut apud Marcum, *Tu es Christus Filius Dei benedicti*. Grotii commenta compilat Lochius in libro cui titulus, *Christianismus rationi consentaneus*, ac Christum nihil aliud à Judæis postulasse contendit, nisi ut se Christum esse agnoscerent.

Non longâ opus est oratione, ut hætricæ solvantur. Nequaquam apud Judæos invaluerat illa Filii Dei notio, quam Grotius comminiscitur; nec alata ab eo exempla probant Messiam nomine tenus Dei Filium appellatum fuisse. Cur Nathanaëli cognitionem Christi divinitatis potius negabimus, quàm Zachariæ & Symeoni, qui de Christo tam magnificè loquuti sunt, aut Centurioni, qui suo ipsius in milites dominatu summum Christi in res creatas imperium metiebatur, aut mulieri peccatrici, quæ Christum, ut creditorem à quo gratis totum debitum remittitur, dilexit, ac fidei ardore succensa medelam animæ petiit? Cum Judæi dicunt: *Descendat de cruce, si Filius Dei est*, omnipotentem illum esse confitentur, si modò Filius Dei sit. Centurio, dum exclamat: *Verè Filius Dei erat iste*, synagogam condemnat, & quod Judæi negaverant, confitetur.

Quod autem dicunt Christum & Dei Filium nomina esse honoris & dignitatis, sine discrimine usurpari solita; verum id quidem erit, si talis intelligatur Christus, qualis ostenditur in Scripturis veteris & novi Testamenti, Filius nimirum incarnatus, Deus & homo. Quinetiam illum hominem

justum dicere, idem interdum erat ac Dei Filium confiteri. Nam cum Christus Dei Filium se esse tam manifestè docuerit, Christum illum & hominem justum confiteri, Deum & hominem erat confiteri. Atque id causæ est, cur pro eo, quod Centurio Christum Dei Filium apud Matthæum & Marcum appellat, hominem justum fuisse dicit apud Lucam. Sed quia Judæi leviter curabant redemptionis mysterium, nec passionis ignominiam, nec divinitatis majestatem in Christo exspectabant.

Grotio plurimum nocet Lucæ testimonium, quod tamen eâ mente profert, ut nullum discrimen apud Judæos exstitisse probet inter Christi & Filii Dei titulum. Non enim unâ interrogatione contenti sunt, sed cum dixissent, *Si tu es Christus, dic nobis*; Christus ita respondit: *Si vobis dixerò, non credetis mihi; si autem & interrogaverò, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei*. Intellexerunt Sacerdotes sessionem à dextris virtutis Dei non posse deferri, nisi ei qui æqualis sit & consubstantialis Deo. Quare sic iterum interrogant: *Tu ergo es Filius Dei?* Vel ergo Sacerdotes discrimen posuerunt inter Christi titulum & nomen Filii Dei, id quod non incommode ex duplici illa interrogatione deducitur; vel si utrumque ab eis nullo discrimine usurpatum dicas; nihil id nobis nocebit, cum Dei Filium æqualem & consubstantialem Patri intellexerint.

Ut hanc responsionem unâ observatione absolvam, controversiam inter Christum & Judæos eò redigunt Grotius & Lochius: Christus, si eos audimus, dum proprium Patrem appellat Deum, æqualem se faciens Deo, dum se è cælo venisse & ante Abraham exstitisse docet, unumque esse cum Patre, & omnia facere quæcumque facit Pater, ac honorandum esse sicut honoratur Pater, nihil aliud poscit, nisi ut Christus, id est, homo præstantissimus habeatur. Sic etiam Judæi,

Part. I. cap.
5. & 6.

Matth. xxvij.
54.

Luc. xxij. 66.

dum eum occidere volunt, quia proprium Patrem appellabat Deum; dum lapides tollunt, quia dicebat, *Ego & Pater unum sumus*; dum queruntur quod, cum homo sit, Deum se faciat; seque ante Abraham exstitisse dicat, cum nondum annos quinquaginta natus sit; & è cœlo venisse, cum Filius sit Iosephi; has criminationes ac tantum furorem hæc una res commovit, quod eum crederent Messiam se, sive hominem præstantissimum, haberi velle.

CAPUT III.

Christi coram Judæis dicta
uberius explicantur &
defenduntur.

I. *Excogitate ad eludenda Christi dicta variae nugæ.* II. *Demonstratur Christum omnia operari cum Patre.* III. *Patrem revelat ut æqualis Filius.* IV. *Defenduntur & explicantur quæ Christus differit in capite x. Joannis.* V. *Quo sensu ante Abraham est.* VI. *Quo sensu è cœlo descendisse se dicit.*

I. **Q**U I postremis hisce sæculis impias linguas in Christi divinitatem exacuerunt, hi Scripturæ testimoniorum varias explicationes exsudarunt, quæ corruptelæ magis quam interpretationes existimari debent. Christum Dei Filium dicunt, non quod ex Patris substantia genitus sit ante omnia sæcula, sed quia de Spiritu Sancto conceptus & natus ex virgine, atque etiam ob magna dona & Messia munus, ob resurrectionem & acceptam à Deo potestatem & dominatum. Unum esse Patrem & Filium volunt, vel propter consensum voluntatum, vel quia Christi potestas à Deo emanat: Filium in Patre esse, quia perfectissimam Patri obedientiam exhibet; Patrem in Filio, quia in Filio operatur.

Jocando magis quàm ratiocinando Socinus dixerat Christum esse, antequam Abraham fieret; quia Christus ante exstitit, quàm Abraham prædicatione Evangelii id fieret, quod hac voce significantur, nempe multarum gentium pater. Alii paulò pudentiores Christum, antequam Abraham fieret, esse dicunt, non reverà, sed per figuram, ac eo sensu, quo agnus occisus ab origine mundi dicitur, Apoc. xij. 8. Grotius constitutione & prædestinatione divinâ Christum ante Abraham esse declarat; *quia de ipso ipsiusque Ecclesia mysticè dictum erat recente humano genere, futurum ut semen muliebri contereret caput serpentis.*

Non minùs absurdè ludificantur in illis testimoniis, in quibus Christus se in cœlo priùs fuisse & è cœlo descendisse docet. Alii Christum in cœlo numquam fuisse volunt, nisi mente & contemplatione: alii eò confugiunt, ut Christum in cœlum ascendisse dicant ante baptismum, ibique per aliquod tempus moratum, ut rerum ad munus suum pertinentium cognitionem ex cœlesti fonte hauriret. Paulò aliter Clericus ad Joan. vj. 62. » *Jesus, inquit, in cœlum, ut sic dicam, ascenderat, cum veritates cœlestes, quas hominibus prædicavit, edoctus fuerat; inde denique descenderat, cum illis eas tradere cœperat.* Evangelistæ neque nos docent modum, quo Christus mandata à Patre accepit, neque tempus, quo hoc factum est: sed non absurdè conjicias factum hoc, antequam ministerio sibi demandato fungi inciperet, dum quadraginta diebus in solitudine vixit. Ex his Clerici verbis, *ut sic dicam*, perspicuum est cum Christo veram & corpoream ascensionem non tribuere, sed metaphoricam, ita ut in solitudine manens, dum ibi cœlestium rerum cognitione imbuitur, in cœlo fuisse dicatur. Quamobrem idem Clericus ad Joan. iij. 13. hæc verba, *Nemo ascendit in cœlum, contendit figuratè intelligenda de veritatis cognitione*, ut Proverb. xxx. 4. *Quis ascendit in cœlum, & quis*

76 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

inde descendit? Addit Moſem & Paulum, Deuteron. xxx. 12. Rom. x. 6. dicere de rebus notis eas non eſſe in cælo, ita ut eo aſcendendum ſit, ut cognoſci queant. Chriſtum de cælo deſcendiſſe dicunt, vel quia de Spiritu Sancto conceptus eſt, vel quia, ut ait Clericus, à Deo Patre miſſus eſt ad homines, vel munus eſt cæleſte ad nos tranſmiſſum. Proferunt exempla longè diſſimilia: Joannis baptiſma, de quo quærit Chriſtus an è cælo eſſet; Jeruſalem novam deſcendentem de cælo à Deo; & quod ait Jacobus, Omne datum optimum, & omne donum perfectum, de ſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum. Non eſt enim iſta ſapientia de ſurſum deſcendens, &c. Quæ autem de ſurſum eſt ſapientia.

II. Stultiſſima commenta id nobis afferent commodi, ut Chriſti dicta, quibus nihil mirabilius, nihil ſanctius, quàm fieri poterit, accuratiſſimè ſpectemus. Cùm irâ & furiis incenſi eſſent Judæi in Chriſtum, quia paralyticum die Sabbati curaverat, factum ſuum hoc rationis momento defendit: Pater meus uſque modò operatur, & ego operor. Digna ſanè æterno Dei Verbo, & ad demonſtrandum quo ſenſu Chriſtus Dei Filius ſit, aptiſſima reſponſio: Moſeſtum vobis eſſe non debet, quòd die Sabbati hominem ſanaverim, cùm ab origine mundi etiam Sabbato unà cum Patre in rebus movendis & conſervandis, atque etiam, ubi opus eſt, creandis operer. Chriſti verba aliam in ſententiam torqueri non poſſunt. Non enim id dicit, quod ab eo dici pertendit Grotius, ſe Patris exemplo, qui etiam die Sabbati operatur, nixum ac munitum reprehendi non poſſe ob miraculum die Sabbati editum. 1º. Quiſquis Sabbati violati nomine accuſatus fuiſſet, excogitatâ à Grotio deſenſione uti potuiſſet. 2º. Si ad Patrem ſolum referatur illud uſque modò, nervi elidentur ratiocinationis. Hæc enim verba non tam Patris cauſâ quàm Filii poſita ſunt: nec monere neceſſe erat, Patrem ab initio mundi operari: at id de Filio dicere permagni intererat.

3º. Judæi his verbis, Pater meus uſque modò operatur, & ego operor, proprium Dei Filium & æqualem Patri intellexerunt. Dubium ergo illis non fuit, quin Chriſtus ſe unà cum Patre ab initio operatum diceret. 4º. Declarat ipſe Chriſtus, nec Filium ſine Patre operari poſſe, nec Patrem ſine Filio. Nam quò magis inviſa Judæis hæc Filii cum Patre ab initio operantis conjunctio & æqualitas, eò magis utrumque aſſeverat, & ſic pergit: Amen, amen dico vobis: Non poteſt Filius à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius ſimiliter facit. Pater enim diligit Filium, & omnia demonſtrat ei, quæ ipſe facit: & majora his demonſtrabit ei opera, ut vos miremini. Sicut enim Pater ſuſcitatur mortuos, & vivificat; ſic & Filius, quos vult, vivificat. Neque enim Pater judicat quemquam, ſed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem. . . . Sicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & Filio habere vitam in ſemetipſo; & poteſtatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis eſt.

Quis non miretur Grotium ad verſum trigefimum hujus capitis pronuntiare, Chriſtum ſemper ea, quæ de ſe predicare cogitur, ita temperare, ut omnem honorem referat ad Patrem, & removeat illud crimen, quaſi hominem Patri æqualem faciat. Nequaquam ſanè Chriſtus rem creatam adæquat Patri: ſed Filium, qui ſemper æqualis fuit Deo, ita ob ſuſceptam humanam naturam ſummittit, ut ob divinam ſemper ſit æqualis. Quis dicere potuiſſet, Non poteſt Filius à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius ſimiliter facit, præter illam Sapientiam, quæ cum Deo erat cuncta componens, ac Filium illum unigenitum, qui, ut ait Philo, Patris vias imitans, ad Archetypa illius exemplaria ſpecies effungebat? Non ſolùm facit omnia quæcumque Pater fecerit, ſed etiam ſimiliter facit. Diligenter obſervanda Chriſti ratiocinatio. Cur enim Filius nihil faciat ſine

Verſ. 19.

Prov. viij. 30.

De conſul. Ling. p. 329.

Patre, hanc reddit rationem, quòd nec Pater sine Filio quidquam faciat. Quodnam ergo discrimen excogitari potest inter scientiam Patris & scientiam Filii, si Pater omnia demonstrat Filio quæcumque ipse fecerit; inter utriusque omnipotentiam, si quæcumque Pater fecerit, ea etiam Filius similiter facit, si Filius vivificat quos vult sicut Pater, & vitam habet in semetipso sicut Pater; inter honorem utrique debitum, si præceptum Patris est, *ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem?* Christus, & quatenus Deus, & quatenus homo, omnia Patri accepta refert. Quatenus Deus, accepit à Patre, ut omnia faciat similiter quæcumque Pater fecerit; ut vivificet quos vult, & habeat vitam in semetipso sicut Pater. Quatenus carnem suscepit, constitutus est à Patre iudex vivorum & mortuorum. *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est.* His verbis tota hæresis moles subvertitur. Quis enim est de quo dici possit, eum constitutum esse iudicem vivorum & mortuorum, quia Filius hominis est, præter eum qui, cùm Filius Dei esset & in forma Dei, formam servi assumpsit, & Filius hominis factus, nomen accepit, quod est super omne nomen, ut in nomine ejus omne genu flectatur?

Grotius eò confugit, ut his verbis, *quia Filius hominis est*, significari neget Christum hominem factum esse, sed tantum ipsum specie externâ nihil majus homine & quidem plebeio præ se tulisse.

Absurdum profectò somnium hæc remuneratio simplicis hominis, ut quia demissè se gessit, iudex sit vivorum & mortuorum. Deinde verò Christus utramque naturam clarè distinguit: Filium se Dei & Filium hominis esse declarat. Quatenus Dei Filius est, nihil facit, nisi quod viderit Patrem facientem, quia eadem in utroque scientia & omnipotentia. At quod spectat ad iudicium, *Pater non judicat quemquam*, non enim est primogenitus mortuorum: *sed omne iudicium dedit Filio*, quia Filius hominis factus est. Oporte-

bat enim ut unus esset Dei & hominum mediator homo Christus Jesus, & quoniam quidem per hominem mors, & per hominem fieret resurrectio mortuorum, 1. Cor. xv. 21. Et si unius delicto mors regnavit per unum, multò magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundaret, Rom. v. 15. Judicandi ergo potestas non inde repetitur, quòd simplex homo demissè se gesserit, sed quòd Filius Dei Filius hominis factus sit.

III. Quo sensu Christus Filium se Dei credi voluerit, præclarissimè his etiam verbis expressit: *Nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* Et apud Lucam: *Nemo scit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* 1º. Illud ex his verbis perspicitur, Patrem à Filio cognosci, ut Filius à Patre cognoscitur. Quemadmodum Filium nemo novit nisi Pater, ita nec Patrem nisi Filius. Unde tam admirabilis sese invicem cognoscendi ratio, nisi quia Filius verè Filius est, eique Pater scientiam suam ac omnia attributa generando tradidit? 2º. Filium non minùs incomprehensibilem esse quàm Patrem ex iisdem verbis adstruitur: siquidem nemo novit Filium nisi Pater, quemadmodum nec Patrem quisquam novit nisi Filius. Quis eum neget esse incomprehensibilem, qui à solo Deo Patre comprehendi potest? 3º. Filius revelat Patrem, nec quisquam ad cognitionem Patris pervenit, nisi revelante Filio. Magnum profectò Filii divinitatis argumentum. Quænam enim res creata Patrem revelare possit? Revelat Filius, ut ipse Pater, cui voluerit revelare, gratuitâ misericordiâ, ut Pater. *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terre, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis.* Revelat ergo Christus, non docendo ut res creatæ docent, sed quia illuminat omnem hominem, dat sapientiam, ut ipse Pater, cui voluerit, dat Spiritum Sanctum, dat mentem, ut

Matth. xj.

27.

Luc. x. 22.

Matth xj.

25.

1. Joan. v. 20.

78 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

cognoscamus verum Deum. 4°. Cum Patrem nemo noverit, nisi revelante Filio; inde sequitur, quicumque Patrem ante incarnationem Filii noverunt, eos revelante Filio novisse; atque ipsos etiam Angelos hoc ab eo beneficium accepisse. Non enim potest revelare Patrem omnibus, quicumque cognoscunt Patrem, nisi qui totam Patris scientiam ac divinam substantiam habeat. Habere autem non potest, quin semper habuerit. Præterea demonstrat Christus hoc loco justum judicium exerceri à Deo in eos, qui non credunt, gratuitam misericordiam exhiberi his qui credunt: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terra, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis.* At tempore Patriarcharum & Prophetarum idem existit discrimen credentium & non credentium. Primis ergo Filius revelabat Patrem, postremis abscondebatur veritas: aut si quis illis temporibus Patrem cognoscere potuit, non revelante Filio; cur idem non potuit tum, cum hæc Christus differeret?

Sed hæc Unitariis non placent. Illud, *Nemo novit Filium*, idem esse putat Grotius ac, *Nemo novit quid Filius facturum passurusque sit*, quæ ipsum maneat gloria, nisi Pater qui hæc præfinivit ab æterno. Neque Patrem, &c. id est, eodem auctore Grotio, nemo novit quomodo Pater dispensari velit vocationem Judæorum primum, deinde & gentium. Nam ne Prophetæ quidem ea, quæ super istis rebus prædixerunt, viderunt, nisi per transfennam.

Refellit hæc commenta S. Lucas apud quem legitur, *ὅτις γινώσκει τὸν υἱὸν ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τὸς ἐστὶν ὁ πατήρ, εἰ μὴ ὁ υἱός.* Nemo novit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius. Nemo fanè dixerit nosse quis sit Filius, idem esse ac nosse quid facturum ac passurus sit, quæque ipsum maneat gloria.

IV. Christus in capite x. Joannis multa docet, quæ à Judæis incredulis in suam perniciem conversa, nobis

credentibus in salutem & maximum solatium cedunt. *Oves meæ vocem meam audiunt; inquit Christus, & ego cognosco eas, & sequuntur me; & ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est: (vel ut est in Græco contextu, ὁ πατήρ μὲν ὃς δέδωκε μοι, μείζων πάντων ἐστίν. Pater meus qui dedit mihi, major omnibus est.) & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater unum sumus.* Neminem vivificare vult Filius, nisi quem Pater vivificare velit, quemadmodum nihil facit Filius, nisi quod viderit Patrem facientem: quoscumque autem vivificat Pater, eos Filius vivificat similiter, quemadmodum quæcumque facit Pater, ea Filius facit similiter: suâ ergo manu tuetur oves Pater, suâ etiam Filius eos tuetur. Utriusque manus insuperabilis. Superari non posset Filii manus, nisi & ipsius Patris manus superaretur. Quæ sequuntur, eandem sententiam confirmant.

Sustulerunt ergo lapides Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Judæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra: *Quia Ego dixi; Dii estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis: Quia blasphemias: quia dixi; Filius Dei sum? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.*

1°. Quidquid adversus catholicum dogma hæretici non in hoc solum testimonio, sed etiam in aliis comminiscuntur, hac unâ convellitur observatio-
ne, quod hæ voces, *Ego & Pater unum sumus, Filius Dei sum, Pater in me est, & ego in Patre*, idem prorsus valeant, nec ullo discrimine à Christo usurpen-

Joan. x. 27.

tur. Cùm Christus dixisset, *Ego & Pater unum sumus*, idque Judæi instar horrendæ blasphemiæ acciperent; sic eorum criminationem refert: *Vos dicitis: Quia blasphemas: quia dixi; Filius Dei sum.* Nihil aliud ergo docuit, cùm dixit, *Ego & Pater unum sumus*, nisi se Filium Dei esse. Sic etiam ut refellat blasphemiæ crimen, ait Judæis: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre: id est, ut cognoscatis & credatis me esse Filium Dei, ac meritò dixisse, Filius Dei sum.* Idem ergo omninò sonant tria illa Christi effata, *Ego & Pater unum sumus, Filius Dei sum, Pater in me est, & ego in Patre.* Porro sola est Catholica doctrina, quæ has voces in unam & eandem sententiam usurpet. Ex eo enim quod Christus verus Dei Filius sit, sequitur eum unum esse cum Patre, id est, unam esse in utroque essentiam; sequitur substantiam Patris esse in Filio, & Filii in Patre. Horum si unum aliquod concesseris, omnia concesseris: uno sublato cætera tolluntur. Talem igitur de Filio Dei notionem habemus, qualem ipse Christus exposuit & declaravit. At verò apud Arianos & Socinianos hæc effata idem non sonant, nec ullâ necessitudine tenentur. Neque enim à solo Deo creatum esse ante omnia, ut de Filio pronuntiant Ariani, vel, ut Sociniani, ex virgine genitum esse, idem sonat ac unum esse cum Patre, esse in Patre, & in se habere Patrem. Nec ex eo quod Christus obediat Patri, & Pater in Christo operetur miracula, notionem Filii repetere possis. Pugnant ergo adversâ fronte cum Christo hæreticæ interpretationes.

2°. Eodem modo Filius est in Patre, quo Pater in Filio. Idcirco enim Filius in Patre & Pater in Filio, quia ambo unum sunt, & alter Pater est, alter Filius.

3°. Summa in utroque æqualitas & una prorsus numero substantia. Si quid

enim esset in Patre quod non in Filio esset; non jam eodem modo Pater esset in Filio, quo Filius in Patre; aut si duæ essent separatae substantiæ, non jam duo unum essent, quatenus Pater in Filio & Filius in Patre.

Non immorabor in adversariorum nugis refellendis. Si Pater & Filius unum sunt ob consensum voluntatum, vel ob Messiae munus, quod à Deo institutum est; si Filius in Patre est, quia obedit Patri, & Pater in Filio, quia in Filio operatur; eò tota res redibit, ut Christus accusatus quòd Deum se faciat, nihil aliud reponat huic criminationi, nisi se cum Patre consentire, & ab eo munus accepisse Messiae, obedire se Patri, & Patrem in se operari. Dubito an magis impia sit ejusmodi hominum sententia, quàm absurda sententiæ defensio.

Supra dejecimus præsidium, quod sibi in his Christi verbis constituunt, *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis: Quia blasphemas: quia dixi; Filius Dei sum.* Inde colligunt propositum Christo fuisse placare Judæos, non aliam sibi tribuendo deitatem, quam quæ judicibus defertur in Psalmo lxxxj.

Sed 1°. Hanc esse Christi rationem monstravimus: Si illos dixit deos, quibus sermo Dei inevitabile exitium minatur, quomodo ei, cui dicitur in eodem Psalmo, *Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus*, blasphemiæ notam inuritis, quia dixit: *Filius Dei sum?* 2°. Christus nihil eorum mutat, quæ hætenus de sua divinitate dixerat; sed ita Filium Dei esse se intendit, ut ipse sit in Patre & Pater in Filio, quod quidem dici non potest nisi de consubstantiali Filio. Hinc ejus responsio non modò non placavit incredulos, sed etiam nova fax exstitit eorum furori admota.

V. Cùm multa sint Scripturæ testimonia, quæ Christi aternitatem apertissimè demonstrant; vix ullum est

Joan. viij.
52.

quod illius præexistentiæ obrectatores magis tenacibus vinclis constringat, quam istud ex cap. viij. Sancti Joannis. Cùm Judæi hoc convicium Christo facerent : *Nunc cognovimus quia demonium habes. Abraham mortuus est, & Propheta : & tu dicis : Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est, & Propheta mortui sunt? Quem teipsum facis? Respondit Jesus : Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est : est Pater meus, qui glorificat me Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum : vidit, & gavisus est. Dixerunt ergo Judæi ad eum : Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dixit eis Jesus : Amen, amen dico vobis : antequam Abraham fieret, ego sum.* Plana hîc & aperta omnia. Christus quærentibus Judæis, num major sit Patre Abraham, demonstrat quantò excellentior sit; siquidem Abraham in summi beneficii loco optavit, ut illius diem videret; viditque, & gavisus est. Mirum id videtur Judæis, nec conciliare possunt cum humana natura, quam solam in Christo considerabant. Quare Christus sic asseverat, quod illi negabant, *Amen, amen dico vobis : antequam Abraham fieret, ego sum.*

Inquirendum nobis est, quomodo Judæi ex his verbis, *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum : vidit, & gavisus est*, Christum declarare intellexerint se Abraham tempore exstitisse. Dubium enim esse non potest, quin Christi verba in hanc partem acceperint, cùm statim ei dicant : *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?*

Sive diem Christi interpretemur gloriam Verbi aliqua in visione conspectam Abraham, sive incarnationem futuram; non immeritò his verbis Judæi æternitatem & præexistentiam significari existimarunt.

Prima interpretatio expedita ac simplex omninò est, nec difficile ad credendum est, visionem aliquam

Abrahæ oblatam fuisse, in qua Verbi gloriam conspexerit, eo modo illustratus quo postea Isaias, cui id concessum fuisse Veteris & Novi Testamenti Scripturæ testantur. Cùm Judæi Christum ob naturam humanam, quam in eo solam intuebantur, infra Abrahamum amandarent; æquum fuit, ut naturæ suæ divinæ gloriam Abraham conspectam & adoratam fuisse diceret.

Quòd si diei nomine tempus illud intelligamus, quo Christus in terris apparuit; haud dubium quin hunc eventum Abraham votis fervidis prosequutus sit, eumque, ubi adimpletus fuit, Deo revelante in loco, in quo cum aliis sanctis quiescebat, cognoverit. Quòd si Abraham exultavit, ut videret diem Christi, ergo jam tum exsistebat, & Abraham notus erat Christus, cujus diem videre Abraham cupiebat. Non enim dicit Christus, *Exultavit ut videret dies meos*, existentiam meam, sed *diem meum*, quâ voce designatur insignis eventus personæ jam existentis : velut cùm ait Christus, *Nondum venit hora mea.* Et Luc. xvij. 24. *Nam, sicut fulgur coruscans de sub cælo, in ea quæ sub cælo sunt, fulget; ita erit Filius hominis in die sua.* Et cap. xix. 42. *Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi.* Præterea intelligere debuerunt hæc Christum de Abrahamo testari, vel ut æternum scrutatorem cordium, quem desideria Abraham non latuissent, vel ut qui apparuisset Abraham & cum eo colloquutus fuisset.

Nihil ergo relictum loci impiis nugis. Quis enim negare possit his verbis, *Antequam Abraham fieret, ego sum*, divinam æternitatem, quæ nulli prorsus mutationi ac temporum vicissitudini obnoxia est, significari; & eorum, quæ facta sunt, existentia mutabili opponi? Duplex erat Judæorum convicium. Negabant Christum Abrahamo majorem esse, negabant antiquiorem. Quare hæc Christi verba, *Antequam Abraham fieret, ego sum*, si hoc significare possent, Christum, antequam Abraham fieret, variis figuris repræsentatum

Joan. ij. 4.

repræsentatum fuisse, & decreto divino constitutum; violenta hæc interpretatio aptari tantummodo posset primo Judæorum convicio. Sed cum certum & exploratum sit, Christum, cum hæc diceret, his Judæorum verbis, *Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* respondisse; quid infanlius hac interpretatione excogitari possit?

VI. Testimonia, in quibus Christus dicitur in cælo fuisse & de cælo descendisse, etsi suâ sponte non tantam habent illius divinitatis prædicationem, quantam alia plurima, in quibus ei Domini ac Dei nomina cum omnibus naturæ divinæ attributis deferuntur; mirum tamen in modum torquent obtrectatores veritatis. Nam si illorum singulæ excutiantur nugæ, difficilis erit incommodorum & vitiorum, quibus scatent, enumeratio. 1°. Res maximè perspicuas turbant, vel potius ipsi in summa rerum perturbatione versantur. Docet Christus se in cælo prius fuisse, & inde descendisse. Res perspicua est, ac nemini prorsus ad intelligendum difficilis. At nugatores nullam prorsus necessitudinem relinquunt inter commorationem Christi in cælo, & ejusdem descensum è cælo. Non enim descendit de cælo, quia erat in cælo: imo ante descendit, quàm in cælo esset. Idcirco enim descendit de cælo, quia cæleste donum est ad homines transmissum. At talis erat, antequam in cælum, aut corpore aut saltem mente, eveheretur.

2°. Antequam Christus tam asseveranter doceret se è cælo descendisse, nimirum in capite sexto Joannis; jam docuerat, nempe in capite præcedenti, se proprium Dei Filium esse, nec quidquam facere, nisi quod viderit Patrem facientem; nec Patrem quidquam facere, quod non Filius similiter faciat. Facile intelligitur hunc Filium in cælo semper fuisse, nec in carne humana conspici potuisse, nisi carnem sumendo descendisset è cælo. Sed, si hos homines audimus, proprius ille Dei Filius idcirco prius in

cælo fuit, quia ante baptismum corpore aut mente in cælum evectus est; nec aliter descendit de cælo, quàm Joannis baptisma.

3°. Sic Christus de suo descensu loquitur, ut eum à se liberè susceptum doceat, & eo consilio, ut faceret voluntatem Patris. *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me. Hæc est autem voluntas ejus, qui misit me, Patris; ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die.* Præcedit ergo descensus ille non solum infantiam Christi, sed ipsam etiam nativitatem & conceptionem. Tunc enim fecit voluntatem Patris, cum natus est ex muliere, factus sub lege; ut eos, qui sub lege erant, redimeret.

4°. Christi è cælo descensus pertinet ad illius exinanitionem. Tunc enim paulò minoratus fuit ab Angelis, cum de cælo descendit. Venit quærere & salvum facere quod perierat; non venit ministrari, sed ministrare; venit legem adimplere. At si quis descendisse de cælo dicatur, ut Joannis baptisma & dona à Patre luminum descendencia, habebit ejusmodi descensus quidquid de hoc homine præclarissimum & honorificentissimum dici potest. Uno verbo Christus de cælo descendit, ut ministraret, ut quæreret quod perierat, ut pateretur. At eum Unitarii descendisse volunt è cælo, quia & ministravit, & quæsit, & passus est.

5°. Causa cur Christus descendit de cælo, vel sola satis esse possit ad omnes nugas repellendas. Descendit enim, ut faceret voluntatem Patris, quæ est sanctificatio nostra *per oblationem corporis Jesu Christi semel.* Quis autem tantum opus perficere potuisset, nisi qui de cælo descendisset, ac verè in cælo fuisset? Quid profuisset ad hoc munus sustinendum, aut in cælum evehi, ut Paulus evectus fuit, aut mente & contemplatione in cælo versari, id quod Prophetis & pluribus aliis contigit? Non multum nos juvissent præ-

Joan. vi. 38.

Hebr. x. 10.

cepta ab homine divinitus illustrato tradita; sed oportebat ut sanctificaremur per oblationem corporis Jesu Christi. Ne Angeli quidem, etiamsi descendissent de cœlo, pares fuissent tam mirabili ministerio, quod nemo, præter Primogenitum omnis creaturæ, sustinere potuit.

Qui Christum corpore in cœlum ante Evangelii prædicationem ascendisse volunt, hi factum historicum nullo Scripturæ testimonio probabile, vel potius Scripturæ contrarium hoc argumento fulcire conantur, quod Christus deteriore quàm Paulus conditione esse videretur, si idem ac Paulus consequutus non fuisset. In quo quidem instar principii ponunt, id quod ut impium & absurdum rejici debet; nempe Christum simplicem hominem esse. Nam si Christus Deus est in carne manifestatus; quid absurdius, quàm ei necessitatem imponere ascendendi in cœlum, ut cœlestia cognosceret?

Sed hunc ascensum his Christi verbis firmare tentant, *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo.* Si qua esset his in vocibus difficultas, satis esset monere hanc illarum esse sententiam, neminem in cœlo fuisse, ut cœlestia cognosceret: quo ex numero excipit se ipse Christus, & se in cœlum quidem non ascendisse, sed ibi semper fuisse declarat, ut qui è cœlo descenderit & in cœlo sit. An de Paulo dici posset: *Nemo ascendit in cœlum, nisi Paulus, qui descendit de cœlo, & in cœlo est, vel in cœlo erat?*

In plerisque argutiis ita se gerunt, quasi numquam audissent Christum unam esse in duabus naturis personam. Quærunt quomodo Filius hominis in cœlo esse potuerit, nisi rerum cœlestium consideratione. Quod si videritis *Filius hominis ascendentem ubi erat prius?* His unum de multis respondeo, non magis repugnare ut Filius hominis in cœlo fuisse dicatur, quàm ut omnia faciat similiter quacumque viderit Patrem facientem.

CAPUT IV.

Christus coram discipulis idem docet.

I. *Christus eadem tradit discipulis, quæ coram Judæis differuerat.* II. *Illius verba suscipiunt summâ cum fide discipuli.* III. *Deum illum confitetur Thomas.*

I. **N**U N C considerandi nobis sunt Christi cum Apostolis & fidei discipulis sermones: quibus quidem si eadem tradidit quæ Judæis incredulis prædicabat, si eos docere non destitit se Filium Dei & Deum esse; non video quid eos permovere possit, qui ad tantam lucem cæcutiunt.

Christum autem semper eadem docuisse ita certum & exploratum est, ut nemini dubium esse posse confidam. Dicebat Jesus cæco nato, quem sanaverat: *Tu credis in Filium Dei?* Respondit ille, & dixit: *Quis est, Domine, ut credam in eum?* Et dixit ei Jesus: *Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.* At ille ait: *Credo, Domine. Et prociens, adoravit eum.* Dixit etiam Marthæ: *Ego sum resurrectio, & vita:* qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet; & omnis, qui vivit & credit in me, non morietur in æternum. Et Apostolis ante passionem: *Creditis in Deum, & in me credite.* Eam fidem exigit Christus, quæ per caritatem operetur. Postulat enim, ut eum super omnia diligamus, & ejus mandata per caritatem impleamus. *Qui amat patrem aut matrem plusquàm me, non est me dignus. Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me. Si quis diligit me, sermonem meum servabit. Qui non diligit me, sermones meos non servat.*

Discipulorum mentes ad divinitatis suæ fidem & admirationem indefinenter erigit. Dat eis *potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici.* Promittit eis *os & sapientiam, cui non poterunt con-*

Joan. ix. 35.

Ibid. xj. 25.

Ibid. xiv. 1.

Matth. x.

37.

Joan. xiv.

21. 23. 24.

Luc. x. 19.

Ibid. xxj. 15.

Joan. xiv. 13. *tradidere omnes adversarii. Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, inquit, hoc faciam.* Illud verò divinitatis longè maximum argumentum esse statuo, quod missum iri à se pollicetur, Spiritum illum veritatis qui à Patre procedit.

Ibid. xv. 26. Non ut Moses & Prophetæ, ita Christus divina præcepta annuntiat, sed ea cordibus nostris insculpit. *Ego sum vitis vera Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me, manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum; quia sine me nihil potestis facere.*

Matth. xviii. 20. Christi omnipotentia & immensitas his etiam verbis luculenter demonstratur. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Ecce ego vobiscum sum, omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi.* Ibid. xxviii. 20. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Joan. xiv. 23.

II. Operæ pretium est observare, quos sensus, quosque affectus Christi verba in animis discipulorum excitaverint. Satis est scire eos Christum sectatos esse, eique summâ fide adhæsisse, ut eos longè dissimiles fuisse Judæis, & quod isti impiè rejiciebant, ut verba vitæ æternæ, amplexatos sciamus. Sed tamen quid de Christo senserint inquirendum. Cùm Christus dixisset Marthæ: *Ego sum resurrectio, & vita Credis hoc?* respondit Martha: *Utique, Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.* Declarat Martha Jesum esse Christum Filium Dei vivi, qui in hunc mundum venit. Nihil amplius proloquendum putat, ut se credere testetur, eum esse resurrectionem, & vitam.

Simili confessione Petrus fidem suam testificatur. Cùm Christus dixisset discipulis suis: *Vos autem quem me esse dicitis?* respondet Petrus omnium nomine. *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Matth. xvi. 15.

Hoc Filii titulo complectitur quidquid Christus de se prædicaverat, quidquid Judæis iracundiam moverat. Laudatur Petrus ob hanc confessionem, simulque admonetur hanc fidem non carnis & sanguinis fructum esse, sed Patris donum. Caro & sanguis deterrent ab hoc mysterio credendo, quia sublimius est quàm ut illud comprehendant: at Petri & aliorum discipulorum corda Deus aperuerat.

Cùm Christus dixisset discipulis: *Exivi à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem:* responderunt discipuli: *Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis. Nunc scimus, quia scis omnia; & non opus est tibi, ut quis te interroget: in hoc credimus, quia à Deo existi.* Reverà nihil clarius Christi verbis: paria paribus mirificè respondent; *Exivi à Patre, vado ad Patrem: Veni in mundum, iterum relinquo mundum.* At Christi verbis nihil obscurius foret, si illud, *Exivi à Patre*, idem valeret ac *missus sum à Patre*, ut mittebantur Prophetæ; & illud, *Veni in mundum*, idem esset ac *ostendi me hominibus sermone & operibus*, ut ait Grotius. Vel hoc uno argumento ruit hæc explicatio, quòd iis tenebras affundat, quæ clara & perspicua visa sunt Apostolis. Paulò ante culpaverat Apostolos Christus, eisque dixerat: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me?* Hoc monito eruditi, nunc illius divinitatem confidentur: *Nunc scimus, quia scis omnia.*

III. Paucis verbis magnum mysterium confessus est Thomas, cùm Christi resurrectione perculsus, dixit: *Domine meus, & Deus meus.* Nonnulli his vocibus non Christum, sed ipsum Patrem compellari finxerunt, aut saltem prima verba, *Dominus meus* ad Christum, quæ sequuntur ad Patrem referenda. Sed hæ nugæ nec Grotio, nec aliis paulò sanioribus arriserunt. Docet enim conceptis verbis Scriptura hæc ad Christum dicta esse: *Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus.* Sed si semel constet, ut profectò constat, hæc ad Christum

fuisse dicta; frustra idem Grotius ac plures alii, his vocibus, resurrectionis Christi gloriam, non divinæ naturæ majestatem declarari dicunt. Quæ enim resurrectioni necessitudo cum divinitate? Quis ex eo quod aspiciat hominem redivivum, Dominum illum & Deum esse concludat? Sed si is, qui ex mortuis resurgit, ante mortem suam docuit se esse Dei Filium, & ob hanc doctrinam ab inimicis occisus est; illius divinitatem resurrectio certissimè probat; ac si quis, tanto miraculo perculsus, ei qui resurrexit, dicat: *Dominus meus, & Deus meus*, non aliam ob causam ita eum compellare possit, nisi quia illius doctrinæ veritatem corde & medullis complectitur, eumque verum Dei Filium ac Deum esse confitetur. Laudat ipse Christus magnificam hanc Thomæ confessionem, & omnes hæreticorum conatus evertit. *Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.* Rei creatæ prorsus inconcessum est, ut se Dominum & Deum vocari patiatur. At Christus, qui hætenus divinitatem suam prædicare, ac omnia sibi divinitatis attributa sumere non destiterat; qui à Judæis occisus fuerat, quia proprium Patrem dicebat Deum, æqualem se faciens Deo; qui Philip-pum etiam reprehenderat, quia æqualitatem Patris & Filii minus attentè considerare videbatur; nunc à discipulo vocatus Dominus & Deus, laudat illius fidem, ut sibi honorem non indebitum esse testetur.

CAPUT V.

Nonnulla Christi coram discipulis dicta accuratius explicantur.

- I. *Quo sensu Christus dixit Samaritanæ, Si scires donum, &c.*
- II. *Suam cum Patre æqualitatem, & unitatem essentia declarat, in iis quæ dixit Philippo.*
- III. *Nonnulla eruuntur ex præclara ora-*

tione, quâ Patrem post ultimam cœnam precatus est.

I. **E**X his Christi verbis: *Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam, &c.* illud primò concluditur, potestatem donandæ aquæ vivæ, non metaphoricè, non precariò, sed proprio jure Christo congruere. Cur enim Samaritana, si novisset donum Dei, & quis esset, qui eam alloquebatur, forsitan aquam vivam ab eo petiisset, nisi quia aquam vivam ab eo donari posse evidenter cognovisset, idque ex ejus natura & proprietatibus certò concludisset? Christo ergo citra ullam metaphoram competit potestas aquæ vivæ donandæ: quippe cum à metaphoris abhorreant, quæ sic deducuntur ex certa & explorata alicujus cognitione.

2°. Necesse est eam inesse Christo naturam, easque proprietates, ex quibus aquam vivam ab eo donari concludamus. Illud enim, *Si scires, quis est, qui dicit*, non metaphoricos titulos designat, sed naturam & essentiam, quâ cognitâ ad Christum ut domini auctorem confugimus.

Eam ergo ineamus viam Christi cognoscendi, quam ipse nobis munivit: vestigemus in Scripturis, an de eo aliquid dicatur, ex quo gratiam ab eo donari posse concludamus. Si quid ejusmodi reperiat, in hoc inhærendum erit, ac omnis metaphoræ suspicio removenda. Legimus in Scripturis Christum proprium Dei Filium & Deum esse; Verbum quod erat in principio apud Deum, & Deus erat, & per quod omnia facta sunt; splendorem Dei gloriæ, & figuram substantiæ ejus, portantem omnia verbo virtutis suæ; Filium, qui ita unum est cum Patre, ut in Patre sit, & Pater in eo; ita similis Patri, ut qui Filium videt, videat & Patrem. Hic ergo finis investigandi faciendus; ea enim de Christo cognovimus, ex quibus aquam vivam ab eo donari posse perspiciamus.

Non dubium est quin aquam vivam donare possit, qui Dei Filius & Deus est: mentis nostræ tenebras depellere, qui Verbum est illuminans omnem hominem: deformatam in nobis Dei imaginem restituere, per quem ad imaginem Dei creati sumus: cupiditatis nostræ æstus comprimere, nosque de integro formare, & à morte peccati ad vitam revocare, qui omnia sustentat verbo virtutis suæ, & omnia creavit. Nullæ ergo in his rebus metaphoræ quærendæ; ex his enim sequitur gratiam à Christo donari. Nihil aliud exstat in Scripturis, ex quo res tam admirabilis consequatur. Velim enim exponant Unitarii quænam sint ex his, quæ de Christo dicuntur in Scripturis, quæ si novisset mulier Samaritana, forsitan ab eo aquam vivam petiisset & accepisset. An quod missus à Deo miracula faciebat, an quod natus ex virgine, & metaphoricè, ut ipsis placet, Dei Filius & Deus? At nihil est in his rebus & metaphoricis titulis, ex quo aquam vivam à Christo donari concludatur; nihil quod mulieris animum tantâ admiratione commovere potuerit, ut si id scisset, forsitan ad Christum ut doni auctorem confugisset. Ignorant ergo Unitarii & donum Dei, & quis est, qui dicebat: *Da mihi bibere*; nec mirum si aquam vivam ab eo non accipiunt. Pugnant enim cum Christo frontibus adversis, & quibus ex rebus Christus cognosci se voluit, in his metaphoras quærunt; & cum Christus dicat: *Si scires, quis est, qui dicit tibi*, &c. isti eò rem redigunt, ut si quis Christum noverit, gratiam ab eo donari non posse concludat.

II. Sed tùm maximè Christus æqualitatem suam cum Patre, & unitatem essentiae declarat, cùm dicenti Philippo: *Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*, sic respondet: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, à*

me ipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Philippi postulatio argumento est eum non dubitasse, quin Christus verus Dei esset Filius. Quemadmodum enim in vero Filio potestatem ostendendi Patris animo concipimus; ita in illam simplicis hominis, aut rei creatæ notionem nemo sanus includet. Non negat Christus hanc sibi inesse potestatem: nec Philippum castigat, quòd sibi eam attribuerit, sed quòd eum præpostera videndi Patris cupiditas teneat, quasi parùm beatus esset, quòd Filium videret. Hanc autem cupiditatem hac ratione Christus refellit, quòd qui Filium videt, is Patrem videat, quia Pater in Filio & Filius in Patre. Ut Christi oratio cum sensu communi quadret, necesse est ita eum æqualem Patri esse & unum cum Patre, ut tota Patris substantia in Filio sit & una in utroque. Si quid enim deesset Filio, quod quidem inesset Patri; non immeritò qui Filium vidit, is plura in Patre, utpote præstantiore, visurum se speraret, nec viso Filio Patrem quoque sibi visum esse existimaret. Quod si, ut humana natura in hominibus, ita divina in Patre & Filio multiplicata numero esset, ac specie tantummodo una; non magis Filius in Patre & Pater in Filio esse dici posset, quàm Petrus in Paulo & Paulus in Petro.

Non tamen silent hoc loco Socinianæ cavillationes. Confugiunt ad decantatum illud imaginis exemplum; ac Dei sapientiam cæterasque virtutes multò magis in Christo elucere quàm in prophetis visionibus, Filium in Patre esse obedientiâ, Patrem in Filio efficaciâ respondent.

Sed 1º. tota Christi oratio hac interpretatione pervertitur, & ad impiam nugandi rationem redigitur. Quæ enim res creata sine impietate pati possit visionem Dei à se concedendam postulari; neque id solum pati, sed etiam videndi Dei cupiditatem hoc argumento refellere, quod

qui se videt, is Deum videat, quippe cum sit in Deo, & in se Deum habeat? Deinde verò si Filius idcirco tantum in Patre est, quia ei obedit, & Pater in Filio, quia in eo operatur; eodem jure erunt Prophetæ & Apostoli, qui Deo paruerunt, & in quibus Deus loquutus ac operatus est; nec quidquam esset absurdus, quàm id à Christo ad credendum proponi veluti magnum mysterium, quod ipsi cum multis aliis commune erit, si magnificæ illæ voces explicentur.

2°. Philippum objurgat Christus, ut minus honorificè de Filio sentientem, cum ab eo petit, ut Patrem ostendat; numquam enim illum in hanc cupiditatem perventurum fuisse, si exploratum & ante oculos positum habuisset, Patrem videri dum videtur Filius, Filium esse in Patre & Patrem in Filio. Minus ergo congruebat Philippi cupiditas cum ea sententia, quam de se Christus Apostolorum animis impressam volebat. Sed quænam illa sententia? Utrum id, quod nos dicimus, Filium esse æqualem Patri, nec quidquam esse in Patre, quod non sit in Filio; an, quod Unitariis placet, Filium esse Patris imaginem, licet infinitè ab exemplari discrepantem; Filium Patri obedire, Patrem in Filio operari? Perspicuum est peccasse Philippum in primam sententiam: nam cum Dei Filium videret, parum contentus eo quod aderat, Patrem videre cupit, cui tamen æqualem esse Filium sciebat. Merito ergo castigatus est à Christo, si Filius æqualis est Patri, si una in utroque substantia. At verò in alteram sententiam quid peccatum à Philippo? Nonne poterat appetere visionem Patris, ut tantò majoris Filio, quantò creator superat rem creatam; nec tamen dubitare, quin Filius imperfecta quædam & adumbrata esset Patris imago, eique obediret, & Pater miracula in eo ederet? Neminem sanè dicturum puto dubitasse Philippum, an Filius Patri obediret, & Pater in eo operaretur. Quinetiam ipsius postulatio longè in Christum ho-

norificentior, ac longè arctiorem inter Patrem & Filium necessitudinem declarat, quàm quæ inter exemplar & imaginem infinitè discrepantem, creaturam Deo obedientem & Deum in creatura operantem intercedit. Nam Patrem ostendere majus quiddam & præstantius est, quàm illum, eo sensu quem fingunt Unitarii, repræsentare. Immerito ergo à Christo objurgatus esset. Quod enim ultro defert Christo, id multò magnificentius, quàm quod Christus exigit; magisque indignari Christus debuit, quod de se Philippus inflatus sentiret, quàm quod jejune & exiliter.

3°. Castigat Christus cupiditatem Philippi, & Patrem videri demonstrat, dum videtur Filius, non solum quia Pater in Filio, sed etiam quia ipse Filius in Patre. *Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est?* Ex quo necesse est Filium in Patre esse eodem modo, quo ipse Pater est in Filio; id est, unam esse in utroque substantiam; siquidem illud, *Ego in Patre*, in eandem sententiam pertinet, ac *Pater in me est*, nempe ut castigetur præpostera Philippi cupiditas, & Patrem videri constet, dum videtur Filius. Præterea hæc Christi ratiocinatio: *Qui videt me, videt & Patrem, quia ego in Patre*, necessario demonstrat, ita Filium esse in Patre, ut si quis Patrem videat, ipsum quoque Filium, nec aliud quàm quod est in Filio, visurus sit. At perabsurdè sic ratiocinatus esset: *Qui videt me, videt & Deum, quia Deo obedio.*

4°. His verbis: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me*, &c. declarat Christus ea se hæcenus egisse & dixisse, quæ Philippi cupiditatem videndi Patris coercere debuissent, eique persuadere Patrem videri, dum videtur Filius: Patrem esse in Filio, & Filium in Patre. Videndum ergo nobis est quid Christus egerit & dixerit, ex quo hæc conclusio deduci debeat. Nulla sanè Christi dicta aut facta reperias, ex quibus hæc conclusio nascatur; præter illa, in quibus omnes

divinitatis notas sibi sumit, omnipotentiam, immensitatem, æternitatem; peccata, ut in se commissa, dimittit, diligi se super omnia jubet, seque Filium Dei esse declarat, è cœlo missum à Patre, omnia facientem quæcumque facit Pater, honorandum sicut honoratur Pater. Ex his facilis & aperta conclusio est Patrem videri, dum videtur Filius; ac parùm prudenter fecisse Philippum, ut cùm Filium audiret & videret, Patrem ipsum sibi vellet ostendi. Satis autem liquet nullam his Christi dictis inesse metaphoram: jubet enim ex his rem longè gravissimam concludi: vult hæc dicta & facta ita in mentibus discipulorum imprimi, ut omnem ex his de magistro sentiendi rationem deducant; seque non satis illis cognitum fuisse queritur, quia hæc dicta & facta non satis eorum animis insculpta fuerant.

Non minùs abhorret à metaphoris, quod ex his Christi dictis & factis concludere debemus, Patrem in Filio esse, & Filium in Patre: Patrem videri, dum videtur Filius. Hæc enim conclusio cum superioribus Christi dictis & factis necessariò conjuncta est. Quòd si hæc Christi verba: *Qui videt me, videt & Patrem; Ego in Patre, & Pater in me est*, ad imperfectam imaginem, ad obedientiam Filii & operationem Patris in Filio deflectas; nulla eis erit cum prioribus Christi dictis & factis connexio. Quis enim ex eo, quod Christus proprius sit Dei Filius, è cœlo venerit, ante Abraham exstiterit, honorandus sit sicut honoratur Pater, quis ex his, inquam, & aliis ejusmodi concludat, Filium esse imaginem Patris longè ab exemplari discrepantem, Filium Patri obedire, & Patrem in Filio operari. Stulta ergo & absurda est Socinianorum hujus loci explicatio; nec aliud quidquam ex eo erui potest, nisi summa Patris & Filii æqualitas, ac una & eadem utriusque substantia.

III. Præclarissima oratio, quâ Patrem Filius ad crucem proficiscens pre-

catus est, sublimior est, quàm ut humano conatu, quidquid in ea mirabile est, exponi possit: sed cùm magna & indeprehensa mysteria claris & perspicuis verbis efferantur, nonnulla decerpam, quæ divinitatem Christi & æqualitatem cum Patre mirificè declarant. Ait ergo Christus in hac oratione: *Et nunc clarifica me, Tu Pater, apud te ipsum, claritate quam habui, priusquàm mundus esset, apud te.* Nihil hîc de divino decreto suspicati sunt Apostoli, qui paulò ante audierant, cùm Christus de sua divinitate tam asseveranter differeret: nec profectò plus magistro suo quàm sibi metipsis tribuissent, si eum decreto tantùm divino claritatem credidissent habuisse, antequàm mundus fieret. Neque etiam venire illis in mentem potuit excogitatum à Grotio subtile rationis divinæ commentum, quæ cùm mundum condiderit, & in Christo miracula ediderit, idcirco Christus claritatem se habuisse dicit, priusquàm mundus esset; quasi potuerit Christus ob illam rationem miracula in ipso facientem omnia sibi sumere, quæ illius rationis propria sunt, imo illam rationem se esse intendere.

Duplex animadvertitur claritas in Christi verbis: aliam habuit, antequàm mundus fieret, aliam nunc postulat. Duplex illa claritas in ipso etiam Patre distinguenda. Ait enim Christus: *Clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te*, claritate nimirum, quam habuit Pater, antequàm mundus fieret. Clarificat enim Filius Patrem, cùm homines ad cognoscendum Patrem adducit, & ad ejusmodi cultum ei deferendum, qui dignus sit illius gloriâ sempiternâ. Sic etiam Filius postulat ut clarificetur claritate, quam habuit apud Patrem, antequàm mundus fieret, id est, ut à dextris sedens omnia trahat ad seipsum, & vitam æternam donet ovibus suis. Claritati, quam habuit Christus apud Patrem, antequàm mundus fieret, respondet nova hæc claritas, quam Christus nec consequi, nec petere posset, nisi clarita-

Joan. xvij. 5.

Verf. 1.

88 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

tem habuisset ab æterno, ut Filius æqualis Patri.

Duplex illa Christi claritas elucet in tota hac oratione. Quis enim non utramque animadvertit his in verbis?

Verf. 1. *Clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te, solum*

Verf. 24. *verum Deum, & quem misisti Jesum Christum. Et postea: Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, & illi sint mecum: ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi; quia dilexisti me ante constitutionem mundi. . . . Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam; ut dilectio, quâ dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis. Non postulat Christus attributa, quæ necessaria sunt ut vitam æternam donet: hæc enim habuit ab æterno: in his posita illa claritas, quam habuit, antequàm mundus fieret: acquirit, ut ipse Pater, gloriæ suæ spectatores, sed hanc gloriam habuit, ut Pater, ab æterno. Precatur ut amor, quo eum Pater ante mundi constitutionem dilexit, extendatur in Filii membra, in quibus Filius habitat. Amor, quo Filium Pater ante mundi constitutionem dilexit, dum in membra Filii extenditur, novam claritatem conciliat Filio: at amor ille sempiternus est, & in eo posita claritas quam habuit Filius, antequàm mundus fieret. Nec profectò diligemur à Patre ob eam causam, quòd Filius in nobis est; nisi Filium ab æterno Pater, ut æqualem & consubstantiallem, dilexisset.*

Idem colligendum ex his verbis:
Verf. 9. *Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. . . . Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut & nos. Et verf. 20. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me: ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint. Clarificatur*

Filius, dum ipsius membra unum sunt, quemadmodum Pater & Filius unum sunt: sed claritatem illam præcedit unitas essentiæ inter Patrem & Filium. In hac unitate posita est illa claritas, quam habuit Christus, antequàm mundus fieret: neque unitas, quæ est inter Patrem & Filium, exemplar & principium esse posset illius unitatis, quæ est inter membra Filii, si non Pater & Filius unum ab æterno fuissent: & quidquid hac in re de ipso Filio detrahetur, eadem fiet Patri injuria.

Denique observanda hæc verba, *Sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.* Quæcumque sunt Filii, sunt etiam Patris, & quæcumque sunt Patris, sunt etiam Filii: quid mirum? cum Pater sit in Filio, & Filius in Patre, & uterque unum sint. Excepto quod Pater Filio omnia tradidit, eodem modo propria sunt Patris quæcumque sunt Filii, quo propria vicissim Filii sunt quæcumque sunt Patris: eodem modo Pater in Filio, quo Filius in Patre; quippe cum conjunctio illa Patris & Filii exemplar sit & causa efficiens unitatis, quæ inter membra Filii intercedit.

CAPUT VI.

Quo sensu Christi dicta acceperint discipuli, ex testimoniis Evangelistarum demonstratur.

I. *Evangelistarum sententia perspicitur primò ex eo quòd Christi dicta obvio sensu sumserint.* II. *Deinde ex eo quòd ea confirmaverint.* III. *Præcipuè S. Joannes.* IV. *Denique ex eorum in scribenda Christi vita proposito.*

I. SACRORUM Evangelistarum sententiam triplici potissimum momento demonstrabimus. 1º. Ex eo quòd nullâ explicatione lenierint, quæ Christus de divinitate sua magnificè dixerat. 2º. Ex eo quòd ejus dicta magnificè

rificè confirmant. 3°. Ex eorum in scribenda magistri vita proposito.

Hanc igitur primam adsignamus sacri contextûs intelligendi normam, quòd verba Christi clara & aperta Evangelistis visa sint. Nusquam enim latentes metaphoras indicant, nusquam opertos sensus evolvunt; ne ipse quidem Joannes, quamvis summam in his rebus diligentiam adhibere soleat. Cùm Judæi minùs intellexissent

Joan. ij. 19.

hæc Christi verba: *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*; monet sanctus Evangelista hæc Christum non de Salomonis templo, ut suspicabantur Judæi, sed de templo corporis sui dixisse. Similem diligentiam ad-

Cap. vj. 5.
xj. 11.

vertas ad hæc Christi verba: *Unde ememus panes? Lazarus amicus noster dormit.* Vid. cap. vij. 39. xj. 51. xij. 33. xij. 11. Multò obscurius loquebatur Christus, prout ejus dicta interpretantur Unitarii, cùm se Filium Dei esse, è cœlo venisse, ante Abraham esse pronuntiaret, quàm cùm quæreretur, unde emerentur panes, aut Lazarum dormire diceret, & alia hujusmodi, in quibus explicandis tantam diligentiam declaravit Joannes. Sic etiam multò gravius errabant Judæi, cùm divinitatem & æqualitatem cùm Deo affectari à Christo crederent, quàm cùm ad templum Salomonis referrent, quæ de corporis sui templo dicebat. Unde ergo illa S. Evangelistæ in rebus levissimis diligentia, in gravissimis negligentia? Cur tantopere cavet ne erremus, ubi vix quisquam errare possit, aut si erret, parabolâ aliquâ Christi minùs bellè intellectâ, damnum non valde magnum accipiat? Ubi autem & periculum manifestum & damnum longè maximum, cur eandem non adhibet cautionem?

Quinetiam adeò non cavebat sanctus Evangelista, ne Christum verè Dei Filium esse, verè è cœlo venisse, & ab æterno esse crederemus; ut contra cavisse videatur, ne ad verbum & litteram sumeremus, si quid Christus dicat interdum, quod cum his

magnificis notionibus videri posset minùs congruere. Quod enim Christus Philippo dicit, *Unde ememus panes, ut manducent hi?* ne quis inde concluderet Christum dubitasse & animo hæsitasse, observat Joannes hæc eum dixisse, non quòd animi incertus esset quid faceret, sed ut tentaret Philippum. *Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat, quid esset factururus.* Studio igitur fuit S. Joanni ea à Christo remove, non quæ eum verum Dei Filium esse persuadent, sed potius quæ vero Dei Filio indigna videantur.

Hinc etiam idem Evangelista Judæos à Christi sententia aberrare monet, non cùm irâ & furiis excandescunt, quòd Deum proprium Patrem appellet, æqualem se faciens Deo, sed cùm hunc honorem ab eo assumi minùs animadvertunt. Nam cùm illis interrogantibus, *Tu quis es?* respondisset Jesus, *τὴν ἀρχὴν ὅ, π καὶ λαλῶ ὑμῖν*, *Id quod vobis ab initio dixi. Multa habeo de vobis, loqui & judicare: sed qui me misit, verax est: & ego, quæ audiavi ab eo, hæc loquor in mundo*: cùm hæc, inquam, respondisset Jesus, addit Joannes: *ἐκ ἐγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῦ εἶλεγον.* *Non cognoverunt quia Patrem suum illis dicebat.* Nos igitur admonet sanctus Evangelista, cùm Judæi à Christi sententiis aberrant; sed tunc eos aberrare demonstrat, non cùm Christus apertè de Patre loquitur, sed cùm subobscurè; non cùm Deum proprium Patrem ab eo appellari existimant, sed cùm eum de Patre loqui minùs intelligunt.

Joan. viij.
25.

II. Non modò in Christi verbis nullam metaphoram aut allegoriam indicant Evangelistæ, sed ea etiam mirificè confirmant. Singuli Evangelium incipiunt ab insigni aliquo de ejus divinitate testimonio. Matthæus, postquam narravit mirabilem Christi conceptionem, hæc addit: *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur, quod dictum est à Domino, per Prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit, & pariet Filium, & vocabunt nomen ejus*

Matth. j. 23.

90 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

Emmanuel, quod est interpretatum, *Nobiscum Deus*. Declarat ergo Christum re & sententiâ Emmanuellem esse, id est, Deum nobiscum; ac eo nascente impletum fuisse magnum illud miraculum ac longè superans quidquid homines petere potuissent, quod ab ipso Deo datum iri prædixerat Isaïas. Christo Evangelii prædicationem incipiente, idem Evangelista ad exitum perductam esse observat aliam Isaïæ prophetiam, in qua lux magna sedentibus in tenebris & umbra mortis apparuisse dicitur, nempe Emmanuel, *Isai. ix. 6.* *cujus nomen Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis.*

Ministerium, quo S. Joannes, viam Christo præparans, perfunctus est, duo Prophetæ, Isaïas & Aggæus, luculenter prædixerunt. Horum testimoniis sic utuntur Evangelistæ, ut Christum manifestè pateat Deum illum & Dominum esse, cui præiturus Joannes nuntiatur. Sic enim Matthæus de Joanne Christi præcurfore: *Matth. iij. 3.* *Hic est enim, qui dictus est per Isaïam Prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Sic incipit Marcus: *Initium Evangelii Jesu Christi Filii Dei. Sicut scriptum est in Isaïa Propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Prima hujus testimonii verba ex Malachia, quæ sequuntur ex Isaïa desumpta sunt; sed non est hujus loci hanc difficultatem excutere.

Ad eundem Isaïæ & Malachia locum respiciebat Angelus, qui Zachariæ visus est, eumque in primo Lucæ capite sic alloquitur: *Luc. j. 13.* *Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & uxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Joannem: & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in nativitate ejus gaudebunt: erit enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibet, & Spiritu Sancto replebitur adhuc ex utero matris sue: &*

multos filiorum Israël convertet ad Dominum Deum ipsorum: & ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Elia: ut convertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam.

Citant Evangelistæ ipsius Joannis testimonium, qui iisdem Prophetarum oraculis missionem suam probavit. Sic enim Judæos alloquitur, *Matth. iij. 11.* *Luc. iij. 16.* *Ego quidem baptizo vos in aqua in penitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igni. Cujus ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* Et apud Joannem *j. 23.* *Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaïas Propheta.... Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis: ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est, cujus ego non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam calceamenti.* Hoc responsum postea discipulis in memoriam redegit: *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.*

Jam verò si quis dicat, Dominum illum & Deum, ad quem multos filiorum convertit Joannes, cuique vias præparat, non Christum Jesum, sed Deum in Christo quodammodo venientem intelligi debere; is facilè refelleretur. Nam 1°. Absurdum dictu esset de Deo Patre: *Præcedet ante illum: Missus sum ante illum: Post me venturus est.* 2°. Joannes, teste Paulo, *Act. xix.* *Hortabatur in eum, qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, in Jesum.* S. Joannes apertè declarat se Christum non esse, sed missum ante illum, ac de illo Malachiam dixisse: *Et quis poterit cogitare diem adventus ejus, & quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflagrans, & quasi herba fullonum. Et sedebit conflagrans, & emundans argentum, & purgabit filios Levi, & colabit eos quasi aurum, & quasi argen-*

Joan. iij. 28.

Malach. iij.

tum. Nonne enim his verbis manifestè respondent ista Joannis: *Cujus ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam.* Hæc autem Joannes de eo dicit, qui medius inter Judæos stabat, quemque sibi ipse adeò anteponebat, ut indignum se existimaret, qui ejus corrigiam calceamenti solveret. Hunc ergo sciebat Deum illum esse & Dominum, de quo Isaias & Malachias loquuti fuerant. 3°. De eodem Filii sui ministerio sic loquitur S. Zacharias apud Lucam: *Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus; ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum, per viscera misericordie Dei nostri, in quibus visitavit nos Oriens ex alto: illuminare his qui in tenebris & umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.* Is cujus ante faciem præit Joannes, vocatur Altissimus, Dominus, Oriens ex alto. Quominus autem hæc detorqueri & eludi possint; inest Zachariæ verbis quædam Christi & Joannis cum Mose & Aarone comparatio. Quemadmodum enim dixerat Moyse Deus: *Ecce constitui te Deum Pharaonis: & Aaron frater tuus erit Propheta tuus,* Exod. vij. 1. sic Joannes Propheta illius dicitur, qui, non ut Moyse constituitur Deus Pharaonis, sed reverâ Altissimus est, & plebi suæ in tenebris & umbra mortis sedenti illuxit Oriens ex alto, ut ei remissionem peccatorum daret.

His verbis: *Visitavit nos Oriens ex alto: illuminare his qui in tenebris & umbra mortis sedent,* cum designari manifestum est, cui præivit Joannes, & ante quem missus est. Hunc autem Filium Dei esse declarant Prophetarum testimonia. *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis,* Isai. ix. 2. *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem,* Zach. iij. 8. *Ecce vir Oriens nomen ejus,* vj. 12.

Quidquid ergo Christus de se ipse prædicaverat, id confirmant Evangelistæ. Deum se illum & Dominum esse

docuerat, quem Prophetæ venturum prædixerant. Id Evangelistæ non suâ solum asseveratione, sed etiam Angelii, Zachariæ & Joannis testimoniis adstruunt. Dixerat Christus se esse ante Abraham, & antequàm mundus fieret. Sic etiam pro eo, quod in Vulgata interpretatione dicit Joannes, *Ante me factus est,* habemus in contextu ἔμπροσθέν μου γέγονεν, *Ante me fuit,* quod quidem illustrari potest ex hoc versu Homeri, quem citat Plutarchus in libro de Iside, ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γέγονεν καὶ πλείονα ἦδεν. Quod Christus dixerat se è cælo descendisse, id confirmant Evangelistæ, tum Zachariæ testimonio qui eum vocat Orientem ex alto, tum etiam Joannis qui sic de illo loquitur: *Qui de sursum venit, super omnes est: Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Qui de cælo venit, super omnes est.* Nihil molestius fuit Judæis, quàm cùm Christus Filium se Dei esse diceret. Huic doctrinæ ad permovendos incredulos auctoritatem & pondus conciliant Evangelistæ ex ipsa Dei Patris voce: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.*

III. Sed Christi dicta nemo significantius & apertius confirmat, quàm dilectus ejus discipulus Joannes, cujus Evangelii initium ad antiquas & novas hæreses refellendas maximè appositum. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο ἃ δὲ ἐν, ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ ἔκατέλαβεν. Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννης. Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ. Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν ἔκ ἐγνω. Εἰς τὰ Ἰδιὰ ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν ἔπαρέλαβον. . . . Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, (καὶ ἐθεασάμεθα τὴν

92 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

δοξάν αὐτῶ , δόξαν ὡς μονογενὲς παρὰ πατρός) πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. In principio erat Verbum , & Verbum erat apud Deum , & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt ; & sine ipso factum est nihil , quod factum est : in ipso vita erat , & vita erat lux hominum : & lux in tenebris lucet , & tenebra eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo , cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium , ut testimonium perhiberet de lumine , ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux , sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera , quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat , & mundus per ipsum factus est , & mundus eum non cognovit. In propria venit , & sui eum non receperunt Et Verbum caro factum est , & habitavit in nobis , (& vidimus gloriam ejus , gloriam quasi Unigeniti à Patre) plenum gratiæ & veritatis.

1º. Verbi æternitas mirificè demonstratur his verbis : In principio erat. Nullum enim illius existentiae initium assignari potest , qui erat in principio : & quodcumque excogitetur principium , in principio erat Verbum. Illud nō præclarè convenit ei , qui est , ac Moyse dixit , Ego sum qui sum. Ipsa Verbi appellatio , quam quater repetit Joannes , rei creatæ aptari non potest. Est enim proprium nomen , & subiectum eorum quæ deinceps de Verbo prædicantur. Unde in Apocalypsi , ubi describitur Christi majestas , dicitur quidem habere in vestimento & in femore suo scriptum : Rex regum , & Dominus dominantium : Sed vocatur nomen ejus , Verbum Dei.

Illud etiam : Et Verbum erat apud Deum , Verbum à Patre distinctum esse & cum eo arctissimè conjunctum demonstrat. Quamvis enim Pater sit in Filio & Filius in Patre , quia una & eadem in utroque substantia ; non tamen hoc loco dixit Joannes , Erat ἐν τῷ Θεῷ , ne quis suspicaretur λόγον non esse personam à Deo distinctam ; sed ὡς τὸν Θεὸν apud Deum. Et Deus erat

Verbum. Non sanè Deus Pater , sed Deus de Deo , Deus per quem omnia creata : verus tamen & æternus Deus , ut pote qui in principio erat , & apud Deum erat.

2º. Eadem S. Evangelistæ sapientia elucet in stabilienda Verbi incarnatione. Ait enim Verbum , quod in principio erat , & Deus erat , in mundo fuisse , in propria venisse , carnem factum esse , & habitavisse in nobis. Illud : Verbum caro factum est , cum suâ sponte clarum ac verbis perspicuum est , tum etiam ex iis , quæ ante Joannem alii Evangelistæ dixerant. Nam cum propositum esset S. Joanni , id quod neminem puto negaturum , in iis non immorari , quæ alii Evangelistæ narraverant , ac ea præsertim describere , quæ isti omiserant ; instar principii certissimi statuere possumus , quidquid de Christi conceptione & ortu apud Matthæum & Lucam legitur , id cum S. Joannis contextu , veluti unum quoddam corpus , conjungi debere. Quare cum S. Matthæus narraverit , quomodo Maria in utero habuerit de Spiritu Sancto , ut adimple-

Matth. j. 22.

Apoc. xix.
16.

Ibid. 13.

alto. Nonne hæc Joannis testimonium confirmant, & vicissim ab eo confirmantur? Quid enim refert utrum dicas cum Matthæo, Maria genuit Deum, aut cum Luca Filium Altissimi, Orientem ex alto; an cum Joanne, Unigenitus seu Verbum, quod in principio erat, & Deus erat, & per quod omnia facta sunt, caro factum est, & habitavit in nobis?

3°. Non frustra Joannes magnâ utitur asseveratione in divinitate & carne Christi prædicanda. Verbum in principio fuisse, apud Deum fuisse, Deum fuisse, in principio apud Deum fuisse, omnia per eum facta esse, nihil sine illo factum, mundum per illud factum declarat. Atque hoc Verbum, quod in principio erat apud Deum, & Deus erat, per quod facta omnia, in hunc mundum venisse, in mundo fuisse, in propria venisse, inter homines habitasse, carnem factum esse, visum esse ut Unigenitum à Patre pronuntiat. Unde igitur tanta asseveratio? Cur eadem res variis verbis toties effertur? Nequaquam sanè ut eam difficultatem superet Joannes, quæ ex verbis obscuris oritur, sed eam potius quæ ex mysterii magnitudine; nec ut ingeniorum tarditati, sed ut incredulorum dubitationi occurrat.

4°. Joannis initium his, quæ Christus deinceps dicturus est, plurimum lucis affert & accipit vicissim. Quod enim ait Christus se Filium Dei esse, è cælo venisse, ante mundum apud Patrem exstitisse, omnia facere quæcumque facit Pater, id nullo potest artificio eludi; cum Joannes doceat Christum esse Unigenitum, & Verbum quod erat apud Deum in principio, & per quod omnia facta sunt. Eadem de causa Joannis initium detorqueri ab obvio sensu non potest, cum Christus in toto historiæ decursu non doceat solum, sed etiam omni asseveratione confirmet, quæ in exordio Evangelii leguntur.

IV. Illud in primis propositum Evangelistis fuit, ut magistri innocentiam, & Judæorum perfidiam in clarissima

luce ponerent. Videbatur Christus Judæis insanire, cum se è cælo venisse, & ante Abraham esse diceret: quod autem proprium Patrem appellabat Deum, id isti nefandum & detestabile existimarunt; eumque, ut in aperta impietate, quæ nec examen, nec consuetam judiciorum formam desideraret, morte damnarunt. Duplex tantum ratio suppetebat Apostolis magistri defendendi, vel ut eum negarent ea sensisse quæ Judæi criminati sunt, vel ut rectè sensisse contenderent. Duo tantum in synagogæ judicio reprehendere poterant, vel quod à Christi verborum sensu aberrasset, vel quod non credidisset vera prædicanti. Utram viam sint sequuti facile perspicitur, tum ex his quæ Christum disserentem induxerunt, tum ex his quæ de eo ab aliis dicta retulerunt, aut ipsi dixerunt.

Quod spectat ad Christi sermones, vel manifestis metaphoræ notis signari debuerunt, si metaphoris non carebant; vel si carebant, certissimis argumentis muniri. Refert Joannes confidentissimè Judaicas criminationes, quod Christus, cum Josephi esset Filius, è cælo venisse se diceret, & ante Abraham esse, cum nondum annos quinquaginta natus esset; quod, cum homo esset, Deum se & æqualem Deo faceret. Referunt similiter cæteri Evangelistæ accusatum fuisse blasphemiam, & morte damnatum, quia Filium se Dei esse dicebat. Hæc confidentia in criminibus referendis, argumento est minimè eos dubitasse, quin Judæorum iniquitas in promptu omnibus esset futura. Quare ut Judaicum scelus in omnium oculis defigeretur, demonstrandum fuit Judæos vel Christi dicta in alienos sensus malignè detorsisse, vel clarè & nitidè loquenti, ac certissimis argumentis utenti non credidisse. Dicant Unitarii an ullum exstet eorum vestigium, quæ prima defensionis ratio requirebat, an quidquam desit quod ad alteram pertineret. Cum Christum inducunt Evangelistæ omnes divinitatis

notas sibi fumentem, peccata ut in se commissa dimittentem, adorari se, & Filium Dei ac Deum vocari non probantem modò, sed etiam eos laudantem, qui hunc honorem deferebant; quid eis propositum esse potuit; utrum ut malignitatem & calumniam Judæorum in interpretandis Christi verbis, an potius obstinatum animum in certissimis rebus rejiciendis arguerent? Accusatus infantiæ Christus, quòd se è cœlo venisse, & ante Abraham esse dicat; quòd res infanior videtur, eò magis asseverat. Accusatus impietatis & blasphemiae, quòd proprium Patrem appellet Deum, æqualem se faciens Deo, eandem defensionis rationem adhibet, & quòd id magis impium & incredibile videtur, eò constantius declarat se Filium Dei esse, omnia facere quæcumque facit Pater, colendum esse sicut colitur Pater; hoc mysterium certò credi postulat, & miraculorum suorum auctoritate, Joannis, Scripturarum, ipsius etiam Patris testimoniis demonstrat. Eadem constantia & asseveratio, cùm accusatur, quòd se Deum faciat. Quid igitur aliud propositum Apostolis fuit, nisi ut incredulus Judæorum animus ab omnibus damnaretur?

Huc accedit quod eadem arcanò coram discipulis, ac publicè coram Judæis illum disseruisse referunt, ut suprà demonstratum est. Hæc agendi ratio in eos non cadebat, qui id sibi cavendum duxissent, ne Christus probabilem materiam Judæorum criminationibus dedisse videretur. Numquam profectò Joannes Christum disserentem coram discipulis induxisset, se ante mundi constitutionem apud Patrem fuisse, sua esse quæcumque habet Pater, Patrem videri dum videtur Filius, Patrem in Filio esse, & Filium in Patre, si metuisset ne quis Filii appellationem ad metaphoras non revocaret. Si ex Christi dictis & factis concludi volebat eum æternum esse Dei Filium & æqualem Patri, numquam eum discipulos objurgantem induxisset, quòd ex his quæ hætenus fecerat &

docuerat, non concluderent Patrem videri dum videtur Filius, Patrem in Filio esse, & Filium in Patre.

Illud etiam Evangelistis providendum fuit, si Christus allegoricè loquutus erat, ut Judæis malignè illius dicta interpretantibus alios æquiores opponerent. At opponunt eis Petrum, qui eum Filium Dei appellat. Martham quæ dicit: *Utique, Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.* Thomam, cujus hæ voces referuntur: *Dominus meus, & Deus meus.* Centurionem, qui summam illius omnipotentiam agnoscit. Mulierem peccatricem, quæ eum, ut Deum peccata gratuito remittentem, maximis fidei & amoris significationibus colit. Opponunt alium Centurionem, qui miraculis Christo moriente editis percussus, exclamavit: *Verè Filius Dei erat iste.* Opponunt Zachariam & Joannem Baptistam homines maximi apud Judæos ponderis, quorum alter Christum Altissimum, & Orientem ex alto appellavit, alter Filium Dei esse, è cœlo venisse, & ante se exstitisse testatus est; uterque Dominum illum esse docuit, cui viam præparaturum Joannem Prophetæ prædixerant. Maxima sanè inter hos Christi amicos & Judæos illius obtrẽctatores & inimicos pugna: quod enim Judæi negarunt, id isti prædicant & apertè profitentur. Novo igitur argumento Judæos premunt Evangelistæ, dum ejusmodi homines eis opponunt.

Postremò, quæ ab Evangelistis de Christo dicta retulimus, rem in ambiguo non relinquunt. Nam qui Christo nascente impletum illud Isaïæ oraculum dicunt: *Ecce virgo concipiet, & pariet Filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel;* qui eum ab Angelo Dominum Deum Judæorum appellatum fuisse dicunt, & ad eum referunt quæ de vero & æterno Deo apud Isaïam dicuntur; qui ab ipso Deo Patre dictum narrant: *Tu es Filius meus dilectus, in te complacui,* Marc. j. 11. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi*

Matth. xvj.

16.

Joan. xj. 27.

Ibid. xx. 28.

Matth. vij.

9.

Luc. vij. 47.

Matth.

xxvij. 54.

Isai. vij. 14.

mihī benè complacui, Matth. xvij. 5. utrum affectatæ divinitatis notam ab eo propulsare, an eum verum esse & æternum Deum confirmare; utrum Judæorum criminationes timidè subterfugere, an quod criminati fuerant, constanter defendere voluerunt? Quam enim vim habent hæc Dei, Angeli & Prophetarum testimonia, nisi ut Judæi, qui Christum Deum esse & Filium Dei negaverant, rem Angelorum & Prophetarum testimoniis confirmatam negasse videantur?

Similiter Joannes, cū Verbum, quod erat in principio, & Deus erat, & apud Deum erat, per quod omnia facta sunt, in mundum venisse, in mundo fuisse, in propria venisse, carnem factum esse, inter homines habitasse, visum esse ut unigenitum à Patre, à suis cognitum non fuisse nec receptum pronuntiat; quid sibi proponit? Cur duplicem illum Verbi carnis facti statum tam accuratè distinguit, tamque asseveranter confirmat, nisi ut Judæos refellat, qui hunc in Christo duplicem statum negaverant, carnis & divinitatis conjunctionem exagitaverant, descensum è coelo & præexistentiam in humana specie irriserant? Utrum eos reprehendit, quòd ex Christi verbis conclusissent eum sibi duplicem naturam ac duplicem illum statum vendicare, an quòd vera prædicanti credere nolissent?

Joan. xij. 37. Paucis audiamus quid in Judæis reprehendat. *Cum autem*, inquit, *tanta signa fecisset coram eis, non tamen credebant in eum.* Ut hæc reprehensio justa sit, necesse est dilucidè à Christo propositum fuisse quod credi volebat, & quidquid in rebus ab eo propositis difficile & molestum erat, id miraculis ab eo editis expeditum fuisse. Hunc enim habent usum miracula, ut magna & ad credendum difficilia docenti fidem habeamus; sed nihil profunt, ut obscuriùs loquentem intelligamus. Quare cū Joannes Judæos arguit, quòd ad tot & tanta Christi miracula obduruerint & percalluerint, disertè declarat Judæos in eo non peccasse,

quòd Christi dicta malignè interpretati sint, sed quòd increduli perstiterint, quamvis difficultas, quæ ex rerum propositarum magnitudine nascebatur, satis superque miraculis superata fuisset. Hinc etiam quæ de Christi miraculis scripsit, eo consilio à se scripta testatur, ut credamus, *quia* *Jesus est Filius Dei.* Adeò persuasum illi erat, nihil obscurum esse in his quæ de Filio Dei & Verbo carne facto dixerat, ac difficultatem in solis rebus positam esse; nec verendum esse, ne quis latentes in Christi doctrina figuras non videat, sed ne propositi mysterii veritatem in dubium vocet.

CAPUT VII.

Initium Evangelii secundum Joannem à cavillationibus Unitariorum vendicatur.

I. *Duobus modis initium Evangelii secundum Joannem eludere conantur Unitarii.* II. *Utraque explicatio nullam connexionem relinquit inter præfationem Evangelii & ipsum Evangelium.* III. *Prima, quæ est Socinianorum, absurdis figuris & asseverationibus luxuriat.* IV. *Altera, quæ est Remonstrantium, unionem moralem cum hypostatica, Deum Patrem cum Filio confundit.*

I. QUÒ vehementius contra futuras vel potius jam enatas hæreses Spiritus Sanctus in hoc Evangelii initio intonuit, eò audacius Unitarii conatus omnes ingenii sui contra divinum oraculum incitarunt. Rem aggressi sunt duplici potissimum viâ.

Primam monstravit Socinus, qui illud: *In principio* interpretatur de principio Evangelii, seu mundi spiritualis, qui per Christum creatus est. *Erat Verbum*, id est, Christus, qui non ita vocatur ob aliquam ejus naturam aut substantiam, sed quia Verba Dei nuntiat. *Et Verbum erat apud Deum*, id est, soli

Socin. in j.
cap. Joan.

96 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

Deo cognitus erat Christus, cum nullus hominum, ne Joannes quidem Baptista, illum tunc temporis nosset. Et Deus erat Verbum, id est, operandi potestate & exactissimâ rerum divinarum scientiâ præditus erat Christus. Omnia per ipsum facta sunt, id est, quidquid ad novam creationem, seu mundum spirituales pertinet. Mundus per eum factus est, id est, reformatus. Et Verbum caro factum est, id est, Verbum erat homo despectus ac mortalis.

Sed cum hæc rei explicandæ ratio & longius petita sit, & infinitis prope modum impedita difficultatibus; maluerunt alii Verbum illud, per quod facta omnia, quodque caro factum est, interpretari rationem ipsam divinam, five proprietatem Dei quamdam, quæ, cum in Christo clarius enituerit, quàm in ipsa rerum creatione, & arctius cum eo, quàm cum ulla umquam creaturâ conjuncta fuerit, caro quodammodo facta dicitur. Auctor *Platonismi Recti* librum suum orditur ab hoc commento, quod sæpe aliàs ad fastidium lectoris obtrudit. Observat Deum duplici modo revelari rebus creatis, vel manifestatione externâ, vel interiori communicatione, id est, Spiritu Sancto: manifestatum autem fuisse, & cum creaturas è nihilo eduxit, & cum per Angelos antiquis visus est, sed præcipuè cum in carne Filii summam suam potestatem declaravit. Primam manifestationem his Joannis verbis describi putat: *In principio erat Verbum.... Omnia per ipsum facta sunt.* Quod autem Verbum Deus fuisse dicitur, id de ipso Deo Patre interpretatur. Alteram autem manifestationem ex his verbis repetit, *Et Verbum caro factum est*, quia Christi caro nubes fuit gloriosa quædam, in qua se Deus conspicuum novissimis temporibus exhibuit. Huic explicationi viam munivit Servetus qui sic loquitur, lib. 2. de Trin. *Sciendum*, inquit, quod antiquior Apostolorum traditio per sacramentum Verbi intelligit quamdam in Deo dispositionem seu dispensationem, quâ placitum est ei arcanum voluntatis suæ nobis revelare:

& hoc Tertullianus *οἰκονομίαν*, Irenæus dispositionem sæpissimè appellant: & sicut Deus erat ille sermo, ita etiam secundum Irenæum ipsemet Pater loquens dicitur esse λόγος, ut sic distinguantur sicut res ipsa & rei dispositio, quasi res ipsa lateat & per sonitum verborum patefiat.

Eodem modo Joannis initium interpretatur Clericus: λόγον vertit Rationem: hanc autem Rationem Deum ipsum fuisse dicit, Deum qui eximio sensu ita vocatur, Deum illum unicum & propriè dictum. Per hanc Rationem omnia facta esse contendit: quo autem modo caro facta sit, sic pronuntiat: *Ratio illa*, inquit, *quam apud Deum ab initio*, imo *Deum ipsum fuisse*, *in qua vitam*, *in qua verum lumen hominum fuisse contendimus*, *non semper oculos nostros fugit*, *sed per hominem*, *in qua erat*, *conspicua facta est*, *atque inter nos aliquandiu commorata.*

Cler. in j.
cap. Joan.

Videtur Grotius, qui Socinianas explicationes ferè semper confirmat, aut gemellas Socinianis excogitat, hoc quoque Joannis initium non absimiliter interpretari. Illud enim: *Et Verbum caro factum est*, idem valere putat ac, Deus in carne manifestatus est; & Verbum ipsum non obscure proprietatem Dei quamdam interpretatur. Nam has voces: *Hoc erat in principio apud Deum*, idcirco à Joanne repeti censet, quia volebat ita Deum esse intelligendum, ut & illud maneat fuisse eum apud Deum; id est, ut non fuerit ὁ λόγος, omne id quod est Deus. Addit Hypostasum distinctionem ab Origene & post eum ab aliis vocatam: sed hanc vocem ὑπόστασιν, ut & ἑτάδος, ὁμοσίης, & alias quasdam non à primis Christianis usurpatas, sed desumptas ex Platonicis scriptoribus sensu nonnihil immutato.

II. Ita sunt hujusmodi explicationes omnibus cavillationum notis signatæ, ut non alio consilio ab auctoribus suis inventæ videantur, quàm ut veritatem oculos ferientem, sed invisam & molestam quocumque modo eluderent. Afferunt tamen aliquid utrique, quod cum doctrina Catholica faciat. Primi enim

enim probè viderunt initium Joannis ad alium, quàm ad Christum, referri non posse; alteri verò hæc verba: *In principio erat, Deus erat, omnia per ipsum facta sunt*, expressiora & illustriora esse, quàm ut de simplici homine intelligi, & ad Evangelii prædicationem detorqueri possint.

Illud primò in utraque explicatione occurrit vitii, quòd initium illud Evangelii, quod totius historię præfatio est, ac ejus formam breviter & dilucidè complectitur, penitus deformetur & perturbetur. In quo quidem satis mirari non possum hujusmodi hominum perversitatem, qui ea sibi in sacris & divinis libris ad ingenii & acuminis opinionem profutura ducant, quæ si in profanis tentarent, insaniam notam non effugerent. Quis enim incolumi capite existimetur, si initium *Æneïdis* in *Æneam* dictum esse neget; aut ad alia, quam quæ deinceps in toto poëmæ narratur, audeat revocare. At profectò nec *Æneïdis*, nec ullius libri præfatio clarior & dilucidior est, nec cum proposita pertractatione magis cohæret, quàm hoc Joannis initium. Una & eadem ubique persona describitur; & statim atque dictum est Verbum carnem esse factum, data ei à Joanne testimonia, ejusque dicta & facta ordine referuntur. Quinetiam, quod nullam adversariis ansam relinquit, summam brevem totius Evangelii comprehensam hoc initio & expressam habemus. Continet enim Joannis Evangelium Christi miracula, quorum effectiōnis laudem & gloriam sibi ipse Christus attribuit; disputationes cum Judæis, in quibus Filium se Dei esse, è cœlo venisse, ante Abraham existisse, omnia facere quæcumque facit Pater, unum cum Patre esse & in Patre; omni asseratione contendit: sermones cum discipulis, quibus eadem tradit: testimonia cum Joannis Baptistæ, qui eum ante se fuisse, Filium Dei esse, desursum esse, & è cœlo venisse testatus est, tum etiam discipulorum & aliorum in eum credentium, qui eum Dei Filium

esse & Deum confitentur, eumque adorant: Judæorum denique in eum convicia, quòd se è cœlo venisse, & Dei Filium ac Deo æqualem prædicaret, & nefaria eorundem consilia detestabili scelere ad exitum perducta. Quænam igitur huic historię præfatio congruentior apponi poterat, quàm quæ à Joanne apposita? Quid ad præparandos legentium animos accommodatius, quàm hoc exordium, in quo declarat Verbum, quod erat in principio apud Deum, & Deus erat, per quod omnia facta sunt, in hunc mundum venisse, & carnem factum cum hominibus versatum esse, ab aliis quidem receptum, ab aliis autem rejectum?

At verò in Socinianis explicationibus Joannis verba, præterquàm quòd tenebræ Cimmeriæ sunt, immane quantum à reliquis Evangelii partibus discrepent. In prima explicatione simplex homo dicitur in principio Evangelii fuisse apud Deum, id est, soli Deo cognitus fuisse, in mundum venisse, id est, in lucem atque hominum cognitionem ex solitudine prodiisse; quæ ad Evangelii prædicationem pertinent, perfecisse. At in ipso Evangelio Christus non in principio Evangelii, sed ante mundi creationem, nec ut hominem solitarium soli Deo cognitum, sed ut Filium apud Patrem fuisse se contendit: nec è solitudine ad hominum cognitionem & insigne ministerium, sed è cœlo missum à Patre: nec ea tantum, quæ ad Evangelium pertinent, perficere, sed omnia quæcumque facit Pater. In altera explicatione formalis ratio Dei Deus esse & apud Deum semper fuisse dicitur: at in Evangelio ipse Christus, Deus ille dicitur, qui apud Patrem erat ante mundi creationem. In eadem explicatione ipse Deus Pater in hunc mundum venit, cum hominibus habitavit, & caro factus est quodammodo, dum præsentiam suam in Christi carne declarat. In Evangelio autem non ipse Deus Pater, sed ejus Filius, cui omnia tradidit quæcumque habet, in hunc

N

mundum venisse, & è cœlo missus à Patre prædicatur.

III. Quàm perspicua sint verba Joannis, & ab omni figuræ suspitione aliena, præclare demonstrant angustia in quas se conjiciunt, qui ea eludere conantur. In prima explicatione non unum aut alterum metaphoricè dictum occurrit: sed in una quaque verborum complexione, quot voces, tot diversæ & à communi omnium hominum sensu abhorrentes metaphoræ. Illud: *In principio*, quod semper in Scripturis de principio mundi acceptum fuerat, ad principium Evangelii pertrahitur. Simplex homo Verbum & Deus dicitur, & in principio apud Deum fuisse: per eum facta omnia, & sine ipso nihil factum. Ad absurdam allegoriarum luxuriam accedit asseveratio non minus absurda. Ut sciamus simplicem hominem exstitisse in principio Evangelii, dicitur in principio fuisse, apud Deum fuisse, & in principio apud Deum fuisse; & post multa alia magnificè dicta, de eodem homine, ut magnum aliquid, additur eum carnem factum esse, sive carnem fuisse. Hujusmodi interpretationes referre, profligare est ac refutare: nec mirum, si ista plerisque Unitariis pudori esse cœpit, quamvis hoc hominum genus non valdè pudens esse soleat.

IV. Altera autem explicatio, dum hæc vitat incommoda, haud scio an incurrat in graviora. Cur enim tantâ asseveratione utitur Joannes, ut doceat Deum propriâ suâ & formali ratione numquam caruisse? Si aliud nihil credi volebat, nisi hanc rationem in Christo præsentiam suam declarasse; cur tanto verborum apparatu pronuntiat hanc rationem in tenebris luxisse, in propria venisse, in mundo fuisse, carnem factam esse, in nobis habitasse, & gloriam ejus visam esse ut Unigeniti à Patre? Si Verbum, sive Deus ipse idcirco caro factus dicitur, quia præsentiam suam in Christo declaravit; nihil insanius foret, quàm propter illam Verbi sive ipsius Dei in Christo præsentiam, simplici homini nomen

& proprietates Verbi tribuere, ac humana pariter Verbo affingere.

Nam Christus non solum Verbum appellatur in aliis Scripturæ locis, & omnia creasse dicitur; sed etiam in hoc ipso Evangelio lux & vita dicitur, & Deus, & apud Patrem semper fuisse, & omnia facere quæcumque facit Pater. In ipso Evangelii exordio hæc omnia Christo tribuuntur. Ait enim sanctus Evangelista Joannem non fuisse lucem, quod unum est ex Verbi nominibus, sed venisse ut testimonium perhiberet de lumine; quod quidem nemo negaverit idem valere, ac Joannem non fuisse Christum, sed testimonium perhibuisse de Christo. Est igitur ipse Christus lux, & vita, & Verbum, & Deus qui erat in principio apud Deum. Quòd si Christus non esset lux illa & Verbum; perabsurdè dilectus discipulus, dum cavet ne Joannes pro Christo habeatur, simul caveret, ne lux & Verbum dicatur, cum hæc ne de Christo quidem dici fas esset. Minimè igitur dubium, quin Verbi nomen & rem nomine significatam Christo attribuerint Apostoli. Similiter humanas proprietates & operationes Verbo transcribunt. Nam Verbum illud, quod caro factum est, dicitur venisse, habitasse inter homines, visum esse, stare in medio Judæorum, calceamenta habere, ad nuptias venire, & alia hujusmodi perfungi, quæ continuâ serie sub unius & ejusdem personæ nomine describuntur. Statim enim atque dixit Evangelista: *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre, plenum gratia & veritatis*; hæc addit, nullis aliis verbis interpositis: *Joannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens: Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est*, &c. Ad quem hæc referri possunt, nisi ad Verbum, quod caro factum est? Quinetiam ex hac explicatione sequitur Patrem & Filium unigenitum unam & eandem esse personam. Docet enim conceptis verbis Joannes, Verbum, quod caro factum est, visum esse, ut unigenitum à

Patre. Et Verbum caro factum est, inquit, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre. Jam verò, si Verbum idem est ac ipse Deus Pater, sequetur Deum Patrem visum esse ut unigenitum à Patre.

CAPUT VIII.

Confirmatur explicatio verborum Sancti Joannis, & commenta Clerici refelluntur.

- I. Existimat Clericus S. Joannem eadem de Verbo dicere ac Philonem, sed non eodem sensu. II. Probatur S. Joannis cum Philone consensus. III. Instituta Joannem inter & Philonem comparatio nihil relinquit loci Unitariorum nugis. IV. Idem efficitur ex duabus hæresibus, quas S. Joanni propositum est refellere. V. Refellitur recentissimus scriptor, sub Artemonii nomine, qui legendum contendit: Et Dei erat Verbum.

INITIUM Evangelii secundum Joannem quàm rebus arduum est & indeprehensum, tam verbis clarum & facile: sed si quid insit obscuri; aperuit Clericus viam perutilem ad explicationem S. Joannis doctrinæ: verum ipse, quod satis mirari non possum, ad lucem undique circumfluentem cæcutit. Statuit Joannis sententiam ex Philone, æquali Apostolis scriptore, & ex hæreticis, quos prodissse constat, antequàm Evangelium scriberet dilectus discipulus, illustrari posse. » Cum enim, inquit, Scriptores res celebres & sectæ hæreticorum » in religionem Judaicam & Christianam nam intulissent plures voces Platonicas, antequàm Joannes scriberet, » videamusque eum easdem voces, » singulari sensu, primum Christiano-

rum Scriptorum usurpare, & quidem ab ipso Evangelii sui initio; » facile fuit conjicere Apostolum ad eorum hominum sermonem alludere, & quo sensu usurpari eæ voces possint, Christianos edocere. » Itaque pro eo, quod Philo τὸν λόγον à Deo Patre distinguit, & Deum quidem appellat, sed eo sensu, ut opinatur Clericus, quo postea Ariani appellarunt; S. Joannes, si eundem Clericum audimus, dixit: καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, Et Deus erat ea Ratio, ut λόγον, quem postea inter homines versatum esse narrat, Deum illum unicum & propriè dictum fuisse doceat. Id quoque contra Cerinthum dictum esse putat, qui, teste Irenæo, lib. I. cap. xxv. non à primo Deo factum esse mundum docuit, sed à virtute quadam valde separata. Illud autem: πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, Omnia per hanc Rationem facta sunt, nihil ad Cerinthum existimat spectare (is enim non negabat à Ratione facta esse omnia) sed contra Epicureos dictum esse. Fatetur Clericus Philonem & auctorem libri Sapientiæ eodem modo loquutos esse ac Joannem, nempe per Verbum omnia creata. Id tamen discriminis Joannem inter & Philonem ponit, quod cum Joannes docuerit λόγον θεὸν εἶναι esse Deum, nimirum summum, Philosophus Judæus velit dici mundum per eum creatum, quod sit eâ in re Dei instrumentum.

Λόγον carnem esse factum Clericus existimat, quatenus carne Jesu veluti indutus conspicuus evasit: non conversione divine nature in humanam, quæ fieri non magis potest, quàm humana in divinam converti: sed inhabitatione Dei ineffabili, quâ Jesu humanitas facta est humanitas Rationis divine, singulari prorsus modo, ut ipsa divina Ratio facta est Jesu divinitas, unione illâ arcanâ. Ab illo tempore Deus potuit dici caro, & vice versa carni, seu homini, Dei vocabulum tribuere licuit. Propter hanc duarum naturarum conjunctionem in Christo, Apostoli de eo modò loquuntur ut Deo, modò ut homine; nec ea tantum tribuunt Christo, quæ Jesum facientem viderant, sed

etiam, quæ ante Jesum natum fecit divina Ratio. Vide Coloss. j. 14. & seqq. Hebr. j. 2. 10. Has Clerici observationes, quæ totam Remonstrantium doctrinam continent, pluribus referendas duxi, non solum quia ab homine proficiscuntur doctissimo, ac multo aptiores sunt ad perstringendos oculos, quàm inornatæ Socinianorum cavillationes; sed etiam quia, his observationibus convictis & everfis, inventa à Socino explicatio iisdem ruinis involvitur.

II. Quidquid argutiarum Clericus & alii Unitarii in eludendis S. Joannis testimoniis excogitarunt, id profectò cum ejusdem Philonis principiis collatum nemini sano sordere non debet. Filius Dei apud S. Joannem descendit de cælo, est antequàm Abraham fieret, omnia operatur quæcumque viderit Patrem facientem, ita perfecta est & absoluta imago Patris, ut qui Filium videt, videat & Patrem, & vicissim, & Pater in Filio sit ac Filius in Patre, uno verbo omnia quæcumque habet Pater, ea habeat Filius, & uterque unum sint. Similiter apud Philonem Filius Dei est sapientia ex Patre omnium solo Deo genita, Pag. 457. matre carens principium. Verbum est Filius Dei, qui genitus Patris vias imitatus est, & ad Archetypa illius exemplaria species effingebat. Pag. 329. Filius omnes Patris ideas & virtutes capit & comprehendit, ac Dei imago est nullâ prorsus in re discrepans, ita ut quidquid in Patre est in Filio esse debeat, & cum Filius æterni sit sermo, ipse quoque necessario incorruptibilis sit. Quorsum ergo evadent elaboratæ à Clerico & aliis Unitariis tricæ? Nam si Christum Joannes Dei Filium credi volebat, non propter æternam ex Patre generationem; sed propter conceptionem de Spiritu Sancto, Messia munus & magna Dei dona, resurrectionem & principatum post resurrectionem acceptum; cur, itidem ut Philo, cujus libros Judæorum & Christianorum manibus teri sciebat, Filium Dei nobis exhibet è cælo venientem, antequàm

Abraham fieret existentem, omnia operantem quæcumque Patrem viderit facientem, ac omnia quæcumque habet Pater possidentem?

Eorum nugæ tunc sordent maximè, cum illud: *Verbum caro factum est*, eludere conantur. Nam si Verbum Filius Dei est, & persona à Patre distincta; evanescunt Clerici somnia de ratione illa divina, quam ipsum Deum Patrem esse pronuntiat: in fumum abit unio illa moralis, quam comminiscitur, in Christo solam hominis personam agnoscens, Verbo rationem accidentis affingens. Sed tamen operæ pretium est attendere, quàm absurdè ob hanc Dei in Christo habitationem, Deum vocari carnem, & carni vocabulum Dei tribui pronuntiet, ac Apostolos de Christo, nunc ut Deo, nunc ut homine loqui, ac ea Jesu attribuire, quæ ante illum Ratio divina fecerat.

1°. Ex his commentis sequitur ipsis etiam Prophetis licuisse nomen Dei tribuere, & vicissim Deo nomen Prophetarum. Etiam si enim multo arctior statuatur divinæ rationis cum Christo, quàm cum Prophetis conjunctio; tantum certè discrimen erit, quantum intercedit inter majus & minus. Quare non omnino indebitum esset Prophetis quod de Christo fingit Clericus.

2°. Nihil absurdius fingi potest, quàm illa, ob inhabitationem Dei in homine, idiomatum inter Deum & hominem communicatio, ita ut ea tribuantur Deo, quæ sunt hominis, & vicissim homini quæ sunt Dei, & Deus natus & crucifixus, homo creator cæli & terræ dicatur? An illud etiam dicet Clericus, licuisse illam communicationem idiomatum, quam ex morali conjunctione repetit, instar maximi mysterii ad credendum proponere; & quò magis abhorrebat ab hominum auribus, eò vehementius in Deo crucifixo, & homine cæli ac terræ creatore prædicando perstare?

3°. Eò absurdiora Clerici commenta, quòd nec ea quæ humanæ Christi naturæ conveniunt, in Deum Patrem

aut illius rationem conferuntur, nec ea, quæ Dei Patris ejusque rationis propria sunt, Filio hominis umquam attribuantur. Numquam sanè Deus Pater, aut illius ratio formam servi assumpsisse è cælo descendisse, obedivisse usque ad mortem crucis dicuntur. Altissimus, cujus Propheta est Joannes, non est Deus Pater, sed Filius Altissimi. Deus fortis, sedens super solium David, Deus, cujus sedes in sæculum sæculi, non est Deus Pater, sed Deus unctus à Deo præ confortibus suis. Sic etiam cum Filio Mariæ non ea communicantur quæ sunt Patris propria, sed quæ Filii. Dicit Christus se descendisse de cælo, sed ut faciat voluntatem Patris: ante mundum claritatem habuisse, sed apud Patrem; unum esse cum Patre, & in Patre esse, sed quatenus ejus Filius est: operari usque modo, sed quæ viderit Patrem facientem: Spiritum Sanctum accepturum de iis quæ sunt Christi, sed quia quæcumque habet Pater, ea etiam habet Filius.

III. Ipsæ etiam hæreses, quæ jam tum prodierant, cum S. Joannes scriberet, plurimum profunt ad illius illustrandam doctrinam. Duæ potissimum ejusmodi hæreses exstiterunt, ut infra videbimus. Alia Christum, ut Sociniani, simplicem hominem esse perindebat: alia, cum Deum esse illum fateretur, verum esse hominem negabat, & carnem ei phantasticam affingebat. Primam potissimum hæresim feriunt, quæ de Christi divinitate in exordio ac in toto Evangelio magnificè dicuntur; jejunæ & exili Ebionitarum opinioni opponitur sublimis illa Verbi notio, quod in principio erat, & apud Deum erat, & Deus erat, per quod omnia facta sunt, quodque in hunc mundum venit, & caro factum est. Alteram hæresim profligat sanctus Evangelista, cum Verbum illud in hunc mundum venisse, in mundo fuisse, in propria venisse, carnem factum esse, & in nobis habitasse, ejusque gloriam, ut Unigeniti à Patre, vitam esse pronuntiat. Eosdem hæreti-

cos, qui carnem Christi negabant, testimonio suo premit, cum de aqua & sanguine, qui ex latere Jesu exierunt, sic loquitur: *Et qui vidit, testimonium perhibuit: & verum est testimonium ejus. Et ille scit, quia vera dicit: ut & vos credatis.* Nihil opus fuisset tam vehementi asseveratione, si nulli exstiterent, qui veram Christo carnem inviderent. Simillimo Spiritus, aquæ & sanguinis testimonio refelluntur iidem hæretici in Ep. j. S. Joannis, cap. v. 8.

Ut de explicatione à Clerico adhibita æquum judicium feratur, satis est scire par illud hæreticorum jam tum prodierat, cum Joannes scriberet. Nam si hæreticorum alii Verbum sine carne in hunc mundum venisse, nec per illud quidquam creatum fuisse, sed Dei creatore præstantioris Filium esse dicebant; alii nec creatorem esse Christum, nec Dei Verbum, sed hominem tantummodo; cui probabit Clericus Joannem, dum omnia per Verbum creata ac Verbum carnem factum esse asseverat, non de Verbo Dei Filio, cui divinitatem hæresis altera, carnem altera, creationem utraque invadebat, sed de ratione Dei contra Epicureos loquutum fuisse?

Dum nos Clericus ad Philonis doctrinam & ad hæreses primi sæculi vocat, arma nobis ad alteram etiam Joannis verborum explicationem evertebam ministrat. Nam si Verbum Judæi tum, cum Joannes scriberet, Dei Filium & Deum esse censebant, ac per illud omnia creata; quid absurdius quam in his verbis Evangelii: *In principio erat Verbum*, hominem excogitare Dei verba hominibus nuntiantem, soli Deo cognitum in principio Evangelii; Dei, ob miraculorum splendorem, nomine donatum, cujus prædicatione mundus ad meliorem vivendi rationem traductus. Si hæreticorum alii carnem Christi tollebant, alii divinitatem; quomodo Joannes, dum Verbum carnem factum esse pronuntiat, hoc tantum dicit, Christum hominem fuisse despectum atque mortalem?

IV. Non magis pudenter se gerunt Unitarii in nonnullis testimoniis ad arbitrium legendis, quàm in pluribus aliis eludendis. Quo in genere paucis abhinc annis insignes conatus exstiterere cujusdam Scriptoris, qui sibi non invidendum Artemonii nomen imponit, ac duo volumina composuit, ut probet non legendum esse initio Evangelii secundum Joannem: *Et Deus erat Verbum*, sed, *Et Dei erat Verbum*.

Summa profectò audacia est testimonium tot sæculorum usu & admiratione consecratum attentare: maximisque opus est argumentis, ut vel levis dubitandi ratio afferatur. Quibus ergo rationum momentis nititur Artemonius? Num antiqui Scriptores Ecclesiastici legerunt: *Et Dei erat Verbum*? Nequaquam profectò; omnes summo consensu legunt: *Et Deus erat Verbum*. Sed tamen legendum in eorum operibus pronuntiat: *Et Dei erat Verbum*; hac in primis ratione fretus, quod plerique, ut Athenagoras, Irenæus, Tertullianus & Cyprianus, Christum appellent Dei Verbum. At iidem Scriptores Verbum sæpissimè appellant Deum: unde apud Tertullianum, *Dei sermo Deus*, in Prax. cap. xxj. Pro eo quod legitur apud Origen. lib. 2. n. 31. contra Celsum *αὐτολόγον*, *ipsum Verbum*, legendum pronuntiat *αὐτὸς λόγον*, *ipsius Verbum*: quæ quidem Origenis emendandi ratio, nec ullis nititur codicibus Mss. ac orationis nitorem non restituit, sed deformat; ut facile sentiet, quisquis animadverterit Verbuni hoc loco ab Origene Deum appellari; ac ipsam vocem *αὐτολόγον* consultò à Christianis, quos ob eam rem vellicat Celsus, adhibitam fuisse, ut Verbum personam esse commodius declararent.

Hoc habet idem ille scriptor ut, postquam ejusmodi ratiunculas arripuit, iis deinceps veluti certissimo principio nitatur. Perspicuum est Valentinianos legisse: *Et Deus erat Verbum*. Postquam enim hæc Scripturæ verba retulit Ptolemæus apud S. Irenæum, statim addit: *Consequenter; quod*

enim ex Deo natum est, Deus est. Legebatur ergo: *Et Deus erat*, siquidem id consequenter à Joanne affirmari declarat. Hunc tamen Artemonius legisse pronuntiat: *Et Dei erat Verbum*; atque hanc affert rationem, quòd Valentiniani Verbum non ex Deo Bytho, sive Deo Patre, sed ex Deo Unigenito ortum dicerent: quapropter his verbis: *Quod enim ex Deo natum est, Deus est*, rationem putat contineri, cur principium, sive Unigenitus appellatus fuerit Deus, ac proinde legisse Ptolemæum: *Et Dei*, nempe Unigeniti, *erat Verbum*. Minus nota Artemonio Valentinianorum commenta: numquam enim dixerunt Verbum esse Filium Unigeniti; atque etiamsi dixissent, inde potius sequeretur verba Ptolemæi: *Quod enim ex Deo natum est, Deus est*, ad Verbum commodissimè referri, utpote ex Deo Unigenito natum, ac proinde Deum.

Nullus est scriptor, apud quem Artemonius sic ratiocinando non facile inveniatur excogitatam à se lectionem. Itaque asseverare non dubitat Theophilum Antiochenum legisse: *Et Dei erat Verbum*, quia prolatio Filii ita legendo melius colligitur. Quinetiam pro his verbis: *θεὸς ὃν ὁ λόγος καὶ ἐκ θεῶν πεφυκώς, ὅπότ' ἀν βέλῃται ὁ πατὴρ τῷ ὅλῳν, πέμπει αὐτὸν εἰς πᾶσα τόπον*. *Deus igitur, cum sit Verbum & ex Deo genitum, quando vult Pater, mittit illud in aliquem locum*; legendum pronuntiat *θεὸς ὃν ὁ λόγος*, *Dei igitur cum sit*, &c. Temeritatem absurdam exagitat, quisquis hoc Theophilo propositum esse sciet, ut eum, qui ambulavit in Paradiso, & Deum esse & à Deo genitum demonstret.

Quamvis Tertullianus sæpe ad refellendum Praxeam utatur initio Joannis; quamvis tota illius argumentorum series postulet, ut eum legisse credamus: *Et Deus erat Verbum*. (Probat enim aliam præter Patrem esse personam, quæ & Deus sit & à Patre distincta) non tamen veretur Artemonius has voces: *Et Deus erat sermo*, ex capite xij. libri contra Praxeam

Cap. 5.

Part. I. cap.
ix. xij. xiv.
& xxxj.

Cap. j.

Lib. II. ad
Autolycum,
n. 22.Cap. xij. &
xv.Artemon.
cap. xij. &
seqq.Lib. I. cap.
viiij. n. 5.

expungere : in aliis autem locis legendum contendit : *Et Dei erat sermo.* Argumenti loco ineptè sumit, quòd Praxeas numquam objiciat has voces; quòd ipse Tertullianus profiteatur duos à se deos aut dominos non dici, sed si Pater & Filius nominentur, Deum Patrem esse dicendum, Filium Dominum. Expungit etiam ex capite vij. libri in Prax. has de Filio voces : *Qui ipse Deus cognominatus est : Et sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo.* Sic etiam ex cap. xij. *Qui si ipse Deus est, secundum Joannem, & Deus erat sermo.* Repugnare pronuntiat, ut Christus ipse Deus dicatur; cùm id Patris proprium sit. At non vidit aut videre noluit quod luce clarius est, hanc esse Tertulliani sententiam, ipsum quoque Christum esse Deum : at illum minimè dicit esse ipsum Deum : atque etiam si dixisset, non idcirco ex tot illius operum locis expungi sine summa temeritate posset testimonium Scripturæ, quod ad omnes illius sententias & argumenta maximè appositum est.

Tempus non teram in iis refellendis, quæ de S. Cypriano, Origene & Novatiano nugatur. Cyprianum, utpote legendi Tertulliani studiosissimum, eodem modo ac ipsum Tertullianum legisse non dubitat : Origenem inventorem fuisse pronuntiat vulgatæ hujus lectionis : *Et Deus erat Verbum.* Novatianum autem legisse : *Et Dei erat Verbum,* hoc præclaro argumento probat, quòd Christi divinitatem Novatianus ex his tantùm verbis repetat : *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis;* cùm multò proclivius fuisset his verbis uti : *Et Deus erat Verbum,* si ea legisset in Evangelio Novatianus. Sed in hoc loco Novatianus duo probare instituit; Verbum esse Deum, & hoc Verbum hominem factum esse : Divinitatem Verbi probat ex testimonio Joannis, quem dixisse asseverat, Verbum esse Deum. Ejusdem Verbi incarnationem ex his verbis demonstrat : *Verbum caro factum est.* Ex his autem verbis : *Et Deus erat Verbum,* probat in cap. xij. Deum de

Deo processisse, quia Deus est sermo qui processit ex Deo.

V. Sed quia numquam jactantior est Artemonius, quàm cùm veterum hæreticorum sententias exponit, unum aliquod illius hac in re eruditionis specimen exhibendum. Heracleonem Valentini discipulum, ita Joannis initium, ut ipsum Socinum, interpretatum esse contendit; quia Verbum antiquissimus ille hæreticus mundo & creatione posterius esse dicebat apud Origenem. Quod autem idem Heracleon opinatus est Verbum creatori, five demiurgo, causas creationis suppeditasse, id Artemonius de causa finali accipit, ita ut demiurgus propter futurum λόγον omnia creaverit.

Demonstrat hæc interpretandi ratio peritiorem hunc hominem non esse in explicandis hæreticorum nugis, quàm in doctrina sanctorum Patrum oppugnanda. Non enim mundum Heracleon, sed Æones ante Verbum factos esse dicebat: nec mundum à Verbo creatum negabat, sed solos Æones excipiebat, quos à Verbo creatos nollet. Hinc, teste ibidem Origene, his Joannis verbis : *Καὶ ἡ οὐσία ἀπὸ τοῦ ἐγένετο ἔστι ἐν, &c.* *Et sine ipso factum est nihil, &c.* addebat, *ἔστι ἐν τῷ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τῇ κτίσει, nihil eorum quæ in mundo & creatione.* Verbum autem, ex eodem Heracleone, causas creationis demiurgo suppeditasse dicebatur, non quòd Verbum esset causa finalis, ut pronuntiat Artemonius, sed quia demiurgus ille, quem Valentiniani inferiores quemdam Deum & animale

Adeo ignotus fuit Artemonio Valentinianorum demiurgus, ut unum Deum ab Irenæo diligenter prædicari putet, quia illi duos deos esse dicebant, Deum & Unigenitum. At constat duos

Cap. xxxj. 8.
Cap. xxx.
Cap. xix. &
xxiv.

Novat. cap.
xix.

Cap. xxiij.

Tom. i. in
Joan. p. 16.

illos deos, summum Deum & summo Deo inferiorem demiurgum intelligendos esse.

CAPUT IX.

In aliis Novi Testamenti libris eadem de Christi divinitate doctrina ac in quatuor Evangeliiis.

I. *Quàm magnificè de Christo Dei Filio & Deo sentiat Paulus, ostenditur.* II. *Testimonia S. Jacobi, S. Petri & S. Judæ.* III. *Item S. Joannis ex Epistola prima & Apocalypsi.* IV. *Filii incarnatio magnum mysterium.* V. *Tota res in fide posita.* VI. *Morum præcepta & aliorum dogmatum defensionem ex hoc mysterio repetunt.* VII. *Controversia Apostolorum cum Judæis nihil relinquit loci Arianis & Socinianis explicationibus.* VIII. *Nonnullæ observationes, ex quibus patet has explicationes ætati Apostolicæ ignotas fuisse.*

I. **N**ON verendum est ne qua inter quatuor Evangelia & alios Novi Testamenti libros discrepantia occurrat. Eadem ubique tanti mysterii prædicatio & admiratio. Ut ab Apostolo incipiam, nihil de æterno Dei Filio cogitari potest, quod non ille in suis Epistolis luculenter doceat.

Rom. viij. 32. Christum vocat proprium Dei Filium, qui Dominus est domûs suæ, non ut Hebr. iij. 5. Moyses, qui *fidelis erat in domo ejus tamquam famulus*: Filium infra Angelos minoratum, cùm carnem suscepit, Ibid. ij. 9. *ut gratiâ Dei, pro omnibus gustaret mortem.* I Cor. xv. 47. Filium qui è cælo venit: *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de cælo, cælestis.* Filium in deserto tentatum ab Israëlitis, qui omnia adimplevit quæcumque per Prophetas promiserat. 2. Cor. j. 19. *Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Silvanum, & Timotheum, non*

fuit est & non, sed est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt: in illo est. Negat Apostolus in se reperiri *est & non*; seque eam doctrinam prædicasse, & ita Christo affixum esse declarat, ut extra animi levis suspicionem esse debeat. Christi autem in promissis perficiendis fidem non laudaret Apostolus, si Christus promissorum auctor non esset.

Filius Dei, ex doctrina Apostoli, *splendor gloriæ, & figura substantiæ Patris, imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ.* Illius æternitas præclare describitur his verbis: *Melchisedech rex Salem, sacerdos Dei summi, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.* *Jesus Christus heri, & hodie: idem est & in sæcula.* Æternitas simul & omnipotentia demonstrantur, cùm ad eum refertur illud Psalmi: *Tu in principio, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli.* *Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes ut vestimentum veterascent: & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Et in Epistola ad Colossenses: *Omnia per ipsum & in ipso creata sunt; & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.* Sæpe aliàs omnia per eum facta dicuntur, ut Hebr. j. 2. 1. Cor. viij. 5. Ephes. iij. 9. *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundum operationem, quâ etiam possit subicere sibi omnia.*

Cùm Filius totam divinitatis substantiam à Patre acceperit, æquum est ut Deus æqualis Patri dicatur. Hinc vocatur *Deus manifestatus in carne, Deus benedictus in sæcula, Deus magnus: Exspectantes beatam spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi.* *Qui, cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* Deus omnium creator dicitur: de illo enim ait Apostolus: *Qui autem omnia creavit, Deus est.*

Hebr. j. 2.

Coloss. j. 15.

Hebr. vij. 1.

Ibid. xij. 5.

Ibid. j. 10.

Coloss. j. 16.

Philip. iij. 21.

1. Tim. iij. 16.

Rom. ix. 5.

Tit. ij. 13.

Philip. ij. 5.

Hebr. iij. 4.

Non

Rom. x. 11. Non minùs significanter apud Paulum usurpatur Domini appellatio, quam Christo passim tribuit. Neque enim, exempli gratiâ, ad alium, quàm ad summum & æternum Deum, referri possunt hæc Pauli verba: *Dicit enim Scriptura: Omnis, qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Judæi & Græci: nam idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim, quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Hæc omnia ad Christum referri liquet, ex his quæ præcedunt: *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, &c.* In eadem Epistola xiv. 7. hæc legimus: *Nemo enim nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit; ut & mortuorum & vivorum dominetur.* Ex his patet Dominum idem sonare ac Deum: & Christum eo sensu Dominum nostrum dici, quatenus illius servi sumus: omnia nostra ab eo accepimus: & ad eum omnia referre debemus. Hinc peccata ut in se commissa dimittit, hinc eum super omnia diligere debemus: *Supportantes invicem, & donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam: sicut & Dominus donavit vobis, ita & vos. Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi, gratias agentes Deo & Patri per ipsum.*

Coloss. iij. 13. Ibid. 17.

Quidquid Filii ac Dei & Domini titulis significari potest, id plenè & cumulatè expressum habemus in testimoniis Prophetarum, quæ ad Christum refert Apostolus. In his testimoniis Judæi confugiunt ad Christum, eique dicunt, ut in prima parte hujus libri cap. vij. probatum est, *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Domine, exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.* Christus in Psalmo lxxvij. Deus omnipotens dicitur, qui è summo cælo, in quod ascendit, dona hominibus largitur, seque miracula olim à se Judæis concessa aliquando renovaturum pro-

mittit, Ephes. iv. 8. Deus vocatur, cujus sedes in sæculum sæculi, Deus unctus à Deo suo, Deus Altissimus super omnem terram, cujus à facie fluunt montes, quemque jubet Pater ab Angelis adorari: Deus, cujus in manu omnes fines terræ, cujus manus & mare & aridam fundaverunt: Dominus Deus noster, cujus in requiem non intrarunt Israëlita, à quibus tentatus est in deserto, Hebr. j. & iij. Deus, de quo scriptum est: *Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu,* Rom. xiv. 11.

II. Jacobus Epistolam suam sic incipit, ut Christum Deum & Dominum appellet, aut saltem Deo Patri æqualem esse agnoscat: *Jacobus Dei & Domini nostri Jesu Christi servus.*

Non possumus de Christo non intelligere quæ leguntur in cap. v. *Patientes igitur estote, fratres, usque ad adventum Domini. . . . Quoniam adventus Domini appropinquavit. . . . Ecce Judex ante januam assistit. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ, Prophetas, qui loquuti sunt in nomine Domini. . . . Sufferentiam Job audistis, & finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est, & miserator.* Et vers. 14. *Infirmatur quis in vobis? Inducat Presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, &c.*

S. Petrus disertè declarat Christum esse cum Patre summum illum Deum, qui Jehova in Scripturis vocatur. Refert enim ad Christum illud Psalmi: *Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus.* Sic enim legimus in Epist. 1. *Si tamen gustatis, quoniam dulcis est Dominus: ad quem accedentes lapidem vivum, & ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum: & ipsi tamquam lapides vivi superadificamini. . . . Vobis igitur honor*

Psal. xxxij.

9.

Cap. ij. 2.

Vers. 7. & 8.

Isai. viij. 14.

106 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

1. Petr. iij. 15.
 citur. Unde etiam, quod in eodem
 Isaïæ loco dicitur, *Dominum exercituum
 ipsum sanctificate*, id Petrus ad Chri-
 stum sic refert: *Dominum autem Chri-
 stum sanctificate in cordibus vestris*. Hæc
 Vulgatæ verba non spernendis aucto-
 ritatibus nituntur: sed etiam si lega-
 mus, ut in editis Græcis habemus,
 κρείον δὲ τὸν θεὸν ἀγαπάτε ἐν ταῖς καρ-
 διας ὑμῶν, *Dominum autem Deum san-
 ctificate in cordibus vestris*, non idcirco
 hæc à Christo Domino divelli pote-
 runt; quippe cùm Isaïas prædicat Do-
 minum exercituum, quem jubemur
 sanctificare, lapidem offensionis, & pe-
 tram scandali, futurum duabus domi-
 bus Israël, id quod in Christo imple-
 tum fuisse Petrus declarat. Christum
 Deum esse, à quo omnes peccando
 recesseramus, & ad quem credendo
 convertimur, ex his etiam verbis per-
 spicitur: *Eratis enim sicut oves erran-
 tes, sed conversi estis nunc ad Pastorem
 & Episcopum animarum vestrarum*.

ij. ult.

Secundam Epistolam sic incipit Pe-
 trus, ut Christo & Dei nomen & divi-
 nam potentiam manifestè attribuat.
*Simon Petrus, servus & Apostolus Jesu
 Christi, iis qui coequalem nobiscum sor-
 titi sunt fidem in justitia Dei nostri, &
 Salvatoris Jesu Christi. Gratia vobis &
 pax adimpleatur in cognitione Dei, &
 Christi Jesu Domini nostri*. Deinde in
 tertio versiculo: ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας
 δυνάμεως ἀπὸ τῶν πρὸς ζωὴν καὶ εὐσε-
 βειαν δεδορημένων, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τῆς
 καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς.
*Quomodo divina illius virtus omnia,
 quæ ad vitam & pietatem spectant, no-
 bis donavit per cognitionem illius, qui
 vocavit nos propriâ gloriâ & virtute*. In
 his quæ sequuntur, divinam Christi
 prædicat naturam, dum nos divinæ
 naturæ, propterea quòd Christus habi-
 tat in nobis, consortes esse dicit. Sic
 enim addit: *Per quem maxima & pre-
 tiosa nobis promissa donavit*: (Gr. δὲ ὧν
 τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγελματα
 δέδωκεται.) *ut per hæc efficiamini divina
 consortes natura: fugientes ejus, quæ in
 mundo est, concupiscentiæ corruptionem*.

Ibidem ut Christum probet Filium

Dei esse, narrat se speculatorem fuisse
 illius majestatis & auditorem testimo-
 nii, quod Filio Deus Pater perhibuit:
*Accipiens enim à Deo Patre honorem &
 gloriam, voce delapsâ ad eum hujusce-
 modi à magnifica gloria: Hic est Filius
 meus dilectus, in quo mihi complacui;
 ipsum audite*.

Verf. 17.

S. Judas qui se Jesu Christi servum
 initio Epistolæ dicit, egregiis colori-
 bus pingit hæreticos, *Dei nostri gratiam
 transferentes in luxuriam, & solum Do-
 minatorem & Dominum nostrum Jesum
 Christum negantes*. Græcè καὶ τὸν μόνον
 δεσπότην θεὸν καὶ κρείον ἡμῶν Ἰησοῦν Χρι-
 στὸν ἀρνέμενοι. Cùm hæc omnia suâ
 sponte ad Christum referri possunt,
 tùm vero id ex simili secundæ Petri
 Epistolæ loco confirmari potest. Sic
 enim de iisdem hæreticis Petrus: *Eum,*

Verf. 4.

2. Petr. ij. 1.

qui emit eos, Dominum negant.
 Non videntur à Christo abstrahi
 posse, quæ sequuntur in Epistola Ju-
 dæ: *Commonere autem vos volo, scien-
 tes semel omnia, quoniam Jesus popu-
 lum de terra Ægypti salvans, secundò
 eos, qui non crediderunt, perdidit: Ange-
 los verò, qui non servaverunt suum prin-
 cipatum, sed dereliquerunt suum domi-
 cilium, in judicium magni diei, vincu-
 lis æternis sub caligine reservavit*. Græcè
 non legitur Ἰησοῦς, sed κρείος, quod qui-
 dem Filio Dei æquè convenit. Nam
 judicium jam de Israëlitis & malis An-
 gelis factum idcirco commemorat S.
 Apostolus, ut illud timeatur, quod de
 omnibus impiis idem judex facturus
 est. Prophetavit autem & de his septi-
 mus ab Adam Henoch, dicens: *Ecce ve-
 nit Dominus in sanctis millibus suis, fa-
 cere judicium contra omnes, & arguere
 omnes impios, &c.*

Jud. 5.

Verf. 14.

Docet idem Apostolus nos à Jesu
 Christo conservari, ac spes nostras in
 ejus misericordia ponendas. *His qui
 sunt in Deo Patre dilectis, & Christi Jesu
 conservatis, & vocatis*. Gr. τοῖς ἐν θεῷ
 πατρὶ ἡγιασμένοις, καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρη-
 μένοις κλητοῖς. *His qui à Deo Patre san-
 ctificati, & à Jesu Christo conservati sunt
 vocati*. Et verf. 21. *Vosmetipsos in dile-
 ctione Dei servate, expectantes misericor-*

Verf. 1.

diam Domini nostri Jesu Christi in vitam aeternam.

1. Joan. v. 5. III. Ut Evangelium, ita Epistolas eo consilio scripsit S. Joannes, ut Jesum esse Filium Dei credamus. *Quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Jesus est Filius Dei? Et hoc est mandatum ejus, ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi, iij. 23. In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli, Ibid. 8. In hoc apparuit caritas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. In hoc est caritas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris, iv. 9. 10. Ut Evangelium, ita Epistolam primam exorditur à sublimi & magnifico Filii divinitatis præconio, qui fuit ab initio, quique est vita aeterna, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis.*

Ut in Evangelio Pater & Filius unum esse, Pater in Filio, & Filius in Patre esse dicuntur, ita pluribus in locis hujus Epistolæ eadem Filii consubstantialis notio manifesta est. Nam dum Filius manet in nobis, & nos in eo, ipse etiam Pater manet in nobis. *Qui autem servat verbum ejus, verè in hoc caritas Dei perfecta est; & in hoc scimus, quoniam in ipso sumus. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare, ij. 5. 6. Et hoc est mandatum ejus, ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi; & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Et qui servat mandata ejus, in illo manet, & ipse in eo: & in hoc scimus, quoniam manet in nobis de Spiritu, quem dedit nobis, iij. 23. 24. Dum autem Filius manet in nobis, ipse etiam Pater in nobis est: Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, & Patrem habet. Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat: Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis, ij. 23. 24. In his testimoniis illud etiam observandum est, Christum, ut æternæ legis auctorem, mandata & præcepta*

tradidisse, & Spiritum Sanctum ab eo dari. Unde etiam novæ generationis auctor dicitur, ij. 27. *Et sicut docuit vos, manete in eo. Et nunc, Filioli, manete in eo; ut cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in adventu ejus. Si scitis, quoniam justus est; scitote, quoniam & omnis, qui facit justitiam, ex ipso natus est.*

Quidquid in hac Epistola differuerat dilectus discipulus, id in clausula paucis verbis comprehensum repræsentat: *Et scimus, quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, & vita aeterna.*

Christus in Apocalypsi magnificis ornatur titulis, eique consentanea titulis opera tribuuntur, quæ divinam illius majestatem ac summum in humanas mentes & in res omnes creatas imperium declarant.

Supra observatum est Christum sub ea specie visum esse Joanni, sub qua Daniëli & Zachariæ, ut Verbum ac Deus de Deo, apparuerat. *Qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum: Vincenti dat edere de ligno vite, quod est in paradiso, non aliam sanè ob causam, nisi quia ipse paradysum plantavit. Ut primus & novissimus, id est, ut primogenitus omnis creaturæ, sine quo nihil factum est; & primogenitus mortuorum, sine quo nihil ad vitam redit, dat coronam vite; & efficit, ut qui vicerit, non lædatur à morte secunda. Qui habet romphæam utrâque parte acutam, pugnat cum Nicolaitis gladio oris sui, & vincenti dat manna absconditum; quibus verbis beneficium à se olim Israëlitis concessum manifestè commemorat. Filius Dei, qui habet oculos tamquam flammam ignis, & pedes ejus similes aurichalco, sic divinam suam potestatem declarat: Et filios ejus interficiam in morte, & scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans renes & corda; & dabo unicuique vestrùm secundum opera sua. Et qui vicerit, & custodierit usque in finem opera*

Apoc. ij. 1.
& 7.

Ibid. 8. 10.
& 11.

Ibid. 12. &
16.

Ibid. 18. 23.
& 26.

mea, dabo illi potestatem super gentes.

Apoc. iij. 7.
9. & 10.

Sanctus & verus, qui habet clavem David, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit, summum in hominum corda dominatum exercet. Ecce dabo de synagoga Satanae, qui dicunt se Judaeos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce faciam illos ut veniant, & adorent ante pedes tuos: & scient quia ego dilexi te. Quoniam servasti verbum patientiae meae, & ego servabo te ab hora tentationis, qua ventura est in orbem universum tentare habitantes in terra.

Ibid. 14. &
18.

Testis fidelis & verus, qui est principium creaturae Dei, id est, ut supra explicui, Sapientia, quam Dominus posedit initium viarum suarum, convenienter huic titulo ait: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, ut locuples fias. . . . Ego quos amo, arguo, & castigo. Similia à Deo pronuntiantur, Isai. lv. 1. Et Proverb. iij. 12. Quem enim diligit Dominus, corripit.

Eadem adoratio, idemque cultus Patri & Filio defertur: *Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum.*

Vocatur Christus Rex regum, & Dominus dominorum, xvij. 14. xix. 16. Vocatur nomen ejus, Verbum Dei, xix. 13. Ad eum refertur, eique proprium traditur, quod de Deo transfixo praedicatur apud Zachariam. Legimus apud Isaiam: *Miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos.* Similia de Agno dicuntur in Apocalypsi vij. 17. Quod autem Isaias dicit: *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur; ecce merces ejus cum eo, id Christus ipse dictum de se esse testatur, dum ait: Ecce venio citò, & merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua. Ego sum Alpha & Omega, primus & novissimus, principium & finis, Apoc. xxij. 12.*

IV. Commentitias interpretationes penitus convellit adhibita ab Apostolis hujus mysterii praedicandi ratio. Hanc enim de Deo incarnato doctrinam, ut magnum mysterium ac in sola fide positum, defendunt. Profecto

magnum est pietatis mysterium; Deus

1. Tim. iij.
16.

manifestatus est in carne. Sic etiam in Epistola ad Colossenses, postquam docuit Paulus Christum esse imaginem Dei invisibilis, primogenitum omnis creaturae, in ipso omnia condita esse, ipsum esse ante omnia, & omnia in ipso constare; paulò post addit hanc sibi commissam dispensationem, ut impleat verbum Dei; mysterium, quod absconditum fuit à saeculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus. Virium suarum esse non putat de tanto mysterio, ut par est, differere; Colossenses jubet pro se orare, ut Deus, inquit, aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, (propter quod etiam vinculus sum) ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. Epistola ad Ephesios nihil ferè aliud habet, nisi hujus mysterii commendationem. Mihi omnium sanctorum minimo, inquit, data est gratia haec: In gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, & illuminare omnes, qua sit dispensatio sacramenti absconditi à saeculis in Deo, qui omnia creavit, (per Jesum Christum Gr.) ut innotescat principatibus & potestatibus in caelestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, secundum praefinitionem saeculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro, in quo habemus fiduciam, & accessum in confidentia per fidem ejus. An non maximi mysterii admirationem in animis concitare conatur S. Joannes, cum Epistolam suam sic orditur: Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, &c.

Coloss. j. 26.

Ibid. iv. 3.

Ephes. iij. 8.

V. Huc accedit quod negant Apostoli se verborum figuris indulgere: totam rem in fide positam declarant, & ad credendum etiam atque etiam hortantur. Et ego, inquit Paulus, in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos; & sermo meus, & praedicatio mea, non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis: ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute

1. Cor. ij. 3.

Dei. Et cap. iv. vers. 20. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.*

Testatur igitur Paulus Evangelium clario & simplici sermone à se prædicatum: totam rem in fide positam fuisse; seque conatum esse difficultatem, quæ ex rerum magnitudine nascebatur, non persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed ostensione spiritus & virtutis, superare; ne Christianorum fides non Dei donum esse, sed eloquentiâ & artificio expressâ videretur. Hinc etiam Evangelium solis incredulis

2. Cor. iv. 2.

opertum declarat. *Non ambulantes in astutia, inquit, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo. Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum; in iis, qui pereunt, est opertum: in quibus Deus hujus sæculi excacavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.* Clare igitur & dilucidè veritatem Paulus omnibus hominibus nuntiabat: positâ fide nihil supererat difficile, at incredulis tenebræ erant omnia hæc mysteria. Sic etiam Petrus:

2. Petr. j. 16.

Non doctas fabulas sequuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem & præsentiam; sed speculatores facti illius magnitudinis.

In Epist. ad Coloss. postquam de Christo tam magnificè loquutus est Paulus, hortatur Colossenses, ut permaneant in fide fundati, & stabiles, & immobiles à spe Evangelii. Hortatur ut quæ eis de Christo tradiderat, ea numquam ex animo elabi aut convelli patiantur. *Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum, in ipso ambulate, radicati, & superædificati in ipso, & confirmati fide, sicut & didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione.* Nolebat ergo Paulus ad metaphoras vocari, sed constanter credi, & fidelium animis imprimi & insculpi, quod de Christo docebat. Sic etiam Joannes: *Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat. Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis.* 1. Epist. ij. 24.

Coloss. j. 23.

Ibid. ij. 6.

VI. Demonstratu difficile non esset, quidquid de moribus præcipiunt Apostoli, id Christi divinitate tamquam fundamento niti, ac multa eos dogmata, imo totius religionis defensionem & commendationem, ex hoc mysterio repetere. Sed hæc longæ pertractionis materia esset. Paucis contentus ero observationibus.

Ut nos avertat à temerariis judiciis Apostolus, ponit nobis ante oculos terribile Christi tribunal, qui solus judex est, ac de se ipse dicit: *Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu,* Rom. xiv. 11. Ut invidiæ vitium à Christianorum moribus arceat, declarat unicuique gratiam dari secundum mensuram donationis Christi; idque probat ex Psalmo lxxvij. ubi Christus Deus Israël, Deus Sinai, Deus qui pertransiit in deserto & terram movit, varia hominibus dona largiri dicitur, Ephes. iv. 8. Summæ caritatis exemplum à quo petit, nisi ab eo, qui, cum in forma Dei esset, formam servi accepit? Philip. ij. 6. Cum Timotheum docet, quomodo oporteat eum in domo Dei conversari, objicit ei Incarnationis mysterium: *Et manifestè magnum est pietatis sacramentum: Deus manifestatus in carne.*

1. Tim. ij. 16.

Sub ipsis Apostolis prodire hæretici detestabiles, qui resurrectionem negarent, & corpus dissolutum ac putrefactum, divinâ potentiâ refingi non posse statuerent. At Paulus eam Christo potentiam attribuit, cui nihil possit resistere: *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundum operationem, quâ etiam possit sibi subicere omnia.* Galatarum & Colossensium Ecclesias inquieti erroris artifices turba-
verant, dum primis circumcisionem & alia legis instituta imponere, Colossensibus autem nescio quem præterea Angelorum cultum, quasi per Angelos mundus conditus fuisset, inurere conantur. Demonstrat Paulus nos legis onere solutos esse, quia misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum

Philip. ij. 20.

110 De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.

sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, Gal. iv. 4. Si quid Colossensium animis factum esset vulneris, id Paulus sanare conatur, dum Angelos ab ipso Christo creatos esse docet, Coloss. j. 16.

Quid propositum est Apostolo in Epistola ad Hebræos, ubi tanto verborum & sententiarum splendore demonstrat Christum esse Filium Dei, & splendorem gloriæ, & figuram substantiæ ejus, Deum creatorem cœli & terræ, Deum magnum ab Israëlitis per quadraginta annos tentatum, Deum quem omnes Angeli jubentur adorare? Demonstrare instituit quantum lex vetus à nova, Moses à Christo distet; ac Hebræos Christianos, qui in magnis persecutionum ærumnis versabantur, ad constantiam & fiduciam hortatur. In hac rerum pertractandarum ratione nulla prorsus relinquitur inanum figurarum suspicio. In aliis Apostolorum Epistolis idem mysterium, ut pietatis Christianæ fundamentum, proponitur. Omnipotentiam Christi, & divinam ejus naturam commemorat Petrus, ut divina consortes naturæ fugiamus ejus, quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem. Filium Dei, qui fuit ab initio, nuntiat nobis Joannes, ut gaudium nostrum sit plenum. Ex eo, quod Deus miserit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris, hortandi ad caritatem occasionem sumit: Si sic Deus dilexit nos, & nos debemus alterutrum diligere. Ex infinito sanguinis pro nobis effusi pretio, quam multa, partim solatii, partim terroris plena ducuntur præcepta?

VII. Quominus Apostoli allegoriis indulgerent, illud etiam eos detertere debuit, quod gravissima eis intercedebat cum Judæis dissensio. His scandalum erat Christus crucifixus, & quovis loco parati erant ad vexandos hujus mysterii prædicatores. Et Dominum occiderunt Jesum, inquit Paulus, & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus adversantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut salvæ fiant, ut impleant peccata

sua semper: pervenit enim ira Dei super illos usque in finem. Probè meminerant Apostoli Christum idcirco Judæis in offensam venisse, quòd se Filium Dei è cœlo missum diceret, ac sese Deo adæquaret. Post ejus ascensionem eadem prædicare non desinunt: nullis Judæorum injuriis deterri possunt, quominus palam & apertè doceant Filium Dei, qui est Deus benedictus in sæcula, creator cœli & terræ, splendor paternæ gloriæ, imago Dei invisibilis, in mundum venisse, carni & sanguini communicasse, & cum in forma Dei esset, formam servi assumisse, & natum ex muliere. Judæis exprobrant incredulum animum, & cum legitur Moyses, velamen positum super cor eorum. Ex hoc Dei in terras descensu causas abrogandæ legis deducunt: ac tantò Christum Mose præstare contendunt, quantò Filius à servo, creator distat à re creata. Quis ergo metaphoris & allegoriis locus in tanta adversus molestissimos adversarios contentione, in tam constanti asseveratione rei longè difficillimæ? Etiam si Christi verba seorsim spectata ad metaphoras pertrahi possent; tam discretè ab Apostolis tamque vehementer confirmata non possent.

VIII. Ex his quæ tum ex sanctis Evangeliiis, tum ex aliis Novi Testamenti monumentis depromimus, hæc certissima rationis conclusio deducitur, Christum in omnibus Ecclesiis, antequam scriberent Apostoli, ut verum & æternum Dei Filium, adoratum fuisse. Nam 1°. Scribebant accommodatè ad eam fidem, quæ jam in omnium animis vigeat; & quod litteris mandabant, id dudum antea vivâ voce traderant. Sic Paulus in Epist. ad Colossenses, in qua Christum imaginem Dei invisibilis esse, & per eum ac in ipso omnia creata docet, hortatur eos ut hæc ipsis dudum tradita retineant. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum, in ipso ambulate. Reverâ quis stupor Colossensium fuisset, si hæc, numquam aliàs audita, tunc primùm ex Pauli Epistola cognoscerent? Dudum

1. Petr. j. 4.

1. Joan. iv. 9. 10.

1. Thess. ij. 15.

2. Cor. iij. 15.

Coloss. ij. 6.

ergo prædicatum fuerat Colossensibus, Christum cœli & terræ creatorem esse, nec aliud Paulo tum in hac, tum in aliis Epistolis propositum, quàm ut doctrinam jam ubique stabilitam confirmet.

2°. Variis temporibus scripserunt Apostoli: sed summus inter omnes consensus, nec Evangelia sacris Epistolis, nec qui seriùs scripsere, prioribus discrepant. Sive autem Christi dicta & facta litteris mandarent, sive fide-
lium pietatem & fidem Epistolis foverent; hæc semper maxima illorum cura est, ut Christum Dei Filium, ac Deum esse, omnibusque divinitatis attributis præditum doceant. Quid ergo loci esse potuit metaphoricis explicationibus, aut quandonam ad eas descendisse Apostolos dicemus, si ut quæque se dabat occasio, aut contra Judæos agendi, aut infirmos Christianos confirmandi, aut erroris artifices refellendi, aut de moribus præcipiendi, & ad caritatem & humilitatem adhortandi, argumenta ex Filii Dei in terras descensu ducebant, ut ab eis factum demonstravimus?

3°. Socinianas & Arianas interpretationes primis illis temporibus notas non fuisse, hoc etiam argumento demonstratur, quòd Joannes, qui omnium novissimus scripsit, omnium uberimè de Christi divinitate loquatur, ac Christum magnificentius, quàm cæteri Evangelistæ, differentem inducat. Nam si, antequam Joannes scriberet, metaphoræ & allegoriæ in aliis Scripturis evolvi & explanari solebant; necesse fuit nascentem Ecclesiam in summa rerum perturbatione versari, & Sacerdotes molestissimo labore implicari in his interpretationibus excogitandis, quas vix ac ne vix quidem hominum otiosorum labor extundere potuit. Cur ergo Joannes, cum probè intelligeret, quot & quanta incommoda ex allegoriis consequuta essent, in hoc genere tam licenter luxuriavit? Deinde verò si quæ de Christi descensu è cœlo & præexistentia in scripturis legebantur, ea ad metaphoras revocari solebant; cur Joannes, quasi

hunc morem abrogare vellet, Christum inducit tam asseveranter docentem se è cœlo descendisse, ante Abraham exstitisse, & apud Patrem ante mundi constitutionem fuisse?

4°. Hoc certissimum principium statuere possumus. Si Christus idem de se ipse semper docuit; si quod ipse de se docuerat, id Apostoli confirmare non destiterunt; nihil insanius quàm metaphoras in hujusmodi testimoniis veneri: nemo integræ mentis dubitare potest, quin mysterium Incarnationis à Christo & Apostolis prædicatum fuerit, & ab omnibus creditum. At idem de Christo semper dictum fuisse, evidenter à me demonstratum spero & confido.

CAPUT X.

Uberius examinantur nonnulla Apostoli testimonia de Filio Dei.

I. *De locis in quibus Christus dicitur venisse in mundum.* II. *Defenditur initium Epistolæ ad Hebræos.* III. *Item illud: Qui est imago Dei invisibilis, &c.* IV. *Filius Dei intelligi debet his in verbis: Vivus est enim sermo Dei.*

I. **S**CRIPTURÆ testimonia, quæ in superiori capite retulimus, non solum cum Christi & Evangelistarum dictis comparata invictum habent argumentum, sed etiam seorsim considerata novum robur acquirunt. Atque illud quidem facilè in primis perspicitur, Christum in his testimoniis ita Filium Dei appellari, ut Filius è cœlo ad hominum salutem missus intelligatur. Nam cum ait Paulus: *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?* donum Dei prædicat ita magnum, ut, eo semel accepto, nihil prorsus sit quod non sperare debeamus. Quare necesse est, ut hoc donum majus quidpiam sit

Rom. viij.

32.

ipsâ hominum salute, si quidem quæcumque post hoc donum accipimus, sunt illius veluti quædam appendix. Hæc autem quomodo conciliari possint cum exilibus & jejunis Socinianorum & Arianorum commentis? Quis Dei amorem in hoc maximè admirabilem dicat, quòd simplicem hominem pro nobis aut rem creatam tradiderit?

Ut apud Evangelistas, ita in aliis Novi Testamenti libris, sæpe Filius Dei in mundum venisse, in mundum missus esse dicitur. *Fidelis sermo*, inquit Paulus, & *omni acceptione dignus*, quòd *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret.*

Hic solita obtrudunt acumina & Filium Dei in mundum venisse dicunt, cum Evangelium prædicare cœpit, seque hominibus ostendit. Sed 1°. Christus non solum dicitur venisse in mundum, quod tamen satis perspicuum foret, sed etiam venisse *in hunc mundum*, quod quidem nullo possunt exemplo eludere. Necessariò enim hæc verba mundum, in quo habitamus, significant; velut cum ait Paulus: *Nihil enim intulimus in hunc mundum.* 2°. Christus venit peccatores salvos facere: At quandonam hoc opus aggressus est? Nonne cum natus est ex muliere & sub lege, ut conceptis verbis declarat Paulus? Tunc ergo venit in mundum missus à Patre. 3°. His in locis cum Christi adventus in hunc mundum, ut maximum Dei in homines amoris indicium, commemoratur; tum etiam beneficium divinum in hoc maximè commendatur, quod natus sit ex muliere, natus sub lege, quod missus sit *in similitudinem carnis peccati*. Missio autem illa, quam Christus tempore à Patre definito suscepit ad prædicationem Evangelii, eventus est non ille quidem in aliis Scripturæ locis omissus, at in illis, quæ nunc à nobis examinantur, minimè memoratus; aliud est enim nasci ex muliere & sub lege, aliud prodire in

publicum ad prædicationem Evangelii. Neque illud præcipuè admiramur, quod Verbum Dei caro factum divinam legem hominibus prædicaverit, sed quod caro factum sit, ut hanc legem in cordibus nostris scriberet. Referenda ergo ad Christi incarnationem ea testimonia, in quibus Dei caritas obmissum in similitudinem carnis peccati Filium commendatur. 4°. Docet Paulus Filium missum esse *in similitudinem carnis peccati*, ut quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, liberaremur à lege peccati & mortis. At prædicatione Evangelii non multò aptior, quàm ipsa lex, fuisset ad nos liberandos. Necesse ergo fuit, ut Filius, Dei carne assumptâ, caput nostrum fieret, nosque ejus membra Spiritum ab eo acciperemus. 5°. Christus venisse è cœlo dicitur, 1. Cor. xv. 47. & ex eo, quòd ascendit in cœlum, observat Apostolus, necesse esse ut prius descenderit. *Quòd autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terre?* Ephes. iv. 9.

Filii notio in his etiam Pauli verbis præclare exprimitur: *Ideo ingrediens mundum, dicit: Hostiam & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi. Holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt? Tunc dixi: Ecce venio.* Notum est in Hebræo fonte legi: *Aures autem perforasti mihi.* Sed cum sæpe Paulus & alii Apostoli sic vetus Testamentum citent, ut verba leviter immutent, sensu prorsus incolumi; nil mirum est idem hîc evenisse. Ex hoc autem testimonio illud 1°. Perspicitur tunc Christum ingressum esse in mundum, cum carnem in utero Virginis assumpsit. Cur enim tum demum diceret, *corpus aptasti mihi*, cum Evangelium prædicare cœpit? 2°. Filium Dei ad redimendos eos, qui sub lege erant, nullâ re aliâ opus habuisse nisi carne. Nam cum impossibile esset sanguine tauro- rum & hircorum auferri peccata, ingreditur Filius Dei in mundum, corpus ei aptatur, dicit: *Ecce venio.*

Conceptis etiam verbis declarat Paulus, carnem humanam eo consilio assumptam

Hebr. x. 5.

Psal. xxxix. 7.

Hebr. ij. 14. assumtam à Filio Dei, ut hominem liberaret. *Quia ergo pueri, inquit, communicaverunt carni & sanguini, & ipse similiter participavit eisdem; ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus similari. Quomodo hæc conciliari possint cum simplici hominis conditione? An de simplici homine dici possit, eum carnis & sanguinis participem esse debuisse, ut pati posset; hominibus assimilari debuisse, quia non Angelos, sed homines liberandos susceperat? Quis dicat de simplici homine? Non enim Angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit; sive illud, non apprehendit, idem esse dicas ac naturam non suscepit angelicam, sive idem ac Angelos non liberavit. Præterea caro Christi, ut magnum quoddam mysterium, hîc credenda proponitur. At quid mirum, si simplex homo carnem & sanguinem habeat? Ipsa asseveratio, quâ utitur Scriptura, cum de Christi carne loquitur, aliam naturam cum carne conjunctam esse probat. Sic cum ait Paulus: *Unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus*, ridicula esset hæc de simplici homine asseveratio, quem nemo hominem esse mirari possit.*

1. Tim. ij. 5. Non omittendum est insigne illud Pauli testimonium de divinitate Christi. *Neque tentemus Christum*, inquit, *sicut quidam eorum tentaverunt, & à serpentibus perierunt.* Divinitatem Christi probat commissâ in illum ab Israëlitis tentatio, quæ nobis instar maximi sceleris fugienda proponitur.

Cum sorderent Grotio eorum nugæ, qui his verbis: *Sicut quidam eorum tentaverunt*, peccatum tentationis generatim exprimi, aut saltem Christum in Mosis persona, qui ejus fuit figura, tentatum dicebant; aliâ viâ idem propositum consequi conatus est. Pro *Χεῖρον* legendum esse *Θεόν* pronun-

tial: errorem enim commissum esse ex notis Θν & Χν.

Nec autoritate ullâ, nec ratione nititur hæc textûs mutandi licentia. Etsi in uno aut altero codice & in versione Æthiopica legitur *Θεόν* pro *Χεῖρον*; plus multò tribuendum aliis codicibus & versionibus & antiquis patribus, qui vocem Christum retinent. Sed Grotii & aliorum astutias ex imo evertit Apostolus, qui nos deterret in Epist. ad Hebr. ab imitando tentationis & incredulitatis peccato, quod Israëlita per quadraginta annos commiserunt in deserto. At quemnam ab eis tentatum in deserto queritur, nisi Christum, à quo hæc dici demonstrat: *Quadráginta annis proximus fui generationi huic, &c.* An dubium, quin his verbis: *Sicut & quidam eorum tentaverunt*, respiciat Apostolus ad hunc Psalmum, in quo Christum ipsum loqui demonstrat?

II. Ex divinitatis plenitudine, quam Pater Filio tradidit, intelligi & explicari debet præclarissimum illud Epistolæ ad Hebræos initium: *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέράσιν ἐν τοῖς Προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τοῦ ἡμερῶν τέττον ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, ὃν ἐθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τὰς αἰῶνας ἐποίησεν. Ὁς ὢν ἀπαύρασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρον τε τὰ πάντα τὰ ῥήματα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι' ἑαυτοῦ καταρτιστὴν ποιησάμενος τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλῶσυνης ἐν ὑψηλοῖς. Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissimè diebus istis loquutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit & sæcula. Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgatione peccatorum per seipsum factâ, sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tantò melior Angelis factus, quantò differentius præ illis nomen hereditavit.*

Consentiunt Unitarii inter se in his vocibus ad humanitatem Christi referendis: *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus.* Sed 1º. Cum de-

Hebr. iij. 5.
iv. 1.

monstret Paulus tantò præstantiorem esse Angelis Filium, *quantò differentius præ illis nomen hereditavit*; an dubium quin de Filii natura ex hoc nomine judicandum statuatur? 2°. Hæ voces: *Splendor gloria, & character substantia*, nihil aliud sunt, quàm Filii nominis explicatio. Neceſſe est enim, ut Filius coæternus sit & consubstantialis Patri. Utrumque his verbis mirificè adstruitur. Nam splendor ejusdem naturæ ac gloria & æquè æternus. Character substantiæ Filium designat, in quo, tamquam in sigillo, tota Patris impressa substantia, ita ut perfectissima sit imago Patris. Hæc autem ut necessaria sunt ad veri Filii notionem, ita omnino abhorrent à rei creatæ natura & conditione. 3°. Triplicem hîc statum habemus, ut in pluribus aliis locis. Christus est splendor gloriæ, & character substantiæ Patris, quia in forma Dei est. Peccatorum purgationem per seipsum fecit, quia formam servi accepit, ut nos sanguine suo redimeret. Sedet ad dexteram majestatis, quia Deus exaltavit illum. Triplex ille status duas naturas demonstrat. Non solum hæres est universorum, quatenus caput Ecclesiæ, sed etiam per eum Deus *fecit & sæcula*. Splendor est gloriæ, & purgationem peccatorum per crucis ignominiam fecit. Non sine causa Paulus commemorat hoc loco conjunctionem Filii cum Patre, cujus substantiæ figura est, & dominatum in ea quæ ab ipso creata sunt. Nam neque cum Patre nos reconciliare potuisset, nisi esset ei consubstantialis; nec cum Angelis, nisi eorum creator esset. Non potuisset fieri primogenitus mortuorum, nisi esset primogenitus omnis creaturæ; nec mortuis vitam redderet, nisi eam illis, cum prius non existerent, dedisset.

Huic Filii notioni respondet illud: *Per quem fecit & sæcula*. Neceſſe est enim, ut Filius omnia faciat quæcumque viderit Patrem facientem, & cum Patre omnia sustentet *verbo virtutis suæ*. Usque modo Pater & Filius operantur: Sapientia aderat *cuncta compo-*

nens, & coram Patre ludit *omni tempore in orbe terrarum*. Non solum omnia per ipsum & in ipso creata sunt, sed etiam in ipso omnia constant.

Hæc autem verba: *Per quem fecit & sæcula*, non uno modo oppugnant. Confugiunt alii ad futurum sæculum, sive Evangelii institutionem; Grotius ad causam finalem: illud enim *δι ὧν*, idem esse ac *δι ὅν*, ac vetus Hebræorum esse dictum, *mundum propter Messiam conditum esse*; Clericus ad mundi creatricem rationem, quæ in Christo miræ edidit. Quis non miretur Grotium plus tribuere Rabbini omnia propter Messiam condita narrantibus, quàm Scripturæ tot locis docenti omnia per Christum creata. Loquendi regulas omnium consensu firmatas evertit, cum illud *δι ὧν* interpretatur *propter quem*. Quod si *δι ὅν*, idem valet ac *quapropter*; idcirco idem valet, quia causam significat per quam aliqua res in certo quodam statu constituitur. Sed neque is, cui commissæ Evangelii prædicatio, neque is, qui causæ finalis vices sustinet, neque is in quo divina ratio miracula facit, mundi creator dici possit, ut Christus disertè dicitur. Initio enim terram fundavit, & opera manuum ejus sunt cœli. Deinde verò quomodo omnia portare possit verbo virtutis suæ, qui non omnia creavit? Etiam si portare omnia, idem esset ac regere, ut Grotius & Clericus contendunt; res omnes creatas regere non potest nisi omnipotens Deus. Infinita & potestas & sapientia æquè in regendis rebus elucent ac in conservandis. Sed tamen cum Filius Dei omnia portare dicitur *verbo virtutis suæ*, hæc loquendi ratio omnipotentiam magis quàm infinitam sapientiam animo considerandam tradit.

Præclarum illud Epistolæ ad Hebræos exordium duabus observationibus juvat adversus temerarias interpretationes communire. Primam supeditat testimonium libri Sapientiæ jam supra, part. I. cap. j. allatum, in quo Sapientia dicitur, *omnium artifex, vapor virtutis Dei, & emanatio omni-*

potentis gloria sincera, splendor & speculum sine macula operationis Dei, & imago bonitatis illius. Manifesta est inter Paulum & Auctorem libri Sapientiae consensio, nec dubium quin alterum testimonium de altero imitatione expressum sit. Nec Paulo ergo integrum fuit, cum ad eos scriberet, quibus notus erat æternus Dei Filius, testimonia ex eorum Scriptoribus deprompta in alienum sensum detorquere; nec ipsi Hebræi eadem verba aliter apud Paulum, aliter apud auctorem libri Sapientiae interpretari poterant. Ex his refellitur inanissima Clerici observatio, qui de *natura Christi humana loqui divinum scriptorem* contendit, quia *hanc solam videre licet; nec imago, aut splendor potest dici apud homines, quod ab eis non cernitur.* Non veritus est Auctor libri Sapientiae splendorem & imaginem appellare apud homines, id quod ab hominibus non cernitur.

Quinetiam eò minùs suspicari licet Apostolum iisdem verbis, ac Auctorem libri Sapientiae, nec iisdem sententiis usum esse; quòd longè majus mysterium ab Apostolo prædicatur. Magnam quidem habet admirabilitatem apud Auctorem libri Sapientiae Filius Dei coæternus & consubstantialis Patri, ac omnium opifex. At longè mirabilius est quod docet Paulus, Filium Dei infra Angelos sese demisisse, ut peccata nostra expiaret, & postquam purgationem peccatorum fecit, sedere ad dexteram majestatis. Cum opus à Filio Dei susceptum & peractum, nempe expiatio nostrorum delictorum, tum ipsa merces ei ob hoc opus delata, nempe sessio à dextris majestatis, necessitatem augent non jejune & exiliter de hoc Filio sentiendi, sed credendi & certò tenendi eum esse, ut asseverat Auctor libri Sapientiae, coæternum & consubstantialem Patri.

Alteram observationem inde repetito, quòd testimonium Apostoli, quod nunc in manibus est, exordium sit Epistolæ ad Hebræos, & summa brevis eorum, quæ deinceps differit Aposto-

lus, ut Hebræorum in Christum fiduciam accendat, simulque illis timorem incutiat, ne in peccata relabendo sanguinem Filii Dei conculcent. Quidquid enim hac mente prædicat, id ad tria illa redigitur, majestatem Christi, purgationem peccatorum, & sessionem à dextris. Repugnat autem omnino, ut in exordio Christum simplicem hominem esse doceat aut rem creatam, in decursu autem Epistolæ Deum unctum à Deo, Deum quem jubentur Angeli omnes adorare, Deum cujus opera manuum sunt cœli, Deum tentatum ab Israëlitis in deserto, qui eis juravit in ira sua: *Si introibunt in requiem meam*; Filium Dei, qui se infra Angelos demisit, ut pro omnibus gustaret mortem, cui assimilatus est Melchisedech, neque initium dierum, neque finem vitæ habens; denique tantò præstantiorem Mose & Aarone, tantò præstantior est famulo Filius, & Deus re creatâ, & sacerdote easdem sæpè offerente hostias, *quæ numquam possunt auferre peccata, eum qui unâ oblatione consummavit in æternum sanctificatos.*

III. Divinitatis Christi non minùs magnifica prædicatio in Epistola ad Coloss. ubi de Christo sic Paulus loquitur. *Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τῆς Θεᾶς τῆς ἀόρατης, Coloss. i. 15. πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς ὕεσιν, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη. Καὶ αὐτὸς ὢσι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε. Καὶ αὐτὸς ὢσιν ἡ κεφαλὴ τῆς σώματος τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῆς νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πάσιν αὐτὸς πρωτεύων. Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τῆς αἱματός τῆς σαυρῆς αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς ὕεσιν. Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ. Quoniam in ipso condita sunt universa, in cœlis & in terra, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum & in ipso creatâ*

sunt. Et ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesie, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum habens. Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt. Quis crederet ullum hominem ad tantam lucem cæcutire posse, aut eam tenebris conaturum involvere, nisi sciremus Grotium & plures alios non aliam hîc creationem agnoscere, præter illam regenerationem, quæ Christi beneficium est? Joannes Clericus veram omnium creationem hîc agnoscit, sed eam rationi divinæ, quæ singulari modo in Christo habitavit, attribuit.

1°. Duæ Christi naturæ ab Apostolo accuratè exponuntur, & quæ Christus ante incarnationem fecit, distinguuntur ab iis, quæ post incarnationem. Quatenus imago Dei est, & primogenitus omnis creaturæ; ante omnia est, omnia per eum creata, omnia in ipso consistunt. Quatenus primogenitus ex mortuis; omnia per sanguinem crucis ejus reconciliata. Quatenus imago est Dei invisibilis, omnia creavit; quia paternas omnes ideas, ejusque omnipotentiam & omnia attributa in æterna generatione accepit. Omnia pacificavit in cælo & in terris, quia Deus ei corpus aptavit, quo pati posset. Creationis beneficium res omnes creatas, visibiles & invisibiles, sensibiles & insensibiles, bonos & malos complectitur. Ab eo omnia accipere ut essent. At quomodo reconciliavit omnia in se ipsum, & pacificavit per sanguinem crucis suæ, sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt? Docet id Apostolus, dum addit: *Καὶ ὑμεῖς ποτε ὄντας ἀπηλλοτριωμένοις καὶ ἐχθροῖς τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν, ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτῆς διὰ τῆς θανάτου, παραστήσας ὑμᾶς ἀγῶν καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεγκλήτους καὶ τενωμένους αὐτῇ.* Et vos cum essetis aliquando alienati, & inimici sensu in operibus malis; nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem,

exhibere vos sanctos, & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso.

Itaque manifestum est discrimen inter creationem & reconciliationem. Prima omnia omnino comprehendit, quæcumque creata sunt, bonos & malos Angelos, sensibilia & insensibilia: at Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum minimè comprehendit. Postrema plurimas res creatas excludit, nempe dæmones & res insensibiles: at ipsum Deum Patrem, ipsum Christum, & Spiritum, & bonos Angelos complectitur; si quidem Christus, dum omnia reconciliat & pacificat in cælo & in terra, nos secum ipse, & cum Deo Patre, & cum Spiritu Sancto, & bonis Angelis reconciliavit. In creatione omnipotentiam Christi commendat quidquid maximè altum & sublime, throni & dominationes, principatus & potestates: in reconciliatione autem id quod maximè infirmum & debile, homines mortui peccato.

2°. Cur Christus primogenitus sit omnis creaturæ, hæc tantum causa ab Apostolo affertur, quod in ipso omnia creata sint. Eodem ergo sensu primogenitus dicitur, quo Sapientia ante omnia genita, Proverb. viij. Quare non una est ex rebus creatis, nec alia inter eum & res creatas intercedit similitudo, præter eam, quam necesse est intercedere inter eum, qui exemplar mundi in ideis suis descriptum habuit, ac mundum ipsum, quem ad hoc exemplar effinxit. Res creatæ accuratè respondent ideis, ad quas conditæ fuerunt; & cum mundus in tempore creatus sit, ideæ autem æternæ; Dei Filius, per quem omnia creata sunt, meritò primogenitus dicitur eorum, quæ per ipsum creata sunt; nec ullo verisimilitudinis colore nituntur, qui eum ex numero postgenitorum esse debere objiciunt.

3°. Docet Apostolus Christum, cum esset primogenitus omnis creaturæ, factum esse primogenitum ex mortuis, ut in omnibus primatum haberet. Habebat ergo jam primatum in omnibus rebus creatis: at deerat ei

primatus inter mortuos. Quare assumptâ carne crucifigitur, & resurgendo primogenitus fit mortuorum, ut mortuos ad vitam revocet. Quatenus Verbum, ante omnia est, ejusque omnipotentiâ omnia ad exemplar idearum, quas à Patre acceperat, creata sunt. Sic etiam homo factus & crucifixus resurgit primus, & omnipotenti virtute alios mortuos ad imaginem suam resuscitat. Frustra ergo idem hoc loco ac in sexcentis aliis objiciunt, Jesum Christum non existisse, cum mundus creatus est. Christus enim una est in duabus naturis persona, qui ab æterno est, & in tempore genitus ex virgine; idem ut primogenitus omnis creaturæ omnia creavit, ut primogenitus mortuorum omnia reconciliavit.

4°. Hunc primatum accipere non potuisset, nisi similis nobis factus fuisset. Quod si nobis tantum similis, neque unum cum Patre esset, neque Angelorum & aliarum rerum creator fuisset; nequaquam moriendo reconciliasset nos cum Deo & cum Angelis; nequaquam pacificasset quæ in cœlis & quæ in terris sunt. Quemadmodum enim in superiore testimonio, quod ex Epistola ad Hebræos depromptum modò defendimus, Christus idcirco purgatione peccatorum factâ sedet à dextris majestatis, quia antequàm hanc purgationem peccatorum susciperet, Filius Dei erat, & splendor majestatis, ac figura substantiæ ejus; ita etiam hoc loco docet Apostolus Christum factum esse primogenitum ex mortuis, & primatum in omnibus habuisse, quia antequàm nostram in carne sua reconciliationem susciperet, imago erat Dei invisibilis, & primogenitus omnis creaturæ, quatenus in ipso & per ipsum omnia creata.

Nullæ ergo absurdiores nugæ, quàm secunda creatio in his Apostoli verbis: *Quoniam in ipso condita sunt universa*, &c. Nam si illud, *ἐν τῷ θῷ*, ut placet Grotio, idem valet ac *ordinata sunt*; novum quemdam statum consequuta sunt, Angeli hominibus, homines inter se re-

conciliati sunt sub Christo; sequeretur ipsum Patrem, ipsum Filium, ipsum Spiritum Sanctum inter res à Filio conditas numerari debere. Nos enim reconciliavit Christus & secum, & cum Patre, & cum Spiritu Sancto. Præterea si omnia pacificata per primogenitum omnis creaturæ; cur iterum Paulus primogenito ex mortuis hanc pacificationem acceptam refert? Evanescit in Grotii commentis adhibita ab Apostolo præclarissima distinctio, inter ea quæ Christus, ut primogenitus omnis creaturæ, & ea quæ, ut primogenitus mortuorum, fecit.

Non melius succedit Clerico divina illa omnium creatrix & conservatrix ratio, quæ quidem etsi uberius in Christo quàm in Prophetis fulsisse statuitur, numquam certè efficiet, ut huic rationi tradantur, quæ Christi propria sunt, & vicissim Christus ante omnia esse, omnia creasse & conservare existimetur, & æquo jure primogenitus omnis creaturæ ob omnia in ipso condita, ac primogenitus mortuorum ob mortuos secum resuscitados dicatur.

Difficilia ad intelligendum videri possunt hæc verba: *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum*, &c. Sic etiam, ij. 9. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.*

1°. Non loquitur Apostolus de commentitia illa Dei in Christo, ut in re creata, præsentia; sed de ipsa Christi Dei in his, qui ab eo reconciliantur, præsentia. Manifesta res est ex rationatione Apostoli. Hanc enim rationem affert, cur Christus, cum primogenitus esset omnis creaturæ, factus sit primogenitus mortuorum, nempe, *quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum.* Quid absurdius hac ratiocinatione, si eam, ut Clericus, interpretemur? Christus factus est primogenitus mortuorum, ut in omnibus primatum haberet; quia complacuit Deo, ut præsentiam suam in Christi corpore insignem miraculis faceret.

2°. Duplici ratione Christum considerat Apostolus; ut primogenitum omnis creaturæ, & primogenitum mortuorum. Quatenus primogenitus est omnis creaturæ, omnia per eum creata, omnia in eo consistunt, portat omnia verbo virtutis suæ: *est caput omnis principatus & potestatis*; ut ait Paulus ij. 9. ejusdem Epistolæ. Quatenus autem primogenitus fit mortuorum, inhabitat in illo omnis plenitudo, reconciliantur ima summis, quia, cum caput esset Angelorum, fit etiam caput hominum, quos à morte revocat ad vitam. Est ergo plenitudo divinitatis, idem ac plenitudo quam divina natura Christi efficit: inhabitat in eo corporaliter, id est, veluti unum corpus, cujus ille caput est, quia Christi divinitas omnia implet, ac omnia est in omnibus.

3°. Hanc esse hujus loci sententiam alia apud Apostolum simillima testimonia demonstrant. Sic loquitur Ephes. j. 22. 23. *Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τὰς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ.* "Hic ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τῶν πάντων ἐν πᾶσι πληρωμένον. Et omnia subiecit sub pedibus ejus: & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam. Quæ est corpus ipsius, & plenitudo ejus; qui omnia in omnibus adimpletur. Græcum verbum suâ sponte æquè activum atque passivum est: sed melius huic loco congruit activum, adimplet: Christus enim ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia, Ibid. iv. 10. & 12. *In adificationem corporis Christi. Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.... Veritatem autem facientes in charitate, crescimus in illo per omnia, qui est caput Christus. Ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in adificationem sui in charitate.* Et iij. 19. *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Et Coloss. ij. 19. *Et non tenens caput, ex quo totum corpus, per nexus & conjun-*

ctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei. Facile quisque intelligit omnem plenitudinem divinitatis inhabitantis in Christo corporaliter, idem esse ac omnem plenitudinem Dei, in quam hortatur Apostolus ut nos impleamur, plenitudinem Christi qui omnia in omnibus adimpletur. Uno verbo omnis plenitudo divinitatis inhabitat in Christo corporaliter, quia Christus non solum homo, sed etiam Deus est, & divinitate suâ, Ecclesiam, quæ est corpus ejus & plenitudo ejus, sanctificat, estque caput in quo omne corpus compactum, & connexum augmentum corporis facit in adificationem sui in Christo, & crescit in augmentum Dei, donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

His duobus testimoniis, quæ ex Epistolis ad Hebræos & ad Colossenses desumimus, aliud ex eadem ad Hebræos Epistola simillimum adjungam. Sic loquitur Apostolus: *Εὐχαριστοῦμεν ὑμῖν πάντοτε, ὡς ὅτε ἀκούσαμεν τὴν ἐκκλησίαν, ἣν ὁ Χριστὸς ἑαυτοῦ ἑώρακεν μαρτυρούσαν, ἣν ὁ Χριστὸς ἑαυτοῦ ἑώρακεν μαρτυρούσαν, ἣν ὁ Χριστὸς ἑαυτοῦ ἑώρακεν μαρτυρούσαν.* Quæ quidem ad verbum reddi possunt hoc modo: Decebat enim illi, (Deo) ut eum, propter quem omnia & per quem omnia, multos filios adducturum in gloriam, auctorem salutis eorum per passiones consummaret. S. Athanasius ita hunc locum interpretatur in Epistola ad Episcopos Ægypti & Libyæ, n. 15. p. 285. Sic etiam Basilii comment. in Isai. & Ambrosii 1. de Offic. cap. 10. Non mirum, si sancti Patres ita hunc locum acceperunt. Summa inest ei similitudo cum duobus aliis, quæ modò conatus sum explanare. Quemadmodum in Epist. ad Coloss. primogenitus omnis creaturæ factus est primogenitus ex mortuis, ut in omnibus primatum haberet; ita etiam hoc loco docet Apostolus decuisse, ut primogenitum omnis creaturæ, per passionem Deus consummaret.

IV. De Christo etiam intelligi debent quæ de Verbo Dei Paulus in eadem Epistola disserit, iv. 12. & seqq.

Hebr. ij.
10.

Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τῆ θεῆς, καὶ ἐνεργὴς, καὶ το-
μώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον,
καὶ διικινύμενος ἄχρι μερισμῶ ψυχῆς τε
καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ
κλειπῶς ἐνδυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας.
Καὶ ἐκ ἐστὶ κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ·
πάντα δὲ γυμνά καὶ τετραχιλισμένα τοῖς
ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος.
Vivus est enim sermo Dei, & efficax, &
penetrabilior omni gladio ancipiti, &
pertingens usque ad divisionem animæ ac
spiritus, compagum quoque ac medulla-
rum, & discretor cogitationum & inten-
tionum cordis. Et non est ulla creatura
invisibilis in conspectu ejus: omnia au-
tem nuda & aperta sunt oculis ejus, ad
quem nobis sermo. Non potest de re
inanimata dici, omnia nuda & aperta
esse oculis ejus. Personæ etiam conve-
nit, ut discretor cogitationum & inten-
tionum cordis vocetur. Præcipuè vero
illud, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος, de persona
hæc interpretari cogit. Sic enim reddi
debet, cui ratio à nobis reddenda. Non
enim alio consilio tam grandia de Ver-
bo loquitur, nisi ut cogitemus, cui ra-
tionem vitæ nostræ simus reddituri,
nec in idem, ac Israëlita in deserto,
incredulitatis exemplum incidamus.

Hoc autem Verbum esse, seu, quod
idem est, Apostolum de Verbo incar-
nato loqui manifestum est. Christus
enim Verbum vocatur in aliis Scri-
pturæ locis, & scrutator cordium, & ju-
dex virorum & mortuorum. Præterea
de Christo agitur in toto hoc loco.
Postquam docuit Christum esse, qui
in Psalmo dicit: *Sicut juravi in ira*
mea, si introibunt in requiem meam,
ac post tantum temporis nos invitat in
requiem suam; postquam, inquam, id
docuit Apostolus, spem nostram ex-
citât, ac simul terrorem incutit: *Festi-*
nemus ergo, inquit vers. 11. ingredi in
illam requiem, ut ne in idipsum quis
incidat incredulitatis exemplum. Timori
incutiendo idonea est magnifica illa
Verbi vivi descriptio, cui rationem
reddemus: ad spem excitandam per-
tinent, quæ protinus adduntur: *Ha-*
bentes ergo Pontificem magnum, qui pe-
netravit cælos, Jesum Filium Dei, te-

neamus confessionem. Non enim habemus
Pontificem, qui non possit compati infir-
mitatibus nostris.

CAPUT XI.

De præcipuis Pauli locis in quibus
Christus appellatur Deus
& Dominus.

I. *Illud Pauli: Deus manifestatus*
in carne, defenditur. II. *His in*
verbis: Qui, cùm in forma Dei
esset, &c. ostenditur formâ Dei
naturam Dei significari: & formâ
servi naturam servi, sive humanam.
III. *Christus dicitur: Deus bene-*
dictus in sæcula. IV. *Domini*
titulus eodem sensu usurpatur.

I. **C**UM omnia deitatis attributa
Christo propria tradantur, nec
quidquam de divina natura cogitari
possit, quod non illi tribuatur; du-
bium esse non potest, quin Dei no-
men, quo sæpe in Scripturis appella-
tur, nihil prorsus habeat metaphoræ,
sed ex vera æterni Dei natura peti-
tum sit. Nonnulla tamen accuratius
videntur examinanda testimonia, etsi
suâ sponte ita aperta & illustria sunt,
ut non possint nisi de vero & æterno
Deo intelligi.

Illud in primis occurrit ex 1. ad Ti-
motheum, ubi Paulus sic loquitur:
Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσε-
βείας μυστήριον· Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί,
ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις,
ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ,
ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. *Certè magnum est pie-*
tatis mysterium: Deus manifestatus est
in carne, justificatus in Spiritu, visus
Angelis, predicatus gentibus, creditus in
mundo, assumptus in gloria. Fatendum
est in Vulgata & nonnullis antiquis
exemplaribus hanc vocem, *Deus*, deef-
se, & totam verborum complexionem
ad pietatis mysterium referri. Sed cùm
hæ voces, ἀνελήφθη, *assumptus in gloria,*

1. Tim. iij.
16.

idem valeant ex perpetuo Scripturæ usu, ac evehctus in cœlum, ut patet tum ex Marco, xvj. 19. tum ex j. cap. Act. Apost. ubi eadem vox & in Græco contextu & in Latina interpretatione de Domini Ascensione ter usurpatur; facile patet hæc de Evangelio aut pietatis mysterio dici non posse, nec paucis codicibus hanc vocem omittentibus plustribuendum, quam sententiæ continuationi & maximæ codicum parti. Verum hac in re molesti non sunt adversarii, neque hæc verba: *Deus manifestatus est in carne*, reformidant. Sic enim ea interpretantur, ut Deum in Christo præsentiam suam variis miraculis declarasse dicant. Sed si Deus manifestatus in carne, nihil aliud est quam Deus in homine habitans; si hanc carnem unionem hypostaticam suam non effecit; cur Paulus proprietates carnis in Deum transfert, quasi hæc caro esset Dei caro. Nam Deum assumptum in gloria, seu quod idem est, in cœlum ascendisse declarat: quæ loquendi ratio inexcusabilis est, si caro, quæ ascendit, non est Dei caro. Deinde verò si hæc conjunctio Dei cum carne tam facilis & soluta est ad explicandum, ut ab omni prorsus mysterio remota sit; quid absurdius quam eam instar maximi mysterii prædicare? Non erat sanè, quod mirarentur Angeli, cum hunc in carne Deum viderent. Frustra Paulus mirabilia Spiritus Sancti opera ad hujus mysterii demonstrationem obtrudit. Quis enim negat miracula edi solere à Deo in homine habitante: Malè factum & ab Apostolis, qui hunc in carne Deum gentibus prædicarunt, & à gentibus quæ crediderunt, si hoc Dei incarnati mysterium in eo positum, quod Deus præsentiam suam in Christo declaraverit. Jure ergo concludimus Dei incarnati mysterium non in commentitia illa Dei in homine commoratione, sed in unionem hypostaticam positum esse; nec Apostolos, cum incarnatum Deum prædicarent, de Deo Patre id accipi voluisse, sed de Deo Filio, de Deo

Verbo, quod erat in principio apud Deum, quodque caro factum est, & habitavit in nobis.

Deinde verò hæc de Deo Patre accipi non possunt, tum quia Deus Pater non ascendit in cœlum; tum quia Apostoli Deum Patrem in carne manifestatum non prædicarunt, sed Deum Filium. Nusquam enim Deum Patrem è cœlo descendisse, in hunc mundum venisse, carni & sanguini communicasse, carnem factum esse docuerunt: at hæc de Filio, quem Deum fatentibus Socinianis vocant, per quem omnia creata docent, prædicare gentibus non destiterunt. Neque etiam ad Deum Patrem referri possunt hæc verba: *Visus est Angelis*. Etiam si enim præsentiam suam Deus in carne Christi hominibus declarasset, quomodo Angelis declarare potuit? Nonne eum multò clarius intuebantur in cœlo, ubi faciem ejus vident, quam in carne Christi? Ipsum ergo Filium cum carne hypostaticè conjunctum viderunt, & admirati sunt.

II. Idem Dei in carne manifestati mysterium, sic prædicatur in Epistola ad Philippenses: *Τὸ τοῦ θεοῦ ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, ἐχ' ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ χάριτι εὐρέθεῖς ὡς ἀνθρώπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπὸ κροῖς μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομάτων· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κλῆται ἐπεραίνων, & ἐπιγίνων, & καταχθονίων, & πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν τοῦ πατρὸς.* Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Jesu, qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen:

Philip. ij. 5.

*nomen : ut in nomine Jesu omne genu
flectatur cœlestium, terrestrium, & infer-
norum ; & omnis lingua confiteatur ,
quia Dominus Jesus Christus in gloria est
Dei Patris.*

Nihil intentatum relinquunt Uni-
tarii, ut tenebras offundant huic testi-
monio, quod, & suâ sponte, & ex ne-
cessaria cum aliis testimoniis junctura,
manifestum & perspicuum est. Unum
est de quo inter eos conveniat, nem-
pe formâ Dei & formâ servi, non na-
turam, sed exteriorem statum desi-
gnari. Formam Dei ait Grotius *non esse
internum & occultum aliquid, sed id
quod in oculos incurrit, qualis erat exi-
mia in Christo potestas sanandi morbos
omnes, ejiciendi demonas, excitandi
mortuos, mutandi rerum naturas : quæ
verè divina sunt : ita ut Moses, qui tam
magna non fecit, dictus ob id fuerit
Deus Pharaonis.* In hac Dei forma con-
stitutus Christus non rapinam arbitra-
tus est esse se æqualem Deo, id est,
ut placet Grotio, non venditavit hanc
æqualitatem cum Deo, nec voluit se
spectari tamquam Deum. Socinus &
alii hanc loquendi rationem eò redi-
gunt : *Non mordicus retinuit suam cum
Deo æqualitatem, ut raptor aliquis rem
quam rapuerit solet.* Clericus verò sic
interpretatur : *Quamvis esset in Dei for-
ma, attamen non arbitratus est sibi licere
rapere Deo æqualitatem ; sed sese ejus
voluntati subjecit, assumptâ servi formâ.*

Hanc servi formam non humanam
naturam esse volunt, non similitudi-
nem carnis peccati, non subjectionem
legi, non vilem conditionem ; sed in
eo positam esse dicunt, quòd Christus
se hostium potestati permiserit, seque
rapi, vinciri, cædi, & in crucem agi
passus sit. Grotius hæc verba : *Semet-
ipsum exinanivit, formam servi accipiens,*
idem esse putat, ac libenter duxit vi-
tam inopem, similis factus servis, qui
nihil proprium possident. Præcipue
verò in cruce, quæ supplicium erat ser-
vorum, Christum servi formam gessisse
putat. Clericus sic interpretatur :
» Non est servus reverâ factus ; sed
» assumptâ specie servi, talis visus est.

Cum enim Christus, erga Judæos &
Romanos sibi detrahentes, aut insi-
dias struentes, aut denique manus
injicientes, & omnibus contumeliis
se lacerantes, atque in crucem agen-
tes, se gesserit, quasi eorum pote-
stati instar cæterorum Judæorum
subesset, tunc reverâ formam servi,
hoc est, speciem servilem assumpsit.
Potestate à Deo acceptâ, quâ tot mi-
racula fecerat, & quâ non minùs in-
structus erat, quàm antea, non ma-
gis usus est ad sese liberandum, quàm
si eam exhausisset.

Convenit inter Unitarios hanc for-
mam servi depositam fuisse, cum Chri-
stus exaltatus est : sed de forma Dei
non tantus est inter eos consensus,
quamvis eam, itidem ut formam servi,
à natura ad statum exteriorem de-
torqueant. Alii enim formam Dei &
æqualitatem cum Deo tunc depositam
fatentur fuisse, cum Christus formam
servi assumpsit. Alii, ut auctores *Cate-
chismi Sociniani*, hunc locum de uno &
continenti statu accipiunt, ita ut Chri-
stus, quamvis semper esset in forma
Dei, id est, divinâ virtute præditus,
numquam tamen à summa humilitate
& simillima cæteris hominibus specie
discesserit. Clericus existimat Chri-
stum semetipsum exinanivisse, & for-
mam servi assumpsisse, *iis temporibus &
occasionibus, quibus aliquid Christo pa-
tiendum fuit, vel à Judæis, vel à Ro-
manis.*

Christum autem factum fuisse di-
cunt in similitudinem hominum vul-
garium, & habitu inventum ut homi-
nem vulgarem. » Factus est, inquit
Clericus, quemadmodum reliqui
homines, qui vi majori cedunt, quia
ei resistere nequeunt, patiunturque
se malè haberi, cum impedire non
possunt. . . . Species externa Christi
tunc temporis fuit forma servi. . . .
Quando cum malè habuerunt Ju-
dæi & Romani, planè erat similis
homini vulgari, externâ specie. Ubi
malè habitus est à Judæis & Roma-
nis, factus est instar unius multorum,
nec aliam speciem externam præ se

» tulit, quam quæ erat cuiusvis è me-
» dia turba.

Illud primò inter hæc commenta & catholicoam doctrinam occurrit discriminis, quòd Pauli verba & suâ sponte luce circumfluant, & cum aliis Scripturæ testimoniis mirificè cohæreant, utrumque autem amittant in explanationibus Socinianis. Quid enim clarius hac oratione? Is, qui in forma Dei est, & æqualis Deo, formam servi accipit, & similis fit aliis hominibus, ac obediens usque ad mortem crucis, remunerationem accipit Deo incarnato congruentem, & ab omnibus creatis rebus adoratur. Magnum hîc mysterium, sed clarè & perspicuè, proponitur. Multa alia occurrunt in Scripturis simillima; præsertim verò illa ex Epistolis ad Coloss. & ad Hebr. testimonia, quæ in superiori capite expendimus. At Sociniana commenta cimmeriæ sunt tenebræ, tum in verbis, tum in ipsis etiam rebus: in verbis quidem, quia intelligi non potest, quomodo simplex homo, cùm in forma Dei esset, formam servi acceperit, & in similitudinem hominum factus sit; in ipsis autem rebus, quia non facilius intelligitur, quomodo simplex homo ab omnibus creatis rebus adoratur, propterea quòd *potestate à Deo accepta, quâ tot miracula fecerat, non magis usus sit ad sese defendendum, quàm si eam penitus exhausisset.* Deinde verò quid Filio Dei in hunc mundum venienti, quid Verbo, quod caro factum est, commune cum his nugis?

His præmissis demonstrandum nobis est, nec formam Dei aliud esse quàm naturam Dei, nec formam servi aliud quàm naturam hominis; ac proinde Christum in natura divina substituisse, antequam humanam assumeret.

Nihil fanè præter naturam divinam excogitari potest, ex quo Christum in formâ Dei fuisse intelligamus. Nam 1°. Potestas illa edendi miracula, in qua formam Dei constituunt, erit naturæ divinæ proprietas, si Christum fateantur, non ut eos qui plantant &

rigant, sed ut Deum qui incrementum dat, miracula edidisse *secundum operationem, quâ etiam possit subicere sibi omnia.* Sed si Christum negent miracula, ut omnipotentem Deum, fecisse; non magis Dei forma ex ejus miraculis exstabit, quàm ex Prophetarum & Apostolorum miraculis.

2°. Si forma Dei nihil internum est & occultum, sed aliquid in oculos incurrens; Christus multò minùs in forma Dei fuisset, cùm miracula ederet, quàm cùm se proprium Dei Filium prædicaret; aut cùm diceret, *Ego & Pater unum sumus*, vel, *Philippe, Qui videt me, videt & Patrem meum*, & alia ejusmodi. Hæc enim formam Dei significantius exhibent, quàm miracula, quæ ad veritatem hujus doctrinæ comprobendam fiebant. In hac ergo deitatis prædicatione formam Dei constituere debuissent, non in miraculis ei subservientibus.

3°. Ex forma Dei sequitur æqualitas cum Deo, quemadmodum ex forma servi sequitur similitudo cum hominibus. Quare etiamsi concedatur Grotio illud, *ἐν μορφῇ θεῶν*, idem valere ac in imagine Dei; nihilominus exploratum ac certum erit hac imagine totam essentiam divinam contineri; quippe cùm imago non possit exemplari æqualis esse, nisi habeat omnia quæcumque insunt exemplari.

Confitetur Grotius de hac æqualitate cum Deo, quam Christum dicit non venditasse, aut non mordicùs retinuisse. Sed ut hanc æqualitatem cum Deo eludat, confugit ad Poëtas, qui summos viros interdum *ἰσοθεοὺς* vocant; quasi Apostoli, quorum munus erat homines à profanis erroribus ad veri Dei cognitionem vocare, sanctum illius nomen ejusmodi orationis ornamentis contaminare fas duxissent. Versus Homeri citatus à Grotio, *τὸν νῦν ἴσα θεῷ Ἰθακήσιοι εἰσοθέωσι*, longè discrepat à verbis Pauli, qui nequaquam ait Christum *spectari tamquam Deum*, sed esse æqualem Deo.

Sensit Clericus quantum vulnus opinioni suæ imponatur, si Christo defe-

ratur æqualitas cum Deo. Itaque illud, *ἐχ' ἀρπαγμὸν ἡγήσατο*, idem prorsus esse putat, ac *ἐχ' ἡγήσατο ἀρπακτον*, *Non censuit rem esse quam rapere liceret*. Adjungit ad usus suos duo Ciceronis testimonia, qui in Verrina V. dixit de Verre: *Omnium bona prædam suam duxit*. Item ad Atticum lib. vij. Epist. 13. de Cæsare, postquam à Pompeio deserta fuisset Roma: *Huic tradita est urbs, nuda presidio, referta copiis. Quid est quod ab eo non metuas, qui illa templa & tecta non patriam duxit, sed prædam?*

Sed dum Clericus à vestigiis Grotii discedit, idem in vitium relabitur, & τὸ εἶναι prorsus negligit, quod tamen accuratè observandum est, nec melius reddi potest, quàm à Vulgato interprete: *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*. Hoc est, quod erat æqualis Deo, id rapinam non arbitratus est, sed æternâ generatione traditum. Deinde verò ea rapi licere aut non licere dicimus, quæ ab hominibus interdum rapiuntur. At quæ rapi omnino non possunt, ea dicere possumus rapta non fuisse, nec rapi posse, at rapi non licere minimè dicimus. Regnum usurpare, divinos honores sibi arrogare nefas ducimus, quia hæc interdum homines arripiunt. Eadem de causa vituperantur Verres & Cæsar, quòd ea prædam suam duxerint, quæ rapere non licet, sed tamen sæpe rapiuntur. At dictu absurdum esset: Nefas est esse Deum, non licet esse æqualem Deo, impium est rapere naturam divinam. Itaque Paulus dixisset, si valeret interpretatio Clerici: Christus nefas duxit æqualem esse Deo: quod quàm absurdum sit, nemo est qui non animadvertat.

4°. Formam Dei idem esse ac naturam Dei mirificè probant omnes hujus testimonii voces, *ὑπάρχον, εἶναι*, æqualitas cum Deo. Non enim ut hominibus, ita Deo similem dicit Apostolus, sed æqualem.

Forma servi, etsi ex his, quæ diximus, satis perspicitur qualis sit, pluribus aliis rationum momentis illustrari po-

test, ex quibus vicissim clarius & expressius erit, quid sit forma Dei. 1°. Servus hîc Deo opponitur, & forma servi opponitur formæ Dei: ex quo manifestum est Christum accepisse formam servi Dei, id est, Dei servum factum esse, qui, cùm esset in forma Dei, erat æqualis Deo. Prætereà nequaquam servus hominum factus est, sed similis hominibus, nec habitu inventus ut servus hominis, sed ut homo. Non ergo formam servi hominum accepit, sed formam servi Dei. At illa servi Dei forma, quid aliud esse possit, quàm natura humana? Et cùm omnia serviant Deo, an ullum tempus excogitari possit, quo simplex homo, aut ulla res creata, hanc servi Dei formam suâ sponte acceperit, quemadmodum Christus eam accepisse dicitur, cùm sese exinanivit? Christum Dei servi formam assumpsisse, inde etiam confirmatur, quòd obediens factus fuerit usque ad mortem crucis. Cui autem factus est obediens, nisi Patri, qui eum pro nobis tradidit? Illud autem dubium esse non potest, quin illius factus fuerit servus, cui dicitur factus esse obediens.

2°. Cur admiratur Paulus, ut in magno mysterio, quòd, qui erat in forma Dei, formam servi acceperit, & similis factus fuerit hominibus? Quis in simplici homine id admiretur? Non solum admiratur Paulus, sed etiam maximâ utitur asseveratione. Postquam enim Christum servi formam accepisse dixit, in similitudinem hominum factum esse monet: neque his contentus, addit habitu inventum ut hominem. Ridicula sanè asseveratio, si quis simplicem hominem affirmet, factum esse in similitudinem hominum, & habitu inventum ut hominem. Quinetiam Christus, si formam servi non accepisset, in forma tantum Dei fuisset, ac Deo tantum æqualis: quod quidem de simplici homine nec dici, nec cogitari potest.

3°. Omnia hujus testimonii verba naturam humanam designant. Neque enim dici potest formam servi acce-

pisse, cum esset in forma Dei, & in similitudinem hominum factus esse, qui nihil prorsus accepit, non insignia deposuit, non in vultu aut corporis specie quidquam mutavit, sed tantum potestate edendorum miraculorum, quam à Deo acceperat, non usus est ad resistendum inimicis. Illud *γενόμενος*, idem prorsus valet, ac factus & creatus; velut cum Verbum dicitur caro factum, aut Christus natus ex muliere, & factus sub lege. Frustra observat Clericus non dixisse Paulum, *ἀνθρώπος γενόμενος*, factus homo. Expressior enim & significantior est illius oratio, quam si id dixisset; si quidem formam servi accipere, fieri in similitudinem hominum, habitu inveniri ut hominem, cum nullam prorsus dissimilitudinem relinquant in his, quæ spectant ad formam & naturam & habitum; susceptam à Christo naturam humanam accuratius & illustrius significant, quam si uno verbo factus homo diceretur. Naturam his vocibus designari inde etiam probatur, quod Paulus formam servi, similitudinem cum hominibus, habitum hominis distinguat à crucis supplicio: contra Soci-niani hæc omnia in eo posita dicunt, quod Christus, velut homo vulgaris & unus è multis, crucifigi se passus sit. At Paulus magnum discrimen ponit inter formam servi, sive habitum hominis, & obedientiam usque ad mortem crucis. Alterum Christo cum omnibus hominibus communicat: alterum ipsi proprium facit. Numquam sanè Scriptura similitudinem cum hominibus, & formam servi in eo reponit, quod Christus crucifixus sit. Tunc potius eum cum sceleratis reputatum docet, tunc eum cum agno comparat, tunc ipse vermem se & non hominem vocat.

Sed catholicæ doctrinæ pondus addunt ipsi hæretici, dum sese ab ea discedendo in tam absurda incommoda conjiciunt. Nam, cum doceat Apostolus Christum prius in forma Dei fuisse, quam in forma servi; contra ex istorum commentis sequetur eum, cum

in forma servi esset, formam Dei assumpsisse. Formam Dei in miraculorum edendorum potestate collocant, quâ Christus elementis imperabat. At Christus tunc demum miraculis coruscare cœpit, cum Evangelii prædicationem exorsus est: non erat ergo ante hoc tempus in forma Dei, sed potius in forma servi. Quinetiam tunc maxime in forma Dei fuit, cum hanc formam depositam fuisse dicunt. In passione enim miracula, ut cum maxime, enituerunt: & cum eum Judæi gravissimis conviciis & contumeliis vexarent, cum lapides tollerent, cum illum ad tribunalia traherent, tum maxime æqualitatem cum Deo retinebat, Filium se Dei esse constanter docens, ac ea de se prædicans, ex quibus eum Judæi æqualem Deo, & Deum existimari velle judicabant.

Non minus versantur absurdè in forma servi collocanda. Qui Christum semper in forma Dei & forma servi fuisse dicunt, id est, semper divinâ virtute præditum fuisse, ac summâ semper humilitate sese gessisse, ii manifestè pugnant cum Apostolo, qui Christum non semper habuisse formam servi, sed eam accepisse declarat, cum esset antea in forma Dei. Itaque hanc explicationem missam faciunt alii, nec tamen saniora proferunt. Formâ servi, nec naturam humanam, nec similitudinem carnis peccati, nec subjectionem legi, aut vilem conditionem designari volunt, quia ejusmodi formâ numquam Christum caruisse intelligunt. Sed quid excogitare possunt, quo Christus aliquando caruerit? Grotius illud: *Semetipsum exinanivit*, gemellum esse putat his verbis: *Quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives*. Sed quandonam Christus pauper factus est, nisi cum natus est ex muliere, cum dives esset in omnes qui invocant illum? Externa illa species, quâ similis erat vulgari homini, cum eum malè haberent Judæi & Romani, an ei nascenti in præsepio, & in Ægyptum fugienti dederat? Ne miracula quidem patranti

deerat, seque è cœlo venisse, & Filium Dei esse prædicanti. Cur enim illum tunc Judæi conviciis appetebant? Cur lapides tollebant, nisi quia, homo cum esset, Deum se esse dicebat? Cur Filius Josephi esse videbatur, cur ei probro vertebatur, quod quinquaginta annos nondum haberet, nisi ob humanam naturam, quâ similis erat aliis hominibus?

Mercēs Christo, ob formam servi susceptam, & exhibitam Patri obedientiam, repensā, novam lucem diffundit in catholicam doctrinam, novisque incommotis errorem premit. Christus, post susceptam servi formam & crucis opprobria, exaltatur; & Deo Patri, in gloria, & debitā ab omnibus rebus creatis adoratione, adæquatur. An dubium quin, ante formam servi & crucis ignominiam, verè in forma Dei & æqualis Patri fuerit, ut conceptis verbis declarat Apostolus? Quam enim verum & æquum est, ut qui Deo æqualis erat ante formam servi & crucis opprobrium, hunc Deo æqualem esse omnes agnoscant; tam absurdum & iniquum foret, ut post crucem æqualis Deo fiat, qui antea æqualis non erat. Atque id causæ est, cur status, qui formam servi & crucem præcedit, magnificentius prædicetur, quam qui subsequutus est. Nam in forma Dei esse & æqualem Deo majus quidpiam est, quam ab omnibus adorari. Nihil enim formæ Dei accedere potest, nisi externum: at qui, cum in forma Dei esset, formam servi accepit; in ipsa illa forma servi resurgit, ascendit ad cœlos, & à dextris majestatis in eadem servi forma sedet.

Deinde verò lex à Patre sancita, *ut in nomine Jesu omne genu flectatur; & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris*, quid aliud est, nisi necessitas omnibus imposita agnoscendæ in Christo utriusque naturæ, & confitendi illum Jesum, quem Judæi crucifixerunt quia Filium Dei esse se prædicabat, verè Dominum esse, & à dextris Patris sedere. Denique non solum imperat

Pater, *ut in nomine Jesu omne genu flectatur*, sed ipse etiam Christus hunc sibi honorem delatum iri prædicit apud Isaiam: *Quia mihi curvabitur omne genu, & jurabit omnis lingua*, Isai. xlv. 24.

Iis quæ obijciuntur ab adversariis inest plerumque magna ignoratio christianæ doctrinæ, vel ignorationis simulatio. Ait Clericus hæc verba: *Humiliavit semetipsum, nullo modo de natura divina dici posse: itaque nec superiora. Quis enim ferat hanc orationis seriem: divina natura Christi eò se demisit, ut humanitatem assumeret, & sese humiliavit, facta obediens usque ad mortem crucis?*

Quis hæc legens non putet Clericum de rebus Christianorum vix quidquam audiisse? Nec Paulus, nec quicumque interpretum dixit divinam naturam sese humiliasse, & mortuam esse; sed eum, qui hac naturâ præditus erat, utpote ab æterno genitus à Patre, eò sese demisisse, ut naturam humanam assumeret, & obediens fieret usque ad mortem crucis, quam carne optiit. Æquum erat ut Clericus, in re adeo pervulgata & omnium sermone trita, doctrinam Ecclesiæ accuratius referret.

Non absimile est quod obijcit Episcopus, secundam Trinitatis personam, ante assumptam carnem, Jesum nullo modo dici posse, nedum Christum; ac proinde hæc de Jesu homine intelligenda esse. Nemo est qui non ante alpha & beta didicerit Verbum, quod erat in principio apud Deum, etsi ante assumptam carnem non habuit nomen Jesu Christi, tamen post incarnationem unam esse in duabus naturis personam, quæ dicitur Jesus Christus; ita ut idem Jesus Christus, & cœlum ac terram creasse, & natus ac crucifixus esse dicatur. Eodem ex principio refellitur alia eorum cavillatio, cum in Deum cadere negant ut exaltetur. Liquet Christum Deum eodem sensu exaltatum dici, quo & natus & crucifixus dicitur. Una scilicet & eadem persona, & secundum naturam divi-

Quæst. 22.
pag. 22.

nam omnia creavit, & secundum humanam crucifixam & exaltata est.

Jam satis confutatum est quod objiciunt, formam Dei à Christo depositam fuisse, ac proinde aliud esse ac divinam naturam, quæ deponi non potest. Quod autem objiciunt indignum Deo esse, ut dicatur non rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, quasi hoc arbitrari potuisset; id facile solvitur. Nihil enim dicit Apostolus, ex quo sequatur fieri potuisse, ut Christus rapinam duceret æqualitatem suam cum Deo: nec eum laudat, ut fingit Schlichtingius, quod propter illam æqualitatem cum Deo, animo non fuerit elato, eamque non jactarit. Hoc tantum dicit, eum non indebitam sibi duxisse æqualitatem cum Deo. An inde sequitur fieri potuisse, ut indebitam duceret? Quod si de Deo Patre nihil simile legimus in Scripturis; non inde sequitur hæc de Christo, ut simplici homine, accipi debere. Non solent de divinitate Dei Patris ita loqui Scriptores Novi Testamenti, quasi ea res aut difficilis esset ad credendum, aut in controversiam à Judæis atque Ethnicis vocaretur. Sed cum divinitas Christi magnum sit mysterium & ad credendum difficile; cumque huic dogmati vehementer adversarentur Ethnicis & Judæi; non mirum si in eo proponendo asseveratione utuntur Apostoli; ac Christum Deum magnum, Deum verum, Deum benedictum in sæcula vocant, eumque declarant rapinam non arbitrari esse se æqualem Deo.

Episcopus,
quæst. 22. p.
22.

Objiciunt denique scopo Apostoli accommodatiorem esse Erasmi expositionem, quia scopus Apostoli est hortari Philipenses ad humilitatem & subjectionem animi, exemplo Christi. At exemplum Christi hominis se Deo submittentis usque ad ferendum omne vilipendii, contemptus, injuriæ & violentiæ genus, adeoque mortem ipsam & crucem, exemplum profecto est, quod palpari potest, & imitatione omni dignissimum est: cum exemplum secundæ personæ se per unionem personalem cum natura humana humiliantis, exemplum sit transcendens captum huma-

num, inexplicabile atque inimitabile, ac proinde inefficax ad movendum, & in quo semper hesitationi aut exceptioni locus relinquitur.

Refellendæ unâ observatione futiles nugæ. Quamvis Verbum invisibile sit, non tamen invisibile est exemplum Verbi in carne manifestati, & carnis facti. Nec majestatem Verbi, nec illius hypostaticam cum natura humana conjunctionem comprehendere possumus: sed his, qui hoc mysterium credunt, nihil aptius ad permovendos animos proponi potest, quàm incomprehensibilis illa Verbi carnis facti & crucifixi caritas. Si Dei nobis sanctitas ad imitandum proponitur; cur non Verbi carnem assumentis caritas proponatur? At Socinianæ interpretationes propositum Pauli penitus evertunt. Cum enim non magna esset humilitas simplicis hominis crucem perferentis, ut ab omnibus adoretur, & sedeat à dextris: tum verò quod idem simplex homo in forma Dei ob miracula sua constitutus fuisse dicitur, nec rapinam arbitratus esse se æqualem Deo; impia esset ac prorsus detestanda superbia.

III. Christus in Epistola ad Romanos vocatur *Deus super omnia benedictus in sæcula*. Ὡς οἱ πατέρες, inquit Paulus, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σὰρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τὰς αἰῶνας ἀμήν. Quorum Patres, & ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. Tanta vis est hujus oraculi ac tanta sententia, ut pudorem & metum incutere debeat Unitariis. Quænam enim metaphoræ suspicio, ubi Christus tam conceptis verbis Deus esse dicitur; imo super omnia Deus, utpote æternus Filius, cujus pedibus omnia subjecit Pater, cuique data est omnis potestas in cælo & in terra, Deus benedictus in sæcula, nedum nomine tenus dicatur Deus? Illud autem, τὸ κατὰ σὰρκα, duplicis in Christo naturæ argumentum est, eumque probat non, ut volunt Sociniani, ob præsentiam Dei in illius carne manifestatam, Deum esse.

Rom. ix. 5.

Illud tamen: *Secundum carnem* intelligit Grotius de natura humana non simpliciter, sed conjuncta cum statu infirmitatis & mortalitatis, ita ut eadem caro non secundum τὸ θεῖον, quod in ipsa erat, sed secundum τὸ ἀνθρώπινον, orta sit ex Israëlitis. Non multum discedit à Grotio Clericus, quamvis subaudiendum existimet κατὰ πνεῦμα, ita ut Christus secundum Spiritum sit Deus supra omnia. Nam unam & eandem carnem, sive naturam humanam intelligit, in qua divinitas habitavit. *Humana Christi natura*, inquit, à Patriarchis orta erat; sed divinitas, quæ in eo corporaliter habitavit, fuit æterna & super omnia benedicta.

Non difficile est animadvertere, τὸ κατὰ σάρκα, cum de Christo dicitur, non posse opponi, nisi æternæ generationi quam à Patre accepit. Non enim, ut de Paulo, qui Israëlitas vocat cognatos suos secundum carnem, ita de Christo ratiocinari licet. Paulus præter illam generationem, quam ex Israëlitis ducebat, aliam longè præstantiorem à Christo acceperat. Quare huic novæ generationi opponitur generatio secundum carnem à Judæis accepta. At Christum minimè regeneratum fuisse, sed illius generationem secundum carnem perfectissimam fuisse, utpote à Spiritu Sancto ortam, non inficiantur adversarii. Quare huic generationi, sive naturæ humanæ, quam nascendo ex virgine accepit, opponitur divina natura, quam ab æterno habuit, non θεῖον quiddam in illo habitans, quod cum ipsa carne accepisset. Præterea quomodo Christus ob illud, θεῖον, in illo habitans, *Super omnia Deus benedictus in sæcula* vocari potuisset? Grotius quidem post Erasmus, vitiosis Cypriani & Hilarii editionibus fretus, qui vocem *Deus* hoc in testimonio non habebant, existimavit Christum ab Apostolo Deum hoc loco non appellari. Sed hanc vocem Millius tam egregiè ex codicum Mss. versionum & patrum consensu defendit, ut Clericum hac in re assentientem habeat.

Multæ aliæ excogitatæ sunt hujus testimonii eludendi viæ. Recens ille scriptor, qui sibi Artemonii nomen assumpsit, legendum pronuntiat, ὃν ὁ ἐπὶ πάντων, &c. *quorum Deus super omnia benedictus in sæcula*. Sed quis modus erit licentiæ, si pro cujusque arbitrio sacer contextus sine ulla ratione vel potius contra certissima rationum momenta immutetur? Non magis fœria est alia interpretatio ab Erasmo proposita, punctum figendo post ἐπὶ πάντων, ita ut hic sit sensus: *qui est super omnia. Sit Deus benedictus in sæcula*. Si qua umquam exclamatio minus aptè excogitata est, hæc certè est, quæ nec Pauli proposito quidquam conducere, ac præterea præclarissimam feriè verborum, quæ hîc Paulus Spiritu Sancto fervens devolvit, perincommodè interromperet.

Aliam proponit interpretationem idem Erasmus, si nempe post τὸ κατὰ σάρκα punctum figatur: ex quo hæc sententia existeret: *Sit super omnia Deus benedictus in sæcula*. Sed 1º. Illud, ὃ ὢν necessario refertur ad eum, de quo antea loquutus est Apostolus, idemque prorsus valet ac ὃς ἐστίν. Quare expungendum esset illud ὢν, si hæc ad Patrem referri possent. 2º. Quid attinebat ad propositum Pauli, ut Patrem hoc loco Deum esse asseveraret? At de Christo loquenti, & Judæorum fortem lugenti, qui eum rejecerant propterea quod Deum se esse prædicaret, hæc asseveratio mirificè congruebat.

IV. Plurimum valet, ad doctrinam Pauli explicandam, initium cap. iij. ad Hebr. Ὁ θεὸς, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸ ἀπόστολον & ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς & Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Πλείονος γὰρ δόξης ἔτος παρὰ Μωσῆν ἠξίωται, καὶ ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τῷ οἴκῳ ὁ κατασκευάσας αὐτόν. Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ πνοῆς, ὃ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας, Θεός. Καὶ Μωσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς διακόνος, εἰς μαρτύριον τῆς ἀληθεύουσας. Χριστὸς δὲ ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὃς οἶκος ἐσμὲν ἡμεῖς. Unde,

fratres sancti, vocationis celestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Jesum. Qui fidelis est ei, qui fecit illum, sicut & Moyses in omni domo ejus. Amplioris enim gloria iste præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliore honorem habet domus, qui fabricavit illam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creavit, Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant: Christus verò tamquam Filius in domo sua: quæ domus sumus nos. Manifesta sunt Christum inter & Moysen discrimina. Moyses famulus est; Christus Filius. Moyses servit in domo Christi; Christus Dominus est domus in qua servit Moyses. Fidelis famulus Moyses in testimonium eorum quæ dicenda erant: at Christus ædificat ipsam domum, ac proinde Deus est. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creavit, Deus est.

Ex his explanari potest alius ejusdem Epistolæ locus, ix. 15. ubi sic loquitur Apostolus: Καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστίν, ὅπως θανάτου γενομένων, εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ὑπὲρ τῆς πρώτης διαθήκης παραβάσεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι, τῆς αἰωνίου κληρονομίας. Ὅπως γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεται τῷ διαθεμένῳ. Διαθήκη γὰρ ὑπὲρ νεκρῶν βεβαία, ἐπεὶ μή ποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ διαθεμὲν. Ὅθεν ἔδ' ἡ θανάτου χάρις αἵματος ἐγκαταίνισται. Et ideo novi Testamenti mediator est, ut, morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant in priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hereditatis. Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.

Accuratissima est ratiocinatio Apostoli, neque eâ indiget excusatione, quâ illam indigere existimat Clericus; quasi Paulus in ambiguo ludat, & quia διαθήκην fœdus & testamentum significat, ea quæ testamenti propria sunt,

ad novum fœdus pertrahat. Non solum fœderis mediator est Christus, sed etiam testator. Remissionem peccatorum sanguis in primo fœdere effusus præsignificaverat: at illam Christus proprio sanguine impetrat & largitur. Si mediator esset, ut Moyses, in testimonium eorum quæ dicenda erant; ratiocinatio Apostoli, quæ ex testamentorum more deducitur, omnino claudicaret. Sed meritò Paulus hoc Moysen inter & Christum discrimen ponit, quòd nos Christus, ut Filius & Dominus domus, bonorum suorum hæredes adsciscat: atque hoc fundamento nititur ducta ex testamentis comparatio.

Mediatoris munus, si eo exerceatur modo, quo exercuit Moyses, minimè conveniet Christo. Nam in illo fœdere, quod in monte Sinai constitutum est, conditiones ferebantur à Moyse, accipiebantur ab Israëlitis. At nihil amplius efficere poterat Moyses; fidelis erat famulus in testimonium eorum quæ dicenda erant. Sed cum solus non esset, sed mediator inter Israëlitas & Deum, Spiritum dare non poterat, ut Deus: & quod in ipso situm erat, ut promulgaret quæ dicenda erant, id quominus ad effectum & legis observationem perduceretur, obstabant malæ hominum voluntates. At Christus, qui Deus est, effundit in corda nostra Spiritum Sanctum; & quæ nobis imponuntur conditiones, eas ipse in nobis cooperantibus adimplet: munus suum solus perficit, liberas hominum voluntates inclinat quocumque voluerit, ipse dat velle & perficere. Is videtur esse sensus horum Apostoli Verborum ex Epistola ad Galatas iij. 19. Τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ὃ ἐπηγγέλται, διαταγὴς δὲ ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἐστίν, ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστίν. Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est, donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est: Deus autem unus est.

Sic etiam, in Epistola secunda ad Corinthios,

Corinthios, hoc discrimen ponit inter Moysen & Christum, quod, cum Moyses Spiritum Sanctum dare non posset, Israëlitas minimè liberaverit; Christus autem, cum Deus sit, in libertatem nos vindicet per Spiritum Sanctum, qui nos *gloriam Domini specularantes, in eandem imaginem transformat. Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est: ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos verò omnes revelatâ facie gloriam Domini specularantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini Spiritu.* Necessè non est legere, *ὅτι δὲ κύριος, τὸ πνεῦμα ἔστι,* ut legendum existimat Presbyter Anglicanus apud Clericum Biblioth. Univ. tom. 9. p. 203. Similis enim est hæc Pauli sententia his Christi verbis: *Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Quemadmodum ergo Deus Spiritus est, & idcirco in spiritu & veritate adorandus; ita Christus, cum Spiritus sit, ubicumque adest Spiritus qui ex illo procedit, ibi libertas adest; ut Christi gloriam revelatâ facie & velo remoto speculemur, & Spiritûs beneficio in eandem imaginem transformemur.*

CAPUT XII.

Testimonia ex Epistolis S. Joannis, & libro Apocalypsis.

- I. Probatur exstitisse sub ipsis Apostolis hæresim quæ Christi carnem negaret, atque hanc à S. Joanne refelli.
- II. Illius testimonia eludi non possunt, si attendatur propositum hujus hæresis refellenda.
- III. Utræque natura contra hos hæreticos initio Epistolæ primæ declaratur.
- IV. Christi æternitas & immutabilitas ex libro Apocalypsis.

I. UNITARIIS æquè adversarius & inimicus est S. Joannes, & cum divinitatem Christi prædicat, & cum illius carnem contra nefarios hæreticos defendit. Jam tum enim prodierant qui Christum Deum quidem & Dei Filium esse faterentur, sed carnem ei humanam detraherent, ut rem tanto Deo indignam, ac solam carnis umbram & vacuam effigiem relinquerent. Notat hos hæreticos & profligat dilectus discipulus, cum ait: *Ἀγαπητοὶ, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔσιν· ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔστι. Καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογῇ τὸ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι· καὶ τοῦτο ἔστι τὸ τῶ ἀντιχρίστου, ὃ ἀκηκόατε ὅτι ἔρχεται, καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἔστιν ἡδὴ. Καρissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint: quoniam multi pseudopropheta exierunt in mundum. In hoc cognoscitur Spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est: & omnis spiritus qui non confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo non est: & hic est antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc jam in mundo est. Et Epist. ij. vers. 7. Ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί· ἕτος ἔστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος. Quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carne: hic est seductor & antichristus. Totam hæresim Socinianam hæc verba penitus profligant. Quid enim ei superest loci, si sola Christi caro in dubium vocata in primordiis Ecclesiæ? Letalem plagam eludere conantur Unitarii, & S. Joannis verba sic detorquent. Illud: ὃ ὁμολογῇ τὸ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, idem esse volunt ac, qui confitetur Jesum, qui venit in carne, id est, non in pompa regia, sed in statu humili & abjecto, esse*

Christum. Atque ita quidem Grotius qui illud : *qui venit in carne*, idcirco additum fuisse putat, quia multi, ne Jesum pro Messia haberent, adducebantur ipsius humili statu & cruce. Eodem modo Clericus interpretandum censet : *Omnis spiritus, qui confitetur Jesum, qui in carne venit, esse Christum, ex Deo est.* Sed existimat in his Joannis verbis tria contineri : primum quidem, Jesum Maria Filium, qui Nazarenus esse dicebatur, esse Messiam, quod negabant Judæi ; secundum, Jesum venisse in carne, hoc est, verè hominem fuisse, obnoxiumque incommodis humana vita, (Vide Hebr. v. 7.) quod plurimi ex antiquissimis hæreticis negabant, si veteribus credimus : tertium, non potuisse rejici, quasi impostores, eos qui dicebant Jesum esse verum Messiam, atque hominem instar nostrum. Itaque Grotium inter & Clericum convenit eos à S. Joanne notari, qui Jesum esse Messiam negabant : uterque hanc fidei tesseram constituit, ut Jesus pro Messia agnoscat : hoc tantum discrimen animadverto, quod Grotius carnis mentionem fieri putat, propter eos, quos Jesu status humilis detinebat, quominus eum Messiam esse crederent ; Clericus verò, propter hæreticos, quos ait non omnem Christo carnem denegasse, sed eam tantum quæ nostræ similis esset. Cum magni intersit ad S. Joannis doctrinam illustrandam, quasnam refellat hæreses perspicere ; refellendæ nobis sunt cavillationes Grotii & Clerici, ac demonstrandum non eos, qui Jesum negabant esse Christum sive Messiam, nec eos, qui carnem ei similem nostræ auferebant, sed eos qui nullam prorsus relinquebant nisi phantasticam, his in locis notari.

1º. Ipsa Joannis verba Socinianæ interpretationi repugnant. Non dicit Joannes Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ut postulare excogitata perperam distinctio. In Epistola secunda præsens adhibetur pro præterito. *Mul-
ti seductores, inquit, exierunt in mun-
dum, οἱ μὴ ὁμολογούντες Ἰησοῦν Χριστὸν
ἔρχόμενον ἐν σαρκί, qui non confitentur*

Jesum Christum venientem in carne. Quibus ex verbis liquet non simpliciter ac strictè hæreticos negasse Jesum Christum, sed Jesum Christum venientem in carne ; ita ut etiam si illud in carne de statu humili intelligatur, saltem fatendum sit hæreticos negasse Jesum Christum venisse in statu humili : quod quidem satis foret ad refellendos Unitarios. Nulla enim reperietur hæresis quæ hoc negaverit, præter illam, quæ Christi carnem penitus negabat.

2º. Discimus ex antiquis patribus hæresim, quæ Christi carnem negabat, ante existisse, quàm S. Joannes Epistolam scriberet. Hujus rei testes S. Irenæus, lib. I. cap. xxiiij. & xxvij. & lib. III. cap. xvj. & Tertullianus, lib. III. adv. Marcionem, cap. viij.

3º. Nihil aptius ad illustrandam S. Joannis sententiam, quàm testimonium Polycarpi, qui eam ita, ut accipiendam contendimus, accepit. Sic enim hortatur Philippenses, ut à falsis fratribus, & ab iis, qui in hypocrisi nomen Domini ferunt, abstineant. Πᾶς ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἀντιχριστός ἐστι. Καὶ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ τὸ μαρτύριον τῆς σταυροῦ, ἐκ τῆς διαβολῆς ἐστι. Καὶ ὃς ἂν μεθοδεύῃ τὰ λόγια τῆς κυρίου πρὸς τὰς ἰδίαις ἐπιθυμίαις καὶ λέγῃ μητὲ ἀνάστασιν, μητὲ κρίσιν εἶναι, οὗτος πρωτότοκος ἐστὶ τῆς σατανᾶ. *Omnis enim, qui non confessus fuerit Jesum Christum in carne venisse, antichristus est : & qui non confessus fuerit martyrium crucis, ex diabolo est : & qui eloquia Domini traduxerit ad desideria sua, dixeritque neque resurrectionem, neque judicium esse, hic primogenitus est satana.* Magistrum suum imitatur S. Polycarpus haud paulò melior interpretes, quàm Grotius & Clericus : & cum easdem hæreses refellat ac S. Joannes, non illis exprobrat, quod Jesum, qui in carne venit, negent esse Messiam, sed quod in carne illum venisse non confiteantur. Nemini autem ignotum est hæreticos, qui Christi carnem & crucem ac resurrectionem negabant, phantasticam ei carnem affinxisse.

Excipiendi tamen Valentiniani, qui recentiores sunt. Hi enim carnem cœlestem attribuebant Christo: sed non idcirco suffragantur Clerico: quippe cū illud carnis cœlestis commentum inde ortum sit, quod Verbum Dei carnem communem dedecere dicerent.

4°. Si non respiciebat S. Joannes ad illos hæreticos, qui carnem Christi negabant, cur hanc carnem tantâ asseveratione confirmat, ejusque confessionem, ut tesseram fidei præscribit? Cur initio Epistolæ vitam illam, quæ erat apud Patrem, & quam postea verum Deum appellat, apparuisse & manifestatam esse ac visam pronuntiat? Cur testes vocat hujus mysterii oculos, aures, manus, imo spiritum, aquam & sanguinem, nisi ut omnem phantasmatis suspicionem repellat, ac totam rem verâ carne, non inani carnis specie peractam demonstret?

5°. Luce clarius est Joannem agere de hæreticis. *Nunc*, inquit cap. ij. vers. 18. *antichristi multi facti sunt: unde scimus, quia novissima hora est. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: sed ut manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.* Vocat eos seductores in Epistola secunda: *Multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carnem.* Vetat ibidem ne domo excipiantur, eisque ave dicatur. Hæc profectò in alios, quàm in hæreticos dici non potuere; quamobrem eorum error nequaquam in eo positus fuit, quod Messiam negarent venisse, sed quod venisse in carne non faterentur. Nam si Jesum negassent esse Messiam; toti Judæi fuissent aut Ethnici, non hæretici; nec multi ac seductores, ac pseudoprophetæ dici potuissent, utpote ad Ethnicos aut Judæos amandati; nec ex Christianis prodiisse erroris spargendi causâ, sed potius ad Ethnicos aut Judæos rediisse. Illud etiam facile patet, notatam à Joanne hæresim sub speciosa aliqua pelle delituisse, quo facilius imperitis fucum faceret. Nam Joannes non levem in ea dignoscenda

animadversionem & diligentiam requirit, cognitam fugi præcipit. *Carissimi*, inquit cap. iv. vers. 1. *nolite omnî spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint.* Cautio minimè necessaria adversus eos, qui Jesum Messiam esse negarent, nec quidquam sibi reliquissent, quo possent in animos Christianorum influere, & doctrinam suam Spiritui Sancto acceptam referre. At qui carnem Filio Dei detrahebant, hi, cū errorem suum nescio quo pietatis in Christum & reverentiæ colore illinerent, meritò curam attulerunt Sancto Joanni, ne ficta pietas incautos deciperet. Quare in eos optimè quadrat tradita ab eo veritatis ab errore dignoscendæ regula: *Omnis Spiritus, qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est, &c.* Sed si, ut placet Unitariis, id tantum requirit Joannes, ut Jesus pro Christo habeatur; hæc tessera non catholicos ab hæreticis, quod tamen propositum ipsi erat, sed Ethnicos & Judæos, de quibus hîc non agitur, à Christianis discernet.

Nihil prodest Unitariis quod Joannes sic interdum hæreticos refellit, quasi Jesum esse Christum negarent. *Quis est mendax*, inquit cap. ij. vers. 22. *nisi is qui negat, quoniam Jesus est Christus?* Et cap. v. vers. 1. *Omnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est.* Nil vetat hæc intelligi, ut intellexit S. Irenæus de Cerinthianis, qui Christum à Jesu dividebant, & in Jesum sub columbæ specie fingeant descendisse. Quam interpretationem confirmant hæc Vulgatæ verba: *Omnis Spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est.* Sed hæc multo aptius cum eodem Irenæo ad ipsos illos referemus, qui cū Christum sine carne venisse velent, nullum propriè Jesum, id est, Mariæ Filium admittebant. Quamobrem contra eos meritò pronuntiat Joannes ipsum Jesum, ipsum Mariæ Filium esse Christum, neque hunc Christi titulum Verbo carnis experti tribuendum. In eandem sententiam ait cap. iv. vers. 15. *Quisquis confessus fuerit, quoniam Jesus est Filius Dei,*

Lib. III.
cap. xvj. n. 5.
& 6.

Ibid.

132 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

Deus in eo manet, & ipse in Deo. Et cap. v. vers. 5. *Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Jesus est Filius Dei?* Id pernegabant hæretici, ac Filio Dei indignum putabant, ut verè Filius hominis fieret. Contrà Joannes ipsum Jesum, ipsum Mariæ Filium, Dei Filium esse pronuntiat, & proprietates Filii Dei cum Filio Mariæ communicat; quemadmodum sæpe in eadem Epistola ea Verbo tribuit, quæ sunt hominis propria.

II. Semel constitutâ hujus hæresis antiquitate, mirum in modum S. Joannis de Christo testimonia enitescunt. Adducti enim sunt nefarii homines, ut carnem Christi tollerent, quia indignam Deo judicabant, nec in iis, quæ de Christi divinitate audierant in Ecclesia, metaphoræ quidquam & allegoriæ sunt suspicati? Quomodo autem homines ingenio subtili & acuto (sic enim de illis hæreticis existimare licet) æternum Dei Filium sine carne venientem sibi finxerunt, si Dei Filius idem sonabat apud Christianos ac homo de Spiritu Sancto conceptus? Si una tantum Christo natura tribuebatur; cur isti humanam tollunt? Simon Magus, cum se Christum vellet existimari, dicebat se Deum sine carne venisse è cœlo, & in hominibus quidem apparuisse *cum non esset homo, & passum autem in Judea putatum, cum non esset passus.* Hæc autem ei in mentem non venissent, si Christus homo tantum credebatur. Illud ergo hæresi deterrimæ inest boni, quod Socinianam penitus evertat. Quantum autem ad illustrandam S. Joannis sententiam valeat, paucis animadvertendum.

iº. Si inde nata occasio carnis negandæ, quod Christus Dei Filius & Deus diceretur, & è cœlo venisse, & alia ejusmodi; tunc demum rejici ejusmodi figuræ debuerunt, ubi animadvertum est plurimos deceptos fuisse non solum è vulgo & imperita plebe, sed etiam ex hominibus eruditis. Cur tamen eadem de Christo in Joannis Epistolis prædicantur, ac in aliis Scri-

pturis? Filius Dei unigenitus & Deus vocatur. Dicitur ab initio fuisse, in hoc apparuisse ut dissolvat opera diaboli, & à Patre missus in mundum. Immo S. Joannes etiam atque etiam hortatur fideles, ut in doctrina, quam ab initio acceperant, constanter maneant, nedum in ea quidquam ipse immutandum putet. Nulla ergo residet allegoriæ & metaphoræ suspicio in ejusmodi testimoniis.

2º. Tanta fuit inter Joannem & hæreticos sententiæ discrepantia, quanta possit esse maxima, si Christum isti nihil aliud esse quàm Filium Dei & Deum dixissent, Joannes nihil aliud quàm hominem; si utrique unam tantum ei naturam attribuisent, divinam hæretici, Joannes humanam. In hac contentione, inter adversarios nullâ de re convenisset; non de humanitate, quam tollebant hæretici, non de divinitate quam à S. Joanne admissam negant Unitarii. Quinetiam multò plus operæ infumendum fuisset in divina natura refellenda, quàm in humana asseveranda. Adduxerat enim hæreticos divinitatis opinio ut carnem negarent. Sed tamen contrariâ prorsus viâ procedit dilectus discipulus: hoc tantum requirit ab adversariis, ut carnem agnoscant, de divinitate cum eis consentit.

Hanc fidei tesseram constituit: *Omnis Spiritus, inquit, qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est.* An de simplicis hominis carne tanta possit esse asseveratio & contentio? Quod spectat ad divinam naturam, summus est eâ de re consensus. *In hoc, inquit Joannes, apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli. In hoc apparuit caritas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. In hoc est caritas: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris. Et nos vidimus, & testificamur, quoniam Pater misit Filium suum salvatorem mundi. Et scimus, quoniam Filius Dei venit.* Hæc testimonia cum suâ

1. Joan iv. 9.
Cap. v. 2.
Cap. ij. 13.
& 14.
Cap. iij. 9.
Cap. iv. 9.
& 14.

Cap. ij. 24.

Iren. lib. I.
cap. xxij.

Cap. iij. 8.

Cap. iv. 9.

Vers. 14.

Cap. v. 20.

sponte verum & æternum Dei Filium demonstrant, tum maximè si consideretur quos refellat hæreticos S. Joannes. Neque enim alium Dei Filium venisse in carne contendit, nisi eum quem isti docebant sine carne venisse. Neque mundum, in quem missus est Filius, aliter ac illi interpretatur: sola caro in controversiam venit.

3°. Si duas in Christo naturas non prædicassent catholici, habuisset hæreticorum opinio illustrius Dei in nos amoris pignus, ac longè sublimius mysterium, quàm catholica. Etsi enim repugnat quàm maximè species illa carnis non veræ; mirabilius tamen fuisset æternum Dei Filium in hac carnis specie, quàm simplicem hominem in vera carne, à Deo mitti, ac multò magis hac in re divinus amor enituisset. Sed hæc mysteriorum augendorum ratio abhorret ab ingenio hæreticorum, quibus propositum esse solet, detractâ credendi molestiâ, sectatores allicere. Illos certè hæreticos, de quibus agimus, divini amoris monumentum ac mysterium longè maximum evertisse perspicimus ex S. Joannis Epistolis.

In dilecti discipuli doctrina longè expressior & illustrior est Dei in nos amor, quàm in commentis hæreticorum: *Videte*, inquit, *qualem caritatem dedit nobis Pater, ut Filii Dei nominemur & simus. In hoc cognovimus caritatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit. In hoc apparuit caritas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, &c. Et nos cognovimus, & credidimus caritati, quam habet Deus in nobis. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.* Evertabant ergo amoris divini monumenta hæretici, nedum augerent & intenderent: & dum Filium Dei verè hominem factum esse negant, nobis filios Dei fieri non concedebant.

Sic etiam longè majus mysterium à S. Joanne proponitur. Hæretici enim, ut gratum facerent hominibus non libenter magna mysteria credentibus,

negabant Filium Dei ad carnis nostræ humilitatem & crucis ignominiam sese demisisse. *Ipsi de mundo sunt*, ait Joannes, *ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit.* Unde hoc in eos dictum, nisi quia rem ad credendum difficilem imminuebant, ut gratiam apud homines inirent? Ut eos refellat S. Joannes, carnis Christi humilitatem, quæ pravum pudorem incutiebat hæreticis, mirificè commendat: *Sanguis Jesu Christi*, inquit, *Filii ejus emundat nos ob omni peccato. Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum: & hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra. Quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Jesus est Filius Dei? Hic est, qui venit per aquam & sanguinem, Jesus Christus; non in aqua solum, sed in aqua & sanguine.* Inutilis fanè vel potius absurdus dilecti discipuli in his argumentis labor, si simplicem hominem carne & sanguine non destitutum fuisse tanto conatu probasset, idque tamquam mysterium, cujus fides vincit mundum, ad credendum proposuisset.

III. Utramque Christi naturam sic in ipso exordio prædicat: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de verbo vite: & vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis: quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis; ut & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre & cum Filio ejus Jesu Christo.*

Duæ Christi naturæ tum ex ipso contextu, tum ex proposito dilecti discipuli, ita perspicuæ & manifestæ sunt, ut nullâ prorsus arte eludi possint. Id quod fuit ab initio non Evangelium sed Filium Dei designat, idemque est ac vita quæ erat apud Patrem. Rectè quidem dicitur Evangelium ab initio auditum fuisse: quo sensu legimus in eadem Joannis Epistola: *Mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Si in vobis permanserit, quod audistis ab initio. Quoniam hæc est annuntiatio, quam audistis*

Cap. iv. 3.

Cap. i. 7.

Cap. v. 4.

Cap. ij. 7. &

24.

Cap. iij. 11.

134 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

ab initio. Vide Epist. ij. vers. 5. & 6. Nulla his in locis difficultas : facile enim intelligitur eos, qui Evangelium ab initio audierunt, ab initio prædicationis audivisse. At cum dicitur, *Quod fuit ab initio*, nullum existendi initium relinquitur. Deinde verò Christum his verbis laudari patet alio ex loco, ubi idem de Christo dicitur :

1. Joan. ij. 13. & 14. *Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est.... Scribo vobis, infantes, quoniam cognovistis Patrem.*

Denique id quod erat ab initio, idem prorsus est ac vita quæ erat apud Patrem, & hæc vita certissimè Filius Dei est. Sic enim in eadem Epistola : *Et hoc est testimonium, quoniam vitam eternam dedit nobis Deus, & hæc vita in Filio ejus est. Qui habet Filium, vitam : qui non habet Filium, vitam non habet. Hæc scribo vobis, ut sciatis quoniam vitam habetis eternam, qui creditis in nomine Filii Dei.* Sic concluditur Epistola : *Et scimus quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, & vita æterna. Filioli, custodite vos à simulacris, amen.* Quemadmodum ergo Joannes in exordio Evangelii, Verbum in principio fuisse, & apud Patrem fuisse dicit, illudque Deum & vitam appellat, & carnem factum esse summâ asseveratione declarat ; ita in hac Epistola iisdem nos doctrinæ principiis erudit. Id quod erat in principio, auditum in vera carne, visum & contrectatum fuit : vita, quæ erat ab initio apud Patrem, apparuit in vera carne, non in phantasmatis modum. Una prorsus & eadem persona Verbi erat ab initio, erat apud Patrem, & postea visa, audita & contrectata apparuit in vera carne.

Contra hæreticos, qui Filium dabant ab initio fuisse, visum autem & verè contrectatum manibus non item ; vitam apud Patrem fuisse, nequaquam autem in carne apparuisse ; quid tanto conatu asseverare attinebat Evangelium ab initio fuisse, vitam æternam, ut interpretatur Grotius, exemplo Christi factam esse conspicuam,

cum in decreto Dei diu latuisset? Totus hic locus, mutatâ leviter interpunctione & adhibitâ parenthesi, videtur sic scribendus : *Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt ; de verbo vita (& vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis) quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis.*

IV. Non mirum est si Christum Joannes verum Deum appellat, cum de illo pronuntiet, quidquid ad Dei æternitatem & immutabilitatem significandam præclarissimè dici potest. Sic enim de se loquitur Christus in Apocalypsi : *Ego sum primus, & novissimus. Et vivus, & fui mortuus, & ecce sum vivens in sæcula sæculorum, &c. Hæc dicit primus, & novissimus ; qui fuit mortuus, & vivit : Ego sum A & Ω, primus & novissimus, principium & finis.* Fatetur Grotius Christum tamquam Patris imaginem dici principium & finem. Quod quidem verum & exploratissimum est, si ea imago intelligatur, quæ omnia prorsus, quæcumque in Patre sunt, complectatur. Clericus illud : *Ego sum primus & novissimus*, idem esse putat, ac *ante quem nemo fuit id quod sum, neque post quisquam est futurus : qui neque decessorem habeam, neque successorem recipiam.*

Melchisedech in Scripturis assimilatur Filio Dei, quia describitur *sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, ac manet sacerdos in æternum.* Nunc autem ita Scripturam pervertunt temerarii interpretes, ut Christum idcirco imaginem Dei esse dicant, quia nec decessorem habet, nec successorem : sicque illum infra ipsum Melchisedech deprimunt, qui non solum nec decessorem habet, nec successorem, sed etiam in eo maximè, quod nec initium dierum, nec vitæ finem habere dicitur, figuram Christi sustinet.

Eò minùs hæc testimonia in alienos sensus detorqueri possunt, quòd

Apoc. j. 17.

Cap. ij. 8.

Cap. xxij. 13.

Hebr. vij. 3.

Isai. xli. 4. Veteris Testamenti usu ad significan-
dam immutabilitatem Dei consecrata
erant. Sic enim apud Isaiam: *Quis hac
operatus est, & fecit, vocans generationes
ab exordio? Ego Dominus, primus &
Cap. xlii. 6. novissimus ego sum. Ego primus, & ego
novissimus; & absque me non est Deus.
Cap. xlviii. 12. Ego ipse, ego primus, & ego novissimus.*
Christum Joannes non modò primum
& novissimum dicit, sed etiam prin-
cipium & finem, A & Ω; quo sensu
Verbum apud Philonem in libro de
Somniis dicitur: κεφαλή & τέλος, caput
& finis.

CAPUT XIII.

De adoratione Christi.

I. Unitariorum sententia de Christi
adoratione. II. Eum Christo cultum
Scriptura defert, qui soli naturæ di-
vinæ convenit. III. Christum adorari
jubet ob divinam illius naturam.

I. CHRISTUM adorandum esse
non fatentur solum Socinus
ejusque sectatores, sed etiam omni-
dimicatione hoc dogma defenderunt
contra nonnullos ex gregalibus suis,
ut Franciscum Davidis, Christianum
Francken, Budnæum, & alios ejusmo-
di, qui Christo, ut Dei nomen, ita
etiam divinum cultum & invocatio-
nem denegabant. Hos alii Unitarii
sic exagitarunt, ut excommunicarent
& christianos negarent. Conceptis
verbis pronuntiat Socinus in sua Cate-
chesi, pag. 32. eos non esse christia-
nos. » Hodie nos, inquit Theophilus
» Nicolai, pro fratre nostro neminem
» eorum agnoscimus, qui sententiam
» Francisci Davidis impiam sectetur
» vel defendat. « Adeo vehemens
fuit in ejusmodi adversariis insectan-
dis Socinus, ut ei mortis Francisci Da-
vidis, qui in carcerem à principe
Transylvaniæ conjectus miserè periit,
causam & invidiam multi adscripse-
rint. Hæc debeo Joanni Hornbeck,
Disput. 6. de Christo Deo. Statuit ergo

Socinus divinum cultum Christo de-
beri. » Ut Christum, inquit in Cate-
chesi, pag. 17. divino cultu afficia-
mus, vult Deus; ejus generis, in-
quam, cultu, cujus is est quem Deo &
debemus. « Miranda fanè hæc pieta-
tis umbra in hominibus tam impiis:
sed citò ad ingenium redeunt: nec
cultus ille divinus, quem Socinus Chri-
sto decernit, cultus est æterni Filii &
consubstantialis Patri, sed honor gra-
tuito Dei dono concessus; ita ut Chri-
stus, quamvis non verus sit naturâ
Deus, colatur tamen ut subordinatus &
inferior Deo, tamquam secundaria cau-
sa, & à prima planè dependens, inquit
Socinus contra Franciscum Davidis,
pag. 193. Clericus Christum Angelo-
rum, ita volente Deo, non minùs quàm
hominum regem constitutum esse pro-
nuntiat, ad cap. ij. ad Philip. vers. 10.
Sic etiam Episcopus, ut patrocinium
Unitariorum suscipiat, duplicem di-
stinguit adorationem; aliam, quæ Deo
ob divinam illius naturam; aliam, quæ
rebus creatis ex gratia & donatione li-
bera defertur: atque hac adoratione
Christum, etiam quatenus Filius homi-
nis est, & quidem ex gratia, id est,
ex liberalitate & magnificentia gloriosa
adorandum esse statuit, Institut. lib. IV.
sect. 3. cap. xxxv.

II. Christum adorare nolle maximè
impium est, cum illius adorandi tam
justas Scriptura tamque necessarias
causas suppeditet. At illum divino cul-
tu prosequi, nec tamen Deum crede-
re, impietas est nec secum ipsa con-
stans, nec multò minùs, quàm prima,
detestabilis, cum eum Christo cultum
Scriptura deferat, qui soli naturæ di-
vinæ debetur, nec nisi ob divinam il-
lius naturam deferat.

Certissimum eos manet exitium qui
Filium non adorant. *Apprehendite di-*
sciplinam, (Hebr. adorete Filium,) ne-
quando irascatur Dominus, & percatis de
via justa, &c. Deus donavit illi nomen,
quod est super omne nomen; ut in nomine
Jesu omne genu flectatur, cælestium, terre-
strium & infernorum. Hac adoratione
secernitur Christus à rebus creatis; &

Psal. ij.

Philip. ij. 9.

136 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

cum nihil medium sit inter rem creatam & Deum, necesse est eum confiteri Deum, qui in rebus creatis numerari non potest.

Redundat blasphemia in ipsum Patrem, si quis debitam Christo adorationem ad illud honoris genus revocet, quod præstantissimis creaturis adhibere licet. Eodem enim modo Filius colitur ac Pater: una & eadem utrique debita adoratio. Præscriptum est Patris *ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo: omnes audivi dicentes: Sedit in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum.* Hujus argumenti eò majus momentum, quod christiana religio nihil detestabilius esse ducit, quam quidquam præter Deum adorare; atque hoc eximium munus sola suscepit, ut homines *iis, qui naturam non sunt Dii, & creatura potius quam creatori* *servientes, ad serviendum Deo vivo & vero adduceret.* In quo quidem illud observandum est, adorationem, prout hoc creaturæ rationalis officium christianam luce explicatur, non agnitionem tantum habere & laudem divinæ naturæ, sed etiam fidem & spem, & Dei super omnia dilectionem complecti. His autem officiis, quæ rei creatæ deferri posse nemo suspicatur, nos adversus Christum obstrictos esse, satis multis demonstratum est.

Adoratur Christus à dextris Dei sedens, & in eodem throno ac Pater. Hunc autem honorem rei creatæ tribui non posse declarat Apostolus: *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Quid enim est aliud illa sessio, nisi paterni imperii non pars aliqua, veluti ministro aut legato, commissa, sed totius possessio, ut Filium consubstantiallem decet.*

In Matth.
xx. 21.
In Marc.
xvj. 19.

Grotius & Clericus nonnulla regum exempla proferunt, qui quos à dextris

fuis interdum collocant, eos sibi æquales & pares non faciunt. Salomon sedens in folio regio sedem matris collocari jussit proximè se ad dexterum latus, 1. Reg. ij. 19. Tiridatem Nero, ut est apud Suetonium, *juxta se latere dextro collocavit.* Citat etiam Grotius Pindarum, qui Minervam, ut refert Aristides, *δεξιὰν καὶ χεῖρα τῆς πατρὸς καθεζομένην, ad dexteram Patris sedere* dixit. Addit Clericus simile dictum Callimachi, qui Apollinem à Jovis dextris assidere ait, Hymn. in Apoll. vers. 28.

Hæc exempla magis nocent quam profunt objicientibus. Nam reges cum homines sint, & ipsi dii, cum eorum mores ex hominum moribus existimentur & describantur, quidquid aut filiis, aut parentibus, aut amicis concedunt, id eis, qui ejusdem ac ipsi sunt naturæ, concedunt. Deinde verò, si imperium cum alio æquabiliter partiantur, si honoris aut potestatis partem amicis aut ministris committant; minimè evehunt ultra naturæ humanæ conditionem, quos honore ac dignitate augent. At omnino repugnat ut cultum sibi debitum Deus cum re creata partiatur, aut cuiquam dicat: *Sede à dextris meis*, nisi ei qui verus est Deus de Deo vero.

Præterea sessio à dextris alicujus regis vacuus honor esse potest, ac imperio & potestate destitutus. At Christus sedens à dextris Dei *omnia in omnibus* *adimplet.* Est enim *caput, ex quo totum corpus per nexus & conjunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei.* Judex est vivorum & mortuorum: donat vitam æternam, malos cruciabit igne inextinguibili. *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundum operationem, quâ etiam possit subicere sibi omnia.* Hæc profectò in rem creatam non cadunt; sed entis perfectissimi propria sunt: & cum repugnet ut attributa sua Deus rei creatæ largiatur; ita nec sessio à dextris concedi potuit, nisi coæterno & consubstantiali Filio.

Ephes. j. 22.
Coloss. ij. 19.

Philip. iij. 21.

III. Si

III. Si considerentur Scripturæ testimonia, in quibus Christo defertur adoratio, non aliam ob causam hunc illi honorem haberi videbimus, nisi quia Filius Dei est & Deus, & omnibus divinæ naturæ attributis præditus. *Filius meus es tu: Ego hodie genui te*, seu, quod idem est, exaltavi, & ad dexteram meam collocavi, ac omnibus adorandum proposui. *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis*, quia, cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus, purgationem peccatorum per semetipsum fecit. In nomine ejus omne genu flectitur, quia, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens. Adorare eum Angeli jubentur: *Adorate eum, omnes Angeli ejus*: Angeli ejus, quia ab eo creati sunt. Illum jubentur adorare, quoniam Dominus est Altissimus, nimis exaltatus super omnes deos. Illum adorant, ut summum Deum, Jehova, Dominum regnantem, cujus in circuitu nubes & caligo, cujus à facie montes sicut cera fluxerunt. Christus ipse an non de se dicit? *Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu*. In Psalmo xciv. adoratur, quoniam Deus magnus Dominus, & Rex magnus super omnes deos: quoniam ipsius est mare, & ipse fecit illud, & aridam fundaverunt manus ejus. His de causis dicitur: *Venite, adoremus, & procidamus ante Deum*.

CAPUT XIV.

De Spiritu Sancto.

I. Spiritum Sanctum Christus personam esse divinam declarat. II. Asseveranter loquitur. III. Ejus dicta confirmant Evangelistæ. IV. In aliis Novi Testamenti libris eadem doctrina. V. Allegoriæ nulla suspicio.

UT perspiciatur Spiritum Sanctum personam esse divinam; satis est, quid de illo Christus & Apo-

stoli dixerint, in medio ponere. Illius majestatem Christus præclare expressit his verbis: *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro*. Ejus omnipotentiam demonstrat, cum se in Spiritu Dei dæmonia ejicere profitetur; cum nos ex Spiritu Sancto renasci docet. Eum cum Patre & Filio unum esse, non minus significanter declarat præscripta Baptismi formula: *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*.

Sed nusquam aliàs de Spiritu Sancto copiosius differuisse legitur, quàm cum à discipulis discessurus, hunc eis Spiritum, veluti alterum seipsum pollicetur. *Si diligitis me*, inquit, *mandata mea servate: & ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Vos autem cognoscetis eum; quia apud vos manebit, & in vobis erit. Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Et paulò post: Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. Paraclitus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis. Et cap. xv. vers. 26. Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me: & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Et cap. xvj. vers. 7. Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis, ut ego vadam: si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de justitia, & de judicio. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur à semetipso: sed quaecumque audiet, loquetur; & quæ ventura sunt, annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia*

Matth. xij.

32.

Cap. xxvij.

19.

Joan. xiv.

15.

de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

Probè viderunt Unitarii totam hæresis suæ molem ruinas tracturam, si semel constet Spiritum Sanctum personam esse à Patre & Filio distinctam. Neque enim hujusmodi personæ divinitas negari possit, quæ à Patre procedit; multò minus Christo, qui eam mittit. Quare nihil inausum relinquunt, ut Spiritum Sanctum divinam esse quamdam efficientiam persuadeant. Duobus modis Deum creatis rebus communicatum dicunt; vel cùm mundum creavit, & præsentiam suam in Christi carne tot miraculis declaravit; atque hoc primum genus Verbum appellari: vel cùm rationales creaturas donis extraordinariis cumulat, idque Spiritum Sanctum dici pertendunt. Hanc efficientiam à Christo sub variis nominibus, variisque allegoriis, describi & depingi pronuntiant.

Si in allatis Evangelii locis eum sensum sequamur, qui menti veluti naturâ duce occurrit, quique ex humani sermonis legibus nexus est; Spiritum Sanctum esse personam, eamque Patri & Filio æqualem negare non possumus. Ipsa Spiritûs & Paracliti nomina personam suâ sponte designant. Postquam præcessit τὸ πνεῦμα, adhibetur vox ἐνεῖ-
vos, ut persona designetur. Præterea qui mittitur ad Apostolos, & cum eis manet, absentis magistri vices sustinens; qui ab Apostolis cognoscitur, à mundo autem nec videtur, nec scitur; qui Apostolos docet omnia, eisque suggerit, quæ ex magistro audierant: cujus in nomine baptizamur, quique testimonium perhibet de Christo, & mundum arguit de peccato, & de justitia, & de judicio: qui denique loquitur, audit, accipit à Filio, annuntiat Apostolis, quæ audivit; hunc Spiritum personam aliquam esse, nemo est qui primâ auditione non concludat. Quod enim nominibus ad personam significandam aptis designatur, & actus personæ congruentes exercere dicitur, id

necesse est in accuratissimam personæ notionem includatur.

Ejusdem personæ divinitas non minus liquet. Nam qui à Patre procedit, ex nihilo non producit, sed Deus sit necesse est, & ei, à quo procedit, simillimus; nisi fortè dicamus ex Dei substantia manum aliquid & imperfectum, ac Deo dissimile posse procedere. Deinde verò quæ res creata docere omnia, docere omnem veritatem possit, & Apostolis in varias orbis regiones dispersis quid agendum, quidque faciendum sit præscribere, in eis habitare, & Christi dicta in memoriam illis redigere? Immen-
sus ergo est ille veritatis Spiritus, eique communicati omnes thesauri scientiæ, qui in Patre sunt ac Filio. Est etiam invisibilis & incomprehensibilis, si quidem mundus non videt eum, nec scit eum: quo sensu Christum dixisse observat Basilus lib. de Spirit. Sanct. cap. xxij. *Pater juste, mundus te non cognovit.*

Joan. xvij.
25.

His adde omnipotentiam, quæ à Christo significanter confirmatur. Quod enim ait fore ut Spiritus Sanctus mundum arguat de peccato, & de justitia, & de judicio; manifestè declarat prædicationis apostolicæ fructus, id est, totius orbis conversionem, Spiritui Sancto acceptam referri debere; & Apostolos non obscure admonet, ne ea sibi stultè arrogant, quæ Spiritus Sanctus, ut causa princeps, ipsis instrumenti vicem sustinentibus, effecturus erat. Hinc eos jubet, cùm ad reges aut præfides ducti fuerint, hujus Spiritûs omnipotentia confidere. *Non enim vos estis, qui loquimini; inquit, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Et alibi: *Accipietis virtutem supervenientis Spiritûs Sancti in vos.* Nil mirum igitur, si, cùm Spiritus Sanctus à Patre procedat, ac immensus sit & omnipotens, & omnia sciat, in ejus nomine baptizamur, sive nos ejus nomini devovemus in baptismo, & consecramus.

Matth. x.
20.

Act. j. 8.

Sed quidquid de Spiritu Sancto magnificentius dici aut cogitari potest, id Christus breviter complexus est,

cum alium Paraclitum, sive alterum se ipsum Apostolis pollicitus est, ut dolorem abstergeret, quem ex discessu suo tracturos videbat. Quare cum Apostoli Christum certò scirent Filium Dei esse, non poterant dubitare quin promissus Paraclitus persona esset divina: alioquin eandem ipsi Filio injuriam fecissent.

II. Ipsa etiam asseverandi ratio, quâ Christus utitur, omnem allegoriis locum præcludit. Neque enim tum hoc, tum illud, sed idem docet semper; & ascendens in cœlum, confirmat quæ de Spiritûs Sancti cum Patre & Filio æqualitate, & ab utroque distinctione docuerat; ac præcipit discipulis, ut quemadmodum in Patris & Filii, ita etiam in Spiritûs Sancti nomine omnes gentes baptizent. Cum igitur illius dicta de Sancto Spiritu notionem divinæ personæ primâ auditione commoveant; quomodo ad allegorias trahi possint, si aliis sermonibus confirmata sunt; nedum emendata & correctâ? Cum magistrum audirent Apostoli de Spiritu Sancto, ut de persona divina, differentem; non dubium quin eam notionem acceperint, quam primâ specie ipsa verba commovent. Acceptam autem quomodo deponere potuerunt, idem semper Christo dicente & confirmante? Et cum Christus eadem de Spiritu Sancto, ac de se ipse doceret, dubitare non poterant de Spiritûs Sancti divinitate, quin simul in dubium revocarent, an Christus verus esset Filius, an persona à Patre distincta, & omnia habens quæcumque habet Pater. Semel autem credentibus Christum verum esse Filium, quæ dubitatio incidere potuit, an Spiritus, de quo eadem audiebant ac de Filio, persona esset divina, ac ipsi Filio æqualis?

III. Nemini profectò obscurum esse potest, quo sensu magistri de Sancto Spiritu dicta acceperint Evangelistæ. Si efficientiam divinam Spiritûs nomine designaverat; tam inauditum allegoriæ genus à Sanctis Evangelistis explicatum oportuit; in primis à Joan-

ne, cujus tanta esse solet his in rebus diligentia. At Christi verba non indigere ejusmodi explanatione, sed clara & aperta esse existimat. Cum Christus Spiritum Sanctum sub imagine aquæ vivæ depingit, admonet Joannes hæc eum *de Spiritu, quem accepturi erant credentes*, dixisse. Videbatur ergo Christus subobscurè loqui, cum de aqua viva verba faceret, nequaquam autem cum de Spiritu Sancto. Nam primum sedulo explanat Joannes, alterum verò non modò non explanat, sed etiam ut clarum & apertum ad alterius explanationem profert. Contrà in interpretationibus Socinianis Dei dona ac divinam efficientiam sub aquæ vivæ imagine depingere, allegoria est ita clara & facilis ut fucum facere vix possit: at eandem efficientiam, ut Spiritum omnia docentem, à Patre procedentem describere, & præcipere ut in ejus nomine omnes gentes baptizentur, genus est allegoriæ, quod ne acutissimi quidem subodorari possint. Christi dicta confirmant Evangelistæ pluribus locis; ubi corpus Jesu à Spiritu Sancto formatum dicunt, Matth. j. 20. Luc. j. 35. Spiritum Sanctum visum esse & auditum, & in corporali specie apparuisse. *Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se*, Matth. iij. 16. *Et descendit Spiritus Sanctus corporali specie, sicut columba, in ipsum*, Luc. iij. 22. Dicebat etiam Joannes Baptista vidisse se, cum Spiritus Sanctus in Jesum descenderet, & hanc sibi notam ad Christum dignoscendum ab ipso Spiritu traditam fuisse, Joan. j. 32.

Illud etiam breviter inquirendum est, quid propositum fuerit Apostolis sic Christi dicta referentibus. Neque enim illum frustra referunt tam asseveranter, tam constanter de Spiritu Sancto, tamque accuratè de illius proprietatibus disseruisse. Id temerè ab eis ac nullo consilio factum nemo dixerit. Utrum igitur, ut hæc allegoricè acciperemus, an ut certò crederemus, utrum ut obscurum Spiritûs nomen explicarent, an ut personam divinam

Joan. vij. 39.

esse, Patri & Filio æqualem persuaderent? Primo fini valde nocebat asseveratio, & eadem semper loquendi ratio: multò magis repugnabat accurata de Spiritûs Sancti proprietatibus disputatio, tamquam esset persona quædam divina à Patre & à Filio procedens, omnia docens, omnipotens & immensa. Hæc autem optima erant & mirificè apposita, ut Spiritum Sanctum, qui in Baptismi formula Patri & Filio adjungitur, utrique æqualem crederemus. Huic firmandæ fidei plurimum conducebat ea Christi dicta referre, quæ Spiritum Sanctum à Patre & Filio procedere, Filium in Spiritu esse, quemadmodum Pater est in Filio, Spiritum cum Filio comparatum alterum esse Paraclitum, eique totius mundi ad colendum Deum conversionem tribuendam esse demonstrant. Quis igitur dubitandi locus, quin Christi sermones non allegoricè accipi voluerint Evangelistæ, sed certò credi; cum nihil omnino præstiterint, quod ad prius illud consilium quadraret; nihil quod posterius postularet prætermiserint.

IV. Si alios Novi Testamenti libros inspicimus; ubique Spiritus Sanctus, ut persona, eaque à Patre & Filio distincta, ac utrique æqualis describitur. Mirabile linguarum donum non solum ipsius summâ potestate perficitur, sed etiam arbitrio distribuitur & temperatur: *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, & cæperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis.* Non magis simplici Dei efficientiæ congruit, quod idem Spiritus ait Petro: *Surge itaque, descende, & vade cum eis, nihil dubitans, quia ego misi illos.* Sic etiam Prophetas Domino ministrantes & jejunantes alloquitur: *Segregate mihi Saulum & Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos.* Eodem pertinet illud Pauli: *Spiritus Sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens: Quoniam vincula & tribulationes Hierosolymis me manent.* Et paulò post: *Attendite vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, regere*

Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. Adhuc expressius loquitur, cum incredulos & pertinaces Judæos sic à se dimittit: *Quia benè Spiritus Sanctus locutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos suos compresserunt: ne fortè videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos.* Quis rem inanimam sic inducat loquentem: *Ego misi illos: Segregate mihi, &c. Ne fortè videant... & sanem eos.* Quis rei inanimæ tribuat electionem Episcoporum, ac illis regendæ Ecclesiæ potestatem à re inanima committi dicat? Ex his autem patet non solum personam esse Spiritum Sanctum, sed etiam Deum, cujus summa est in gubernanda Ecclesia potestas; Deum Sabaoth, quem vidit Isaias, & ex quo ea audiit, quæ Paulus à Spiritu Sancto dicta testatur.

V. Multa alia in eandem sententiam afferri possunt, velut cum dicitur Spiritus omnia scrutari, etiam profunda Dei, singulis dividere prout vult, & alia ejusmodi, quæ infra examinabimus. Nunc satis est, quæ hætenus dicta sunt, nonnullis observationibus illustrare & confirmare. 1º. Statuere possumus idem semper de Spiritu Sancto dictum esse, tum à Christo Apostolos instituente, tum ab Apostolis magistris res gestas scribentibus, aut fideles in tradita fidei & morum norma confirmantibus. Hoc autem argumento plana & cumulata veritatis demonstratio continetur; tum quia ad catholicam doctrinam, quæ fide totâ nititur, nihil amplius requiritur, quàm ut idem semper dicatur, idem proponatur ad credendum; tum quia repugnat ut Christus & Apostoli tamdiu in allegoriis inanibus colluserint, nec umquam ad usitatam inter homines loquendi rationem descendere voluerint.

2º. Cum Apostoli ad ea, quæ vivâ

voce docuerant, accommodatè scripserint; facile perspicitur, quid primis christianis traditum fuerit. Nam quæ Christus de Spiritu Sancto docuerat, ea primi fideles si allegorico sensu acceperint, diligentia & cautione opus fuisset in explicandis Christi dictis, nec leves difficultates ex his rebus exortæ fuissent. Cur ergo Joannes, qui omnium postremus scripsit, asseverantiùs quàm alii, de Spiritu Sancto loquitur, ac multò plura narrat, ex quibus eum personam esse Patri & Filio consubstantialem colligitur? cur hoc, inquam, nisi quia Socinianæ allegoriæ illis sæculis ignotæ prorsus fuerunt?

CAPUT XV.

Christi dicta de Spiritu Sancto accuratiùs expenduntur.

I. *Spiritus Sancti divinitatem probant hæc Christi dicta: Qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, &c.* II. *Nisi quis renatus fuerit, &c.* III. *Sic etiam quòd vocatur alius Paraclitus.* IV. *Tota Christi oratio apud Joannem demonstrat Filio consubstantialem esse Sanctum Spiritum.* V. *Clerici absurda observatio.*

I. **S**CRIPTURÆ de Sancto Spiritu testimonia plurimam differendi segetem suppeditent, si singulatim expendantur. Quanta sit Spiritus Sancti majestas, ex his Christi verbis spectari potest: *Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus, Spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro.* 1º. Ipsum blasphemiae crimen, de quo hîc agitur, probat Spiritum Sanctum esse personam: divinam esse personam ostendit criminis magnitudo. 2º. Op-

ponitur Spiritus Sanctus spiritui malo, sive Beelzebub, ut persona divina, personæ creatæ & malæ. Inter Christum & Judæos convenit Christi miracula ab aliquo Spiritu proficisci. Illa Judæi attribuunt malo spiritui, Christus Spiritui Dei. In hoc ergo posita illorum non ignoscenda blasphemia, quòd Spiritum Sanctum Beelzebub nomine designent, dum ea à Beelzebub fieri dicunt, quæ à Sancto Spiritu fiebant. 3º. Christus seipsum comparat cum Spiritu Sancto: & quamvis, quatenus Deus est, Spiritum Sanctum mittat, ac Spiritus ab ipso procedat; tamen, quatenus homo, majorem se esse Spiritum agnoscit, & peccatis in Filium hominis commissis longè graviora esse docet, quæ in Spiritum Sanctum committuntur. Nihil est ergo in his Christi verbis, quod non Spiritum Sanctum personam esse divinam persuadeat.

His autem vocibus, *contra Filium hominis*, intelligit Grotius, *quemvis hominem ne Christo quidem excepto.* Sed huic interpretationi locum nullum relinquit S. Lucas, apud quem Christus sic loquitur: *Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei: Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum Sanctum blasphemaverit, non remittetur.* Liqueat Filium hominis, de quo hîc mentio bis occurrit, eundem prorsus esse in utroque loco.

II. Sensit Clericus quid valeat ad evertendam hæresim illud Christi: *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei.* Itaque pronuntiat Christum, voce ὕδατος alludere ad baptismum, & voce πνεύματος significare mutationem opinionum & morum, quam in Judæo fieri oportuit, ut verè christianus fieret. » Perinde est, inquit, « ac si diceret Christus, ut quisquam « particeps fiat regni cœlorum, non « tantum profitendum ei esse, se velle « emendatiùs vivere, dum suscipit ba-

Luc. xij. 8.

Joan. iij. 5.

» ptissimum, quemadmodum faciebant
» profelyti; sed etiam mutare eum
» oportere, & sententiam, & mores,
» quæ voce *Spiritus* significantur.

Sed neque hoc artificio, neque ullo alio eludi possunt Christi verba. Nam,

1°. Si *Spiritus* voce significaretur mutatio sententiæ ac morum, renasci ex Spiritu, idem esset ac renasci ex pravis moribus ad meliores, sive ex spiritu malo ad bonum & sanctum. At ejusmodi interpretatio manifestè repugnat, nec quemquam futurum arbitror, qui serio dicat, hoc loco vocem *Spiritus Sancti* in deteriore partem accipi. 2°. Non longè petenda hujus loci interpretatio, quæ suâ sponte deduci potest ex his Joannis simillimis verbis: *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

3°. Statim addit Christus: *Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.* Non ergo loquitur de efficientia aut ulla re inanima, quæ non potest dici Spiritus spiritum generans, sed de persona divina, quæ ad imaginem suam regenerat, quemadmodum fit caro, qui ex carne nascitur. Unde etiam in promptu est illius personæ divinitas. Novam enim generationem donare non possit, nisi qui creator est; nec amissam peccato imaginem Dei restituere, nisi qui eam Adamo impresserat. 4°. Observanda est instituta à Christo comparatio: *Non mireris, inquit, quia dixi tibi: oportet vos nasci denuò. Spiritus, ubi vult, spirat; & vocem ejus audis: sed nescis unde veniat, aut quò vadat: sic est omnis, qui natus est ex Spiritu.* Hæc de vento accipiunt plerique recentiores: de ipso Sancto Spiritu multi veteres. Nihil verat quominus assentiamur recentioribus. Sed cur Christus de vento dicit, *Ubi vult, spirat*; nisi quia eum cum persona divina comparabat, ac personæ divinæ imaginem in re inanima constituebat, ut ex venti effectibus intelligerentur *Spiritus Sancti* effectus, qui non agit instar instrumenti, sed singulis dividit prout vult, ac novam generationem gratuito donat. Quod si

rem inanimam cum alia re inanima Christus comparasset; personæ proprietates in rem inanimam non contulisset, quippe cum non personæ, sed rei inanimæ, esset imago depingenda.

Clerici interpretationem refellit, nosque ex Spiritu Sancto, ut ex Deo, renasci demonstrat baptismus, quem in nomine Sancti Spiritus, itidem ut in Patris ac Filii nomine accipimus.

III. Promittit Christus discipulis alium Paraclitum: *Ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis.* Vox Paracliti alio loco à Joanne usurpatur:

Παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον. *Advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum.* Eodem sensu vocem illam de Filio Dei usurpat Philo lib. III. de vita Mosis p. 67.

ubi ait *necessarium fuisse, ut sacerdos supplicaturus Patri omnipotenti advocatum adhiberet perfectissimum virtute Filium*, *Παράκλητῳ χρηστῷ τελειοτάτῳ τὴν ἀρετὴν ὑπὲρ.* Etiam si alium deprecatorem Christus promississe dicatur, esset alius ille deprecator aliqua personā, non res inanima: nec tamen Spiritus Sanctus eodem modo ac Christus deprecator dici posset; quia scilicet Christus interpellat pro nobis, quatenus Dei & hominum mediator est; Spiritus autem Sanctus *postulat pro nobis*, dum adjuvat infirmitatem nostram, & facit ut clamemus: *Abba Pater.* Videtur tamen Christus, cum discipulos suos mitteret, sicut oves in medio luporum, eisque opus longè difficillimum, totius orbis conversionem, committeret, præsidium eis consolatoris, sive advocati & patroni polliceri, qui eos omnem veritatem edoceret, & in eis ante reges & præfides stantibus loqueretur. Non multum recedit ab hac *Paracliti* interpretatione Philo, cum ait in libro de mundi opificio pag. 4. Deum nemine hortatore aut consiliario usum esse, sed per seipsum mundi creationem aggressum esse; *ἐδενὶ δὲ Παράκλητῳ, μόνῳ δ' ἑαυτῷ χρησάμεν.* Quis autem dubitare possit, quin talis advocatus & patronus, qualem Chri-

Joan. xiv.
16.

1. Joan. ij. 1.

Rom. viij.
26.

stus promittit discipulis, divina sit persona?

IV. Sed omnem dubitandi locum præcludit Christus, cum Spiritum non modò Paraclitum, sed etiam alium Paraclitum, id est, personam sibi æqualem & consubstantiali, vocat. Summa illa æqualitas & substantiæ unitas, cum ex tota Christi oratione, tum etiam ex illius in his edisserendis proposito spectatur.

Tanta est Filium inter & Spiritum æqualitas, ut altero abeunte alter adveniat. *Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos*, Joan. xvj. 7. Uterque venit in hunc mundum, uterque missus est. Venit Filius, ut moreretur propter delicta nostra, & resurgeret propter justificationem nostram. Venit Spiritus, ut nos servet in nomine Filii, quemadmodum Filius servaverat in nomine Patris: *Quem mittet Pater in nomine meo*. Christus illi ut æquali reservat multa quæ Apostolis dicere habebat, sed cum ea non possent portare modò, Spiritui Sancto hoc munus eorum docendorum relinquit. Venit Christus formam servi assumendo: at Spiritus Sanctus non assumit corpus, sed manet apud nos, & est in nobis: *Apud vos manebit, & in vobis erit*. Quemadmodum Filius Dei mundus non cognovit, quamvis tot argumentis Filium se Dei esse probaverit; ita in Spiritum Sanctum idem scelus mundus commisit: *Quem mundus non potest accipere; quia non videt eum, nec scit eum*.

Quemadmodum Filius nota fecit quæcumque audivit à Patre, Joan. xv. 15. & ex seipso non est loquutus, sed qui misit eum Pater, ipse mandatum dedit quid dicat; ita & Spiritus docebit omnem veritatem: *Non enim loquetur à semetipso; sed quacumque audiet, loquetur*.

Quemadmodum Christus proprius Dei Filius est; ita Spiritus Sanctus à Patre procedit: quo verbo æterna processio significatur, ut temporalis his verbis: *Mittam eum ad vos*. Ut Christus generatione æternâ, ita Spiritus

procedendo omnia divinitatis attributa accepit. Docuerat Christus se scrutari renes & corda, immensum se esse, & ubi duo vel tres fuerint congregati in ipsius nomine, se in medio illorum adfuturum. Dixerat discipulis: *Sine me nihil potestis facere. Omnia per ipsum facta sunt; & sine ipso factum est nihil, quod factum est*. An non Spiritui Sancto eandem, & scientiam, & sapientiam, & immensitatem, & potestatem attribuit, cum futurum asseverat, ut doceat omnem veritatem, & mundum arguat de peccato, & de justitia, & de judicio? Infinita illa attributa ad tantum opus necessaria esse declarat Christus, dum ait: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet*. Postulavit Christus hanc claritatem à Patre, ut omnes, qui in Filium credunt, unum sint, quemadmodum Pater & Filius unum sunt. Clarificat ergo Filium Spiritus Sanctus, efficiendo ut qui in Christum credunt, unum sint, quemadmodum Pater & Filius unum sunt. At quomodo efficere posset hanc unitatem Spiritus Sanctus, nisi Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus unum essent.

Quemadmodum qui Filium videt, videt & Patrem, quia Pater in Filio & Filius in Patre; sic etiam qui habet Spiritum, habet Patrem & Filium, quia Spiritus in utroque & uterque in Spiritu. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*.

His autem verbis: *De meo accipiet*, æternam substantiæ divinæ communicationem designari patet, ex his quæ addit Christus: *Omnia quacumque habet Pater, mea sunt; propterea dixi vobis, quia de meo accipiet*. Christus his verbis: *De meo accipiet*, ut paulò obscurioribus, lucem affundendam putavit. Sed quid habent obscuri hæc verba? Antea dixerat Spiritum à Patre procedere: inde quæstio oriri poterat, cur Spiritus, cum à Patre procedat, ac proinde omnia, quæ sunt Patris, procedendo acceperit, de his tamen, quæ sunt Filii, accipere dicatur. Huic uni quæstioni occurrit Christus, dum ait: *Omnia quacumque habet Pater,*

mea sunt ; propterea dixi vobis , quia de meo accipiet. Ex hac autem quaestione , cui verba Christi materiam dabant , & ex apparenti inter has voces , *Spiritus qui à Patre procedit ;* & illas , *De meo accipiet* , intercedente pugna , perspicuum omnino & exploratum est substantiæ divinæ communicationem in utroque loco significari. Id confirmat adhibita à Christo quaestionis solutio. *Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt ; propterea dixi vobis , quia de meo accipiet.* Quomodo ex eo quod Filius omnia possideat quaecumque sunt Patris , inde sequitur Spiritum de iis , quæ sunt Filii , accipere ? Nonne hæc ratioeinatio hoc nititur principio & fundamento , Spiritum Sanctum omnia quidem à Patre procedendo accepisse ; sed tamen cum tota Patris substantia in Filio sit , minimè repugnare , ut ab utroque Spiritus Sanctus totam illam divinam substantiam acceperit.

Parvi autem refert , quod de Spiritu dicitur : *Quaecumque audiet, loquetur : de meo accipiet.* » Illa quippe audientia » sempiterna est , inquit S. Augustinus , Tract. 99. in Joan. n. 5. quia » sempiterna scientia. In eo autem » quod sempiternum est , sine initio & » sine fine , cujuslibet temporis verbum ponatur , sive præteriti , sive » præsentis , sive futuri , non mendaciter ponitur. Quamvis enim natura illa immutabilis & ineffabilis non » recipiat , fuit , & erit , sed tantum est ; » ipsa enim veraciter est , quia mutari » non potest ; & ideo illi tantum con-
Exod. iij. 14. » venerat dicere : *Ego sum qui sum :* » & dices filiis Israël : *Qui est, misit me ad vos :* tamen propter mutabilitatem temporum , in quibus versatur » nostra mortalitas & nostra mutabilitas , non mendaciter dicimus , & » fuit , & erit , & est. Fuit in præteritis sæculis , est in præsentibus , erit in » futuris. Fuit , quia numquam defuit ; » erit , quia numquam deerit ; est , » quia semper est.

Sed quamnam Christo exstitit occasio his de rebus differendi , & quid differenti propositum ? Nuntiaverat disci-

pulis jamjam se ab eis discessurum , eosque in magnum mœrorem conjece-
rat ; ac periculum erat , ne tali magistro orbat animos desponderent , nec impositum prædicandi Evangelii munus sustinerent. Mundi erant illi quidem , ut ipse Christus testatur ; eosque , cum esset cum eis , servabat in Patris sui nomine. Sed tamen suis nævis non carebant , nec semper ab eorum dictis & factis aberant humanæ infirmitatis significationes : nondum enim ad intimam mysteriorum cognitionem evecti fuerant , nondum iis fervebant caritatis igniculis , qui postea in eorum cordibus accensi fuerunt. Quomodo ergo non insolabiliter doluissent audito illius futuro discessu , quem proprium Dei Filium esse certò tenebant ? Quomodo se , eo absente , quem omnia scire , & omnia posse intelligebant , & doctiores futuros sperassent & sanctiores ? Christus itaque , ut eorum & dolorem leniat & erigat fiduciam , pollicetur eis alium Paraclitum , cujus ex majestate & intima cum Patre & Filio conjunctione omnem consolandi & hortandi rationem deducit. Si legiones Angelorum auxilio Apostolorum venturas promississet ; nihil illi fuissent , cum Filio Dei comparati , nec Apostolorum fiduciam movissent. Itaque promittit non minorem Filio Paraclitum , iisque omnibus præditum , quæ de se ipse Filius prædicaverat. Nullum sanè beneficium , quod non à persona Christo æquali expectare Apostoli deberent : sed tamen magistro suo carere durum illis semper & molestum fuisset ; nec illius absentiam compensare poterat nisi persona illi consubstantialis. Hac de causa promittit Christus se , veniente Paraclito , simul cum illo venturum. *Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.* Paulò ante culpaverat eos , quod cum Filium viderent , videndi Patris desiderium significarent , quasi nescirent Patrem videri , dum videtur Filius ; Patrem in Filio esse & Filium in Patre. Nonne , dum promittit , Spiritu in eis manente , ipsum etiam Filium mansurum , idem prorsus docet , nempe Filium

Joan. xij.
10. xvij. 11.

Filium in Spiritu esse & Spiritum in Filio? Etiam si Christi oratio ad allegorias aliquâ arte pertrahi posset; in hoc consolandi & adhortandi proposito eludi non posset.

Illud etiam asseverare possumus Christo propositum fuisse, ut nos edoceret quid de Spiritu Sancto sentiendum sit. Magni enim interest scire, quid sit is, cujus baptizamur in nomine. Itaque cum Spiritus Sanctus in baptismo adjungatur Patri & Filio, ut persona divina utrique consubstantialis; quidquid eum Patri & Filio æqualem & consubstantialem esse probat, id instar certissimi principii credendum ac tenendum est.

V. Quamvis in his Christi verbis allegoriæ excogitari non possint, quin & præclarissima promissa ad inanem vocum splendorem, & maxima mysteria ad difficiles & obscuras nugas redigantur; hanc tamen Christi orationem figuris scatere volunt Unitarii. Præcipuè verò hac veluti machinâ utuntur adversus ea quæ leguntur in capite xvj. *Non enim loquetur à semetipso*, &c. » Genus est loquendi humanum, inquit Clericus, quod nimis » urgeri non debet. Hoc tantum vult » Christus Spiritum Sanctum alia non » docturum Apostolos, præter ea quæ » jussus à Deo Patre ipse eos docuerat. « Idem Scriptor ad hæc verba: *Propterea dixi, quia de meo accipiet*, sic loquitur. » Totus hic locus est valde » figuratus; cumque agat de re, quæ » oculos non ferit, & cujus modus nequaquam est revelatus; non potest » sensus proprius, qui figuratis loquutionibus expressus est, clarè & distinctè enucleari.

Immeritò Clericus, ex eo quod Christus de re oculos non feriente agat, proprium sensum illius verborum enucleari non posse concludit. Quamvis enim divinitatem Spiritus Sancti animo comprehendere non possimus; evidenter tamen percipimus eum, qui in baptismo conjungitur cum Patre & Filio, æqualem utrique esse oportere. Quamvis Spiritus Sancti ex Patre &

Filio processio, mysterium sit intelligentiâ nostrâ superius; luce tamen clarius est eum, quem Christus Apostolis, ut alium Paraclitum promittit, cuique omnia divinitatis attributa adscribit, rem creatam aut efficientiam sine stultissima impietate dici non posse. Cur autem quæ catholicis clara & perspicua sunt, ea sanctæ Triadis adversariis obscura & inextricabilia? Ratio in promptu est. Singula quæque de Spiritu Sancto dicta ita pervertunt, & in alienos sensus detorquent; ut nullâ jam inter se necessitudine conjuncta sint, nec mutuam sibi lucem afferre possint.

CAPUT XVI.

Alia Novi Testamenti de Spiritu Sancto testimonia expenduntur.

I. *Spiritum Sanctum personam esse divinam probatur, quia scrutatur etiam profunda Dei.* II. *Quia dividit singulis, sicut vult.* III. *Quia Spiritus est Christi.* IV. *Quia in nobis, tamquam in templis, habitat.* V. *Quid sit mentiri Spiritui Sancto.* VI. *Cavillationes refelluntur.*

I. **M**IRIFICA sunt, ad refellendos Unitarios, quæ leguntur apud Paulum, 1. Cor. ij. 10. *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.* Hic profectò Spiritus Sanctus distinguitur à Deo Patre, ut persona consubstantialis. Quis enim dicat de Deo Patre: *Omnia scrutatur, etiam profunda Dei?* Repugnat omnino ut una & eadem persona dicatur omnia scrutari, etiam profunda quæ in se sunt. Multò minùs fingi possit res inanima aut res creata, omnia scrutari, etiam profunda Dei. Sanctus ergo Spiritus persona est à Deo Patre

distincta, eique consubstantialis est: siquidem non posset omnia scrutari, etiam profunda Dei, nisi totam Dei scientiam ac proinde totam substantiam procedendo accepisset.

Quis ergo non miretur hoc testimonio uti adversarios, ut Spiritum personam non esse probent? Hanc scilicet argutiam arripiunt, quod Spiritus Dei comparatur cum spiritu, qui est in homine, & ab homine minimè distinguitur. Sed facile est animadvertere, in quo posita sit illa comparatio. Non enim in existendi ratione comparatur Spiritus Dei cum hominis spiritu. Sed quemadmodum λόγος Dei, ut in quarto libro videbimus, sæpe comparatur cum hominis λόγος, ita etiam Spiritus Dei cum spiritu hominis. Filius divinam omnem substantiam à Patre nascendo, Spiritus procedendo ex utroque accepit: Pater est in Filio & Filius in Patre, ac similiter uterque in Spiritu Sancto, & in utroque Spiritus Sanctus. Merito ergo ob hanc substantiæ unitatem, Spiritus Sanctus dicitur scrutari profunda Dei, quemadmodum spiritus hominis novit ea quæ sunt hominis: nec requiritur ad hanc comparisonem, ut quemadmodum in homine, ita in Deo singularitas sit personæ; ac Spiritus Dei pars sit Dei, quemadmodum spiritus hominis pars est hominis.

Lib. I. sect.
3. cap. 14.

Nihil moror argumenta Crellii, qui quod Deus nobis per Spiritum suum aliquid revelasse dicitur, inde concludit non primam sed mediam illius revelationem esse, id quod in summum Deum non cadit. Ludit in ambiguo Crellius. Nam si summi Dei nomine intelligit principium divinitatis; erit summus ille Deus prima revelationis causa. Sed si summi Dei nomine intelligitur verus & æternus Deus, quique totam habeat divinitatis substantiam, nihil repugnat ut per Deum de Patre & Filio procedentem aliqua nobis revelet Deus, quemadmodum non repugnat ut per Deum de Deo genitum omnia creaverit. Quinetiam Filii & Spiritus Sancti divinitas inde necessario demon-

stratur, quod Deus per Filium, tamquam personam à sua substantia minimè separatam, creet; & per Spiritum, ut personam sibi consubstantialem, sanctificet.

Objicit iterum Crellius scrutari idem esse ac investigare, & rei ignotæ cognitionem quærere: ac proinde Deum non esse Spiritum Sanctum, si quærat & investiget. Sed hæc nugæ suâ sponte refelluntur. Cum enim Deus ipse scrutari corda dicitur, quamvis ea optimè noverit; tum verò scrutari idem esse ac cognoscere patet ex ipsis Pauli verbis: *Quis enim hominum scit, &c. ita & quæ Dei sunt, nemo cognovit.*

Instat Crellius: *Dicitur quidem, inquit, Deus ac Christus scrutari corda nostra, quia in alieni pectoris secreta penetrat: at sua consilia, sua profunda nusquam scrutari dicitur.* Sed hæc observatio in Crellii caput resilit. Quamvis enim de Deo Patre dicere possimus sua illi nota esse consilia & profunda, id quod Christus de die & hora judicii satis declaravit; fateor tamen non invitus de Deo Patre, qui fons est totius divinitatis, dici non posse, cum scrutari omnia, etiam profunda Dei. At de Filio, qui est in sinu Patris, & quod vidit, testatur, & de Spiritu Sancto id convenienter dicitur: & cum nominatim de Spiritu Sancto dictum sit, argumento est Spiritum Dei personam esse distinctam à Deo cujus est Spiritus, sed tamen ei consubstantialem, si quidem non potest omnia scrutari, etiam profunda Dei, nisi totam Patris scientiam ac proinde totam divinitatis substantiam acceperit. Cur autem de Deo Patre non dicantur nonnulla quæ de Filio & de Spiritu Sancto dicuntur, non obscura ratio est. De Dei Patris divinitate Christianis conveniebat cum Judæis & plerisque philosophis: at divinitas Filii & Spiritus Sancti magnum est mysterium, in quo asseverando & probando adhibenda fuit contentio.

Joan. j. 18.
Cap. iij. 11.

II. Quemadmodum in Spiritu Sancto iidem sunt thesauri scientiæ ac in Patre & Filio; ita etiam eadem in

1. Cor. xij. 4. tribus omnipotentia. *Divisiones verò gratiarum sunt*, inquit Paulus, *idem autem Spiritus: Et divisiones ministratio- num sunt, idem autem Dominus: Et divi- siones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicui- que autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem per Spiritum da- tur sermo sapientie.... alii operatio vir- tutum, alii prophetia, alii discretio spi- rituum, alii genera linguarum, alii in- terpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, divi- dens singulis, prout vult.* 1°. Unus est Spiritus Sanctus, quemadmodum unus Pater & unus Filius. 2°. Plures recen- sentur efficientiæ Spiritus Sancti, qui, cum unus sit, hæc omnia operatur, ne- dum ipse mera sit efficientia. 3°. Ut in baptismo, ita etiam hoc loco Spiri- tus cum Patre & Filio numeratur, ut persona ab utroque distincta & utri- que æqualis. Idem Spiritus auctor di- visionis gratiarum, idem Dominus au- ctor divisionis ministracionum, idem Deus qui operatur omnia in omnibus. 4°. Omnipotentia Spiritus Sancti de- monstratur, cum omnia dicitur opera- ri, & singulis, prout vult, dividere. Est ergo Spiritus Sancti non solum infinita scientia, sed etiam omnipotens volun- tas, quæ omnia operatur. 5°. Cum dicitur per Spiritum dari sermo sa- pientie, id eodem modo accipien- dum ac illud de Verbo dictum: *Omnia per ipsum facta sunt.* Quemadmodum enim ita per Verbum facta omnia, ut instrumenti vices non sustinuerit, sed omnium verè creator sit; ita etiam per Spiritum sic dona dividuntur, ut ea ipse dividat, & omnia, prout vult, ope- retur. Eodem sensu *caritas dicitur dif- fusa in cordibus nostris per Spiritum San- ctum, qui datus est nobis.* Ipse enim Spi- ritus clamat in cordibus nostris, *Abba Pater*, id est, ut ipse Grotius fatetur, facit ut clamemus, ac proinde diffun- dit in cordibus nostris caritatem il- lam, quâ Deum tamquam Filii diligi- mus. Eadem omnipotentia elucet in creatione & resurrectione. Nam cor- pus Christi formavit Spiritus Sanctus in

utero beatæ Virginis, & corpora no- stra per eundem Spiritum resuscita- buntur, ut testatur Paulus his verbis: *Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Je- sum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitavit Jesum Christum à mortuis, vi- vificabit & mortalia corpora vestra, pro- pter inhabitantem Spiritum ejus in vobis,* Græcè, *διὰ τὸ ἐνοικεῖν αὐτῷ Πνεύμα- τοις ἐν ὑμῖν, per inhabitantem Spiritum ejus in vobis.*

Rom. viij. 11.

Omnipotentem illam voluntatem, quæ Spiritui Sancto attribuitur, elu- dere aggressus est Crellius, nonnullis aliis Scripturæ testimoniis colligendis, in quibus voluntas quædam attribuitur rebus inanimis; velut cum ventus di- citur, ubi vult spirare, Joan. iij. 8. & navis circumagi, quocumque impetus di- rigentis voluerit, Jac. iij. 4. Legitur etiam in Act. Apost. iv. 28. *Convene- runt.... facere quæ manus tua & con- silium tuum decreverunt fieri.* Et Gal. iij. 8. Scriptura dicitur prævidisse, quod ex fide justificet gentes Deus.

Lib. de Spic. Sanct. pag. 476.

Nemo non videt quantum hæc exempla discrepent ab his quæ de Spiritu Sancto dicuntur. Nam, 1°. Si rebus creatis inanimis quædam volun- tas attribuitur; numquam profectò ejusmodi voluntas attribui possit, quæ cum summa sapientia & infinita scien- tia conjuncta sit. At voluntas illa, quæ Spiritus Sanctus dona singulis distri- buit, & omnipotens est, & cum infi- nita scientia & sapientia conjuncta, ut per se patet. Immeritò ergo cum vento, ubi vult, spirante comparatur. 2°. Quod spectat ad eas res, quibus nonnumquam ea tribuuntur, quæ ab ipso Deo fiunt; numquam sanè res ejusmodi, ut à Deo Patre & Filio di- stinctæ, hæc perficere dicuntur. Per- absurdè enim diceretur: Unum est Dei consilium quod omnia decernit, unus Filius, unus Deus omnium de- cretorum auctor. At Sanctus Spiritus à Patre & Filio manifestè distingui- tur, ut persona utrique consubstan- tialis. 3°. Exemplum Scripturæ pro- videntis eodem vitio laborat; neque enim Deus & Scriptura, ut duæ di-

stinctæ personæ, dicuntur prævidere.

- III. Præclarum etiam argumentum suppeditant testimonia, in quibus Spiritus Sanctus dicitur Spiritus Christi. Promiserat Christus hunc Spiritum, quem, ubi acceperunt, Apostoli à Christo accepisse se testantur, referente ad
- Aët. ij. 16. *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, &c.*
- Ibid. xvj. 7. *In eodem libro hæc legimus: Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: & non permisit eos Spiritus Jesu. Vos autem in carne non estis, inquit Paulus, sed in spiritu: si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est; corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò vivit propter justificationem.* Et in
- Cap. iv. 6. *Epistola ad Galatas: Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba Pater.*
1. Petr. j. 10. *Dicit etiam Petrus: De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt Propheta, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt: scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians eas quæ in Christo sunt passionēs, & posteriores glorias.* Alterutrum necessario eligendum Socinianis, nihil tertium. Vel enim Spiritus Sanctus non magis cum Patre confundi potest quàm cum Filio, utpote utriusque Spiritus: vel si Patris efficientiam esse pertendent, erit etiam efficientia Filii, ac proinde saltem in Patre & Filio, quorum una erit efficientia, unam essentiam admittere cogentur. His verbis
2. Cor. iij. 16. *Apostolus: Dominus autem Spiritus est: ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas, non obscure docet quidquid in Filio est, in ejus quoque esse Spiritu; & quidquid operatur Filius, id ipsum quoque Spiritum operari.*

Variis tentamentis, sed æquè absurdis, effugere conantur. Grotius Spiritum Christi appellari pronuntiat, quia per Christum obtinetur: Socinus, quia ea quæ ad Christum pertinent prædixit. Clericus fatetur Spiritum Christi posse dici Spiritum à Christo promissum & datum, sed præterea

existimat Spiritum Filii dici posse affectionem animi ergo Deum, qualis in ejus Filio fuit, ut spiritus Elie, & similia.

In Epist. ad Gal.

Illud 1°. facile perspicitur animi affectionem his in locis intelligi non posse. Animi enim affectio non habitat in nobis tamquam in templis: at Spiritum Christi in nobis habitare declarat Paulus. Animi affectio non resuscitat corpora nostra: sed per hunc Spiritum, qui habitat in nobis, suscitabuntur. De animi affectione intelligi non potest illud: *Et non permisit eos Spiritus Jesu.* Mitto absurdam Socini interpretationem, ex qua sequeretur Spiritum Sanctum non magis Spiritum Christi esse, quàm Spiritum eorum, de quibus per Prophetas loquutus est. Repugnat etiam Grotii interpretatio; siquidem Spiritum Christi appellat Scriptura Spiritum illum, qui à Filio mittitur, qui de iis quæ sunt Filii accipit, per quem Christus habitat in nobis. Hæc Spiritus Christi notio in Scripturis passim exhibetur. At nemo dixerit Spiritum idcirco de iis quæ sunt Filii accipere, & à Filio mitti, & Filium per hunc Spiritum in eis habitare, in quibus ille habitat Spiritus; nemo, inquam, harum rerum hanc afferet rationem, ut Grotius, quia per Christum Spiritus obtinetur.

2°. Ex his patet omnes illas interpretationes communi hoc vitio laborare, quòd nullâ prorsus ratione cum Scripturis conciliari possint, quæ non solum Spiritum Patris eundem esse ac Spiritum Filii docent, sed etiam iisdem de causis Spiritum Filii esse docent, ob quas Spiritus Patris dicitur. Cur enim Spiritus Sanctus, Dei Spiritus, Patris Spiritus vocatur? Non aliam profectò ob causam, nisi quia à Patre procedit, à Patre mittitur, & per eum societatem habemus cum Patre? Quòd si Scriptura eadem de Spiritu Filii tradit, eumque de iis quæ sunt Filii accipere, à Filio mitti, ac Filium in nobis per hunc Spiritum habitare docet; cur alias rationes investigemus, ob quas Filii Spiritus dicatur?

IV. Paucis verbis omnia Scripturæ

de Spiritu Sancto testimonia comprehendit & confirmat Paulus, cum ait:

1. Cor. iij.
16.

Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Et cap. vj. vers. 19. An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? His sanè verbis: Nescitis, An nescitis, declarat Paulus ea Corinthiis esse tradita, ex quibus hoc dogma perspectum ac semper ante oculos positum habere debeant, nempe membra sua templum esse Spiritus Sancti. Quòd si Spiritum Sanctum Apostoli docuissent efficientiam esse, aut rem creatam; si quidquid de Spiritu magnificè prædicant, in metaphoris & allegoriis positum fuisset; nequaquam ex ejusmodi doctrina concludi poterat, corpora eorum, quibus datus est Spiritus Sanctus, esse templa. At ex Scripturæ testimoniis citra allegoriam, ut par est, intellectis; ex eo quòd Spiritus Sanctus unus sit, quemadmodum Pater unus est, & Filius; ex eo quòd sanctus sit, & sanctificet; ex eo quòd scrutetur omnia, etiam profunda Dei; ex eo quòd immensus sit & omnipotens; ex eo quòd semper cum Patre & Filio jungatur, ut persona ab utroque distincta, & utrique consubstantialis; rectè ex his & necessariò concluditur eorum corpora, in quibus habitat Spiritus Sanctus, templa esse.

V. Reprehensioni à Paulo in Corinthios adhibitæ non absimilis est severa illa animadversio, quâ Petrus in Ananiam & Saphiram usus est. Hujus enim objurgationis hæc causa exstitit, quòd Ananias & Saphira, cum tam multa audiissent de Spiritu Sancto, illius majestatem non satis reveriti fuerint: nec perspectum & exploratum habuerint se, pretii parte seponendâ, mentituros Spiritui Sancto, ac proinde non hominibus sed Deo mentituros. Sic enim

Act. v. 3.

Ananiam corripuit: *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto?* (Græcè, *διὰ τὴν ἡγορὰν ὅ*

Σατανᾶς τὴν καρδίαν σε, ψεύσασθαι σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;) & fraudare de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, & venumdatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, sed Deo. Et ad ejus uxorem: *Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini?*

Mentiri Petro, cujus tanta erat in Apostolatu dignitas, magnum sanè peccatum exstitit; sed tamen declarat Petrus non sibi homini mentitos esse Ananiam & Saphiram, sed Spiritui Sancto: non sibi arrogat potestatem internæ labis deprehendendæ & puniendæ, sed hæc Spiritui Sancto attribuit. Fieri poterat ut Petrum laterent Ananias & Saphira, neque id inficiatur Petrus; sed etiamsi latuissent hominem, Spiritum Sanctum non latuissent, & eorum peccati magnitudinem inde repetit Petrus, quòd Spiritus Sancti majestatem non satis reveriti fuerint, eumque tentaverint, & experiri quodammodo voluerint an mendacii occulti cognitor sit & ultor. Itaque Petrus nullam sui rationem hac in re haberi vult, sed tantum Spiritus Sancti: atque ut omnis mendacii fugam & odium Christianis injiciat, ea statuit quæ omni mendacio conveniunt, & mentientis piaculum in eo positum docet, quòd non homini, qui falli potest, sed Spiritui veritatis, quem nihil latet, mentiatur.

Est ergo Spiritus divina persona, cujus nec oculos latere occultissimæ cogitationes valent, nec potestatem ultricem effugere, cum justas peccato pœnas irrogare statuit. Deus vocatur: *Non es mentitus hominibus, sed Deo.* Qui Spiritum Sanctum hoc loco Deum vocari negant, his invertendus est facer contextus, quasi scriptum esset: *Non Spiritui Sancto mentitus es, sed Deo: quod quidem nemo non sentit absurdissimum esse.*

Pudoris repagula perfringit Grotius, dum pronuntiat *mentiri Deo aut Spiritui Sancto eum, qui sperat se Apostolos fallere posse Spiritu Sancto instructos, quia scilicet possidens designatur ex re*

150 *De Divinitate Domini nostri Jesu Christi. LIB. I.*

possessa. Si Grotium audimus, dicendum erit Ananiam & Saphiram non Spiritui Sancto, sed Apostolo, non Deo, sed Petro mentitos esse: quo quid absurdius dici possit non video.

VI. Sancti Spiritus operationibus, ex quibus eum personam esse divinam probamus, opponunt similes operationes, quæ rebus inanimis per metaphoram interdum tribuuntur, velut cùm de caritate dicit Paulus: *Patiens est, benigna est, non emulatur, non agit perperam, non inflatur, non quarit quæ sua sunt, non irritatur*: aut cùm peccatum

seducere dicitur & occidere, lex loqui, sanguis & aqua testari, sanguis Abel clamare, cœli enarrare gloriam Dei. Paracliti appellationi similiter opponunt illud: *Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.* Ex his concludit Wolkelius lib. IV. de vera Religione cap. xiv. pag. 494. testimonia quibus probamus Spiritum Sanctum esse personam divinam, nihil habere quod non rei inanimæ possit attribui.

Sed 1º. in iis, quæ de Spiritu Sancto dicuntur, multa sunt quæ ad rem inanimam aut creatam transferri omnino non possint; velut cùm dicitur profunda scrutari, etiam profunda Dei, procedere ex Deo, & alia ejusmodi.

2º. Si quid ex iis, quæ de Spiritu Sancto dicuntur, transferri in rem inanimam aut creatam possit, id profectò non magis de persona & divinitate Spiritus Sancti detrahet, quàm de persona & divinitate Patris aut Filii, quippe cùm eodem sensu de Spiritu dicatur ac de Patre & Filio. Spiritum Sanctum Christus non tantummodo Paraclitum appellat, sed etiam alium Paraclitum, quem, ut personam sibi consubstantialem, Apostolis promittit. Nihil igitur ejusmodi testimonio officere possit illud Psalmi: *Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.*

3º. In allatis à Wolkelio exemplis ita manifesta est, & consentanea legibus sermonis metaphora, ut neminem prorsus latere possit. At Scripturæ

de Spiritu Sancto testimonia, cùm suâ sponte & primâ specie personam divinam designant; tum verò tota res, ut magnum mysterium, ad credendum proponitur, ac primam notionem constans & perpetua asseveratio sic confirmat, ut metaphoras suspicari nec sermonis humani leges sinant, nec debita Christo docenti & affirmanti fides & reverentia.

4º. Nugantur adversarii, cùm ejusmodi metaphoras colligunt, quas Scripturæ de Spiritu Sancto testimoniis opponant. Non enim ex uno aliquo testimonio, aut ex una aliqua operatione Spiritum Sanctum personam esse divinam demonstramus, sed ex plurimis testimoniis & operationibus in unam & eandem sententiam pertinentibus. Quare nihil prorsus promovent, dum legem loqui, sanguinem clamare, sanguinem & aquam testari objiciunt. Demonstrandum illis erat legem aut aliud quidpiam inanimum ea omnia operari, quæ Spiritui Sancto tribuuntur, loqui, audire, descendere de cœlo, conspici sub corporea specie, annuntiare hominibus per totum orbem dispersis, ad eos venire & mitti, & in eis tamquam in templis habitare, caritatem in eorum corda diffundere, dona illis prout vult distribuere, & alia ejusmodi perficere, quæ Spiritui Sancto tribuuntur. Quandiu nihil ejusmodi proferent; nullum verisimilitudinis colorem argutiis suis illinere poterunt.

Formulam Baptismi, quâ initiamur religioni Christianæ, non magni faciunt Sociniani; & quòd Spiritus Sanctus Patri & Filio adjungitur in Baptismo, negant id satis esse argumenti, cur persona divina esse credatur. In Exodo adjungitur ipsi Deo Moyfes. *Crediderunt Domino, & Moyfi servo ejus.* Negant ergo ex Baptismi formula necessariò sequi, ut aut Christus credendus sit Deus, aut persona divina Spiritus Sanctus. Deinde nonnulla proferunt Scripturæ loca, in quibus res inanima cum veris personis conjungitur, velut cùm ait Paulus, Act. xx. 32. *Nunc commendo vos Deo, & verbo gratiæ ipsius.*

Exod. xiv.

31.

Wolkelius, pag. 496.

1. Cor. xij. 4.

Rom. vij. 7.

Ibid. iij. 29.

1. Joan. v. 8.

Gen. iv. 10.

Psal. xvij. 1.

Ibid. xxij. 4.

Cap. vj. 10. Et in Epistola ad Ephesios : *De cetero, fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis ejus.*

Nemo sanè inficiabitur res dissimilimas interdum inter se conjungi, cum manifesta est causa cur jungantur, nec in eo junguntur in quo maxime discrepant, sed in iis quæ generatim dissimillimis rebus congruere possunt. Diligere debemus Deum & proximum : credimus hominibus fide dignis, credimus Deo. Sed cum Deum & proximum, Deum & homines sic jungimus, ita manifesta est ratio cur ita loquamur, ut ambigua illa verba, *diligimus, credimus*, neminem offendant, nec quisquam est qui non facile animadvertat hæc generatim Deo & rei creatæ attribui posse. At non dicimus Deum & proximum à nobis super omnia diligere, nos credere in Deum & in homines, sperare in Deum & in servos ejus; quia tunc creatorem & rem creatam in eo jungeremus, in quo maximum discrimen esse debet. Sic etiam confidimus Deo & gratiæ ipsius, confortamur in Domino & in potentia virtutis illius, quia nonnulla sunt quæ de persona ejusque proprietatibus, de Deo & ejus attributis, de causa & effectû generatim dici solent. At nemo Deum & ejus attributa aut ejus famulos in iis conjunget, quæ totidem personas divinas designarent. Nemo dicet se baptizari in nomen Dei & gratiæ, aut in nomen Dei & Moſis. Non dicit Scriptura : Crediderunt nomini Domini & Moſis.

CAPUT XVII.

De Numerica essentiæ unitate in tribus personis.

I. *Hæc unitas colligitur ex his quæ hætenus de Filio & Spiritu Sancto dicta sunt.* II. *Eandem demonstrat præscripta à Christo Baptismi formula.* III. *Idem dogma probatur ex*

visione Isaïæ non semel in Novo Testamento laudata.

I. DICERE solent Unitarii sese iis omnibus libenter assentiri, quæ de Filio Dei in Scripturis dicuntur : at ibi altum esse de una in tribus personis essentiâ silentium : hoc commentum ex Nicænis patribus, vel etiam, ut alii pronuntiant, ex Scholasticis natum esse. Sed hoc artificium hominum est non veritatem, sed inanes verborum tendiculas quærentium. Neque enim negaverint Unitarii unam esse in tribus personis essentiâ, ac tres personas unum Deum esse, si metaphoris vacent Scripturæ de Christo testimonia. Quamobrem non in eo positus quæstionis cardo, utrum essentiæ in Patre & Filio unitatem Scriptura totidem verbis doceat, sed utrum Deo verum ac proprium Filium attribuat; utrum metaphoricæ illæ interpretationes primis Christianis notæ necne fuerint. Perincommoda Unitariis hæc inquisitio, ex qua sese expedire ac pedem referre non possunt.

Vel ipsa Filii appellatio, si metaphoris vacet, ad numeralem essentiæ singularitatem sufficit. Nam si verè genitus à Patre Filius, necesse fuit, ut totam substantiam acciperet; quia cum natura divina dividi & secari non possit, vel tota Filio communicata fuit, sicque una prorsus erit in utroque substantia; vel nullatenus communicata, sicque nullus erit omnino Dei Filius. Eriam si enim æqualis Patri fingeretur; nisi tamen una & eadem esset in utroque substantia, numquam verus & proprius Filius, numquam verè genitus dici posset. Nihil enim haberet, quod umquam fuisset in Patre; nihil à Patre ad eum pervenisset, nec alio modo ex Patre esse intelligeretur, quàm ipsæ res creatæ. Frustra ergo queruntur hoc mysterium nullo vestigio in Scripturis indagari. Vel negent ulla esse in Scripturis testimonia, quibus fulti verum Deo Filium jure tribuamus; vel si ex his testimoniis ex-

pedire se non possunt; unam Patris & Filii substantiam in Scripturis prædicari fateantur.

In eandem sententiam pertinent, quæcumque de Christo in Scripturis dicuntur. Sic cum Filius dicit omnia se facere quæcumque facit Pater; cum Deus per Christum omnia creasse dicitur; nisi ipsam omnipotentiam & sapientiam Patris Filio traditam fateamur, Deum otiosum inducimus, nihil agentem, nihil molientem, sed omnia alteri committentem. Nulla ergo nobis esset cum Deo communicatio, nullum commercium; imo neque cum ipso Filio; nam ut Pater per Filium, ita Filius agit per Spiritum Sanctum. Similiter cum Filius ita absoluta Patris imago dicitur, ut qui Filium videt, is Patrem videat; ut Filius omnia habeat, quæcumque habet Pater, & vicissim; ut Filius in Patre sit, & Pater in Filio; si hæc loca fictis allegoriis nefas detorqueri, de numerali essentia unitate necessario confitendum est. Etiam si enim æqualis & simillimus Patri Filius dicatur, nisi tamen habeat eandem numero ac Pater substantiam; non magis ipse in Patre aut Pater in ipso erit, quam res creatæ in Deo, & Deus in rebus creatis: nec magis particeps erit Patris substantia Filius, quam res creatæ: nec Patrem videbit, qui Filium viderit; imo major erit in Patre videndo felicitas, & in colendo & adorando pietas, cum solus principium sive causam non habeat, Filius autem & Spiritus Sanctus in ea, quam fingimus, sententia, non ex ejus substantia procedant, sed eo volente existant; ac proinde, si velle desineret, existere desinerent. Nihil ergo adjicit Scripturis Ecclesia, cum unam in tribus personis essentiam docet, sed Scripturæ testimonia ab inanibus argutiis vendicat. Præter ea quæ jam attulimus, nonnulla alia nobis supersunt exponenda, quæ non levis momenti ad hanc essentia unitatem videntur.

II. Omnibus Sanctæ Triadis hostibus meritò semper objecta fuit ad er-

roris eversionem præscripta à Christo baptizandi forma. » Nam si, ut ait « S. Basilius, vitæ initium est baptismus, ac dierum omnium primus est dies « regenerationis; perspicuum est & « vocem illam omnium pretiosissimam « esse, quæ in adoptionis gratia pro- « lata est. » Si quæ ergo re permoveri possint, qui non omnino obduruerunt & percalluerunt; certè Baptismi recordatione moveri debent. Porro in Baptismo regeneramur & renascimur, ut docet Christus, ac nova creatura « *Non ex operibus justitia, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritûs Sancti, quem effudit in nos abundè per Jesum Christum salvatorem nostrum: ut justificati gratiâ ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.* Uno verbo mundamur & sanctificamur lavacro aquæ: eripimur de potestate tenebrarum, & transferimur in regnum Filii Dei: liberamur à peccatis, & Christum induimus; accipimusque spiritum adoptionis filiorum. Hæc autem beneficia à quo accipimus? Ab uno in tribus personis Deo. Baptizamur æquè in Spiritûs ac in Patris & Filii nomine: quod quidem stultitiâ non careret, si aut Filius nihil aliud esset quam simplex homo, aut Spiritus nihil aliud quam efficientia.

Illud enim *in nomine* manifestam habet invocationem trium personarum. Quemadmodum dixit Petrus: *In nomine Jesu Christi Nazareni: Surge, & ambula.* Et vers. 16. *Et in fide nominis ejus, hunc, quem vos vidistis, & nostis, confirmavit nomen ejus.* Et cap. iv. vers. 10. *In nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit à mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus:* quemadmodum, inquam, corporibus reddita mirabiliter sanitas in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui dixerat: *In nomine meo demonia ejicient, serpentes tolerant,* &c. ita non dubium est quin, in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti, animæ in Baptismo liberentur.

Atque

De Spirit.
Sanct. cap. ij.
pag. 22.

Joan. iij. 3.

Tit. iij. 5.

Ephes. v. 26.

Coloss. j. 13

Galat. iij. 27.

Rom. viij.

15.

Act. iij. 6.

Atque id plurimis Scripturæ testimoniis consentaneum, velut cum dicitur: *In nomine Dei nostri magnificabimur: In nomine sancto ejus speravimus: Deus, in nomine tuo, salvum me fac: Adjutorium nostrum in nomine Domini.* Invocamus ergo in Baptismo tres personas, ac unam trium personarum potestatem imploramus: æquè in tres personas credimus & speramus.

Eadem illustratur veritas, si attentius consideremus quid agat, quidque profiteatur is qui Baptismum suscipit. Nimirum illius cultui sese addicit & consecrat, cujus baptizatur in nomine. Quare cum nascerentur inter Corinthios dissensiones, ac unusquisque diceret: *Ego quidem sum Pauli: Ego autem Apollo: Ego verò Cepha: Ego autem Christi;* reprehendit Paulus immoderatum illud studium, quia nequaquam in Pauli nomine baptizati fuerant. *Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Merito ergo dixissent: *Ego sum Pauli*, si in Pauli nomine baptizati fuissent; & cujus in nomine baptizamur, illius sumus. Unde idem Apostolus: *Nemo itaque gloriatur in hominibus. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive presentia, sive futura: omnia enim vestra sunt: vos autem Christi; Christus autem Dei.* Et in Epistola ad Galatas: *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus, neque Græcus: non est servus, neque liber: non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. Si autem vos Christi; ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes.* Illius ergo addicimur & consecramur cultui, illius possessio sumus, cujus in nomine baptizamur: & cum in Spiritus æquè ac in Patris & Filii nomine baptizemur, æquè Spiritum ac Patrem & Filium colere & adorare debemus.

Illud etiam in Pauli testimonio perspicuum & manifestum est, 1°. Nec Filium, nec Spiritum Sanctum esse

res creatas; siquidem nec in Pauli, nec in ullius creatæ rei nomine baptizare licet. 2°. Neque etiam ex ministrorum ordine; nam in nomine Pauli & Apollo nefas baptizare, quia ministri sunt ejus cui credidimus. 3°. Æquè à Patre, & Filio, & Spiritu Sancto incrementum dari, ac tres unum esse Deum: siquidem idcirco nefas in Pauli & aliorum nomine baptizare, quia *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed, qui incrementum dat, Deus.* 4°. In Patre, & Filio, & Spiritu Sancto gloriari æquè nos debere; quippe cum in hominibus, ut nec baptizare, ita nec gloriari liceat: at in eo, cujus in nomine baptizamur, æquum sit gloriari.

Præterea qui baptizatur, particeps fit Novi Testamenti, cujus mediator est Christus, seque promissis obligat, & obstringit ei, in cujus baptizatur nomine. *Quod & vos nunc similis forma salvos facit Baptisma,* inquit Petrus; *non carnis depositio sordium, sed conscientia bona interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi.* Quare cum in Patris, & Filii, & Spiritus Sancti baptizemur nomine, foedus inimus cum tribus illis personis, ac proinde uni in tribus personis Deo promissa fiunt.

Quamcumque in partem ferantur Unitarii; pedem referre non possunt ex angustiis, in quas eos conjicit præscripta à Christo baptizandi forma. Nam si dicant baptizari in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti idem prorsus esse, ac baptizari Baptismo Patris, & Filii, & Spiritus Sancti; cum absurdum & rationis inanissimum erit hoc commentum, utpote Scripturæ repugnans, quæ illud *in nomine* tot locis longè aliam in sententiam usurpat; tum vero nihil detrahet de argumentorum nostrorum pondere. Illud enim semper constabit nos à Filio liberari à peccatis, & expiari in Baptismo, ac Spiritum Sanctum caritatem diffundere in cordibus nostris; nos Christum induere, & Spiritus templum fieri; ac proinde beneficia, quæ in Baptismo

1. Cor. iij. 4.

Ibid. v. 7.

1. Petr. iij. 21.

accipimus, æquè à Filio & Spiritu atque à Patre proficisci.

Quòd si dicant nos baptizari in doctrinam Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, ac discipulos fieri Patris, & Filii, & Spiritus Sancti; ejusmodi cavillatio parùm eos commovebit, qui Vetus & Novum Testamentum internoscere sciunt. Nam cùm in Novo Testamento sic doceamur à Deo, ut legem suam scribat in cordibus nostris; quid sibi vult ille in doctrinam Patris, & Filii, & Spiritus Sancti Baptismus? An nos, ut ab hominibus, ita à Patre, & Filio, & Spiritu Sancto doceri dicent? Nihil magis repugnaret, non dico Evangelii testimoniis, sed ipsis etiam umbris & figuris, quæ Baptismum præsignificaverant. In his enim omnipotentia enituit.

2. Cor. j. 14. Clericus, qui Baptismum in doctrinam Patris, & Filii, & Spiritus Sancti tuetur, præsidium sibi quæsit in his Pauli verbis: *Gratias ago Deo, quòd neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum & Caium: ne quis dicat, quòd in nomine meo baptizati estis.* Inde concludit Clericus baptizari in nomine alicujus, idem esse ac illius discipulum fieri; si quidem baptizatum se in Pauli nomine dicere, idem fuisset ac se illius discipulum & Paulianum dicere.

Ut demonstrem quantum Clericus aberraret à Pauli sententia, quærendum ex eo est an ii qui dicebant: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cepha*, has voces eodem sensu usurpaverint, ac ii qui dicebant: *Ego autem Christi*. Si qui ergo baptizatos se in Pauli nomine dixissent; non idcirco baptizari in nomine Pauli idem esse duxissent ac in Christi nomine.

1. Cor. x. 2. Dissimillimum est Christianorum Baptismo exemplum quod Unitarii petunt ex his Pauli verbis: *Omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, & in mari.* Quid enim ex his verbis colligere possunt? Num Israëlita dicuntur in nomine Moyse baptizati? An Moyse Canticum laudis persolverunt, postquam mare transierunt; quemadmodum nos Patri, & Filio, & Spiritui Sancto liberati ab hoste persolvimus. Quid

mirum si in Moyse, & nube, & mari baptizati dicuntur, qui, Moyse duce, ac nubis & maris præsidio, Pharaonem effugerunt? At nos in Baptismo Pater & Filius ita per Sanctum Spiritum baptizant, ut ipse Spiritus caritatem diffundat in corda, novam generationem nobis donet, & ex carnalibus filios Dei & spirituales efficiat.

III. Unum esse in tribus personis Deum necessario argumento confirmat oblata Isaïæ visio, quam cùm in primâ parte hujus libri defenderim, pauca nunc adjiciam. Narrat Isaïas visum sibi esse Dominum sedentem super thronum excelsum, seque vidisse, & audivisse, cùm Seraphim stantes clamarent: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum: plena est omnis terra gloriâ ejus.* Filium Dei in hac visione conspectum ab Isaïa fuisse S. Joannes disertè testatur: *Cùm autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum: ut sermo Isaïæ Prophetae impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaïas: Excavavit oculos eorum, & induravit cor eorum; ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos. Hec dixit Isaïas, quando vidit gloriam ejus, & loquutus est de eo.* Joan. xij. 38.

Spiritum Sanctum in eadem visione auditum & conspectum fuisse discimus ab Apostolo, Act. cap. ult. vers. 24. *Et quidam credebant his quæ dicebantur, quidam verò non credebant. Cùmque invicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo unum verbum: Quia benè Spiritus Sanctus loquutus est per Isaïam Prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis, &c.*

Vidit ergo tres personas, ac tres laudari audivit à Seraphim clamantibus, *Sanctus, Sanctus, Sanctus.* Non pronuntiat S. Joannes uter hæc dixerit, Filius an Spiritus Sanctus, *Vade... & dic ad eos.* Nominatim hæc verba Spiritui Sancto Isaïam mittenti Paulus

attribuit. Si quis ex Joannis testimonio colligere velit hæc à Filio dicta esse, res eodem redibit: hæc enim per Spiritum suum dixisse intelligitur.

Sed quod nobis non segniter est observandum, magni mysterii ac terribilis judicii eandem causam uterque Apostolus assignat. Vix enim credibile videri poterat, Filium Dei ad Judæos missum & tamdiu expectatum, post tot ac tanta miracula à Judæis rejectum fuisse. Fidem nostram hoc eventu roborari magis quam debilitari debere Paulus & Joannes demonstrant, quia id prædictum fuit. Sed quomodo id prædictum? Ipse Spiritus Sanctus misit Isaiam, eique præcepit, ut hæc Judæis prænuntiaret: *Vade ad populum istum, & dic ad eos.* Solemnem hinc missionem commemorat Paulus, ac mandatum Isaiæ datum, cum is gloriæ divinæ spectator esset. Nihil est in Scripturis, quod non Spiritu Sancto afflante scriptum sit: sed nonnulla sunt, quæ proprio nomine Spiritus Sanctus loquutus est. Cum dixit: *Segregate mihi Saulum & Barnabam*, non solum Sancto Lucæ inspiravit ut id scriberet, sed etiam ipse ita loquutus est. Sic etiam Isaias non solum Spiritu Sancto afflante hæc scripsit; sed etiam missus est à Spiritu Sancto, & ab eo nominatim in mandatis accepit, ut hæc Judæis prænuntiaret. Non ignorabant Judæi nec negabant Scripturas à Spiritu Sancto dictatas fuisse, nec necesse erat illos eadem de re monere: sed ut ostendat Paulus quantum sit hujus oraculi momentum, declarat illud ab Isaiâ, post spectatam illius à quo mittebatur gloriam, editum fuisse.

Quod spectat ad S. Joannem, duo nobis observanda tradit, nempe visionem gloriæ, & prophetiam, in qua de Christo Isaias loquebatur. *Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, & loquutus est de eo.* Visio gloriæ secernitur à prædictione. Tunc ergo gloriam Christi vidit Isaias, cum illum unâ cum Patre & Spiritu Sancto à Seraphim, qui tres personas laudabant, adoratum vidit. Tunc autem loquutus est de eo, cum

futurum prædixit, ut Judæi audientes non intelligerent, ac videntes non cognoscerent; sed prorsus obdurescerent, & sanari à Christo nollent. Itaque Christi gloria, quam vidit Isaias, nec de gloria Patris gloriam Filii continente intelligi potest; (nam ipse etiam Filii gloriam Isaiæ conspectam asseverat Joannes) nec de gloria ad Christum perventura ex Gentium conversione. Hunc enim eventum prædixit quidem Isaias simul cum Judæorum excæcatione, sed harum rerum visio oblata illi non fuit.

Præterea cum Judæi in Christo nec divinitatis majestatem, nec crucis ignominiam ferre possent; manifestum est eis à Joanne opponi Isaiam Prophetam, à quo & gloriam divinitatis conspectam, & contumelias Christo illatas, asseverat prædictas fuisse. Credere volebant Judæi Christum à Seraphim adorari: testem hujus rei Isaiam citat Joannes. Non putabant fieri posse ut Christus à synagoga rejecteretur: id prædictum fuisse ab eodem Propheta declarat.

Quemadmodum Paulus ex solempni missione, ita Joannes ex visione gloriæ novum huic oraculo pondus conciliat; & quod in citandis Scripturis facere non solet, addit hoc loco, *Loquutus est de eo*; ut indicet hanc prophetiam non posse à Judæis eludi, quia ille, cujus gloriam vidit Isaias, nominatim prædicit se aliquando à Judæis mirum in modum excæcatis & sanari ab ipso nolentibus rejectum iri.

CAPUT XVIII.

Eadem essentia unitas probatur ex versu 7. cap. v. Epist. I.

S. Joannis.

I. *Versus septimus & octavus, quomodo legi debeant, expenditur.* II. *Trium personarum distinctio & substantia unitas ex versu 7.* III. *Frustra unitatem illam ad consensum in testimonio dando detorquent.*

I. **P**RÆCLARUM hoc Spiritûs Sancti oraculum Unitarii cùm è Scripturis Sanctis expungendo, tum artificiosè interpretando eludere conantur. Quare illius nobis defendenda est auctoritas, ac exponenda sententia. Sed antequam ad id veniam, in quo maximè posita est controversia, & versum illum septimum ab octavo diffociandum non esse demonstrarem; uterque Græcè & Latine exhibendus, & quomodo legi debeant, & quo sensu intelligi, breviter statuendum. Sic habemus in editis: *Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ ὁρατῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσι.* Et vers. 8. *Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα· καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν.* *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus; & hi tres unum sunt.* Et vers. 8. *Et tres sunt qui testimonium dant in terra, Spiritus, & aqua, & sanguis; & hi tres unum sunt,* vel ut est in Græco contextu, *in unum sunt.*

Non idem est ordo utriusque versûs in omnibus codicibus Mss. Octavus enim præponitur septimo apud auctorem libri adversus Varimadum, apud Cassiodorum in libro, cui titulus *Complexiones*. Sic etiam in duobus codicibus Sangermanensibus, nempe uno noni sæculi, not. 2. & altero duodecimi, not. 6. & pluribus aliis. In quodam codice Ottoboniano sic legitur: *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua, & sanguis; & tres unum sunt. Sicut tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, & Verbum, & Spiritus Sanctus; & tres unum sunt.* Sed ejusmodi codices tanti esse momenti non debent, ut usitati in aliis codicibus ordinis auctoritatem elevent. Ipsa etiam sententiæ series, ut modò videbimus, vulgato utriusque versiculi ordini favet.

At paulò plus negotii videtur exhibere posse illud, *ἐν τῇ γῇ, in terra.* Desunt hæ voces in septem codicibus Græcis Bibliothecæ Coislinianæ. Ro-

manos codices meo rogatu consuluit Dominus Petrus Maloët olim Congregationis nostræ in Curia Romana Procurator Generalis, vir æquè in his rebus vestigandis accuratus, ac in dijudicandis peritus. In omnibus codicibus Græcis Bibliothecæ Vaticanæ (sunt autem numero novem in quibus prima Joannis exstat Epistola) desideratur illud, *ἐν τῇ γῇ*. Desideratur etiam in duobus codicibus Reverendorum Patrum Basilianorum, in Ottoboniano, & in alio perantiquo è præclara Eminentissimi Cardinalis Passionei Bibliotheca, quem nono sæculo scriptum testatur D. Bernardus de Montfaulcon, *Palæograph.* p. 510. His addi debet magnus ille codicum Græcorum apud Millium numerus, qui observat hæc verba: *Ἐν τῷ ὁρατῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ,* omitti in codicibus quos recenset.

Quinetiam easdem voces frustra in pluribus Latinis quæras. Omittuntur apud Auctorem libri de Rebaptismate, S. Cypriano æqualem vel certè superparem; apud Ambrosium, lib. III. de Spiritu Sancto, cap. ij. Augustinum, 2. Maxim. cap. xxij. n. 3. S. Leonem, Epist. 24. S. Gregorium Naz. Orat. xxxvij. pag. 643. S. Cyrillum Alex. Thes. pag. 364. Assert. 34. in codice perantiquo S. Martini de Campis, in Sangermanensibus, 2. 23. 4. 15. partim noni, partim decimi sæculi, quorum tamen in duobus primis additæ, ab alia manu sed perantiqua, fuerunt hæ voces *in terra.*

Ex his perspicitur has voces *in terra*, iisdem laborare difficultatibus, ac totum versum septimum; & quodcumque de hoc versu feretur judicium, idem de illis vocibus ferendum esse. Illud tamen *in terra* non rejicitur ab iis, qui versui septimo bellum indicunt: ac immeritò prorsus rejiceretur. Exstat enim apud Facundum, & in omnibus ferè monumentis, in quibus versus septimus legitur.

Hæc versûs octavi clausula, *Καὶ οἱ*

τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν, *Et hi tres unum sunt*, seu potius *in unum sunt*, non caret suspitionibus. Deest in complutensi Græca editione, in Græco codice Britannico, quem laudat Erasmus, atque etiam in Alexandrino, quem Cyrillus Lucaris ad Carolum Anglorum regem misit: in Latinis codicibus regiis nonnullis, in Sangermanensibus, 43. 44. 72. 164. in tribus vetustis Missalibus ab Hesselio citatis, & in nonnullis codicibus, quos legerat Joannes Lorinus, in quindecim quos Lovanienses censores citant, quorum ex numero censet esse doctissimus Ecclesiæ Bituricensis Decanus D. Roger in Dissertat. Critico-Theol. de hoc versu, pag. 205. codicem illum, quem Lucas Brugenensis testatur hac clausulâ carere. In antiquissimo codice Bibliothecæ Paulinæ Lipsiensis, teste Kettnero, habetur: *Quidam addunt, & hi tres unum sunt, sed non est in glossis.* In codice perantiquo Dominicanorum Parisiensium, eadem versûs octavi clausula obelo configitur. In Concilio Lateranensi sub Innocentio III. admonemur eam in quibusdam tantum codicibus reperiri; idque confirmat eruditus scriptor modò laudatus testimoniis Innocentii tertii & S. Thomæ, quorum primus (in quadam de celebr. Missar. extrâ apud Gregor.) hæc verba à plerisque codicibus abesse asserit: alter in expositione Decretalis de summa Trinitate & Fide catholica ait Abbatem Joachimum, cum *perversè trahere vellet ad unitatem consensûs & caritatis* ea, quæ in versu septimo Joannis leguntur; in hunc usum citasse id quod de spiritu, aqua, & sanguine in quibusdam libris additur, *Et hi tres unum sunt.* Sed hoc in veris exemplaribus non habetur, inquit S. Thomas.

Sed tamen retinenda omnino hæc versûs octavi clausula. Nam, 1°. Reperitur in omnibus codicibus Mss. tam Græcis quàm Latinis à quibus abest versus 7. & apud antiquos Scriptores, qui eundem versum omiserunt. Quinetiam in pluribus versum hunc septimum retinentibus legitur. 2°. Verisimile non est recisam fuisse hanc clau-

fulam ab hæreticis, sed potius à catholicis metuentibus, ne unitas, quæ Spiritui, aquæ, & sanguini tribuitur, de unitate Patri, & Verbo, & Spiritui Sancto in versu septimo attributa detrahere videretur. Unde etiam in versu septimo eadem clausula nonnumquam defuit, velut in vetusto Hincmari exemplari in Bibliotheca insignis Ecclesiæ Remensis asservato, in quo tamen secunda manus hanc clausulam restituit, præter morem ac consuetudinem Hincmari, qui hunc septimum versum sine clausula citare solet, *Marten. Itinerar. Litter. Part. II. p. 79.* Idem nævus occurrit in codice S. Martini de Campis, qui sæculo decimo tertio scriptus creditur.

II. Hammondum exagitat Clericus, quòd sensum verborum, *unum sunt, vel in unum sunt*, quæsierit, *antequam ostendisset aut conatus esset ostendere hunc versum & ea verba esse genuina.* Sed tamen sæpe facilius dignoscitur, utrum genuinus necne sit locus, cum illius accuratè investigata sententia est: idque huic loco maximè convenit, quem genuinum esse, si, ut par est, exponatur, demonstrat ipsa sententiæ majestas, omnibus divini oraculi notis signata. Quare in Clerici reprehensionem malim incurrere, quàm non eum ordinem sequi, qui maximè commodus videtur ad sacri textûs explanationem.

Omnia Sociniani ingenii commenta ex imo convellit septimus ille S. Joannis versus. Pater, & Verbum, & Spiritus Sanctus tres esse dicuntur, tresque testimonium dare. Non jam ergo Verbum & Spiritus Sanctus efficientiæ sunt Dei; cum omnino repugnet, ut Deus & duæ ejus efficientiæ, aut duo attributa, ut omnipotentia & justitia, tres esse dicantur, tresque testimonium dare. Eandem distinctionem confirmat illud, *unum sunt*, quod eodem sensu dictum fatetur Clericus, ac, *Ego & Pater unum sumus.* Porro his verbis Christus, ut omnes fatentur, distinxit se à Patre. Præterea Verbum nihil aliud est hoc loco, quàm

ipse Filius Dei Christus Jesus, ut demonstravimus ex initio Evangelii secundum Joannem, idque confirmat ipse Apostolus Apocalypf. xix. 13. ubi Verbum Christi nomen esse docet: *Et vocatur nomen ejus, Verbum Dei.* Quod si Verbum est ipse Filius, necesse est, ut Spiritum Sanctum personam divinam esse fateamur; quippe cum eodem sensu unum sit cum Patre ac ipse Filius, & ab utroque distinguatur, & cum utroque conjungatur.

Non solam personarum distinctionem in hoc versu docet Joannes, sed etiam essentiae unitatem in tribus personis. Sola enim unitas essentiae in causa est, cur à Deo Patre duæ aliæ personæ tam accuratè distinguantur, & cum eo tam arctè conjungantur. Quæcumque statuatur in Filio & Spiritu Sancto dignitas, nisi rotam Filius substantiam Patris ab æterno acceperit, nisi eadem sit in Spiritu Sancto tota substantia, infinitum erit inter Deum & has duas personas discrimen, nec fas & religio dicere sinent, *Tres sunt & unum.* Ecquis impietatis notam effugiat, si de Deo & duobus Angelis dicat, *Tres sunt & unum?*

III. Molestè fert Clericus, quod Hammondus ex his verbis unitatem ducat essentiae. » Vetiligat noster contra doctissimos Interpretes, inquit, » qui, *unum sunt*, interpretantur de » consensu. Ratio autem cur de consensu ea verba sumant, est primum, » quod ea verba sic sine dubio sumantur, Joan. x. 30. & xvij. 21. Deinde » quod hîc agitur de unitate testimonii, non de unitate naturæ. » Non contendam cum Clerico de doctissimis illis, quos vocat, interpretibus, qui, *unum sunt*, interpretantur de consensu. Ita sanè interpretatus est Calvinus & nonnulli alii, quorum vestigiis non longè abit Simonius. Horum breviter refellenda sententia.

1°. Hanc interpretationem ferit argumentum, quo jam usi sumus. Ponamus enim rei alicui Dei testimonio comprobatae duos Angelos testes accedere. An dicere licebit, Tres sunt, qui

testimonium dant, Deus & duo Angeli, & hi tres unum sunt? Impium sanè & ridiculum foret ob ejusmodi consensum in dando testimonio, Deum & duos Angelos, tres & unum dicere: nec aliud excogitari potest, præter essentiae unitatem, hujus loquendi rationis fundamentum.

2°. Vix dubito quin concedant adversarii testimonium Patris, & Filii, & Spiritus Sancti eodem modo à S. Joanne commendari, quo Christus ipse commendat in Evangelio testimonium Spiritus Sancti. Summa est inter utrumque locum similitudo. Christus in Evangelio magnam expectationem commovet testimonii, quod daturus erat Spiritus Sanctus: atque his rationibus utitur, quia à Patre procedit, & de his quæ sunt Filii accipit. *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mit- tam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Et cap. xvj. 14. *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Testimonium Spiritus Sancti laudat & prædicat Christus ab illius cum Patre & Filio conjunctione; atque hæc conjunctio, ut supra demonstravimus, unitate essentiae continetur. Quis ergo ambigendi locus quin essentiae unitatem doceat S. Joannes, cum testimonium Patris, & Verbi, & Spiritus Sancti laudat & admiratur, quia tres unum sunt. Fatetur ipse Clericus illud, *Et hi tres unum sunt*, idem valere, ac, *Ego & Pater unum sumus.* At essentiae unitatem hæc postrema verba demonstrant, ut supra vidimus.

3°. Magnum mysterium proponit S. Joannes, cum tam accuratè tres personas distinguit & conjungit. Tres unum esse docet, æquè diligens in prædicanda Trinitate ac in retinenda unitate. Quod si non una esset in tribus essentia, quid opus fuit cautione & diligentia in distinguendis rebus disjunctissimis? Multò absurdus ita conjungere, ut unum esse dicantur.

4°. In hac unitate, quam S. Joannes opponit trino numero, id maximè admirabile esse indicat, quòd, cum tres sint, unum tamen sint. At si de consensu testimonii ageretur, an mirabile esset quòd Pater, & Filius, & Spiritus, etsi tres sunt, consentiant tamen inter se?

5°. Etiam si darem Spiritum, aquam, & sanguinem unum dici ob consensum in testimonio; non idcirco idem concedi posset de Patre, Verbo, & Spiritu Sancto. Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus testimonium dant in cœlo: Spiritus, aqua, & sanguis testimonium dant in terra. An inde concludes Spiritum, aquam, & sanguinem eodem modo testari ac Patrem, Verbum, & Spiritum Sanctum? Nemo est qui non infinitum discrimen agnoscat. Etiam si ergo testes terreni unum esse dicerentur ob consensum in testimonio, minimè sequeretur Patrem, Verbum, & Spiritum Sanctum eodem modo unum esse. Præterquàm quòd enim in codicibus Græcis Mss. legitur in versu octavo, *εἰς τὸ ἓν εἶναι*, in unum sunt, ex quo perspicitur quantum intersit inter cœlestes & terrenos testes; certè penitus repugnat, ut Pater, & Verbum, & Spiritus Sanctus unum esse dicantur ob testimonium; at id de tribus terrenis testibus non repugnaret. Sed tamen ne id quidem dederim Spiritum, aquam, & sanguinem ob consensum testimonii unum dici. Satiùs enim videtur eam in versu octavo unitatem, quæ versùs septimi unitati aliquà ratione respondeat, agnoscere, ac testimonii auctoritatem & pondus ex natura testium repetere, ita ut illud, *Et tres unum sunt*, idem valeat, ac ejusdem sunt ponderis & auctoritatis, quo sensu is qui plantat, & is qui rigat, unum dicuntur.

CAPUT XIX.

Genuinum esse versum septimum ostenditur.

I. Quatuor conditiones proponuntur, quibus concurrentibus necesse est

contextum esse genuinum. II. Concurrent in hoc versu: nam coheret optimè cum stilo & sententia S. Joannis, & eo sublato penitus deformatur sententia. III. Nititur codicibus Mss. Pauci quidem Græci hunc habent versum, non tamen nulli. Latinorum major est copia. IV. Citatus est ab antiquis Scriptoribus Græcis. V. Inter Latinos etiam à Tertulliano & Cypriano. VI. Eundem agnoscunt multi alii. VII. Proclive fuit librariis hunc versum omittere. At in contextum nec casu obrepere, nec de industria induci potuit.

I. **S**TATUERE non dubito eam lectionem germanissimam & certissimam esse, quæ ita cum orationis serie connexa est, ut eâ positâ contextus sanetur, remotâ deformatur: quæ præstantiorum codicum Mss. auctoritate nititur: quæ ab antiquis Patribus citata: quæ denique ex iis codicibus, à quibus abest, facile excidere potuit, in alios autem nec fraude & de industria intexi, nec casu obrepere potuit. Facile est demonstrare nullam ex his quatuor conditionibus controverso Joannis versui deesse.

II. Septimus versus aptissimè cum Joannis stilo, necessario cum ipsius contextu coheret. Atque illud quidem dubium esse non potest, quin hæc verba, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, mirificè cum iis locis consentiant, in quibus Filium Joannes Verbum appellat. Illud: *Et hi tres unum sunt*, respondet his Evangelii verbis: *Ego & Pater unum sumus*. Referuntur in Evangelio testimonia Patris & ipsius Verbi incarnati, cujus hæc sunt verba: *Ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso: & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater*. Ait etiam Christus de Sancto Spiritu: *Ille testimonium perhibebit de me*. Refert etiam Joannes Baptista

Joan. j.
Apocal. 19.

Joan. x. 30.

Cap. viij. 18.

Cap. j. 32.

Spiritus Sancti testimonium, quem à se visum testatur, cum in Jesum descenderet. Summus ergo huic loco cum aliis Joannis testimoniis consensus.

Quinetiam tanta est septimum inter & octavum versum necessitudo, ut facer contextus penitus deformatur, si desit septimus versus. Quorsum enim pertinet illud, *in terra*, nisi quia hæ voces, *in cælo*, præcesserant? Adeo incommodum est illud, *in terra*, si dissocietur à versu septimo, ut desit in omnibus ferè Græcis & Latinis codicibus versum septimum non habentibus.

Non minùs incommodum illud de Spiritu, & aqua, & sanguine dictum, *Et hi tres unum sunt*, si desit versus septimus. Hinc difficultates inextricabiles occurrerunt iis, qui versum septimum non legebant, ut perspicere potest ex eorum expositionibus. Non enim intelligi poterat quo sensu, quâ mente & consilio S. Joannes dicat: *Et hi tres unum sunt*, sive id accipiatur de Spiritu Sancto, & aqua, & sanguine, sive de spiritu quem Christus moriens emisit, & aquâ, & sanguine quæ ex ejus latere fluxerunt. Sed postquam dixit de cœlestibus testibus, *Et hi tres unum sunt*, naturâ scilicet & essentiâ; non valde obscurum est cur idem dicat de terrenis testibus, qui suo quoque modo unum sunt, utpote ejusdem ponderis & momenti.

Or. xxxvij.
pag. 643.

Observat Gregorius Nazianzenus S. Joannem minùs accommodatè ad Grammaticæ leges dixisse in versu octavo, Τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, *Tres sunt qui testimonium dant*, & καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν, *Et hi tres in unum sunt*. Neutrum enim genus postulabant hæ voces, τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα, quæ sunt in neutro genere. Instituta ergo cum personis septimi versûs comparatio S. Joannem incitavit, ut vocum similitudinem in versu octavo retineret.

Septimus versus non solum cum octavo necessariam habet connexionem, sed etiam cum nono & sequentibus, atque etiam cum sexto. Quo

enim spectat illud versûs noni: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est*, nisi ad testimonium Patris, & Verbi, & Spiritus Sancti, de quibus agitur in versu septimo? In versu sexto duplex habemus testimonium, nempe Sancti Spiritus, & aquæ, ac sanguinis. *Hic est, qui venit per aquam & sanguinem, Jesus Christus: non in aqua solum, sed in aqua & sanguine: & Spiritus est, qui testificatur*, &c. Hic profectò distinguitur testimonium Spiritus Sancti à testimonio aquæ & sanguinis. Quamobrem plana erunt omnia, si maneat, ut manere debet, versus septimus, qui explicationem habet testimonii Spiritus Sancti cum Patre & Verbo conjuncti, quemadmodum & octavus explicationem habet testimonii aquæ & sanguinis. At si rejiciatur septimus versus; testimonium Spiritus Sancti vel penitus omittetur, vel confundetur cum testimoniis aquæ & sanguinis, quibuscum Spiritus Sanctus, id quod multò magis incommodum, unum esse dicetur.

III. Hæc regula in emendandis contextibus omnium criticorum judicio probatur, ut quoties aliquid corrupti occurrit, si quid suppedirent antiqui codices, quod ad vulnus sanandum & nitorem restituendum valeat, id verum & certum existimetur. Corruptum esse vidimus, si versus septimus desit, S. Joannis textum. Hunc versum reperimus in antiquis codicibus Mss. tum Græcis, tum Latinis. Quid ergo superest loci cavillationibus?

Cum nefas sit dubitare quin Scripturæ Novi Testamenti Latinis litteris illustratæ sub ipsis Apostolis fuerint; etiamsi versus septimus in Latinis tantum codicibus exstaret, non idcirco pretium suum & auctoritatem amitteret. Nam si, ut omnium consensu constat, antiquæ versiones magni sunt monumenti ad contextum intelligendum & emendandum, ac sæpe eundem usum præbent ac Mss. codices; quantò magis id statuendum, ubi versio æqualis est ipsius contextus? Sed & etsi rari apud Græcos Mss. codices, qui hunc versum

versum exhibeant, non tamen nulli. Ac plurimi quidem diu credidere hunc versum in novem Stephani codicibus exstitisse, propterea quod Stephanus, qui editionem suam anni 1550. ad sexdecim codices Mss. adornavit, septem tantum enumerat, in quibus controversus versus non reperitur. Sed idem veritatis amor, qui doctissimum Rogerium adduxit, ut novem opinatos illos codices traderet Simonio, non patitur ut eorum testimonio utar. Probat enim accuratus Scriptor Stephanum sexdecim quidem codicibus Mss. usum fuisse ad editionem suam: at septem tantum habuisse, qui Epistolas canonicas haberent. Quare cum septem recenseat, à quibus aberat versus controversus; nullus jam superest codex, in quo hunc versum invenerit Stephanus. Magno codicum Græcorum numero, quem adversarii jactitant, septem Coislinianos adjicere non verebor, in quibus deest versus septimus.

Sed quidquid Græcorum codicum objicitur, nec valde antiquum est, & cum hoc ipso in loco mendosum sit, & vocibus *in terra* destitutum; immerito paucioribus codicibus omni ex parte integris & ad vulnus sanandum aptissimis præferatur.

Monstratur in Vaticana Bibliotheca quædam Biblia, cujus margines doctissimus Cardinalis Sirletus manûs suæ notis aspersit. Ad hunc autem versum septimum hæc illius legitur annotatio:

- » Hæc verba sunt certissimè de textu,
- » & allegantur contra hæreticos ab
- » Athanasio, Gregorio Nazianzeno,
- » Cyrillo, & Cypriano. Et Hieronymus in Prolegomenis ab infidelibus
- » Scriptoribus ait fuisse prætermissa.
- » In Græco etiam quodam antiquissimo exemplari, quod habetur Venetiis, leguntur. Unde colligitur Græca, quæ passim feruntur, in hac parte esse mendosa, & omnia Latina
- » manuscripta in quibus non habentur. » Cum suâ sponte magni ponderis videri debet viri non minùs eruditione, quàm dignitate insignis testimonium: tum illud etiam con-

firmat versio illa Italica Bruccioli, quæ, de Græco elaborata, & Venetiis anno 1532. edita, hoc Sancti Spiritûs oraculo non destituitur.

Memorandus in primis codex Britannicus, quem, cum vidisset in Anglia Erasmus, tanti illum fecit, ut versum septimum in hoc codice reperi, quem in duabus suis prioribus editionibus omiserat, in editione anni 1522. & aliis deinceps, restitueret sacro contextui. Non sibi constitit Erasmus in suo de hoc codice judicio: suspicatus est Græcos codices ope Latinorum emendatos fuisse: quam opinionem Simonius primò rejecit ut vero non similem, postea ut exploratam defendit. Lectionem codicis Britannici derivatam putat ex Professione fidei, quam in Concilio Lateranensi sub Innocentio III. conditam, & Latinè ab imperito interprete redditam pronuntiat. His ratiunculis nititur, quod in codice Britannico sine articulis legantur, ut in Professione fidei, *λόγος καὶ πνεῦμα*, & quod in utroque scriptum sit, *καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς*, ad exemplum codicum Latinorum.

Duorum codicum similitudo non semper argumento est, alterum de altero descriptum fuisse. Sed Simonium refellit varietas non levis, quæ inter codicem Britannicum & Professionem fidei Lateranensem occurrit. Nam in illa habemus *ὁ πατήρ*: at in codice deest articulus. Deest etiam vox *ἄγιον* post *πνεῦμα* in eodem codice. Hoc argumento ruit alia Simonii opinio, qui in editione Complutensi versum septimum sine codicis Mss. auctoritate adoptatum fuisse contendit. Sed versus septimus in hac editione ita discrepat à Latinis codicibus, ut ex Græcis sumtum fuisse pateat. Clausula sic legitur, *καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν.*

Citat alium codicem in Bibliotheca Dubliniensis Academiæ nunc asservatum eruditus Bituricensis Decanus, Dissert. pag. 120. Citat etiam Millius Armenam versionem ex Græco contextu adornatam, ac versu septimo non destitutam. Sed instar multorum

codicum videri debet collectio Epistolarum Venetiis anno 1602. ad usum Græcorum edita, quæ versum septimum habet in Epistola feriæ quintæ hebdomadis 35. post Pascha.

Græcis codicibus aliud testimonium petere non verebor ex Prologi in Epistolas canonicas Auctore, qui sub Hieronymi nomine latere tentavit. Hunc eruditi viri, Martianæus noster & Rogerius, ut summæ ignorationis hominem, ac temerè de Græcis codicibus numquam à se aspectis statuentem exagitant. Illum enim contra omnia antiquitatis testimonia asseverare dicunt, Epistolas Petri apud Græcos, cæteris omnibus præmitti. Sed ut ab eo tam turpis errati dedecus propulsetur, ipsius verba apponenda sunt.

» Non idem ordo est, inquit, apud
 » Græcos, qui integrè sapiunt & fidem
 » rectam sectantur, Epistolarum septem,
 » quæ Canonicae nuncupantur,
 » qui in Latinis codicibus invenitur:
 » quòd quia Petrus primus est in numero
 » Apostolorum, primæ sint etiam
 » ejus Epistolæ in ordine cæterarum.
 » Sed sicut Evangelistas dudum ad
 » veritatis lucem correximus, ita has
 » proprio ordini, Deo nos juvante,
 » reddidimus. » Tum ordinem Epistolarum,
 » qualem nunc habemus, constituit. An non
 » luce clarius est ab hoc scriptore, qui ut
 » Græcos sequatur, Epistolam Jacobi aliis
 » præmittit, non Græcos laudari, quòd
 » primas Epistolis Petri deferant, sed
 » Latinos culpari, quòd hunc novum ordinem,
 » qui reverà exstat in antiquis nonnullis
 » codicibus Latinis, ob Petri primatum indu-
 » xerint?

Sed libenter hujus rei veniam Latinis daret Prologi Auctor: at in eo reprehendendo vehementior est, quòd dum contextum minùs consulunt, veram fidem in interpretando non, ut par est, repræsentent, præsertim in insigni de tribus personis testimonio. Sic igitur pergit: » Quæ si, ut ab eis digestæ sunt, ita quoque ab interpretibus fidelibus in Latinum eloquium verterentur; nec ambiguitatem le-

gentibus facerent, nec sermonum sese varietas impugnaret; illo præcipuè loco, ubi de unitate Trinitatis in prima Joannis Epistola positum legimus. In qua etiam ab infidelibus translatoribus multum erratum esse fidei veritate comperimus: trium tantum vocabula, hoc est, aquæ, sanguinis & Spiritûs, in sua editione ponentes, & Patris, Verbique ac Spiritûs testimonium omittentes: in quo maximè & fides catholica roboratur, & Patris, & Filii ac Spiritûs Sancti una divinitatis substantia comprobatur.

Nonnulla nobis observanda sunt. 1°. Non desunt notæ satis perspicuæ, ex quibus Prologi Auctoris ætatem existimemus. Nam dum laudat Græcorum integram & rectam de Trinitate fidem, dumque tanto studio fertur in culpandis interpretibus, qui fidem catholicam insigni testimonio defraudabant; an levis conjectura est eum illo tempore vixisse, quo contentiones de Trinitate apud Græcos conticuerant, apud Latinos autem sub Gothorum dominatu mirum in modum fervebant? Hanc ætatem confirmant antiquissimi quique Bibliorum codices, in quibus perrarò Prologus, ut demonstrat Martianæus, desideratur. Huic ergo Scriptori, dum ingenii sui sætum sub nomine Hieronymi emit, idem propositum videtur fuisse, ac iis, qui eadem ætate Athanasio libros de Trinitate, & alia ejusmodi monumenta supposuerunt, nimirum ut Arianos Hieronymi auctoritate premeret. Nam non dubium, quin versum septimum in versionem Hieronymi inferuerit.

2°. Eos, qui versum septimum omitebant, non aliâ de causâ infideles interpretes vocat, nisi quia illarum editio cum Græco contextu non consentiebat. Notos ergo & pertractatos habebat codices Græcos, à quibus non aberat versus septimus; ejusque testimonium eò majoris est ponderis, quòd in ejusmodi facto positum est, in quo mendacium & error nec latere omnino

poterant, nec sine magno catholico-
rum dedecore deprehendi.

3°. Eodem testimonio ad ipsorum
etiam codicum Latinorum defensionem
uti possumus. Ait enim Prologi
Auctor infidelium interpretum vitio
fieri, ut Epistolæ Canonicae *ambiguitatem
legentibus faciant, ac sermonum sese
varietas impugnet, illo præcipue loco, ubi
de unitate Trinitatis in prima Joannis
Epistola positum legimus.* Erat ergo in
illo Joannis loco magna inter codices
Latinos varietas, aliis verum septimum
retinentibus, aliis omittentibus.

Sed quod spectat ad codices Latinos,
tanta in hoc genere copia suppetit,
ut Simonius, qui versui septimo maxi-
mè infensus fuit, fateri cogatur *mini-
mè mirum esse, si Auctor Correctorii Sorbo-
nici hunc versum in sua editione Latina
legerit, cum opus suum compilare non po-
tuerit, nisi circa decimum seculum: quo
tempore constat pauca exstitisse Latina
exemplaria Novi Testamenti, in quibus
hic versus non occurreret, ut qui jam in ea
à Caroli Magni tempore inductus fuisset.*

Suppeditat nobis Simonius argu-
mentum, quo ipsum feriamus. Nam
si verum septimum habent codices eo
tempore exarati, quo studia fervebant
Scripturæ cum antiquioribus codici-
bus conferendæ; magnum inde pon-
dus accedit hujus versûs auctoritati.
Id autem statuere licet de codicibus,
qui à Cassiodoro summâ diligentia
emendati fuere, & de iis, qui sub Ca-
rolo Magno accuratissimè scripti pro-
dierunt. Quis dubitare possit, quin
Cassiodorus, qui antiquis codicibus
tantum tribuebat, & ex eorum aucto-
ritate obscura quæque loca illustranda
esse in *Divin. Lect.* statuit, hunc ver-
sum in antiquissimis codicibus & ab
Apostolica ætate non remotis invene-
rit, quem in libro, cui titulus, *Comple-
xiones in Epistolas & Acta Apostolorum,
& Apocalypsim*, sic refert: *Cui rei testifi-
cantur in terra tria mysteria, aqua, san-
guis, & Spiritus, quæ in passione Domini
leguntur impleta: in cælo autem Pater,
& Filius, & Spiritus Sanctus: Et hi
tres unus est Deus.*

Quò major erat Caroli Magni au-
toritas, eò latius manarunt excitata
ab eo Scripturæ accuratè emendandæ
studia. Cum hoc munus doctissimis
viris committebat, tum etiam hoc la-
bore regiam manum terebat. Longè
ergo aliis codicibus ii præferendi, qui
aut sub magno illo Imperatore, aut
sæculis sequentibus, ad exemplar co-
dicum octavi & noni sæculi, fuere de-
scripti.

Quanta exstiterit illis temporibus
in hoc genere diligentia & quanta fi-
des, perspicui potest ex codice Cor-
beienfi, nunc Sangermanensi 23. qui
Actus Apostolorum, septemque Cano-
nicas Epistolas cum Apocalypsi com-
plectitur. Scriptus sæculo nono hic co-
dex, sed cum de alio codice voces *in
terra*, & verum septimum non habente
descriptus fuisset, iisdem nævis pri-
mò laboravit. At eadem manus erra-
tum, quod commiserat, emendavit,
addito supra lineam *in terra*, & versu
septimo post octavum ad marginem
scripto. Sic ergo nunc habemus: *Quo-
niam tres sunt, qui testimonium dant in
terra, Spiritus, aqua & sanguis, & tres
unum sunt. Et tres sunt, qui testimonium
dicunt in cælo, Pater, Verbum & Spiritus
Sanctus, & hi tres unum sunt.*

Si quis autem dubitet an eruditi
viri, quibus tunc Corbeienfè Mona-
sterium abundasse constat, antiquio-
rum & meliorum codicum auctoritate
freti nævum sustulerint; is velim anim-
advertat quanta cautio adhibita fue-
rit, ut nemini suspectum esset quod in
Epistola S. Joannis restitutum fuerat.
Nam in ultima voluminis pagina de-
prompta ex aliis codicibus & ex anti-
quis Patribus testimonia apponuntur in
hunc modum:

*Quoniam tres sunt, qui testimonium
dicunt in terra, Spiritus, aqua & san-
guis. Et hi tres unum sunt in Christo Jesu.
Et tres sunt, qui testimonium dicunt in
cælo, Pater, Verbum & Spiritus. Et hi
tres unum sunt.*

Item. *Hi sunt, qui testificantur in
cælo, Pater, & Filius, & Spiritus San-
ctus: & hi tres unum sunt.*

Athanasius. *Tres sunt, qui testimonium dicunt in cælo, Pater, Verbum & Spiritus: & in Christo Jesu unum sunt.*

Fulgentius. *Tres sunt, qui testimonium perhibent in cælo, Pater, Verbum & Spiritus: & tres unum sunt.*

Huic codici, & duobus aliis antiquioribus in hac ultima pagina citatis, multos ejusdem ætatis adjungere licet, ut Genevensis, Argentoratensis, Rhemensis quo usus Hincmarus, Sangermanensis. Commemorat eruditus Auctor Dissertationis non semel laudatæ tres codices ab Erasmo citatos, & alium Basileensem, duos vetustissimos Academiae Jenensis, Correctorium Sorbonicum, codices ad quos adornata editio Complutensis, Lucæ Brugenſis & Hesselii testimonia, quorum primus, cum Vulgatam, imposito sibi à Lovaniensibus Theologis hoc penso, cum codicibus 33. contulisset, in quinque tantum defuisse septimum versum asseverat; alter eum à se inspectum in antiquis Missalibus testatur.

Multos alios enumerare possem sæculo undecimo, quales duo asservantur in Bibliotheca Beccensi, aut duodecimo & decimo tertio exaratos. Sed hic labor minimè necessarius, cum his de sæculis fatentem habeamus Simonium. Sed statuere non dubito codices, in quibus legitur controversus ille versiculus, etiamsi recentiores sint, longè præferendos esse antiquissimis in quibus deest. In exemplum adducam codicem in Bibliotheca magni Conventûs Dominicanorum Parisiensium asservatum, qui versum septimum habet, ut multi codices sæculi noni, post octavum, quia hic codex jussu Jordani, Ordinis Prædicatorum Magistri Generalis, & Hugonis à S. Caro, Conventûs Prioris, summo studio descriptus fuit. Quis enim, si modò æquus rerum æstimator sit, huic codici, qui magno hominum eruditorum studio ad exemplum antiquorum descriptus & emendatus est, non plus tribuendum fateatur, quàm vel antiquissimis, in quibus accuratè describendis

non eadem adhibita diligentia. Operam ergo ludunt, qui varias Europæ Bibliothecas recensent, ac antiquas & recentes versiones & editiones objiciunt, ut codicum, qui versu septimo destituti sunt, ingens esse numerus videatur. Inutiles conatus retundunt alii melioris notæ codices Græci & Latini, tum etiam antiqui Scriptores, de quibus nunc agendum.

IV. Auctor disputationis adversus Arium inter opera S. Athanasii, postquam objecit Ario vivificum Baptisma, quod in nomine trium personarum datur, sic loquitur: *Πρὸς δὲ τοῦτοις πᾶσιν, Ἰωάννης φάσκει, καὶ οἱ τρεῖς τὸ ἓν εἰσι.* » Adde his omnibus quod ait Joannes: *Et tres unum sunt*, n. 45.

Concilium Lateranense sub Innocentio III. cui Constantinopolitanus & Hierosolymitanus Patriarchæ cum Alexandrini & Antiocheni legatis, ac pluribus Metropolitibus & aliis Episcopis interfuerunt, egregiam nobis suæ de versu septimo sententiæ monumentum reliquit. Condemnat Abbatem Joachimum, quod hoc testimonium ad suos errores detorserit. Nam, ut essentiae unitatem à tribus personis removeret, utebatur his verbis, *Ut sint unum in nobis, sicut nos unum sumus.* Deinde ita loquebatur: *Οὐ γὰρ, ὡς εἶπεν, οἱ πρὸς τῷ Χριστῷ εἰσὶν ἓν, ἡρουν ἓν πᾶν, ὁ κοινὸν ἐν ᾧ πάντες. Ἀλλὰ νῦν εἰσὶν ἓν, ἥτοι μία Εκκλησία διὰ τὴν καθολικὴν τῆς πίστεως ἑνώσιν, καὶ τέλος μία Βασιλεία διὰ τὴν ἐνότητα τῆς ἀδιαλύτης ἐνώσεως.* » *Ὁν τρόπον, ἐν τῇ κανονικῇ τῷ Ἰωάννῃ ἐπιστολῇ ἀναγινώσκεται ὅτι τρεῖς εἰσιν, οἱ μαρτυροῦντες ἐν οὐρανῷ, ὁ Πᾶτερ, Λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ τοῦτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσιν. Εὐθὺς τε προσέειπεν καὶ ὁὕτως ἐν πᾶσι κώδηξιν εὐείσκειται.* » Non enim, inquit, fideles Christi sunt unum, id est, una quædam res, quæ communis sit omnibus; sed hîc modò sunt unum, id est, una Ecclesia propter Catholicæ fidei unitatem, & tandem unum regnum propter unionem indissolubilis caritatis: quemadmodum in Canonica Joannis Epistola legitur: *Quia tres sunt,*

Joan. xv. 22.

» *qui testimonium dant in cælo, Pater,*
 » *Verbum & Spiritus Sanctus, & hi*
 » *tres unum sunt.* Statimque subjungit,
 » *ut in nonnullis codicibus invenitur.* »
 Illud ergo in Abbate Joachimo reprehenditur, quod unitatem trium personarum, quæ in septimo versu adstruitur, ex ea, quæ exstat in octavo, spectaret. Eò autem majoris est ponderis hoc venerandæ Synodi testimonium, quod non in canonibus disciplinam spectantibus legitur, de quibus videri forsitan possent Græci non admodum laborasse, sed in ipsa fidei Professione quam illos nemo dixerit leviter curasse. Nulla de versu septimo dissensio: conspirant Græci & Latini in pravis interpretationibus condemnandis.

Manuel Calecas in libro de principiis fidei catholicæ sic versum septimum citat in Auctuario novissimo Combesisii, pag. 219. Τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες, ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Tres sunt, qui testimonium dant, Pater, & Verbum, & Spiritus Sanctus.*

Sed quia decreta Concilii Lateranensis ex Latinis Græca esse facta existimantur, ac inde ansam arripit Simonius dictitandi nullas Græcorum Episcoporum partes fuisse in his condendis decretis; equidem de decretis ad disciplinam spectantibus non contendam, neque obstabo quominus è Latino sermone in Græcum conversa dicantur: sed quod spectat ad Professionem fidei; mihi videor asseverare posse Græcum esse contextum, interpretationem Latinam, idque ex nævis Latinæ Professionis, qui non possunt nisi interpreti minùs docto attribui, demonstrare aggredior.

Leve occurrit erratum, in verbis supra allatis, *statimque subjungitur*, pro statimque subjungit: at discrimen essentiae & hypostasis, quod ex more Græcorum Patrum in Græco sermone exstat, in Latino evanescit. Ὁ Πατήρ γὰρ ἐξ αἰῶνος γεννῶν τὸν υἱόν, τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν αὐτῷ δίδωκεν, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ, Πατήρ ὃς δίδωκέ μοι, μείζων πάντων ὄντι. Καὶ λέγεσθαι ἐ δύναται ὅτι ὁ Πατήρ μέγας

τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας ἐκείνῳ ἐδίδωκεν, καὶ μέγας ἐπεκράτισεν αὐτὸς ἑαυτῷ. ἐπειδὴ ἡ ὑπόστασις τῆς πατρὸς ἀδιαίρετος ὄντι, ὡς ἀπλῆ ὁλως. Ἀλλ' οὐτε λέγεσθαι δύναται ὅτι ὁ Πατήρ εἰς υἱὸν μετήνεγκε τὴν οὐσίαν τὴν ἑαυτοῦ γεννῶν, ὡς δὴ δὲν οὕτως ἐδίδωκεν ταύτην τῷ υἱῷ, ὡς οὐκ ἐπεκράτισαι ταύτην ἑαυτῷ. ἄλλως γὰρ ἐξέλειπεν εἶναι ὑπόστασις. » Pater enim ab æterno, Filium generando, suam substantiam ei dedit, juxta quod ipse dicit, *Pater quod dedit mihi, majus est omnibus.* Ac dici non potest quod partem suæ substantiæ illi dederit, & partem retinuerit ipse sibi, cum substantia Patris indivisibilis sit, utpote simplex omnino. Sed nec dici potest, quod Pater in Filium transtulerit suam substantiam generando, quasi sic dederit eam Filio, quod non retinuerit ipsam sibi: alioquin desisset esse substantia. » Vertere debuisset interpretes: *Quasi sic dederit eam Filio, ut sibi illam non retineret: alioqui desisset esse hypostasis*, utpote substantiā carens. In superioribus etiam verbis οὐσία & ὑπόστασις eodem substantiæ nomine Latinè redduntur.

Abbas Joachim dicitur unitatem non veram & propriam, sed quasi collectivam & similitudinariam in tribus personis admisisse. Græca non exstant hujus loci, sed barbaram illam vocem, *similitudinariam*, facile animadvertitur ab interprete non doctissimo positam pro *specialem*, ex voce Græca εἰδικήν. Talem enim unitatem dicitur finxisse, qualis exstat in hominibus & aliis rebus quæ sunt ejusdem speciei.

Non videtur oculis suis, ut par erat, usus esse Simonius, cum nonnulla Scripturæ testimonia in hac fidei Professione ad Latinos codices accommodata esse pronuntiat. Discrepat à Græcis verbis illud quod jam citavi, *Pater quod mihi dedit, majus est omnibus.* In Latina interpretatione habemus: *Volo Pater, ut sint consummati in unum.* Græcè legitur, πεπληρομένοι. In Latina interpretatione legitur: *Estote perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est.* Græca sic, γίνεσθε τέλειοι καθὼς καὶ ὁ

Πατήρ ἡμῶν ὁ οὐρανίου, τέλει ὅς ἐστιν.

Statuere ergo licet hanc fidei Professionem, *Sacro & universali approbante Concilio*, ut ipsa testatur Synodus, conditam fuisse; & quia in Conciliis Professionum fidei scribendarum munus selectis Patribus committitur, an dubium, quin Græcæ Professionis scribendæ præcipuas partes Græci, operam tamen consociantibus Latinis, sustinuerint? Controversus ergo versus S. Joannis utriusque Ecclesiæ consensu & judicio confirmatus.

Contra Prax.
cap. xxxj.

V. Primus inter Scriptores Latinos occurrit Tertullianus, qui sic loquitur:

» Ita connexus Patris in Filio, & Filii
» in Paracleto tres efficit cohærentes
» alterum ex altero, *Qui tres unum*
» *sunt*, (Rigalt, *Qui tres unum sint*,)
» non unus; quomodo dictum est, *Ego*
» *& Pater unum sumus*, ad substantiæ
» unitatem, non ad numeri singulari-
» tatem.

Merito contendunt eruditi viri controversum Joannis versum hoc loco citari à Tertulliano. Nam 1°. Horum verborum, *Quomodo dictum est*, is sensus est non longè quæsitus, sed satis obvius, *Tres unum dici* in Scriptura, quomodo Pater & Filius unum dicuntur; ita ut non suum ipse effatum ex Scriptura dijudicandum moneat Tertullianus, sed unum Scripturæ locum ex alio explanet & illustret. Comparat enim illud, *Tres unum sunt*, cum his verbis, *Ego & Pater unum sumus*, ut sacrum quoddam effatum cum alio ejusdem ponderis & momenti.

2°. Hæretici, quos refellit Tertullianus, tres personas confundebant, ac magnum sibi in his verbis, *Ego & Pater unum sumus*, positum esse præsidium ducebant, ut testatur Tertullianus, cap. xx. ejusdem libri. Sed tamen cogebantur aliquid discriminis inter Patrem & Filium admittere, dicentes: *Filium carnem esse, id est, hominem, id est, Jesum: Patrem autem Spiritum, id est, Christum.* Itaque qui unum eundemque contendebant Patrem & Filium, jam incipiebant, dividere illos potius quàm unare, ut idem

observat Tertullianus, cap. xxvij. At obstinatiores erant in persona Spiritus cum duabus aliis confundenda, præsertim cum Patre. Unde Origenes, tom. II. in Joan. pag. 56. ita cum ejusmodi hæreticis agit, ut eos existimet, si minùs tres personas, saltem Spiritum Sanctum cum Patre confundere; quippe cum Filii à Spiritu distinctio sine controversia declaretur his verbis, *Qui verbum dixerit*, &c. Num igitur probabile est Tertullianum, cujus tanti esse solent in premendis undique adversariis conatus, nunc arma illis libenter suppeditare; & cum sciret præcipuum illos sibi præsidium constituere his in verbis, *Ego & Pater unum sumus*; suâ tamen sponte ac nullo Scripturæ coactum testimonio, in majorem sese difficultatem, idem de Spiritu, quem obstinatiùs confundebant, dicendo conjecisse?

3°. An non potius dicendum & statuendum est Tertullianum, cum videret hæreticos faciliùs adduci, ut Filium à Patre distinguant, eripere illis voluisse ansam, quam ex his verbis: *Et hi tres unum sunt*, sumebant aut saltem sumere poterant, & locum Epistolæ Joannis, in quo Spiritum cum Patre & Filio penitus confundi aut contendebant, aut saltem contendere poterant, ex alio simillimo, in quo Filium non omnino confundi existimabant, dijudicasse?

S. Cyprianus in Epist. ad Jubaianum ita hunc versum citat: » Cum « *tres unum sint*, quomodo Spiritus « Sanctus placatus esse ei potest, qui « aut Patris, aut Filii inimicus est? « Et in libro de Unitate Ecclesiæ, cap. iv. » Dicit Dominus: *Ego & Pater* « *unum sumus*; & iterum de Patre, & « Filio, & Spiritu Sancto scriptum est: « *Et hi tres unum sunt.* » Legerat ergo Cyprianus aliquem Scripturæ locum, ubi conceptis verbis dicitur de tribus personis, *Et hi tres unum sunt*, quemadmodum de se & Patre Dominus dixit: *Ego & Pater unum sumus*. Porro locus ille, quem sic indicat Cyprianus, *Et iterum . . . scriptum est*, non

alius esse potest, quàm septimus versus ex cap. v. Epist. I. S. Joannis.

Simonius, cum videret hac S. Cypriani auctoritate commenta sua penitus everti, omnes ingenii sui conatus ad eam eludendam adhibuit. Negat S. Martyrem legisse versus septimum, ac de versu octavo, ubi de Spiritu, aqua & sanguine, dicitur, *Et hi tres unum sunt*, eum loquutum esse contendit. Rem sanè difficilem aggreditur Simonius: sed quo rationis momento nititur? Citat S. Augustinum, qui in libro II. contra Maximinum, cap. xxij. terrenos testes, de quibus agitur in versu 8. S. Joannis, interpretatur Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, ita ut Patrem Spiritus designet, aqua Spiritum Sanctum, sanguis Filium. Utitur etiam Simonius auctoritate Facundi Hermianensis, qui non solum interpretationem S. Augustini sequitur, sed etiam S. Cyprianum de tribus terrenis testibus tres personas Trinitatis significantibus dixisse putat: *Et iterum de Patre, & Filio, & Spiritu Sancto scriptum est: Et hi tres unum sunt.* Ex his concludit Simonius 1°. ignotum fuisse Afris ac proinde Cypriano versus 7. siquidem nec S. Augustinus, nec Facundus eum in codicibus suis habuerunt. 2°. S. Cyprianum, cum versus octavum eodem modo interpretaretur, quo postea Augustinus & Facundus interpretati sunt, ad Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum accommodasse id quod de Spiritu, & aqua, & sanguine Joannes dixerat.

Non prævertam hoc loco quod infra observabo, minimè sequi ex silentio alicujus Scriptoris, cæteros ejusdem regionis Scriptores ita in codicibus suis legisse. Sed ut veniam ad Cyprianum; quamvis Clericus, *sine pertinacia, Simonii rationibus lectis, contrarium defendi non posse declarat*; pertinaciæ notam illius judicio subire malim, quàm S. Cypriano ea tribuere, quæ cum tanti viri peracuto judicio conciliari non possunt. 1°. Spiritu Patrem, aqua Spiritum Sanctum, sanguine Filium intelligere, interpreta-

tio est valde subtilis & longiùs tracta, quam Augustinus non sine sudore elaborat. At Cyprianus nequaquam interpretatur versus octavum, nec ulla ei necessitas imposita erat subtiliter explicandi hujus testimonii. Quomodo ergo ei affingi possit ne cogitanti quidem id quod alii non sine magno labore extuderunt? 2°. Etiam si demus hanc explicationem placuisse Cypriano; eam certè proponere & rationum momentis confirmare debuit: sed ad eò claram & perspicuam judicare non potuit, ut neminem admonendum esse duceret, sed suâ sponte omnibus in mentem esse venturam crederet. Hæc tamen interpretandi ratio affingitur S. Martyri. Locum difficilem & obscurum citat, nempe versus octavum, ut volunt adversarii: subtilem & allegoricam interpretationem excogitat, nec tamen eam proponit, sed nemini non venturam in mentem existimat. Non inusitatae sunt allegoricæ interpretationes apud sanctos Patres: at nemo umquam existit, qui quod ex aliquo Scripturæ loco per subtiles & longè petitas allegorias deducitur, id hoc ipso in loco scriptum esse asseveraret. Tres personas Trinitatis Irenæus designari putat tribus speculatoribus, quos Rahab hospitio excepit. At quid de Irenæo diceremus, si neminem monens de hac allegorica interpretatione, scriptum esse diceret tres personas Trinitatis hospitio à Rahab exceptas fuisse? Non absimile acumen affingitur Cypriano. Neque enim Spiritus, aqua & sanguis tres personas Trinitatis meliùs designant, quàm tres speculatores. Absurdam hanc ratiocinationem Cypriano non attribuit Augustinus: attribuit Facundus, sed parum consideratè. Nam cum in codice suo non haberet versus septimum, & apud Cyprianum legeret scriptum esse de Patre, Filio & Spiritu Sancto: *Et hi tres unum sunt*; credere maluit Cyprianum ad versus octavum respicere, quàm in nullo prorsus Scripturæ loco hæc legisse.

Sed instat Simonius ac fatetur qui-

Lib. IV.
cap. xx. n.
12.

Dissert. de
Mss. Nov.
Test. p. 85.

2. Maxim.
cap. xxij.

dem, *Si evidentibus argumentis non constaret, antiquis temporibus, praesertim in Africa, tres personas Trinitatis in Spiritu, aqua & sanguine intellectas fuisse, solam Facundi auctoritatem nullius fore ponderis. Sed contendit Augustinum verbis conceptis rem controversam dirimere, ac supponere in sua contra Maximinum disputatione, tribus terrenis testibus intelligi Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum.* Tum profert illud Augustini testimonium: » Si verò ea quæ hîc significata sunt velimus inquirere, non » absurdè occurrit ipsa Trinitas, quæ » unus solus, unus summus Deus est, » Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, » de quibus verissimè dici potuit, *Tres » sunt testes, & tres unum sunt*, ut nomine Spiritûs accipiamus Deum Patrem . . . nomine autem sanguinis » Filium . . . & nomine aquæ Spiritum Sanctum. » Ex his concludit Simonius *S. Cyprianum ex more ætatis suæ loquutum, atque hanc explicationem, ut usu receptam, supposuisse.*

Fatetur ergo Simonius testimonium Facundi nullius esse ponderis, nec S. Cypriano attribui posse explicationem, quam S. Augustinus & Facundus attulerunt, nisi probetur hanc explicationem usu receptam fuisse. Nihil amplius requiro ad dirimendam controversiam. Nam citata à Simonio Augustini verba, *Si verò . . . velimus inquirere, non absurdè occurrit ipsa Trinitas*, hominis sunt difficilem locum investigantis, ac nequaquam usu contritam explicationem sequentis. Atque id etiam perspicui potest ex his, quæ Augustinus, peractâ hac explicatione, observat: » Si quo autem alio » modo tanti Sacramenti ista profunditas, quæ in Epistola Joannis legitur, exponi & intelligi potest secundum Catholicam fidem, quæ » nec confundit Trinitatem, nec abnuit tres personas, nec diversas credit esse substantias; nullâ ratione » respuendum est. Quod enim ad » exercendas mentes fidelium in Scripturis sanctis obscure ponitur, gratulandum est, si multis modis, non

tamen insipienter ponitur. » Ex his duo perspiciuntur. 1°. Fatetur Augustinus hanc Joannis verborum explicationem minimè facilem & obviam esse, quippe cum Joannis locus ex eorum sit numero, quæ ad exercendas mentes fidelium in Scripturis obscure posita sunt. 2°. Eam profert ut laboris ac meditationis suæ fructum, & idcirco pro sua animi modestia consentit, ut aliæ investigentur interpretationes. Ex ipsius ergo Simonii rationibus statuere licet explicationem illam, quæ Spiritu, aquâ & sanguine, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum intelligit, cum nec facilis sit, nec ante Augustinum nota, nequaquam Cypriano facilem & pervulgatam videri potuisse, ac proinde S. Martyrem numquam dicturum fuisse, *Et iterum de Patre, & Filio, & Spiritu Sancto scriptum est*; Et hi tres unum sunt, nisi legisset septimum S. Joannis versum.

Difficile esset venerabilius monumentum adversariis objicere, quàm Professionem fidei, oblatam Regi Hunnerico à quadringentis Episcopis, quorum agmen agebat Eugenius Carthaginensis. In hac Professione fidei, quæ ad nos Victoris Vitenfis beneficio pervenit, Arianis Episcopi catholici testimonium S. Joannis, ut certissimam & à nemine rejiciendam auctoritatem opponunt. » Et ut adhuc, inquiunt, » luce clariùs unius divinitatis esse cum » Patre & Filio Spiritum Sanctum doceamus, Joannis Evangelistæ testimonio comprobatur. Ait namque: » *Tres sunt; qui testimonium perhibent in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt.* »

S. Fulgentio idem testimonium perutilem ulum præbuit adversus Arianos. Sic enim loquitur in libro de Trinitate, cap. iv. » Ego, inquit, & Pater » unum sumus: unum ad naturam referre nos docet, sumus ad personas. » Similiter & illud: *Tres sunt, qui testimonium dicunt in cælo, Pater, & Verbum, & Spiritus; & hi tres unum sunt.* »

Idem in libro Responsionum contra Arianos

Lib. III de
Perseq. Vandal.

Arianos , Resp. 10. » Beatus enim
» Joannes Apostolus testatur, dicens :
» Tres sunt, qui testimonium perhi-
» bent in cœlo, Pater, Verbum, &
» Spiritus, & tres unum sunt. Quod
» etiam beatissimus Martyr Cyprianus
» in Epistola de Unit. Eccles. confi-
» tetur, dicens . . . Dicit Dominus :
» *Ego & Pater unum sumus.* Et iterum
» de Patre, & Filio, & Spiritu Sancto
» scriptum est : *Et tres unum sunt.* »
Neque etiam hunc septimum versum
prætermisit S. Fulgentius in Defensio-
ne fidei adversus Pintam.

VI. Auctor librorum adversus Vari-
madum, quos Idatio Claro attributos
Chiffletius Vigilio Tapsensi vindicare
conatus est, D. Bernardus de Mont-
Faulcon alteri Idatio, quinti sæculi
Scriptori, restituit, controversam pe-
ricopen adhibet, lib. I. cap. v. inter
Scripturæ testimonia, quibus una in
tribus personis essentia probatur. Post-
quam retulit initium Evangelii secun-
dum Joannem, addit : » Item ipse ad
» Parthos : *Tres sunt*, inquit, qui testi-
» monium perhibent in terra, aqua,
» sanguis, & caro, & hi tres in nobis
» sunt : & tres sunt, qui testimonium
» perhibent in cœlo, Pater, Verbum,
» & Spiritus Sanctus, & tres unum sunt.

In libris de Trinitate, qui Athana-
sii nomini suppositi, Vigilio Tapsen-
si ab aliis, Idatio ab aliis tribuuntur,
septimus versus ter occurrit, ac semel
quidem & iterum hunc in modum,
lib. I. pag. 606. & 607. *Tres sunt, qui*
testimonium dant in cœlo, Pater, &
Verbum, & Spiritus Sanctus, & in Chri-
sto Jesu unum sunt. Et lib. VII. p. 622.
» Cur, *Tres unum sunt*, Joannem di-
» xisse legitis, si diversas naturas in
» personis esse accipitis? » Inusitata
hæc Scripturæ citandæ ratio, ac pror-
sus mendosa. In versum septimum vi-
detur irruisse explicatio addita versui
octavo. Sic enim in lib. I. adversus
Varimadum de Spiritu, aqua & san-
guine dicitur, *Et hi tres in nobis sunt.*
Tanta testimoniorum Scripturæ inter
libros contra Varimadum, & libros de
Trinitate dissimilitudo, stimulos non

addit, ut utrumque opus uni & eidem
parenti tribuatur.

Non utar Vigilii Tapsensis auctori-
tate, quamvis illius Altercationem
cum Ario citent eruditi viri, quasi in
libro secundo hujus operis exstet se-
ptimus versus. At minimè reperitur
ille versus in Altercatione cum Ario,
sed in Disputatione adversus Arium,
lib. II. cap. xlv. quod opus Græcum
est, nec Vigilio adjudicari potest.

Prologi Auctor in Epistolas Cano-
nicas, qui sub falso Hieronymi no-
mine laudatus fuit, septimum versi-
culum non agnoscit solum, sed etiam
acriter eos, qui illum omiserunt, in-
sectatur. His adde falsas Hygini &
Joannis II. Epistolas, in quibus idem
versus memoratur.

Frustra recensentur longo ordine
ab adversariis antiqui Scriptores, qui-
bus versiculum septimum minimè no-
tum fuisse contendunt. Neque enim,
ut in quæstionibus, de quibus alii ali-
ter sentiunt, ita etiam cum iis, qui
hunc versum legerunt, pugnare existi-
mandi sunt qui non legerunt. Haud
dubium quin libenter isti eum adsci-
vissent, si illis, itidem ut primis, me-
liorum codicum beneficio notus fuisset.
Præterea Scriptorum numerum,
qui versum septimum in suis codici-
bus non habuisse dicuntur, infirmæ
potius videntur exaggerasse conjectu-
ræ, quam certa suppeditasse indicia.
Magnum enim discrimen inter eos,
qui versum septimum ad catholici
dogmatis defensionem non adhibent,
& eos qui sextum cum octavo conjun-
gunt, aut ita interpretantur, ut septi-
mum minimè videantur novisse. Pri-
morum silentium argumenti loco sumi
non debet. Irenæus in eo loco, ubi ver-
siculum controversum citare debuisse
dicitur, nempe, lib. III. cap. xvij.
non de Trinitate differit, non de ipsa
Filii divinitate, quam hæretici non
negabant, sed de illius carne dispu-
tat, de qua omnis erat contentio.
Quare si adversarii septimum versum
in Irenæi codicibus non exstitisse con-
cludunt, quia illum non citat Irenæus,

multò id potiori jure concluderent de versu 8. qui non magis citatur ab Irenæo, quamvis ad probandam Christi carnem maximè appositus sit. Non magis favent adversariis plerique alii Scriptores, ut inter Græcos Auctor Epistolæ ad Paulum Samosatensem, Alexander Alexandrinus; Epistola synodica Synodi Sardicensis, Auctor Expositionis fidei inter Opera Justini Martyris, Auctor Dialogorum sub Cæsarii nomine, Proclus Epist. ad Armenios: & inter Latinos Lucifer Calaritanus, Phœbadius, Faustinus, Cerealis, Junilius. Cùm enim breviores sunt ejusmodi pertractationes, quàm ut omnia complecti possint, tum verò de Trinitate datâ operâ non agunt. Lucifer pauca differit de Filio, at Disputationem de Trinitate non ingreditur, sed tantùm cum hujus dogmatis obrectatoribus non communicandum esse contendit. Sic etiam Phœbadius de Filio tantùm differit, de Trinitate autem obiter, idque sine appositione testimoniorum Scripturæ. Sic etiam Faustinus & Cerealis non multa colligunt de Spiritu Sancto. Idem dicendum de Pseudo-Cæsario apud Græcos. Proclus in Epist. ad Armenios agit potissimùm de Incarnatione, nec de Trinitate nisi obiter, ac de ipso Filio pauca citat Scripturæ testimonia. Auctor Expositionis fidei post Opera Justini, certissimus est Nestorianus, & in evertenda Incarnatione plùs laborat, quàm in Trinitate defendenda.

Deinde verò immeritò Simonius ex silentio unius Scriptoris colligit cæteros ejusdem Provinciæ codices septimo illo versiculo caruisse. Non legebat hunc versum S. Leo: sed illum Cassiodorus non multò post S. Leonem in Italiæ codicibus reperit. Non legebat S. Augustinus, sed ante Augustinum legerat Cyprianus. Non legebat Facundus, sed legerunt in Africa Vigilius Tapsensis, Victor Vitenis, Eugenius Carthagenensis cum quadringentis Episcopis, & Fulgentius Ruspensis. Ex Didymi & Oecumenii silentio, & pluribus catenis nulla in

versum septimum & octavum scholia habentibus, nihil certius adversus septimum versum colligi potest, quàm adversus octavum, qui, quò mirabilior est & ad intelligendum difficilior, eò magis explanari & illustrari debuit.

VII. Tot ac tanta rationum momenta si non inflectunt adversarios, necesse est eos valde in hac sua opinione percalluisse. Corruptissimus est sacer contextus, si desit versus septimus: absoluta omnibus numeris sententia, si non desit. Vulnus sanant, non conjecturæ, sed Mss. codices Græci & Latini, &, quod maximi ponderis est, antiqui ex utraque Ecclesia Scriptores. Ex quo opera cœpit insumi in veteribus monumentis illustrandis & emendandis, nullum afferri posse puto exemplum, in quo plura ad restituendum contextui nitorem conspirent. Quid si demonstremus versiculum septimum facilè ex iis codicibus, in quibus desideratur, excidere potuisse librariorum incuriâ; in eos autem, in quibus legitur, nec de industria, nec casu inseri potuisse; an adhuc in adversariis moram inveniemus? Res est demonstratu perfacilis.

Sciunt qui antiquos codices eolverunt, quàm proclive sit librariis ex duabus verborum complexionibus, quæ ex vocibus similibus constant, aut eodem modo incipiunt, aut desinunt, alterutram omittere. Concurrunt hæc omnia in septimo & octavo S. Joannis versu. Vix duarum aut trium vocum discrepantia est: initium utriusque prorsus gemellum, ac finis idem. Nihil ergo mirum, si versus septimus librarii alicujus vel potius multorum librariorum negligentia prætermisus, in aliis codicibus, qui postea de his mutilis codicibus descripti sunt, desideratus est.

Nihil iniquius vidi, nihil quod magis infensum huic Scripturæ testimonio animum significet, quàm quod Clericus commentatur. » Conjectura « de omissione librarii, inquit, ob repetitionem similium vocum, ut alibi « locum habet, hîc tolerari non potest; «

» primùm, quia fulcienda est alterâ
» conjecturâ; & secundò, quia uni-
» versæ antiquitati adversatur. Quis
» enim credat similem omissionem
» esse admissam in omnibus codici-
» bus, quibus per aliquot sæcula usi
» sunt publicè & privatim Christiani:
» deinde esse à nescio quibus depre-
» hensam, sine antiquis codicibus?
» Credant qui nullam veri rationem
» habent, & qui veritatem armis men-
» dacii defendi posse putant. » Nihil
hic non falsum & absurdæ plenum
exaggerationis. Non enim defuit in
omnibus codicibus ille versus: non om-
nibus Christianis ignotus fuit, sed pu-
blicè privatimque in celeberrimis Ec-
clesiis citatus: nec à nescio quibus re-
stitutus sine antiquis codicibus, sed
cùm in integris & incorruptis exsta-
ret, partim ad alios emendandos,
partim ad novos describendos usui
fuit.

Multis exemplis refelli posset ini-
quum Clerici judicium. Sed ut ab eo,
quod in manibus est, testimonio non
recedam. Illud *in terra*, quod in versu
octavo legitur, etsi non tam facilè li-
brariorum incuriâ excidere potuit, etsi
in omnibus ferè monumentis deside-
ratur, à quibus abest versus septimus,
etsi non tam necessarium est ad sen-
tentiae continuationem, nec tot ac tan-
tis auctoritatibus nititur, quantis ver-
sus ille septimus, admittitur ut genui-
num. Unde tanta judiciorum varietas
& inconstantia? Vix aliunde oriri pos-
sit, quàm ex odio Christianæ doctri-
næ, quæ versûs septimi præsidio ma-
nifestum ex hæreticis triumphum agit.

Versus septimus non solum à libra-
riis, si quis umquam alius, facilè omitti
potuit; sed etiam ne de industria qui-
dem aut casu in contextum induci
potuit. Nullum ferè est additamen-
tum, quod non facilè subdorentur ar-
guti iudices. Si quid ejusmodi obre-
pserit; perturbatur sententia, series
interpellatur: quæ quidem acutum le-
ctorem non fallunt. At quî fieri po-
tuit ut, cùm hæc additamenta in aliis
libris tum Ecclesiasticis, tum profanis

facilè appareant, S. Joannis contextus
insigni additamento tam astutè corru-
ptus sit, ut sententia non deformari,
sed sanari videretur, nemo fraudem
aut nævum subolferet, doctissimi Pa-
tres ac celeberrimæ Ecclesiæ hoc addi-
tamentum inter præclarissima Sancti
Spiritus oracula numerarent? Quis
tam callidus Spiritus Sancti imitator,
ut quod in aliis libris vix ac ne vix qui-
dem fieri potest, id in Scriptura sacra
consequutus sit?

Sed observat Clericus *facilè potuisse
fieri, ut non studio fallendi, hæc verba à
nonnullis contextui infererentur, sed cùm
quispiam ad oram codicis sui, è regione
vers. 8. addidisset significari hoc loco Pa-
trem, & Filium, & Spiritum Sanctum,
deinde alii id inferuerint contextui: prout
conjecit Ric. Simonius, qui rem in clara
luce posuit, Hist. crit. Nov. Test. part. I.
cap. xviii. & in Dissert. crit. de Mss.
codd. Nov. Test. subjunctâ tertiæ parti.*

Plurimum nocent & Clerico, & ipsi
etiam Simonio, quæ de appositis ad
marginem notis leguntur in Historia
Critica. Duplicis sunt generis ejusmo-
di notæ ad marginem appositæ: aliæ
in Græcis exstant codicibus, aliæ in
Latinis. In Regio codice, num. 2247.
è regione horum verborum: *ὅτι τρεῖς
εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ Πνεῦ-
μα, καὶ τὸ ὕδωρ, & τὸ αἶμα;* legitur hoc
scholium, *τούτοις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
& ὁ Πατήρ, & αὐτὸς ἑαυτῶν.* Hæc deinde
in ipsum contextum, ut sæpe aliàs eve-
nit, irrepsisse ait Simonius. Illud *αὐτὸς
ἑαυτῶν*, nec librarii, ut Clerico visum
est, erratum esse crediderim, pro *ὁ υἱὸς
αὐτῶν*, nec, ut Simonius existimavit,
longioris contextûs excerptum. Sed
his verbis indicari puto Filium, seu Ver-
bum, esse suî ipsius testem. In eodem
codice, è regione horum verborum:
καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν, additur, *μία
θεότης, εἰς Θεός, una deitas, unus Deus.*
Huic postremo scholio simile exstat
in codice Colbertino 871. nisi quòd
post hæc verba: *μία θεότης, εἰς Θεός,*
additur, *μαρτυρία τῷ Θεῷ, τῷ Πατρὶ,
& τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.* Nihil absurdius,
quàm ex his scholiis causam repetere,

Biblioth.
univers. anti.
1686.

cur versus 7. S. Joannis exstet in nonnullis Græcis codicibus. Nam, 1°. Sententia scholii dissimilis est, & contraria contextui quem defendimus. In scholio Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus significantur per Spiritum, & aquam, & sanguinem. At prorsus evanescit hæc significatio, si versus septimus admittatur: nec jam Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus tribus testibus significantur, sed ipsi tres sunt in cælo testes, & infinito intervallo à tribus terrenis testibus segregantur. 2°. Quomodo contextus sententia, quæ suâ sponte sana & integra est, originem ejusmodi scholio debeat, à quo penitus deformatur? 3°. Regium codicem non esse annis quingentis seniore observat Simonius. Quare quo tempore exaratus est, jam dudum Græcis & Latinis notus erat versus septimus, qualem hodie habemus. Missam fecit hanc conjecturam ipse Simonius, ac eò confugit, ut Græcos codices ad normam Latinorum emendatos diceret.

Latini codices non magis favent Clerico & Simonio. In Regio codice, num. 3584. è regione horum verborum: *Tres sunt qui testimonium dant*, hæc leguntur ad marginem, *In cælo, Pater, Verbum, & Spiritus: & tres sunt qui testimonium dant in terra; & hi tres unum sunt*. Sic etiam in codice Colbertino 158. è regione horum: *Tres sunt qui testimonium dant*, additur in margine, *In cælo, Pater, Verbum, & Spiritus: & tres sunt qui testimonium dant in terra, sanguis, aqua, & caro*. Simile ad marginem additamentum habemus in codice Sangermanensi, nisi quòd ea, quæ adduntur, respondent postremis verbis octavi versûs, *Et tres unum sunt*. Sed liquet nequaquam hæc instar scholii ad explanandum contextum apposita esse, sed aliunde desumpta ad explendam lacunam. Nam antequam hi codices exararentur, multa sæcula effluxerant ex quo Cassiodorus, diligens ille veterum codicum explorator, versus septimum in antiquam sedem restituerat, eumque Fulgentius, & alii Episcopi

Africani, ut publico Ecclesiæ suæ usu receptum, citaverant.

Sed contendit Simonius corruptos fuisse codices, in quibus inventus est ille versus, ac Africanos præfules id legisse in suis codicibus, quod ante illorum ætatem nullâ prorsus in gente, nullâ in Ecclesia legebatur. Jam satis superque confutata hæc commenta. Ponit enim Simonius instar certæ & exploratæ rei, quod ne vero quidem simile est, hunc versiculum nec Cypriano apud Latinos, nec Auctori Disputationis adversus Arium apud Græcos cognitum fuisse: ac eos codices corruptos existimat, quos Cassiodorus, in his rebus adeo perspicax, maximè integros incorruptosque judicavit.

Denique Græcorum cum Latinis consensus omnem interpolationis suspicionem removet. Fieri illud quidem potuit ut in hoc versu prætermittendo Græci simul & Latini librarii concurrerent. Erat enim locus ad errandum maximè proclivis. At nemo dixerit Latinis simul & Græcis eundem versum ad explendam Sacri contextus lacunam in mentem venisse: necesse est, ut vel ab istis ad Latinos, vel à Latinis ad Græcos pervenerit. Primum verisimile non est, ut Græci insigne hoc additamentum Latinis probaverint. Nam sæpius multò occurrit apud Latinos, quàm apud Græcos; & multò ante à Latinis citatum, quàm à Græcis videmus. Alterum etiam improbabile, cum Græcos constet Latinis codicibus uti solitos non esse. Confugit ad fabulas Simonius, & Francos Constantinopolim ad emendandos Græcorum codices accersit. Sed esto Latini aliquos codices ad usum suum emendaverint; quis credat Græcos tunc maximè dociles fuisse, & acceptam à Latinis emendationem, tunc maximè publicæ Liturgiæ usu consecrassent, cum majora in Latinos odia medullis conceperunt? His adde, longè ante hoc tempus, & Disputationis adversus Arium Auctori cognitum hunc versum fuisse, & Græcos codices ab Auctore Prologi Hieronymo suppo-

fiti ad versûs septimi defensionem citatos fuisse.

CAPUT XX.

Objecta ab adversariis solvuntur.

I. *Objiciunt mysterium Dei incarnati à ratione alienum esse. Sed eorum commenta cum ratione pugnare & omni auctoritate destitui ostenditur.*

II. *Frustra silere de hoc mysterio Scripturas dictitant.* III. *Refellitur exemplum Angeli personam Dei representantis, ex quo concludunt Christum, ut Dei legatum, divinitatis titulis ornari.*

I. **C**UM suâ sponte levissima sunt, quæ ab adversariis objiciuntur, (industriam enim suam magis in eludendis, quàm in vibrandis telis consumunt) tum verò & à sanctis Patribus magnâ ex parte, & recentiore memoriâ ab eruditis viris sic confutata sunt, ut novam ad refellendum operam non desiderent. Quare in iis tantum immorabimur, quorum refutatio susceptam à nobis divinitatis Christi demonstrandæ rationem illustrare possit.

Solemne semper fuit hæreticis mysteria rationi, non rationem mysteriis summittere; sed in hoc genere audaciam suam nobilitant Sociniani. Neque enim pronuntiare dubitant, etiam si sæpe in Scripturis Deus homo factus diceretur, quia tamen id absurdum & impium videtur, fatius fore metaphoricis sensus his in locis quærere; ut in multis aliis fieri solet, quæ manus & pedes Deo, & iracundiam, & alias hujusmodi affectiones tribuunt. » Quid » magis absurdum existimari potest, inquit Socinus in j. cap. Joan. pag. 705. » quid magis à *δύναμι*, quàm Deum » carnem factum fuisse? Quis ad hæc » non horret & contremiscit? At dicunt, licet verba istud præ se ferant,

nos tamen, commodiore explicatione adhibitâ, nihil aliud, Verbum carnem factum esse, significare dicimus, quàm id in Mariæ Virginis utero carnem assumsisse. Elegans sanè interpretatio: sed undenam illam hauserunt? Quemnam locum huic similem, qui istam interpretationem patiatur, ex sacris litteris adducere poterunt, ut non omnino ineptè & ineruditè divina oracula interpretati fuisse videantur? Ad id quòd non minùs absurdum est, Deum carnem assumsisse, quàm si diceret, Deum carnem esse factum. Quod & ipsi judicant, cum docent, quomodo hoc factum sit, nullo modo vel explicari, vel percipi posse. Hac scilicet ratione Satan errores suos vel manifestissimos tuetur. Nam & in papatu conversionem panis Eucharistici in Christi corpus, absurdissimam licet, & cujus evidentem quoque falsitatem humanus sensus & ratio detegit, uno atque altero divinarum litterarum loco arrepto, adversus efficacissimas rationes, solidissimæque argumenta, quibus nullo modo rem sic habere apertissime convincitur, eâ ratione etiamnum defendit, si dicat, nos simpliciter credere oportere, & hoc mysterium esse, quod hominum caput superet. Ita fit, ut plerique adhuc, etsi reipsâ, & videant, & sentiant frustulum illud panis nihil aliud esse quàm panem, cæco tamen errore ducti sibimet persuadeant non amplius panem, sed Jesu Christi corpus esse. Idem & in iis, quæ de Deo & Christo credendum nobis est, evenisse perspicimus.

Fatendum sanè est hanc interpretandæ Scripturæ regulam à sanctis Patribus & Theologis præscriptam, ut ad metaphoram revocetur, quidquid impium & absurdum esset, si ad verbum sumeretur; velut cum Deo manus & oculi, & humanæ affectiones tribuuntur. Sed inter hujusmodi exempla & testimonia de Christi divinitate hoc maximum discrimen occurrit, ut

alia benè multa omittam, quòd prima nullam habeant asseverationem, nullam credendi necessitatem, nec ut magnum mysterium proponantur : quòd contrà in testimoniis de Christi divinitate vidimus.

Sed tamen quia clamitare non desinunt, unum in tribus personis Deum, nascentem & crucifixum Deum, penitus cum ratione pugnare; paucis demonstrandum est eorum potius hæresim cum ratione pugnare, nec ullis argumentis niti, cur ei ratio jubeat assentiri, sed tot impediri difficultatibus, ut eam ratio jubeat detestari: contrà catholicam doctrinam, etsi humanæ rationi non illa quidem repugnet, sed minùs pateat ad intelligendum, ita tamen exploratam esse, ita omnes veritatis numeros complecti, ut ipsa ratio, quæ eam non comprehendit, ei assentiri jubeat.

Quid enim proponitur in opinione Ariana & Sociniana? Simplex homo vel infirma creatura, Dei Filius, Deus vocatur, sedet ad dexteram Dei, & cum Deo colitur, & adoratur in cœlo & in terra : in ejus & in Patris nomen baptizari, credere & sperare, hunc super omnia diligere, ad eum omnia referre jubemur. Is cœlum & terram condidisse, unum cum Deo, & in Deo esse, & Deum in se habere dicitur. A Judæis interfectus corpus suum ad vitam revocat, & nostra similiter revocabit. Acceptum eidem homini refertur, non solum quidquid miraculorum ediderunt Apostoli, sed etiam quidquid piè & sanctè facimus, aut dicimus, aut cogitamus. Has Dei proprietates in rem creatam transferre penitus pugnat non solum cum recta ratione, & insita omnibus hominibus Dei & rei creatæ notione, sed etiam cum Judaïca & Christiana religione, cujus hoc præcipuum munus fuit, ut homines à creatura ad Creatorem, à superstitione ad unius Dei cultum revocaret. Huc accedunt inextricabiles difficultates tum in interpretandis Scripturis, tum in explicando tot Ecclesiarum, tot sectarum in novitate

adoptanda consensu. Itaque dum rationem ducem sequi volunt, in ea opinionum monstra deferuntur, quæ & à ratione ita abhorrent, ut etiam si gravissimis auctoribus niterentur, nec sic quidem probari deberent; & ita omni auctoritate destituta sunt, vel potius cum ea auctoritate, quæ nec falli, nec fallere potest, ita pugnant, ut ea detestari ratio jubeat.

At verò Catholica doctrina, etsi intelligentiam superat, non tamen pugnat cum ratione. Docet insita omnibus Dei idea, unam esse divinam substantiam; sed minimè docet eandem substantiam in tribus personis non posse subsistere. Animo non capimus quomodo Filius Dei incarnatus sit, sed incarnari non potuisse nullâ notione perspicimus. Hoc ergo primum occurrit, in quo hæreticis præstemus, quòd isti opinionem sequantur, cum recta ratione, cum claris & distinctis ideis pugnantem : nos verò doctrinæ assentiamur, non illi quidem claris & distinctis ideis omni ex parte contentæ, sed tamen cum eis minimè pugnant. Dixi omni ex parte; nam multa sunt in Catholica doctrina, quæ clarè & distinctè cognoscuntur; velut unum esse omnino Deum, nec substantiam divinam plus unâ esse posse; neminem alium fas esse præter Deum colere, & adorare, & super omnia diligere : nihil vero & proprio Dei Filio deesse, quòd quidem in Patre sit, nec eum, ut in rebus creatis videmus, substantiâ à Patre separari; solius Dei esse æternitatem, immensitatem & omnipotentiam, & alia hujusmodi, quæ, cum Christo distinctè adtribuantur, ejus divinitatem certis argumentis confirmant. In eo autem longè maximum inter Catholicam & unitariam doctrinam positum est discrimen, quòd ista, etsi omnino incredibilis sit & rationi repugnet, nullâ tamen auctoritate nitatur. Contrà Catholica doctrina Christi & Apostolorum auctoritate fundata est, quos ipsi adversarii fatentur, nec falli potuisse, nec fallere. Cur autem hanc doctrinam his auctoribus acceptam

referamus, testes habemus sacros & ecclesiasticos Scriptores, & Ecclesias omnes, quarum perpetuum inter se & cum pluribus sectis consensum in suspicionem erroris & novitatis vocare, non minùs stultum & absurdum, quàm mundi originem ex fortuito atomorum consensu repetere.

II. Nituntur etiam Unitarii silentio, ut opinantur, Scripturæ Sanctæ de mysterio Incarnationis. Quò enim majoris est momenti hoc mysterium, eò clariùs exprimi, eò frequentius inculcari in Scripturis debuisset; at nusquam clarè & distinctè exprimi, quippe cum ejus defensores non apertis testimoniis, sed consequutionibus & rationis conclusionibus nitantur; deinde verò ibi maximè silentio prætermitti, ubi maximè prædicari debuerat, velut apud Matthæum & Lucam, cum Christi ortum ex Virgine describunt; velut in orationibus, quas Petrus ad populum, ad seniores populi, ad Cornelium, Paulus Antiochiæ in Synagoga, Athenis in Areopago, Cæsareæ coram Felice & Agrippa habuissearrantur. In hoc quoque viam præmonstrat eis Socinus, qui sic loquitur in j. cap. Joan. » Atqui si res ita habet, (nempe Christum esse æternum Dei » Filium, & parem in omnibus Deo Patri, & secundam in Trinitate personam) profectò divinæ litteræ alibi clarè, apertè, ac sine verborum involucris, ambagibusque hæc docuissent. Mirum siquidem esset Joannem & cæteros Evangelistas & Apostolos in re tanti momenti (nam non solùm ad salutem necessariam, sed etiam salutis nostræ totius caput atque fundamentum esse contendunt) nihil penitus, quod clarum & apertum sit, usquam scripsisse; præfertim cum multis aliis describendis, longè minoris momenti, & ad salutem non usque adeo necessariis occupentur. Et si cæteri hoc prætermisissent; certè Lucas diligentissimus Scriptor annotasset, qui magna cum diligentia, ut ipsemet profetur, omnibus ab initio pervestigatis

accuratè & ordine de Christo scripsit; & tamen non in ejus Evangelio solùm, sed in Actis quoque Apostolorum ab ipso descriptis, de his rebus mirum silentium vides. Nimirum, & ipsi, & aliis sacris Scripturis grandem isti faciunt injuriam, quippe qui eos aliquid vel prætermisisse, vel obscurè indicasse tacitè affirmant, quod ad humani generis salutem summoperè sit necessarium.

Hujusmodi argutiæ molestiam facessere iis possunt, qui & unicam credendi normam in Scriptura constituunt, ac illius interpretandæ jus & arbitrium sibi vendicant, & apertissima Scripturæ Patrumque testimonia ad metaphoras detorquere non dubitant. Sed si quis utrumque vitium effugiat, is facilè demonstrabit nullam veri bonique particulam inesse cavillationi Socinianæ. Equidem pluribus non defendam, quod sæpe aliàs ab eruditis viris demonstratum est, Scripturam sacram à Traditione dissociandam non esse. Quod autem aiunt Incarnationis mysterium nusquam in Scripturis clarè & distinctè exprimi, & ibi silentio prætermitti, ubi minimè oportuerat; id, quia hujus loci & instituti magis proprium est, paulò uberior refellendum videtur.

Etiam si divinitas Christi non apertissimis testimoniis, sed rationum conclusionibus contineretur; nihil hoc sacro dogmati noceret. Quis enim animi compos ea certò & evidenter constare neget, quæ cum certis & evidentibus principiis necessariò & evidenter conjuncta sunt? Quinimo etiam si subobscurè tantum hoc dogma tangeretur; non esset, quod valde miraremur. Nam ut omittam plurimas hujus œconomix causas subesse potuisse; jam fides in omnibus Ecclesiis vigeat, antequam Sacri libri scriberentur; nec scribebant Apostoli hominibus nullâ religionis cognitione informatis, sed in ea accuratissimè institutis & confirmatis. Quare ut ea solemus leviter perstringere, quæ iis, quos alloquimur, nota & explorata sunt; minimè mirum

fuiſſet, ſi Apoſtoli & Evangeliſtæ hoc dogma, quod vivâ voce tradiderant & expoſuerant, ſtriſtim in Scripturis attigiffent. At myſterium Incarnationis non ſolùm certiffimâ confequutione ex Scripturis ſanctis, ſed etiam aperiffimis testimoniis deduci, ſatis ex his, quæ ſupra diſputata ſunt, arbitror demonſtratum. Quàm expreſſa autem & illuſtria hæc testimonia ſint, teſtes eſſe poſſunt, cùm antiquæ hæreſes, quæ ea recidere & delere cogebantur, cùm eludi poſſe deſperarent; tùm ipſi etiam Unitarii, qui ea detorquere non poſſunt, niſi & miſerè torqueantur, & ſacris Scriptoribus, quorum de ſumma ſapientia & ſanctitate conſitentur, omnem inſaniæ, & impietatis, & perfidiæ notam imprudentes inurant. Tantam lucem duo tantùm obſcurare poſſint, ſi aut alia myſteria excogitatis metaphoris eludantur, aut Scripturæ à Traditione, quâcum neceſſario conjunctæ ſunt, ineptè divellantur. Nec aliud cauſæ eſt, cur Proteſtantes cum Socinianis ancipiti pugnâ decertent, niſi quòd his duobus vitiis obſtriſti, nec Scripturam incomitatam & cujuſque arbitrio permiſſam defendere, nec metaphoraſ, quas in Euchariſtiæ ſacramentum invexerunt, in hoc Incarnationis myſterio conſutare poſſint.

Perabſurdè ſilentium aſſingitur Evangeliftis de myſterio Incarnationis. Omnes ordiuntur ab hujus myſterii prædicatione. Matthæus oraculum Iſaiæ de Deo naſciture adimpletum dicit, cùm Chriſtus natus eſt. Marcus ad Chriſtum refert aliud ejuſdem Prophetæ vaticinium, quod ſoli Deo congruere poſſit. Refert Lucas Angeli, & Zachariæ testimonia, in quibus Chriſtus Deus & Dominus, Altiffimus & Oriens ex alto humanum genus inviſens appellatur. Nemo neſcit, quàm magnificum ſit Joannis initium. In omnibus Chriſti dictis & factis eamdem divinitatis notam conſervant. Poſtremo interrogatum à ſummo Sacerdote an Filius Dei eſſet, aſſeveranter reſpondiſſe narrant, cùm probè ſciret Judæis Dei Filium idem videri, ac

Deum & æqualem Deo. Ac Joannes quidem uberius & magnificentius quàm tres priores loquutus; nec tamen iſti obſcurè aut exiliter. Joanni proſligandæ erant hæreſes, quæ hoc myſterium evertabant: iſtis verò fideles confirmandi.

Sed ut veniam ad orationes illas, quæ ab Apoſtolis habitæ referuntur in Actuum libro; etiamſi darem Apoſtolos, cùm Judæis atque Ethnicis Evangelium nuntiarent, non ſtatim de Chriſti divinitate diſſeruiſſe; mirum non foret idem ab eis factum, quod ſæpe aliàs uſurpatum, ac rationi conſentaneum eſt, ut initium Evangelii infidelibus prædicandi, non ab interiori doctrina ducatur, ſed ab argumentis, quæ fidem faciant totius religionis. Huc accedit quod multa alia Judæis Apoſtoli prædicarunt, quæ in Actis non referuntur; velut illa, quæ à Petro Judæis corde compunctis dicta fuiſſe indicat Lucas: *Aliis etiam* Act. ij. 40. *verbis plurimis, inquit, teſtificatus eſt, & exhortabatur eos, &c.* Quis dubitat ea Apoſtolos Ethnicis & Judæis ad fidem accedentibus tradidiſſe, quæ in eorum Epistoſis legimus; cùm ipſæ Epistoſæ, ut ſuprà vidimus, non alio conſilio ſcriptæ fuerint, quàm ut fidem dudum traditam confirmarent? Verùm ne illas quidem orationes, quibus tantopere conſidunt Unitarii, testimoniis de Chriſti divinitate caruiſſe demonſtrandum.

Cùm Chriſtus ea apud Judæos de ſua divinitate prædicafſet, quæ ſuprà expoſuimus, cùmque ab eis ſub nomine affectatæ divinitatis occiſus fuiſſet; illius divinitatis prædicatio, poſt ſententiam in eum dictam, poſt ignominiam crucis, multò moleſtior eorum auribus accidere debuit. Sed tamen controverſiam à Chriſto cum Judæis ſuſceptam perſequuntur diſcipuli, & audacter prædicant Filium Dei ab eis occiſum reſurrexiſſe. Sic Judæis linguarum donum partim admirantibus, partim iridentibus & ebrietati tribuentibus, Petrus, acceptâ occasione, docet Jeſum illum, quem occiderant, eximii

eximii hujus doni esse auctorem, atque hunc eventum olim ab ipso prædictum fuisse per Joëlem Prophetam.

Act. ij. 16. *Hoc est, inquit, quod dictum est per Prophetam Joël: Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filia vestra.... Et quidem super servos meos, & super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.* Deinde Spiritum à Christo effusum declarat his verbis:

Verf. 32. *Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus nos omnes testes sumus. Dexterâ igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritûs Sancti acceptâ à Patre, effudit hunc, quem vos videtis, & auditis.* Filii Dei titulus magis invisus esse debuit Judæis, ut jam observavi, in Apostolorum, quàm in Christi ipsius ore. Probè meminerat Petrus, quantâ arsisent iracundiâ Judæi, cùm Christus Filium se Dei esse diceret; non tamen dubitat, in hoc prædicationis primordio, Deum Christi Patrem appellare; ac non solum Christo acceptum refert summum illud miraculum, quod soli Deo tribui possit, sed etiam non obscure declarat Christum per Joëlem dixisse, *Effundam de Spiritu meo, &c.* neque enim alius effudit, alius effusurum se dixit.

Non minùs magnificè loquitur Petrus, cùm Centurioni Cornelio Evangelium nuntians, Christum omnium

Cap. xj. 36. *Dominum vocat: Hic est omnium Dominus; aut cùm, stupentibus Judæis ob miraculum in homine ab utero matris claudò editum, hujus facti laudem Christo propriam adtribuit: Viri Israëlita, inquit, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostrâ virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare? Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob, Deus Patrum nostrorum, glorificavit Filium suum Jesum, quem vos quidem tradidistis, & negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos autem sanctum & justum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis: auctorem verò vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit à mortuis. Et sub finem: Vobis pri-*

mum Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicientem vobis; ut convertat se unusquisque à nequitia sua. Idem igitur de Christo docent Apostoli, quod ipse Christus de se prædicaverat, nec ullum in his orationibus vestigium earum explicationum, quæ adhibendæ illis fuerunt, si Judæos scissent errasse, cùm Filium Dei idem valere ac Deum & æqualem Deo crederent. Ac Petrus quidem pro summa sua humanitate facinus Judæorum elevat, cùm Christum ab eis per ignorantiam occisum dicit. Sed nusquam eam consolandi rationem adhibet, quæ ex rei natura peti poterat, ut eos Christi verbis minùs bellè acceptis errasse dicat. Fatetur Filium Dei ab eis ignoratum, sed tamen ab eisdem occisum constanter docet; & quod mirificè confirmat notionem, quam Judæi huic voci subiciebant, Auctorem vitæ illum appellat, eumque omnipotentem esse non obscure declarat, acceptum ei referens miraculum, quod suâ virtute aut potestate factum negat. Similiter Æneam alloquitur: *Ænea, sanat te Dominus Jesus Christus.*

Paulus Judæorum in Christianos odii conscius & particeps fuerat, sed postquam divinâ Christi luce affulgentē veritatem cognovit, nihil prius sibi faciendum ducens, quàm ut Judæos suos ad fidem adduceret, prædicabat in synagogis Jesum, quoniam hic est Filius Dei. Erat igitur inter Apostolos & Judæos idem controversiæ cardo, qui inter Christum & eosdem Judæos fuerat: & quemadmodum Judæi Christum esse Dei Filium credere noluerunt, quia, cùm illum hominem esse viderent, Deum credere nolebant; ita discipulis Christi in hoc potissimum elaborandum fuit, ut Christum Filium Dei esse Judæis persuaderent.

Quænam fuerit Apostolorum prædicandi forma & ratio testis etiam, potest esse Philippus, qui, postquam Eunuchò Evangelizavit Jesum, eidem Baptismum petenti respondet: *Si credis ex toto corde, licet.* Tum Eunuchus: *Credo Filium Dei esse Jesum Christum.*

Ex quibus perspicitur Filii Dei appellationem non fuisse nudum Messiae cognomen; nec quemquam admissum fuisse ad Baptisma, nisi qui Jesum non solum Christum esse, sed etiam Filium Dei crederet. In quo etiam illud observandum est, nullam operam infumi in hac voce explicanda; at magnam cautionem adhiberi in probanda & exploranda fide.

III. Vix ullo argumento libentius utuntur, quam exemplo Angeli apud veteres Dei personam repræsentantis, & Dei nomen ac proprietates sibi assumptis. Unde concludunt Christum, qui Dei legatus erat, ejusque personam multo illustrius ac dignius quam Angeli repræsentabat, Dei titulo & divinitatis insignibus ornatum, non ut æternum Deum, sed ut Dei legatum fuisse. Hoc effugio Grotius cum multa alia, tum imprimis illud Psalmi, quod Christo in Epist. ad Hebr. adtribuitur: *Et tu, Domine, in principio terram fundasti*, &c. eludi posse existimavit.

Part. I. cap.
xv.

» Hac regulâ, inquit Auctor Platoni-
» smi Retectionis, facile explicantur om-
» nia testimonia, in quibus eadem Fi-
» lio nomina ac Deo Patri, iidem ti-
» tuli, eadem proprietates tribui vi-
» dentur. Nimirum cum Jesus Chri-
» stus Vicarius sit Dei; verba & actio-
» nes Patris ei nominatim tribuuntur,
» vi & jure, ut ita dicam, *representatio-*
» *nis* Quando ergo Jesus Chri-
» stus venit in nomine Patris sui, or-
» natus auctoritate Patris sui, ut ea
» omnia perficeret, quæ Deus Messiae
» sui operâ perfecturum promiserat;
» Deus venit in ejus persona, eumque
» in ejus persona recepimus.

Multa alia differit in eandem sententiam cap. xxij. seque Auctore Augustino tutatur, qui non Filium antiquis visum esse putat, sed Angelum, quo loquente Deus loqui dicitur, quemadmodum Judex pronuntiare dicitur, quidquid præco ejus jussu pronuntiat. Tandem sic perorat:

» Quidquid de Angelo dictum est,
» cum duas in eo naturas fingere non
» cogat, nonne idem de homine

(Christo) ita dici poterit, ut tamen
» duæ illi naturæ non tribuantur? Et
» si Angelo licuit ita sibi omnia Jeho-
» væ nomina & attributa aptare, ut
» eum tamen Jehovam fuisse conclu-
» di non possit; cur eadem Jesu Chri-
» sto ita aptare non licebit, ut eum
» summum Deum fuisse concludi non
» possit? Hæc observatio maximum &
» solemne, ut ita dicam, Trinitario-
» rum argumentum labefactat. Huc
» enim se vertunt eorum disputatores.
» Quam absurdè, inquiunt, à Scri-
» ptoribus Novi Testamenti factum
» fuisset, qui de Christo, ut de Deo
» ipso, loquuntur? Nonne nos sancti
» illi homines in errorem inflatis suis
» sermonibus & ampullis induxissent,
» nisi Jesum Christum habuissent pro
» summo Deo?

Inest primâ specie his argutiis aliquid plausibile, quod lippientes oculos possit perstringere; sed si ponderibus suis ac modulis ratio utatur, veritas ex his cavillationibus expressior & illustrior enitescet. Non hîc examino, utrum Filius antiquis visus sit aut ipse etiam Pater, an Angelorum usi sint ministerio; sed etiam si hoc munus Angelis commissum dicatur, latissimum erit inter hujusmodi Angelos & Christum discrimen.

1°. Christus in Scripturis numquam ut Deus ingenuus describitur, sed semper ut Filius Dei, & Deus de Deo. Tribuitur ei immensitas, omnipotentia, æternitas, & aliæ divinitatis notæ, sed ut à Patre omnia accipienti. Dicitur ubique esse, sed cum Patre veniens ad eos qui ipsum diligunt: cælum & terram creasse, sed ut Verbum per quod creata sunt, non ut Deus ingenuus, qui per Verbum creat: ante mundi constitutionem fuisse, sed apud Patrem. Hinc quæ de Christo dicuntur, de Patre dici sine impietate non possint, eum descendisse de cælo, & ascendisse in cælum; per eum omnia creata, & cum in forma Dei esset & æqualis Deo, formam servi assumpsisse, & habitu inventum ut hominem. Neque etiam in Patrem convenient

Christi dicta: *Ego in Patre, & Pater in me est: Ego & Pater unum sumus: Exivi à Patre, & veni in mundum. Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me, Patris, & alia hujusmodi, quibus referendis supersedeo. Itaque non, ut Angelus personam Dei repræsentans, ejusque nomine cum hominibus differens, ita Christus loqui censendus est; sed ut æqualis Deo ingenito, & ab eo genitus.*

2°. Etiam si Angelus dixisset: *Ego sum, qui sum*, non magis periculum erat, ne Moses Angelum pro Deo haberet, quàm ne rubum, in quo videbatur Deus, cum Deo confunderet; tum quia ita paratus erat audientis animus, ut non Angelum suo nomine loqui, sed Deum ipsius ministerio uti crederet; tum quia reverà Angelus nihil suo nomine dicebat. Sed cum Christo divinitatis notæ tribuerentur, magnum periculum erat, ne plurimi in errorem inducerentur. Neque enim admoniti erant animi, hæc de Christo, ut Dei legato & Dei personam repræsentante, dici. Quinetiam perabsurda hæc fuisset admonitio, cum & de se Christus, & de Christo Apostoli ea dicerent, quæ, ut personæ Deo ingenito æquali congruunt, ita ipsi Deo ingenito prorsus repugnant.

3°. In his Angelorum ministeriis nulla unio divinæ naturæ cum angelica: nec Angelo proprietates divinæ tribuuntur, nec Deo angelicæ. Et si Angelus, cum Dei personam repræsentat, Creatorem se dicit cœli & terræ, nusquam cœlum & terra à Deo per Angelum creata dicuntur. Similiter nusquam Deus in ministerium mitti, & alia hujusmodi, quæ Angelorum propria sunt, peragere: nusquam una & eadem persona, Deus & Angelus esse dicitur. At in magno Incarnationis mysterio hæc omnia reperias. Non solum homo proprietatibus divinis ornatur, ut fatentur adversarii, sed etiam Deus humanas suscipit. Deus manifestatus in carne, assumptus in gloria: Filius Dei, natus ex Virgine

secundum carnem, & crucifixus: Verbum caro factum, habitasse in nobis, visum esse, ad nuptias venisse, miracula edidisse dicitur, & ea omnia fecisse ac dixisse, quæ in Evangelio de Christo narrantur. Una & eadem persona, unus & idem Christus, & homo, & Deus benedictus in sæcula: in forma Dei fuisse, & formam servi assumisse: cœlum & terram creasse, & purificationem peccatorum fecisse, ac carni & sanguini communicasse: olim Isaïæ visus, ab Israëlitis in deserto tentatus, & postea ex Virgine genitus secundum carnem, crucifixus, mortuus, & sepultus prædicatur.

4°. Si quis Angelum audiens dicentem: *Ego sum, qui sum*, aut aliud simile quidpiam, admirationem & indignationem significasset, quod res creata titulos solius Dei proprios sibi arrogaret; an licuisset Angelo magis ac magis instare, ut à Christo factum vidimus, idque, instar magni mysterii, & miraculis confirmare, & credendum omnibus proponere?

Juvat aliud exemplum fingere, quod ad eam rem, quæ in manibus est, satis accommodatum videtur. Dubitarunt nonnulli, an Montanistæ Spiritum Sanctum ita cum Montano jungerent, ut unam eandemque personam esse vellent. Sed si Montanus palam & aperte dixisset se Spiritum Sanctum esse, è cœlo venisse, ante mundi constitutionem apud Patrem & Filium fuisse, unum esse cum Patre & Filio, in Christum & Apostolos descendisse, in Prophetis futura prædixisse; si hæc omnibus credenda proposuisset, confirmasset argumentis, nec ab omnibus rejectus & damnatus ab asseverando discessisset; si hæc ejus dicta sic retulissent discipuli, ut non modò magistri sermones non lenirent, sed etiam urgerent & confirmarent, & quod Montano creditum non fuisset, quererentur; si Montanum adorandum esse, ac super omnia diligendum, omnia ad eum referenda, ipsumque omnis sanctitatis auctorem & fontem esse docuissent; uno verbo, si

omnes Spiritus Sancti proprietates Montano, & vicissim humanæ carnis humilitatem Spiritui Sancto adtribuissent, atque hæc omnia, ut longè maximum mysterium & in solâ fide positum, defendissent; quis Montani & Montanistarum obscuram sententiam duceret, aut certius quidquam ad eam cognoscendam requireret?

CAPUT XXI.

Scripturæ loca ab adversariis objecta explicantur.

I. *Illud* : Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, non favet Socinianis, si per se spectetur. II. *Conjunctum cum iis quæ sequuntur* : Et quem misisti Jesum Christum, illorum hæresim evertit. III. *Alia loca explicantur, in quibus unus Deus dicitur*. IV. *Perabsurdè sibi favere putant, quod Christus Dei Verbum & Dei Filius dicitur*. V. *Christus non idcirco Dei Filius, quia conceptus ex Virgine. Explicatur illud* : Ideoque & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. VI. *Explicatur alius locus, ex quo Christum Dei Filium esse colligunt ob Messie munus*. VII. *Item duo alia à Crellio objecta, ut Christum Dei Filium esse probet ob resurrectionem & sessionem à dextris Dei*.

Joan. xvij. 3. I. **V**ETERES ac novi sanctæ Triadis obtrectatores hoc in primis testimonium ad impietatis suæ defensionem usurparunt : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum*. Ab hoc testimonio initium ducit oppugnandæ veritatis Crellius, lib. I. *De uno Deo Patre*, sect. 1. *Veri Dei no-*

mine, inquit, *summum intelligi nemo dubitat. Quare cum Christus Patrem suum describit, ut eum solum verum Deum dicat; intelligitur Patrem Christi solum esse Deum summum.*

Clericus, ut fundamenta religionis, quibus alia dogmata superstrui fateatur, ad duo principia redigat, interpretatur hoc modo : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te quidem esse solum verum Deum : Jesum verò esse Messiam quem misisti.*

Non video quem usum præbere possint adversariis hæc verba : *Ut cognoscant te solum verum Deum*. Græcè enim legitur : *ἵνα γνώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*, *Ut cognoscant te, qui es solus verus Deus*. Non ergo solus Pater, ut fingit Crellius, est verus Deus, sed Pater est ille solus verus Deus : in quo manifestum est excludi à deitate falsos Gentilium deos, minimè verò Filium, & Spiritum Sanctum. De utroque enim idem prorsus dicere possumus, nequaquam excluso Patre. Nam cum de Filio dicitur : *Hic est verus Deus*, tribuitur ei illa deitas, quæ unica est : nec tamen Pater excluditur.

Atque etiamsi daremus illud : *solus*, ad Patrem referri posse, non ad verum Deum; non magno id lucro esset Unitariis. Neque enim simul cum falsis diis excluderetur Filius, aut Spiritus Sanctus : non magis sanè, quàm ipse Pater in hoc Pauli testimonio excluditur : *Non judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum*. Numquid Paulus non profitebatur se scire Patrem, & Spiritum Sanctum? Sic etiam in his locis : *Non est in alio aliquo salus. Quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei*, & in plurimis aliis, quæ necesse non est hic referre, quis alias Trinitatis personas excludi suspicetur? Itaque etiamsi solus Pater diceretur, verus Deus; excluderentur quicumque à veri Dei natura alieni sunt, minimè verò Filius, sine quo Pater concipi non potest, aut Spiritus qui à Patre procedit.

Lucem afferre potest illud Pauli, quod tamen nobis objicere Crellius

1. Cor. ij. 2.

Act. iv. 12.

1. Cor. ij. 11.

1. Tim. vi. non dubitat : *Beatus & solus potens , Rex regum , & Dominus dominantium : qui solus habet immortalitatem , & lucem inhabitat inaccessibilem.* Si de Deo

Patre hæc accipimus , non idcirco arcebitur ab iisdem titulis Filius , cui & immortalitas , & omnipotentia sæpe attribuuntur , quique & Rex regum , & Dominus dominantium vocatur. Ergo simili ratione , etiamsi daremus illud : *solus* , ad Patrem referri , non inde sequeretur arceri Filium à vera deitate , de quo dicit idem Joannes :

1. Joan. v. *Hic est verus Deus , & vita æterna.* vers. ult.

Quò magis magnificè de Deo Patre differitur , eò magis Filii , qui ab eo substantiam divinam accepit , & Spiritus Sancti , qui ex utroque procedit , considerata nobis & admiranda divinitas traditur ; atque id tantummodò excluditur , quod à divina natura alienum est.

II. Si ex his verbis : *Ut cognoscant te solum verum Deum* , nihil extundere valent Unitarii , quod cum eis faciat ; multò magis inutiles erunt eorum conatus , si spectemus ea quæ sequuntur : *Et quem misisti Jesum Christum.* Sic enim interpretari possumus : Hæc est vita æterna , ut cognoscant te , & eum quem misisti Jesum Christum , esse solum verum Deum. Hæc interpretandi ratio , quæ Socinianum errorem ex imo evertit , cum suâ sponte & veluti naturâ duce occurrit animo , magnificque Sanctorum Patrum auctoritatibus nititur , tum etiam alio Scripturæ testimonio planè gemello confirmatur. Illud enim de Jesu Christo dictum : *Hic est verus Deus , & vita æterna* , idem prorsus est ac si dictum esset : Hæc est vita æterna , ut cognoscamus Jesum Christum verum Deum. Quare cum Hæc sit vita æterna , ut cognoscamus Jesum Christum verum Deum ; an non absurdissimum est verba Christi non sic intelligere , ut Pater cum Filio solus verus dicatur Deus. Frustra contendit Crellius hæc interpretatione , saltem Spiritum Sanctum excludi à deitate : non enim magis excluditur à deitate , quàm ipse Filius ab eorum cogni-

tione , quæ nemo cognoscit , nisi Spiritus Dei.

Sed alius est interpretandi modus , qui magis arridet adversariis , nec tamen magis eorum favet errori. Nam si Christi verba sic explicemus : Hæc est vita æterna , ut cognoscant te , qui es solus Deus verus , & Jesum Christum quem misisti ; non solum hæc explicandi ratio nihil deteret de argumentis , quæ jam attulimus , ut Filium & Spiritum Sanctum à vera deitate non excludi probaremus , verum etiam magnum exstat his in verbis divinitatis Christi documentum.

Illud enim : *Hæc est vita æterna* , vel de vitæ æternæ perfruitione accipiendum , vel de principio & causa vitæ æternæ. Si primam adsciscimus interpretationem , non dubium erit quin Christus verus sit Deus , in quo cognoscendo sita est vita æterna. Christus gloriæ suæ spectatores esse vult electos suos , & ubi ipse est , illuc eos esse , Joan. xvij. 24. Altera interpretatio eodena redit. Nam , 1º. Ut Patris , ita etiam Filii cognitio , principium & causa est efficiens vitæ æternæ. Porro solius supremi Entis cognitio , principium & causa vitæ æternæ esse potest ; nec Patris cognitio id efficit , nisi quia verus est Deus. Ergo Filius similiter Deus verus est. Frustra autem illius cognitio , instar cujusdam conditionis esse dicatur. Nam Apostolorum cognitio necessaria erat Ethnicis ad vitam æternam comparandam : *Quomodo enim credent ei , quem non audierunt ? Quomodo autem audient sine predicante ?* Absurdum tamen & impium exstitisset idem de Apostolis ac de Christo dicere : Apostoli sunt vita æterna : hæc est vita æterna , ut cognoscamus Deum & Apostolos. 2º. Præscripta hîc cognitio non simplici & otiosâ consideratione continetur , ut quisque per se intelligit , sed amorem & cultum veri Dei complectitur. Verus ergo Deus est Christus & æqualis Patri , siquidem adæquatur Patri in cultu qui supremo Enti debetur , & quod suprâ demonstravimus , eum super omnia diligen-

Rom. x. 14.

dum & colendum, hîc quoque manifestè statuitur.

Quæ locum ab adversariis objectum proximè antecedunt, vel sola satis esse possent ad Catholicæ fidei defensionem. *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam*, Joan. xvij. 2. An dubium quin is, qui vitam æternam donat, verus Deus sit, & in eo cognoscendo sita sit vita æterna?

Perabsurdè Clericus vitam æternam hanc esse contendit, ut sciamus Patrem esse solum verum Deum, & Jesum esse Messiam quem misit. Docet ipse Christus, quomodo eum cognoscere debeamus, ut vitam æternam consequamur. Ait enim Samaritanæ: *Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere; tu forsitan petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam.* Ex his divinitatis Christi cognitionem requiri supra ostendimus.

III. Aliud argumentum priori simile eruit Crellius ex his Pauli verbis: *Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in cælo, sive in terra, siquidem sunt dii multi, & Domini multi; nobis tamen unus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum; & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* » Quid » clarius dici potuit, inquit Crellius, » ad ostendendum, Deum illum unicum, neminem esse alium, præter » Patrem Domini nostri Jesu Christi? » Siquidem Paulus explicans quis sit » ille unus Deus, simpliciter dicit esse » Patrem; non, Patrem, & Filium, & » Spiritum Sanctum. Atqui nullâ ratione fieri potuisset, ut Paulus explicaturus, quis sit ille unus Deus; » Patris tantum mentionem faceret, » omiſſis personis aliis, si Deus ille » unus non tantum esset Pater, sed & » Filius, & Spiritus Sanctus.

Illud, 1°. Satis quisque perspicit nequaquam dare operam Apostolum, ut Corinthiis explicet, *Quis sit ille unus Deus*, quasi tum primum eâ de re audirent, sed ut traditam illis doctrinam confirmet. Porro aliud est prima religionis elementa accedentibus tradere,

aliud doctrinam in animis jam impressam & insculptam confirmare. Sæpè fit, ut quæ jejunis & insolentibus doctrinæ auribus tenebræ sunt, luce clariora iis, qui jam initiati sunt, videantur. Ex his autem, quæ hîc scribit Apostolus, quid antea Corinthios de Christo docuisset, cum eorum fundaret Ecclesiam, ambiguum aut incertum videri non potest. Nam si nihil aliud docuisset, nisi Christum esse hominem à Deo missum, & Prophetis omnibus præstantiorem, sed tamen simplicem hominem; quomodo nunc de illo prædicaret, quod nefas dictum est de re creata: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum?* Habet hæc prædicandi ratio summam necessitudinem cum Catholica doctrina, quæ Filium Dei Verbum, per quod creata sunt omnia, in hunc mundum venisse, & carnem factum esse docet. At omnino abhorret à Socinianis commentis.

2°. Stare non potest error Socinianus cum his verbis: *Per quem omnia.* Significant enim omnium rerum creationem per Filium, ac immeritò ad evangelicam morum emendationem à Crellio detorquentur. Omnia per Filium esse dicuntur, quemadmodum omnia ex Patre: nec fas est hanc vocem aliter in prima periodi parte, aliter in secunda intelligere. At cum omnia dicuntur ex Patre esse, id de creatione omnium rerum intelligitur, hoc præsertim in loco, ubi Paulus opponit Gentilium superstitioni Christianorum cultum, ac omnia ex Deo Patre esse pronuntiat, ut fictos illos Deos inter ea, quæ à Deo creata sunt, numerandos esse doceat. Cum ergo addit: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*, de creatione loquitur, & falsos dominos, eorum numero, quæ per Filium creata sunt, comprehendit.

Præterea animadvertenda est alia comparatio, quam hîc Paulus instituit. His enim verbis: *Ex quo omnia, & nos in illum; per quem omnia, & nos per ipsum*, Christiani, ex immensa illa rerum creaturarum multitudine, ad

arctiorem cum Deo Patre, & cum Domino Jesu Christo conjunctionem revocantur. Perabsurda esset profectò & indigna Paulo hæc differendi ratio, omnia per Filium creata, & nos per ipsum creati sumus; sive de prima, sive de secunda creatione hæc accipias. Quare his verbis: *Ex quo omnia, per quem omnia*, prima illa creatio significatur, quam Christiani cum omnibus rebus creatis communem habent. Ista autem: *Et nos in illum, & nos per ipsum*, novæ creationis beneficio contineri debent.

3°. Quid ergo extundere ex Pauli testimonio possunt, quod non dico faveat errori, sed vel in explicando catholico dogmate molestiam facessat? Unus dicitur Deus Pater, ex quo omnia; unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. Nec Patrem à Filio, nec Filium à Patre dirimit Paulus. Nam cum dicit: *Unus Deus, ex quo omnia*; intelligit, ex quo omnia per Filium; & cum dicit: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*; intelligit, per quem omnia ex Patre. Unum ergo in utroque principium, unam actionem, unam substantiam agnoscit: nec magis Filius excluditur à deitate, quia unus Deus Pater; quàm ipse Pater à dominatu, quia unus est Dominus noster Jesus Christus.

Constrictus undique Crellius effugere tamen conatur, ac *Domini voce eum hoc loco denotari* contendit, qui Deo summo aliquâ ratione sit inferior, eique in imperio subordinatus. Hoc autem modo Deum illum unicum, nequaquam esse Dominum, cum non possit se ipso ullâ ratione esse inferior, & sibi ipsi esse subordinatus. Illum autem dici Dominum, qui Deo summo aliquâ ratione sit inferior, duplici momento probare sibi videtur: Primum quòd unus ille Dominus, vel idem reverâ est cum uno illo Deo, vel aliquâ ratione eo est inferior. Idem non est: restat ergo, ut Deo uno aliquâ ratione inferior sit. Deinde verò his verbis: *Ex quo omnia, & per quem omnia*, idem discrimen pronuntiat ostendi inter unum Deum Patrem, & unum Dominum:

ita ut *Deus supremus is nobis habendus sit, qui prima est ac suprema causa, ut aliarum rerum, ita nominatim earum, quæ ad nos salutemque nostram spectant: unus autem is, qui non aliquarum tantum rerum, sed omnium causa suprema est. Si enim unus non esset; alia ex eo, alia ex alio tamquam primo auctore supremæque causâ manarent, ac porro earum rerum gloria à nobis partim ad hunc, partim ad illum esset referenda.* Ex his verbis: *Per quem omnia*, similiter concludit unum esse Dominum Jesum Christum: *Si enim plures essent, alia per hunc administrarentur, alia per illum: & sic partim per hunc, partim per illum, Deus esset nobis colendus.*

Hæc uberiùs visa sunt referenda, ut cuique pateat, quò perducatur impudentiam Crellius; quàm non secum ipse constet; quantum à Christianorum de uno Deo sententia aberret. Quid impudentius, quàm Deum Patrem pronuntiare *nequaquam esse Dominum*? Si Deus Pater nequaquam est Dominus, quia Filio tribuitur Domini titulus; neque etiam Deum Patrem (quod horrendum dictu est) Deum dicere fas erit, quia Dei nomen Filio tribuitur. Secum ipse pugnat, dum Filium, quem non pluris facit, quàm simplicem hominem, aliquâ tantum ratione inferiorem summo Deo dicit. An res creata aliquâ tantum ratione inferior Deo videri possit, cum infinitum sit inter Deum & rem creatam discrimen?

Jam verò quomodo illa deitatis & dominatûs unitas, quam hîc Paulus adstruit, in Crelliana interpretatione servabitur? Opponit Apostolus pluribus Gentium diis & dominis, unum apud Christianos Deum Patrem, ex quo omnia; unum Dominum Christum, per quem omnia. Sed tamen plures erunt dii & plures domini, ut apud Gentiles, si non una & eadem sit in tribus personis divinitatis substantia. Re & naturâ Deus erit is, ex quo omnia; nomine tenus ille, per quem omnia. Similiter plures erunt domini, nempe præter summum illum Deum

ac Dominum, unus ille Dominus, per quem omnia, deinde Spiritus Sanctus, quem mittit Filius; aut si Spiritum Sanctum rejicit Crellius, saltem cæteri illi Domini, quos ait *eatenus ejusdem esse cum Christo generis, quatenus à summo Deo dominium acceperunt, & ab eo dependent*; ita tamen ut inter illos dominos Christus primum teneat locum, & cæteris omnibus longè sublimior sit.

Lib. I. De
uno Deo Pa-
tre, sect. 2.
cap. j.

IV. Audet Crellius inter erroris sui præsidia numerare præclarissima illa testimonia, in quibus Christum Dei Verbum, sive Sermonem, Dei imaginem, vocatum videmus: eum in principio apud Deum fuisse, à Deo missum, à Deo egressum, panem Dei esse qui è cælo descendit, in Dei forma Deoque aequalem fuisse, &c. scriptum cernimus. Quis putaret hæc à Sociniano proferri potuisse, ut Christum simplicem esse hominem probaret? Profert tamen nec timide, nec pudenter Crellius. Sed miror eum non illa etiam protulisse loca, in quibus Christus dicit: *Ego & Pater unum sumus. Qui videt me, videt & Patrem meum. Ego in Patre, & Pater in me est.* In his enim locis, itidem ut in superioribus, Filius distinguitur à Patre, ac pari jure ex his colligere poterat Crellius, quod ex prioribus colligit, *in istiusmodi locis Deum summum intelligi. Quomodo ergo Christus ipse, Deus ille summus esse potest? Necesse enim esset, vel duos esse Deos summos, eum nimirum qui Dei nomine significatur, & Christum: vel Christum à seipso distingui, quod absurdum esse omnes intelligunt.* Pudet immorari in ejusmodi nugis refellendis. Is enim, cui Pater totam suam substantiam gignendo tradidit, ut catholica doctrina profitetur, quomodo summus Deus idcirco non sit, quia Deus est ex Deo, ac totam substantiam divinitatis accepit? Aut ex eo quod summus Deus sit is, cui tota divinitatis substantia à Patre tradita est; quis consequi putet, vel duos summos Deos esse, eum videlicet qui totam substantiam tradidit, & eum qui accepit; vel eum qui accepit, non ab eo qui tradidit, sed à seipso distingui?

Præcipue verò jactat se Crellius in voce Filii Dei, & nonnullas obiter proponit argutias, quas se in libro secundo uberius pertractaturum promittit; sed hoc tantum urget, quod ex hac appellatione sequatur, Patrem Filio excellentiorem esse, Deo autem supremo nemo ullâ ratione excellentior sit. Aptè quidem & commodè refellit hanc Calvinii opinionem, Christum quidem, quâ Filius est, seu habitâ ratione persona suâ, à Patre esse: non verò quâ Deus est, seu habitâ ratione natura divinâ. Hujus enim respectu eum non minùs, quàm Patrem, esse à seipso, & ut loquuntur αὐτόθεον. Unde consequitur Patri præ Filio, quâ Filius est, non quâ Deus, ὡς Θεός, seu prærogativam atque excellentiam quamdam competere. Merito observat Crellius, Christum, si naturam suam non accepit à Patre, non fuisse propriè genitum. Quisquis enim ab altero generatur, naturam suam ab altero accipit. At immeritò prorsus Calvinii temeritate convictâ, videtur sibi Crellius triumphum egisse ex catholica doctrina, quæ penitus cum Calviniana pugnat; & contra Calvinum, docet Filium à Patre divinitatem nascendo accepisse.

V. Magis seria Crellii videtur nec tamen probabilior differendi ratio, cum causas examinare instituit, ob quas Christus in Scripturis Dei Filius vocatur. Ac satis quidem commodè observat, Non satis esse verba tenere & pronuntiare; sed rem ipsam tenere, animoque complecti necesse esse. Alioqui nec verè rem credes, nec ex animo profiteberis. Sed contendit nullam ejusmodi rationem, ob quam Christus Dei Filius sit, in sacris Litteris expressam esse, quæ eum Deum summum constituat; sed tales tantum, quæ humana Christi natura, seu, ut melius loquamur, homini Jesu Christo convenient. Primam causam, cur Christus Filius Dei sit, exponi putat ab Angelo Mariam sic alloquente: Spiritus Sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque & quod ex te nascetur Sanctum, vocabitur Filius Dei. » Prima ergo hæc causa est, inquit Crellius, ob quam Jesus «
Dei

Argument.
31.

» Dei Filius exstitit, quòd non ex vi-
 » ro, sed ex Deo, virtute atque effi-
 » caciâ ipsius interveniente, conce-
 » ptus ac generatus fuit, & sic nullum
 » alium, præter Deum, habuit Patrem.
 » Non est autem credibile, si alia lon-
 » gè potior fuisset causa, ob quam Fi-
 » lius ille ex Maria nasciturus, à primo
 » statim ortu, Dei Filius esset futurus,
 » Angelum id non fuisse indicaturum,
 » itaque verba sua concepturum, ut
 » intelligeret Maria, aliam adhuc po-
 » tiorem ejus rei causam subesse.

Crellius in hac cavillatione, ut sæpè aliàs, instar principii ponit, omnia in Scripturis, quæcumque credere jubemur, clarè & perspicuè exprimi: quod quidem, cum ipsi commune sit cum Protestantibus, ipsi viderint quomodo eum refellant; mihi satis est hoc loco ostendere illud: *Ideoque & quod ex te nascetur Sanctum, vocabitur Filius Dei*, cum catholica sententia necessariò coherere, & cum hæreticis commentis penitus pugnare.

1°. Adeo non repugnat huic testimonio catholica interpretatio, ut tota res illustrari possit, hac appositâ interpretatione. Quid enim aptius hac ratiocinatione! Spiritus Sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque non simplicem hominem gignes, sed Filium Dei, qui in te carnem assumet. Cum omnes posteri Adami ex viri & fœminæ consortio nascerentur, ex mirabili Virginis partu futura nascentis Filii dignitas existimari poterat: at nequaquam in hoc ipso partu posita erat. Quare illud: *ideoque*, nequaquam significat Filii Dei titulum in hac nascendi ratione positum esse, sed potius hanc nascendi rationem à Deo decretam fuisse, ut Filius Dei decenter nasceretur.

2°. Maria minimè incredula fuit: credidit Angelo nuntianti se Filium Altissimi parituram. Nulla illam hac in re difficultas moratur: hoc tantum quærit, quomodo mater & virgo sit futura. Quare Angeli responsio non eò spectat, ut intelligat Maria quo sen-

su Filium Dei paritura sit (id enim certissimum illi & exploratissimum erat), sed quomodo virgo paritura. Ne id quidem Mariæ dubium fuit, quin virgo paritura esset: non quærit quomodo id fieri possit, sed quomodo futurum. *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Quod idem valet ac *Quoniam virgo conceptura & paritura sum.* Non de eventu dubitantis erat hæc interrogatio, sed id scire aventis, quod æquum erat ab ea non ignorari. Quare Angelus respondet Deum hac viâ & ratione perfecturum, ut virgo pariat; nimirum Spiritu Sancto superveniente in illam, & virtute Altissimi obumbrante. Tum addit: *Ideoque & quod ex te nascetur Sanctum, vocabitur Filius Dei*, ut demonstret Mariæ hanc solam nascendi rationem Filio Dei congruere. Hæc verba alium in sensum trahi non posse, ex his etiam probatur, quæ addit Angelus: *Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua.* Hujus exempli non ea vis est & sententia, ut Filium Dei ex Maria nasciturum constet, sed ut intelligat Maria virginitatem non magis sibi ad conceptionem & partum, quàm senectutem cognatæ Elizabeth, obstare posse.

3°. Cum prædixisset Isaiâs fore ut virgo conciperet & pareret Deum; semel posito Mariam esse illam ab Isaiâ prædictam virginem, inde sequebatur Deum illam, sive Filium Dei, parituram. His ergo verbis: *Ideoque & quod ex te nascetur*, &c. rem nuntiabat Angelus longè ipso pariendi modo admirabiliorem, ac simul cum partu virginis ab Isaiâ prædictam.

4°. Adhibita ab Angelo conjunctio in his verbis: *Et quod ex te*, &c. nequaquam hoc loco redundat, sed aliam rem mirabili partui conjunctam significat, idemque est ac si dixisset: Non solum virgo concipies & paries, sed etiam concipies & paries Filium Dei.

5°. Diligenter observanda sunt superiora Angeli dicta: *Ecce concipies in utero, & paries Filium, & vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, &*

Filius Altissimi vocabitur; & dabit illi Dominus Deus sedem David Patris ejus; & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis. Nuntiat Angelus, ut cuique manifestum est, tempus advenisse, ut ad exitum perducatur quod Isaias cap. vij. & ix. prædixerat, nasciturum ex virgine Emma-nuëlem, cujus nomen, Admirabilis, Consiliarius, Deus, &c. Quare cum Angelum audiret Maria, non dubium quin de Dei Filii titulo non minus magnificè senserit, quàm Judæi omnes prædicante Christo, ac longè ante prædicationem Christi Zacharias. Nugaretur Angelus, si postquam Mariæ nuntiavit Filium Altissimi ex ea nasciturum, totam rem ad solam concipiendi rationem redigeret, ac Mariam à præclara illa notione, quam ei injecerat, ad jejunam & exilem vocaret.

VI. Non difficilius est ad Catholica fidei defensionem convertere aliud testimonium, quo alteram causam contineri putat Crellius, cur Christus Dei Filius sit. » Cum enim Judæi, » inquit, blasphemix crimen ipsi ob- » jecissent, quòd, homo cum esset, » Deum seipsum faceret: nempe quia » Deum appellarat Patrem suum, se- » que cum eo unum esse dixerat; ita » eis respondet: *Nonne scriptum est in » lege vestra: quia Ego dixi, Dii estis? Si » illos dixit Deos, ad quos sermo Dei » factus est, & non potest solvi Scriptu- » ra: quem Pater sanctificavit, & misit » in mundum, vos dicitis: Quia blasphe- » mas: quia dixi, Filius Dei sum.* Ubi » apparet hanc Christum afferre ra- » tionem, ob quam longè majori jure » Filium Dei sese appellasset, quàm » judices illi olim Dii fuerint appel- » lati, quòd à Patre sanctificatus & » in mundum missus fuerit. Hæc vera » ratio an Christum summum illum » Deum constituit? An enim missio » summum Deum constituit?.... San- » ctificatio autem à Patre profecta » num in divinam Christi naturam ca- » dit, & non potius in humanam? » Et infra: » Sed præterea si Christus

summus ille Deus fuisset, si fuisset ex essentia Patris ab æterno geni- tus, & eam ob causam Dei Filius, quî fieri potuisset, ut id hoc loco reticeret? Nam si ullus erat locus, ubi id esset exprimendum, hîc locus erat.

Illud 1°. in his nugis quisque animadvertit, si Christus verus & æternus Dei Filius est, ut Christiani omnes semper crediderunt, nequaquam hîc locum fuisse explicandi, quo sensu Filius Dei esset. Non enim illud agebatur, sed utrum verus Dei esset Filius. Judæi eum Dei Filium intelligebant, qui æquè Deus sit ac Pater, ac proinde ex Patris substantia genitus. Nam quia Christus dicebat se Filium Dei esse, & unum cum Patre, dicebant ei: *Facis teipsum Deum*, Joan. x. 33. Quare nihil opus fuit Christum ad explicationem mysterii descendere, sed satis fuit id asseverare & probare quod Judæi negabant. Atque id Christus pro summa sua sapientia constanter perficit, miracula sua objiciens Judæis, quæ non solum generatim spectata veram esse illius doctrinam probabant, sed etiam cum divina illa auctoritate & majestate, quam res creata sibi sumere non possit, edita & patrata Christum Dei Filium & Deum esse demonstrabant. *Si non facio*, inquit, *opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio: & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.* Si Christo Sociniani necessitatem imponunt explicandi quo sensu Filius Dei sit, habent in his verbis quod quærunt. Germanissima enim Filii notio continetur his verbis: *Ego in Patre, & Pater in me est*; nec dubium esse potest, quin Dei Filius, qui est in Patre, & in quo Pater, verus & æternus Filius sit. Sed hæc, ut jam observavi, non tam explicandi causâ dicta sunt, quàm asseverandi & probandi. At si eo sensu Dei Filius fuisset, quo fingunt Sociniani, nihil obscurius fuisset, quàm ejus oratio; maximusque error illusisset Judæis, qui divini-

tatem ab eo affectari credebant. Quare error eorum animis obscurâ oratione injectus, necessitatem Christo attulisset explicandi, quo sensu Filium Dei sese dixisset.

2°. Sanctificatio & missio in mundum non idem valent, nec eandem animis notionem afferunt ac illud: *Ego in Patre, & Pater in me est.* Hæc autem verba: *Ego in Patre, & Pater in me est*, idem prorsus sonant ac, *Filius Dei sum*: nec ullo prorsus discrimine usurpantur à Christo, qui, cum probare instituisset se esse Filium Dei, probat id ex miraculis suis, ac deinde concludit se esse in Patre, & in se Patrem. Quomodo ergo illa sanctificatio & missio in causa sint cur Christus Dei Filius sit, cum tam longè distent ab alia enuntiatione idem sonante ac, *Filius Dei sum*?

3°. Cum illud, *ἡγάγε, sanctificavit*, idem significet ac præparavit & destinavit, quid prodest Unitariis ad hæresis defensionem, quòd Filium suum Deus, Messiae muneri destinatum, in hunc mundum miserit?

4°. Suprà vidimus, qualis & quanta sit Christi ratiocinatio. Non enim Dei titulum sibi eo sensu attribuit, quo iudices à Scriptura appellantur Dii. Sed Judæos hoc argumento premit, quòd, cum Scriptura Deos appellet iudices quibus terribiles minas intentat, is, cui dicitur in eodem Psalmo: *Surge, Deus, judica terram*, blasphemix nomine accusetur à Judæis, quia dixit: *Filius Dei sum.*

VII. Tertiam causam cur Christus Dei Filius sit, repetunt ex illius resurrectione, adjungentes resurrectioni gloriam, quæ eam consequuta est. Hunc in usum duo citant Scripturæ testimonia, quorum primum legitur, Act. xij. 32. ubi Paulus resurrectionem prædictam his verbis fuisse declarat: *Filius meus es tu: Ego hodie genui te.* Alterum testimonium suppeditat idem Paulus initio Epistolæ ad Romanos: *De Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem: qui prædestinatus est Filius Dei in vir-*

tute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri.

Primum testimonium satis multis explicui, part. I. hujus libri cap. v. Alterum non difficile erit ad intelligendum, si cum nonnullis aliis similibus conferatur. Nihil est quod minùs sequatur ex Pauli verbis, quàm Christum esse Filium Dei ob resurrectionem. *Factus est ex semine David secundum carnem: Prædestinatus est*, sive, ut pluribus interpretibus placet, declaratus Filius Dei *in virtute secundum Spiritum sanctificationis*, id est, ex omnipotentia illa, quam exercuit effundendo Spiritum sanctificationis, *Ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini*, id est, qui fructus fuit resurrectionis Domini nostri Jesu Christi. Mortuus est enim propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram. Græca verba: *Τὸν ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ*, satis commodè sic redduntur: *Qui declaratus est & demonstratus Dei Filius.* Nam quæ sequuntur, argumentum sunt divinæ Christi naturæ.

Sed quamvis hæc interpretatio magnis auctoribus nitatur, nihil vetat quominus sequamur Vulgatam, cui etiam suffragantur magna nomina, *Qui prædestinatus est Filius Dei.* Nimirum Christi humanitas prædestinata, seu quod idem est, decreta fuit à Deo incarnatio, ut adoptionem filiorum perciperemus. Sic enim Gal. iv. 4. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege; ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba Pater.* Vid. Rom. viij. 3. & 4. Locus ille Epistolæ ad Galatas lucem affert initio Epistolæ ad Romanos. Unum enim & idem dogma prædicatur, sive dicas Filium Dei natum esse ex muliere, ut Spiritum Sanctum in corda nostra diffunderet; sive, Christi humanitatem prædestinatam, ut conjungeretur hypostaticè cum Verbo *in virtute secundum Spiritum sanctificationis*

ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri, id est, ad effundendum in nos Spiritum Sanctum, quem ex resurrectione Jesu Christi accepimus.

CAPUT XXII.

De aliis Scripturæ locis à Crellio objectis.

I. Cetera Crellii argumenta inde petita, quòd nonnulla de Christo negari putet quæ ad divinitatem necessaria sunt, nonnulla affirmari quæ à divinitate aliena. II. Refellitur ex duobus Catholice doctrinæ principiis, distinctione personarum in Trinitate, & duplicis in Christo nature. III. Quo sensu Christus regnum traditurus, & subjiciendus Patri. IV. Divinitatem Christi probant objecta à Crellio testimonia. V. Idem efficitur ex objecto Mediatoris munere.

I. **C**ÆTERA Crellii argumenta variis Scripturæ testimoniis continentur, in quibus, ait Ebionita, aliquid de Christo negatur, quod de eo negari, vel contra tribuitur, quod ei tribui non posset, si Deus ille summus esset. Hæc

Joan. v. 19. *ex Joanne desumit: Non potest Filius à se facere quidquam. Mea doctrina non*
Cap. vij. 16. *est mea, sed ejus qui misit me, &c. Ego*
Cap. xij. 49. *ex meipso non sum loquutus, &c. Verba*
Cap. xiv. 10. *quæ ego loquor, à meipso non loquor. Unde*
Cap. vij. 28. *sim scitis, & à meipso non veni. Non qua-*
Cap. vj. 38. *ro voluntatem meam, sed voluntatem*
Cap. viij. *ejus qui misit me. Ego non quero gloriam*
50. & 54. *meam: est qui querat, & judicet. Si ego*
glorifico meipsum, gloria mea nihil est.
Cap. xij. 44. *Qui credit in me, non credit in me; sed in*
eum qui misit me. Ex aliis autem Evan-
Marc. xij. *gelistis: De die autem illo vel hora, nemo*
32. *scit, neque Angeli in cælo, neque Filius, nisi*
Matth. xxiv. *Pater. Sedere ad dexteram meam vel sini-*
36. *stram, non est meum dare vobis. Quid me*
Cap. xx. 23. *dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus.*
Marc. x. 18. *Non sicut ego volo, sed sicut tu. Ex Epi-*
Matth. xxvj. *scitis, & à meipso non veni. Non qua-*
29. *ro voluntatem meam, sed voluntatem*

stola ad Hebræos: Christus non semet- ipsum clarificavit.

Cap. v. 5.

Ad secundum argumentorum genus revocatur illud: *Pater major me est.* Sequuntur testimonia, in quibus Christus dicitur à Patre missus in mundum, mandata à Patre accepisse, eaque servare, preces ad Patrem fudisse, omnia à Patre accepisse, ita ut Dominus à Patre factus sit, eique Deus dederit id propter quod divino cultu afficiendus est. Ut probet Christum non primam esse, sed secundam rerum ad salutem spectantium causam, hæc profert: *Opera, quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei. Si judico ego, judicium meum verum est, quia solus non sum; sed ego, & qui misit me, Pater. Verum est testimonium meum: quia scio unde veni, & quò vado. Non reliquit me solum Pater. Cætera argumenta inde repetuntur, quòd Pater appelletur Deus Christi, Caput Christi: quòd Christus dicatur Dei esse: Vos autem Christi, Christus autem Dei; quòd Filius traditurus sit regnum Deo & Patri, eique subjectus sit futurus: quòd Dei & hominum Mediator sit: quòd Sacerdos sit: quòd à Patre resuscitatus fuerit: quòd imago Dei invisibilis dicatur: quòd Spiritus Sanctus ei datus fuerit: quòd à diabolo tentatus sit: quòd primogenitus sit omnis creaturæ, & æqualis Deo.*

Joan. xiv. 28.

Cap. v. 36.

Cap. x. 25.

Cap. viij. 16.

Ibid. 14.

Ibid. 29.

1. Cor. iij. vers. ult.

II. Sed quidquid ex Scripturis corraferunt veteres ac novi hæretici, nullo negotio conciliatur cum catholico dogmate, vel potius ad catholici dogmatis defensionem plurimum prodest. Nam cum doceat religio Christiana Filium Dei nostræ salutis causâ incarnatum esse; ut hoc dogma certum & exploratum sit, nonnulla requiruntur. Necesse est primum ut Filius nullo careat divinitatis attributo, sed tamen accuratissimè distinguatur à Patre: deinde ut idem Filius una sit persona in duabus naturis longè dissimillimis subsistens. Quando ergo Filius infra Patrem constitui videtur, ob accepta à Patre divina attributa; id argumento est Filium verè & naturâ Deum esse,

neque, ut legatum, titulis ornari non suis: sic etiam quò magis humilia de Christo, ut homine, nonnulla dicuntur; eò magis enitescunt, quæ ad illius divinitatem pertinent, cum manifestum sit tam diversas proprietates non posse uni & eidem naturæ convenire.

In his autem, quæ à Christo abesse, aut illi inesse dicuntur, nihil prorsus occurrit quod non intimam Filii consubstantialis conjunctionem cum Patre, & hypostaticam humanæ naturæ cum Verbo unionem confirmet. Nihil præclarius ad hanc substantiæ in tribus personis unitatem afferri potest, quàm illud Christi: *Amen, amen dico vobis: non potest Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem, &c.* fatis multis hoc testimonium suprà defendimus. Cætera testimonia eadem normâ metienda sunt. Veri Filii notione ab iis quidem verbis abest, quæ molestiam tamen aliquam exhibere possunt, quale est istud: *De die autem illo vel hora, nemo scit, neque Angeli in cælo, neque Filius, nisi Pater.*

Plus esset difficultatis in hoc explicando testimonio, si Christus, nullâ Patris mentione factâ, dixisset: *Nemo scit, neque Angeli in cælo, neque Filius; sed cum addat, nisi Pater, facile intelligitur diem & horam non ignorari à Filio, sed hanc cognitionem Patri reservari; quia Filius nihil decernit, nisi quod viderit Patrem decernentem; quemadmodum nihil facit, nisi quod viderit Patrem facientem.* Similia leguntur, Act. j. 7. *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.* Cognitionem diei & horæ, quæ soli Patri servatur apud Marcum, idem valere ac decretum de die & hora, quod eidem Patri tribuitur in altero loco, neminem arbitror negaturum. Itaque quod Filius dicitur diem & horam non scire, idem valet ac si tempora & momenta dicatur in sua potestate non posuisse.

Illud autem certum & exploratum est, tempora & momenta ita in Patris potestate posita esse, ut & ipsius Filii potestas in his decernendis non desit:

Quicumque enim Pater fecerit, hæc & Filius similiter facit. Sed quia fundamentum Christianæ pietatis in cultu sacre Triadis positum est, voluit Christus ut in promptu semper haberemus, quàm arcta sit Filii cum Patre conjunctio; & idcirco omnia Patri accepta refert. Cum ab eo peteretur, nullâ Patris æterni factâ mentione, ut Jacobum & Joannem in regno suo unum à dextris & alterum à sinistris collocaret, respondit: *Sedere ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo.* Non spoliatur se Christus jure & potestate collocandi à dextris & à sinistris suis: nam coronam justitiæ reddet in illum diem justus judex, his qui diligunt adventum ejus. Sed Patri omnia, ut Filius consubstantialis, accepta refert. Quæsierant discipuli, quo tempore Filius mundum judicaturus, idque ex Filio scire ita avebant, ut de Patre, à quo Filius omnia accipit, nihil dicerent. Quid mirum igitur, si Christus & curiosam cupiditatem castigat; & infinitum amorem, quo Patrem prosequitur, omnia illi accepta referendo testatur?

Illud ergo: *Nemo scit*, aliter de Angelis, aliter de Filio dicitur: Angeli non sciunt diem & horam, quia hæc illis cognitio non concessa: Filius non scire dicitur, quia hæc non decrevit, nisi Patrem ea decernentem videndo.

Ei autem, à quo bonus magister vocabatur, respondet neminem esse bonum, nisi solum Deum, non quòd neget se esse bonum, sed quia boni nomine intelligit fontem & principium bonitatis, cujus Filius imago vocatur: vel potius ut juvenem illum ad sublimiorem sententiam vocaret. Nam cum ille, nullâ, ut verisimile est, divinitatis Christi cognitione imbutus, bonum illum magistrum appellaret; non tam hunc titulum rejicit Christus, quàm exilem sensum, quem ei adolescens adjungebat; nec bonum se esse negat, sed quo sensu bonus dicendus sit, edocet.

III. Triumphum inanem agit Crel-
 lius in his Apostoli verbis : *Deinde
 1. Cor. xv. 24. finis ; cum tradiderit regnum Deo & Pa-
 tri , cum evacuaverit omnem principa-
 tum , & potestatem , & virtutem . Oportet
 autem illum regnare , donec ponat omnes
 inimicos sub pedibus ejus . Cum autem di-
 cat : Omnia subiecta sunt ei ; sine dubio
 prater eum , qui subiecit ei omnia . Cum
 autem subiecta fuerint illi omnia : tunc
 & ipse Filius subiectus erit ei , qui subie-
 cit sibi omnia , ut sit Deus omnia in om-
 nibus .* Ex his duo colligit Crellius ,
 Christum non esse summum Deum ,
 primum quidem quia regnum suum
 Patri tradet , quo pacto potestatem suam
 dux , à rege bello alicui gerendo prefe-
 ctus , bello confecto regi tradit . Deinde ,
 quia ipse Dei Filius subjicietur aliquando
 ei , qui ipsi subjecerat omnia , nempe
 Patri .

Quòd spectat ad regnum Christi ;
 nihil absurdius , quàm finem huic re-
 gno præstitueret , cum Angelus teste-
 tur : *Et regni ejus non erit finis .* Illud :
Donec ponat inimicos , &c. confirmat &
 asseverat , quod fortasse dubium non-
 nullis videri potuisset , nempe eum re-
 gnaturum in medio inimicorum , ac
 potestates omnes & principatus sub-
 acturum . At necesse non fuit asseve-
 rare eum post debellatos hostes re-
 gnaturum ; cum manifestum sit multò
 majorem tunc regni ejus splendorem
 fore . Non enim regnum Patri suo tra-
 det , ut dux regi suo potestatem bello
 confecto resignat . Quidquid dux ar-
 mis subigit , regi subigit , non sibi . At
 Christus Ecclesiam acquisivit sangui-
 ne suo , accepit gentes hæreditatem
 suam , & possessionem suam terminos
 terræ . Quidquid Patris est , Filii etiam
 est , & vicissim ; quod quidem exemplo
 regis & ducis longè dissimillimum . Ita-
 que regnum Christus tradet , ut Filius
 Patri , quocum & cum Spiritu Sancto
 unum prorsus habet imperium .

Illud autem : *Tunc & ipse Filius sub-
 jicietur* , variis modis explicari potest :
 sed vehementer mihi arridet veterum
 sententia , qui Filium Patri subiectum
 iri existimant , quatenus illius corpus ,

quod est Ecclesia , omnibus tunc par-
 tibus absolutum Deo subjicietur . Ex
 futura enim illa subiectione Filii sequi-
 tur , eum nondum esse subiectum Pa-
 tri , & ex modo , quo nunc dicitur non
 esse subiectus , quonam modo aliquan-
 do subjiciendus sit , existimare possu-
 mus . At profectò aliud causæ esse non
 potest , cur Filius nondum subiectus sit
 Patri , nisi quia nondum omnia illius
 membra subiecta sunt . Adhuc illud
 corpus , *Crescit in augmentum Dei : ad-
 huc opus est Pastoribus & Doctoribus
 ad consummationem Sanctorum in opus mi-
 nisterii , in adificationem corporis Christi :
 donec occurramus omnes in unitatem fidei
 & agnitionis Filii Dei , in virum perfe-
 ctum , in mensuram ætatis plenitudinis
 Christi .* Confirmat hanc explicationem
 quod addit Apostolus : *Ut sit Deus om-
 nia in omnibus .* Quòd si ex Filii sub-
 jectione efficitur , ut sit Deus omnia
 in omnibus ; idcirco ergo nondum sub-
 jectus est Filius , quia nondum Deus
 est omnia in omnibus ; ac proinde
 futura illa subiectio nequaquam Filio
 tribuenda , quatenus est Deus , sed
 quatenus caput totius electorum cor-
 poris .

Quòd autem dicitur Deus omnia
 in omnibus , minimè putandum id de
 Deo Patre ita prædicari , ut Filius aut
 Spiritus Sanctus excludantur . De ipso
 Filio dicit Paulus : *Sed omnia , & in om-
 nibus Christus .* S. Joannes felicem il-
 lum statum describens , ait : *Ecce ta-
 bernaculum Dei cum hominibus , & habi-
 tabit cum eis . Et ipsi populus ejus erunt , &
 ipse Deus cum eis erit eorum Deus . Domi-
 nus Deus illuminabit illos , & regnabunt
 in sæcula sæculorum .* Sed hæc ad totam
 Trinitatem referenda patet ex pluri-
 bus aliis locis , velut cum ait : *Et tem-
 plum non vidi in ea : Dominus enim Deus
 omnipotens templum illius est , & Agnus .
 Et civitas non eget sole , neque lunâ , ut
 luceant in ea . Nam claritas Dei illumi-
 navit eam , & lucerna ejus est Agnus .
 Et ostendit mihi fluvium aqua vitæ , splen-
 didum tamquam crystallum , procedentem
 de sede Dei & Agni .*

IV. Sed quid necesse est longius

Coloss. ij.
19.

Ephes. iv.
12.

Coloss. iij.
11.

Apoc. xxj. 3.

Cap. xxij. 5.

Cap. xxj. 22.

Cap. xxij. 1.

immorari in explicandis testimoniis à Crellio objectis; cum pleraque certissima divinitatis Christi argumenta suppeditent. Jam in hunc usum ea adhibuimus, in quibus missus in hunc mundum à Patre, nihil facere à seipso posse, primogenitus creaturæ, imago Dei invisibilis, & Deo æqualis dicitur. Patrem Filio majorem dici observant Sancti Patres, quia Filius Patri consubstantialis: neque enim res creata cum creatore sic comparari possit, ut Deus Angelo vel homine major esse dicatur. Merito Filius, qui unum est cum Patre, qui est in Patre, & in quo Pater, merito, inquam, dicebat: *Solus non sum; sed ego, & qui misit me, Pater.*

Joan. viij.
16.

V. Ipsum etiam Mediatoris & Sacerdotis munus utramque naturam in Christo, divinam & humanam, demonstrat. Nam nec crucifigi poterat, nisi homo; nec mundare conscientiam nostram, nisi Deus incarnatus. Itaque functiones Mediatoris ex natura humana, pretium & meritum ex divina repeti debet. Hinc Scriptura sanguinis illius pretium ex divinitatis cum humanitate conjunctione repetit. Cur enim Paulus tam vehementer admiratur Christum factum esse obedientem usque ad mortem, mortem autem crucis; nisi quia, cum in forma Dei esset, formam servi accepit, ut pro nobis pateretur? Sic etiam in Epist. ad Coloss. *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum: qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt universa*, Coloss. j. 14.

Hebr. j. 3.

Et in Epistola ad Hebræos, Christum purificationem peccatorum per seipsum fecisse declarans, eum splendorem gloriæ, & figuram substantiæ Patris appellat; ut intelligamus non simplicis hominis, sed Filii Patri æqualis sanguinem pro nobis effusum esse. Nec aliam ob causam voluntariè peccantibus post acceptam notitiam veritatis tanta supplicia minatur. *Quanto magis putatis, inquit, deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit,*

Ibid. x. 29.

in quo sanctificatus est, & Spiritui gratia contumeliam fecerit?

In ipsis etiam locis, in quibus solam Christi carnem Apostoli prædicare videntur, non leve inest ipsius divinitatis argumentum. Sic cum dicit Paulus: *Unus Mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus*; cur tantopere asseverat Christum esse hominem? Nonne enim ridicula esset ejusmodi asseveratio de simplici homine, quem nemo hominem esse mirari possit? Sed cum æternus Dei Filius incarnari non dedignatus sit; habet illius humanitas mysterium longè maximum, quod numquam fatis admirari aut prædicare possumus. Quamobrem merito, Christi humanitas non sine asseveratione confirmatur cum in hoc loco tum in aliis similibus, in quibus factus dicitur ex semine Davidis secundum carnem, factus ex muliere, carni & sanguini communicasse, carne passus esse, in carne venisse. Observanda in primis hæc asseveratio, in his verbis Epistolæ ad Romanos: *Εἰ γὰρ τῷ τῷ ἐνὸς παρὰ πλῶματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἢ χάρις τῷ θεῷ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τῷ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπεείσαυσε.* Si enim unius delicto multi mortui sunt; multò magis gratia Dei & donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit?

1. Tim. ij. 5.

Rom. v. 15.

Frustra objicit Crellius Deum esse solum Patrem, quoniam inter hunc solum & homines Mediator debet appellari Christus, non inter personas tres, siue Deum universè, & eosdem homines, ne & suus Mediator sit, qui est secunda Trinitatis persona.

» Minimè verò absurdum est, inquit Petavius lib. III. de Trin. cap. ij. num. 8. Christum eundem, quæ homo est, inter Deum, adeoque seipsum, quæ Deus est, & peccatores homines esse Mediatorem: nihilo certè magis, quàm ut Verbum ac Deus est, esse suus, quæ est homo, procreatorem. Quamvis enim ambæ illæ naturæ in unam personam convenient; unaquæque tamen quod sibi proprium est retinet. Itaque

» Christus idem, quasi *Altissimus do-*
» *nat*, quasi homo precatur, ait Ambro-
» sius, lib. j. de Fide, cap. iv. quorum
» hoc interventoris ac mediatoris, il-
» lud Dei proprium est.

CAPUT XXIII.

De iis quæ contra Spiritum
Sanctum objicit Crellius.

I. Colligit plura testimonia, ut *Spiri-*
tum efficaciam esse probet: sed ea
nihil detrahunt de *Spiritus Sancti*
divinitate. II. Ridicula cavillatio
Christum debere esse *Filium Spiri-*
tus Sancti. III. Non favet Crellio,
quod *Spiritus Sanctus* donari dici-
tur. IV. Neque etiam quod *Chri-*
stus insufflando dederit Sanctum
Spiritum. V. Parvi refert, quid
Judæi senserint de *Spiritu Sancto*,
ante predicationem Christi & Apo-
stolorum.

I. **P**RÆCIPUUM impietatis suæ
præsidium constituit Crellius in
iis locis, in quibus *Spiritus Sanctus*
appellatur virtus, & hominibus donari
dicitur. Citat ergo hæc Christi verba:
Luc. xxiv. 49. *Et ego mitto promissum Patris mei in vos:*
vos autem sedete in civitate, quoaduf-
que induamini virtute ex alto. Spiritum
Sanctum similiter ab Angelo designari
Cap. j. 35. contendit: *Spiritus Sanctus superveniet*
in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.
1. Cor. ij. 4. Profert etiam illud Pauli: *Et sermomeus,*
& predicatio mea, non in persuasibilibus
humana sapientia verbis, sed in ostensio-
ne spiritus & virtutis, ut fides vestra
non sit in sapientia hominum, sed in
virtute Dei. His addit quæ Petrus de
Christo dixit: *Quomodo unxit eum Deus*
Spiritu Sancto & virtute: & quæ An-
gelus de Joanne Baptista: *Et ipse prae-*
bit ante illum in spiritu & virtute Elia.
Luc. j. 17. His testimoniis fretus pronuntiat Spi-
ritum Sanctum idem prorsus sonare,
ac virtutem & efficaciam: & quibus

in locis commemoratur Dei virtus,
velut cum ait Paulus, *secundum opera-*
tionem virtutis ejus, secundum virtutem
quæ operatur in nobis, Spiritum San-
ctum, incolumi sententiâ, reponi pos-
se, & vicissim ubi *Spiritus Sancti fit men-*
tio, si reposueris virtutem, sive efficaciam
divinam, divinumve afflatum, nullam
sententia diversitatem emergere.

Nihil profunt hæc nugæ Crellio,
cui, ut in re perspicua & manifesta,
optionem eligendi damus. Sive enim
Spiritum Sanctum appellari conten-
dat virtutem Altissimi, libenter id
concedemus: sed eodem sensu virtus
Altissimi vocabitur, quo ipse Christus
Dei virtus & Dei sapientia dicitur.
Sive his in locis virtutem non perso-
nam esse velit, sed idem prorsus ac
efficaciam; tunc facile patebit virtu-
tem Altissimi, virtutem ex alto, non
esse ipsam *Spiritus Sancti* personam,
sed virtutem, quam Deus operatur
per Spiritum Sanctum; unde Christus:
Accipietis virtutem supervenientis Spiritus
Sancti in vos. Et Paulus: *Ut det vobis*
secundum divitias gloriae suæ, virtute cor-
roborari per Spiritum Sanctum. Quare
nihil absurdius, quàm tradita à Crellio
regula, ut ubi mentio fit virtutis &
efficaciæ, ibi Spiritus, incolumi sen-
tentiâ, ponatur, & vicissim. Num enim
dici possit nos baptizari in nomine vir-
tutis, omnia operari unam & eandem
virtutem & efficaciam, singulis divi-
dentem prout vult, virtutem & effi-
cientiam omnia scrutari, etiam pro-
funda Dei, efficaciam efficaciam super-
venire in nos, ac efficacia nos robo-
rari per efficaciam. Nemo non videt
quàm absurda sit futura loquendi ra-
tio, si in his locis & in pluribus aliis
similibus *Spiritus Sancti* loco substitua-
tur virtus Dei & efficacia. Quod si
interdum *Spiritus* nomen substituere
virtuti licet, & vicissim; inde non ma-
gis sequitur Spiritum Sanctum non esse
personam, quàm ipsum Christum per-
sonam non esse, quia quæ gratiæ tri-
buuntur, ea Christo tribuere possumus,
& vicissim. Nam cum ait Paulus: *Qui*
operatus est Petro in Apostolatum circum-
cisionis,

Act. j. 8.
Ephes. iij.
16.

Gal. ij. 8.

cisionis, operatus est & mihi inter gentes, idem est ac si dixisset, gratia, quæ operata est; & quod ait: Non ego autem, sed gratia Dei mecum, idem valet ac Christus mecum.

1. Cor. xv.
10.

Cap. vij.

II. Non digna est quæ seriò refellatur alia Crellii cavillatio, qui instar rei exploratæ statuens, quod maximè ab illius adversariis negatur, nempe Christum Dei Filium esse, quia de Spiritu Sancto conceptus est, eum Spiritus Sancti potius quàm Patris Filium esse pronuntiat, si Spiritus Sanctus persona sit. Tempus terti non debet in ejusmodi nugis excutiendis; cum præsertim satis superque probaverim Christum non idcirco, ut volunt Sociniani, Filium Dei esse, quia illius corpus Spiritus Sancti omnipotentiam formatum fuit in utero Virginis; sed quia totam ab æterno Patris substantiam nascendo accepit.

Cap. viij.

III. Ecce aliud Crellii acumen. Divinitatem Sancti Spiritus, hoc argumento oppugnat, quod hominibus à Deo donetur. » Deus summus, inquit, » à nemine cuiquam datur aut donatur, à nemine precibus impetratur. » Nam primum omne donum & quidquid precibus impetratur, est in potestate donantis. . . . Quid, quod donum sit etiam illius, cui donatur, » ita ut ab eo possideatur. Præterea » quorsum tantum homini daretur donum? Quis illius fructus?

Lib. VIII.
de Trin. cap.
iv. & seqq.

Cap. viij.
pag 75.

Cum Petavius uberrimè ex Scripturæ Patrumque testimoniis demonstraverit Spiritus Sancti substantiam ipsam donum esse, illamque ad justos & adoptivos Dei filios efficiendos divinitus infundi, ut sit formæ cujusdam instar, quæ status ille constat; non magni faciendæ Crellii disputationes adversus eos, qui in ea re explicanda aliam ac Petavius viam sequuti sunt. Sed quia in his disputationibus contendit Crellius Spiritus Sancti nomine, cum is nobis dari, à nobis accipi, & haberi dicitur, intelligi divinum ac sanctum quemdam afflatum, seu vim quamdam à Deo manantem, quæ hominibus veluti inspiretur; examinandum nobis est, quibusnam ratio-

num momentis hanc prætexat impietatem.

Commentum probare aggreditur primò quidem ex Christi insufflatione in discipulos, cum dixit eis: *Accipite Spiritum Sanctum.* » Quid enim eâ actione, inquit Crellius, aliud indicare voluit, quàm se illos diviniore & occultiori quâdam ratione afflatum, & vim quamdam cœlestem iis inspiraturum? » Præterea statuit Christum & Apostolos hanc Spiritus vocem non alio usurpasse sensu, quàm qui Judæis notus erat. Non enim obscuram fuisse hanc vocem, sed potius ita claram & perspicuam, ut Joannes de Spiritu dicta esse admoneat, quæ Christus subobscurè de fluminibus aquæ vivæ dixerat. Christus ipse, cum Paracliti voce utitur, statim addit explicandi causâ, hunc Paraclitum esse Spiritum veritatis, Spiritum Sanctum. Porro Judæos pronuntiat Crellius, Spiritus nomine, personam divinam minime intellexisse, quippe cum *ne vestigium quidem illius opinionis inter Judæos post id tempus remanserit, nec in illis appareat, qui illis temporibus proximi fuerunt; nec ulli cordato homini persuaderi possit sua illos dogmata ab omnibus vulgò recepta ejurasse, ut Christianis agrè facerent.* Nihil ergo aliud illos Spiritus nomine intellexisse concludit, quàm afflatum divinum, id nempe quod & Hebrææ vocis, quæ Spiritus denotatur, & Græcæ & Latine origo indicat.

Joan. xx. 22.

Joan. vij. 39.

Cap. xiv. 18.
& 26.
Cap. xv. 26.

Satis est ad refellendum Crellium ostendere, nihil de Spiritu Sancto dici, quod non de Filio dictum sit. Nonne enim sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret? Nonne Filius datus est nobis? Reges & Prophetæ qui ea videre voluerunt, quæ videbant Christi discipuli, nonne votis & precibus Filii adventum prosequerantur? Frustra reponit Crellius ne ipsum quidem Filium esse summum Deum, ac præterea alio modo ac Spiritum dari. Frustra, inquam, hæc effutit, tum quia recusare non potest, quin causâ penitus cadat, ac Sancti Spiritus divinitas in tuto sit, si eadem

Joan. iij. 16.

Isai. ix. 6.

Ibid. p. 78.
& 79.

de Spiritu ac de Filio dicta esse constet; tum quia modus ipse, quo Spiritus Sanctus datur, personam hunc esse divinam demonstrat. Sic enim datur, ut inhabitet in nobis tamquam in templo, ac dispersos toto orbe Apostolos doceat omnem veritatem: sic datur, ut manifestè distinguatur à donis quæ singulis distribuit, prout vult. Hæc autem eccui alii convenient, nisi divinæ personæ?

Sed objicit Crellius, si *Spiritus Sanctus persona infinita sit, nihil necesse esse eam hominibus dari, ut in illis existat atque habitet: imo ne posse quidem dari, siquidem semper in illis fuit, & ob infinitatem suam non potuit non esse.* Sed nescit aut scire non vult, quid doceat Christiana religio. Etsi enim Spiritus Domini replevit orbem terrarum, minimè id obstat, quominus singulari modo conjungatur cum iis quos sanctificat. Quod si de illius immensitate detrahit hæc veniendi & habitandi ratio; deneganda esset ipsi etiam Patri & Filio immensitas. De se enim & de Patre ait Christus: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.*

Joan. xiv.
23.

Tract. 121.

IV. Christus insufflando in discipulos significavit, ut ait S. Augustinus, *Spiritum Sanctum non Patris solius esse Spiritum, sed & suum.* Suam ipse causam prodit Crellius, sibi que divinitatis Christi negandæ locum præcludit, dum statuit Christum insufflando significare voluisse, se Apostolos *divinior quâdam ratione afflaturum, & vim quamdam cælestem iis inspiraturum.* Quis enim hæc præstare possit, nisi omnipotens Deus? Quod autem spectat ad Spiritum Sanctum, perabsurdè ex insufflatione concludit Crellius eum esse rem inanimam. Demonstrat S. Basilii in libro de Spiritu Sancto, nihil esse absurdius, quàm ex figuris, quæ nonnumquam res abjectæ & viles fuerunt, majestatem mysteriorum nostrorum deprimere. Nam si tanta statuitur inter figuram & rem repræsentatam necessitudo, quantam inter Spiritum

Sanctum & insufflationem statuit Crellius, pari jure licebit igneam Dei substantiam fingere, propterea quod sub specie rubi ardentis præsentiam suam declaravit. Jam observavimus Spiritum Sanctum à Christo apud Joannem cum vento comparari. Sed tamen illo ipso in loco, ubi hæc instituitur comparatio, Spiritum Sanctum esse personam clarè perspicitur: siquidem Spiritus Spiritum generans dicitur, ac carni opponitur ex qua, quod nascitur, caro est.

Joan. iij. 8.

V. Nequaquam in ea re situs est controversiæ cardo, utrum Judæi, antequàm Christus prædicaret Evangelium, ea de Spiritu Sancto senserint, quæ Christus & Apostoli prædicarunt. Fieri enim potuit ut, cum multa Christus doceret, quæ hæcenus inaudita Judæis fuerant, hujus quoque dogmatis illorum aures jejunæ prorsus essent. Si Judæos, dum in cultu exteriore acquiescunt, & in justitia sua fiduciam ponunt, latuere tam multa tamque præclara de Christi divinitate & passione ac cruce testimonia; non valdè mirarer abscondita illis fuisse, quæ de Spiritu Sancto in Scripturis dicuntur. Satis est, ad plenam doctrinæ Catholicæ defensionem, Christi & Apostolorum de Spiritu, ut de persona divina, constans & eadem semper prædicatio, id quod suprâ pluribus demonstratum est. Qualis autem Spiritus Sancti notio animis audientium injecta fuerit, indicium faciunt ii, quos cum Paulus sic interrogasset: *Si Spiritum Sanctum accepistis credentes, responderunt: Αλλ' εδὲ εἰ Πνεῦμα ἄγιον ἔστω, ἠκούσαμεν, Sed neque si Spiritus Sanctus est, audivimus.* Nondum ea audiverant quæ de Spiritu Sancto, ut duabus aliis personis, consubstantiali dicuntur: sed tamen primâ auditione personam illum esse intelligunt: non enim dicunt: *Sed neque quid sit Spiritus Sanctus, audivimus*, quod quidem de vi quadam inanima dici posset: sed: *Neque si Spiritus Sanctus est, audivimus*: quod rem per se subsistentem demonstrat. Quantò magis eam-

Act. xix. 2.

dem notionem audientium animis in-
sculpsit tot præclarissima, de Spi-
ritûs Sancti divinitate, & cum Patre
& Filio æqualitate, testimonia?

CAPUT XXIV.

Omnia Unitariorum artificia, &
in eludendis testimoniis quæ
manifesta sunt, & in iis quæ
videntur obscura jactitandis,
breviter exponuntur ac refel-
luntur.

- I. *Parùm prodest Unitariis testimo-
nia Scripturæ eludere conari, quia
omnia eludere non possunt.* II. *Dum
testimonia Scripturæ similibus testi-
moniis eludere volunt, nullum si-
mile proferunt.* III. *Testimoniorum
Scripturæ seriem penitus pervertunt.*
IV. *Hinc cùm unum aliquod im-
pugnant, innumera alia animo ob-
versantia eorum astutias refellunt.*
V. *Nulla possunt colligere testimo-
nia, quibus in medio positis, eorum
sententia animis audientium obver-
setur: contra Catholici.* VI. *Testi-
monia, quibus nitimur, instar prin-
cipiorum habenda: instar difficulta-
tum, ea quæ ab Unitariis objiciun-
tur.* VII. *Iniquè ergo principia ex
difficultatibus explicare tendunt.*

I. **H**UNC primum librum con-
cludere libet nonnullis obser-
vationibus, quæ ad omnia Unitario-
rum artificia uno veluti in conspectu
ponenda satis aptæ videntur. Argu-
tiarum operam & oleum in duabus
rebus ponunt; in eludendis Scripturæ
testimoniis, quæ divinitatem Christi
& Spiritûs Sancti demonstrant; in aliis
nonnullis objiciendis, quæ huic do-
gmati non favere existimant. Satis il-
los in utroque genere confutatos spe-
ro: sed quia non semper necessarium

esse duxi omnes eorum ratiunculas
figillatim excutere, nonnulla hoc loco
appingam, quæ instar responsi omni-
bus eorum tricis ac verborum tendi-
culis adhiberi possunt.

Quòd spectat ad illorum in eluden-
da Scriptura conatus; illud 1°. per-
spicitur, non omnia ab eis attentari,
sed satis multa ad illos refellendos in-
tegra relinqui. Ex testimoniis, in qui-
bus Christus Deus dicitur, nonnulla
de Christo dicta esse negant; sed quid
hoc illis prodest, cùm in pluribus aliis
hoc nomen ei deferri fateantur? Om-
nes enim Unitarii, si fortè recentem
illum Artemonium excipias, de quo
suprà loquutus sum, Christum Deum
esse, & Deum in Scripturis vocari
fatentur. Nonnulli à Christo abstra-
here conati sunt illud Psalmi cj. *Ini-
tio tu, Domine, terram fundasti; & opera
manuum tuarum sunt cæli, &c.* Sed
etiamsi hunc locum eripere possent,
num idcirco tot alia eriperent, in
quibus omnia per Christum creata
legimus?

Præcipuè verò insudant in detor-
quendis ad alienos sensus testimoniis,
ex quibus Verbum & Dei Filium, è cælo
in hunc mundum venisse, & hominem
factum esse constat. Sed etiamsi ali-
quid eis succederet, innectendis diffi-
cultatibus & tenebris injiciendis; nihil
amplius requirerem ad nodos solven-
dos & lucem affundendam, quàm
quod ipsi ex alia parte concedunt,
Christum adorandum esse, nosque in
illius nomine baptizari, in eum cre-
dere & sperare debere, eumque mi-
racula, non ut eos qui plantant & ri-
gant, sed ut eum, qui incrementum
dat, fecisse, ac summâ illâ potestate
præditum esse, quâ corpora nostra
resuscitabit, quâque etiam possit sibi
subjicere omnia. Quamvis enim nec
Christum, ut religio jubet, adorare,
nec ei divina illa attributa, ut par est,
deferre possint; quia tamen hæc negare
non audent; eorum labores in fumum
abeunt, ac frustra apertissima de Deo
incarnato testimonia eludere conan-
tur, dum ea Christo deferre coguntur,

quæ non possunt nisi Deo incarnato convenire.

II. 2°. Socinianis argutiis hoc maximum vitium inest, quod, cum Scripturæ testimonia similibus testimoniis eludere conentur, nullum umquam simile proferant. Sic enim semper ratiocinantur; quasi ea, quæ de Christo dicuntur, semel tantum & obiter dicta essent; quasi non asseveranter loquutus esset Christus; quasi non idem semper & coram discipulis, & coram Judæis differuisset; quasi non illius dicta confirmassent Evangelistæ, & alii Scriptores Novi Testamenti; quasi non ipse Christus ejusque discipuli hanc doctrinam omnibus credendam proposuissent.

III. 3°. Constat Catholica doctrina ex plurimis testimoniis mirificè inter se nexis, & in unam ac eandem sententiam conspirantibus. Nam cum Christus dicitur ante Abraham fuisse, è cælo venisse, Filius Dei esse, qui in hunc mundum venit, quique, cum in forma Dei esset, formam servi assumpsit; cum Verbum appellatur, quod in principio erat apud Deum, & caro factum est, & habitavit in nobis; perspicua est & manifesta ejusmodi testimoniorum consensio. At Unitarii sic ea conantur figillatim eludere, ut omnem illorum seriem & juncturam evertant. Alia enim est apud eos sententia, cum Christus è cælo descendisse dicitur, alia cum Filius Dei esse, qui in hunc mundum venit. Non in eadem sententiam accipiunt illud: *Verbum caro factum est*, ac illud: *Qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se equalem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens*, &c. Non idem sonat illud: *Filius Dei sum*, ac: *Ego & Pater unum sumus*; neque hæc verba: *Qui videt me, videt & Patrem meum*, idem valent ac illa: *Ego in Patre, & Pater in me est*.

IV. 4°. Ex his patet ab Unitariis, quoties aliquod Scripturæ testimonium oppugnant, postulandum esse, ut nullam huic testimonio cum tot aliis simillimis necessitudinem esse demon-

strent. Quamdiu id non facient, nemo est qui, si ratione suâ & judicio utatur, non omnia illorum tentamenta alto vultu rejicere debeat. Si quis effutiat Verbum, per quod omnia facta sunt, quodque caro factum est, aut simplicem hominem esse, aut rationem Dei in simplici homine habitantem; quid possint ejusmodi nugæ contra testimonium & suâ sponte præclarissimum, & arctissimè cum pluribus aliis conjunctum?

Hujus rei exemplum petere licet ex eorum de Christi morte sententia, quem quidem pro nobis satisfecisse negant Sociniani, inchoatè tantum satisfecisse contendunt Remonstrantes. Cum legimus in Scripturis Christum pro omnibus mortuum esse, unâ oblatione æternam redemptionem invenisse, ac per eum hominem de integro creatum fuisse; sunt hæc quidem magna & mirabilia; sed tamen non est cur diffidamus, aut fidem derogemus. Demonstrant enim Scripturæ tanti beneficii auctorem Dei Filium & Deum Verbum esse, per quod omnia creata sunt. Quid mirum, si Patrem Filius crucifixus placat; si inter Deum & hominem Deus & homo Mediator; si per eum renovamur, per quem ab initio creati sumus? Similiter cum audimus æternum Dei Filium & splendorem paternæ substantiæ, per quem sæcula facta sunt, hominem factum esse; miramur, & stupemus tantum mysterium: sed tamen causa subjicitur Dei caritate dignissima: iratus homini Deus placandus erat, & injuriis ei illatis satisfactio rependenda: perditus homo salvandus. Mirificè ergo apta & nexa sunt, quæ in Scripturis de Dei crucifixi majestate, & de illius adventûs causa & mortis fructibus narrantur. At eadem doctrina penitus à Socinianis & Remonstrantibus divellitur. Nam quæ in Scripturis de Christi divinitate dicuntur, nullam prorsus affinitatem habent cum sanguinis, quo redempti sumus, pretio. Deus, secundum Socinianos, iratus nobis non erat: nulla ei satisfactio rependenda: in-

choatâ & imperfectâ, secundum Remonstrantes, contentus erat. Negant utrique ita perditum fuisse hominem, ut ei opus esset omnipotenti illâ gratiâ, quæ eum è tenebris in lucem, ex morte ad vitam revocaret. Sic etiam cum Christi sanguis dicitur emundare conscientiam nostram ab operibus mortuis; cum Christus pro nobis mortuus esse, semetipsum obtulisse, unâ oblatione consummasse in æternum sanctificatos, ac suo nos livore sanasse dicitur; præclaræ illæ notiones nullam cognationem habent cum testimoniis de Verbo carne facto, de Deo in carne manifestato, de Filio Dei, qui, cum in forma Dei esset, formam servi accepit. In his enim testimoniis Unitarii non æternum Filium adorant, sed simplicem hominem comminiscuntur, quem dictu absurdum est pro nobis mortuum esse, nosque livore suo sanasse.

Itaque eorum argutiæ fastidium non stultissimo cuique movere debent. Cum enim eludere conantur Scripturæ de Christi divinitate testimonia, meminisse debemus admirabile illud opus, quod Deus per Christum perfecit; nec per simplicem hominem, nec per rem creatam perfici potuisse. Cum autem industriam suam convertunt adversus æternam redemptionem à Christo inventam; obversetur animis nostris Verbum caro factum, Deus manifestatus in carne; & cum illius incarnationis & mortis causam aliquam esse oporteat, quæ tantâ majestate digna sit; sordebit quod fingunt Unitarii, eum moriendo non satisfecisse pro nobis, aut non plenè satisfecisse.

V. Non felicius succedit Socinianis in objiciendis Scripturæ testimoniis, quæ secum facere dictitant, quàm in iis, quibus premuntur, detorquendis. Inest 1°. hoc maximum discrimen inter Catholicam doctrinam & hæretica commenta, quòd objecta ab hæreticis testimonia, nequaquam illorum sententiæ notionem animis injiciant: Ecclesia autem Scripturis ad dogma-

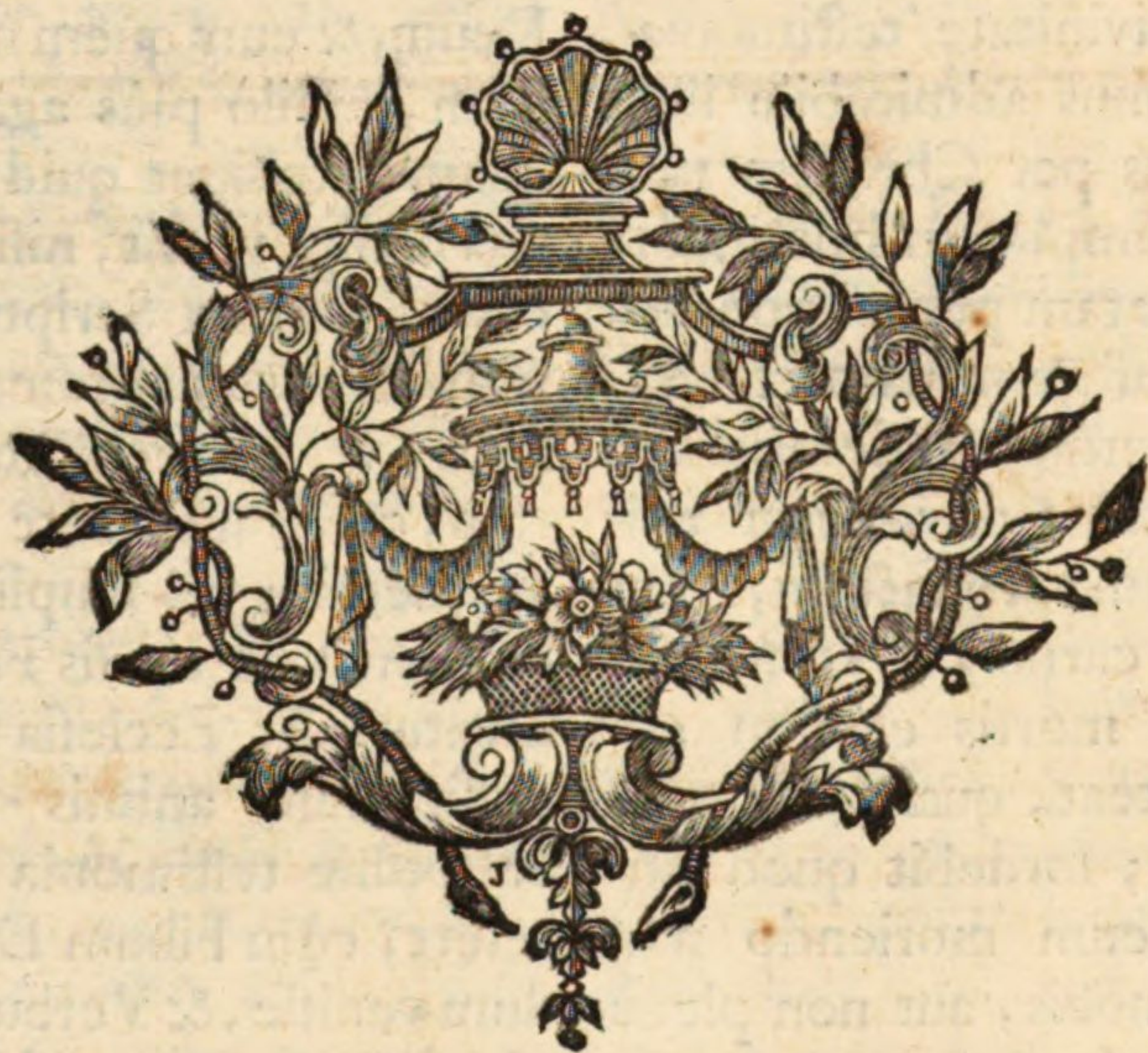
tum suorum expositionem percommode utatur. Quænam enim ex Scripturis testimonia eruere possint, quibus in medio positis statim Ariana aut Sociniana sententia audientium animis obversetur? Sive illa proferant: *Pater major me est: Ideoque & quod ex te nascetur Sanctum, vocabitur Filius Dei: Hæc est vita æterna; ut cognoscant te, solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum*; sive alia quælibet similia colligant; num idcirco intelligent qui audiunt, Christum à Deo ante omnia creatum fuisse, & in aliis rebus creandis instrumenti vices sustinuisse, ut volunt Ariani: vel in eo, ut placet Socinianis, unicam esse naturam, eumque Filium Dei esse, quia natus est ex Virgine, & magnum munus sustinuit, & resurrexit, ac principatum accepit. Quinetiam si asseverent, si ad credendum hortentur Patrem esse majorem Filio, quòd ex Virgine natum est Sanctum, vocatum esse Filium Dei, hanc esse vitam æternam, ut cognoscamus Patrem, solum verum Deum, & eum quem misit Jesum Christum, nihilò plus agent. Nemo unquam intelliget quid ex his testimoniis colligi velint, nisi plura alia adjiciant, non ex Scripturis, sed ex eorum cerebro depromta; nempe Christum, vel perfectissimam esse creaturam, quâ ministrante res cæteræ creatæ fuerint; vel simplicem hominem, qui certis de causis Filius Dei & Deus dicatur. At Ecclesia doctrinam suam audientium animis imprimit, cum Scripturæ testimonia totidem verbis refert, cum Filium Dei in hunc mundum venisse, & Verbum per quod omnia facta sunt, quod in principio erat apud Deum & Deus erat, carnem factum esse, & formam servi assumisse docet. Nemo est qui, hæc audiens, non imbuatur Christianæ doctrinæ cognitione; & quò major adhibebitur asseveratio, eò magis doctrina inculcabitur. Ne ipsi quidem adversarii id negare possint, si hæc testimonia constanter & asseveranter proferantur, nec quidquam eludendi & detorquendi causâ

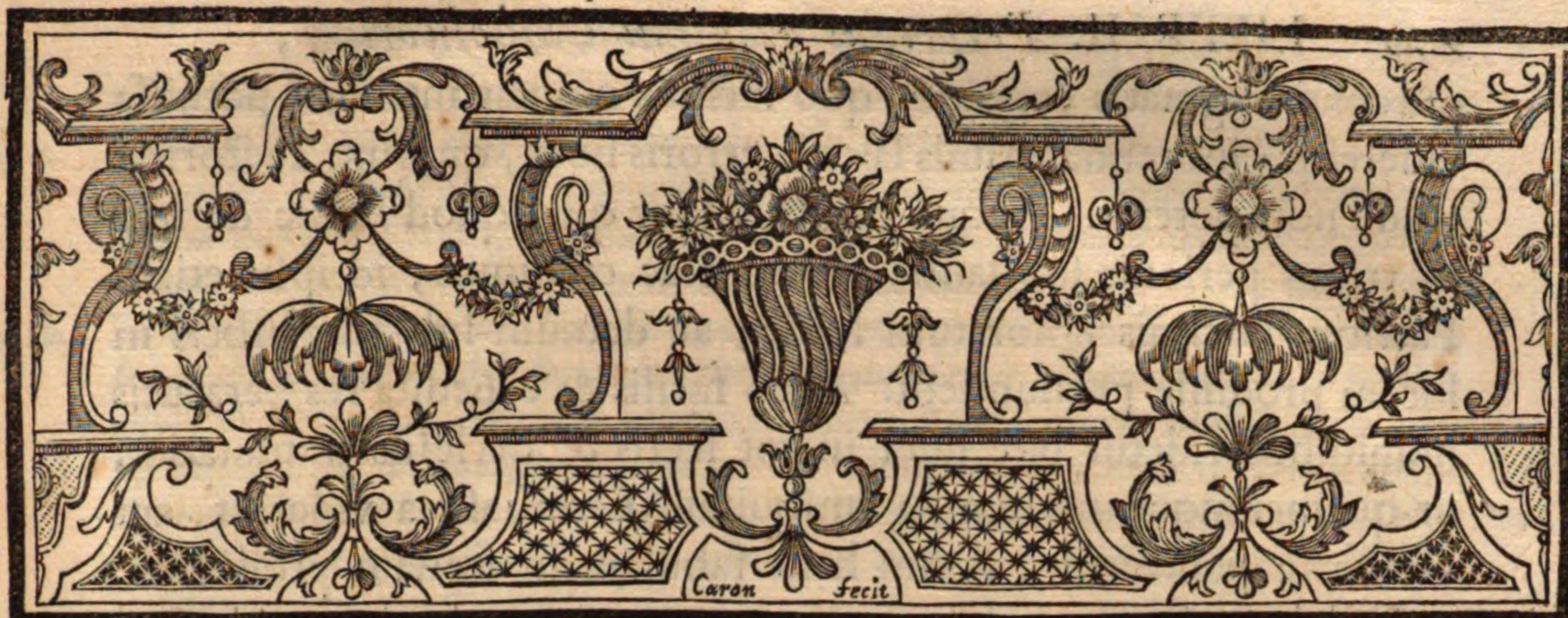
addatur, neminem fore, qui his audiendis Catholicam doctrinam animo non percipiat.

VI. 2°. Ex hac observatione aliam suâ sponte consequentem deducimus. Cùm testimonia, quæ ad demonstrandam Christi divinitatem proferimus, & inter se apta & nexa sint, & certæ cujusdam doctrinæ notionem animis afferant; veluti explorata quædam & aperta principia existimari debent. Quæ autem ab adversariis obijciuntur loca, ea instar principiorum adhiberi non possunt, sed tantum in obscuris & difficilibus locis numerari; quippe cùm nec Arianam per se nec Socinianam sententiam exhibeant, neque ad hos errores torqueri possint, nisi multa dicantur, quæ è Scripturis petita non sunt; ac præterea summam perturbationem & distractionem, prout

explicantur ab Unitariis, in aliâ testimonia, quorum mirifica est connexio, inducant.

VII. 3°. Inde patet quò redeat tota Unitariorum disputandi ratio. Nimirum aperta & manifesta principia ex obscuris & difficilibus locis explicare tentant: vel potius, cùm nihil eis supersit in Scripturis, quod instar principii usurpare possint, ingenii sui commenta instar principiorum statuunt, ac deinde præsidium sibi ex locis Scripturæ obscurioribus petunt. At Catholici, si quid dicant de mysterio sanctissimæ Trinitatis, id non solum aptum & accommodatum est ad eam notionem, quam Scripturæ testimonia afferunt, sed etiam ex perpetua & constanti traditione desumptum; id quod nunc, Deo adjuvante, aggrediar demonstrare.

DIVINITAS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Manifesta in Scripturis & Traditione.

LIBER SECUNDUS.

*In quo Christi Divinitas demonstratur ex perpetuo
omnium Catholicorum, inter se & cum
pluribus sectis, consensu.*

EFELLENTUR, in hoc secundo Libro, non p̄auca Socinianorum commenta : quòd neminem ante Justinum fuisse volunt, qui Verbum Dei incarnatum & hominem factum diceret : quòd vulgus nihil in his rebus vidisse, nullâ hujus dogmatis cognitione imbutum fuisse fingunt : quòd Ecclesias omnes, sæculo secundo exeunte, à Philosophis Christianis in novitatem ; quarto ineunte, à Patribus Nicænis in alium errorem inductas fuisse pronuntiant. Indigna fanè hominibus eruditis somnia, sed tamen necessaria ad defensionem erroris. Nam Christum ante Mariam exstitisse negantibus nugator videri debuit Justinus, nugatores cæteri Religionis defensores ; deneganda fuit Christianæ plebi

præcipui dogmatis cognitio, quò faciliùs novitas insinuari potuisse videretur; inurenda primis sæculis erroris nota, quorum auctoritas eludi non poterat. Neque etiam defunt qui, quod hodie de una in tribus personis substantia tenemus ac credimus, id ipsis etiam Patribus Nicænis ignoratum fuisse, ac demùm sub scholasticis in lucem prodiisse pronuntient. Adeò facilis & expedita res peracutis hominibus videtur hæc fidei in tot sectis & Ecclesiis immutatio, ut quemcumque nodum in antiquitate Ecclesiastica viderint, aut vidisse se putaverint, statim hanc fabulam in scenam producant.

Videbitur fortè tot absurdarum rerum confutatio parum idonea, quæ legentium animos moretur; sed tamen eam refellendi viam inire conabimur, quæ & ad antiquitatis illustrationem aliquid afferre possit, & dogmatis Catholici perpetuitatem uno in conspectu atque in clarissima luce ponere. Putidum de Justino mendacium convincent Apostolorum discipuli Sancto Martyre seniores: Judæi atque Ethnici testes ejusdem rei advocabuntur. Catholicum dogma vulgi animis impressum & insculptum fuisse pluribus argumentis & testimoniis & exemplis constabit. Simili modo Ecclesiarum omnium inter se consensus exponetur. Veniam deinde ad sectas ab Ecclesia dissidentes, quæcumque ante Concilium Nicænum prodierunt; earumque de Christi divinitate sententiam, quàm potero accuratissimè, persequar. Denique quid habeat incommodi & absurdi fabulosa illa immutatio, quæ tot Ecclesiis & sectis in re longè gravissima affingitur; quid valeat earundem Ecclesiarum & sectarum consensus, ad veritatis demonstrationem, paucis examinabitur.

CAPUT I.

Quàm absurdè dicunt Unitarii Justinum primum fuisse,
qui Christum doceret Verbum illud esse,
per quod omnia creata sunt.

- I. *Hoc commentum refellitur ex Scriptoribus Sancto Martyre senioribus.*
- II. *Ex colloquio senis Christiani cum Justino nondum Christiano.* III. *Ex testimoniis Presbyteri Apostolorum discipuli apud Irenæum.* IV. *Idem testatur, qui Testamenta 12. Patriarchis supposuit.* V. *Sententia Auctoris versus Sibyllinorum.* VI. *De Montano, & Auctore Predicationis Petri.* VII. *Ex his testimoniis, quid Apostoli docuerint, certò cognoscitur.*

I. **V**ix umquam impudentiùs tiarunt, qui Christum Verbum illud mentiti sunt Sociniani, quàm esse dixerit, per quod omnia creata. cum Justinum primum fuisse pronun- Nam ante Justinum S. Barnabas dixerat

Cap. v.

xerat in Epistola, quæ ejus nomen præfert, Christum esse *Dominum orbis terrarum, cui dixit Deus, ante constitutionem mundi*: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.

Cap. xix.

Dixerat idem *Deum non venisse vocare secundum personam, sed super quos Spiritum preparaverat*. Dixerat Hernias lib. III. cap. ix. *Filium Dei omni creaturâ antiquiorem esse, ita ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam creaturam*. S. Clemens *Dei passionis* Corinthiis in memoriam redegerat in Epist. 1. ad eosdem Corinthios cap. ij. S. Ignatius Christum appellaverat *Deum in utero gestatum* in Epist. ad Ephes. num. 18. *Verbum æternum ab uno Patre prodiens, & in uno existens, eumque comprehendens*, Epist. ad Magnesianos num. 8. Sed de his Scriptoribus alius erit agendi locus, eorumque doctrinæ pluribus exponendæ. Nunc alii hujus sententiæ Auctores proferendi, quos valdè dubito, an animadverterint Sociniani, sibi que objectum iri prospexerint.

II. Ipse Justinus litteris mandavit præclarum senis Christiani testimonium, quo primùm hortante & docente Christum cognovit. Deditus erat Philosophiæ Platoniciæ Justinus, cùmque meditandi causâ quodam die in locum mari proximum venisset, occurrit ei senex ille, cujus in vultu comis residebat severitas. Is Justinum compellat: ac ubi Platoniciæ Philosophiæ studiosum cognovit, oblata utitur facultate religionis Philosophiâ melioris prædicandæ. Cùm enim Justinus ex Dei cognitione, quam sibi auctore ingenio assequutus videbatur, magnos spiritus sibi sumeret; ejus errorem minuere conatur senex, eumque sic alloquitur: *Τίς ἐν ἡμῖν, ἔλεγε, συγγενεῖα πρὸς τὸν Θεὸν ὅστις; ἢ καὶ ἡ ψυχὴ θεῖα καὶ ἀθάνατος ὅστις, καὶ αὐτὴ τῆ βασιλικῆς νύμερος, καὶ ὡς ἐκεῖν ὁρᾷ τὸν Θεόν, ἔτω καὶ ἡμῖν ἐφικτὸν πρὸς ἡμετέρῳ νῶ συλλαβεῖν τὸ θεῖον, & ταντεῦθεν ἡδὴ εὐδαιμονεῖν.*

» Quænam igitur nobis, aiebat, cum Deo cognatio est? An ipsa quoque anima divina & immortalis est, & ipsius Regiæ mentis particula; &

quemadmodum illa videt Deum, sic & nos consequi possumus, ut divinum numen mente nostrâ complectamur, jamque inde simus beati? Regia illa mens Spiritus Sanctus est, de quo paulò ante dicebat senex: *An Deum videbit aliquando humana mens, Spiritu Sancto non exornata?*

Idem senex Christum Dei Filium à Prophetis prænuntiatum docet; sed hoc titulo non simplicem hominem de Spiritu Sancto conceptum designat, sed verum & æternum Dei Filium, qui unâ cum Patre invocandus sit, unâ cum Patre operetur, & creatas mentes veritatis luce collustret. Sic enim à Justino discedens perorat: *εὐχε δέ σοι πρὸ πάντων φωτὸς ανοιχθῆναι πύλας. Οὐ γὰρ συνοπτὰ, ἐδὲ συννοητὰ πᾶσιν ὅστις, εἰ μὴ τὰς Θεὸς δῶ συνίεναι καὶ ὁ Χριστὸς αὐτῶ.* » Ante omnia precare, ut tibi lucis portæ recludantur. Neque enim hæc quisquam perspicere & intelligere possit, nisi cui Deus intelligere dederit & Christus ejus.

Quinetiam ad hunc senem referre possumus omnem Justiniani doctrinam de Filio Dei: nam de illius incarnatione pluribus senem differuisse perspicitur cùm ex hoc dialogi loco, ubi Justinus multa illius dicta à se prætermitti monet, tum ex alio num. 23. ubi hanc senis sententiam refert: *Si ante Abraham opus non fuit circumcisione, nec ante Moysen Sabbatismo, & feriis, & oblationibus; neque etiam nunc, postquam secundum Dei voluntatem sine peccato ex Virgine generis Abrahamæ genitus est Filius Dei Jesus Christus, similiter opus est his rebus.* Quibus verbis discretè asseritur Filium Dei non esse simplicem hominem ex Virgine genitum, sed ut Patri morem gereret, nasci ex Virgine non dedignatum esse. Hanc in sententiam ipse Trypho eadem verba accepit; siquidem rogat Justinum num. 63. ut Christum ex Virgine hominem nasci secundum Patris voluntatem non dedignatum esse demonstret.

III. Suppeditat nobis Irenæus alium Apostolorum discipulum, ex quo multa

Num. 7.

Just. Dial. n. 4.

olim audita commemorat. Hunc Apostolorum discipulum vocat, lib. IV. cap. xxxij. Presbyterum cap. xxvij. ubi non solum *ab his qui Apostolos viderant, sed & ab his qui didicerant*, id est, à discipulis Domini eruditum illum fuisse testatur. Sic igitur hunc Presbyterum loquentem inducit in eodem cap. xxvij. » Regina Austri à finibus terræ veniebat ad eum (Salomonem) sapientiam, quæ in eo erat, scitura. Quam & Dominus ait resurrecturam cum eorum natione, qui audiunt sermones ejus, & non credunt in eum, & adjudicaturam eos: quoniam illa quidem subiecta est annuntiata sapientiæ per servum Dei: hi verò eam, quæ à Filio dabatur, contemserunt sapientiam. Salomon enim servus erat: Christus verò Filius Dei & Dominus Salomonis.

Aliter profectò de Filio Dei sentiebat Apostolorum discipulus, ac Ariani & Sociniani. Nam servum opponit Filio, & ex eo quòd Christus Dei Filius sit, sapientiam ab eo non prædicari tantum, sed etiam donari concludit. At hæc divinæ naturæ proprietas optimè illa quidem in veri & æterni Filii notionem includitur; nequaquam autem similiter deducetur, aut ex creaturæ præstantissimæ notione, aut ex conceptione de Spiritu Sancto, Messias munere, Resurrectione, principatu à Patre accepto.

Non minoris sunt momenti, quæ ab eodem Presbytero accepta narrat Irenæus, cap. xxxj. » Talia quædam, inquit, enarrans de antiquis Presbyteris reficiebat nos, & dicebat: De eisdem delictis, de quibus ipsæ Scripturæ increpabant Patriarchas & Prophetas, nos non oportet exprobrare eis, neque fieri similes Cham. » Tum paucis interjectis venit ad Loth ejusque filias, quarum verba: *Pater noster senior est, & nemo est super terram, qui intret ad nos*, allegoricè interpretari, & peccatum cum patre admissum excusare conatur. » Illæ quidem, inquit, filiæ secundum sim-

plicitatem & innocentiam putantes universos homines periisse, quemadmodum Sodomitas, & in universam terram iracundiam Dei supervenisse, dicebant hæc. Quapropter & ipsæ excusabiles sunt, arbitantes se solas relictas cum Patre suo ad conservationem generis humani, & propter hoc circumveniebant Patrem. Per verba autem earum significabatur neminem esse alterum; qui possit filiorum generationem majori & minori synagogæ præstare, quam Patrem nostrum. Pater autem generis humani Verbum Dei: quemadmodum Moyse ostendit, dicens: *Nonne hic ipse Pater tuus possedit te, & fecit te, & creavit te?* Quando igitur hic vitale semen, id est, Spiritum remissionis peccatorum, per quem vivificamur, effudit in humanum genus? Nonne tunc cum convalescebatur hominibus, & bibebat vinum in terra? *Venit enim, inquit, Filius hominis manducans & bibens; & cum recubisset, obdormivit, & somnum cepit. Quemadmodum ipse in David dicit: Ego dormivi, & somnum cepi.* Et quoniam in nostra communicatione & vita hoc agebat, iterum ait: *Et somnus meus suavis mihi factus est.* Totum autem significabatur per Loth, quoniam semen Patris omnium, id est, Spiritus Dei, per quem facta sunt omnia, commixtus & unitus est carni, hoc est, plasmati suo: per quam commixtionem & unitatem duæ synagogæ, id est, duæ congregationes fructificantes ex Patre suo filios vivos Deo vivo.

Longius tracta multis videbitur hæc rei explicandæ ratio: sed tamen præclarum nobis exhibet testimonium eximii hujus Apostolorum discipuli, qui Verbum Dei, quod hominem fecit & creavit, semen Patris omnium, Spiritum Dei, per quem omnia facta sunt, ita unitum carni fuisse, ita naturam humanam ejusque proprietates omnes suscepisse docet, ut edisse cum hominibus, & bibisse, & dormivisse dicatur. Quamvis autem in filias Loth

paulò benignior ac remissior videatur, eas tamen peccasse, & à Scriptura vituperatas fatetur; cum autem Marcionitæ, quos refellit, his peccatis abuti solerent ad Veteris Testamenti obtrectationem, non mirum si ipse ad lenitatem & indulgentiam inclinat. Citat Irenæus in eodem libro cap. iv. num. 2. præclarissimum hoc testimonium, fortè ab eodem Presbytero acceptum, aut ex antiquo aliquo Scriptore depromptum. » Et benè, qui dixit ipsum immensum Patrem in Filio mensuratum: mensura enim Patris, Filius, quoniam & cepit eum. » Ex quibus patet eam Filii appellationi notionem his temporibus subjectam fuisse, ut Filius verè à Patre genitus, ac totam Patris substantiam nascendo accepisse crederetur.

IV. His testibus natu minor fuisse non videtur, qui 12. Testamenta Patriarchis supposuit. Hunc scriptorem Judæum fuisse declarat plurimus Judæicarum fabularum usus, Christianum verò nimium apertæ de Christo prædictiones, quàm ut ex eventis fictæ non fuerint. Seniores sæculo secundo nonnulli faciunt, nemo juniorem, quippe cum ab Origene homil. 15. in Josuè citatus fuerit. Gravius, qui primus Græcè hunc librum edidit in Spicilegio Patrum & hæreticorum, eum olim à Judæo scriptum ante Christi ortum, & à Christiano postea interpolatum putat. Sed hæc eruditi viri opinio, cum nihil de argumenti nostri pondere detrahit, (hoc enim facinus sæculo primo exeunte, aut secundo ineunte admissum existimat) tùm levissimis conjecturis nititur. Nihil enim in hoc opere insincerum & interlitum apparet, nihil quod non proposito conducatur. Quare non est cur vereamur hæc Testamenta Patriarchis supposita, ut germanissimum opus Judæi in Christum credentis citare.

In Testamento Symeonis, num. 6. sic venturus Messias describitur: Τότε Σὴμ ἐνδοξαθήσεται, ὅτι κύριος ὁ Θεὸς μέγας τὸ Ἰσραὴλ φαινόμενος ὅτι γῆς ὡς ἄνθρωπος, καὶ σώζων ἐν αὐτῷ τὸν Ἀδάμ.

Tunc Sem glorificabitur, quia Dominus Deus magnus Israël apparebit in terra ut homo, & salvabit in se ipso Adamum. » Et paulò post: Ὁ Θεὸς σῶμα λαβὼν καὶ συνεδίωκεν ἀνθρώποις ἕσωσεν αὐτούς. » Deus corpus assumens & comedens cum hominibus salvavit eos.

In Testamento Levi, num. 2. p. 159. Καὶ διὰ σε, καὶ Ἰούδα ὁφείσεται κύριος ἐν ἀνθρώποις, σώζων ἐν αὐτοῖς γένος ἀνθρώπων. » Et per te, & Judam apparebit Dominus in hominibus, salvans in ipsis genus humanum. » Et pag. 160. num. 4. prædicit futurum ut petris scissis, sole extincto, aquis siccatis, igne tremente, & omni creaturâ turbatâ, invisibilibus spiritibus liquefactis, & inferno spoliato in *Passione Altissimi*, ὅτι τῷ πατρὶ τὸ ὕψος, homines increduli permaneant. Prædicit Levi num. 14. Judæos Domino manus illaturos; & lumen illud, quod datum est ad illuminationem omnis hominis, conaturos tollere.

In Testamento Zabulon, pag. 208. » Postea orietur vobis ipse Dominus, αὐτὸς κύριος, lumen justitiæ, & sanitas, & misericordia in pennis ejus . . . videbitis eum in specie hominis.

In Testamento Nephtalim, num. 8. p. 206. Ὁφείσεται Θεὸς κατοικῶν ἐν ἀνθρώποις ὅτι τῆς γῆς σῶσαι τὸ γένος Ἰσραὴλ. » Videbitur Deus habitans inter homines in terra, ut salvet genus Israël.

In Testamento Gad, num. 8. p. 224. » Ex Juda & Levi orietur vobis Dominus Salvator Israël.

In Testamento Aser, num. 7. » Dispergemini in quatuor angulos terræ, & eritis in dispersione despecti. » Ἔως οὗ ὃ ὕψιστος ἐπισκέψεται τὴν γῆν, αὐτὸς ἐλθὼν ὡς ἄνθρωπος, ἐδίωκεν ἐπὶ πίνων μετὰ τῶν ἀνθρώπων. » Donec Altissimus visitet terram, ipse veniens ut homo, manducans & bibens cum hominibus.

In Testamento Benjamin, num. 9. pag. 250. » Ingredietur in primum templum: & illic Dominus injuriam

» patietur, & contemnetur, & in li-
 » gno exaltabitur. » Et pag. 251. Τότε
 καὶ ἡμεῖς ἀνασπόμεθα ἕκαστος ἐπὶ σκῆ-
 πτερον ἡμῶν, προσκυνοῦντες τὸν βασιλέα
 τοῦ οὐράνιου, τὸν ἐπὶ γῆς φανέντα ἐν μορ-
 φῇ ἀνθρώπου. » Tunc & nos resurge-
 » mus unusquisque in sceptrum no-
 » strum, adorantes Regem cœlorum,
 » qui in terra apparuit in forma ho-
 » minis.

Hæc clariora & expressiora sunt,
 quàm ut detorqueri possint. Quod
 si assuta & insincera dicent, non est
 quod cum eis litigemus. Sic enim Scri-
 ptore omnes Ecclesiasticos eludere li-
 cebit. Nulla enim hîc styli varietas,
 nulla rerum aut verborum discrepan-
 tia, nihil non simplex & unius formæ.
 Videtur autem iste Scriptor consilio ille
 quidem non malo, sed fraude non lau-
 dabili hæc vaticinia Patriarchis subje-
 cisse, ut Judæos suos ad fidem allice-
 ret, & magnum illud nascentis Dei
 mysterium, à quo abhorrebant, in ore
 duodecim Patriarcharum minùs eis in-
 visum accideret.

V. Post hos testes proferre possu-
 mus Auctorem versuum Sibyllinorum,
 quem S. Justino antiquiorem multi exi-
 stimant, æqualem vix quisquam nega-
 re possit. Difficile est non fateri hos
 libros Sancto Martyri cognitos fuisse,
 cùm in Exhort. ad Græcos pag. 37.
 Sibyllam dicat *de futuro Salvatoris no-*
stri adventu, & de omnibus rebus, quas
gesturus erat, clarè & apertè prænuntiassè.
 Auctor *Predicationis Petri* Justino æqua-
 lis, utpote ab Heracleone Valentini
 discipulo citatus; idem quod Justinus
 declarat apud Clementem Alexandri-
 num, Filium Dei à Sibylla clarè de-
 scribi. Illud etiam ad antiquitatem hu-
 jus operis plurimùm valet, quod Au-
 ctor carminum, qui ex eventis finge-
 re solet, de Hadriano & Lucio Vero
 ea prædicat, quæ historiæ monumen-
 tis repugnant. Nam Hadrianum reſte
 perituum prædicat lib. VIII. & Lucio
 Vero, qui natus minimus erat ex tribus
 post Hadrianum Imperatoribus, lon-
 gum portendit imperium lib. V. &
 VIII. Quod argumento est eum, non

solum ante Lucii Veri, sed etiam ante
 Hadriani mortem scripsisse, & cùm
 nihil haberet, quod his de rebus certò
 statueret, probabiles conjecturas se-
 quutum errasse.

Sic autem loquitur de Filio Dei, lib. I.

Δὴ τότε καὶ μέγαλοιο Θεῷ παῖς ἀνθρώπων
 ἦξει σαρκόφóρος θνητοῖς ομοιόμενος ἐν γῇ.

Pag. 176.
 Edit. Amste-
 lod. ann.
 1689.

Tunc etiam magni Dei Filius hominibus
 Veniet, carnem ferens mortalibus similis in
 terra.

Iram Dei in Judæos arsuram præ-
 dicit, atque hanc affert rationem:

Οὐράνιον ὅτι παῖδα Θεῷ διεδηλίσσαντο.

Pag. 183.

Quia cœlestem Dei Filium interfecerunt.

In libro secundo Christum vocat al-
 tissimum & omnium inspectorem:

Ἦσαν αὖ ἀρχαὶ ὑπερμενέων ἀνθρώπων
 Ἐκλεκτῶν, πσιῶν, Ἑβραίων (Leg. Ἐκλεκτοὶ
 πσιοὶ, Ἑβραῖοι) καταδεδώσαντες
 αὐτὸς ὡς τὸ πάρεσθαι, ἐπὶ ἀρεκτοῦ ἔ ποτε λείψαι
 Ἦσαν πάντων, πανεπίσκοπος αἰδέει ναίων,
 Ἦσαν ἐπ' ἀνθρώποις σκεδάσει, βλέφαρ' ἀμφι-
 κάλυψας.
 Ὡς μακάρες δεσπόζοντες, ὅσας ἐλθὼν ἀγρυπνῶν-
 τας
 Εὐρεῖ ὁ δεσπότης.

Pag. 262.

Rursus autem imperabunt hominibus su-
 perbis

Electi, fideles, Hebræi, in servitutem re-
 digentes

Eos ut prius; siquidem imperium num-
 quam deponet

Altissimus omnium, inspector omnium,
 in cœlo habitans.

Somnum hominibus sparget, palpebras
 operiens.

O beati servi, quoscumque veniens vigi-
 lantes

Inveniet Dominus.

Ex eodem libro, pag. 321.

Κεῖσιν ἐκλαθέοντες
 Ἀθανάτε σωτήρ, ὃς ἕρπον ἐκπσε καὶ γῆν.

Judicium obliti
 Immortalis Salvatoris, qui cœlum condi-
 dit & terram.

Et paulò post, pag. 325.

Οἱ μοι δειλαῖν, ποτ' ἐλεύσεται ἡμᾶς ἐκεῖνο
 Καὶ κείσε ἀθάνατοιο Θεῷ μέγαλο Βασιλῆος.

Hei mihi misera, quando veniet dies illa
 Et judicium immortalis Dei magni Regis.

Ex libro tertio, pag. 477.

Αὐτὴ γὰρ μέγαλοιο Θεὸς κρίσις ἔσεται ἀρχή.
Εὐφρανθήτω, κόρη, καὶ ἀγάλλεο· σοὶ γὰρ ἔδωκε
Εὐφροσύνην αἰώνιον, ὃς ἕναρον ἔκτισε καὶ γῆν.
Ἐν σοὶ δ' οἰκίσσει, σοὶ δ' ἔσεται ἀθάνατον φῶς.

Hoc enim iudicium magni Dei erit imperium.

Latere, puella, & exulta : tibi enim dedit Latitiam sæculi, qui cælum condidit & terram.

In te habitabit, tibi que erit immortalis lux.

Ex libro sexto, pag. 652.

Ὡς ξύλον ὃ μακαρίσθην, ἐφ' ᾧ Θεὸς ἐξεταγύσθη.

O lignum beatum, in quo Deus extensus est.

Ex libro septimo, pag. 659.

Αὐτὸς ὁ γεννηθεὶς, ὁ μέγας Θεός.

Ipsæ genitus magnus Deus.

In eodem libro, pag. 663. corruptissimi versus leguntur, quos conabor emendare.

Ἀστυεὶν κοίλῃ φοινίκων ὑπατον ἀνδρῶν
Οἷς ἐπερυρομένη κεῖται βάρνης (Leg. παρ' ἡλώ-
νας) ἄλμυ
Τλήμων ἐκ ἔγνωσ τὸν σὸν Θεὸν ὃν (Leg. ὃς) ποτ'
ἔλασεν
Ἰορδάνῃ ἐν τετάρτοις (Leg. ποτάμοις) καὶ ἑπ-
τατο Πνεῦμα πολλῶ
Ὅς περὶ καὶ γαίης τε, καὶ ἕρως ἀσπερέντος
Αὐθέντης γένετο Λόγῳ Πατρὸς (Leg. γενῆτο
Λόγος Πατὸρ) Πνεῦμα δ' ἀγνῶ
Σάρκα τε συσάμενον· ταχὺς ἑπτατο Πατρὸς ἐς
οἶκας.

Assyria cœle, Phœnicum extremum viro-
rum

Quibus eructatum jacet ad littora salum.
Infelix non nosti Deum tuum, qui quon-
dam lavit

Jordanis in fluvii, & Spiritus advolavit.
Qui ante terram & cælum stellis ornatum
Potens genitus est Verbum Patri, & Spi-
ritu Sancto

Carnem indutus, citò evolavit in Patris
domos.

Vereor ne audacius sit pro his verbis quarti versûs, ἑπτατο Πνεῦμα πολλῶ, le-
gere, Πνεῦμα πελείας, Spiritus colum-
ba, sive in columbæ specie. Sed tamen
similis emendatio necessaria videtur
pag. seq. ubi Spiritum avem appellat,
ὃς σε Λόγον γέννησε Πατὴρ, Πατὴρ ὄρνιν
ἀφῆκα. Legendum videtur, Πνεῦμα

ὄρνιν ἀφῆκα. Qui te Verbum genuit Pa-
ter, Spiritum avem emisit. Nullâ ferè
in voce frequentius errant antiqui co-
dices, quàm in hac Spiritus, pro Patre
& vicissim. Utraque enim scripta con-
tractius eadem videtur. De hoc Spi-
ritu in columbæ specie descendente
similia legimus, in libro sexto, pag. 650.

Ἐκ πυρὸς, ἐκ πρώτου περὶ Θεὸς ; ὅς καὶ ἡδύ
(Leg. ὅς καὶ ἡδύ)

Πνεῦμα γινόμενον (Leg. Πνεῦμα λεγαίνόμενον)
λευκῆς πτερυγίας πελείας.

Ex primo igne, primus Deus : sicut &
dulcis

Spiritus stridens albis alis columbæ.

Si Spiritus alis columbæ stridere di-
citur, si avis appellatur ; non incom-
modè etiam columba dici potuit.

Non immorabor in iis colligendis ;
quæ libro octavo leguntur, tùm quia
satis jam multa protuli ; tùm quia hunc
librum recentiore operâ nonnulli scri-
ptum existimant propter celebrem il-
lam Acrostichidem, quam nemo ante
Eusebium animadvertit, ne Lactan-
tius quidem frequens hujus carminis
laudator. Sed tamen usui esse possunt
adversus Synodi Nicænæ obrectato-
res multa de Christo magnificè dicta,
velut cùm Altissimus Deus carnem fe-
rens, pag. 726. Deus Salvator æter-
nus, pag. 730. Verbum, quod formas
condidit : Deus alapis cæsus : Deus Dei
Filius, pag. 745. Increatus, Incorru-
ptus, Æternus vocatur, pag. 756.

VI. Multa in eisdem libris Monta-
nismum redolent : frequens Phrygiæ
commemoratio, in qua arcam Noë
resedissee ait : regni mille annorum, &
calamitatum imminentium prædictio-
nes ad Montani ejusque sociarum mu-
lierum fabulas accommodatæ. Sed ni-
hil de allatis testimoniis detraheretur,
etiam si à Montanistis scripta esse con-
staret. Quinetiam haud dubitabo in-
ter antiquissimos Catholici dogmatis
testes ipsum etiam Montanum nume-
rare, quem Justino seniore nonnulli
volunt, æqualem statuere possumus.
Hoc autem Montani testimonium citat
Tertullianus, quod suo more attribuit

Lib. contr.
Prax. cap. 8.

Spiritui Sancto. » Protulit enim, inquit, Deus sermonem suum, quem » admodum etiam Paracletus docet, » sicut radix fruticem, & fons fluvium. » Quæquidem explicandæ Verbi generationis ratio, nec Socinianis, nec Arianis congruere potest.

Agmen claudet alius Scriptor antiquissimus, qui *Prædicationem* Petro supposuit. Docet Clemens Alexandrinus, Strom. 1. pag. 357. Christum, in hoc libro, Legem & Verbum appellari. Et Strom. 6. pag. 535. citat ex eodem insigne testimonium, in quo Deus dicitur omnia fecisse, *Λόγῳ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τῆς γνώσεως καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, τῆς βίον, Verbo virtutis suæ, Scriptura cognoscentis, id est, Filii.*

VII. Speraverant Unitarii se breve illud temporis spatium, quod ab Apostolis ad Justinum Martyrem effluxit, tamquam vacuum præsidium occupare posse; sed ne hîc quidem Catholica doctrina certissimis testimoniis destituitur. Contrà nullum exstat omninò vestigium jejunæ illius opinionis, quæ Filium Dei simplicem hominem de Spiritu Sancto conceptum interpretatur. Docent plurimi testes longè præstantissimi Filium Dei æternum esse, ac semper existisse, Deum esse & mensuram Patris, & Creatorem cæli & terræ, ac hominem fieri, & nasci ac mori non dedignatum esse. Hæc Apostolorum discipuli cum vivâ voce prædicarunt, tum etiam libris ad religionis defensionem aut morum informationem scriptis; & qui ingenii sui commenta Patriarchis, Sibyllis, Apostolis supposuere, hi, ut convenientia fingere viderentur, fabulis suis multa de hoc dogmate, ut de re omnium consensu firmata, assuerunt. Nihil ergo à Justino cæterisque Philosophis Christianis inductum novi, nihil quod à communi & pridem recepta doctrina discederet.

Quinetiam ex his quæ Apostolorum discipuli testati sunt, certum & exploratum esse debet, quid ipsi Apostoli docuerint. Quod enim prædicarunt discipuli, id ex magistris audie-

rant, id sub ipsis magistris prædicaverant. Nam cum Apostoli & per se ipsi docerent, & vicariam discipulorum operam adhiberent, non verendum est, ne Clemens, Hermas, Ignatius, & alii, quos citavimus, aliud viventibus magistris, aliud mortuis prædicaverint. Ex quo liquet eorum doctrinam, cum sub ipsis Apostolis prædicata fuerit, non aliis quàm Apostolis acceptam referri posse.

Habent eorundem testimonia certissimam Scripturæ interpretandæ regulam. Quod enim de Deo in carne manifestato, de Verbo carne facto, de Filio creatore in Scripturis legitur, id Apostolorum discipuli ad verbum accipiunt, nihil addentes de suo.

CAPUT II.

Proferuntur eorum testimonia, qui huic dogmati ab initio Ecclesiæ infensi fuerunt.

- I. *Judei, antequam Justinus scriberet, mysterio Incarnationis infensi.*
- II. *De Epistola Pilati ad Tiberium.*
- III. *Testimonia Plinii & Hadriani.*
- IV. *Celsus Judæum inducebat jocantem in Filium Dei & Verbum incarnatum.*
- V. *Ipsius Celsi dictæria in idem mysterium.*
- VI. *Christianos exagitabat, quod hoc mysterium credi vellent, & prophetiis confirmarent.*
- VII. *Testimonium Luciani.*
- VIII. *Nonnulla de hæreticis.*

I. **F**IDEM in Christum Deum in omnibus Ecclesiis ante Justinum, id est, sub Apostolorum discipulis stabilitam fuisse, testimonio esse possunt Judæi atque Ethnici. Primi, antequam Justinus cum Tryphone Judæo Dialogum haberet, jamdudum testati fuerint mysterium Dei incarnati ab auribus suis abhorre- re. Nam cum Trypho dixisset incredibile sibi ac

stultum videri, ut Christus ante sæcula Deus fuerit, deinde nasci ex Virgine non dedignatus sit, respondet Justinus ita videri solere cæteris Judæis.

Dialog.
num. 48.

Οἶδ' ὅτι παρὰδοξος ὁ λόγος δοκεῖ εἶναι, καὶ μέγιστα τοῖς ὑπὸ τῆς γένεως ὑμῶν, οἵτινες τὰ τῆς Θεᾶς οὐτε νοῆσαι οὐτε ποιῆσαι ποτε βεβούλησθε, ἀλλὰ τὰ τῆς διδασκαλῶν ὑμῶν. » Scio, hanc doctrinam incredibilem videri, maximè verò vestri generis hominibus, qui, quæ Dei sunt, nec intelligere umquam, nec facere voluistis, sed quæ magistrorum vestrorum. » S. Martyr, & plures alii Scriptores, de quibus vid. Præf. in novam S. Justinii operum editionem, part. III. cap. iv. testantur Judæos, post Ascensionem Domini, omnium hominum odia conatos fuisse in hanc doctrinam concitare. Sic eos alloquitur

Num. 108.

Justinus : Καὶ ἐμὸν ἐμετενοήσατε, μακάροντες αὐτὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν· ἀλλ' ὡς ὑποεῖπον ἄνδρας χειροτονήσαντες ἐκλεκτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπέμψατε κηρύσσοντας ὅτι αἰρεσίς τις ἄθεος, καὶ ἄνομος ἐγήγερται ὑπὸ Ἰησοῦ πινὸς Γαλιλαίου πλάνοῦ . . . κατεπιπόντες δὲ διδασκάλαι, καὶ ταῦτα ἅπαντα καὶ τῆς ὁμολογούντων Χριστὸν, καὶ διδασκαλῶν, καὶ υἱὸν Θεᾶς εἶναι πάντι γένει ἀνθρώπων ἄθεα, καὶ ἄνομα, καὶ ἀνόσια λέγετε. » Non modò pœnitentiam non egistis, postquam eum didicistis ex mortuis surrexisse; sed, ut jam dixi, delectos viros designastis, & in totum orbem terrarum misistis, qui prædicarent sectam impiam & ex legem à plano quodam Jesu Galilæo excitatam fuisse . . . addentes ea illum docuisse, quæ contra eos, qui eum confitentur & Christum, & Doctorem, & Dei Filium esse, impia, & nefanda, & impura omnium hominum generi dictitatis. » Non ergo prædicante Justino Filium Dei incarnatum, tum primum Judæos odium cepit hujus doctrinæ, sed quòd tunc ad eam evertendam moliebantur, id non multò post Domini Ascensionem tentaverant.

Hinc Psalmum, *Dixit Dominus Domino meo*, quem eorum majores de Christo dictum esse confessi fuerant,

in Ezechiam detorquebant, eodem teste Justino, Dialog. num. 83. Oraculum Isaïæ: *Ecce virgo concipiet*, ad eundem referebant; non alio sanè consilio, nisi ut Christianis & divinitatis Christi, & totius religionis argumenta præriperent. Sed tamen urgentibus Christianis hujusmodi testimonia, in quibus Christus, conceptis verbis, & passibilis, & Deus demonstratur, eas in Christum dictas esse, coacti fatebantur, ut idem Justinus declarat, num. 68.

At Jesum esse Christum negare audebant, venturum autem, & passurum, & regnaturum, & Deum adorandum futurum fatebantur. Justinus his in locis non suam propriam, sed communem Christianorum cum Judæis disputandi rationem describit. Neque enim eos solus Scripturæ testimoniis ita premebat, ut vel ea absurdè eludere, vel de venturi Messiae divinitate fateri cogerentur. Non primus hoc mysterio prædicando Judæorum odia concitavit; sed antequam ad illius defensionem animum appelleret; jamdudum Judæis stultum & incredibile videbatur; jamdudum exercitati erant & in urgendis Scripturæ testimoniis Christiani, & in eludendis Judæi. Ex quo etiam facilè pateat non de metaphoris aut allegoriis inter utrosque actum fuisse (neque enim tantâ contentione opus fuisset) sed de vera divinitate & de mysterio longè maximo.

His adjungere possumus quæ apud Eusebium leguntur lib. IV. cap. xv. in Epistola de Martyrio S. Polycarpi à Christianis Smyrnensibus scripta: Τπεβάλλον γοῦν τινες Νικήτην τὸν τῆς Ἡερόδου πατέρα ἀδελφὸν δὲ Ἀλκίης, ἐντυχεῖν τὰς ἀρχοντι, ὡς τε, μὴ δοῦναι αὐτῷ τὸ σῶμα ταφῇ, μὴ, φησιν, ἀφέντες τὸν ἐσαυρομένον, τῶν ἀρχόντων σέβεσθαι. Καὶ ταῦτα εἶπον, ὑποβαλλόντων καὶ ἐνιχυόντων Ἰουδαίων. Quidam, inquiunt, suggererunt Nicetæ Herodis patri, fratri autem Dalces, ut Proconsulem adiret, monereturque ne cadaver illius donaret: ne fortè, ut aiebant, relicto crucifixo, hunc deinceps Christiani

» colere inciperent. Et isti quidem
 » hæc dicebant, suggerentibus atque
 » instantibus Judæis. » Adeo his tem-
 poribus Judæorum atque Ethnicorum
 famâ pervulgatum erat Christum ut
 Deum à Christianis adorari.

II. Sed Ethnicorum multò plura ex-
 stant testimonia. Quamvis enim Chri-
 stiani semper caverint, ne mysteria
 vulgarentur; hujus tamen mysterii præ-
 dicandi tam multæ occasiones existi-
 terunt, ut ad Ethnicorum aures in ipso
 religionis primordio pervenerit. Vix
 Christus in cælum ascenderat, cum
 Tiberius certior à Pilato factus multa
 illum mira fecisse, mortuum ad vitam
 rediisse, & pro Deo à plerisque ha-
 beri, ad Senatum retulit, ut idem ei
 honos haberetur. Rem Senatus non
 probavit, eò quòd integra ad ipsius de-
 cretum servata non fuisset, cum veteri
 apud Romanos lege prohibitum esset,
 ne quis absque decreto Senatûs pro
 Deo coleretur. Hæc narrat Eusebius
 lib. II. hist. cap. ij. Sed Tertullianus,
 à quo hæc mutuatus est, sic ante eum
 loquutus erat. » Vetus erat decre-
 » tum, inquit Apol. cap. v. ne qui
 » Deus ab Imperatore consecraretur,
 » nisi à Senatu probatus. Scit M. Æmi-
 » lius de Deo suo Alburno. Facit &
 » hoc ad causam nostram, quòd apud
 » vos de humano arbitratu divinitas
 » pensatur. Nisi homini Deus pla-
 » cuerit, Deus non erit: homo jam
 » Deo propitius esse debet. Tiberius
 » ergo, cujus tempore nomen Chri-
 » stianum in sæculum introivit, an-
 » nuntiatum sibi ex Syria Palæstina,
 » quòd illic veritatem illius divinita-
 » tis revelaverat, detulit ad Senatum
 » cum prærogativa suffragii sui. Sena-
 » tus, quia non in se probaverat, res-
 » puit. Cæsar in sententia mansit com-
 » minatus periculum accusatoribus
 » Christianorum.

Quod ait Tertullianus Tiberium à
 Pilato de miraculis Christi, ejusque
 divinitatis famâ certiozem factum, id
 videtur legisse in Actis illis sub Pilato
 scriptis, quæ Justinus in prima Apo-
 logia num. 48. adiri ab Imperatoribus

& consuli postulat, ut de miraculis
 Christi cognoscant. Huic Tertulliani
 narrationi suspicionem falsi conatus
 est injicere Faber Salmuriensis; sed
 ut omittam eum disertè à Pearsono in
 Annalibus Paulinis refutatum; etiamsi
 acta illa, quæ à Justino citata, & ut
 verisimile est, à Tertulliano lecta sunt,
 factus essent hominis otiosi; nihil ta-
 men decederet de argumenti mei mo-
 mento. Inde enim semper integrum
 esset colligere fraudis auctorem, qui
 Justino antiquior esse debuit, in iis,
 quæ Pilato affinxit, sequutum esse
 communem sententiam, quæ de Chri-
 sti miraculis ejusque divinitate apud
 Christianos ferebatur.

III. Plinius, in celeberrima illa ad
 Trajanum Epistola, sic de miseris illi-
 Christianis loquitur, quos imaginem
 Trajani & deorum simulacra venerari
 coegerat. » Omnes, inquit, & «
 imaginem tuam, deorumque simu- «
 lacra venerati sunt; ii & Christo «
 maledixerunt. Affirmabant autem «
 hanc fuisse summam vel culpæ suæ, «
 vel erroris, quòd essent soliti stato «
 die ante lucem convenire, carmen- «
 que Christo quasi Deo dicere secum «
 invicem. » Opinatus est Auctor *Pla-* «
tonismi Retecli, his vocibus, *Carmen* «
Christo quasi Deo dicere, non eum Deum «
 designari, qui naturâ Deus sit, sed «
 eum qui certis de causis ita appelle- «
 tur; neque enim de Deo Patre dici «
 posse, eum à Christianis ut Deum coli. «
 Inepta sanè argutia, nec satis digna «
 quæ refellatur. Dicere illud quidem «
 de Deo Patre non solemus, eum à no- «
 bis ut Deum coli; quia ea res in con- «
 troversiam non venit, nec quidquam «
 habet difficile aut valdè mirandum. «
 Sed cum Filii divinitas, illiusque in- «
 carnati & crucifixi, à superbis semper «
 auribus abhorruerit; hoc mysterium «
 optimè exprimitur, cum Christus, ut «
 Deus, coli & adorari dicitur.

Ita notum omnibus erat Christum
 ut Deum adorari, ut Christianum fieri
 idem sonaret ac Christum adorare.
 Patet id ex Epistola Hadriani ad Ser-
 vianum, ubi instabiles Alexandrino-
 rum

Lib. I. Epist.
97.

Part. II. cap.
1.

rum animos pingens, nunc hanc nunc illam religionem ab eis ait suscipi. » Ipse ille Patriarcha, inquit, cum » Ægyptum venerit; ab aliis Serapi- » dem adorare, ab aliis cogitur Chri- » stum.

Idem Hadrianus templa Christo statuere voluerat, ut discimus ex Ælio Lampridio in Vita Alexandri Severi. Postquam enim de Alexandro Severo dixit eum Christo templum facere voluisse, hæc addit de Hadriano. » Quod » & Hadrianus, inquit, cogitasse fer- » tur, qui templa in omnibus civita- » tibus sine simulacris jusserat fieri : » quæ hodie idcirco, quia non habent » numina, dicuntur Hadriani, quæ » ille ad hoc parasse dicebatur. Sed » prohibitus est ab iis, qui consulen- » tes sacra, repererant omnes Chri- » stianos futuros, si id optato evenis- » set, & templa reliqua deferenda.

IV. Sed nihil in hoc genere significantius, quam Celsi in Christianos contumeliosè dicta, diligenter ab Origene ad facilius refellendum descripta. Is religionem Christianam tribus libris oppugnaverat, aut saltem hi tres libri sub ejus nomine ferebantur: unum confutavit Origenes, qui *Verus Sermo* inscribebatur, & jocis ac diæteriis in Dei incarnationem totus ferè continebatur, lib. I. Origen. num. 4. Hunc librum Tillemontius scriptum existimat sæviente persecutione M. Aurelii; propterea quod Celsus Christianis objicit, ut Dei parum de illis solliciti argumentum, perpetua mortis pericula, à quibus ne latebras quidem quærendo satis tuti esse possent. Non videtur seriùs scribi potuisse: vixit enim Celsus, ut ex Origene discimus lib. I. num. 8. sub Hadriano & consequentibus Imperatoribus. Quid toto illo tempore Christiani de Incarnationis mysterio sentirent, testis locuples erit impius ille Philosophus, qui eorum doctrinam curiosè indagaverat, ita ut diceret: *Omnia novi*, Ibid. num. 12.

Omnia ferè illius diæteria eò spectant, ut divinam cum carne naturam

repugnare, Filium Dei ac Deum nec incarnari, nec mori potuisse demonstrent. Judæus, quem loquentem initio libri sui inducebat, sic Christianos compellat, lib. I. apud Origen. num. 40. Εἰ ἄρα καλὴ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὡς καλὴ αὐτῇ ἐμίγνυτο ὁ Θεὸς ἐπεφυσῶς ἐρᾶν φθαρτὸν σῶματος. » An pulchra » erat mater Jesu, & cum ea, ut pul- » chra, miscebatur Deus, cujus natu- » ra non fert, ut corpus amet obno- » xium corruptioni. » Deinde ad ipsum etiam Jesum sese convertit, eumque sic alloquitur, num. 66. Τί δὲ καὶ σε νήπιον ἐπὶ ἐρχῆν εἰς Αἴγυπτον ἐκκομίζεσθαι, μὴ ἀποσφαγῆς; Θεὸν γὰρ ἐκ εἰκὸς ἦν περὶ θανάτου δεδιέναι. Ἀλλ' ἄγγελος μὲν ἦκεν ἐξ ἑβραίων, καλεῶν σοὶ ἐκ τοῖς σοῖς οἰκεῖοις φεύγειν, μὴ ἐγκαταληφθέντες δόπο- δάνητε. Φυλάσσειν δὲ σε αὐτόθι ὁ δὲ ἡδὴ διὰ σε πεπομφὼς ἄγγελος, ὁ μέγας Θεὸς τὸ ἴδιον υἱὸν ἐκ ἐδύνατο; » Quid autem » opus erat te infantem in Ægyptum » deportari, ne jugulareris? Deum » enim non decebat mortem timere. » Sed Angelus quidem venit è cælo, » jubens te ac tuos fugere, ne com- » prehensi necaremini. Te verò pro- » prium filium domi servare non po- » tuit magnus ille Deus, qui jam duos » propter te miserat Angelos? » Et n. 69. & 70. Θεὸς οὐκ ἂν εἴη τοιοῦτον σῶμα οἷον τὸ σόν. Οὐδὲ τοιαῦτα σιτεῖται σῶμα Θεοῦ. Οὐδὲ σῶμα Θεοῦ χεῖται τοιαύτη φωνή, οὐδὲ τοῖα δὲ πείθει. » Corpus Dei » numquam tale exstiterit, quale hoc » tuum. Non vescitur Deus talibus ci- » bis, qualibus tu vesceris. Neque » etiam Dei corpus tali vocē utitur, » aut tali suadelâ.

Multa alia ejusdem Judæi convicia referuntur in libro secundo. Majores suos sic defendit, quod Christum non receperint. » Quomodo autem exi- » stimare poteramus Deum, qui tūm » nihil eorum, quæ pollicebatur, præ- » stabat, tūm postremò à nobis dam- » natus, cū ad pœnam requirere- » tur, latitans ac fugiens turpissimè » captus est: proditus ab ipsis quos » vocabat discipulos. Atqui Deo non » conveniebat vel fugere, vel captum »

» abduci; minimè verò à familiaribus
 » suis & omnium consociis discipulis
 » que, pro Salvatore habitum & Dei
 » Filio, nuntioque, prodi tamen & de-
 » feri. » Πῶς δ' ἐμέλλομεν τοῦτον νομί-
 ζειν Θεόν.... Καὶ τὸν Θεὸν ὄντα οὐτε φεύ-
 γειν ἐνῆν, οὐτε δεδέντα ἀπάγεσθαι.

Duplici ratione ludificatur in Chri-
 sti prædictiones. Vel enim hæc præ-
 dicta non fuisse contendit, vel si præ-
 dicta sint, utpote à Deo & futurorum
 eventuum Domino prædicta, necessi-
 tatem & Petro negandi, & Judæ pro-
 dendi Christi attulisse. « Quomodo,
 » inquit, si prædixit & de proditore,
 » & de negatore, non ut Deum ti-
 » muerunt, ut alter à proditione,
 » alter à negatione abstineret? » Et
 postea: « Hæc, cum Deus esset, prædi-
 » xit, & omnino oportebat fieri quod
 » prædixerat. Deus ergo suos discipu-
 » los & prophetas, cum quibus cibum
 » & potum sumebat, eò necessitatis
 » adduxit, ut contra jus & pietatem
 » facerent; qui debuerat cum in alios
 » omnes esse beneficus, tum præcipuè
 » in convictores. Ac homini quidem
 » non insidietur mensæ particeps:
 » Deo autem conviva insidiatus est:
 » vel potius Deus insidiatus est con-
 » vivis, proditores & impios faciens.
 Ταῦτα Θεὸς ὢν προείπε, ἑὶ πάντως ἐρχῆν
 γενέσθαι τὸ πειρημένον. Θεὸς οὖν τοὺς
 αὐτὲς μαθήτας ἑὶ τροφίτας μεθ' ὧν συ-
 νεδείπνει ἑὶ συνέπινεν, εἰς τὸ πειρή-
 γαζεν, ὥστε ἀσεβεῖς ἑὶ ἀνόσις γενέσθαι,
 ὃν ἐρχῆν μάλιστα πάντας ἀνθρώπους εὐερ-
 γετεῖν, δὲ φερόντως δὲ τοὺς ἑαυτὲς συνε-
 στίς. Ἡ ἀνθρώπων μὲν ὁ κοινωνήσας τρα-
 πέζης, οὐκ ἂν ἔπ' ἐπεβούλευσε. Θεῷ δὲ
 συνευωχηθεὶς ἐπίβουλ' ἐγένετο. Καὶ
 ὅπερ ἔπ' ἀτοπώτερον, αὐτὸς ὁ Θεὸς τοῖς
 συντραπέζοις ἐπεβούλευσε, προδότας ἑὶ
 ἀσεβεῖς ποιῶν. Novæ Edit. lib. II.
 num. 20.

Observanda est alia ejusdem crimi-
 natio, quam sic refert Origenes, num.
 31. Μετὰ ταῦτα Χριστιανοῖς ἐγκαλεῖ, ὡς
 σοφισμένοις ἐν τῷ λέγειν τὸ υἱὸν τῆς Θεᾶς
 εἶναι αὐτολόγον, καὶ οἶεται γε κρατύνειν τὸ
 ἔγκλημα· ἐπεὶ λόγον ἐπαγγελλόμενοι υἱὸν
 εἶναι τῆς Θεᾶς, ὑποδείκνυμεν ἃ λόγον κα-

θαρὸν καὶ ἄγιον, ἀλλ' ἀνθρώπον ἀπρό-
 τατον ἀπαχθέντα καὶ ἀποτυμπανισθέντα.
 Postea Christianos cavillari infimu-
 lat, dum Filium Dei ipsum Verbum
 esse dicunt. Atque hanc criminatio-
 nem sibi videtur confirmare, dum
 ait Verbum Filium Dei profitentes,
 non purum & sanctum Verbum ex-
 hibere, sed hominem inhonestissi-
 mè abductum ad necem, & in cru-
 cem actum.

V. Non eò contentus fuit Celsus
 ut Judæum Christianis conviciantem
 induceret; sed ipse suo nomine acer-
 rimis eos maledictis figit, quorum non-
 nulla referemus. Quod Christiani Fi-
 lium Dei & Deum venisse in terram,
 Judæi verò (ita enim existimabat)
 descensurum dicebant, id turpissi-
 mum esse statuit, nec dignum quod
 refellatur. Aggreditur tamen ad re-
 fellendum. Τίς γὰρ ὁ νῆς, inquit, τῆς
 τοιαύτης καὶ θεοδότης τῷ Θεῷ; ἢ ἵνα μὴ τὰ
 ἐν ἀνθρώποις; ἢ γὰρ οἶδε πάντα; ὅτι ἄρα
 οἶδε μὲν, οὐκ ἐπηνόρθω δὲ, οὐδὲ οἶον αὐ-
 τῷ θεῷ δύναμει ἐπαγορεύειν. » Quid
 enim sibi vult iste Dei descensus? An
 ut disceret quæ apud homines ge-
 runtur? Scilicet non omnia noverat,
 aut noverat quidem, sed non corri-
 gebat, nec divinâ potestate corri-
 gere poterat.

Hanc etiam causam afferebat cur
 Deus descendere non possit, quia, si
 ipse descendat, necesse sit, ut *deserat*
solium suum. Cum autem probè sciret
 solitos dicere Christianos Deum salu-
 tis nostræ causâ descendisse; sic eis
 respondet: Νῦν ἄρα μετὰ τοσούτον αἰῶ-
 να ὁ Θεὸς ἀνεμνήσθη δικαιῶσαι τὸν ἀνθρώ-
 πων βίον, πρὸς τὸν δὲ ἡμέλει. » Ergo
 nunc tandem post tot sæcula recor-
 datus est Deus justificare hominum
 vitam, antea verò id negligebat.

Aliud argumentum petit ex Dei
 immutabilitate, quam cum incarna-
 tione negat posse consistere. » Re-
 petamus altius sermonem, inquit,
 argumentis pluribus. Dicitur autem
 novi nihil, sed jamdudum confessa
 omnibus. Deus est bonus, pulcher,
 felix, & pulcherrimâ optimâque

Lib. IV. n. 2.

Num. 3.

Num. 5.

Num. 7.

Num. 14.

» specie : is si descendat ad homines ,
 » opus est ut mutetur ; mutabitur au-
 » tem è malo in bonum , è pulchro
 » in turpem , è felice in infelicem ,
 » ex optimo in nequissimum. Quis
 » talem eligat immutationem ? Cer-
 » tè mutatio hæc & transformatio
 » cadit in hominem mortalem : im-
 » mortali verò semper se eodem mo-
 » do habere convenit. Numquam er-
 » go talem Deus mutationem acci-
 » piat. » Ὁ Θεὸς ἀγαθὸς ὅτι, καλὸς,
 καὶ εὐδαίμων, καὶ ἐν καλλίστῳ, καὶ αἰ-
 σῶ. Εἰ δὴ ἐς ἀνθρώπους κἀταισι, μετα-
 βολῆς αὐτῷ δεῖ. Μεταβολῆς δὲ ἐξ ἀγαθῆς
 εἰς κακὸν, καὶ ἐκ καλοῦ εἰς αἰσχρὸν, καὶ ἐξ
 εὐδαιμονίας εἰς κακοδαιμονίαν, καὶ ἐκ τῆς
 αἰετοῦ εἰς τὸ πονηρότατον. Τίς ἀνοῦνέλοιτο
 τοιαύτην μεταβολὴν ; καὶ μὲν δὴ τὰς θνητῶν
 μὲν ἀλλάττειν καὶ μεταπλάττειν φύσις·
 τὰ δ' ἀθανάτων ; καὶ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως
 ἔχειν. Οὐκ ἂν ἔν ἐδὲ ταύτῃ μεταβολὴν
 Θεὸς δέχοιτο. Tum num. 18. Ἦτοι ὡς
 ἀληθῶς μεταβάλλει ὁ Θεός, ὡς περ οὐτοί
 φασιν, εἰς σῶμα θνητὸν, & περιέρχεται τὸ
 ἀδύνατον· ἢ αὐτὸς μὲν & μεταβάλλει,
 ποιεῖ δὲ τοὺς ὁρῶντας δοκεῖν, καὶ πλανᾶ,
 καὶ ψεύδεται. » Aut reverâ mutatur
 » Deus, sicut isti volunt, in corpus
 » mortale, id quod jam ostendimus
 » impossibile ; aut ipse quidem non
 » mutatur, sed facit ut hoc putent,
 » qui vident, & fallit, ac mentitur.

Confert deinde hanc divinæ natu-
 ræ majestatem cum humanæ carnis
 humilitate, & quod non solum à Chri-
 stianis sed etiam à Judæis dici puta-
 bat, *Veniet Deus, aut mittet Filium suum*,
 id tolerabilius futurum pronuntiat, si
 à vermibus & ranis, quàm à Christia-
 nis & Judæis inter se litigantibus dica-
 tur. Tandem sic concludit : Θεὸς &
 Θεὸς παῖς ἐδὲ κατῆλθεν ἐδὲ κατέλθοι.
 » Deus & Dei Filius nec descendit,
 » nec possit descendere. » Hinc quæ-
 rit ex Christianis, cur Deus proprium
 Filium in uterum Virginis miserit, ac
 non potius cœleste illi corpus dederit.
 Εἰ δ' ἐβούλετο Πνεῦμα ἐξ ἑαυτῆς πέμψαι,
 τί ἐδίδετο εἰς γυναικὸς γαστέρα ἐμπνεῖν ;
 ἐδύνατο γὰρ, ἢ δὴ πλάσσειν ἀνθρώπους εἰ-
 δώς, & τούτῳ περιπλάσαι σῶμα, & μὴ

τὸ ἴδιον Πνεῦμα εἰς τοσοῦτον μίasma ἐμ-
 βαλεῖν. Οὕτως μὲν τ' ἂν οὐδὲ ἠπιστεῖτο,
 εἰ ἀνωθεν εὐθὺς ἔσπαρτο. » Si volebat &
 Spiritum ex seipso mittere, quid &
 opus erat in feminae uterum inspi- &
 rare ? Poterat enim, utpote homi- &
 nes fingendi peritus, huic quoque &
 corpus effingere, nec proprium Spi- &
 ritum in tantam contaminationem &
 immittere. Nam nec fides ei dero- &
 garetur, si statim è cœlo satus fuisset. » Nemo est qui his legendis non
 animadvertat, quæ fuerit apud Eth-
 nicos de Christiano dogmate opinio.
 Non dubitabant Ethnici, quin verum
 Dei Filium Christiani, verumque, om-
 nipotentem, immensum & immutabi-
 lem Deum venisse, & incarnatum esse
 crederent. His enim principiis omnia
 Celsi argumenta nituntur : hunc Dei
 descensum, cum suâ sponte repugna-
 re, quia fieri non potest, ut Deus aut
 Dei Filius descendat; tum etiam inu-
 tilem esse, quia Deus omnia divinâ
 virtute emendare poterat; Dei immu-
 tabilitati & immensitati contrarium,
 quia Deus nec descendere potest, nisi
 solum deferat, nec corpus assumere,
 nisi mutetur; postremò indecorum &
 inhonestum, quia proprium Dei Fi-
 lium in uterum Virginis delabi non
 decebat. Unde autem hæc Ethnici
 de Christiana doctrina acceperant,
 nisi ex Scripturis Sanctis, & usitatis
 apud Christianos de Christo loquen-
 di rationibus nullam omnino allegoriæ
 & metaphoræ suspensionem relinquen-
 tibus.

His addam nonnulla ejusdem Celsi
 in Dei passionem diœteria. Sic loquitur
 lib. VII. num. 13. Τί γὰρ ἄλλο ἦν Θεὸς τὸ
 περιβάλλον σαρκὸς ἐδίδειν, & χρὴν ἢ ὅς
 πίνειν, πλὴν σκοποφαγεῖν. » Deo enim
 carnes ovium & fel edere, aut ace- &
 tum bibere, quid aliud erat, quàm &
 vesci stercore ? » Cum autem nesciret,
 vel potius nescire se fingeret, quot &
 quantas à Judæis pœnas ob Christi
 necem Deus repetivisset; sic Christia-
 nos exagitat, quasi Judæorum facinus
 inultum fuisset. Τὸν δὲ σὸν Θεὸν παρέχοντα
 κατατείνοντες & κολλάζοντες, ἐδὲν οἱ ταῦτα

Lib. VIII.
 num. 41.

δεξιαντες πεπόνθασιν. » Qui Deum
» tuum præsentem distenderunt &
» cruciaverunt, ii ob hoc factum nihil
» passi sunt.

Lib. VI.
num. 10.

VI. Habet id commodi hæc Celsi
impietas, ut non solum nobis demon-
stret quid Christiani de Deo incarnato
& crucifixo dicerent, sed etiam quo-
modo hoc mysterium traderent cate-
chumenis. Sic enim eorum magistros,
non tamen sine maligna dissimulatione
argumentorum quibus utebantur, lo-
quentes inducit: Πίστευσον ὃν εἰσηγοῦμαι
σοι, τὸτον εἶναι υἱόν Θεῶ, καὶ ἢ δεδημένος
ἀπρότατα, ἢ κεκολασμένος αἵχλα, καὶ
χρῆς ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς
ἐπονειδισότατα κεκαλινδημένον· ταύτη ἐ-
μᾶλλον πῖστυσον. » Crede hunc, de quo
» te doceo, esse Filium Dei, quamvis
» inhonestissimè vinctus & turpissimè
» cruciatus fuerit; quamvis heri & nu-
» diuertius in omnium oculis maxi-
» mæ ignominiæ jactatus & volutatus
» sit; tantò magis crede. » Hinc etiam
ibidem commune illud effatum omni-
bus Christianis tribuit, πῖστυσον, εἰ σω-
θῆναι θέλεις, ἢ ἀπίθι. Crede, si vis sal-
vus esse, aut abi.

Num. 11.

Videbatur ergo fides in Deum in-
carnatum ad salutem necessaria: &
quò res incredibilior erat, eò magis
ad credendum hortabantur Christiani.
Cum autem in sola fide positum esset
mysterium, non in metaphoris aut
allegoriis; nulla suppetebat illius ex-
plicandi ratio: sed tantum argumen-
tis opus erat, cur meritò credere-
tur. Christianos alibi exagitat Celsus,
quòd ad hæc argumenta confugerent,
& cum ex eis quæreretur, cur Deus
Filium suum ad malos homines misis-
set, eumque supplicio affecturos, res-
ponderent: ἐχρῆν οὕτω γένεσθαι πάλα
τὰ ταῦτα προείρητο. Sic oportebat fieri;
hæc enim olim prædicta. Hinc etiam
Christianorum pugnas & dissidia de-
scribens, hoc argumentum comme-
morat à Catholicis contra Marcionem
prophetias negantem adhiberi soli-
tum: Πόθεν ἀποδείχθήσεται Θεὸς πᾶς ὁ
ποιαῦτα κολαδεῖς, εἰ μὴ περὶ τῆς προ-
είρηται. » Unde demonstrabitur Dei

Lib. VII.
num. 2.

Lib. VI.
num. 74.

Filius tali supplicio affectus, si nihil
ea de re prædictum?

Fallitur Celsus nonnumquam, dum
Christianorum sententias exponit, &
res à Christo & Apostolis gestas re-
fert; sed in his, quæ de Filii Dei in-
carnatione Christianis attribuit, nec
errasse dici potest, nec mentitus esse:
consentit enim ejus testimonium cum
Sacris & Ecclesiasticis Scriptoribus,
apud quos Dei descensus omnibus, ut
magnum mysterium, credendus pro-
ponitur. Præterea non solum noverat
quid Christiani docerent, sed etiam
quomodo docerent, & quibus argu-
mentis uterentur; sciebat, ut ex testi-
moniis suprâ allatis patet, quanto æstu
contra Judæos Christiani contende-
rent Filium Dei incarnatum esse. Non
eum latebant exortæ de hoc mysterio
inter ipsos Christianos dissensiones.
Nemo me putet, inquit, ignorare
alios ex eis assensuros eundem sibi
esse ac Judæis Deum, alios verò di-
versum & contrarium dicturos, &
ab illo venisse Filium. » Non ergo er-
ravit aut finxit, cum Christum dixit
à Christianis pro vero & æterno Dei
Filio haberi; neque ei aliter sentire
integrum erat, cum videret hunc Dei
adventum ab eis ut magnum myste-
rium ac in sola fide positum proponi,
& contra Judæos & hæreticos, qui
Christum Creatoris Filium esse nega-
bant, Prophetarum oraculis confir-
mari.

Lib. V. n.
61.

VII. Lucianus seu quivis alius Au-
ctor Dialogi, qui *Philopatri* inscribi-
tur, Christianorum mysteria & cate-
chumenorum instituendorum ratio-
nem satis scitè describit. Cum enim
juraret Critias per varios Ethnicorum
Deos, iique à Triphonte rejiceren-
tur; rogat tandem per quem velit
jusjurandum dari. Tum sic respondet
Triphon: Ὑψιμέδοντα Θεὸν, μέγαν,
ἀμβροτον, ὑεανίωνα, υἱὸν Πατρὸς, Πνεῦ-
μα ἐκπορεύομενον, ἐν ἐκ τριῶν, ἐξ ἐνὸς
τριά. Ταῦτα νόμιζε ζῆνα, τὸ δ' ἡγεῖ Θεόν.
Deum altè regnantem, magnum,
immortalem, Filium Patris, Spiri-
tum procedentem, unum ex tribus,

» & ex uno tria. Hæc tu Jovem puta,
» hunc existima Deum. » Unum ergo
in tribus personis Deum colebant Chri-
stiani; ac in hoc maximè ab Ethnicis
discrepabant, quòd, cum isti unum esse
summum Deum non inviti concedere-
rent, Christiani unicam illam & sin-
gularem divinam essentiam in tribus
personis à se invicem distinctis ado-
rarent.

Uti non libuit celebri historiâ,
quam Æmylianus Rhetor à Patre Epi-
therse rei teste acceptam narrat apud
Plutarchum de Orat. def. pag. 745.
Cum in Italiam tenderet Thamus
Ægyptius navis rector, audita vox ad
Paxas insulas, quæ Thamum appella-
ret. Qui cum respondisset, iterum
audita vox, quæ ei præciperet, ut si-
mul ac appulisset ad portum Pelodem,
magnum Pana mortuum esse clama-
ret. Mirantibus omnibus statuit parere
Thamus, si ventus ad hunc locum re-
mitteret. Vento remittente, clamat
magnum Pana mortuum esse, statim-
que exauditi clamores quasi multorum
hominum admirantium & gementium.
Vectores Romam delati rem vulga-
runt, eamque Tiberius ex ipso Tha-
mo audire voluit. Hujus rei & Christi
mortis tempora congruunt: Pan ille,
qui omnium rerum auctor existimatus
est, Christum designare visus est non-
nullis, ut Baronio & Huetio. Sed li-
bentius assentior Tillemontio indi-
gnum fuisse vero Deo, ut nomen pro-
fani Dei sibi adscisceret; ac multò ve-
rissimius esse quod ait Eusebius, qui
hanc historiam refert, ipsum dæmo-
nem à Christo coactum esse ignomi-
niam suam confiteri, & acceptam cru-
ce plagam prædicare.

VIII. Judæis atque Ethnicis adjun-
gere possumus hæreticos, qui ab ipsis
Ecclesiæ primordiis ac longè ante Ju-
stinum Dei incarnati mysterium ever-
tere, ac mundum à Christo creatum
negare ausi sunt. Cur enim suscepto
adversandi Ecclesiæ consilio hæc do-
gmata tollerent, nisi quia de his om-
nibus in Ecclesia catholica constabat?
Quod enim ait Tertullianus de Luca

Evangelio à Marcione decurtato, *Uti-
que non potuisset arguere, nisi quod in-
venerat*, idem de Evangelica doctrina
dicendum, numquam ei bellum indi-
cturos hæreticos fuisse, nisi probatam
omnibus & exploratam vidissent. Ipse
Marcion in quadam Epistola fateba-
tur idem se olim ac Catholicos cre-
didisse, id est, mundi creationem, ac
veram carnem Filio Dei tribuisse.
Non negabunt discipuli ejus, inquit
Tertullianus, primam illi fidem no-
biscum fuisse, ipsius litteris testibus;
ut hinc jam destinari possit hæreti-
cus, qui deserto quod prius fuerat,
id postea sibi elegerit, quod retrò
non erat. » Sed de his hæreticis alius
erit differendi locus.

In Marc.
cap. j.

Lib. I. in
Marc. cap. j.

CAPUT III.

Vulgus apud Christianos de
Christi divinitate optimè
sentiebat.

I. *Ridicula commenta de vulgi igno-
ratione hujus mysterii.* II. *Vulgus
non latuit Ecclesiæ doctrina, quæ-
cumque tandem fuerit.* III. *Christi
divinitas docebatur in tradendis
symbolis.* IV. *In ipso etiam symbolo
Romano.* V. *In hymnis & precibus
Ecclesiæ.* VI. *In explicando Eucha-
ristiæ Sacramento.* VII. *In traden-
dis morum præceptis, & hæreticis
refellendis.* VIII. *Plebem accuratè
de toto mysterio sensisse exemplis &
testimoniis probatur.*

I. **C**OMPUNGUNT se acuminibus
suis hæretici, & absurda com-
menta aliis non minùs absurdis de-
fendunt. Ut errorem ab eruditis viris
in Ecclesiam inductum suadeant, ple-
bem ejusmodi rerum imperitam &
ignaram fuisse fingunt; quod ne cum
eorum quidem principiis consistere
potest. Ipsi enim audacter decernunt
certò omnibus Christianis constitisse

Platonism.
part. II. cap.
ij.

unicam esse in Deo personam : ad Martyrum responsa provocant & ad symbolum , quod omnibus fidelibus tradebatur. Sed tamen quia præclare intelligunt plebem novitatis inimicam esse , & avitæ fidei servantissimam ; sua ipsi principia retexere malunt , quàm ei cognitionem ejusmodi rerum concedere. Hinc fidenter pronuntiat Auctor *Platonismi Retecti* Christianorum vulgus nihil omnino vidisse in his quæ ad Trinitatis mysterium pertinent : in primis hos ad usus arripit , quod Jurius magno conatu docuerat

I. Part. let.
6. pag. 269.

Biblioth.
Tom. X.
pag. 423.

in *Imagine Socinianiismi* Scriptores antenicanos errasse , illos quidem ac de Filii æternitate non bellè sensisse , sed plebem ab his inanibus & nubes captantibus commentis integram fuisse. Longius fertur Joannes Clericus ; nam ne ipsi quidem Alexandro Alexandrino , quid de Filio Dei sentiendum esset , fixum & statutum fuisse putat , antequam Arii adversariis apertè faveret.

II. Antequam demonstrem certò omnibus constitisse de vera & æterna Christi deitate ; breviter observandum est Ecclesiæ doctrinam , quæcumque tandem illa fuerit , imperitum vulgus latere non potuisse. Vel enim Scripturam sacram , quæ quotidie privatim ac publicè legebatur , ad metaphoras revocabant Episcopi & Presbyteri ; vel asseverando & ad credendum hortando proponebant. Si prima explicandi ratio primis sæculis vigeat ; nemini dubium fuit , quin Christus non naturâ sed solo nomine Deus esset , nec verus Dei Filius , sed hoc ornatus titulo , quia ex Virgine genitus erat. Sin autem nullâ ejusmodi explicatione adhibitâ affirmabant Sacerdotes Christum esse verum Deum ac proprium Dei Filium , per eum omnia creata , & cum in forma Dei esset & æqualis Deo , formam servi accepisse , & sexcenta alia ejusdem ponderis ; nemo potuit hæc in simplicem hominem dicta existimare. Eligant igitur utrum velint Sociniani : alterutrum omnino necessarium. Nec Christum æternum Deum

ac Dei Filium credere integrum fuit , si latens in his vocibus metaphora quotidie evolvebatur ; nec simplicem hominem suspicari , si quotidie Verbum , per quod omnia creata , in hunc mundum venisse , & caro factum dicebatur. Nihil in utraque Scripturæ interpretandæ ratione , quod vulgi potius quàm eruditorum captum superet. Prima nihil in mysterio abstrusum & difficile relinquit : altera maximum mysterium proponit , sed quod in sola fide positum sit , nec magis intelligentiam fugiat imperitæ plebis , quàm eruditissimi cujusque.

Dicturos non puto non multum operæ his temporibus insumentum in Scripturis & dogmatibus explicandis. Tunc enim fides fervebat , ut cum maximè : nec sordere poterat doctrina , quam ab Apostolis aut eorum discipulis accepisse se multi meminerant , quam tot miracula firmaverant & adhuc firmabant , quam tot Martyres sanguine suo obsignabant. Deinde verò is erat Ecclesiæ status , qui summam in hoc genere diligentiam requireret. Variæ hæreses Ecclesiam oppugnabant , illa in primis , quæ carnem à Filio Dei assumptam , & mundum ab eodem creatum negabat. Idem mysterium Dei incarnati & crucifixi odebant Judæi , ridebant Ethnici : nec proinde locus erat socordiae inter tot & tanta pericula.

Præterea plerique Christiani aut à Judæis , aut ab Ethnicis ad Christianismum venerant : detestati cum Judæis fuerant , riserant cum Ethnicis Deum crucifixum. Sic animo affecti nec religionem Christianam amplecti poterant , nisi anticipatas opiniones deponerent ; nec anticipatas opiniones deponere , nisi aut certum & exploratum esse , quod stultum & incredibile antea judicaverant , aut aliter , quàm putabant , interpretandum esse cognoscerent. Quæcumque igitur primis sæculis affingatur opinio , in ea necesse est ipsum etiam vulgus assidue exercitatum fateri. Sed Catholicam fidem omnium animis impressam &

in sculptam fuisse, multis argumentis & testimoniis perspicitur.

III. Primum momentum repetimus ex symbolis, quæ contrita populari usu divinitatem Christi mirifice commendant. In omnibus symbolis, quæ in Oriente ante Concilium Nicænum vigebant, Filius ante sæcula genitus dicitur. Sic legitur non solum in Hierosolymitano apud Cyrillum; sed in iis etiam quæ tam sæpè ab Arianis decantata.

Præclarum illud symbolum, quod exstat in Constit. Apostolicis, lib. VII. cap. iv. sic fidem in Christum exprimit: Καὶ εἰς τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, τὸν ἀφ' οὐρανοῦ πατρὸς κτισθέντα, τὸν ἀπὸ αἰώνων εὐδοκίᾳ Πατρὸς γεννηθέντα, ὃς κτισθέντα δι' ἑαυτὰ πάντα ἐγένετο τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς, ὁρατὰ τε καὶ ἀόρατα. » Et in unum Dominum » Jesum Christum, unigenitum ejus » Filium, qui ante sæcula beneplacito Patris genitus est, non creatus; » per quem omnia facta sunt in cælis » & in terra, visibilia & invisibilia. » Non dissimulabo has voces, ἐκτισθέντα, non creatum, videri Cotelerio è margine in contextum irrepsisse: sed causam hanc affert levissimam, quod in eodem libro cap. xxxvj. pag. 319. Sapientia à Deo condita dicatur. Quasi verò plurimi Scriptores, qui Filium conceptis verbis increatum vocant, ut in primis Athenagoras & Origenes, non aliis in locis Sapientiam, ut in Proverbiis habetur, conditam dicant.

Insigne est etiam symbolum Gregorii Neocæsariensis, quod in ejus Vita Gregorius Nyssenus apposuit. Hanc fidem, quæ Gregorio divinitus tradita ferebatur, germanissimum illius esse factum evincit & demonstrat contra nonnullorum ineptas dubitationes, quod ait idem Gregorius Nyssenus, illius manu exaratum in Ecclesia Neocæsariensi asservari, & ad plebis institutionem quotidiano usu celebrari. In hoc autem symbolo Christus dicitur: Εἰς κύριον, μόνον ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ . . . υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀόρατος ἀοράτου, καὶ ἀφάρτος ἀφ-

άρτου, καὶ ἀθάνατος ἀθανάτου, καὶ αἰδῖος αἰδίου. Καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίον . . . εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, τελείου τελεία . . . Τελεῖα τελεῖα, δόξη, καὶ αἰδιόμη, καὶ βασιλεία μὴ μεριζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτριούμενη. Unus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo . . . Filius verus veri Patris, invisibilis Filius Patris invisibilis, incorruptibilis Filius incorruptibilis Patris, sempiternus sempiterni. Unus Spiritus Sanctus . . . imago Filii, perfecti perfecta. Trinitas perfecta, quæ gloriâ, eternitate, ac regno nec divisa est, nec alienata.

IV. Sed hæc symbola rejiciunt Unitarii, ac præsidium suum omne constituunt in symbolo Romano, quo fides simpliciter docetur in Deum Patrem & Filium ejus unicum Dominum nostrum; qui conceptus est de Spiritu Sancto, &c. & in Spiritum Sanctum. Contendunt hoc symbolum eò majoris esse momenti, quod non ab aliqua factione, ut Nicænum & Constantinopolitanum, sed ab Apostolis institutum sit; ejusque simplicitatem argumento esse, nihil aliud impositum primis Christianis, nisi ut crederent in Filium Dei, id est, hominem de Spiritu Sancto conceptum; quæ autem addita fuerunt symbolo, non Apostolis, sed Platonicis patribus tribuenda. Simon Episcopus, lib. IV. Institut. cap. xxxij. & xxxiv. veniam Unitariis & communionem concedendam esse hoc argumento pugnat, quod nec in antiquissimo symbolo, quod in Baptismo usurpari solebat, nec in antiquis apud Irenæum, lib. I. & apud Tertullianum, lib. de Vel. Virg. nec in ipso Apostolico symbolo decretum & expressum sit, quo sensu Christus Dei Filius credendus sit. Cæterum autem post consequuta symbola, quæ in Conciliis œcumenicis, ut vocantur, cusa fuerunt, ea, quia recentiora sunt, cum his comparari non mereri pronuntiat.

Satis absurda est Episcopii observatio de antiquis apud Irenæum & Tertullianum symbolis, quibus decerni negat, quo sensu Christus Dei Filius sit. » Ecclesia enim, inquit Irenæus, per universum orbem usque &

Platonism.
part. II. cap.
vij. & viij.

» ad fines terræ seminata, & ab Apo-
 » stolis & à discipulis eorum accepit
 » eam fidem, quæ est in unum Deum,
 » Patrem omnipotentem. . . . & in
 » unum Jesum Christum Filium Dei
 » incarnatum pro nostra salute, & in
 » Spiritum Sanctum.

Regulam fidei tribus locis commemorat Tertullianus, in quibus non eadem verba occurrunt, sed eadem omnino sententia. In libro de Vel. Virg.
 » Regula quidem fidei, inquit, una
 » omnino est, credendi scilicet in uni-
 » cum Deum omnipotentem, mundi
 » conditorem, & Filium ejus Jesum
 » Christum, natum ex Maria Virgi-
 » ne, &c. » In libro de Præscript. cap. xiiij.
 » Regula est autem fidei, ut jam
 » hinc quid credamus profiteamur: illa
 » scilicet, quâ creditur, unum omnino
 » Deum esse, nec alium præter mundi
 » conditorem, qui universa de nihilo
 » produxit, per Verbum suum primo
 » omnium emissum: id Verbum Filium
 » ejus appellatum, in nomine Dei va-
 » riè visum Patriarchis, in prophetis
 » semper auditum, postremò delatum
 » ex Spiritu Dei Patris & virtute in
 » Virginem Mariam. » Sic etiam adv. Prax. cap. ij. eam fidei regulam commemorat, quâ credimus unicum Dei Filium, *per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil, missum à Patre in Virginem.*

Quòd si, ut par est, expendatur Apostolicum symbolum, cujus simplicitas arridet Unitariis, eorumque patronis; non magis cum eis faciet, quàm aliæ formulæ, quas, ut Platonismo inflatas, rejiciunt. 1°. Sibi ipsi obstrepunt, cum hoc symbolum tam libenter venditant, quia non explicat, quo sensu Christus Dei Filius sit. Id enim quadrat maximè cum Catholica doctrina, pugnat cum hæreticis commentis. In ista enim, cum Filii appellatio germano & nativo sensu usurpetur, nihil opus est explicatione; satis est rem ipsam proponere, & ad credendum hortari. Contrà apud Arianos & Socinianos quàm accuratissimè opus est vocum explanatione; & per-

absurdè ad credendum proponatur, quod à naturali sensu ad subtilem & metaphoricum detorquetur.

2°. Tradebatur illud symbolum hominibus à circumcissione aut à superstitione ad Christianam religionem venientibus, qui, cum olim exagitassent unum in tribus personis Deum ac Filii incarnationem, non priùs initiabantur mysteriis, quàm se in Patrem, & Filium qui natus est de Virgine, & in Spiritum credere profiterentur. Huc ergo spectabat symbolum, ut, quod antea ode- rant & spreverant, deinceps diligerent & colerent.

3°. In simplici illo symbolo Spiritus Sanctus à Patre & Filio distinguitur: fides præscribitur in Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum. Non simplex homo ex Virgine genitus & idcirco Dei Filius esse dicitur, sed ipse Dei Filius ex Virgine genitus prædicatur. Neque hæc solum admirabilitatem habent: sed ipsa etiam Christi sepultura, ut magnum mysterium proponitur. Quomodo ergo hæc cum Socinianis nugis quadrare possint, aut quem illis usum possit hoc symbolum præbere? Spiritum cum Patre, utpote efficientiam, confundunt: à Patre & Filio distinguitur in symbolo. Unam in Filio naturam agnoscunt, quæ Spiritui Sancto & mirabilem nascendi modum & omnia sua ornamenta refert accepta. At in symbolo Filius ante Spiritum Sanctum numeratur. Apud eos perabsurda esset simplicis hominis sepulturæ, instar magni mysterii, prædicatio, qualem in symbolo facile est observare.

V. Ipsæ etiam Ecclesiæ preces incarnati Dei mysterium in animis fidelium imprimebant. Testatur Plinius, ut modò vidimus, solitos esse Christianos *stato die convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem.* Tale est illud carmen, quod librum tertium Pædagogi claudit, apud Clementem Alexandrinum: ibi enim Christus vocatur, *Λόγος αἰνάος, αἰὼν ἀπλήτος, φῶς αἰδίου, Verbum perenne, ævum infinitum, lux aterna.*

In libris Constitutionum Apostolicarum, qui, etsi Apostolis malè suppositi, multa tamen continent antiquissima Ecclesiæ Orientalis instituta, multæ exstant hujusmodi preces magnam partem in Deo propter incarnationem ejus Filii laudando positæ. In gratiarum actione, lib. VII. cap. xxvj. hæc legimus: » Tu, Domine, omnipotens Deus universorum, creasti mundum, & quæ sunt in eo, per ipsum (Jesum) . . . Misisti in terram Jesum Christum tuum, ut cum hominibus conversaretur tamquam homo, cum sit & Deus Verbum & homo, utque errorem radicitus tolleretur.

In alia oratione, cap. xxxvj. Christus dicitur in Baptismo suo ostendisse, quod ipse, qui apparebat, esset Deus & homo. Ibidem Dominicus dies multò præstantior Sabbato demonstratur, utpote qui repræsentet ipsum Mediatorem, Provisorem, Legislatorem, Auctorem resurrectionis, Primogenitum omnis creatura, Deum Verbum & hominem, ex Maria natum solum sine viro.

VI. Sed in primis Eucharistiæ Sacramentum, ut quotidiano usu recolatur, fidelium animos in continua incarnati & crucifixi Dei cogitatione retinebat. Quomodo enim non eorum animis divinitas & humanitas Christi obversarentur, cum carnem suam in hoc mysterio corpore & sanguine Christi vesci, & animam de Deo saginari scirent, ut ait Tertullianus: cum Sacerdote dicente, *Sancta Sanctis*, responderent: *Unus Sanctus, unus Dominus Jesus Christus*; cum Regem suum adoraturi, ut Cyrilli Hierosolymitani verbis utar, proni & adorantes ac venerantes, κύπτων & τρέπων προσευχόμενος, & σεβάμενος, dicerent, *Amen*; sicque se credere testarentur, quod qui videtur panis, panis non est, sed corpus Christi; & quod videtur vinum, vinum non est, etiam si gustui ita videatur, ut ait idem Cyrillus Cat. 4. Mystag.

Quàm necessaria sit Eucharistiæ cum incarnatione connexio, quàmque certò omnibus Christianis constiterit

carnem & sanguinem Dei incarnati in hoc mysterio apponi, multis rebus perspicitur. 1º. Declarant Sancti Patres tam certum & exploratum esse Eucharistiâ veram carnem, verumque Christi sanguinem contineri, quàm ipsum Dei Filium nostrâ causâ veram carnem, verumque sanguinem assumpsisse. Id testatur omnium Christianorum nomine Justinus in prima Apologia, num. 66. ubi sic loquitur: Οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον, οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὃν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, & σὰρκα & αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔχεν, ἕτως & τὴν δι' εὐχῆς λόγῳ τῷ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα & σάρκες καὶ μεταβολῶν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου τῷ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ & σὰρκα & αἷμα ἐδιδαχθῆμεν εἶναι. » Non enim ut communem panem, neque ut communem potum ista sumimus; sed quemadmodum per Verbum Dei caro factus Jesus Christus Salvator noster, & carnem & sanguinem nostræ salutis causâ habuit; ita quoque eam, in qua per precem verba ipsius continentem gratiæ actæ sunt, alimentioniam, ex qua sanguis & carnes nostræ per mutationem aluntur, incarnati illius Jesu & carni & sanguinem esse edocti sumus.

Adhibita à Justino comparatio, quam statim confirmat his Christi verbis, *Hoc est corpus meum; Hic est sanguis meus*, argumento est Christianos nullam in his verbis figuram suspicatos esse, sed ex eis conclusisse, quemadmodum Verbum Dei in utero Virginis carnem sibi & sanguinem formavit, ita per preces Christi verbis conceptas panem & vinum fieri carnem & sanguinem Christi; ac tam certò constare Eucharistiâ carnem & sanguinem Christi contineri, quàm ab ipso Christo carnem & sanguinem nostræ salutis causâ assumpta fuisse.

Necesse non est hac in re immorari, de qua consentientur ipsi etiam Unitarii. Ex hoc enim Justinii testimonio, & aliis Cyrilli Hierosolymitani,

Part. I. cap.
xxj.

& Auctoris librorum de Sacramentis concludit Auctor *Platonismi Retecti*, ut Consubstantialitatem, ita etiam Transsubstantiationem à Patribus Platonicis inductam fuisse. Utrumque mysterium *duas sorores vocat ex eodem Platonica Schola sinu profectas*: ridet Protestantes quod in his de Eucharistia locis figuras quærant; seque eodem jure in his, quæ de Verbo & Filio Dei dicuntur, quæsiturum pronuntiat. Videant Protestantes, quomodo ex his angustiis pedem referant. Nam si ne hæc quidem testimonia figuris carere dicent; ludus erit Socinianis præclarissimas de Christi divinitate sententias ad metaphoram vocare. Si Patres opinionum commenta pro communi fide venditasse respondebunt; præstò erit Christi divinitas, quam eodem modo à Patribus pertractatam dicent Sociniani. Utrosque hujusmodi testimonia mirificè refellunt: Protestantes quidem, quia alterum mysterium rejicere non possunt, quin alterum evertant, cum utrumque pariter affirmetur; Socinianos verò, quia si quotidie Christiani Justinii tempore mysterium Dei incarnati in Eucharistia renovatum quodammodo recolebant; stultè ab eis & ignoratio Incarnationis plebi Christianæ, & fidei non multò post Justinum immutatio omnibus Ecclesiis affingitur.

Epist. ad
Smyrn. n. 7.

Aliud argumentum veteres hæretici suppeditant, ex quo facillè pateat, quanta sit Eucharistiæ cum mysterio Incarnationis necessitudo. Nam qui solam carnis speciem Christo relinquebant, ut Basilides & Saturninus, his integrum non erat, idem quod Ecclesia, de Eucharistiæ Sacramento sentire. Unde sic eos perstringit Ignatius: *Εὐχαριστίας ἔωσεν ἡμῶν, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν παθούσαν.* » Ab Eucharistia & oratione abstinent, eò quod non confiteantur Eucharistiam » carnem esse Salvatoris nostri, quæ » pro peccatis nostris passa est. » Hinc etiam Albigeneses, cum transmissam

ab antiquis illis hæreticis de Incarnatione doctrinam retinerent, ut præclarè demonstravit doctissimus Meldensis Episcopus, Hist. Var. lib. XI. Eucharistiâ carnem Christi & sanguinem contineri negarunt.

At Valentiniani, cum carnem Christi non tollerent omnino, sed tantum ex Maria assumptam negarent, de Eucharistia litem non movebant. Cujus rei testis esse potest ille apud Irenæum Marcus, qui ut fucum imperitis faceret, *Pocula vino mixta fingens se consecrare, atque invocationis verba in longius protendens, efficiebat ut purpurea & rubicunda apparerent, existimareturque Gratia ab iis, quæ supra omnia sunt, sanguinem suum per invocationem ipsius in poculum illud stillare; gestirentque ii qui aderant ex ea potione gustare, ut in ipsos Gratia illa influeret.*

Iren. lib. I.
cap. xij.

In his Marci præstigiis multa observare licet. 1°. Mutationem vini in sanguinem Christi non modò tenebant hæretici, sed etiam nefandis artificiis demonstrare tentabant; non modò fidei credendam proponebant, sed etiam ipsis oculis spectandam tradebant. Petebat autem Marcus idem, quod Catholici, prolixâ prece, ut vinum sanguis Christi fieret: sed si precum Ecclesiasticarum non is sensus erat, ut vini in sanguinem mutatio peteretur à Deo; cur iste, fictâ illâ vini in sanguinem mutatione, felicem precum suarum exitum ostentabat? Si quod Christiani dicere solebant Eucharistiam esse carnem & sanguinem Domini, idem sonabat ac esse figuram absentis carnis & sanguinis; cur subtiles hæretici hujus figuræ prorsus ignari sanguinem in Eucharistia præsentem oculorum judicio committunt, ac non modò naturam, sed ne colorem quidem vini relictum demonstrant? Quis tale facinus apud Calvinistas incipiat? 2°. Hunc sanguinem Marcus, non simplicis hominis sanguinem dicebat, sed *Gratiæ illius* (sic enim Filium Dei vocabat) *quæ est supra omnia; & quam paulò post, ante omnia esse, inexcogitabilem & inenar-*

rabilem esse declarat. 3°. Hæc ille mulierculis & imperitis hominibus proponebat, qui si ab ipsis hæreticis audiebant Eucharistiam esse sanguinem Verbi illius incarnati, quod est ante omnia & supra omnia, quodque nec comprehendi, nec enarrari potest; quantò diligentius in catholicis Ecclesiis de utroque mysterio edocebantur?

Necessitudo Eucharistiæ cum Incarnatione hoc etiam argumento demonstrari potest, quod magno usui Eucharistia fuerit ad defensionem Incarnationis. Sæpè ejusmodi rationum momenti utitur Irenæus, cujus testimonia egregiè defendit eruditus Editor D. Renatus Massuet in Dissert. 3. Satis est hoc loco apponere, quæ contra Incarnationis obrectatores differit, lib. V. cap. ij. » Vani autem omnimodo, inquit, qui universam Dei dispositionem contemnunt & carnis salutem negant, & regenerationem ejus spernunt, dicentes non eam » capacem esse incorruptibilitatis. Si » autem non salvatur hæc; videlicet » nec Dominus sanguine suo redemit » nos; neque calix Eucharistiæ communicatio sanguinis ejus est, neque » panis quem frangimus communicatio corporis ejus est. Sanguis enim » non est nisi à venis & carnibus, & » à reliqua, quæ est secundum hominem, substantia, quæ verè factum » est Verbum Dei. « Omnes hæreticorum errores uno ictu configit Irenæus. Cum enim mundum ac proinde & humanum corpus à vero Deo creatum negarent, ea quoque negabant, quæ cum hoc errore conciliari non poterant, carnem nostræ similem à Filio Dei assumptam, ac hominem aliquando resurrecturum. Ad hæc profliganda sufficit Irenæo sanguis Eucharistiæ, qui cum esse non possit sine venis & carnibus, argumento est Verbum Dei habuisse verum corpus, verumque sanguinem, quo effundendo nos redimeret, ac proinde carnem ab eo creatam esse; & cum ejus corpore & sanguine caro nostra vescatur, obnoxiam perpetuæ corruptioni non futuram.

VII. Non solum in symbolo, non solum in Ecclesiæ precibus, ac Eucharistiæ Sacramento catholica de Christi divinitate doctrina fidelium animis imprimebatur; sed etiam ad omnem de moribus præcipiendi occasionem hæc materia veniebat in medium. Sic de moribus differendi viam monstraverant Apostoli, ut supra vidimus. Eorum vestigiis inhærens S. Clemens dicebat Corinthiis: *Sceptrum majestatis Dei Dominum nostrum Christum Jesum non venisse in jactantia arrogantia, neque superbia, cum potens esset, sed in humilitate.* Sic etiam Barnabas: » Ne » in amaritudine imperes ancillæ aut » servo tuo, qui in eundem sperant, » ne fortè non timeas Deum, qui super utrumque est, quoniam non venit vocare secundum personam, sed » super quos Spiritum præparaverat. «

Cap. xvj.

Cap. xix.

Clemens Alexandrinus in lib. II. Pædag. cap. iij. pretiosam suppellectilem non decere Christianos declarat, quia *Christus in vili catino cibum sumsit, & discipulos super herbam jussit accumbere, & pedes eorum lavit linteis accinctus, à fastu alienus Deus & Dominus omnium.* Ο ἄνθρωπος Θεός καὶ κύριος Ἰησοῦς Χριστός. His qui caput floribus coronant, ante oculos ponit impositam Christo coronam ab incredulo populo, qui *Deum persecutus est, Verbo facturum se contumeliam speravit, & quem ut maleficum cruci affixit, coronavit ut regem.*

Pag. 161.

Tertullianus in lib. de Vel. Virg. cap. j. consuetudini anteponendam esse veritatem hoc argumento demonstrat, quod veritas æterna sit, utpote ipse Christus. » Dominus noster » Christus, inquit, veritatem se, non » consuetudinem cognominavit. Si » semper Christus & prior omnibus; » æquæ veritas sempiterna & antiqua » res. » Multa alia proferri possent ex eodem Tertulliano, ex Cypriano & aliis; sed ex his satis perspicitur, quàm frequens fuerit hujus mysterii prædicatio. Nam si de eo tam copiosè Sancti Patres loquuti, cum in moribus instituendis toti essent; quid eos fecisse dicemus, cum de religione disputa-

Præf. in lib.
V.

rent, Catechumenos erudirent, fidelium animos munirent adversus hæreticorum argutias? Quàm studiosè in hoc postremo genere sint versati, exemplo esse potest Irenæus, qui sibi contra hæreses scribenti propositum esse testatur, *errantes retrahere & convertere ad Ecclesiam Dei, Neophytorum quoque sensum confirmare.* Cum autem his in libris tam disertè de Christi divinitate & de Incarnationis mysterio disserat; existimandi copia est, quid ipsi Neophyti in Ecclesia docerentur.

Ipsi etiam hæretici præclarè nove-
rant, quàm accuratè Catholici omnes
erudiri solerent. Nam cum mulier-
culas decipere conarentur, venenum
suum statim propinare non audebant,
sed Catholicam sententiam præ se fer-
re cogebantur. » Hi enim, inquit Ire-
» næus lib. III. cap. xv. ad multitu-
» dinem propter eos, qui sunt ab Ec-
» clesia, quos communes Ecclesiasti-
» cos ipsi dicunt, inferunt sermones,
» & capiunt simpliciores, & illiciunt
» eos, simulantes nostrum tractatum,
» ut sæpius audiant; qui etiam que-
» runtur de nobis, quòd cum similia
» nobiscum sentiant, sine causa absti-
» neamus nos à communione eorum;
» & cum eadem dicant, & habeant
» eandem doctrinam, vocemus illos
» hæreticos: & cum dejecerint aliquos
» à fide per quæstiones, quæ fiunt ab
» eis, & non contradicentes audito-
» res suos fecerint, his separatim ine-
» narrabile plenitudinis suæ enarrant
» mysterium. » Unde hæc Valenti-
nianorum cautio, & in periclitandis
animis calliditas, nisi quia videbant
omnibus Catholicis carnem nostræ si-
milem ab æterno Dei verbo assum-
tam credentibus, contrariam opinio-
nem non sine maximo artificio instil-
lari debere?

VIII. Vulgi simplicitas in refellen-
dis hæreticis minùs acutè cernebat,
sed in summa fidei retinenda diligens
admodum erat, vel morosa potius in-
terdum. Nam cum Sabelliani, exem-
pli gratiâ, refellerentur, & qui ante
Sabellium similia docuere; opus erat

accuratâ personarum distinctione, ac
Filius Patri, ut ei, à quo omnia acce-
perat, subiciebatur; at plebi, quæ
certò tenebat unum esse in tribus per-
sonis Deum, hæc molesta nonnum-
quam accidebant. Testatur id Ter-
tullianus cap. iij. contra Prax. » Sim-
» plices enim quique, inquit, ne di-
» xerim imprudentes & idiotæ, (quæ
» major semper credentium pars est) »
» quoniam & ipsa regula fidei à plu-
» ribus deis sæculi ad unicum & ve-
» rum Deum transfert, non intelli-
» gentes unicum quidem, sed cum
» sua *οικονομία* esse credendum, expa-
» vescunt ad *οικονομίαν*, numerum &
» dispositionem Trinitatis, divisio-
» nem præsumunt unitatis, quando
» unitas ex semetipsa derivans Trini-
» tatem, non destruat ab illa, sed
» administretur. » Ex quibus perspi-
» cimus quantas radices egisset in simpli-
» cioribus animis hæc de uno in tribus
personis Deo doctrina, cum pati non
possent personas divinas plus æquò,
ut ipsis quidem videbatur, distingui.
Morositatem ejusmodi hominum ex-
pertus est Dionysius Alexandrinus,
qui cum Sabellianos refellens distin-
ctionem personarum urgeret, visus est
in contrarium errorem currere, & à
Pentapolitanis nonnullis apud Diony-
sium Romanum accusatus, non segni
operâ, ut infra videbimus, hanc cri-
minationem à se propulsavit.

Atque id equidem causæ esse arbi-
tror, cur sæpè Sancti Patres caveant,
ne quæ in exponendis Scripturis, aut
refellendis hæreticis liberiùs disserunt,
ea legentibus vel audientibus in offen-
sam veniant. Multa suppeditat Orige-
nes hujus rei exempla. Cum subtili-
ter disputaret in hæc Joannis verba,
Quod factum est in ipso, vita erat,
veritus ne quis suspicaretur eum de
Verbi æternitate minùs rectè sentire,
sic occurrit suspicioni: » Nemo nobis
» molestus sit, ratus hæc temporaliter
» à nobis prædicari. » Hinc Homil. i.
in Jerem. cum ad Christum referret
illud Jeremiæ, *Nescio loqui*, auditorem
admirantem inducit, sicque indignan-

In Joan.
pag. 66.

tem : Nonne offendis ista sentiendo de Unigenito ac Primogenito omnis creatura? Similiter Homil. 14. p. 136. cum ad Christum accommodaret hæc verba : *Heu mihi mater mea*, statim admonet hæc Christum dicere, *Non juxta quod Deus Salvator est, sed juxta id quod homo est.*

Vera igitur dixere, qui vulgus apud Christianos multò plus quàm Philosophos in rebus divinis videre affirmarunt. Justinus Martyr Philosophorum de Verbo doctrinam non ab ipsis inventam esse, sed ut rivulum è Christianorum fontibus deductam hoc argumento demonstrat, quòd cum apud Christianos ne ii quidem hæc ignorent, qui litterarum figuras ignorant, facile pateat non ab humano ingenio excogitata, sed divinitus tradita fuisse. Sic autem loquitur in Apologia 1. num. 60. *Οὐ τὰ αὐτὰ οὖν ἡμεῖς ἀλλοις δοξάζομεν· ἀλλ' οἱ πάντες τὰ ἡμέτερα μιμούμενοι λέγουσι. Παρ' ἡμῖν οὖν ἔστι ταῦτα ἀκούσαι & μαθεῖν παρὰ τῆς οὐδὲ τοὺς χαρακτηρίας τῆς σοιχείων ἐπιστημένων, ἰδιωτῶν μὲν & βαρβάρων τὸ φθέρμα, σοφῶν δὲ & πσιῶν τὸ νῦν ὄντων, & πηθεῶν, & χίρων τίνων τὰς ὁφείας· ὡς συνεῖναι οὐ σοφίᾳ ἀνθρώποις ταῦτα γερονέειν, ἀλλὰ δυνάμει Θεῷ λέγεσθαι.* » Non ergo eadem nos ac alii docemus : sed nostra omnes imitatione exprimunt. » Apud nos igitur hæc audire & discere est ab iis, qui ne figuras quidem litterarum norunt, hominibus imperitis, & linguâ quidem barbaris, sed mente sapientibus & fidelibus, quorum etiam nonnulli oculis & aliis membris capti : ex quo intelligere liceat, non humanâ sapientiâ hæc facta esse, sed Dei virtute doceri.

Minimè mirum si imperitissimi quique Christiani Philosophos rerum divinarum cognitione superabant. Adhuc enim illis temporibus mirabilia Spiritûs Sancti dona in ejusmodi hominibus enitebant. » Apud nos videre est, inquit Justinus, mulieres & viros, qui dona à Spiritu Sancto habeant. » Quinetiam adeò consta-

bat religionem Christianam ad omnium captum accommodatam esse, ut ea res illius defensoribus argumenta, Ethnicis ridendi materiam daret. Christiani, apud Tatianum, inter *mulieres & adolescentes & virgines & senes nugari* dicuntur. Contra Tatianus id laudi ducit Christianis, quòd si quis apud eos philosophari velit, is non ex vultu probetur, neque ex habitu dijudicetur. Vires enim animi suppetere posse omnibus, quamvis corpora infirma sint. Fingit Celsus Christianos sic solere ad sua mysteria vocare : *Nemo accedat eruditus, nemo sapiens, nemo prudens; (hæc enim mala apud nos existimantur) sed si quis est indoctus, insipiens, infans, fidenter veniat.* » Quibus verbis, inquit Cel-

sus, ejusmodi homines Deo suo dignos esse confessi, apertè declarant solos stolidos & ignobiles, & sensu carentes, mancipia, mulierculas, puerulos inducere se velle ac posse. » Has nugas sic refellit Origenes, ut doctos & eruditos arceri neget, imperitos & fatuos admitti fateatur, sed summo studio, ut tales esse desinant, ab his, qui huic rei præpositi sunt, edoceri. Paulò ante, hoc discrimen inter doctos & indoctos Christianos posuerat, quod isti acceptam doctrinam summâ fide conservent, nec tamen explicare & defendere possint; hi verò utrumque assequantur. Existimat Lactantius religionem divinitus institutam ad universos sine discrimine accommodatam esse debere. » Nobis autem, inquit, qui Sacramentum veræ religionis accepimus, cum sit veritas revelata divinitus; cum doctorem sapientiæ, ducemque veritatis Deum sequamur; universos sine ullo discrimine vel sexûs, vel ætatis ad cœleste pabulum convocamus. » Demonstrant hæc testimonia religionem Christianam, cum tota sit in fide & *stultitia predicationis* posita, doctis æquè ac indoctis congruere; nisi fortè simplices & imperiti minùs ad credendum habiles dicantur, quàm doctissimi quique. Hinc

Num. 32. & 33.

Origen. Celf. lib. III. num. 44.

Num. 37.

Lib. I. Institut. cap. j.

multæ nationes barbaræ, ut testatur Irenæus lib. III. cap. iv. num. 2. quamvis Scripturas Sanctas legere non possent, traditionem de Filio Dei omnium creatore, & nostrâ causâ incarnato, constanter retinebant.

CAPUT IV.

Idem demonstratur ex testimoniis SS. Martyrum.

I. Magni momenti testimonia Martyrum. II. S. Ignatii testimonium coram Trajano. III. Testimonia Sanctæ Symphorose. IV. S. Felicitatis. V. S. Justini. VI. Sanctorum Epipodii & Alexandri & Symphoriani. VII. Martyrum Scillitanorum & S. Pionii. VIII. De pluribus aliis Martyribus.

I. QUAM certò constiterit omnibus Christianis de Christi divinitate, egregiè declarant Acta Sanctorum Martyrum, inter quos non Episcopi solum & Presbyteri, sed etiam adolescentes, milites, mulierculæ enituerunt. Inest autem hujusmodi testimoniis eò major vis & sententia, quòd omni prorsus metaphoræ suspicione careant. Quis enim vitæ suæ tam stultè prodigus, ut eam in verbi controversia profundat, & quem nomine tenus existimet Deum, ejus divinitatis asseverationem sanguine suo confirmet? Habent aliquid subtilis Arianorum & Socinianorum interpretationes: sed hæ verborum tendiculæ non ascendunt in equuleum, nec inter cruciatus & tormenta consistunt. Quòd autem Auctor Præfationis in secundam editionem Actorum Sinc. SS. Mart. dubitat an hæc testimonia hæreticis hætenus objecta fuerint; monebo hanc operam navatam esse ab Abbate de Cordemoy, in libro contra Socinianos edito ann. 1696.

Provocat ad antiquos Martyres Auctor Platonismi Retecti, utitur Poly-

carpi & Justini testimoniis; & quia Justini testimonium improbè ab eo detruncatum satis simplex videtur, mirum in modum exultat. *Proclive est*, inquit, *philosophari de Christianâ doctrina, eamque domi ad Platonis morem pertractare, ut sæpè factum à Justino. Sed ubi sincera illius confessio apud magistratum edenda, & proprio sanguine confirmanda; tum verò friget Plato: simpliciter & ad Scripturam accommodatè differitur. Non jam hic Justinus Philosophus, sed Justinus Confessor & Martyr.* Mira sanè hominis impudentia in detruncando S. Justini testimonio, in dissimulandis cæterorum Martyrum testimoniis: sed quod observat frigere Platonem apud Magistratus, ac fidem simpliciter & accommodatè ad Scripturam exponi; id suo eum gladio jugulat, & undique constrictum tenet, quominus præclarissima tot Martyrum testimonia possit eludere.

II. Occurrunt primo loco Acta S. Martyris Ignatii, qui, cum sponte ductus esset ad Trajanum tunc temporis Antiochiæ agentem, atque in Armeniam & ad Parthos properantem, ubi in conspectu Imperatoris adstitit; sic interrogatur: *Τίς εἶ, κακοδαίμων, τὰς ἡμετέρας ἀποδίδων δόξας ὑπερβαίνειν...* *Ἰγνάτιος εἶπεν· οὐδεὶς Θεοφόρον ἀποκαλεῖ κακοδαίμονα...* *καὶ τίς ἔστιν Θεοφόρος;* *Ἰγνάτιος ἀπεκρίνατο· ὁ Χριστὸν ἔχων ἐν σέρνοις. Τεταῖαν εἶπεν· ἡμεῖς οὖν σοὶ δοκοῦμεν κατὰ νοῦν μὴ ἔχειν Θεὸς οἷς καὶ χρώμεθα συμμάχους πρὸς πολέμους.* *Ἰγνάτιος εἶπεν· τὰ δαιμόνια τῶν ἐθνῶν Θεὸς πειρασζορεύεις πλανῶμεν.* *Εἰς γὰρ ἔστιν Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς.* *Καὶ εἰς Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς οὗ τῆς βασιλείας ὀνομαζόμενος.* *Τεταῖαν εἶπεν· σύ οὖν ἐν αὐτῷ φέρεις τὸν σαυρώδεντα;* *Ἰγνάτιος εἶπεν· ναί, γέγραπται γάρ, ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριποτήσω.* » Quis es, « inquit Trajanus, ὁ κακοδαίμων, qui « mandata nostra transgredi eniteris.... Ignatius dixit: Nemo Theophorum κακοδαίμονα appellat.... « Quis est Theophorus? Ignatius re- «

Part. I cap.
x. pag. 302.
& 303.

Act Mart.
Sinc. p. 15.

» spondit : Qui Christum habet in pe-
» ctore. Trajanus dixit : An igitur tibi
» videmur Deos in mente non habere,
» quibus etiam propugnatoribus ad-
» versus hostes utimur ? Ignatius dixit :
» Gentium dæmones Deos errans ap-
» pellas. Unus enim est Deus, qui fe-
» cit cælum & terram, & mare, &
» omnia quæ in eis continentur; at-
» que unus est Christus Jesus, Filius
» Dei unigenitus, cujus regno utinam
» potiar.... Trajanus dixit : Tu ergo
» in te ipso crucifixum geris ? Igna-
» tius dixit : Etiam. Scriptum est enim :
» *Inhabitabo ipsis & inambulabo.* »
Christum Filium Dei unigenitum &
Deum esse Sanctus Martyr audacter
pronuntiat, & ad eum refert insignem
Scripturæ locum, quem nemo in so-
lum ac verum Deum convenire ne-
gaverit.

Ibid. 24.

III. S. Symphorosa, quæ sub Ha-
driano cum septem filiis passa est an-
no Christi circiter 120. testari po-
test, quàm magnificè de Christo Deo
sentirent Christiani, antequam Justi-
nus non dico scripsisset, sed ad Chri-
stum conversus esset. » Cùm fabri-
» casset Hadrianus Palatium, & id
» dedicare vellet ritu illo nefario,
» cœpissetque sacrificiis idolorum ac
» dæmonum, qui in idolis habitant,
» flagitare responsa; responderunt &
» dixerunt : Symphorosa vidua cum
» septem filiis suis laniat nos quoti-
» die invocando Deum suum. Ista
» itaque si cum filiis suis sacrificave-
» rit, promittimus nos omnia præ-
» stare, quæ petitis. Tunc Hadria-
» nus iussit eam teneri cum filiis, &
» blandis eos sermonibus hortabatur
» ut ad sacrificandum idolis consen-
» tirent.

Fortiter resistit sanctissima mulier,
ac viri sui Getulii, & fratris Amatii
exempla repetit, quos ait vitâ *pro Chri-*
sti nomine profusâ, in cœlis *cum æterno*
Rege vitâ æternâ perfrui. Tum eam
sic compellat Imperator : » Aut cum
» filiis tuis sacrificâ diis omnipotenti-
» bus, aut te ipsam cum filiis tuis sa-
» crificari faciam. Beata Symphorosa

respondit : Et unde mihi tantum
boni, ut ego merear cum filiis meis
offerri hostia Deo ? Hadrianus Im-
perator dixit : Ego te diis meis sa-
crificari faciam. Beata Symphorosa
respondit : Dii tui me in sacrificium
accipere non possunt : sed si pro no-
mine CHRISTI DEI MEI incensa fue-
ro, illos dæmones tuos magis exuro.

Ibid. 26.

IV. Aliud eximie constantiæ exem-
plum suppeditat Sancta Felicitas, quæ
sub Antonino ad Publium Urbis Præ-
fectum cum septem filiis adducta,
hortante Præfecto, ut teneram & flo-
rentem filiorum ætatem respiceret,
sic ad eos conversa loquitur : » Vide-
» te, Filii, cælum, & sursùm aspici-
» te; ibi vos expectat Christus cum San-
» ctis suis. Pugnate pro animabus ve-
» stris, & fortes vos in amore Christi
» exhibete.

Hac voce confirmati, & sapientibus
respondis Præfectum, & tormenta in-
credibili fortitudine superant. Felix
natus secundus hortanti Præfecto ut
sacrificaret, sic respondit : » Unus
» est Deus, quem colimus, cui sacrifi-
» cium piæ devotionis offerimus. Vide
» ne tu credas, me, aut aliquem fra-
» trum meorum, à Domini Jesu Chri-
» sti amore recedere.

Alexander, qui filiorum quintus erat,
sic loquutus est : » Ego servus Christi
» sum. Hunc ore confiteor, corde te-
» neo, incessanter adoro. Infirma au-
» tem ætas, quam cernis, canam ha-
» bet prudentiam, si unum Deum co-
» lat. Dii autem tui cum cultoribus
» suis erunt in interitu sempiterno.

Ultimus fratrum Martialis sic res-
pondet Publio : » O si nosset, quæ
» pœnæ idolorum cultoribus paratæ
» sunt ! Sed adhuc differt Deus iram
» suam in vos & idola vestra demon-
» strare. Omnes enim qui non confi-
» tentur CHRISTUM VERUM ESSE
» DEUM, in ignem æternum mit-
» tentur.

V. Auctor *Platonismi Reteſti* cita-
vit, ut jam diximus, Polycarpi &
Justini testimonia. De Polycarpo vi-
debimus, ubi de ejus Epistola. Nunc

videndum an Justinus Christi divinitatem segniùs apud Magistratum voce defenderit, quàm scripto apud Imperatores. Interrogatus à Præfecto, quodnam esset dogma Christianorum, sic respondet: «Ὅπερ εὐσεβοῦμεν εἰς τὸν τῶν Χριστιανῶν Θεόν, ὃν ἡγοῦμεθα εἶνα τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τῆς πάσης κτίσεως ὁρατῆς τε, & ἀορατῆς καὶ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν παῖδα Θεοῦ, ὃς & θεωκεκήρυκται ὑπὸ τῶν Περσῶν μέλλων παραγένεσθαι τὰς γένει τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας κήρυξ & διδάσκαλος καλῶν μαθητῶν. Καρῶ ἀνθρώπος ὢν μικρὰ νομίζω λέγειν πρὸς τὴν αὐτῆς ἀπειρον θεότητα, θεωρητικὴν τίνα δύναμιν ὁμολογῶν ἐπὶ (Leg. ἐπεὶ) θεωκεκήρυκται περὶ τούτου ὃν ἔφην ὑμῖν Θεοῦ υἱὸν ὄντα. Ἰστημι γὰρ ὅτι ἀνώθεν θεωρεῖται οἱ Περσῶν περὶ τῆς τούτου πρεσβείας γενομένης ἐν ἀνθρώποις. » Rectum dogma, » quod Christiani homines cum pietate servamus, hoc est ut Deum » unum æstimemus, factorem atque » creatorem omnium quæ videntur, » quæque corporeis oculis non cernuntur; ut Dominum Jesum Christum Dei Filium confiteamur olim » à Prophetis prænunciatum, qui & » humani generis judex venturus est, » salutis præco, & magister iis, qui ab » illo benè didicerint. Ego quidem, » homo cùm sim, minuta mihi dicere » videor, præ infinita illius deitate, » ac Prophetarum munus hoc esse fateor. Illi enim hujus ipsius, quem » Dei Filium esse dixi, in orbem terrarum adventum multis antea sæculis divinitus prædixerunt.

Pag. 76.

VI. Anno M. Aurelii 17. passi sunt Lugduni Epipodius & Alexander, ambo ætate florentes, ambo amicitia & pietate in Christum conjunctissimi. Judex separatim adoriendos ratus, servato in alium diem Alexandro, initium ducit ab Epipodio, cujus ætas admodum tenera faciliùs vinci posse videbatur. At optimus adolescens hortanti judici, ut deos potius colat, quàm hominem crucifixum, sic respondet: » Non ita me Christi ac fi-

» dei Catholicæ armavit affectus, ut

sensum meum misericordiæ tuæ fignenta permoveant. Pietas enim ista crudelitas est; vobiscumque vivere, mors est æterna: ceterum à vobis perire gloriosum est. Sempiternum verò Dominum nostrum Jesum Christum, quem crucifixum memoras, resurrexisse non nosti, qui ineffabili mysterio homo pariter & Deus, famulis suis tramitem immortalitatis instituit, & ad cœlestia regna perducit.

Ad hæc verba judex os Martyris elidi pugnorum ictibus jubet. Ac deinceps Sanctus Epipodius, illato dolore constantior, mixtis cruore dentibus, hæc verba profudit: » Christum cum Patre ac Spiritu Sancto Deum esse confiteor, dignumque est ut illi animam meam refundam, qui mihi & creator est & redemptor.

Die interposito post Epipodii necem, Alexander coram judice adducitur, eumque cætorum catervas jactantem, & quærentem an adhuc superessent Christiani, sic alloquitur: Putasne ergo extinctas animas, quas fudisti? illæ quidem cœlum possident: sed versâ vice persecutores in illo agone perierunt. Fallit enim te opinio tua. Extingui non potest nomen Christianorum, quod ita Deo fundante firmatum est, ut & vitâ hominum custodiatur & mortibus propagetur. Deus noster cœlos, quos fecit, possidet, terram tenet, inferna moderatur, & animas, quas interemitas judicas, regnum cœlestes suscipit: vos verò cum diis vestris inferna retinebunt. » Inter acerrima tormenta interrogatus, utrum etiamnum in hac confessione duraret; respondit: » Deos Gentilium dæmonia esse: Deum verò omnipotentem, invisibilem, sempiternum, sui propositi esse custodem.

Nobilis adolescens Symphorianus, qui Augustoduni passus est sub Heraclio Præside, exemplo esse potest, quàm rectè & accuratè Christiani de divinitate sentirent, quàmque constanter

Acta Mart.
pag. 82.

stanter accuratissimam illam divinitatis notionem Christo tribuerent. Quærenti judici, cur deæ matris simulacrum adorare noluerit; sic respondet: » Jam dixi tibi, Christianus sum. Deum » verum adoro, qui regnat in cœlis. Jubeat judex, ut sacrificet diis: quod si fecerit, honores pollicetur. At Symphorianus: » Nos vitam, quam Christo soluturi sumus ex debito, quidni ex voto solvamus? . . . Divitiæ » nostræ in Christo sunt . . . Solus » Deus noster beatitudinem vendicat. Minatur judex, nisi *de nescio cujus Christi magnitudine* disputare desinat, & deæ matri sacrificet. At Symphorianus: » Ego omnipotentem Deum, » qui me fecit, timeo; & ipsi soli » servo.

VII. In Actis Martyrum Scillitanorum S. Donata hoc præclarum testimonium Christo dedit: » Honorem » Cæsari reddimus: timorem autem » aut cultum Christo Deo vero præstamus. » Saturnino deliberandi spatium offerente, Sanctus Speratus dixit: « In rem tam bonam non » quæritur secunda deliberatio. Tunc » enim deliberavimus nos à cultura » Christi non deferere, quando Baptismi gratiâ renovati, & diabolo renuntiavimus, & Christi vestigia sequuti sumus.

Non dissimulabo utrumque illud testimonium ex Actis illis petatum esse, quæ Ruinartius ex M^s. cod. Colbertino eruit: in iis autem, quæ vulgaverat Baronius, paulò aliter legi. Sic enim in istis Donata loquitur: » Honorem » quidem Cæsari, tamquam Cæsari: » Deo autem nostro honorem & orationem offerimus. » Sed hæc varietas nihil nocet Actorum antiquitati & integritati. Inde enim oriri potuit, ut idem eruditus Editor observat, quòd Sanctorum Martyrum verba aut ex ore ipsorum, aut ex Notariis publicis excepta fideles, qui quæstioni interfuerant, alii aliter retulerint.

Deinde verò hæc S. Donatæ verba, ut à Baronio edita sunt, etiam si Christum non appellent, ad Christum

tamen meritò referuntur. Ità enim erat impressa fidelium animis Christi divinitas, ut has voces, Christus; Deus, nullo discrimine usurparent. Id cum in plerisque Sanctorum Martyrum Actis perspicitur: tum etiam in his Scillitanorum à Baronio vulgatis. Hæc enim Sperati verba: « Adoro » Dominum meum Regem, & omnium gentium Dominum. » Item Citi- ni: « Nos non habemus alium, quem » timeamus, nisi Dominum Deum nostrum, qui est in cœlis. » Item secundæ: « Et ego credo in Deo meo, & » volo in ipso esse. » Hæc, inquam, nonne eandem vim ac sententiam habent, ac ista ejusdem Sperati: « Nos pro » Christo gaudentes morimur. » Et postea: « Christianus sum, & omnes, qui » mecum sunt; & à fide Domini nostri » Jesu Christi non discedimus. »

Hanc observationem illustrabimus ex Actis S. Achatii. Sic loquitur S. Martyr: Ego Dominum meum, qui est verus » & magnus, pro salute Regis obtestor. » Sacrificium verò nec ille exigere, » nec nos debemus exsolvere. » Et postea: « Ego Deum meum opto te scire quòd profit & Deum, qui est verus, agnoscere. » Hæc de Christo dici patet ex his quæ, num. 3. leguntur: Et mihi præceptum est, nequando » Deum meum negem. Si tu servis » homini fragili atque carnali citò ab hac vita recessuro, quem mox à » vermibus scis edendum; quantò » magis ego potentissimo Deo obedire debeo, cujus virtus constat in » sæcula, & cujus est illud dictum: Qui » me denegaverit coram hominibus, » & ego denegabo eum coram Patre » meo, qui est in cœlis, quando venero in gloria & virtute prædicta » judicare vivos & mortuos. »

Ex his patet minùs strictè sumendum, quod viri eruditi observarunt, ad Patrem referri quæ de Deo generatim dicuntur. Nec soli Martyres ita loquuti: viam eis muniebat Paulus, cum diceret: *Attendite vobis, & universo regi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit*

sanguine suo. Hinc etiam illud Clementis in Epist. 1. ad Cor. n. 2. » Dei » viatico contenti, inquit, & accurate » attendentes sermonibus ejus, dilata- » tati eratis in visceribus, & passiones » illius præ oculis vestris erant. » Præter communem tribus personis essentiam, ex qua sequitur, ut una quæque persona Christianorum Deus, & solus verus Deus dici possit, hæc etiam causa Sanctis Martyribus stabat, cur ita de Christo loquerentur, quod maxime invisus esset Ethnicis Dei crucifixi cultus. Quamobrem cum eorum dæteria magnâ ex parte in Christum ferrentur, meritò Sancti Martyres eum Deum suum & solum verum Deum vocabant; & quidquid de divina natura prædicabant, ad eum contemptis Ethnicorum diis constanter referebant.

Notanda sunt quæ in eisdem S. Achatii Actis sequuntur. Auditâ enim Achatii oratione, sic incipit Marcianus: » Quod discere semper optabam, » confessus es errorem vestræ persuasionis & legis. Habet ergo, ut dicis, » Filium Deus? Respondit Achatius: » Habet. Marcianus ait: Quis est Filius Dei? Respondit Achatius: Verbum veritatis & gratiæ. Marcianus ait: Hoc habet nomen? Respondit Achatius: Non de nomine interrogaveras, sed de ipsa Filii potestate. Marcianus ait: Nomen explana. Sanctus Achatius respondit: Jesus Christus vocatur. Marcianus ait: Ex qua dic uxore conceptus est? Respondit Sanctus Achatius: Non hominum more Deus Filium ex muliebri coitu genuit: sed Adam primum dexterâ suâ faciente formavit. Nam absit ut tu Majestati divinæ contactum puellæ mortalis affirmes. Luto primi hominis membra composuit: & ubi integram jam compleverat effigiem, animam, spiritumque concessit. Sic & Filius Dei Verbum veritatis ex corde processit. Ideo scriptum est: *Eruçtavit cor meum verbum bonum.*

In Actis Sancti Pionii & sociorum

ejus, Polemon S. Martyrem sic interrogat. » Quis vocaris? Pionius ait: » Christianus. Polemon: Cujus Ecclesiæ? Pionius ait: Catholicæ. Relicto- » que Pionio, ad Sabinam Polemon » verba convertit Quæ diceris? » Illa respondit: Theodota & Christiana. Polemon: si Christiana es, » cujus Ecclesiæ? At illa: Catholicæ. Polemon: Quem colis Deum? Illa » respondit: Deum omnipotentem, » qui fecit cælum & terram, mare, » & omnia quæ in eis sunt, quem cognovimus per Verbum ejus Jesum Christum. Posthæc cum, adstante » haud procul Asclepiade, quis diceretur, inquireret; respondit Asclepiades: Christianus. Polemon: Cujus Ecclesiæ? Asclepiades: Catholicæ. Polemon: Quem Deum colis? Respondit: Christum. Polemon: » Quid ergo, ille alter est? Respondit non; sed ipse quem & ipsi paulò » ante confessi sunt. » In eandem sententiam Pionius quærentibus iudicibus quem Deum Christiani colerent, respondit: » Hunc qui cælum fecit, & » sideribus ornavit; qui terram statuit, » & floribus arboribusque decoravit; » qui ordinavit circumflua terræ, & » maria, & statuta terminorum vel litorum lege signavit. Tum illi: Illum » dicis, qui crucifixus est? Et Pionius: » Illum dico, quem pro salute orbis » Pater misit. »

VIII. Sub eodem Decio comprehensus est Lampfaci quidam adolescentulus, Petrus nomine, valdè quidem fortis in fide, pulcher animo & speciosus corpore, & oblatus est Proconsuli. » Proconsul dixit ad eum: » Quis diceris? Respondit: Petrus. » Cui Proconsul dixit: Christianus es? » Petrus respondit: Etiam Christianus sum. Proconsul dixit: Habes » ante oculos decreta invictissimorum » Principum. Sacrifica ergo magnæ » deæ Veneri. Petrus respondit: Miror, si persuades mihi, optime Proconsul, sacrificare impudicæ mulieri & sordidæ, quæ talia opera » egit, ut confusio sit enarrare, cum »

Num. 9.

Num. 16.

Pag. 147.

» apud vos historia arguat ejus impu-
» dicitiam. Nam & vos turpia, quæ
» gessit, in impudicis punitis. Et si
» vos impiam illam nominatis & pu-
» blicam meretricem, quomodo me
» tam sordidam meretricem adorare
» & sacrificare compellitis? Oportet
» ergo me magis Deo vivo & vero,
» Regi sæculorum omnium Christo,
» sacrificium offerre orationis, depre-
» cationis, compunctionis & laudis.

Pag. 244.

Sapricius ille Presbyter, qui cum
Nicephoro in gratiam redire noluit,
sic Christum coram Præsidente confes-
sus est, quem postea instante carnifi-
cis ictu negavit. Ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ
Χριστὸν τὸν βασιλέα ἐχόμεν, ὃν ἀληθινὸς
Θεὸς ἐστίν, καὶ ποιητὴς ὁρατῶν, καὶ ᾠῆς, καὶ
θαλάσσης, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς. Sic habet antiquissima interpretatio. » Nos
» Christiani Christum Deum habemus
» Regem, quoniam ipse est solus verus
» Deus, & creator cœli, & terræ, &
» maris, & omnium quæ in eis sunt.

Pag. 279.

In Actis SS. Martyrum Claudii,
Asterii, & aliorum, qui cum ipsis sub
Diocletiano passi sunt, hæc Asterii ver-
ba referuntur de Deo venturo, sive
Christo. « Deus unus est, qui est ven-
» turus, solus in cœlo habitans, &
» humilia respiciens in magna virtute
» sua. » Neon iisdem in Actis sic loqui-
tur: « Multò melior sum Diis tuis &
» te, quia vobis non obaudio, habens
» Deum verum, qui fecit cœlum & ter-
» ram. » Sic etiam Domnina: « Ne in
» ignem æternum incidam & tormenta
» perpetua; Deum colo & Christum
» ejus, qui fecit cœlum, & terram, &
» universa, quæ in eis sunt. » Theonilla
interrogata utrum virum haberet, an
vidua esset, sic respondit: « In hodie-
» rum diem xxiiij. annos habeo, ex quo
» sum vidua; & propter Deum meum
» sic mansi, jejunans, & pervigilans in
» orationibus, ex quo recessi ab immun-
» dis idolis, & cognovi Deum meum.

Pag. 283.

S. Genesius ex mimo Christianus &
Martyr, sic Christum, cujus potenti
gratiâ subito conversus fuerat, confi-
tetur: « Nunc igitur, inclyte Impe-
» rator, & vos omnes populi, qui de

his mysteriis risistis, mecum credite
verum Dominum esse Christum, &
hunc esse lumen, hunc esse verita-
tem, hunc esse pietatem, & per ip-
sum vos ad indulgentiam posse per-
tingere. » In equuleo suspensus sic in-
ter cruciatus clamabat: « Non est
Rex præter eum, quem vidi; &
adoro, & colo eum. »

Maximilianus adolescens annos 21.
natus, qui Thebeste in Numidia an-
no Christi 295. passus est, Dioni Pro-
consuli jubenti ut militare signaculum
acciperet, sic respondit: « Non
» milito. Caput mihi præcide: non
» milito sæculo, sed milito Deo meo. »
Dion Proconsul dixit: Quis tibi hoc
» persuasit? Maximilianus respondit: «
» Animus meus, & is, qui me voca-
» vit. Dion ad Victorem patrem ejus
» dixit: Consiliare filium tuum. Vi-
» ctor respondit: Ipse scit, habet con-
» siliam suam, quid illi expediat. Dion
» ad Maximilianum: Milita, & acci-
» pe signaculum. Respondit: Non ac-
» cipio signaculum. Jam habeo si-
» gnum Christi Dei mei. »

Pag. 309.

In civitate Tingitana, cum natalis
dies Imperatoris ageretur anno Chri-
sti 298. ac omnes convivii & sacrifi-
ciis operam darent; « Quidam ex
» Centurionibus legionis Trajanæ, pro-
» fana reputans illa convivia, rejecto
» etiam cingulo militari coram signis
» legionis, quæ tunc aderant, clarâ
» voce testatus est, dicens: *Jesu Chri-
sto æterno Regi milito.* »

Pag. 312.

Felix Episcopus Tibiurensis, cum
Magniliano Curatori hujus civitatis sa-
cros libros ad ignem deposcenti con-
stanter restitisset; Carthaginem de-
portatus, eandemque constantiam
coram Proconsule demonstrans, capite
damnatur, & ad locum passionis per-
ductus, sic Christum precatur: « Do-
» mine Deus cœli & terræ Jesu Christe,
» tibi cervicem meam ad victimam
» flecto, qui permanes in æternum. »

Pag. 376.

In Actis Sanctorum Martyrum Sa-
turnini & Dativi, & aliorum, sic Chri-
stum Saturninus precatur. « Domine
» Jesu Christe, Christiani sumus, tibi »

Pag. 409.

» servimus; tu es spes nostra, tu es spes
» Christianorum. Deus sanctissime,
» Deus altissime, Deus omnipotens.
» Tibi laudes pro nomine tuo reddi-
» mus, Deus omnipotens.

Nemo est sanè, qui, hæc legens, etiam si iniquissimis præjudiciis occupatus sit, non dico metaphoras in his testimoniis deprehendat; sed tenere se possit, quominus fervidam Sanctorum Martyrum in Deum incarnatum fidem admiretur. Quid enim de Deo dici magnificè aut cogitari potest, quod non de Christo clarissimâ voce prædicent? Hunc omnis ætas & conditio Deum suum, Deum vivum & verum vocat, Deum omnipotentem, Deum altissimum, Deum potentissimum, cujus virtus constat in sæcula, creatorem cœli & terræ. Huic soli sacrificandum, hunc solum adorandum & colendum esse declarant; & quò magis excandescunt iudices, eò constantius ipsum illum, qui crucifixus est, cœlum fecisse & sideribus ornasse confitentur.

Quinetiam Christum prædicare non dubitant solum verum Deum esse, unum Deum, qui venturus est, qui solus in cœlo habitat, & humilia respicit in magna virtute, unum cum Patre & Spiritu Sancto Deum. Ex quibus patet unam illam & singularem in tribus personis substantiam, quæ ne Patribus quidem Nicænis cognita fuisse fingitur, omnibus Christianis longè ante hoc concilium perspectam & exploratam fuisse.

CAPUT V.

Consensus omnium Ecclesiarum.

I. *Consensum omnium Ecclesiarum sæculo secundo hætenus dicta demonstrent.* II. *Sanctorum Patrum doctrina, totius Ecclesiæ doctrina.* III. *De consensu Ecclesiarum asseverant Sancti Patres.* IV. *Ipsi hæretici confitentur.* V. *Idem dicendum de tertio sæculo.*

I. **E**LUCET mirificè consensus omnium Ecclesiarum ex his, quæ hætenus dicta sunt. Nam ut omit- tam quæ in variis orbis partibus aut à testibus Justino senioribus egregiè disputata retulimus, aut ab Ethnicis impiè quidem, sed tamen ad refellendos Unitarios aptissimè objecta; ipsius vulgi testimonium tot clarissimis monumentis consignatum satis argumenti esse debet contra nugas & cavillationes hæreticorum. Nemo non stultissimus dubitare possit an Sacerdotes in omnibus Ecclesiis divinitatem Christi docuerint, cum tot Martyres, qui sæpe è vulgo & è multis erant, acceptam à Sacerdotibus eâ de re doctrinam tam dilucidè tamque constanter apud iudices depromant. Atque hæc Martyrum testimonia aut Ecclesiarum scripta nomine, aut certè in Ecclesiis legi solita, cum nullâ re inter se discrepent, discrepantiam in Ecclesiæ catholicæ doctrina suspicari non sinunt. Nihil igitur relictum loci argutiis. Sed tamen quia tam audacter pronuntiant Platonismum secundo sæculo exeunte inductum, deinde consubstantiale à Synodo Nicæna; moræ pretium videtur, ut in re maximi momenti & argumenti uberrimi, accuratius legentium oculis exponere, quanta fuerit primis sæculis de Christi divinitate omnium Ecclesiarum consensus.

Multis rebus perspicitur Ecclesiam universam sub Apostolorum discipulis certò tenuisse Filium Dei, Verbum illud, per quod omnia creata sunt, hominem nostrâ causâ factum esse. Non solum Justinus, quem hujus doctrinæ architectum, non solum Tatianus, Athenagoras, Clemens, & alii ejusmodi, quos Justini discipulos & erroris imitatores fingunt; sed etiam Barnabas, Hermas, Ignatius, senex ille qui Justini animum ad amorem Christi primus inclinavit, eximius ille Presbyter Apostolorum discipulus, ex quo Irenæus plurima olim audita commemorat, qui Testamenta 12. Patriar-

chis, oracula Sybillis, Prædicationem Petro supposuerunt; hi omnes magno consensu docent Filium Dei, per quem mundus creatus, incarnatum esse; ipsis Ethnicis, quorum testimonia retulimus, eandem doctrinam in risum vertentibus. Fatetur Clericus de Sanctis Patribus, *cum nullos possimus habere certiores & fide digniores testes eorum quæ atatibus, quibus vixerunt, gesta & credita sunt, ex eorum scriptis historiam factorum & dogmatum hauriendam.* Hoc si verum est; quid Ecclesia primo & secundo sæculo crediderit, ambigere non sinent tot eximii testes, qui in utroque floruerunt. Neque enim fieri potuit, ut tot eruditi viri à communi doctrina ad absurdum errorem veluti ex pacto & constituto deficerent; cum præsertim Christi divinitatem, non ut probabilem aliquam opinionem leviter perstringant, sed ut præcipuum religionis mysterium pertractent; nec ut suam propriam, sed ut communem omnium doctrinam exponant.

II. Sed quærendum ex Unitariis, utrum eximii illi Scriptores, à quibus fidem Platonis somniis infuscatam dicunt, hoc facinus consultò & meditatò tentaverint, an malum imprudentes à Philosophia in Ecclesiam intulerint. Dicturum puto neminem datà eos operà hoc vulnus Ecclesiæ fecisse. Nullo artificio hanc doctrinam insinuant, ut in novitate fieri solet; sed ut fixam & fundatam constanter defendunt. Deinde verò cur nova in Ecclesia commoverent? An quòd totam religionem floccifacerent? At id non cadit in homines pro hac religione mori paratos. An quòd Apostolis sese adæquare vellent, ut Valentiniani; aut, ut Marcionitæ, Ecclesiam jam tum ab Apostolica doctrina deflexisse crederent? At utrumque illud commentum nimium omnibus catholicis offensum & detestatum fuit, quàm ut Sanctis Patribus, qui faciem cæteris ad odium hæresis prætulerunt, affingi possit.

Superest igitur ut bonâ fide & ani-

mo nimium simplici, dum Apostolos idem ac Platonem docuisse existimant, Platonicas opiniones in Ecclesiam induxisse dicantur. Non displicent hæ nugæ Clerico. « Ethnicis, » inquit, qui tunc Evangelium amplectebantur, quique Ethnicæ Philosophiæ aliquem usum habebant, cum hanc vocum similitudinem animadverterent, sibi persuadebant Apostolos idem his de rebus docuisse ac Platonicos, Judæos, atque Ethnicos. Atque id videtur multos hujus sectæ Philosophos ad religionem Christianam allexisse, & primos Christianos commovisse, ut Platonem tanti facerent.

Sed hæc nullâ prorsus ratione nituntur, vel omni potius rationi repugnant. Si qua enim subtilior opinio ab hominibus eruditis inducta fingetur, si metaphoras in Scripturis ingeniosè excogitasse, fidem maximi mysterii vulgaribus animis reliquisse, ac novas sibi vias indagasse dicerentur; inesset huic criminationi aliquis color, saltemque naturæ convenienter ficta videretur. Nunc autem ridicula prorsus & absurda hominibus eruditis persona imponitur. Nam cum inter omnes conveniret, ut placet Unitariis, Christum esse simplicem hominem, nec metaphoris & allegoriis carere Scripturæ testimonia, in quibus Deus & Dei Filius vocatur, & è cælo venisse, ante mundum fuisse, omnia creasse, in forma Dei fuisse, & formam servi assumisse dicitur; veniunt ad Ecclesiam Platonici Philosophi, erudiuntur de mysteriis religionis, edocentur quid sit Filius Dei, quid Spiritus Sanctus; sed quæ fucum ne imperitissimis quidem faciebant, ea isti ad verbum & litteram stolidè accipiunt; & quibus ex sermonibus ipsa plebecula concludebat Christum ante Mariam non existisse, nec Deum ac Dei Filium, aut mundi creatorem esse nisi nominis causâ, ex his viri ingenio & doctrinâ præstantes contrariam opinionem accipiunt. Non quadrat profectò ut ibi ejusmodi homines

magnum sibi & vix credibile mysterium proponi crediderint, ubi vulgus imperitum nihil ad credendum difficile, nihil valde à communibus opinionibus remotum videbat. Nonne potius ex eo, quod doctissimi quique nullam metaphoram in his, quæ de Christo audiebant, subodorati sunt, aperta & necessaria conclusio est plebem non fuisse sagaciorem?

Frustra objiciatur hoc inter doctos & indoctos discrimen, quod isti de Verbo & Filio Dei multa in Platonice Scholis audissent, hi verò nullam ejusmodi præjudicatam opinionem afferrent. Etiam si darem Verbum & Dei Filium Platonice Philosophis cognitum his temporibus fuisse; certè hæc cognitio ad religionem accedentibus stimulos subicere debuit curiosè odorandi & indagandi, an reverà Christiani Filium Dei & Verbum, per quod omnia creata, incarnatum docerent. Sic præoccupatis animis difficilius fuit errare, quàm si nihil umquam de Verbo audissent; & quò sublimiorem Verbi notionem conceperant, eò difficilius adduci debuerunt, ut hoc Verbum natum & crucifixum esse crederent.

Num. 48. III. Si Sanctis Patribus dogma catholicum exponentibus non credunt Unitarii, saltem eis credere debebunt hoc dogma ab universa Ecclesia teneri affirmantibus. Justinus, quem novi erroris artificem fuisse fingunt, conceptis verbis declarat, in Dialogo cum Tryphone, maximam partem Christianorum sibi assentiri, & cum paucis Christi divinitatem negantibus pugnare. An fallere potuit Sanctus Martyr in re ad dijudicandum & convincendum adeò facili, aut falli in tam aperta & explorata vir eruditus, qui in Oriente, in Ægypto, in Græcia, in Italia commoratus fuerat, nec ullam docendi aut scribendi occasionem prætermittebat?

Hæreticos Irenæus nullo argumento libentius refellit, quàm Ecclesiæ universæ consensu. » Ecclesia enim, » inquit lib. I. cap. 10. num. 1. per

universum orbem usque ad fines terræ seminata, & ab Apostolis & à discipulis eorum accepit eam fidem, quæ est in unum Deum Patrem omnipotentem, *qui fecit cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt* : & in unum Jesum Christum Filium Dei incarnatum pro nostra salute, &c. » Et num. 2. » Hanc prædicationem cum acceperit, & hanc fidem, quemadmodum prædiximus, Ecclesia & quidem in unum mundum disseminata, diligenter custodit, quasi unam domum inhabitans : & similiter credit iis, videlicet quasi unam animam habens & unum cor, & consonanter hæc prædicat, & docet, & tradit, quasi unum possidens os. Nam etsi in mundo loquelæ dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis una & eadem est. Et neque hæ, quæ in Germania sunt fundatæ, Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt : neque hæ quæ in Hiberis sunt, neque hæ quæ in Celtis, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Libya, neque hæ quæ in medio mundi constitutæ. » Hæc Irenæus adversus hæreticos omnes, tum qui divinitatem Christi tollebant, tum qui eum in uterum Virginis descendisse, & carnem nostræ similem sumsisse, Filium creatoris esse, & omnia creasse pernegabant. Quamobrem jure concludimus cum Irenæo contrariam his erroribus doctrinam toto terrarum orbe viguisse.

Ipsæ etiam barbaræ nationes, quamvis Scripturis Sanctis uti non possent, constanter retinebant, quæ ab Apollinis vivâ voce tradita fuerant, Christum verum Dei Filium esse, ac per eum omnia creata esse. » Cui ordi- nationi, inquit idem Irenæus lib. III. cap. iv. num. 2. assentiunt multæ gentes barbarorum, eorum qui in Christum credunt, sine charta & atramento scriptam habentes in cordibus suis salutem, & veterem Traditionem diligenter custodientes; in unum Deum credentes fabricato-

» rem cœli & terræ, & omnium quæ
» in eis sunt, per Christum Jesum
» Dei Filium. Qui propter eminentis-
» simam erga figmentum suum dile-
» ctionem, eam quæ esset ex Virgine
» generationem sustinuit, ipse per se
» hominem adunans Deo, & passus
» sub Pontio Pilato Hanc fidem
» qui sine litteris crediderunt, quan-
» tum ad sermonem nostrum barbari
» sunt, quantum autem ad senten-
» tiam, & consuetudinem, & conver-
» sationem, propter fidem perquam
» sapientissimi sunt, & placent Deo
» conversantes in omni justitia, & ca-
» stitate, & sapientia. Quibus si ali-
» quis annuntiaverit ea, quæ ab hæ-
» reticis adinventæ sunt, proprio ser-
» mone eorum colloquens; statim con-
» cludentes aures, longo longius fu-
» gient, ne audire quidem sustinentes
» blasphemum colloquium. » Hunc
Ecclesiarum consensum sæpe aliàs ob-
jicit hæreticis. Vide præsertim lib. III.
cap. ij. iij. iv. v. xxiv. lib. IV. cap. xxxij.
num. 8. lib. V. cap. xx. Sæpe etiam
cum hoc catholicorum consensu va-
rias hæreticorum inter ipsos dissensio-
nes comparat, velut lib. III. cap. xij.
num. 7. « Arguuntur verò isti, inquit,
» non quidem Apostolorum, sed suæ
» malæ sententiæ esse discipuli, unius-
» cujusque eorum recipientis errorem,
» quemadmodum capiebat. Ecclesia
» verò per universum mundum ab
» Apostolis firmum habens initium,
» in una & eadem de Deo, & de
» Filio ejus perseverat sententia.

Cap. xij.

Nemo nescit librum Tertulliani de
Præscriptionibus, eo potissimum niti
argumento, quod ex consensu totius
Ecclesiæ petitur. Sic loquitur de re-
gula fidei, quæ creditur unum omnino
Deum esse, nec alium præter mundi crea-
torem, qui universa de nihilo produxerit,
per Verbum suum primò omnium emis-
sum: id Verbum Filium ejus appellatum....
Delatum ex Spiritu Dei Patris & vir-
tute in Virginem Mariam, carnem fa-
ctum in utero ejus. » Hæc regula, in-
» quit, à Christo, ut probabitur, in-
» stituta, nullas habet apud nos quæ-

stiones, nisi quas hæreses inferunt, &
& quæ hæreticos faciunt.

Arctissimam omnium Ecclesiarum
conjunctionem ac consensionem sic
describit, cap. 21. « Statim igitur,
» inquit, Apostoli, (quos hæc appella-
» tio missos interpretatur) assumpto per
» sortem duodecimo Mathiâ in locum
» Judæ, ex auctoritate prophetiæ,
» quæ est in Psalmo David, primò per
» Judæam contestatâ fide in Jesum
» Christum & Ecclesiis institutis; de-
» hinc in orbem profecti, eandem
» doctrinam ejusdem fidei nationibus
» promulgaverunt, & proinde Eccle-
» sias apud unamquamque civitatem
» condiderunt, à quibus traducem fi-
» dei & semina doctrinæ cæteræ exin-
» de Ecclesiæ mutuatae sunt, & quo-
» tidie mutantur, ut Ecclesiæ fiant.
» Ac per hoc & ipsæ Apostolicæ de-
» putantur, ut soboles Apostolicarum
» Ecclesiarum. Omne genus ad origi-
» nem suam censeatur, necesse est.
» Itaque tot ac tantæ Ecclesiæ; una
» est illa ab Apostolis prima, ex qua
» omnes. Sic omnes primæ & omnes
» Apostolicæ, dum unam omnes pro-
» bant unitatem. Communicatio pa-
» cis, & appellatio fraternitatis, &
» confederatio hospitalitatis, quæ jura
» non alia ratio regit, quam ejusdem
» sacramenti una traditio. » Et non
multò post: « Communicamus cum
» Ecclesiis Apostolicis, quòd nulla
» doctrina diversa: hoc est testimo-
» nium veritatis.

His adjungere possumus Hegesip-
pum secundi sæculi scriptorem, æqua-
lem Irenæo; scribebat enim uterque
sub Eleuthero. Is testatur apud Euse-
bium, lib. IV. cap. xxj. *Se, cum Romam*
proficisceretur, plurimos Episcopos adiisse,
& ab omnibus unam eandemque audi-
visse doctrinam. Εν ἐκείνῃ δὲ δεξιᾷ,
inquirebat, καὶ ἐν ἐκείνῃ πόλει ἅπας ἔχει,
ὡς ὁ νόμος κηρύσσει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ
κύριος. « In singulis autem Episco-
» porum successionibus, & per singu-
» las civitates eadem manent, quæ
» per Legem ac Prophetas & à Do-
» mino ipso prædicata sunt.

Luce clarius est Hegesippum eodem ac S. Irenæum tempore scribentem, eosdem refellentem hæreticos, hanc Ecclesiarum consensionem non alio quàm Irenæum consilio, nec alios in usus prædicare. Repugnat enim ut S. Irenæus fidem in Deum incarnatum toto orbe vigere, iste verò Christum ab omnibus simplicem hominem existimari testetur. Non tamen pudet Unitarios Hegesippum suo gregi adscribere, & consensum Ecclesiæ, quem hæreticis Deum incarnatum negantibus objicit, sic interpretari, quasi universa Ecclesia Christum simplicem hominem esse consensisset.

IV. Hanc Ecclesiarum omnium de Christi divinitate & incarnatione consensionem, non solum Sancti Patres testantur, sed ipsæ etiam confitentur hæreses. Quid enim hoc argumento fulminati reponebant hæretici? Nihil profectò facilius eis fuit, quàm adversarios in manifesto mendacio tenere, si quid dissensionis hac in re fuisset, si quæ Ecclesiæ mundum à Christo creatum & veram carnem à Dei Verbo & Filio assumptam negassent. Sed nihil ejusmodi suspicati sunt, aut effutire ausi: illuc evadebant, ut se Apostolis ipsis adæquarent, aut eos alia publicè, alia secretò dicerent prædicasse: publicam illam & communem Traditionem Ecclesiis Catholicis relinquebant, arcanam sibi arrogabant. « Cum autem, inquit Irenæus, » lib. III. cap. ij. ad eam iterum Traditionem, quæ est ab Apostolis, quæ » per successiones Presbyterorum in » Ecclesiis custoditur, provocamus » eos; adversantur Traditioni, dicentes se non solum Presbyteris, sed » etiam Apostolis existentes sapientiores sinceram invenisse veritatem. » Apostolos enim admiscuisse ea quæ » sunt legalia Salvatoris verbis: & non » solum Apostolos, sed ipsum etiam » Dominum modò quidem à demiurgo, modò autem à medietate, interdum à summitate fecisse sermones: & se verò indubitatè, & intaminatè, & sincerè absconditum sci-

re mysterium. » Vide in eodem libro cap. v. & xij.

Similia testatur Tertullianus. « Solent dicere, inquit Præscript. cap. » xxij. non omnia Apostolos scisse; eadem » agitati dementiâ, quâ rursus » convertunt, omnia quidem Apostolos » scisse, sed non omnia omnibus » tradidisse. » Et cap. xxv. « Sed, ut » diximus, eadem dementia est, cum » confitentur quidem nihil Apostolos » ignorasse, nec diversa inter se prædicasse, sed non omnia volunt illos » omnibus revelasse: quædam enim » palam & universis, quædam secretò » & paucis demandasse: quia & hoc » verbo usus est Paulus ad Timotheum: » *O Timothee, depositum custodi.* »

Hæreticorum responsio manifestam habet duarum rerum maximi momenti confessionem. 1°. Eandem de Verbi Incarnatione fidem in omnibus Ecclesiis vigere. 2°. Hanc fidem à Christo & Apostolis traditam. Cum pedem ex hoc loco referre non possent, cogeantur aliam secretam Traditionem huic publicæ & communi opponere; quod commentum, etsi stultissimum est, minùs tamen absurdum illis temporibus videbatur, quàm aut dissensionem Ecclesiæ Catholicæ in his, quæ ad hoc mysterium spectant, aut novitatem affingere.

Eundem consensum demonstrat hæreticorum agendi ratio. Nam errores suos quibusdam veluti integumentis obvolvebant, tum ut Episcopos & Presbyteros laterent, tum ut imperitis venenum suum callidè propinarent. « Et propter hoc, inquit » Presbyter Apostolorum discipulus » apud Iren. hi qui alienas doctrinas » inferunt, abscondunt à nobis quam » habent de Deo sententiam, ne victi » salvari periclitentur. » Idem ab eis factum suprâ vidimus, cum periclitarentur animos imperitorum. Quamobrem testes sunt ipsi hæretici doctrinam Apostolicam, quæ ab eis nefariè violata fuerat, omnibus Catholicis, sive doctis, sive indoctis ratam & exploratam fuisse.

Neque

lib. IV.
cap. xxij.

Neque etiam alia videtur existisse causa, cur aliam alii Scripturæ partem rejicerent. Ebionitis solus Matthæus placebat, solus Lucas Marcioni: qui Jesum separabant à Christo, & impassibilem perseverasse Christum, passum verò Jesum dicebant, hi Marcum cæteris præferebant. Valentiniani Joanne plurimum utebantur. Sed si allegoriis non carebant quæ Joannes de Verbi incarnatione & mundi per Verbum creatione docuit; non erat cur ejus dicta Marcionitæ & Ebionitæ ad usus suos pertrahi posse desperarent; aut cur Valentiniani, qui mundum à Verbo creatum, & carnem nostrâ præstantiorem ab eo assumptam volebant, tantum præsidii in hoc Evangelio sibi positum putarent.

V. Ecclesiarum consensus sæculo tertio enituit in condemnatione Pauli Samosatani, de qua Patres Concilii Antiocheni, ut testatur Eusebius lib. VII. cap. xxx. ad omnes Provincias scripserunt. Antequam damnaretur Paulus, sex ad eum Episcopi scripserunt, ut eum ab errore revocarent. In hac Epistola, sic de omnium Ecclesiarum consensu gloriantur. « Omnes » Ecclesiæ Catholicæ, inquit, non » biscum consentiunt. » Et postea: » Idem Deus & homo Jesus Christus » prophetabatur in Lege & Prophetis; & ab omnibus, in Ecclesia quæ » sub cælo est, creditus est Deus qui » dem qui seipsum exinanivit, cum » esset æqualis Deo; homo verò ex » semine David secundum carnem. » Vid. librum tertium hujus operis cap. v. num. 5.

CAPUT VI.

Ecclesiarum consensus sæculo quarto.

- I. *Inter dissensiones sæculi quarti veritas facile dignoscitur.* II. *Totius orbis consensus, cum Arius prodit, ex rebus gestis demonstratur.* III. *Ex Arianorum disputandi ra-*

tionem. IV. *Ex paucitate germanorum Arianorum.* V. *Semiariani idem ac Ariani non sensere.* VI. *Frustra objiciuntur Ariana hæresis progressus.* VII. *Nec Catholicam fidem evertere potuerunt.* VIII. *Imo ne consubstantiale quidem abrogare.*

I. **V**Ix dici potest quàm licenter in Patres Nicænos, quos Ariani veteres reveriti fuerant, acerbiter omnem recentiores hæretici effuderint. Ut omittam Calvinum, qui sanctos illos Patres & fidei formulam ab eis traditam inhonestis conviciis impetivit; alii novam ab hac synodo doctrinam inductam queruntur, ut plerique unitarii; aut ei tritheismi notam inurunt, ut Curcellæus, Clericus, & alii. Mirus est ejusmodi rerum narrator & ratiocinator Clericus. Arium apertè non defendit, sed ejus adversarios audacter exagitat. De rebus, tum in synodo Nicæna, tum post synodum gestis nihil certi litteris traditum censet, quia nihil scriptum sine studio partium. Negat Alexandrum Alexandrinum, ante susceptam cum Ario contentionem, statutum habuisse, quid de hac quæstione sentiendum esset. Constantinopolitanum vituperat, ut magis dignitatis studiosum, quàm caritatis & veritatis. Ut Athanasium, ita Arium ab inimicis damnatum queritur. Athanasium carpit, quòd Arium conviciis oppresserit; & quæ de tragica morte Arianum tum ab Athanasio, tum ab aliis narrantur, inde nata existimat, quòd fortè Arium subita mors abstulerit.

Quorsum hæc tendant, facilè animadvertitur. Vir eruditus iniquum non modò præjudicium, sed etiam judicium fecerat de Nicænorum Patrum doctrina; minimè mirum, si res ab eis gestas non probat. Fidem Nicænam nec cum ea, quam hodie profiteamur, nec cum ea, quam professi fuerant antiquiores Patres, congruere existimat: quid mirum, si Nicænis Patribus

Gg

non multò plùs tribuit quàm Arianis? Dabimus ei non inviti nonnulla quæri de Synodo Nicæna; quis ei potissimùm præfuerit, quot præcisè Episcopi interfuerint, & alia ejusmodi, quæ certis omnino non constent indiciis. Sed, quod rem causamque maximè continet, utri parti novitas tribuenda; utrum fides Nicæna ante hos motus ne doctissimis quidem Episcopis constiterit; an potius, & cùm Arius prodiiit, & cùm Ariani grassati sunt, in universa Ecclesia viguerit; id certissimis monumentis, quæ ne Clericus quidem rejicere possit, perspicuum & exploratum est. Rationum momenta suppeditabunt summa Arianorum in ipsis primordiis infamia, hujus nefariæ hæresis tota disputandi ratio, paucitas germanorum Arianorum.

II. Universæ Ecclesiæ consensum & Arianorum novitatem mirificè declarant cùm Alexandri Alexandrini in eis reprimendis constantia, ejusque litterarum in Orientem & Occidentem missarum celebritas; tùm Arianæ factionis in ipsis incunabulis summa perturbatio. Latuerat diu impietas Arii, sed ei pellem detraxit Alexander, ut ipse testatur in Epistola ad gentilem suum C. P. ac frustra monitum ex cœtu Ecclesiæ communi suffragio ejecit. Tùm litteras per totum orbem mittit, in quibus Arianæ hæresis portenta omnium oculis exponit, fidem Catholicam explicat & defendit, collegas hortatur, ut factum de Ario judicium confirmet, sibi que cum hæreticis pugnanti operam tradant. Quanto plausu & gratulatione exceptæ fuerint ejus litteræ, satis argumenti est, quod, antequam ad Alexandrum C. P. scriberet, jam subscripserant ipsius tomo, eique per litteras gratulatæ fuerant, universa Ægyptus ac Thebais, Libya & Pentapolis, Syria, Lycia, Pamphylia, Asia, Cappadocia, aliæque finitimæ Provinciæ, quarum testimonia scripto consignata gentili suo per Apionem Diaconum mittebat.

Arii patrociniū Episcopi nonnulli

suscipiunt, in primis duo Eusebii; sed hi ut impietatis consorti callidè favent, non ut veritatis defensorem constanter protegunt: non honorem ei sed veniam poscunt, nec Alexandrum impietatis notâ inurunt, sed lenire & Ario placare conantur. Eusebius Cæsariensis in Epistola ad Alexandrum Alex. ex qua ejus impietatis testimonia depromta sunt in septima Synodo, sic Arianorum causam tuetur, ut hominum genus esse fateatur ad calumnias propensum. Sic enim loquitur: «Tua verò Epistola eos insi-
mulat quasi dicentes Filium factum
fuisse, sicut unam creaturarum; cùm
hoc non dixerint, sed clarè definie-
rint non esse instar unius creatura-
rum. Vide an non protinus illis oc-
casio detur aggrediendi, reprehendi
& calumniandi quæcumque
voluerint.

Synod. 7.
Act. 6.

Ubi Arius patronos & precatores suos nihil apud Alexandrum promovisse videt; ab Eusebio Cæsariensi & Paulino Tyrio, aliisque Episcopis in Palæstina congregatis impetrat, ut sibi & gregalibus suis conventus agere, & Presbyterorum ordinem, ut olim, obtinere liceat. Sed hi, tùm cùm hanc licentiam Arianis contra Ecclesiæ morem concedunt, hortantur ut se Alexandro summittant, ejusque pacem & communionem sibi reconcilient. Cùm ne isti quidem defensores Ario profuissent; damnatus ab Hosio in Concilio Alexandrino, per litteras apud Constantinum queri coactus est se ab omnibus rejici.

Sozom. lib.
I. cap. xv.

Ex tot Episcopis, qui Nicæam convenere, perpauci Arianos defenderunt; idque occultis artibus, non aperto Marte. Neque enim obstiterunt quominus Arii impiè dicta damnarentur: moras injicere conati sunt Consubstantiali, nec tamen eam causam interposuerunt, quòd illa vox Filium adæquaret Patri, veramque illi generationem adstrueret, sed quòd Deo nescioquas corporeas perpeffiones affingere videretur. Nicæna Synodus omnium Ecclesiarum plausu & gratu-

Baron. ad
an. 319.

latione excepta est: summa pax ubique & tranquillitas sequuta. Profligati & fracti Ariani, quamvis capitale odium in veritatis defensores medullis concepissent, non eos tamen Consubstantialis nomine, sed per causam Sabellianismi, ut Eustathium, aut fictis criminibus, ut Athanasium, in invdiam adduxerunt. Universæ Ecclesiæ consensum in decretis Nicænis suscipiendis conspirasse testis est locuples ac minimè suspectus Eusebius, qui in libro tertio de Vita Constantini sic loquitur de iis, quæ post Concilium contigerunt: Ἀλλὰ γὰρ ἀπάντων εἰρηνευομένων

Cap. xxiiij.

μόνοις Ἀιγυπτίοις ἀμικτός ἦν ἡ πρὸς ἀλλήλους φιλονεικία. « Verum cunctis pacem inter se colentibus, apud solos » Ægyptios implacabilis contentionis » furor ardebat. » Atque hanc Ægyptiorum discordiam non de fide Nicæna exstitisse, sed à Meletianis denudò excitatam testatur Athanasius in Apologia contra Arianos, pag. 178. ubi narrat mortuo quinque post Concilium mensibus Alexandro Meletianos ad vomitum rediisse; tum Eusebium Nicomediensem, cum de Arianorum reditu impetrare ab Athanasio non posset, ad Meletianos sese contulisse, eosque in suas partes pellexisse. Sed hæc Arianorum cum Meletianis conjunctio, quæ tot commoditates ad scelus attulit, non tamen tantum adflavit audaciæ, ut Synodum apertè rejicerent, & impietatis suæ venenum palàm effunderent.

Hæc si animadvertissent novi Synodi obtrectatores; non tam audacter id, de quo inter Catholicos & Arianos actum est, in rebus dubiis ac minimè judicatis numerassent. Quis enim hæsitandi locus in rebus tam apertis? Prodeunt Ariani & Christum negant æternum & increatum esse, ac verum Dei Filium & ex Patris substantia genitum, verumque omnium creatorem: damnati & proscripti ad fraudes & dolos confugiunt, in silentio & dissimulatione delitescunt. Si quem non moveat Ecclesiarum in eis rejiciendis consensus; saltem ipsis Arianis cre-

dat, qui dum sese sic defendunt, clarissimâ voce confitentur totum orbem terrarum sibi adversari.

III. Sed hic Ecclesiarum consensus expressior & illustrior erit ex Arianorum disputandi ratione. Nam 1°. ita se paraverunt, ita ferè semper catholici sermonis imitationem retinuerunt, ut testes integerrimi esse possint quid in Ecclesia creditum sit, quidque damnatum. Ipse Arius in Thalia sua, quod opus in impudici carminis morem scripserat, pluribus Scripturæ locis utebatur, in quibus Christus dicitur Deus. « Impurus & Soradeus » Arius, inquit Athanasius, simulat se « tamquam de Deo loqui Scriptura- » rum voces inferens, ὑποκρίνεται μὲν « ὡς περὶ Θεῶν λέγων, παρενπιδίς τὰς « τῶν γραφῶν λέξεις, sed undique Arius « atheus deprehenditur. » Idem in Epistola, quam ad Alexandrum cum Presbyteris & Diaconis sibi affixis scripsit, Filium ante tempora æterna genitum fatebatur. Et in formula Constantino oblata: *Genitum ex Patre ante omnia sæcula, Deum Verbum, per quem omnia facta sunt, incarnatum & passum.* Arii vestigiis Eunomius, ut à Basilio observatum est, Symbolum citabat, seque in *unum unigenitum Dei Filium, Deum Verbum* credere profitebatur.

Or. i.
Arian. n. 4°

Socrät. I.
cap. xxvj.

Basil. Eus.
nom. lib. I.

Similia videas in omnibus Arianorum formulis. In prima Antiochena an. 341. creditur Εἰς ἓνα υἱὸν τῷ Θεῷ μονογενῆ, πρὸ πάντων αἰώνων ὑπάρχοντα καὶ σωζόμενα τῷ γεννηθέντι αὐτὸν Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. In *unum Filium Dei unigenitum, ante omnia sæcula existentem unà cum Patre, qui eum genuit, per quem omnia facta sunt, visibilia & invisibilia.* In secunda autem ejusdem anni & loci. Εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα, τὸν γεννηθέντα πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅλον ἐξ ὅλου, μόνον ἐκ μόνου, τελείον ἐκ τελείου, βασιλέα ἐκ βασιλείου, κύριον ἀπὸ κυρίου, λόγον ζῶντα, σοφίαν ζῶσαν, φῶς ἀληθινόν, ὁδὸν, ἀλήθειαν, Ἀνάστασιν, ποιμένα, θύραν, ἀντρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον τῆς

Athan. de
Synod. n. 22.

θεόπτος οὐσίας τε & βουλῆς & δυνάμεως,
 & δόξης τῆ Πατρὸς ἀπαράλλακτον εἰκο-
 να, τὸν θεοτόκον πάσης κτίσεως, τὸν
 ὄντα ἐν ἀρχῇ μετὰ τὸν Θεόν, Λόγον Θεόν
 καὶ τὸ εἰρημένον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, & Θεὸς
 ἦν ὁ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, &
 ἐν ᾧ τὰ πάντα σωθήσονται. *In unum Do-*
minum Jesum Christum, Filium ejus
unigenitum, per quem omnia: geni-
tum ante secula ex Patre, Deum ex
Deo, totum ex toto, solum ex solo, per-
fectum ex perfecto, Regem ex Rege,
Dominum à Domino, Verbum vivens,
Sapientiam viventem, Lumen verum,
Viam, Veritatem, Resurrectionem, Pa-
storem, Portam: nec mutationi nec con-
versioni obnoxium: Paternæ divinitatis,
substantiæ, & consilii, & potestatis, &
gloriæ in nullo dissimilem imaginem: Pri-
mogenitum omnis creaturæ, qui erat in
principio apud Deum: Deum Verbum,
sicut est in Evangelio, Et Deus erat
Verbum, per quem omnia facta sunt,
& in ipso omnia consistunt. Necesse non
 est alias formulas percurrere, inter
 quas ne illæ quidem, quæ majori fla-
 grarunt infamiâ, Filii ante sæcula ge-
 nerationem prætermittunt.

Illud etiam facilè ab Arianis impe-
 tratum, ut sua ipsorum effata ad ex-
 primendam hæresim aptissima dam-
 narent. Nullam moram attulerunt in
 Concilio Nicæno, quominus hæc Arii
 impiè dicta notarentur: *Fuit aliquan-*
do tempus, cum non esset; & antequam
gigneretur, non erat. In secunda Antio-
 chensi formula anathemate feriunt:
Si quis præter sanam rectamque fidem
docuerit aut tempus, aut ævum, aut sæ-
culum esse, vel exstitisse, priusquam Fi-
lius gigneretur. Idem anathematismus
 occurrit in quarta, quinta, & sexta
 formula apud Athanas. de Synod. pag.
 738.

Si Arius ejusque sectatores tam præ-
 clarè de Christo loquuti sunt, quid de
 Catholicis dicemus? Si ne in illis qui-
 dem conventibus, in quibus Ariani
 dominati sunt, præclarissima de Chri-
 sti divinitate testimonia conticuere;
 an ullum in terris locum exstitisse cre-
 damus, qui non hujus dogmatis præ-

dicatione personuerit? Nihil igitur
 prodest Arianorum auctoritas his, qui
 totam rem ante motus ab Arianis ex-
 citatos decisam ac judicatam negant
 fuisse; cedit in veritatis jura testimo-
 nium Arianorum, atque ex eis disci-
 mus convenisse inter omnes Christia-
 nos Christum esse verum Deum, Fi-
 lium Dei simillimum Patri, ante sæ-
 cula, ante tempora æterna genitum,
 Verbum, per quod omnia creata sunt;
 nefasque visum omnibus de ejus æter-
 nitate detrahi. Atque hæc quidem
 Ariani eludebant callidè, neque his
 de Christo præclarè dictis utebantur,
 ut errorem suum aptè exprimerent,
 sed ut occultarent & obvolverent; sed
 cum ipsa dissimulandi necessitas, ad
 quam redacti erant, & universæ Ec-
 clesiæ consensum & Arianæ impieta-
 tis novitatem declarat; tùm verò,
 quod Catholicis vocibus errorem suum
 prætexunt, argumento est sententiam
 Arianæ contrariam his vocibus subjici
 solere; nisi fortè dixeris Catholicos
 omnes, quibus nullæ erant dissimu-
 landi causæ, Arianam tamen dissimu-
 lationem imitatos esse, & præclarissi-
 ma testimonia Arianorum more in
 alienos sensus detorsisse.

2º. Ex eisdem Arianis discimus Scri-
 pturæ de Christi divinitate testimonia
 non solere ad metaphoras in Ecclesia
 revocari, sed potius urgeri & creden-
 da omnibus proponi. Illud profectò
 negaturum arbitror neminem, Aria-
 nam aut Socinianam sententiam vige-
 re in Ecclesia non potuisse, nisi simul
 vigerent certæ quædam loquendi ra-
 tiones, quæ Scripturæ testimonia, in
 quibus Christo divinitas tribuitur, ad
 metaphoras & allegorias deflecterent.
 Nam si idem semper de Christo di-
 ctum, eum verum esse Deum, Ver-
 bum, per quod omnia facta sunt, Fi-
 lium Dei, qui, cum in forma Dei esset
 & æqualis Deo, formam servi assump-
 sit; si hæc semper omnibus ad creden-
 dum proposita, si in Scripturis inter-
 pretandis, catechumenis & fidelibus
 erudiendis nulla umquam adhibita
 latentium metaphorarum explicatio;

nemo non stultissimus dubitare possit, quin vera semper Christo divinitas tributa sit. Porro quibus Nicæna Synodus ejusque defensores displicent, eos oro & obtestor, ut ex ipsis Arianis, quos in deliciis habent, idem semper de Christo sine ulla subtili interpretatione, sine latentis metaphoræ explanatione dictum fuisse cognoscant.

Adeo ignotæ erant metaphoricæ ejusmodi explicationes, ut Ariani monitore opus habuerint, qui eos hanc artem edoceret. Sit exemplo illud effatum, Filium ex Patre esse, quod omnium Christianorum usu contritum fuisse nemo negaverit. Hanc loquendi rationem eludi posse non putabant Ariani, donec eos docuit auctor Georgius, cujus Epistolæ fragmentum exstat apud Athanasium lib. de Synod. num. 17. Sic autem Arianos alloquebatur: Τί μέμφεσθε Ἀλεξάνδρῳ τῷ Πάπῃ λέγοντι ἐκ τῆς Πατρὸς τὸν υἱόν; καὶ ᾧ καὶ ὑμεῖς μὴ φοβηθῆτε εἰπεῖν καὶ ἐκ τῆς Θεᾶς τὸν υἱόν. Εἰ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἐγραφε, τὰ δὲ πάντα ἐκ τῆς Θεᾶς καὶ ἐστὶ δῆλον ἐξ ἐκ ὄντων πεποιῆσθαι τὰ πάντα, ἐστὶ δὲ καὶ ὁ υἱὸς κτίσμα, καὶ τῶν πεποιημένων εἰς λεχθεῖν αὐν καὶ ὁ υἱὸς ἐκ τῆς Θεᾶς. « Quid » Alexandro Papæ molestiam faceffi- » tis, quod ex Patre Filium esse di- » cat? Etenim nec vos metuere de- » betis Filium ex Deo dicere. Nam » si Apostolus scripsit, omnia autem » ex Deo: propalamque est ex non » exstantibus omnia facta esse; estque » etiam Filius creatura & una ex rebus » factis; ergo & Filius ex Deo dici » poterit. » Addit Athanasius sic eruditos à Georgio Arianos libenter has voces adscivisse; ita tamen ut de sententia non discederent. Quod si scissent Ariani has voces, ex Deo Filium genitum esse, quæ in ore omnibus Christianis erant, metaphoricè accipi solere; non expectassent dum eos Georgius subtilem interpretationem doceret, sed facile suâ sponte lussent Alexandrum.

Simile quidpiam in Synodo Nicæna contigisse discimus ex Athanasio, qui profectò nec in re oculis suis visa

falli potuit, nec in manifesta & omnibus nota fallere. Sic autem loquitur: Τῶν δὲ Ἐπισκόπων πάλιν λεγόντων δεῖν γραφῆναι δύναμιν ἀληθινὴν, καὶ εἰκόνα τῆς Πατρὸς τὸν λόγον, ὁμοῖόν τε καὶ ἀπαράλλακτον αὐτὸν κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ, καὶ ἀτρέπτον, καὶ αἰεὶ καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι ἀδιαιρέτως . . . οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠνεύχοντο μὲν μὴ πολυμῶντες ἀντιλέγειν διὰ τὴν αἰχλὺν ἣν εἶχον ἐφ' οἷς ἠλέγχθησαν· κατελήφθησαν δὲ πάλιν πρὸς ἑαυτοῖς τὸν δορυζόντα καὶ διανεύοντα τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὸ ὁμοῖον, & τὸ αἰεὶ, & τὸ τῆς δυνάμεως ὄνομα, & τὸ ἐν αὐτῷ κοινὰ πάλιν ὅτι πρὸς ἡμᾶς & τὸν υἱόν, & οὐδὲν λυπεῖν τούτοις ἡμᾶς σύνδεσθαι. « Nam cum » Episcopi, inquit, dicerent, scriben- » dum esse Verbum virtutem veram, » imaginemque Patris esse, eique in » omnibus sine ulla prorsus varietate » esse simillimum, denique immuta- » bile semperque esse, ac sine divisio- » ne in ipso esse . . . Eusebiani repu- » gnare quidem non audebant, ut- » pote quos suppudebat convictos & » confutatos fuisse: tamen deprehensi » sunt inter se iterum innuere istas » voces, simile, semper, virtutem, & » in ipso, nobis cum Filio communes » esse, ac proinde nihil illis molestum » videri, si nos hæc approbaremus. » Athan. de decret. Synod. Nicænæ. Erant igitur metaphoricæ ejusmodi explicationes & Catholicis & Arianis ipsis ignotæ; Catholicis quidem, quia si has voces Nicæni Patres metaphoricè accipi scissent, non aptas & idoneas judicassent ad Arianam hæresim constringendam, nec præter eorum expectationem evenisset, ut ab Arianis eluderentur; Arianis verò, quia, ut ante Concilium à Georgio admoniti fuerant de callida illius vocis, Ex Deo, interpretatione; ita in ipso Concilio, qui callidiores erant, alios submonuerunt de vocibus à Synodo propositis.

Si locus non erat metaphoricis explicationibus, id tantum relinquebatur, ut Scripturæ testimonia omni asseveratione confirmarentur, & omnibus credenda proponerentur. Id quo-

que in Ecclesia usitatum semper fuisse, testes esse possunt Ariani; sic enim habet fidei formula, quam Eusebius Cæsariensis Nicænæ Synodo obtulit.

Καθὼς παρελάβομεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν Ἐπισκόπων ἐν τῇ περὶ κατηχήσει, καὶ ὅτε καὶ τὸ λυτὸν ἐλαμβάνομεν· καθὼς δὲ τῶν θείων γραφῶν μεμαθήκαμεν· καὶ ὡς ἐν αὐτῷ τῷ Πρεσβυτερίῳ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπισκοπῇ ἐπιστεύομεν τε καὶ ἐδιδάσκομεν· ἔγω καὶ νῦν πιστεύοντες τὴν ἡμετέραν πίσιν περὶ ἀναφύεσθαι. Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν αἰνίων ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν ποιητὴν· καὶ εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν τῷ Θεῷ λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ, περὶ πάντων αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεγεννημένον· δι' ἃ καὶ ἐγένετο πάντα· τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα, καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον, καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ἵζοντα πάλιν ἐν δόξῃ κεῖναι ζώντα καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον· τέτων ἐκαστον εἶναι καὶ ὑπάρχειν πιστεύοντες, Πατέρα ἀληθινῶς Πατέρα, καὶ υἱὸν ἀληθινῶς υἱὸν, Πνεῦμα τε ἅγιον ἀληθινῶς Πνεῦμα ἅγιον, καὶ τὰ καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἀποσέλλων εἰς τὸ κήρυγμα τὴν εἰς αὐτὸ μαθητὰς εἶπε· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος ἁγίου. Περὶ ὧν καὶ εὐαγγελισαίμεθα ἕως ἔχειν, καὶ ἕως φθνήν. Καὶ πάλαι ἕως ἐχηκέναι, καὶ μέχρι θανάτου ὑπὲρ ταύτης συνίστασθαι τῆς πίστεως, ἀναδεματίζοντες πᾶσαν ἁδὲν αἵρεσιν. Ταῦτα δὲ ἀπὸ καρδίας καὶ ψυχῆς πεφρονηκέναι ἐξ ἑπερ' ἰσχυρῶς αὐτοὺς, καὶ νῦν φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἐξ ἀληθείας ὅτι τῷ Θεῷ τῷ παντοκράτορι καὶ τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ μαρτυρούμεθα, δεικνύναι ἔχοντες καὶ δι' ἀποδείξεως ὅτι καὶ τὴν παρεληλυθότα χρόνον ἕως ἐπιστεύομεν τε καὶ ἐκηρύξαμεν.

» Sicut ab antecessoribus nostris Episcopis accepimus, tunc cum primis
» fidei rudimentis instructi, & cum
» lavacro salutari tincti sumus: sicut
» ex Scripturis divinis didicimus, &
» quemadmodum ipsi tum in Presbyterio, tum in Episcopali gradu con-

stituti & credidimus & docuimus, ita nunc etiam credentes, fidem nostram vobis exponimus. Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, visibilia omnium & invisibilia creatorem, & in unum Dominum Jesum Christum, Dei Verbum, Deum de Deo, lumen de lumine, vitam ex vita, unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula ex Deo Patre genitum; per quem omnia facta sunt: qui propter nostram salutem incarnatus est, & inter homines versatus: qui passus est, & resurrexit tertiâ die: ascendit ad Patrem, & iterum venturus est cum gloria, ut vivos judicet ac mortuos. Credimus etiam in unum Spiritum Sanctum. Horum unumquemque esse ac subsistere credentes: Patrem verè Patrem, Filium verè Filium, & Spiritum Sanctum verè Spiritum Sanctum: sicut & Dominus noster, cum discipulos ad prædicandum mitteret, dixit: *Ite, ac docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.* De quibus etiam affirmamus nos ita tenere, atque ita sentire, & olim ita tenuisse, & usque ad mortem ita retenturos, atque in hac fide constanter permansuros esse, omnem impiam hæresim anathemate damnanantes. Hæc nos omnia sincerè atque ex animo sensisse, ex quo nosmetipsi nosse potuimus, atque etiamnum sentire & loqui verissimè, coram omnipotente Deo, & coram Domino nostro Jesu Christo testificamur, parati certissimis probationibus ostendere, & vobis persuadere, nos præteritis etiam temporibus ita credidisse, atque ita prædicasse. Apud Theodoret. Hist. Eccles. lib. I. cap. xij.

Ex hoc minimè suspecto testimonio perspicitur idem semper de Christo Presbyteros & Episcopos docuisse, idem infantibus, catechumenis, fidelibus traditum fuisse. Non modò nullam in Scripturæ testimoniis metapho-

ram quærebant, sed etiam, quò metaphoræ suspiciones removerent, Patrem verè esse Patrem, Filium verè Filium, Verbum, per quod omnia creata, incarnatum affirmabant. Nulla videbatur in his verbis difficultas, in re autem ipsa permagnum mysterium, ac in sola fide positum; quamobrem non tam necesse erat occultos sensus explanare, quàm hortari ad credendum.

Illud etiam ex Arianis discimus, Scripturæ de Christi divinitate testimonia non modò metaphoricè accipi non solere, verùm etiam aliis vocibus in Scriptura non exstantibus, sed ad naturalem Scripturæ sensum accommodatis confirmari. Id animadverti potuit in his, quæ ex eorum symbolis depromimus; velut cùm totum Filium ex toto Patre, perfectum ex perfecto genitum dicunt, aut cùm eum paternæ divinitatis, substantiæ & consilii, & potestatis & gloriæ nullâ in re discrepantem imaginem definiunt. Sic Arius in Epist. ad Eusebium Nicomed. apud Theodoret. lib. I. cap. v. Christum vocat perfectum Deum & immutabilem ante sæcula & tempora subsistentem. Ὑπέρ τῃ γὰρ τοῦ χρόνων καὶ τοῦ αἰώνων πλήρης Θεὸς μονογενής, ἀναλλοίωτος. Ipse Asterius, qui cæteros Arianos impietate superavit, tenere se non potuit, quin interdum magnificè de Christo loqueretur. Exstat apud Epiphani. hæres. 72. hoc hujus sophistæ testimonium: Ἄλλος μὲν γὰρ ἔστιν ὁ Πάτερ, ὁ γεννησας ἐξ ἑαυτοῦ τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ θεωτότοπον πάσης κτίσεως, μόνον, τέλει, τέλειον, βασιλεὺς βασιλέα, κύριος κύριον, Θεὸς Θεόν, οὐσίας τε καὶ βελῆς καὶ δυνάμεως καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα. « Alius est enim » Pater, qui unicum ex se ipso Filium » Verbum genuit, primogenitum omnis creaturæ, solus solum, perfectus » perfectum, Rex Regem, Dominus » Dominum, Deus Deum, essentiæ » voluntatisque suæ ac gloriæ nullâ in » re discrepantem imaginem. » Hæc in Scripturis non exstabant totidem verbis, sed ex Scripturæ testimoniis

ad verbum & litteram acceptis, non ad metaphoras detortis necessario consequiebantur. Hoc enim posito Christum citra metaphoram ullam Deum ac Dei Filium dici; necesse est totam Patris essentiam, voluntatem & gloriam in Filio esse. Quamobrem secum pugnant Ariani, cùm hanc causam arriperent consubstantialis rejiciendi, quòd in Scripturis non exstaret; cùm ipsi Scripturæ testimonia similiter confirmarent, ubi id fieri posse sine ullo hæresis suæ damno sperabant. Sed si ipsi Ariani hanc interpretandæ Scripturæ rationem non rejecerunt, nisi cùm omne eis effugienti locum præcluderet; quis dubitet eam in omnibus Ecclesiis usitatam ac summo consensu celebratam fuisse?

Aliam observationem addere libet ad eos penitus refellendos, qui aut dubium esse, utri parti novitas attribuenda, aut fidei perpetuitatem inter has procellas ab Arianis excitatas interruptam fuisse existimant. Quamvis Ariani magnos spiritus sibi fumerent sub Constantio, nihil tamen in Synodum Nicænam & Alexandrum asperè & contumeliosè, nihil de Ario ejusque scriptis honorificè dicebant. Hæc Athanasius pluribus locis testatur, cui eò magis hac in re credi debet, quòd multò facilius ei fuisset Arianos aperta impietatis arguere, si eam præ se tulissent, quàm perfidæ dissimulationis. Fatetur in Epistola ad Episcopos Ægypti, num. 8. pag. 278. si Hosius, si magni Meletius & Basilus, & multi alii, quos recenset, eadem dicant quæ Ariani, nihil fore quod reprehendatur. Sic loquitur n. 18. Βελῶν δ' ἂν γένοιτο αὐτῶν ἀπολογία εἰ μὴ τέχνη πρὸς μὴδὲ σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς, ἀλλ' ἀπλῆ τῇ πίσει ταύτης θεωρεῖν δύνανται. Οὐκ οὖν εἰ τεταρβήκασι καὶ γνώσκουσιν Ἐκκλησιαστικὴν εἶναι ταύτην, λεγέτωσαν φανερώς τὸ φρόνημα· εἰ δὲ ἂν ἅπας λύχρον πῆθισαν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ὅτι τὴν λυχρίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς εἰσερχομένοις. Εἰ τοίνυν καὶ ἔτοι θεωρεῖν δύνανται, γεφάτωσαν τὰ θεωρημένα, καὶ δεξάτωσαν πᾶσιν, ὡς λύχρον, γυμνὴν τὴν ἑαυ-

τῶν αἵρεσιν φανεῖς τε, καὶ κατηγορεῖσθαι
 Ἀλεξάνδρου τῆ μακροῦς Ἐπισκόπου ὡς
 ἀδίκως ἐκβαλόντος τὸν Ἀρείον λέγοντα
 ταῦτα, καὶ μεμφέσθαι τὴν ἐν Νικαίᾳ
 Σύνοδον, ἀντὶ τῆς ἀσεβείας ὑπομνήσασαν
 καὶ γράψασαν τὴν Εὐσεβίῃ πῖσιν. Ἀλλ' εἰ
 ποιήσουσιν, εὖ οἶδα· ὅτι ἔχ' ἕτως εἶσιν ἀγνώ-
 ρητες ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικῶσιν ὀπισθεῖ-
 ραι κακῶν. Ἀλλὰ καὶ μάλα γινώσκουσιν ὅτι,
 καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκρεαίης διὰ κενῆς
 ἀπάτης ὑφαρπάσωσιν, ἀλλ' ἐνθὺς ἡ ἐννοία
 αὐτῶν ὡς φῶς ἀσεβῶν σβέννυται, καὶ σκλη-
 τεύονται πανταχῶς, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχ-
 θεροί. Διὰ τὸ γὰρ πάντα μωρῶς ποιεῖν-
 τες, καὶ ὡς μωροὶ λαλῶντες, τὸ μόνον,
 ὡς υἱοὶ τῆ αἰῶνι ὄντες τέττε, φρονίμως
 πεποιήκασι, κρύπτοντες ὑπὸ τὸν μόδιον τὸν
 ἑαυτῶν λύχνον, ἵνα νομίζηται φαίνειν, καὶ
 μὴ φαινόμεν· ἀποσβεσθῇ κατὰ γινώσκό-
 μεν. « Verum melius ipsi sese de-
 » fenderent, si non quodam artifi-
 » cio, nec profanis sophismatis, sed
 » simplici fide hæresim possent pro-
 » pugnare. Itaque si hanc Ecclesia-
 » sticam esse confidunt & existimant,
 » suam sententiam apertè declarent.
 » Si ergo suam sententiam tueri pos-
 » sunt, scribant quæ supra allata sunt,
 » suamque hæresim nudam omni-
 » bus tamquam lucernam exhibeant.
 » Alexandrum beatæ memoriæ Epi-
 » scopum apertè criminetur, quod
 » Arium hæc dicentem injustè ejece-
 » rit. Conquerantur de Synodo Ni-
 » cæna, quæ impietate rejectâ piam
 » statuit & edidit fidem. Verum id
 » eos non facturos pro certo habeo;
 » nec enim adeo sunt ignari malo-
 » rum, quæ commentum sunt & sparge-
 » re nituntur; sed probè sciunt etiam-
 » si primò simplices vano furripiant
 » artificio, suam tamen sententiam
 » illicò, tamquam impiorum lumen
 » extinguendam, seque ubique velut
 » veritatis hostes ignominiâ notandos.
 » Hinc est igitur quod illi, qui stultè
 » agunt omnia, & ut stulti loquun-
 » tur, in eo tantum se prudenter ut
 » filii hujus sæculi gerant, quod sub
 » modum lucernam accendant suam,
 » ut apparere existimetur, & ne, si
 » appareret, cognita & reprobata

extingueretur.

Sæpè aliàs eandem Arianorum dis-
 simulationem exagitat Athanasius. Eos
 ait Or. I. num. 1. cùm viderent prio-
 res hæreses palàm explosas & ejectas,
 latendo & dissimulando operam de-
 disse, ut similem pœnam effugerent.
 Et num. 10. Arii Thaliā non audere
 vulgare, sed alia omnino verba usur-
 pare. Et num. 13. cùm jam non au-
 derent his uti vocibus, *E nihilo est,*
non fuit antequam nasceretur, ad in-
 geniti cavillationem confugisse. Simi-
 liter eis objicit Or. III. num. 59. quod
 cùm eos dicere puderet, *Fuit aliquan-*
do cùm non esset, Filium voluntate Pa-
 tris factum dictitarent.

Quid igitur afferre possit Ariano-
 rum auctoritas ad Concilii Nicæni,
 aut ad Ecclesiæ Catholicæ obtrecta-
 tionem? Quis enim dubitet hoc Con-
 cilium in omnibus Ecclesiis receptum
 fuisse, cùm reverentiam ei debitam
 verbo violare non audeant infensissi-
 mi inimici; fidem in hoc Synodo san-
 citam omnium animis impressam &
 insculptam fuisse, cùm ad eam se ac-
 commodare & fingere ipsi Ariani co-
 gantur? Arii personam & errorem
 odio omnibus & detestationi fuisse,
 cùm neutri apertè favere audeant,
 qui ad utriusque callidam defensio-
 nem tot inaudita novorum scelerum
 exempla ediderunt?

IV. Tertium argumentum repeti-
 mus ex germanorum Arianorum pau-
 citate. 1°. Tota res videtur inter Sa-
 cerdotes transacta, populis interim ab
 hac peste integris & intactis. Nam
 plebem occulta & dissimulata impie-
 tas nil lædebat, apertior & audacior
 ad iracundiam concitabat. Primum
 testatur Hilarius lib. contra Auxen-
 tium, ubi sic loquitur: « Et hujus qui-
 » dem usque adhuc impietatis fraude
 » perficitur, ut jam sub antichristi Sa-
 » cerdotibus populus non occidat, «
 » dum hoc putant illi fidei esse, quod
 » vocis est. Audiunt Christum Deum, «
 » putant esse quod dicitur: audiunt «
 » Filium Dei, putant in nativitate «
 » inesse Dei veritatem. Audiunt ante «
 » tempora,

Aug. Ap-
pend. tom.
III. pag. 90.

» tempora, putant idipsum ante tem-
» pora esse, quod semper est. Sanctio-
» res aures plebis, quàm corda sunt
» Sacerdotum. » Idem docet Auctor
Quæst. Vet. & Nov. Test. « Nihil
» enim, inquit, sic Christum Domi-
» num de Deo esse facit adverti,
» quàm nomen hoc quod dicitur Fi-
» lius Dei.... Nemo in hæresim ruit,
» nisi à nominum ratione discedens.
» Simples verò permanentes in ra-
» tione nominum Catholicæ fidei ad-
» hæserunt. Ipsa enim simplicitas non
» aliter hoc advertit imperturbata,
» quàm traditum est.

Dialog. Lu-
cif. 300.

Tom. I.
pag. 308.

Alterum plurimis exemplis cogni-
tum habemus, quæ si singula persequi
libeat, tota Arianorum historia texen-
da sit. Nemo nescit quid Alexandrini
pro Athanasio passi sint, quid egerint
Cyziceni adversus Eunomium, quem
latenter impium aliquandiu pertule-
runt, aperte prædicantem detestati
sunt; quanta fuerit Mediolanensium
indignatio, cum Episcoporum consi-
lia Arianismi stabiliendi persenserunt,
& impium Constantii edictum vide-
runt. Quinetiam Valentis & Ursacii
fraudes, quibus Episcopi in Concilio
Ariminensi decepti sunt, populus sub-
odoratus est, ut testatur Hieronymus.
Meritò ergo Athanasius constantiam
populorum sic commendat in Epist. ad
Solitarios: Καθ' ἐκαστὴν δὲ Ἐκκλησίαν
πλεθύντες ἦν ἑμάδον πίνον, τοὺς μὲν δι-
δασκάλους πρὸς δοκῶσι τὴν δὲ χειρομέτρον
αἵρεσιν κατέλαβον, καὶ πάντες ὡς ὄφιν ἐκ-
τρέπονται. « In singulis Ecclesiis reti-
» nentes fidem quam didicerunt, ma-
» gistros quidem suos exspectant: il-
» lam autem cum Christo pugnantem
» hæresim deprehenderunt, & velut
» serpentem omnes averfantur. » Idem
in Epist. Encycl. ad Episcopos num. 5.
testatur populos ita Arianorum hære-
sim detestari, ut in morbis periclitari
malint, quàm Arianorum manus ca-
piti suo imponi.

Quòd spectat ad Episcopos, per-
pauci in Occidente Arianii fuerunt:
Oriens præcipuum fuit Arianæ hære-
sis theatrum. Sed tamen certissimis

monumentis constat plurimos in Aria-
nis partibus exstitisse, qui idem, quod
Arianii, minimè sentirent. Quod qui-
dem usu evenisse non mirum: modò
vidimus, quæ fuerit hujus hæresis di-
sputandi ratio, quàm astutè rem tra-
ctarit, præclarè secum agi existimans,
si quæ sibi latebræ relictæ essent. Scili-
cet contrita & profligata in Concilio
Nicæno, cum probè videret nondum
tempus esse verticis tollendi, huc se
convertit ut venenum suum præclaris
formulis prætexeret, & Consubstan-
tiali sub falso Sabellianismo invidiam
crearet. Ex hoc consilio duplex com-
modum percipiebat: hac enim voce
damnata, vix quidquam statui poterat,
quod non eluderet facillimè; deinde
verò spes erat plurimos speciosâ pelle
deceptum iri, & oppressistandem Con-
substantialis defensoribus, impietatem
deinceps impunè in publicum prodi-
turam. Successerunt Arianis ejusmodi
artes; multi enim nihil sibi videban-
tur in fidem peccare, si Consubstan-
tiale damnarent, quod tot crimina-
tionibus flagrabat; aut Arianis formu-
lis subscriberent, quæ nihil apertè im-
pium præ se ferebant. Huc accede-
bat pacis amor in nonnullis optimis
illis quidem, sed paulò simplicioribus
Episcopis: in iis autem, qui mundi
vinculis adstricti tenebantur, spes
honorum assequendorum, & periculi
metus.

V. Non paucos in partibus Arianis
minimè Arianos fuisse, hoc argumen-
to perspicui potest, quòd ubi Arianii
unitatem & similitudinem substantiæ
damnare cœperunt, ut in formula se-
cunda Sirmienensi, aut Filium etiam Pa-
tri dissimilem dicere, ut Eudoxius &
Aetius Antiochiæ prædicabant, tum
verò plurimi ab Arianis sese palàm &
apertè abstraxerunt; & hæresim, quam
latentem diu pertulerant, prodeun-
tem opprimere conati sunt. Semiaria-
ni vulgò dicuntur hi Episcopi, parum
apto nomine. Quamvis enim *Consub-*
stantiale non admitterent, sic tamen
similitudinem substantiæ, & æternam
generationem in Concilio Ancyranò

defenderunt, ut nullam prorsus ad eludendum ansam Arianis relinquerent. Litteræ hujus Concilii cum ad omnes Episcopos missæ fuissent, & à plurimis subscriptæ; majorem in modum crevit Semiarianorum numerus, ita ut quinque supra centum in Concilio Seleuciensi contra 40. Arianos five Anomæos starent. Semiarianorum doctrina pluribus explicabitur in libro IV. Nunc satis est observare numquam illos inter & Arianos tantum bellum arsurum fuisse, si idem utrique sensissent. Pergratum potius accidere debuisset Semiarianis, ut communis doctrina formulæ Sirmienfis auctoritate, & Eudoxii, Aetii, & Eunomii operâ firmaretur & propagaretur.

Simile exemplum suppeditant Maximus Hierosolymitanus, & multi alii in Palæstina Episcopi, qui, quamvis Arianorum erroribus numquam faverint, cum eis tamen conjuncti aliquandiu fuerunt, & quamvis citò ab hac factione discesserint, præjudicatas opiniones & acceptas ab Arianis de *Consubstantiali* ejusque defensoribus suspiciones iniquas diu retinuerunt. Hæc scitè demonstrantur in Dissertatione prima novæ editioni operum S. Cyrilli Hierosolymitani præfixa. Nimirum observat eruditus Auctor hujus novæ editionis S. Maximum ab Arianis deceptum Concilio Tyrio interfuisse, ac si minùs consensit sententiæ in Athanasium dictæ (illum enim manu prehensum Paphnutius foras seduxisse fertur) saltem non intercessisse, quemadmodum nec Arii restitutioni anno sequenti intercessit in Concilio Hierosolymitano: cæterùm Maximum non multò post Arianos dolos subodorantem ab eorum cœtibus perpetuò refugisse, sed tamen in gratiam & communionem cum Athanasio ante annum 349. non rediisse. Hoc enim anno cum Athanasius Palæstinam pertransiret, eum, ut ex ipso dicimus, Maximus, & alii omnes Palæstinæ Episcopi, duobus vel tribus exceptis, perhonorificè susceperunt, ejusque

communionem amplexi sunt, ac scripto declararunt sese quæ antea scripserant non suâ voluntate sed vi coactos scripsisse. Quid Maximus ante hoc tempus, quid alii Palæstinæ Episcopi, qui magno illi Confessori erant affixi, de rebus Ecclesiasticis sentirent, optimè perspicui potest ex Catechesibus S. Cyrilli Hierosolymitani, cujus nimia fuit animi moderatio, nimia in S. Maximum reverentia & observatio, quàm ut posthabitâ illius auctoritate proprias suas opiniones catechumenis propinaret. Porro ex his Catechesibus patet, quid Arianorum fraudes in eos ipsos possent, qui numquam Arianum errorem detestari desinere. Nam Cyrillus nusquam *Consubstantialis* vocem usurpat; quam tamen non omisisset, si tum conjuncta cum Athanasio fidei defendendæ consilia habuisset. Quinetiam deceptus Arianorum calumniis plurimos inter *Consubstantialis* defensores Sabellianos sibi fingebat, ac Sabellianam hæresim latè manare ac magnis præsidiiis munitam esse existimabat, ut ibidem demonstrat Scriptor modò laudatus. Hinc etiam Cyrillus, quamvis Arianam hæresim acerrimè refellat, Arii tamen & Arianorum nomini parcat, quia videlicet recepti in Ecclesia Hierosolymitana fuerant. Contrà Marcelum Ancyranum, qui ab Arianis damnatus, plerisque *Consubstantialis* defensoribus probatus erat & purgatus, graviter infectatur, ac *alterum caput draconis in Galatia nuper exortum* vocat, Cat. xv. num. 27.

VI. Objicietur mihi ita Arianos aliquando plenis velis navigasse, ut victoriam sibi arrogare non dubitarent. Hinc Liberius, postquam Arianorum vi & injuriis succubuit, totius orbis consensum & communionem sibi gratulatus est. « Me autem, inquit in « Epist. ad Ursacium, Valentem, & « Germinium, cum omnibus vobis « Episcopis Ecclesiæ Catholicæ pacem « habere, his litteris meis æquo & « simplici animo scire debetis, fratres « carissimi Quicumque autem «

» à pace & concordia nostra, quæ per
» orbem terrarum volente Deo fir-
» mata est, dissenserit; sciat se sepa-
» ratum esse à nostra communione. »
Et in Epist. ad Vincentium: « Cum
» omnibus Episcopis Orientalibus pa-
» cem habemus, & vobiscum ego. »
Liberii lapsum subsequuta est Synodus
Ariminensis, in qua Episcopi Occi-
dentales quadringenti fabricatæ ab
Arianis formulæ subscripserunt. Quæ
formula anno sequente in Synodo C. P.
confirmata & per totum Imperium
jussu Constantii missa maximas strages
edidit. « Nam, ut ait Gregorius Na-
» zianzenus, si perpaucos exceperis,
» qui vel ob nominis obscuritatem con-
» temtui habiti sunt, vel ob virtutem
» restiterunt, quos Israël seminis &
» radicis loco relinqui oportebat, ut
» per spiritûs effluxiones rursus efflo-
» resceret, atque ad vitam revocare-
» tur; omnes tempori obsequuti sunt.
Similia leguntur apud Vincentium Li-
» rinensem, cap. vj. « Propè cunctis
» latini sermonis Episcopis, inquit,
» partim vi, partim fraude deceptis,
» caligo quædam mentibus offusa est. »

Sed hæc & alia hujusmodi testimo-
nia, quæ olim à Donatistis & recen-
tiore memoriâ à Calvinistis objecta
sunt, & avidè arripiuntur ab Unitariis,
fidem Catholicam magno impetu
ab Arianis oppugnatam probant, vi-
ctam & fractam fuisse non probant.
Si dominantibus Arianis redacta ve-
ritas fuisset ad ejusmodi defensores,
qui sententiam suam dissimulassent &
Arianam præ se tulissent; tunc meritò
fides superata & extincta diceretur;
& Calvinistæ quod de Ecclesia invisi-
bili finxerunt, probabili exemplo fir-
marent. Sed nec tantum roboris fuit
in Arianis, nec tantum perfidiæ &
ignaviæ in Catholicis. Sic enim sem-
per repressus Arianorum impetus, ut
non modò Catholicam fidem immu-
tare, sed ne ipsum quidem Consub-
stantiale evertere & abrogare potue-
rint. Quod paucis demonstrandum.

VII. Sive erroris venenum preme-
rent Aiani; sive palàm & apertè spar-

gerent; ne punctum quidem temporis
Catholicam fidem in Ecclesia muta-
tam videbimus. Quæ modò diximus
vereri non sinunt, ne Aiani, quam-
diu hæresim dissimularunt, ullam fidei
mutationem in Ecclesiam induxerint.
Semper eadem vigeat publicarum
precum, eadem Scripturæ interpre-
tandæ, catechumenorum & fidelium
instituendorum ratio. Divinitatem
Christi numquam prædicari destitisse
testes sunt non solum populi, quorum
aures religiosæ nihil impium pati po-
terant; non modò Catholici Episco-
pi, qui cum Arianis fortiter pugna-
runt; sed ipsi etiam Aiani, qui nec
Scripturæ testimonia ad metaphoras
trahere, nec Christum Deum ante sæ-
cula genitum negare ausi sunt, nec Sy-
nodum Nicænam vituperare. Quam-
obrem exteriorem illam communio-
nem litteris Liberii testatam, non id-
circo Aiani cum Episcopis retinue-
runt, quòd suam illis hæresim inuffis-
sent, sed potius quòd venenum sedulò
dissimularent.

Postquam autem Aiani insolentiùs
velificari & Filium Patri dissimilem di-
cere cœperunt; tum verò ab eis Se-
miariani discesserunt, qui quamvis se
cum Homousii defensoribus non con-
jungerent, dum tamen tam acriter
cum Anomœis decertant, magno ve-
ritatem præsidio confirmarunt. Ma-
xima sanè exstitit rerum perturbatio
nefariis illis Anomœis grassantibus;
vixque dici potest, quot strages edi-
derint, quot provincias scelerum suo-
rum vestigiis impresserint: sed tamen
fidem Catholicam ab eis superatam
nemo dixerit, cum potius eorum hæ-
resis secessione Semiarianorum mul-
tò quàm antea debilior fuerit, etsi
scelere & audaciâ firmior videbatur.

Nihil igitur restat aliud, quod ad
Ecclesiæ obtrectationem arripi possit,
præter formulam illam Ariminensem,
cui tot Episcopi in Oriente & Occi-
dente partim acerrimis molestiis con-
flictati, partim spe aut metu condu-
cti, partim simplicitate ac præpostero
pacis studio decepti subscripsere. Sed

Dialog. Lucif. pag. 300.

Ibid. 301.

Ibid. 300.

præterquàm quòd istæ subscriptiones maximâ invidiâ flagrarunt, nedum toti Ecclesiæ novam legem impone-
rent; periniquum sit Ariminensibus Patribus integræ fidei testimonium denegare. « Nam, ut narrat Hieronymus, superficies expositionis, cui
» subscripserant, nihil sacrilegum præ-
» ferebat: sonabant verba pietatem,
» & inter tanta illa præconia nemo
» venenum insertum putabat. De usiæ
» vero nomine abjiciendo verisimilis
» ratio præbebatur. Quia in Scriptu-
» ris, aiebant, non invenitur, & mul-
» tos simpliciores novitate suâ scan-
» dalizat. Non erat curæ Episcopis
» de vocabulo, cùm sensus esset in-
» tuto. » Deinde verò quis fidem eis
deroget, qui confessoribus redditâ
pace ad Ecclesias redeuntibus occur-
rentes contestabantur corpus Domini,
» inquit idem Hieronymus, & quid-
» quid in Ecclesia sanctum est, se ni-
» hil mali in sua fide suspicatos. Pu-
» tavimus, aiebant, sensum congrue-
» re cum verbis; nec in Ecclesia Dei,
» ubi simplicitas, ubi pura confessio
» est, aliud in corde clausum esse,
» aliud in verbis proferri timuimus.
» Decepit nos bona de malis existi-
» matio. »

Illud etiam ad purgandos ab hæresi Ariminenses Patres non parùm valet, quòd nominatim caverint, ut Ariana hæresis damnaretur. Nihil enim impetrarunt Ariani saltem ab his, qui tardiùs cesserunt, antequam ipsi dam-
nassent & anathematizassent, *Si quis negat Christum Deum, Dei Filium ante secula ex Patre genitum; Si quis negat Filium similem Patri secundum Scripturas; Si quis Filium Dei non dixerit æternum cum Patre; Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt cetera creatura; Si quis dixerit de nullis exstantibus Filium, & non de Deo Patre; Si quis dixerit Filium Dei esse quidem ante omnia secula: sed non ante omnino tempus, ut ei aliquid anteferat.*

Latebat dolus in his verbis, *Ut sunt cetera creature*; nam Ariani dimisso Concilio palmas suas jactare cœpe-

runt, *dicentes se Filium non creaturam negasse, sed similem ceteris creaturis. Tunc usiæ nomen abolitum est; tunc Nicæna fidei damnatio conclamata est. Ingemuit totus orbis, & Arianum se esse miratus est*; id est, omnes isti præfules admirati sunt in hoc sese Arianis favisse, in quo eos profligatum iri speraverant, & quæ ad hæresis everfionem fuerant provisæ, ea ab hæreticis ad triumphi speciem arripi. At hæreticorum perfidia tanti esse non debet, ut erroris nota Patribus Ariminensibus inuratur; alioqui vituperanda etiam esset prima illa formula, quam Nicæni Patres primò proposuerant, siquidem illam Ariani ad usus suos aptissimam judicaverunt. Quod si hæresis nota Patribus Ariminensibus inuri non potest; neque etiam iis possit, qui postea eidem formulæ subscripserunt. Gregorius Nazianzenus cujus testimonium objicitur, lapsos in Arianum errorem Episcopos illos ad-
eò non credidit, ut patris sui, qui subscripserat imprudens, fidem & animi consilium ab hominum querelis & obtreccionibus vendicaverit, quamvis factum minimè probaret.

Verum inquiet aliquis, si fidem Ariminenses Patres non deseruerunt, sed unam tantum voculam Arianis tradiderunt, idque pacificationis causâ; cur eorum culpa tantoperè exaggerata? Cur nonnulli ab eorum communionem refugerunt, ut Gregorius Eliberritanus, cui Eusebius Vercellensis ob hanc constantiam gratulatur apud Hilar. Fragm. 11. Cur alii sacerdotium eis abrogandum censuerunt, neque hanc illi pœnam, nisi quâdam accommodatione, videntur effugisse?

Difficile non est hunc nodum expedire. Quamvis Ariminenses Catholicam fidem non ejuraverint; meritò tamen instar piaculi habitum est, quòd vocem sanctissimæ Synodi auctoritate & Ecclesiæ usu consecratam silentio passi sunt sepeliri; & dum hoc veritatis propugnaculum hæreticis tradunt, eorum furori bonos omnes, calumniis & conviciis universam Ecclesiam ex-

Ibid.

Or. xix.

posuerunt. Atque inde perspicui potest, quantum Ecclesia à pravis novitatibus abhorreret, cum unius vocis silentium tantâ infamiâ flagraverit; quàm non interruperit Catholicæ fidei perpetuitatem error Arianus, cum triumphare sibi visi sint, si partim vi & impressione, partim astu & dolo silentium unius vocis impetrarent.

VIII. Jam vero ut ad ipsum Consubstantiale veniam; quæ de hac voce aut parùm prudenter ab Episcopis nonnullis, aut ab aliis impiè & nefariè decreta sunt, ea tanti non fuerunt, ut Nicænum de Consubstantiali decretum antiquarent. Nimiùm sibi Ecclesia in judiciis suis constat, nimiùm tenax est acceptæ à majoribus doctrinæ, quàm ut se hujus patrimonii possessione ab inimicis depelli, & effata Traditionis usu consecrata, Conciliorum & Patrum auctoritate sancita, damnari patiatur. Quod quidem cum sæpè alias, tum etiam in his dissensionibus declaratum est. Nam 1°. qui formulis aulâ allatis subscribebant, non modò suam quisque Ecclesiam assentientem non habuere, sed etiam multi valdè repugnantem. Cujus rei testis esse potest Basilius, qui, ut ipse

summa & in hoc Concilio damnando constantia, & in lapsis recipiendis animi moderatio exstat in ejus litteris apud Hilar. Fragm. 12. Hæc Episcoporum, qui fraudi Ariminensi non consenserant, tum auctoritas, tum clementia id habuit boni, ut qui se Arianorum laqueis minùs prudenter irretierant, ii ferè omnes statim sese exsolverent & factum mutarent, ut de Italiæ, Illyrici, & Galliæ Episcopis perspicitur ex Hilarii Fragm. 11. & 12. Hinc idem Hilarius in libro contra Auxentium testatur Ariminensem Synodum *ab omnibus religiosè dissolutam*. Vid. Tillemont. in Arian. art. 83.

Num. 8.
pag. 1267.

CAPUT VII.

De consensu sectarum cum Ecclesiis Catholicis, ac primò de Nazaræis.

I. *Neque hanc sectam, neque Hegesippum in suas partes trahere possunt Unitarii.* II. *Nazareos Filii divinitatem agnovisse probat Justinii testimonium.* III. *Idem testantur S. Hieronymus & S. Augustinus, quibus adjungi possunt S. Irenæus & Tertullianus.* IV. *Ipsorum Nazareorum testimonia apponuntur. Auctor Recognitionum & Homil. Clement. qui erat ex hac secta, longè aliter sentit de Filio Dei ac Ebionite.* V. *Duplicem in Christo naturam agnoscit.* VI. *Omnia per eum creata esse docet.* VII. *Illius cum Ebionitis pugna ex pluribus aliis principiis perspicitur.*

I. **N**IHIL illustrius afferri potest ad plenam defensionem veritatis, quàm sectarum cum Ecclesiis Catholicis consensus. Frigent cavillationes, ubi ad hæc argumenta ventum est. Non enim verendum ne

Basil. Epist.
51.

Pag. 297.

2°. Longè principes Ecclesiæ Concilio Ariminensi obstiterunt, in primis Romana & Alexandrina. Liberii Papæ

errorem ab hæreticis catholici, aut à catholicis acceperint hæretici, aut utrique in suscipienda novitate conjuraverint. Frustrà metaphoras & allegorias in Scripturæ testimoniis quarunt cum Arianis Sociniani, si nec hæretici, nec catholici primis sæculis quæsiere: frustrà Filium Dei hominem de Spiritu Sancto conceptum interpretantur, si hæretici & catholici æternum & æqualem Patri Filium interpretati sunt: frustrà Verbum, per quod omnia creata sunt, Verbum carnem factum eludere conantur, si de his testimoniis catholicos inter & hæreticos primo ac secundo Ecclesiæ sæculo conveniebat.

Lib. I v.
hist. cap. v.

Initium ducimus ab antiquissima Nazaræorum secta, quæ legis observationem cum fide in Christum Deum conjungebat. Quindecim ex Circumcisione Episcopi Hierosolymitanam Ecclesiam, teste Eusebio, rexerunt usque ad Hadrianum, sub quo Judæi patriis finibus ejecti sunt. Ex Judæorum calamitate id Ecclesia percepit commodi, ut Christiani, qui legem hætenus Hierosolymis retinuerant, tandem cum Judæis ejecti missam illam facerent. Id testatur Sulpicius Severus, lib. II. Histor. Eccles. cap. xlv. Ex his tamen nonnulli legis observationem obstinatè retinuerunt. Quæ pertinacia veniam habuit aliquandiu, saltem apud eos, qui, ut S. Martyr Justinus, in summam lenitatem inclinabant; sed tandem ad hæresim & perpetuam ab Ecclesia secessionem perducta est.

In hac secta Sociniani præsidium causæ suæ constituunt, & Hegesippum, quem Eusebius ex circumcisis Christianis fuisse opinatur, patronum sibi adsciscunt. Præter Auctorem Irenici Irenicorum, qui se de Nazaræis, pag. 73. & 111. & de Hegesippo passim venditat; duo ejusdem notæ Scriptores apud Bullum in libro de Primitiva & Apostolica Traditione citantur, qui non Hegesippum solum, sed omnes etiam Orientis & Occidentis Ecclesias, quarum consensum laudat He-

gesippus, hæresi suæ adscribunt. Hos more suo compilat Auctor Platonismi Reteæti, part. II. cap. xxij. Sic autem apud Bullum Auctor libri illius, qui *Judicium Patrum* inscribitur, suam & gregalium sententiam exponit: « Pri-
mò, inquit, Hegesippus fuit ipse
Judaico-Christianus, ut Eusebius, Hist. Eccles. lib. IV. cap. xxij. testa-
tur; omnes verò Judaico-Christia-
ni, teste Origene, Ebionitæ fuere, hoc est, divinitatem Christi nega-
runt. 2º. Idem Eusebius, ibid. dicit
Hegesippum usum fuisse S. Matthæi
Hebraico Evangelio, quo solo usi
sunt Ebionitæ & Unitarii Christiani. 3º. Hegesippus apud Eusebium ibi-
dem catalogum exhibens hæretico-
rum, qui vel ex Judæis erant, vel
inter gentiles exorti sunt, in eo ca-
talogo minimè recenset vel Cerin-
thianos vel Ebionitas, quod procul-
dubio fecisset, si Servatoris nostri
præexistentiam ac divinitatem ipse
credidisset. » His præmissis sic de om-
nibus Ecclesiis arbitrium facit. « Ait
Hegesippus apud Euseb. lib. IV. cap. xxj. se Romam profectum fuisse, at-
que ibi vixisse sub Papis Aniceto,
Sotere & Eleuthero; ibique & in
aliis omnibus Episcopatibus, doctri-
nas à Lege & Prophetis, atque à
Servatore nostro traditas, conser-
vatas fuisse. Verbo fatetur se inve-
nisse Ecclesias ubique orthodoxas &
uniformes. Hoc autem, si Unitarius
fuit Hegesippus (quod me probasse
arbitror) nihil aliud significare po-
test, quàm credidisse Ecclesias illas
cum Judaico-Christianis, Christum
Dominum hominem esse Prophe-
tam & Legatum Dei, super quem lo-
gos sive divinum Verbum acquievit. »

Hic operæ pretium est animadvertere quàm apertè secum pugnent Sociniani, quàm impiè in rebus maximè seriis ludificent, dum Hegesippum & laudatum ab eo Ecclesiarum consensum ad usus suos adjungunt. Quî enim id quadrare possit cum eorum principiis? Scribebat Hegesippus sub Eleuthero, quem postremum ex Romanis

Euseb. ibid.

Episcopis recenser, id est, annis fere quadraginta, postquam Justinus, à quo Platonismum inductum volunt, animum ad religionis defensionem appulerat. Necesse est ergo sanctus Martyr operam luserit in docendo Platonismo; jamque alii novitatis auctores quærendi, si veritas tantò post in omnibus Ecclesiis summo consensu vigeat. Deinde verò errorem fatentur non subito in Ecclesiam irrupisse, sed quibusdam veluti gradibus obrepentem, sub Victore dominari inceperat. Sed si sub Eleuthero ne cognitus quidem, sub ejus successore ubique regnavit; non jam leniter insinuat-
us est, sed potius intra novem annos (amplius enim Victor non sedit) totum orbem terrarum rapido quodam incendio pervasit.

Sed si hæc de Hegesippi & omnium Ecclesiarum Ebionismo commenta, ne cum Socinianis quidem commentis congruunt; multò minùs cum ipsius Hegesippi testimonio congruent. Is enim, ut modò observavimus, objiciebat Marcionitis, Valentinianis, & aliis ejusmodi hæreticis consensum omnium Ecclesiarum. In quo autem posita erat Ecclesiæ cum his hæresibus controversia? In eo quòd mundum hæretici à Filio Dei creatum negarent, eumque in uterum Virginis descendisse & veram carnem assumpsisse. Hunc igitur errorem detestabatur Hegesippus cum omnibus Catholicis, & mundum à Filio Dei creatum, veramque carnem ab eodem assumptam credebat; quæ sententia pugnat adversà fronte cum Ebionitarum erroribus.

Quod autem Evangelium secundum Hebræos ab Hegesippo citatum, & Ebionitas ab eodem in recensendis hæreticis omisos objiciunt; satis est cum erudito Bullo respondere idem Evangelium à Clemente, Origene & Hieronymo citatum fuisse: Ebionitas pariter à Justino hæreses recensente prætermisos, vel potius & à Justino generatim comprehensos, & ab Hegesippo, dum pseudochristos, pseudo-

prophetas, pseudapostolos commemorat. His adde hanc hæresim obscuram admodum & ad paucissimos redactam fuisse, ut mirum non sit eam prætermitti. Erant enim his sæculis de Christi carne multò acriores, quàm de divinitate controversiæ.

II. Quærenti ex Justino Tryphoni, an salvus futurus sit, qui legis observationem cum fide in Christum jungat, sic Justinus respondet: Ὡς μὲν ἐμὴ δοκεῖ, ὃ Τρύφων, λέγω ὅτι σωθήσεται ὁ τοιοῦτος, εἰ μὴ τοὺς ἄλλας ἀνθρώπους, λέγω δὲ τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐθνῶν διὰ τῆς Χριστοῦ ἀπὸ τῆς πλάνης περιτμηθέντας, ἐκ πάντος πείθειν ἀγωνίζονται ταυτὰ αὐτῶ φυλάσσειν, λέγων ὅτι σωθήσεται αὐτοὺς, εἰ μὴ ταῦτα φυλάσωσιν. « Ut mihi quidem videtur, Trypho, talem dico salvum futurum, modò ne cæteris hominibus, id est, iis, qui ex gentibus per Christum ab errore circumcisi sunt, omnino persuadere conetur, ut eadem ac ipse observent, salutem adepturos negans, nisi hæc custodiant. » Roganti dein-
de Tryphoni, an non ideò dixisset, *ut mihi quidem videtur*, quòd essent, qui aliter sentirent, sic respondet: Εἰσὶν καὶ μηδὲ κοινωνεῖν ὁμολίας ἢ ἐξίας τοῖς τοιοῦτοις πολυῶντες, οἷς ἐγὼ ἐσθλαίνω εἰμί. « Sunt qui secus sentiant, & cum talibus nec colloqui, nec hospitii communione conjungi audeant; quibus ego non assentior. »

Demonstrat tota disputationis series hos Mosàicæ & Christianæ legis cultores, quibuscum nonnulli severius agebant, Justinus autem lenius & liberalius, in hoc maximè ab Ebionitis discrepare, quòd omnia religionis dogmata tenerent, in primis divinitatem Christi, de qua Justinus & pluribus antea, & hoc ipso in loco disserit. Nam 1°. Justinus eà conditione homines hujusmodi ad communionem admittit, ut ne legem necessariam existiment, & aliis imponant. Sed qui eis communionem ob hunc errorem denegasset, is profectò divinitatem Christi negantibus (qui error multò est gravior & deterior) veniam

Dialog.
num. 47.

dare non potuit, cum præsertim tam multis hoc dogma, ut necessarium ad salutem defendat. 2°. Qui severius cum eis agebant, hac unâ re tenebantur, quominus cum eis communicarent, quod legem observarent. Erat ergo hac in re difficultas posita; nec quidquam à cæteris Christianis discrepabant, exceptâ legis observatione. 3°. Ipse Trypho sic Justinum interrogat, ut de sola legis observatione quæstionem instituat. Neque enim duplicem ponit quæstionem, an salvi esse possint, & qui Jesum tantummodò Christum, non verò Deum existiment, & qui cum hac fide legem retineant. Ne verbo quidem attingit primam quæstionem, quæ tamen differtè exponenda fuerat, si, ut de legis abrogatione, ita etiam de hujus mysterii fide remitti aliquid à Justino postulasset. Quare cum quærit an salvi esse possint, si qui cum fide in Jesum Christum Mosaicam legem conjungant; non alium Christum intelligere potuit, quàm quem modò Justinus prædicaverat ante sæcula existentem, & ex Virgine genitum & eos salvaturum, qui ipsum agnoverint. Fidem in Christum Deum non obscure exprimit Trypho, dum addit: *Agnoscentes ejus regnum esse sempiternum.* Non dubium enim quin ad magnifica Psalmorum testimonia, *Dominus regnavit, irascantur populi,* & alia hujusmodi à Justino citata respiciat.

III. Hieronymus, cui Hebraicæ linguæ studia & Judæorum consuetudo magnum hujusmodi rerum usum attulerant, Nazaræos ab Ebionitis distinguit in Epist. 80. quæ est ad Augustinum, eisque rectæ fidei testimonium tribuit. « Si hoc verum est, inquit, in » Cerinthi & Ebionis hæresim delabi- » mur, qui credentes in Christo pro- » pter hoc solùm à Patribus anathe- » matizati sunt, quod legis ceremo- » nias Christi Evangelio miscuerint, » & sic nova confessi sunt, ut vetera » non omittèrent. Quid dicam de » Ebionitis, qui Christianos esse se » simulant? Usque hodie per totas

Orientis synagogas, inter Judæos hæresis est, quæ dicitur Minæorum & à Pharisæis usque nunc damnatur, quos vulgò Nazaræos nuncupant, qui credunt in Filium Dei natum de Virgine Maria, & eum esse dicunt, qui sub Pontio Pilato passus est & resurrexit, in quem & nos credimus. Sed dum volunt & Judæi esse & Christiani, nec Judæi sunt, nec Christiani. » Mirificè Justinum inter & Hieronymum convenit. Quos enim Justinus describit, hi de Filio Dei idem quod ipse Justinus sentiebant. Similiter Nazaræi idem quod Hieronymus. Quare istos ex primis ortos jure dixerimus.

IV. His Justini & Hieronymi testimoniis, alia benè multa ex Hieronymo deprompta doctissimus S. Joannis Damasc. Editor adjecit in *Dissert. 7. Damascen.* Horum nonnulla in hunc locum transferemus. Sic igitur Hieronymus ad cap. ix. Isaia Nazaræorum interpretationem refert. « Naza- » ræi, quorum opinionem supra posui, » hunc locum ita explanare conantur. » Adveniente Christo & prædicatione » illius coruscante, prima terra Zabu- » lon & terra Nephtali Scribarum & » Pharisæorum est erroribus liberata, » & gravissimum traditionum Judæi- » carum jugum excussit de cervicibus » suis. Postea autem per Evangelium » Apostoli Pauli, qui novissimus Apo- » stolorum fuit, ingravata est, id est, » multiplicata prædicatio, & ad ter- » minos gentium & viam universi ma- » ris Christi Evangelium splenduit. De- » nique omnis orbis, qui anteambu- » labat, vel sedebat in tenebris, & » idololatriæ & mortis vinculis tene- » batur, clarum Evangeliorum lumen » adspexit. » Tam egregia de Paulo & de Pharisæis sententia Nazaræos latis finibus discernit ab Ebionitis, qui & Paulum rejiciebant, & pharisaicarum traditionum erant retinentissimi.

Hoc discrimen multò magis exstabit ex magnificis Nazarenorum de Christi divinitate testimoniis. Hæc Isaia verba ex cap. viij. vers. 13. *Domi-*

num exercituum ipsum sanctificate, & erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, & in petram scandalum duabus domibus Israël. Hæc, inquam, verba, quæ de vero & summo Deo dicta esse patet, Nazareni, teste Hieronymo, ad Christum referebant, & duas familias Sammai & Hillel, ex quibus orti sunt Scribæ & Pharisei, has esse duas domus, dicebant, quæ Salvatorem non receperunt, qui factus sit eis in ruinam & in scandalum. Ad Isaïæ cap. xiiij. vers. 6. sic loquentes Nazaræos inducit idem Hieronymus: « O filii
» Israël, qui consilio pessimo, Dei Filium denegastis, revertimini ad eum
» & ad Apostolos ejus. » Non omit- tenda interpretatio eximia, quam se ab Hebræo quodam refert accepisse in hæc verba ex cap. xiiij. Habacuc: *Deus ab austro veniet.* « Audivi ego
» Hebræum, inquit, istum locum ita
» edisserere: quod Bethleem sita sit
» ad austrum, in qua natus est Do-
» minus & Salvator, & ipsum esse de
» quo nunc dicitur: *Dominus ab austro
» veniet*; hoc est, nascetur in Beth-
» leem, & inde consurget: & quia ipse
» qui natus est in Bethleem, legem
» quondam dedit in monte Sinaï, ipse
» est Sanctus, qui venit de monte
» Pharan. Pharan quippe est locus
» montis Sina. »

Hieronymo assentitur Augustinus, & Nazaræos ab Ebionitis similiter distinguit. « Nazaræi, inquit, cum Fi-
» lium Dei confiteantur esse Chri-
» stum, omnia tamen veteris legis ob-
» servant, quæ Christiani per Aposto-
» licam traditionem, non observare
» carnaliter, sed intelligere spiritualiter
» didicerunt. Ebionæi Christum etiam
» tantummodò hominem dicunt. » Hanc Augustino sententiam affingit Auctor Platonismi Retecti, non Christum à Nazaræis, ut Dei Filium coli; sed eum, quem nos Dei Filium dicimus, Christum ab eis credi. Sed quæ de Ebionæis sequuntur ab hæretico per fraudem recisa, nihil ambigui relinquunt. In hoc enim Augustinus Na-

zaræos fecernit ab Ebionitis, non quòd Jesum esse Christum isti negarent, alteri assererent; utrique enim fatebantur; sed quòd Nazaræi Filium Dei confiterentur, Ebionitæ hominem tantummodò fingerent.

Post tam aperta Justinii & Hieronymi testimonia, qui rem ipsam oculis suis cernebant, nil tanti esse deberet, cur eos errasse diceremus, etiamsi cæteri Scriptores aut de Nazaræis tacerent, ut Irenæus & Tertullianus, aut minùs cum Justino & Hieronymo consentirent, ut Origenes, Eusebius, Epiphanius, Theodoretus. Sed tamen si Epiphanium, qui de Nazaræis dubitat an idem quod Cerinthiani de Christo sentiant, si Theodoretum excipias, qui Christum ab eis ut hominem justum honorari existimat; fidem Nazaræorum, vel saltem Christianorum ex circumcissione, qualem fuisse Hegesippum Eusebius suspicatus est, apud alios testatam habemus.

Sic de illis loquitur Irenæus, lib. IV. cap. ij. num. 4. « Ne ergo in eam-
» dem poenam cum his veniamus, in-
» quit, finem eorum ostendit Domi-
» nus, simul significans, quòd obe-
» dientes Moyse & Prophetis crede-
» rent in eum, quem ipsi prædicassent
» Dei Filium, qui resurrexit à mortuis,
» & vitam nobis donat, & demonstrat
» ex una substantia esse omnia, id est,
» Abraham, Moysen & Prophetas,
» etiam ipsum Dominum, in quem
» credunt multi qui sunt ex circum-
» cissione, qui & Moysen & Prophetas
» audiunt prædicantes adventum Filii
» Dei. » Hæc profectò non conveniunt in Ebionitas, quibus numquam hoc tribuisset Irenæus, ut eos in Christum credere diceret, & prædictum à Prophetis Filii Dei adventum agnoscere.

Tertullianus idem testatur de Hebræis Christianis. Sic enim refellit Marcionitas, qui Christum ab Isaïa prædictum negabant, eò quòd is, quem prædixit Isaïas, Emmanuel vocandus esset, hoc autem nomen Chri-

Hæref. 29.
cap. vij.

Lib. I I.
hæret. fab.
cap. ij.

Lib. de
Hæref.

Part. II.
cap. xiiij.

3. Marc.
cap. xij.

stus non gesserit. » Quare ergo, inquit, an ista vox, Nobiscum Deus, quod est, Emmanuël, exinde quod Christus illuxit, agitetur in Christo. Et puto non negabis, utpote qui & ipse dicas, Deus nobiscum dicitur, id est, Emmanuël. Aut si tam vanus es, ut quia penes te, Nobiscum Deus dicitur, non Emmanuël, quasi non hoc sit & Deus nobiscum; invenies apud Hebræos Christianos, imo & Marcionitas Emmanuëlem nominare, cum volunt dicere, Nobiscum Deus: sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit, Nobiscum Deus, Emmanuëlem pronuntiabit, in sensu sonum expungens. » Vide lib. adv. Jud. cap. ix.

Lib. IV.
cap. vij.

Si Hegesippum Eusebius inter Nazaræos numeravit, ut concludunt Sociniani ex illius verbis: *Ἐκ τῆ τῆ καὶ Ἑβραίων εὐαγγελίας, καὶ ἰδιώσε ἐν τῇ Ἑβραϊδὸς διαλέκτῃ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ἐμφαίνων ἐξ Ἑβραίων ἑαυτὸν πεπιστευκέναι.* Nonnulla item ex Hebræorum Evangelio, & ex Hebraïca lingua profert in medium: satis per hac aperte significans se ex Hebræis credidisse: si hæc, inquam, verba id valent, ut Eusebius Hegesippum Nazaræum existimaverit; non dubium quin Nazaræos ab Ebionitis longè discreverit. Eum enim, non secus ac Justinum, inter egregios veritatis patronos numerat, qui non solum vivâ voce, sed etiam scriptis disputationibus adversus impias hæreses decertant.

Hist. lib. I.
cap. vij.

Non utar argumento, quo supra laudatus S. Joannis Damasc. operum Editor utitur, ut Nazaræos Eusebio cognitos fuisse probet. Ait enim tempore Eusebii adhuc extitisse propinquos Domini, & ab his Eusebium se ea didicisse profiteri, quæ disputat de Evangelistarum Matthæi & Luca in enarranda Salvatoris stirpe dissensione; atque ex eorum relatione & testimonio confirmare Joseph filium fuisse naturalem Nathani, & secundum legem, Heli. Non immerito sanè cum illa propinquitas cum Domino, tum studium Luca, qui Pauli discipulus erat, cum Matthæo conci-

liandi, persuaserunt erudito Scriptori homines ejusmodi ab utraque Ebionitarum specie discrepare. Sed Eusebius hoc in loco non loquitur; Africanum loquentem inducit; ejusque ad Aristidem Epistolam refert. Quinetiam ne ipse quidem Africanus hos Domini propinquos à se visos aut auditos dicit, ut existimavit Tillemontius, sed generatim traditionem commemorat, cujus Auctores illos existimabat.

Tillemont.
tom. I. pag.
405.

Nonnulla protulimus cap. j. ex Auctore Testamentorum duodecim Patriarchis suppositorum, qui, cum se ex circumcissione esse multis rebus indicet, quid Christiani circumcisi crediderint, domestico testimonio declarat. Huic alium ejusdem notæ adjungimus, fabulosum sanè & ineptum scriptorem, qui Clementi Romano decem libros Recognitionum & 19. Homilias supposuit, & in his libris & Homiliis permulta Petro affingit, aut absurdè dicta, aut facta non decorè. Utriusque operis, id est, Homiliarum & Recognitionum, tanta est similitudo, ut nonnullis unum & idem esse, sed non semel editum videatur. Homiliæ Clementinæ Græcè & Latine extant à Cotelerio editæ: Recognitiones Latine tantum; quam in linguam eas convertit Ruffinus, non ille quidem solitâ usus interpretandi licentiâ, sed, ut ipse profitetur, verba & sententias diligenter sequutus, nonnullis exceptis, quæ ut viribus majora consultò prætermisit.

Hunc scriptorem circumcisum fuisse, & Mosaiçæ legis in ipsa religione Christiana observantem, nemini dubium esse arbitror. Nam cum in Recognitionibus & in Homiliis, tum in Epitome Petrus plurimis locis inducitur lustrationes Judaicas aut ipse usurpans, aut aliis præcipiens, nec cum Ethnicis Baptismo nondum initiatis comedens. Post Epistolam Petri ad Jacobum, inducitur Jacobus graviter sanciens, ut libri Prædicationis Petri, nisi fideli circumciso, nemini committantur. Vide Recogn. lib. IV. cap. iij.

lib. V. xxxvj. & VIII. cap. j. Et Homil. I. cap. xix. X. cap. j. & xxvj. XI. cap. xxvij. xxix. xxx. & xxxj. XIII. iv. & ix. Epitom. 101. 106. 107. 108. & 150.

Citavit hos libros Origenes, tom. III. in Genes. Philocal. cap. xxij. & in Matth. xxvj. 6. Quod quidem eorum antiquitatem demonstrat. Scripti sæculo secundo exeunte, ac post annum 170. si eorum parens ex Bardefane mutuatus est, quæ ab Eusebio ex libro Bardefanis de fato deprompta, totidem verbis leguntur lib. IX. Recogn. cap. xix.

Euseb. Præp. 6. cap. xx.

Hæres. 30.

Epiphanius, qui hos libros Clementi omnino suppositos fuisse non videbat, ab Ebionitis corruptos existimavit, eorumque perfidis manibus tribuit, quæcumque parum congruere cum Clementis doctrina videbantur. Cotelarius Homilias Clementinas hæresis Ebioniticæ notis signatas existimat: Tillemontius nullam ad rem utiles putat, nisi fortè ad cognitionem Ebionitarum doctrinæ. Videtur eorum opinionem favere, quod sæpè Auctor Homiliarum, præsertim verò Homil. II. cap. xxxvij. falsa veris permista fuisse in sacris Scripturis pronuntiat; quod quidem de Scripturis judicium Ebionitis usitatum & solemne fuit, ut rectè observat Cotelarius. Sed cum ipse Philo de formatione Evæ ex Adami costa pronuntiare non dubitet, *Quod ea de re dictum est, fabulosum esse*; liquet hanc temeritatem Ebionitarum propriam non fuisse, sed dudum à Judæis excogitatam, quò facilius Scripturæ loca, quorum subabsurda species videbatur, expedirent. Quamquam fatendum est multò audaciùs & ineptiùs loqui Auctorem Homiliarum, quàm Philonem. Sed quod evidenter probat hunc scriptorem, etsi circumcisus & legis retinendæ studiosus fuit, minimè tamen Ebionitam fuisse; ea de Filio Dei in Homiliis & in Recognitionibus statuit, quæ ab Ebionitarum hæresi prorsus abhorreant.

Lib. III. Leg. Alleg.

Nemo est qui non perspiciat immanem hujus Scriptoris ab Ebionitis discrepantiam, si legat quæ Homil. I.

num. 7. à Pseudoclemente narrantur, audisse se Romæ sub Tiberio, cum quidam publicè clamaret: *Viri Romani, audite: Filius Dei adest in Judæa.* Addit se his auditis molestè tulisse neminem ex tanta hominum multitudine, tam magno accepto nuntio, dixisse: In Judæam proficiscar, ut cognoscam, utrum iste hæc proferens vera loquatur, nempe ὅτι υἱὸς Θεοῦ ἐπεδήμηκεν τῇ Ἰουδαίᾳ, *Filium Dei in Judæam advenisse.* Tanta admiratio ob nuntiatum Filii Dei in Judæam adventum, cum ejus præexistentiam præclare exprimit, (nemo enim dixerit Isaiam Prophetam advenisse in Judæam) tum magnum aliquod mysterium animo obversari demonstrat, quod à Soci-nianis & Arianis commentis longè discrepet.

Cum hac Filii Dei notione mirificè quadrat, quod verus Propheta, quo nomine Christum designat, visus esse Abrahæ dicitur lib. I. Recogn. cap. xxxij. eumque scientiam divinitatis docuisse. Similiter Mosi apparuisse narratur cap. xxxiv. Quicumque verum ab eo non didicerunt, hi illud non invenisse, & quærentes obiisse dicuntur, Homil. II. cap. vj. Ὅσοι ποτὲ ἀλήθειαν γῶναι ἐπεθύμησαν, παρὰ δὲ τούτου μαθεῖν αὐτὴν οὐκ εὐτύχησαν, μὴ εὗροντες, ζητοῦντες ἐτελεύτησαν.

Simon Magus Homil. XVII. cap. iv. ut probet Deum antea incognitum à Christo nuntiatum, his verbis utitur: *Nemo novit Patrem, nisi Filius*; tum addit: Εἰ ἔν αὐτὸς υἱὸς ἦν ὁ πατὴρ, ὁπότε αὐτὸς παρυσίας, οἷς ἐβέλετο τὸν πᾶσιν ἀγῶσον ἀπεκάλυπτεν. « Si ergo qui advenit, ipse Filius erat, post suum adventum, quibus voluit, eum qui cunctis incognitus erat, revelavit. » Hæc Simonis Magi ratiocinatio è Christianorum principiis petita, argumento est Christum ab eis, non ut simplicem hominem, qui Filius Dei nomine tenus dicatur, sed ut ipsum Dei Filium, qui in hunc mundum è cælo venerit, adoratum fuisse.

V. Duplicem Christi naturam demonstrant, quæ Petrus huic Simonis

argumento respondet Homil. XVIII. cap. xiiij. Προπον μὲν γὰρ δύναται ὁ Λόγος εἰρηθεῖν πρὸς πάντας Ἰουδαίους τοὺς πατέρας νομίζοντας εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν Δαβὶδ καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν υἱὸν ὄντα, καὶ υἱὸν Θεοῦ μὴ ἐγνωκέναι. Διὸ καὶ οἰκείως εἴρηται, οὐδεὶς ἐγὼ τὸν πατέρα, ἐπεὶ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ πάντες τὸν Δαβὶδ ἐλέγον. Τὸ δὲ ἐπάξαντα εἶπιν, ὡς οὐδὲ τὸν υἱὸν πῶς οἶδεν, ἐπεὶ αὐτὸν υἱὸν ὄντα οὐκ ᾔδεισαν. Καὶ τὸ εἶπιν, οἷς ἂν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι, ὁρθῶς εἴρηται· ὁ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ὢν υἱὸς, μόνος ὡρίσθη ἵνα οἷς βούληται ἀποκαλύψῃ.

» Enim verò primum potest testimo-
 » nium esse dictum ad omnes Ju-
 » daeos, qui putabant patrem Christi
 » esse Davidem, eos non cognovisse
 » Christum Filium [hominis] & Fi-
 » lium Dei. Quare aptè dictum est,
 » *Nemo novit Patrem*, quia pro Deo
 » omnes Davidem dicebant. Et quod
 » subjungit, *Nec Filium quis novit*,
 » quia eum Filium esse nesciverunt.
 » Et quod ait, *Quibus voluerit Filius*
 » *revelare*, rectè habet. Qui enim ab
 » initio Filius est, solus destinatus est,
 » ut quibus cupit revelet. » Accurata
 sanè de Filii æternitate, ejusque ex
 Patre generatione disputatio. Dei &
 hominis Filius, ab initio Filius dici-
 tur; & ut pateat quantum inter Pa-
 trem & creatorem, inter Filium &
 rem creatam intersit; Deum Judæi,
 quatenus Patrem Christi ignorasse di-
 cuntur, quamvis eum ut creatorem
 omnium probè novissent.

Multa in eamdem sententiam libri
 Recognitionum suppeditant. Lib. I.
 cap. xlv. hæc leguntur : « Cùm esset
 » Filius Dei & initium omnium, factus
 » est homo. » Et cap. lxi. « Nolite
 » putare nos duos ingenitos dicere
 » Deos, aut unum divisum esse in
 » duos, vel, sicut impii dicunt, eum-
 » dem masculum & fœminam sui ef-
 » fectum : sed Filium Dei unigenitum
 » dicimus non ex alio initio, sed ex
 » ipso ineffabiliter natum. Similiter
 » etiam de Paracleto dicimus. » Et
 lib. III. cap. xlvij. « Noster autem ma-
 » gister, qui est Filius Dei & hominis,
 » manifestè bonus est : quòd autem

verè sit Filius Dei, quibus oportuit «
 dictum est & dicetur. » Hinc etiam
 cap. ij. ejusdem libri indignatur Si-
 mon, Deo Filium attribui tamquam
 animali.

VI. Omnia à Filio creata esse multis
 locis confirmatur : Τιού ὅτιν τὸ οὐρα-
 νὸν καὶ γῆν διακοσμήσαντος, ait Petrus
 Homil. XVIII. cap. vj. τὸ ὃ βούλε-
 ται ἀποκαλύψαι τὸν ἐν ἀρρήτοις Πατέρα.
 Ad Filium cœli & terræ constituto- «
 rem spectat revelare cui vult ipsius «
 in absconditis Patrem. » Et Homil.
 XVI. cap. xj. & xij. « Objicienti Si- «
 moni duos esse creatores, eò quòd «
 dixerit Deus : *Faciamus*, sic respon- «
 det Petrus : » Εἰς ὅτιν ὁ τῇ αὐτῇ σοφίᾳ
 εἰπων· ποιήσωμεν ἄνθρωπον. ἡ δὲ σοφία
 ὡς περ ἰδίῳ Πνεύματι αὐτὸς αἰεὶ συνέχαι-
 ρεν. Ἦνωται μὲν ὡς ψυχὴ τῷ Θεῷ ἐκτεί-
 νεται δὲ ἀπ' αὐτῆς ὡς χεὶρ δημιουργοῦσα
 τὸ πᾶν. » Unus est qui sapientiæ suæ «
 dixit : *Faciamus* hominem. Huic ve- «
 rò tamquam proprio spiritui semper «
 ipse congaudebat. Unita est quidem «
 Deo, ut anima, ab eo autem exten- «
 ditur, ut manus, universitatem pro- «
 ducens. » Hinc in his verbis Homil.
 XI. cap. xxij. Τὸ Πνεῦμα ὑπὸ τὰ ὅλα
 πεποιηκότος Θεοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκστάσεως
 ἔχει, legendum puto ἐκτάσεως. Spiri- «
 tus ab eo, qui omnia fecit, Deo «
 initium habet extensionis. » Aqua per
 Unigenitum facta dicitur lib. VII. Re-
 cogn. cap. viij. Vid. cap. vij. ejusdem
 lib. & xxxiv. & xl. lib. VIII. Ex qui-
 bus patet Pseudoclementem, quamvis
 multis Judaïsmi reliquiis implicatus
 esset, idem tamen ac cæteros Scripto-
 res Ecclesiasticos de mundi per Filium
 creatione sensisse; contra quàm placet
 Socinianis, qui hanc doctrinam Chri-
 stianis circumcisis penitus ignotam, à
 Philosophis religionem amplectenti-
 bus inductam fingunt.

Multis aliis rebus declaratur hujus
 Scriptoris cum Catholicis verborum
 & sententiarum similitudo. Omnia
 nosse dicitur Christus, Homil. VIII.
 cap. xxj. Solus animas illuminare pos-
 se : solus veritatem retere, Homil.
 II. cap. iv. Solus Patrem immutabiliter

videre, Homil. XVII. cap. xvj. Τὸ γὰρ ἀτρέπτως Πατέρα ἰδεῖν υἱοῦ μόνον ἔστιν. *Nam Patrem immutabiliter videre solius Filii est.* Eadem habent libri Recognitionum, præsertim lib. V. cap. x. ubi hæc legimus: « Hic ergo est verus » Propheta, qui in Judæa nobis apparuit, ut audistis; qui stans publicè » solâ jussione faciebat cæcos videre, » surdos audire, fugabat dæmones, » ægris sanitatem reddebat, & mortuis vitam. Cùmque nihil esset ei » impossibile, etiam cogitationes hominum pervidebat; quod nulli est » possibile, nisi soli Deo.

Neque etiam illud principium prætermittendum est, quod huic Scriptori cum cæteris Scriptoribus Ecclesiasticis commune est, Deos coli non licere, etiam si summi & omnipotentis Dei ministri dicantur: sed soli Patri, & Filio, & Spiritui Sancto hunc honorem deferendum; in quo quidem insanix notam effugere non potest, si Filium & Spiritum Sanctum in rebus creatis numerabat. Primum docet Homil. X. cap. xv. & xvj. & Recogn. lib. V. cap. xix. Alterum multis locis testatur. De cultu Patris & Filii, sic Petrus loquitur lib. X. Recogn. cap. xlviij. « Quid » enim est in quo adversari prædicationi nostræ quis debeat, aut in quo » contra veri honestique fidem sermo » prædicationis nostræ deprehenditur, » qui dicit honorandum esse Deum & » Patrem omnium conditorem, ejusque » Filium, qui solus eum & voluntatem ejus novit, cuique soli de omnibus credendum est quæ præcepit. » Solus enim est Lex & Legislatores & » Judex justus? » Unum & eundem cultum sanctissimæ Trinitati adhiberi docent quæ leguntur Homil. III. cap. lxxij. Σοῦ γὰρ ἔστιν δόξα αἰώνιος, ὧν Πατεὶ, & υἱῷ, & ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας αἰῶνας, ἀμήν. « Ad te enim » pertinet æterna gloria, laus Patri, » & Filio, & Spiritui Sancto in omnia » sæcula, amen. Hinc Homil. IX. n. 23. Baptismus administrari dicitur, Τεσσαραεὶς ἐπονομασία, *Ter beatâ invocatione*: quod de tribus Personis in-

telligendum patet ex his verbis lib. I. Recogn. cap. lxiiij. « Ad ultimum » autem, inquit Petrus, admonui » eos, ut priusquàm progredieremur » ad gentes prædicare eis agnitionem » Dei Patris, ipsi reconciliarentur » Deo, suscipientes Filium ejus. Aliter » enim nullo modo eos ostendi posse » salvari; nisi per Spiritus Sancti gratiam Trinæ invocationis dilui baptismate properarent.

VII. Ibidem Jesus vocatur Christus æternus. Quod ut intelligatur, quam vim & sententiam habeat, observandum est ita Jesum vocari, ut opponatur Simoni, qui se Christum & stantem dictitabat. Ἀντὶ τῆς ὄντως Χριστοῦ ἡμῶν ἐαυτὸν ἀναγορεύει. *Pro vero Christo nostro seipsum prædicat*, inquit Aquila Homil. II. num. 22. Porro eo nomine majorem se mundi creatore, ibidem declarat, num. 24. Sic quærenti Dositheo: *Dic mihi, si tu es Stans, ut adorem te*; respondet Simon: *Ego sum*; ac statim Dositheus cecidit, & adoravit eum. Nicetas, num. 28. sic eundem Simonem alloquitur: *Deus esse non potes, time eum qui verè Deus est.* Similiter adoratur Simon, lib. II. Recogn. cap. xj. In eodem libro, cap. xiv. per ridiculum vocatur incorruptibilis Deus. Non dubium ergo quin Pseudoclemens, cùm Jesum verum & æternum Christum esse contendit, omnia ei tribuat, quæ sibi Simon per summum nefas arrogabat.

Non dissimulandum est nonnulla his in libris occurrere, quæ de Christo minùs dicta commodè, & Ruffino visa sunt Eunomii commentis simillima, & Epiphanium adduxerunt, ut Ebionitis, à quibus hos libros interpolatos putabat, sententiam Arianæ gemellam affingeret contra totius antiquitatis testimonium, imò contra suum ipsius, qui Christum ab Ebionitis simplicem hominem haberi declarat. Sed cùm hæc imitati sint Origenes, Methodius, & Lactantius; erit tempus de his agendi magis opportunum, cùm solvendis Sanctorum Patrum difficultioribus locis operam dabimus.

Ex his autem, quæ attulimus, facile perspicitur hunc Scriptorem non modò nihil habere quod Ebionitarum errorem redoleat, sed etiam de Filii æternitate, omnipotentia & vera ex Patre generatione rectè sentire. Quare quæ de Nazaræis Justinus, Hieronymus, & Augustinus testantur, ea quis in dubium revocet, cum & tantis auctoribus nitantur, & in Scriptore legis observationem audacter docente & prædicante conceptis verbis legantur? Præter legis observationem & fidem in Christum Deum, illud etiam huic Scriptori cum Nazaræis commune est, quod Phariseos acriter interdum infectatur, ut Homil. XI. num. 28. & 29. & Recogn. lib. I. cap. liv.

CAPUT VIII.

Hæreticorum, qui carnem Christi negabant, consensus de illius divinitate ex Sanctis Patribus demonstratur.

I. *Testimonium Sancti Iustini de his hæreticis.* II. *Sanctus Irenæus eos de Filii divinitate confiteri declarat, & cum eis sic pugnat, ut manifestum sit eos de hoc dogmate non dissensisse.* Sic etiam Clemens Alexandrinus. III. *Ita etiam Tertullianus.* IV. *Testimonia Origenis, Novatiani, Pamphili Martyris, Athanasii, &c.*

QUò nequiores hæretici fuere, qui veram carnem Christo inviderunt; quò detestabilior omnibus Catholicis visa est eorum & docendi & vivendi ratio; eò testes erunt incorruptiores veritatis. Huc accedit quòd longè antiquissimi sunt. Nam eorum omnium origo, si Irenæo credimus, non ad Valentinum, aut Marcionem, sed ad ipsum Simonem Magum, referenda. Suprà ex duabus primis S. Joannis Epistolis monstratum

est jam tum prodiisse, qui carnem Christi tollerent.

Præclare viderunt Unitarii hos sibi hæreticos non favere. Principes illos fuisse volunt nescio cujus Trinitatis allegoricè fingendæ; quibus allegoriis deceptos Patres ad illam trium Personarum distinctionem defecisse. Sic Auctor *Irenici Irenicorum* Simonis nugas Justino fucum fecisse declarat. Sic Platonismi Retecti Auctor fatetur Gnosticis Verbum præexistens placuisse. Sed hanc vocem nihil aliud apud eos sonare ait, nisi Deum ipsum qui Verbo omnia creavit, & eodem Verbo corpus Christi in utero Virginis effinxit. Hinc pag. 72. Valentinianorum Æones ad unius divinæ Personæ proprietates revocat. *Iste fanaticismus Platonius*, inquit pag. 74. *Cerinthum habet auctorem, qui sedulo distinguebat, Jesum Mariæ Filium ab hoc Christo, sive auxilio cælesti, quod venerat ut illuminaret & regeret homines.* Hujus inventi laudem non Cerintho sed Marco tribuit pag. 379. *Valentinianus Marcus*, inquit, *ut discimus ex lib. I. Iren. cap. xij. auctor est allegoricæ de Jesu Christi conceptione interpretationis, id est, primus eam ad sensum contemplationis & mysterii extulit.*

Non desunt qui Valentinianos & alios hujusmodi Gnosticos Arianis putent prælusisse; velut eruditus novæ S. Irenæi editionis Parisiensis Auctor D. Renatus Massuet, Dissert. I. art. 1. & Georgius Bullus, Defens. Fid. Nic. sect. III. cap. x. Sed mihi videor demonstrare posse nec Sabellianæ, nec Arianæ hæresis affines fuisse Valentinianos, Marcionitas, & plerosque Gnosticos. Nec tamen, dum eos rectè de sanctissima Trinitate sensisse contendo, idem quoque probatos & purgatos habuerim in iis, quæ de Christi carne, morum regulis, resurrectione & mundi creatione impiè & nefariè senserunt. Nec Sanctis Patribus obtrektabo, ut nonnulli fecerunt, quasi parùm hac in re vidissent, sed potius ad eorum judicia meum accommodabo, & cum eorum de nefariis hæresibus

testimonia, tūm ipsorum hæreticorum principia, ut à Patribus referuntur, quàm potero accuratissimè persequar. Hoc duplici momento effecturum me spero inter nefarias illas hæreses, quæ sub ipsis Apostolis natæ sunt, & Ecclesiam Catholicam de Filii divinitate, ut de certo & communi principio, convenisse.

Justini librorum adversus hæreses damnum fecimus: sed quid de his hæreticis senserit perspicere licet ex ejus Dialogo cum Tryphone num. 35. ubi asserenti Tryphoni comperisse se multos esse ex iis, qui Christiani dicuntur, qui simulacris immolata edere non dubitent, sic respondet: Καὶ ἐκ τῶ ποιούτους εἶναι ἄνδρας ὁμολογοῦντας ἑαυτοὺς εἶναι Χριστιανούς, καὶ τὸ σαυροφθέντα Ἰησοῦν ὁμολογεῖν καὶ κύριον καὶ Χριστόν, καὶ μὴ τὰ ἐκείνους διδάγματα διδάσκοντας, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος Πνευμάτων ἡμεῖς οἱ τῆς ἀληθείης Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ καθεαυτῶς διδασκαλίας μαθηταί, πιστοὶ καὶ βεβαίοτεροι γινόμεθα ἐν τῇ ἐλπίδι τῇ κατηχημένῃ ὑπὸ αὐτοῦ. « Ex eo quod » tales sint qui se Christianos esse, » & Jesum illum, qui crucifixus est, » & Christum à se & Dominum agnosci profiteantur, nec tamen quæ ab eo tradita sunt, sed quæ à spiritibus erroris, doceant; nos qui veræ Jesu Christi & puræ doctrinæ discipuli sumus, fideiiores & firmiores efficiamur in spe ab eo nuntiata. » Diligenter observanda sunt hæc Justiniani verba, *Et Christum & Dominum*, quæ de industria posita videntur, ut hos hæreticos ab aliis distingueret, qui, ut testatur num. 48. ejusdem Dialogi, Jesum fatebantur esse Christum, sed Deum negabant. Jam verò hos hæreticos, qui simulacris immolata edere non dubitabant, non alios Gnosticos fuisse inde perspicitur, quod eos Justinus hoc ipso in loco Valentinianos, Basilidianos & Saturninianos vocet. His autem idolothyta comedere ludus erat, ut omnibus notum est. Vid. Iren. lib. II. cap. xiv. pag. 134.

II. S. Irenæus, qui has hæreses omnibus vestigiis persequutus est, duo

hæreticorum genera sedulò distinguit; eorum qui Christi divinitatem, & eorum qui carnem negarent. In primo Cerinthum, Carpocratem & Ebionitas, in altero cæteros Gnosticos recenset. Confutatis enim his, qui carnem negabant; transit ad Ebionitas, ut ad contrariam hæresim. « Rursus autem, inquit, qui nudè tantum hominem eum dicunt ex Joseph generatum, perseverantes in servitute pristina inobedientiæ moriuntur, nondum commixti Verbo Dei Patris, neque per Filium recipientes libertatem. » Similiter lib. V. cap. xix. Alii autem manifestum adventum Domini contemnunt, non recipientes ejus incarnationem: alii autem rursus ignorantes Virginis dispensationem, ex Joseph dicunt eum generatum. » Duæ igitur illæ hæreses & eorum qui carnem Christi tollebant, & eorum qui divinitatem, contrariæ Irenæo visæ sunt, ita ut quod altera negaret, retineret altera. Hinc utramque diversis argumentis refellit; & quemadmodum Ebionitas adhuc in servitute perseverare, nec adoptionem Filiorum percepisse statuit, quia non sunt commixti Verbo Dei; ita adversus Gnosticos demonstrat non potuisse nos adoptionem Filiorum Dei percipere, nisi Verbum ejus communicasset nobis caro factum.

Ita explorata erat Irenæo eorum de Filii divinitate sententia, ut eis veluti magnum incommodum objiciat, quod dum humanitatem ejus evertunt, ipsam quoque divinitatem imprudentes evertant. « Si autem, cum homo non esset, inquit lib. V. cap. j. n. 2. » apparebat homo; neque quod erat, » verè perseveravit Spiritus Dei, quoniam invisibilis est Spiritus; neque veritas quædam erat in eo. Non enim illud erat, quod videbatur. » Εἰ δὲ μὴ ὡς ἄνθρωπος, ἐφαίνετο ἄνθρωπος, οὐτε ὃ ἦν ἐπὶ ἀληθείας ἔμεινε, Πνεῦμα Θεοῦ, ἐπεὶ ἀόρατον τὸ Πνεῦμα· οὐτε ἀληθεία τις ἦν ἐν αὐτῷ, καὶ γὰρ ἦν ἐκείνη ἀπερ ἐφαίνετο. Hortatur lib. IV. cap. vj. num. 2. ut quemadmodum Filius, ita

Lib. III.
cap. xvij. &
xix.

Lib. III.
cap. xvij. n.
7.

etiam ejus Pater agnoscatur. « Sicut
» enim in Filium, inquit, fidem no-
» stram dirigimus; sic & in Patrem
» dilectionem firmam & immobilem
» habere debemus. » Ex his patet non
de Filio, sed de Patre controversiam
fuisse; nec de divina Christi natura,
sed de humana. Unde Irenæus con-
tendit alteram in dubium venturam,
si de altera dubitetur; ac fictam divi-
nitatem visum iri, si humanitas ficta
videatur.

Creatorem nefarii hæretici impiis
maledictis appetebant, eumque ve-
rum esse Deum negabant, quia sup-
plicia & minas infert in Scripturis
veteris Testamenti; quæ res eis vero
Deo indigna videbatur. Contrà Ire-
næus hæc vero Deo indigna non esse
contendit, cum ab ipso Christo adhi-
bita fuerint; & quæ isti in Creatorem
effutiebant, ea in ipsum Christum re-
silire demonstrat. « Quæ enim de-
» notant in Deo, inquit lib. IV. cap.
» xxviii. qui tunc temporaliter judica-
» verit incredulos, & percussit Ægy-
» ptios, salvavit autem obedientes,
» ea nihilominus recurrent in Domi-
» num, in sempiternum quidem ad-
» judicantem, quos adjudicat, & in
» sempiternum dimittentem eos, quos
» dimittit; & invenietur secundum il-
» lorum verba, maximi peccati causa
» factus his, qui in eum immiserunt
» manus, & pupugerunt eum. » Ne-
mo non videt quàm absurda sit futura
Irenæi ratiocinatio, nisi divinitatem
Christi ab his hæreticis admissam di-
camus. Nam si divinitatem Christi ne-
gassent, si cum Irenæo eâ de re non
consensissent; quid eis nocuisset eas
divinitatis notas in Christo desidera-
ri, quas in Creatore desiderabant, &
quos in isto nævos carpebant, eosdem
in Christo occurrere? Indignum vero
Deo statuebant æterna supplicia in-
ferre: palmare erat ad hunc errorem
refellendum minas æterni supplicii à
Christo intentatas demonstrare, si mo-
dò illum hæretici verum Deum fate-
bantur: secus verò, integra stabat eo-
rum opinio.

Clemens Alexandrinus eâdem ra-
tione & viâ hæreticos refellit. Vetus
Testamentum non esse, ut hæretici
volebant, bono Deo indignum de-
monstrat, quia à Christo dispensatum
& administratum fuit, Pædag. lib. II.
cap. viij. pag. 183. Similiter probat
Creatorem non esse propter minas
& supplicia rejiciendum, quia idem
Deus & justus & bonus est: idem Ver-
bum judicat & punit, Pædag. lib. I.
cap. viij. ix. & x.

III. Sed omnium uberrimè Tertul-
lianus hæreticorum de Christi divini-
tate sententiam testatus est. Tres hæ-
reses refellit in libro de carne Christi:
Marcionem, qui ut carnem Christi
negaret, negavit & nativitatem: Ap-
pellem ejus discipulum & desertorem,
qui admissâ carne nativitatem nega-
vit: Valentinum, qui utramque ad-
mittens aliter interpretabatur. Cum
his omnibus mirificè Tertulliano de
Christi divinitate convenit. « Exa-
» minemus, inquit, cap. j. corpora-
» lem substantiam Domini: de spiri-
» tali enim certum est. » Substantiam
autem Spiritalem idem apud Tertul-
lianium sonare ac divinitatem, cum
ex pluribus locis liquet, tum maximè
ex cap. v. ejusdem libri, ubi hæreticos
eò adigit, ut aut humanitatem Christi
fateantur, aut ipsam quoque divini-
tatem negent. « Deus, Marcion, »
haud aliter non diceretur homo sine
carne, nec Filius hominis sine ali-
quo parente homine, sicut nec Deus
sine spiritu Dei, nec Dei Filius sine
Deo Patre. Ita utriusque census ho-
minem & Deum exhibuit, hinc na-
tum, inde non natum: hinc infir-
mum, inde præfortem: hinc mo-
rientem, inde viventem. Quæ pro-
prietates conditionum divinæ & hu-
manæ, æqua utique naturæ veritate
cujusque dispuncta est, eadem fide
spiritûs & carnis. Virtutes spiritum
Dei, passiones carnem hominis pro-
baverunt. Si virtutes non sine spiri-
tu, proinde & passiones non sine
carne. Si caro cum passionibus ficta,
& spiritus cum virtutibus falsus. Quid
dimidias »

» dimidias mendacio Christum? totus
» veritas fuit. » Divinitatem igitur spi-
ritûs nomine designat, de qua quidem
ita cum adversariis consentit, ut ex
eorum de Christi divinitate sententia
veritatem carnis defendat; & ex eo
quòd eum Deum & Dei Filium di-
cant, hominem quoque & filium ho-
minis dicendum esse; ex eo quòd di-
vinæ naturæ proprietates ei tribuant,
humanæ quoque tribuendas esse de-
monstret. His denique verbis: *Quid*
dimidias mendacio Christum? unam tan-
tùm naturam ab hæreticis negari de-
clarat.

Eâdem ratiocinatione utitur lib. III.
in Marc. cap. viij. « Et ideò, inquit,
» Christus ejus (Marcionis) ne men-
» tiretur, ne falleret, & hoc modo
» Creatoris forsitan deputeretur, non
» erat quod videbatur, & quod erat
» mentiebatur, caro nec caro, homo
» nec homo; proinde Deus Christus,
» nec Deus. Cur enim non etiam Dei
» phantasma portaverit? An credam
» ei de interiore substantia, qui sit de
» exteriori frustratus? Quomodo ve-
» rax habebitur in occulto, tam fallax
» repertus in aperto?

Abutebantur Marcionitæ his Pauli
verbis: *Formam servi accipiens, in si-*
militudinem hominum factus, & habitu
inventus ut homo: hæc ad figuram sub-
stantiâ carentem trahebant. Sed cùm
priora verba: *Qui, cùm in forma Dei*
esset, eodem sensu ac Catholici acci-
perent; secum ipsos pugnare sic de-
monstrat Tertullianus lib. V. Marc.
cap. xx. « Planè de substantia Christi
» putant & sic Marcionitæ suffragari
» Apostolum sibi, quòd phantasma
» carnis fuerit in Christo, cùm dicit:
» Quòd in effigie Dei constitutus non
» rapinam existimavit parari Deo,
» sed exhausit semetipsum acceptâ
» effigie servi, non veritate: & in si-
» militudine hominis, non in homine;
» & figurâ inventus ut homo, non sub-
» stantiâ, id est, non carne: quasi non
» & figura & similitudo & effigies sub-
» stantiæ quoque accedant. Benè au-
» tem quòd & alibi Christum imagi-

nem Dei invisibilis appellat. Num-
quid ergo & hîc quâ in effigie eum
Dei collocat? Æquè non erit Deus
Christus verè, si nec homo verè fuit
in effigie hominis constitutus. Utro-
bique enim veritas necesse habe-
bit excludi, si effigies & similitudo
& figura phantasmati vindicabitur.
Quòd si in effigie & imagine, quâ
Filius Patris, verè Dei prædicatus
est; etiam in effigie & imagine ho-
minis, quâ Filius hominis, verè ho-
minem inventum. Nam & inven-
tum ratione posuit, id est, certissi-
mè hominem: quod enim inveni-
tur, constat esse. Sic & Deus inven-
tus est per virtutem, sicut homo per
carnem: quia nec morti subditum
pronuntiasset, nisi in substantia mor-
tali constitutum. » Non videntur ani-
mum ad hujusmodi testimonia refle-
xisse, qui hos hæreticos Arianis aut
Sabellianis viam existimant muniisse.
Neutrum profectò in eos cadit, qui
Christum, quatenus Dei Filium, Ver-
bum Deum esse assentiuntur Catholi-
cis omnibus, eique proprietates, na-
turam, & substantiam divinitatis tri-
buunt, atque hæc Pauli verba: *Qui,*
cùm in forma Dei esset, ad verbum &
litteram, ut Catholici omnes, inter-
pretantur.

Negabat Marcion Christum ab Isaïa
prædictum fuisse: argumenti loco su-
mebat, quòd Christus Isaïæ Emma-
nuël vocandus esset, hoc autem no-
mine Christus noster appellatus non
sit. Respondet Tertullianus Christum
ab ipsis Marcionitis Emmanuëlem, si-
minus voce, saltem sensu appellari.
Quære ergo, inquit, an ista vox,
Nobiscum Deus, quod est, Emma-
nuël, exinde quòd Christus inluxit,
agitetur in Christo. Et puto non
negabis, utpote qui & ipse dicas,
Deus nobiscum dicitur, id est, Em-
manuël.

Quæ Marcionitæ in Creatorem &
auctorem veteris Testamenti, ut ab-
furda & ridicula conferebant, ea Ter-
tullianus in ipsum quoque Christum
rejicienda esse demonstrat. Arripie-

Lib. III.
cap. xij.

Lib. IV. adv.
Marc. cap.
xv.

bant isti quæcumque in veteri Testamento severè & minaciter dicta sunt: opponit Tertullianus similia in Christo severitatis exempla, velut quæ in Judæos Prophetarum interfectores dixit apud Lucam cap. vj. « Atquin nulla hic iniquitas, inquit Tertullianus, » exprobranda erat Judæis, laudandis potius & probandis, si eos figurerunt, ad quorum destructionem post tantum ævi Deus optimus motus est; sed puto jam & non optimus, jam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum Epicuri Deus. » Ecce enim demutat in maledictionem, & ostendit eum se esse, qui novit offendi & irasci. Væ enim dicit. » Hinc etiam cap. 21. ejusdem libri: « Sed & zelotem Deum mihi exhibet, malum malo reddentem, » *Qui confusus*, inquit, *me fuerit*, & *ego confundar eum*. » Et cap. xxij. » At enim humanissimus Deus cur recusat eum, qui se tam individuum illi comitem offert? » Vide cap. xvj. xvij. xx. & xxvj. ubi pariter demonstrat Christum ab eis immeritò Deum optimum & tantum bonum, Deum mitissimum nominari, siquidem itidem, ut creator, multa dixit quæ cum ea divinitatis notione, quam sibi Marcionitæ fingeant, parum congruerent. In eodem libro cap. xxvij. in Christum retorquet impia illorum de Deo Adamum interrogante dicteria. » Sciebat Christus Joannis baptisma unde esset, & cur quasi nesciens interrogabat? Sciebat sibi non respondere suros Phariseos, & cur frustra interrogabat? Existeret aliquis, ô Marcion, qui diceret, ô Deum optimum, ô Deum diversum à creatoris exemplis. Sciens præceps ituros homines, ipse illos in præruptum imposuit. Sic enim & de creatore, & de arboris lege tractatur.

IV. Origenes in Joan. pag. 154. duas Christi naturas exponens, hæc de Marcione, & aliis hæreticis humanam naturam negantibus pronuntiat. « Arbitror equidem Marcionem, dum sanam doctrinam malè inter-

pretatur, ejusque ex Maria generationem evertit, secundum divinam ipsius naturam pronuntiasse eum ex Maria genitum non esse; & hanc ob causam ausum esse hæc loca ex Evangelio delere. Cui simile quidpiam passi sunt, tum qui ejus humanitatem tollunt, ac solam divinitatem admittunt, tum qui sublatâ ipsius divinitate hominem sanctum & omnium hominum justissimum confitentur.

In Apologia Pamphili pro Origene hæc leguntur: « Etsi quidem hic solummodò, qui de Deo Patre aliter sentit, quàm regula pietatis exposcit, hæreticus habendus esset, sufficeret utique quod superius dictum est; sed nunc unum atque idem credendum est etiam de eo, qui de Domino nostro Jesu Christo falsi aliquid senserit, sive secundum eos, qui dicunt eum ex Joseph & Maria natum sive secundum eos, qui Deum quidem eum fatentur, non tamen assumpsisse hominem, id est, animam corpusque terrenum: qui sub specie quasi amplioris gloriæ Domino Jesu deferendæ, omnia, quæ ab eo facta sunt, phantasticè magis, quàm verè facta esse testantur.

Idem Origenes in Exod. pag. 25. Marcionitas, & alios ejusmodi hæreticos refellit exemplis ab ipso Christo petitis. Cum enim Creatorem rejicerent, eò quòd severum se in veteri Testamento præbuisset, & miracula edidisset Pharaoni non profutura, sic objicit eis Christi Dei exemplum: Καὶ ἐν τοῦ εὐαγγελίου δὲ ἐπὶ παρὰ τὰ εἰρημένα ἔστι τὰ ὅμοια παρὰδέδωκεν τοῦ καὶ τὸν σωτῆρα κακῶν αἵπον δοκεῖν γεγονέναι πρὸς 'Ουαί σοι χώρα Σιν, οὐαί σοι Βηθσαϊδα, ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγένετο τὰ σημεῖα τὰ γεγόμενα ἐν ὑμῖν, παλαιὰ ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σπόδῳ καθεδήμενοι μετενόησαν. Πλὴν λέγω ὑμῖν, Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἢ ὑμῖν. » Tum præterea ex Evangelio quædam similia proferri possunt, ex quibus consequi videtur Salvatorem malorum aliquibus auctorem fuisse: *Væ tibi regio, Zin, væ*

» tibi, Bethsaïda, &c. » Tum addit :
 » Deus enim qui duritiem & increduli-
 » litatem incolarum regionis Zin &
 » Bethsaïda & Capharnaüm prænove-
 » rat, & sciebat tolerabilius fore genti
 » Sodomorum in die iudicii, quàm il-
 » lis, cur miracula patrabat in regio-
 » ne Zin & Bethsaïda, videns propter
 » hæc tolerabilius fore in die iudicii
 » Tyriis & Sidoniis, quàm his?

Novatianus, lib. de Trin. cap. xvij. testatur hæreticos illos qui Christi carnem sustulerunt, ad hoc facinus adductos esse, quòd de ejus divinitate magnificè sentirent. « Alii quoque hære-
 » tici, inquit, usque adeò Christi ma-
 » nifestam amplexati sunt divinita-
 » tem, ut dixerint illum fuisse sine
 » carne, & totum illi susceptum de-
 » traxerint hominem, ne decoque-
 » rent in illo divini nominis potesta-
 » tem, si humanam illi sociassent, ut
 » arbitrabantur, nativitatem. Quod
 » tamen nos non probamus; sed ar-
 » gumentum afferimus usque adeò
 » Christum esse Deum, ut quidam
 » subtracto homine tantum putarint
 » Deum. »

Bipartita illa hæreticorum divisio, & eorum qui divinitatem, & eorum qui carnem negabant, similiter apud Eusebium legitur lib. I. contra Marcel. cap. xxxij. Τῶν γὰρ ἐπερδοξῶν οἱ μὲν μὴ θεωρεῖναι μὴ δὲ θεωρεῖν αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ πάντες, ἀνθρώπον ἕνα αὐτὸν τοῖς λόγοις ὁμοῖον ὑποδέμενοι, ἐξ ἀνθρώπου υἱοθεσία τε κηρύττειν αὐτὸν ἔφασαν. . . . Οἱ δὲ τὸν ἀνθρώπον ἀρνησάμενοι, υἱὸν εἶναι Θεοῦ, Θεὸν θεωροῦντα ὑφείκησαντο. « Hæretico-
 » rum enim alii Filium Dei non præ-
 » existere asserentes, eumque unum
 » aliquem ex hominibus, similem cæ-
 » teris, ex homine natum supponen-
 » tes, adoptione ornatum fuisse di-
 » xerunt. . . . Alii verò cum hominem
 » negarent, Filium Dei esse præexis-
 » tentem Deum supposuerunt. » Ea-
 » dem vide lib. III. de Theol. cap. iij. pag. 62.

Athanasius Orat. I. in Arian. pag. 511. Arianos veteribus hæreticis peiores esse sic demonstrat : Ἐπεὶ γὰρ μὲν

γὰρ πλεον π τῆς ἀληθείας καταψεύδονται, καὶ ἢ περὶ τὸ σῶμα σφάλμα ἔχουσι, λέγοντες μὴ ἐκ Μαρίας ἐκκεῖναι σάρκα τὸν κύριον, ἢ ὅτι ὅλως οὐ γέγονε θάνατος, οὐδὲ ὅλως ἀνθρώπου γέγονεν, ἀλλὰ μόνον ἐφάνη, καὶ οὐκ ἦν ἀληθῶς, καὶ ἐδόκει σῶμα ἔχειν, μὴ ἔχον, καὶ ἐδόκει ἀνθρώπου φαίνεσθαι, ὡς ἐν ὀνείρῳ φαντασίας. Οὗτοι δὲ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα φανερός ἀσεβοῦσι. Τὴν γὰρ θεότητα αὐτῶν εἰς τὸν υἱὸν ὡς ἐν εἰκόνι μαρτυρουμένην ἀκούοντες ὑπὸ τῶν γραφῶν, βλασφημοῦσι, λέγοντες αὐτὸν εἶναι κτίσμα. « Alii hæretici quid-
 » dam præter veritatem sunt com-
 » menti, ita ut vel eorum error circa
 » Domini corpus versetur, eumque
 » ex Maria Virgine carnem negent
 » habuisse, vel contendunt mortem
 » non subiisse, nec factum ullo modo
 » esse hominem, sed tantum appa-
 » ruisse, non autem reverâ fuisse: cor-
 » pus similiter specie, non verè habuis-
 » se: denique hominem visum dun-
 » taxat fuisse, eo modo quo visa som-
 » niantibus occurrunt. Arianis autem
 » apertè in ipsum Patrem impii sunt,
 » cujus divinitatem, quam in Filio
 » tamquam in imagine Scripturis te-
 » statam audiunt, blasphemias audent
 » impugnare, eam creatam esse af-
 » firmantes. » Cum Arianis ergo non
 » minùs apertè hæretici illi pugnabant,
 » quàm ipse Athanasius.

Augustinus Epist. 138. n. 9. « Qui-
 » dam hæretici, inquit, perversè mi-
 » rando laudandoque ejus virtutem,
 » naturam hominis in eo prorsus agno-
 » scere noluerunt. »

Theodoretus Præfat. in Dialog. sic loquitur de Eutychianis, quos refellit : Τὸ μὲν γὰρ Θεὸν μόνον ὀνομάζειν τὸν διασωτὴν Χριστὸν, Σίμωνος ὅτι, καὶ Κέρδωνος, καὶ Μαρκεῖωνος, καὶ ἄλλων ὅσοι τῷ μυσταροῦ τούτου μετέχουσι γειτονήματος. « Quòd enim
 » Deum solum nomenclant Dominum
 » Christum, id Simonis, & Cerdonis,
 » & Marcionis est, & aliorum, qui
 » eumque execrandæ hujus sententiæ
 » sunt affines. » Et Dialog. 2. pag. 52. Aliæ hæreses solam divinitatem, aliæ
 » solam humanitatem confitentur. » Si-
 » mon, Menander, Marcion, Valenti-

nus, Bardefanes, Cerdo, & Manes, in prima classe numerantur. Ibidem, pag. 54. cum Marcione, Valentino, Manete de sola humanitate disputandum statuit, non de divinitate quam confitentur. Citat pag. 88. hoc testimonium ex Hippolyti Martyris oratione de distributione talentorum: Καὶ ὃ καὶ κείνοι ἦτοι ψιλὸν ἀνθρώπον ὁμολογεῖν πεφηνέναι τὸ Χριστὸν εἰς τὸ βίον, τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ πάλαντον ἀρνούμενοι ἦτοι τὸ Θεὸν ὁμολογοῦντες ἀναίοντα πάλιν τὸ ἀνθρώπον.... ὡς περ Μαρκίων καὶ Οὐαλεντίνος. « Nam & illi vel nudum hominem confitentur apparuisse Christum in vita, divinitatis ejus talentum negantes: vel Deum confitentes, hominem rursus negant.... Si- cut Marcion & Valentinus. »

Si alterutram in partem offendissent hæretici, aut Filium cum Patre confundentes, aut à Patris natura difsociantes; an sic de eis Scriptores Ecclesiastici judicassent? An Theodoretus, qui multa Marcionitarum millia ad Ecclesiam reduxerat, de sola humanitate cum eis disputandum existimasset, si qua cum eis exstitisset de Filii persona & à Patre distinctione dissensio? Habuit ergo Ecclesia per totum illud tempus, cui novitas affingitur, molestissimos adversarios de Filii divinitate consentientes. Quamvis autem ex testimoniis jam allatis ac deinceps afferendis omnes sectæ, quæ Christi carnem negabant, divinitatem confessæ videantur; fatendum tamen est nonnullas ita fabulosè de divina natura sensisse, quales fuere Manichæi, ut si quis eorum testimonia rejiciat, idem de aliis hæreticis arbitrium facere non debeat. Nam cum nominatim de Basilide, Saturnino, & aliis Simonis & Menandri discipulis, de Marcione & Valentino & sectis ab eo profeminatis testimonia consentiant; istorum sententia in dubium venire non debet. Quamquam ipsi etiam Manichæi non pauca suppeditant, cur eos de Christi divinitate cum Catholicis consensisse dicamus. Manes apud Archelaum sic loquitur pag. 99. « Si

enim hominem eum tantummodò esse ex Maria, & in baptismo Spiritum percepisse; ergo per profectum Filius videbitur, & non per naturam. » Fortunatus cum Augustino disputans, dicebat Deum *sui similem Salvatorem direxisse: Verbum natum à constitutione mundi, cum mundum fabricaret, post mundi fabricam inter homines venisse.* Suum cum Catholicis de Trinitate consensum his verbis exprimit: « His rebus credimus, & hæc est ratio fidei nostræ, & pro viribus animi nostri mandatis ejus obtemperare, unam fidem sectantes hujus Trinitatis, Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. » Aug. tom. VIII. pag. 92.

Faustus apud Aug. lib. III. Dei nativitatem negat, quia id Deo indignum putabat. « Equidem conatus diu sum, inquit, hoc ipsum qualecumque est persuadere mihi, quia sit natus Deus. Sed duorum maxime Evangelistarum dissensione, qui generationem ejus scribunt, Lucæ & Matthæi, hæsi incertus quemnam potissimum sequerer. » Et infra: « Tu verò, si tantus es ut hanc mihi adimas offensionem, effice ut inter se ipsi conveniant; & utcumque succumbam: quamvis nec sic quidem dignum erit ex utero natum credere Deum, & Deum Christianorum. »

Idem Faustus indicat lib. XIII. divinitatem Christi catechumenis solere apud Manichæos prædicari; ait enim risurum gentilem, si quis eum catechisans dicet: *Crede Christo, quia Deus est*, & argumenti loco Prophetas citet. Christum Deum passim appellat, ut lib. XV. & lib. XVI. cap. ij. & iij. Idem lib. II. cap. ij. sic loquitur: « Igitur nos Patris quidem Dei omnipotentis, & Christi Filii ejus, & Spiritus Sancti unum idemque sub triplici appellatione colimus numen. »

CAPUT IX.

Hæreticorum eorundem sententia ex ipsorum principiis & testimoniis investigatur.

I. Nulla cum his hæreticis pugna de Filio Dei. II. Hunc Dei Filium & Deum esse, & Patri consubstantialem docebant. III. Incarnationem etsi evertabant, tamen Catholici sermonis similitudinem sæpè retinebant. IV. Eorum sententia de mundi creatione per Christum. V. Idem de Sancto Spiritu consensus. VI. Unum in tribus personis Deum ab eis admissum probatur.

I. **U**T perspiciatur Marcionitarum, Valentinianorum, & aliorum hujusmodi hæreticorum cum Catholicis consensus, fatis est eorum doctrinæ seriem leviter considerare. Quod enim Christum majoris cujusdam Dei Filium fingeant; quod carnem ei nostræ similem abjudicabant; inest huic insanix magnifica quædam de ejus divinitate sententia. Idem efficiunt eorum nefandi errores de mundi creatione, quam Christo ejusque Patre dignam esse non putabant. Sed hæc expressiora erunt ex ipsorum testimoniis & argumentis de Christo Filio Dei & Deo, ac de ejus in hunc mundum adventu, & de mundi per eum creatione.

Multis rebus perspicitur Valentinianos & Marcionitas non negasse Christum verum esse Dei Filium, quamvis Creatoris Filium negarent. Nec ex Lucæ Evangelio debebat Marcion has voces: *Hic est Filius meus dilectus. Ergo, inquiunt, Dei Filius est? Sed respondit: Vos dicitis, quia ego sum, ut patet ex Tertull. lib. IV. Marc. cap. xxij. & cap. xli. neque ex Epist. ad Rom. Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati; neque ex Epist. ad Galatas: Misit Deus Filium suum: debebat tantum quæ sequuntur, Factum ex muliere, factum sub lege. Quinetiam ultro objiciebant Irenæo teste lib. IV. cap. vj. illud Christi: Nemo cognovit Patrem, nisi Filius, &c. Quamobrem opus non erat demonstrare*

Christum esse Filium Dei; nec mirum si hac quæstione prætermittâ Scriptores Ecclesiastici omnem industriam eò convertunt, ut eum Creatoris Filium esse demonstrarent. Qua in re egregiam operam navarunt Irenæus & Tertullianus, quorum alter hoc dogma sexcentis locis inculcat, præsertim lib. II. cap. iv. & lib. IV. cap. ij. & v. alter verò nihil aliud agit tertio & quarto contra Marcionem libro.

Quod concedebant hæretici Christum esse Filium Dei, id variis in eos argumentis materiam dabat. Nam cum Filium ignoti Patris venisse, & homines ad cognitionem hujus Patris adduxisse dicerent; meritò ex eis quærebatur, cur ignotus ille Pater adventum Filii aliquo oraculo non prænuntiasset; cur eum Christum vocari passus esset, cum hoc nomen proprium sit Filii à creatore per Prophetas nuntiati. Sic eos exagitat Tertullianus lib. II. Marc. cap. ij. « Hinc denique gradum confero, inquit, an debuerit tam subito venisse. Primò quia & ipse Dei sui Filius. Hoc enim ordinis fuerat, ut ante Pater Filium profiteretur, quàm Patrem Filius, & ante Pater de Filio testaretur, quàm Filius de Patre. Dehinc & quæ missus præter Filii nomen. » Quærebat etiam ex eis, cur, cum Creatoris & Judæorum Dei Filius non esset, nomen Christi, quod Creatoris Filio in Scripturis Sanctis proprium tribuitur, sibi arrogasset. « De cæteris verò nominibus, inquit lib. III. cap. xv. & in primis Christi, quid pars diversa respondebit? Si proinde commune est apud vos Christi nomen, quemadmodum & Dei, ut sicut utriusque Dei Filium Christum competat dici; sic utrumque Patrem Dominum, certè ratio huic argumentationi refragabitur. Dei enim nomen, quasi naturale divinitatis, potest in omnes communicari, quibus divinitas vendicatur, sicut & idolis, dicente Apostolo: *Nam & sunt qui dicuntur Dii, sive in cælo, sive in terris.* Christi verò nomen non ex natura ve-

niens, sed ex dispositione proprium
ejus efficitur, à quo dispositum in-
venitur.... Quis hic Deus est, qui
Filio quoque suo nomina à Creato-
re vendicat, non dico aliena, sed
& vetera & vulgata, quæ vel sic
non competere Deo novo & in-
cognito?

Utebantur hoc argumento Marcio-
nitæ cur Christum Creatoris Filium
negarent, quòd Creator maledixisset
cruci, nec proinde Filium suum in eam
tolli passus fuisset. Sic eorum nugæ
refellit Tertullianus lib. V. cap. iij.
Neque enim, quia Creator pronun-
tiavit: *Maledictus omnis in ligno su-
spensus*; ideo videbitur alterius Dei
esse Christus, & idcirco à Creatore
jam tunc in lege maledictus. Et quo-
modo præmaledixisset eum Crea-
tor, quem ignorat? Cur autem non
magis competat Creatori, Filium
suum dedisse maledictioni suæ, quàm
illi Deo tuo, subdidisse maledictio-
ni, & quidem pro homine alieno?
Denique si atrox videbitur hoc in
Creatore circa Filium, proinde tuo
in Deo. Si verò rationale & in tuo;
proinde & in meo, & magis in meo.
Facilius enim crederetur ejus esse,
per maledictionem Christi, benedi-
ctionem prospexisse homini, qui &
maledictionem aliquando & bene-
dictionem proposuerit ante homi-
nem, quàm qui neutrum umquam
sit apud te professus. Patet ex his
testimoniis catholicos inter & hæreti-
cos convenisse Christum esse Dei Fi-
lium; atque id tantum in controver-
siam venisse, utrum Creatoris esset
Filius, an ignoti Dei; utrum Dei illius,
qui per Prophetas suos Filii adventum
prædixerat, an illius, qui hominem non
creaverat, à quo nullum beneficium
ad humanum genus ante hujus Filii
adventum pervenerat.

II. Illud etiam ex utraque parte
conveniebat hunc Filium Deum esse,
eiusdemque naturæ ac Patrem. Hinc
eum vocant hæretici apud Clem. Alex.

Strom. 3.
pag. 454.

Ἄλλὰ δηλονότι Θεὸς τὸ ἀγαθὸν υἱὸν πε-
φυκότα. *Alterius Dei, scilicet boni, naturæ*

Filium. Apud Irenæum: Ὁμοιον τε καὶ
ἴσον τῷ Θεῷ ἀλόγῳ, καὶ μόνον ἡγεῖν τὸ
μέγεθος τῷ Πατρὶ, *Similem & equa-
lem parenti, & qui solus capiat magni-
tudinem Patris.* Julius Cassianus Doce-
tarum princeps, apud eundem Clem.
Alex. Filium Dei Deum illum esse ait,
ad quem tendimus, & ab eo corpus
humanum esse negat: Εἰ γὰρ ἦν πατὴρ
Θεὸς εἰς ὃν ἀπεύδομεν ἢ τοιαυτὴ δόξα, οὐκ
ἂν ἐμακάριζεν τοὺς Εὐνοῦχους. « Nam
si à Deo, ad quem tendimus, esset
hæc constitutio; non sanè beasset
Eunuchos. »

Iren. lib. I.
cap. j.

Strom. 3.
pag. 405.

In Excerptis Theodoti apud eum-
dem pag. 789. hæc de Christo pro-
nuntiant Valentiniani: Αὐτὸς γὰρ καὶ ἄνω
φῶς ἦν καὶ ἐστὶ, τὸ ἐπιφανέν ἐν σαρκὶ, καὶ
τὸ ἐν ταῦτα ὡφθέν οὐκ ὕστερον τῷ ἄνω,
οὐδὲ διενέωπτο, ἢ ἄνωθεν μετέστη δέω,
τόπον ἐν τόπῳ ἀμείβον, ὡς τὸ μὲν ἐπιλα-
βεῖν, τὸ δὲ ἀπολιπεῖν· ἀλλ' ἦν τὸ παντὶ
ὄν, καὶ παρὰ τῷ Πατρὶ ἐν ταῦτα· δύναμις
γὰρ ἦν τῷ Πατρὶ. « Ipse enim lux cœ-
lestis erat & est, quæ apparuit in
carne, atque hîc visa est: non po-
sterior cœlesti, aut è cœlo huc tran-
slata, locum ex loco mutans, ita ut
aliud assequeretur, aliud verò re-
linqueret; sed erat id quod ubique
est, & apud Patrem & apud nos.
Erat enim virtus Patris. »

In iisdem Excerptis pag. 790. sic in-
terpretantur initium Evangelii secun-
dum Joannem: Ἀρχὴν μὲν γὰρ τὸ μονο-
γενῆ λέγει, ὃν καὶ Θεὸν Θεογονοῦντα,
ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς ἀντικρὺς Θεὸν αὐτὸν
δηλοῖ λέγων. Ὁ μονογενὴς Θεός, ὁ ὢν
εἰς τὸ κὺλον τῷ Πατρὶ, ἐκεῖν ὃ ἐξηγή-
σατο. « Principium enim, inquit Au-
ctor Excerptorum, Unigenitum di-
cunt, quem & Deum appellari, ut
& in iis quæ sequuntur conceptis
verbis declarat, dicens: *Unigenitus
Deus, qui est in sinu Patris, ipse enar-
ravit.* »

Nullam igitur metaphoram in præ-
clarissimis Scripturæ testimoniis quæ-
rebant. Joannis initium ad suam Te-
tradem & Ogdoadem accommodabat
Ptolemæus Valentini discipulus, ut te-
statur Irenæus lib. I. cap. viij, illudque:

Et Deus erat Verbum, aptè & consequenter dictum existimabat: Τὸ πρὸς Θεοῦ γεννηθέν, Θεὸς ὅντιν. « Quod enim ex Deo natum est, aiebat, » Deus est.

Non utebantur Marcionitæ Joannis Evangelio, quia nimis apertè Verbi incarnationem prædicat, quàm ut possent eludere. Sed, ut modò vidimus, ex Pauli Epistola ad Philipp. retinebant illud: *Qui, cum in forma Dei esset, & formam Dei idem esse ac naturam & substantiam Dei fatebantur, quod de forma servi impudenter negabant.* Pepercerat etiam Marcion his verbis ex Epist. ad Coloss. *Qui est imago Dei invisibilis, ipse est ante omnes*, sed primogenitum omnis creaturæ, & quæ sequuntur, recidebat, ut patet ex Tertull. IV. Marc. cap. xix. Reveritus etiam fuerat, vel potius impiè arripiebat illud ex Epist. I. ad Cor. *Numquam Dominum gloriæ crucifixissent*, quod quidem ad principes Creatoris referebat, à quibus Christum, ut ignotum & ignoti Dei Filium, crucifixum fingeat, Tertull. ibid. cap. vj.

Eamdem Patris ac Filii naturam Marcioni placuisse argumento est, quod cum sibi fingeret nescio quam inter Christum & Judæorum Deum dissimilitudinem, alium ei Patrem assignendum esse censuerit. Hinc illæ Marcionis *Antitheses*, opus nefarium, in quo ex Christi & Creatoris sententiarum, ut ipsi placebat, varietate, Deorum colligebat varietatem. Quamobrem accommodatè ad hoc Marcionis principium Tertullianus id unum studio habere videtur, ut eandem Christi ac Judæorum Dei naturam esse demonstret, id quod ex ejus testimoniis in lib. IV. apponendis liquet. Hinc etiam Marcionitæ, cum nonnulla in veteri Testamento nimium exiliter de Deo dicta judicarent, velut cum descendere & hominibus apparere dicitur; ne in Filium quidem, utpote aliena à veri Dei natura, cadere volebant. Id testatur Tertullianus contra Praxeam, qui ipsum Patrem vi-

sum esse effutiebatur. « Sed hæretici quidem, inquit cap. xvj. nec Filio Dei deputabunt convenire, quæ tu Patri inducis.

III. Incarnationem Domini penitus evertabant impiæ hæreticorum nugæ; sed tamen catholicam loquendi consuetudinem magnâ ex parte retinebant. Verbum Dei crucifixum fatebantur, quo mysterio nihil est in tota religione magis indeprehensum. *Quoniam enim ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum*, inquit Irenæus lib. V. cap. xvij. num. i. *per multa ostendimus, & ipsi autem hæretici crucifixum confitentur.* Hinc Tertullianus lib. I. de carné Christi cap. v. inconstanter eos facere demonstrat, qui carnem rejiciant ut indignam Deo, crucem non rejiciant. « Sunt planè, » inquit, *& alia tam stulta, quæ pertinent ad contumelias & passiones Dei:* aut prudentiam dicant Deum crucifixum. Aufer hoc quoque, Marcion; imò hoc potius. Quid enim indignius Deo? Quid magis erubescendum nasci an mori? Carnem gestare an crucem? Circumcidi an suffigi? Educari an sepeliri? In præsepe reponi an in monumentum recondi? Sapientior eris, si nec ista credideris. » Et lib. II. in Marc. cap. xxvij. « Qui talem Deum dedignaris, nescio an ex fide credas Deum crucifixum. » Et cap. xxviii. « Deus meus aliquem jussit occidi: tuus semetipsum voluit interfici. » Et lib. III. cap. xj. « Tamen, cum omnia ista destruxeris, ut Deo indigna confirmes; non erit indignior morte nativitas, & cruce infantia, & naturâ pœna, & carne damnatio. Si verè ista passus est Christus, minùs fuisset nasci. Si mendacio passus est, ut phantasma, potuit & mendacio nasci.

Jesum impiè à Verbo & Filio Dei quidam Valentiniani dividebant; sed tamen ut tanti sceleris invidiam declinarent, *Unum Dominum Jesum Christum Filium Dei linguâ* confitebantur, ut ait Irenæus lib. IV. cap. xxxiiij. *Linguâ quidem*, inquit idem Martyr lib. III.

De carne
Christi. cap.
xv.

cap. xvj. num. 1. *unum Christum Jesum
consistentes, divisi verò sententiâ*, id est
dividentes, ex Græco, ut verisimile
est, *συναπομένους*. « Agnoscunt homi-
» nem Deo mixtum, inquit Tertullia-
» nus, & negant hominem. Mortuum
» credunt, & quod est mortuum ex
» incorruptela natum esse contendunt,
» quasi corruptela aliud sit à morte. »
Porro quod dixi Jesum à Verbo quos-
dam Valentinianos divisisse, hujus rei
testis est Irenæus, qui hanc opinionem
referens lib. I. cap. vij. num. 2. non om-
nibus Valentinianis, sed quibusdam
tantum eam tribuit.

Ibid. pag.
xviij.

Verbum carnem esse factum non
negabant Valentiniani, imò ex eo
quod Verbum caro factum sit, ejus
carnem nostrâ præstantiorem fuisse
colligebant. Roganti enim Tertullia-
no, cur Filius Dei non ex Virgine ac-
ceperit corpus, quod de Virgine pro-
tulit, sic respondebant: « Quia aliud
» est, quod à Deo sumsit: quoniam,
» inquit, Verbum caro factum est. »
Sic eos ratiocinantes inducit idem
Tertullianus cap. xv. « Ergo Dei Fi-
» lius, inquit, in tantum humilita-
» tis exhaustus? Et si resurrexit in
» exemplum spei nostræ, cur nihil tale
» de nobis probatum est? » Et cap. iij.
» Ideo nego Deum in hominem verè
» conversum, ita ut nasceretur, & car-
» ne operaretur, quia quod sine fine
» est, etiam inconvertibile sit necesse
» est. » Item cap. iv. sic de Deo na-
scente loquuntur: « Turpe hoc Deo,
» & indignum Dei Filio, & stultum. »
Non omittendum hoc Valentiniano-
rum principium, quod eis commune
fuit cum Sanctis Patribus, Christum
*quæ salvaturus erat, eorum primitias sus-
cepisse.*

Iren. lib. I.
cap. vj. n. 1.Tertull. IV.
Marc. cap. x.

Ne ipse quidem omnium impuden-
tissimus Marcion Catholici sermonis
similitudinem omnino effugiebat. Na-
scentem Deum rejiciebat; sed tamen
Filius Dei Filius hominis fatebatur,
quamvis Patrem Christi hominem, ut
Valentinus, non appellaret. Non pote-
rat in animum inducere descenden-
tem in uterum Virginis Deum: sed ta-

men dicebat: *Anno quintodecimo prin-
cipatus Tiberiani, Deum descendisse in ci-
vitatem Galilææ Capharnaum.* Sic enim
Evangelium suum incipiebat, ut vide-
re est apud Tertullianum lib. IV. cap.
vij. Vid. Iren. lib. I. cap. xxvij. Mar-
cionitæ, qui Dei descensum in veteri
Testamento ridebant, fateri cogeban-
tur, ut hunc Christi descensum expli-
carent, *Deum non potuisse humanos con-
gressus inire, nisi humanos & sensus &
affectus suscepisset, per quos vim majesta-
tis suæ intolerabilem utique humana me-
diocritati, humilitate temperaret.* Unde
Tertullianus, ex quo hæc depromsi-
mus, sic eos in eodem loco exagitat:

Tertull. lib.
II. cap. xxvij.

« Quatenus & ipsi Deum in figura, &
& in reliquo ordine humanæ condi-
tionis deversatum jam credidistis, &
non exigitis utique diutius persua-
deri Deum conformasse semetipsum
humanitati; sed de vestra fide re-
vincimini. Si enim Deus & quidem
sublimior, tantâ humilitate fasti-
gium majestatis suæ stravit, ut etiam
morti subjiceret & morti crucis; cur
non putetis nostro quoque Deo ali-
quas pusillanimitates congruisse, to-
lerabiliore tamen Judaïcis contu-
meliis & patibulis & sepulchris. »

Sic eos verberat eodem argumen-
to. « Quod si descensum quoque
Dei irrides, quasi aliter non poterit
perficere judicium, nisi descendisset;
vide ne & tuum æquè Deum pulses. »
Nam & ille descendit, ut quod vel-
let efficeret. » Et lib. I. cap. xj. « Dic
mihi, Marcion, voluit Deus tuus
cognosci se quocumque in tempo-
re? An alio proposito & descendit
& prædicavit & passus resurrexit,
quàm uti cognosceretur?.... Quid
ergo tantoperè notitiam suâ procu-
ravit, ut in dedecore carnis exhi-
beretur, & quidem majore si falsæ?
Nam hoc turpius si mentitus est sub-
stantiam corporis, qui & maledi-
ctum in se Creatoris admisit ligno
suspensus. »

Cum ex his hæreticis quæres, cur
subitò in hunc mundum venisset, nul-
lis prophetiis prænuntiatus; responde-
bant,

bant, eum satis potentem fuisse, ut sine prophetiis fidem divinitatis suæ faceret. « Non fuit ordo ejusmodi necessarius, inquiunt apud Tertull. lib. » III. cap. ij. quia statim se & Filium » & missum & Dei Christum rebus » ipsis esset probaturus. » Similem responsionem habemus apud Origenem pag. 80. in Joan.

IV. Quod spectat ad mundi creationem; nullas Verbo partes Marcionitæ, plurimas & longè præstantissimas tribuebant Valentiniani. Dicebat quidem Marcion esse & illi (nempe Deo ignoto) conditionem suam & suum mundum & suum cælum, Tert. I. Marc. cap. xv. At mundum, quem videmus, ex materia subjacente, innata & infecta & contemporali fabricatum à Creatore censebat. Cæterum ne unam quidem cicerculam in hoc mundo opus veri Dei esse fatebatur. Valentiniani autem, ut de Heracleone testatur Origenes pag. 6. in Joan. omnia à Verbo per Demiurgum, διὰ Δημιούργου ὑπὸ τοῦ Λόγου, facta esse fingeant; quod commentum, etsi nequissimum erat, mirificè tamen declarat, quantum ab Arianis discrepent instrumenti vices ipsi Verbo imponentibus. Ex hoc Christi & Demiurgi discrimine colligebat Heracleo superiores omnes rei creatæ servivisse, id est, Demiurgo, non Creatori qui est Christus. Sic explicari posse arbitror quod Celsus omnibus Christianis affingit, Filium hominis apud eos ἰχθυότατον καὶ κύριον τοῦ πατρὸς Θεοῦ, fortiolem Deo imperante ejusque Dominum existimari. Hæc Origenes ex obscurissima hæresi defumta putat; sibi que fatetur non satis liquere, unde hæc Celsus acceperit, si tamen accepit, ac non potius ipse de industria finxit, aut consequutione eruit. Sed si Christus erat Creator, Demiurgus verò creatura; si Demiurgus erat Regulus ille, cujus Filium sanitati restituit Christus, quam opinionem Heracleoni tribuit Origenes, & Valentinianis omnibus Irenæus; non multum hæc abludunt ab ea Demiurgi, five imperantis Dei & tamen Christo

subjecti notione, quam Celsus Christianis omnibus affingit.

Similia de Valentinianis testatur Irenæus lib. I. cap. iv. num. 5. Δυνάμει ἢ σωτῆρα δεδημιουργηκέναι φάσκουσιν. Salvatore virtute fabricasse dicunt, id est, quodammodo Creatorem esse dicunt. Non enim illud, Δυνάμει, significat Salvatorem omnipotentiam suam fabricasse, sed quodammodo fabricasse. Eodem sensu vox illa usurpatur in capite sequenti num. 2. ubi Paradisum supra tertium cælum existentem virtute Archangelum quartum dicunt esse, τέταρτον ἀγγέλων λέγουσι Δυνάμει ὑπαρχεῖν. Demiurgum à Salvatore instar instrumenti ad creationem adhibitum dicebant, quia verebantur Salvatori creationem, de qua parum honorificè sentiebant, adscribere. Hinc de iis sic loquitur Irenæus lib. III. cap. xj. num. 2. « Secundum autem eos, qui sunt » à Valentino, iterum non per eum » factus est, sed per Demiurgum. Hic » enim operabatur similitudines tales » fieri, ad imitationem eorum, quæ » sunt sursum, quemadmodum dicunt: » Demiurgus autem perficiebat fabricationem conditionis.

Filio ad mundi creationem prodeunti generationem quandam tribuebant, ut patet ex pluribus Irenæi locis, velut cap. j. lib. I. ubi Filii generationem mundi creatio consequitur: & cap. xij. ubi Pater genuisse Filium dicitur, cum innotescere voluit. Eandem sententiam præ se ferunt Valentiniani apud Clem. Alex. Strom. 3. pag. 438. Sed hæc loquendi ratio, quæ eis cum præstantissimis Scriptoribus communis est, nihil aliud significat, quam Filium, five Verbum Dei, voluntariam administrationem, ut ait Tatianus, suscepisse, cum mundum creavit. Atque hæc explicandi ratio confirmari potest ex his Epiphanis apud Irenæum verbis: Ἀυτὴ ἡ ἐνότης ἢ τε μονότης ἐν ἑσσι θεοῖς καὶ μὴ θεομεναι ἀρχὴν ἐπὶ πάντων νοητῶν, ἀγέννητον τε καὶ ἀόρατον, ἢν ἀρχὴν ὁ Λόγος μονάδα καλεῖ. « Unitas porro hæc, inquit, & solitas, unum cum essent, non

Ibid. p. 213.

Origen. 8.
Cels. p. 15.

Origen. in
Joan. pag.
256.
Iren. lib. I.
cap. vij. n. 4.

Tat. n. 5.

Iren. lib. I.
cap. xj. n. 2.

» proferendo protulerunt principium
» omnium rerum, intellectuale, in-
» creatum & invisibile, quod quidem
» principium vocatur monas. » Licet
animadvertere in vocibus absurdis
sententiam minimè absurdam. Vide-
tur enim Epiphanes, cum Filium ita
prolatum dicit, ut tamen prolatus
non sit, sed increatus maneat, eam-
dem cautionem adhibere ac Athenagoras,
qui ita ex Patre prodiisse di-
cit, ut tamen minimè creatus sit; ac
Justinus & Tatianus, qui ita à Patre
generatum dicunt, ut ab eo minimè
abscissus sit.

Athenag.
Apol. n. 10.

Justinus Dia-
log. n. 59.
Tatianus n.
5.

In eandem sententiam loquuntur
Valentiniani in Excerptis post Cle-
mentis Alexandrini opera. Statuunt
enim Filium à Patre productum, cum
Pater Æonibus innotescere voluit; ita
tamen è sinu Patris prodiisse, ut ma-
neat in sinu Patris; ita esse primoge-
nitum in rebus creatis, ut unigenitus
sit in Pleromate. Non erit inutile eo-
rum verba apponere. Καὶ ὁ μέν τις μο-
νογενὴς υἱὸς εἰς τὸ κόλπον τοῦ Πατρὸς, τὴν
ἐνθύμησιν διὰ τῆς γνώσεως ἐξηγεῖται τοῖς
αἰῶσιν, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ κόλπου αὐτοῦ πε-
ρικλυθεῖς. Ὁ δὲ ἐν ταῦτα ὀρθοῖς, καὶ ἐπὶ
μονογενὴς, ἀλλ' ὡς μονογενὴς πρὸς τὸ
Ἀποστόλῃ προσεγορεύεται, ὁδὲσαν ὡς μο-
νογενὴς ὅτι εἰς καὶ μὲν ὁ ὢν ἐν μὲν τῇ
κρίσει πεφύκετος ὅτι ἐν Ἰησοῦ. ἐν δὲ πλι-
ερώματι μονογενὴς. Ὁ δὲ αὐτὸς ὅτι τοῖς
τοῦ ὢν ἐκαστῷ τόπῳ, οἷος κεχωρηθῆαι δύ-
ναται, καὶ ἐδὲ ποτε τοῦ μέναντος ὁ κατα-
βὰς μερίζεται. » Unigenitus Filius, qui
» mansit in sinu Patris, enthymesi
» per cognitionem enarrat Æonibus,
» utpote ex ejus sinu prolatus. Qui
» vero hîc visus est, non jam unige-
» nitus, sed ut unigenitus ab Apосто-
» lo vocatur, *Gloriam quasi unigeniti.*
» Quia cum unus & solus sit, in crea-
» tione quidem primogenitus est Je-
» sus, in Pleromate autem unigenitus.
» Ipse autem idem est, ac talis in uno
» quoque loco, qualis capi potest, nec
» umquam ab eo, qui mansit, is qui
» descendit, separatur.

Ex his patet nihil hæreticos de Fi-
lii æternitate detractum voluisse, cum

eum ad mundi creationem genitum
dixere. Levis sunt momenti quæ ab
erudito Bullo objiciuntur. Fucum ei
fecere hæc Irenæi in nonnullis editio-
nibus verba: « Et initium quidem »
dicunt esse Monogeni, Logon au- «
tem verum Filium unigeniti. » Me-
liores editiones habent *Monogenem*,
quod cum hujus hæresis principiis hæ-
ret aptissimè. Nam in lib. I. cap. j.
Unigenitum appellant ἀρχὴν τοῦ πάν-
των, principium, seu, ut vertit inter-
pres, initium omnium. Sic etiam Ter-
tullianus contra Valent. cap. vij. « Ita »
& ipse Pater dicitur & initium om- «
nium & propriè monogenes. »

Iren. lib.
III. cap. xj.
n. 1.

V. Necesse non est operosius inve-
stigare sententiam hæreticorum de
Spiritu Sancto, de quo non magis cum
eis litigatum fuit, quàm de Filii divi-
nitate. Tota controversia eo redibat,
utrum Spiritus Christi, Spiritus esset
Creatoris, an incogniti Gnosticorum
Dei. Hæc Christi verba: *Qui dixerit*
in Filium hominis, remittetur; illi au-
tem qui dixerit in Spiritum Sanctum,
non remittetur ei, cum à Marcione ser-
vata essent, copiam dederunt Ter-
tulliano nefarii hæretici premendi.
Quod si jam remissio & retentio «
delicti judicem Deum sapiunt; hu- «
jus erit Spiritus Sanctus non blasphe- «
mandus, non remissuri scilicet bla- «
sphemiam: sicut & supra non negan- «
dus occisuri scilicet in gehennam. »

Lib. IV.
cap. xxviii.

Quamobrem cum Spiritus Sancti
divinitas in discrimen non veniret,
minimè mirum hoc dogma ab Irenæo
& Tertulliano instar certi principii, &
apud ipsos adversarios confessi adhi-
beri. Nam cum Deo mundi creatio-
nem, & veteris Testamenti institutio-
nem Spiritui Sancto adjudicant; cum
spem & fidem resurrectionis ex ejus
omnipotentia repetunt, ut ex eorum
testimoniis constabit in libro quarto;
non id agunt ut divinitatem Spiritus
Sancti, de qua non ambigebatur, ad-
versus hæreses defendant, sed ut ne-
farias hæreticorum de mundo, de ve-
tere Testamento & corporum resur-
rectione opiniones refellant. Certè

præclarissima de Spiritu Sancto testimonia nihil Marcioni incommo-
dasse, illud argumento est, quod eis nefarias
manus non attulerit. Modò vidimus
de blasphemia in Spiritum Sanctum.
Legebat in Epist. ad Galat. *Ut certum
esset nos filios Dei esse, misit Spiritum
suum in corda nostra clamantem: Abba
Pater.* Legebat in Epist. ad Cor. *Ne-
scitis quòd templum Dei sitis, & in vobis
inhabitet Spiritus Dei. Si templum Dei
quis vitiaverit, vitiabitur à Deo.* Vide-
tur ibidem legisse: *Glorificate, & por-
tate Deum in corpore vestro.* Utens enim
iis Tertullianus, quæ Marcion intacta
reliquerat, ait: « Jam nunc quomodò
» honorabimus, quomodò tollemus
» Deum in corpore perituro? »

VI. Ex tot argumentis & testimo-
niis hæc rationis conclusio consequi-
tur, unum Deum, ut à Sanctis Patri-
bus, ita ab hæreticis admissum fuisse,
Patrem, & Filium, & Spiritum San-
ctum. Erat tamen de singularitate
Dei inter Catholicos & hæreticos non
levis controversia, quippe cùm isti
Demiurgum suum obtruderent præter
Patrem, & Filium, & Spiritum San-
ctum. Sed cùm eis objiceretur nemi-
nem à Christo & Apostolis appellatum
Deum, nisi qui verè Deus esset: duo
summa magna esse non posse, nec
Deum dici debere, nisi qui summus
magnus sit; ut vim argumenti elude-
rent, Demiurgum verum Deum non
esse fatebantur, sed tamen ita appel-
lari posse contendebant. « Falsa osten-
» duntur, inquit Irenæus lib. IV. cap. j.
» quæ dicunt circumventores & per-
» versi Sophistæ, dicentes naturaliter
» & Deum & Patrem esse, quem ipsi
» adinvenerunt, Demiurgum verò na-
» turaliter neque Deum neque Pa-
» trem esse, sed verbo tenus dici eò
» quòd dominetur conditionis. » Hunc
ad usum varia objiciebant Scripturæ
loca, velut illud Christi: *Non potestis
duobus Dominis servire.* Similiter Mar-
cionitæ, etsi Demiurgum increatum
dicebant, quia tamen ei permulta ad
veri Dei notionem deesse fatebantur,
his se Scripturæ locis tuentur apud

Tertullianum: *Deus stetit in Ecclesia
Deorum. Ego dixi: vos Dei estis.* Elu-
cet in hac dissensione summa de Filii
& Spiritûs Sancti divinitate, ac de una
in tribus personis essentia consensus.
Dum enim hæretici solum Demiur-
gum excipiunt, quem Deum, etsi mul-
tis deitatis numeris destitutum, di-
cant, idem se de Filio & Spiritu San-
cto non sentire testantur; & dum fa-
tentur duo summa magna esse non
posse, eodem vestigio Patrem, & Fi-
lium, & Spiritum Sanctum, unam
esse summam magnam substantiam
fatentur.

CAPUT X.

Explicantur Valentinianorum
de Æonibus nugæ.

I. Testimonia nonnulla nostræ sen-
tentia in speciem contraria expli-
cantur. II. Æones Valentiniano-
rum exponuntur. III. Verbum Dei
Filium sub variis nominibus desi-
gnabant. IV. Spiritum Sanctum
sub nomine Sophia. V. Eorum nugæ
exhibent descriptionem exemplaris,
ad quod mundus creatus est. VI. Sic
ab ipso Irenæo intelliguntur. VII.
De creatione & Creatore detestabi-
lis eorum sententia.

I. QUAMVIS hæretici cum Ca-
tholicis de Filii divinitate con-
sentirent, id quod certis argumentis
à me demonstratum spero; quia ta-
men hoc mysterium impiis allegoriis
obvolvebant, ac Filium & Spiritum
Sanctum à Creatore dissociabant, eo-
rum doctrina multis Patribus nec im-
merito displicuit, ut Athanasio, qui
Spiritum Sanctum à Valentinianis in-
ter Angelos referri dicit: ut Hilario,
qui Filium post Æonas productum:
ut Ambrosio, qui triginta Deos ab eis
ait adorari. S. Cyprianus in Epist. ad
Jubaianum sic de istis hæreticis loqui-

Tertull.
s. Marc.
cap. iv.

Ibid. cap. vj.

Iren. lib.
III. cap. vj.
viii. & xv.
Lib IV. cap.
v. & viij.

Tertull. i.
Marc.

Iren. IV.
cap. vij. &
viii.

t. Marc.
cap. vij.

Athan. Or.
iiij. Arian.

Hilar. s.
Trin.

Ambros. de
Incarn. cap.
iv.

tur : « Si eundem Patrem , eundem
 » Filium , eundem Spiritum Sanctum ,
 » eandem Ecclesiam confitentur no-
 » biscum Patripassiani , Anthropiani ,
 » Valentiniani , Appelletiani , Ophitæ ,
 » Marcionitæ , & cæteræ hæreticorum
 » pestes , & gladiis ac venenis subver-
 » tentes veritatem ; potest illis & ba-
 » ptisma unum esse , si est & fides una. »
 De Marcione paulò post : « Numquid
 » hanc Trinitatem Marcion tenet ?
 » Numquid eundem asserit , quem &
 » nos , Patrem Creatorem ? Numquid
 » eundem unum Filium Christum ,
 » de Maria Virgine natum , qui ser-
 » mo caro factus sit , &c. » Et infra :
 » Quare baptisma nobis & hæreticis
 » commune esse non potest , cum qui-
 » bus nec Pater Deus , nec Filius Chri-
 » stus , nec Spiritus Sanctus , nec fides ,
 » nec Ecclesia ipsa communis est. »
 In Apostolorum Constitutionibus hæc
 in eisdem hæreticos leguntur. Ἀπέ-
 χειρε ἐν αἵρεσιωτῶν πάντων , ὧν Ἐπίσκοποι
 καὶ Λαϊκοὶ , τῶν φαυλιζόντων τὸ νόμον καὶ τὰς
 Προφῆτας. Θεὸς γὰρ παντοκράτωρ ἐχθρά-
 νοντες ἀπειθεῖσι καὶ Χριστὸν ἐχὼ ὁμολογεῖσιν
 υἱὸν Θεοῦ ἀρνεῖνται γὰρ καὶ τὴν κατὰ σὰρκα
 αὐτῷ γέννησιν , τὸ σαυροῦ ἐπαιχνεύοντα , τὸ
 πάθος καὶ τὸ θάνατον ἀδοξεῖσι , τὴν ἀνάστασιν
 ἀγνοοῦσι , τὴν μετὰ αἰώνων αὐτῷ γέννησιν πε-
 ρεικόπτουσι. « Abstinete igitur , Episco-
 » pi & Laïci , ab omnibus hæreticis ,
 » qui Legem & Prophetas improbant :
 » nam omnipotenti Deo infesti non
 » credunt ; & Christum non confiten-
 » tur Filium Dei ; negant enim gene-
 » rationem ejus secundum carnem ,
 » crucem erubescunt , inhonestam pu-
 » tant passionem ac mortem , resurre-
 » ctionem ignorant , ejus nativitatem ,
 » quæ est ante sæcula , rescant. » Et
 in Epist. interpol. Ignat. ad Tral. n. vj.
 Τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν ἀλλοτεῖς τὸ Πατέρος ,
 τὸ δὲ νόμον τὸ Χριστὸν καὶ τὴν ἐκ παρθένης
 γέννησιν διαβάλλουσιν ἐπαιχνόμενοι τὸ σαυ-
 ροῦ , τὸ πάθος ἀρνεῖνται , καὶ τὴν ἀνάστασιν
 ἐπιστεύουσι τὸν Θεὸν ἀγνοῶσαν εἰσηγῆνται ,
 τὸ Χριστὸν ἀγέννητον νομίζουσι , τὸ δὲ Πνεῦ-
 μα ἐδὲ ὅτι εἶναι ὁμολογεῖται. « Nam Chri-
 » stum à Patre alienant , & legem à
 » Christo : nativitatem ex Virgine ca-

lumniantur : erubescunt crucem , &
 passionem negant ; nec resurre-
 ctionem credunt ; ignotum Deum
 introducunt ; Christum ingenuum
 esse censent ; Spiritum verò Sanctum
 nec esse confitentur. »

Fatebor non invitus dignissimos fuisse hæreticos , qui his notis inurerentur. Nam qui id sibi sumunt , ut usitatam in Ecclesia loquendi rationem pervertant , ac novam ipsi inducant , eamque stultissimis fabulis ad decipiendos imperitos implicatam ; hi profectò , etiamsi catholicam sententiam retineant , meritò flagrant infamiâ. Quare cum Valentiniani Spiritui Sancto absurdas & impias perpeffiones affingerent , & Salvatorem ex omnibus Æonibus , quod quisque habet perfectissimum conferentibus , productum dicerent ; meritò visi sunt Athanasio Sanctum Spiritum , non pluris quàm Angelos facere , Hilario Filium post Æonas productum fingere. Similiter Ambrosius stultam illam triginta Æonum descriptionem Ethnicæ impietatis affinem non injuriâ pronuntiavit. Irenæus & Tertullianus , qui hæreticorum de Christi divinitate doctrinam tot judicii sui testimoniis comprobant , ubi se ad impiam eorum loquendi rationem convertunt , ne ipsis quidem Ethnicis impietate eos concedere existimant. Sic Irenæus lib. II. cap. 14. Ethnicos de duodecim Diis multò honorificentius loqui observat , quàm Valentinianos de Æonibus. Non absimiliter Tertullianus lib. II. in Marc. cap. v. « Honestior &
 » liberalior , inquit , Valentinus , qui
 » simul ausus est duos (Deos) conci-
 » pere Bythum & Sigen , cum usque
 » ad triginta Æonum fœtus , tam-
 » quam Æoniæ Scrophæ , examen di-
 » vinitatis effudit. » Nemo non videt
 his dictis eorum potiùs allegorias peti , quæ absurdæ & detestabiles erant , quàm sententiam de Filii & Spiritus Sancti divinitate , quæ tot constat argumentis. Hinc Tertullianus parùm constanter eorum nugas interpretatur. Videtur enim illi interdum Valentinus

Æones cum Deo ut affectiones quasdam confundere, interdum à Deo ut personales substantias divellere. Primæ interpretationis exemplum habes in libro contra Valent. cap. iv. ubi sic loquitur: « Eam viam postmodum » Ptolemæus intravit, nominibus & » numeris Æonum distinctis in personales substantias, sed extra Deum » determinatas; quas Valentinus in » ipsa summa divinitatis ut sensus & » affectus & motus incluserat. » At in libro advers. Prax. sic scribit cap. viij. » Valentinus probolas suas discernit » & separat ab auctore, & ita longè » ab eo ponit, ut Æon patrem nesciat.

In hoc tamen meritò dici possunt totam de Sanctissima Trinitate doctrinam evertisse, quòd Creatorem mundi, quem ut verum Deum & Christi Patrem colimus, aut impiè contemnebant, ut creaturam, quæ fuit Valentinianorum infania; aut nefariè odebant, ut Marcionitæ, quamvis increatum dicerent. Quare æqua de illis sentit Cyprianus, cum nec Patrem nobis, nec Filium, nec Spiritum Sanctum cum eis communem esse statuit.

Quod ait Auctor Constitutionum Apostolicarum Filii generationem, quæ est ante sæcula, ab eis refecari; non eos arguit quòd Filii generationem negent, sed digitum intendit in eorum probolem, seu prolationem, quæ etsi suâ sponte in bonam partem accipi poterat, ut observat Tertullianus, sic tamen à Valentinianis explicari solebat, ut abscissio magis quam generatio videretur.

Illud autem ex Epist. interpol. Ignatii: *Christum ingenitum esse censent, Spiritum verò Sanctum nec esse confitentur*, non mihi videtur in istos nominatim dictum, sed generatim in hæreticos, quorum errores parùm distinctè ab interpolatore referuntur, ut perspicitur ex his quæ addit: « Qui » dam autem eorum Filium quidem » purum esse hominem dicunt: Eum » dem verò esse Patrem, & Filium, » & Spiritum Sanctum; & creaturas » opus esse Dei, non per Christum,

sed cuiusdam alterius, qui sit ab « aliena potestate. » Confundebant Personas Sabelliani, sed creationem alienæ potestati non tribuebant; quamobrem, ut ad eos referri non debent hæc postrema verba: *Et creaturas opus esse Dei, non per Christum, sed cuiusdam alterius*; ita nec ista ad Gnosticos: *Christum ingenitum esse censent*.

Multa alia objici possunt ex Valentinianorum Æonibus petita; sed cum certis indiciis nitantur, quæ de eorum doctrina demonstravimus; haud æquum fuerit ex rebus obscuris & incertis apertas & exploratas dijudicare. Equidem minimè tentabo operosas illas nugas sigillatim explanare; sed tamen aliquid certi ex eis elici posse spero, quod cum his, quæ hætenus diximus, optimè congruat: cætera futilibus allegoriis continentur.

II. In hoc autem præcipua difficultas ac totius Valentinianismi cardo positus, quid sibi velint triginta illi Æones, quid ultimus omnium Sophia, cujus tam multæ fuerunt partes in mundi creatione. Sic illi nugas suas venditabant, ut ex Irenæo lib. I. accipimus. Perfectus Æon præexistens, quem & Proarchen, & Propatorem & Bythum vocant, infinitis sæculis in summa quiete fuit. Cum eo unà existit Enncea, quem & Charin & Sigen nuncupant. Bythus ubi statuit producere initium omnium, hanc productionem in Sigen, quæ unà cum eo erat, tamquam in vulvam demittit. Illa prægnans effecta parit Nun, parenti suo parem & æqualem, eumque & Monogenem & Patrem & Principium omnium appellant. Cum eo veritas quoque producta. Hæc est prima ac primigena Pythagorica quaternitas, nempe Bythus & Sige, Unigenitus & Veritas. Ex Monogene & Veritate Verbum & Vita, ex Verbo & Vita Homo & Ecclesia producuntur. Hæc est primigena Ogdoas. Verbum & Vita cum Hominem & Ecclesiam produxissent, alios insuper decem Æones producunt, quorum hæc nomina: Bythius & Mixis, Ageratus &

Henosis, Autophyes & Hedone, Acinetus & Syncrasis, Monogenes & Macaria. Ex Homine autem & Ecclesia duodecim alii Æones: Paracletus & Pistis, Patricus & Elpis, Metricus & Agape, Ainus & Synesis, Ecclesiasticus & Macariotes, Theletus & Sophia. Hi sunt triginta Æones.

His adjiciebant Horum, quem & Crucem & Lytrotē, & Carpisten, & Metagogeā vocabant; ac præterea par alterum ab Unigenito productum dicebant, Christum & Spiritum Sanctum. Post hos prodibat Salvator, quem & Jesum & Christum & Verbum appellabant & omnia, eò quòd ex omnibus factus esset. Sophiæ autem, quem ultimum Æonem dicebant, Enthymesi seu Achamoth adjugebant, atque huic Enthymesi sive Achamoth plurimas partes in mundi creatione tribuebant, eamque matrem suam vocabant, ut quæ eorum animis semen quoddam immortalitatis inscio Demiurgo injecisset.

III. Ut ex operosis nugis aliquid frugis excerpam, duo efficere conabor. 1°. Valentinianos Æones varia esse Filii & Spiritus Sancti pro variis perfunctionibus & virtutibus nomina. 2°. Totam illam Æonum molem, & perpeffiones quas affingebant Æonibus, nihil aliud esse quàm mundi exemplaris informationem, quam à Filio & Spiritu Sancto impii hæretici non sine maximo conatu ac molestis perpeffionibus perfectam dicebant, ut suos errores in animos imperitorum insinuarent.

Sigen illam, quæ & Ennoëa & Gratia dicebatur, idem esse ac Salvatorem, Filium unigenitum, & Verbum carnem factum, ex Marco Valentiniano discimus, qui, cum Eucharistiæ mysterium celebraret, vino colorem sanguineum affingebat, ut existimaretur Gratia ab iis, quæ supra omnia sunt, sanguinem suum per ipsius invocationem in poculum illud stillare. Quænam igitur illa Gratia, cujus in sanguinem convertitur vinum in Eucharistiæ mysterio, nisi Verbum illud caro factum, quod dixit: *Hic*

est Sanguis meus? Erat ergo Gratia, sive Sige & Ennoëa, idem prorsus ac Dei Filius.

Confirmat hanc sententiam Cyrillus Hierosolymitanus, qui Cat. 6. n. 17. sic de Valentino loquitur: Καὶ φησιν ὅτι ὁ Θεὸς ἐγέννησε Σιγὴν, καὶ ὑπὸ τῆς Σιγῆς ἐτεκνοποιεῖ Λόγον. « Bythum ait genitorem esse Sigēs, & ex Sige procreasse Logon. » Samaritani, ut testatur Justinus Martyr in Apologia prima num. 26. Simonem ut primum Deum adorabant, & Helenam dicebant esse primam ab eo genitam Ennoëam. Τὴν ὑπ' αὐτῆς Ἑννοίαν θεωροῦν γενομένην λέγουσι. Ex quibus patet Sigen sive Ennoëam non, ut multi existimarunt, ab his hæreticis cum Deo Patre confundi, sed idem esse ac Filium unigenitum.

Sed nihil clarius aut illustrius requiri potest ad has fabulas intelligendas, quàm quod Ptolemæus Valentini discipulus apud Irenæum lib. I. cap. viij. dislerit. Sic enim primam Tetradem ex Joannis initio repetit: Ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν θεωρίαν ἐμήνυσε Τετραδά. Δηλοῦμεν ὅτι περὶ τῆ σωτηρίας, καὶ λέγων πάντα τὰ ἐκτὸς τῆ Πληρώματος. Δι' αὐτῆς μεταμορφώσας, καρπὸν εἰναι φησιν αὐτὸν πάντος τῆ Πληρώματος. Καὶ ὅτι φῶς εἰρηκεν αὐτὸν τὸ ἐν τῇ σκοτίᾳ φαινόμενον, ὅτι μὴ καταληφθὲν ὑπ' αὐτῆς, ἐπειδὴ πάντα τὰ γενόμενα ἐκ τῆ πάδους ἀρμόσας ἠγνοήθη ὑπ' αὐτῆς. Καὶ υἱὸν δὲ, ὅτι ἀληθείαν, ὅτι ζωὴν λέγει αὐτὸν, ὅτι Λόγον σάρκα γενόμενον, ὅτι τὴν δόξαν ἐθεασάμεθα, φησι, ὅτι ἦν ἡ δόξα αὐτῆς, οἷα ἦν ἡ τῆς μονογενῆς, ἡ ὑπὸ τῆς Πατρὸς δοθεῖσα αὐτῇ, πλήρης χάριτος ὅτι ἀληθείας. Λέγει δὲ ἔτι καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὅτι ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτῆς, δόξαν ὡς μονογενῆς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος ὅτι ἀληθείας. Ἀκριβῶς οὖν ὅτι τὴν θεωρίαν ἐμήνυσε Τετραδά, Πατέρα εἰπὼν, ὅτι χάριν, ὅτι τὸν μονογένην, ὅτι ἀληθείαν. « Sed & primam, inquit, significavit Tetradem. Narrans enim de Salvatore, & docens omnia, quæ extra Pleroma sunt, per eum formata, fructum quoque eum esse dicit intra Pleroma: etenim lumen »

» dixit illum, quod in tenebris lucet,
» & non comprehenditur ab eis; quo-
» niam omnia, quæ facta sunt ex pas-
» sione, formans, ignoratus est ab eis.
» Et Filium & Veritatem & Vitam di-
» xit eum, & Verbum carnem factum
» (*cujus gloriam vidimus*, ait, & glo-
» ria ejus, qualis erat unigeniti, quæ à
» Patre data est ei) plenum gratiâ &
» veritate. Dicit autem sic: *Et Ver-*
» *bum caro factum est, & habitavit in*
» *nobis, & vidimus gloriam ejus, glo-*
» *riam quasi unigeniti à Patre, plenum*
» *gratiâ & veritate.* Diligenter igitur
» ostendit primam quaternationem,
» Patrem dicens, & Gratiam, & Mo-
» nogenem, & Veritatem. »

Illud 1°. observandum in hoc testi-
monio, Gratiam & Veritatem idcirco
inter Æones primæ tetradis numeri-
ri, quia Verbum caro factum, plenum
fuit gratiâ & veritate: ex quo con-
firmatur Gratiam sive Sigen, non di-
stingui à Filio ut personam.

2°. Salvatorem Ptolemæus eundem
prorsus esse declarat ac Unigenitum
& Verbum: unam & eandem perso-
nam agnoscit, quæ variis nominibus
designatur. Fatetur Joannem de uno
& eodem Salvatore dixisse eum esse
Sigen seu Gratiam, Unigenitum &
Veritatem, Verbum & Vitam. Ut
ineptam suam Tetradem in sancto
Evangelista inveniat, necesse non ha-
bet hæc omnia de totidem personis
dicta demonstrare; sed satis esse exi-
stimat, si de uno & eodem Salvatore
dicta sint. Quamobrem Salvatorem
illum, quem ex omnibus Æonibus
componebant, non distinguebant à
Gratia, Unigenito, Veritate & Verbo.

Ptolemæus Verbum idem prorsus
ac Principium sive Unigenitum esse
confirmat, dum sic loquitur: « Benè
» igitur (Joannes) dixit: *In principio*
» *erat Verbum*, erat enim in Filio; &
» *Verbum erat apud Deum*, etenim prin-
» cipium; & *Deus erat Verbum* con-
» sequenter; quod enim ex Deo na-
» tum est, Deus est. » Illud: *Etenim*
principium, sic interpretatur eruditus
Editor: Etenim principium, apud

quod erat Verbum, Deus est. His
enim verbis: *Et Verbum erat apud*
Deum, non Deum Patrem, sed Deum
Unigenitum à Ptolemæo intelligi pu-
tat. Sed hæc interpretatio stare non
potest. Nam Ptolemæus conceptis ver-
bis declarat Joannem in hoc exordio
& Dei & Principii & Verbi mentio-
nem facere, *uti & emissionem ipsorum*
utrorumque simul ostendat, id est, Filii
& Verbi, & eam quæ est ad invicem si-
mul & ad Patrem unionem. Quare his
verbis: *Erat apud Deum*, Deum Pa-
trem intelligit, non Deum unigeni-
tum; & illud: *Etenim principium*, ad
ipsum Verbum refert; ita ut hæc sit
sententia: *Verbum erat apud Deum*, est
enim principium, quod in Patre &
ex Patre esse paulò ante dictum fuerat.
Docet Irenæus in eodem libro cap. j.
pag. 6. Verbum à Valentinianis vocari
apxiv sive principium.

Secundam Tetradem, id est, Ver-
bum & Vitam, Hominem & Eccle-
siam, idem Ptolemæus sic ex Joannis
verbis repetit: « *Quod factum est, in* »
ipso vita erat. Hic vero conjugium »
etiam indicavit: omnia enim per »
ipsum facta esse dixit, Vitam autem »
in ipso. Hæc quippe, quæ in eo facta »
est, conjunctior ei est, quàm ea quæ »
per ipsum facta sunt; cum ipso est »
enim, & per ipsum fructificat. Quo- »
niam infert: *Et vita erat lux homi-* »
num; Hominem autem nunc & Ec- »
clesiam simili nomine significavit, »
ut per unum nomen significet Syzy- »
giæ communionem. Ex Logo enim »
& Zoë Homo generatur & Eccle- »
sia. » Ex quibus perspicuum est Vitam,
Hominem, & Ecclesiam, non ideò
inter Æones numerari, quòd sint per-
sonæ à Verbo distinctæ, sed quia Vita
est in Verbo, & proprietas Verbi seu
Verbum ipsum; Hominis autem & Ec-
clesiæ Ideæ in Verbo fuerunt, & per
Verbum Homo creatus.

Confirmat quæ diximus Irenæus lib.
III. cap. xj. num. 2. ubi sic loquitur:
Secundum autem quosdam Gnosti-
corum, ab Angelis factus est iste »
mundus, & non per Verbum Dei. »

Ibid.

» Secundum autem eos, qui sunt à
 » Valentino, iterum non per eum fa-
 » ctus est mundus, sed per Demiur-
 » gum. Hic enim operabatur simili-
 » tudines tales fieri, ad imitationem
 » eorum, quæ sunt sursum, quemad-
 » modum ipsi dicunt: Demiurgus au-
 » tem perficiebat fabricationem con-
 » ditionis.»

Ille igitur Salvator, quem Valentiniani ex omnibus *Æonibus* componebant, quique mundum formasse dicebatur, idem prorsus est ac Verbum ipsum. Irenæum tamen eruditus Editor memoriâ lapsus existimat, qui id Verbo tribuat, quod Valentiniani adscribebant Salvatori. Sed si variis illis nominibus totidem personas designassent; nimium accuratè eorum nugæ vestigaverat Irenæus, quàm ut memoriâ effluente Verbum cum Salvatore confunderet. Interdum ille quidem, ut lib. I. cap. ix. num. 2. ex eorum argutiis id sequi ait, ut *non Verbum caro factum sit, sed qui ex omnibus factus, & posterior Verbo Salvator.* Sed hanc consequutionem, quæ ex eorum verbis deduci poterat, ab eis non admitti sciebat Irenæus; si quidem testatur, ut suprâ vidimus, hos omnes hæreticos Verbum crucifixum confiteri. Cum Irenæo consentit Heracleon, qui, ut modò vidimus, omnia per Demiurgum à Verbo creata dicebat: consentit Valentinianus alter Theodotus, qui unum & eundem Jesum, sive Salvatorem, & unigenitum in sinu Patris esse docet, & primogenitum in rebus creatis: consentiunt denique Valentiniani alii, qui Christum Dei Filium unigenitum esse & Verbum nunquam negaverunt.

Unigenitum Filium eundem esse ac Salvatorem illud etiam demonstrare potest, quod Horum, qui virtus est Unigeniti, quique à Patre per Unigenitum emissus est, Salvatoris quoque virtutem esse dicebant. Duplicem enim facultatem tribuebant Horo, ut refert Irenæus lib. I. cap. v. num. 5. alteram fulcientem, alteram dividen-
 tem: quatenus constabit ac firmat,

Crucem esse dicebant; quatenus dividit, Horum; *Salvatorem autem sic manifestasse operationes ejus: & primò quidem confirmativam, in eo quod dicit: Qui non tollit crucem suam, &c. separativam autem in eo quod dicit: Non veni pacem mittere sed gladium.* Horus igitur non est persona aliqua, sed virtus Salvatoris: nec Unigenitus alius est Salvatori: & Christus, à quo hæc verba pronuntiata, idem prorsus est ac Salvator & Unigenitus, ac una persona variis nominibus designata.

In eandem sententiam accipendum, quod ibidem narrat Irenæus, mulierem illam, quæ, cum duodecim annis profluvio sanguinis laborasset, tactâ Salvatoris fimbriâ, sanata est, imaginem esse apud hæreticos *illius Æonis, cujus essentia sese extendebat, atque in infinitum fluebat, & in totam ipsius essentiam resoluta fuisset, nisi vestem ipsius tetigisset, hoc est, Veritatem primæ Tetradis, quæ per fimbriam designatur.* Εἰ μὴ ἐψάωσε τὸ φορέμα τὸ αὐτοῦ. *Verum stetit, ac morbo conflicari desiit.* Ἡ γὰρ ἐξελεύσασα δύναμις τοῦτου ἐδεξιέπευσεν αὐτήν. *Etenim egressa ab eo virtus (hanc autem Horum esse volunt) medicinam ei fecit, morbumque ab ea depulit.* Mirifica est hæc comparatio ad illustrandam Valentinianorum sententiam. Quemadmodum muliere fimbriam Salvatoris tangente, egreditur ab eo virtus, quæ mulierem sanat; ita in mundi creatione, Sophia, dum penè resolvitur, tangit veritatem, quæ est veluti fimbria Salvatoris, utpote ultima primæ Tetradis, & sanatur, egressâ virtute, quam Horum esse volunt. Nemo non videt 1°. Veritatem & Horum non esse personas à Salvatore distinctas, sed ejus virtutes. 2°. Ipsum Salvatorem, qui ex omnibus *Æonibus* productus dicebatur, eundem esse ac Unigenitum primæ Tetradis. 3°. Jesum Christum, qui mulierem vestimentum illius tangentem sanavit, eandem prorsus esse personam ac Unigenitum & Salvatorem, qui Sophia opem tulisse dicitur. Ex his mihi videor pro meo jure statuere Sigen, Nun,

Nun, Unigenitum, Principium, Salvatorem, Veritatem, Verbum & Vitam, Hominem & Ecclesiam, ceterosque, excepto ultimo Sophiâ, Æones, tum masculos, tum fœminas, vel varia esse operantis Verbi nomina, vel varias illius operationes aut ideas.

Videtur vetus Interpres in his, quæ Græcè citavi, pro αὐτοῦ & τούτου, legisse τοῦ υἱοῦ; vertit enim, *vestimentum, hoc est, illius Filii, veritatis primæ Tetradis*, & mox, *per egressam virtutem Filii*. Atque hæc legendi ratio magis placet erudito Editori, ut magis accommodata ad ipsius de Valentinianis opinionem, apud quos Salvatorem negat eundem fuisse, ac Filium. Sed præterquàm quòd hoc ipso in capite, ut modò vidimus, Horus disertè Salvatoris virtus dicitur, hujus loci series & sententiæ continuatio postulat, ut Salvator, qui mulierem emissâ ad fimbriæ tactum virtute sanaverat, idem quoque Æonem simili modo curaverit.

IV. Quòd spectat ad Sophiam ejusque Enthymesin Achamoth, assentiri non possum erudito Editori S. Irenæi eam fuisse animam mundi. Quomodo Achamoth idem esse ac mundi animam credidissent Valentiniani, qui ex Achamoth *conversione & mundi & Demiurgi, & omnem aliam animam ortum accepisse* dicunt apud Iren. lib. I. cap. iv. num. 2. Deinde verò venditabant audacter spiritale illud semen, quod sibi à matre sua Achamoth, inscio & imprudente hujus rei Demiurgo, injectum dicebant. Hoc semen vocabant hominem suum, ut testatur Irenæus lib. II. cap. xxx. seque hujus seminis beneficio è corporis vinculis solutos ad matrem suam superato Demiurgo evoluturos dictitabant. At verò & mundum & Demiurgum, & quidquid animale est præ se spernebant; nec aliam ob causam tot nugas effuderunt, nisi ut de mundo ejusque fabricatore & corporum resurrectione impias opiniones imperitis animis inurerent. Nihil igitur magis pugnat cum eorum principiis, quàm ut mundi animam

matrem suam dixerint; & semen illud, cujus beneficio consubstantiales Deo esse sibi videbantur, mundi animæ attribuerint.

Sed hæc optimè quadrant in Spiritum Sanctum. Ipsi enim Achamoth vocabant Sophiam & Spiritum Sanctum, teste Irenæo lib. I. cap. iv. num. 1. Plura nomina recenset cap. v. num. 3. « Hanc autem matrem, inquit, & « Ogdoadem vocant & Sophiam, & « Terram & Hierusalem, & Spiritum « Sanctum & Dominum masculiniter. « Parvi autem refert, quòd Achamoth à Sophia distinguere videntur & separare. Quemadmodum enim Horum à Salvatore, Veritatem ab Unigenito distinguebant, quamvis Horus & Veritas proprietates sint unius & ejusdem personæ; ita minimè mirum Achamoth à Sophia matre eodem sensu distinctam fuisse.

Valentinianam fabulam ad tres personas redigi posse illud etiam demonstrat, quòd post mundi finem nihil jam in Pleromate præter Patrem, Salvatorem, Sophiam & electos Angelos & homines relinquere videantur. Sic eorum sententiam refert Irenæus lib. I. cap. vij. Όταν δὲ πᾶν τὸ ἀπὲρμα τελειωθῇ, τὴν μὲν Ἀχαμῶθ, τὴν μητέρα αὐτῶν μεταβῆναι τῇ τῆς μεσότητος τόπου λέγει, & ἐν τῷ Πληρώματι εἰσελθεῖν, & ἀπολαβεῖν τὸ νυμφίον αὐτῆς τὸ σωτήριον & ἐν πάντων γενοῦντα, ἵνα Συζυγία γένηται τοῦ σωτήρος & τῆς Σοφίας τῆς Ἀχαμῶθ. Καὶ τοῦτο εἶναι νυμφίον & νύμφην, νύμφωνας δὲ τὸ πᾶν Πλήρωμα. Τοὺς δὲ πνευματικούς ἀποδυσασμένους τὰς ψυχὰς, & Πνεύματα νοεῖα γενομένους ἀκρατήτως & ἀοράτως ἐν τῷ Πληρώματι εἰσελθόντας νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς περὶ τὸ σωτήριον Ἀγγέλοις. « Cum autem, inquit, « universum semen perfectum fuerit, « Achamoth quidem matrem ipso- « rum transire de medietatis loco dicunt, & intra Pleroma introire, & « recipere sponsum suum Salvatorem, « qui est ex omnibus factus, ut Syzygia fiat Salvatoris, & Sophiæ, quæ « est Achamoth. Et hoc esse sponsum & sponsam: Nymphonem verò uni-

» verum Pleroma. Spirituales verò ex-
 » spoliatos animas, spiritus intelle-
 » ctuales factos inapprehensibiliter &
 » invisibiliter intra Pleroma ingressos,
 » sponfas reddi iis, qui circa Salvato-
 » rem sunt, Angelis. » Hæc æqualitas
 Sophiae cum Salvatore in alium quàm
 in Spiritum Sanctum non cadit; & cum
 ex tanta Æonum turba duo tantum
 supersint, Salvator & Sophia, nec jam
 Sophia ab Achamoth, Salvator ab
 Unigenito & Verbo cæterisque Æo-
 nibus distinguantur; allatæ explicatio-
 nes non leviter confirmari videntur.
 Æqualitas Sophiae & Salvatoris elucet
 etiam in mundi creatione, quæ utri-
 que pari jure tribuitur; neque enim
 Achamoth instrumentum est Salvato-
 ris, sed cum ipsa, tum etiam Salva-
 tor Demiurgo tamquam instrumento
 utuntur. Quinetiam quidam Valenti-
 niani, ut testatur Irenæus, absurdam
 Æonum multitudinem ad tres perso-
 nas redigebant, Bythum, quem Pa-
 trem omnium & primum hominem
 vocabant, Ennoeam progredientem,
 sive Filium emittentis, & Spiritum
 Sanctum, quem sceminam dicebant.

Iren. lib. I.
 cap. 30.

V. Sic evoluto fabulæ Valentinianæ
 mysterio, non difficilis erit in alias eo-
 rum nugas introitus, quæ partim ad
 mundi exemplar, sive mundum in-
 telligibilem, partim ad ipsam mundi
 creationem spectant. Ut à mundi
 exemplari incipiam; Valentiniani, si
 quando nugandi modum tenerent, id
 tantum dicebant, quod ex Ptolemæo
 citat Irenæus, *Deum in Filio omnia se-
 minaliter produxisse: ab eo autem Ser-
 monem esse productum, & in eo omnem
 Æonum essentiam, quam postea ipse Ser-
 mo formavit.* Si placuisset Valentinia-
 nis ita semper loqui, non magnus esset
 investigandi labor; sed cum se ad nu-
 gas suas referrent, sic totam rem alle-
 goriis involvebant. Nus solus, aiebant,
 ex omnibus Æonibus Patrem videbat
 & comprehendebat, ac cæteris Æoni-
 bus manifestum facere cupiebat: sed
 eum inhibuit Sige de consilio Patris.
 Ultimus omnium Sophia dum studio
 videndi Patris longius fertur, penè ab-

sumitur; tum Pater Horum producit,
 quem & Crucem & Lytrotē & Car-
 pisten & Metagogeā vocant. Ab eo
 Sophia confirmatur & restituitur. Ne
 quisquam Æonum idem committeret
 quod Sophia; Monogenes secundum
 Patris providentiam par alterum pro-
 ducit, Christum & Spiritum Sanctum,
 à quibus Æones suis omnibus nume-
 ris absoluti. Eos enim docuit Christus
 Patrem non posse cognosci, nisi Mo-
 nogenis beneficio. Sanctus autem Spi-
 ritus eos omnes inter se exæquatos
 gratias agere docuit; sicque omnes
 pares effecti, omnes videlicet noës,
 omnes sermones, omnes homines,
 omnes christi, Patrem laudarunt, &
 grati animi causâ, consentientibus
 Christo & Spiritu Sancto, Patre etiam
 calculum adjiciente, quod quisque
 præstantissimum habebat in medium
 contulerunt, & in honorem Bythi per-
 fectissimam quamdam pulchritudi-
 nem & fidus Pleromatis produxerunt,
 id est, Jesum, quem etiam Salvato-
 rem & Christum & Verbum appel-
 lant, & omnia, eò quod ex omnibus
 ortus sit.

1°. Nihil aliud agere videntur hæ
 nugæ, nisi ut modò allatam Ptolemæi
 sententiam operosius & loquacius ex-
 primant. Quemadmodum enim iste
 dixit omnia seminaliter in Filio pro-
 ducta, ac deinde has ideas à Filio
 compositas & digestas fuisse; ita his
 in commentis ideæ, cum inchoatæ es-
 sent quodammodò & imperfectæ, à
 Filio perficiuntur, & omnibus numeris
 absolvuntur. Hinc statim atque Æo-
 nes suis numeris absoluti fuere, pro-
 dit Verbum, sive Salvator, ad mun-
 dum creandum. Sensit Irenæus hære-
 ticorum consilium, eorumque teme-
 ritatem in existimandis ad exemplum
 humanæ cogitationis divinis rebus me-
 ritò castigavit. Quemadmodum enim
 homines, si quod opus majoris mo-
 menti aggredi velint, ante speciem
 illius & formam animo adumbrant,
 neque hoc exemplar absolvunt, nisi
 multâ commentatione ac rationibus
 sæpè alio atque alio modo subductis;

ita impii hæretici de divinis ideis differere non dubitabant.

2°. Idcirco imperfecti erant Æones, quod Deum Patrem non viderent: in eo autem posita fuit eorum absolutio, ut Filius enarraret eis Patrem, ut ait Theodotus apud Clem. Alex. vel, ut est apud Irenæum lib. I. cap. xj. n. 1. *declararet eis magnitudinem Patris, quantus & quàm magnus existeret, & quemadmodum erat sine initio, & incapabilis & incomprehensibilis ad videndum, atque omnes hos in intellectum & desiderium exquisitionis sui Patris adduceret.* Quamvis enim eadem sint ideæ Patris ac Filii; quia tamen nugari placebat hæreticis, cum sci- rent Filium omnia facere similiter quæcumque viderit Patrem facientem; subtiliter fingunt ideas Filio à Patre traditas, non statim vidisse Patrem, id est, non statim pervenisse ad perfectam cum paternis ideis similitudinem. Postquam autem eam assequutæ sunt, ac omnes inter se exæquatæ & ex agitatione in veram requiem inductæ; tum verò gratias agunt Deo, nullâ jam inæqualitate, nullâ à paternis ideis residente discrepantiâ. Quoniam autem Pater fons est divinitatis, ejusque imago Filius; idcirco Filium inducunt enarrantem Æonibus Patrem esse incomprehensibilem, eisque, ut ita dicam, præcipientem, ut Patrem, tamquam primum exemplar, revereantur.

3°. Postquam Æonibus extrema manus addita est; tum quidquid habent pulcherrimum singuli in medium conferunt, & perfectissimam quamdam pulchritudinem & fidus Pleromatis producant, quod quidem vocabant Valentiniani Jesum & Salvatorem & Christum & Verbum, & omnia. Ab hoc Salvatore omnia creata & ornata dicuntur. Quis non videt hac allegoriâ divinum Verbum designari, quod paternas omnes ideas accepit, iisque, ut ita dicam, ornatum ad mundi creationem prodiit? Nam cum mundum intelligibilem in Verbo descriptum fuisse Valentiniani existi-

marent; cumque ideas, quarum ad exemplar mundus creatus est, non statim, sed, ut in hominibus fieri solet, plurimâ commentatione compositas ac digestas fuisse fingerent; ex hoc commento sequi debuit Verbum eximiâ quadam pulchritudine enituisse, postquam Æonibus, sive ideis extrema manus accessit, ac omnibus his ideis ornatum refulsisse.

4°. Multa alia ad mundi exemplar has allegorias revocare cogunt. Homines spirituales, quales ipsi se esse jactabant, *Ecclesiam esse dicebant, exemplum*, sive imaginem, *superioris Ecclesie*, quæ est ultimus Æon in Ogdoade. Narrabant Salvatorem missum esse *cum coætaneis suis angelis, μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ τῶν ἀγγέλων*, ad Sophiam magnis perpeffionibus laborantem, ut eam adjuvaret, ut *in eo omnia conderentur visibilia & invisibilia, Throni, Divinitates, Dominationes.* « Acha- « moth autem affectu suo liberatam, « præ lætitia contemplationem lumi- « num eorum, quæ cum ipso erant, « hoc est, Angelorum, quos ipse co- « mites habebat, arripuisse; cumque « ipsis congressam, fructus secundum « imaginem peperisse docent, par- « tum videlicet spirituales, ad simi- « litudinem factum satellitum Salva- « toris. » Coætanei illi Salvatoris Ange- li, ejusque satellites, quorum ad intuitum Sophia spirituales substantiam parit, quid aliud esse possunt, quàm æternæ ideæ angelicæ & spiritualis naturæ? Nondum enim ulla prodierat substantia, cum Salvator ad Sophiam missus est, nec alia de causa ad eam missus est, nisi *ut in ipso omnia conderentur visibilia & invisibilia, Throni, Divinitates, Dominationes.* Cum autem omnia ad exemplar Pleromatis, sive divinarum idearum, creata dicerent; qualem cujusque rei naturam esse videbant, tale aliquid in Verbo & Sophia esse censebant, quod hujus rei proprietatibus responderet. Sicque lumen ex risu Sophiæ, liquidam substantiam ex ejus lacrymis repetebant; non quod in Sophiam has perpeffiones

Iren. lib. I.
cap. v. n. 5.

Ibid.

cadere putarent, (hujus enim beneficio expertes se omnis perpeffionis futuros dictitabant) sed quòd illi aliquid inesse vellent, quod luminis splendori & liquidæ substantiæ proprietatibus responderet.

4°. Detestanda sanè hæreticorum impietas Filio & Spiritui Sancto nescio quas perpeffiones affingentium. Neque enim Trinitatis cognitionem illis attribuens, pietatem quoque intrinum & unum Deum dederim. Sed quamvis eorum allegoriæ omnibus impietatis notis signatæ sint; nihil tamen vetat, quominus quid his allegoriis contineatur, inquiramus. Videntur igitur significare velle nec Filium sine Patre, nec Spiritum Sanctum sine Filio quidquam agere, cùm per absurdissimam allegoriam dicunt Filium, dum Patrem Æonibus manifestum facere cupit, id est, mundi exemplar informare, inhibatum fuisse à Sige, vel potius seipsum inhibuisse de consilio Patris; aut cùm fingunt Sophiam videndi Patris studio longius abreptam, indiguisse auxilio Filii, ac tetigisse ejus fimbriam, id est, veritatem.

VI. Itaque Valentiniana sententia, si nugas inanes recidas, non incommodè redigetur ad illam generationem, quam multi Scriptores Ecclesiastici æterno Dei Verbo mundum creanti tribuerunt. Varia illa Filii nomina, quem Sigen, Unigenitum, Veritatem, Verbum, Horum, Christum, Salvatorem appellant, nihil habuissent reprehensionis, si pro variis rebus, quas Filius perfungitur, non totidem personas aliam ex alia natas finxissent. Rationem à Verbo nonnulli Scriptores Ecclesiastici distinxerunt, ut in quarto libro videbimus, & Verbum Ratione quodammodo posterius dixerunt. Nota est Tertulliani his in rebus licentia, qui Sermonem à Deo productum docet habentem in se individas suas rationes Sophiam, (f. Rationem & Sophiam) ac Deum non apparuisse tantum aut appropinquasse materiæ, ut volebat Hermogenes, sed adhibuisse tantos animi sui nisus,

sophiam, valentiam, sensum, sermonem, spiritum, virtutem. Ut Valentinianam fabulam ad Verbi generationem referamus multa suppeditat Ptolemæus, cujus verba referam. « Joannes Domini discipulus, inquit apud Irenæum lib. I. cap. viij. num. 5. rerum omnium ortum exponere cupiens, juxta quem Pater omnia produxit, principium quoddam ponit, id nempe quod primò à Deo genitum est, quem & Nun & unigenitum Filium, ac Deum appellavit, in quo Pater omnia seminali ratione procreavit. Ab eo autem Sermone productum esse dicit, & in eo omnem Æonum essentiam, quam postea ipse Sermo formavit. » Huc ergo redit totius commentii series: Principium, seu Filius unigenitus, semper fuit cum Patre & apud Patrem: in eo Pater omnia ἀπορρηματικῶς ἀεγεῖσθαι, seminaliter produxit. Quamvis autem Verbum à Principio sive Filio prolatum dicat, non alio tamen sensu distinguit, quàm Tertullianus, qui Rationem Sermonem antiquiorem dixit: *Quia non sermonalis à principio sed rationalis Deus etiam ante principium, & quia ipse quoque Sermo Ratione consistens priorem eam ut substantiam suam ostendat.* Non alia distinctio apud Ptolemæum Principii & Verbi. Nam quemadmodum ex Tertulliano Verbum est in Ratione; ita ex Ptolemæo Verbum est in Principio sive Filio. Quoniam igitur, inquit, de prima genesi dicit Joannes, benè à Principio, hoc est, à Filio & Verbo (Græcè, à Deo & Verbo) doctrinam facit. . . . In Patre enim & ex Patre principium: in principio autem & ex principio Verbum. Benè igitur dixit: *In principio erat Verbum; erat enim in Filio: Et Verbum erat apud Deum; etenim principium: Et Deus erat Verbum:* consequenter; quod enim ex Deo natum est, Deus est. » Ex his patet Principii nomine Rationem à Ptolemæo designari; & Verbum, quod fuisse in Principio dicitur, idem tamen reverà esse ac Prin-

mog. cap.
xiv.

Lib. adv.
Prax. cap. v.

Prax. cap. vj.

Contr. Her-

cipium; siquidem ipsum quoque Verbum, Deum esse & Principium & natum ex Deo declarat.

Ad hanc explicandi rationem accedit Irenæi auctoritas, qui sic eorum sententiam ex allegoriæ integumentis evolvit: « Sed & ipsius Dei » & Ennœæ ejus, inquit, lib. II. cap. » xxviii. & Verbi, & Vitæ & Christi » natiuitates & prolationes annuntia- » re vultis; & has non aliunde acci- » pientes, sed ex affectione homi- » num: & non intelligitis quia in ho- » mine quidem, qui est compositum » animal, capit hujusmodi dicere, si- » cut prædiximus, sensum hominis & » ennœam hominis; & quia ex sensu » ennœa, de ennœa autem enthy- » mesis, de entymesi autem logos, » (quem autem logon? Aliud enim » est secundum Græcos Logos, quod » est principale, quod excogitat; aliud » organum per quod emittitur logos) » & aliquando quidem quiescere & » tacere hominem, aliquando autem » loqui & operari: Deus autem cum » sit totus mens, totus ratio, & totus » spiritus operans, & totus lux, & » semper idem & similiter existens, » sicut & utile est nobis sapere de » Deo, & sicut ex Scripturis discimus; » non jam hujusmodi affectus & divi- » siones decenter erga eum subse- » quentur. » Et paulò post n. 5. « Et » Propheta quidem ait de eo, *Ge- » nerationem ejus quis enarrabit?* Vos » autem generationem ejus ex Patre » divinantes & verbi hominum per » linguam factam prolationem trans- » ferentes in Verbum Dei, justè de- » tegimini à vobis ipsis, quòd neque » humana, nec divina noveritis.

Non omittenda quæ leguntur n. 6. » Si quis itaque nobis dixerit: Quo- » modo ergo Filius prolatus à Patre » est? Dicimus ei, quia prolationem » istam, siue generationem, siue nun- » cupationem, siue adaptionem, » aut quolibet quis nomine vocaverit, » generationem ejus inenarrabilem » existentem nemo novit; non Va- » lentinus, non Marcion, neque Sa-

turninus, neque Basilides, neque » Angeli, neque Archangeli, neque » Principes, neque Potestates, nisi so- » lus qui generavit Pater, & qui na- » tus est Filius. Inenarrabilis itaque » generatio ejus cum sit, quicumque » nituntur generationes & prolationes » enarrare, non sunt compotes sui, » ea quæ inenarrabilia sunt, enarrare » promittentes. Quoniam enim ex » cogitatione & sensu verbum emitti- » tur, hoc utique omnes sciunt homi- » nes. Non ergo magnum quid inve- » nerunt, si id, quod ab omnibus in- » telligitur, transtulerunt in unigeni- » tum Dei Verbum: & quem inenar- » rabilem & innominabilem vocant, » hunc quasi ipsi obstetricaverint, pri- » mæ generationis ejus prolationem & » generationem enuntiant, assimilan- » tes eum hominum verbo emissionis. »

VII. Sed si Valentinianæ allegoriæ, cum ad mundi exemplar revocantur, non tam sententiis quàm verbis abhorrent à catholica de Sancta Trinitate doctrina; eadem excusationis veniâ, iisdemque explicationibus leniri non possunt, quæ de creatione mundi & Creatore nugati sunt. Nihil enim in hoc genere detestabilius, si Marcionis impietatem & audaciam excipias. Utrisque, Valentinianis & Marcionitis, perniciem attulit originis malorum inquisitio, quam nec Scripturæ, nec Traditionis auctoritas, sed Philosophorum vestigia regebant. Postquam malorum causas ex materia repetendas esse statuerunt; alius vero & sempiterno Deo creator mundi quæsitus: Judæorum Deus, utpote idem ac Creator, blasphemias appetitus: corpus ex materia compactum Filio Dei in hunc mundum veniente visum est prorsus indignum: carni nostræ resurrectio & æterna salus denegata.

Hunc in usum excogitatæ allegoriæ, & perpeffiones Verbo & Spiritui Sancto affictæ, nimirum ut mundo materiali odium & contemptum crearent, cujus ne exemplar quidem sine perpeffione informatum & descriptum

fuisse dicebant. Itaque passionem, quam Sophiae tribuebant, ab ipso Filio exordium docebant habuisse, Iren. lib. I. cap. ij. num. 2. Sed tamen neque à Verbo, sive Salvatore, materiale quidquam creatum. Sed cum Salvator auxilio Sophiae venisset, curationem illum fecisse dicebant illius passionum, ac segregantem separatim commiscuisse & coagulasse, & de incorporali passione in incorporalem materiam transfuisse eas; & sic aptabilitatem & naturam fecisse in eis, ut in congregationes & corpora venirent, Iren. lib. I. cap. iv. num. 5. Demiurgo hoc relictum munus, ut de incorporalibus corporalia faceret, ibid. cap. v. num. 2.

Ut intelligatur eorum in Creatorem mundi impietas, observandum est triplex substantiae genus ab illis admissum, spirituale, animale & materiale. Spirituale ejusdem substantiae erat ac ipsa Achamoth, quae illud peperit, cum in Angelis, qui Salvatoris comites erant, acerrimè intuendis sese defixit. Animale autem enixa est, cum ad eundem Salvatorem inter passionem suas conversa est, ut ab eo adjuvaretur. In hoc genere primus ab ea factus mundi Creator, sive Demiurgus, quem Patrem & Deum dicebant eorum, quae sunt extra Pleroma. Is fabricator existit omnium Psychicorum & Hylicorum, separando duas substantias & de incorporalibus corporalia faciendo. Sed tamen illum in hoc opere dirigebat Achamoth ac ipsum Verbum, quod quidem, ut testatur Irenaeus lib. III. cap. xj. num. 2. operam dabat, ut omnia fierent ad similitudinem eorum, quae sunt intra Pleroma. Inter alias blasphemias, quas in Creatorem mundi evomebant, haec in primis memoranda, quod eum ignorasse dicerent se ab Achamoth in mundi creatione dirigi, atque hoc ignorationis vitio laborantem dixisse: *Ego Deus & prater me nemo.* Latebat etiam illum, ut impii effutiebant haeretici, semen spirituale selectis hominibus injectum à matre Achamoth, quo quidem semel donatos nulla flagi-

tia contaminare poterant, sed quamvis in omnibus piaculis volutati fuissent, certissima illos salus manebat, & gloriosus intra Pleroma introitus supra Creatorem in medietate consistentem. Haec medietas locus erat animalibus & psychicis, quales esse Catholicos dicebant, reservatus, modò tamen rectè vitam instituerent: sibi verò spirituali semine ornatis minimè impositum esse bonorum operum onus. Nec psychicis, nec spiritualibus spem resurrectionis relinquebant, quia terrenum corpus salutis capax esse non putabant, Iren. lib. I. cap. v.

CAPUT XI.

Montanistarum sententia
examinatur.

I. *Montanistas nihil novi de Sacra Triade docuisse probatur ex Tertuliano.* II. *Ex veterum de hac secta testimoniis.* III. *Nonnulli veteres existimarunt Montanum pro Spiritu Sancto habitum à suis.* IV. *Hæc opinio quatuor rationibus refellitur.* V. *Dicuntur confudisse tres Personas Sanctæ Trinitatis: sed hoc commentum unius ex Montani sectis proprium.* VI. *Montani de seipso testimonium proponitur & emendatur.*

I. QUAMVIS Nazaræi, & qui carnem Christi nostræ similem negarunt, fatis suo testimonio perpetuitatem fidei ab omni mutationis suspicionem vendicent, propterea quod isti quidem sub ipsis Apostolis exorti sunt; Nazaræi verò primæ Ecclesiæ Hierosolymitanæ naufragia quædam fuerunt; non tamen inutile aut otiosum videtur de cæteris hæresibus, quæ pariter cum Ecclesia de Christi divinitate consenserunt, breviter differere. Initium ducam à Montanistis, sectâ sanè antiquissimâ, quæ, cum seriùs col-

locari non possit anno Christi 170. testari potest, quid tum Ecclesia universa de Christo crediderit.

Quid Montanistæ de Trinitate senserint, perspicere licet ex Tertulliano, qui ad hanc hæresim delapsus, cum multa in Ecclesiam contumeliosè scriberet, nihil in iis, quæ fidei summam attingunt, omnino turbavit; imò de consubstantialitate Filii ejusque æqualitate cum Patre mirificè disseruit. Atque hac potissimum notâ Montanum ab hæreticis discerni volebat, quòd non fidem novam, sed tantum severiorem disciplinam intulisset. Nam cum objicerent Catholici novitatem Montanistis, eodemque jure, ac Montanum, hæreticos omnes fore dicerent, ut commenta sua Spiritui Sancto accepta referant; sic respondet lib. de Monogam. cap. iij. « Ergo, » inquis, hac argumentatione quid- » vis novum & onerosum Paracleto » adscribi poterit, etsi ab adversa- » rio spiritu fuerit. Non utique. Ad- » versarius enim spiritus ex diversi- » tate prædicationis appareret, primò » regulam adulterans fidei, & ita or- » dinem adulterans disciplinæ: quia » cujus gradus prior est, ejus corru- » ptela antecedit, id est, fidei, quæ » prior est disciplinâ. Ante quis de » Deo hæreticus sit necesse est, & » tunc de instituto. Paracletus autem » multa habens de Deo edocere quæ » in illum distulit Dominus, secun- » dùm præfinitionem, ipsum primò » Christum contestabitur, qualem cre- » dimus, cum toto ordine Dei Crea- » toris, & ipsum glorificabit, & de » ipso commemorabit: & sic de prin- » cipali regula agnitus, illa multa quæ » sunt disciplinarum revelabit, fidem » dicente pro eis integritate prædi- » cationis, licet novis, quia nunc re- » velantur: licet onerosis, quia nec » nunc sustinentur; non alterius ta- » men Christi, quàm qui habere se » dixit & alia multa, quæ à Paracleto » edocerentur, non minùs istis onero- » sa, quàm illis à quibus nondum su- » stinebantur. »

Hinc idem Tertullianus initio libri de velandis Virginibus fatetur nefas esse ea tangere, quæ ad fidem pertinent: quæ autem ad disciplinam, ea quibusdam accessionibus augeri & perfici posse contendit. « Regula qui- » dem fidei, inquit, una omnino est, » sola immobilis & irreformabilis, cre- » dendi scilicet in unicum Deum om- » nipotentem, mundi conditorem, & » Filium ejus Jesum Christum » Hac lege fidei manente, cætera » jam disciplinæ & conversationis, » admittunt novitatem correctionis, » operante scilicet & proficiente us- » que in finem gratiâ Dei. Quale est » enim ut diabolo semper operante & » adjiciente quotidie ad iniquitatis in- » genia, opus Dei aut cessaverit, aut » proficere destiterit, cum propterea » Paracletum miserit Dominus, ut » quoniam humana mediocritas om- » nia simul capere non poterat, pau- » latim dirigeretur & ordinaretur & » ad perfectum adduceretur discipli- » na, ab illo vicario Domini Spiritu » Sancto. » Vide quæ sequuntur & cap. xiv. lib. de Monogam. Sic Catholicos exagitat lib. de Jejuniis cap. j. « Hi » Paracleto controversiam faciunt; » propter hoc novæ prophetiæ recu- » santur: non quòd alium Deum præ- » dicent Montanus, Priscilla, & Ma- » ximilla, nec quòd Jesum solvant, » nec quòd aliquam fidei aut spei » regulam evertant: sed quòd planè » doceant sæpiùs jejunare, quàm nu- » bere. »

Ut aliquid proferam, quod Sanctam Trinitatem speciatim attingat, in cap. xxx. lib. contra Prax. sic loquitur de fide novorum Prophetarum: Hic interim acceptum à Patre munus effudit, Spiritum Sanctum, tertium nomen divinitatis & tertium nomen majestatis, unius prædicatorem monarchiæ, sed & œconomix interpretatorem, si quis sermones novæ prophetiæ ejus admiserit, & deductorem omnis veritatis, quæ est in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto secundum Christianum sacramen- »

» tum. » Aliud Montani testimonium citavi cap. j. Ex his liquet Montanum ac novos ejus Prophetas, quorum ore loquutum Spiritum Sanctum sibi finxerat Tertullianus, & monarchiæ, quæ in unitate substantiæ, & œconomix, quæ in personarum distinctione, eodem teste Tertulliano, posita, defensores & prædicatores fuisse.

II. Montanistarum cum Catholicis consensum illud etiam demonstrat, quod dubium permultis visum fuerit utrum hæretici an schismatici tantum essent existimandi. Origenis ea de re testimonium citatur in Apologia, quam pro eo scripsit Martyr Pamphilus. « Requisierunt sanè quidam, inquit, utrum hæresim an schismata oporteat vocari eos, qui cataphrygæ nominantur, observantes falsos prophetas & dicentes: *Non accedas ad me quoniam mundus sum.* »

In sectæ primordiis, cum novæ prophetiæ rumor percrebuisse, dissensio exorta est inter Catholicos utrum rejicienda esset nec ne, nec quidquam propius factum est, quàm ut eam Romanus Episcopus judicio suo comprobaret. Primum testatur Eusebius his verbis lib. V. Histor. cap. iij. *Τῶν δὲ ἀμφὶ τὸ Μοντανὸν καὶ Ἀλκιβιάδην καὶ Θεόδοτον περὶ τὴν Φρυγίαν ἄρτι τότε θεωρῶν τὴν περὶ τῆς θεωρητέου ὑπόληψιν παρὰ πολλοῖς ἐκφερομένων· πλείους γὰρ οὖν καὶ ἄλλαι παραδοξοποιῖαι τῆς θείας χαρίσματος εἰσέτι τότε κατὰ διαφόρους ἐκκλησίας ἐκτελούμεναι πᾶσι παρὰ πολλοῖς τῆς κακείνης θεωρητέου παρέιχον· καὶ δὴ διαφωνίας ὑπαρχούσης περὶ τῆς διδηλωμένων, αὐτοὶ οἱ καὶ τὴν Γαλίαν ἀδελφοὶ, τὴν ἰδίαν κείσιν καὶ περὶ τούτων, εὐλαβῆ καὶ ὀρθοδοξοτάτην ὑποτάττουσιν, ἐκδέμενοι καὶ τῆς παρ' αὐτοῖς τελειωθέντων μαρτύρων διαφόρους ἐπιστολάς, αἷς ἐν δίστοις ἐπ' ὑπάρχοντες, τοῖς ἐπ' Ἀσίας καὶ Φρυγίας ἀδελφοῖς διεχάραξαν· ὃ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἐλευθέριω τῷ τότε Ῥωμαίων Ἐπισκόπῳ, τῆς τῆς Ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἕνεκα πρεσβεύοντες.* » Caterum cum Montanus & Alci-

(multa quippe divinæ gratiæ miracula in pluribus Ecclesiis etiamnum fieri solita, fidem plurimis faciebant eos quoque prophetare) cumque illorum hominum causâ dissensio orta esset; qui in Gallia erant fratres, privatim de his judicium suum, religiosum in primis & cum recta fide consentiens, eidem Epistolæ subjunxerunt, prolatis interfectorum apud se Martyrum variis Epistolis, quas illi dum in vinculis essent, partim ad fratres in Asia & Phrygia degentes, partim ad Eleutherum Romanæ urbis Episcopum scripserant, pro pace Ecclesiarum quasi legatione fungentes. » Alterum discimus ex Tertulliano qui sic loquitur de Praxeæ cap. j. « Nam idem tunc Episcopus Romanum agnoscentem jam prophetias Montani, Priscæ, Maximillæ, & ex ea agnitione pacem Ecclesiis Asiæ & Phrygiæ inferentem, falsa de ipsis Prophetis & eorum Ecclesiis asseverando, & præcessorum ejus auctoritates defendendo, coegit & litteras pacis recipiendorum charismatum concessare. Ita duo negotia diaboli Praxeas Romæ procuravit: prophetiam expulit, & hæresim intulit: Paracletum fugavit, & Patrem crucifixit. »

Firmilianus, etsi in rejiciendo Montanistarum baptismo severitatem longius tetendit, non diffitetur tamen nihil aliud ab eis in S. Trinitatem peccari, nisi quod Spiritum Sanctum sibi arrogent, cum toti sint in potestate plani spiritus. « Secundum quod etiam illi, inquit in Epist. ad Cyprianum, qui κατὰφρυγας appellantur, & novas prophetias usurpare conantur, nec Patrem possunt habere, nec Filium, nec Spiritum Sanctum; à quibus si quæramus, quem Christum prædicent, respondunt eum se prædicare, qui miserit Spiritum per Montanum & Priscam loquutum. In quibus cum advertamus non veritatis Spiritum sed erroris fuisse; cognoscimus eos, qui »

» qui falsam illorum prophetiam con-
 » tra Christi fidem vendicant, Chri-
 » stum habere non posse. » In eadem
 Epistola iterum de iisdem sic loquitur:
 » Planè quoniam quidam de eorum
 » baptismo dubitabant, qui etsi novos
 » prophetas recipiunt, eosdem tamen
 » Patrem & Filium nosse nobiscum vi-
 » dentur; plurimi simul convenientes
 » in Iconio diligentissimè tractavimus;
 » & confirmavimus repudiandum esse
 » omne omnino baptisma, quod sit
 » extra Ecclesiam constitutum. » Ni-
 hil ergo in fide offendeabant Monta-
 nistæ; non Filii, non Spiritus Sancti di-
 vinitatem negabant: unus hic error
 miseris illudebat, quòd fraudes nefa-
 rii spiritus pro Spiritus Sancti donis
 venditarent. Eodem sensu accipien-
 dum quod ait Hilarius lib. II. ad Const.
 num. 9. « Hinc & Montanus, inquit,
 » per insanas fœminas suas alium Pa-
 » racletum defendit. »

Idem testimonium Montanistis de-
 derunt, qui hæreses sigillatim recensue-
 runt & confutarunt. Sic de illis loqui-
 tur Epiphanius hæres. 48. « Cataphry-
 » ges, inquit, tam vetus quàm novum
 » Testamentum adsciscunt; mortuo-
 » rum resurrectionem approbant. Sed
 » Montanum quemdam, prophetam
 » cum Priscilla & Maximilla prophe-
 » tissis prædicant: quibus inhærentes
 » à recta via deflectunt. De Patre au-
 » tem, & Filio, & Spiritu Sancto ea-
 » dem cum Ecclesia Catholica sen-
 » tiunt. » Περὶ δὲ Πατρὸς, & Υἱοῦ, &
 ἁγίου Πνεύματος ὁμοίως φερονούσι τῇ ἀγίᾳ
 Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Philastrius eadem
 habet lib. de hæres. cap. ij. part. II.
 » Cataphryges, inquit, Prophetas &
 » Legem accipiunt, Patrem, & Fi-
 » lium, & Spiritum confitentur, car-
 » nis resurrectionem exspectant; quæ
 » & Ecclesia Catholica prædicat. »
 Theodoretus de Montano sic loquitur
 lib. III. Hæret. Fab. cap. ij. Τὸν δὲ πε-
 ρὶ τῆς θείας Τριάδος ἐν ἐλυμμένατο λό-
 γον, & τὰ περὶ τῆς τοῦ κόσμου δημιουργί-
 ας ὁμοίως ἡμῖν ἐδογματίσεν. « Doctri-
 » nam verò de divina Trinitate non
 » corrumpit, & de mundi creatione

« eadem nobiscum docuit. »

III. S. Basilii horrendas Eunomii
 blasphemias refellens, qui Filium Pa-
 tris creaturam dicebat, Filii verò Spi-
 ritum Sanctum; ac inde concludebat
 Filium cum Patre conferendum non
 esse, quia opus Patris multò præstan-
 tius opere Filii, sic datâ occasione
 mentionem injicit Montani. Ἀεὶ ἀκη-
 κότε πότε βλασφημίας χαλεπωτέρας;
 ἀεὶ πῶς ἐπεὶ περὶ φανῶς εἰς τὸ ἄφικτον
 κείμεν τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασ-
 φημίας κατέπεσε; Μοντανὸς ἦν μόνος τοσού-
 τον μαρτυρῶν καὶ τοῦ Πνεύματος, & ὀνό-
 μασι τε αὐτὸ ταπεινοῖς καθεύδοντα, &
 τὴν φύσιν αὐτοῦ τοσούτον ἐξευτελίσσας, ὥστε
 ἀδοξίαν εἰπεῖν τῷ πεποιηκότι θεωρεῖσθαι.
 μάλλον δὲ καλεῖν ἐφυγεν ἀνταπει-
 νῶς εἰπεῖν τι περὶ τοῦ Πνεύματος ὡς ἂν
 μὴ ᾖ τύπον ἑαυτοῦ καταβάλοι. « Au-
 distis umquam blasphemiam gravio-
 rem? Quis tam apertè in blasphe-
 mia in Spiritum Sanctum non evi-
 tabile iudicium lapsus est? Unius
 Montani fuerat adeò in Spiritum
 Sanctum insanire, eique humilibus
 appellationibus injuriam facere, ac
 ejus naturam adeò floccifacere, ut
 dedecori esse factori diceret: imò
 verò fugisset humiliter quidquam de
 Spiritu Sancto dicere, ne suum ip-
 sius fastum deprimeret. » Videtur exi-
 stimasse Basilii Montanum pro Spiri-
 tu Sancto haberi se voluisse; nec id-
 circo tamen eum de Spiritu Sancto je-
 junè, imò potiùs magnificè sensisse su-
 spicatur. Videtur tamen Basilii Natali
 Alexandro nihil affirmasse de Monta-
 no, propterea quòd in Epist. can. i.
 postquam dixit Pepuzenos Paracleti
 nomen Montano & Priscillæ tribuere,
 hæc addit: Εἴτε οὖν ὡς ἀνθρώπους θεο-
 ποιῶντες κατὰ κρείτοι, εἴτε ὡς τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον τῇ πρὸς ἀνθρώπους συγκρίσει κα-
 θεύδουσιν. « Sive ut qui hominibus
 divinitatem tribuant, condemnandi
 sunt, sive ut qui Spiritum Sanctum
 cum hominibus comparantes injuriâ
 afficiant. » Sed his verbis non dubia
 & incerta opinio judicatur, sed potiùs
 ita certa asseveratio, ut quocumque
 modo spectetur Montanistarum agen-

Lib. II. adv.
 Eunom. n.
 34.

di ratio, damnationem effugere non possit, siue quod homines deos efficiant, siue quod divinam naturam ad homines demittant. Hinc statim addit eorum baptisma recipi non posse, eò quod in Patrem & Filium, & Montanum Priscillamque conferatur.

Num. 7.

Idem de Montano pronuntiat Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 16. Ὁ ὃς Μοντανὸς οὗτος, ὁ παρεξέστηκώς καὶ ματαιώδης ἀληθῶς, οὐ ὃς ἀν εἶπε τοιαῦτα εἰ μὴ ἐμαίνετο, ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἑαυτὸν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. « Montanus enim iste » amens & verè furiosus, (neque enim » talia, nisi fureret, loqueretur) seipsum esse Spiritum Sanctum, homo » abjectissimus & omni immunditiâ ac » fœditate refertus, ausus est asserere. » re. » Idem ante Cyrillum & Basilium dixerat Eusebius lib. V. Hist. Eccles. cap. xiv. Τὸν μὲν Παράκλητον Μοντανὸν, τὰς δ' ἑξ αὐτοῦ γυναῖκας Πρίσκιλλαν & Μακίμωλλαν, ὡς ἀν τοῦ Μοντανοῦ προφήτιδας γεγονύϊας ἀνχοῦντες. « Qui » & Montanum Paracletum, duasque » ejus comites Priscillam & Maximilam Montani prophetissas esse jactabant. » Verum etiamsi darem ita Montanum de seipso, ita Montanistas de magistro sensisse; nihil hæc insania minueret quod tot testimoniis demonstravimus, eos de Trinitate cum Catholicis consensisse. Potuerunt enim divinam personam cum Montano hypostaticè conjungere, nec tamen de hujus personæ divinitate detractum velle.

IV. Sed tamen si sectæ principia & veterum testimonia expendantur, non videntur insaniam eò perduxisse. Nam 1º. semel demonstrato nullum ab eis errorem inductum fuisse, qui quidem fidei summam læderet; simul demonstratum est non ita insaniisse, ut Spiritum Sanctum Montanum dicerent. Tam inauditæ rei novitas nec martyribus ambigendi de hujusmodi prophetiis, nec Romano Pontifici eas comprobandi locum reliquisset. Tertullianus in libris contra Marcionem & Praxeam, quos jam Montanista composuit, cum tanto conatu Filium

& Verbum Dei carnem factum esse demonstret, ne litteram quidem ullam ponit, ex qua conjicias eum de Spiritu Sancto idem suspicatum esse.

2º. Liquet ex Scriptoribus, qui hujus hæresis refellendæ principes fuerunt, nihil aliud sibi Montanum ejusque mulieres arrogasse, nisi prophetiam & dona Spiritûs Sancti. Narrat apud Eusebium antiquus Scriptor, quem Asterium Urbanum fuisse meritò conjicitur, Montanum, cum adversario spiritui aditum in se dedisset, ac subito furore correptus nova & inaudita loqueretur, ab aliis rejectum fuisse, ut dæmoniacum, aliis verò probatum, ut Spiritu Sancto & Prophetiæ gratiâ ornatum. De postremis sic loquitur: Οἱ δὲ ὡς ἅγιον Πνεῦμα καὶ προφητικὰ χαρίσματα ἐπαυρόμενοι, & οὐκ ἦχιστα χαυνούμενοι, & τῆς διαβολῆς τοῦ κυρίου ἐπιλανθανόμενοι, τὸ βλαψίφρον & υποκοριστικὸν & λαοπλάνον πνεῦμα περιεκαλοῦντο, θελγόμενοι & πλανώμενοι ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὸ μήκετι καλύεσθαι σωπᾶν. Alii verò, quasi in eo esset Spiritus Sanctus & prophetiæ gratia, elati & mirum in modum inflati, & distinctionis à Domino præmonstratæ penitus obliti, illum infatuantem & adulatorem vulgique seductorem spiritum ultrò ad loquendum provocabant, capti ejus illecebris & in fraudem inducti.

Alius scriptor, nempe Miltiades cap. 17. hoc eos argumento refellit, quod si, ut prædicant, post Quadratum & Ammiam Philadelphensem mulieres illæ Montani, τὸ προφητικὸν καὶ χάρισμα διεδέξαντο, in propheticum donum successerunt, ostendere non possint quinam Montano & mulieribus successerint; cum tamen auctor sit Apostolus prophetiæ donum in omni Ecclesia ad ultimum usque Domini adventum permanere debere. » Ex his patet nequaquam controversiam fuisse utrùm Montanus esset Spiritus Sanctus, sed utrùm Spiritûs Sancti donis ornatus. Hinc Isidorus Pelusiota Montanum in adulterio deprehensum scribit, hoc flagitio con-

Lib. V. Hist. Eccles. cap. xvj.

Lib. I. cap. ccxxxviiij.

sequuntur se dixisse, ut Deum videret. Idem efficiunt modò allata Firmiliani testimonia. Epiphanius hæref. 48. num. ij. eos premit eodem ac Militiades argumento, quòd post Montanum, Priscillam, & Maximillam, nullos sibi Prophetas arrogare possint. Et num. j. Hanc eorum ab Ecclesia discedendi causam commemorat: *Nos, aiebant, oportet etiam celestia dona recipere.* Ὅτι δὲ ἡμεῖς, φησι, ἐπὶ τὰ χαρίσματα δέχεται.

3°. Non minùs ferè Montanistæ tribuebant Priscillæ & Maximillæ, quàm ipsi Montano; ita ut si is habitus dicatur Spiritus Sanctus, idem de istis dicendum sit, quod neminem arbitrator probaturum. Accusat eos Basilus Epist. Canonicâ ad Amphilocho. quòd Paracleti nomen Montano & Priscillæ tribuant, & in Montanum, Priscillamque baptizent. Accusantur pariter à Firmiliano, quòd eum Christum prædicent, qui miserit Spiritum per Montanum & Priscam loquutum. Hinc dicebat Maximilla, sive spiritus, qui eam corripuerat, ut idem Asterius Urbanus refert apud Eusebium: *Διόκομαι ὡς λύκος ἐν προβάτων. Οὐκ εἰμὶ λύκος· Ῥῆμα εἰμὶ ἐν Πνεύματι ἐν Δυνάμει.* « Arceor tamquam lupo ab ovibus. Non sum lupo; sed Verbum, & Spiritus & Potentia.

4°. Montanistæ Spiritum Sanctum non aliter in Montanum ejusque mulieres venisse contendebant, quàm Catholici in Apostolos. Hinc ut Spiritus Sancti dona Montano suo servarent, rejiciebant illa Joannis loca, in quibus Christus Spiritum Sanctum pollicetur Apostolis, ut ex Irenæo discimus lib. II. cap. xj. quod tamen de omnibus Montanistis accipiendum non esse observat eruditus Editor. Auctor Appendicis ad librum de Præscriptionibus, quem modò citabimus, hanc refert omnium Montanistarum communem fuisse blasphemiam, ut Spiritum Sanctum in Apostolis fuisse concederent, Paracletum negarent. Similia refert Isidorus Pelusiota Epist. 243. lib. I. *Ἀνελεῖν παρὰ τὸ παράνομον Πνεῦμα, ἐκ ἐν τῇ*

ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἐπιφοιτῆσαι τὰ τοῖς ἱεροῖς λέγοντες Ἀποστόλοις, ἀλλ' ἐς ὕστερον μακρὰ Μοντανῶ δακονοῦντος δέδωται. « Tollere student Sanctum Spiritum, non die Pentecostes in sacros Apostolos venisse dicentes, sed multò post Montano ministrante datum. Cataphryges, inquit Augustinus lib. de Hæref. quorum auctores fuere Montanus tamquam Paracletus & duæ prophetissæ ipsius Prisca & Maximilla, adventum Spiritus Sancti à Domino promissum in se potiùs, quàm in Apostolis ejus fuisse afferunt redditum. » Confirmat hæc Philastrius. « Addunt etiam, inquit, Plenitudinem Spiritus Sancti non per Apostolos Christo dante fuisse concessam, sed per illos suos pseudoprophetas.

Tertullianus non pauca suppeditat, quæ has observationes confirmant. Paracletum non aliter in Montano agnoscere postulat, quàm in Apostolis; & qui in Montano Paracletum negant, ne in Apostolis quidem possidere confirmat. « Itaque isti, inquit lib. de Pudic. cap. xij. qui alium Paracletum in Apostolis & per Apostolos receperunt, quem nec in Prophetis propiùs agnitum jam nec in Apostolis possident, age nunc vel de Apostolico instrumento doceant maculas carnis post baptismum resperse pœnitentiâ dilui posse. » Ficta illa Spiritus Sancti oracula non magis Montano accepta refert, quàm cæteris ejusdem sectæ prophetis, ut patet ex his verbis ejusdem libri cap. xx. Sed habet, inquis, potestatem Ecclesia delicta donandi? Hoc ego magis & agnosco & dispono, qui ipsum Paracletum in prophetis novis habeo dicentem: Potest Ecclesia donare delictum, sed non faciam ne & alia delinquant. » Sic etiam lib. de Resur. cap. xj. « Nemo enim tam carnaliter vivit, quàm qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim ejus pœnam, despiciunt & disciplinam. De quibus luculenter & Paracletus per prophetidem Pri-

» scillam, *Carnes sunt, & carnem ode-*
 » *runt.* » Quamobrem assentiri non
 possum eruditis non paucis, qui velut
 de re certa & explorata pronuntia-
 runt, Montanum à Tertulliano Para-
 cletum appellatum fuisse. Nullum hu-
 jus rei vestigium reperio. Id unum con-
 tendit, ut Spiritum Sanctum in Mon-
 tano loquutum credamus. « Quid ergo
 » cessatis, inquit lib. de Pudic. cap. xiiij.
 » Paracletum, quem in Montano ne-
 » gatis, in Apicio credere? » Quoties
 autem Paracletum accepta refert Mon-
 tanistarum instituta & decreta, non
 Montanum hoc nomine designat, sed
 tertiam personam Trinitatis, à qua
 Montanum, ejusque prophetissas &
 prophetas afflatos putabat. Duo testi-
 monia modò citata ex libro contra
 Praxeam aliam in partem accipi non
 possunt, siquidem Spiritum Sanctum,
 cui novas prophetias attribuit, ter-
 tium numen divinitatis, & tertium no-
 men majestatis appellat, & deducto-
 rem omnis veritatis. Ad eundem Spi-
 ritum Sanctum, minimè verò ad Mon-
 tanum referri debet illud ex lib. de
 Fug. cap. ult. « Et ideò Paracletus ne-
 » cessarius deductor omnium verita-
 » tum, exhortator omnium toleran-
 » tiarum, quem qui receperunt, ne-
 » que fugere persequutionem, neque
 » redimere noverunt, habentes ipsum
 » qui pro nobis erit, sicut loquuturus in
 » interrogatione, ita juvaturus in pas-
 » sione. » Quamobrem usitatae illae
 Tertulliano loquendi rationes, *Para-*
cletus monet, de Anima cap. lv. *Hoc*
Paracletus frequentissimè commendavit,
 Ibid. cap. lviii. de eodem Paracletum
 intelligendae, quem per Priscillam &
 in novis prophetis, non in solo Mon-
 tano, loquutum esse contendit; quem
 qui receperunt, eos hominum disci-
 pulos esse negat, Prax. cap. xiiij. De
 quo sic loquitur lib. de vel. Virg. cap. j.
 » Sic & justitia (nam idem Deus justi-
 » tia & creatura) primò fuit in rudi-
 » mentis, naturâ Deum metuens: de-
 » hinc per Legem & Prophetas pro-
 » movit in infantiam: dehinc per
 » Evangelium efferbuit in juventutem:

nunc per Paracletum componitur in
 maturitatem. Hic erit solus à Chri-
 sto magister & dicendus & veren-
 dus. Non enim ab se loquetur, sed
 quæ mandantur à Christo. Hic solus
 antecessor, quia solus post Christum.
 Hunc qui receperunt, veritatem
 consuetudini anteponunt. Hunc qui
 audierunt usque non olim prophe-
 tantem, virgines contegunt.

Idem de eorum baptismo statuere
 licet, quod quidem nonnulli Patres, ut
 Basilus & Gregorius Magnus, non in
 Sanctam Trinitatem datum asserere
 videntur, sed in Montanum. Etiam si
 hoc facinus admiserit, nihil momenti
 decedit argumentis hætenus adhibi-
 tis. Inde enim sequeretur Montanum
 apud eos tertiam Trinitatis personam
 habitum fuisse; illud autem nequa-
 quam, eos de hujus tertiæ personæ di-
 vinitate cum Catholicis pugnas-
 se. Sed meritò dubitatur an baptismi for-
 mulam tam impudenter corruperint,
 cum tanti sceleris nomine ab antiquis
 damnati non fuerint. Verisimile est
 Basilium ut ita de eorum baptismo
 sentiret adductum fuisse, non quòd
 nomen Montani & Priscillæ ab eis in
 baptismo appellari, sed quòd Spiritus
 Sancti nomen Montano & Priscillæ
 ab eis tribui crederet. In eos enim
 invehitur, quòd Sanctum Spiritum
 blasphemarint, Montano & Priscil-
 læ Paracleti appellationem nefariè
 & impudenter tribuentes. Quam-
 obrem eorum baptisma verum judi-
 cari non debere, qui in Patrem &
 Filium & Montanum Priscillamque
 baptizant. » Sed de his vide Natalem
 Alexandrum Dissert. 3. in Hist. ii.
 sæculi.

V. Visi sunt nonnullis Montanistæ
 idem, ac postea Sabelliani, sensisse.
 Hanc eis notam inurit Hieronymus
 Epist. 27. ad Marcellam. Sic enim eo-
 rum à Catholicis discrepantiam expo-
 nit. « Primùm, inquit, in fidei re-
 gula discrepamus. Nos Patrem, &
 Filium, & Spiritum Sanctum in sua
 unum quemque persona ponimus,
 licet substantiâ copulemus: illi Sa-

Basil. Epist.
 Can. ad Am-
 philoch.
 Greg. lib IX.
 Epist. 61.

Socrat. lib.
II. cap. xij.
Sozom. lib.
II. cap. xvij.

» bellii dogma sectantes, Trinitatem in
» unius personæ angustias cogunt. »
Observat Socrates & post eum Sozo-
menus eos, « qui Consubstantialis vo-
» cem averfabantur, Sabellii ac Mon-
» tani dogma ab iis, qui vocem illam
» probabant, induci arbitratos esse. »
Hinc etiam in Epist. pseudosynodi Sar-
dicensis, hæc de Marcello Ancyrano
leguntur : « Quique assertiones suas
» quibusdam squaloribus miscens,
» nunc falsitatibus Sabellii, nunc ma-
» litæ Pauli Samosatensis, nunc bla-
» sphemiis Montani omnium hære-
» ticorum ducis aperte permiscens;
» unamque confusionem ex supradi-
» ctis faciens, ut imprudens Galata in
» aliud Evangelium declinavit. » Isi-
dorus Pelusiota Epist. 67. lib. I. idcirco
Patrem dixisse censet : *Hic est Filius*
meus, ut Montani & Sabellii perversæ
impietati locum præcluderet.

Sed hæc facile expedientur, si me-
minerimus varias sectas ex Montano
profeminatas esse, in his sectam illam
secundum Æschinem dictam, quæ,
cum personas Sanctissimæ Trinitatis
confunderet, locum dedit ejusdem
erroris omnibus Montanistis tribuendi.
Id conceptis verbis docet Tertullia-
nus, seu quivis alius Auctor Appendi-
cis ad lib. Præscript. ut observat docti-
ssimus Pater Natalis Alexander. « Ac-
» cesserunt, inquit, alii hæretici, qui
» dicuntur secundum Phrygas : sed
» horum non una doctrina est. Sunt
» enim qui Katà Proclum dicuntur :
» sunt qui secundum Æschinem pro-
» nuntiantur. Hi habent aliam com-
» munem blasphemiam, aliam bla-
» sphemiam non communem, sed pe-
» culiarem & suam : & communem
» quidem illam, qua in Apostolis qui-
» dem dicant Spiritum Sanctum fuisse
» se, Paracletum non fuisse : & qua
» dicant Paracletum plura in Monta-
» no dixisse, quàm Christum in Evan-
» gelium protulisse, nec tantum plu-
» ra, sed etiam meliora atque majo-
» ra. Privatam autem blasphemiam
» illi, qui sunt Katà Æschinem, hanc
» habent, qua adjiciunt etiam hoc,

ut dicant Christum ipsum esse Fi-
lium & Patrem. » Idem docet Theo-
doretus lib. III. Hæret Fab. Montanum
ipsum nihil Catholico de Trinitate
dogmati nocuisse, sed quosdam ex
ejus sectatoribus similia Sabellio &
Noëto docuisse.

VI. Objicientur fortasse ipsius Mon-
tani voces ab Epiphanio ex ejus pro-
phetia depromptæ. *Εγώ κύριος ὁ Θεός ὁ*
παντοκράτωρ καταιγόμενος ἐν ἀνθρώποις.
Οὐτε Ἄγγελος, οὐτε Πρέσβυς, ἀλλὰ
ἐγώ κύριος ὁ Θεός Πατήρ ἡλθόν. « Ego »
sum Dominus Deus omnipotens, «
qui in homine versor. Non Ange- »
lus, non legatus aliquis, sed ego »
met Deus Pater accessi. » Hominis
infani temeritatem sic castigat Epi-
phanus : « Apostoli, inquit, cum »
Paracletum Spiritum accepissent, »
Christum glorificaverunt. Monta- »
nus verò suam ipse gloriam celebrat. »
Dominus Patrem suum glorificavit. »
Idem ille Spiritum quoque glorifi- »
cavit. » *Ὁ Μοντανός δὲ ἐαυτὸν δοξάζει*
μόνον, & λέγει εἶναι Πατέρα παντοκρά-
τορα, & ἐν αὐτῷ ἐνοικῆσαι. Quem lo-
cum sic reddit Petavius. « Monta- »
nus verò unum se glorificat, ac Pa- »
trem esse dicit, qui in sese inhabi- »
tet. » Hæc interpretatio fucum fecit
Natali Alexandro, quasi Montanus
Epiphanio visus esset non tam se Pa-
trem esse dicere, quàm Patrem in se
inhabitare. Sed nimis expressa sunt
Montani & Epiphanii verba, quàm
ut in hanc sententiam accipi possint.
Quare legendum puto ἐν ἀνθρώποις;
quæ voces compendiosius scriptæ,
idem ferè videntur ac ἐν αὐτῷ, quod
in contextu Epiphanii habetur. Sic
igitur vertendum videtur : « Mon- »
tanus unum se glorificat, ac Patrem »
esse dicit omnipotentem, & in ho- »
mine inhabitare. »

Fatendum sanè est nihil arrogantius
ac insanius dici potuisse; sed quem-
admodum Maximilla dicebat se esse
Verbum & Spiritum & Sermonem,
neque id tamen ipsi Maximillæ, sed
spiritui eam corripienti tribuebatur;
ita Montanum, si modò hæc pronun-

Hæret. 48.
cap. xj.

Vid. Hie-
ron. in Mat.
pag. 114.

tiavit, non tam suo, quàm spiritus, quem sibi attribuebat, nomine arbitror dixisse. Sed quod ait Patrem ipsum venisse, quoniam mirificè quadrat cum ea Montanistarum secta, quæ tres personas confundebat, facile crediderim ab uno aliquo huiusmodi hæreticorum suppositam Montano hanc prophetiam fuisse. Certè à Montano & à primis sectæ prophetis abhorret, quos constat ex Tertulliano, ut unam in Trinitate substantiam, ita tres personas prædicasse. Nisi fortè dicamus cum Tillemontio ita furere & rabie concuti solitum fuisse Montanum, cum opinata illa oracula correptus à dæmone funderet, ut minimè mirum sit eum in absurdas huiusmodi blasphemias erupisse, nec ullâ cum ratione insanisse.

CAPUT XII.

De Novatianis & Donatistis,
Meletianis & Audianis.

I. *Cum Catholicis de Trinitate consentiebant Novatiani.* II. *Item Donatistæ.* III. *Sic etiam Colluthiani & Meletiani, quamquam isti postea ad Arianos defecerunt.* IV. *Idem dicendum de Audianis & Quarta-*
decimanis.

I. **P**RÆTER Montanistas multæ aliæ sectæ de rebus non gravissimis cum Ecclesia Catholica decertarunt, de Sanctissima Trinitate litem omnino nullam moverunt. Novatiani in primis retinentissimi semper huius dogmatis fuere. Hoc eis testimonium tribuunt, & qui eorum baptisma rejecerunt, & qui probarunt. Istis enim sanam Novatiani fidem pro argumento sumentibus, cur ejus baptisma ratum esse deberet, sic respondet Cyprianus, ut factum non neget, sed consequutionem refellat. « Quod si » aliquis, inquit Epist. 69. illud opponit ut dicat, eandem Novatianum

legem tenere, quam Catholica Ecclesia teneat, eodem symbolo quo & nos baptizare, eundem nosse Deum Patrem, eundem Filium Christum, eundem Spiritum Sanctum, ac propter hoc usurpare eum potestatem baptizandi posse, quod videatur in interrogatione baptismi à nobis non discrepare: sciat quisquis hoc opponendum putat, primum non esse unam nobis & schismaticis symboli legem, neque eandem interrogationem Quod verò eundem quem & nos Deum Patrem, eundem Filium Christum, eundem Spiritum Sanctum nosse dicuntur, nec hoc adjuvare tales potest.

Hanc fidem, quam in Ecclesia acceperant, extra Ecclesiam retinuerunt, & tam constanter contra Arianos defenderunt, ut eis non minùs invisi essent, quàm ipsi Catholici. Testatur id Socrates pluribus locis, in primis lib. IV. cap. ix. ubi sic loquitur: « Ο μὲντοι Βασιλεὺς τῆς Διῶκειν τοὺς τῶ ὁμοουσίου φρονήματος, οὐκ ἐπαύετο. Σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ Ναυαπάνες, ὡς ὁμόφρονες, καὶ τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν κλειῶσαι ἐκέλευσε. » Cæterum Imperator eos, qui Consubstantialis fidem profitebantur, persequi non destitit. Verùm & cum illis infestatus est etiam Novatianos, utpote idem cum illis sentientes: quorum Ecclesias etiam claudi iussit. » Ibidem scribit placatum fuisse Novatiani Valentem operâ Marciani, nec tamen eos odia & infestationes Arianorum effugisse, eò quòd idem ac homousiani sentirent. Vide lib. II. cap. xxxviii. & lib. V. cap. xx. Et Sozom. lib. IV. cap. xx. & lib. VI. cap. ix.

II. Sæculo quarto ineunte exorti Donatistæ Ecclesiam Africanam gravi schismate incenderunt, nec tamen decretis Nicænis in Africa perhonorificè receptis moram ullam attulerunt. Testatur S. Augustinus nihil cum eis eâ de re disceptari. Sic enim de eis loquitur in Epist. 185. « Ut ergo »

» breviter insinuem dilectioni tuæ in-
 » ter Arianorum & Donatistarum quid
 » intersit errorem; Ariani Patris, &
 » Filii, & Spiritus Sancti diversas sub-
 » stantias esse dicunt; Donatistæ au-
 » tem hoc non dicunt, sed unam Tri-
 » nitatis substantiam confitentur. Etsi
 » aliqui ipsorum minorem Filium esse
 » dixerunt, quàm Pater est; ejusdem
 » tamen substantiæ non negarunt. Plu-
 » rimi verò in eis hoc se dicunt cre-
 » dere de Patre, & Filio, & Spiritu
 » Sancto, quod Catholica credit Ec-
 » clesia. Nec ipsa cum illis vertitur
 » quæstio; sed de sola communione
 » infelicitè litigant, & contra unita-
 » tem Christi rebelles inimicitias per-
 » versitate sui erroris exercent. » Nul-
 » la igitur cum Donatistis fuit de San-
 » ctissima Trinitate controversia; nec si
 » qui Filium Patre minorem dixerunt,
 » id alio sensu dixisse existimandi sunt,
 » quàm Catholici ante & post Conci-
 » lium Scriptores; cum præsertim eum
 » ejusdem esse substantiæ, Augustino
 » teste, concederent. In libro de Hæ-
 » resibus sic loquitur de Donato. « Ex-
 » stant scripta ejus, inquit, ubi appa-
 » ret eum etiam non Catholicam de
 » Trinitate habuisse sententiam, sed
 » quamvis ejusdem substantiæ, mino-
 » rem tamen Patre Filium, & mino-
 » rem Filio putasse Spiritum Sanctum.
 » Verùm in hunc, quem de Trinitate
 » habuit, errorem, Donatistarum mul-
 » tudo intenta non fuit; nec facile
 » in eis quisquam, qui hoc illum sen-
 » sisse noverit, invenitur.

Mirum sanè cur Epiphanius & ejus
 vestigiis Theodoretus Arianismi no-
 ram Donatistis inusserint; cum nec in
 Collatione Carthaginensi, nec in aliis
 monumentis ullum exstet hujus rei ve-
 stigium. Suspiciatur Tillemontius Theo-
 doreti testimonium non omnino à vero
 abludere. Fortè enim Donatistas Van-
 dalis in Africa dominantibus idem fe-
 cisse, quod olim ab eis, si quando
 Gothi aliquid possent, factum audie-
 rat S. Augustinus, ut temporis causâ
 Arianam hæresim præ se ferrent. Sed
 utut est de Epiphanio & Theodoro,

nemo certè plus eis tribuet quàm Au-
 gustino, in re præsertim hujusmodi,
 quam ille oculis suis viderat, isti con-
 jecturis & auditione attigerant.

III. Episcopi Alexandrini, à quibus
 nova fides initium habuisse fingitur,
 adjutores & socios habuere in Arii
 temeritate comprimenda non solum
 Ægypti & aliarum regionum Episco-
 pos, sed etiam, quod magis mirere,
 Meletium & Colluthum, à quibus tot
 molestiis conflictati sunt. Colluthus
 hanc videtur schismatis causam arri-
 puisse, quod ei Alexander remissiùs
 cum Ario agere videretur. In hanc
 enim sententiam accipit Tillemon-
 tius hæc Alexandri verba in Epist. ad
 Alex. "Αρειος ὁ υἱὸς καὶ Ἀχιλλας συνωμο-
 σίαν ἐναγχοῦς ποιησάμενοι τὴν Κολλούθου
 φιλαρχίαν πολὺ χεῖρον, ἢ ἐπεὶν ἐξήλω-
 σαν. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοῖς τοῦτο ἐγκαλῶν τῆς
 εὐαγγελικῆς παραδείσεως εὖρε πέρ-
 φασιν. « Arius igitur & Achilles, «
 nuper conjuratione factâ, Colluthi «
 ambitionem æmulantes, longè pe- «
 jores illo exstiterunt. Nam Collu- «
 thus quidem, dum ipsos illos repre- «
 hendit, mali sui propositi prætex- «
 tum nactus est. » Is ficto Episcopatu
 dejectus Presbyter obiit, & ordinati ab
 eo Presbyteri ad laïcorum statum re-
 dacti conventibus Ecclesiasticis pacifi-
 cè intererant, ut testatur Epistola Sy-
 nodi Alexandrinæ apud Athan. Apol.
 Ar. pag. 134.

Meletianorum multò major ad om-
 ne facinus audacia, multò obstina-
 tior in Episcopos Alexandrinos iracun-
 dia. Eodem furore in Athanasium ar-
 serunt, ac in ejus decessores Petrum,
 Achillam, & Alexandrum, à quibus
 vexandis non discesserant. Hæc di-
 scimus ex Apologia Athanasii contra
 Arianos num. 59. & ex Epist. Synodi
 Alexandrinæ in eadem Apol. num. 11.
 Sic animo affectis pergratæ accidere
 debuerant Arii in Alexandrum & in
 Ecclesiam Catholicam molitiones. Sed
 nihil tanti eis fuit, ut cum nefario hæ-
 retico consilia conjungerent; quin po-
 tiùs cum eo omni dimicatione conten-
 derunt. Testatur Epiphanius Meletium

Theodor.
 lib. I. cap. iv.
 pag. 9.

Hæres. 69.

Epist. 185.

Hæres. 68.

accusandi apud Alexandrum Alexandrinum Arii principem fuisse. Totus quidem errat his in rebus Epiphanius, ac Meletianorum aliquem compilat; non tamen, ut cætera rejicimus, ita hoc quoque rejiciendum, quod de Meletii in Arium odio scripsit. Nam Meletianus ille, qui materiam scribendi suppeditavit Epiphanio, numquam magistro suo tantum Arii odium affinxisset, si Ariani idem ac Meletiani sensissent.

Pag. 133.

Synodus Alexandrina apud Athanasium in Apol. contra Arianos declarat recentem esse Meletianorum cum Arianis conjunctionem. Ἀλλὰ νῦν αὐτῶν καὶ ὁ πρῶτος ἡ συκοφαντία καὶ αἱ διαβολαὶ κεκατήχασιν, ὅτι τοὺς περὶ Εὐσεβιον ἔχον συνεργούς, καὶ πρῶτος διὰ τὴν οἰκίαν ἀσέβειαν τῷ ἀρειομανεϊτῶν, δι' ἣν ὡς πολλοῖς Ἐπισκόποις, ἔγω καὶ Ἀθανασίῳ συνεσκευάσαντο. « Nuper & non » antea eorum calumniæ & obtrecta- » tiones valere, quia Eusebiani ope- » ram eis & patrocinium impende- » runt, propter propriam Arianorum » impietatem, cujus causâ, ut pluribus » Episcopis, ita etiam Athanasio insi- » dias struxerunt. » Duo colliguntur ex hoc testimonio. 1°. Meletianos non statim cum Arianis conjunctos fuisse, sed satis longo post exortam hæresim tempore. 2°. Non idcirco fœdus cum eis iniisse, quod idem ac ipsi sentirent, nam Ariana impietas Eusebianorum propria fuisse dicitur, sed quod iidem Eusebiani operam & patrocinium Meletianis impenderint, cum eos ad Arianæ hæresis defensionem usui futuros prospicerent.

Hæc confirmat Athanasius, qui in Apol. contra Arianos pag. 178. & 180. testatur Eusebium, ubi discordiam à Meletianis mortuo Alexandro redintegrari didicit, operam dedisse ut magnis eos pollicitationibus ad struendas Athanasio insidias subornaret.

Sed Meletianorum & Arianorum dissidia, ac subsequutas pactiones luculentius describit in Epist. ad Episcop. Ægypt. & Libyæ pag. 292. num. 22. ubi sic loquitur: Ὁρατε γὰρ ὡς τὸ

πρῶτον μαχόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς, νῦν, ὡς Ἡρόδης καὶ Πόντιος, συσφώνησαν εἰς τὴν καὶ τῆς κύριου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημίαν, ἐφ' ᾧ καὶ μισήσειεν ἅν τις αὐτοὺς δικαίως, ὅτι τῷ μὲν ἰδίων χάριν ἀπεχθάνοντο πρὸς ἀλλήλους, εἰς δὲ τὴν καὶ τῆς ἀληθείας ἔχθραν καὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀσέβειαν φίλοι γεγονάσι καὶ ἀλλήλους δεξιουῶνται, πάντα τε παρὰ γνώμην πάχειν ὑπομένονσι διὰ τὴν ἰδίαν ἑκαστος τῆς προθέσεως ἡδονήν, Μελετιανοὶ μὲν διὰ τὴν προσασίαν καὶ τὴν μαρίαν τῆς φιλαργυρίας, Ἀρειομανῖται δὲ διὰ τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν, ἵν' ἐν τῇ τοιαύτῃ συνωμοσίᾳ καὶ τὴν ἰδίαν ἀλλήλοις κακόνοιαν προσκιχῶν δύνωνται, καὶ αὐτοὶ μὴν τὴν ἀσέβειαν τούτων ὑποκρίνωνται, οὗτοι δὲ τῇ πονηρίᾳ συωτρέχουσιν ἐκείνων τῇ κακίᾳ, καὶ λοιπὸν κοινῇ τὰ ἴδια ἑαυτῶν πονηρέματα, ὡς περὶ τὸ τῆς Βαβυλῶν ποτήριον κεράσαντες, ἐπιβουλεύσωσι τοῖς εὐσεβοῦσιν ὁρθῶς εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. « Videte » igitur ut qui anteà inter se pugna- » bant, nunc, ut Herodes & Pontius, » in blasphemia adversus Dominum » nostrum Jesum Christum consense- » rint: in quo quidem, odio dignissi- » mi sunt, quod cum propriis de re- » bus inimicitias inter se gesserint, in » odio veritatis & impietate in Deum » amici facti sint, seque invicem com- » plectantur, & quidvis præter animi » sui sententiam patienter ferant, sui » quisque propositi voluptate ducti, » Meletiani quidem principatûs cupi- » ditate, & insaniâ avaritiæ, Ariani » autem propriâ impietate; ut in hu- » jusmodi conjuratione, suam sibi in- » vicem improbitatem commodent, » ac Meletiani quidem Arianorum » impietatem simulent, Ariani verò » Meletianorum pravitatem nequitiam » tutentur, ac denique sua simul flagi- » tia, veluti Babylonis poculum, com- » miscentes, iis parent insidias, qui » Dominum nostrum Jesum Christum » verâ pietate colunt.

Liquet ex his Athanasii verbis Meletianos cum Arianis bella gessisse, ac societatem, quam postea cum eis iniierunt, non errorum, sed scelerum consensione conflata fuisse. Utrique & sententiarum

sententiarum & rationum varietate diffidebant, cum isti quidem ambitioni & avaritiæ, hi verò propriæ impietati inservirent; sed eos inter se colligabat commune Athanasii odium, cujus in perniciæ diversa utrique commoda sibi proponebant. Hinc Eusebianis curæ non erat Meletiana factio, sed omnia ad suam hæresim referebant. *Ἐμελε γὰρ αὐτοῖς*, inquit Athan. *ὃ τῷ Μελητιανῶν, ἀλλὰ τῷ περὶ Ἀρείου.* » Neque enim illis (Eusebianis) curæ erant Meletiani, sed Ariani.

Nec igitur audiendus Socrates, qui Meletium adversus Alexandrum cum Ario conspirasse scribit; nec Philostorgius, qui eum Ario suffragatum ait in Concilio Nicæno. Præter testimonia ex Athanasio deprompta, tam diversa de Arianis & Meletianis judicia in Synodo Nicænâ facta sunt, ut eadem in causa utrosque non fuisse perspicuum sit. Fatendum tamen est Meletianos diuturnâ Arianorum consuetudine ad hæresim Arianam abstractos fuisse; quod quidem non solum Arianorum consuetudini tribuere possumus, sed etiam nonnullorum hujus sectæ gregalium impietati, qui, cum à simulacrorum cultu, aut à Curia ad hanc sectam accessissent, repentinum Episcopatum pretio adepti, ex Meletianis facti sunt Ariani, & si Imperator jussisset, quidvis aliud facti fuissent, ut ex Athanasio discimus in Hist. Arian. num. 78. pag. 391. Sed hæc ad Arianas partes defectio, de qua loquitur Athanasius, paucorum videtur fuisse; at major sectæ pars hac labe contacta est paulò ante quàm scriberet Epiphanius, cui in hujusmodi rebus, quas oculis suis videbat, fides derogari non debet. Sic autem loquitur Hæres. 68. pag. 721. *Συνεμίγησαν γὰρ οἱ καθαρεύοντες πότε, καὶ ἀπεργάσθησαν τῇ πίστει Μελητιανοὶ μετὰ τῷ τῷ Ἀρείῳ μαθητῶν καὶ οἱ πλείους μὲν ἤδη ἐχρᾶνθησαν τῇ τῷ Ἀρείῳ κακοπισίᾳ ἀπὸ τῆς πίστεως ἐκτραπέντες ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις. Τίνες δὲ εἰς ἡμῶν ἐχόντες τὴν ἀληθινὴν πίσιν, ἔχουσι μὲν, ὃ μὴν δὲ εἰσὶν ἀπηλαγμένοι τῆς βορβοροῦδος ρυπαρίας*

διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀρείον & Ἀρειανὸς κοινότητα. » Meletiani enim sinceri & quondam ac fidei tenacissimi, cum Arianis commixti sunt, & plerique falsâ Arii doctrinâ contaminati, à fide hoc tempore defecerunt: nonnulli verò, etsi veram fidem retinuerunt ac retinent, non tamen integri sunt ab illo cæno & sordibus, propter communionem cum Ario & Arianis.

Confirmat Epiphaniï orationem Theodoretus, qui Meletium asserit nihil in dogmate novasse; sed Meletianos, cum Arianam hæresim Imperatorum auctoritate munitam viderent, ad eam declinasse. Quo autem tempore scribebat, ferebantur ab hac hæresi discessisse, nec tamen ad Ecclesiam Catholicam rediisse.

IV. Nicænum de Paschate decretum floccifecerunt Quartodecimani, nec tamen de formula fidei litem moverunt. Joanne Chrysostomo Antiochiæ prædicante, adhuc exstabant ejusmodi obtrectatores Synodi Nicænæ, qui quotannis Pascha cum Judæis celebrarent, seque his diebus à sacris conventibus abstraherent. Hos Joannes ad sanitatem revocare conatus est duabus eximiis orationibus, in quibus Nicænos Patres mirificè commendat, & has Judaismi reliquias exagitat.

Celebriores sunt Audiani ab Audio, sive, ut vocat Epiphanius, Audio doctore & magistro profecti. Is, teste Epiphanio, sectam instituit sub illud tempus, quo Ariana hæresis damnata. Epiphanio assentitur Tillemontius potiusquàm Theodoreto hujus sectæ initia ad Valentis imperium referenti. Nam Uranius & Sylvanus, qui sectæ post Audium præfuerunt, jam obierant, cum Epiphanius sub Valente scriberet. Hi autem obstinatè retinuerunt Paschatis cum Judæis celebrandi consuetudinem, quæ in Mesopotamia, ex qua oriundus erat Audius, ante Concilium Nicænum viguerat. Nitebantur Constitutionibus Apostolicis, quibus multò plùs, quàm Concilio,tribuendum putabant. In Catholi-

cos autem & Synodum sic invehi solebant : Ἀπὸ Κωνσταντίνου διὰ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα, φησὶ, προσωπολήψιαν, καταλείψατε τὴν τῶν πατέρων περὶ τῆς Πάσχα ἑορτῆς ἀκολουθίαν, & τὴν ἡμέραν μετηλλάξατε εἰς τὸ καθεῖκον τῆς βασιλείας.

» A Constantini temporibus, inquit,
» ut Imperatoris rationem haberetis,
» paternam in celebrando Paschate
» consuetudinem reliquistis, diemque
» commutastis, ut vos ad Imperatoris
» nutum accommodaretis.

His Epiphanius puræ & intaminatæ fidei testimonium tribuit; de qua laude difficile est non aliquid limare, si, ut ipse non obscure demonstrat, corpoream Deo formam affinxerunt: sed quod eos asserit de Patre, & Filio, & Spiritu Sancto præclare & ex præscripto Ecclesiæ sentire, id à nemine in dubium revocatur.

Operæ pretium est hoc loco animadvertere quàm incommodæ res, quàmque absurdæ ex hæreticorum commentis consequantur. Synodus Nicæna, si eos audimus, hoc onus omnibus Ecclesiis imposuit, ut Christum, quem antea in rebus creatis numerabant, pro summo deinceps & increato Deo colerent. Interim nemo reclamavit, nemo indignatur: omnes in Occidente læti & libentes parent: in Oriente ne ii quidem, qui non parent, novitatem objicere & palam refragari audent. Eadem Synodus, ut sancti Paschæ celebritatem uni formæ per totum orbem redderet, abrogavit eum morem, qui in nonnullis Ecclesiis vivebat, hujus festi cum Judæis celebrandi. Præceptum non valdè ad perficiendum difficile: summa præcipientium auctoritas: causæ præcipiendi justissimæ, ut tollerentur contentiones, quas toties in hoc festo celebrando discrepantia excitaverat. Prodierunt tamen homines cerebrosi, qui non modò Synodo non parerent, sed etiam arroganter obtrectarent. Quis igitur credat eos, dum Concilii auctoritati levius aliquod institutum redonare nolunt, ejus decreto antiquam fidem in ipso religionis cardine posthabuisse?

CAPUT XIII.

Incommoda ex fabulosa immutatione consequentia breviter considerantur.

I. *Error induci non potuit sæculo secundo, nisi novum loquendi genus induceretur.* II. *Novum loquendi genus cognosci debuit.* III. *Nimiùm arcta Ecclesiarum inter se necessitudo, quàm ut res lateret.* IV. *Error cognitus quantas contentiones excitare debuerit, pluribus rationibus demonstratur.* V. *Nullum ejusmodi contentionum vestigium.* VI. *Non minùs repugnat, ut à Synodo Nicæna novitas inducta dicatur.* VII. *Sectarum consensus novum addit pondus.* VIII. *Nullum in rebus humanis factum his argumentis certius.*

I. **U**N A quæque earum demonstrationum, quæ hætenus adhibitæ fuerunt, etiam si separatim expendatur, satis habet per se momenti, ut nullam omninò mutationis suspicionem relinquat. Sed quia illud argumentum, quod ex Catholicorum omnium & plurium sectarum consensu ducitur, ut Ecclesiæ Catholicæ proprium, ita ad eos, qui non omninò percalluerunt, permovendos appositum est; aliquid operæ in eo urgendo ponendum videtur.

Necesse non est præmunire principia futuræ disputationi, tamquam in re obscura & difficili. Nemo negligentiam ac turpem socordiam sæculo secundo aut quarto affingeret, ut de decimo somniati sunt Calvinistæ. Fatentur omnes numquam aliàs tanta fidei & pietatis studia exarsisse. Neque etiam ignoratio in Christianorum vulgus, aut vaga & incerta opinio con-

ferri potest : suprà demonstratum est hoc mysterium omnium animis impressum fuisse. Fatentibus adversariis errorem non subito in Ecclesiam universam invasisse ; superest ut demonstramus non minùs repugnare , ut error ille sensim & pedetentim serpsisse , quàm ut statim & subito irruisse dicatur. Huc autem redibit tota disputandi ratio. Error ille , quem sensim obrepisse volunt , cæteris nondum hoc malo contactis cognosci debuit : cognitus maximas dissensiones excitare. Tum videbimus an secundo an quarto sæculo exstiterint sive in Ecclesia , sive in sectis ab Ecclesia dissidentibus , qui novitatem obrepentem animadverterent , ejusque progressus suppressere tentarent.

Fingamus ad punctum temporis , id quod absurdum esse & repugnare suprà demonstratum est , Justinum , & alios hujusmodi Philosophos , qui sæculo secundo nomen religioni dederunt , aut consultò & de industria , aut imprudentes à communi doctrina discessisse. Error ille , qui leniter primò insinuatus , deinde viribus eundo acquisitis dominari cœpit sub Victore Pontifice Romano , his veluti gradibus procedere debuit , ut primò per paucos , deinde permultos , tum majorem Christianorum partem , postremò omnes abriperet. Quare dum pedetentim serperet , necesse fuit Christum pro vero Deo & Dei Filio in aliis Ecclesiis haberi , in aliis pro creatura præstantissima , aut etiam simplici homine ex Sancto Spiritu concepto : imò unam & eandem Ecclesiam , unam & eandem domum in hac sententiæ varietate constitui. Jam illud quæro , utrùm novitatis artifices consuetudinem retinuerint usitati in Ecclesia sermonis , an novum errorem aptis ad significandum verbis expresserint.

Videntur Unitarii liberaliter interdum concedere usitatum sermonis genus in Ecclesia mutari non solere ; velut Auctor *Platonismi Recessi* , qui part. I. cap. xix. pluribus disputat Ecclesiam tenacem esse certarum vocum

& fidelem custodem : sed modò his vocibus tamquam sacris & inviolatis parcatur ; sententias ad arbitrium & impunè mutari , Ecclesiâ his de rebus non multùm laborante. Multa alia in eandem sententiam differit , seque Clerico , Jurio , & aliis hujusmodi Auctoribus tutatur. Sed si semel conceditur idem semper loquendi genus in Ecclesia viguisse ; non est quod pluribus disputemus de re explorata & judicata. Quid enim loci esse potuit mutationi , Christianis idem semper de Christo affirmantibus & negantibus , eandem Scripturæ interpretandæ , fidei catechumenis exponendæ , religionis adversùs Judæos , Ethnicos , & Hæreticos defendendæ rationem retinentibus ? Quid à Justino , Irenæo , Clemente peccatum , si nihil novum , nihil non contritum communi sermone dixerunt , cùm æternum Dei Filium & Verbum , per quod omnia creata , incarnatum esse prædicarent , idque , ut magnum mysterium , proponerent ? Quis eis legendis aut audiendis novâ impietate imbutus , si nihil legebat aut audiebat , nisi quod sexcenties in baptismo & quotidianis institutionibus accepisset ? Ut omittam fieri non posse sine summa dissimulatione , ut idem de Christo affirmant & negent qui eum æternum Deum , & qui creaturam aut simplicem hominem existimant , quia in altera opinione Scripturæ testimonia ad metaphoras revocanda sunt , in altera verò urgenda & confirmanda ; in altera summo studio à Christo removendum est , quidquid à natura divina alienum , in altera quidquid naturæ divinæ proprium ; ut hæc , inquam , omittam ; quis in animum inducat statum illum Ecclesiæ , in quo nemo novitatis ullam significationem daret , multi quotidie novitatem susciperent & propinarent aliis ; sicque remotissimæ Ecclesiæ , barbaræ nationes , quæ ne sacrorum quidem librorum usum habebant , sectæ Ecclesiis Catholicis infensæ , non solum magno consensu ab Apostolica doctrina ad

novum errorem, nemine docente, nemine hortante, deficerent; sed etiam tacito quodam fœdere sancirent, ne quis novum errorem aliis verbis exprimeret, quàm quibus Catholica doctrina exprimi antea solebat?

Frustrà rerum obscuritas obtruditur: frustrà idem scriptor Clerico fretus objicit voces sensibus percipi, ideas non item: ac proinde istas non temerè mutari, has verò nemine advertente mutari posse; cujus rei exemplum afferunt hypostasis vocem, quæ ab omnibus usurpata aliter ab aliis accipi solebat.

Obscura sanè & indeprehenfa Trinitatis & Incarnationis mysteria. At clarè & nitidè ad credendum proponuntur, ac verbis ad significandum aptissimis efferuntur.

Non quadrat hypostasis exemplum. Neque enim qui de hac voce contenderunt, idem dicendo in varias sententias abducti sunt, sed potius idem sentiendo in variam loquendi rationem.

Deinde verò quid mirum, si una vocula Græca, quæ nec omnibus in ore erat, nec nisi ad refellendos hæreticos adhiberi cœperat, in Latinum sermonem conversa nativum nitorem amisit, & à Latinis non bellè intellecta rixas genuit? At quis sanus inde colligat fieri potuisse, ut alio ab aliis sensu usurparentur, idque non sine summa asseveratione, tam multæ de Christo loquutiones, quæ in unam prorsus & eandem sententiam conspirabant, velut cùm Filius Dei, Deus, æqualis Deo, Verbum, per quod omnia creata, diceretur?

Nimiùm sanè absurdum est fidem mutatam non mutato sermone fingere, quàm ut hoc commento sani homines inhærere possint. Reverà Soci-niani, ut hæreses sibi constare non solent, aliis locis dictitant simplicitatem fidei Platonico Justiniani sermone infuscatam; eumque primum fuisse, qui Verbum illud, per quod omnia creata, in uterum Virginis descendisse & hominem factum esse diceret. Ne for-

mulas quidem fidei exceptas volunt fuisse, quas non inficeret Platonismus.

II. Sed si novum loquendi genus cum nova doctrina inductum; necesse est ut hujus rei fama latè manaverit. Etiam si enim silentium indictum iis fuisset, qui novæ doctrinæ mysteriis initiabantur; eadem lege non tenebantur, qui propositum errorem rejiciebant; quo ex genere non paucos esse oportuit. Neque enim fingi potest, nemini propinatum venenum fuisse, qui non statim illud ore avido biberet. Sed occulta artificia in Justinum, Irenæum, & alios hujusmodi præstantissimos viros non cadunt. Eorum libros publicus usus terebat; nec in angulis, sed in clarissima luce & omnium oculis docebant. Quamobrem qui ex altera parte veterem loquendi & sentiendi normam retinebant, hi, cùm nulla esset dissimulandi causa, veritatem non minùs liberè prædicare debuerunt, quàm Justinus errorem. Atque in multis Ecclesiis duo dogmata, duas partes multùm inter se diversas necesse fuit exoriri.

III. Quinetiam errore latius manante necesse fuit ad eas Ecclesias, quæ adhuc integræ erant à mali contagio, hujus rei famam pervenire. Nemo nescit quanta esset his temporibus inter Ecclesias Catholicas necessitudo. Si quid majoris rei statuendum esset; si quod insigne contigisset Martyrium; si qua hæresis exorta; scribebatur ad omnes Ecclesias. Episcopi, etsi Ecclesiæ suæ rebus erant attentissimi, partem tamen curarum in vicinas Ecclesias, interdum in remotissimas, sæpissimè in universam Ecclesiam derivabant. Hinc Clerici de rebus Ecclesiasticis missi ibant & redibant, ubique excepti perhonorificè, & quid ubique ageretur & crederetur testes certissimi. Cùm hanc consuetudinem interPELLASSENT procellæ ab Arianis excitatæ, & exortæ inter ipsos Catholicos suspensiones; eam revocare conati sunt viri longè sanctissimi, in primis Basilii in Epist. nunc 191. quæ est ad Amphilo-chium. Τοῦτο γὰρ ἦν ποτὲ τῆς

Ἐκκλησίας τὸ καύχημα, ὅτι ἀπὸ τῆς πε-
ράτων τῆς οὐκαμένης ἐπὶ τὰ πέρατα, μι-
κροῖς συμβόλοις ἐφοδάζομενοι οἱ ἕξ ἐκά-
στης Ἐκκλησίας ἀδελφοὶ πάντας πατέρας
καὶ ἀδελφούς εὐερισκόν· ὁ νῦν μετὰ τῆς
ἁλλῶν ἀφήρηται ἡμῶν ὁ ἐχθρὸς τῆς Ἐκ-
κλησιῶν τῆς Χρестоῦ, ὃ καὶ πόλεις περὶ-
γραφομένα, ὃ ἕκαστος δι' ὑποψίας ἐχρῆν
τὸν πλησίον. « Hæc enim olim fuit Ec-
clesiæ gloria, ut à finibus orbis ter-
rarum ad alios fines brevibus tesse-
ris, tamquam viatico instructi ex
unaquaque Ecclesia fratres ubique
patres & fratres reperirent: quod
nunc de nobis deprædatus est hostis
Ecclesiarum Christi, ac singulis ci-
vitatibus circumscribimur, & suspe-
ctum quisque proximum habemus.

✕ Hujus inter Ecclesias necessitudinis
& communionis centrum erat Eccle-
sia Romana, quæ ad cæteras Eccle-
sias mittebat, qui auxilium ferrent,
& ad quam cæteræ Ecclesiæ consulen-
di causâ quotidie mittebant. Primum
testatur Dionysius Corinthiorum Epi-
scopus in Epistola ad Soterem, in qua
Romanis gratulatur hanc apud eos
institutam ab ipso religionis exordio
consuetudinem, varia in omnes fra-
tres beneficia conferendi, ac subsidia
quàm plurimis Ecclesiis mittendi, tum
ad egenorum, tum ad fratrum in
metallis laborantium inopiam suble-
vandam. Addit hanc consuetudinem
non modò servatam à Sotere, sed
etiam adauctam, tum muneribus ad
Sanctos largiter & copiosè mittendis,
tum fratribus peregrè venientibus
tamquam filiis perhumaniter susci-
piendis.

Eusebius, qui hoc Dionysii testimo-
nium refert, observat eximiam illam
Romanorum consuetudinem usque ad
persecutionem ipsius ætate factam
viguisse. Eandem disertè commen-
dat Basilius in Epist. 70. quam ad Da-
masum scriptam esse patet. Rogans
Damasum ut perturbatis Orientis re-
bus succurrat, nihil se novi postulare
ait, sed quod beatis olim & Deo di-
lectis viris usitatum & consuetum fuit,
ac præcipuè Romanis. Οἰδαμεν γὰρ μὴ-

μης ἀκολουθία παρὰ τῆς πατέρων ἡμῶν
αἰτηθέντων, καὶ ἀπὸ γραμμάτων τῆς ἐπὶ καὶ
νῦν πεφυλαγμένων παρ' ἡμῖν διδασκόμε-
νοι, Διονύσιον ἐκείνον, τὸν μακαριώτατον
Ἐπίσκοπον, παρ' ὑμῖν ἐπὶ τῇ ὀρθότητι πί-
στεως καὶ τῇ λοιπῇ ἀρετῇ διαπρέψαντα, ἐπι-
σκεπτόμενον διὰ γραμμάτων τὴν ἡμετέραν
Ἐκκλησίαν τῆς Καισαρέων, καὶ παρακα-
λῶντα τὰς πατέρας ἡμῶν διὰ γραμμάτων
καὶ πέμπειν τοὺς ἀπολυτρουμένους ἐκ τῆς
αἰχμαλωσίας τὴν ἀδελφότητα. « Novi-
mus enim ex memoriæ serie à pa-
tribus nostris interrogatis tradita, &
ex litteris etiamnum apud nos as-
servatis edocti, Dionysium bea-
tissimum illum Episcopum, qui &
sincerâ fide & cæteris virtutibus
apud vos enituit, invisisse per litteras
Ecclesiam nostram Cæsariensem, &
patres nostros per litteras consola-
tum esse, ac misisse qui fratres ca-
ptivos redimerent.

Liquet ex iisdem testimoniis quàm
libenter afflictæ Ecclesiæ ad Roma-
nam confugerent. Eiusdem rei pluri-
ma suppetunt exempla, sed quæ, ut-
pote omnibus nota, otiosum sit refer-
re. Uno Irenæi testimonio contentus
ero, quod ad eam rem, quæ in ma-
nibus est, maximè appositum & utile
videtur. Sic igitur loquitur Irenæus
lib. III. cap. iij. num. 2. « Sed quo-
niam valdè longum est in hoc tali
volumine omnium Ecclesiarum enu-
merare successiones; maximæ & an-
tiquissimæ & omnibus cognitæ, à
gloriosissimis duobus Apostolis Pe-
tro & Paulo fundatæ & constitutæ
Ecclesiæ, eam quam habet ab Apo-
stolis traditionem, & annuntiatam
hominibus fidem, per successiones
Episcoporum pervenientem usque
ad nos indicantes, confundimus om-
nes eos, qui quoquo modo, vel per
sibi placentia, vel per vanam glo-
riam, vel per cæcitatem & malam
sententiam, præterquam oportet
colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam
propter potiore principalitatem
necesse est omnem convenire Eccle-
siam, hoc est, eos qui sunt undique
fideles; in qua semper ab his, qui

» sunt undique, conservata est ea quæ
» est ab eis Apostolis traditio.

Ex hoc celeberrimo Irenæi loco
cujus varias interpretationes exami-
nare non est hujus instituti, illud sal-
tem exploratum & certum esse debet,
nec Romanam Ecclesiam quid cæte-
ræ Ecclesiæ, nec cæteras Ecclesias quid
Romana sentiret ignorasse; ac proin-
de nullum errorem sensim ac pede-
tentim obrepere potuisse, sed omni-
bus Christianis, ut suæ cujusque Ec-
clesiæ, ita cæterarum Ecclesiarum fi-
dem cognitam fuisse. Quinetiam noti
omnibus erant varii cujusque Ecclesiæ
ritus & ceremoniæ; cujus rei exem-
plum suppeditat idem Irenæus in
Epistola ad Victorem, quem severiùs
agentem lenire conatur commemora-
tione variarum ejusmodi consuetudi-
num, quas multæ Ecclesiæ non sine
aliarum pace retinebant. Si his in re-
bus varietas non latebat; an latere
potuit in summa religionis, in quoti-
diana Scripturæ & Symboli interpre-
tatione?

Licet itaque argumento Irenæi uti,
& hæreticis objicere arctissimam il-
lam Ecclesiarum inter se & cum Ro-
mana conjunctionem. Si quæ Eccle-
siæ novo errore imbutæ fuissent; si plu-
ribus in Ecclesiis duæ viguissent de re
longè gravissima contrariæ sententiæ;
citò res ad Ecclesiam Romanam per-
ferri debuit, sive ab eis, qui Romam
veniebant, sive ab eis, qui Romam mit-
tebantur. Quòd si initium ab Eccle-
sia Romana novitas habuisset; necesse
fuit hanc doctrinæ mutationem omni-
bus Ecclesiis manifestam fieri, tum
ab his, quos Romam mittebant, tum
ab his, quos Romam venientes excipie-
bant.

IV. Si repugnat, ut error palàm &
apertè prædicatus, nec tamen cogni-
tus fuerit; multò magis, ut cognitus
nullas dissensiones excitaverit. Necesse
fuit profectò omnia gravissimis odiis
& discordiis permisceri, nisi ex duo-
bus æquè absurdis & stultis alterutrum
singamus; vel eos omnes, quibuscum-
que proposita novitas fuit, aut rumo-

re aliquo cognita, libenter manus de-
disse; vel si minùs assenserunt, saltem
cum erroris defensoribus concordiam
& communionem fovisse. Quominùs
suspiciemur omnes omninò errori ces-
sisse, vetat præclarissimus status, quo
tum Ecclesiam floruisse scimus. Adhuc
exstabant infiniti propemodùm Pre-
sbyteri & Episcopi, qui Apostolos aut
eorum discipulos vidissent, cum Justi-
nus animum ad religionis defensio-
nem appulit: plerique Christiani vi-
tam ipsam pro fide profundere para-
ti, exilia & carceres & bonorum jactu-
ras in minimis rebus ducebant. Quo-
modò ergo, qui nec metu nec suppli-
ciis adduci poterant, ut fidem dese-
rerent, ii errore proposito victi omnes
& fracti fidem ab Apostolis acceptam
projecerunt? Multò minùs hæc insa-
nia in eos cadit, qui de nova doctrina
ex solo rumore cognoverunt. Nam
quæ hac viâ perferuntur, cum nuda
& vacua sint artificiis ad persuaden-
dum accommodatis, non satis ha-
bent momenti, ut impressam & in-
sculptam animis sententiam penitus
convellant. Neminem fore arbitror
ex Unitariis, qui tam absurda com-
menta defendat. Eò enim feruntur li-
bentiùs, ut fraternam gratiam & com-
munionem inter Justinum & eos qui
Christum negabant Deum, minimè
dissiluisse dicant. Justini locus pluribus
explicabitur in libro quarto. Sed hîc
paucis demonstrandum communio-
nem in tanta sententiarum varietate
rescindi debuisse.

Si religio, pro qua tot Christiani
quotidie mortem oppetebant, tanti
eis non erat, ut pati non possent eam
absurdis commentis infuscari; saltem
innatus omnibus amor propriæ senten-
tiæ tuenda plurimos ad detestationem
novi erroris accendere debuit. Aut si
Episcopi & Presbyteri minùs officio
functi sunt, nec illud fidei studium hac
in re adhibuerunt, quod toties in re-
pellendis novitatibus declararunt; quis
sibi persuadeat imperitam plebem,
quæ acceptæ à teneris doctrinæ reti-
nentissima est, liberrimam indignatione

in auctores novitatis non fuisse com-
motam?

Ne longius faciam, dissensiones in
hac fidei mutatione longè graviores,
quàm in aliis exemplis nasci oportuit,
triplici potissimum de causâ. 1°. Res
agebatur longè maximi momenti. Pri-
mis sæculis gravissimæ inter Christia-
nos dissensiones de rebus non illis qui-
dem nullius momenti, sed tamen ad
hanc de Christi divinitate quæstionem
levissimis, exortæ sunt. Quid Victorem
inter & Asiaticos ambigebatur? Non
utrum Dominus resurrexerit nec ne;
non quo ritu & modo colendus esset;
sed quo die ejus resurrectionis memo-
ria recolenda. Rejecti & damnati ab
omnibus Ecclesiis Montanistæ propter
nimiam in jejniis indicendis & se-
cundis nuptiis damnandis severita-
tem, propter arrogantiam in jactan-
dis prophetiæ donis, & quibusdam
visis, quæ sibi divinitus offerri dice-
bant. Testatur Justinus non defuisse,
qui cum Judæis ad fidem conversis
communicare nollent, si quas Judaïci
instituti ceremonias cum Christiano
conjungerent. Num, quæso, cum iis-
dem communicassent symbolum fidei
ab Apostolis traditum violantibus &
pervertentibus? Idem dicendum de
iis qui, ut ait Irenæus lib. III. cap.
xj. *propter eos, qui in hypocrisi veniunt,
etiam à fratrum communione se abstine-
bant.* Mendosè illi quidem & stultè;
sed tamen inde perspicitur, quàm
alienum fuerit à primis Christianis
cum aperta impietate communicare,
cùm nonnulli tantum sibi ab occulta
metuerint.

2°. Non ut in aliis de disciplina
controversiis, ita in ista pacis & con-
cordiæ ratio iniri poterat, ut quod
quisque ab Apostolis accepisset, id
pacificè retinendi veniam peteret ac
vicissim daret. Varia disciplinæ institu-
ta ad Apostolos referri poterant: fidei
varietas referri non poterat. Soli Gno-
stici fingeant alia Apostolos publicè
prædicasse, alia nonnullis arcanò tra-
didisse; at hoc commentum cæteris
Christianis invisum & detestatum erat.

3°. Non maximæ sunt contentio-
nes, cùm suam quisque opinionem sic
defendit, ut eam aliis tamquam le-
gem non imponat: secus, ubi hæc ani-
mi moderatio non servatur. Nemo in
hoc genere immoderatio, quàm qui
Platonismum feruntur induxisse. Suum
dogma Justinus, ut communem Ec-
clesiæ fidem tuetur, ac illius creden-
di necessitatem à Christo impositam
pronuntiat. Similiter Irenæus à salute
æterna exclusos, & adhuc veteri dam-
nationis sententiâ obstrictos putat, qui
Christi divinitatem negant. Nihil ergo
paci & concordiæ relictum loci fuisset
inter Sanctos Patres, & eorum, si qui
exstitissent, adversarios.

V. Jam verò nullas exstitisse de
Christi divinitate dissensiones, præter-
quàm quod magnâ ex parte perfectum
ex his quæ de consensu Ecclesiarum
dicta sunt, multis adhuc argumentis
demonstrari potest. Si duæ in Ecclesia
partes aliquandiu viguissent, ac tan-
dem post multas dissensiones veritas
Platonismo succubuisse; fieri non po-
tuit, quin multa exstarent tum certami-
nis, tum victoriæ monumenta. At nul-
lum omninò vestigium indagare possis,
nec eorum, qui in stabiliendo Plato-
nismo elaboraverunt, nec eorum, qui
commisso cum istis prælio superati sunt.

Satis multa de Justino cæterisque
Patribus memoriæ prodita; nec eo-
rum merita in tenebris jacuerunt. Sed
mirum inter labores ab eis pro Eccle-
sia susceptos minimè perhiberi, quæ
contra divinitatis Christi obtrectato-
res tam strenuè, tamque ex sententia
gessere. Eusebius, qui in hoc genere
curam omnem industriamque con-
sumsit, an improbè dissimulasset, aut
omisisset imprudens, si quid ab eis eâ
de re aut scriptum enucleatè, aut præ-
clare factum fuisset? Quinetiam in eo-
rum libris nulla cum Episcopis & Pre-
byteris Ecclesiæ, levissima cum pau-
cis & obscuris hæreticis eâ de re con-
tentio. Justinus, qui tot Ecclesiarum
mores & fidem oculis suis viderat, ad-
eò nullam moram invenit, dum Chri-
sti divinitatem prædicat, ut omnes

Lib. III.
cap. xviii. &
xix.

Dialog. n.
48.

huic dogmati assentiri testetur, præter nonnullos, qui Christum ex Maria & Josepho natum fingeant. Nulla ergo illi cum Apostolicæ doctrinæ defensoribus contentio, sed tantum cum paucis impii erroris sectatoribus. Idem dicendum de Irenæo, Clemente, & Tertulliano, qui, cum hoc dogma, ut à Christo & Apostolis traditum defendant, justissimæ iracundiæ non pepercissent, si multos Episcopos ac Presbyteros, multas Ecclesias ab hac doctrina scissent abhorrerent. Sed tam levis fuit eâ de re contentio, ut Irenæus ceteras quidem hæreses omnibus vestigiis persequatur, in Ebionitis autem leviter moretur. Apud Clementem, Tertullianum, & Origenem vix unum aut alterum locum contra eandem hæresim reperiatis. Hinc Lactantius, postquam de Christi ex Patre generatione disseruit, sic transit ad temporariam ex Virgine: *Dixi, inquit, de nativitate prima breviter, ut potui. Nunc de secunda, quoniam controversia est in ea maxima, latius differendum est, ut veritatem scire cupientibus lumen intelligentie præferamus.* Non modò ergo Scriptoribus Ecclesiasticis propositum non fuit novam de Christi divinitate doctrinam animis inferere; non modò controversiæ inter Ecclesias Catholicas nullæ eâ de re exortæ sunt; sed etiam multò acrior fuit de humanitate, quàm de divinitate dissensio: nec ulla ferè obscurior fuit hæresis, quàm quæ divinitatem Christi negabat; quippe cum eam Sancti Patres, non exquisitis argumentis & longâ disputatione, sed strictim & quasi prætereuntes refellant.

Non faciliùs invenias qui stylum arripuerint ad veritatis defensionem, & Platonismo aditum intercludere conati sint. Multos libros commemorat Eusebius, quorum ignoti parentes; sed eos, propter doctrinæ cum cæteris similitudinem, à Catholicis scriptos judicat. Nullum omninò recenset, qui novum Platonismum oppugnaret. Atque etiamsi hujusmodi libri temporum injuriâ, vel hominum

improbitate periissent; saltem eorum Auctores perhiberi, & regnante per totum orbem Platonismo, sempiternâ ignominiâ inuri oportuit.

Præterea cum nullum discordiæ genus aut ad iracundiam vehementius, aut ad diuturnitatem obstinatius esse potuerit, quàm hæc de Christi divinitate inter Episcopos, inter Ecclesias controversia; non dubium, quin præstantissimi illi viri, qui doctrinam ab Apostolis acceptam novitati opposuerunt, & vivi plurimos sibi affixos habuerint, & mortui non pauciores constantiæ & virtutis hæredes. Quamobrem prodeunte Paulo Samosatensi, annis post Victorem circiter sexaginta, necesse fuit adhuc exstare non paucos hujusmodi homines. At Paulus, nec in Oriente nec in Occidente præsidium ullum reperit, sed ab omnibus magno consensu excommunicatus. Quinetiam sæculo tertio ineunte, nullum vestigium exstabat hujusmodi veritatis defensorum, ne in eorum quidem memoria, quibus ea res magno usui esse poterat. Prodiit, sæculo secundo exeunte, Theodotus Coriarius, qui Christum ex Virgine genitum fatebatur, sed Deum negabat. Accessit eodem ferè tempore Artemon ejusdem hæresis adstipulator, & parvam illam sectam auxit, sic tamen ut semper numerabilis foret. Si qua fuisset in Ecclesia de Christi divinitate dissensio, eam oculis suis viderant tum Theodotus & Artemon, tum eorum discipuli, quos contra scribebat sæculo tertio ineunte eximius apud Eusebium Scriptor, quem Caium Presbyterum fuisse discimus ex alio apud Photium Scriptore. Hi tamen non, ut Sociniani, Justinum primum fuisse fingeant, qui Verbum in uterum Virginis descendisse docuisset; non Platonismum à Tatiano, Clemente, & Irenæo inductum, non fidem Apostolicam sub Victore exaruisse querebantur; sed *predicationis quidem veritatem custoditam esse, usque ad Victoris tempora; à Zephyrini autem temporibus, qui Victori successit, adulteratam fuisse dicebant.*

Tenet

Euseb.
lib. V. cap.
xxviii.
Phot. cod.
48.

Euseb. ibid.

Tenet eos idem Scriptor in apertissimo mendacio, dum Victorem in suis numerant; & Theodotum sectæ parentem ab eo excommunicatum demonstrat. Sed quia fatebantur usque ad Victorem, id est, usque ad annum 200. summum fuisse inter Christianos consensum; ex eorum mendacio illud verum ac certi deducitur, varietatem sententiæ, quam Platonismus afferre debuerat, ne iis quidem notam fuisse, quorum plurimi intererat eam Catholicis objicere, & mutationis initia certius indagare.

Patronos tamen sibi adsciscunt Sociniani Theodotum & Artemonem, eorumque discipulos, in quibus reliquias Apostolicæ doctrinæ resedisse dicunt. Sed in his nihil reperias, quod defensionem veritatis redoleat. Nam 1°. Delebant ex Scripturis, quidquid pertrahi ad errorem non poterat. Hinc eorum exemplaria, teste apud Eusebium eodem Caio, non solum ab iis, quæ Catholicorum manibus terebantur, sed etiam inter se plurimum discrepabant; ita ut alia essent Theodoti, alia Asclepiodoti, alia Hermophili, alia Apollonidis. At Scripturarum interpretatio vendicanda erat, non impiæ eis manus inferendæ. Hæc autem hæreticorum audacia, & difficultatem eludendæ Scripturæ, & Ecclesiarum de ejus interpretatione consensum demonstrat. 2°. Hæc hæresis, nec latè propagata est, & citò exaruit; ac ita ad nihilum recidit, ut eam non multò post, quasi jam in tenebris jacentem, Paulus Samosatenus renovasse dicatur. At necesse fuit Justinii, & aliorum Platoniorum adversarios in omnibus Ecclesiæ partibus diu vigere. 3°. Denique Sociniana commenta penitus evertunt Artemonitæ, cum summum inter Christianos consensum usque ad Victorem fuisse confitentur.

Ex his concludimus vel nihil omnino mutationis accidisse Catholicæ fidei, vel si quid acciderit, non modò Ecclesias omnes ab avita pietate ad novum errorem tacito quodam fœ-

dere defecisse; verum etiam inter se & cum ipsis hæreticis constituisse, ut posteris memoriam tam insignis eventus, & modorum atque artium, quibus perfectus est, cognitionem eriperent. Imò necesse est tanta oblivio omnes ceperit non Catholicos solum, sed etiam hæreticos, ut, cum tanta mutatio facta esset, quanta maxima fieri possit, inter utrosque tamen conveniret Catholicam doctrinam usque ab Apostolorum ætate intaminatam perseverasse.

VI. Videbitur fortè Synodus Nicæna magis idonea, quæ novam induxisse doctrinam dicatur; propterea quòd in Concilio & post Concilium exortæ sunt dissensiones. Sed quæ de secundo sæculo dicta sunt, quarto mirificè congruunt, & si quod aliud mutationi tempus assignetur, eidem pariter congruent. Quæro enim utrum novum loquendi genus induxerint Nicæni Patres, an sententiam usitati sermonis mutaverint. Primum dici omnino non potest. Quod enim decreverunt Christum ante sæcula genitum, & lumen de lumine, id Arianorum ipsorum usu contritum fuit: exstant eorum formulæ, quæ rem in ambiguo non relinquant. Consubstantialiale antiquis Patribus usitatum fuisse confessus est Eusebius. Nulla ergo in verbis immutatio. Multò minùs in ipsa sententia. Quis enim immutari potuit sententia, verbis non mutatis? Si Christus ante Synodum Deus verus non sine metaphora dicebatur; an potuit his vocibus, postquam à Synodo pronuntiatæ fuerunt, novus sensus accedere? An addita *Consubstantialis* vox insitas omnium animis ideas delevit? At hanc vocem obscuram esse Unitarii queruntur. Quis autem sanus crediderit obscurâ voce, id est, quæ claram & distinctam ideam non affert, impressas vulgi & sacerdotum animis ideas emotas fuisse, & universas gentes ab ea doctrina, quam divinitus traditam tenebant, ad novam & inauditam summo consensu traductas fuisse?

Sed iniqua de Synodo Unitariorum iudicia vel una observatio refellere possit. Constat enim hanc vocem fancientibus id unicè propositum fuisse, ut Arianos, qui Scripturæ ac Symboli & Traditionis testimonia ad metaphoras detorquebant, arctiùs constringerent. Si Athanasius, à quo hæc discimus, non satis locuples testis; saltem Semiarianis credatur, qui, quamvis Consubstantialia rejicerent, factum tamen Synodi probarunt, & necessitati hæresis refellendæ tribuerunt. Sic enim eorum sententiam refert Hilarius lib. de Synod. num. 81. « Tertiò » etiam, inquit, hæc causa improbandi Homusii commemorata à vobis » est, quia in Synodo, quæ apud Nicæam fuit, coacti Patres nostri propter eos, qui creaturam Filium dicebant, nomen Homusii indidissent, » quod non recipiendum idcirco sit, » quia nusquam reperiretur.

Ipsi etiam Ariani probè viderunt hanc vocem nihil aliud agere, nisi ut metaphoram à testimoniis de Christi divinitate excluderet. Id Ambrosius demonstrat lib. III. de Fide cap. xv. pag. 518. « Nam quid est aliud, inquit, cur *ὁμοούσιον* cum Patre nolumus Filium dici, nisi quia nolunt » verum Dei Filium confiteri? Sicut » Auctor ipsorum Eusebius Nicomedienſis Epistolâ suâ prodidit, dicens: » Si verum, inquit, Dei Filium & increatum dicimus, *ὁμοούσιον* cum Patre incipimus confiteri. Hæc cum » lecta esset Epistola in Concilio Nicæno, hoc verbum in tractatu fidei » posuerunt Patres, quia id viderunt » adversariis esse formidini; ut tamquam evaginato ab ipsis gladio ipsum forum nefandæ caput hæreseos amputarent.

Novitas igitur Synodo Nicænæ affingi non potest, nisi demonstretur, Christum, antequam Synodus haberetur, verum Deum dici non solere, & testimonia Scripturæ ad metaphoras revocari solere. Si quis hac in re dubius hæreat, testimonium petere potest ab ipsis Arianis, qui & Christum

Deum, ac Dei Filium dicere non dubitarunt, & Scripturæ testimonia ac ipsum Symbolum citrà metaphoram ullam usurpari testati sunt, ut cap. vj. demonstratum est.

Nihil profunt Synodi obtrectatoribus excitati ab Arianis sive in Concilio, sive post Concilium motus. Ac in Concilio quidem patroni & fautores Ario plurimi esse debuerunt, si Ariana opinio ante Concilium in Ecclesia viguisset. Hanc enim doctrinam Episcopi omnes vel saltem plerique domo attulissent, eamque saltem aliquandiu defendissent, antequam in contrariam opinionem abirent. At Arianorum fautores ne Philostorgius quidem plures numerat, quàm duos suprâ viginti. Atque hi quale auxilium Ario fuerunt? Non obstant quominus ejus errores anathemate feriantur: non queruntur novam doctrinam antiquæ ruinis superstrui: non obsistunt consubstantiali, ut pernicioso errori, sed ut obscuræ & incommodæ voci, ac nescioquas perpeſſiones in divinam naturam inducenti. Qui sic se gerunt, non aperti veritatis defensores habendi sunt, quales plurimos esse oportuit, si quid novi inductum fuisset, sed callidi sectatores & adſtipulatores erroris.

Post Synodum graviores dissensiones consequutæ, sed quæ perpetuitatem magis fidei demonstrent, quàm novitatis suspicionem injiciant. Nam primò quandiu Constantinus Imperator vixit, nemo consubstantialia apertâ fronte oppugnare ausus est; ejus defensores in invidiam fictis criminibus vocati; at ipsa formula Nicæna omnium Ecclesiarum plausu & gratulatione celebrata est, ut ex Eusebio minime suspecto scriptore discimus. In quo quidem quærendum est, quomodo in tot Ecclesiis totque remotissimis nationibus nemo exstiterit, qui refragaretur novitati. Non multi ex Occidente Episcopi Nicæam venerunt: hi ergo, ubi domum rediere, quibus artibus & modis & collegarum suorum & populorum animos sic pertractarunt, ut moram eis nemo prorsus afferret?

Arianis animi sub Constantio & vires accessere, ac totam Ecclesiam gravissimis dissidiis incenderunt. Sed hæc contentiones nimium serò venerunt: tunc pugnandum erat, tunc reclamandum, cum formula Nicæna ad omnes Ecclesias deferretur. Deinde verò nihil prorsus factum ab Arianis, quod veritatis defensionem redoleat. Nam si antiquam fidem defendissent, hæc clarè & apertè exponenda & propugnanda erat: error totis viribus opprimendus: demonstrandum erat, quomodo Nicæni Patres venenum toti orbi propinassent. At Ariani suum omne præsidium in dissimulatione constituunt: vicisse sibi videntur, si quæ latebræ concedantur, in quibus delitescant: nihil in Synodum, nihil in Alexandrum contumeliosè dicunt, nihil de Ario honorificè audent effutire. Si quid ergo Synodus induxit novi, necesse est omnium animos non solum novâ fide, sed etiam veteris oblivione ita imbuerit, ut & Catholici, & ipsi Ariani, quorum maximè intererat rem pernoscere, numquam in Ecclesia quidquam aliud creditum aut prædicatum fuisse meminissent.

VII. Argumentis hætenus adhibitis novum pondus adjiciunt sectæ cum Ecclesia de Christi divinitate consentientes, quæ, etsi veritatem nefariè corruerunt, testes sunt tamen incorruptissimi veritatis. Antiquissima illa hæresis, quæ Christo carnem detrahebat, ut tanto Deo prorsus indignam, sub ipsis Apostolis nata, sæculo secundo latè propagata est, ac in plures variasque sectas divisa, erroris nidos plurimis in locis posuerat. Etiam si igitur Philosophi Christiani Ecclesias omnes Platonismo suo imbuisent, nec ullum reliquissent Apostolicæ doctrinæ vestigium; aliud eis opus non minoris negotii tentandum fuit, ut multiplicem illam sectam ad oblivionem doctrinæ à majoribus acceptæ pariter adducerent. Minimè flexilia ad cæcam obedientiam hæreticorum ingenia: quotidie inter eos rixæ & contentiones; vixque prima sectæ elementa con-

fervant. Hinc Tertullianus adv. Valentinianos cap. iv. « Nusquam jam, » inquit, Valentinus, & tamen Valentiniani, qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriam Valentini integrâ custodiâ regularum ejus consolatur. Quomodo igitur hujusmodi sectæ, quæ & inter se & cum Catholicis capitali odio pugnabant, novo errore proposito, inimicitias omnes & contentionis studia deposuerunt? His autem superatis restabant Nazaræi & Montanistæ, qui, cum levissimis de causis à Catholicis dissiderent, quomodo Ecclesiæ absurda & incredibilia docenti crediderunt, cui facilia & justa præcipienti non parebant? Mirum sanè de Montanistis, qui Catholicos tam arroganter præ se spernebant; multò magis de Nazaræis, quorum Judaïci instituti studiis mirificè quadrabat Christum simplicem hominem ex virgine genitum dici; quippe cum hæc opinio nihil Christianæ legi multò præstantius, quàm Judaicæ relinquat.

Præter has sectas aliæ exstabant Concilii Nicæni tempore, partim tertio sæculo exortæ, partim quarto in eunte, & sub ipsum Concilii tempus. Novatiani & Donatistæ, qui Ecclesiam universam communionem cum lapsis pollutam dicebant, multò id magis dixissent, si novitas in re maximi momenti comprobata & sancita auctoritate Concilii Oecumenici fuisset. Sæpe luserant operam Donatistæ in accusando Cæciliano: locus erat præclarissimus redintegrandi criminis, si is novo errori in Concilio Nicæno manus dedisset. Sed hi quoque novitatis æstu abrepti sunt. Idem dicemus de Colluthianis & Meletianis, à quibus Episcopi Alexandrini tot molestiis conflictati sunt. Sed imprimis Quartodecimani & Audiani ad refellendos Nicænæ Synodi obrectatores appositum, qui, cum Synodi decreto de Paschate audacter restiterint, nullam formulæ fidei moram attulerunt.

Ex his patet nullum tempus fabulose mutationi assignari posse, quin

multæ cum Ecclesia consentientes sectæ reperiantur. Sive enim hunc eventum ad Synodum Nicænam rejicias; habes Nazaræos, habes Gnosticos, habes Montanistas, Novatianos, Donatistas, & alios hujusmodi. Sin autem ad secundum, aut etiam ad primum sæculum regrediaris; jam tum Nazaræi Christum fatebantur esse Verbum illud, per quod omnia creata: jam tum Gnostici de Christi divinitate tam magnificè sentiebant, ut eam negarent cum carnis humilitate conjungi potuisse.

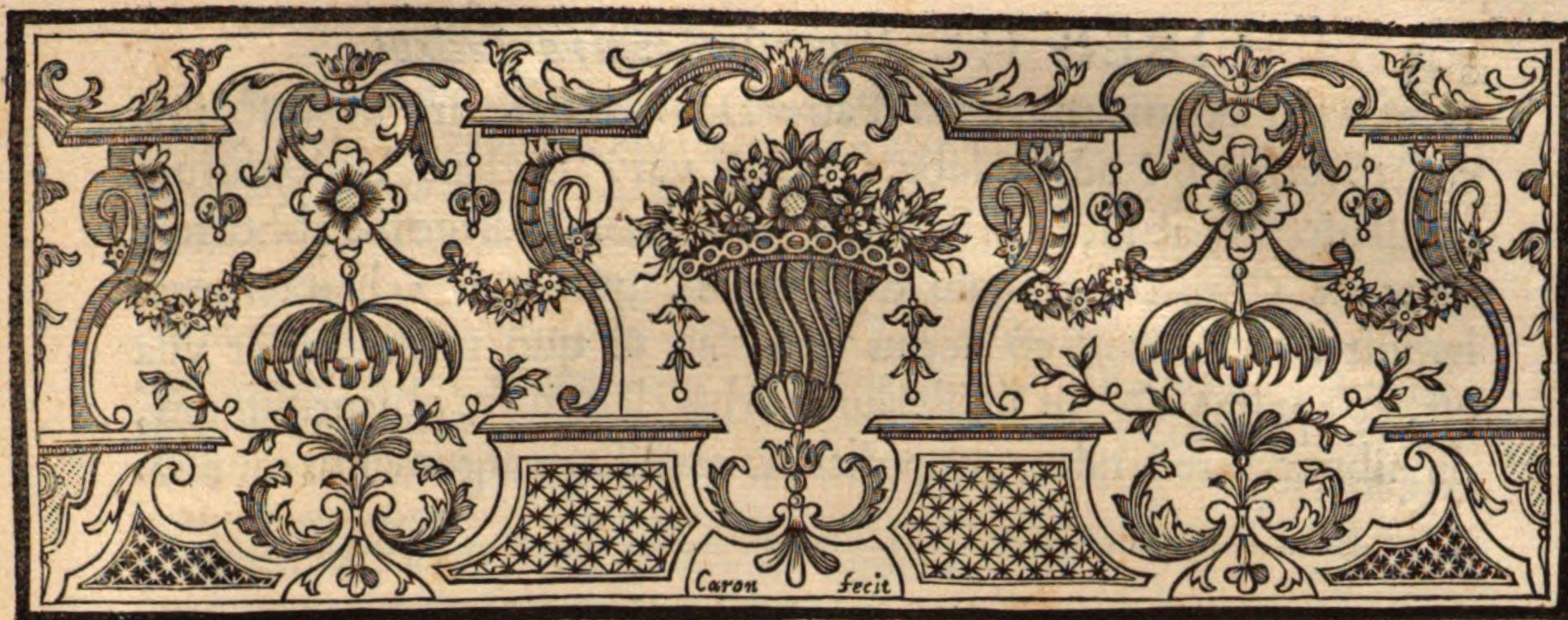
Auctores *Irenici Irenicorum & Platonismi Retecli* libenter initia mutationis repetunt ab ipsis Gnosticis: hos enim fucum fecisse Justino, Justinum cæteris Christianis. Sed semper eadem quæstio redit, quomodo cæteras sectas in errorem suum pertrahere, quomodo in omnibus Ecclesiis memoriam Apostolicæ doctrinæ delere potuerint. Quinetiam eò difficilior fuit hujusmodi errorem omnibus Christianis inurere, quòd ab hæreticis profectus omnium flagrasset odiis, ac fundamentum & veluti solum fuisset alterius erroris, quo ducti hæretici carnem Christi rejiciebant.

VIII. Etiam si non aliunde constaret de fidei perpetuitate, etiam si columna & firmamentum veritatis ab errore concuti posset; his certè argumentis adeo in promptu est idem semper in Ecclesia creditum fuisse, ut nihil certius & exploratius in humanis rebus reperiri possit. Rectè observant viri peracuti, etsi ex omnibus certis & exploratis rebus certissimæ existimari solent, quæ demonstrationibus præsertim mathematicis continentur,

facta esse tamen plurima, quæ animi persuasionem interioriorem quodammodo & medullis propiorem efficiant, quàm mathematicæ demonstrationes. Nemo vitæ suæ timeat, si eam amissurus sit, ni vera sint, quæ constanti omnium famâ nuntiantur, velut cum totâ Europâ vulgatur Regem aliquem obiisse. At fortè non multos mathematicos reperias ita in principiis suis obfirmatos, ut sponsonem vitæ suæ facere malint, ni vera sint quæ demonstrarunt, quàm ni ejusmodi facta constent. Unde tam certa in ejusmodi factis animi persuasio, cui ne minima quidem erroris suspicio ac formido possit intercidere? Hoc principio tota nititur, fieri omnino non posse, ut si mors aliqujus Regis falsò nuntiata esset, mendacium non plurimi deprehenderent; multò minùs, ut cognito tacerent, ac tot hominum millia partim in mentiendo, partim in dissimulando consentirent, quamvis vera dicere multorum interesset, mentiri & dissimulare perpaucorum.

Qui novam de Christi divinitate doctrinam secundo aut quarto sæculo inductam volunt, res eis multò absurdiores fingendæ sunt, ut explicent, quomodo in ea religione, in qua vitam pro doctrina Apostolica dulce & decorum est profundere, novus error, in re maximi momenti, antiquæ doctrinæ ruinis, nemine reclamante, nemine erroris artificibus obstante, imò nemine novitatem animadvertente, superstructus fuerit, ac non solum omnibus Ecclesiis, sed etiam plurimis sectis Ecclesiam damnantibus & ab Ecclesia damnatis impositus.

DIVINITAS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Manifesta in Scripturis & Traditione.

LIBER TERTIUS.

*In quo Christi divinitas demonstratur ex perpetuis,
contra Judæos, Ethnicos & Hæreticos,
controversiis.*

ARGUMENTI genus, quod in hoc tertio libro pertractatur, id habet commodi, ut breviter ac dilucidè, quid Scriptores Ecclesiastici senserint, quid universa Ecclesia crediderit, uno veluti in conspectu omnium oculis exponat. Nam cùm hoc mysterium semper oderint Judæi, riserint Ethnici, Hæretici variis artibus eludere conati sint; nihil accommodatius ad veritatis investigationem, quàm quidnam illud sit, de quo tantâ contentione certatum est, diligenter explorare. Atque in hoc quidem genere tanta lux affulget evidentia, ut etiamsi ejusmodi controversiarum summa tantum fastigia consideres, in promptu tamen sit, Christum ne Deum quidem appellari & adorari potuisse, nisi non modò verus

Deus, sed etiam unus cum Patre Deus crederetur. Si verò ipsa controversiarum adyta subeas; tùm verò sordent Unitariorum cavillationes, ac luce clarius est à metaphoris & allegoriis abhorre hanc de Christi divinitate doctrinam, quæ quò vehementiores habuit adversarios, eò acrius defensa; & quò incredibilior visa est, eò constantius, ut mysterium verbis clarum, re obscurissimum, omnibus ad credendum proposita, & certissimis argumentis munita.

CAPUT I.

Demonstratur Christum adorari & Deum appellari non potuisse, nisi verus & unus cum Patre Deus crederetur.

I. Si Christiani rei create nomen & cultum Dei tribuissent, numquam potuissent sese ex Judæorum argumentis expedire. II. Perabsurdè Ethnicos oppugnassent. III. Veterum Patrum magnifica de Dei nomine sententia, summus rei create contemptus. IV. Pugnant cum rei create cultu adhibita adversus Gnosticos argumenta. V. Iisdem rationibus demonstratur unica & singularis in tribus personis substantia.

I. **Q**U I Christum pro simplici homine apud primos Christianos, aut saltem pro re create apud Ecclesiasticos Scriptores habitum volunt fuisse, hi prorsus ignorant, quæ primis sæculis fuerit rei Christianæ ratio, quæ veterum Christianorum in religionis defensione principia. Cùm enim constet Christum semper adoratum fuisse & Deum appellatum, cùmque nec Ariani, nec Sociniani contra rem adeo testatam venire ausi sint; ut certò pateat hunc illi honorem deferri non potuisse, nisi verus Deus & Patri consubstantialis haberetur, satis est veteres illas contra Judæos, Ethnicos & Hæreticos controversias primis labris degustare.

Quòd spectat ad Judæos, nota omnibus est eorum de Dei singularitate sententia, cujus tum maxime tenaces fuere, cùm Christiana religio prodiret. In hoc Judaicum institutum Josephus plurimùm commendat lib. II. contra Appionem, quòd, cùm inter Philosophos tam multæ exsistant de Dei natura controversiæ, mirificus sit

eà de re apud Judæos consensus, nec quisquam à communi doctrina recedat. Quis igitur non miretur Apostolos & discipulos Domini non solum ab hoc præclarissimo discessisse instituto, sed etiam, ut alios ab eo abstraherent, tot adiisse pericula, tot labores suscepisse? Oderant Christianos Judæi, & atrocius multò quàm ipsi Ethnici vexabant: sed eorum furor pietatis & religionis studium videri debuit, si eò spectabat, ut Dei nomen soli vero ac summo Deo vendicarent. Nec sanè video quomodo à Judæis hac in re non victi & profligati fuissent Christiani: quod enim Ethnicis objicere solebant Judæi nomen & cultum Dei in rem creatam transferri non licere, id in Christianos optimè quadrasset, si simplicem hominem aut creaturam Deum appellassent & coluissent. Atque etiamsi hujus novitatis probabilem aliquam rationem attulissent; illud saltem negare non potuissent Christiano instituto longè Judaicum esse præstantius. Ex duobus enim institutis, quorum alterum supe-

ratis omnibus rebus creatis animos ad Deum evehit, alterum in rei creatæ cultu inhæret, & in eam credendo & sperando ad Deum pervenit, illud profectò longè præstantius, quod rem creatam floccifacit, nec ejus beneficiis indiget. Itaque etiamsi lex Christiana gravioribus Mosaicæ legis oneribus Judæos levasset; multò plùs eis decedebat ornamentis, quàm accedebat commodi. Amittebant enim præstantissimæ rei possessionem, quam hætenus soli in toto terrarum orbe retinuerant, unius Dei cultum nullâ superstitione, nullâ rei creatæ adoratione permixtum. Hæc autem rem creatam colendi, & in eam credendi ac sperandi necessitas, quam Christiana lex imposuisset, onus multò gravius videri debuisset, quàm molestiora quæque Judaica instituta.

II. Si ad Ethnicos veniamus, non minùs erit incommodi in eo rei creatæ cultu, quem antiquæ Ecclesiæ affingere coguntur Unitarii. Impressum enim & insculptum fuit omnibus Christianis hoc commune principium, Dei nomen & cultum nefas esse in rem creatam transferre. Hoc veluti elemento uti solent, quò & Philosophos summæ rerum ignorationis arguant & Christianæ religionis præstantiam demonstrent. Philosophos exagitat Paulus, quòd rei creatæ potius quàm Creatori fervirent. Redigit in memoriam Galatis, quomodo olim ignorantibus Deum, iis, qui naturâ non sunt Dii, serviissent. Similiter Thessalonicensibus, quomodo conversi essent ad Deum à simulacris servire Deo vivo & vero. Concilient Unitarii hæc Pauli principia cum simplicis hominis cultu: eò enim rem redigunt, ut secum Paulus palàm & apertè pugnet, & Christianis miserum in modum illudat. Præclarè cum eis agi existimat, quòd à falsis diis ad vivum & verum conversi fuerint: eos tamen eadem superstitione obstrictos detinet, si Christus, ad cujus cultum eos adduxit, nec naturâ Deus, nec Deus vivus ac verus. Quomodo in Philosophis tam

acriter reprehendit, quod ipse instar præclari facinoris admittit, servum se simplicis hominis declarans, ac aliis præcipiens, ut eidem serviant? *Domino Christo servite*, Coloss. iij. vers. 24. Miserrimam conditionem existimat hominum iis, qui naturâ non sunt Dii, servientium; idem tamen simplicem hominem Deum super omnia benedictum in sæcula, magnum Deum & Salvatorem, Deum in carne manifestatum appellat: ad eum omnia referri præcipit, eumque super omnia diligendum, ac non solum ab hominibus, sed etiam ab Angelis adorandum docet.

III. Eodem principio stabant Christiani omnes; quod quidem animadverti potuit in Actis Sanctorum Martyrum. Tùm cum falsos Deos detestantur, Christum suum Deum esse liberimâ voce declarant. Religionis defensores tanto in pretio habent Dei nomen; sic contemnunt quidquid creatum est; sic Philosophos castigant ob cultum rei creatæ, ut ejusdem ipsi vitii sine stultitia accusari non possint.

Quid de Dei nomine sentiat Justinus Martyr his verbis declarat: *Τὸ Θεὸς προσαγόρευμα ἐκ ὀνόματός ἐστιν, ἀλλὰ ὡς ἀγαπᾷται διὰ τὴν ἐξουσίαν τῆς φύσεως τῆς ἀνθρώπων οὐδὲν ἔχει.* « Hæc, Deus, « appellatio non est nomen, sed rei « non enarrabilis insita hominum naturæ notio. » Dei nomen Theophilus Antiochenus non magis ejus ministris communicari licere existimat, quàm Regis nomen Præfectis & Ducibus. *Καὶ γὰρ αὐτὸς, ὅς ἐστι ὑπὲρ πάντων τεταγμένος, καὶ βούλεται βασιλεὺς καλεῖσθαι.* *Τὸ γὰρ βασιλεὺς αὐτῷ ἐστὶν ὄνομα καὶ ἐκ ἄλλων ἐξόν ἐστι τὸ καλεῖσθαι ὡς ἐδὲ προσκυνεῖσθαι, ἀλλ' ἢ μόνον Θεῷ.* « Nam & ipse (Rex) quos sub « se præfectos habet, eos reges appellari non vult. Est enim Rex ejus « nomen; nec alium quemquam ita « vocari fas est; ita nec adorari nisi « solum Deum. » Docet Clemens Alexandrinus secundo Decalogi præcepto interdictum esse, ne frustra assumatur *magnifica Dei potentia, id est, ejus nomen, neve hac appellatio trans-*

Apol. 2.
n. 6.

1. ad Autol.
n. 11.

Strom. 5.
pag. 587.

Rom. j. 25.

Gal. iv. 8.

1. Thess. j.
16.

Cap. iv.

feratur ad res creatas. Tertullianus lib. II. ad Nat. sic loquitur de Dei nomine. « Quod si nomen istud, inquit, » proprium divinitatis & simplex, nec » interpretatorium in illo Deo; repre- » hensum in cætera quæ deos vultis, » docete etiam qualitatis inter illos » esse consortium, ut jure consistat col- » legium nominis communione sub- » stantiæ. » Similiter Lactantius deo- rum defensores hoc argumento pro- fligat, quod si dii æquales sint, sum- mam confusionem consequi necesse sit; sin autem inæquales, hoc nomine prorsus indigni sint. « Si universi pares » non sunt, inquit lib. I. cap. iij. non » igitur dii omnes sunt. Nec enim » potest idem esse quod servit & quod » dominatur.

Ad magnificam illam de Dei nomi- ne sententiam accedebat summus rei creatæ contentus. Quidquid enim creatum, id corruptioni & mutationi obnoxium, ac proinde Dei nomine indignum censebant. Platonem Justi- nus exagitat, quod, cum unum Deum teneret, atque hanc doctrinam in Ægypto ex Mosis fontibus hausisset, alios tamen, quos creatos fatetur, ei adjunxerit. Contendit hos deos Pla- tonis, si modò creati sunt, corruptio- ni obnoxios esse, quia quidquid crea- tum est, id, ipso fatente Platone, ob- noxium corruptioni. Similiter Athe- nagoras de diis: *Εἰ γὰρ γεγονάσιν οὐκ ὄντες, ὡς οἱ περὶ αὐτῶν θεολογούντες λέγουσιν, ἔκ εἰσιν. Ἡ γὰρ ἀγέννητόν τι καὶ ἔστιν αἰδίον· ἢ γέννητόν, φθαρτόν ἐστι.* « Si » cum non essent, inquit, facti sunt, » ut dicunt qui de ejusmodi diis di- » sputant, nulli sunt. Vel enim increa- » tum quid & æternum est; vel, si » creatum, corruptioni obnoxium. » Sic etiam Tertullianus lib. II. ad Nat. cap. iij. « Et si institutus est mundus, » inquit, habendo initium habebit & » finem. Quod aliquando non fuit » ante initium, & quandoque non erit » post finem, non capit utique Deus » videri carens substantiâ divinitatis, » id est, æternitate, quæ sine initio & » sine fine censetur. » Pluribus refe-

rendis supersedeo; neque enim ve- reor, ne quid dissensionis hac in re objiciatur.

His rationum momentis non solum fabulosos deos refellebant, sed etiam verum Deum Philosophis cognitum negabant, propterea quod alios ei ad- junxissent. Cujus rei testis esse potest Origenes, qui dictitanti Celso cognitio- nem Dei propriam non esse Christia- norum, sed eis communem esse cum Philosophis, ac in primis cum Plato- ne, sic respondet lib. II. « *Ὅτι εἰ ἦν ἀληθὲς καὶ Θεὸς κατ' ἀλήθειαν εὗριτο Πλά- τωνα, ἢ πῶς τῷ ἑλλήνων, ἐκ ἄλλοι π' ἔσε- ρον ἢ Θεὸν ἐγάλαν, καὶ προσεκύναν, ἢ τοι- τετον καταλίποντες, ἢ συμπαραλαμβάνοντες τὰ μὴ συμπαραληπτὰ τῷ τοιούτῳ Θεῷ.* » Quod quidem si verum esset, » ac Deus Platoni aut Græcorum ali- » cui inventus reverâ fuisset; non sanè » aliud quidquam colerent, aut Deum » appellarent & adorarent, aut hunc » reliquentes, aut unâ cum eo assu- » mentes, quæ cum tali Deo nefas » assumi.

Quis sibi persuadeat imbutos his principiis Scriptores ad rei creatæ cul- tum adduci potuisse? Non solent ho- mines eò impudentiam perducere, ut quæ ipsi palam & apertè committunt, ea in adversariis audacter exagitent. Quid autem à Scriptoribus nostris in Philosophos dictum, quod non facil- limè in eos referri posset, si Chri- stum, quem colebant & Deum voca- bant, increatum & æternum Deum non credebant? Vitio eis verti pote- rat, quod magnum Dei nomen ad rem creatam abjicerent; idem poterat ob- jici quod ipsi diis Platonis objiciebant, Christum, etiamsi Dei beneficio im- mortalis sit futurus, suâ tamen naturâ obnoxium esse mutationi & corruptio- ni: exprobrari denique poterat Dei ignoratio, ut qui non eum solum co- lerent, sed rem creatam ei adjunge- rent. Numquam profectò credam exi- mios illos viros aut ita desipuissè, ut quæ in adversarios sic jaciebant, ea in se rejici posse non viderent; aut, si videbant, ita impudentes fuissè, ut adversarios

Exhort. n.
20. & 21.Legat. n.
11.

adversarios his argumentis ferire non dubitarent.

IV. Similia ferè argumenta suppetat vetustissima Gnosticorum hæresis, qui, cum duos deos inducerent, alterum verum, alterum verbo tenus Deum, & omnibus divinitatis notis vacuum, iisdem argumentis, ac ipsi Ethnici, vapulabant. Hinc tot locis demonstrat Irenæus nemini tribuendum Dei nomen, nisi qui verè sit Deus. « Neque igitur Dominus, inquit lib. III. cap. vj. num. 1. neque Spiritus Sanctus, neque Apostoli eum, qui non esset Deus, definitivè & absolutè Deum nominassent alioquando, nisi esset verè Deus. » Sic etiam Tertullianus, ut duos Marcionis deos refellat, statuit Deum dici non posse, nisi cui omnes divinitatis notæ congruant. » Deum autem ut scias, inquit lib. I. cap. iij. unum esse debere; quare quid sit Deus, & non aliter invenies. Quantum humana conditio de Deo definire potest, id definitio quod & omnium conscientia agnoscat, Deum summum esse magnum in æternitate constitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine. Hunc enim statum æternitati censendum, quæ summum magnum Deum efficiat, dum hoc est in Deo ipso, atque ita & cætera, ut sit Deus summum magnum & formâ & ratione, & vi & potestate. » Postquam demonstravit duos ejusmodi deos esse non posse, concludit alterutri Marcionis deorum denegandum esse hujus nominis honorem. « Nega Deum, inquit, quem dicis deteriorem; nega summum magnum, quem dicis minorem. » Luce clarius est hanc hæresim refellentibus integrum non fuisse Christum colere & Deum vocare, nec tamen eum verum & æternum Deum credere.

V. Numerica essentia in tribus personis singularitas iisdem momentis demonstratur. Neque enim id solum in Philosophis & Hæreticis culpabatur, quod falsos deos admitterent, sed etiam quod plures, cum plus uno esse

non possit. Vidimus in responsis Sanctorum Martyrum quanto studio singularitatem Dei defenderent Christiani. Non mirum si eos Celsus exagitat apud Origenem lib. VII. & VIII. quod indefinenter dicerent *impossibile esse duobus dominis servire*. Quo in genere insigne & memorandum est illud Justin Martyris apud Irenæum lib. IV. cap. vj. num. 2. « Ipsi quoque Domino, aiebat, non credidisse alterum Deum annuntianti præter fabricatorem, & factorem, & nutritorem nostrum. » Non is erat Justinus, qui fieri potuisse crederet, ut Christus duos deos doceret; sed quod suum hæresis odium exprimeret significantius, ne illi quidem duos deos inducenti crediturum se fuisse dicebat. Necesse non est pluribus probare, quod ipsi adversarii libenter concedunt, Dei singularitatem ita antiquam fuisse omnibus Christianis, ut hoc præclarissimo dogmate religionem suam ab Ethnicorum superstitionibus mirificè secerni ac distingui contenderent.

Illud autem non leviter considerandum est, quomodo divinitatem Christi cum hac Dei singularitate conciliaverint. Nisi enim unam in Patre & Filio substantiam admiserint, in eadem ac Ethnici & Hæretici incommoda incurrebant. Ponamus enim duas esse in Patre & Filio substantias; vel inæqualis erit Patri Filius, vel æqualis. Si inæqualis; non magis cum Patre unus Deus esse poterit, quàm Valentinianorum Demiurgus cum summo Deo, aut cum Jove duodecim illi apud Platonem dii, qui ejus currum affectantur; sicque resiliunt in Christianos argumenta ab ipsis contra Ethnicos & Hæreticos adhibita, nec satis rideri poterit Justinus, qui, cum se ne Christo quidem duos deos inducenti crediturum fuisse diceret, Christianis tamen unam substantiam infinitam, cum alia finita contentibus crediderit. Sin autem æqualis Patri Filius dicatur; ut omittam ab ipsis Christianis contra Judæos, atque

Ethnicos hoc principium adhiberi, duo infinita esse non posse; multò minùs hac in sententia singularitas Dei retinebitur. Nam ubi summo Deo alii minores adjunguntur, veluti quidam ministri, multò minùs est loci dissensionibus & discordiis, quàm ubi duo infinita statuuntur, quorum alterum alteri resistere & reluctari possit.

CAPUT II.

Quomodo Christi divinitas Judæis atque Ethnicis prædicata ab Apostolorum discipulis, & à Justino Martyre.

I. *S. Barnabæ adversus Judæos testimonia.* II. *Principia nonnulla ad dijudicandam sanctorum Patrum doctrinam apponuntur.* III. *Justinus in Dialogo cum Judæis Christum Dei Filium & Deum esse prædicat.* IV. *Indignantur Judæi, sed non idcirco Justinus ab asseverando discedit.* V. *Postulat Trypho, ut alium esse probetur, præter Deum Patrem, qui verè & sine metaphora Deus sit. Conditionem accipit Justinus.* VI. *Hunc Deum, petitu Tryphonis, incarnatum esse probat.* VII. *Eodem modo Ethnicis prædicat Christum.* VIII. *Hoc mysterium probat iisdem argumentis.* IX. *Tam admirabile fatetur esse, ut sine certissimis argumentis credi non debeat.*

I. **M**ULTO illustrior erit & expressior Catholica fides, si ipsa controversiarum adyta subeamus. Atque ut initium ducam ab iis, quæ contra Judæos atque Ethnicos disputata sunt; hoc certissimum principium toti quæstioni præmunire possum. Tam repugnat, quàm quod maximè,

ut Apostoli aut sancti Patres, quamvis Christum verum & æternum non crederent Deum, ejus tamen divinitatem instar maximi mysterii defenderent; Judæos atque Ethnicos, quorum ab auribus ea res abhorrebat, non desinerent ad credendum hortari; prophetias & miracula certissimi argumenti loco fumerent. Non eget explicatione aut defensione hoc principium; continetur enim ipsis naturalis luminis, & communis sensus elementis. Ac de Christo quidem & Apostolis jam satis multa disserui, fatisque perspicuum cuique & exploratum esse debet Apostolos, quamvis mysterium Dei crucifixi scandalum Judæis & opprobrium gentibus esse scirent, non idcirco ad illud prædicandum tardiores fuisse. Quid autem prædicatum fuerit sub Apostolorum discipulis, perspicere licet ex Epistola Barnabæ, in qua adversus Judæos non pauca dicuntur. Auctor Epistolæ Judaicam legem ne minimâ quidem ex parte cum Christiana conferendam docet, eò quod Judæi legem acceperint à Moyse, Christiani ab ipso illo Domino, qui Moyse dederat: *Τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ ὅτε πσεύσας, ἐπέδη εἰς δικαιοσύνην; ἰδοὺ τετελεσθῆναι σε πατέρα ἐθνῶν ἧς πσευόντων διὰ ἀκρεβυστίας τῶ κυρίου. Ναί· ἀλλὰ τὴν διαθήκην ἣν ὠμωσεν τοῖς πατέράσι δοῦναι, τῷ λαῷ εἰ δέδωκε, ζητῶμεν. Δέδωκεν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Λέγει γὰρ ὁ θεοφύτης· καὶ ἦν Μωσῆς νηστεύων ἐν ὄρει Σίνα. . . . Μωσῆς μὲν γὰρ ἐλάβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. Πῶς ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε. Μωσῆς θεάπων ὧν ἐλάβεν· αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν, εἰς λαὸν κληρονομίας, διὰ ἡμᾶς ὑπομείνας. Ἐφανερῶς δὲ ἵνα κακεῖνοι τελειωθῶσι τοῖς ἀμαρτήμασι, καὶ ἡμεῖς δὲ αὐτῷ κληρονομήντες διαθήκην κύριος Ἰησοῦ λάβωμεν.* « Quid ergo dicit Deus « Abrahamo, cum ob fidem positus « est in justitia? *Ecce posui te patrem « gentium, quæ per fidem credunt Do- « mino.* Sed etiam quæramus an dederit testamentum, quod patribus « juravit se populo daturum. Dedit «

» quidem; verum illi propter peccata
 » sua indigni fuerunt, qui acciperent.
 » Dicit enim Propheta: *Et Moyses in*
 » *monte Sinai jejunavit*, &c. Accepit
 » itaque Moyses; ipsi verò digni non
 » fuerunt. Quomodo nos habuerimus,
 » discite. Moyses cum esset famulus
 » eas accepit: nobis autem ipse Do-
 » minus, cui sumus in populum hæ-
 » reditatis, tradidit pro nobis passus.
 » Ad hoc verò apparuit, quò tum illi
 » in peccatis consummarentur, tum
 » nos per ipsum hæreditatem adeun-
 » tes Domini Jesu testamentum possi-
 » deremus.

Non minùs magnificè de Christo in
 nobis habitante differit cap. vj. Ἰδὲ ἔν
 ἡμεῖς ἀναπεπλάσμεθα καὶ πάλιν ἐν ἑτέρ-
 ρῳ Περσφήτη λέγει· ἰδὲ, λέγει κύριος, ἐξ-
 ἄλῳ τούτων, τέτρετον, ὃν προέβλεπε τὸ Πνεῦ-
 μα κυρίου, τὰς λιθίνας καρδίας, καὶ βαλὼν
 σαρκίνας αὐτοῖς· ὅτι ἔμελλεν ἐν σαρκὶ φα-
 νεροῦσθαι, καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν· ναὸς γὰρ
 αὐτοῦ, ἀδελφοί μου, τὸν κύριον, τὸν κατοι-
 κητήριον ἡμῶν τῆς καρδίας. « Ecce igitur
 » nos denuò formati sumus, quemad-
 » modum rursus in alio Propheta di-
 » cit: *Ecce, inquit Dominus, auferam*
 » *ab eis*, hoc est, ab eis, quos Spiri-
 » tus Domini prævidebat, *corda lapi-*
 » *dea*, & immittam illis corda carnea.
 » Quia oportebat eum in carne ap-
 » parere, & habitare in nobis. Tem-
 » plum enim sanctum, fratres mei,
 » Domino est habitatio cordis nostri. »
 Ex hoc principio concludit cap. xvj.
 Deum in hoc Christianorum templo
 sanctiùs coli, quàm in Hierosolymita-
 no. Exagitat enim Judæos, quòd *non*
in ipsum Deum effectorem eorum spem
habuerint, sed in adem, quasi domus
Dei esset, ac verum Dei templum in
 cordibus nostris constructum fuisse do-
 cet: Ζητήσωμεν ἔν, εἰ ἔστι ναὸς Θεοῦ. Ἐστίν,
 ὅπως αὐτὸς λέγει ποιεῖν & καταρτίζειν....
 Προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς κυρίου ἐνδοξέῃ
 οἰκοδομηθῇ. Πῶς; μάθετε· λαβόντες τὴν
 ἀφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, & ἐλπίσαντες ἐπὶ
 τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου, ἐγενόμεθα καινοί,
 πάλιν ὡς ἀρχῆς κτισζόμενοι· διὸ ἐν τῷ κα-
 τοικητήριῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεός, κατοι-
 κεῖ ἐν ἡμῖν. « Quæramus itaque an

existet templum Dei. Existit; quan-
 do quidem se illud facere, ac per-
 ficere testatur Attendite ut
 templum Domini magnificè ædifi-
 cetur. Quomodo? Discite. Acceptâ
 remissione peccatorum ac spe habi-
 tâ in nomine Domini facti sumus
 novi; iterum ab integro creati: qua-
 re in domicilio nostro verè Deus
 existit, habitat in nobis. » Ex his pa-
 tet Christum sub discipulis Apostolo-
 rum non ut simplicem hominem Ju-
 dæis prædicatum, sed ut ipsum illum
 Dominum, qui legem Moyse dederat,
 qui, antequam appareret, prædixerat
 se ablaturum à nobis corda lapidea, &
 carnea immissurum; qui in cordis no-
 stri templo præclariùs colitur, quàm
 in Hierosolymitano; cujus denique
 manuum sol opus est, ut docet idem
 Barnabas cap. v.

II. Ex his dijudicari potest quid
 Apostolorum discipuli Judæis prædi-
 caverint. Nunc demonstrandum cæ-
 teros Scriptores, qui partim Arianismi
 accusantur, quasi exiliter & jejune, par-
 tim Platonismi, quasi inflatiùs, quàm
 par erat, de Christo sensissent, in eo-
 dem curriculo elaborasse, in quo Chri-
 sti & Apostolorum erant impressa ve-
 stigia. Hæc autem eorum cum Christo
 & Apostolis consensio, elucet maximè
 in susceptis contra Judæos atque Eth-
 nicos controversiis, in quibus Christi
 divinitas, ut magnum mysterium &
 ad credendum perdifficile, sed cer-
 tissimis argumentis munitum proponi-
 tur, ac summâ contentione defendi-
 tur. Nemo ita insaniet, ut hanc dis-
 ferendi rationem, quæ Christi & Apo-
 stolorum more tota nititur, è Platonis
 fontibus derivet. Neque etiam ulla
 residet Arianismi suspicio. Nam ita
 discrepat hic error à Catholica veri-
 tate, ut nec Catholicus idem quod
 Ariani Judæis aut Ethnicis proponere
 possit, nec Arianus idem quod Catho-
 lici sine summa stultitia aut improba
 dissimulatione. In altera enim senten-
 tia summoperè cavendum ne fucum
 faciant Dei & Filii Dei appellationes,
 ne quis in re facili magnum mysterium

suspicietur: necesse non est ad credendum hortari, nec exquisitis argumentis opus est, sed nitidâ vocum explanatione. In altera verò non periculum est ne qui audiunt parùm intelligant, sed ne credere recusent: tota res ut magnum mysterium proponenda, & orta ex mysterii magnitudine difficultas summâ contentione, vehementi ad credendum hortatione, certissimis credendi momentis superanda. Quemadmodum igitur nemo catholicè sentiens, si cum Ethnico aut Judæo disputet, Scripturæ testimonia ad metaphoras revocabit; Christum nominis causâ Deum & Dei Filium dici, reverâ creaturam esse, ac totum illud nascentis & morientis Dei mysterium allegoriis contineri fatebitur; ita nemo Ariano errore imbutus Christum verum Deum & verum Dei Filium esse constanter asseverabit, & stupenti ac repugnanti instabit auditori, & magnum illud mysterium, tot rationum momentis niti contendet, ut sine stultitia fides derogari non possit.

Ut priorem viam inirent Scriptores antenicæni, si modò idem, quod postea Ariani, sentiebant, multæ eis magnæque causæ exstiterunt. 1°. Religionis & veritatis amor. Invidia flagrabat hoc Dei crucifixi mysterium; quamobrem, si Christum verum Deum non credebant, contrariam opinionem detestari, & à Christianis non molliore brachio repellere debuerunt, quàm Oedipodeos concubitus, & Thyesteas cœnas. 2°. Eorum, quibus cum agebant, salutis studium; hos deterrebat mysterii magnitudo: facilis & soluta explicatio difficultatem expedivisset. 3°. Inrita omnibus hominibus ratio, quæ metaphoras urgeri vetat, & in verbi controversia tragœdias agi, ac nova & inaudita mysteria venditari.

III. Initium ducam à Sancto Martyre Justino, qui divinitatem Christi sic Judæis, atque Ethnicis proponit, sic magnum illud mysterium admiratur, ac illud eâ animi contentione defendit, iisque argumentis demonstrat,

ut eum optimè de hoc dogmate sensisse non minùs liqueat, quàm meridie lucere.

In Dialogo, quem cum Tryphone Judæo ejusque sociis habuit Ephesi, cum se Trypho Judaicâ lege nimium jactaret: demonstrat Justinus nihil jam opus esse hoc instituto, *postquam voluntate Dei absque peccato ex Virgine ab Abraham orta genitus est Filius Dei Jesus Christus*. Eundem Christum Deum & Dominum esse demonstrat ex Psalm.

Num. 23.

Dixit Dominus Domino meo, &c. Deus, judicium tuum Regi da, &c. quorum alterum in Ezechiam non convenire ex eo demonstrat, quòd is sacerdos æternus non fuerit; alterum verò non minùs ineptè Salomoni à Judæis tribui, cum eum reges omnes terræ non adoraverint. Similiter Psalmum vigesimum tertium recitat, ac in eo Dominum virtutum ac Regem gloriæ Christum appellari contendit; nec dubitat quin hæc nemo de Salomone aut de Tabernaculo Testimonii dicere ausurus fuisset.

Num. 32.
33. & 34.

Num. 36.

De Christo etiam dictum esse contendit Psalmum illum: *Ascendit Deus in jubilo; Dominus in voce tubæ. Psallite Deo nostro, psallite: psallite Regi nostro, psallite. Quoniam Rex omnis terræ Deus, psallite sapienter. Regnavit Deus super gentes; Deus sedet in throno sancto suo. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham*. In eundem usum Tryphoni recitat totum Psalmum 98. *Dominus regnavit, irascantur populi: qui sedet super Cherubim, moveatur terra*. Sunt hi Psalmi ad divinam majestatem celebrandam in primis apposit; nec ignorare potuit Justinus eos à Judæis ad verum & æternum Deum referri solere. Sed tamen ab eis contendit, ut quidquid de summo Deo hætenus senserant, id etiam ipsius Filio credant congruere, eique ut Deo & Regi suo, Regi omnis terræ Deo, regnanti super gentes Deo, Deo sedenti in throno suo, Deo Abraham psallant, & ut Dominum regnantem, Deum ab Aarone, Mose, & Samuële invocatum, Deum propitium, Deum

Num. 37.

ulciscentem, Deum Sanctum adorent.

IV. Orationem Justinii perhorrescens Trypho in has voces erupit :
 » Præclarè faceremus, inquit, si magistris nostris obsequentes, qui vestrum cuiquam in colloquium venire lege vetuerunt, ne horum quidem sermonum communionem tecum haberemus. Impiè enim multa loqueris, hunc crucifixum persuadere nobis postulans cum Mose & Aarone fuisse . . . & adorandum esse. » Non obscura erat causa cur indignaretur Trypho : videbat Christo attribui, quæ hætenus Dei sui propria crediderat. Si Filium naturâ dissimilem Patri credebatur Justinus, Tryphonem placare debuit, vel ipse potius non minus indignari pro summo suo religionis studio, quod quæ soli Deo debentur, ea in Christum Trypho à Christianis transferri existimaret. At in Judæo non intelligentiam requirit, sed fidem: perstat in eadem asseveratione, & adhuc majora & mirabiliora pollicetur. « Scio, inquit, absconditam vobis esse magnam illam Creatoris omnium & omnipotentis Dei sapientiam. Quapropter misericordia vestri commotus laborare nitor, ut quæ à nobis præter intelligentiam vestram dicuntur intelligatis; vel saltem ego crimine vacem in die iudicii. Adhuc enim audietis, quæ ab opinione vestra magis remota videantur. » Tum Justinus superius dicta confirmat ex Psalm. *Eruclavit cor meum verbum bonum*, in quo Messias conceptis verbis Deus appellatur; Judæis incredulum animum exprobrat, & in alias nonnullas quæstiones à Tryphone vocatus, multa inserit de Christi divinitate; velut cum æternam illius generationem & incarnationem demonstrans, ait : « Filium Dei ante Luciferum & lunam fuisse, & ex illa generis Davidici Virgine carnem factum nasci non dedignatum esse, ut serpens ille, qui nequam ab initio fuit, & assimilati ei Angeli dissolverentur.

Hæserunt hæc postrema verba in

memoria Tryphonis; & postquam Justinus quæstionibus ab eo propositis satisfecit, sic eum compellat : Τὸ λέγειν σε θεοῦ παρῆλθαι Θεὸν ὄντα θεὸς αἰώνων τὸν τὸν Χριστὸν, εἶτα ἔ γεννηθῆναι ἀνθρώπον ἡρώμενον ὑπομείναι, καὶ ὅτι οὐκ ἀνθρώπος ἐξ ἀνθρώπου, ἔ μόνον παρὰ δόξαν δοκεῖ μοι εἶναι ἀλλὰ ἔ μωρόν. « Quod ais hunc Christum ante sæcula Deum præexistisse, ac deinde nasci hominem non dedignatum esse, nec hominem esse ex homine; id non solum admirabile mihi videtur, sed etiam stultum.

Sic respondet Justinus : « Scio hanc doctrinam incredibilem videri præsertim vestri generis hominibus, qui quæ Dei sunt nec intelligere umquam, nec facere voluistis, sed quæ magistrorum vestrorum. » Erat igitur exploratum Justino Dei incarnationem perdifficilem esse ad credendum, non quod obscuris vocibus & metaphoris Ecclesiæ doctrina exprimeretur, sed quod maximum mysterium contineret; ac Judæos hac unâ re teneri, quominus crederent, non quod parum perspicerent obscuras voces, sed quod corde obduruissent & percalluissent. Non multò post, ut incredulum eorum animum superet, si qua ratione possit, ad Christum refert præclarum illud Isaïæ vaticinium: *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini . . . Ecce Deus vester Dominus, ecce cum fortitudine veniet, & brachium cum dominatione venit. Ecce merces cum eo, & opus illius coram eo. Sicut pastor gregem suum pascet, & brachio congregabit agnos, & factam advocabit. Quis mensus est manu aquam, & cælum palmo, & terram omnem pugillo? Quis statuit montes in libra, & saltus in statera?* Liqueat ex his velitationibus, an Christum Justinus verum Deum esse, verumque cæli & terræ creatorem non crediderit; nunc ipsam pugnam certamenque spectemus.

V. Probè videbat Trypho testimoniis à Justino citatis verum & æternum Deum designari; sed quia in animum inducere non poterat eum, de

Num. 48.

Num. 50.

Num. 55.

quo agebat Justinus, ab unico illo, quem Judæi tenebant, Deo distinctum esse; instat iterum ut Justinus demonstraret alium esse præter Creatorem universorum, qui Deus credendus sit. Sed monet ne solem & lunam & alia hujusmodi objiciat. «Hac enim loquendi ratione, inquit, utentes quodammodo Prophetæ sæpè dicunt: Deus tuus, Deus deorum est, & Dominus dominorum; adjicientes, magnus, fortis, & terribilis.» Quærit igitur Trypho hujusmodi Deum, qui non solo nomine Deus sit, sed magnus & fortis & terribilis, iisque notis insignis, quibus Prophetæ verum Deum à falsis distinxerunt. Sic respondet Justinus: «Non eram allaturus, Trypho, hujusmodi demonstrationes, quibus eos condemnari scio, qui hæc & similia colunt, sed eas, quas contra nemo dicere poterit. Novæ autem tibi videbuntur, quamvis quotidie à vobis legantur: ut vel ex hoc perspicuum sit, vobis à Deo propter nequitiam vestram, potestatem sapientiæ, quæ ejus verbis inest, cognoscendæ absconditam fuisse. Numquam sanè inter adversarios melius convenit, quid esset id, de quo dissentirent. Assentitur Tryphoni Justinus nomen Dei nemini tribuendum, nisi qui verè Deus sit; atque eas demonstrationes promittit, non quæ solis verbis contineantur, sed quæ magnum in se mysterium habeant, cujus cognitio Judæis propter improbitatem à Deo denegata. Molestum autem esse non debet, quòd Christum Justinus alium Deum præter Creatorem universorum appellari patiatur, ac ipse etiam interdum sic appellet; alium enim non divinitate aut naturâ, sed personâ intelligit, ut pluribus suo loco demonstrabitur.

Num. 56.
usque ad n.
63.

Ut fidem liberet Justinus, varia colligit Scripturæ testimonia, in quibus Deus hominibus visus esse dicitur, velut cum ex tribus, qui Abrahæ apparuerunt, unus Deus dicitur & ab Abraham adoratur. Cum respondisset Trypho Deum Abrahæ visum esse ante-

quàm tres illi Angeli accederent; demonstrante Justino dictum esse de uno ex illis Angelis: *Dixit autem Deus Abrahæ: Ne durum sit coram te super puello, & super ancilla, tandem fateri coactus est hæc de Angelo dici non potuisse. Sed non idcirco victum se arbitratus de summo universorum Deo dicta contendit. Demonstrat Justinus eum, qui Abrahæ visus est, nec Angelum esse, quippe qui Deus ante conditum mundum fuit, nec Deum universorum, sive Deum Patrem esse, quia Angelus vocatur. Atque ut adversarium in angustias conjiciat, utitur his Scripturæ testimoniis, in quibus Dei nomen pluribus personis tribuitur: Dominus pluit super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem, à Domino de cælo: Dixit Dominus Domino meo, &c. Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi.... propterea unxit te, Deus, Deus tuus: Faciamus hominem secundum imaginem nostram: Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis. Luce clarius est inter Justinum & Tryphonem convenire, hæc testimonia nec in Angelos, nec proinde in ullam rem creatam posse transferri. Ex hoc principio pendent cum Justini tota disputatio, quæ ruinas facile traxisset hoc fundamento avulso, tum ipsius etiam Tryphonis cavillationes, qui, ut Justinum eludat, nunc Deum Abrahæ visum esse contendit antequàm tres Angeli accederent, ut modò vidimus; nunc Angelum in flamma ignis visum esse, sed Deum cum Mose colloquutum.*

Certò igitur tenebat Justinus Christum non metaphoricè Deum appellari, sed Deum omnipotentem, in quo tota sit natura divina. Hinc ad Christum refert illud testimonium: *Et dixit Dominus ad Abraham: Quare risit Sara, dicens: Num verè paritura sum? An impossibile est apud Deum verbum? Ad constitutum tempus revertar ad te in horas, & erit Sara filius.* Hoc testimonium repetit num. 126. nec dubium quin ad Christum referat hæc Scripturæ verba: *An impossibile erit apud Deum verbum?* quippe cum ex hoc testimo-

Gen. xviii.
12.

Num. 126. nio demonstret Angelum illum, qui Abrahamæ visus est, & Deum & Dominum à Scriptura vocari. Eamdem omnipotentiam Christo tribuit, cum eum in Exodo cap. xj. vers. 23. dubitanti de promissis carnibus Mosi sic respondisse testatur: *An manus Domini non sufficiet? Jam cognosces, an operturum te sit verbum meum nec ne.*

Num. 59. Non minorem vim & sententiam habet, quod concludit Justinus ex alio Exodi testimonio, in quo Mosi apparuisse dicitur Deus Abraham, Isaac, & Jacob. ὦ ἄνδρες, inquit, νενοήκατε, ὅτι ὃν λέγει Μωσῆς Ἀγγέλῳ ἐν πνεύματι φλογὸς λελαληκέναι αὐτῷ, ἔπος αὐτὸς Θεὸς ὃν σημαίνει τὰς Μωσεί ὅτι αὐτὸς ὅστις ὁ Θεὸς Ἀβραάμ & Ἰσαὰκ & Ἰακώβ. « In- » tellexistis, ὦ viri, quem Angelum » Moses in flamma ignis colloquutum » ait, eum ipsum, cum Deus sit, Mosi » declarare Deum se esse Abrahamæ, » Isaac, & Jacob. » Non dubium quin Justinus naturam divinam Christo tribuerit, cum eum Mosi visum esse contendat, ac proinde sic naturam suam expressisse: *Ego sum qui sum.* Ad hæc verba respiciebat num. 126. cum idem argumentum pertractans sic de Christo loqueretur: « Qui est & qui erat, » ὃς ἦν & ὅστις, sic Abraham alloquitur: *An celabo Abraham servum meum, » quæ facturum sum?*

Non video quid evidentius requiri possit ad Sancti Martyris defensionem. Neque enim suspicari fas est hæc eum ad Christum retulisse, non ut ad verum & æternum Deum, sed ut ad legatum & ministrum Patris. In hoc enim situs est controversiæ cardo, quod hæc Angelus sibi sumere non potuerit; nec alio argumento nititur Justinus, cur hæc Filio vendicet, nisi quod in Angelos & ministros non cadant. Quamvis autem Christum & Deum & Angelum appellet, plurimum ponit inter utrumque nomen discriminis. Alterum enim metaphoricè, alterum verè ac reipsâ Christo congruere putat: alterum ex perfuntionibus, alterum ex ipsâ natura repetit. Hoc discrimen observare est in his verbis:

Ἀυτὸς ἔπος μόνος & Ἀγγέλῳ καλέμεν, & Θεὸς ὑπάρχων ὥφθη & προσωμίλησε τὰς Μωσεί. « Ipse ille, qui solus & Angelus vocatur & Deus est, apparuit Mosi & cum eo colloquutus est. » Hinc etiam num. 58. sic de Christo loquitur: Θεὸς καλεῖται & Θεὸς ὅστις & ἔστι. « Deus vocatur, & Deus est & erit. » Christus igitur ex Justino Angelus vocatur, sed solo nomine: at Deus æternus est, non solum appellatur.

VI. His argumentis victus Trypho Justinum vocat ad alteram promissæ demonstrationis partem. « Prævali- » de, inquit, & pluribus hoc à te, amice, demonstratum; reliquum est ut » hunc ostendas ex Virgine hominem » nasci secundum Patris voluntatem » & crucifigi & mori non dedignatum » esse, ac postea videlicet surrexisse » & in cælum rediisse. » Tum Justinus varia colligit ex Scripturis testimonia, velut illud ex Psalmo 44. *Thronus tuus, Deus, in saculum saculi, &c.* ex quo eum & adorandum & Deum & Christum esse concludit. In eandem sententiam citat Psalmos, *Dominus regnavit, irascantur populi, & Deus, judicium tuum Regi da.* Christum Deum esse è cælo progressum & hominem inter homines factum, Θεὸν ἄνωθεν ἐπελδόντα καὶ ἀνθρώπον ἐν ἀνθρώποις γενόμενον ex his verbis demonstrat: *A summo cælo egressio ejus, & occursum ejus usque ad summum cæli.* His adjicit illud Isaïæ: *Ecce virgo concipiet & pariet Filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel.*

Ad hæc subirascens Trypho, Christianos idem facere ait ac Græcos, qui Perseum è Danaë virgine genitum fingebant. Sed ejus pertinaciam castigat Justinus, ac constantem suam de Christi divinitate sententiam sic profitetur: Illud tibi, Trypho, ac omnibus hominibus persuasum volo, etiamsi ridendo & cachinnando adhuc pejora dicatis, non tamen futurum, ut me proposito dimoveatis. » Excusationem increduli animi petit Trypho ex mysterii propositi magnitudine. Ἀπίστον γὰρ, inquit, καὶ ἀδύνατον ὡράματα ἐπιχειρεῖς

Num. 60.

Num. 63.

Num. 67.

Num. 68.

ὑποδεικνύουσα, ὅτι Θεὸς ὑπέμεινε γεννηθῆ-
ναι καὶ ἀνθρώπου γίνεσθαι. » Rem enim
» incredibilem & quæ omnino fieri
» non possit demonstrare aggredieris,
» Deum nasci & hominem fieri de-
» dignatum non esse.

Ibid. Libenter concedit Justinus hoc my-
sterium longè maximum esse, nec Try-
phonis altam & sublimem de Dei na-
tura sententiam minuere conatur; sed
eum ad tot & tanta Scripturarum te-
stimonia percalluisse miratur. « Hoc
» si humanis doctrinis & argumentis,
» inquit, instituissem demonstrare;
» æquum non erat ut me ferretis. Sin-
» autem tot Scripturas hanc in rem
» dictas, sæpè easdem commemorans,
» rogo ut cognoscatis; duro corde
» estis ad intelligendam mentem &
» voluntatem Dei. » Passiones Christi
à nemine intelligi potuisse ait num. 76.
donec ipse Christus discipulis persua-
deret, hæc in Scripturis nominatim
prædicata.

Num. 100. Hoc enim mysterium, etsi à Pro-
phetis clarè & apertè prædictum, Dei
tamen dono cognosci existimat. « Re-
» velavit igitur nobis, inquit, omnia
» quæcumque ex Scripturis per gra-
» tiam ejus cognovimus; scientes eum
» Primogenitum quidem Dei, & ante
» ullam rem creatam; Patriarcharum
» autem Filium, quia ex illorum ge-
» neris Virgine caro fieri, & homo
» informis & inhonoratus & passibilis
» nasci non dedignatus est. » Et num.
119. Ὅτε οὐδὲ ἂν ἡμεῖς ποτε, ὦ ἄνδρες,
νενοηκέναι δινηθῆναι ἐν ταῖς γραφαῖς ταύ-
ταις, εἰ μὴ θελήματι τοῦ θελήσαντος αὐτῶν,
ἐλάβομεν χάριν τοῦ νοῆσαι. « Putatis, ὁ
» viri, futurum umquam fuisse, ut hæc
» in Scripturis intelligere possemus,
» nisi voluntate ejus, qui hæc voluit,
» gratiam accepissemus intelligendi. »
Et num. 126. « Si dicta Prophetarum
» intellexissetis, non inficiati esletis
» eum esse Deum, solius & ingeni &
» non enarrabilis Dei Filium. » Non
poterat Justinus incredulum Judæo-
rum animum castigare, nisi persuasum
illi esset dogma Catholicum clarè &
nitidè exprimi, ac certis argumentis

demonstrari, totam rem in fide posi-
tam esse, nec idcirco Judæos obstina-
tè agere, quòd parùm perspicerent,
quid docerent Christiani, sed quòd
credere nollent. Hinc ut eos vincat
& frangat, rursus confugit ad Prophe-
tarum oracula, quibus alia addit argu-
menta, partim ex Christi miraculis pe-
tita num. 69. partim ex miraculis quæ
per ejus nomen in Ecclesiis fiebant
num. 85. partim ex totius mundi ab
impietate ad veram religionem con-
versione, & Christianorum constantia
in morte pro Christo oppetenda num.
116. 117. 120. & 121.

Huc igitur redit tota Justinii dispu-
tandi ratio. Non modò non minuit
magnificam notionem, quam Try-
pho Dei appellationi subiciebat, sed
etiam quidquid de summo Deo con-
cipi & cogitari potest, id Christo at-
tribuit: non modò Scripturas non me-
taphoricè accipit, sed etiam sic urget,
ut adversarium de Filii Dei divinitate
cogat confiteri. Quò autem incredi-
bilis videtur Tryphoni hunc Deum
& Dei Filium nasci & mori non de-
dignatum esse, eò instat vehemen-
tius, & eximiis argumentis reluctan-
tem increduli animi arguit: cæteris
Judæis idem objicit vitium; ac tan-
dem hoc mysterium tam difficile ad
credendum esse confitetur, ut quamvis
certissimis constet argumentis, num-
quam tamen hæc Christiani in Scri-
pturis intelligere potuissent, nisi vo-
luntate Dei gratiam accepissent intel-
ligendi.

VII. Divinitatem Christi Justinus
non minùs constanter Ethnicis prædi-
cavit, quàm Judæis. Sub finem Co-
hortationis ad Græcos, sic de eo lo-
quitur: Ὁς τῷ Θεῷ ὑπάρχων Λόγος ἀχώ-
ριστος δυνάμει, τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίω-
σιν Θεῷ πλασέντα ἀναλαβὼν ἀνθρώπου
τῆς τῶν ἀρχαίων ἡμᾶς προϋπόντων ἀνέμνησε
θεοτελείας. « Qui cùm sit Verbum
» Dei virtute ab eo non separabile,
» formatum ad imaginem & similitu-
» dinem Dei hominem assumens, re-
» vocavit nobis in memoriam prisco-
» rum parentum religionem.

Num. 38.

In

Num. 12.

In præclara illa Apologia, quam obtulit Imperatori Antonino, iniquissimam illam Christianorum persecutionem plus ad eos confirmandos, quàm ad frangendos valere dicit; quippe cum à Christo prædicta ejus divinitatem demonstret. « Futura hæc » omnia prædixit Doctor noster & » omnium Patris ac Domini Filius & » Apostolus Jesus Christus, à quo » etiam ut Christiani appellaremur » habuimus. Unde & confirmamur » in his omnibus quæ docuit; siquidem re verâ fieri videmus, quæcumque ille antevertens prædixit; » quod profectò Dei opus est, priusquam aliquid fiat prædicere, sicque factum exhiberi, ut prædictum » est. » Non erubescit Justinus Christum Deum prædicare, quamvis hanc doctrinam Ethnici, ut paulò post observat, infantiæ notâ inurerent. Sed hoc mysterium ab eis ignorari declarat, ejusque expositionem pollicetur. In quo quidem si Ethnicos putabat Christianorum sensa minùs bellè calere, dum hominis crucifixi, ut veri & æterni Dei, cultum irrident; si quam hujus mysterii leniendi rationem noverat, eam profectò tam præclarâ occasione oblatâ prætermittere non debuit; cum præsertim sub finem Apologiæ nihil à se prætermissum dicat, quod quidem ad eorum salutem pertineret, seque extra culpam fore, si increduli permaneant. Sed tota explicatio eò redit, ut veram ex Patre generationem, veram divinitatem Christo vendicet, ac argumentis ad fidem tanti mysterii faciendam aptissimis utatur.

Num. 55.

Sic de Filii generatione loquitur: « Τὸς Θεὸς ὁ Ἰησοῦς λεγόμενος, εἰ ἐκ κοινῶς μόνον ἄνθρωπος, διὰ σοφίαν ἄξιον υἱὸς Θεοῦ λέγεσθαι· πατέρα γὰρ ἀνδρῶν τε Θεῶν τε, πάντες συγχαφείς τὸν Θεὸν καλοῦσιν. Εἰ δὲ ἐκ ἰδίως παρὰ τὴν κοινὴν γένεσιν γεγενῆσθαι αὐτὸν ἐκ Θεοῦ λέγομεν Λόγον Θεοῦ, ὡς προέφημυ, κοινὸν τὸ ἐστὶν ὑμῖν τοῖς τὸν Ἑρμῆν Λόγον τὸν παρὰ Θεοῦ ἀγγελτικὸν λεγοῦσι. » Filius Dei » Jesus Christus, etiamsi communis

Num. 22.

homo tantum esset, dignus tamen esset, qui ob sapientiam Filius Dei diceretur. Parentem enim virumque deumque Scriptores omnes appellant Deum. Quod si modo singulari & à communi creatione diverso genitum illum ex Deo dicimus Verbum Dei, id, ut jam dixi, commune esse credite cum iis, qui Mercurium Verbum à Deo internuncium dicunt. Satis acutè Justinus, cum Christianorum doctrinam Ethnici impiam & insanam judicarent, suis eos armis verberat, & ex eorum Scriptoribus excerpit, si quid à Christiano dogmate non longè abluere videretur; sed in hac disputandi ratione licet animadvertere Christianos, quamvis mortem sibi propositam scirent, non tamen dubitasse veram Filii ex Patre generationem, quæ ipsius propria sit & à creatione longissimè remota, apud Ethnicos prædicare. Hæc mirificè confirmat num. 23. Ἰησοῦς Χριστὸς μόνον ἰδίως υἱὸς τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, Λόγος αὐτῷ ὑπάρχων ἐκ Θεοτόκου, ἐκ Δυναμὸς ἐκ τῇ βουλῇ αὐτῷ γινόμενος ἄνθρωπος, ταῦτα ἡμεῖς ἐδίδαξεν, ἐπὶ ἀλλαγῇ ἐκ ἐπαναγωγῇ τῶ ἀνθρωπείῳ γένει. » Jesus Christus solus propriè Filius Deo genitus est, Verbum ejus exsistens, & Primo-genitus & Virtus: atque ejus voluntate homo factus, instaurandi & restituendi hominis causâ, ista nos docuit.

In hac autem generatione divinam naturam Filio totam fuisse traditam & communicatam, cum ex citatis à Justino Prophetarum testimoniis patet, tum etiam ex hoc egregio loco: Τὸ δὲ εἰρημένον ἐκ βάρβατος τοῦ Μωσέϊ· ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ, καὶ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων σὺ, σημαντικὸν τῷ καὶ ἀποθανόντας ἐκείνους μένειν, καὶ εἶναι τῷ Χριστοῦ ἀνθρώπου. Καὶ γὰρ θεῶται τῶ πάντων ἀνθρώπων ἐκεῖνοι περὶ Θεοῦ ζήτησιν ἠχολήθησαν. Quod autem è rubo dictum est Moysi: Ego sum, qui sum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob, & Deus patrum tuorum, significat eos etiam post mortem permanere, »

Num. 63.

314 LIBER III. *Perpetua, contra Judæos,*

» & ipsius Christi homines esse. Primi
» namque illi omnium hominum in
» Dei inquisitione versati sunt. » Non
potuit divina Christi natura expressio-
ribus verbis designari : ipse est sum-
mum illud ens, quod solum propriè
existit : Deus Abraham, & Deus Isaac,
& Deus Jacob, quem sancti illi viri
coluerunt, longè ante quàm Philoso-
phi divinæ naturæ investigandæ ope-
ram darent.

Num. 14.
15. 16. & 22.
Num. 30.
Num. 31.
VIII. Sed quia prorsus incredibile
videbatur hunc Deum & Dei Filium
hominem factum esse; hujus dogma-
tis argumenta repetit tum ex admi-
rabili Christi doctrina ejusque mira-
culis, tum ex totius orbis conversio-
ne. Sed Prophetarum oraculis potif-
simùm nititur. « Verùm ne quis no-
» bis opponat, inquit, nihil obsta-
» re, quominus is qui à nobis vocatur
» Christus, cùm homo ex hominibus
» fuerit, arte magicâ, ea quæ dicimus
» miracula ediderit, & propterea Fi-
» lius Dei esse visus sit; jam demon-
» strationem aggrediemur, non di-
» centibus credentes, sed futura prius-
» quàm fierent prædicentibus, neces-
» sariò fidem habentes. » Tum quid
Prophetæ de Christo prædixerint, sic
declarat. Ἐν δὴ τῇ Προφητῶν βίβλῳ
εὐαγγέλιον προκηρυσσόμενον παρὰ γενόμενον,
γεννόμενον διὰ παρθένου, καὶ ἀνδρῶν, καὶ
θεραπεύοντα πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μα-
λακίαν, καὶ νεκρὰς ἀνεγείροντα, καὶ φθονέ-
μενον, καὶ ἀγνοόμενον, καὶ σαυρόμενον Ἰησοῦν
τὸν ἡμέτερον Χριστόν, καὶ ἀποθνήσκοντα, καὶ
ἀνεγείρομενον, καὶ εἰς οὐρανὸν ἀνέρχόμενον,
καὶ υἱὸν Θεοῦ ὄντα & κεκλήμενον. « In his
» Prophetarum libris prænuntiatum
» invenimus Jesum Christum nostrum
» adventantem, atque ex Virgine na-
» scentem, ad virilem ætatem perve-
» nientem, morbos omnes & ægritudi-
» nes curantem, & mortuos ad vitam
» revocantem, invisum & ignoratum,
» & crucifixum, morientem & resur-
» gentem, & in cælos ascendentem,
» re & nomine Filium Dei. » Lique-
t ex his postremis verbis, an metaphoras
Justinus in hoc mysterio explicando
persequutus sit, an Filium in rebus

creatis numeraverit, qui ei non solum
Filii nomen, sed etiam rem nomine
significatam tanto studio vendicat.

Quæ deinde affert Prophetarum
oracula, argumento sunt, quàm certò
ei de Christi divinitate constiterit.
Utitur hoc Isaïæ vaticinio ex cap. vij.
Ecce Virgo concipiet, & pariet Filium,
& dicent super nomine ejus, Nobiscum
Deus. Refert etiam ad Christum Psal-
mos : *Quare fremuerunt gentes, & Di-*
xit Dominus Domino meo, ut cum Fi-
lium Dei esse, ejusque resurrectionem
& totius orbis conversionem de-
monstret. Ascensionem probat ex his
verbis Psalm. 23. *Tollite portas cælo-*
rum, aperimini ut ingrediatur Rex glo-
ria. Quis est iste Rex gloria? Dominus
fortis & Dominus potens. Recitat etiam
totum Psalmum 95. in quo cùm lege-
ret : *Dominus regnavit à ligno,* præcla-
rum habebat Dei morientis & resur-
gentis vaticinium.

IX. Fatetur Justinus hoc mysterium
ita admirandum esse, ut sine certif-
simis argumentis credi non debeat.

Num. 32.
« Α γὰρ ἡν ἄπιστα, inquit, & ἀδύνατα νο-
μιζόμενα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις γένεσθαι,
ταῦτα ὁ Θεὸς προεμήνυσε διὰ τῶν προφη-
τικῶν Πνεύματος μέλλειν γίνεσθαι, ἵνα ὅταν
γένηται μὴ ἀπισθῇ, ἀλλ' ἐκ τῆ προειρη-
νισθείσης πιστευθῇ. « Quæ enim incredibi-
lia hominibus ac fieri omninò non
» posse videbantur, ea Deus eventu-
» ra esse prænuntiavit per propheti-
» cum Spiritum, ut, cùm facta essent,
» fides eis non derogaretur, sed quia
» prædicta sunt, crederentur. » Et num.
53. Τινὶ γὰρ ἂν λόγῳ ἀνθρώπων σαυρομένην
ἐπειδόμεθα, ὅτι προτόκος τῆς ἀγεννήτης
Θεοῦ ὅςτι, & αὐτὸς τὴν κείσιν τῶ πάντος ἀν-
θρώπων γένος ποιήσεται, εἰ μὴ μαρτύρια,
ὅτιν ἂν εἰλεῖν αὐτὸν ἀνθρώπον γενόμενον,
κεκρυμμένα περὶ αὐτῶ εὐαγγέλιον & ἕτως
γενόμενα ὁρῶμεν. « Quâ enim ratione
» homini crucifixo crederemus, eum
» ingenito Deo primogenitum esse,
» ac judicium de universo genere hu-
» mano facturum, nisi testimonia de
» eo, ante quàm homo factus adve-
» niret, prædicata inveniremus, sic-
» que ad exitum perducta videremus? »

Num. 33.

Num. 40 &
45.

Num. 51.

Num. 41.

Jam verò quærendum ex eis est, qui Sancto Martyri Arianam opinionem, sive ut ipsi ansam inde arripiant dogmatis exagitandi, sive aliam ob causam affingunt; quærendum, inquam, ex eis est, an Arianus, id est, qui Scripturas metaphoricè interpretatur, qui plùs difficultatis in verbis, quàm in ipsis rebus reperit, qui totum mysterium facili explicatione eludit, adhibitam à Justino disputandi rationem imitari possit, id est, Christum Deum esse & Dei Filium palàm & aperte prædicare, & quò res infanior & absurdior videtur, eò constantius Christo tribuere quidquid de Deo præclarissimè dici aut cogitari potest; magnum hoc mysterium esse ac penè incredibile confiteri, & præreptà omni illius explicandi facultate ad miracula & Prophetarum de Deo & Dei Filio nascituro & morituro vaticinia confugere.

CAPUT III.

Aliorum Græcorum Patrum, præcipuè Origenis, testimonia contra Judæos atque Ethnicos.

I. Aliorum Græcorum Patrum testimonia. **II. Origenes non is erat qui sententiam suam dissimularet, si idem sensisset ac postea Ariani.** **III. Quò magis jocatur Celsus in mysterium Dei incarnati, eò magis instat Origenes.** **IV. Non aliam mysterii explicandi rationem novit, præter eam, quæ ex duabus naturis repetitur.** **V. De divina non minùs constare probat, quàm de humana.** **VI. Ridenti Celso, quòd Christiani Deum ex mortali corpore constantem colerent, aptè respondet.** **VII. Probat hoc mysterium certissimis momentis niti.** **VIII. Ob salutem humani generis Deum descendisse.** **IX.**

Nec in carne suscipienda mutatum.

X. Hæc disputandi ratio nullam prorsus erroris suspicionem relinquit.

I. CÆTERORUM Scriptorum adversus Judæos atque Ethnicos disputationes eandem habent Christi divinitatis asseverationem: tota res ut magnum mysterium, sed certissimis momentis confirmatum, credenda proponitur.

Auctori Epistolæ ad Diognetum, quæ est inter opera S. Justin Martyris, proposita religionis Christianæ adversus Gentiles & Judæos defensio, atque huic quæstioni, cur Gentilium cultum rejiciant, nec Judaicum observent Christiani, sic respondet: *Αὐτὸς ὁ παντοκράτωρ καὶ παντοκρίστης καὶ ἀόρατος Θεὸς, αὐτὸς ἀπ' ἑρανῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν λόγον τὸν αἰώνιον καὶ ἀπεινώσιμον ἀνθρώποις ἐνίδρυται, καὶ ἐγκατεστήριξε ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ὅ, καὶ διὰ περ ἂν τις εἰκάζειεν, ἀνθρώποις ὑπηρετήν τινα πέμψας, ἢ ἀγγέλον, ἢ ἄρχοντα, ἢ τινα τῶν διεπόντων τὰ ἐπίγεια, ἢ τινα τῶν πεπιστευμένων τὰς ἐν ἑρανοῖς διοικήσεις, ἀλλ' αὐτὸν τὴν τεχνίτην καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων ὃ τοὺς ἑρηνεὺς ἐκτίσεν, ὃ τὴν θάλασσαν ἰσθμοῖς ὁρίσας ἐνεκλείσεν· ὃ τὰ μυστήρια πιστῶς πάντα φυλάσσει τὰ σοιχεῖα, παρ' οὗ τὰ μέτρα τῶν τῆς ἡμέρας δρόμων εἴληφε φυλάσσειν· ὃ πειθαρχεῖ σεληνῇ νυκτὶ φαίνειν κελύδοντι· ὃ πειθαρχεῖ τὰ ἄστρα τῶν τῆς σεληνῆς ἀκολουθοῦντα δρόμῳ· ὃ πάντα διατέτακται καὶ διώρειται καὶ ὑποτάκται, οὐρανοὶ καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς, γῆ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, θάλασσα καὶ τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ· πῦρ, ἀήρ, ἄβυσσος· τὰ ἐν ὕψει, καὶ τὰ ἐν βάθει καὶ τὰ ἐν τῷ μεταξύ. Τοῦτον πρὸς αὐτοὺς ἀπέστειλεν· ἀεὶ γὰρ ὡς ἀνθρώπων ἂν τις λογισαίτο, ἐπὶ τυραννίδι, ὃ φόβῳ, ὃ καταπλήξει; οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἐν ἐπιεικείᾳ, περὶ αὐτῇτι· Ὡς βασιλεὺς πέμπων υἱὸν βασιλέα ἐπέμψεν· ὡς Θεὸν ἐπέμψεν, ὡς πρὸς ἀνθρώπους ἐπέμψεν, ὡς σῶζων ἐπέμψεν· ὡς πείθων οὐ βιαζόμενος. Ipse omnipotens & omnium conditor, ac invisibilis Deus è caelis veritatem ac Verbum Sanctum incomprehensibile inter homines locavit, & in cordibus eorum firmam habere*

Num. 7.

» sedem voluit: non, quemadmodum
 » aliquis conjicere possit, misso homi-
 » nibus ministro aliquo, aut angelo,
 » aut principe, aut aliquo eorum, qui
 » terrena gubernant, aut quopiam eo-
 » rum, quibus commissæ est rerum in
 » terris administrandarum cura: sed
 » ipso opifice & creatore omnium:
 » quo cælos condidit, quo mare suis
 » terminis conclusit: cujus mysteria
 » fideliter ab omnibus elementis ob-
 » servantur: à quo certa spatia diur-
 » norum cursuum (sol) observanda
 » accepit: cui paret luna, jubenti eam
 » lucere nocti: cui astra obtemperant,
 » lunæ cursum sequentia: à quo om-
 » nia disposita sunt, & suis limitibus
 » circumscripta, & cui sunt subjecta
 » cœli, & quæ in cœlis sunt; terra, &
 » quæ in terra sunt; mare, & quæ in
 » mari: ignis, aër, abyssus: quæ in
 » altitudinibus, quæ in profunditati-
 » bus, & quæ in medio. Hunc ad eos
 » misit: an, ut aliquis cogitare possit,
 » tyrannidis exercendæ & terrorem
 » incutiendi causâ? Minimè verò: sed
 » in clementia, in lenitate, tamquam
 » rex mittens filium regem, misit;
 » tamquam Deum misit, tamquam ad
 » homines misit, tamquam servans
 » misit: tamquam cum obsequentibus
 » agens, non tamquam violentiam
 » adhibens; violentia enim Deo non
 » inest.

Duplicem Christi naturam & hu-
 manæ cum divina hypostaticam unio-
 nem mirificè describit num. 11. Ὁ
 Λόγος φανείς, παρρησία λαλῶν, ὑπὸ ἀπί-
 στων μὴ νοοῦμεν, μαθηταῖς δὲ διηγου-
 μένος· οἱ πιστοὶ λογιζέμενοι ὑπ' αὐτῆς ἐγνώ-
 σαν Πατὸς μυστήρια. Οὐ χάριν ἀπέσει-
 λε Λόγον, ἵνα κόσμῳ φανῇ· ὅς ὑπὸ λαοῦ
 ἀπμαθεῖς, διὰ Ἀποστόλων κηρυχθεῖς,
 ὑπὸ ἐθνῶν ἐπιστεύθη. Οὐτὸς ὁ ἀπ' ἀρ-
 χῆς, ὁ καινὸς φανείς, καὶ εὐρεθεῖς,
 ἐ πάντοτε, νέος ἐν αἰῶνι καρδίαις γεννώ-
 μένος· οὗτος ὁ αἰεὶ, σήμερον υἱὸς λογισθεῖς.
 » Verbum apparuit, liberè loquutum
 » est; cum ab incredulis non intelli-
 » geretur, discipulis enarrabat: qui
 » fideles ab eo existimati, cognove-
 » runt Patris mysteria. Cujus gratiâ

Sermonem misit, ut mundo conspi-
 cuus fieret: qui à populo ignominiâ
 affectus, ab Apostolis prædicatus, à
 gentibus creditus est. Hic qui ab ini-
 tio, recens visus & inventus est: qui
 numquam non fuit, novus in sancto-
 rum cordibus natus: hic qui sem-
 per, hodie Filius habitus.

Tatianus Justinus discipulus sic Græ-
 cos compellat: Οὐ γὰρ μωραίνοντες, ἀν-
 δρες ἑλλήνες, οὐδὲ λήρεις ἀπαγγέλλοντες,
 Θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ γερονέναι καταγ-
 γέλλοντες. *Non desipimus, ô Græci, neque
 nugæ effutimus, Deum in hominis forma
 natum prædicantes.* Antea Spiritum San-
 ctum vocaverat, Διάκονον τῆς πεπονδότη-
 τος Θεοῦ. *Ministrum Dei passi.* Ridicu-
 lo erat Ethnicis Deus natus & passus:
 sed nil tanti est Tatiano: quod isti nu-
 gatorium putant, id ut mysterium in
 primis serium prædicat; & divinitatis
 cum carne & cruce conjunctionem,
 quæ istis repugnare videbatur, palàm
 & apertè à se credi profitetur. Quis
 non miretur hæresim ad mysterium
 Dei nati & mortui tollendum inven-
 tam hujusmodi Scriptoribus affingi,
 qui & mysterii magnitudine adeò per-
 culsi, & in ejus fide adeò erant obfir-
 mati?

Sic etiam Clemens Alexandrinus in
 Admonitione ad Gentes pag. 66. Πί-
 στευσον ἀνθρώπῳ ἀνθρώπῳ & Θεῷ· πίστευσον
 ἀνθρώπῳ τῷ παθόντι & θεοσκυνουμένῳ
 Θεῷ ζῶντι. Πιστεύσατε οἱ δοῦλοι τῷ νε-
 κρῷ· πάντες ἄνθρωποι πιστεύσατε μόνῳ τῷ
 πάντων ἀνθρώπων Θεῷ. « Crede, ho-
 mo, homini & Deo: crede, homo, «
 passo & adorato Deo viventi. Cre-
 dite, servi, mortuo: omnes homines, «
 credite soli omnium hominum Deo. «

Multa alia depromi possent ex eo-
 dem Clemente, ex Athenagora &
 Theophilo Antiocheno; sed his aliò
 servatis, in Origene potissimum mora-
 bimur, cujus disertæ contra Celsum
 disputationes in quo posita fuerit cum
 Judæis atque Ethnicis controversia;
 quæ Philosophorum de Deo nascente
 & moriente dictoria; quæ Christiano-
 rum in hujus mysterii defensione con-
 stantia declarant.

Num. 21.

Num. 13.

II. Non effugit Celsus reprehensionem Origenis, quoties in exponenda Judæorum & Christianorum doctrina claudicat; velut cum Judæum in miracula & visa cœlitus oblata, in prædictiones & vaticinia jocantem, aut de Messiae futuri divinitate confidentem inducit, aut cum Deum corporeum, Christum creatore majorem à Christianis fingi dicitur. Sed cum idem Celsus quærit cur Deus ad homines venerit, cum omnia divinâ virtute corrigere posset: cum fieri posse negat, ut Deus descendat aut Filium ac proprium Spiritum in tantam contaminationem mittat; cum non minùs repugnare ait, ut Deus ovillam & fel edat, aut acetum bibat, quàm ut stercore vescatur; non queritur Origenes falsam opinionem Christianis affingi. Erat tamen Ariana hæresis, cujus architectus & parens fuisse fingitur, ad refellendos Celsi jocos percommoda. Ruebant omnia ejus dicteria, si non æternus & increatus Deus homo factus fuisset, aut si non ita arctè cum humanitate conjunctus, ut edisse & bibisse & passus esse meritò diceretur. Non is erat Origenes qui non videret quantum inter hujusmodi Deum intersit, & eum qui nomine tenùs Deus sit; aut, qui, si quid præter communem Ecclesiæ doctrinam sentiret, tam præclarâ facultate oblata dissimularet. Non ita se gerere solet. Quod enim sibi intemperanti quadam pietate finxerat, inferorum pœnas non ad æternam ultionem, sed ad purganda & excoquenda vitia pertinere; quàm sæpe hoc commentum insinuat, cum hæreticorum impia in Creatoris severitatem convicia refellit? Nullus dubito quin idem facturus fuisset, susceptâ religionis contra Ethnicos defensione, si ut ad tollenda pœnarum æternitatis incommoda, ita etiam ad minuendum Dei incarnati mysterium, quod multò incredibilius videbatur, aliquam viam invenisset. At quò stultius videtur Celso Deum hominem fieri, eò acriùs hoc mysterium tuetur Origenes, nec aliam adhibet rei explican-

dæ rationem, quàm quæ à Patribus contra Arianos adhibita; nec alia argumenta, quàm quæ fidem tanti mysterii facere possint.

III. In duobus primis libris refellitur Judæus, quem Celsus loquentem inducit: & quò impudentiùs iste in Christi divinitatem jocatur, eò acriùs eam tuetur Origenes. Demonstratum. 33. à Prophetis prædictum esse nasciturum ex Virgine, τὸν ἐκ παρθένου τὸν ὀνόματι Θεοῦ, eum qui ex re nomen habet, quia eo nato nobiscum futurus erat Deus. Quibus verbis declarat Christum, etsi Emmanuël vocatus non sit, re tamen & sententiâ Emmanuëlem esse; & prophetiam, quæ Emmanuëlem illum vocatum iri prædixit, non verbo sed sensu dijudicandam. Christum Deum esse probat ex his Psalmi verbis: *Sedes tua, Deus, in saculum sæculi: Unxit te Deus, Deus tuus in æternum*: additque hoc Psalmo usum se olim fuisse contra Judæum quemdam, qui, cum pedem ex hoc loco referre non posset, illuc evasit, ut ad Deum universorum referri debere contenderet. Nemo sanè dixerit Origenem tanto æstu cum Judæis decertantem, aliud nihil ab eis exprimere voluisse, nisi ut Christum voce tenùs faterentur Deum.

Ridenti Judæo quòd Chaldæi à Jesu ad eum infantem adorandum tracti dicerentur; respondet magos illos & stellæ novitate perculsos, & Balaam oraculi memores, ac fortè etiam artis suæ inanitate perspecta nullum jam habentis exitum, venisse in Judæam, & aurum Christo, ut Regi, myrrham ut morituro, thus ut Deo obtulisse. Addit quoniam Deus erat is, qui « potentior Angelis servator humani « generis venerat, Angelum pietati « Magorum, qui Jesum adoraverant, « præmium retulisse, ac monuisse ne « ad Herodem reverterentur. »

Sic Christum compellat Judæus num. 57. *Si quisquis singulari Dei providentiâ genitus est, hunc Filium Dei esse dicis; qua in re præstas ceteris?* Respondet Origenes Filium quidem Dei esse, quisquis non jam metu duci-

Lib. I. n.
43. & 49.

Lib. VII. n.
36.

Lib. VIII.
n. 15.

Lib. IV. n.
3.

Lib. VI. n.
73.

Lib. VII. n.
13.

Num. 56.

Num. 58. &
60.

tur, sed virtutem propter seipsam amplectitur : at Jesum longè alio sensu Filium Dei esse. Οὗτος δὲ πόλλω καὶ μακρῶ διαφέρει πάντος τῆ δια τὴν ἀρετὴν χρηματίζοντος υἱὸς τῆ Θεῆς ὅστις ὡσπερὶ πηγῆς καὶ ἀρχῆς τῆς τοῖσιν τυχάνει. « Hic » verò longè latèque omnibus præstat, quicumque propter virtutem » filii Dei appellantur ; quippe cùm » talium fons veluti quidam & origo » sit. » Ait paulò post illud Gamalielis præclarè dictum : *Si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissolvetur : Si verò ex Deo est, non poteris dissolvere illud*, argumento esse cæteros quidem, qui hunc titulum sibi arrogarunt, nec filios Dei nec potentias fuisse, Jesum autem verè *Filium Dei fuisse*.

IV. Quòd autem spectat ad perpeffiones & humilem illum vitæ statum, quem Deo indignum existimat Judæus; non aliam adhibet Origenes nodi solvendi rationem, quam quæ ex duabus Christi naturis repetitur : perpeffiones ad corpus & animam refert, fatetur in divinitatem non cadere. Sic num. 66. quærenti per jocos Judæo cur Christus in Ægyptum fugerit, cùm Deum mortem timere non deceat, sic respondet : Ἡμεῖς αὐτῷ πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ περὶ μὲν τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος λέγοντες ἐγὼ εἰμι ἢ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια & ἡ ζωὴ & εἰ πού τοις παραπλήσιον περὶ δὲ τῆς ἐν ἀνθρώπῳ σώματος ἦν, ταῦτα φάσκοντες· νῦν δὲ ζητεῖτε μὲ ἀποκτεῖναι ἀνθρώπον, ὅστις τὴν ἀλήθειαν ἐν ὑμῖν λέλαληκα· σὺ δὲ τὸν καὶ χρεῖμα φάρμακον αὐτὸν γερονέναι. « Nos autem ipsi Jesu creden- » tes, de divinitate quidem, quæ in eo » erat, dicenti : Ego sum via, veritas » & vita, & si quid his simile : de cor- » pore autem in quo erat humano : » Nunc me quæritis interficere homi- » nem, qui veritatem loquutus sum » vobis ; compositum quiddam eum » fuisse dicimus. » Nemini molestum esse debet, quòd Jesum ex Deo & homine compositum dicat; nam ipse hanc loquendi rationem, ut minùs accuratam, lenit num. 60. ubi sic ait de Magis, qui Jesum adoraverunt. Ἦκον ἐν ἐπὶ τὴν Ἰερουσαλήμ . . . φέροντες

μὲν δῶρα, ἀ (ἵνα ἔπος ὀνομάσω) σωθέντες πρὸς τὸν Θεὸν & ἀνθρώπων θνητῶν ἀσθένειαν, σύμβολα μὲν, ὡς βασιλεῖ τὸν χρυσὸν, ὡς δὲ τεθνηξομένῳ τὴν σμύρναν, ὡς δὲ Θεῷ τὸν λίβανον. « Venerunt » igitur in Judæam . . . ferentes dona, » quæ (ut ita dicam) composito cui- » dam ex Deo & homine mortali ob- » tulerunt, non sine aliqua mysterii » significatione, aurum videlicet ut » Regi, ut morituro myrrham, thus » ut Deo. » Ex quibus patet Origenem non idcirco sic loquutum, quòd Jesum verè ex Deo & homine compositum existimaret, sed ut arctissimam duplicis naturæ conjunctionem aptiùs exprimeret. Similiter ait eum occultare, τί θεϊότερον ἐν τῷ βλεπομένῳ ἀνθρώπῳ, ὅπερ ἦν κυρίως υἱὸς Θεοῦ, Θεὸς Λόγος, & δύναμις & Θεοῦ σοφία. « Aliquid » divinitus sub humana specie, quod » quidem erat propriè Dei Filius, » Deus Verbum, & Virtus & Dei Sa- » pientia. » Eadem duplicis naturæ distinctione utitur Origenes pluribus aliis locis, sive cùm Judæus lib. II. num. 9. indignum Deo esse dicit fugere & capi, & à discipulis prodi; sive cùm Christum vituperat num. 24. quòd calicem deprecatus sit; sive cùm Christianos exagitat num. 31. quòd Verbum Dei Filium polliciti hominem turpi supplicio affectum obtrudant.

V. Adeò exploratum erat Origeni de duabus Christi naturis, ut divinam non minùs certò quàm humanam Scripturis decerni existimet. Sic enim occurrit lib. II. num. 33. Judæo sive Celso iis abutenti, quæ humanam Christi naturam demonstrant, iis autem, quæ divinam, non credenti. Ἀλλὰ εἰ πιστεύῃ μὲν τοῖς εὐαγγελίοις ὁ Κέλσος ὅτις κατηγορεῖν & Χριστιανῶν οἶεται, ἀπιστῇ δὲ ἐπὶ τῷ σωσάντων τὴν ἐν Ἰησοῦ θεότητα· φήσομεν αὐτῷ, ὅς οὗτος, ἢ πᾶσιν ἀπιστεῖ & μηδὲ ἐγκαλεῖν νόμιζε· ἢ πιστεύων πᾶσι θαύμαζε Θεοῦ Λόγον ἐνανθρωπήσαντα & ὅλον τὸ τῷ ἀνθρώπῳ γένος ὡφελῆσαι βεβλήντα. « Sed si Celsus Evangeliiis » quidem credit, ubi contra Christia- » nos ea facere existimat, minimè au- » tem credit, ubi divinitatem Christi »

Ibid.

» commendant; dicemus ei: Aut om-
» nibus fidem deroga, nec contra
» nos facere existima: aut omnibus
» credens, admirare Verbum Dei ho-
» minem factum, ut universo homi-
» num generi prodesset.

Hæc duplicis naturæ distinctio, quæ post Origenem magno usui fuit in refellendis Arianis, satis illa quidem ineptis Judæi, sive Celsi cavillationibus facit: sed tamen difficultatem ex magnitudine mysteriorum ortam non tollit, cur Deus humanum corpus assumeret, illudque dolori & ignominia objecerit. In re tam abstrusa obmutescit secundum Origenis ingenium: nihil afferre potest, quod intelligamus hoc mysterium; multa profert, quod credamus, prædictiones Prophetarum, Christi miracula, in primis totius orbis ad Deum conversionem. Judæo majores suos excusanti, quod Christum pro Deo non habuissent, respondet nihil eos habere excusationis, quippe cum eorum Prophetarum testimonium ei dederint. Ἐγκαλοῦμεν οὖν Ἰουδαίους τοῦτον μὴ νομίσασαι Θεὸν ὑπὸ τῶν Προφητῶν πολλὰ καὶ μεμαρτυρημένον, ὡς μεγάλῳ ὄντι δυνάμει & Θεόν. « Judæos igitur
» incusamus, quod hunc non credide-
» rint Deum, quem multis locis Pro-
» phetæ magnam virtutem & Deum
» esse testantur. » Hæc Prophetarum oracula satis argumenti esse censet num. 37. cur eum æquis rerum æstimator & Christum & Filium Dei esse assentiat.

Quærit multis locis Judæus, quid magni Christus fecerit, ut pro Filio Dei meritò habeatur: miracula & totius mundi ad Deum conversionem objicit Origenes. « Ejus divinitatis,
» inquit lib. I. num. 67. testes sunt tot
» hominum Ecclesiæ, qui è vitiorum
» luto emerferunt, & creatori adhæ-
» rent, ac omnia eò referunt, ut ei
» placeant. » De hoc mirabili opere sic loquitur lib. II. num. 79. Ἀλλ' ἐπεὶ δυνάμει τῆς Θεοῦ ὁ Χριστὸς ἦν, & σοφία τῆς Πατρὸς, διὰ τὰ τοιαῦτα ἐποίησε & ἐπιποιεῖ. « Sed quia virtus erat Dei Chri-
» stus & sapientia Patris, propterea

« hæc fecit & adhuc facit. »

Nemo est sanè, qui si hanc Origenis doctrinam attentius consideret, non eam adversâ fronte cum errore Ariano pugnare fateatur. Nam 1°. An Arianismi nomine suspectus, qui Christum non metaphoricè, non adoptione, sed verè *Filium Dei esse*, tam acriter contendit? 2°. An hujus erroris affinis esse possit, qui divinitatem Christi in Scripturis Novi Testamenti non minùs evidenter quàm ipsam humanitatem describi, in prophetiis autem adeò testatam & confirmatam, ut Judæis nulla sit relicta excusatio, quod eum non crediderint Deum. 3°. Denique nemo ad Arianismum delabi possit, nisi ut tanti mysteriorum magnitudinem minuat, & opinatam pugnam inter divinitatem & carnem conciliet. At Origenes tanti mysteriorum cogitatione obstupescit: hortatur Ethnicos ut admirentur *Verbum Dei hominem factum*; ne dum altam eorum & sublimem de Verbo & Filio Dei ac Deo notionem minuere tentet: nec aliam rei explicandæ rationem reperit, nisi quæ ex duabus naturis hypostaticè conjunctis petitur; nec alia argumenta, nisi quæ ad fidem tam stupendi mysteriorum faciendam pertinent.

VI. Postquàm Judæus peroravit; novus quodammodo Celsus pugnam suo nomine redintegrat, ac non solum in Deum crucifixum jocatur, sed etiam evertere conatur, quæ Christiani ad defensionem hujus mysteriorum afferebant. Mirificus Origenes & in exponendo mysterio & in defendendo. Ridenti Celso quod Christiani Deum ex mortali corpore constantem crederent, idque piè sibi facere viderentur, sic respondet lib. III. num. 41. Ἰσῶσαν οἱ ἐγκαλοῦντες ὅτι οὐ μὴν νομίζομεν & πεπεσμένον ἀρχῇ εἶναι Θεὸν & υἱὸν Θεοῦ, οὗτος ὁ ἀπολόγητος ἐστὶ & ἡ αὐτοσοφία, & ἡ αὐτοαλήθεια. τὸ δὲ θνητὸν αὐτῷ σῶμα & τὴν ἀνθρώπινον ἐν αὐτῷ ψυχὴν τῇ πρὸς ἐμῶν οὐ μόνον κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐνώσει καὶ ἀνακράσει τὰ μέγιστα φάρμακα προσειληφέναι & τῆς ἐκείνου θεότητος κεκοινηκότα εἰς Θεὸν μεταβεβηκέναι.

» Sciant igitur criminatores quem cre-
 » dimus & persuasum habemus esse
 » ab initio Deum & Dei Filium, cum
 » ipsum Verbum esse, ipsam sapien-
 » tiam, ipsam veritatem: ejus autem
 » mortale corpus & humanam in eo
 » animam, non solum communicatio-
 » ne cum Verbo, sed etiam unione &
 » permixtione, maxima dicimus ac-
 » cepisse, & ejus divinitatem parti-
 » cipantia in Deum evasisse. » Con-
 tendit igitur Origenes nihil mortale
 aut creatum à Christianis coli, sed
 æternum Deum & Dei Filium: atque
 hunc Deum & Dei Filium, non ut res
 creatas, participem esse rationis &
 sapientiæ & veritatis, sed esse ipsam
 Rationem, ipsam Sapientiam, ipsam
 Veritatem.

Cum autem Celsus de Christi carne
 admodum inhonestè loqueretur; mini-
 mè mirum si eam commendat Orige-
 nes ex arctissima cum Verbo conjun-
 ctione. Sed molestum esse non debet,
 quòd hanc conjunctionem appellat
 permixtionem; hæc enim loquendi ra-
 tio multis aliis Scriptoribus, iisque ac-
 curatissimis usurpata, ut demonstrat
 Petavius tom. III. Dogm. Theol. Nam
 si per illam necessitudinem, quæ no-
 bis cum Filio Dei & Deo Verbo in-
 tercedit, filii Dei efficimur; si natura
 humana, ut docet Origenes lib. III.
 num. 28. in iis, qui vitam ad Christi
 præcepta dirigunt, divina efficitur;
 quanto magis idem de natura huma-
 na cum Verbo hypostaticè conjuncta
 dicere potuit sine ulla naturarum con-
 fusione? Multa alia proferri possent ex
 his libris de æternitate Verbi, æquali-
 tate & substantiæ identitate cum Pa-
 tre dicta mirificè: sed his in quar-
 tum librum reservatis, nunc videndum
 quemadmodum Origenes demonstra-
 tiones hujus mysterii à Christianis ad-
 hiberi solitas confirmet, ratiunculas
 Celsi refellat.

VII. Solebant Christiani Deum in-
 carnatum ex miraculis & prophetiis
 demonstrare: Christum suâ voluntate
 passum esse dicebant, idque humanæ
 salutis causâ. Non alia suppetebat tanti

mysterii explicandi ratio. Hæc omnia
 à Celfo exagitata in his libris vindicat
 Origenes. Cum Celsus objecisset Ari-
 steum Proconnesium & Abaridem Hy-
 perboreum mira fecisse, nec tamen
 pro diis haberi; opponit Origenes lib.
 III. num. 30. his futilibus prodigiis
 totius orbis terrarum à superstitione
 ad verum Dei cultum conversionem.
 Christi adventus tam uberes fructus
 effloruisse ait, ut conciones apud Eth-
 nicos & Senatus & Magistratus, si mo-
 res spectentur & Deo placendi stu-
 dium, ne minimâ quidem ex parte
 conferri possint cum Ecclesiis Chri-
 stianorum & Senatu Ecclesiastico &
 Magistratibus Ecclesiæ. Tum sic ra-
 tionem concludit: *Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως*
ἔχῃ, πῶς οὐκ εὐλογον μὲν νομίζειν περὶ
τῆς Ἰησοῦ ποσαῦτα συστήσαι δεδυνημένου,
ὅτι οὐχ ἡ τυχοῦσα θεϊότης ἦν ἐν αὐτῷ.
 Quod si hæc ita se habent, quomodo
 non rationi consentaneum de Jesu,
 qui tot ac tanta perficere potuit,
 existimare non qualemcumque di-
 vinitatem in eo fuisse?

Sic Christianos loquentes inducit
 Celsus: *Crede, hunc de quo te doceo,*
esse Filium Dei. Crede, si vis salvus fie-
ri, aut abi. Item lib. VII. num. 2. *Ita*
oportebat fieri; hæc enim olim prædicta.
 Demonstrat Origenes nihil Christianis
 credendum proponi sine certissimis
 credendi momentis, nec levem ope-
 ram in simplicioribus erudiendis in-
 sumi solere. Quòd autem spectat ad
 Prophetas, qui Filium Dei venturum
 prædixerant; eorum oraculis certò
 credi demonstrat, tum quòd Prophe-
 tæ viri longè sanctissimi fuerint, ac
 omnis eorum sermo ad verum Dei
 cultum, ac veram pietatem pertineat;
 tum maximè quòd eorum prædictio-
 nes eventu confirmatæ fuerint. Hinc
 firmissimam Christianorum fidem mul-
 tis locis demonstrat, velut cum ait:

Οὐκ ἂν μεταπέσσηται τις ἡμᾶς ὅτι οὐχ
υἱὸς ὁ ποιῶν τῆ ἀρχηγνητοῦ Θεοῦ ἔστι καὶ
Πατὴρ. « Nemo nobis persuade-
 rit hunc ingeniti Dei & Patris Fi-
 lium non esse. » Et num. 75. Magi-
 stratus ait apud Christianos ad hoc
 munus

Lib. VI. n.
10. 11.

Lib. VIII.
n. 14.

munus capeffendum invitos cogi in-
stante magno Rege, quem « persua-
» sum habemus, inquit, Filium Dei
» esse Deum Verbum. » Οὐ πεπεισμε-
θα εἶναι υἱὸν Θεοῦ Λόγον Θεόν.

VIII. Similiter vindicat à Celsi ca-
chinnis, quod Christiani dicere sole-
bant, Christum summâ suâ voluntate &
nostræ salutis causâ passum esse. « Qui
» quorundam præceptorum causâ mi-
» serat Filium, inquit Celsus lib. VIII.
» num. 41. permisit eum tam crude-
» liter unâ cum suis præceptis perire,
» & tot jam sæculis rem dissimulat?
» Quis Pater est tam impius? Dices
» illum passum, quia sic voluit.

Num. 43. Demonstrat Origenes nec Judæo-
rum scelus impunitum fuisse, nec man-
data, propter quæ Christus venerat,
id est, imaginem cum eo periisse, sed
potius ad illa cognoscenda homines
ab eo adductos fuisse; tum sic con-
cludit. « Itaque pius est Pater Jesu Pa-
» ter, qui proprio Filio non pepercit,
» sed pro nobis omnibus illum tradi-
» dit, Agnum suum, ut tollat pecca-
» tum mundi pro toto mundo mor-
» tuus: quapropter non coactus, sed
» libens pertulit illatas sibi injurias. »
Nihil frequentius exagitat Celsus,
quàm quod Christiani dicere solebant,
Deum in hunc mundum venisse hu-
manæ salutis causâ, ac ipsi quidem Deo
opus non fuisse cognosci, sed propter no-
stram salutem voluisse cognitionem suâ
nobis prestare, ut qui eam receperint,
jam boni facti salventur; qui verò non
receperint, nequitia convicti puniantur.
Nimirum Celso videbatur hominum
salus, quos vermibus & ranis præstare
negat num. 23. exilius quidpiam &
minutius, quàm ut Deo causam affer-
ret descendendi è cælo & carnis su-
scipiendæ. Sed quò magis hæc ridicu-
la Celso videntur, eò libentius præ-
dicat Origenes. Præter ea, quæ jam
attuli, sic loquitur num. 9. Ἡλθεν
οὖν, καὶ μὴ βούληται Κέλσος, μετὰ πολ-
λοὺς Περφηταίς, ἐπανορθουμένους τὰ τῷ
Ἰσραὴλ ἐκείνῃ, ἐπανορθωτῆς ὄλου τοῦ κόσ-
μου ὁ Χριστὸς μὴ θεόμνη καὶ τὴν προ-
τέραν οἰκονομίαν τῆς κατ' ἀνθρώπων χη-

σεως μαρίων, & δεσμῶν & βασανισ-
τείων. Ἦρκε γὰρ ἡ διδασκαλία. « Ve-
» nit igitur, quamvis Celsus nolit, post
» multos Prophetas, qui res Israël
» emendaverant, emendator totius
» mundi Christus, non opus habens
» secundum priorem dispensationem
» flagellis, vinculis & tormentis in ho-
» mines uti. Sufficiebat enim doctrina.
» Ait etiam lib. VIII. num. 29. Σύμφε-
ρον ἦν τῷ Ἰσραὴλ ἀνθρώπων γένει παραδεξά-
σθαι αὐτὸν ὡς υἱὸν Θεοῦ Θεὸν ἐληλυθότα
ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ καὶ σώματι. « Uti-
» le erat humano generi eum susci-
» pere ut Filium Dei Deum venien-
» tem in humana anima & corpore. »

IX. Crucifixum Deum & natum sic
maledictis Celsus & dicteriis appetit,
ut interdum mutationem à Christianis
in Deum conferri, interdum nihil in
Christo præter corpus & animam coli
videatur fingere. Rationis ab Origene
in utroque refellendo adhibitæ pauca
subjiciam exempla. Sic loquitur lib.
IV. num. 5. Μετὰ ταῦθ' ὁ Ἰουδαϊσμός
Κέλσος ἐπαπορεῖ πρὸς ἡμᾶς ὡς λέγοντας,
ὅτι αὐτὸς κατεῖσι πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ
οἶεται ἀκολουθεῖν τούτῳ τὸ τὴν ἐαυτοῦ εἶδραν
αὐτὸν καταλιπεῖν. Οὐ γὰρ οἶδε δύναμιν
Θεῶ, καὶ ὅτι Πνεῦμα Θεῶ πεπλήροκε τὴν
οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα γινώ-
σκει φωνῆς. Οὐδὲ συνίεναι δύναται
τὸ, ὅτι ἔστιν ἕνα καὶ τὴν γλῶσσαν ἐγὼ πλη-
ρῶ, λέγει κύριος; ὅτι βλέπει ὅτι καὶ ἡ
Χριστιανῶν λόγον οἱ πάντες ἐν αὐτῷ ζῶ-
μεν, καὶ κινεῖμεθα καὶ ἐσμεν, ὡς καὶ Παῦ-
λος ἐν τῇ πρὸς Ἀθηναίους διμνησίᾳ ἐδί-
δαξε. Καὶ ὁ Θεὸς τοίνυν Ἰσὺ ὅλων τῇ
ἐαυτοῦ δυνάμει συγκαταβαίνει τῷ Ἰησοῦ
εἰς τὸ Ἰσὺ ἀνθρώπων βίον· καὶ ὁ ἐν ἀρχῇ
πρὸς τὸ Θεὸν Λόγος, Θεὸς καὶ αὐτὸς ὢν
ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἐξέδρος γίνεται,
καὶ καταλείπει τὴν ἐαυτοῦ εἶδραν, ὡς τινα
μὴ τὸν κενὸν αὐτοῦ εἶναι, ἕτερον δὲ
πλήρη & πρὸς τὸν αὐτὸν ἔχοντα. « Po-
» steà egregius Celsus, nescio unde
» occasionem nactus, dubitationem
» contra nos instituit, quasi dicamus
» ipsum Deum ad homines descen-
» dere; cui rei consequens esse pu-
» tat, ut suam ipse sedem relinquat.
» Nam nec virtutem Dei novit, nec

» illud : *Spiritus Domini replevit orbem*
 » *terrarum ; & hoc, quod continet omnia,*
 » *scientiam habet vocis.* Neque etiam
 » illud potest intelligere : *Nonne cælum*
 » *& terram ego impleo, dicit Dominus ?*
 » Nec videt secundum Christianorum
 » doctrinam omnes nos in eo vivere,
 » moveri & esse, quemadmodum &
 » Paulus in concione ad Athenienses
 » docuit. Sive igitur Deus universo-
 » rum suâ virtute cum Jesu ad vitam
 » hominum descendat; sive illud Ver-
 » bum, quod in principio erat apud
 » Deum, quod & ipsum Deus est, ad
 » nos veniat; sede suâ non caret, nec
 » eam relinquit, ita ut locus aliquis
 » eo vacuus fiat, alius autem eo im-
 » pleatur, à quo antea aberat.

Contententi Celso lib. IV. num. 14.
 Deum mutari non posse, nec proinde
 ad homines venisse, quia id sine mu-
 tatione fieri non potest; respondet
 Origenes multò exploratius esse Chri-
 stianis de Dei immutabilitate, quàm
 Num. 16. Philosophis; tum addit : *Τὸ δὲ κατὰ*
θεοικὸς εἰς ἀνθρώπους ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπὴρ-
χε, καὶ διὰ φιλανθρωπίαν ἑαυτὸν ἐκένωσε,
ἵνα χωρηθῇναί ὑπ' αὐτῶν δινηθῇ, & δῆπερ
δ' ἔξ ἀγαθῶν εἰς κακὸν γέγονεν αὐτῶν με-
ταβολή. « Quòd autem ad homines
 » descendit, in forma Dei erat, &
 » propter amorem humani generis
 » seipsum exinanivit, ut posset capi
 » ab hominibus. Ei verò nulla ex bo-
 » nis accidit in malum mutatio. » Et
 paulò post : *Εἰ δὲ σῶμα θνητὸν καὶ ψυχὴν*
ἀνθρωπίνην ἀναλαβὼν ὁ ἀθάνατος Θεός,
Λόγος, δοκεῖ τὰς Κέλσῳ ἀλλάσσειν καὶ
μεταπλάσσειν. μανθάνειτο ὅτι ὁ Λόγος
τῇ εἰσὶ μένων Λόγος, οὐδὲν μὲν πάχει ὧν
πάχει τὸ σῶμα, ἢ ἡ ψυχὴ. « Quòd si
 » immortalis Deus, Verbum, quia cor-
 » pus & animam humanam assumsit,
 » mutatum Celso & transformatum
 » videtur; discat Verbum substantiâ
 » Verbum manens, nihil eorum pati,
 » quæ corpus aut anima patitur. »

X. Ex allatis testimoniis Origenes ab
 omni prorsus suspicione liberatur.
 Nam 1º. Non dubium, quin veri Dei
 incarnationem adversus Ethnicos de-
 fendat. Omnia Celsi argumenta ex

veri Dei natura petuntur; negat salu-
 tem humanam tanti esse posse ut Deus
 descendat : Dei immutabilitatem &
 immensitatem incarnatione lædi con-
 tendit. Litem non movet Origenes
 de hac Verbi natura : sed illud verè
 hominem factum esse confirmat, nec
 tamen quidquam de sua immutabili-
 tate & immensitate amisisse. 2º. Nec
 in tanto communis fidei studio residet
 ulla voluntatis à communi doctrina
 alienæ suspicio; nec minùs absurdum
 est Origenem, dum videt in Ecclesia
 miracula & prophetias ad Christi di-
 vinitatem demonstrandam indefinen-
 ter citari, ac Scripturæ testimonia ci-
 tra ullam metaphoram exponi, dum-
 que ipse eam docendi viam sequitur,
 non plùs Christo, quàm creaturæ præ-
 stantissimæ tribuisse & ab aliis deferri
 existimasse. Nec objicias Origenem à
 communi de pœnis æternis doctrina
 discessisse. Nam non solùm à commu-
 ni sententia, sed etiam à communi
 loquendi ratione discessit. At si æter-
 nitatem pœnarum testimoniis Scriptu-
 ræ demonstrasset, si profligasset hujus
 dogmatis obtrectatores, & argumenta
 à Christianis adhiberi solita confirma-
 set; nemo suspicaretur eum nec pœ-
 narum æternitatem credidisse, nec ab
 aliis credi existimasse.

CAPUT IV.

Latinorum Patrum adversus
 Judæos atque Ethnicos
 differendi ratio.

I. *Tertulliani adversus Judæos atque*
Ethnicos differendi ratio. II. *S. Cy-*
priani contra utrosque testimonia.
 III. *Arnobius quomodo respondet*
Ethnicorum dictis in Deum cru-
cifixum. IV. *Quibus argumentis*
hoc mysterium probat. V. *Illius re-*
sponsio eorum questionibus, cur Deus in
forma hominis visus & more hu-
mano interemtus. VI. *Lactantius*

refert Ethnicorum ratiunculas contra mysterium Dei crucifixi. VII. Ipse eò asseverantiùs illud defendit. VIII. Fatetur difficile esse ad credendum, sed certissimis argumentis niti contendit. IX. Nonnullæ observationes in hanc veterum disputandi rationem.

I. **C**HRIستي divinitatem Latini Scriptores eodem modo ac Græci contra Judæos atque Ethnicos defendunt. Primos Tertullianus hoc argumento refellit quòd, cùm prædictum sit universas gentes in Christum credituras ac illum, ut Deum, adoraturas, hoc opus à Christo nostro jam perfectum sit. « Quis enim, inquit, omnibus regnare potuisset, nisi Christus Filius Dei, qui omnibus in æternum gentibus regnaturus nuntiabatur? » Illud autem Christi regnum eò mirabilius esse pronuntiat, quòd, cùm cæteri reges ac potentissimæ civitates suos habuerint imperii terminos, Christus per universum orbem ut Deus colatur. « Christi autem regnum & nomen, inquit, ubique porrigitur, ubique creditur: ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter: non regis apud illum major gratia, non barbari alicujus imperiosa lætitia, non dignitatum, aut natalium cujusquam discreta merita: omnibus æqualis, omnibus Rex, omnibus Judex, omnibus Deus & Dominus est. Nec dubites credere, quod asseveramus, cùm videamus fieri.

Optimum fanè argumentum, quodque nullum Judæis suffugium relinqueret; erat enim in promptu Christum ab omnibus adorari: non minùs constabat prædixisse Prophetas Christum ab omnibus adoratum iri; sicque peracutè Tertullianus, ex eo quòd ejus divinitas ab omnibus agnosceretur, eum Deum esse & Christum demonstrabat.

Non solùm autem Dei nomen, sed ipsam etiam rem hoc nomine significatam Christo tributam fuisse ex alio etiam Tertulliani argumento perspicitur. Nam cùm objicerent Judæi Christum appellatum non fuisse Emmanuëlem, nec bellicâ virtute spolia Samariæ rapuisse, ut est in vaticinio Isaïæ, quo libenter uti solebant Christiani; respondet Tertullianus Christum si minùs verbo, saltem sensu Emmanuëlem esse. « Subjuncta est enim, inquit, & interpretatio Emmanuël, Nobiscum Deus, uti non solùm sonum nominis exspectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraïcus, quod est Emmanuël, suæ gentis est. Sensus autem ejus, quod est, Deus Nobiscum, ex interpretatione communis est. Quæro ergo an ista vox, Nobiscum Deus, quod est Emmanuël, exinde quo Christus inluxit, agitetur in Christo; & puto ex toto non negabis. Nam qui ex Judaïsimo credunt Christo, ex quo in eum credunt, Emmanuël cùm volent dicere, Nobiscum Deum esse significant. » Vera igitur divinitas, vera Dei natura Christo tribuebatur, non solùm nomen; ac nomine quidem Emmanuël erat apud Hebræos, re & sententiâ apud omnes gentes.

Erat etiam magni momenti hoc adversùs Judæos argumentum, quòd, cùm Prophetæ prædixissent Deum venturum & varia miracula editurum, hæc ipsa miracula à Christo edita probarentur. Hunc in usum citat Tertullianus illud Isaïæ: « Ecce Deus noster judicium retribuet, ipse veniet, & salvos faciet nos; tunc infirmi curabuntur, & oculi cæcorum videbunt, & aures surdorum audient, & claudus saliet veluti cervus, & mutorum lingua solventur, & cætera, quæ operatum Christum nec vos diffitemini, utpote qui dicebatis, quòd propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat.

Sed nihil magis abhorrebat à Judæorum auribus, quàm Filium Dei in crucem actum prædicari. « De exitu

Sf ij

Cap. ix.

Cap. ix.

Isai. xxxv.

Cap. xl.

» planè passionis ejus ambigitis, in-
 » quit Tertullianus, negantes passio-
 » nem crucis in Christum prædica-
 » tam, & argumentantes insuper non
 » esse credendum, ut ad id genus
 » mortis exposuerit Deus Filium suum,
 » quod ipse dixit: *Maledictus omnis*
 » *homo qui pependit in ligno.*

Fatetur Tertullianus hoc mysterium
 comprehendi non posse, nec credi
 sine certissimis argumentis debere.
 » Et utique, inquit, sacramentum pas-
 » sionis ipsius figurari in prædicationi-
 » bus oportuerat: quantòque incre-
 » dibile, tantò magis scandalum fu-
 » turum, si nudè prædicaretur: quan-
 » tòque magnificum, tantò magis ob-
 » umbrandum, ne difficultas intelle-
 » ctus gratiam Dei quæreretur.

Cùm nulla igitur pateret ad hoc
 mysterium explicandum via, vaticini-
 orum multitudine Judæos premit,
 in quibus prædictum esse demonstrat
 Filium Dei crucifixum iri. Ipsam etiam
 ex Virgine nativitatem hoc testimo-

Cap. xiiij.

nio probat: *Nativitatem ejus quis enar-*
rabit? « Quia nullus omnino homi-
 » num, inquit, nativitatis Christi con-
 » sciens fuit, cùm Virgo Maria Verbo
 » Dei prægnans inveniretur.

Cap. xij.

Hæc testimonia confirmat magno
 illo conversionis gentium miraculo.
 » Aspice, inquit universas nationes
 » de voragine erroris humani exinde
 » emergentes ad Dominum Deum
 » Creatorem, & ad Deum Christum
 » ejus. Et, si audes, nega prophetatum;
 » statim tibi promissio Patris occurrit
 » in Psalmis dicentis: *Filius meus es*
 » *tu, ego hodie genui te.*

Idem argumentum & testimonium
 repetit in libri conclusione, atque hæc
 addit: « Nec poteritis in istam præ-
 » dicationem magis David filium Sa-
 » lomoni vindicare, quàm Chri-
 » stum Dei Filium dicere: nec ter-
 » minos terræ David filio promissos,
 » qui intrà unicam Judæam regnavit,
 » quàm Christo Filio Dei, qui totum
 » jam orbem Evangelii sui radiis illu-
 » minavit. Denique & thronus in
 » ævum magis Christo Dei Filio com-

petit, quàm Salomoni, temporali «
 scilicet Regi, qui Israël soli regnavit. «

In Apologetico adversus gentes pa-
 lam & apertè docet *Verbum illud*, per
 quod omnia creata sunt, quod & *Dei*
Filium ac de Spiritu Spiritum & de Deo
Deum, ut *lumen de lumine* accensum
 appellat, nasci ex Virgine non dedi-
 gnatum esse. « Iste igitur Dei ra- «
 dius, ut retro semper prædicaba- «
 tur, delapsus in Virginem quam- «
 dam, & in utero ejus caro figurata «
 nascitur homo Deo mixtus.... Cùm «
 ille verbo dæmonia de hominibus «
 excuteret, cæcos reluminaret, le- «
 prosos purgaret, paralyticos restrin- «
 geret, mortuos denique verbo red- «
 deret vitæ, elementa ipsa famula- «
 ret, compescens procellas & freta «
 ingrediens, ostendens sese Verbum «
 Dei, id est, *Λόγον*, illud primor- «
 diale, primogenitum virtute & ra- «
 tione comitatum, & Spiritu instru- «
 ctum, eundem qui verbo omnia «
 faceret, & fecisset. «

Cap. xxj.

II. Cyprianus in libro II. adversus
 Judæos cap. vj. divinitatem Christi
 demonstrat ex Scripturis veteris &
 novi Testamenti, ac plurima colligit
 testimonia. Ex Isaïæ cap. xlv. *Tui erunt*
servi, & post te ambulabunt vincti com-
pedibus: & adorabunt te, & in te pre-
cabuntur: quoniam in te Deus est, &
non est alius Deus præter te. Tu enim es
Deus, & non sciebamus, Deus Israël Sal-
vator. Ex Baruch. iij. 35. *Hic Deus no-*
ster, & non deputabitur alius absque illo,
qui invenit omnem viam prudentia, &
dedit eam Jacob puero suo & Israël di-
lecto sibi: post hæc in terris visus est, &
cum hominibus conversatus est. Ex Osee
 xj. 9. *Non faciam juxta iram indigna-*
tionis meæ, non sinam deleri Ephraim:
quoniam Deus ego sum, &c. Ex Psalm.
 45. *Vacate & videte, quoniam ego sum*
Deus. Ex 67. *Cantate Deo, psallite no-*
mini ejus.... Deus nomen illi. Eum-
 dem ad usum citat illud Evangelii: *In*
principio erat Sermo, & Sermo erat apud
Deum, & Deus erat Sermo. Item Tho-
 mæ confessionem: *Dominus meus &*
Deus meus. Item illud Pauli: *Ex quibus*

Joan. xx. 27.

Rom. ix. 5.

Christus secundum carnem, qui est Deus super omnia benedictus in secula.

Christi nativitatem, passionem & resurrectionem similibus testimoniis demonstrat. Notanda perfertim quæ ex variis locis depromit cap. xxviii. xxix. & xxx. ut Christum regem esse & iudicem probet. Ex Psalm. 49. *Deus deorum Dominus loquutus est, & vocavit terram. Deus manifestè veniet, & non filebit, &c.* Ex Isaiæ xlii. *Dominus Deus virtutum prodibit, & comminuet bellum.* Ex Psalm. 67. *Exurgat Deus, & dissipentur inimici ejus, &c.* Ex 81. *Exsurge, Deus, iudica terram.* Ex Malach. 1. 14. *Rex magnus sum ego, dicit Dominus, & nomen meum illustre est apud gentes.* Ex Psalm. 5. *Rex meus, & Deus meus.* Ex 96. *Dominus regnavit, exultet terra.* Ex 73. *Deus autem Rex noster ante seculum operatus est salutem in medio terra.*

In libro de Idolorum vanitate, sic mysterium Incarnationis exponit. » Hujus igitur indulgentiæ, gratiæ, » disciplinæque arbiter & magister, » Sermo & Filius Dei mittitur, qui » per Prophetas omnes retro illumina- » nator & doctor humani generis præ- » dicabatur. Hic est virtus Dei, hic » ratio, hic sapientia ejus & gloria. » Hic in Virginem illabatur; carne » Spiritu Sancto cooperante induitur. » Deus cum homine miscetur. Hic » Deus noster, hic Christus est, qui » mediator duorum hominem induit, » quem perducatur ad Patrem. » Et infra: « Per orbem discipuli magistro » & Deo monente diffusi.

Chronik.

III. « Narrat Hieronymus Arno- » bium clarum in Africa rhetorem, » cùm in civitate Sicca ad declaman- » dum juvenes erudiret, & adhuc » Ethnicus ad credulitatem somniis » compelleretur; ut ab Episcopis im- » petraret fidem, quam semper im- » pugnaverant, elucubrasse adversus » pristinam religionem luculentissimos » libros & tandem veluti quibusdam » obsidibus impetrasse. » Hi libri non maximam habent doctrinæ Ecclesiasticæ pertractationem, magisque in

superstitione refellenda, quàm in demonstrenda vera religione versantur; sed tamen de Christi divinitate non exiliter disputant. Quod argumento est hoc mysterium omnium animis impressum & insculptum fuisse, ac ne eos quidem, qui nondum erant initiati, latuisse. Certè divinitas Christi eadem ratione & viâ defenditur ab Arnobio, ac modò ab eruditissimis Scriptoribus defensam vidimus.

Sic Ethnicos loquentes inducit, lib. I. « Sed non idcirco Dii vo- bis infesti sunt, quòd omnipoten- tem colatis Deum: sed quòd hominem natum, &, quod personis infame est vilibus, crucis supplicio interentum, & Deum fuisse contenditis, & superesse adhuc creditis, & quotidianis supplicationibus adoratis. » Respondet primò Arnobius, etiamsi natum hominem colerent Christiani, ea esse illius in humanum genus merita, ut hos illi honores invidere Ethnici non debeant. Sed hæc responsio præcidebat quidem Ethnicis reprehendendi locum; at minùs valebat ad accuratam religionis Christianæ defensionem. Quamobrem hæc addit Arnobius: « Cùm verò Deus sit re certâ, & sine ullius rei dubitationis ambiguo; inficiaturos arbitramini nos esse quàm maximè illum à nobis coli, & præsidem nostri corporis nuncupari? Ergone, inquiet aliquis furens, iratus, & percutus, Deus est ille Christus? Deus, respondebimus, & interiorum potentiarum Deus: & quod magis infidos acerbissimis doloribus torqueat, rei maximæ causâ à summo Rege ad nos missus. » Ne umbram quidem metaphoræ his in verbis deprehendas: Christus non meritis aut rectè factis divinitatem adeptus, sed eo sensu Deus, quem omnes huic appellationi subjiciunt: quò magis rident Ethnici, eò affirmant magis Christiani: tota res citra ullam dubitationem credenda proponitur.

IV. Sed quia tantum mysterium sine certissimis argumentis credi non

Pag. 19.
Edit. Lug.
Bat. ann.
1651.

Pag. 24.

potest, objicit Ethnicis edita à Christo miracula; ac ne fortè arti magicæ tribuantur, tres potissimum veræ divinitatis notas in illis observat. 1°. Quòd Christus summâ suâ potestate mira fecerit. « Atqui, inquit, constitit Christum sine ullis adminiculis rerum, » sine ullius ritûs observatione, vel » lege, omnia illa quæ fecit, nominis » sui possibilitate fecisse, & quod proprium, consentaneum, dignum Deo » fuerat vero, nihil nocens, aut noxium, sed opiferum, sed salutare, » sed auxiliaribus plenum bonis, potestatis munificæ liberalitate donasse. » 2°. Quòd Christi miraculis non jactantia, sed verus Dei cultus propositus fuerit. « Quæ quidem ab eo gesta » sunt & factitata, non ut se vanâ » ostentatione jactaret, sed ut homines duri, atque increduli scirent » non esse, quod spondebatur falsum: » & ex operum benignitate, quid esset » Deus verus, jam addiscerent suspicari. » 3°. Quòd beneficentiam suam ne indignis quidem & malis clauferit. « Hoc est enim proprium » Dei veri, potentiæque regalis, benignitatem suam negare nulli, nec » reputare quis mereatur, aut minime. » Tum sic concludit: « Nihil, » ut remini, magicum, nihil humanum, præstigiosum, aut subdolum, » nihil fraudis delituit in Christo. Derideatis licet ex more, atque in lasciviam dissolvamini cachinnorum; » Deus ille sublimis fuit, Deus radice ab intima, Deus ab incognitis, » & ab omnium principe Deus sospitator est missus, quem neque sol » ipse, neque ulla, si sentiunt, fidera, non rectores, non principes » mundi, non denique dii magni, » aut qui fingentes se deos genus omne mortalium territant, unde aut » qui fuerit, potuerunt noscere vel » suspicari.

V. Præclare videbat Arnobius, quamvis divinitas Christi certissimis argumentis constet, hanc tamen majestatis divinæ cum carne humana conjunctionem, rem esse ad credendum

longè difficillimam. Quare ad alia sese convertit: ita oportuisse fieri statuit humanæ salutis causâ: duplicem in Christo naturam distinguit, quo perpeffiones divinæ abjudicet: Christum ait suâ voluntate passum, ac tandem sic demonstratâ & explicatâ re, tam indeprehensum hoc mysterium esse confitetur, ut intelligentiam omnino superet.

Huic Ethnicorum quæstioni, Si Deus fuit Christus, cur in forma hominis visus, & cur more est interemtus humano, sic respondet: « An aliter potuit invisibilis illa vis, & habens nullam substantiam corporealem inferre & commodare se mundo, conciliis interesse mortalium, » quàm ut aliquod tegmen materiæ solidioris assumeret, quod oculorum susceperet injectum, & ubi se figere inertissimæ posset contemplationis obtutus? Quis est enim mortalium, qui quiret eum videre, quis cernere si talem voluisset inferre se terris, qualis ei primigenia natura est, & qualem se ipse in sua esse voluit vel qualitate, vel numine? Assumfit igitur hominis formam, & sub nostri generis similitudine potentiam suam clausit, ut & videri posset & conspici: verba faceret & doceret: atque omnes exsequeretur res eas, propter quas in mundum venerat faciendas, summi Regis imperio & dispositione servatis. » Alteri quæstioni, *Cur hominum more interemtus*, sic respondet: « Non ipse: neque enim cadere divinas in res potest mortis occasus: nec interitionis dissolutione dilabi id, quod est unum & simplex, nec ularum partium congregatione compactum. Quis est ergo visus in patibulo pendere, quis mortuus est? Homo quem induerat, & secum ipse portabat. Incredibile dictu est, & cæcis obscuritatibus involutum. Et paulò post: « Mors illa, quam dicitis, assumpti hominis fuit, non ipsius: gestaminis, non gerentis; quam nec ipsam perpeti succubisset, tanta si non agenda res esset, »

» & inexplicabilis ratio fati clausis pa-
» refacienda mysteriis. Quæ sunt ista,
» inquires, clausa atque obscura my-
» steria? Quæ nulli nec homines scire,
» nec ipsi, qui appellantur, dii mun-
» di, parte queunt aliquâ suspicionis
» atque opinionis attingere, nisi
» quos ipse dignatus est cognitionis
» tantæ impertire muneribus, & in
» abditos recessus thesauri interioris
» inducere.

VI. His adjungam Lactantium, qui de magno nascentis & morientis Dei mysterio egregiè differit. Sic refert incredulorum in hoc mysterium dicta. « Negant fieri potuisse, in-
» quit lib. IV. Instit. cap. xxij. ut natu-
» ræ immortalis quidquam decederet.
» Negant denique Deo dignum, ut
» homo fieri vellet, seque infirmitate
» carnis oneraret; ut passionibus, ut
» dolori, ut morti seipse subiceret:
» quasi non facile illi esset, ut citra
» corporis imbecillitatem, se homini-
» bus ostenderet, eosque justitiam do-
» ceret (siquidem id volebat,) majo-
» re auctoritate ut professi Dei. Tum
» enim cunctos fuisse præceptis cœle-
» stibus parituros; si ad ea virtus ac
» potestas Dei præcipientis accede-
» ret. Cur igitur (aiunt) ad docendos
» homines non ut Deus venit? Cur se
» tam humilem, imbecillemque con-
» stituit; ut ab omnibus & contemni
» & pœnâ affici posset? Cur vim ab
» imbecillis & mortalibus passus est?
» Cur non manus hominum aut vir-
» tute repulit, aut divinitate vitavit?
» Cur non majestatem suam sub ipsa
» saltem morte patefecit, sed ut in-
» validus in iudicium ductus est, ut
» nocens damnatus, ut mortalis occi-
» sus? » Et cap. xxvj. « Dicat enim
» fortasse aliquis; cur si Deus fuit, &
» mori voluit, non saltem honesto ali-
» quo mortis genere affectus est? Cur
» potissimum cruce? quod etiam ho-
» mine libero quamvis nocente indi-
» gnum videatur.

VII. Hic sanè aut nusquam aliàs perspicui potest, quid Lactantius de Incarnationis mysterio senserit. Nam si

Christum in rebus creatis numerabat, nihil proclivius fuit, quàm errantes in ambigua voce adversarios dedocere. At nullum hujus rei vestigium apud hunc scriptorem: nemini concedit qui magnificentius loquatur. « Quis non
» igitur, inquit cap. xiv. lib. IV. captos
» mentibus tum fuisse Judæos arbitre-
» tur, qui, cùm hæc legerent & audi-
» rent, nefandas manus Deo suo in-
» tulerunt? » Et cap. xvj. « Propter
» hanc humilitatem, Deum suum non
» agnoscentes, inierunt consilium de-
» testandum, ut privarent eum vitâ,
» qui, ut eos vivificaret, advenerat.
» Cap. xvij. « Divinas litteras ne-
» scientes coierunt, ut Deum suum
» condemnarent. » Ibidem: « Quid
» de hujus crucis indignitate dicemus,
» in qua Deus à cultoribus Dei suspen-
» sus atque suffixus est? » Similes sen-
» tentiæ passim occurrunt: « Deum
» ab hominibus cruciatum dicit cap.
» xxij. & passionem Christi, passionem
» Dei appellat, cap. xxvj. » Sic loquitur de futuro iudicio lib. VII. cap. xix.
Tunc aperietur cœlum medium in-
» tempestâ & tenebrôsâ nocte; ut in
» orbe toto lumen descendens Dei
» tamquam fulgur appareat.... Hæc
» est nox, quæ nobis propter adven-
» tum Regis ac Dei nostri pervigilio
» celebratur. Cujus noctis duplex ra-
» tio est, quòd in ea & vitam tum re-
» cepit, cùm passus est, & postea orbis
» terræ regnum recepturus est. Hic
» est enim liberator, & judex, & ul-
» tor, & rex, & Deus, quem nos
» Christum vocamus. » Item aliis in lo-
» cis: « Iudicium magnum idem ipse
» Rex ac Deus faciet. Deus enim ve-
» niet. Veniet igitur summi & maxi-
» mi Dei Filius.

VIII. Adeò videbatur hoc myste-
rium Lactantio verbis clarum & aper-
tum, re obscurum & penè incredibi-
le, ut minimè metuat ne Lectores
ambiguis vocibus decipiantur, sed to-
tus in credendi momenti colligendis
inhæreat. Concedit adversariis rem
suâ sponte incredibilem esse, sed cer-
tissimis argumentis constare demon-

Cap. 20.
22. & 24.

strat. « Nemo asseverationi nostræ fi-
 » dem commodet, inquit cap. x. lib.
 » IV. nisi ostendero Prophetas ante
 » multam temporum seriem prædi-
 » cisse, fore aliquando, ut Filius Dei
 » nasceretur sicut homo; & mirabilia
 » faceret, & cultum Dei per totum
 » terram seminaret, & postremò, pa-
 » tibulo figeretur, & tertiâ die resur-
 » geret. Quæ omnia cùm probavero
 » eorum ipsorum litteris, qui Deum
 » suum mortali corpore utentem vio-
 » laverunt; quid aliud obstabit, quo-
 » minùs veram sapientiam, clarum sit
 » in hac sola religione versari? » Adeò
 » autem prophetias ad fidem hujus my-
 » sterii faciendam necessarias putat La-
 » ctantius, ut incredibile futurum fuisse
 » fateatur, nisi prædictum fuisset. « De-
 » scendens itaque, inquit lib. IV. cap.
 » xij. de cœlo sanctus ille Spiritus Dei,
 » sanctam Virginem, cujus utero se
 » insinuaret, elegit. . . . quod sanè in-
 » credibile foret, nisi hoc futurum
 » ante multa sæcula Prophetæ cecidi-
 » ssent.

Cap. xij.

Filium Dei & Deum nasci ex Vir-
 gine dedignatum non esse demon-
 strat ex prophetiis, in primis ex illa
 Isaïæ: *Ecce Virgo accipiet in uterum, &*
pariet Filium, & vocabitis nomen ejus
Hemanuël. « Quid hoc manifestiùs di-
 » ci potest? Legebant ista Judæi qui
 » eum negaverunt. Si quis nos hæc
 » fingere arbitratur, ab his requirat,
 » ab his potissimùm sumat. Satis fir-
 » mum testimonium est ad proban-
 » dam veritatem, quòd ab ipsis per-
 » hibetur inimicis. Hemanuël autem
 » numquam vocatus est: sed Jesus,
 » qui Latinè dicitur Salutaris sive Sal-
 » vator; quia cunctis gentibus saluti-
 » fer venit. Sed Propheta declaravit
 » hoc nomine, quòd Deus ad homi-
 » nes in carne venturus esset. He-
 » manuël enim significat Nobiscum
 » Deus; scilicet quia illo per Virgi-
 » nem nato, confiteri homines oport-
 » tebat Deum secum esse, id est, in
 » terra & in carne mortali.

Cap. xij.

His adjungit illud Isaïæ: *Adorabunt*
te, & te precabuntur; quoniam in te Deus

est, & non alius Deus præter te. Tu enim
Deus es, & nesciebamus, Deus Israël
Salvator. Item ex Jerem. *Hic Deus no-*
ster est, & non deputabitur alius absque
illo. . . . Post hæc in terris visus est, &
cum hominibus conversatus est. Item ex
 Psalm. 44. *Thronus tuus, Deus, in sæ-*
cula sæculorum. Propterea unxit te Deus,
Deus tuus. Huic argumento aliud ex
 Christi miraculis petitum adjungit cap.
 xv. ejusdem libri.

His duobus momentis Christiano-
 rum fidem inniti pronuntiat lib. V. cap.
 iij. « Non potuit ergo (Apollonius) «
 post mortem Deus credi; quia & «
 hominem & magum fuisse consta- «
 bat; & ideò alieni nominis titulo «
 affectavit divinitatem, quia suo nec «
 poterat, nec audebat. Noster verò «
 & potuit Deus credi, quia magus «
 non fuit; & creditus est, quia verus «
 fuit. » Et paulò post: « Disce igitur, «
 si quid tibi cordis est, non solum id- «
 circo à nobis Deum creditum Chri- «
 stum, quia mirabilia fecit; sed quia «
 vidimus facta in eo esse omnia, quæ «
 nobis annuntiata sunt vaticinio Pro- «
 phetarum. . . . Itaque Deum credi- «
 mus non magis factis operibusque «
 mirandis, quàm ex ipsa illa cruce, «
 quam vos sicut canes lambitis, quo- «
 niam simul & illa prædicta est. »

Probè videbat Lactantius tantum
 mysterium non subtili & ingeniosâ ex-
 plicatione attentandum, sed argu-
 mentis ad fidem faciendam idoneis
 defendendum. Multos in hæresim de-
 flexisse existimat, dum hoc mysterium
 facili explicatione lenire, & ad homi-
 num captum accommodare tentant.
 Quidam verò, inquit, non satis cœ- «
 lestibus litteris eruditi, cùm veri- «
 tatis accusatoribus respondere non «
 possent, objicientibus vel impossi- «
 bile, vel incongruens esse, ut Deus «
 in uterum se mulieris includeret, «
 nec cœlestem illam majestatem ad «
 tantam infirmitatem potuisse dedu- «
 ci, ut hominibus contemptui, de- «
 risui, contumeliæ & ludibrio esset; «
 postremò etiam cruciamenta per- «
 ferret, atque execrabili patibulo «
 figeretur:

Cap. xxx.

» figeretur : quæ omnia cum neque
» ingenio, neque doctrinâ defendere
» ac refutare possent, (nec enim vim
» rationemque penitus pervidebant)
» depravati sunt ab itinere recto, &
» cœlestes litteras corruperunt; ut no-
» vam sibi doctrinam sine ulla radice
» ac stabilitate componerent.

Præclusâ omni hujus mysterii expli-
candi viâ, Lactantius confugit ad ho-
minum salutem, quam satis magnam
esse causam existimat, cur Deus cru-
cifigi voluerit; & duas in Christo na-
turas accuratè distinguit, ut in huma-
nam passio conferatur, & à divina
prorsus removeatur. « Fuit igitur &
» Deus & homo, inquit lib. IV. cap.
» xxv. inter Deum & hominem medius
» constitutus. Unde illum Græci *μεσότην*
» *την* vocant, ut hominem perducere
» ad Deum posset, id est, ad immor-
» talitatem : quia si Deus tantum fuisset;
» exempla virtutis homini præbe-
» re non posset : si homo tantum; non
» posset homines ad justitiam cogere,
» nisi auctoritas ac virtus homine ma-
» jor accederet. » Naturæ duplicis
distinctio passim à Lactantio adhibetur.
Unum de plurimis locis appo-
nam : « Factus est & Dei Filius per
» Spiritum & hominis per carnem,
» id est, & Deus & homo. Dei virtus
» in eo ex operibus, quæ fecit, appa-
» ruit; fragilitas carnis ex passione
» quam pertulit.

IX. Satis quisque perspicit quid
ex hac Scriptorum Ecclesiasticorum
disputandi ratione concludi debeat.
1°. Ipsa asseveratio, qua Filium Dei
& Deum natum esse & mortuum con-
firmant, omnem ab eis erroris suspi-
cionem propulsat. Neque enim ad
Christum referre quidquid præclaris-
simè in Scripturis de Deo dicitur,
& ex Prophetarum de Deo venturo
& nascituro oraculis ejus divinitatem
tam acriter defendere, hominum erat
in his Scripturæ testimoniis metapho-
ras quærentium, ac Christum non na-
turâ sed precariò; non proprio sed
translato nomine Deum & Filium Dei
existimantium.

2°. Eorum ab Arianis discrimen in
hoc etiam elucet maximè, quod my-
sterium in hac hæresi adeò solutum &
explicatum, humani ingenii viribus
nec comprehendi, nec explicari posse
existimant. Omnia eorum argumenta
prophetiis & miraculis, omnes myste-
rii explicandi conatus duplicis naturæ
distinctiōe continentur. Quæ disse-
rendi ratio, ut optima est cum nulla
in verbis, magna in rebus difficultas,
ita in re solis verbis obscura & diffi-
cili non carebit infaniâ.

3°. Quod de Origene observavi,
idem de aliis observare licet. Com-
munem causam defendebant, nec du-
bium quin communem doctrinam sibi
visi sint sequi. Quis igitur credat tot
eruditos viros, cum viderent Dei in-
carnationem, ut maximum myste-
rium ac in sola fide positum, in Ec-
clesia doceri, hac prædicandi ratio-
ne adductos esse, ut Christum nec
verum Deum, nec verum Dei Filium
esse, sibi fingerent; & cum hanc no-
tionem & opinionem accepissent, eam
ipsi aliis, eadem viâ ac eadem præ-
dicandi mysterii ratione persuadere
tentarent.

CAPUT V.

Quomodo hæresis, quæ Christi
carnem negabat, à sanctis
Patribus profligata.

- I. *Non Ebionitas aut Cerinthianos, neque etiam Valentinianos refellit S. Ignatius, sed eos qui Christi carnem negabant.*
- II. *Sic eos refellit, ut duas Christi naturas constituat.*
- III. *Isdem vestigiis insistit Irenæus.*
- IV. *Sic etiam Tertullianus.*

I. **H**ANC hæresim profligat Igna-
tius in præclarissimis illis Epi-
stolis, quæ magno Dei beneficio ad
nos transmissæ, cum à Calvinistis
verbo quidem, ut spurix & subditæ,
reverâ propter apertam optimorum

dogmatum expositionem rejectæ fuissent; tam accuratè ab eruditis viris Ignatio vendicatæ sunt, ut nihil in hoc genere certius & exploratius requiri possit. Sic de hæreticis loquitur Sanctus Martyr in Epist. ad Smyrn. num. 2.

» Omnia enim hæc passus est propter
» nos, ut salutem consequamur, &
» verè passus est, sicut & verè seipsum
» resuscitavit: non, ut quidam infide-
» les dicunt, secundum opinionem ip-
» sum passum esse; ipsi secundum opi-
» nionem exsistentes: & quemadmo-
» dum sapiunt, sic & continget eis;

» qui phantastici sunt & dæmoniaci.
Οὐχ, ὡς περ ἄπιοί τινες λέγουσιν, τὸ δο-
κεῖν αὐτὸν πεπονθέναι, αὐτοὶ τὸ δοκεῖν ὄντες.
καὶ κατὰς φρενοῦσιν, & συμβήσεται αὐ-
τοῖς, οὓσιν ἀσώματοις & δαιμονικοῖς. Et
num. 4. Εἰ γὰρ τὸ δοκεῖν ταῦτα ἐπ' ἐχθρῇ ὑπὸ
τῆς κυρίας ἡμῶν, & ἐγὼ τὸ δοκεῖν δέδεμαι.

» Si enim opinione solâ hæc à Domi-
» no nostro sunt peracta, & ego opi-
» nione solâ victus sum. » Et num. 5.

» Quid enim mihi prodest, si quis me
» laudet & Dominum meum blasphe-
» met, non confitens ab ipso carnem
» gestari? » Et num. 7. « Ab Eucha-
» ristia & oratione abstinent, eò quòd
» non confiteantur Eucharistiam car-
» nem esse servatoris nostri Jesu Chri-
» sti, quæ pro peccatis nostris passa
» est, quam Pater suâ benignitate su-
» scitavit. » Tanta erat ejusmodi hæ-
reticorum detestatio, ut eos Ignatius
in eadem Epistola tamquam feras hu-
manam formam præ se ferentes ho-
spitio excipi vetet, neminemque eis,
si fieri possit, obviam fieri jubeat. Eos-
dem tangit pluribus aliis in locis, quæ
infra referentur.

Satis liquet non alios ab Ignatio
refelli, quàm à Joanne & Polycarpo;
sed tamen quia inter eruditos parum
convenit, quinam potissimum hære-
tici apud Ignatium notentur; non pi-
gebit in ea re vestiganda immorari.
Ebionitas ab Ignatio refelli existimat
Pearsonius, Cerinthianos Bullus, &
post eum Tillemontius. Eruditi Calvi-
nistæ, Blondellus & Dallæus, Valenti-
nianos his Ignatii verbis peti conten-

dunt: *Unus Deus est, qui manifestavit
semetipsum per Jesum Christum Filium
suum, qui est Verbum ipsius æternum,
non à silentio progrediens, λόγος αἰδώς
ἐκ ὧν Σιγῆς θεγελάων.* Videtur illis
Auctor Epistolarum ad famosam illam
Valentini Sigen respicere, quem cum
multò post Ignatii mortem prodiisse
velint, has Epistolas Ignatio subditas
concludunt.

Non improbabile est Valentinum
sub extrema Ignatii tempora prodire
cœpisse: sed non tam mihi videtur
Ignatius nascentem hæresim refelle-
re, quàm inveteratam & confirma-
tam; eandem illam videlicet, quæ
Joannis oraculis vapulaverat. Huc ac-
cedit, quòd Valentinus Christi car-
nem nostræ similem fuisse negabat,
veram carnem fuisse non negabat,
qui præcipuus error fuit sectæ ab Igna-
tio his in Epistolis castigatæ. Multò
minùs crediderim Ebionitas, ut Pear-
sonio placuit, aut, ut Bullo & Tille-
montio, Cerinthianos ab Ignatio re-
felli. Nam cum utrique Jesum ex Ma-
ria & Josepho genitum fingerent; nul-
la eis necessitudo cum hæresi ab Igna-
tio profligata, quæ Christo solam car-
nis opinionem, sive inanem speciem
relinquebat. Hinc eos Ignatius, ut
vidimus, phantasticos appellat. Hinc
etiam Smyrnæis tanto studio demon-
strat Dominum nostrum *verè exsistere
de genere Davidis secundum carnem,
natum ex Virgine: verè clavis confixum
pro nobis in carne: & quando ad eos
venit, qui cum Petro erant, ipsis dixis-
se: Apprehendite, & palpate me, &
videte, quòd non sum dæmonium in-
corporale: post resurrectionem comedis-
se & bibisse cum illis ut carnalem: hæc
non solâ opinione ab eo peracta.* Hæc
profectò in contrariam illam hæresim
non quadrant, quæ Christum eodem
modo ac cæteros homines genitum
fingebat. Non potest in ejusmodi hæ-
reticos dictum esse, quod ait Igna-
tius in eadem Epist. num. 5. *Quid
enim mihi prodest, si quis me laudet &
Dominum meum blasphemet, non confi-
tens ab ipso carnem gestari, μὴ ὁμολογῶν*

Epist. ad
Magnet. n.
8.

αὐτὸν σαπνοφόνον. Nec ad Ebionitas ergo, nec ad Cerinthianos spectant hæc Ignatii testimonia. Duplicem quidem Deum inducebat Cerinthus, ut alii Gnostici; sed nullo monumento exstat Verbum æternum ab eo admis- sum fuisse, ut à plerisque Gnosticis; atque etiam si admisisset, solam ei car- nis speciem attribuere non potuit, cum Christum ex Josepho & Maria geni- tum vellet. Fucum fecit Bullo Irenæi locus ex lib. III. cap. xj. num. 1. ubi visus est ei Irenæus omnia Valentinia- norum commenta Cerintho tribuere, in his istud: *initium quidem esse Mono- genem, Logon autem verum filium Uni- geniti*; sed hæc Irenæi verba: *quem- admodum illi dicunt*, non ad Cerin- thum & Nicolaïtas, sed ad Valenti- nianos & alios hæreticos Irenæo æqua- les manifestè referuntur.

Minimè igitur dubium quin eam hæresim refellat Ignatius, ex qua Mar- cionitæ, & qui Docetæ dicti sunt, & Manichæi nefariam de Christi carne phantastica opinionem duxerunt. Do- cuerat enim multò ante Marcionem Saturninus *Salvatorem*, ut Irenæi ver- bis utar, *innatum & incorporalem, & sine figura, putativè autem passum*. Similia commentus fuerat Basilides, *Quoniam (Christus) incorporalis erat & Nus innati Patris, transfiguratum quemadmodum vellet, . . . & non oportere confiteri eum, qui sit crucifixus, sed eum qui in hominis forma venerit, & putatus sit crucifixus*. Saturninus & Ba- silides non incommodè æquales Ignatio dici possint; sed si quis eos tardiùs prodiisse velit; cum auctores hujus sententiæ non fuerint, sed ab aliis ac- ceptam propagaverint; vel Menan- drum utriusque magistrum, vel alios ejusdem Menandri discipulos Saturni- no & Basilide natu majores à Joanne & Ignatio notatos dicere licebit. Cum enim Simon Magus stantem se, sive Christum, esse docuisset, & *ad emen- dationem venisse rerum, & descendisse transfiguratum, & assimilatum virtuti- bus & potestatibus, & angelis: ut & homo appareret ipse, cum non esset homo,*

& passum autem in Judea putatum, cum non esset passus; cum hæc, inquam, do- cuisset Simon, ejus secta in duas par- tes videtur scissa fuisse, ita ut alii il- lum, ut primum Deum, haberent, quo ex numero fuerunt Samaritani propè omnes, at perpauci in cæteris gentibus, teste Justino; alii verò non jam Simonem, sed Christum colen- tes, in Christum transferrent quæ de se ipse Simon docuerat. Omnium enim Gnosticorum parens exstitit Simon: unde Irenæus lib. IV. cap. xxxij. n. 3. *Judicabit autem (Christus) & vani- loqua pravorum Gnosticorum, Si- monis eos magi discipulos osten- dens.* Et lib. I. cap. xxij. num. 1. Simon autem Samaritanus, ex quo universæ hæreses substiterunt.

Si quis illud Ignatii: *Non à silentio progrediens*, in hæreticos dictum exi- stimet; optimè conveniet in eandem hæresim. Neque enim Æones primus excogitavit Valentinus; sed, ut ait Irenæus, *primus* ab ea, quæ dicitur Gnostica hæresis, antiquas in *suum errorem doctrinas transferens sic defini- vit*. Erat enim Simonis Magi illud ef- fatum, ut testatur Eusebius lib. II. de Eccles. Theol. cap. ix. *Ἦν Θεὸς καὶ Σίμων. Erat Deus & Sige*. Discimus ex Irenæo Valentinum initia emissionum à Basilidianis & aliis hæreticis acce- pisse. Nam Basilides, ut idem refert lib. I. cap. xxiv. ostendebat Nun pri- mò ab innato natum Patre, ab hoc autem natum Logon, deinde à Logo Phronesin, à Phronesi autem Sophiam & Dynamin, à Dynami autem & So- phia Virtutes & Principatus & Ange- los, &c.

Sed fortè cum hac sententia minùs congruet, quod hæretici ab Ignatio notati legem videntur retinere, ex quo Ebionitas Pearsonius, Cerinthia- nos Bullus refelli concludunt. Locus Ignatii examinandus est, qui legitur in Epist. ad Magnesianos num. 8. *Ne seducamini alienis doctrinis, neque veteribus fabulis, quæ sunt inutiles. Si namque adhuc juxta Judaïsmum vixerimus, confitemur gratiam nos*

Justin. Apol. I. n. 26.

Iren. lib. II. cap. xij.

Lib. I. cap. xxiv.

Ibid.

Ibid. cap. xxij.

» non accepisse. Divinissimi namque
 » Prophetæ juxta Christum Jesum vi-
 » xerunt. Ob hoc persecutionem pas-
 » si sunt, gratiâ ipsius inspirati, ut qui
 » increduli, certi redderentur, quod
 » unus Deus est, qui seipsum mani-
 » festavit per Jesum Christum Filium
 » suum, qui est Verbum ipsius æter-
 » num, non à silentio progrediens;
 » quique in omnibus ei, qui ipsum
 » miserat, complacuit. Si igitur qui
 » in vetustis rebus versati fuerant, ad
 » novitatem spei venerunt, non am-
 » pliùs Sabbatum colentes, sed juxta
 » Dominicam viventes, in qua & vita
 » nostra orta est per ipsum & mortem
 » ipsius, quam quidam negant, (per
 » quod mysterium fidem accepimus,
 » & propter hoc sustinemus, ut inve-
 » niamur discipuli Jesu Christi solius
 » Doctōris nostri) quomodo nos pote-
 » rimus vivere sine ipso? Cujus etiam
 » Prophetæ discipuli cū essent, spi-
 » ritu ipsum ut Doctorem expecta-
 » bant; & propter hoc is, quem justè
 » præstolabantur, adveniēns suscita-
 » vit ipsos ex mortuis. Absurdum est
 » Jesum Christum profari, & judaï-
 » zare. Christianismus enim non in
 » Judaïsimum credidit, sed Judaïsminus
 » in Christianismus, ut omnis lingua
 » credens ad Deum aggregaretur.
 » Hæc autem, dilecti mei, non quod
 » cognoverim aliquos vestrūm hoc
 » animo affectos esse; sed, ut minor
 » vobis, cupio vobis cautum, ne inci-
 » datis in hamos vanæ doctrinæ; sed
 » ut planè certi redderemini in nati-
 » vitate & passione & resurrectione,
 » (quæ contigit tempore præfecturæ
 » Pontii Pilati) quæ verè & indubitan-
 » ter gesta sunt à Jesu Christo spe no-
 » stra, à qua exorbitare quemquam
 » vestrūm absit. Μὴ πλανᾶσθε τὴν ἐπερο-
 » δόξαις, μηδὲ μυθεύμασι τοῖς παλαίοις·
 » εἰ γὰρ μέχρι νῦν κατὰ Ἰουδαϊσμόν ζῶμεν,
 » ὁμολογοῦμεν χάριν μὴ εἰληφέναι εἰ
 » οὐκ οἱ ἐν παλαίοις περὶ γράμμασιν ἀνασφα-
 » ρέντες εἰς καινότητα ἐλπίδου ἤλυθον,
 » μηκέτι σαββατίζοντες, ἀλλὰ καὶ κυρια-
 » κὴν ζῶντες Πῶς ἡμεῖς δύνησώ-
 » μεθα ζῆσαι χωρὶς αὐτοῦ ἀποπόν ἐστιν

Ἰησοῦν Χριστὸν καλεῖν καὶ Ἰουδαίσειν· ὁ γὰρ
 Χριστιανισμὸς ἐκ εἰς Ἰουδαϊσμόν ἐπίστευσεν,
 ἀλλὰ Ἰουδαϊσμός εἰς Χριστιανισμόν, &c.

Etiamsi Ebionitis aut Cerinthianis
 congruerent, quæ de Judaïsimo disse-
 rit Ignatius, idem dici non posset de
 morte Christi, quam ab hæreticis ne-
 gari queritur; at facilè patet Judaïsmi
 nomine non legis observationem (non-
 dum enim Ignatii tempore omninò
 derelicta lex), sed Christi crucis ever-
 sionem designari. Non solus Ignatius
 ejusmodi hæreticos ad Judæos aman-
 dat; nam Marcionitas Tertullianus
 venenum suum à Judæis, ut aspidem
 à vipera, mutuatos esse demonstrat
 lib. III. contra Marc. cap. vij. & viij.
 Sed propiùs ad Ignatii sententiam ac-
 cedit Irénæus, qui eosdem hæreticos
 adhuc sub veteri damnatione ac sub
 lege esse sic demonstrat. « Igitur, »
 inquit, qui dicunt eum putativè »
 manifestatum, neque in carne na- »
 tum, neque verè hominem factum, »
 adhuc sub veteri sunt damnatione, »
 ad vocationem præbentes peccato, »
 non devictâ secundum eos morte, »
 quæ regnavit ab Adam usque ad Moy- »
 sem, etiam in eos qui non peccaverunt »
 in similitudinem transgressionis Adam. »
 Veniens autem lex, quæ data est »
 per Moysen, & testificans de pec- »
 cato, quoniam peccator est, re- »
 gnū quidem ejus abstulit, latro- »
 nem & non regem eum detegens, »
 & homicidam eum ostendit: one- »
 ravit autem hominem, qui habebat »
 peccatum in se, reum mortis osten- »
 dens eum. Spiritalis enim cū lex »
 esset, manifestavit tantummodò »
 peccatum, non autem interemit. »

Lib. III.
cap. xvij. n.
7.

Rom. v. 14.

Non alio sensu Judaïsimum appellat
 hanc hæresim Ignatius. Nam 1°. Ne-
 gat Prophetas judaïzasse & Sabbatum
 coluisse; quod quidem falsum & ab-
 surdum erit, si de Sabbati observa-
 tione agatur; verum & certum, si de
 statu illo damnationis, ad quem re-
 volvebantur, qui Filium Dei, à quo
 peccatum devictum est, incarnatum
 negabant. 2°. Judaïsimum opponit
 Christianismo: at illis temporibus non-

dum legis observatio apud omnes Christianos offendebat. 3°. Disertè explicat quid sit judaizare & non judaizare. Nam Prophetas idcirco negat Sabbatum coluisse, quia *ad novitatem spei venerunt*; hæreticos autem in eo judaizare existimat, quòd indulgerent *alienis doctrinis & veteribus fabulis*, & dum sic judaizant, confiterentur gratiam se non accepisse, & sine Christo viverent. 4°. Postquam eos, ad quos scribit, à Judaïsimo deterruit; non ideò hæc à se dicta declarat, quòd aliquos illorum hoc animo affectos esse sciret, sed ut eorum fidem confirmaret *in nativitate & passione & resurrectione, qua verè & indubitanter gesta sunt à Jesu Christo*. 5°. Non obscurè indicat hæreticos, quos Judaïsmi accusat, nequaquam legem observasse. Huc enim redit ejus ratiocinatio: *Si qui in vetustis rebus versati fuerant, ad novitatem spei venerunt*, dum videlicet Filii Dei incarnationem credunt & prædicunt; *quomodo nos*, qui in vetustis rebus non versamur, sive legem non observamus, *poterimus sine ipso vivere*, id est, ejus incarnationem negare? Hinc etiam in Epist. ad Philadelphenses num. 6. *Ἐὰν δὲ τις Ἰουδαϊσμὸν ἐρμυνώῃ ὑμῖν, μὴ ἀκούετε αὐτῶν· ἀμεινον γὰρ ὅστιν παρὰ ἀνδρὸς πειτομὴν ἔχοντι Χριστιανισμὸν ἀκούειν ἢ παρὰ ἀγγελίου τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.* « Si quis autem Judaïsimum vobis exponat, inquit, ne audiat is ipsum. Melius est enim à viro circumcissionem habente Christianismum audire, quàm ab habente præputium, Judaïsimum. » Quemadmodum Christianismus à circumciso traditus nihil aliud est, quàm doctrina de Filii Dei incarnatione; ita Judaïsminus ab homine incircumciso & legem non observante edoctus, nihil aliud esse potest, quàm nefarius de Christi incarnatione error, quo posito vetus damnatio rediret, nec jam essemus sub gratia, sed sub lege, quæ, ut ait Irenæus, *peccatum tantummodo manifestavit, non autem interemit*.

II. Necesse fuit immorari in investi-

gandis S. Ignatii adversariis, propterea quòd, nisi ea res certa & explorata sit, S. Martyris testimonia non tam luminosa & valida sint futura. Hoc autem demonstrato eos, qui carnem Christi negabant, ab Ignatio refelli; doctrina Catholica mirum in modum enitescit. Jam enim & in primo & in secundo libro observatum est hanc eos negandæ Christi carnis arripuisse causam, quòd Deo indignam carnem judicarent. Quare si Christus à Catholicis simplex homo vel res creata creditus fuisset; maxima illis esse debuit adversus hæreticos ac nulla prorsus de re consentiens controversia: imò mysterium longè majus ab hæreticis prædicatum, quàm à Catholicis fuisset.

Sanctus Ignatius vestigiis S. Joannis inhæret. De Filii divinitate consentit cum hæreticis, eamque magnificè prædicat; quamvis hæc divinitatis majestas hæreticos teneret, quominus illam ad carnis humilitatem descendisse crederent. Quemadmodum autem Joannes duas Christi naturas mirificè commendat, atque hanc doctrinam, ut mysterium indeprehensum & superbiæ hæreticorum invisum, defendit; ita Ignatius in hoc genere longè disertissimus. In Epist. ad Ephesios ait num. 1. *Eos imitatores esse Dei, seseque excitare per sanguinem Dei.* Μιμητὰς ὄντες Θεῶν, ἀναζωοποιροῦντες ἐν αἵματι Θεῶν. Sic loquitur in eadem Epistola num. 18. « Purgamentum meus spiritus est crucis, quæ incredulis est scandalum, nobis verò salus est & vita æterna. Ubi sapiens, ubi conquisitor? Ubi gloriatio eorum, qui dicuntur prudentes? Deus enim noster Jesus Christus in utero gestatus est à Maria secundum dispensationem Dei, ex semine David, Spiritu autem Sancto. » Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκνοοφώθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν Θεῶν ἐκ σπέρματος μὲν Δαβὶδ, Πνεύματος δ' ἁγίου.

Pergit Sanctus Martyr: « Et principem hujus mundi latuit virginitas Mariæ, & partus ipsius, similiter & mors Domini; tria mysteria clamo-

» ris, quæ in silentio Dei patrata sunt.
 » Quomodo igitur manifestatus est
 » sæculis? Stella in cœlo refulsit....
 » soluta est omnis magia; & omne
 » vinculum malitiæ est abolitum, igno-
 » rantia destructa est, vetus regnum
 » est labefactatum; Deo humanitūs
 » manifestato in novitatem vitæ æter-
 » næ. » Θεὸς ἀνθρώπων φαινομένης εἰς και-
 » νότητα αἰδίου ζωῆς. Quò igitur magis
 displicebat hæreticis sanguinem Deo
 attribui, eumque natum & mortuum
 dici; eò constantius hæc mysteria præ-
 dicat Ignatius. Hinc etiam in Epist.
 ad Romanos num. 6. Ἐάσατε με μιμη-
 τὴν εἶναι πάθους τοῦ Θεοῦ μου. « Sinite me
 » imitatore esse passionis Dei mei. »
 Et in Epist. ad Magnesianos num. 3.
 » Post resurrectionem autem cum illis
 » comedit, & bibit, ut carnalis; quam-
 » vis spiritualiter unitus Patri. » Καίπερ
 πνευματικῶς ἐνωμένος τῷ Πατρί. Ita
 ergo conjunctum & unitum naturæ
 humanæ Deum credebatur Ignatius, ut
 eum & natum esse & passum, edisse
 & bibisse cum discipulis pronuntiare
 non dubitaret.

Duas illas naturas unius & ejusdem
 personæ sic exprimit in Epist. ad Ephes.
 num. 7. Εἰς ἰατρός ἐστι σαρκικός τε καὶ
 πνευματικός, ἡγνήτος καὶ ἀἡγνήτος, ἐν
 σαρκὶ ἡρόμενος Θεός, ἐν θανάτῳ ζῶν
 ἀληθινῇ, καὶ ἐκ Μαρίας, καὶ ἐκ Θεοῦ,
 θεωρῶν παθητὸς καὶ τότε ἀπαθής. « Unus
 » medicus, carnalis & spiritalis, geni-
 » tus & ingenus, in morte vita æter-
 » na, ex Maria & ex Deo, primum
 » passibilis, & tunc impassibilis, Jesus
 » Christus Dominus noster. » Similiter
 num. 20. « Christum vocat Filium Dei
 » & filium hominis. » Et in Epist. ad
 Polycarpum num. 5. Τὸν ὑπερχαίρον
 θεωροῦμεν, τὸ ἄχρονον, τὸ ἀόρατον, τὸ δι
 ἡμῶν ὁρατὸν, τὸ ἀψάλαφον, τὸ ἀπαθὲν,
 τὸ δι ἡμῶν παθητὸν, τὸ καὶ πάντα δι ἡμῶν
 ὑπομείναντα. « Eum qui ultra tempus
 » est exspecta, intemporalem, in-
 » visibilem, nostrâ causâ visibilem,
 » impalpabilem, nostrâ causâ passibi-
 » lem, qui omnimodis propter nos su-
 » stinuit. » In animum inducere non
 poterant hæretici duas illas Christi na-

turas: capere non poterant, quomo-
 do idem possit esse æternus & tempo-
 ralis, ingenus & genitus, ex Maria
 & ex Deo: lædebat eos unio hypo-
 statica duplicis naturæ. Fatetur Igna-
 tius hæc mysteria esse clamoris in si-
 lentio Dei patrata: sed quò res incre-
 dibilius hæreticis videbatur, eò signi-
 ficantiùs sanguinem Dei, passionem
 Dei, Deum in utero gestatum, Deum
 humanitūs manifestatum defendit. Sic
 autem duas naturas prædicat, ut unus
 & idem ederet & biberit cum disci-
 pulis, spiritualiter unitus Patri: sic
 unam rursus personam, ut naturarum
 distinctioni nihil detrahatur. Ex quibus
 patet de Filii divinitate Catholicos in-
 ter & hæreticos convenisse, ac myste-
 rium à postremis imminutum vel potiùs
 eversum fuisse, nedum ampliatum.

III. Eandem doctrinæ formam re-
 tinent alii Scriptores, qui hanc hære-
 sim confutarunt; nobisque dederunt
 intelligendi copiam, quantum ab Aria-
 na hæresi, quæ illis affingitur, abhor-
 ruerint. Si qua enim eos hujusmodi
 labes attigisset, tum maximè sese ape-
 ruissent, cum hoc mysterium, quod
 in Ariana sententia facile & solutum
 est, ut absurdum rejici viderent. Vix
 dici potest, quot se in partes verte-
 rint hæretici, ut hujus mysterii dif-
 ficultatem minuerent. Alii Jesum à
 Christo distinguebant, alii carnem no-
 strâ præstantiorem, alii solam carnis
 speciem ei tribuebant. Difficile non
 erat animadvertere, quid eos mora-
 retur; majestas scilicet divinitatis, car-
 nis humilitas. Hæc duo simul in ea-
 dem persona consistere posse non pu-
 tabant; & cum detrudere de divini-
 tate non auderent, in eludenda car-
 ne inhærebant. Quare qui hanc hæ-
 resim oppugnarunt, his non longè pe-
 tenda fuit refellendi materia, si non
 verum & æternum Deum, sed crea-
 turam præstantissimam; non Filium
 æqualem Patri, sed multò inferioris
 naturæ, in hunc mundum venisse cre-
 debant. Sic enim difficultas evanuis-
 set; ac multò minùs mysterii in hac
 doctrina, quàm in hæreticorum com-

mentis fuisset. Multò enim difficilius ad credendum est, æternum Dei Filium in ficta carne, quàm in vera creaturam præstantissimam huc venisse. Sed si sancti Patres nascentis & morientis Dei mysterium non, ut Ariana fert hæresis, facili explicatione leniunt; sed, ut Catholica doctrina postulat, aptis ad fidem faciendam argumentis defendunt; nulla residet in eis Arianismi suspicio. Postremam viam sequutos multis magnisque indi-
ciis patebit.

Scripserat Justinus contra hos omnes hæreticos insigne opus, quod ad nos non pervenit; sed quid docuerit facilis conjectura est ex ejus adversus Judæos ac Ethnicos libris, in quibus Dei incarnati mysterium eximie defendit. Scripserat etiam Melito Sardinianus eodem sæculo, ut testatur Eusebius, *περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ*, de Deo incarnato, vel potius corporato, non, ut quidam minus bellè existimarunt, de Deo corporeo; nec dubium quin Ecclesiæ causam strenuè egerit, cum eum eruditus Scriptor tertii sæculi inter defensores divinitatis & humanitatis Christi apud eundem Eusebium numeret. Quamobrem valdè dubito an verè Origenis sit testimonium, quod è catenis excerptum, inter Quæstiones Theodoretii in Genesim legitur sub Origenis nomine. Melito dicitur in vigesima Quæstione scripta reliquisse, quibus asserit Deum corporeum esse, *περὶ τῆς ἐνσώματου εἶναι τὸ Θεόν*. Hos hæreticos, in primis Marcionem, multi alii scriptis confixerunt, ut Theophilus Antiochenus, Philippus Gortynensis, Modestus, Rhodon, Dionysius Corinthiorum Episcopus in Epistola ad Nicomedieneses, & multi alii, quos Eusebius à se prætermitti testatur. Jacturam hujusmodi librorum fecimus; sed hoc damnum compensant Irenæus & Tertullianus, quorum egregiæ exstant in hoc genere elucubrationes.

Non invitus fatetur Irenæus in hoc mysterio infinitam Dei sapientiam elucere, ac ne Angelos quidem investigare posse, quomodo Filius Dei factus

sit filius hominis, ut nos Dei filios faceret. « Etenim unus Filius, inquit, qui voluntatem Patris perfecit, & unum genus humanum, in quo perficiuntur omnia mysteria Dei, quem concupiscunt Angeli videre, & non prævalent investigare sapientiam Dei, per quam plasma ejus conformatum & concorporatum Filio perficitur; ut progenies ejus, primogenitus Verbum descendat in facturam, hoc est, in plasma, & capiat ab eo; & factura iterum capiat Verbum, ascendat ad eum supergrediens Angelos, & fiet secundum imaginem & similitudinem Dei. »

Sed quod comprehendere non potest, id credi debere pluribus demonstrat Irenæus, eoque redit tota illius disputatio. Contra nefarios hæreticos, qui Verbum à Jesu dividebant, accuratissimè demonstrat, Verbum & Jesum unam & eandem esse personam. Non enim Christus, inquit lib. III. num. 3. tunc descendit in Jesum; neque alius quidem Christus, alius verò Jesus; sed Verbum Dei, qui est Salvator omnium, & Dominator cœli & terræ, qui est Jesus, qui & assumpsit carnem, & unctus est à Patre Spiritu Jesus Christus factus est. Et cap. xvj. num. 9. « Unus & idem est Christus Jesus Filius Dei, qui per passionem reconciliavit nos Deo.... ipse enim verè salvavit, ipse est Verbum Dei, ipse unigenitus à Patre, Christus Jesus Dominus noster. » Et lib. IV. cap. vj. num. 7. « Non ergo alius erat, qui cognoscebatur, & alius qui dicebat: *Nemo cognoscit Patrem*; sed unus & idem, omnia sub-
jiciens ei Patre, & ab omnibus accipiens testimonium, quoniam verè homo, & quoniam verè Deus, à Patre, à Spiritu, ab Angelis, ab ipsa conditione, ab hominibus; & ab apostaticis spiritibus & dæmoniis & ab inimico, & novissimè ab ipsa morte. »

Quò magis displicebat hæreticis hæc personæ unitas in duabus naturis, eò vehementius asseverat Irenæus

Lib. V. cap.
xxxvj. n. 3.

Hist. lib. IV.
cap. xxvj.

Hist. lib. V.
cap. xxviii.

ipsum Verbum & Salvatorem esse Jesum: unum & eundem esse verè Deum & verè hominem. Unitatem in eo positam declarat, quòd Verbum ita naturam humanam suscepit, ita cum ea conjunctum sit, ut humanæ proprietates & perfunctiones omnes ei tribuantur. « Invisibilis, inquit, visibilis factus, & incomprehensibilis factus comprehensibilis, & impassibilis passibilis, & Verbum homo.

Lib. III.
cap. xvj. n.
6.

Hinc Deum visum & cum hominibus colloquutum, Verbum ipsum edisse & bibisse, & carne confixum declarat. « Est autem hic Verbum ejus, » inquit lib. IV. cap. xx. num. 4. Dominus noster Jesus Christus, qui novissimis temporibus homo in hominibus factus est, ut finem conjungeret principio, id est, hominem Deo. Et propterea Prophetæ ab eodem Verbo propheticum accipientes charisma, prædicaverunt ejus secundum carnem adventum, per quem commixtio & communio Dei & hominis secundum placitum Patris facta est; ab initio prænuntiantes Verbo Dei, quoniam videbitur Deus ab hominibus, & conversabitur cum eis super terram & colloqueretur, & adfuturus esset suo plasmati, salvans illud & perceptibilis ab eo. » Et cap. xxxiv. num. 4. « Firmum Verbum unitum carni & habitu tali confixus emundavit sylvestrem terram. » Et cap. xxxviii. n. 2. « Et propter hoc coinfantiatum est homini Verbum Dei, cum esset perfectus; non propter se, sed propter hominis infantiam, sic capax effectus, quemadmodum homo illum capere poterat. » In cap. xxxj. ejusdem libri multa refert audita ex Presbytero Apostolorum discipulo, in his illud de Verbo Dei cum hominibus convalesce: « Pater autem generis humani Verbum Dei: quemadmodum Moyses ostendit dicens: Nonne hic ipse Pater tuus possedit te, & fecit te, & creavit te? Quando igitur hic vitale semen, id est, Spiritum re-

vificamur, effudit in humanum genus? Nonne tunc, cum convalescebatur cum hominibus, & bibebat vinum in terra?

Longius facerem, si omnia colligerem, quæ legentibus Irenæum passim occurrunt. Unum hoc addam ex lib. III. cap. xviii. num. 3. « Mundi enim, inquit, factor verè Verbum Dei est: hic autem est Dominus noster, qui in novissimis diebus homo factus est, in hoc mundo existens, & secundum invisibilitatem continet quæ facta sunt omnia, & in universa conditione infixus, quoniam Verbum Dei gubernans & disponens omnia, & propter hoc in sua invisibiliter (*Leg. visibiliter*) venit, & caro factum est, & pependit super lignum, ut universa in semetipsum recapitularetur. » Ex his patet controversiam cum hæreticis positam in eo non fuisse, quòd isti nova mysteria inducerent, dum eum Deum fingunt, cujus majestatem caro prorsus dedeceat, sed quòd magnum hoc Dei incarnati mysterium everterent.

Nullam sanè hujus mysterii explanationem apud Irenæum reperias, præter eam, quæ ex naturarum distinctione petitur. Etsi enim & Verbum esse hominem, & ipsum Jesum esse Verbum & Creatorem declarat; etsi unum eundemque Jesum Christum defendit; suas tamen cuicunque naturæ proprietates integras conservat; cujus rei exemplum afferre possumus, quod ait lib. III. cap. ix. num. 3. « Nam secundum id quod Verbum Dei homo erat ex radice Jesse, filius Abraham, secundum hoc quiescebat Spiritus Dei super eum, & ungebatur ad evangelizandum humilibus. Secundum autem quod Deus erat, non secundum gloriam judicabat, neque secundum loquelam arguebat: *Non enim opus erat illi, ut quis testimonium diceret de homine, cum ipse sciret quid esset in homine.* » Et lib. V. cap. xvij. num. 3. « Peccata igitur remittens, hominem quidem curavit, semetipsum autem manifestè ostendit,

ostendit, quis esset. Si enim nemo potest remittere peccata nisi solus Deus, remittebat autem hæc Dominus, & curabat homines: manifestum quoniam ipse erat Verbum Dei, filius hominis factus, à Patre potestatem remissionis peccatorum accipiens, quoniam homo, & quoniam Deus: ut quomodo homo compassus est nobis, tamquam Deus misereatur nostri, & remittat nobis debita nostra, quæ factori nostro debemus Deo.

Tota igitur Irenæi cura & industria eò spectat, ut hoc mysterium persuadeat, ejusque fidem necessariam esse ad salutem æternam demonstret. Statuit itaque eos qui Christum putativè passum fingeant, adhuc veteri damnatione obstrictos, & ab adoptione filiorum, quam nobis Filii incarnationis attulit, alienos esse. « Luctatus est enim & vicit, inquit lib. III. cap. xviii. num. 6. Erat enim homo pro patribus certans, & per obedientiam inobedientiam persolvens: alligavit enim fortem & solvit infirmos, & salutem donavit plasmati suo, destruens peccatum. Est enim piissimus & misericors Dominus & amans humanum genus. Hæc itaque fecit, & adunivit, quemadmodum prædiximus, hominem Deo. Si enim homo non vicisset inimicum hominis; non justè victus esset inimicus. Rursus autem, nisi Deus donasset salutem; non firmiter haberemus eam. Et nisi homo conjunctus fuisset Deo, non potuisset particeps fieri incorruptibilitatis. Qua enim ratione filiorum ejus adoptionis participes esse possemus, nisi per Filium eam, quæ est ad ipsum, recepissemus ab eo communionem; nisi Verbum ejus communicasset nobis caro factum? Quapropter & per omnem venit ætatem, omnibus restituens eam, quæ est ad Deum, communionem. Igitur qui dicunt eum putativè manifestatum, neque verè hominem factum, adhuc sub veteri sunt damnatione, advocacy

præbentes peccato, non devictâ secundum eos morte, quæ regnavit ab Adam usque ad Moysen etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem transgressionis Adæ.

Rom. v. 14.

Eadem condemnatione Valentinianos comprehendit, qui, quamvis Verbum verè incarnatum faterentur, ejus carnem nostrâ præstantiorem fingebant. « Si autem ob aliam quamdam dispositionem, inquit lib. V. cap. xiv. n. 2. Dominus incarnatus est, & ex altera substantia carnem attulit; non ergo in semetipsum recapitulatus est se hominem: adhuc etiam nec caro quidem dici potest. Caro enim verè primæ plasmationis è limo facta est successio. Si autem ex alia substantia habere eum oportuit materiam; ab initio ex altera substantia Pater operatus fuisset fieri conspersionem ejus. Nunc autem quod fuit, qui perierat, homo, hoc salutare factum est Verbum, per semetipsum eam, quæ esset ad eum, communionem & exquisitionem salutis ejus efficiens. Quod autem perierat, sanguinem & carnem habebat habuit ergo & ipse carnem & sanguinem. » Et paulò post num. 3. « Si autem ex altera substantia carnem attulit Dominus; jam non illud reconciliatum est Deo, quod per transgressionem factum fuerat inimicum. Nunc autem per eam, quæ est ad se, communicationem, reconciliavit Dominus hominem Deo Patri, reconcilians nos per corpus carnis suæ, & sanguine suo redimens nos. »

IV. Tertullianus in libris contra Marcionem & de carne Christi, ex hujus hæresis principiis materiam illius refellendæ deducit. Quod enim fatebantur Deum crucifixum, id argumenti loco arripiens non magis de carne, quàm de divinitate dubitari licere, nec plus esse dedecoris in natiuitate, quàm in cruce demonstrat. Testimonia apposita fuere in libro secundo, nec ea necesse est hîc repetere. Simili disputandi ratione utitur in libro de Christi carne cap. III. Cùm

enim hæretici ex Dei immutabilitate concluderent Deum verè incarnatum non esse, quia id fieri non potest sine aliqua mutatione; concludit Tertullianus sine mutatione incarnatum esse, quia mutatio in Deum non cadit. » Non potes dicere, inquit; si natus » fuisset & hominem verè induisset, » Deus esse desiisset, amittens quod » erat, dum assumit quod non erat. » Periculum enim statûs sui Deo nullum est. Sed ideò, inquis, nego » Deum in hominem verè convertum, ita ut & nasceretur, & carne » corporaretur: quia qui sine fine est, » etiam inconvertibilis sit necesse est. » Converti enim in aliud, finis est » pristini. Non competit ergo conversio, cui non competit finis. Planè » natura convertibilium eâ lege est, » ne permaneant in eo quod convertitur in eis: & ita non permanendo » pereant, dum perdunt convertendo quod fuerunt. Sed nihil Deo par » est: natura ejus ab omnium rerum » conditione distat. Si ergo quæ à Deo » distant, à quibus Deus distat, cùm » convertuntur, amittunt quod fuerunt; ubi erit diversitas divinitatis à » cæteris rebus, nisi ut contrarium » contineat, id est, ut Deus & in omnia » converti possit, & qualis est perseverare? Alioquin par erit eorum, » quæ conversa amittunt quod fuerunt: quorum utique Deus in omnibus » par non est, si nec in exitu » conversionis. » Ex his patet eandem divinitatis Christi notionem & eorum animis, qui incarnationem illius evertabant, & eorum, qui defendebant, impressam fuisse: summi & immutabilis Dei incarnationem ab his sublatam, ab istis vendicatum. Ex eo quod Christus Deus sit immutabilis, eum & hæretici incarnari omninò non potuisse, & Catholici sic incarnatum concludebant, ut non amisisset quod erat, dum assumit quod non erat.

Quod autem turpè hoc Deo, & indignum hoc Dei Filio & stultum dicebant; sic eos Tertullianus exagitat.

Cap. IV. » Sit planè stultum, inquit, si de no-

stro sensu judicemus Deum. Sed circumspice, Marcion, si tamen non delesti: *Stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientiam.* Quænam hæc stulta sunt? Conversio hominis ad cultum veri Dei, rejectio erroris, disciplina justitiæ, pudicitiae, patientiae, misericordiae, innocentiae? Omnia hæc quidem stulta non sunt. Quære ergo de quibus dixerit. Et si te præsumseris invenisse; non erit jam stultum credere in Deum natum & quidem ex Virgine: & quidem carneum, qui per illas naturæ contumelias volutatus sit: dicat hæc aliquis stulta non esse.

Merito sanè observat Tertullianus stultitiam illam, de qua loquitur Apostolus, non ad ea, quæ in religione maximè splendida sunt, referri, sed ad mysteria cum anticipatis humanæ superbiæ opinionibus pugnantia. In quo quidem suis Marcionem armis profligat, qui, cùm de crucis ignominia fateretur, de nativitate confiteri nollit, quamvis crux multò videatur Deo indignior & stultior, quàm nativitas. Tandem concludit opinatam illam mysteriorum nostrorum stultitiam non modò à credendo detertere non debere, sed etiam ad credendum hortari; cùm tota religio hujusmodi mysteriis in speciem absurdis contineatur. Quodcumque Deo indignum est, inquit, mihi expedit. Salvus sum, si non confundar de Domino meo. *Qui me, inquit, confusus fuerit, confundar & ego eum.* Alias non invenio materias confusionis, quæ me per contemptum ruboris probent benè impudentem & feliciter stultum. Natus est Dei Filius: non pudet, quia pudendum est; & mortuus est Dei Filius: prorsus credibile est, quia ineptum est; & sepultus resurrexit: certum est, quia impossibile est. Quò ergo stultius & incredibilius hæreticis videbatur hoc mysterium, eò sapientius & credibilius Tertulliano; quia cùm Christus & Apostoli totam rem, ut magnam & longè difficillimam credi voluerint, actum

I. Cor. I.

Marc. I.

esset de eorum doctrina, si soluta & expedita fierent, quæ ab hominum opinionibus remota & humanæ menti indeprehenfa esse docuerant.

Duo alia erant horum hæreticorum detestabilia errata, nempe mundum à Filio Dei Christo creatum non fuisse, nec veteris Testamenti illum auctorem esse. Quomodo fracta & convicta fuerint hæc opinionum portenta, si investigare hoc loco liberet; nova lux doctrinæ sanctorum Patrum, novumque pondus accederet. Sed hæc libro quarto commodius servanda existimavi.

CAPUT VI.

Ebionitæ, Artemonitæ, Paulus Samosatenus sic refutati, ut Ariana hæresis simul in antecessum damnata sit.

I. Hæresis quæ Christum Deum negabat, argumento est Deum illum ab omnibus tunc creditum fuisse.

II. Probant sancti Patres non minùs de divina Christi natura quàm de humana constare. Mystrium non aliter explicant quàm ex accurata utriusque naturæ distinctione.

III. Artemonitas convicit Caius ex Scripturæ & Patrum testimoniis.

IV. Eosdem refellens Novatianus metaphoras removet à Scripturæ testimoniis: divina Christi attributa defendit.

V. Paulus Samosatenus quomodo à sex Episcopis confutatus.

ECCE aliud hæreticorum genus cum iis, de quibus modo egimus, adversâ fronte pugnantium, sed tamen idem sibi in hac sententiæ varietate proponentium, ut magnum nascentis & morientis Dei mysterium ab auribus suis removerent. Horum principes Ebionitæ divinitatem

Christi oppugnare cœperunt sæculo primo exeunte, cum Sanctus Joannes Apostolus in Asia versaretur. Recensentur enim ab Eusebio inter antiquissimas illius ætatis sectas. Consentiunt Hieronymus & Epiphanius; quorum primus à Sancto Joanne scriptum Evangelium ad hanc hæresim profligandam, alter eâ mente susceptum iter in Asiam testatur.

Hos testes citare possumus summi inter omnes Catholicos consensus, tum quod hæc hæresis admodum obscura fuit, & ad paucissimos redacta; tum etiam quod hujus dogmatis negandi non aliam causam habuerunt, nisi quod illud ab omnibus teneri & defendi viderent. Nam si metaphoris & allegoriis continebantur, quæ de Christi divinitate dici solebant; non erat cur ejusmodi homines in re perfacili, tamquam in magno aliquo mysterio, materiam hæresis instituendæ, & causam ab Ecclesia discedendi quærerent.

Duplex genus fuit ejusmodi hæreticorum; alii enim Christum de Spiritu Sancto conceptum fatebantur; alii ex Josepho & Maria natum docebant. Primos Sociniani patronos sibi capiunt; ac posteriores in hoc tantum à Catholicis dissensisse volunt, quod mirabilem illam de Spiritu Sancto conceptionem non admitterent. At Joannes, cui propositum erat hujus hæresis progressus suppressere, nusquam meminit mirabilis illius conceptionis; sed ad Christi divinitatis defensionem omnes animi vires, quas ei Spiritus Sanctus afflabat, incitare & profunderè videtur. Inutile prorsus & otiosum erat de Christi à cœlo descensu, de ejus æqualitate cum Patre, tam multis differere, si de sola ex Spiritu Sancto conceptione agebatur.

Quod spectat ad Scriptores Ecclesiasticos, qui hanc hæresim confutarunt; facile perspicitur non de metaphoris & allegoriis disputatum cum ejusmodi hæreticis fuisse, sed de infinita illa Dei natura, cujus conjunctionem cum humana carne in animum inducere non poterant. « Ergo, in-

» quiunt apud Novatianum lib. de
» Trinit. cap. xx. si Christus non homo
» est tantum, sed & Deus, Christum
» autem refert Scriptura mortuum
» pro nobis & resuscitatum; jam do-
» cet nos Scriptura credere Deum
» mortuum; aut si Deus non moritur,
» Christus autem mortuus refertur,
» non erit Christus Deus, quoniam
» Deus non potest accipi mortuus.

Non minus incommoda eis videbatur Ecclesiæ doctrina de Sanctissima Trinitate. « Si alter est Pater,
» alter est Filius, inquiunt apud eum-
» dem Scriptorem cap. xxx. Pater au-
» tem Deus, & Christus Deus; non
» ergo unus Deus, sed duo dii intro-
» ducuntur pariter, Pater & Filius:
» ac si unus Deus; consequenter ho-
» mo Christus, ut meritò Pater sit
» Deus unus. » Ex his patet non id molestum fuisse hæreticis, quòd Christus metaphoricè Deus diceretur, sed quòd verus Deus, Deus æquè ac Pater, ac unus cum Patre Deus.

II. Scriptoribus Ecclesiasticis, qui hos hæreticos confutarunt, non magna cum eis contentio esse debuit, si qua ipsi Arianismi labe contacti fuissent. Nam inter utrosque convenisset Christum nec propriè Dei Filium, nec propriè Deum esse, Scripturæ de ejus divinitate testimonia ad metaphoram revocari licere, totum mysterium in verbis magis, quàm in rebus positum esse, nec necesse esse veram & æternam deitatem in Christo cum humanitate conjunctam credere. Ipsi hæretici non solum libenter dabant Christum Dominum esse, (*Dominum illum non dubitant*, inquit Novatianus, qua voce aliquid homine majus designatur) sed etiam ejus præexistentiam non videntur omnino negasse. Nam illum Angelum dicere non dubitabant, ut testatur idem Novatianus. « Nemo
» igitur Christum, inquit cap. xv. sicut
» Angelum non dubitat dicere; ita
» etiam Deum hæsitet pronuntiare,
» cum hunc . . . & Deum & Ange-
» lum intelligat invocatum fuisse. » Nulla igitur aut certè levissima cum

his hæreticis dissensio fuisset, si jam tum Arianismus radices agebat.

Sed ea adhibita est hujus hæresis refellendæ ratio, ut non tantum de propriis Ebionitarum commentis, quantum de ipso Arianorum errore actum videatur. Nam quæ ad Christi præexistentiam spectant, leviter tanguntur; quod autem his hæreticis commune cum Arianis fuit, Scripturæ testimonia ad metaphoras detorquere, mysterium Dei incarnati ad inanes verborum tendiculas redigere, in hoc refellendo plurimum operæ infumitur.

Justinus in Dialogo cum Tryphone num. 48. de his hæreticis obiter agens, declarat se numquam eis assensurum, etiamsi omnes assentirentur. « Ne-
» que enim humanis doctrinis, inquit, «
» jussi sumus ab ipso Christo credere, «
» sed iis quæ à beatis Prophetis præ-
» dicata & ab ipso tradita. » *Ἐπειδὴ οὐκ ἀνθρώποις διδάγματα κεκλεύσμεθα ὑπὸ αὐτῆς τῆς Χειρὸς πείθεσθαι, ἀλλὰ τοῖς διὰ τοῦ μακαρίου Περσῆτος κηρυχθεῖσι καὶ δι' αὐτῆς διδασθεῖσι.* Non ergo de sola præexistentia Christi pugnat cum hæreticis Justinus, sed de maximo mysterio Scripturis Sanctis consignato, cui fides sine scelere derogari non possit.

Irenæus lib. III. cap. xix. sic Ebionitas refellit, ut totam religionem ac salutis æternæ fundamentum ab eis subverti pronuntiet. « Rursus autem, «
» inquit, qui nudè tantum hominem «
» eum dicunt ex Joseph generatum, «
» perseverantes in servitute pristina «
» inobedientiæ moriuntur, nondum «
» commixti Verbo Patris, neque per Fi-
» lium percipientes libertatem, quem-
» admodum ipse ait: *Si Filius vos li-
» beraverit, verè liberi eritis.* Ignoran-
» tes autem qui ex Virgine est Emma-
» nuël, privantur munere ejus, quod
» est vita æterna: non recipientes au-
» tem Verbum incorruptionis perse-
» verant in carne mortali, & sunt de-
» bitores mortis, antidotum vitæ non
» accipientes. Ad quos Verbum ait
» suum munus gratiæ narrans: *Ego di-
» xi; dii estis, & filii excelsi omnes: vos* »

» *autem sicut homines moriemini*; ad
 » eos indubitatè dicit, qui non per-
 » cipiunt munus adoptionis, sed con-
 » temnunt incarnationem puræ gene-
 » rationis Verbi Dei, fraudantes ho-
 » minem ab ea ascensione, quæ est
 » ad Dominum, & ingrati existentes
 » Verbo Dei, qui incarnatus est pro-
 » pter ipsos. Propter hoc enim Ver-
 » bum Dei homo; & qui Filius Dei
 » est, Filius hominis factus est com-
 » mixtus Verbo Dei, ut adoptionem
 » percipiens fiat Filius Dei. Non enim
 » poteramus aliter incorruptelam &
 » immortalitatem percipere, nisi adu-
 » nati fuisset incorruptelæ & im-
 » mortalitati. Quemadmodum autem
 » adunari possemus incorruptelæ &
 » immortalitati, nisi prius incorrupte-
 » la & immortalitas facta fuisset id
 » quod & nos. » Ex his patet non id
 Irenæum inter & Ebionitas agitari,
 utrum Christus Filius Dei esse cœpe-
 rit, cum ex Virgine conceptus, aut
 cum mundus creatus est; sed utrum
 verus Dei Filius sit, Verbum Dei in-
 corruptum, Deus ex Virgine genitus.
 Suam hujus hæresis detestationem S.
 Martyr declarat, dum ei salutem æter-
 nam claudi pronuntiat. Dum autem
 eos à libertate alienos, & adhuc ser-
 vitutis vinculis obstrictos docet, quia
non percipiunt munus adoptionis, quam
 consequi non poteramus, nisi *Verbum*
Dei homo & qui Filius Dei est, filius
hominis factus fuisset; occupat Ariano-
 rum confutationem, quos contra hoc
 argumentum tanto usui Patribus fuit.

Pariter valet in eosdem Arianos,
 quod divinam Christi naturam non
 minùs constare quàm humanam; non
 minùs apertè in Scripturis declarari
 Irenæus pronuntiat. Quemadmodum
 enim Valentinianos refellens, tam ho-
 minem Christum esse, quàm Deum
 contendebat; ita nunc conversâ ad-
 versùs Ebionitas demonstratione, tam
 Deum esse, quàm hominem conten-
 dit. « Sed quoniam, inquit ibidem
 » num. 2. præclaram præter omnes
 » habuit in se eam, quæ est ab altis-
 » simo Patre, genituram, præclarâ

autem functus est, & eâ, quæ est
 ex Virgine, generatione; utraque
 Scripturæ divinæ de eo testifican-
 tur: & quoniam homo indecorus
 & passibilis, & super pullum asinæ
 sedens, aceto & felle potatur, &
 spernebatur in populo, & usque ad
 mortem descendit; & quoniam Do-
 minus Sanctus & mirabilis Consilia-
 rius, & decorus specie, & Deus
 fortis, super nubes veniens univer-
 forum iudex: omnia de eo Scriptu-
 ræ prophetabant.

Quàm indeprehensum sit hoc my-
 sterium, quantum humanam spem &
 intelligentiam superet, his verbis de-
 clarat: « Propter quod & ipse Do-
 minus dedit nobis signum in pro-
 fundum, in altitudinem sursum, »
 quod non postulavit homo, quia
 nec speravit Virginem prægnantem
 fieri posse, quæ erat Virgo, & pa-
 rere Filium, & hunc partum Deum
 esse nobiscum.

Ibid. n. 3.

Non mirum si, cum Irenæus hoc
 mysterium comprehendere posse non
 putet, explicationem aliunde non re-
 petit, quàm ex accurata utriusque na-
 turæ proprietatum distinctione. « Si-
 cut enim homo erat, cum tentare-
 tur; sic & Verbum ut glorificaretur:
 requiescente quidem Verbo, ut pos-
 set tentari & inhonorari & cruci-
 figi & mori; absorpto autem homine
 in eo quod vincit & sustinet. » Græca
 ex Theodoretî Dialog. 3. sumta sic
 habent: Συμνωδὺς δὲ τῶ ἀνθρώπῳ ἐν
 τῶ νικᾶν. *Conjuncto & unito* (Verbo)
cum homine dum vincit. Videtur inter-
 pres Irenæi legisse: Συμνωδὺς δὲ τῷ
 ἀνθρώπῳ.

Nemo non videt hac Irenæi dispu-
 tatione non solos Ebionitas, sed ipsos
 etiam Arianos feriri; ac Irenæi vesti-
 giis instituisse posteriores Patres, cum
 divinam Christi naturam contra Aria-
 nos tam strenuè vendicarunt, eamque
 non minùs certò quàm humanam in
 Scripturis constitui demonstrarunt,
 atque adhibitâ duplicis naturæ distin-
 ctione Arianas argutias profligarunt.

Origenes in aliis hæresibus refellen-

dis copiosior esse solet; hanc tamen non omnino prætermisit. Eorum hæresim, qui Filium cum Patre confundebant, & eorum, qui ejus divinitatem negabant, ut duo extrema æquè detestabilia proponit tom. II. in Joan. pag. 47. In eisdem Commentariis pag. 155. similiter comparat eos, qui divinitatem Christi tollebant, cum iis qui humanitatem negabant. In quo quidem declarat non minùs sibi de divina Christi natura exploratum fuisse, quàm de humana, nec minùs displicuisse qui Filium Deum negabant, quàm qui eum cum Patre confundebant. Tom. XIII. in eundem Evangelistam comparat cum muliere Samaritana ejusmodi hæreticorum *heterodoxam sententiam, quæ, cum non possit Verbum, à quo convicta est, quale ab initio erat, cognoscere, Prophetam esse dicit, velut divinum quemdam, & homine aliquid majus habentem, non tamen, tantum quantum erat.* Nemo ergo satisfacere poterat Origeni, nisi qui veram Christo divinitatem tribueret: heterodoxus & hæreticus ei videbatur, quisquis divinum illud Verbum, non quale est ab initio, non tantum quantum est confitebatur, quamvis multa ei tribueret, quæ hominis naturam superent.

III. Ausi sunt Artemonitæ fabulosam immutationem Ecclesiæ affingere, & doctrinam de Christi divinitate temporibus Zephirini inductam dictitare. Sed eorum mendacium Caius æqualis Scriptor fregit & convicit objectis Scripturæ & Ecclesiasticorum Scriptorum testimoniis, nec non hymnis & canticis ab initio Ecclesiæ usitatis. Ἦν δ' ἂν τυχὸν πιθανὸν τὸ λεγόμενον, εἰ μὴ πρῶτον μὲν ἀντίπικτον αὐτοῖς αἰδεῖται γραφαί. Καὶ ἀδελφῶν δὲ πινων ὅτι γράμματα πρεσβύτερα τῆς βίβλου χρόνων, ἃ ἐκεῖνοι πρὸς τὰ ἔθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς τὰς τότε αἵρέσεις ἐγραψαν. Λέγω δὲ Ἰουστίνου καὶ Μιλτιάδου καὶ Ταπανοῦ καὶ Κλήμεντος, καὶ ἑτέρον πλειόνων, ἐν οἷς ἅπασι θεολογεῖται ὁ Χριστός. Τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Μελίτων & τῶν λοιπῶν τίς ἀγνοεῖ βιβλία, Θεὸν & ἀνθρώπον καταγγέλλοντα & Χριστὸν; ψαλμοὶ δὲ

ὅσοι & ὡδαὶ ἀδελφῶν ἀπαρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσιν & Λόγον τῷ Θεῷ & Χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες. « Ac fortasse « id quod dicunt credibile videretur, « nisi eis refragarentur primùm quidam divinæ Scripturæ: deinde fratrum quorundam scripta Victoris ætate antiquiora, quæ illi adversus gentes & contra sui temporis hæreticos pro veritatis defensione scripserunt. Justinum intelligo, Miltiadem & Tatianum ac Clementem, aliosque quàm plurimos, in quorum omnium libris Christi divinitas adstruitur. Nam Irenæi quidem & Melitonis & reliquorum scripta quis est qui ignoret, in quibus Christum Deum simul atque hominem prædicarunt? Psalmi quoque & cantica fratrum ab initio à fidelibus conscripta Christum Verbum Dei celebrant divinitatem ei tribuendo. « Apud Euseb. Hist. lib. V. cap. xxviii.

IV. Eandem hæresim sic refellit Novatianus in libro de Trinitate; sic divinam Christi naturam, Scripturæ testimonia, mysterii magnitudinem defendit; sic hæreticorum cavillationibus respondet, ut non magis Ebionitas, aut Artemonitas, aut si vis, Paulum Samosatenum, quàm ipsos etiam in antecessum Arianos confutasse videatur. De divina Christi natura sic loquitur cap. xj. « Quasi hominis enim in illo fragilitates considerant, quasi Dei virtutes non computant: infirmitates carnis recolunt, potestates divinitatis excludunt. Quando si probatio hæc ex infirmitatibus Christi illuc proficit, ut homo ex infirmitatibus comprobetur; probatio divinitatis in illo collecta ex virtutibus illuc proficiet, ut etiam Deus ex operibus asseratur. Si enim passionibus in illo ostendunt humanam fragilitatem; cur opera non asserant in illo divinam potestatem? Ne si hoc non profecerit, ut Deus ex virtutibus asseratur, nec passionibus proficiant, ut etiam homo ex ipsis esse monstratur. Quæcumque enim lex in alterutro fuerit posita, in alter-

» utro invenietur esse suspecta. Peri-
 » culum enim erit, nec hominem il-
 » lum ex passionibus ostendi, si non
 » potuerit etiam Deus ex virtutibus
 » adprobari. Non est ergo in unam
 » partem inclinandum, & ab altera
 » parte fugiendum: quoniam nec te-
 » nebit perfectam veritatem, quisquis
 » aliquam veritatis excluderit portio-
 » nem. Tam enim Scriptura etiam
 » Deum annuntiat Christum, quàm
 » etiam hominem ipsum annuntiat
 » Deum: tam hominem descripsit Je-
 » sum Christum, quàm etiam Deum
 » quoque descripsit Christum Domi-
 » num. Quoniam nec Dei tantum il-
 » lum Filium esse proponit, sed & ho-
 » minis; nec hominis tantum dicit,
 » sed & Dei referre consuevit; ut dum
 » ex utroque est, utrumque sit; ne si
 » alterum tantum sit, alterum esse
 » non possit. Ut enim præscripsit ipsa
 » natura hominem credendum esse,
 » qui ex homine sit; ita eadem natu-
 » ra præscripsit & Deum credendum
 » esse, qui ex Deo sit; ne si non &
 » Deus fuerit, cum ex Deo sit, jam
 » nec homo sit, licet ex homine fue-
 » rit; & in altero utrumque pericli-
 » tatur, dum alterum altero fidem
 » perdidisse convincitur. Qui ergo le-
 » gunt hominis filium hominem Chri-
 » stum Jesum, legant hunc eundem
 » & Deum & Dei Filium. » Non ma-
 » gis igitur de Christi divinitate dubi-
 » tabat Novatianus, quàm de humani-
 » tate; nec eum in Scripturis hominis
 » filium & hominem apertius & clarius
 » quàm Dei Filium & Deum prædicari
 » putabat. Similia habet cap. xvj. & xix.

Cap. xix.

Deterrebat hæreticos magnitudo
 » mysterii: libens concedit Novatianus
 » maximum esse mysterium. « Hoc al-
 » tissimum, inquit, atque reconditum
 » sacramentum ad salutem generis
 » humani ante sæcula destinatum, in
 » Domino Jesu Christo Deo & homi-
 » ne invenitur impleri, quò conditio
 » generis humani ad fructum æternæ
 » salutis posset adduci.

Sed hoc mysterium, quod compre-
 » hendi non posse confitetur, Scripturis

veteris & novi Testamenti consigna-
 » tum esse contendit, nec fidem ei sine
 » salutis æternæ damno posse derogari.
 » Cur ergo, inquit cap. xij. dubite-
 » mus dicere, quod Scriptura non du-
 » bitat exprimere? Cur hæsitabit fidei
 » veritas, in quo Scripturæ numquam
 » hæsitavit auctoritas? Ecce enim Osee
 » Propheta ait ex persona Patris: «
 » *Jam non salvabo eos in arcu, neque* «
 » *in equis, neque in equitibus; sed sal-* «
 » *vabo eos in Domino Deo ipsorum.* Si
 » Deus salvare se dicit in Deo, non
 » autem salvat nisi in Christo Deus;
 » cur ergo homo dubitet Christum
 » Deum dicere, quem Deum à Patre
 » animadvertit positum per Scripturas
 » esse? Imò si non salvat nisi in Deo
 » Pater Deus; salvari non poterit à
 » Deo Patre quisquam, nisi confessus
 » fuerit Christum Deum, in quo se
 » & per quem se repromittit Pater
 » salutem daturum: ut meritò quisquis
 » illum agnoscit esse Deum, salutem
 » inveniat in Deo Christo: quisquis
 » non recognoscit esse Deum, salutem
 » perdiderit, quam alibi nisi in Chri-
 » sto Deo invenire non poterit.

Osee 1.

Multa alia colligit ex Scripturis te-
 » stimonia, velut quòd Christus Emma-
 » nuël, Verbum caro factum, unum cum
 » Patre, in forma Dei fuisse & formam
 » servi assumpsisse, Deus benedictus in
 » sæcula dicitur. « Quis igitur dubi-
 » tet, inquit, cum in extrema parte
 » dicitur: *Verbum caro factum est, &* «
 » *habitavit in nobis*, Christum cujus
 » est nativitas, & quia Verbum Dei,
 » Deum incunctanter edicere esse:
 » præsertim cum animadvertat Scri-
 » pturam Evangelicam, utramque
 » istam substantiam in unam nativita-
 » tis Christi fœderasse concordiam?

Scripturæ testimoniis divinam Chri-
 » sti naturam ita apertè demonstrari exi-
 » stimat, ut si quis eum Deum Filium
 » esse neget, Deum Patrem fateri de-
 » beat. Referens enim cap. xij. illud
 » Isaïæ: *Ecce Deus noster judicium retri-*
 » *buet, ipse veniet, & salvabit nos: tunc*
 » *aperientur oculi cæcorum, & aures surdo-*
 » *rum audient, &c.* hæc addit: « Si »

Isai. 35.

» in adventu Dei dicit Prophetes hæc
 » futura signa, quæ facta sunt; aut
 » Dei Filium agnoscant Christum, in
 » cuius adventu & à quo hæc sanita-
 » tum signa facta sunt; aut divinita-
 » tis Christi veritate superati, in alte-
 » ram hæresim ruentes, Christum dum
 » Filium Dei & Deum confiteri no-
 » lunt, Patrem illum esse confitebun-
 » tur. Vocibus enim Prophetarum in-
 » clusi jam Christum Deum negare
 » non possunt. Quid ergo respon-
 » dent, cum in adventu Dei hæc si-
 » gna futura dicuntur, quæ in adven-
 » tu Christi gesta sunt? Christum qua-
 » liter Deum accipiunt? (Deum enim
 » jam negare non possunt.) Quà Pa-
 » trem? Aut quà Filium? Si quà Fi-
 » lium; cur Dei Filium Deum negant?
 » Si quà Patrem; cur eos non sequun-
 » tur, qui ejusmodi blasphemias te-
 » nere videntur?

Cap. xiv.

Ex his jure concludimus non Ebio-
 nitas solum aut Artemonitas à Nova-
 tiano, sed etiam Arianos de eodem
 oleo & opera refelli. Quamvis enim
 utraque hæresis diversis principiis my-
 sterium Incarnationis evertat, diversis
 metaphoris Scripturas eludat; utraque
 tamen profligatur, cum mysterium, ut
 magnum & admirabile defenditur,
 cum credendi necessitas demonstra-
 tur, ac omnis metaphoræ suspicio à
 Scripturis propulsatur. Omnia ferè
 Novatiani principia utramque illam
 hæresim petunt, velut cum ait: « Si
 » homo tantummodò Christus; quo-
 » modo adest ubique invocatus, cum
 » hæc hominis natura non sit, sed Dei,
 » ut adesse omni loco possit? Si
 » homo tantummodò Christus; cur
 » spes in illum ponitur, cum spes in
 » homine maledicta referatur? Si ho-
 » mo tantummodò Christus; cur non
 » licet Christum sine exitio animæ ne-
 » gari, cum in hominem commissum
 » delictum referatur posse dimitti. . . .
 » Si homo tantummodò Christus; quo-
 » modo quæ Pater facit & Filius facit
 » similiter? Si homo tantummodò
 » Christus; quomodo sicut Pater in se
 » vitam habet, ita dedit Filio vitam

« habere in semetipso? » Nemo non
 videt non Ebionitas solum, sed etiam
 Arianos his argumentis peti; quippe
 cum Novatianus immensitatem, om-
 nipotentiam, æqualitatem cum Patre,
 idcirco homini congruere neget, quia
 solius Dei naturæ propria sunt.

V. Quamvis Paulus Samosatenus id
 tantum habuerit commune cum Aria-
 nis, quòd Incarnationis mysterium
 everteret, de verbi autem persona
 idem ac ipsi non senserit; simul ta-
 men cum eo vapulant in monumentis
 adversus illius hæresim scriptis, inter
 quæ pretio & germani operis notis
 longè excellit eximia illa Epistola,
 quam ei sex Episcopi, Hymenæus,
 Theophilus, Theotecnus, Maximus,
 Proclus, Bolanus scripserunt, ut eum
 ad sanitatem revocarent. Cum autem
 nefarius hæreticus non tam Dei no-
 men Christo invideret, quàm rem
 nomine significatam; sancti præfules
 non solum Dei nomen, sed etiam sub-
 stantiam & naturam sic Christo ven-
 dicant: Τὸν δὲ τὸ υἱὸν ἡγνῆτον, μω-
 νογενὴ υἱὸν, εἰκόνα τῆς ἀορατοῦ Θεοῦ τυγχά-
 νοντα θεωποτόκον πάσης κτίσεως, Σο-
 φίαν καὶ Λόγον καὶ δύναμιν Θεῶν πρὸ αἰώ-
 νων ὄντα, οὐ θεωγώσκει, ἀλλ' οὐσία καὶ
 ὑποστάσει Θεόν, Θεὸς υἱὸν ἐν τῇ παλαιᾷ
 καὶ νέᾳ Διαθήκῃ ἐγνωκότες ὁμολογοῦμεν καὶ
 κηρύσσομεν. Ὃς δ' ἂν ἀντιμάχεται τὸ υἱὸν
 τῷ Θεῷ μὴ εἶναι πρὸ καταβολῆς κόσμου,
 πτεύειν καὶ ὁμολογεῖν φάσκων δύο Θεοὺς
 καταγγέλλεσθαι, ἐὰν ὁ υἱὸς τῷ Θεῷ Θεός
 κηρύσσεται, τὸν ἀλλότριον τῷ Ἐκκλη-
 σιαστικοῦ κανόνι ἡγούμενα καὶ πᾶσαι αἱ
 Ἐκκλησίαι συμφωνῶσιν ἡμῖν. « Hunc
 » autem Filium genitum, unigenitum,
 » imaginem Dei invisibilis, primoge-
 » nitum omnis creaturæ, Sapientiam
 » ac Virtutem Dei ante sæcula non
 » præcognitione, sed substantiâ & hy-
 » postasi Deum, Dei Filium, cum in
 » veteri & novo Testamento cogno-
 » verimus, confitemur & prædicamus.
 » Qui autem contra pugnat, Filium
 » Dei non esse Deum ante constitu-
 » tionem mundi, seque credere &
 » profiteri dicit duos Deos prædicari,
 » si Filius Dei Deus prædicetur; hunc
 » alienum

» alienum esse ab Ecclesiastica regula
» arbitramur, & omnes Ecclesiæ Ca-
» tholicæ nobiscum consentiunt.

Verbi divinitas duobus modis ab hæreticis impugnata; vel enim Verbum per se subsistere confessi sunt, sed creatum ante mundum voluerunt, & instrumenti loco ad mundi creationem adhibitum; vel nihil aliud esse finxerunt, quàm virtutem quamdam & proprietatem divinam, quæ & mundum creaverit, & miracula in Christo creaverit.

Duplex illa impietas mirificè profligatur his Epistolæ verbis : Τὸ πνεῦμα σου τῷ Πατρὶ αἰεὶ ὄντα ἐκπεπληροῦναι τὸ πατρικὸν βούλημα πρὸς τὴν κτίσιν τῶν ὄλων. Αὐτὸς γὰρ εἶπε καὶ ἐκινήσας αὐτὸς ἐνετείλατο ἔκτισθαι. Ὁ δὲ ἐντελλόμενος ἑτέρῳ ἐντέλλεται πνί. Ὁν ἐκ ἄλλου πεπείσμεθα, ἢ τὸ μονογενὴ υἱὸν τῷ Θεῷ Θεόν, ὃς ἔειπε ποιήσωμεν ἄνθρωπον. . . . οὕτω δὲ ὡς ἀληθῶς ὄντος ἔνεργούντος, ὡς Λόγου ἀμα ἔ Θεῷ, δι' οὗ ὁ Πατὴρ πάντα πεποίηκεν, οὐχ ὡς δι' ὄργανον, οὐδ' ὡς δι' ἐπισήμες ἀνυποστάτου ἐκινήσαντος, μὲν τῷ Πατρὶ τὸ υἱὸν ὡς ζῶσαν ἐνέργειαν ἔνυπόστατον, ἐνεργούντα τὰ πάντα ἐν πᾶσιν οὐχ βλέποντος, δὲ μόνον, οὐδὲ παρόντος μόνον τῷ υἱοῦ, ἀλλὰ ἔνεργούντος πρὸς τὴν κτίσιν ὄλων δημιουργίαν, ὡς γέγραπται, ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ ἀρμόζομεν. « Hunc Filium, qui semper
» cum Patre est, credimus implevisse
» voluntatem paternam in creatione
» universi. Ipse enim dixit, & facta
» sunt; ipse mandavit, & creata sunt.
» Qui autem mandat, alteri mandat.
» Quem non alium esse persuasum ha-
» mus, quàm unigenitum Filium Dei
» Deum, cui dixit : *Faciamus homi-*
» *nem ad imaginem & in similitudinem*
» *nostram.* Et in summa secundùm
» Evangelium : *Omnia per ipsum facta*
» *sunt, & sine ipso factum est nihil.* Et
» secundùm Apostolum : *In ipso con-*
» *dita sunt omnia quæ in cælis, & quæ*
» *in terra, sive visibilia, sive invisibi-*
» *lia, sive Throni, sive Principatus, sive*
» *Dominationes, sive Potestates, omnia*
» *per ipsum & in ipso creata sunt.* Quip-
» pe qui verè est & operatur, utpote

Verbum simul & Deus, per quem
omnia fecit Pater, non tamquam
per instrumentum, neque tamquam
per scientiam non per se subsisten-
tem. Generavit quidem Filium Pa-
ter, tamquam actum viventem &
per se subsistentem, omnia in om-
nibus operantem. Non autem so-
lùm vidit Filius, neque solùm præ-
sens fuit Filius : sed etiam operatus
est ad creationem universorum; si-
cut scriptum est : *Eram apud eum*
componens.

Ut erat Samosatani error admo-
dum subtilis & in varios colores & for-
mas facilè mutabilis; prudenter fa-
ctum à sanctis Episcopis, ut duplicem
errorem uno ictu configerent. Nam
ne Verbum per se subsistere conce-
dens, ejus tamen æternitatem & di-
vinitatem eluderet; denuntiant ei ut
credat Filium cum Patre semper esse,
ac in mundi creatione, non instru-
menti aut otiosi spectatoris vices susti-
nuisse, sed verè, ut Scripturæ testan-
tur, creasse. Rursus ne id confessus,
Verbum ad scientiam & proprietatem
Dei per se non subsistentem redige-
ret; decernunt Filium à Patre geni-
tum, ut actum viventem & per se sub-
sistentem. Quod ergo Ariani de Ver-
bo instar instrumenti ad mundi crea-
tionem adhibito finxerunt, id multò
ante sancti Episcopi disertis verbis
refellunt, quasi jam tum pestis Ariana
grassaretur: simulque cavent, ne Ver-
bum æternum quidem dicatur, sed
per se non subsistens.

Neque his rebus studium fidei de-
fendendæ continent; sed in Incarna-
tionis mysterio explicando non minùs
diligentiæ significant, ut patet ex his
verbis : Διόπερ ἔ τὸ ἐκ τῆς παρθένου
σώμα χωρῆσαν πᾶν τὸ πλῆρομα τῆς θεό-
τητος σωματικῶς τῇ θεότητι ἀτρέπτως ἡνω-
ται ἔ τεθεοποιήται. Οὗ χάριν ὁ αὐτὸς Θεὸς
ἔ ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς θεωρητεύετο
ἐν Νόμῳ ἔ Προφῆταις, ἔ ἐν τῇ Ἐκκλη-
σίᾳ τῇ ὑπὸ τὸ οὐρανὸν πάση πεπίστευται
Θεὸς; μὲν κανώσας ἑαυτὸν ὑπὸ τῷ εἶναι ἴσα
Θεῷ ἄνθρωπος δὲ ἔ ἐκ σάρκατος Δα-
βὶδ τὸ καὶ σῶμα. Τὰ μὲν σημεῖα ἔ τέρα-

τα τὰ ἐν Ἐυαγγελίοις ὁ Θεὸς ἦν ἐπιτελής· τὸ δὲ σαρκὸς & αἵματος μετεχύνει τὸν αὐτὸν, πεπειραμένον κατὰ πάντα καὶ ὁμοίωτα ἡμῶν αἰμαρτίας. « Quamobrem corpus ejus ex Virgine sumtum, in quo omnis plenitudo divinitatis corporaliter inhabitavit, divinitati immutabiliter unitum & deificatum est. Qua de causa idem Deus & homo Jesus Christus prophetabatur in Lege & Prophetis; & ab omnibus in Ecclesia, quæ sub cælo est, creditus est Deus quidem, qui seipsum exinanivit, cum esset æqualis Deo, homo verò ex semine David secundum carnem. Signa quidem & prodigia, quæ in Evangeliiis descripta sunt, operabatur Deus: participatione verò carnis & sanguinis, tentatus est per omnia pro similitudine absque peccato.

CAPUT VII.

Catholica fides perspicitur
ex controversia cum
Sabellianis.

I. *Divinitatem Christi probat ipsa hæresis Sabelliana.* II. *Qui hanc hæresim refellunt, sedulo cavent ne personas dissociare videantur.* III. *Filium verè esse Filium demonstrant.* IV. *Dedit eadem hæresis occasionem defendendi Incarnationis mysterii.*

I. **S**ABELLIANI & qui ante Sabellium personas Sanctissimæ Trinitatis confuderunt, non parùm illustrent sæculi secundi doctrinam, tum ex his quæ ipsi de Christo dictabant, tum ex his, quæ adversus eos Scriptores Ecclesiastici disputarunt. Quàm antiqua sit hæc hæresis, perspicere possumus ex Dialogo Justiniani cum Tryphone num. 128. ubi Sanctus Martyr nonnullos ejusmodi homines commemorat, qui Verbum à Patre non distinguerent, nec aliud esse vel-

lent, quàm virtutem à Patre proficientem, & ad eum ipso volente redeuntem. Eundem errorem sæculo secundo exeunte Praxeas, & Montanistæ illi, qui dicebantur κατ' Ἀἰσχίνην, sæculo tertio Noëtus & Sabellius errarunt.

Divinitatem Christi veluti fundamentum hæresi suæ supponebant; & cur eum Patrem esse vellent, argumenti sumebant loco, quòd verus Deus ab omnibus crederetur. Sic enim loquuntur apud Hippolytum in libro contra Noëtum num. 2. Edit. Fabricii.

Εἰ ἔν Χριστὸν ὁμολογῶ Θεὸν, αὐτὸς ἄρα ὅστις ὁ Πατήρ. * Εἰ γὰρ ὅστις ὁ Θεός, ἐπαθεν * *Lege.*
δὲ Χριστὸς αὐτὸς ὁ Θεός, ἄρα ἔν ἐπαθεν *Εἰ γὰρ ὁ Θεός.*
ὁ Πατήρ. « Si igitur Christum confiteor Deum, ipse est Pater. Nam si unus Deus est, passus autem est Christus, qui ipse Deus est; passus est ergo Pater. » Narrat paulò ante Hippolytus Noëtum à Presbyteris reprehensum sic se defendisse: Τί ἐν κακὸν ποιῶ δοξάζων τὸν Χριστόν; « Quid igitur mali facio, si Christum honoro? »

Eadem cavillatione utuntur apud Novatianum lib. de Trin. cap. xxx. Si unus, inquiunt, Deus, Christus autem Deus; Pater est Christus, quia unus Deus. Si non Pater sit Christus, dum & Deus Filius Christi; duo dii contra Scripturas introducti esse videantur. » Res ergo luce clarior est, atque ipsorum Ecclesiæ hostium voce testata, veram divinitatem ab omnibus Catholicis Christo tributam fuisse. Neque enim, si Deus verbo tenus habitus fuisset, illum hæretici, ex eo quòd Deus sit, solum Deum ac Patrem haberi debere concluderent.

Hæc confirmat Origenes, qui tom. XVII. in Mat. observat hos hæreticos adduci ut Christum Patrem esse velint, dum opinionis errore honorem ei habere volunt. Novatianus stultam illorum opinionem, ut à magnifica de Christo sententia profectam, ejus divinitatis hostibus sic objicit cap. xviii. Usque adeò hunc manifestum est, in Scripturis esse Deum tradi, ut

» plerique hæreticorum divinitatis ip-
 » sius magnitudine commoti, ultra
 » modum extendentes honores ejus,
 » ausi sint non Filium, sed Deum Pa-
 » trem promere vel putare; quod, etsi
 » contra veritatem Scripturarum est,
 » tamen divinitatis Christi argumen-
 » tum grande atque præcipuum est.
 » Qui usque adeò Deus, sed quâ Fi-
 » lius Dei natus ex Deo, ut plerique
 » illum, ut diximus, hæretici ita Deum
 » acceperint, ut non Filium, sed Pa-
 » trem pronuntiandum putarent.

II. Sed ut veniam ad refellendi
 rationem à Scriptoribus Ecclesiasticis
 adhibitam; illud 1°. observatum ve-
 lim, non levem metum inesse iis, qui
 hanc hæresim refellunt, ne in contra-
 rium errorem currere videantur. Ma-
 ximo enim cavent opere, ne dum Fi-
 lium à Patre distinguunt, separare &
 dissociare; & dum tres personas de-
 fendunt, tres substantias inducere vi-
 deantur. Sic Justinus in Dialogo cum
 Tryphone, postquam probavit Filium
 esse *aliquid numero à Patre distinctum*
 Num. 128. & *ab eo genitum*, hæc addit: Ἀλλ' ὡς
 κατ' ἀποτομὴν, ὡς ἀπομεριζομένης τῆς τῆ
 Πατρὸς ὁσίας, ὅποια τὰ ἄλλα μεριζόμενα
 ἐκ τεμνόμενα, ὡς τὰ αὐτὰ ὅτιν' ἂν ἐκ πέν-
 τμηθῆναι. « Sed non per abscissionem,
 » quasi Patris substantia divisa esset;
 » quemadmodum cætera omnia, quæ
 » dividuntur ac scinduntur, eadem non
 » sunt, ac antequàm scinderentur.

Eandem cautionem centies adhi-
 bet Tertullianus in libro contra Pra-
 xeam, ne Filium à Patris substantia
 separare videatur. « Habes duos, in-
 » quit cap. xij. alium dicentem ut
 » fiat, alium facientem. Alium au-
 » tem quomodo accipere debeas, jam
 » professus sum, personæ, non sub-
 » stantiæ nomine; ad distinctionem,
 » non ad divisionem. » Similiter cap.
 ix. « Hanc me regulam professum,
 » quâ inseparatos ab alterutro Patrem,
 » & Filium, & Spiritum Sanctum te-
 » stor, tene ubique, & ita quid, quo-
 » modo dicatur agnosces. Ecce enim
 » dico alium esse Patrem, & alium
 » Filium, & alium Spiritum; malè

accepit idiotæ quisque aut perversus
 hoc dictum, quasi diversitatem
 sonet, & ex diversitate separationem
 protendat Patris, & Filii, & Spiri-
 tûs. » Non minùs cautè Hippolytus
 num. 11. « Cùm alium dico, inquit,
 non duos deos dico; sed tamquam
 lumen ex lumine, & aquam ex fon-
 te, & radium ex sole. »

Unde, quæso, timiditas illa & cautio
 in hac hæresi refellenda, nisi quia Ca-
 tholica doctrina, quam defendebant,
 Arianos inter & Sabellianos interjecta
 est? Si quis profectò Christum nomine
 tenens Deum, & à Patris substantia
 alienum existimet; huic perfacilis sit
 hujus hæresis confutatio. Non enim
 metuendum ne se aliò pravè detor-
 queat; jam enim aliud tenet extre-
 mum: non valdè laborandum, ut Pa-
 tris & Filii distinctionem certis finibus
 coerceat; infinitum enim inter utrum-
 que intervallum ponit: non magna
 cautio, ne quam ad reprehendendum
 ansam imprudens porrigat; liberrimus
 enim disputandi campus ei concedi-
 tur, qui ab adversariis rem creatam
 cum Creatore confundi putat. Non
 mirum igitur, si sancti Patres arcto &
 difficili in loco versantur, cùm hanc
 hæresim refellunt. Probè enim scie-
 bant Catholicam doctrinam, à qua
 nefas discedere putabant, inter duo
 extrema mediam & interjectam esse.
 Duplicem illum errorem Catholicæ
 doctrinæ opponit Origenes, & eorum
 qui Christum Deum fatebantur, sed à
 Patre non distinguebant; & eorum,
 qui cùm à Patre distinguerent, divi-
 nitatem evertabant. Hinc etiam Dio-
 nysius Romanus apud Athanasium eos
 ex diametro Sabellii sententiæ adversari
 statuit, qui augustissimam Dei Ecclesiæ
 monarchiam in tres quasdam virtutes ac
 separatas hypostases, tresque divinitates
 dividunt, discindunt, destruuntque.

III. Illud etiam ex argumentis ad-
 versus hanc hæresim adhibitis perspi-
 cere possumus, Christum semper ab
 omnibus verum Dei Filium habitum
 fuisse, semotâ omni metaphorâ ab hac
 appellatione. Hunc enim Filii titulum,

ut multos alios, hæretici ad metapho-
ras trahebant: sola eis Verbi appella-
tio placebat, quasi nihil aliud nisi vo-
cem & sonum citò evanescentem de-
signaret. Hanc eorum stultitiam plu-
ribus castigat Origenes tom. I. in Joan.
pag. 23. & 24. ac demonstrat Verbum
esse personam divinam, non inanem
sonum, & *aliud esse Filium à Patre, ac
necessariò Filium esse Patris Filium, &
Patrem Filii Patrem.* Similiter Tertul-
lianus contra Prax. cap. x. « Ipsum,
» quod Pater & Filius dicuntur, in-
» quit, nonne aliud ab alio est? Uti-
» que enim quod vocantur hoc erunt:
» & quod erunt, hoc vocabuntur: &
» permiscere se diversitas vocabulo-
» rum non potest omninò; quia nec
» rerum, quarum erunt vocabula. *Est,*
» *Est, non, non:* nam quod amplius,
» hoc à malo est. Ita aut Pater aut
» Filius est: & neque dies eadem &
» nox: neque Pater idem & Filius, ut
» sint ambo unus, & utrumque alter.
» Habeat necesse est Pater Filium, ut
» Pater sit; & Filius Patrem, ut Filius
» sit. » Huc etiam referre possumus,
quod tanto studio sancti Patres, ut in
quarto libro videbimus, Verbum ex
Patris substantia, ut personam ac ve-
rum Filium, non ut sonum prodiisse
demonstrant.

Prax. cap. ij.

Contra
Noët. n. 8.Origen.
contra Cel-
sum lib. VIII.
n. 12.

Non ea solùm dogma Catholicum
illustrant, quæ contra hos hæreticos
disputata sunt, sed etiam quæ illis, ita
postulante veritatis amore, concessa.
Quamvis enim nihil magis faveret
hæreticis, quàm Filium ipsam Dei sa-
pientiam & mentem dici, ac unam
in tribus personis substantiam poni;
hæc tamen eis libenter concedunt Ec-
clesiastici Scriptores. Sic Tertullianus
unam substantiam, unam potestatem,
unum statum in tribus personis; Hip-
polytus unam potestatem ac virtu-
tem; Origenes identitatem volunta-
tis in Patre & Filio concedit. Quam-
obrem non magis dubitandi locus,
utrum sancti Patres unam in tribus
personis, quàm utrum ipsi Sabelliani
unam in unica persona substantiam
admisserint, cùm summa esset de sub-

stantiæ singularitate consensus, ac so-
lus personarum numerus controver-
siam faceret.

IV. Eadem hæresis materiam dedit
Scriptoribus nostris mysterii Incarna-
tionis acriter defendendi. Convenie-
bat Catholicos inter & hæreticos Deum
natum & crucifixum esse; sed cùm
hæc Patri tribuerent hæretici, neces-
se fuit magnum hoc mysterium Filio
vendicare. « Obmutescat ista bla-
» sphemia, inquit Tertullianus, suffi-
» ciat Christum Filium Dei mortuum
» dici: & hoc quia ita scriptum est. «
Nam & Apostolus non sine onere
» pronuntians Christum mortuum, ad-
» jecit, *secundum Scripturas*, ut duri-
» tiam pronuntiationis Scripturarum
» auctoritate molliret, & scandalum
» auditori everteret. Quamquam cùm
» duæ substantiæ censeantur in Chri-
» sto Jesu, divina & humana; con-
» stet autem immortalem esse divi-
» nam, cùm mortalem, quæ humana
» sit; apparet quatenus eum mortuum
» dicat: quæ carnem & hominem &
» filium hominis, non quæ Spiritum &
» Sermonem & Filium Dei. «

Contra
Prax. cap.
xxix.

Iidem hæretici tot testimoniis pres-
si, quæ Filium à Patre distinguunt,
eò confugiebant ut carnem filium esse
dicerent. Contrà Tertullianus demon-
strat non carnem Deum esse, ut dici
possit Filius Dei, sed id proprium esse
Verbi in carne nati, non in carnem
mutati. « Cæterum, inquit, Deum
» immutabilem & informabilem credi
» necesse est, ut æternum. Transfigu-
» ratio autem interentio est pristini. «
Omne enim, quodcumque transfi-
» guratur in aliud, desinit esse quod
» fuerat, & incipit esse quod non erat. «
Deus autem neque desinit esse, ne-
» que potest aliud esse. Sermo autem
» Deus, & Sermo Domini manet in
» ævum, perseverando scilicet in sua
» forma. Quem si non capit configu-
» rari; consequens est, ut sic caro fa-
» ctus intelligatur, dum sit in carne,
» & manifestatur & videtur & con-
» trectatur per carnem. » Et paulò post:
Videmus duplicem statum, non con-

Cap. xxvij.

» fufum, fed conjunctum in una per-
» fona, Deum & hominem Jefum
» & ideo falva eft utriufque proprie-
» tas fubftantiæ, ut & Spiritus res fuas
» egerit in illo, id eft, virtutes, &
» opera, & figna; & caro paffiones
» fuas functa fit.

Non minùs difertè Hippolytus num.

17. Οὗτος θεογενῶν εἰς κόσμον Θεὸς ἐν
σώματι ἐφανερώθη, ἀνθρώπου τελείου
θεογενῶν. Οὐ γὰρ καὶ φαντασίαν ἢ τε-
πιῶν, ἀλλ' ἀληθῶς γεγόμενος ἀνθρώπου.
Οὕτως οὐκ καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐαυτῷ οὐκ
ἀναίνεται ἐνδείκνυμενος Θεὸς ὢν, ὅτε πει-
νᾷ καὶ κοπιᾷ καὶ κάμνων διψᾷ, καὶ δει-
λιῶν φεύγει, καὶ θεοσευχόμενος λυπῆται,
καὶ ἐπὶ θεοσκεφάλαιον καθεύδει ὁ αὐπνον
ἔχων τὴν φύσιν ὡς Θεός καὶ ὑπὸ σε-
τιώτων παίζεται ὃ παρεσῆκας χέλια χέ-
λιάδες καὶ μυρία μυριάδες Ἀγγέλων καὶ
Ἀρχαγγέλων καὶ ὑπὸ Ἰσδαίων ξύλῳ θεο-
σπῆγνυται ὁ πῆξας ὡς καμάραν τὸ οὐρα-
νόν· καὶ πρὸς Πατέρα βόων παρατίθεται
τὸ πνεῦμα ὃ ἀχώριστος τοῦ Πατρὸς καὶ
κλίνων κεφαλὴν ἐκπνεῖ ὃ εἶπας, ἔξου-
σίαν ἔχω δεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἔξου-
σίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. « Hic in
» mundum prodiens, Deus in corpo-
» re apparuit, prodiens homo per-
» fectus. Non enim per phantasma
» aut mutationem, sed verè factus est
» homo. Sic igitur humana sua de-
» monstrare qui Deus est, non recu-
» sat, cùm esurit & laborat & defati-
» gatur & formidans fugit; quatenus
» & orans mœret, & super pulvinum
» dormit, qui naturam habet ut Deus
» infomnem à militibus luditur
» is, cui adstant millia millium, &
» decies centena millia Angelorum &
» Archangelorum; & à Judæis in li-
» gno figitur, qui tamquam cameram
» cœlum fixit; & clamans ad Patrem
» spiritum commendat, qui est à Patre
» inseparabilis; & inclinato capite ex-
» spirat, qui dixit: Potestatem habeo
» ponendi animam, & potestatem iterum
» sumendi eam.

Tam constans hujus mysterii contrà
plurimos adversarios defensio verita-
tem in clarissima luce omnium oculis
exponit. Si hoc mysterium nemo op-

pugnasset, si ex Christo libenter au-
discent Judæi, cùm se Filium Dei &
è cœlo venisse diceret; si nulli existi-
tissent Ethnici, qui Deum natum &
mortuum jocis appeterent; nulli hæ-
retici qui aut ipsum Patrem fingerent
incarnatum, aut Christo carnem, ut
Deo indignam, vel divinitatem ut à
carnis humilitate abhorrentem invi-
derent; nefas tamen esset in Scriptu-
ræ Patrumque testimoniis allegorias &
metaphoras quærere: satis enim fo-
ret ad certissimam animi non excæ-
cati persuasionem mysterium eodem
modo ab Apostolis & Patribus propo-
situm nullâ adhibitâ metaphorarum
explicatione. Nunc autem ad hanc
constantem de Christo loquendi ratio-
nem accedunt continuæ cum dome-
sticis & externis adversariis contentio-
nes, quæ nihil loci cavillationibus re-
linquant.

CAPUT VIII.

Necessaria ad salutem fides in
Christum Deum & hominem
ex his, quæ hætenus dicta
sunt, colligitur.

- I. *In eos qui Christi divinitatem ne-
gant, nonnulli olim nimium indul-
gentes, quos refellit Athanasius.*
- II. *Ex his, quæ in hoc & superio-
ribus libris dicta sunt, colligitur ne-
cessariam ad salutem esse fidem in
Christum Deum.*
- III. *Unitarii ne-
que exteriorē fidei professionem
habent, neque interiores Christia-
nismi virtutes habere possunt.*
- IV. *Refelluntur Lochii & Clerici com-
menta.*
- V. *Nec pacem conciliare
possunt, nec duos fidei articulos
retinere.*
- VI. *Iniquitas eorum,
qui regulam fidei in sola Scriptura
constituunt.*

I. **S**ALUTEM æternam sine fide in Christum Deum & hominem comparari non posse, etsi ex his, quæ hætenus disputata sunt, satis perspicuum & manifestum est; juvat tamen nonnullis observationibus refellere, quæ eâ de re partim ab iis, qui divinitatem Christi negant, partim ab iis, qui negare nolunt, perperam dicuntur. Non defuere olim, qui, quamvis Catholicam fidem præ se ferrent, gravissimos tamen errores tanti esse non crederent, ut ab Ecclesia ejici deberent hæretici. Tales fuere, qui Arianos, ut testatur Athanasius, Christianos vocabant, nec mali quidquam eos dicere putabant. Sic de ejusmodi hominibus loquitur Or. I. contra Arianos num. 1. « Sed & qui Arianos vocant Christianos, multum profecto valdeque errant, tamquam qui nec Scripturas legerint, nec quid sit Christianismus & Christianæ religionis fides omnino sciant. Quid enim simile hæresim inter & rectam piamque fidem animadverterunt, ut nungatoriè asseverent nihil illos mali dicere? Si ita est; illis sanè liceat Caiphæ Christianum nuncupare; proditorem Judam inter Apostolos numerare; contendere nihil eos mali fecisse, qui Barrabam præ Salvatore petierunt; Hymenæum & Alexandrum, ut rectè sentientes commendare, affirmareque Apostolum falsa illis affinxisse. » Et n. 4. « Num igitur æquum fuerit Christianos dicere, qui non Christiani sed Ariani sunt? An ad Catholicam Ecclesiam illi pertinent, qui Apostolicam fidem excusserunt, & novorum malorum auctores fuerunt; qui divinarum Scripturarum oraculis relictis, Arii Thalias novam sapientiam appellant? » Item num. 7. « Etsi igitur, uti jam dixi, tam amplum (Synodi generalis) adversus hanc hæresim judicium sufficit maximè, ut ejus horror omnibus injiciatur; attamen quia nonnulli qui Christiani vocantur, vel inscienter, vel diffi-

mulanter istam hæresim ad fidem non pertinere existimant, eosque, qui ita sentiunt, Christianos non dubitant appellare; age, quò retegatur hæresis astutia, illos pro nostra facultate interrogemus. »

Multa alia addit Athanasius in istos impietatis, ut ipse appellat, assentatores, ac demonstrat non idcirco Arianos pro Christianis haberi debere, quòd Scripturæ voces usurpent, cum id eis commune sit cum Judæis, Manichæis, ac ipso etiam diabolo; nec quòd in alias hæreses invehantur, cum id eâ mente faciant, ut suam insinuent; nec quòd nonnulla dogmata retinere videantur, cum de Patre rectè sentire non possit, qui *Filium*, à quo Patris cognitio omnis datur, audeat negare; nec de Spiritu Sancto, qui de Filio, à quo ipse datur, impiè non veretur loqui. Sed hoc potissimum argumento utitur, quòd à Patrum doctrina novus Arianorum error abhorreat. Enim verò, inquit ibid. num. 8. quis talia audivit umquam? Aut unde vel à quo hujusce hæresis adulescentes & quasi ab ea muneribus corrupti ista didicere? Quis illos, cum Christianæ religionis elementis informabantur, quidquam simile docuit? Quis illis dixit: Rerum creatarum cultu dimisso, iterum accedite, ut rem creatam & factam colatis? Quòd si ipsi nunc primum hæc se audire fatentur; non ergo inficientur alienam esse hanc hæresim, neque à Patribus traditam. Quod autem à Patribus traditum non est, sed novissimè est excogitatum, quid aliud fuerit quàm quod prædixit beatus Paulus: *In postremis temporibus discedent quidam à sana fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis demoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, & avertentium se à veritate.* » Perpauci videntur fuisse illi Arianorum adulescentes, & ignorantie magis aut metu, quàm hæresis fovendæ studio peccasse. Cum enim id suspicatur ipse Athanasius, tum

verò hanc affert causam, cur decipi ab Arianis potuerint, quòd isti *lucernam suam sub simulationis modium absconderent, amicorum præsidia & Constantii metum ostentarent, ut qui ipsos conveniebant, sordes Arianae hæresis propter illorum simulationem & ostentationem non animadverterent.* Ibid. n. 10.

II. Minimè mirum, si fucum olim nonnullis fecit dissimulata impietas, & sub speciosa Catholici sermonis pelle delitescens. At postremis sæculis Unitarii multos nacti sunt patronos, qui eis veniam & salutem æternam aut libenter concesserunt, aut eò redactos se esse intellexerunt, ut denegare non possent. Semel attentatâ Patrum doctrinâ nulli obices licentiæ opponi potuerunt: negatâ sponsæ unitate divinitas sponsi faciliè oppugnari potuit; vix ac ne vix quidem potuit defendi. Permissa arbitrio cujusque interpretatio Scripturæ liberum impietati campum aperuit. Quæsitæ in sanctissimis Christi verbis figuræ norma exstiterunt idem audendi in aliis mysteriis: uno verbo qui leges sibi ab Ecclesia imponi nolebant, suas aliis aut frustra imposuerunt, aut imponi non debere probè viderunt.

Sed tamen parùm abest, quin æquè vituperabiles sint, & qui divinitatem Christi negant, & qui negantibus salutem æternam non claudunt. Utrique præscriptam à Christo legem credendi audacter violant: utrique redemptionis mysterium evertunt, ac omnis Christianæ virtutis exortes se præbent.

Ac de illis quidem, qui Christi divinitatem negant, certa & explorata res est, eos cum Christo palàm & apertè pugnare. Sic Judæos alloquitur Christus Joan. x. 36. *Vos dicitis: Quia blasphemamus; quia dixi: Filius Dei sum? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio: & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.* Consentit Christus, ut sibi asseveranti non credatur, si rem certissimis argumen-

tis non probavit: concedit Judæis non immeritò eos dixisse: *Tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum*, si non fecit opera Patris sui: at nullam eis excusationem relictam putat, si faciens opera Patris sui demonstravit se Filium Dei esse, & ita genitum à Deo, ut unum sit cum Patre & in Patre sit & Pater in eo. Unitarii in eadem prorsus causa sunt ac Judæi; denegant Christo divinam naturam, quam, ut Judæi, cum humana consistere non posse volunt: negant Christum Deum esse, quia homo est. Detur illis venia, itidem ut Judæis, si rem Christus non probavit; si verò probavit, non magis quàm Judæi condemnationem effugere possunt. Quòd si dicant Unitarii aut eorum patroni divinitatem Christi non satis constitui his testimoniis; refelluntur & à Judæis, qui Christum clarè & apertè loquutum judicant, & ab ipso Christo, qui nihil orationi suæ incerti & obscuri esse declarat, atque hoc tantum à se exigì posse dicit, ut eam miraculis confirmet; at nullam prætereà excusationem incredulis relinquit.

Apostolorum labores in Evangelio prædicando nihil aliud egerunt, nisi ut Gentibus & Judæis persuaderent Jesum esse Filium Dei; nec talem Filium, qualis ab Unitariis fingitur, sed qualem ipsi Judæi interpretati sunt, id est, Deum & æqualem Patri. Postquam Spiritum Sanctum acceperunt, nihil prius faciendum esse duxerunt, quàm ut hoc dogma prædicarent: idem factum à Paulo statim atque ad Christum conversus est: neminem baptismo iniciant, nisi qui sese ita credere profiteatur: hanc habuit Joannes Evangelii scribendi causam, ut Jesum esse Filium Dei credamus, id est, ut ipse exponit, Verbum illud quod erat apud Deum & Deus erat, carnem esse factum: nec aliud fuit consilii cæteris sacris Scriptoribus, ut satis superque monstravimus.

Lex credendi, quam Christus & Apostoli imposuerant, summo semper studio observata & vindicata. Cur

Orig. lib.
VI. adv.
Cels. n. 11.

enim tot hæreses inventæ, nisi ut molestissimam superbiam suam legem eluderent? Unde hæreticorum tanta detestatio, tanta sanctorum Patrum cura & sollicitudo, ne quem ex suis subducerent, si nullum æternæ salutis damnum hæresis afferebat? Nihil ferè aliud habet Justini Dialogus cum Tryphone, nisi adhortationem ad hoc mysterium credendum, & justissimas querelas de obstinatis & incredulis animis Judæorum. Ridebant Ethnici usitatum illud apud Christianos præceptum: *Crede, crede, si vis salvus fieri.* Hæreticos, qui carnem Filii Dei negabant, etsi levior illorum, judice Athanasio, quàm Arianorum, blasphemia, antichristos Joannes appellat, antichristos & primogenitos Satanæ Polycarpus, qui eos ex diabolo esse pronuntiat. Judaismi notam eis inurit Ignatius, ac phantasticos, dæmoniacos & blasphemos vocat. Carnem à Filio Dei susceptam fatebantur Valentiniani, sed eam carnem, quam Dei Filio dignam dicebant, non nostræ similem, non sumtam ex Maria. Lenior sanè blasphemia, quàm Saturnini, Basilidis & Marcionis: sed tamen ex ea pariter consequi videbatur hominem à Christo redemptum & salvatum non esse, ut ex testimoniis Irenæi suprâ allatis perspicitur. Non minori infamiâ flagrarunt Ebionitæ & Artemonitæ: non minùs acriter contra eos demonstratum eos *perseverare in servitute pristina inobedientia, & privari vitâ eternâ: salvari non posse à Deo Patre quemquam, nisi confessus fuerit Christum Deum; si quis à Catholica doctrina hac in re discedat, eum ab Ecclesia Catholica alienum esse, & omnes Ecclesias Catholicas in hoc de ejusmodi hæreticis judicio consentire.*

Iren. lib. III.
cap. xviii.
Novat. cap.
xij.

Epist. ad
Paul. Samos.

III. Hoc etiam argumento premuntur Unitariorum patroni, quod qui divinitatem Christi negant, nihil commune cum Christianis habere possint. Sive enim exteriores Christianismi notas consideres, sive formam, ut ita dicam, interiorem; summa Christianis distractio est cum Unitariis. Hoc semper Christiani præ se tulerunt, hoc

Judæis atque Ethnicis prædicarunt, coram Imperatoribus professi sunt, coram judicibus inter cruciatus & tormenta defenderunt, nefas esse rem creatam colere, eique nomen Dei tribuere, unum esse omninò Deum, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, Filium incarnatum esse, & pro omnibus mortuum. Quæ ergo societas illis esse possit cum hominibus totam hanc doctrinam evertentibus? Colunt Unitarii rem creatam, simplicem hominem appellant Deum, sicque ab Apostolis & eorum discipulis appellatum volunt. Hoc eis si conceditur, immeritò vituperatum fuit in Ethnicis: quo enim jure isti summo Deo ministrum adjungunt & Deum vocant, eodem Philosophi ministros summo Deo adjungebant & deos vocabant. Jactant Unitarii suam de singularitate Dei sententiam: at Christiani unum quidem Deum confitentur, sed non solitarium; nec minùs impium putant divinam naturam soli Patri tribuere, quàm soli Filio, aut soli Spiritui Sancto. Non convenit ergo Christianos inter & Unitarios de Deo ac Dei singularitate. Fatentur quidem Unitarii Jesum à Deo missum esse ad nos edocendos, ac Messiam esse, quem prædixerunt Prophetæ. Sed cum Filium Dei incarnatum negent; hic de homine ad nos misso consensus non multò arctiorem societatem adstringit, quàm Judæorum & Christianorum de Moyse ac Prophetarum missione & inspiratione consensus.

Interiores Christianismi affectiones non faciliùs reperiantur in Unitariis. Si nemo potest venire ad Christum, nisi Pater traxerit eum; an tractos à Patre dicemus & datos Filio, qui Filium negant? Scilicet revelavit eis Pater cœlestis, non caro & sanguis, quo sensu Christus Dei Filius sit: & quia Patri obediunt clamanti: *Ipsam audite*, idcirco ex eorum sunt numero, quos nemo rapiet de manu Filii. *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*, inquit Paulus Rom. viij. 9. Hic enim Spiritus vitæ liberat nos à lege peccati &

& mortis, & quod impossibile erat Legi, id implet in nobis. Quamobrem nihil damnationis est eis, qui secundum hunc Spiritum ambulant: at qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Si ergo Unitarii non habent Spiritum Christi, non sunt ejus, non sunt liberati à damnatione, nec Deo placere possunt. Sed an templum Sancti Spiritus sunt, an Christus per Spiritum Sanctum in eorum cordibus habitat, qui & Filium rejiciunt, & Spiritum Sanctum, non ignoscendis blasphemii appetunt? Nullæ ergo Christianæ virtutes in his qui divinitatem Christi negant. Non fides; neque enim, ut Irenæi verbis utar, à Patre accipiunt cognoscere Filium, nec à Filio discunt Patrem. Non spes; nam Christianorum spes hoc principio nititur: *Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?* Neque etiam ipsa caritas; nam Spiritus Sanctus, quem negant, non eam diffundit in eorum cordibus, nec clamat in eis: *Abba Pater*. Præterea cum Christus amari se ut Deum & diligere super omnia voluerit; qui ei divinitatem invident, non eum diligunt super omnia, ut Deum, nec proinde effugiunt anathema, quod Paulus iis intentat, qui non diligunt Dominum Jesum.

IV. Ex his facile refelluntur Lochii commenta, viri ingenio & acumine celeberrimi, qui in libro sic inscripto, *Christianismus rationi consentaneus*, fidem ad hos duos articulos redigit, unum esse Deum, Jesum esse Christum, seu Messiam, cap. iv. v. & vj. Pluribus contendit Christum & Apostolos nihil aliud credendum proposuisse, ut necessarium ad salutem & ad justificationem, nisi Jesum esse Christum, sive Messiam; eò redigi quidquid credere debemus sub Evangelio, ut vitam æternam assequamur. Parum moratur alia Scripturæ loca, in quibus fides præcipitur in Filium Dei: Christum enim & Filium Dei synonymas voces apud Judæos fuisse variis exemplis adductis efficere sibi videtur. Non

absimilem sententiam defendit Clericus in *Sententiis nonnullorum Hollandiæ Theologorum*, pag. 38. ubi totam religionem eò redigit, ut unum esse Deum, eumque per Christum loquutum esse credamus, & Evangelio obediamus. Nihil moror Episcopium, qui, cum symbolis præcipue nitatur, supra confutatus est. Usus est etiam insigni loco Justinii Martyris, cujus pravam interpretationem ad usus suos adjungere conatur. Sed is infra explicabitur.

1º. Totus errat Lochius, cum Christum & Apostolos nihil aliud Judæis præcepisse dicit, nisi ut Jesum Messiam esse crederent. Necesse non est hoc loco repetere, quæ de Christi & Apostolorum post ejus ascensionem verbis supra disserui. Quod autem, dum Evangelium prædicant Judæis, sæpè id unum inculcant, Jesum esse Messiam; si inde concludas nihil eos amplius tradidisse & præcepisse iis, qui baptismum petebant; pari jure concludam ne id quidem Ethnicis prædicatum, Jesum esse Messiam, siquidem Paulus in oratione, quam Athenis habuit, id nominatim non docet. Non attendit Lochius aliud esse dogmata religionis explicare, aliud illius veritatem demonstrare: aliud probare Jesum veritatis esse doctorem, aliud veritatem ab eo traditam exponere. Multa in hunc usum argumenta religio suppeditat: sæpè cum Ethnico agens veritatem religionis demonstrat ex præclara de moribus doctrina. Si quis hoc argumento fractus & victus hanc religionem veram esse sibi persuadeat, quamvis nondum de ipso Christo quidquam audierit; num is, quæso, Christianus & fidelis jam tum habebitur? Non dignior erit hoc nomine, qui, ignorans quid Christus docuerit, hoc tantum sciat eum esse hominem à Deo promissum per Prophetas, & tandem missum ad edocendam veritatem.

2º. Perabsurdè contendit Filii Dei titulum idem valuisse apud Judæos ac Messiae. In quo quidem parum belle

Joan. v. 18.

diffimulat ipsos Judæos aliter hanc vocem interpretatos esse, cum de Christi nece consilia inirent, *quia non solum solvebat Sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, equalem se faciens Deo.* Exemplis ab eo allatis partim jam respondi, partim respondere superfluum sit, cum infirma prorsus & inepta sint. Velut cum dæmones clamantes Jesum esse Filium Dei, non ejus divinitatem sed Messiae munus prædicasse contendit; quo invidiam illi crearent: quasi verò divinitatis prædicatio non multò aptior fuerit ad invidiam concitandam. Non absimile erratum est, quod ait Filii Dei & Messiae voces ita gemellas apud Judæos fuisse, ut Christi inimici, cum se Filium Dei dixisset, accusaverint quòd se Regem Judæorum, sive Messiam diceret. Nolum animadvertere Lochius non potuisse Christum Filii Dei titulum sibi assumere, quin & regis simul assumeret, quia Emmanuëli, qui simul infans & Deus vocatur, promissum erat regnum Davidis. Itaque duo illi crimina illata, blasphemiae in Deum, rebellionis in Cæsarem.

V. Propositum est Unitariorum patronis, ut, summâ fidei ad duos articulos redactâ, Ecclesiam ex luctuosis dissidiis ad concordiam revocent. At id omninò consequi non possunt: augent Ecclesiae perturbationem & dedecus, dum imminuere volunt. Qualis enim foret in Ecclesia malorum facies, si aliis aliud de Christo sentientibus pax & communio vigerent. Christus in aliis Ecclesiis, ut æternus Deus, adoraretur; in aliis simplex homo videretur. Hic Scripturæ testimonia ad metaphoras revocarentur; illic urgerentur & ad credendum proponerentur. In una & eadem Ecclesia, in una & eadem domo hæc sententiarum varietas occurreret. Ut quisque sacerdos de Christo sentiret, ita plebs nunc hoc nunc illud audiret; ac sæpissimè aliter populus, aliter sacerdos sentirent.

Quinetiam ne illos quidem duos articulos, quibus credendi modum & necessitatem terminant, retinere &

vindicare possint. Utrumque enim labefactarunt antiquissimi hæretici, Basilidiani, Marcionitæ, Valentiniani, & alii ejusmodi, qui duos deos inducebant, novum quemdam & antea prorsus ignotum, præter Creatorem, fingentes; ac Jesum Messiam esse à Prophetis prædictum negabant. Si quis hodie hos errores renovet, is veniam procul dubio impetrabit à Lochio. Diceret enim se Christo adhærere ut veritatis duci, ac sibi statutum esse ab ejus doctrina ne digitum quidem recedere; sed tamen hanc doctrinam in Scripturis vestiganti certum & exploratum videri Deum non esse Creatorem hujus mundi, sed longè meliorem ac præstantiorem Creatore; Jesum non esse Messiam illum à Prophetis prænuntiatum, sed à Deo Prophetis ignoto missum esse. Cum ejusmodi homine quî possit jurgare Lochius? An Scripturæ testimonia objiciet, & articulos fundamentales everti clamitabit? At quo jure ipse objectas ab adversariis Scripturas arbitrio suo eludit, eorumque articulos floccifacit; eodem jure objecta ab eo testimonia & objecti articuli refellentur. Prætereà ipse Lochius decernit, ubi Christi sententia clarè exprimitur, *neminem ab ea aberrare posse: ubi autem inest obscuritas, nec inobedientia, nec perniciosi erroris reos nos esse posse.* Recusare ergo non potest quin, cum olim tam multi hæretici unum esse Deum, ac Jesum esse Messiam à Prophetis prædictum negaverint, hæc duo dogmata in rebus obscuris & ad credendum minimè necessariis numerentur; sicque duo illi articuli, qui fixi ei & fundati videbantur, scèdè ex ejus manibus elabuntur. Non effugit hæc incommoda Clericus. Subtilius quidem docet Deum loquutum esse per Christum: sed Dei singularitatem non melius defendet, quàm Lochius: & cum prætereà requirit ut obediamus Evangelio, materiam suppeditat innumeris de modo obediendi, de necessitate diligendi Dei & proximi controversiis, quas numquam sedare possit.

VI. Sed ejusmodi opinionum commenta hoc potissimum principio nituntur, quod à Protestantibus suppositum est, Scripturam cognoscendæ veritatis unicam esse regulam, eaque clarè & apertè contineri articulos fidei ad salutem necessarios: quorum numerus, cum ab ipsis Protestantibus definitus & constitutus non sit; videntur sibi pro suo jure Unitarii & Remonstrantes duos tantum articulos fundamentales requirere. Ligna ferrem in sylvam, si hoc Reformationis fundamentum, quod sæpè aliàs ab eruditis viris eversum est, novâ operâ impugnarem. Viderint Protestantes an consequutiones, quas ex hoc principio deducunt Unitarii & Remonstrantes, malè cum eo cohæreant. Pauca tantum hoc loco observabo.

1°. Videntur mihi Protestantes & Unitarii, cum hanc unicam cognoscendæ veritatis regulam statuunt, eadem sibi jura arrogare, ac si eorum sectæ ad Apostolos originem referrent, quod iniquum prorsus esse perspicitur. Si elapsis post Apostolos aliquot sæculis dissensio inter insignes & Apostolicas Ecclesias de aliquo fidei articulo exorta esset, ac suam quæque sententiam auctoribus Episcopis & Patribus suis ita defendissent, ut nullum prorsus vestigium novitatis & mutationis exstaret; in hac quam fingimus controversiâ, vel communio inter dissidentes fovenda & retinenda, vel lites ex Scripturis Sanctis fuissent componendæ. An eodem jure esse debent sectæ non ita pridem ab uno aliquo homine exortæ? An æquum erit ex sola Scriptura cum eis contendere, quasi non luce clarius sit, quinam auctores novitatis fuerint; aut ea tantum ad salutem necessaria confiteri, de quibus hodie inter omnes conveniat, quasi non eodem modo de rebus nunc controversis convenisset, antequam unus aliquis novæ opinionis architectus prodiret.

2°. Dum Scripturam Protestantes & Unitarii unicam veritatis cognoscendæ regulam statuunt, eâ tamen non

utuntur in opinionibus suis exponendis. Id animadvertere licet in controversiis longè omnium gravissimis de Filii & Spiritûs Sancti divinitate ac de Eucharistia. Si Scriptura tantoperè placet Unitariis, utantur ejus oraculis: dicant Verbum, quod in principio erat apud Deum & Deus erat, in hunc mundum venisse & carnem factum esse; Deum in carne manifestatum esse ut nos redimeret; Christum, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratum esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivisse & formam servi assumpsisse. Doceant Spiritum Sanctum à Patre procedere, à Patre & Filio mitti, & de ipsis illis accipere, quæ Filius accipit à Patre. Numquam Marcion, numquam Artemon, numquam Paulus Samosatenus, numquam Arius errassent, aut saltem numquam erroris sui significationem ullam dedissent, si hæc & alia ejusmodi testimonia semper in ore habuissent. Hæresis notam subiere, non quod Scripturæ testimonia usurparent, sed quod ea effutirent, quæ nusquam in Scripturis leguntur; ac alii Christum simplicem esse hominem, alii rem creatam; alii in forma Dei sine Dei natura, alii in forma hominis sine hominis natura fuisse assererent. Sic etiam qui Eucharistiâ negarunt corpus Domini ejusque sanguinem contineri, si nihil aliud dixissent nisi Eucharistiâ esse corpus Christi, quod pro nobis traditum est, ejusque sanguinem, qui pro nobis effusus; si Christi verba commemorassent, & audientes de majestate & omnipotentia loquentis admonuissent, nihil ex eis mali ortum in Ecclesia fuisset. Quomodo ergo tot motus concitarunt, nisi dum Eucharistiâ non corpus, non sanguinem, sed corporis & sanguinis figuram contineri, ac vinum & panem non mutari docent; sicque missam faciunt Scripturam, & ingenii sui commentis tantum tribuunt, quantum ipsi Scripturæ ante eos ab omnibus tribuebatur.

Confirmatur hæc observatio aucto-

356 LIBER III. *Perpetua, contra Judæos, &c. controversia.*

Pag. 366.
Edit. 1. Ba-
luz.

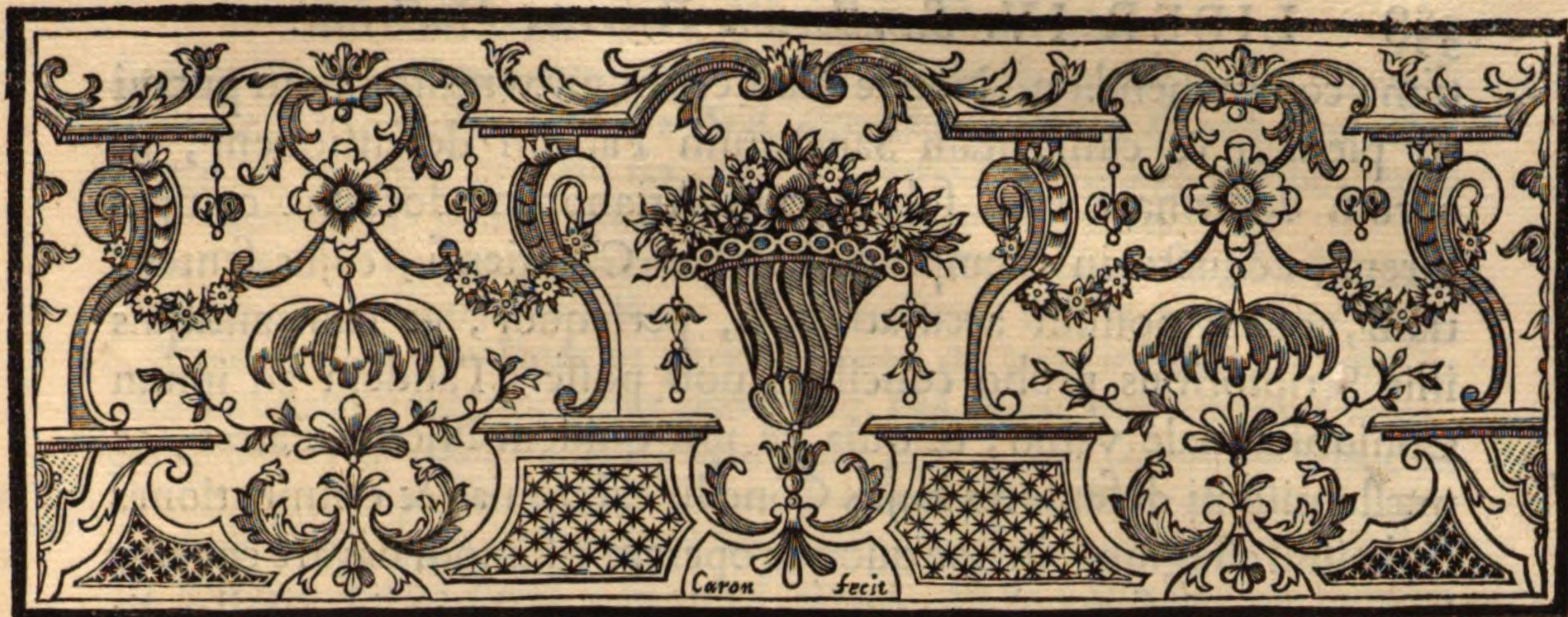
ritate Vincentii Lirinensis, qui de hæreticis sic loquitur: « Ut fallaciùs in-
» cautis ovibus obrepant, manente
» luporum ferociâ, deponunt lupinam
» speciem, & sese divinæ legis sen-
» tentiis, veluti quibusdam velleribus
» obvolvunt: ut, cum quisque lanarum
» mollitiem præsenferit, nequaquam
» aculeos dentium pertimescat. » Non
ergo usui est Scriptura hæreticis ad
exponendam doctrinam suam, sed
potiùs ad obvolvendam & dissimulan-
dam. Unde etiam addit Vincentius
tunc eorum cognosci venenum, cum
ea addunt de suo, quæ in Scripturis
non leguntur, sed pugnant cum Scri-
pturis. Sic enim pergit: « Sed quid
» ait Salvator? *Ex fructibus eorum co-*
» *gnosceitis eos*; id est, cum cœperint
» divinas illas voces non proferre tan-
» tum, sed etiam exponere; nec ad-
» huc jactare solum, sed etiam inter-
» pretari: tunc amaritudo illa, tunc
» acerbitas, tunc rabies intelligetur,
» tunc novitium virus exhalabitur,
» tunc profanæ novitates aperientur:
» tunc primum scindi sepem videas,
» tunc transferri patrum terminos,
» tunc Catholicam fidem cædi, tunc
» Ecclesiasticum dogma lacerari.

At Ecclesia Scripturam quanto ha-
bet in pretio? Quantâ divinas voces
admiratione prosequitur? Quàm com-
modum illi usum præbent ad exponen-
dam de Christi divinitate & de Eucha-
ristia doctrinam? His, qui alios his
dogmatibus informant & erudiunt,
unum opus est, sacra oracula animis
audientium imprimere & ad creden-
dum hortari.

3°. Soli Ecclesiæ Catholicæ Scriptu-
ra ad refellendos errores arma mini-
strat. At telum imbellè est & sine ictu
in manibus hæreticorum. In Ecclesia
Catholica Scripturam fida & immobi-
lis comes, Traditio, huc illuc ad arbi-
trium versari & torqueri non sinit. At
qui id juris sibi arrogant, ut Scriptu-
ram arbitrio suo interpretentur, idem
aliis concedant necesse est. Formam

Dei intelligit Arianus non divinam na-
turam, sed imaginem divinitatis. Cur
Marcionita cum Arianò decertans,
formam servi naturam humanam in-
telligere cogatur, ac non potiùs spe-
ciem inanem naturæ humanæ esse pro
suo jure contendat? Idem Arianus,
dum illud, *Ego & Pater unum sumus*, ad
consensum & concordiam inter perso-
nas naturâ dissimiles detorquet, recu-
sare non potest quominus Sabellianus
ad personæ singularitatem detorqueat.
Valentinianus illud, *Verbum caro factum*
est, de carnè cœlo allata accipi debere
contendit, quia indignum Verbo est
carnem nostræ similem gerere. Va-
lebit eadem ratiocinatio ad carnem
phantasticam, quam Marcionitæ &
Docetæ defenderunt.

4°. Coguntur iidem homines nescio-
quam traditionem admittere, quæ vivâ
voce ab Apostolis Ecclesiæ commissa,
aliquandiu à primis Patribus retenta sic
tandem in auras evanuerit, ut nullum
omninò vestigium reliquerit. Neque
enim stare possunt eorum opiniones,
nisi dicant Apostolos, quamvis scripse-
runt Christum esse Deum & Dei Filium
& omnium Creatorem, vivâ voce do-
cuisse hæc omnia metaphoris contine-
ri, atque hanc interpretationem tam-
diu in Ecclesia viguisse, quandiu viguit
Apostolica doctrina. Sic etiam admo-
nendum fuit panem & vinum non re,
sed figurâ esse corpus & sanguinem
Christi. Nam si idem semper dixerunt
Apostoli, eorumque discipuli, & qui
post Apostolorum discipulos Ecclesiam
rexerunt, Christum esse Deum & Dei
Filium, omnia per eum creata, & in
similitudinem hominum natum esse,
ut nos redimeret; Eucharistiam esse
corpus illud, quod pro nobis traditum
est, & sanguinem, qui pro nobis effu-
sus; mirificè confirmatur Catholica
doctrina, evertuntur Sociniana & Cal-
viniana commenta. Relabuntur ergo
utrique ad Traditionem quamdam,
sed ei, quam possidet Ecclesia, longè
dissimilem.

DIVINITAS DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Manifesta in Scripturis & Traditione.

LIBER QUARTUS.

*In quo Sanctorum Patrum doctrina accuratius
examinatur, & obscuriora quæque
loca explicantur.*

DOCTRINAM Sanctorum Patrum in superioribus libris sic defensam fuisse spero, ut Arianismi nota inuri eis non possit. Sed tamen longa superest pertractatio: examinanda accuratius eorum de Filii æternitate & æqualitate cum Patre, ac de essentiæ in tribus personis singularitate principia. Quam quidem operam eò libentius suscipio, quòd mira fuerit multorum hominum de Sanctis Patribus judicandi licentia. Itaque ex iis, qui ante Synodum Nicænam scripserunt, nullum prætermittam, cujus doctrinam figillatim non examinem: & quia inter se consentiunt non solum in ipsa dogmatis summa, sed etiam magnâ ex parte in nonnullis sententiis paulò obscurioribus; earum explicationem communi pertracta-

tione comprehendam. Neque illud etiam prætermittendum putavi ad plenam & cumulatam Sanctorum Patrum defensionem, ut eorum doctrinam cum subtiliorum Arianorum doctrina compararem, adducto in exemplum Eusebio Cæsariensi, cujus sententiam, quàm possum accuratissimè, persequor, & cum antiquis illis Scriptoribus probo conciliari non posse. Tandem ad ipsum Consubstantialia venio; & quia ne ipsi quidem Nicæni Patres, ac præstantissimi defensores hujus Concilii calumnias & criminationes tritheismi effugiunt, in hoc quoque operam ejusmodi navare conatus sum, quæ, etsi minùs necessaria videri potest, ut in refellendis absurdissimis commentis posita, ipsa tamen brevitate & rerum pulcherrimarum expositione animos legentium morari possit. Toti pertractationi præmittentur duæ quæstiones, quæ neglectui videntur esse non debere; quid Philo Judæus & Scripturæ ante Incarnationem interpretes de Verbo senserint: utrum aliqua hujus dogmatis cognitio ad Ethnicos pervenerit.

CAPUT I.

Philonis & Scripturæ ante Incarnationem interpretum sententia examinatur; atque utrum aliqua hujus dogmatis cognitio ab Hebræis ad Ethnicos pervenerit.

I. *Philo sapientiam distinguit à Deo Patre.* II. *Verbum Dei Filium & Deum vocat.* III. *Dei imaginem cui nihil desit quod quidem sit in Patre.* IV. *Verbum capit omnes Patris virtutes & per illud omnia creata.* V. *Loca à Clerico objecta explicantur.* VI. *Quo sensu Philo sacerdotium attribuit Verbo.* VII. *Scripturæ ante Incarnationem interpretum sententia.* VIII. *Nihil Plato aut Platonici antiquiores de Verbo suspicati.* IX. *Nihil sani de eo dixerunt Platonici recentiores.* X. *Videtur tamen de Verbo & Incarnatione aliquid ab Hebræis ad Gentiles permanasse.*

1. De Trin.
cap. ij.

I. **P**HILONIS sententia eò accuratius vestiganda, quòd qui sanctos Patres Arianorum gregi adscribunt, idem de Philone arbitrium faciant. Hunc Scriptorem Clericus idem ac postea Arianos sensisse, atque hanc sententiam non ex Judæis suis, sed ex Platone hausisse putat. Idem de Philone judicium tulit Petavius. Equidem minimè negaverim aliquid discriminis inter Philonem & Scriptores Ecclesiasticos ponendum. Neque enim, ut apud Christianos, ita apud Judæos, ita pervulgata fuit de Filio Dei doctrina, ut ab ea Philo sine summa stultitia, aut sine summa perfidia non potuerit discedere: nec, itidem ut sancti Patres, eos habuit adversarios, in quibus refellendis certissimas doctrinæ suæ dijudicandæ notas relinqueret; nec ab eo, ut à Sanctis Patribus, omnem suspicionem propulsant eximia

de Deo incarnato humanum genus redimente & reparante testimonia. Sed tamen, si ex æquo & bono res agatur, demonstrari posse arbitror Verbum, apud Philonem, ut verum & æternum Dei Filium, describi.

Sapientiam à Deo Patre ut personam distinguit Philo Salomonis vestigiis insistens: sic enim imitatur quæ in libro Proverb. cap. viij. legerat. *Λαμβάνει μὲν ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἡ γῆ ἀρετὴν ἀπὸ τῆς Ἐδὲμ τῆς τῆς Θεᾶς σοφίας· ἡ γὰρ χαίρει καὶ γάλλεται, καὶ τρυφᾷ, ἐπὶ μόνῳ τῷ Πατρὶ αὐτῆς ἀγαλλομένη καὶ σεμνυνομένη Θεᾷ.*
 » Sumit igitur initia generalis virtus
 » ab Edem, nempe à Dei Sapientia,
 » quæ gaudet deliciaturque, in solo
 » Patre suo sese oblectans & glorians
 » Deo. « Similia leguntur in libro de Somniis divinitus immisissis, ubi delicias Dei esse Sapientiam, & Sapientiæ Deum confirmat. Eamdem Sapientiam vocat *germanam Dei Filiam* in libro de Profugis pag. 457. Virtutis nomine Sapientiam designat in lib. Quis rerum divinarum hæres, pag. 489. ubi ait Virtutem *ex Patre omnium solo Deo genitam matre carens principium.*

Quamvis autem Sapientiam Verbi matrem sæpè appellet ut in lib. de Profugis pag. 466. quamvis Verbum ex Sapientia profluere dicat tamquam fluvium ex fonte lib. de Somniis pag. 1141. nequaquam tamen distinctam à Sapientia personam esse duxit. Nam in exemplis modò citatis Virtus à Sapientia profluere dicitur, quamvis idem omninò sit ac Sapientia, & à solo Deo genita sit, ut matre carens principium. Cùm igitur de Sapientia idem omninò dicere soleat, ac de Verbo, eam à Deo genitam ante sæcula; per eam mundum creatum; eam Dei imaginem esse; imò illam esse Verbum Dei; mihi videtur unam & eandem personam, nunc Sapientiam appellare, cùm eam ut ideas omnes, ad quas mundus expressus & creatus est, complectentem cogitatione intuetur: nunc Λόγον sive Verbum, cùm eandem ut actu creantem, & ea quæ dixerat Deus interpretantem considerat. Solemne

est Philoni, ut modò pluribus exemplis docebimus, unam & eandem rem, pro varia considerandi ratione, variis nominibus designare.

II. Hanc Sapientiam, sive Verbum verè Deum esse & unum cum Patre Deum declarat in libro de Somniis pag. 599. ubi ad hæc Scripturæ verba, quæ *ἱεὺς Λόγος, sacer Sermo*, dixit ad Jacob: *Ego sum ille Deus, qui tibi apparui in loco Dei*, examinandum esse observat, an ex Dei voce bis repetita duos Deos esse concludi possit. Sic quæstionem solvit: *Ὁ μὲν ἀληθεὶς Θεός, εἰς ὅσιν· οἱ δὲ ἐν καταχρήσει γινόμενοι, πλείους· διὸ καὶ ὁ ἱεὺς Λόγος ἐν τῷ παρόντι τὸ μὲν ἀληθεὶς διὰ τῆς ἀρθρῆς μεμνήνυκεν, εἰπὼν, ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· τὸ δὲ καταχρήσει χωρὶς ἀρθρῆς, φάσκων, ὁ ὁφθαλμὸς ἐν τῷ τόπῳ τῆς Θεᾶς, ἀλλ' αὐτὸ μόνον Θεᾶς. Καλεῖ δὲ τὸ Θεὸν τὸ πρεσβύτατον αὐτῆς νυνὶ Λόγον, & δεισιδαιμονῶν περὶ τῷ θεῶν ὀνομαζέτων, ἀλλ' ἐν τέλος θεωρεῖται θεῶν θεοματολογήσει.* « Re-
 » verà unus Deus est, abusivè plures: «
 » ideò sacra Scriptura hîc verum per «
 » articulum indicavit, dicens: *Ego* «
 » *sum ille Deus*: eum autem qui abu- «
 » sivè dicitur, sine articulo, *Qui appa-* «
 » *rui tibi in loco*, non illius *Dei*, sed «
 » tantum, *Dei*. Vocat autem hoc loco «
 » Deum cum articulo antiquissimum «
 » ipsius Verbum, non supersticiosè de «
 » nominibus sollicita, sed unum spe- «
 » ctans finem propositum. » Minus bellè
 Clericus hoc loco usus est, ut Verbum à Philone non propriè, sed quodam loquendi abusu Deum vocari probaret. Declarat Philo ipsum Verbum Jacobo apparuisse, & cum articulo Deum appellari. Cùm autem tam asseveranter affirmet unum esse omninò verum Deum; necesse est, ut hoc Dei Verbum, quod verum Deum appellari statuit, unum cum ipso Patre Deum esse crediderit.

III. Verbum imaginem Dei esse apud Philonem sexcentis locis legitur; sed huic imagini nihil deesse ad perfectam similitudinem egregiè demonstrat Philonis observatio in illud Scripturæ, *Ecce homo, cui nomen Oriens.* Zach. vj. 12.

Lib. I. de
Leg. allegor.
pag. 52.

Pag. 1141.

Cleric. in j.
cap. Joan.

Lib. de Te-
mul. Lib.
Quod dete-
rius potiori
insid. fol.
pag. 165.
Lib. I. de
Leg. allegor.
pag. 48. &
52.

360 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

De confus.
ling. p. 329.

Καινοτάτη γε θεωρησις, εἰ μὴ γε τὸν
ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνεστῶτα λέγεσθαι
νομίσης· εἰ δὲ τὸ ἀσώματον ἐκείνον θείας
ἀδιαφορέντα εἰκονος, ὁμολογήσεις ὅτι εὐδυ-
κολώτατον ὄνομα ἐπεφημίωσι τὸ ἀνατολῆς
αὐτῶ, &c. « Nova appellatio, si intel-
» ligatur de homine, qui constat ex
» anima & corpore. Sin autem de illo
» incorporeo, qui nihil discrepat à Dei
» imagine; fateberis ei nomen hoc
» Orientis inditum aptissimè. Hunc
» enim antiquissimum Filium, rerum
» Pater exoriri voluit, &c. » Non
» mirum si Verbum vocat hominem in-
» corporeum; paulò enim ante immor-
» talem Dei hominem appellaverat. Quòd autem ait Verbum nihil discre-
» pare à Dei imagine, hanc vim habet
» ut nihil ei desit ad perfectam Dei ima-
» ginem, nulla obstet discrepantia, quo-
» minus imago Dei dicatur.

Pag. 326.

Hoc principium ita constabat Phi-
loni, ut quæcumque divinæ naturæ pro-
pria sunt, ea cum Filio & Verbo Dei
communicare non dubitet. Nam in lo-
co modò citato, ubi Verbum vocat im-
mortalem hominem Dei, hæc addit:
Ὅς αἰδύς λόγος ὢν, ὃς ἀνάγκης καὶ αὐ-
τός ἐστιν ἀφθαρτος. « Qui cùm æterni sit
» Sermo, necessariò ipse quoque est
» incorruptibilis. » Immutabilitatem
Dei propriam esse statuit ut mutabi-
litate rei creatæ in lib. III. Legis al-
legor. pag. 1093. Cùm ergo Filium
certò teneret perfectam esse ac nulla
in re discrepantem Patris imaginem,
jure sibi concludere videtur, ex eo
quòd Pater sit immutabilis & incor-
ruptibilis, idem de Verbo dicendum
esse. Omnipotentiam Verbo Dei tri-
buit lib. II. Leg. allegor. pag. 101. Sic
enim Saram inducit loquentem: Οὐπω
μοι γέρονε τὸ εὐδαιμονεῖν ἕως τῆ νυκτὸς. Ὁ
δὲ κύριος μοῦ Θεὸς λόγος, πρεσβύτερος
ἐστίν, ὃ προσεῖναι τοῦτο ἀνάγκη καὶ πτεῦναι
καλὸν ὑπάρχον. « Non mihi hæte-
» nus evenit, ut beata essem. Sed Do-
» minus meus, Dei Verbum, senior
» est, quem posse hoc necesse est, &
» decet nos pollicenti credere.

Ingeniti Dei hoc maximè proprium
Lib. I. de videtur Philoni, ut omnia omninò

impleat, nec quidquam suū vacuum
relinquat. Idem de Verbo pronuntiat
in lib. de Somniis pag. 1141. « ac
» divinum Sermonem ita plenum sa-
» pientiae laticis esse statuit, nullam
» ut partem suū vacuum & desertam
» habeat; sed totus per universa dif-
» fundatur, propter continuum peren-
» nis illius fontis cursum. » Hæc etiam
à Philone inter divinitatis notas nu-
merantur, quòd Deus ita perfectus in
se sit, ut nullā re indigeat; ita humanæ
menti indeprehensus, ut nullo pror-
sus nomine propriè designari possit.
Utrumque in Dei Verbo agnoscit. Do-
cet cultum Deo & ejus sapientiæ ad-
hibitum soli colenti prodesse. « Si
» Patrem, inquit, Creatorem mundi,
» matremque Sapientiam ejus, per
» quam omnia condita sunt, honora-
» bis; ipse beneficium accipies. Nul-
» lius enim indiget nec plenus ille
» Deus, nec summa illa ac perfectissi-
» ma scientia. » In libro de nominum
mutatione, id quod omnibus rebus
antiquius est, nempe Deum, nec enar-
rari, nec comprehendi posse statuit,
quandoquidem ipsius Sermo nomine
proprio exprimi non potest.

Leg. allegor.
pag. 141.

Pag. 165.

IV. Sed nihil aptius ad demon-
strandum Philonis cum Christianis de
Verbo & Filio Dei consensum, quàm
quæ de creatione mundi pluribus lo-
cis differit, in primis in libro de mun-
di opificio. « Statuit primò Deum,
» postquam decrevit mundum hunc
» visibilem creare, prius intelligibilem
» formasse, ut incorporeo & Deo si-
» millimo exemplari utens, corpo-
» reum absolveret: hunc autem mun-
» dum ex ideis constantem nefas esse
» loco ullo circumscriptum dicere aut
» cogitare. » Deinde utitur exemplo pe-
riti architecti, qui, susceptā urbis con-
dendæ provinciā, contemplatus loci
opportunitatem, « primū intra
» se ipsum partes futuræ urbis prope-
» modum omnes delineat, templa,
» gymnasia, curias, fora, porticus,
» navalia, vias angiportusque, muro-
» rum constructiones, & ædificiorum
» tam privatorum quàm publicorum. »

Pag. 3 & 4.

Deinde

» Deinde impressis, velut in cera, in
 » animo suo singularum rerum imagi-
 » nibus, effingit urbem intelligibilem:
 » cujus effigiem innatâ retractans me-
 » moriâ, atque ita impressam sibi ma-
 » gis etiam simulacris, ut bonus arti-
 » fex, ad semel propositum exemplar
 » respiciens, adgreditur designatam
 » suam structuram è saxis & lignis,
 » corporeas substantias unicuique in-
 » corporearum idearum assimilans.
 » Eodem fermè modo de Deo sen-
 » tiendum putat, qui, ubi decrevit
 » magnam hanc urbem condere, priùs
 » formas ejus concepit: ex quibus,
 » postquàm intelligibilem hunc mun-
 » dum constituit, ad illius exemplar
 » hunc sensibilem condidit.

His præmissis sic de loco idearum
 rationem concludit: Καθ' ἃπερ ἐν ἡ ἐν
 τοῖς ἀρχιτεκτονικοῖς ποιεῖται ποιεῖται πό-
 λιν χωρὶς ἐκτὸς ἐκ εἶχεν, ἀλλ' ἐν εὐφρα-
 γιστῇ τῇ τε τεχνίτῃ ψυχῇ· τὸν αὐτὸν τε-
 ρὸν ἐδ' ὁ ἐκ τῶν ἰδεῶν κόσμος ἄλλον ἂν
 εἶχε τόπον, ἢ τὸ θεῖον λόγον τὰ ταῦτα
 διακοσμήσαντα. Ἐπεὶ τίς ἂν εἴη τῶν δι-
 νάμεων αὐτῷ τόπος ἕτερος, ὃς ἴσχοιτο ἂν
 ἱκανὸς εἰ λέγω πάσας, ἀλλὰ μίαν ἀνεσπύ-
 ρην πνεῦν δέξασθαι τε καὶ χωρῆσαι. « Quem-
 » admodum igitur illa in architecto
 » præsignata urbs locum extra nullum
 » habuit, sed impressa erat artificis
 » animo: ita nec ille ex ideis mundus
 » locum alium habuerit, quàm divi-
 » num Verbum, quod adornavit hæc
 » omnia. Quis enim alius esse possit
 » Dei virtutum locus, capax & ido-
 » neus, qui non dico omnes, sed vel
 » unam minimè mixtam recipiat &
 » comprehendat. » Et pag. 5. Εἰ δὲ
 τις ἐτελήσειε γυμνοτέροις χρήσασθαι τοῖς
 ὀνόμασιν, ἐδὲν ἂν ἕτερον εἴποι τὸν νοητὸν
 εἶναι κόσμον, ἢ Θεὸν λόγον ἤδη κοσμοποιῦν-
 τος. Οὐδὲ γὰρ ἡ νοητὴ πόλις ἕτερον πᾶσιν,
 ἢ ὁ τῷ ἀρχιτέκτονι λόγισμῳ ἤδη πλεον-
 νοητὴν πόλιν κτίζειν δεικνύμενος. « Quòd
 » si cui libeat apertioribus uti voca-
 » bulis, nihil aliud dixerit esse mun-
 » dum intelligibilem, quàm Verbum
 » Dei mundum jam condentis. Nec
 » enim intelligibilis urbs aliud quid
 » est, quàm illa architecti ratiocina-

tio cogitantis jam urbem mente
 conceptam condere.

Sive æternitatem Verbi consideres,
 five illius cum Patre arctissimam in una
 substantia conjunctionem; nihil dice-
 re potuit Philo, quod Arianis magis
 invisum ac detestatum fuerit, quàm
 Deum, antequàm mundum crearet,
 illius formam instar sapientis archite-
 cti in Verbo suo descripsisse; & quem-
 admodum urbs animo architecti ad-
 umbrata, nequaquam ab eo separata
 est, ita mundum intelligibilem nequa-
 quam extra Deum, sed in ipsius Ver-
 bo constituisse. Non est metuendum ne
 Philo hujusmodi Verbo initium exsi-
 stendi tribuerit, cum illud tam Deo ne-
 cessarium esse, quàm mentem archi-
 tecto, nec magis ab eo separari posse
 declaret. Eodem principio unitas sub-
 stantiæ mirificè exprimitur; sola per-
 sonarum distinctio in dubium venire
 posset, nisi eam Philo tum in pluribus
 aliis, tum in hoc etiam loco posuisset
 in tuto. Nam cum ait virtutes om-
 nes Dei à Verbo recipi & compre-
 hendi, nec alium esse locum, præter
 illud Verbum, qui eas recipere possit
 & comprehendere; præclarè demon-
 strat Verbum à Patre distingui & ab-
 solutissimam esse illius imaginem, cui
 nihil ad accuratam & perfectam cum
 exemplari similitudinem desit. Ab-
 horret ergo sententia Philonis à com-
 mentis Arianorum, qui duplex Ver-
 bum fingeant, quorum alterum esset
 ipsa Dei ratio nullatenus ab eo distin-
 cta; alterum ab hac ratione creatum,
 & instrumenti loco ad cæteras res
 creandas adhibitum. Statuere non du-
 bitat Deum in Verbo suo, tamquam
 sapientem architectum in mente sua,
 rerum creandarum formas descripsis-
 se; non quòd Verbum illud existima-
 ret esse formalem rationem, quâ Deus
 rationalis est; sed quia verè genitum
 à Patre, ac omnes Patris ideas acce-
 pisse & comprehendere non dubita-
 bat, ac Deum per hoc Verbum non
 agere, ut per aliquid externum, sed
 ut per proprium Filium.

Ex hoc principio, quo omnes Dei

virtutes & ideas Verbum recipere & comprehendere dicitur, tota Philonis doctrinæ series & continuatio nectitur. Illud in primis facile intelligitur, quod in libro de Confusione linguarum legimus: Τοῦτον μὲν γὰρ πρεσβύτατον υἱὸν ὁ τῶν ὄντων ἀνέτειλε Πατήρ, ὃν ἐτέρωθεν πρεσβύτατον ἀνόμασε καὶ ὁ γῆνη-δεὶς μὲντοι μιμούμενος τὰς τῶν Πατρὸς ὁδοὺς, πρὸς παραδείγματα ἀρχέτυπα ἐκείνῃς βλέπων ἐμὸρφῃ εἶδεν. « Hunc enim » rerum Pater antiquissimum Filium » exoriri voluit, quem aliàs primogenitum appellat: atque hic genitus » Patris vias imitatus ad archetypa » illius exemplaria species effingebat. » Quemadmodum Pater per Filium creasse omnia dicitur, quia Filio ideas suas ac omnia sua communicavit; ita Filius, qui Patris virtutes omnes recipit & comprehendit, non immeritò ad archetypa illius exemplaria mundum creasse.

« Constat sibi idem Scriptor, cum » Dei, qui mens est universorum, do- » mum ait esse ipsius Verbum, cujus » informationem cum animo accepisset Jacob, eum exclamasse: *Non est hic aliud nisi domus Dei.* Hoc est, » domus Dei non est in his, quæ cernuntur, aut sub sensum cadunt, sed » invisibilis, nullâ specie circumscripta; soli animæ, quatenus animæ, apprehendenda. » Meritò sanè Deus in Verbo suo habitat, ejusque domus Verbum esse dicitur; siquidem Pater omnia sua Filio tradidit. Notanda quæ protinùs sequuntur: Τίς ἄν οὖν εἴη πλὴν ὁ Λόγος ὁ πρεσβύτερος τῶν γένεσιν ἐληφότων, ἢ καὶ ὁ πᾶν οἶακος ἐνελημμένος ὁ τῶν ὄλων κυβερνήτης πηδαλιᾷ τὰ σύμπαντα, καὶ ὅτε ἐκκοσμοπλάσει χρησάμενος ὁργανὸν τοῦτο πρὸς τὴν ἀνυπαίτιον τῶν ἀποτελεσμάτων σύστασιν. « Quænam igitur alia domus esse » possit, præter Verbum illud, omnibus rebus creatis antiquius, per quod » tamquam per clavum omnium gubernator universa dirigit, & quo, » tum cum mundum crearet, velut instrumento usus est, ad absolutam ac » nævi omnis expertem eorum, quæ » fiebant, constitutionem.

Displicere non debet comparatio ex clavo & instrumento deducta. Ita enim Pater per Filium omnia creavit, omnia gubernat, ut ipse Filius verè omnia adornasse dicatur, ut supra vidimus, verè omnia gubernare & moderari, ut legimus in libro de Cherubim, ubi Verbum divinum, πηδαλιούχος καὶ κυβερνήτης τῶ πάντος, *clavum tenens & gubernator universi* appellatur. Instrumentum multò aliter interpretatur Philo, ac postea Ariani. Isti enim rem creatam intelligebant & à Patris substantia penitus alienam: apud Philonem verò ideò vices instrumenti sustinet Verbum, quia Deus nullo instrumento, nullâ re externâ, vel, ut ejus verbis utar, nullo adjutore opus habet; sed solo Verbo, cui omnes suas ideas ac proprietates tradiderat, usus est ad mundi creationem.

V. Objicit Clericus hunc Philonis locum ex ejus primo Quæstionum Solutionumque libro citatum ab Eusebio Præp. Evangel. lib. VII. cap. xiiij. Δια τὴν ὡς περὶ ἐτέρου Θεοῦ φησὶ τὸ, ἐν εἰκονὶ Θεοῦ ἐποίησα τὸ ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐχὲ τῇ ἑαυτῇ; παγκράτως ἐ σοφῶς τυτὴ καχενη-σμάθηται. Θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸ ἀνωτάτω ἐ πατέρα τῶν ὄλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸ δευτερόν Θεόν, ὃς ἔστιν ἐκείνῃς Λόγος. Ἐδεῖ γὰρ τὸ λογικὸν ἐν ἀνθρώπῳ ψυχῇ τύπον ὑπὸ Θεοῦ Λόγου χαραχθῆναι. Ἐπεὶ δὲ ὁ πρὸ τοῦ Λόγου Θεὸς κρείσσων ἔστιν ἢ πᾶσα λογικὴ φύσις, τὸ ἴδιον τὸ Λόγον ἐν τῇ βελτίᾳ ἐ πᾶσι ἐξαίρετῶ καθεστῶτι ἰδέα οὐδὲν ἴσους ἢ γῆνητὸν ἐξομοιοῦσθαι. « Cur tamquam » de altero Deo dicit: In imagine Dei » feci hominem, non autem in sua? » Præclare & sapienter editum illud » oraculum. Nihil enim mortale ad » summi illius ac rerum universarum » parentis imaginem fieri poterat, sed » ad secundi Dei, qui est ejus Verbum » seu Ratio. Oportebat enim ratio- » nalem in hominis animo formam à » divina Ratione seu Verbo effingi. » Quoniam autem Deus ille, qui Verbo prior est, præstat universâ rationali naturâ; ei qui supra Verbum » in optima & eximia quadam idea »

CAPUT I. *Philonis, &c. de Verbo sententia.* 363

» consistit, nihil creatum fas erat affi-
 » milari. » Multa ex his Philonis ver-
 bis concludit Clericus, 1°. Testimo-
 nium Moſis ad Platonismum ineptè
 pertrahi. 2°. Contra quàm Judæo fas
 erat, more Platonico Λόγον ab eo ap-
 pellari alterum & secundum Deum.
 3°. Vocem Λόγον Latine reddendam
 esse Rationem, non Verbum. 4°. Phi-
 lonem existimasse naturam τοῦ Λόγου
 minùs præstantem esse, quàm natu-
 ram summi Dei.

Allatam à Philone interpretatio-
 nem Scripturæ non defendam; sed
 quod ait hominem ad Verbi imagi-
 nem creatum fuisse; in hoc Moyſen
 ad Platonem accommodari statuit Cle-
 ricus, sed nullo argumento demon-
 strat. Non magis Platonem imitatur
 Philo, cùm Verbum secundum Deum
 appellat. Hanc loquendi rationem ne-
 que ex Platone aut antiquis Platonis
 haurire potuit, apud quos nihil de
 Verbo occurrit; neque ex recentiori-
 bus Platonis, quibus longè antiquior
 Philo. Non invitus concesserim Cle-
 rico abhorruisse à more Judæorum,
 ut res creata secundus Deus diceretur;
 sed cùm Philo tam constanter
 Verbo & Dei nomen & rem nomine
 significatam tribuat; jure concludimus
 Verbum ab eo in rebus creatis nume-
 ratum non fuisse. In libro de Decalo-
 go disertè infectatur errorem illum,
 qui tum maximæ hominum parti illu-
 debat, ut nomen Dei rei creatæ tran-
 scriberent. Hanc ille insaniam eo po-
 tissimùm argumento profligat, quòd
 quidquid creatum est, « etiamsi pro-
 » videntia creatoris immortalitatem
 » consequatur, aliquando tamen non
 » exstiterit; eum autem Deum dice-
 » re nefas sit, qui priùs non exstite-
 » rit, & ab aliquo tempore esse cœ-
 » perit, nec sempiternus sit. » Non
 is ergo erat Philo qui Verbo nomen
 Dei & divinas proprietates tribue-
 ret, si illud inter creatas res retulisset.
 Quòd autem secundas Filio tribuit,
 aliam hujus rei causam non reperies
 in ejus operibus, nisi quia Filius à Pa-
 tre genitus & à Patre omnia accepit.

Levissima sunt quæ de Verbi &
 Rationis discrimine observat Clericus.
 Non incommodè interdum utriusque
 vocis hæc adhibita distinctio, ut Filius
 Dei Ratio dicatur, quatenus Patris
 virtutes omnes & ideas & propieta-
 tes accipit & comprehendit; Verbum
 vero quatenus ad mundi creationem
 progreditur. Sed cùm una sit & ea-
 dem persona, negligi potest hæc di-
 stinctio: nec meritò hanc negligen-
 tiam hoc loco reprehendit Clericus,
 cùm homo non solum ad imaginem τῆ
 Λόγου factus, sed etiam forma rationa-
 lis ei à Verbo impressa dicatur. Sed
 omnes Clerici cavillationes, quibus Λό-
 γον apud Philonem non Verbum sed
 Rationem reddi oportere contendit,
 vel hoc unum refellere potest, quòd
 idem Λόγος in libro *de Mundi opificio*,
 pag. 6. creationem luminis interpre-
 tatus esse, id est, effecisse dicitur;
 quod de Ratione, prout hanc vocem
 accipit Clericus, dici non potest.

Concludit quarto loco Clericus
 naturam τῆ Λόγου minùs præstantem
 Philoni videri, quàm naturam summi
 Dei. Hanc rationis conclusionem con-
 firmat in Epist. Crit. 8. ex his Philonis
 verbis: Καὶ μὴδέπω ἰδύτοι τυγχάνη τις
 ἀξιοχρεῶς υἱὸς Θεοῦ προσαγορεύεσθαι,
 παρὰ δὲ τὸ κοσμεῖσθαι καὶ τὸ προστόνον
 αὐτῆς Λόγον τῶν ἀγγέλων προσεβύτατον καὶ
 ὡς ἂν ἀρχάγγελον πολυώνυμον ὑπάρχοντα.
 Si quis nondum dignus sit, qui Fi-
 lius Dei dicatur, studeat sese com-
 ponere secundum primogenitum
 ejus Verbum, Angelorum antiquis-
 simum, & ut Archangelum, variis
 nominibus gaudentem. » Cùm hoc
 testimonium, tum alia nonnulla, quæ
 ab Eusebio referuntur Præp. lib. XI.
 cap. xv. non exstant in libro Philonis,
Quod deterius insidiari soleat meliori,
 quem solum citat Eusebius, sed in li-
 bro de Confusione Linguarum. Multa
 alia proferri possent ex Philone; ve-
 lut cùm in eodem lib. hortatur, ut
 Deum videre conemur; aut si id non
 possimus, saltem ejus imaginem Ver-
 bum sacratissimum. Vid. lib. de Som-
 niis pag. 583. & 600.

Z z ij

Pag. 751.
 & seq.

De Confus.
 Ling. P. 341.

Pag. 337.

Videntur hæc primâ specie pugnare cum superioribus testimoniis, sed faciliè conciliantur. Nam 1°. Cur Filius Patre inferior apud Philonem dicatur, causam aliam non reperiēs, nisi quòd imago sit Patris, & à Patre genitus sit. Sic in libro de Confus. Linguarum paulò post verba modò citata hæc addit: Καὶ γὰρ εἰ μήπω ἱκανοὶ Θεῶν παῖδες νομίζομεν γεγόναμεν, ἀλλά τοι τῆς αἰδῆς εἰκονοῦς αὐτῶν Λόγος τῆς ἱερωτάτου. Θεὸς γὰρ εἰκὼν Λόγος ὁ πρεσβυτάτος. « Si nondum » idonei sumus, qui Filii Dei existi- » memur; simus saltem æternæ illius » imaginis, Verbi sacratissimi. Imago » enim Dei est Verbum antiquissi- » mum. » In testimonio, quod Eusebius depromsit ex libro Quæstionum & Solutionum, minimè mirum est Deum ante & supra Verbum sive Rationem dici, cùm fons sit Rationis sive Verbi, ut ait idem Philo in lib. *Quod deterius meliori insidiari soleat*. Τῆς μὲν ἐν ζωπῆς, inquit, ἔμετέχει, ἄρχει δὲ ὁ Θεός, ἢ τῆς πρεσβυτάτου Λόγος πῆγῃ. « Vi- » talis facultatis minimè particeps » Deus est, sed ei imperat, utpote » fons antiquissimi Verbi. » Unum id ergo inquirendum & examinandum est, utrum Filius inchoata quædam imago sit Patris, an plena & omnibus numeris absoluta; utrum creatus fuerit, an ab æterno genitus. Jam demonstravi nihil deesse huic imagini ad summam similitudinem. Idem argumentum æternitatem demonstrat. Nam si nulla inter Patrem & Filium dissimilitudo, necesse est Filium esse æternum, quia æterni Patris imago est. Hanc rationem conclusit ipse Philo in lib. de Confus. Ling. ubi Filium necessariò esse incorruptibilem statuit ex eo quòd *sempiterni sit sermo*. Porro incorruptibile apud Philonem idem sonare ac æternum, cùm ex his verbis liquet, tum etiam ex libro de Decalogo, ubi statuit quidquid esse incœpit, corruptibile esse. Hinc etiam Verbum, ut modò vidimus, æternam imaginem vocat.

2°. Multùm proderit ad Philonis de Verbo doctrinam illustrandam,

quid de proprietatibus sive potentiis divinis dicat animadvertere. Scilicet ex omnibus Dei proprietatibus sive potentiis, τὸ ὄν, *id quod est*, longè præstantissimam ac humanæ menti maxime indeprehenfam statuit; de cæteris verò, ut bonitate & potentiâ, quasi longè infra primam illam essent, ita solet differere. In libro de Cherubim docet, « secundum unicum verum » illum Deum, duas esse supremas » primariasque potestates, bonitatem » & potentiam: & bonitate quidem » omnia creasse, potentiâ verò crea- » tis rebus imperare; tertium verò » conciliatorem ambarum medium » esse Λόγον. Λόγῳ enim Deum esse » & principem & bonum. Itaque ha- » rum duarum potestatum, principa- » tûs & bonitatis, Cherubim esse sym- » bola: Λόγος autem flammeum gla- » dium. » Similiter in libro de Abra- » ham: « Medius esse dicitur Pater » ille omnium, qui in Scripturis pro- » prio nomine appellatur, ὁ ὢν, *Qui » est*. Utrumque latus claudunt, πρε- » σβυτάται καὶ ἐγγύταται τῆς ὄντος δυνάμεις, » antiquissimæ & proximæ ejus *Qui » est* potentiæ: quarum altera opifex, » altera Regia vocatur. Opifex voca- » tur Deus; per hanc enim condidit » & ornavit omnia: Regia verò Do- » minus; æquum est enim ut imperet » & dominetur Creator creaturæ. »

Nec iis assentior, qui Sanctissimam Trinitatem his Philonis verbis adumbratam putant; nec Clerico, qui Rationem & animam mundi à Philone designari existimat. Utraque sententia ex eo refellitur, quòd duæ illæ potentiæ, bonitas & omnipotentia, nihil aliud sint quàm Patris proprietates, quas Verbum gubernare dicitur; quia videlicet Deus secundum ideas, quas Filio tradidit, bonitatem suam & omnipotentiam exercet. Hæc confirmantur ex libro de Profugis, ubi non duæ solum, sed etiam quinque hujusmodi potentiæ numerantur, atque à Verbo similiter gubernari dicuntur. Sic enim allegoricè interpretatur Philo sex illas civitates, quæ ad perfugium assignatæ

Pag. 112.

Pag. 367.

Pag. 170.

Pag. 326.

Pag. 751.

Pag. 464.

à Mose fuerant. Antiquissima omnium & munitissima & cæterarum veluti metropolis est Dei Verbum: quinque aliæ sunt *δυνάμεις τῆ λέγοντος*, *potentia loquentis*, quarum princeps est creatrix potentia, per quam Creator mundum Verbo creavit; secunda Regia; tertia propitia; quarta & quinta legislatoria, per quam & rectè facta præcipiuntur, & illicita vetantur. Addit Verbum esse veluti aurigam huiusmodi potentiarum: vectorem verò eum, qui loquitur & ea mandat aurigæ, quæ ad rectam universi gubernationem pertinent.

Pag. 309. Nihil frequentius occurrit apud Philonem, quàm hæc divinarum proprietatum distinctio. Unum tantummodò locum adjiciam ex lib. *Quod Deus sit immutabilis*. Causam mundi creationis hanc assignat, bonitatem illius qui est, antiquissimam omnium ipsius gratiarum. Tum observandum esse monet Noë placuisse *ταῖς τῆ ὄντος δυνάμει*, *κυεῖω τε καὶ Θεῷ*, *potentiis illius, qui est, Deo & Domino*: Mosem verò, *τῷ δορυφορουμένῳ πρὸς τῷ δυνάμει καὶ δίχα αὐτῶν καὶ τὸ εἶναι μόνον νοουμένῳ*, *ei, quem circumdant potentie, quique sine illis secundum id quod est tantummodò intelligitur*. Potentias illas, quarum altera Deus, altera Dominus dicitur, ab ipso Deo non distingui, sed variâ tantum rei considerandæ ratione contineri nemo, ut arbitror, post tam aperta testimonia negabit. Id conceptis verbis declarat ipse Philo in libro *Quis Rerum divinarum Hæres*, ubi hæc Verba Mosis, *Quid mihi dabis, ô here*, hac observatione illustrat: *Εἰωθὼς δὲ ῥηθῆναι διαταῖς αἰτίαις ἐπὶ τοῦ αἰτίου καὶ πρὸς ῥήσεις, τῇ τε τῆ Θεῶ, καὶ τῇ τῆ κυεῖς, ἐδετέραν νυνὶ παρείληφεν, ἀλλὰ τῆ δεσπότου· λίαν εὐσεβῶς καὶ σφόδρα κατελείψας. Καὶ τοὶ συνώνυμα ταῦτα λέγεται κύερος καὶ δεσπότης· ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ὑποκείμενον ἓν καὶ ταυτὸν ἔστιν, ἐπινόαις αἱ κλήσεις διαφέρουσιν.* « Cum duabus appellationibus rerum auctorem designare soleat, Dei videlicet & Domini; neutram hoc loco adhibuit, sed heri, idque valde religiosè & peroppor-

tunè. Sunt quidem hæ voces synonymæ, Deus & Dominus; sed quamvis una sit & eadem persona, cogitatione appellationes differunt.

Operæ pretium est animadvertere quid de huiusmodi proprietatum divinarum distinctione statuatur. In loco citato ex libro II. de Abr. id quod est, vocat *τὴν ἀμυγῇ καὶ ἀσύμπλοκον, καὶ κατ' αὐτὴν οὐδενὸς ἐπιδεῖα τοπάραπαν ἰδέαν*, *sinceram & simplicem, ac nullius omnino indigentem ideam*. Hanc optimi apprehendunt, qui Deum propter ipsum colunt: Beneficam verò, quæ vocatur Deus, cognoscunt, qui spe præmii ducuntur. Qui verò metu, in Regia, quæ dicitur Dominus, adhærescunt. In libro *Quod Deus sit immutabilis*, similem ferè rationem affert cur Moses ei, qui est, placuisse dicatur, Noë verò ejus potentiis, Deo & Domino. *Οὕτως ἄρα τὴν μὲν καὶ Μωσὴν ἀκραν σοφίαν ἀξιοῖ χάριτος ὁ ὢν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ μόνον, τὴν δὲ ἀπεικονισθεῖσαν ἐν ταύτης δευτέραν καὶ εἰδικωτέραν οὖσαν, διὰ τῷ ὑπηκόων δυνάμει, καὶ οὐ καὶ ὁ κύερος καὶ Θεὸς ἀρχὸν τῆ καὶ εὐεργέτης ἔστιν.* « Sic summam Mosis sapientiam is qui est gratiâ per se ipsum solùm dignatur: eam autem, quæ ex ista expressa & secunda est, minusque à speciebus recedit, per subditas potentias, quatenus & Deus & Dominus imperat & beneficia confert. » Vides duas illas potentias, quæ Deus & Dominus dicuntur, quamvis unum & idem sint, ac qui est, ei tamen veluti quosdam ministros subjici, per quos largiatur Deus, quæ per se ipsum non dignatur largiri. In libro de Profugis, ubi sex civitates allegoricè exponit, hortatur ut perfectiores ad Verbum divinum confugiant; qui autem id assequi non valent, ad creatricem potentiam: quòd si ne ad hoc quidem idonei sint, accedant ad Regiam: si ne hos quidem terminos attingere valeant, saltem ad propitiam confugiant, & ad eam quæ præcipit quid agendum, quidque fugiendum sit.

Longiùs facerem, si cætera omnia

366 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

Pag. 339. in eandem sententiam dicta colligere; velut cum in lib. *De Confus. Ling.* non cum, qui est, descendisse ait, sed ejus potentiam creatricem, quæ verè Deus dicitur; aut cum illud Scripturæ, *Deus in cælo supra, & in terra infra*, ad eandem refert in lib. de Migratione Abrahami; aut cum in lib. de Abr. illum « qui verè est, æquum ju-
» dicare, ut bona per se ipsum lar-
» giatur, contraria verò exsequenda
» potentiis suis relinquat, & sic solo-
» rum bonorum auctor præcipuus,
» mali verò nullius existimetur. Hinc,
» cum duæ sint potentia, quarum al-
» tera benefica, ultrix altera, meritò
» utramque ad regionem Sodomita-
» rum venisse, cujus civitates quatuor
» perdendæ erant incendio, una verò
» servanda illæsa & incolumis. Opor-
» tuisse enim per ultricem administra-
» ri perniciem, salutem verò per be-
» nificam. Sed quoniam ne illa qui-
» dem pars, quæ servata est, integras
» & perfectas virtutes habebat, à po-
» tentia quidem ejus, qui est, adju-
» tam fuisse, non tamen illius præsen-
» tis conspectu dignatam. » Vid. lib. de Somniis, pag. 389. De vita Mosis, pag. 669. De Legatione ad Caium, pag. 993.

Pag. 1048. Si proprietates divinæ ita apud Philonem distinguuntur, ut *Id quod est*, cæteris veluti quibusdam ministris imperet, propterea quòd *Id quod est* essentiam divinam propriè constituit, cæteræ verò, ut benefica & Regia potentia, ad illud referuntur, ut ait idem Philo in lib. *de Nom. Mut.* quid mirum est si Verbum, quod est imago Patris, summittitur & subjicitur Patri, ejusque cognitio facilius quàm ejus qui est, comparari dicitur, quatenus à Patre divinam essentiam accepit, estque posterior origine. Quinetiam, ut vidimus in allato ex lib. *de Profugis* testimonio, Verbi cognitio majus quiddam & ad comparandum difficilius dicitur, quàm divinarum potentiarum, quia videlicet, Filius omnes illas proprietates & potentias à Patre acceptas complectitur. Hinc quamvis

benefica potentia mundum per Verbum creaverit, Regia per idem Verbum mundum gubernet; has tamen potentias Verbum regere & conciliare dicitur, quia Deus creandi & gubernandi mundi rationem ad eas ideas accommodat, quas Filio cum omnibus suis proprietatibus communicavit.

Si Deus bona per se largitur, mala autem per potentiam suam ultricem, ut solorum bonorum auctor existimetur: si ne bona illa quidem per se largitur nisi perfectissimis, cæteris autem per beneficam potentiam; si perfectissimi, id est, qui Deum propter se ipsum colunt, simplicem illam ideam sive *Id quod est* apprehendunt; qui autem spe ducuntur circa Deum, qui metu, circa Dominum versantur; si Noë potentiis illius qui est, Moses verò ei, qui est, placuisse dicitur, quamvis potentia illæ Deus & Dominus idem sint reverà ac *Id quod est*; Quis ex eo quòd hominem non ad Patris, sed ad Verbi imaginem creatum doceat; aut ex eo quòd iis, qui nondum *Id quod est* perspicere valent, satis magnum esse dicat, Verbum ejus contemplari; quis, inquam, ex his concludat Verbum à Deo, ut creaturam à Creatore discrepare.

Eodem modo explicandum quod ait in lib. *de Confus. Ling.* « Si non-
» dum idonei sumus, ut Filii Dei (Pa-
» tris scilicet) existimemur, saltem Fi-
» lii sumus æternæ illius imaginis, Verbi
» sacratissimi. Dei enim imago Ver-
» bum antiquissimum. » Et in lib. *de No-*
» *minum Mutatione.* « Idcirco Deus
» immutabilis Abrahamo, qui in eo-
» dem statu permansurus erat, nomen
» mutavit, ut quod stabile futurum
» erat, ab eo qui stat & in eisdem
» eodemque modo permanet, fixum
» confirmaretur. Jacobo autem An-
» gelus Dei minister Verbum aliud
» nomen indidit, ut exploratum esset
» nihil eorum, quæ sunt post *Id quod*
» *est*, immotæ firmæque stabilitatis
» causam esse. »

VI. Non multò difficilius explicatur, quod ait Philo Verbum esse sum-

Pag. 341.

Pag. 1058.

mun Pontificem ἀρχιερέα lib. de Somniis; aut quod mediatoris vices ei defert inter Deum & rem creatam in libro *Quis Divinarum rerum haeres*, pag. 509. ubi illud sic homines alloquens inducit: Καὶ ἐγὼ εἰσῆκειν ἀνά μέσον κυρίως καὶ ὑμῶν, ὅτε ἀγγέλιος ὡς ὁ Θεὸς ὢν, ὅτε ἀγγέλιος ὡς ὑμεῖς, ἀλλὰ μέσος τῶ ἀπὸ τοῦ ἀμφοτέρωθεν ὁμηρεῦν. « Et ego » steteram medius inter vos & Domi- » num, nec ingenuus ut Deus, nec » genitus ut vos, sed inter extrema » medius, apud utrosque agens obfi- » dem. » Similia ferè leguntur lib. III. de Vita Moysi, pag. 673. ubi Rationali summi Sacerdotis Λόγον omnia continentem & gubernantem adumbrari observans hæc addit: Ἀναγκαῖον γὰρ ἦν τῷ ἱερεῖ ὁμῶς τῷ κόσμῳ Πατρί, παρακλήτω καὶ τελειωτάτῳ τῷ ἀρετῇ υἱῷ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀμνηστῇ ἀμαρτημάτων, καὶ χρηστικῇ ἀφθονωτάτῳ ἀγαθῶν. « Ne- » cessarium enim erat, ut Sacerdos » mundi parenti supplicaturus advo- » catum adhiberet virtute perfectissi- » mum ejus Filium ad impetrandam » peccatorum veniam & uberrimam » bonorum copiam. » Malè Clericus vertit: *Advocato uteretur Filiorum perfectissimo.* Biblioth. tom. X. pag. 401.

E re sua esse existimavit Clericus Arianismi signum his locis allinere, quò facilius sanctis Patribus, quorum nonnulli idem ac Philo dixerunt, hanc notam inureret. Sed nec Philonis, nec istorum sensa calluit. Nam 1°. Ad Arianam labem pertrahi non debet quod ait Philo, Verbum medium esse inter Deum & res creatas. Si enim creatum non est sed genitum, meritò nec ingenuum ut Deus, nec creatum esse dicitur. Palàm igitur & apertè à rebus creatis disjungitur; idque cum Philonis doctrina, quam modò exposui, mirificè cohæret.

2°. Quòd spectat ad sacerdotium, quod Verbo tribuitur à Philone, nihil aliud videtur esse, quàm mundi administratio, quam Pater Filio commisit. Quamobrem huc redit tota difficultas, utrum hoc ministerium ut Filius & proprium Dei Verbum, an ut servus &

res creata exerceat. Posterior sensus in Philonem non cadit, qui, ut suprà vidimus, Verbum ita unum cum Patre, ita Deo proprium esse statuit, ut omnia in Verbo, antequàm crearentur, à Deo descripta dicat, tamquam à sapiente quodam architecto. Quòd si Verbum omnia creavit non ut minister à Dei substantia alienus, (neque enim Deus adjutore opus habebat, ut docet Philo) sed ut proprium Verbum, propriusque Filius omnes paternas ideas in se complectens; quis non videt mundum eodem modo à Verbo administrari, nec magis servilem esse posse gubernationem mundi, quàm ipsam creationem. Si quis adhuc eà de re dubitet, is legat hoc libri de Agricultura testimonium, quod tamen à Petavio & Clerico ad Arianam sententiam vocatur. Sic loquitur Philo: ὡς ποιμὴν καὶ βασιλεὺς ὁ Θεὸς ἅλῃ (κόσμον) καὶ δίκην καὶ νόμον, θεωρησάμενος τὸ ὄρθρον αὐτῶ Λόγον θεωτόγονον υἱόν, ὡς τῷ ἐπιμέλειαν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης οἷά τι μεγάλα βασιλείῳς ὑπαρχοῦς διαδέξεται. « Ut » pastor & rex mundum regit Deus » secundum justitiam & legem, præ- » ficiens ei rectum suum Verbum, Fi- » lium primogenitum, qui curam sacri » hujus gregis tamquam magni Re- » gis præfectus suscepit. » Probat Philo mundum à Deo secundum justitiam & legem gubernari, quia ei præfecit Verbum suum. Quis ex eo quòd Deus rem creatam & mutabilem mundo præfecerit, similem eruat conclusi- nem? Quomodo Verbum in ministri cujusdam inferioris loco habuisset Philo, qui ipsas etiam Patris potentias, bonitatem & omnipotentiam à Verbo tamquam auriga gubernari docet, nedum mundum ab eo serviliter crederet gubernari?

VII. Tempus non teram in propulsanda à Philone Platonismi nota, quam ei Clericus inurit. Quomodo è Platone, apud quem nulla prorsus de Verbo Dei Filio littera invenitur, hanc doctrinam hausisset Philo, qui domi habuit peritissimos magistros unde disceret, Mosen & Prophetas, & libros

Petav. de
Trin. lib. I.
cap. ij.

In j cap.
Joan. Bi-
blioth. tom.
X. Epist.
Crit. 8. & 9.

Psalmodum & Proverbiorum, Sapientia & Ecclesiastici? In hac exponenda doctrina nititur sacris Scripturis, nec eam timidè ut suam propriam, sed confidenter ut communem gentis suae doctrinam proponit. Qui contextum Hebraicum Græcis litteris reddiderunt, hi non dubia suae de Verbo sententiae indicia reliquerunt. Exemplo erit Psalmus cix. cujus Græca interpretatio præclarum exhibet generationis Verbi ex Patris substantia testimonium. *Ex utero ante luciferum genui te.* Etsi verba Hebræa nonnulli ad hanc interpretationem reduci punctis mutatis posse existimarunt; nemo inficiatur textum esse obscurissimum; clarè & apertè mysterium generationis æternæ in interpretatione nuntiari. Quis ergo dubitet quin hi interpretes in iis locis, in quibus Christi divinitas prædicatur, hoc mysterium agnoverint? Quomodo enim in claris & apertis non vidissent, qui in obscuro & ambiguo viderunt? Hoc autem de Verbi æterna generatione testimonium eò majoris est momenti, quòd simul prædicationem Incarnationis manifestam habeat. Is enim, qui ante luciferum ex substantia Patris genitus est, de torrente in via bibit, ac idcirco à dextris Patris sedebit.

Pluribus in locis Chaldaicæ Paraphrasis sacer contextus ita accurate redditur, ut Messiae divinitas & Incarnatio latere interpretem non potuerit. Atque hac normâ usi sunt viri eruditi, ut Paraphrasim ante Christi Incarnationem elucubratam, ab ea, quæ post rejectum Messiam prodiit, fecernerent. In altera enim fidus interpretis accurate repræsentat quidquid ad divinitatem Verbi, ejusque Incarnationem pertinet: in altera eludit de industria & pervertit. Uterque testis citari potest prophetica de Verbo ejusque Incarnatione doctrina. Illam enim animadvertit & perspexit & qui accurate interpretando reveritus est, & qui tantos adhibuit ad eludendum conatus. Primæ interpretationis diligentia ac bona fides plurimis in locis elucet,

quæ à Galatino collecta consuli possunt; tum maximè in cap. xij. Zachariae, ubi Paraphrastes sic contextum reddit: *Et effundam super domum David & super habitatores Jerusalem spiritum pietatis & miserationum, & respicient in me quem transfixerunt*: tum etiã in capite nono Isaïæ, ubi sex Messiae infantis nomina, inter quæ Dei nomen præcipuè admirationem movet, Paraphrastes accurate conservat, quamvis non solum posteriores Judæi in hoc pervertendo testimonio insudaverint; sed ipsa etiã Græca interpretatio sic habeat: *Et vocabitur nomen ejus magni consilii Angelus.*

Judæi, postquàm in erroribus suis & in odio Jesu Nazareni obduruerunt, non modò in neganda Messiae divinitate perstiterunt, sed etiã, ut ex toto Justinus cum Judæis Dialogo patet, nullum prorsus Deo Filium esse, ac Verbum non personam esse, sed virtutem quandam inanimam contenderunt. At prædicante Evangelium Christo Domino æternum à Deo genitum esse Filium non negabant, ut suprâ observatum est lib. I. part. ij. cap. 2. Hærebat hæc doctrina in Pontificis animo, cùm Christum sic interrogaret: *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis: Si tu es Christus Filius Dei, Matth. xxvj. 63. Tu es Christus Filius Dei benedicti? Marc. xiv. 61.*

VIII. In Præfatione, quæ novissimæ S. Justinus operum editioni præfixa est, pluribus ostenditur, part. I. cap. i. nec Platonem, nec eos, qui in legendo Platone plurimùm versati sunt, quidquam de Verbo Dei Filio suspicatos esse: Λόγον apud Platonem nihil aliud esse, quàm divinam ratiocinationem aut cogitationem: Dei Filium Patri similem esse mundum: Tetradem Pythagoricam ibi apud Platonem, si ejus verba attentius considerentur, animadverti, ubi Triadem non pauci putaverant designari.

Sed multis post Platonem elapsis sæculis, pluribusque annis post conversionem S. Justinus, qui nihil umquam de Verbo Dei Filio in Platonis scholis audierat,

Justin. Dialog. n. 123.

audierat, exorti sunt novi Platonici, à quibus Trias quædam, sed Christiano dogmati longè discolor, induta est.

Sic Numenii sententiam refert Proclus lib. II. in Tim. Plat. Νυμνίνι μὲν γὰρ τρεῖς ἀνυμνήσας Θεοὺς, πατέρα μὲν καλεῖ τὸν πρῶτον, ποιητὴν δὲ τὸν δεύτερον, ποίημα δὲ τὸν τρίτον. Ὁ γὰρ κόσμος κατ' αὐτὸν ὁ τρίτος Θεὸς ὡς ὁ κατ' αὐτὸν δημιουργὸς διττός, ὃς τε πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος Θεός, τὸ δὲ δημιουργούμενον ὁ τρίτος. Ἀμεινον γὰρ τὸ τοῦ λέγειν [ἡ] ὡς ἐκεῖνο (Leg. ἐκεῖνος) φησὶν τραγωδῶν, Πάππαν, Ἐκγονον, Ἀπόγονον. « Numenius enim tres celebrans Deos, Patrem appellat primum, secundum verò opificem, tertium opus. Nam mundus apud illum tertius est deus; ita ut duplex sit secundum illius sententiam opifex, primus & secundus Deus. Melius enim sic dicere, quàm, ut ille tragœdias agens appellat, Patrem, Filium & Nepotem.

Similes Harpocratonis nugas exagitat Proclus. Is enim Numenii vestigiis tres deos docebat, ac duplicem opificem fingeat. Ac primum quidem Deum vocabat Cælum & Saturnum, secundum verò Jovem, tertium cælum & mundum. Plotinus, eodem teste Proclo, duplicem opificem inducebat: alterum in mundo intelligibili, alterum verò, id quod præest universo. Amelius triplicem fingeat opificem, tres mentes, tres reges, τὸν ὄντα, τὸ ἔχοντα, τὸ ὁρῶντα, eum qui est, eum qui tenet, eum qui videt. Porphyrius opificem vocabat animam mundo superiorem; quod quidem Proclo non videtur cum principiis Platonis posse consistere. Jamblichus propriam opinionem afferens, opificem vocabat omnem mundum intelligibilem.

Hæc deliria nec cum Platone consentiunt, & à Christianis institutis penitus abhorrent. Non admittebat Plato superiorem Creatore Deum: solum mundum Creatoris filium & accuratissimam imaginem fingeat, cum sibi persuasisset nullam esse in Deo ideam, cujus non aliqua expressa sit in variis

mundi partibus imitatio. Multò magis pugnant hæc Platoniorum commenta cum Christiana doctrina, ut per se patet.

Videntur ergo Platonici fabulas suas à Marcionitis, Valentinianis, & aliis Gnosticis accepisse. Quemadmodum enim Gnostici superiorem Creatore Deum, nihil agentem, nihil molientem fingeant; ita etiam Platonici, ut patet ex his Numenii verbis apud Eusebium: Διομολογούμεθα ἡμῖν αὐτοῖς ὁμολογίαν ἐκ ἀμφισβητήσιμον ἀκοῦσαι, τὸν πρῶτον Θεὸν ἀρχὸν εἶναι ἔργων συμπάντων τὴν βασιλέα, τὸν δημιουργικὸν δὲ Θεὸν ἡγεμονεῖν δι' οὐρανοῦ ἰόντα. « Id apud nos in confesso maneat, de quo nemo qui audiat dubitare possit, primum Deum ab omni opere vacare & regem esse: opificem verò deum, cælum permeando, cuncta moderari.

Cum iisdem Gnosticis congruit Numenius, cum de mundi Creatore sic ibidem loquitur: Ὁ Θεὸς μὲν τοῖς δὲ δεύτερος τὸν τρίτον εἶς συμφερόμενος δὲ τῇ ὕλῃ δυνάμις ἔσθι, ἐνοῖ μὲν αὐτῷ, ὁρίζεται δὲ ὑπὸ αὐτῆς ἐπιθυμητικὸν εἶδος ἐχούσης τὴν ρεούσης. Τὸ οὖν μὴ εἶναι πρὸς τὸ νοητὸν, ἢ γὰρ αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν, διὰ τὸ τὴν ὕλην βλέπειν, ταύτης ἐπιμελούμενος, ἀπερίσπτος. « Secundus quidem & tertius Deus unus est. Idem tamen, quòd simul cum materia, quæ dualitas quædam est, circumfertur, eam quidem conjungit, sed ab ea concupiscendi vim habente & fluente dividitur. Quòd igitur ad id quod spiritale est minùs adhærescat, (alioqui enim ad seipsum adhæresceret) dum contemplatur materiam, illiusque curam gerit, seipsum non contemplatur. » Hæc germanissima fuit Gnosticorum opinio: Demiurgum, sive opificem, ita rebus ex anima & materia constantibus affigebant, ut quæ suprà ipsum essent, ignoraret. Simili prorsus modo Numenius opificem mundi, sive secundum Deum ita in materiæ contemplatione occupatum fingit, ut ad spiritalia & intelligibilia sese convertere non possit. Sed tamen

Præp. II.
cap. xviii.
pag. 538.

si Platonicos inter & Gnosticos conveniebat primum Deum otiosum esse, ac mundum ab alio, qui naturâ divinâ præditus non sit, creatum fuisse; illud inter eos disconveniebat, quod Gnostici præter Creatorem, quem parvi faciebant, unum in tribus personis consubstantialibus verum Deum, qui Platonici ignotus fuit, admitterent. Novis ergo corruptelis Platonici Gnosticorum somnia ampliabant. Nam cum multò antiquiores sint Gnostici novis Platonici, æquum est ut non Gnostici à Platonici, sed ab istis Platonici furtivos colores accepisse dicantur.

Idem Numenius apud Cyrillum lib. VIII. in Julianum, *Opificis Dei Patrem esse primum Deum* pronuntiat. Ibidem Plotinus tres personas recenset; eum, quem vocat perfectissimum, Mentem, quam primi Dei Verbum appellat, & Animam, quam Mentis Verbum pariter esse statuit. Sed cum nihil ab eo, quem perfectissimum vocat, esse doceat: manifestum est eum in eodem semper luto hære, ac primæ personæ otium, secundæ creationem tribuere; tertiam, mundi esse animam existimare.

Libenter animadvertit Augustinus hanc Platoniorum imitationem Catholici sermonis. Testatur enim se in quibusdam Platoniorum libris Latine redditis legisse, *non quidem his verbis sed hoc idem omnino multis & multiplicibus suaderi rationibus, quod in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum: omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Narrat idem Augustinus initium Sancti Evangelii secundum Joannem ita placuisse cuidam Platónico, (is Amelius erat) ut *aureis litteris scribendum, & per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum* diceret. Sed tamen observat S. Doctor Platonicos *verbis indisciplinatis uti*, nec ad Christianorum dogma nisi *de longinquo & acie caligante & quasi per quadam tenuis imaginationis umbracula* accedere, in eo-

dem libro cap. xxij. Nam tres substantias ab eis admitti docet, Ibid. Idem illis vitium objicit Cyrillus lib. VIII. contra Julianum.

IX. Equidem etsi Platonem nihil de hoc Christianorum dogmate novisse, Platonicos totâ viâ ab eo aberrasse contendo; idem tamen haud invitus concedam de Verbo ejusque Incarnationis mysterio aliquid ab Hebræis ad Ethnicos pervenire potuisse. Minervæ ex Jove citra concubitum generatio fabula esse videtur ex his, quæ de Sapientia Hebræi docebant, imitatione expressa. Nemo est sanè qui, quartam Virgilii Eclogam legens, mirari non debeat vaticinii Sibyllæ Cumææ attributi cum oraculis prophetici similitudinem. Detorquet Virgilius hoc vaticinium ad filium Polionis, five, ut aliis placet, ad Cæsarem Augustum, quem sic compellat, *Chara Deum soboles, magnum Jovis incrementum.* Ipso duce sceleris humani vestigia deletum iri, & totum orbem renovatum iri prædicit:

Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.

Addit pro Deo habitum iri:

Ille Deum vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis.

Imitatur quod Isaias prædixerat cap. xj. sub Christo lupum & agnum, vitulum & leonem simul habitaturos, nec aspidem infantibus nociturum:

Nec magnos metuent armenta leones.
Occidet & serpens & fallax herba veneni.

Cum Virgilius Cumæo carmine contineri dicat, quæ ad filium Pollionis accommodat,

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas,
liquet percrebuisse apud Ethnicos aliquid vaticinium, quo Sybilla Cumæa prædixisse ferebatur venturum & nasciturum aliquem Dei Filium & Deum, sub quo hominum scelera expiarentur,

Confess. 1.
7. cap. ix.

De Civ. 1.
10. cap. xxix.

ac totus orbis immutaretur. Tanta porro est hujus vaticinii cum veteris & novi Testamenti oraculis similitudo, ut de industria fictum fuisse non videatur. Non satis noverant Ethnici interiorum animi sui corruptionem, ut sibi opus esse aliquo Dei Filio & Deo Salvatore crederent, qui scelera ipsorum expiaret, ac justitiam sanctitatemque restitueret.

CAPUT II.

Sancti Barnabæ, atque Hermæ doctrina exponitur.

I. Christus apud Barnabam verus Dei Filius. II. Dominus Creator cæli & terræ, ac Auctor Legis. III. Objecta ab Unitariis loca explicantur. IV. Hermæ sententia de Filio & Spiritu Sancto. V. Due in Christo natura. VI. Locus quidam objectus explicatur.

IN antiquissimis Scriptoribus, Barnaba, Herma, Clemente & Ignatio præsidium sibi positum esse Sociniani duxerunt, atque hos Patres eximios habent. At doctrina his scriptis consignata, quàm consentanea est Ecclesiasticis Scriptoribus, qui postea subsequuti sunt, tam profectò veteribus & novis hæreticis, Arianis & Socinianis inimica.

Sancto Barnabæ Epistolam, quæ nomen ipsius præfert, multa rationum momenta abjudicant; sed antiquissimam esse, nec à primo sæculo removeri debere inter eruditos convenit. Quàm molestum & invisum fuerit Judæis Christum Dei Filium appellari, quàm constanter tamen id Christiani affirmaverint ex hoc Scriptore discimus. Huic quæstioni cur hircus ille maledictus & Christi figuram gerens coronetur, sic respondet cap. iv. « Quia » videbunt eum illâ die habentem circa corpus talarem coccineam, & » dicent: Nonne hic est, quem nos

aliquando despectum, compunctum & ac illudum crucifiximus? Verè ille est, qui tunc se dicebat Filium Dei? Quam autem sententiam subjecerint Judæi huic Filii Dei appellationi, perspicitur ex cap. xij. ubi sic loquitur: Ἐπεὶ ἐν μέλλουσιν λέγειν, ὅτι ὁ Χριστὸς υἱὸς ἐστὶ Δαβὶδ, φοβούμενοι καὶ συνιών τι τὸ πλάνη τῆς ἀμαρτωλῶν, λέγει, εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μὲν . . . ἴδε πῶς λέγει Δαβὶδ αὐτὸν κύριον & υἱὸν Θεοῦ. Quoniam ergo dicturi erant Christum esse Filium Davidis; reformidans & intelligens errorem sceleratorum, ait: *Dixit Dominus Domino meo*. . . Vides quomodo David eum Dominum vocet & Dei Filium. » Ex his patet quàm longè absit hic Scriptor ab opinione Grotii, qui apud Judæos usitatum fuisse putat, ut Messiae venturo cognomen Filii Dei daretur. Contrà Barnabas magnum aliquod mysterium hac appellatione contineri censet, quod Judæi penitus averfati sint; cùm Christum Filium Davidis esse contenderent.

II. Eamdem notionem totius Epistolæ series confirmat: ubique Christus, ut Legis ac doni prophetici auctor, ac Dominus Creator cæli & terræ, nostræ salutis causâ incarnatus describitur. « Propter hoc Dominus » sustinuit tradere corpus suum in exterminium, inquit cap. v. ut remissione peccatorum sanctificemur, quod est, sparsione sanguinis illius. « Scriptum est enim de illo quædam » ad populum Judæorum, quædam » ad nos. Dicit autem sic: *Vulneratus est propter iniquitates nostras*, &c. Supergratulari ergo debemus Domino, quia & præterita nobis ostendit, & sapientes fecit, & de futuris non sumus sine intellectu. . . Et ad hoc Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cùm sit orbis terrarum Dominus, cui dixit Deus ante constitutionem sæculi: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*. Quomodo ergo sustinuit, cùm ab hominibus hoc pateretur, discite. « Prophetæ ab ipso habentes donum, »

Isai. liij. 5.

Gen. j. 26.

» in illum prophetaverunt: ille autem
 » ut vacuum faceret mortem, & de
 » mortuis resurrectionem ostenderet,
 » quia in carne oportebat eum ap-
 » parere, sustinuit ut promissum pa-
 » rentibus redderet.....» Εἰ γὰρ μὴ
 ἦλθεν ἐν σαρκί, πῶς ἂν ἐσώθημεν ἄνθρωποι
 βλέποντες αὐτόν; ὅτι τὸ μέλλοντα μὴ
 εἶναι ἡλίον, ἔργον χειρὸν αὐτοῦ ὑπάρχοντα
 βλέποντες, ἐκ ἰσχύος ἐἰς ἀκτῖνας αὐτοῦ
 ἀντοφθαλμῆσαι. Οὐκ ἔν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ
 τῆς τοῦ ἡλίου ἐν σαρκί, ἵνα τὸ τέλειον τῶν
 ἁμαρτιῶν κεφαλαιώσῃ τοῖς διαβάσειν ἐν
 θανάτῳ τοὺς Προφῆτας αὐτοῦ. « Nisi enim
 » venisset in carne, quomodo serva-
 » ti fuisset nos homines, videntes
 » eum? Quandoquidem ii, qui solem
 » hunc aliquando desitutum, opus ma-
 » num ejus, aspiciunt, non valent
 » radios illius obtueri. Filius itaque
 » Dei in carne venit, ut summam im-
 » poneret peccatis eorum, qui Pro-
 » phetas illius ad mortem persecuti
 » sunt.

Sic etiam cap. vij. docet Deum
 Judæorum, qui legem Mosi tradidit,
 pro nobis passum esse. « Sed & cruci
 » affixus, inquit, aceto ac felle pota-
 » batur. Audite quomodo de hac re
 » sacerdotes templi ac plebis signifi-
 » caverint. Scripto præcepto, ut qui
 » jejunium non jejunaret, morte ex-
 » terminaretur, præcepit Dominus:
 » quia & ipse pro peccatis nostris vas
 » spiritus sui oblaturus erat in hostiam;
 » ut & impleretur figura facta in Isaa-
 » co, qui super altare fuit oblatus.
 » Quid ergo dicit apud Prophetam?
 » Et manducant de hirco, qui in die
 » jejunii offertur pro omnibus pecca-
 » tis. Attendite diligenter: Et man-
 » ducent soli ac omnes sacerdotes in-
 » testinum non lotum cum aceto. Ad
 » quid? Quoniam me pro novi populi
 » delictis oblaturum carnem meam
 » potaturi estis aceto cum felle; co-
 » medite vos soli, dum populus jeju-
 » nat, & plangit in sacco & cinere.
 » Ut ostenderet, quod oportet ipsum
 » mori pro illis.» Ipsum illum Deum,
 quem timere, & in quem sperare de-
 bemus, in hunc mundum venisse, legi-

mus cap. xix. Οὐ μὴ ἐπιτάξῃς παιδίον, ἢ δούλῳ σου ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτόν
 ἐλπίζουσι, μή ποτε ἐφοβηθήσῃ τὸ ἐπὶ ἀμ-
 φοτέρωι Θεόν, ὅτι ἦλθεν ἐκ ἐπὶ πρὸς ὅσων
 καλέσας, ἀλλ' ἐφ' ὧς τὸ Πνεῦμα ἠτοίμα-
 σε. « Ne in amaritudine imperes
 » ancillæ aut servo tuo, qui in eum-
 » dem sperant; ne fortè non timeas
 » Deum, qui super-utrumque est; quo-
 » niam non venit vocare secundum
 » personam, sed super quos Spiritum
 » præparaverat.» Huc igitur redit tota
 Barnabæ doctrina: Filius Dei, Crea-
 tor cæli & terræ, Dominus Deus, qui
 Legem Mosi dedit, & Prophetas pro-
 phetiæ dono instruxit, venit in carne,
 nec ejus præsentiam sustinere potuis-
 semus, ni majestas divinitatis obducta
 quodammodo carnis velo fuisset.

Vidimus suprâ Celsum exagitantem
 Christianos, quod cum ex eis quære-
 retur, quomodo fieri possit ut Deus
 & Dei Filius veniat, ad hæc responsa
 confugerent, ita prædictum fuisse, ita
 fieri oportuisse humanæ salutis causâ.
 Non aliam hujus mysterii explicandi
 rationem apud hunc Scriptorem repe-
 rias: passio, fel & acetum, quibus po-
 tatus est, Prophetarum oraculis mu-
 niuntur: Filius Dei idcirco passus di-
 citur, tum quia ita prædictum fuerat;
 tum quia pati voluit nostræ salutis cau-
 sâ. « Cum igitur in carne esset ap-
 » pariturus & passurus; præmonstra-
 » ta est ipsius passio. Ipse sic pati vo-
 » luit.» Et cap. vij. « Si ergo Dei Fi-
 » lius, qui est Dominus, & judicatu-
 » rus est vivos ac mortuos, passus est,
 » ut plagâ illius vividos nos redderet;
 » credamus non potuisse Filium Dei
 » pati, nisi propter nos.»

III. Metaphoras venatur Auctor
 Platonismi Reteæti in præclarissimis
 hujus Epistolæ testimoniis; & quod ait
 Barnabas Deum dixisse Filio ante con-
 stitutionem sæculi: *Faciamus hominem*,
 &c. id ab ipso Barnaba cap. vj. referri
 pronuntiat ad secundam illam crea-
 tionem, quam per Christi Evangelium
 accepimus. At nihil hujusmodi Bar-
 nabas. Duplicem ille quidem crea-
 tionem distinguit; sed illa Patris ad

Lev. xxij.
29.

Num. xxix.
7.

Cap. v. & vj.

Platonism.
cap. xvij.
pag. 166.

Filium verba primæ creationi aptat, non secundæ, « Ubi ergo, inquit, nos » renovavit per remissionem peccatorum; efficit ut aliam formam haberemus, animam nempe puerili similem. Ipse enim reformavit nos. » Nam de nobis Scriptura dicit loquente Patre ad Filium: *Faciamus*, » &c. Tum Dominus videns hominem pulchrum figmentum suum, » ait: *Crescite, & multiplicamini, & replete terram.* Hæc ad Filium. Rursus tibi ostendam, quomodo ergo » nos secundam formationem in ultimis temporibus fecerit. Dicit Dominus: *Ecce faciam novissima, tamquam priora.* » Nemo non videt secundam illam creationem primæ opponi, & Christum idcirco istius auctorem dici, quia primæ auctor fuit.

Objiciuntur ab eodem variæ in hac Epistola allegoriæ, ex quibus sententiam Barnabæ de Christi divinitate dijudicandam esse contendit: velut cum ait Barnabas cap. viij. de juvenca illa, cujus immolandæ ritus præscribitur à Mose: *Ὁ μόρως οὗτός ἐστιν ὁ Ἰησοῦς.* Vitulus iste Jesus est; aut cum Christum in Josuë velut in imagine sua apparuisse dicit. Ex his iste concludit, » dici etiam posse ex eadem » Scripturæ interpretandæ ratione, » ab eodem Jesu mundum creatum » in persona illius Spiritûs, sive Verbi, » quo loquente res creatæ prodierunt; » quia primum illud Verbum typus » fuit alterius Verbi, quod se in Christum insinuavit, ac dicebat exempli » gratiâ, *Lazare, veni foras*, & statim Lazarus è sinu tumuli & mortis » prodit.

Non poterant objici exempla magis ad refellendos Socinianos appositæ. Nam quemadmodum stultum & absurdum fuisset vitulo aut Josuë tribuere, quæ Christi propria sunt & vicissim; ac vitulum vel Josuë è virgine ortum miracula edidisse, & pro hominum salute mortuum & passum dicere; ita, si Christus eo tantum sensu mundum creavit, quatenus Verbum illud, cui hoc opus tribuitur, in

Christo miracula edidit; non minus stultum & absurdum fuit hujus Verbi proprietates omnes Christo attribuire, & Verbo pariter, quæ Christi propria sunt; ut tot locis Auctor hujus Epistolæ fecit, qui Christo mundi creationem, veteris Testamenti institutionem attribuit, ac vicissim eum, à quo mundus creatus, & Judaïca Lex instituta, in hunc mundum venisse, ac passum & mortuum docet. Denique nec Barnabas, nec quisquam alius vitulum aut Josuë Jesum esse asseveranter contendit, reclamantibus adversariis, idque ad credendum proposuit: at Verbum illud, per quod omnia creata, Filium illum Dei, qui in forma Dei erat & æqualis Deo, in hunc mundum è cælo venisse, & passum ac mortuum, & Christus & Apostoli constanter, reclamantibus Judæis, docuerunt, idque Apostolorum discipuli, ut ex Auctore hujus Epistolæ perspicitur, contentione omni contra eosdem molestissimos adversarios defendunt.

IV. Tam accuratè Hermas de Christi divinitate differit, ut mirum sit ejus patrocinium à Socinianis venditari, qui non modò præsidium, sed ne effugium quidem eis ullum reliquit. Quo sensu Christum Dei Filium dixerint Christiani, utrum nativo & qui menti primùm occurrit, an eo quem Ariani & Sociniani excogitarunt; perspicere possumus ex his Angeli verbis apud Hermam lib. I. Vis. ij. num. 2. Juravit enim Dominus per Filium » suum: qui denegaverit Filium & se » spondentes se vitam illius, & ipsi » denegaturi sunt illum in advenientibus diebus. » Et lib. III. Similit. iij. Audi, inquit idem Angelus, arbor » hæc magna, quæ campos tegit ac » montes totamque terram, lex est » Dei in totum orbem terrarum data. » Hac autem Filius Dei prædicatus » est in omnibus finibus orbis terræ. » Populi verò stantes sub umbra, ii » sunt qui audierunt prædicationes » ejus, & crediderunt. » Et Similit. ix. num. 28. » Quicumque propter nomen Domini passi sunt, honorati »

Gen. j. 28.

Ibid.

Cap. xix.

» apud Deum habentur; & omnium
» eorum deleta sunt delicta, quia
» propter nomen Filii Dei mortem
» obierunt. » Stare non potest cum
Socinianis & Arianis verborum tendi-
culis præclara illa Filii Dei apud judi-
ces confessio, & fides vitæ prodiga
pro Filii Dei nomine.

Sed hujus Scriptoris de Filio Dei
sententia disertius demonstratur lib.
III. cap. v. ubi Angelus proponit pa-
rabolam Patrisfamilias, qui, cum pe-
regrè proficiscens vineam servo suo co-
lendam commisisset, ubi rediit, atque
hunc servum multa imposito penso
addidisse, vineam depalasse, herbas
extraxisse cognovit, cum filio & ami-
cis deliberavit, quid mercedis tam
diligenti servo persolveret. Tum Her-
mæ explicationem parabolæ petenti
sic respondet: « Orbem terrarum fun-
» dus ille significat, qui in similitudi-
» nem est positus. Dominus autem
» fundi demonstratur esse is, qui crea-
» vit cuncta & consummavit, & vir-
» tutem illis dedit. Filius autem Spi-
» ritus Sanctus est. Servus verò ille
» Filius Dei est. Vineam autem populus
» est, quem servat ipse. Pali verò nun-
» cii sunt, qui à Domino præpositi
» sunt ad continendum populum ejus.
» Herbarum autem, quæ evulsæ sunt de
» vinea, admissæ sunt servorum Dei....
» Amici autem illi, quos in consilio
» advocavit, Angeli sunt sancti, quos
» primò creavit.

Iterum Hermas sic Angelum inter-
rogat: « Quare Filius Dei, in simili-
» tudine hac, servili loco ponitur?
» Respondet Angelus: Audi, inquit,
» in servili conditione non ponitur Fi-
» lius Dei, sed in magna potestate &
» imperio.... Quoniam eis, quos Fi-
» lio suo tradidit, Filius ejus Nuncios
» præposuit ad conservandos singulos.
» Ipse autem plurimum laboravit, plu-
» rimumque perpeffus est, ut aboleret
» delicta eorum. Nulla enim vinea po-
» test fodi sine labore ac dolore. De-
» letis igitur peccatis populi sui; ipse
» eisdem monstravit itinera vitæ, datâ
» eis lege, quam à Patre acceperat.

Vides igitur esse Dominum populi, &
acceptâ à Patre suo omni potestate. »
Quare autem Dominus in consilio &
adhibuerit Filium de hæreditate, &
bonos Angelos? Quia Nuncius au-
dit illum Spiritum Sanctum, qui in-
fusus est omnium primus in corpo-
re, in quo habitaret Deus.

Satis perspicuum est hac similitudi-
ne incarnationem Filii Dei describi,
qui, cum in forma Dei esset, semetip-
sum exinanivit, & propterea à Patre
exaltatus accepit nomen, quod est
super omne nomen. Sed quòd ait Do-
minum fundi cum Filio deliberare,
quâ potissimum mercede servum re-
muneret, atque hunc Filium esse Spi-
ritum Sanctum, id multis videtur mi-
nus dictum commodè. Opinatus est
Bullus hæc verba: *Filius autem Spi-
ritus Sanctus est*, non ad Spiritum San-
ctum, tertiam Trinitatis personam,
esse referenda; sed ad Filium, qui
sæpè communi trium personarum no-
mine Spiritus dicitur. Nemini dubium
esse potest, quin Spiritus nomen ipsi
etiam Filio interdum tribuatur; cujus
rei exemplum peti potest ex hoc Her-
mæ libro cap. ix. num. i. « Volo, »
inquit Angelus, ostendere tibi, quæ-
cumque Spiritus tibi ostendit, qui &
in effigie Ecclesiæ loquutus est te-
cum. Ille enim Spiritus Filius Dei &
est. » Sed in eo, qui nunc in manibus
est, loco, Spiritus Sanctus à Filio clarè
distinguitur; nam Filius ad volunta-
riam servitutem se demittit, Pater
cum Spiritu Sancto deliberat, quam
ei mercedem persolvat: Filius corpus
assumit, & Deus in corpore habitat;
Spiritus Sanctus corpus illud effingit,
in quo habitet Deus. Quamobrem
minimè dubito Spiritum Sanctum hîc
designari; nec mirum videri debet,
quòd Filius esse dicatur, cum ita fe-
rant parabola, in quibus nemo nescit
Verbum illud, *est*, idem valere, ac si-
gnificat. Quemadmodum enim dixit
Hermas Dominum fundi eum esse qui
omnia creavit, vineam populum, pa-
los Nuncios, herbas peccata; eodem
sensu accipiendum quod ait, Filium

esse Spiritum Sanctum; nec magis videri debet existimasse tertiam Trinitatis personam verè esse Filium, quàm populum verè esse vineam.

Est autem hic locus ad divinitatem Spiritus Sancti præclarissimus. Nam 1°. Conceptis verbis distinguitur à Patre, contra quàm placet Socinianis, qui eum nihil aliud esse volunt, nisi virtutem & efficientiam Patris. 2°. Eum Patri consubstantialem esse mirificè ex eo declaratur, quòd, cùm Hermas res divinas ex humanarum similitudine adumbrare vellet, aliud quàm Filii exemplum reperire non potuerit, quo Spiritus Sancti intimam cum Patre conjunctionem exprimeret. Visus est ei amici titulus nimium jejunos; hunc itaque Angelis servavit: at Patris & Filii exemplo eandem Patris ac Spiritus Sancti naturam designavit.

Sed ut ad Filium Dei revertar, de quo potissimum instituta disputatio; digna in primis observatione hæc Hermæ admiratio, quòd Filius Dei servus in Angeli parabola dictus fuisset. In Ariana & Sociniana hæresi quidquid de Christo dicas magnificè, non aliam animis notionem afferes, quàm servi à Domino maximis beneficiis & ornamentis cumulati. Longè ergo ab utraque hæresi abhorrebat Hermas, cùm filii dignitatem pugnare cum servi conditione crederet. Quòd si his temporibus alterutra hæresis viguisset; non id quæri debuit à Christianis, cur Christus, cùm Filius Dei sit, servus dicatur; sed potius, cur Filius Dei & Deus dicatur, cùm verè & naturâ servus sit.

V. Illud etiam operæ pretium est animadvertere, quantum à Socinianis nugis Hermas discrepet, qui non modò, ut impii hæretici, non existimat Christum idcirco esse Filium Dei, quia de Spiritu Sancto conceptus est; sed etiam ejus corpus à Spiritu Sancto conformatum docet, ut dignum & idoneum esset, in quo Deus habitaret. *Nuncius audit illum Spiritum, qui infusus est omnium primus in corpore, in quo habitaret Deus.* Erat ergo Deus

Christus, antequàm Spiritus Sanctus superveniret Mariæ & Christi corpus effingeret. Quinetiam cùm Sociniani pleraque Christi ornamenta inde repetant, quòd de Spiritu Sancto conceptus sit, & in eo Spiritus Sanctus miracula ediderit; Hermas Filii servitutem his in rebus positam existimat. Sic enim pergit: » Hoc ergo corpus, in quod inductus est Spiritus Sanctus, servivit illi Spiritui, rectè in modestia ambulans & castè, neque omninò maculavit Spiritum illum. Cùm ergo corpus illud paruisset omni tempore Spiritui Sancto, rectèque & castè laborasset cum eo, nec succubuisset in omni tempore; fatigatum corpus illud serviliter conversatum est, sed fortiter cum Spiritu Sancto comprobatur Deo receptum est. » Pugnat igitur Hermas adversâ fronte cum Socinianis, ac Filium Dei Filium fuisse censet, antequàm corpus de Spiritu Sancto conceptum haberet; siquidem, ut ex tota parabola patet, ante Filius fuit quàm servus, ac servitus in eo posita, quòd corpus de Spiritu Sancto conceptum assumeret. Atque hæc quidem, quæ in Spiritum Sanctum dicta sunt perhonorificè, nihil detrahunt de Filii divinitate; quippe cùm istius servitus non in divinitatem, ut fingit Auctor Irenici Irenicorum, sed in humanitatem verbis conceptissimis rejiciatur.

In eodem libro Simil. ix. describitur campus magnus duodecim montibus circumseptus. In medio campo candida & ingens petra surgebat, ipsis montibus altior, & quadrata, ita ut posset totum orbem sustinere. Vetus videbatur; sed habebat novam portam ac recens exsculptam. Super hanc petram turris ingens ædificatur. Tum quærenti Hermæ, quid sibi vellent hæc petra & porta, sic respondet Pastor: Petra hæc, inquit, & porta Filius Dei est. » Iterum Hermas: » Quoniam pacto, Domine, petra vetus est, porta autem nova? Audi, insipiens, & intellige, inquit Pastor. Filius quidem Dei omni creaturâ antiquior »

» est, ita ut in consilio Patri suo adfue-
 » rit ad condendam creaturam. Porta
 » autem propterea nova est, quia in
 » consummatione in novissimis diebus
 » apparuit, ut qui assequuturi sunt fa-
 » lutem, per eam intrent in regnum
 » Dei. » De turre autem quærenti
 Hermæ, cur non in terra, sed supra
 petram & portam ædificetur, respon-
 det Pastor: « Nomen Filii Dei ma-
 » gnum & immensum est, & totus ab
 » eo sustentatur orbis. » Tum Her-
 mas: » Si ergo omnis Dei creatura
 » per Filium ejus sustentatur; cur non
 » & eos sustinet, qui invitati sunt ab
 » eo, & nomen ejus ferunt, & in præ-
 » ceptis ejus ambulant? Nonne etiam
 » vides, inquit Pastor, quod sustinet
 » eos, qui ex totis præcordiis portant
 » nomen ejus?

Dux Christi naturæ clarè exprimun-
 tur, quarum altera ab æterno, altera
 præfinito divinis decretis tempore ex-
 stitit. Habitâ duplicis naturæ ratione,
 & vetus & novus dicitur Christus; ve-
 tus quidem, quia antiquior est omni-
 bus creaturis & Patri adfuit in consilio,
 cum omnia è nihilo educerentur; no-
 vus verò, quia *in novissimis diebus appa-
 ruit*. Socinianorum alii hæc in Chri-
 stum dicta esse dubitant: alii allego-
 ricè interpretanda esse non dubitant,
 ut in Scriptore numquam ab allegoriis
 discedente. Tempus non teram in pri-
 mis refellendis; quis enim est præter
 Christum in ipsis Socinianorum prin-
 cipiis, qui Filius dici possit, & in no-
 vissimis temporibus apparuisse, ut per
 eum in regnum Dei intraremus? Quod
 spectat ad allegorias; non inficiabor
 eas in hoc opere frequentari; sed cum
 adhibeantur ad aliquid veri & certi si-
 gnificandum, idque ex allegoriæ inte-
 gumentis diligenti explicatione evol-
 vatur; perfacile est, quid allegoricè
 dictum sit, quid citra allegoriam, per-
 noscere; nec dubium, quin ea va-
 cent allegoria, quibus designandis &
 demonstrandis allegoria instituitur.
 Quamobrem cum Filius Dei per pe-
 tram veterem & portam novam desi-
 gnari dicitur, quia antiquior est om-

nibus rebus creatis, & in novissimis
 temporibus apparuit; manifestum est
 allegoriam petrae & portæ exemplo,
 veritatem his, quæ de Filio Dei dicun-
 tur, contineri. Quod si Christus alle-
 goricè Dei Filius, allegoricè mundum
 creasse & sustentare diceretur; esset
 explicatio allegoriæ, multò quàm ipsa
 allegoria obscurior; ac multò magis
 indigeret explicatione.

VI. Objicit Auctor Platonismi Re-
 tecti, quæ de Ecclesia apud Hermam
 lib. I. cap. ij. num. 4. leguntur. Quæ-
 renti Hermæ, cur Ecclesia sub anūs
 specie visa esset, sic respondet Ange-
 lus: *Quoniam omnium prima creata est,
 ideò anus, & propter illam mundus fa-
 ctus est.*

Facile perspicitur quàm hoc exem-
 plum dissimile sit iis, quæ de Christo
 dicta sunt. 1°. Non dicit Hermas mun-
 dum per Ecclesiam creatum: at con-
 ceptis verbis dicit Filium adfuisse Pa-
 tri ad condendam creaturam. 2°. Di-
 ligenter explicat quo sensu Ecclesia
 omnium prima sit creata, cum addit
 mundum propter illam factum esse.
 At Filium antiquiorem esse omni crea-
 turâ probat hoc argumento, quod *in
 consilio Patri suo adfuerit ad condendam
 creaturam.*

CAPUT III.

De Sancto Clemente, S. Ignatio
 & S. Polycarpo.

I. S. Clemens Christum appellat Deum
 passum. II. Ad eum refert præcla-
 rissima veteris Testamenti testimo-
 nia. III. Duas illius naturas præ-
 dicat. IV. Testimonia ex altera
 illius Epistola. V. S. Ignatius quàm
 sæpè Christum appellat Deum. VI.
 Nulla huic appellationi inest me-
 taphora. VII. Quàm absurde Po-
 lycarpum in suas partes trahere co-
 nentur Unitarii. VIII. Multa de
 Christo dicit, quæ nisi de vero &
 omnipotenti

CAPUT III. De SS. Clemente, Ignatio & Polycarpo. 377

omnipotenti Deo dici non possunt.

IX. Tres personas in sua precatone glorificat. X. Testimonium Ecclesie Smyrnenfis.

I. **S**ANCTUS Clemens in præclara illa Epistola, quam ad Corinthios scripsit, visus est Photio nimium jejune de Christi divinitate disserere.

Cod. 126.

» Hunc, inquit, aliquis reprehende-
» rit, quod summum sacerdotem &
» auxiliatorem appellans Dominum
» nostrum Jesum Christum, ne illas
» quidem Deo dignas & sublimiores
» voces de eo pronuntiet; non tamen
» eum aperte in his blasphemat. »
Hoc Photii de sanctissimo Scriptore
judicium avidè arripiunt Sociniani;
in primis Auctor Platonismi Reteſti,
qui tamen Photium ignoratæ antiqui-
tatis crimine notat, quod sublimiora
de Christi divinitate testimonia in Cle-
mente desideraverit, quasi his tem-
poribus Christi divinitas sacerdotii di-
gnitate non contineretur. Exstant ta-
men in hac Epistola non pauca, quæ
& Socinianos penitus profligent, &
ipsi Photio satisfacere poterant, si le-
gisset attentius.

Part. II.
cap. ij.

Num. 2.

Quid enim magnificentius de Chri-
sto dici potest, quàm ut Deus passus
vocetur, ut à Clemente in Epistolæ
primordio vocatur. Sic enim Corin-
thiis in memoriam redigit, quomodo
ante motus nuper exortos omni vir-
tutis genere florent, & Dei passio-
nes semper ante oculos haberent.
Πάντες τε ἐταπεινοφρονεῖτε, μηδὲν ἀλα-
ζονευόμενοι, ὑποτασσόμενοι μᾶλλον ἢ ὑπο-
τάσσοντες, μᾶλλον δίδοντες ἢ λαμβάνον-
τες τοῖς ἐφοδίοις τῆ Θεῆς ἀρχαί, &
προσέχοντες τοὺς λόγους αὐτῆς ἐπιμελῶς·
ἐσερνησμένοι ἢ τε τοῖς ἀσπλάγχοις, & τὰ
παθήματα αὐτῆς ἢν περὶ ὀφθαλμῶν ὑμῶν.
» Omnes autem humili animo eratis,
» nullatenus superbientes, magis sub-
» jecti, quàm subjicientes, dantes po-
» tius quàm accipientes; Dei viatico
» contenti, & accuratè attendentes
» sermonibus ejus: dilatati eratis in
» visceribus, & passiones illius præ-

» oculis vestris erant. » Divinæ natu-
ræ majestatem cum carnis humilitate
& crucis ignominia conjungit Cle-
mens: duas naturas agnoscit, unam
Verbi personam, quæ carne passa est:
Dei passiones proponit, ut longè ma-
ximum mysterium, ex quo omnia san-
ctioris vitæ præcepta ducantur, quod-
que semper ante oculos Christianis
ponendum sit, nedum de latenti me-
taphora admonendi sint. Discimus
igitur ex hoc loco non solum quid S.
Clemens, sed etiam quid Corinthii,
quid cæteri Christiani de Deo passo
fenserint.

II. Non dubitaverunt Apostoli ad
Christum referre, quidquid in Scri-
pturis Judæorum de summo Deo ma-
gnificentius dicitur. Eorum vestigia
premit S. Clemens. Ad Christum re-
fert illud Isaïæ, *Super quem respiciam*,
&c. Sic enim ait num. 13. « Præ-
» cipuè memores sermonum Domini
» Jesu, quos loquutus est docens man-
» suetudinem & æquanimitem. Sic
» enim dixit: *Miseremini, & misericor-*
» *diam consequemini*, &c. Hoc præ-
» cepto & his mandatis stabiliamus
» nos, semper obedientes simus san-
» ctis illius eloquiis, humiliter de no-
» bis sentientes; ait enim sanctus ser-
» mo: *Super quem respiciam, nisi super*
» *mansuetum, & quietum, & tementem*
» *eloquia mea.* » Non dubium quin de
Christo intelligat num. 34. hoc testi-
monium: *Ecce Dominus, & merces ejus*
» *coram illo, ut reddat unicuique secundum*
» *opus suum.* Postquàm retulit num. 15.
Psalmi verba: *Propter miseriam inopum*
» *& gemitum pauperum, nunc exurgam,*
» *dicit Dominus, ponam in salute, fidu-*
» *cialiter agam in eo;* statim addit: Τα-
» *πεινοφρονούντων ὃ ἐστὶν ὁ Χεῖρς, οὐκ ἐπαι-*
» *ρομένων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ.* Christus
» siquidem eorum est, qui humiliter
» de se sentiunt, non eorum, qui in
» ovile ejus impetum faciunt. » An exi-
liter & jejune de Christo sentiebat,
qui eum Deum & Dominum esse exi-
stimat respicientem super mansuetum,
& quietum, & tementem ipsius elo-
quia: exurgentem & ponentem in

Luc. vij. 36.

Isai. lxxj. 2.

Isai. xl. 10.
Apoc. xxij.
12.

Psal. xj. 6.

salute, propter miseriam inopum & gemitum pauperum.

Non sanè mirum, si quibus locis verus & æternus Deus loquitur, Christum loqui existimat, cum has Scripturas ab eo per Spiritum Sanctum dictatas esse declaret. « Hæc autem » omnia, inquit num. 22. confirmat, » fides quæ est in Christo. Ipse etenim » per Spiritum Sanctum ita nos com-
Psal. xxxiiij. 12. pellat : *Venite, Filii, audite me; ti-*
morem Domini docebo vos.

III. Multa alia occurrunt in eadem Epistola, ex quibus sententia Clementis dijudicari potest. Duas Christi naturas demonstrat, cum ait num. 32. *Ἐξ αὐτῆς ὁ κύριος Ἰησοῦς τὸ κατὰ σὰρκα.* Ex eo (Abraham) Dominus Jesus, quatenus carnem habebat. Apud Socinianos Christus Dei Filius est, quatenus carnem habuit ortam ex Abraham & de Spiritu Sancto conceptam. At Clemens, dum nominatim præfinit Christum ex Abraham ortum esse, quatenus carnem habebat, aliquid exceptum voluit, quod ex Abraham ortum non esset.

Quænam sit illa natura, quæ ex Abraham orta non sit, declarat num. 16. ubi, postquam ad Christum retulit magnifica Psalmi undecimi verba, quæ modò retuli, hæc addit : *Τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τῆς Θεοῦ ὁ κύριος ἡμῶν Χριστὸς Ἰησοῦς ἐκ ἡλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζωνείας, ἐδὲ ὑπερηφανίας, καίπερ δυνάμει.* ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν, καθὼς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον περὶ αὐτοῦ ἐλάλησεν. Φησὶ γὰρ, Κύριε, &c. « Sceptrum majestatis » Dei Dominus noster Christus Jesus, » non venit in jactantia arrogantia, » neque superbiæ, cum potens sit; sed » in humilitate; quemadmodum Spi-
Isai. liij. 1. ritus Sanctus de ipso loquutus est. » Ait quippe : *Domine, quis credidit au-*
ditui nostro, & brachium Domini cui
revelatum est? Annuntiavimus in con-
specu ejus quasi parvulum; sicut ra-
dix in terra sitienti. Quoniam non est
species ei, neque gloria: & vidimus
eum; & non habebat speciem neque
decorem, &c. » Sceptrum divinæ majestatis aliud esse non potest, quàm

Verbum illud æternum, per quod omnia creata sunt. Hæc autem Isaïæ verba : *Annuntiavimus in conspectu ejus quasi parvulum*, quibus Clemens exinanitionem Christi demonstrat, penitus abhorrent ab interpretationibus Socinianis. Nam cum isti pleraque Christi ornamenta ex conceptione de Spiritu Sancto repetant; Clemens humilitatem in hoc maximè prædicat, quod nasci & parvulus fieri voluerit.

In ipso etiam illo loco, qui nimium exilis Photio visus est, præclarum exstat de Christi divinitate, ejusque ex Patre generatione testimonium. Sic enim habet num. 36. *Ἀυτὴ ἡ ὁδὸς, ἀγαπητοί, ἐν ἣ ἑυεργὰ τὸ σωτήριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, & ἀρχιερέα τῶν περὶ σωτῆρος ἡμῶν, & περὶ σωτῆρος ἡμῶν, & βοηθὸν τῆς ἀδελφείας ἡμῶν. Διὰ τούτου ἀτενίστωμεν εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν, διὰ τούτου ἐνοπτρίσασμεθα τῷ ἁμῶν & ὑπερτάτῳ ὧν αὐτοῦ. Διὰ τούτου ἠνεώχθησαν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας. Διὰ τούτου ἡ ἀσύ-
 νετος & ἐσκοπισμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. Διὰ τούτου ἠδέλησεν ὁ δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμῶν γευσάσθαι ὅς ὦν ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, ποσούτω μείζων ἐστὶν ἀγγέλων, ὅσω διαφοροτέρως ὄνομα κεκληρονόμηκεν. Τέτραπται γὰρ οὕτως ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα & τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πρὸς φλόγα. ἐπὶ δὲ τῷ υἱῷ αὐτοῦ οὕτως εἶπεν ὁ δεσπότης υἱὸς μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γενήνηκα σε.* Hoc est iter, charissimi, in quo fa-
 lutare nostrum invenimus, Jesum
 Christum, Pontificem oblationum
 nostrarum, infirmitatis nostræ pa-
 tronum & auxiliatorem. Per hunc
 in cælorum altitudines oculos defi-
 gemus; per hunc immaculatum, &
 supremum illius vultum speculabi-
 mur : per hunc oculi cordis nostri
 aperti sunt; per hunc insipiens &
 obscurata mens nostra in admirabi-
 lem ejus lucem repullulat : per hunc
 voluit Dominus, ut immortalem co-
 gnitionem gustaremus : qui, cum sit
 splendor majestatis ejus, tantò ma-
 jor est Angelis, quantò excellentius
 nomen fortitus est. Ita quippe scri-

» ptum est : *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis:*
 » de Filio autem suo sic dixit Dominus : *Filius meus es tu; ego hodie genui te.* » Numquam rei creatæ id tribuisset Clemens, ut eam infirmitatis nostræ patronum & auxiliatorem vocaret, nosque supremum Dei vultum aliquando per eam visuros putaret. In hoc etiam maximè discrepat ab Unitariis, quòd Pauli & Auctoris *Sapientia* vestigiis inhærens, Filium Dei interpretatur Splendorem divinæ majestatis. Nam splendor non solum tam æternus esse debet, quàm ipsa lux, cujus est splendor; sed etiam paternas omnes proprietates, ut imago absolutissima, in se complecti.

IV. Altera Clementis Epistola, etsi non eodem in pretio, ac prima, apud antiquos fuit, est tamen suâ sponte Sancto Clemente dignissima, eique multis rationibus adjudicatur ab eruditis viris, in primis à doctissimo Editore Epistolarum Pontificum Romanorum. Sic incipit Epistola : *Ἀδελφοί, ἔπος δὲ ἡμῶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς περὶ Θεοῦ.* « Fratres, ita sentire nos » oportet de Jesu Christo tamquam » de Deo. » Et cap. ix. *Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὁ κύριος ὁ σώσας ἡμᾶς, ὃν μὲν τὸ πρῶτον Πνεῦμα, ἐγένετο σὰρξ, καὶ ἔπος ἡμᾶς ἐκάλει, ἔπος καὶ ἡμεῖς ἐν ταύτῃ τῇ σαρκὶ ἀποληψόμεθα τὴν μισθόν.* « Jesus » Christus Dominus, qui nos servavit, » cùm primùm esset Spiritus, caro » factus est, & sic nos vocavit; ita » etiam nos in hac carne mercedem » accipiemus. » Declarat his testimoniis Clemens Christum non verbo tenens, non perfunctoriè Deum esse appellandum, sed firmam de ejus divinitate sententiam esse debere, ac certò tenendum esse eum nostrâ causâ carnem factum esse, cùm Deus (aliud enim non sonat Spiritus in ejusmodi locis apud antiquos) ab æterno fuisset. Sub finem Deum appellat Christum : *Οὐκ οἶδα μὲν τί τὸ ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ.* « Nescimus diem adventûs » Dei. » Pluribus aliis in locis docet Christum esse omnipotentem Deum,

qui vocavit nos, cùm non essemus, & ex nihilo nos esse voluit. *Ἐκάλει γὰρ ἡμᾶς οὐκ ὄντας καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς.* Deum, quem suprà omnia diligendo ejusque mandata servando colere debemus, quique dicit apud Isaïam : *Populus iste labiis me honorat.* Quare non satis est eum vocare Dominum : id enim non salvabit nos : siquidem ait : *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, salvabitur.* *Ἐν τίνι δὲ αὐτὸν ὁμολογεῖται; ἐν τῷ ποιεῖν αὐτὸ λέγει, καὶ μὴ παρακούειν αὐτοῦ τῶν ἐντολῶν, καὶ μὴ μόνον χεῖλεσιν αὐτὸν πρᾶν, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεως. Λέγει δὲ καὶ ἐν τῷ Ἠσαΐα· ὁ λαὸς ἔπος χεῖλεσιν με πρᾶν, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέστιν ἀπ' ἐμοῦ. Μὴ μόνον οὖν αὐτὸν καλῶμεν κύριον· οὐ γὰρ τοῦτο σώσει ἡμᾶς. Λέγει γὰρ· οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, κύριε, κύριε, σωθήσεται.*

V. Ignatium Sociniani non tanti faciunt, quanti Clementem & Polycarpum, & alios Apostolorum discipulos. Audacter enim pronuntiant, aut ab Apostolica traditione eum discessisse, aut ejus Epistolas, si modò ejus sunt, fœdè interpolatas fuisse. Quòd has Epistolas non sine aliqua timiditate homines minimè timidi in suspicionem vocant, argumento est certissimum esse fœtum hujus præstantissimi Apostolorum discipuli. Quòd autem Ignatium spernere non dubitant, eique erroris notam inurere; non vident omnem sibi cavillandi locum præcludi, si semel constet ea Ignatium sensisse, quæ hodie sentimus; ea docuisse quæ docemus; idque non in obscuro aliquo opere, sed in Epistolis ad celeberrimas Asiæ & Occidentis Ecclesias scriptis. Enimverò non solum Ignatii & Ecclesiarum ei parentium, sed etiam Asiæ & Romæ, quæ has Epistolas maximo in pretio habuerunt, fidem & doctrinam huic monumento testatam & consignatam habemus. Quamobrem ex his Epistolis existimare licet, quid tota Ecclesia primo & secundo sæculo tenuerit & crediderit.

Ignatii testimonia de Filii incarna-

Platonism.
part. II. cap.
v. & vj.

tione, quæ longè præclarissima sunt alibi retuli; quamobrem in iis tantùm morabor, quæ ejus divinitatem demonstrant. Quàm solemne autem his temporibus fuerit Christum Deum appellare, ex pluribus locis perspicitur.

Sic inscribitur Epistola ad Ephesios :

» Ignatius, qui & Theophorus, bene-
» dictæ in magnitudine Dei Patris &
» plenitudine, prædestinatæ ante sæ-
» cula, ut esset semper in permanen-
» te gloria, immutabilis, unita & ele-
» cta, in vera passione, per volunta-
» tem Patris & Jesu Christi Dei no-
» stri; Ecclesiæ meritò beatæ, quæ est
» Ephesi in Asia, plurimam in Jesu
» Christo & in immaculata gratia sa-
» lutem. » In Epistola ad Trallianos

num. 7. *Φυλάσσετε οὖν τοῖς ποιούτοις τοῦτο δὲ εἶσαι ὑμῖν μὴ φουσιμένοις, & οὐ-
σιν ἀχωρείτοις Θεῷ Ἰησοῦ Χριστῷ.* » A tali-

» bus igitur vos custodite. Quòd fiet
» si inflati non fueritis, & indivulsi
» manseritis à Deo Jesu Christo. »

Epistola ad Romanos sic inscribitur :

» Ignatius, qui & Theophorus, mise-
» ricordiam consequutæ in magnifi-
» centia altissimi Patris, & Jesu Chri-
» sti Unigeniti ejus Filii, Ecclesiæ di-
» lectæ & illuminatæ per voluntatem
» illius, qui vult omnia, quæ sunt se-
» cundùm caritatem Jesu Christi Dei
» nostri plurimam in Domino
» Jesu Christo Deo nostro, atque im-
» maculatam salutem. » Ibidem n. 3.

Οὐδὲν φαινόμενον ἀγαθόν· ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Πατρὶ ὦν μᾶλλον φαίνεται.

» Nihil bonum, quod videtur. Deus
» quippe noster Jesus Christus in Pa-
» tre existens magis apparet. » Et
num. 6. *Ἐάσατέ με μιμητὴν εἶναι πάδους τῷ Θεῷ μου.* » Sinite me imitatore
» esse passionis Dei mei.

In Epist. ad Smyrnæos n. 1. » Glo-
» rifico Jesum Christum Deum, qui
» tantâ vos sapientiâ donavit. » Ibi-
dem num. 10. » Quòd Philonem &
» Agathopodem & Rheum, qui me
» sequuti sunt in verbo Dei, ut Chri-
» sti Dei ministros exceperitis, benè
» fecistis. » Minus igitur bellè non-
nulli Christum apud Scriptores primi

sæculi Deum appellari non solere opi-
nati sunt, ut Valesius in notis ad Hi-
storiam Abgari apud Euseb. lib. I. Nul-
lum sanè Scriptorem in aliis sæculis
reperias, apud quem hic titulus Chri-
sto libentiùs & majori pietatis sensu
quàm apud Ignatium deferatur. In
quo quidem nihil novi factum ab Igna-
tio testimonia Barnabæ, Hermæ &
Clementis modò allata demonstrant.
Fatendum tamen hanc appellationem
frequentius ab Ignatio, quàm ab aliis
Scriptoribus usurpari; sed minimè
mirum sanctum Martyrem, qui, cùm
hæc scriberet, spe & animo vitam
pro Christo profundeabat, idem fecisse
ac cæteros Martyres, qui Christum,
ut ex eorum Actis patet, Deum suum
appellare non cessabant.

VI. Nullam autem metaphoram
inesse huic appellationi cùm per se
patet, tum ex aliis testimoniis con-
firmatur. *Εἰς οὖν διδασκαλῶν*, inquit
in Epist. ad Ephes. num. 15. *ὁς εἶπεν
& ἐγένετο· ἃ σιγῶν δὲ πεποίηκεν ἄξια τῷ
Πατρὶ ὄντιν.* » Unus igitur Doctor
» qui dixit, & factum est. Sed & quæ
» silens fecit digna Patre sunt. » Et pau-
lò post : » Nihil latet Dominum, »
sed & arcana nostra propè ipsum
» sunt. Omnia itaque faciamus sicut
» ipso in nobis habitante, ut illius
» simus templa, & ipse sit in nobis
» Deus noster, quomodò & est, &
» apparebit ante faciem nostram. »
Christum ergo non verbo tenus Deum
appellat; sed Deum omnipotentem
esse censet, Deum omnia videntem,
omnia scientem, Deum immensum,
& in nobis tamquam in templis habi-
tantem, quem ubique præsentem re-
vereri debemus.

In Epistola ad Magnesianos num. 6.
sic de Filii æternitate loquitur : *Ὁς παρὰ
αἰώνων παρὰ Πατρί ἦν, & ἐν τέλει ἐφάνη.*
Qui ante sæcula apud Patrem erat, &
& in fine apparuit. » Sic unam Patris
& Filii substantiam exprimit num. 7.
*Κύριον ἀνεὺ τῷ Πατρὶ οὐδὲν ἐποίησε
ἡνωμένον ὦν, οὔτε δι' αὐτῶν, οὔτε διὰ
τῶν Ἀποστόλων Εἰς ὅτιν Ἰησοῦς Χρι-
στὸς, οὗ ἀμεινον οὐδὲν ἔστιν. Πάντες οὖν ὡς*

CAPUT III. De SS. Clemente, Ignatio & Polycarpo. 381

εἰς ἓνα ναὸν συντρέχετε Θεῷ, ὡς ἐπὶ ἐν
 δυοιασθήριον, ὡς ἐπὶ ἓνα Ἰησοῦν Χριστόν, ὃν
 ἀφ' ἑνὸς Πατρὸς προελθόντα, & εἰς ἓνα
 ὄντα & χωρισάντα. « Dominus sine Pa-
 » tre nihil fecit ipsi unitus, neque per
 » seipsum, neque per Apostolos. . . .
 » Unus est Jesus Christus, quo nihil
 » melius est. Omnes itaque velut in
 » unum Dei templum concurrite, ve-
 » lut ad unum altare, velut ad unum
 » Jesum Christum, qui ab uno Patre
 » procedit, & in uno existit, eum-
 » que comprehendit. » Legant hæc,
 qui unitatem essentiae numericam, ne
 Patribus quidem Nicænis cognitam
 fingunt : attendant quàm disertè do-
 ceat Ignatius Filium à Patre sic pro-
 gredi, ut in ipso sit Patre; ita pater-
 nam substantiam accipere, ut in ip-
 sum Patrem quodammodò revertatur,
 eumque comprehendat.

Num. 8.

Non omittam celeberrimum ejus-
 dem Epistolæ testimonium : Εἰς Θεός
 ὅστις ὁ φανερώσας ἑαυτὸν διὰ Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃς ὅστις αὐτοῦ Λόγος
 αἰδίδεται οὐκ ἄπο σιγῆς προελθὼν, ὃς κα-
 τὰ πάντα εὐηρέσεν τὸν πέμψαντι αὐτὸν.
 » Unus est Deus, qui se manifestavit
 » per Jesum Christum Filium suum,
 » qui est Verbum ipsius æternum, non
 » à silentio progrediens, quique in
 » omnibus ei, qui ipsum miserat, com-
 » placuit. » Quocumque modo inter-
 preteris hoc testimonium; sive hære-
 ticorum de *Sige* commenta notari ve-
 lis, sive dissimilitudinem divini verbi
 ab humano demonstrari; illud profe-
 ctò negari non potest, Verbi nomine
 æternum ac Patri æqualem Filium de-
 signari.

VII. Mirum in modum placet
 Unitariis Polycarpi ad Philipenses
 Epistola, in qua nihil de Verbo, nihil
 de Filii divinitate & æterna genera-
 tione legi contendunt. Quod quidem
 etiam si eis concedatur, nihil tamen
 ad eorum causæ defensionem pro-
 fit, nisi statuam in brevissima Epistola nul-
 lius dogmatis pertractationem præter-
 mitti debuisse. Deinde verò dum Phi-
 lipenses hortatur, ut diligenter le-
 gant Epistolas Pauli ad eos scriptas,

In quas, inquit, si intueamini, edificari
 poteritis in fide qua data est vobis, non-
 ne eorum animis inculcat, quæ de
 Christo in hac Pauli ad Philipenses
 Epistola præclarissimè dicuntur? Quin-
 etiam ad eos mittit Epistolas Ignatii.
 Epistolas sanè Ignatii, inquit, quæ &
 transmissæ sunt vobis (f. nobis) ab
 eo & alias quantascumque apud nos
 habuimus, transmissimus vobis, se-
 cundum quod mandastis, quæ sunt
 subjæctæ huic Epistolæ; ex quibus
 magnus vobis erit profectus. Con-
 tinent enim fidem, patientiam, &
 omnem ædificationem ad Domi-
 num nostrum pertinentem. » Quid-
 quid ergo Ignatius de Christo Deo
 dixerat, id suum facit in hac Epistola
 Polycarpus.

VIII. Sed ex ipsius Epistolæ testi-
 moniis Polycarpum de Christo jejune
 non sensisse perspicitur. Ubique Chri-
 stum prædicat, ut omnipotentem Dei
 Filium, quem unà cum Patre colere
 & ubique præsentem intueri & me-
 tuere debemus. Sic loquitur num. 2.
 Credentes in eum, qui suscitavit
 Dominum Jesum Christum à mortuis, &
 dedit ei gloriam, ac sedem ad
 dexteram suam, cui subjæcta sunt
 omnia cœlestia & terrestria, cui om-
 nis spiritus servit. » Hic in memoriam
 Philipensium revocat, quod eos Pau-
 lus docuerat Christum, cum in forma
 Dei esset, formam servi assumsisse, &
 factum obedientem usque ad mortem
 crucis, & propterea exaltatum à Pa-
 tre. Et num. 5. « Similiter diaconi
 in conspectu justitiæ ejus inculpati
 esse debent, sicut ministri Dei &
 Christi, non autem hominum. . . . »
 incedentes juxta veritatem Domi-
 ni, qui factus est omnium minister;
 cui si in hoc sæculo placuerimus, re-
 cipiemus & futurum; quemadmo-
 dum pollicitus est nobis, quod resu-
 scitabit nos à mortuis, & quod, si
 dignè ipso converseremur, etiam cum
 eo regnabimus; siquidem credimus. »
 Hic quoque Philipensium animis in-
 culcat illud Pauli, Qui reformabit corpus
 humilitatis nostræ, configuratum corpori

Num. 3.

1. Petr. j. 21.

Philip. iij.
21.

claritatis suæ, secundum operationem, quâ etiam possit subicere sibi omnia. Christo ergo Polycarpus omnipotentiam manifestè attribuit; quem ita Patri æqualem putat, ut ei omnis spiritus serviat, diaconi unâ cum Patre ministrent, omnes placere debeant.

Christum ubique unâ cum Patre præsentem esse declarat his verbis num. 6. « Coram Domini ac Dei oculis sumus, & omnes stare oportet ante tribunal Christi, & pro se rationem reddere. Sic itaque serviamus illi cum timore & omni reverentia, quemadmodum ipse præcepit. » Filium cum Patre conjungit in largiendis gratiæ donis. « Deus autem, inquit num. 12. » & Pater Domini nostri Jesu Christi, » & ipse sempiternus Pontifex Dei Filius Christus Jesus ædificet vos in fide & veritate & in omni mansuetudine.

IX. Notanda etiam eximia illa præcatio, quam Polycarpus jam manibus post tergum revinctis fundebat. Sic loquebatur: Κύριε ὁ Θεός, ὁ παντοκράτωρ, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ & εὐλογητοῦ παιδὸς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατήρ, δι' οὗ τὴν πρεσβυτέραν ἐπίγνωσιν εἰλήφαμεν πρεσβυτέρων αἰνῶ σε, εὐλογῶ σε, δοξάζω σε, σὺ τῷ αἰωνίῳ & ἐπουρανίῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀγαπητοῦ σου παιδὶ, μεθ' οὗ σὺ & Πνεῦμα ἅγιον ἢ δόξα & νύ & εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας. Ἀμήν. « Domine Deus omnipotens, Pater dilecti ac benedicti Filii tui Jesu Christi, per quem tuæ notitiam accepimus de omnibus laudo te, benedico te, glorifico te, cum sempiterno & cœlesti Jesu Christo dilecto Filio tuo; cum quo tibi & Spiritui Sancto gloria & nunc & in futura sæcula. Amen.

Parvi refert quod apud Eusebium, qui Smyrnenesium Epistolæ magnam partem inseruit historiæ suæ, legitur, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, in Sancto Spiritu. Vetus interpres horum Actorum habet cum Sancto Spiritu. Præterea Ecclesia Smyrnenesis Epistolam suam de martyrio Polycarpi concludit eadem doxologiâ. « Valere vos optamus, fratres, ac incedere in evangelico ser-

mone Jesu Christi; cum quo gloria Deo & Patri & Spiritui Sancto. » Μεθ' οὗ δόξα τῷ Θεῷ & Πατρὶ & Πνεύματι ἁγίῳ. Quamobrem non dubium quin hæc legendi ratio præferenda sit Eusebiana. Pro eo, quod habetur in Actis Græcis, σὺ τῷ αἰωνίῳ, &c. Eusebius habet, διὰ τοῦ αἰωνίου ἀρχιερέως, per sempiternum Pontificem. Vetus interpres sic reddit, per æternum Pontificem omnipotentem.

X. Illud etiam observandum nobis est, quomodo Ecclesia Smyrnenesis castiget in eadem Epistola stultum Niceatæ errorem, qui Proconsulem adierat, ne Polycarpi corpus ad sepeliendum traderet; ne, aiebat, relicto crucifixo hunc colere incipiant. Quantum intersit inter eum honorem, qui Filio Dei, & eum, qui ejus servis Martyribus deferrebat, sic exponunt Smyrnenes: Τοῦτον μὲν γὰρ, inquit, υἱὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ θεωροῦμεν. τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητὰς & μιμητὰς τοῦ κυρίου ἀγαπῶμεν ἀξίως ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτης τῆς εἰς τὸ ἴδιον βασιλεία & διδασκαλον. « Illum a liquidem, utpote Filium Dei adoramus; Martyres verò tamquam Domini discipulos & imitatores diligimus, propter illorum erga suum regem ac magistrum eximiam benevolentiam. » Hæc nobis objicit Bullus, ut hodiernæ consuetudini Ecclesiæ contraria; sed prorsus immeritò; quippe cum idem discrimen ac Christiani Smyrnenes inter Christum & Martyres ponamus, ac Christum, ut æternum Dei Filium pro nobis crucifixum adoremus & colamus, Martyres verò ut ejus amicos, ac vitæ suæ pro ipso prodigos diligamus & honoremus. Animadvertere debuerat Bullus, quod paulò post addunt Smyrnenes: « Atque ita nos postea, inquit, ossa illius gemmis pretiosissimis exquisitoria & super aurum probatiora tollentes, ubi decebat deposuimus. Quo etiam loci nobis, ut fieri poterit, congregatis, in exultatione ac gaudio præbebit Dominus natalem Martyrii ejus diem celebrare, tum in memoriam eorum, »

Rom. xiv.
10. & 12.
2. Cor. v.
10.

Act. Mart.
pag. 42.

Act. Mart.
pag. 44.

Secl. 2. pag.
102.

Lib. IV.
cap. 15.

» qui certamina pertulerunt, tum in
» venturorum hominum exercitatio-
» nem & alacritatem. » Hæc si anim-
advertisset, querendum ipsi potius
erat, quod non tanto animi ardore,
quanto primi Christiani, Martyrum
reliquias honoremus, eorumque me-
moriam recolamus.

CAPUT IV.

De Sancto Justino Martyre.

I. De Filii æternitate testimonia.

II. De tribus personis. III. Secun-
dus locus, quem Filio attribuit,
æqualitatem designat. IV. Divina
natura, quæ una est & singularis,
Filio tradita. V. Generatio ex Patris
substantia in duobus Dialogi locis.

I. **P**RÆTER ea, quæ ex Justino
Martyre superioribus libris de-
promta sunt, alia occurrunt benè mul-
ta, quæ æternitatem Filii & cum Pa-
tre æqualitatem, ac substantiæ unita-
tem egregiè demonstrant. Hos ad usus
in primis citare possum, quod apud
Sanctum Martyrem persæpè legitur,
Christum esse lucem illam & Ratio-
nem, cujus omnes homines partici-
pes sunt, cuique acceptum referri de-
bet, quidquid rectè sapienterque fit,
aut cogitatur. In Apol. 11. num. 13.
Christianis Verbum incarnatum ado-
rantibus & colentibus propria tribuit,
quæcumque ab Ethnicis Scriptoribus
præclare dicta fuerant. "Εκαστος γάρ
παις, inquit, ἀπὸ μέρους τοῦ ἀσπαστικοῦ
θεοῦ λόγος τὸ συγγενὲς ὁρῶν, καλῶς ἐφθέγ-
ξατο. "Ὅσα οὖν παρὰ πάντας καλῶς
εἴρηται, ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ὅσι. Τὸν γὰρ
ἀπὸ ἀρχῆς τε & ἀρρήτου Θεοῦ λόγον μετὰ
τῷ Θεῷ ἀσπασνόμενοι & ἀγαπῶμεν. « Ut
» quisque enim disseminatæ rationis
» divinæ partem aliquam sibi cogna-
» tam videbat, præclare loquutus est....
» Quæcumque igitur apud alios om-
» nes præclare dicta, ea nostra sunt
» Christianorum. Natum enim ab in-

genito & non enarrabili Deo Ver-
bum secundum Deum adoramus &
amamus. » Eadem habes num. 8. &
10. ubi pariter hoc discrimen inter
Christianos ponit atque Ethnicorum
præstantissimos quosque, quod isti
particulis tantum ac velut igniculis
divinæ lucis illustrati fuerint: Chri-
stiani verò totum illud Verbum incar-
natum complectantur. Hinc etiam il-
lud in Christianis tamquam in templo
habitare docet. « Quæ autem, in-
quit, in Apol. 1. num. 32. à divino
Spiritu per Prophetam dicta est sto-
la, homines sunt, qui ei credunt in
quibus illud à Deo semen habitat
Verbum, ἐν οἷς οἰκεῖ τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ
ἀσπασμα ὁ λόγος. » Vid. Dialog. n. 53.

Ex his facile est non solum immen-
sitatem Verbi omnes creaturas ratio-
nales illuminantis, sed etiam consub-
stantialitatem colligere. Nam lux illa,
quæ est in Filio, vel potius quæ ipse
Filius est, nihil aliud esse potest, quam
lux Patris communicata & tradita Fi-
lio; nisi fortè velimus Justinum iisdem
in erratis versatum, ac hæreticos illo-
rum temporum, in quibus refellendis
multum operæ insumsit, ut Deum ho-
minibus prorsus ignotum esse, nec per
se cuiquam affulgere, sed omnia per
sequestrem quendam & interpretem
ab ipsius substantia alienum admini-
strare crederet.

Ex eodem principio æternitatem
Verbi Justinus ipse deducit Apol. 1.
n. 46. Occurrens enim iis, quos dictu-
ros providebat Christum ante annos
centum & quinquaginta natum esse,
ac proinde infantes esse, qui ante illud
tempus vixerunt, sic ineptam illam
ratiunculam refellit: Τὸν Χριστὸν ἀσπασ-
τικόον τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐσθλαχθῆμεν, &
ἀσπασνόμενοι Λόγον ὄντα, οὐ πᾶν γένος
ἀνθρώπων μέτεχε. « Christum Primo-
genitum Dei esse ac Rationem il-
lam, cujus omne hominum genus
particeps est, didicimus & suprâ
declaravimus. » Hujus argumenti ea
vis est & sententia, ut Verbum illud
divinum necessariò existat, nec ei sine
stultitia initium aliquod assignari possit.

Repetit enim ejus æternitatem ex ipsius natura, cui si repugnat, ut ab annis centum & quinquaginta existere cœperit; quodcumque assignaveris initium, eadem repugnantia consequetur.

Multa alia occurrunt apud Justinum de Christi æternitate dicta præclarissimè. Æternam Christi naturam sic exprimit in Dialog. num. 113. Ἀνθρώπου ἡ γυνή θῆναι διὰ τῆς παρθένου Μαρίας ἦλθε, & ἔστιν αἰεὶ. « Venit ut homo » fieret ex Virgine Maria, ac semper » est. » Eandem æternitatem ac essentiam necessario existentem Christo tribuit, cum eum Moyse dixisse contendit, ut modò videbimus, *Ego sum qui sum*. In eodem Dialogo num. 45. Christum ante luciferum & lunam fuisse docet. Non modò admirabile, sed etiam stultum videtur Tryphoni *ante secula Deum fuisse hunc Christum*, num. 48. Sed non idcirco Justinus de sua in hoc dogmate confirmando constantia remittit. Christum vocat, *Deum ante mundum existentem*, πρὸ ποιήσεως κόσμου ὄντα Θεόν num. 56. Unà cum Patre ante omnes res creatas existisse docet num. 62. πρὸ πάντων ποιημάτων συνῆν τῷ πατρὶ; idemque repetit num. 129.

Non omittenda quæ in Apol. 11. leguntur num. 6. ubi Justinus universorum parenti nullum nomen esse docet, quia quocumque nomine appellatur, antiquiorem habeat eum, qui nomen imposuerit: hæc autem, *Deus, Pater, Creator, Dominus*, non nomina esse, sed ex beneficiis & operibus appellationes. Tum sic de Filio: Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ ὁ μόνος λεγόμενος κυρίου υἱός, ὁ λόγος πρὸ πάντων ποιημάτων, καὶ συνῶν, καὶ ἡγεμόνιος ὅτι τὴν ἀρχὴν δι' αὐτὸς πάντα ἐκτίσεν καὶ ἐκόσμησεν, Χριστὸς μὲν καὶ τὸ κρείσσειν, καὶ κοσμήσαι δι' αὐτὸς πάντα τὰ Θεὸν λέγεται ὄνομα καὶ αὐτὸ περιέχον ἀγνωστον σημασίαν. ὃν τρόπον καὶ τὸ Θεὸς προσαγόρευμα οὐκ ὄνομα ἔστιν ἀλλὰ πράγματος δοσεξηγήτως ἐμφυτος τῇ φύσει τῷ ἀνθρώπων δόξα. » Ejus autem Filius, qui solus propriè Filius dicitur, Verbum » antequàm mundus crearetur, quod

& unà cum eo aderat, & genitum » est, cum per illud initio omnia condidit & ornavit, Christus vocatur, » eò quòd unctus sit, & per eum Deus » omnia ornaverit; quo quidem & ipso » nomine res significatur indeprehen- » sa, quemadmodum & Dei appella- » tio non est nomen, sed rei non enarrabilis insita naturæ hominum notio. » Non solum in hoc loco, sed etiam in Apol. 1. num. 10. & Cohort. num. 21. hanc propriam Dei notam esse docet, ut nomine careat. Quod cum idem de Christo statuatur, necessario sequitur neminem Christo antiquiorem esse, qui ei nomen imponere potuerit; nullum ei propriè esse nomen, sed quidquid de illo dicitur, id ex ejus beneficiis & operibus duci, vel rei non enarrabilis insitam esse hominum naturæ notionem.

II. Sanctam Trinitatem sic prædicat Ethnicis Apol. 1. num. 6. Καὶ ὁμολογῶμεν τῷ τοιούτων νομιζομένων Θεῶν ἁ θεοὶ εἶναι, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀληθείας, καὶ Πατρὸς δικαιοσύνης, καὶ σωφροσύνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἀνεπιμίκτης τε κακίας Θεὸς. ἀλλ' ἐκείνους τε, καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ υἱὸν ἐλθόντα, καὶ διδάξαντα ἡμᾶς ταῦτα, καὶ τὸ ἄλλων ἐπομύων καὶ ἐξομολογούντων ἀγαθῶν ἀγγέλων στρατόν, Πνεῦμα τε θεωρητικὸν σεβόμενα καὶ προσκυνῶμεν λόγῳ καὶ ἀληθείᾳ πρῶντες. » Ac nos quidem impios esse in tales Deos profiteamur; » sed non in verissimum illum, ac justitiæ & temperantiæ, aliarumque » virtutum parentem, nec ullâ vitiositate permixtum Deum. Sed illum, » & qui ab eo venit, ac ista nos docuit, Filium, & cæterorum, qui eum » affectantur, eique assimilantur, Angelorum exercitum, & Spiritum propheticum colimus & adoramus, ratione & veritate venerantes. »

Quæ de Angelis strictim à Justino dicuntur, ea Protestantes ita reddi, ut reddidi, ferunt periniquè. Sed nihil tanti est, ut veritati non obsequamur; nec in spem eorum gratiæ Justinii sententiam invertemus, quæ satis multis defensa in Præfatione operum Justinii præfixa. Nunc satis est admonere

nere nec Angelos in hoc testimonio ut personas divinas, sed ut servos & pedissequos Filii numerari; nec eundem illis honorem ac personis divinis haberi; nisi fortè velimus non minus magnificè Ignatium de Apostolis, quàm de ipso Christo sensisse, cum diceret in Epist. ad Trallianos num. 12.

» Decet enim singulos vestrum & præcipuè Presbyteros refocillare Episcopum, εἰς μὴν Πατρὸς, Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, in honorem Patris, Jesu Christi & Apostolorum.

Non hoc solum in loco, sed in multis etiam aliis tres personæ Sanctissimæ Trinitatis recensentur. Eiusdem Apol. num. 13. hæc leguntur. Ἰησοῦν Χριστὸν τὸ σωτηριότατον ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου . . . υἱὸν αὐτῆς τῆς ὀντως Θεοῦ μαρτυρούμενος, καὶ ἐν δευτέρᾳ χώρᾳ ἔχοντες, Πνεῦμα τε τροφικὸν ἐν τρίτῃ τάξει, ὃν μετὰ Λόγου τιμῶμεν, ἀποδείξομεν. « Jesum

» Christum crucifixum sub Pontio Pilato . . . quem veri ipsius Dei Filium esse edocti secundo loco habemus, & tertio ordine Spiritum propheticum, non sine ratione à nobis coli demonstrabimus. » Eandem

Trinitatem commemorat, cum Baptismum in nomine parentis omnium & Domini Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi, & Spiritus Sancti conferri dicit; cum univerforum parenti per Filium ejus & Spiritum Sanctum laudem dici & gratias in Ecclesia referri; cum

Platonis de Verbo Dei doctrinam ex Mosis fontibus derivatam dicit, ac de Platone sic loquitur: Δευτέραν μὲν γὰρ χώραν τὰς παρὰ Θεοῦ Λόγῳ, ὃν κεχάριται ἐν τῇ πάντῃ ἔφῃ, διδῶσι· τὴν δὲ τρίτην τὰς λεχθέντων ἐπιφέρει τὰς ὕδατι Πνεύματι, εἰπόν· τὰ δὲ τεῖτα περὶ τὸ τρίτον.

» Alterum enim locum Dei Verbo, quod in universo decussatum dixit: tertium ei, qui super aquam ferri dictus est, Spiritui tribuit, inquit: » Tertia circa tertium.

Quinetiam dæmonum operatione contigisse putat, ut Ethnici simulacrum illius, quæ Core, sive puella, dicitur, ad fontes aquarum statuerent, eamque filiam Jovis dicerent, ad imitationem il-

lius Dei Spiritus, qui super aquas ferri dictus est. Ad eosdem dæmones refert, quod Ethnici Minervam Jovis filiam dixerunt, non ex concubitu; quia videlicet cognoverant Deum, cum secum cogitasset, mundum per Verbum fecisse; ex quo Minervam veluti primam ejus notionem appellarunt.

Parvi refert quàm rectè Justinus Platonis & Poëtarum sententiam interpretetur; minimè mirum si his argumentis libenter utitur, quæ ad premeandos adversarios, & notam impiæ novitatis à Christianis arcendam valebant. Sed cum Filium Minervæ ex Jove sine concubitu genitâ, Spiritum Sanctum aliâ Jovis filiâ designari putat; Filium verè ex substantia Patris genitum, ac ejusdem esse naturæ ac Patrem; Spiritum Sanctum verè ex substantia Dei procedere, & ejusdem esse naturæ ac Patrem & Filium declarat.

III. Quòd autem secundum locum Filio, tertium Spiritui Sancto assignat; non dissociat naturam, sed originis ordinem servat. Semel enim posito Filium ex Patris substantia genitum, ac Spiritum Sanctum ejusdem esse substantiæ ac Patrem & Filium, ut ex his Justini testimoniis necessario sequitur; secundus ille & tertius locus ad enumerationem personarum necessarius est, sed ad diversitatem naturæ pertrahi non potest. Eodem sensu Filium in pluribus Dialogi locis appellat ἑτερον Θεόν, alium Deum, non quòd plures deos, ut Ethnici, aut duo principia, ut Gnostici, admitteret: hæc enim suspicio in eum non cadit; sed quia, ut ipse in testimoniis modò referendis declarat, Filius est velut ignis ex alio igne accensus, ita ut tamen à Patre separari non possit.

Habet ergo alter ille locus summam in eadem natura æqualitatem; idque confirmat Justinus, qui verbis suprâ citatis ex num. 13. hæc adjungit: Ἐνταῦθα γὰρ μανίαν ἡμῶν καταφαίνονταί, δευτέραν χώραν, μὴ τὸ ἀτρεπτον, καὶ αἰεὶ ὄντα Θεόν καὶ ῥηνέτορα τῶν πάντων, ἀνθρώπων σωτηριότατον διδόναι ἡμᾶς λέγον.

Num. 61.

Num. 65.

Num. 60.

Num. 64.

τες, ἀγνοῦντες τὸ ἐν τούτῳ μυστήριον. « Hic enim insaniæ nos accusant, locum alterum, post immutabilem & semper existentem & omnium parentem Deum, homini crucifixo à nobis deferri dicentes: in quo quidem huius rei mysterium ignorant. » Quodnam erat illud mysterium, quod à Christianis prædicatum, Ethnicis stultum & incredibile videbatur? An præstantissimam creaturam pro hominum salute hominem fieri & mortem oppetere voluisse? At id præterquàm quòd à Christianis non dicebatur, nec magnum mysterium erat, nec stultum Ethnicis videri poterat. Quamobrem inde nata illa insaniæ nota, quòd Christiani Filium Dei, verè ex Patre genitum ut ignem ex igne, verè adorandum cum Patre, verumque Deum, hominem factum esse dicerent. At si ei alterum locum ut vero Filio ac vero Deo deferebant; certè alter ille locus non eum cum rebus creatis comparat, sed ipsi Patri, ut regni & naturæ divinæ consortem adæquat.

Non desunt exempla, in quibus secundus locus dignitatem significat in ipsius rei summa æqualem, in quibusdam tantum adjunctis minorem. Sic urbs C. P. postquam ab Imperatoribus majorem in modum aucta & ornata est, veteri quidem Romæ primas concedebat, eò quòd sedes imperii ante C. P. fuisset; sed tamen ita secundis erat contenta, ut se veteri Romæ adæquaret, & cum ea cæterarum urbium imperium partiretur. Id præclare explicat Themistius, qui, cum primas veteri Romæ, secundas C. P. deferat pluribus in locis, in primis Or. 3. pag. 42. imperium tamen cum utraque communicat. Nam veterem Romam, quam Metropolim appellat, cæteris quidem civitatibus imperare, sed unà cum Constantinopolitana imperare dicit. Ἡ γὰρ μὲν ἄλλων πόλεων βασιλεύει, τῇ δὲ ὑμητέρα συμβασιλεύει, Or. 23. pag. 290. Atque ex his explicari posse arbitror difficilem Ælii Spartiani locum in Hadriani Cæsaris vita. « Serviano, inquit, sororis viro, cui tan-

tum detulit, ut ei venienti de cubiculo semper occurreret, tertium Consulatam, nec secum tamen, cum bis ille ante Hadrianum fuisset, ne esset secundæ sententiæ, non petenti ac sine precatatione concessit. » Casauboni labor in his vocibus explicandis, ne esset secundæ sententiæ, visus est inutilis Salmasio, qui eas recidendas pronuntiat. Sed tamen præclarum exhibent sensum. Vel enim secunda illa sententiæ æqualitatem quamdam in sententiâ dicenda significat; vel cum hi Scriptores Historiæ Augustæ Hellenismis scateant, ut Casaubonus & Salmasius observarunt, & Græcorum Scriptorum, quos compilant, ingenium in multis retineant; non improbabilis est conjectura, Spartianum, eodem sensu usurpasse sententiâ, quo apud Græcos ἀξίωμα usurpatur, quod dignitatem & sententiâ designat; & cum in Græco aliquo Scriptore de Serviano dictum legisset, μὴ εἶναι δευτέρου ἀξίωμα, reddidisse, ne esset secundæ sententiæ, pro eo quod reddere debuerat, ne esset secundæ dignitatis. Quamobrem huius loci hunc sensum esse crediderim: Hadrianus Serviano tertium Consulatam detulit, non tamen secum, ne hæc Consulatus cum Imperatore societas cæteris ejus ornamentis addita secundum ei locum tribuere, & alterum quodammodo Imperatorem efficere videretur.

IV. Unam esse in Patre & Filio substantiam ex certissimis Justiniani principis & verbis conceptissimis concluditur. Docet in *Cohort.* num. 21. Platonem, cum audisset in Ægypto Deum olim dixisse Mosi, Ἐγώ εἰμι ὁ ὢν, *Ego sum qui sum*; idem de Deo scripsisse, ejusque naturam definiisse τὸ ὢν αἰεὶ, *id quod est semper*. « Nonne, inquit Justinus, iis qui possunt intelligere, hoc unum idemque esse videbitur, ac solo articulo diversum? » Ὁ μὲν γὰρ Μωϋσῆς ὁ ὢν ἔφη· ὁ δὲ Πλάτων, τὸ ὢν ἐκάτερον δὲ τῶν εἰρημύων τῶν αἰεὶ ὄντι Θεῶν θεωρήσειν φαίνεται. « Moses enim dixit, *existens ille*: Plato autem, *existens illud*: quod utrumque sem-

» per exsistenti Deo congruere per-
 » spicitur. » Cum ergo unica & sin-
 gularis Dei natura verbis è rubo pro-
 nuntiatis audita sit; cumque tot locis
 doceat Justinus Christum apparuisse
 Moyfi, & hæc verba pronuntiasse; an
 dubium esse potest, quin unicam il-
 lam & singularem naturam Filio in-
 esse, eique à Patre traditam Justinus
 crediderit? Id confirmat in Apol. i.
 num. 63. ubi sic loquitur. Τὸ δὲ εἰρη-
 μόνον τῷ Μωσέϊ, ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὁ Θεὸς
 Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς
 Ἰακώβ, καὶ ὁ Θεὸς τῷ πατέρι σου, ση-
 μαντικὸν τῷ καὶ ἀποθανόντας μύειν, καὶ εἶ-
 ναι αὐτὴ τῷ Χριστῷ ἀνθρώπους. Καὶ γὰρ περὶ
 τοῦ τῷ πάντων ἀνθρώπων ἐκείνοι περὶ Θεοῦ
 ζήτησιν ἡ ἀπολήθησαν. « Quòd autem Mo-
 » si dictum est ex rubo, *Ego sum qui*
 » *sum*, Deus Abraham, & Deus Isaac,
 » & Deus Jacob, & Deus patrum tuo-
 » rum, significat mortuos illos mane-
 » re, & ipsius Christi homines esse.
 » Hi enim omnium hominum primi
 » in Dei investigatione versati sunt. »
 Lucem affundit hoc testimonium toti
 Justini doctrinæ, nec quidquam loci
 relinquit iniquis suspicionibus. Neque
 enim ambiguum esse potest, quid Fi-
 lii & Verbi nomine intellexerit, an
 Christum æternum & unum cum Pa-
 tre Deum crediderit; cum tam diser-
 tè illi attribuat singularem illam veri
 Dei naturam, cujus cognoscendæ stu-
 diosi fuere Philosophi, quamque Abra-
 ham, Isaac & Jacob longè ante Philo-
 sophos investigarunt.

Eandem naturæ in Patre & Filio
 singularitatem demonstrant alia testi-
 monia, in quibus Verbum *solus propriè*
Filius dicitur Apol. ii. num. 6. *Uni-*
genitus Patri universorum, propriè Ver-
bum & virtus ex eo genitus, Dialog.
 num. 105. *Deus è quòd Filius primo-*
genitus sit omnium creaturarum, num.
 125. *Deus solius ingeniiti & non enar-*
rabilis Dei Filius, num. 126.

V. Eandem doctrinam disertis
 verbis expressam habemus in Dialo-
 go cum Tryphone, ubi contra Judæos
 pugnans alium esse, præter universorum
 Patrem, qui & Deus sit & numero

seu personâ à Patre distinctus, multa
 profert Scripturæ testimonia, in his
 illud Proverbiorum, *Dominus condidit*
me initium viarum suarum. Sic autem
 loquitur: « Aliud vobis, amici, testi-
 monium ex Scripturis dabo, ex quo
 patebit Deum ante res omnes crea-
 tas genuisse principium ex seipso (ὃς
 ἑαυτῷ) virtutem quamdam rationa-
 lem, quæ quidem & gloria Domini
 à Spiritu Sancto vocatur, nonnum-
 quam autem Filius, aliquando Sa-
 pientia, quandoque Angelus, inter-
 dum Dominus & Verbum; seque
 ipse aliquando Archiducem vocat,
 Josuæ Navæ Filio in hominis forma
 apparens. Has enim omnes habet
 appellationes, eò quòd Patris vo-
 luntati ministret, ac voluntate de
 Patre genitus sit. » Tum Justinus hanc
 generationem explicat duobus exem-
 plis: Ὅποιον καὶ ἐφ' ἡμῶν γινόμενον ὁρῶ-
 μιν· λόγον γὰρ τινα προβάλλοντες λόγον
 γινώσκον, καὶ καὶ ἀποτομὴν ὡς ἐλαττωθῆ-
 ναι τὸ ἐν ἡμῖν λόγον προβαλλόμενοι· καὶ
 ὅποιον ἐπὶ πυρὸς ὁρῶμεν ἄλλο γινόμενον ἐκ
 ἐλαττωμένου ἐκείνου ὃς οὐ ἡ ἀναψις γέγο-
 νεν, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ μένοντος, καὶ τὸ ὃς αὐ-
 τοῦ ἀναφθῆναι, καὶ αὐτὸ ὃν φαίνεται, οὐκ
 ἐλαττώσαν ἐκεῖνο, ὃς οὐ ἀνήθη. « Qua-
 le est quod in nobis fieri videmus;
 aliquem enim sermonem proferen-
 tes, sermonem gignimus; neque id
 cum abscissione, ita ut sermo ille
 qui in nobis est, dum eum proferi-
 mus, imminuatur. Quale est etiam
 quod videmus ex igne alium ignem
 nasci, non imminuto illo, ex quo iste
 accensus est, sed eodem manente;
 & qui ex eo accensus est, exstat ipse
 & apparet; nec eum imminuit ex
 quo accensus est.

Sub finem Dialogi Justinus in gra-
 tiam eorum, qui pridie non adfuerant,
 breviter cogit, quæ prius dixerat, at-
 que hunc quoque locum sic repetit:
 Καὶ ὅτι δύναμις αὐτῇ, ἥν καὶ Θεὸν καλεῖ
 ὁ προφητικὸς λόγος, διὰ πολλῶν ὡσαύ-
 τως ἀποδείκνυται, ὅτι ἄγγελον, οὐχ ὡς τὸ τοῦ
 ἡλίου φῶς ὀνόματι μόνον ἀριθμεῖται, ἀλλὰ
 καὶ ἀριθμῶ ἐπεὶ ὅτι ἐστὶν, καὶ ἐν τοῖς προει-
 ρημένοις διὰ βραχέων τὸν λόγον ἐξήτασα,

εἶπον τὴν δύναμιν ταύτην γεγενῆσθαι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, δυνάμει καὶ βελῇ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐ κατ' ἀποτομίαν ὡς ἀπομεριζομένης τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὅποια τὰ ἄλλα πάντα μεριζόμενα & τεμνόμενα, οὐ τὰ αὐτά ἐστιν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν Τμηθῆναι καὶ παραδείγματος χάριν παρελήφειν τὰ ὡς ἀπὸ πνεύς ἀναπόμυρα πνεῦς ἑτέρας ὁμοῦ, οὐδὲν ἐλαττουμένον ἐκείνης, ὅς οὐ ἀναφθῆναι πολλὰ δύνανται, ἀλλὰ ταύτῃ μόνοντος. « Et
 » Virtutem illam, quam & Deum ser-
 » mo propheticus vocat, ut pluribus
 » probatum est, & Angelum, non ut
 » solis lumen solo nomine numerari,
 » sed numero aliud quid esse, paucis
 » suprà demonstravi; cùm hanc Vir-
 » tutem dicerem ex Patre genitam
 » virtute & voluntate ipsius, non ve-
 » rò per abscissionem, quasi Patris
 » substantia divideretur, quemadmo-
 » dùm cætera omnia, quæ dividun-
 » tur & scinduntur, non eadem sunt
 » ac antequàm scinderentur. Ac sumsi
 » exempli causâ ignes, quos ex alio
 » igne accendi videmus, non immi-
 » nuto illo, ex quo multi accendi pos-
 » sunt, sed eodem manente.

Negari non potest unam Patris & Filii substantiam à Justino doceri. Progressus ille Filii ex Patre citra ullam abscissionem aut imminutionem paternæ substantiæ, exempla humani verbi, & ignis ex alio igne accensi, nihil dubii & ambigui relinquunt. Nec meritò objicit Clericus (Biblioth. tom. X.) ignem ex alio igne accensum separatim exsistere. Huic enim difficultati occurrit Justinus, dum Verbum monet à Patre separari non posse. Atque hæc quidem ad æternam generationem referuntur à Bullo, & ab ipso Petavio, qui nihil significantius ne Synodo quidem Nicænæ dictum existimat. Sed tamen dissimulare non possum Justinum his in locis & de æterna Filii generatione agere, & de temporaria illa, quam multi alii Scriptores Filio ad mundi creationem prodeunti tribuerunt.

Utramque illam generationem exponit S. Martyr in loco Apologiæ I. I. suprà citato. Ὁ Λόγος, inquit, πρὸ τοῦ

ποιημάτων, & συνὼν, & ἡνωμένων ὅτε τὴν ἀρχὴν δι' αὐτοῦ πάντα ἐκτίσσε & ἐκόσμησε. « Verbum antequàm mundus « crearetur, quod unà cum eo aderat, « & genitum est, cùm per illud omnia « condidit & ornavit. » Hic æterna simul & temporaria generatio exponuntur: Verbum unà exstitit cum Patre, antequàm Deus omnia Verbo crearet. Genitum fuit, cùm Pater per illud omnia creavit. Cur duo Dialogi testimonia in eandem sententiam interpreter, his ducor rationibus. 1°. Quòd spectat ad temporariam generationem; exemplum ex verbo humano petitur, *Verbum enim aliquod proferentes, verbum gignimus*, indicio est Justinum de temporaria Dei loquutione agere, cùm videlicet Verbum ad mundi creationem pronuntiavit. 2°. Postquàm Justinus Salomonis verba retulit, *Dominus condidit me initium viarum suarum*, &c. his statim subjungit illud Genesis, *Faciamus hominem*, quod eodem sensu, αὐτὸς τὰς νοήματα, dictum existimat. 3°. Filium non simpliciter genitum dicit, sed genitum principium ante omnia opera, *Principium*, inquit, *ante omnia opera hæc ipsa progenies à Deo genita est*. 4°. Tatianus Verbi progressum ad mundi creationem exponens, eadem adhibet exempla humani verbi & ignis, eandem cautionem, ne quis abscissionem, aut imminutionem ullam suspicetur: Filium ex Patris voluntate prodiisse similiter declarat. Verisimile non fit Tatianum, dum Justinum imitatur, ab ejus aberrasse sententia; aut aliud magistro, aliud discipulo propositum fuisse in verbis & argumentis simillimis.

Jam verò cum hac temporaria generatione æternam quoque à Justino adstrui facilè ostenditur. 1°. Propositum illi est eos refellere, qui Verbum negabant ante exstitisse, quàm prodiret ex Patre. Verbum enim & Angelos res inanimas esse statuebant: Verbum non magis à Patre distingui volebant, quàm lucem à sole, & quemadmodum *cùm sol occiderit, lux simul occidit*: sic *cùm vult Pater*, aiebant,

Num. 285.

Num. 128.

facit ut virtus ejus profiliat : rursus cum vult, illam ad seipsum reflectit. Eodem modo Angelos ab eo fieri docebant. Perabsurdè ergo Justinus æternitatem Verbi negasse, & id quod data opera refellit, sensisse diceretur.

2°. Non solùm Patris immutabilitatem in tuto collocat Justinus, sed etiam Verbi. Patris quidem substantiam negat divisam aut scissam fuisse : at lucem ex alia luce accensam in exemplum adhibet, ut Filium probet prodiisse ex Patre, non ut sonum aut rem inanimam, sed ut personam à Patre distinctam, eique æqualem, & omnibus paternis ideis & attributis donatam.

3°. Postquam retulit Salomonis testimonium, in quo Sapientia conditam se dicit initium viarum Domini, & Deo in mundi creatione adfuisse, hæc statim addit : Καὶ τὸ αὐτὸ, ὡ φίλοι, εἶπε καὶ διὰ Μωσέως ὁ τῷ Θεῷ Λόγος μνηύων ἡμῖν ὃν ἐδήλωσε (Leg. ἐδήλωσα) ἢ Θεὸν λέγειν τούτῳ, αὐτῷ τῷ νοήματι, ἐπὶ τῆς ποιήσεως ἀνθρώπου, λέγων ταῦτα· ποιήσω μὲν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ κατ' ὁμοίωσιν. « Hoc » ipsum, amici, per Mosem quoque » divinus Sermo prædicavit, indicans » nobis ad eum, quem demonstravi, » hæc à Deo in eandem prorsus sententiam dici in hominis creatione : » *Faciamus hominem ad imaginem nostram & ad similitudinem.* » Idem igitur valet apud Justinum generatio illa, de qua loquitur Salomon, ac loquutio, de qua Moyses; & ex utriusque testimonio demonstrat, quod ei unice propositum erat, Deum cum Filio colloqui, ut cum persona distincta; Verbum à Patre, ut personam distinctam generari.

4°. Ut in Apolog. 11. ita hîc quoque utraque generatio nominatim designatur. Ait enim ibidem : *Sed hanc ipsam verè à Patre editam progeniem, ante omnia opera cum Patre fuisse, & Patrem cum ea colloquutum, quemadmodum Scriptura per Salomonem declaravit, principium ante omnia opera hanc ipsam progeniem à Deo genitam fuisse, quæ à Salomone dicitur Sapientia.* Duo hîc à

Justino distinctè ponuntur, 1°. Filium ante omnes res creatas cum Patre fuisse; 2°. Cum eo Patrem colloquutum, seu, quod idem sonare existimat, eum à Patre generatum fuisse. Exsistebat igitur Filius ante hanc generationem, sive Dei loquutionem.

CAPUT V.

De insigni loco Sancti Justini, in quo Remonstrantes magnum sibi præsidium esse positum opinati sunt.

I. *Accurata hujus loci interpretatio.*

II. *Verborum Justini vera sententia stabilitur.* III. *Objecta ab Episcopo exponuntur.* IV. *Non satis esse duxit Justinus Jesum esse Christum confiteri.* V. *Cur proponit exemplum Ebionitarum, eosque ait non negare Jesum esse Christum.*

VI. *Quo sensu eos ex genere Christianorum esse dixit.*

VI. *Quo sensu eos ex genere Christianorum esse dixit.*

I. **N**ONNULLA ex Justino aut impudenter ad erroris patrociniū, aut minùs consideratè ad Sancti Martyris injuriam depromta sunt; sed cæteris aliò servatis, immorabor potissimùm in insigni Dialogi loco, quem parùm bellè ab interpretibus redditum Sociniani & Remonstrantes ad usus suos adjunxerunt. Is legitur num. 48. ubi, cum Trypho rogaret ut Christi divinitas demonstraretur, atque hoc mysterium sibi non solùm admirabile, sed etiam stultum videri diceret; Justinus futuræ disputationi quamdam veluti præfationem adhibet, ac Tryphonem admonet ne, etiamsi minùs ei satisfaciat futura de Christi divinitate disputatio, idcirco quod hætenus demonstratum fuerat, eum esse Christum, id infectum prorsus esse & irritum existimet. Οἷδ' ὅπ π παράδοξ' ὁ λόγος δοκεῖ εἶναι, καὶ μάλιστα τοῖς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, οἱ πνεύς τὰ

τῷ Θεῷ ἔτε νοῆσαι, ἔτε ποιῆσαι ποτὲ βε-
 βάλῃω, ἀλλὰ τὰ τῷ διδασκάλων ὑμῶν,
 ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς βοᾷ. Ἦδη μὲντοι, ὧ
 Τρύφων, εἶπον, ἐκ ἀπόλλυται τὸ τοῖτον
 εἶναι Χριστὸν τῷ Θεῷ, εἰὰν ἀποδείξαι μὴ
 δύναμαι ὅτι καὶ περιπῆρχεν υἱὸς τῷ ποιη-
 τῷ τῷ ὅλων Θεὸς ὧν, ἔ γεγνήται ἀν-
 θρωπῶ διὰ παρθένα. ἀλλ' ἐν πάντῃ
 ἀποδεικνυμὲν ὅτι ἔτος ἔστιν ὁ Χριστὸς ὁ τῷ
 Θεῷ, ὅστις ἔτος ἔσαι, εἰὰν δὲ μὴ ἀποδει-
 κνύω ὅτι περιπῆρχε ἔ γνησθῆναι ἀνθρο-
 πῶ ὁμοιοπαθῆς ἡμῖν σάρκα ἔχων καὶ τῷ
 τῷ Πατρὶ βεβλήν ὑπέμεινεν, ἐν τούτῳ
 πεπλανῆσθαι μὲ μόνον λέγειν διχαίον, ἀλλὰ
 μὴ ἀρνεῖσθαι ὅτι ἔτος ἔστιν ὁ Χριστὸς, εἰὰν
 φαίνεται ἀνθρώπος ἔξ ἀνθρώπων γνησθῆναι,
 ἔ ἐκλογῇ γνόμενος εἰς τὸ Χριστὸν εἶναι ἀπο-
 δεικνύεται. Καὶ γὰρ εἰσὶ τινες, ὧ φίλοι, ἔλε-
 γον, ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου γήους ὁμολογοῦν-
 τες αὐτὸν Χριστὸν εἶναι, ἀνθρώπον δὲ ἔξ
 ἀνθρώπων γνόμενον ἀποφαινόμενοι οἷς ἐ
 συνήδεμαι, ἐδ' ἂν πλείοι ταῦτα μοι δο-
 ξάσαντες εἴποιεν ἐπεὶ οὐκ ἀνθρωπείοις
 διδάγμασι κεκλεύσμεθα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ
 Χριστοῦ πείθεσθαι, ἀλλὰ τοῖς διὰ τῷ μα-
 κρείων προφητῶν κηρυχθεῖσι, ἔ δι' αὐτοῦ
 διδασθεῖσι. « Scio hanc doctrinam ab
 » opinione abhorrentem videri, præ-
 » fertim vestri generis hominibus, qui
 » quæ dei sunt nec intelligere um-
 » quam, nec facere voluistis, sed quæ
 » magistrorum vestrorum, quemad-
 » modum ipse Deus clamat. Sed ta-
 » men, Trypho, nequaquam irritum
 » & infectum erit quod demonstravi,
 » hunc esse Christum Dei, etiamsi
 » demonstrare non possim illum præ-
 » exstitisse Filium Creatoris univer-
 » sum, Deum existentem, & homi-
 » nem ex Virgine genitum esse. Sed
 » cum omnino demonstratum sit hunc
 » esse Christum Dei, qualiscumque ille
 » sit; si minùs demonstravero præex-
 » stitisse, & hominem perpeffionibus
 » obnoxium & carnem habentem na-
 » sci, secundum Patris voluntatem su-
 » stinuisse; in hoc tantum æquum fue-
 » rit me errasse dicere, nequaquam
 » autem negare eum Christum esse,
 » etiamsi homo ex hominibus genitus
 » videatur, nec quidquam ampliùs
 » demonstretur, nisi eum electione

consequutum esse, ut Christus esset. «
 Sunt enim quidam, amici, aiebam, «
 ex genere nostro, qui eum Chri- «
 stum esse confitentur, quamvis ho- «
 minem ex hominibus genitum pro- «
 nuntient: quibus ego non assentior, «
 nec assentirer, etiamsi maxima pars, «
 quæ mecum consentit, idem dice- «
 ret. Neque enim humanis doctrinis «
 jussi sumus ab ipso Christo credere, «
 sed iis, quæ à beatis prophetis præ- «
 dicata & ab ipso tradita. «

Pro eo quod reddidi, *Quibus ego non assentior, nec assentirer, etiamsi maxima pars, quæ mecum consentit, idem diceret*; positum erat in Langi interpretatione, *Quibus ego non assentior; neque id sanè multi, qui in eadem mecum sententia sunt, dixerint*. Quæ interpretationi ratio magnificam Justinii sententiam enervabat, eorumque favebat argutiis, qui ex hoc loco concludunt veniam olim concessam fuisse Christi divinitatem negantibus, quippe cum Justinus pacem cum eis & communionem fovere videatur, nec quidquam in eos asperè & vehementer dicat, sed tantum se non eis assentiri. *Remonstrantes*, qui satis esse ad æternam salutem volunt, ut Jesus credatur esse Christus, sive Messias, hoc in primis Justinii testimonio in sua adversus quatuor Professores Leydenfes Apologia usi sunt. Sed cum hanc Apologiam Professores profligassent in libro, cui titulus, *Specimen calumniarum, atque heterodoxarum opinionum ex Remonstrantium Apologia excerptarum*; Episcopus in responsione ad hunc libellum multis ratiunculis Justinii locum pervertere conatus est. Eadem Justinii auctoritate sese tutantur Stephanus Curcellæus in *Quaternione Dissert.* I. num. 66. & Auctor *Platonismi Retefti*, part. II. cap. iv.

II. Sed hoc testimonio hæresis Sociniana & Remonstrantium commenta ex imò convelluntur. 1°. Discimus enim ex his verbis Justinii non Catholicam solum Ecclesiam, sed etiam sectas ab illa dissidentes, exceptâ Ebionitarum pusillâ sectâ, de Christi divini-

rate, cum Justinus hæc differeret, id est, circa annum 155. consensisse. Pauci illi divinitatis Christi obtrectatores alii intelligi non possunt, quam Ebionitæ. Nulli alii historiæ monumentis perhibentur hoc piaculum admisisse; ac exstitisse inter Catholicos qui Christi divinitatem negarent, nullo prorsus monumento proditum est. Imò extra Ecclesiam soli Ebionitæ, qui pauci & numerabiles erant, Christi divinitatem oppugnarunt. Parvi refert, quod eos Justinus ex genere Christianorum esse dicit: *Sunt quidam ex genere nostro.* Idem enim dicit de certissimis hæreticis num. 82. *Ὁν περ γὰρ τέλειον ἐν ψευδοπροφήταις ἐπὶ τοῖς παρ' ὑμῖν γινομένοις αἰώνων προφήταις ἦσαν καὶ παρ' ἡμῖν νῦν πολλοί εἰσι ἐν ψευδοδιδασκαλίᾳ.* « Quem- » admodum autem apud vos, cum » sancti essent Prophetæ, falsi quoque » exstiterunt; ita & nunc multi apud » nos ejusmodi homines & falsi do- » ctiores versantur.

Maxima autem illa pars, quæ cum Justino consentiebat, non solum totam Ecclesiam, sed etiam plurimas sectas complectitur, quæ Jesum, ut Justinus dixerat num. 35. & Christum & Dominum esse confitebantur. Quod si de sola Ecclesia loquutus fuisset Justinus, non maximam partem, sed omnes sibi assentiri dixisset. Sic enim num. 35. & 80. Catholicos omnes inter se consentire asseverat, nec ullam prorsus communionem cum hæreticis habere. Nequaquam ergo hoc in loco maximam partem Catholicorum intelligit, sed eorum, qui Christianorum nomen ferebant.

2°. Quid magnificentius de Christi divinitate dici potest, aut quod majus animi in hoc dogmate obfirmati argumentum, quam hæc verba Justini, *Neque assentirer, etiamsi maxima pars, quæ mecum consentit, id diceret?* An tantâ asseveratione usus esset, si hanc quæstionem sine salutis æternæ damno in utramque partem agitari posse credidisset? Nemo nescit quantâ sit Justinus animi moderatione in aliis rebus, quæ fidem ei non videntur attin-

gere; velut cum in Judæis ad Christum conversis non improbat quasdam Judaici instituti reliquias, Dialog. num. 47. vel cum de regno mille annorum sic disputat, ut Catholicos à se dissentientes perhonorificè appellet, ac debito eorum fidei testimonio non fraudet, num. 80. Hic autem assensurum se negat, etiamsi maxima pars Christianorum, quæ illi assentiebatur, id est, ut jam dixi, & Catholici & sectæ penè omnes hoc dogma defererent.

Cave tamen hanc opinionem Justino affingas, fieri posse, ut Ecclesia ad errorem deficiat. Non credebat Tertullianus Scripturam sacram errare posse; sed tamen ita persuasum habebat Patrem in terras non venisse, non missum esse, non ambulasse in Paradiso, non divertisse apud Abraham, ut etiamsi id Scriptura testaretur, fortasse non crediturum se diceret. « Sci- » licet & hæc, inquit cap. xvj. in Prax. « nec de Filio Dei credenda fuisse, si » scripta non essent; fortasse non cre- » denda de Patre, licet scripta, quem » isti in vulvam Mariæ deducunt, & » in Pilati tribunal imponunt, & in » monumento Joseph recludunt. » Ipse Justinus de Christo Domino dicebat, teste Irenæo: « Ipsi quoque » Domino non credidissem alterum » Deum annuntianti præter fabricato- » rem & factorem & nutritorem no- » strum. » Non sanè credebat Justinus alium Deum à Christo nuntiari potuisse; sed cum id fieri non potuisse optimè intelligeret, quò tamen suum hæresis exprimeret odium, crediturum se negabat, etiamsi factum fuisset. Similiter hoc in loco affirmandi & asseverandi causâ, non quòd de Ecclesia jejune sentiret, discessurum se à fide negabat, etiamsi Christiani omnes discederent.

3°. Eodem testimonio confirmatur, quod suprâ demonstratum est, fidem in Christum Deum & à Christo ut necessariam ad salutem, & ab Apostolis & sanctis Patribus præscriptam & sanctam fuisse. Hoc præceptum sic paucis

Iren. lib.
IV. cap. vj.
n. 2.

exponit Justinus. « Neque enim humanis doctrinis jussi sumus ab ipso Christo credere, sed iis, quæ & à beatis Prophetis prædicata, & ab ipso tradita sunt. » Duo hîc à Justino asseruntur : primò, divinitatem Christi & à Prophetis & ab ipso Christo prædicatam; deinde, præcepisse Christum, ut huic doctrinæ & ab ipso & à Prophetis sancitæ credamus. Contrariam opinionem ut ab humanis commentis profectam, & Christi doctrinæ ac præcepto adversantem vituperat. Jam perfacile est dijudicare utrum eos Justinus pro fratribus & Catholicis habuerit, utrum nec ab Ecclesia, nec ab æterna salute exclusos crediderit, quos contra Christi præceptum venire, & humana commenta doctrinæ à Christo & Prophetis prædicatæ anteponeere pronuntiat. Illustit ergo jocularis error Episcopio, ibi fidem in Christum Deum non esse necessariam legenti, ubi necessitas hujus mysterii credendi ab ipso Christo imposita docetur; ibi lenitatem & remissionem sibi fingenti, ubi tanta vis & animi contentio adhibita, ut nihil vehementius dici potuerit. Sed jam ejus argutiæ expendendæ.

III. Ex eo quòd Justinus Tryphonem moneat ne, si parùm ei placeat futura de Christi divinitate disputatio, idcirco Jesum Christum esse neget, tria concludit Episcopius in Responsione ad Professores Leydenses. 1°. Christum pro Messia haberi & coli posse, etiam si Filius Dei æternus negetur. 2°. Si quis Jesum nudum hominem dicat, eum errare quidem, sed tamen ab ea in Christum, sive Messiam fide non discedere, *in qua Justinus cardinem Christianismi ponit.* 3°. Satis esse Jesum esse Christum demonstrare, si quis ejus divinitatem aut neget, aut ignoret, aut demonstrare non possit; atque hujusmodi demonstrationem *Judeo sufficere posse ac debere.*

His autem verbis: *Sunt nonnulli ex genere nostro, qui eum Christum esse confitentur, quamvis hominem ex hominibus genitum pronuntient, non hæreticos,*

sed veros Christianos designari contendit Episcopius, quia si hæretici fuissent, eorum exemplum Justinus Tryphoni ad imitandum non proposuisset. « Quis sanus, inquit, ita argumentetur, si cum Ethnico idololatra ipsi res sit, quem ab idolorum cultu ad unius & veri Dei cultum pertrahere studet, ut si eum audiat idolorum cultum strenuè propugnans, dicturus sit: Sunt, mihi homo, etiam ex genere nostro, qui idola & simulacra colunt, putà Pontificii, quibus ego non assentior; sed propterea tamen non sequitur te unum & verum Deum deserto idolorum cultu colere non debere. » 2°. Idem concludit ex eo quòd Justinus paucos fuisse dicat, qui Christi divinitatem negarent, quod de hæreticorum secta vix dici potuisse existimat. 3°. Plurimum venditat testimonium, quod eis à Justino datum pronuntiat, Christum ab eis non negari; ex quo colligit eum cum hujusmodi hominibus, ut cum fratribus & Christi cultoribus, egisse. Tum adversarios urget hoc argumento: « Pontificios, inquit, professione & titulo Christianos judicant doctores; sed an dicere iidem ausint illos Christum non negare? Qui possunt, cum in Catechesi Palatina dicant eos Christum reipsâ abnegare? » 4°. Arctiorem communionem his vocibus, *ex genere nostro*, designari pronuntiat. Denique mirari vetat cur Justinus liberaliter egerit cum hujusmodi hominibus, qui Socratem & Heraclitum pro Christianis habuit, & Arianam sententiam, quæ opinio non multum discrepat ab Ebionitis, cum in omnibus operibus, tum præsertim in Dialogo proficetur. Ita se amavit de hac Justinus explicandi ratione Episcopius, ut ad hanc elucubrationem sæpè lectores suos dimittat, ut *Institut.* lib. IV. & in libello, cui titulus, *Vedelius Rapsodus*, & in alio, qui inscribitur, *Verus Theologus Remonstrans*, cap. iv.

Non est hujus loci duo postrema Episcopii argumenta pluribus refellere.

Nota

Nota Arianismi satis superque à Justino propulsata. S. Martyris doctrina de peccato originis, de Christi gratia, ac de aeterna omnium eorum, qui in Christum non crediderunt, damnatione satis multis defensa & explicata in Præfatione novæ Editioni præfixa, part. II. cap. vj. & vij.

IV. Ansam ad cæteras cavillationes inde arripit Episcopus, quòd Tryphonem Justinus hortetur, ut, si futuram de Christi divinitate disputationem minùs probet, non idcirco eum Christum esse neget; tum etiam quòd adjiciat, nonnullos ex Christianorum genere, cùm Christi divinitatem negent, eum tamen Christum confiteri. Nihil à Justino magis alienum, quàm quod ex primo concludit Episcopus, Christum pro Messia coli posse, etiam si Deus non credatur; cardinem Christianismi in hoc poni à Justino, ut Jesus Messias esse credatur; ac hujus rei demonstrationem *Judæo sufficere posse ac debere*. Quid enim simile dictum à Sancto Martyre? An totam hanc quæstionem ut minùs necessariam leviter & perfunctoriè pertractat? Meliùs hoc labore supersedisset, nec se huic periculo commisisset, ut tanti mysterii prædicatione Judæos à tota religione deterreret. Nihil enim eis deerat ad *Christianismi*, ut appellat Episcopus, cardinem, quippe cùm Jesum esse Christum fateri viderentur. Cur igitur sese implicuisset Justinus in quæstionem non necessariam, ac in ea exponenda tantum operæ insumisset? Cur Judæis hoc ipso in loco incredulum animum exprobrat, quòd mysterium Dei incarnati stultum existimarent? Si fides hujus mysterii non ei videbatur ad salutem necessaria; cur Tryphone odium hujus doctrinæ significante, hanc unâ re in disputando retineri se dicit quòd eorum saluti consulat. « Si, itidem ut vos, inquit, contentionis cupidus & vanus essem, non jam in eo permanerem, ut vobiscum hos sermones communicarem, qui ita parati non estis, ut ea quæ dicuntur intelligatis, sed vos ipsi exacuitis ut

aliquid tantummodò dicatis. Sed quia Dei judicium formido; de nemine ex vestro genere præjudico eum non esse ex eorum numero, qui secundum gratiam Domini Sabaoth salvari possunt. Quapropter quamvis improbè agatis, pergam tamen quidquid proponetis & contradicere, ad id respondere. » Similiter num. 68. cùm Trypho dixisset: *Rem esse incredibilem ac penè impossibilem, ut Deus nasci & homo fieri non dedignatus sit*; sic eum excipit Justinus: « Hoc si humanis documentis & argumentis instituissem demonstrare; æquum erat, ut me non ferretis. Sed si tot Scripturas in eam sententiam dictas, sæpè easdem repetens, rogo ut cognoscatis; duro estis corde ad mentem & voluntatem Dei pernoscedam. » Si fides in Deum incarnatum non est ad salutem necessaria; quomodo Judæi, dum hanc fidem rejiciunt, voluntati divinæ obsistere dicuntur? Neceffe non est plura colligere, cùm satis multis eâ de re in libro tertio disseruerim.

Idem igitur factum à Justino, quod ab iis solet, qui viâ & ratione disputant. Agebat cum obstinatis adversariis, & si quid interdum faterentur, paulò post factum mutantibus; quod vitium eis sæpè exprobrat, in primis num. 68. Quamobrem aggrediens rogatu Tryphonis ad demonstrationem divinitatis Christi, prudenter monet Tryphonem ne, si minùs succedat promissa demonstratio, idcirco neget, quod jam demonstratum fuerat, Jesum esse Christum. Quæ præfatio non eò spectabat, ut Judæis onus credendi in Christum Deum eximeret, sed potius ut eos ad hanc fidem sine interpellatione adduceret. Quòd si valet ratio cinatio Episcopii; quisquis peractâ aliquâ demonstratione aliam aggressus, adversarium monebit, ne, si mox dicenda non probet, idem judicium de supradictis ferat, is censendus erit postremam demonstrationem floccifacere, ac in priore omnia ponere. Quod quàm sit absurdum nemo non videt.

Ddd

V. Sed præcipuum Episcopii præsidium in eo positum, quod Justinus Tryphoni proponat exemplum ejusmodi hominum, qui Jesum fatebantur esse Christum, Deum verò negabant; quod paucos esse dicat; quod Christum ab eis non abnegari fateatur; quod denique suam cum eis communionem testetur, dum eos ex Christianorum genere esse agnoscit. Hæ cavillationes uno verbo refelli possint. Nullo enim monumento proditum existisse in Ecclesia tempore Justiniani, qui divinitatem Christi negarent: hoc commentum Ebionitarum proprium fuisse constat; nec dubium quin ab Ecclesia ejectus fuisset, si quis eandem impietatem professus esset, ut tot locis demonstravi. Sed tamen Episcopii argutiæ paulò accuratiùs excutiendæ.

1°. Perabsurdè statuit Justinum hoc exemplo usum esse, ut Judæi intelligerent perfacilem esse ad religionem Christianam aditum, nec quidquam aliud requiri, nisi ut Jesus Christus esse credatur. Ebionitas nequaquàm in eo ad imitandum proponit, quod Christum hominem ex hominibus genitum dicerent, siquidem Christi præceptum ab eis violari, & Prophetarum oracula contemni declarat; sed in eo quod Jesum faterentur esse Christum. Usitata est apud omnes Scriptores hæc disputandi ratio. Quàm multa enim dogmata his argumentis confirmamus, quod ea ne illi quidem negare audeant, qui certissima quæque negare non dubitant? Sic Novatianus in libro de Trin. cap. xix. Ebionitis & Artemonitis objicit aliorum hæreticorum exempla, ac de Christi divinitate ita certum & exploratum esse statuit, ut eam profiteantur, & qui Filium cum Patre confundunt, & qui ejus carnem negant. An idcirco Novatianus satis esse ad salutem putat divinitatem Christi credere, etiamsi confundatur cum Patre, aut ejus caro tollatur? Similiter Justinus, postquam adversarios fateri coegit Jesum esse Christum, eorum pertinaciæ diffidens declarat, etiamsi futuram de illius divinitate

disputationem non probent, non idcirco jus eis fore negandi eum esse Christum; cum non desint, qui, quamvis ejus divinitatem negent, tamen veritatis luce perculsi Christum esse fateantur.

Nihil agit exemplum, quod affert Episcopus, si quis Ethnicum à simulacrorum cultu revocare conetur, nequaquàm dicturum esse: *Sunt, mi homo, etiam ex genere nostro, qui idola & simulacra colunt*, &c. Nil simile in Justiniani disputatione; sed idem ab eo factum, ac si quis Ethnici docendi initium faciat à singularitate Dei; deinde hoc argumento peracto ad interiora dogmata, putà Incarnationem, veniens, Ethnicum admoneat, ne, si huic dogmati assentiri nolit, idcirco rejiciat, quod jam confessus est, unum esse Deum; cum ipsi illi, qui Incarnationem tollunt, singularitatem Dei negare non audeant.

2°. Plurimum nocet Episcopo, non modò favet, quod indicat Justinus, perpaucos fuisse qui divinitatem Christi negarent. Id enim in Ebionitas optimè convenit: horum perobscura fuit hæresis: multò illustrior eorum, qui carnem Christi tollebant. Atque etiamsi hæc Ebionitarum secta aliquos progressus habuisset; cum omnibus Catholicis, cum tot aliis sectis divinitatem Christi tenentibus collata, instar minimi ponderis haberi debuit.

3°. Ludit in ambiguo idem Socinianorum patronus, cum argumenti loco sumit, quod ait Justinus, Christum ab ejusmodi hominibus non negari. Nam si Christum negare idem sit, ac eum esse Messiam negare; nec veteres, nec recentiores hæretici ferè ulli Christum negarunt, quia eum Messiam esse confessi sunt. Sed si rem latiore specie sumimus, & veteres & novi Unitarii Christum negant, & quicumque opinionum commenta Christi oraculis & Ecclesiæ decretis anteponunt. Nemo non videt ad primum sensum revocanda Justiniani verba, quippe cum ne id quidem dicat Christum ab eis non negari, qui ejus divinitatem negant, sed

tantum eos profiteri Jesum esse Christum. Hic autem operæ pretium est attendere quò ferantur præcipites, quàm licenter omnia pudoris repagula perfringant, qui semel à veritate discesserunt. Tùm cum Episcopus Christum à Socinianis non negari contendit, à Catholicis negari pronuntiat; & tùm cum detestandos hæreticos nihil in summam fidei peccare decernit, idololatriæ accusat Ecclesiam Catholicam, quæ acceptam ab Apostolis fidem servat, æternùmque servabit.

VI. Ultimum Episcopo perfugium est in his Justinis verbis, *Ex genere nostro*, quibus arctiorem communionem designari putat, qualis inter eos intercedit, qui etsi aliquà de re dissentiant, non tamen fraternam pacem abrumpunt. Curcellæus in loco suprâ citato eadem verba diligenter attendi jubet. « Manifestè enim liquet ex
« his verbis, inquit, eos qui isti opi-
« nioni adhærebant, non ideò ab Ec-
« clesiæ Christianæ communione se-
« clusos fuisse. Quid ergo prohiberet,
« quominus nos eodem modo gerere-
« mus erga Sabellii, Arii, Photini,
« Socini asseclas, si tantum caritatis
« in nobis esset, quantum in veteribus
« Christianis erat?

Libenter equidem uterer emendatione à Bullo in hunc locum allata; legendum enim putat, *Ἀπὸ τοῦ ὁμοτέρου Χριστοῦ*, *Ex vestro genere*; quod quidem in Ebionitas à Judæis profectos non malè quadraret. Sed cum addat Justinus, maximam partem eis refragari; non tam mihi videtur propinquitatem & affinitatem Ebionitarum cum Judæis, à quibus orti erant, respicere, quàm cum cæteris Christianis, sive Catholicis, sive hæreticis, quibuscum commune nomen ferebant. At etiamsi nihil mutetur in Justinis oratione, non minùs constabit hæreticos, quibuscum nulla erat communio, à Justino designari.

1°. Perabsurdè Justinus cum his, qui Christum hominem ex hominibus fingeant, communicasse dicitur, qui ne cum iis quidem omnibus commu-

nicabat, qui Christi divinitatem tenebant. Nam paulò ante nempe num. 35. dixerat non deesse, *qui Christianos se esse profiterentur, & Jesum crucifixum, & Dominum & Christum esse agnoscerent, nec tamen illius, sed spirituum erroris doctrinas tenerent. Nullum ex his ad communionem admitti, ut qui athei, impii, & iniqui & exleges esse noscantur; eos partim Marcionitas, partim Valentinianos, Basilidianos, Saturnilianos, & alio alios nomine ex cujusque secta principe appellari.* Disertè testatur Justinus Jesum ab his hæreticis, non solum Christum agnosci, sed etiam Deum, sive Dominum; negat tamen eos ad communionem admitti; atheos & impios declarat. Quomodo ergo sibi fingere potuit nec à communione alienos esse, nec in summam fidei peccare, nec Christum abnegare, qui illius divinitatem negabant, cum impios & atheos, & à communione alienos declaret, qui Jesum & Christum esse & Dominum agnoscebant, sed tamen aliis in rebus spiritus erroris duces sequebantur?

2°. Si attendamus, quibus de causis Justinus Valentinianos, Marcionitas, & alios ejusmodi solo nomine Christianos existimet, nec ullam cum eis esse communionem declaret; eadem profectò causæ in paucos illos valebunt, qui Christi divinitatem negabant. Hanc affert rationem, cur primi solo nomine sint Christiani, quia non *Christi, sed spirituum erroris doctrinas tenebant.* At nonne idem de postremis declarat? Nonne idcirco assensurum se eis negat, etiamsi alii omnes assentirentur, quia *jussit Christus, ut non humanis doctrinis, sed iis quæ à beatis Prophetis predicata, & ab ipso tradita, credamus.* Sequebantur ergo illi hæretici, non secus ac priores, non Christi & Prophetarum, sed spirituum erroris doctrinas; nec fieri potuit, ut, cum utrique in eadem essent causa, alii nomine tenus, alii re & sententiâ Christiani haberentur; alii ad communionem admitterentur, alii excluderentur.

Quamobrem Justinus his verbis, *Ex nostro genere*, non arctiorem communionem designat; sed sic hæreticos appellat, quia commune cum illis erat Christianorum nomen, & cum Judæis atque Ethnicis comparati, Christiani quodammodo dici poterant. Sic in Apologia 1. num. 70. Simonis & Marcionis sectatores, quamvis idem ac Christiani non sentirent, Christianos tamen vocari fatetur; *quemadmodum qui eodem ac Philosophi non sentiunt, deductum tamen ex Philosophia nomen habent commune.* Nec Tryphoni integrum fuit aliter hæc verba interpretari; jam enim monitus nullam esse communionem cum hæreticis, qui, quamvis Christi divinitatem profiterentur, in aliis tamen rebus non Christi, sed spirituum erroris dogmata tenebant; an credere potuit ad communionem eos admitti, qui pariter opinionum commenta Christi doctrinæ anteponebant, ejusque divinitatem, de qua tanta erat Justiniani contentio, pernegabant?

3°. Quominus miremur Justinum de hæreticis, quibuscum nulla erat communio, ita loqui, quasi pars aliqua essent Christianorum; observandum est, ita semper tulisse Ecclesiasticum morem, ut hæretici, quamvis nullâ essent communione cum Ecclesia conjuncti, oppositi tamen Judæis atque Ethnicis, Christiani numerarentur. Origenes Homil. 7. in Levit. num. 6. sic hæreticos opponit Ethnicis: « Et iterum est alius, inquit, vel
 » ex his, qui extra religionem nostram
 » sunt, vel ex his qui nobiscum sunt,
 » qui dividunt quidem ungulas & ita
 » incedunt in viis suis, ut actus suos ad
 » futurum sæculum præparent. Multi
 » enim ita & ex Philosophis sapiunt,
 » & futurum esse judicium credunt;
 » immortalem namque animam sentiunt,
 » & remunerationem bonis quibusque positam confitentur. Hoc &
 » hæreticorum nonnulli faciunt, &
 » quantum expetit, timorem futuri
 » judicii gerunt, & actus suos tamquam in divino examine requiren-

dos cautiùs temperant. Sed horum «
 » uterque non ruminat, neque revo-
 » cat ruminationem. » Non obscura est ratio, cur hæreticos nobiscum esse dicat Origenes: opponit eos Ethnicis; & quamvis expectationem futuri judicii, non magis eis profuturam, quam Philosophis declaret; inter Christianos tamen eos numerat propter commune nomen, & communem cum Ethnicis pugnam.

Objiciebat Celsus varias inter Christianos sectas. « Nemo me putet «
 » ignorare, inquit, alios ex Christia-
 » nis assensuros eundem sibi esse ac «
 » Judæis Deum: alios verò diversum, «
 » & cui Judæorum Deus contrarius «
 » est, & ab eo venisse Filium. » Sic respondet Origenes: Ἐσώσαν οὖν ἐν ἡμῖν οἱ μὴ τὸ αὐτὸν λέγοντες τὰς Ἰουδαίων Θεῶν Θεὸν ἀλλ' οὐ π γὰρ παρὰ τοῦτο κατηγορητέοι οἱ ἀπὸ τῶν αὐτῶν γραμμάτων ἐπιδεικνυότες ὅτι εἰς ἃ αὐτὸς Θεὸς Ἰουδαίων ὧν ἔθνη, &c. « Sint igitur in nobis, «
 » qui eundem nobis esse ac Judæis «
 » Deum negent. Sed non idcirco vituperandi, qui ex iisdem Scripturis «
 » demonstrant unum & eundem esse «
 » Deum Judæorum & gentium. Sit «
 » etiam tertium genus eorum, qui «
 » alios animales, alios spirituales appellat, puto autem eum Valentinianos dicere; quid hoc ad nos Ecclesiasticos? Sint etiam alii, qui se Gnosticos esse profiteantur, ad exemplum eorum, qui se Philosophos Epicureos vocant; sed neque verè Philosophi fuerint, qui providentiam tollunt, neque etiam Christiani, qui absurda commenta, & Christi doctrinæ contraria inducunt. «
 » Sint etiam alii, qui Jesum recipientes, seque ideò Christianos esse jactitantes, adhuc tamen secundum Judæorum legem, non secus ac ipsa Judæorum multitudo, vivere velint: hi autem duplicis sunt generis; vel enim Jesum ex Virgine genitum nobiscum fatentur, vel non ita genitum esse, sed sicut cæteros homines volunt: sed quid hoc crimen attinet ad eos, qui sunt ex Ecclesia? »

Liquet illud Origenis, *Sint igitur in nobis*, gemellum esse his Justinì verbis, *ex genere nostro*. Agit uterque de iisdem hæreticis, quos quidem alter Judæis, alter Ethnicis opponit. Cum autem declaret Origenes ab Ecclesia alienos, ac ne Christianos quidem esse non solum Ebionitas & Valentinianos, sed etiam quicumque in Christi doctrinam absurda commenta inducunt; facile perspicitur non aliam eos ob causam, nisi ob eam, quam dixi, inter Christianos numerari. Vid. lib. II. de Princip. cap. x.

S. Basilius lib. I. in Eunom. num. 5. opponit iis, qui *alieni sunt à doctrina nostra eos, qui ex ipsa Ecclesia contra veritatem insurrexerunt*. Οὐδεὶς μέγιστος οὐτε τῶν ἐξω τῆς λόγου τῆς καὶ ἡμᾶς, οὐτε τῶν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐπαναστάντων τῇ ἀληθείᾳ, εἰς τοσούτον ἡλθεν ἀποπληξίας ὥστε διαμφοισθεῖν περὶ ἀρχοντίας τοῦ ἀρχοντοῦ. Gregorius Nazianzenus Or. 37. pag. 595. postquam Saducæos & Philosophos commemoravit, quorum primis Spiritum Sanctum omnino sublatum & negatum, istis verò per imaginem quamdam cognitum dicit; sic transit ad Christianos, in quibus ipsos etiam hæreticos recenset. Τῶν δὲ καὶ ἡμᾶς σοφῶν οἱ μὲν ἐνέργειαν τοῦτο ὑπέλαβον, οἱ δὲ κτίσμα, οἱ δὲ Θεὸν, οἱ δὲ οὐκ ἔγνωσαν ὁπότερον τούτων, αἰδῶσι τῆς γραφῆς, ὡς φασι, οὐδέτερον σαφῶς δηλωσάσης. » Nostri verò sapientes partim vim » quamdam & facultatem ipsum existimarunt, partim creaturam, partim Deum, partim utro potius nomine vocandus esset, minimè certum & exploratum habuerunt, eâ, » ut aiunt, ratione ducti, quòd Scriptura neutrum horum planè apertè » que demonstrasset.

Non dubitat ergo Gregorius Nazianzenus nefarios hæreticos, quos cum Saducæis & Philosophis comparabat, inter Christianos numerare, & nostros appellare. Quis inde concludat eum communione conjunctum fuisse cum iis, qui Spiritum Sanctum, aut rem creatam, aut vim quamdam & ef-

ficientiam existimabant? Hæc suspicio non cadit in Gregorium, qui *contumeliosos vocat eos*, qui Spiritum in rebus creatis numerabant, & *malos servos & malorum pessimos*, Or. 44. pag. 709.

Hieronymus, cum in nonnullas reprehensiones incidisset, quòd inter magistros Ecclesiæ recensuisset Eusebium Cæsariensem & Tertullianum, quos semper pro certissimis hæreticis habuit, sic se defendit in Præfatione libri undecimi in Isaiam. « Sin autem supradictos viros, inquit, magistros Ecclesiæ nominavi; illud intelligant me non omnium probare fidem, qui certè inter se contrarii sunt, sed ad distinctionem Josephi, Porphyrìique dixisse, qui de hac quæstione plurima disputarunt. »

CAPUT VI.

De Tatiano.

I. *Tatianus à nonnullis valdè vituperatus*. II. *Loci, in quo loquitur de Verbo, accurata interpretatio proponitur*. III. *Verbum cum Patre ante mundi creationem omnia sustentabat*. IV. *Voluntariam administrationem ad mundi creationem suscepit*. V. *Verbi potentia idem ac ipsum Verbum*. VI. *Quo sensu Verbum opus dicitur*. VII. *De Spiritu Sancto*.

I. **N**OTATUS præcipuè Tatianus ab his, qui Scriptoribus antiquis veniam in hoc genere, non modò honorem, denegarunt. « Tatianus videtur, inquit Petavius lib. I. de Trin. cap. iij. existimasse Verbum à Patre productum ex æterno non actu & in seipso, sed tantummodò in λογικῇ δυνάμει, & potestate fuisse: quemadmodum in eadem erant & creata deinceps omnia. Porro quatenus in illa δυνάμει continebantur tam Verbum, quàm quæ à Verbo »

» deinde procreata sunt, cum summo
» ac principe Deo simul exstitisse.
» Non igitur *συναΐδιον* coæternum Pa-
» tri putavit Filium ac Verbum, sed
» creatum ac voluntate sic tamquam
» ab opifice productum. Unde *ἔργον*
» appellatur.

Adhuc acriorem Tatiani censorem
se præbet Auctor Dissertationis in Ta-
tianum, quæ post Oxoniensem Tatiani
editionem legitur, vir sanè plurimâ eru-
ditione cognitus. « Tatianus, inquit,
» se non probè tunc sensisse de Ver-
» bi, seu Filii Dei divinitate & æter-
» nitate apertè indicat, utpote qui
» affirmat τὸν Λόγον, divinum Verbum
» non ab omni æternitate, sed eodem
» saltem tempore, quo cætera omnia,
» factum fuisse, atque ἐν ἀρχῇ, id est,
» ut ille interpretatur, apud Deum
» potestate solâ & facultate fuisse præ-
» sentem. » Tum adductis Tatiani
verbis sic concludit: « Eò loci osten-
» dit, inquit, divinum Verbum rebus
» creatis nullâ excellentiâ præstare,
» nisi quòd illud cæteris antiquius, &
» ante omnia procreatum, aliorum
» etiam causa principiumque fuerit. »
Citat idem Scriptor anonymum Ta-
tiani Scholiastem, qui de ejus doctri-
na idem judicium tulit. Tandem sic
pronuntiat: « Sanè quidem laterem
» lavabit, inquit, qui ejus generis nu-
» gatores à culpa eximere velit; &
» singulatim Tatianum nemo purgare
» poterit, qui Valentini insanas de
» Æonibus opiniones animo imbibe-
» rat, ut docet nos Irenæus, cui Cle-
» mens Alexandrinus eidem æqualis
» suffragatur.

Nondum ad hæresim Valentini defe-
cerat Tatianus, cum suam contra Græ-
cos orationem scriberet, ut pluribus
argumentis probatum in nova hujus
operis editione, Præfat. part. III. cap.
xij. Tutus profectò ab hac suspitione
esse debet, qui tam disertè mundum
à solo Deo creatum, ac resurrectio-
nem & alia hujusmodi dogmata con-
tra Gnosticos confirmat. Atque etiamsi
darem jam tum fuisse Valentinianum;
eò magis ab Arianismo purgandus es-

set, quòd hæc hæresis, ut suprà de-
monstratum, cum Valentiniana pugnat
apertiùs. Sed nihil eget hoc præsidio.
Satis sua cum egregia principia & præ-
clarissimæ sententiæ defendent, quas
tum interpretum vitio deformatas,
tum minùs animadversas eruditus Ta-
tiani censoribus illustrare conabor.

II. Non repetam citatum in tertio
libro testimonium Tatiani, quo Chri-
stum prædicat, *Deum in forma hominis*
natum. In eo immorabor loco, qui in
multas reprehensiones incidit, ac Ta-
tiani verba, & interpretationem ex
nova Editione desumam. Sic igitur
Tatianus num. 5. Θεὸς ἦν ἐν ἀρχῇ· τὴν
δὲ ἀρχὴν λόγου δύναμιν παρελήφαμεν.
Ὁ γὰρ δεσπότης τῶν ὅλων αὐτὸς ὑπάρχων
τοῦ πάντος ἡ ὑπόστασις, καὶ μὴ τὴν μηδέπω
γεγενημένῳ ποίησιν μόνος ἦν· καὶ δὲ πᾶσα
δύναμις ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν αὐτὸς ὑπό-
στασις ἦν, σὺν αὐτῷ τὰ πάντα, [σὺν αὐτῷ
γὰρ] διὰ λογικῆς δυνάμεως αὐτὸς καὶ ὁ λό-
γος, ὅς ἦν ἐν αὐτῷ, ὑπέστησε. Θελήματι δὲ
τῆς ἀπλότητος αὐτοῦ περιηδὼν λόγος· ὁ
δὲ λόγος οὐ κατὰ κενοῦ χωρήσας, ἔργον
περιήτοκον τοῦ Πατρὸς γένηται. Τοῦτον
Ἰσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχὴν. « Deus «
erat in Principio: Principium au- «
tem Verbi potentiam esse accepi- «
mus. Univerforum enim Dominus, «
cùm ipse esset omnium hypostasis, «
sive sustentatio, quatenùs quidem «
mundus nondum erat creatus, solus «
erat; quatenùs autem potentia om- «
nis, ac eorum quæ videntur & non «
videntur, ipse hypostasis sive susten- «
tatio erat, omnia cum eo per ratio- «
nalem potentiam sustentabat ipsum «
etiam illud Verbum, quod erat in «
eo. Voluntate autem simplicitatis «
ejus prosilit Verbum. Quod quidem, «
cùm frustra progressum non esset, «
fit opus primogenitum Patris. Hoc «
scimus esse mundi principium. »

Interpretatio Gesneri, quæ sic ha-
bebat: *In ipso enim per potentiam Ver-
bi, tum ipse, tum Verbum, quod in eo
erat, exstitit, cùm absurda & ridicu-
la est, ipsum Deum, ejusque Verbum
in Deo exstitisse fingens; tum à vocis,
ὑπέστησε, sensu prorsus aberrat. Nemini*

perfectò; qui quidem Græcè sciat, dubium fore spero, quin ita vertendum sit, ut vertimus. Ipse Petavius præclare vidit illud ὑπέσχεσε, non idem valere ac exstitit; vertit enim *produxit*: melius ille quidem quàm Gesnerus, sed non omninò rectè. Nondum enim agitur de creatione, sed de rerum omnium sustentatione, sive hypostasi; ita ut quemadmodum Pater, ita etiam ipse Filius omnium rerum, quæ nondum erant creatæ, hypostasis fuisset, easque cum Patre sustentasse dicatur.

Pergit Tatianus: Γέγονε δὲ κατὰ μερῶν καὶ κατὰ ἀποκοπῶν. Τὸ γὰρ ἀποκομῆν τοῦ θεοῦ καὶ χωρῆσαι τὸ δὲ μερῶν, οἰκονομίας αἵρεσιν προσλαβὼν, οὐκ ἐνδεῖα τὸ ὅθεν εἰληπταί πεποίηκεν. Ὡστε γὰρ ἀπὸ μιᾶς διὰ τοῦ ἀνάπτεται μὲν πρὸ πολλὰ, τῆς δὲ θεότητος διὰ τὴν ἐξάψιν τῆς πολλῶν διὰ τοῦ οὐκ ἐλάττωται τὸ φῶς οὕτω καὶ ὁ λόγος προσελθὼν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως οὐκ ἄλογον πεποίηκε τὸ γὰρ γνησιότητα. Καὶ γὰρ ἐγὼ λαλῶ καὶ ὑμεῖς ἀκούετε. Καὶ οὐδέ τις διὰ τῆς μεταβάσεως τοῦ λόγου, κέντρου ὁ προσομιλῶν λόγου γίνομαι. « Natum est autem per
» communicationem; non per abscissionem. Nam quod abscissum est,
» à primo separatur. Quod autem per
» communicationem progreditur voluntariam administrationem suscipiens, id eum non imminuit ex
» quo desumptum est. Quemadmodum
» enim ex una face multi ignes accenduntur; nec tamen primæ facis, ob
» plures accensas faces, lux imminuitur: sic Verbum ex Patris potentia
» prodiens, genitorem Verbi expertem non fecit. Nam & ego loquor,
» & vos auditis: nec propter transmissionem sermonis, ego qui alloquor, sermone vacuus fio. Sed vobis
» meam proferens inornatam in vobis materiam ornare instituo.

Pro his vocibus, *Voluntariam administrationem suscipiens*, vetus interpretatio habet, *Functione donatum propriâ*, quod à Græci contextûs sententia abludivit longissimè. In nova autem interpretatione, non jam Dei Verbum cum

cæteris rebus in Patre exstitisse, sed omnia cum Patre sustentasse; nec functione donatum propriâ, cum mundus creatus est, sed voluntariam administrationem suscepisse dicitur.

III. Duo reprehenduntur in Tatiano: quòd Verbum ante mundi creationem in Patre non actu, sed tantum potestate cum cæteris rebus exstitisse sentiat: deinde quòd creatum cum aliis rebus pronuntiet.

Quòd spectat ad statum, qui mundi creationem antecessit, in promptu est Verbum ante mundi creationem, sive ab æterno, distinctam à Patre personam, eique æqualem & consubstantiali fuisse. 1°. Conceptis Verbis docet Tatianus Deum in Verbo suo exstitisse, & Verbum in Deo. Neque enim, cum ait, *Deus erat in Principio; Principium autem Verbi potentiam esse accepimus*, creandi facultatem intelligit, ut Petavio visum est, seu vim rationis, quæ Verbum & alia omnia creaverit. Quis enim dicat Deum exstitisse in facultate illa creandi, seu vi rationis? Erat ergo in Verbo, ut in persona consubstantiali; sic etiam *Verbum erat in eo*, ut persona consubstantialis, omnia cum Patre sustentans: quo quidem nihil significantius requiri potest, ad Verbi æternitatem & æqualitatem cum Patre.

2°. In ea, quæ affingebatur Tatiano sententia, Deus ante mundum conditum solus non fuisse dicebatur, quia cum eo creaturæ omnes non actu, sed potestate exsistebant. Nihil absurdius hanc sententiâ: contrà Tatianus hanc rationem affert, cur Deus tunc solus non fuerit, quia in Verbo suo erat, & Verbum in eo, quod quidem omnia cum eo sustentabat. Tatiani verba ita intellexerunt Tertullianus & Hippolytus: uterque, ut infra videbimus, Deum negat fuisse solum ante mundi creationem, quia secum habebat Verbum suum.

IV. Non minùs perspicuum est quid sibi velit illa Verbi generatio ad mundi creationem progredientis. Nam si Verbum ab æterno persona

fuit à Patre distincta, eique æqualis, ut modò demonstratum; ut nihil ei deerat ad perfectam & omnibus numeris absolutam divinitatem, ita nihil novi accedere potuit. Cur ergo generatum dicitur ad mundi creationem? Necessè non est in commendanda hujus rei ratione torqueri. Minuit nobis hunc laborem Tatianus, qui disertè docet hanc generationem nihil aliud esse, quàm voluntariam administrationis susceptionem. *Quod autem per communicationem progreditur*, inquit, *voluntariam administrationem suscipiens, id eum non imminuit ex quo desumptum est.* Sic à Tatiano regitur totum illud mysterium, quod tam densis tenebris involutum videbatur.

Deinde verò diligenter animadvertendum, quod ait Tatianus, Verbum ita à Patre progressum esse, ut tamen abscissum & separatum non fuerit, quia jam Pater *ἄλογος* foret, si Verbum ab eo separatum esset. *Genitorem*, inquit, *ἄλογον Verbi expertem non fecit.* Hæc profectò moram afferre debuerant Tatiani censoribus. Quis enim umquam ita insaniit, ut ullam rem sic à Deo creatam diceret, ut tamen ab eo non separaretur; alioqui Deum rationalem esse desitutum. Ex eodem principio sequitur Verbum Dei ab æterno existisse. Nam si potentiâ tantum existisset, non actu; potentiâ Pater, non actu rationalis fuisset. Eamdem vim habet, quod ait Tatianus, Verbum à Deo rebus creatis communicatum fuisse, quemadmodum ipse rationem suam iis, quos erudit in hac oratione, communicabat. *Nam & ego loquor*, inquit, *& vos auditis: nec propter transmissionem sermonis, ego qui alloquor, sermone vacuus fio.* An hujusmodi exemplo uti possit, qui Verbum à Dei substantia alienum, & instrumenti loco ad mundi creationem adhibitum putet? Hæc confirmare possumus ex his quæ sequuntur apud Tatianum: *Καὶ καθάπερ ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ γυνηθεὶς ἀντεγόνησε τὴν κατ' ἡμᾶς ποίησιν, αὐτὸς ἐαυτὰς τὴν ὑλὴν δημιουργήσας. ἔπειτα κἀγὼ*

καὶ τὴν τοῦ λόγου μίμησιν ἀναγυνηθεὶς, καὶ τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατάληψιν πεποιημένος, μεταρρυθμίζω τῆς συγχύσεως ὑλῆς σύγχυσιν. Οὐτε γὰρ ἀναρχος ἡ ὑλὴ καθάπερ ὁ Θεός, ἐδὲ διὰ τὸ ἀναρχον, ἰσοδύναμος τῷ Θεῷ. γυνητὴ δὲ καὶ ἐκ ὑπο τοῦ ἄλλου γεγονυῖα, μόνος δὲ ὑπο τοῦ πάντων δημιουργοῦ προβεβλημένη. α Et quemadmodum Verbum in principio genitum, & vicissim mundum nostrum genuit, & cum ipsum sibi materiam produxisset: sic ego quoque ad imitationem Verbi regeneratus, materiæ mihi cognatæ confusionem emendo. Non enim initio caret materia, quemadmodum Deus: nec, ut initio carens, parem habet Deo potestatem: sed creata est, nec ab alio creata, sed à solo omnium opifice producta. Non ergo Verbum instrumenti vices sustinuit, sed ut causa princeps & Deus initio carens creavit, solusque cum Patre omnium opifex. Quod si hæc postrema Tatiani verba ad Deum Patrem referri velis; illud saltem fateri cogeris unam omninò in Patre & Verbo substantiam à Tatiano admitti, nec ita illum insaniisse, ut, dum materiam à solo Deo creatam demonstrat, quia ab ejus Verbo creata est, hoc Verbum à Dei substantia alienum existimet.

Denique æternitatem Verbi, æqualitatem cum Patre, & unitatem substantiæ egregiè demonstrat exemplum facis ex alia accensæ; tum quod ait Tatianus Verbum *per communicationem, non per abscissionem prodiisse, quia quod abscissum est, à primo separatur; quod autem per communicationem progreditur voluntariam administrationem suscipiens, id eum non imminuit ex quo desumptum est.* Ex his facile cernitur, quid Tatiano propositum sit. Illud nimirum ut probet mundum à Deo creatum non per sonum & vocem substantiâ carentem, nec per efficientiam, quæ ab emittente abscissa illum imminueret, sed per Verbum, quod cum Patri ita sit æquale, ut lux luci non magis similis sit, & ita cum Patre conjunctum, ut ab eo divelli non possit, omnia cum Patre ante mundi creationem,

nem, ut persona omnibus paternis ideis & attributis instructa sustentavit, & ad mundi creationem, ut persona voluntariam administrationem suscipiens, progressum est.

V. Fucum fecit Petavio λόγου δύναμις, Verbi seu Rationis potentia; eique visus est sensisse Tatianus Verbum non aliter quàm creaturas in hac Dei rationali potentia exstitisse. Sed cum ipse Deus in hac Verbi potentia esse dicatur, ac per eam Verbum omnia sustentasse; nihil difficultatis superesse potest. Una enim & eadem persona sic vocatur. Rationalis potentia vocatur principium: sic etiam de Verbo: Hoc scimus esse mundi principium. Deum in Rationali potentia semper exstitisse probat hoc argumento, quòd Verbum semper omnia cum Patre sustentaverit. Similiter ipsi Verbo post mundi creationem tribuit rationalis potentiae nomen; velut cum ait num. 7. « Verbi » potentia (λόγου δύναμις) cum secum » prænisset, quid eventurum esset; rerum futurarum exitus prædicebat. » Paulò post eadem loquendi ratio repetitur. Et num. 18. λόγου δυνάμει κατακολουθήσων; Verbi potentiam sequere?

Quòd si agatur tantum de varia ejusdem personae considerandae ratione; non inficiabor à Tatiano inter λόγον & λόγου δύναμιν, Verbum & Verbi potentiam, idem discriminis, quod à cæteris Scriptoribus inter Verbum & Rationem, poni. Tertullianus, qui hæc spinosius pertractat, quamvis Sermone & Rationem unum & idem esse fateatur; Sermone in hoc distinguit, quòd Deum actu loquentem melius designet. « Hanc Rationem Græci, » λόγον dicunt, inquit, quo vocabulo » etiam Sermone appellamus; ideò- » que jam in usu est nostrorum per » simplicitatem interpretationis Sermone dicere in principio apud » Deum fuisse; cum magis Rationem » competat antiquiorem haberi: quia » non sermonalis à principio, sed » rationalis Deus etiam ante principium, & quia ipse quoque Sermo » Ratione consistens, priorem eam

ut substantiam suam ostendat. Tatianus & sic nihil interest. » Ipse etiam Augustinus hanc distinctionem probat in lib. Quæst. 83. ubi illud Joannis, In principio, explicans Quæst. 63. « Hoc » loco, inquit, melius Verbum interpretamur, ut significetur non solum » ad Patrem respectus, sed ad illa » etiam, quæ per Verbum facta sunt, » operativa potentia. Ratio autem, » etsi per eam nihil fiat, rectè Ratio » dicitur. »

Non invitus dabo similem distinctionem à Tatiano admissam; ita ut divinus λόγος, quatenus cum Patre omnia sustentabat, Rationalis potentia appelletur; Verbum verò, quatenus mundum creavit Deo loquente. In hanc sententiam accipi possunt hæc Tatiani verba: λόγος ἐν ἀρχῇ γεννηθείς, Verbum in principio genitum: λόγος ἐν λογικῇ δυνάμει, Verbum ex rationali potentia; quæ quidem non incommode ad eam, quam dico, distinctionem referuntur; at in eam partem trahi non possunt, ut Verbum à rationali Dei potentia creatum cum cæteris rebus dicatur.

Ex his, quæ dicta sunt, in promptu est, quo sensu Tatianus Verbum voluntate Patris prodiisse dixerit. Hæc enim generatio ex voluntate Patris, etiamsi aliquid habeat incommodi, cum agitur de generatione æterna; omni prorsus difficultate caret, ubi de temporaria illa generatione, sive voluntaria administratione, disputatur.

VI. Non valde operosius est, quo sensu Tatianus Dei Verbum opus appellet, investigare, cum ipse præclaram hujus rei rationem subjecerit. Voluntate autem, inquit, simplicitatis ejus proficit Verbum, quod, cum » frustra progressum non esset, sit » opus primogenitum Patris. » Facit cum æternitate Verbi hæc loquendi ratio, nedum illud inter creaturas detradat. Quis enim de re creata idem dicat, putà solem & stellas idcirco opus Dei esse, quia ex Deo non frustra progressa sunt. Nihil igitur aliud sibi vult Tatianus, nisi Deum omnia

creasse non per sonum pereuntem , aut per vocem aëra percutientem , sed per filium omnibus paternis ideis & attributis instructum , ita ut inter illius progressionem & mundi creationem necessaria fuerit connexio , ac Verbo prodeunte statim effectus consequutus sit. Vocatur opus primogenitum , quia mundi exemplar in Verbo descriptum fuit , vel potius , ut ait Philo in libro de Mundi opificio , nihil aliud fuit , quàm Verbum Dei mundum jam condentis. Εἰ δὲ τις ἐπελήσειε γυμνοτέροις χρῆσασθαι τοῖς ὀνόμασιν , ἔδεν αὖν ἕτερον εἶποι ἢ νοητὸν εἶναι κόσμον , ἢ Θεὸν Λόγον ἤδη κοσμοποιῦντος. « Quòd » si cui libeat apertioribus uti vocabu- » lis , nihil aliud esse dixerit mundum » intelligibilem , nisi Verbum Dei » mundum jam condentis. » Idem Philo in lib. de sacrificiis Abel & Caïni : Ὁ γὰρ Θεὸς , inquit , λέγων ἅμα ἐποίει μηδὲν μεταξὺ ἀμφοῖν πδεῖς. Εἰ δὲ χρῆν διῶγμα κινεῖν ἀληθεύον , ὁ Λόγος ἔργον αὐτῆς. « Deus enim simul dicendo » faciebat , nihil inter utrumque spa- » tii interponens ; vel si verior senten- » tia proferenda , Verbum est opus » ejus. » Sic etiam Justinus : Καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ , ὁφθαλμοὶ τοὺς ἐξάντας ἔργα τοῦ δακτύλων σου , εἰ μὴ ἀκούω τοῦ Λόγου αὐτῆς [Leg. τὸν Λόγον αὐτῆς] τίς ἐργασίαν , εἰ συνεπὶς ἀκούομαι. « Rursus cùm di- » cit , *Videbo caelos opera digitorum tuo- » rum* , prudenter non intelligam , nisi » Verbum ejus operationem intelli- » gam.

Neque etiam iis , qui post Justinum & Tatianum scripserunt , eadem loquendi ratio displicuit. Modò videbimus asserentem Athenagoram , Verbum prodiisse , ut omnium rerum *idea* & *actus* , sive effectio esset. Clemens Alexandrinus sic loquitur Strom. 5. pag. 596. Ἀκηκόασι γὰρ τοῦ Μώσεως λέγοντος , εἶπε καὶ ἐχλύετο , ἢ Λόγον τοῦ Θεοῦ ἔργον εἶναι διαγράφοντος. « Illud enim » Mosis audivere , *Dixit & factum est* , » ex quo Verbum Dei opus esse de- » clarat. » Simili ferè sententiâ idem Clemens voluntatem Dei opus esse declarat , quia semper ad effectum

perducitur. Ὡς γὰρ τὸ θελημα αὐτοῦ ἔργον ἔστι καὶ τοῦτο κόσμος ὀνομάζεται οὕτως καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ἀνθρώπων ἔστι σωτηρία , & τοῦτο Ἐκκλησία κέκληται. » Quemadmodum ejus voluntas est opus , & idque mundus nominatur : sic ejus & propositum est hominum salus , id- & que Ecclesia vocatur. «

Tertullianus sic loquitur lib. contra Hermogen. cap. xx. « Cogitatio , » inquit , & dispositio prima Sophiae » fit operatio de cogitatu viam ope- » ribus instituens. «

Gregorius Nyssenus in Hexaem. pag. 9. illud Mosis , *Fiat lux* , exponens sic loquitur : Ἐπὶ γὰρ τῆς Θεῆς καὶ γε τῆς ἡμετέρας ὑπολήψαν τὸ ἔργον λόγος ἔστι δι' ὃ πᾶν τὸ γινόμενον λόγῳ γίνεταί. Nam apud Deum , quantum equi- & dem cogitatione assequor , opus ver- & bum est ; quia quidquid fit , verbo & ratione fit. «

Sic etiam Gregorius Nazianzenus Or. 29. Θεὸς τὸ βούλεσθαι πράξις ἔστιν. « Dei voluntas actio est. » Idem in Or. 38. pag. 617. ait Deum , cùm bonitatem suam diffundere & propagare vellet , ut plura essent , quæ beneficio afficerentur , primò cogitasse angelicas & coelestes virtutes. « Atque hæc » cogitatio , inquit , opus erat , quod » Verbo conficiebatur , & Spiritu ex- » plebatur. « Καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν λόγῳ συμπληρούμενον , καὶ Πνεῦμα πτελειούμενον. «

Basiliius Homil. 2. in Hexaem. divinum Verbum opus appellare non dubitat. Ὁ ποιητὴς τοῦ ὅλων , inquit , ἐμφαντοῦς ἀνδρὸς , τὸν κόσμον τῶν τῆς φωτὸς χάριν ἀθεῶς ἐνέθηκε. Γενήθητο φῶς , καὶ τὸ πρῶτον ἔργον ἦν. « Creator uni- » versorum , simul atque loquutus est , » luminis gratiam mundo largitus est. » *Fiat lux* : & imperium opus erat. « Illud autem πρῶτον imperium , quod opus appellat , idem esse ac divinum Verbum patet ex his quæ sequuntur. » Ὅταν δὲ φωνῶν ἐπὶ Θεῷ καὶ ῥῆμα καὶ πρῶτον λέγωμεν , εἰ δὲ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενον ψόφον , ἔτε αἶσα διὰ γλώσσης τυπόμενον ἢ θεῖον λόγον νοούμεν. Cùm autem vocem de Deo & ver- &

Pag. 1.
Pag. 93.

Pag. 140.

Dialog. n.
214.

Pag. 492.

» bum & mandatum dicimus, non so-
 » num organis vocalibus emissum, non
 » aërem linguâ percussum, divinum
 » Sermonem intelligimus.

VII. Non omittenda sunt, quæ de Spiritu Sancto apud Tatianum legun-

Num. 13.

tur. Πνεῦμα δὲ τὸ Θεὸς παρὰ πᾶσιν μὲν οὐκ ἔστι· παρὰ δὲ ἴσοι τοῖς δικαίως πολιτευομένοις καταρόμενον, καὶ συμπλεκόμενον τῇ ψυχῇ διὰ θεωροῦσέων ταῖς λοιπαῖς ψυχαῖς τὸ κεκρυμμένον ἀνήγειρε. Καὶ αἱ μὲν παιδομαχὰς Σοφία, σφίσι δὲ αὐταῖς ἐφείλκοντο Πνεῦμα συγγενές· αἱ δὲ μὴ παιδομαχὰς, καὶ τὸ διάκονον τὸ πεπονδότε Θεοῦ παραιτούμεναι, θεόμαχαι μάλλον, ἢ περ θεοσεβεῖς ἀνεφαίνοντο. « Spi-
 » ritus Dei non apud omnes versatur,
 » sed in nonnullis justè viventibus re-
 » fidens, & cum eorum anima com-
 » plicatus per prædictiones occulta
 » cæteris animabus revelabat. Et quæ
 » paruerunt Sapientiæ, cognatum sibi
 » Spiritum attraxerunt: quæ verò non
 » paruerunt, & ministrum Dei passi
 » rejecerunt, cum Deo potius pugna-
 » re visæ sunt, quàm eum colere. »

Num. 14.

Et non multò post: Τὸ δὲ τοιοῦτον τῆς συστάσεως εἶδος, εἰ μὲν ὡς ναὸς ἡ, κα-
 τοικεῖν ἐν αὐτῷ βούλεται Θεὸς διὰ τὸ
 πρεσβεύοντος πνεύματος. Τοιοῦτου δὲ μὴ
 ὄντος τὸ σκηνώματος, περιῇ τῷ θη-
 είων ὁ ἀνθρώπος καὶ τὴν ἐναρθεὶν φωνὴν
 μόνον, τὰ δὲ λοιπὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνοις διαί-
 της ὅσιν, οὐκ ὡς ὁμοίωσις τοῦ Θεοῦ. « Ac
 » talis quidem substantiæ species, si se
 » instar templi habeat, libenter illud
 » incolit Deus per legatum Spiritum.
 » Si verò tale non fuerit tabernacu-
 » lum; præstat belluis homo solâ voce
 » articulata: cætera verò ejusdem est
 » ac illæ vivendi rationis, cùm non
 » sit similitudo Dei. » Divinitatem
 & omnipotentiam Sancti Spiritûs de-
 clarat Tatianus, cùm eum vocat sa-
 pientiam, ac summum hominis bo-
 num in illius possessione constituit, ita
 ut belluis assimilare non dubitet, qui
 eum omninò rejiciunt. Quòd autem
 eum *Dei passi ministrum* dicit, est id
 quidem de Filio perhonorificè, nequa-
 quam autem de ipso Spiritu exiliter
 dictum. In hoc enim positum illud

ministerium, quòd Deus ejusque Fi-
 lius, per Spiritum Sanctum in nobis
 tamquam in templis habitent. Ex quo
 una in tribus personis substantia ne-
 cessariò demonstratur; siquidem vel
 eadem prorsus est Spiritûs Sancti ac
 Patris & Filii substantia; vel à Patre
 & Filio, qui per Spiritum in nobis ha-
 bitant, alieni prorsus & disjuncti su-
 mus; quod Tatiano in mentem venif-
 se nemo suspicabitur.

Patris & Filii substantiam Spiritui
 traditam docet Tatianus, cùm illum
 appellat Θεοῦ μέρος, *Dei portionem*.
 Sic enim loquitur num. 7. Λόγος γὰρ
 ὁ ἐπουράνιος Πνεῦμα γερωνὸς ἀπὸ τοῦ Πα-
 τρός, καὶ Λόγος ἐκ τῆς λογικῆς δυνάμεως,
 καὶ τὴν τὴν γυνήσαντος αὐτὸν Πατὸς μι-
 μῆσιν, εἰκόνα τῆς ἀθανασίας τὴν ἀνθρώπον
 ἐποίησεν· ἵνα ὡς περ ἡ ἀφθαρσία παρὰ τῷ
 Θεῷ, καὶ αὐτὸν τρέπον Θεὸς μέρος ἀνθρώ-
 πῳ μεταλαβὼν, ἔχη καὶ τὸ ἀθάνατον.
 Verbum enim illud cœleste, Spiri-
 tus à Patre genitus, & Verbum ex
 Rationali Potentia, ad imitationem
 Patris, à quo genitum est, imagi-
 nem immortalitatis hominem fecit,
 ut quemadmodum immortalitas est
 apud Deum, sic homo, Dei portio-
 nis particeps factus, immortalita-
 tem etiam habeat.

Spiritum Sanctum perfectum Deum
 appellat num. 4. Πνεῦμα γὰρ τὸ διὰ τῆς
 ὕλης διήκον, ἐλαττόν ὑπάρχει τῷ θεϊοτέ-
 ρῳ πνεύματι· ὅπερ δὲ ψυχῇ παρομοιω-
 μένον, ἐπὶ πηκτέον ἐπίσης τῷ τελείῳ Θεῷ.
 Est enim diviniore Spiritu inferior
 ille Spiritus, qui materiam perva-
 dit; qui quidem, cùm animæ assi-
 milatus sit, non eodem, ac perfe-
 ctus Deus, honore colendus est.

CAPUT VII.

De Athenagora.

I. Filium Patri consubstantialem &
 equalem agnoscit Athenagoras. II.
 Prolixior locus, ex quo Verbum
 aeternum & Patri consubstantiale

demonstratur. III. Unitas essentiae in tribus personis.

I. **A**THENAGORAS in præclara illa Apologia, quam obtulit Imperatori M. Aurelio ejusque filio Commodò, pluribus demonstrat Christianorum mores ac omnem colendi Dei rationem longè Ethnicorum institutis præstare. Duo autem potissimum reprehendit in gentilium superstitione, & quòd plures deos colant, cum plùs uno esse non possit, & quòd creatos colant, cum Deum æternum esse oporteat. Huic insanix opponit Christianorum sapientiam, quam hoc eximio illustrat exemplo: "Εχετε ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐπεράνιον βασιλείαν ἐξετάζειν. Ὡς γὰρ ὑμῖν Πατὴρ καὶ υἱὸς πάντα κεχρίεσθαι ἀνωθεν τὴν βασιλείαν εἰληφόσι, (βασιλείας γὰρ ἡ ψυχὴ ἐν χειρὶ Θεοῦ, φησὶ τὸ θεοφηπικὸν Πνεῦμα) ἕτως ἐνὶ τῷ Θεῷ καὶ τῷ παρ' αὐτοῦ Λόγῳ, υἱὸς νομίζω ἀμερίσθαι, πάντα ὑποτέτακται. « Licet autem » ex vobismetipsis cœleste regnum » spectetis. Quemadmodum enim vobis Patri & Filio parent omnia, qui » regnum cœlitus accepistis, (*Anima enim Regis in manu Dei*, ait Spiritus propheticus) sic uni Deo, ejusque Verbo, quem ejus Filium non » separabilem intelligimus, omnia » subjecta.

Hoc exemplum regis cum filio imperantis valdè appositum est ad unitatem substantiæ & æqualitatem Verbi cum Deo Patre. Sed tamen quasi parùm accurata hæc imago esset; addit Athenagoras Filium à Patre separari non posse; ne quis scilicet idem de Deo suspicaretur, quod in hominibus videmus, qui etsi simillimos sibi filios gignunt, non tamen unâ & eâdem numero naturâ conjuncti sunt. Æternitas Filii non minùs significanter exprimitur: nam si Filius à Patre separari non potest, necesse est, ut tam æternus sit, quàm ipse Pater, nec umquam sine illo Pater exstiterit. Sic consequebatur Athenagoras, ut de Christianis dici non posset, tum quod sæpè

objicit Ethnicis, plures deos ab eis coli; tum quod hoc ipso in loco declarat, deos non esse æternos. « Il- » lud in primis, inquit, perpendite. « Ab initio, ut ipsi dicunt, Dii non » erant. » Ex quo concludit eos non esse deos, quia quidquid initium habuit, id corruptioni obnoxium.

II. Eandem doctrinam pluribus exponit num. 10. qui tamen locus iniquas reprehensiones non effugit. Sic autem loquitur: Νοῦμεν γὰρ καὶ υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μή μοι γελοῖον τις νομίσῃ τὸ υἱὸν εἶναι τῷ Θεῷ. ἔ γὰρ ὡς ποιητὰς μυθοποιῶσιν οὐδὲν βελτίους τῷ ἀνθρώπων δεικνύοντες τοὺς Θεοὺς, ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ περὶ τοῦ υἱοῦ πεφρονήκαμεν. Ἀλλ' ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐν ἐργείᾳ. Πρὸς αὐτὸ γὰρ καὶ δι' αὐτὸ πάντα ἐχρῆτο, ἐνὸς ὄντος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ὅντι δὲ τοῦ υἱοῦ ἐν Πατρὶ ἐστὶν Πατὴρ ἐν υἱῷ, ἐνότητι ἐστὶν δύναμις πνεύματος, νοῦς ἐστὶν Λόγος τοῦ Πατρὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ δι' ὑπερβολῶν συνέσεως σκοπεῖν ὑμῖν ἐπεισιν ὁ παῖς τι βούλεται, ἐρῶ διὰ βραχέων. Θεῶτον γέννημα εἶναι τῷ Πατρὶ, οὐχ ὡς γινόμενον (ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὁ Θεός, νοῦς αἰδίδω ὦν, εἶχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ Λόγον, αἰδίδως λογικὸς ὦν) ἀλλ' ὡς τῷ ὑλικῶν συμπάντων ὁποῖα φύσεως ἐστὶν ὁ χεῖρας (Leg. ἀρχαίαις) ὑποκείμενων δίκην, μεμιγμένων τῷ παχυμερεστέρον πρὸς τὰ κοφύτερα ἐπ' αὐτοῖς, ἰδέα ἐστὶν ἐν ἐργείᾳ εἶναι θεωρεῖσθαι. Συνάδει δὲ τῷ Λόγῳ ἐστὶν τὸ θεοφηπικὸν Πνεῦμα, κύριος γὰρ, φησὶν, ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτὸς εἰς ἔργα αὐτοῦ. « Nam & Filium Dei » agnoscimus: nec quisquam ridicu- » lum esse putet suum Deo esse Fi- » lium. Neque enim, ut Poëtæ fabu- » lantur, qui nihilo meliores homini- » bus inducunt Deos; ita nos aut de » Deo Patre, aut de Filio sentimus. » Sed est Filius Dei Verbum Patris in » idea & operatione: ab eo enim & » per eum facta omnia, cum Pater & » Filius unum sint. Cum autem Pater » sit in Filio & Filius in Patre, unitate » & virtute spiritus; mens & Verbum » Patris est Filius Dei. Quòd si pro » summa vestra intelligentia inquirere » subeat, quid sit Filius; dicam bre- »

» viter primam esse Patris progeniem;
 » non quòd factus sit, (ab æterno enim
 » Deus, cùm sit mens æterna, habe-
 » bat in seipso Verbum, utpote ab
 » æterno rationalis) sed quòd pro-
 » dierit, ut omnium materialium re-
 » rum, quæ instar informis naturæ &
 » inertis terræ, partibus crassioribus
 » commixtis cum levioribus, jacebant,
 » idea & actus foret. Hæc Sanctus
 » ipse Spiritus propheticus confirmat:
 » Dominus enim, inquit, condidit me
 » initium viarum suarum ad opera sua.

Tria hoc loco explicat Athenago-
 ras, quid sit Filius Dei, quo sensu Λό-
 γος dicatur, cur prima progenies sit.
 1°. Igitur ut probet quantum intersit
 inter Filium Dei & fabulosos deorum
 filios; docet Filium Dei esse Verbum
 ipsius *in idea & operatione*, quia scilicet
 paternas omnes ideas ejusque omnia
 attributa possidet, atque, ut paulò post
 addit, hic Λόγος omnium *idea & actus*,
 sive effectio existit. Verbum idea vo-
 catur apud Clementem Alex. Strom.
 5. pag. 553. Idea idearum apud Ori-
 gen. lib. IV. adv. Cels. 2°. Ne quis
 suspicaretur Verbum Dei nihil aliud
 esse quàm sonum & vocem aut divi-
 nam cogitationem; observat Athena-
 goras idcirco Filium Dei esse Verbum
 & mentem Patris, quia Pater & Filius
 unum sunt unitate spiritûs, id est, di-
 vinæ substantiæ, ita ut Pater in Filio sit
 & Filius in Patre. Denique ad uberio-
 rem hujus vocis, Filii, explanationem,
 primam illum esse progeniem dicit,
 non quòd prima sit rerum creatarum,
 sed quia talis inter eum & res creatas
 intercedit necessitudo, qualem par est
 intercedere inter ea, quæ creata sunt,
 & Sapientiam illam, quæ ideas om-
 nium rerum ab æterno accepit, & pro-
 diit ut mundum crearet.

Multa tamen reprehendit Petavius
 in his Athenagoræ verbis: « Vide-
 » tur, inquit lib. I. de Trin. cap. iij.
 » putasse rationem ipsam, hoc est Λό-
 » γον, qua Pater ipse λόγικὸς est, quam
 » velut formam in illius essentia cogi-
 » tamus, Filium esse Dei.... Hunc
 » igitur insitum Patri & apud eum ex

æterno manentem Λόγον prodiisse «
 dicit aliquando; ut idea & actus «
 esset infimarum rerum, hoc est, ut «
 illas confusas & tumultuarias per- «
 poliret ac digereret. Quem quidem «
 progressum & προέλυσιν, si Filii ac «
 Verbi productionem esse credide- «
 rit, sic ut illa ipsa processione distin- «
 cta primum ὑπόστασις existerit, cùm «
 antea in Patris essentia continere- «
 tur, (quæ videtur illius opinio fuisse) «
 neque coæternum Patri Verbum ac «
 λόγον existimavit, & à Sabelliano «
 dogmate non multum illius abhor- «
 rebit oratio. «

Nemo purus magis ac insons ab his
 criminationibus, quàm Athenagoras.
 Statuit ille quidem unam omnino esse
 in Patre & Filio divinam substantiam,
 sed personarum distinctionem æquè
 æternam esse ac ipsam substantiam do-
 cet. Pater & Filius unum sunt spiritûs,
 id est, divinæ substantiæ unitate &
 virtute. Sæpè enim Spiritus idem est
 ac divinitas apud antiquos, ac nomi-
 natim apud Athenagoram, qui paulò
 ante dicebat Deum, *lucis & pulchritu-
 dine & spiritu ac potentiâ non enarrabili
 circumdatum esse, φωτὶ & κάλλει & πνεύ-
 ματι & δυνάμει ἀνεκδιηγήτῳ περιεχόμε-
 νον*. Sed Pater & Filius ita unum sunt,
 ut Pater in Filio sit & Filius in Patre
 ob hanc unitatem & virtutem spiri-
 tûs: ex quo manifesta est personarum
 distinctio.

Hujus autem distinctionis æternitas
 non minùs accuratè adstruitur: *Ab æter-
 no enim Deus habebat in seipso Verbum*:
 erat ergo & ipse Pater in Verbo. Non
 enim aliter Verbum in Patre ac Pater
 in Verbo; cùm utrumque Athenagoras
 unum esse declarat *unitate & virtute
 spiritûs*. Pater utpote *ab æterno ratio-
 nalis*, semper habuit in se Verbum,
 non quòd Filius sit ipsa formalis ratio,
 qua Pater rationalis, sed quia lucis
 æternæ splendorem necesse est æter-
 num fuisse.

Deinde verò diligenter observan-
 dum quod ait Athenagoras, omnia
 per Filium creata, quia Pater & Fi-
 lius unum sunt. *Ab eo enim & per eum*

facta omnia, cum Pater & Filius unum sint. Nullam ergo mutationem Verbo attulit mundi creatio: neque persona Patri consubstantialis esse cœpit, cum ad mundi creationem prodiit: sed idcirco prodiit, quia persona erat consubstantialis Patri.

Denique disertè declarat Athenagoras Filium minimè creatum fuisse, nec aliam ei cum rebus creatis esse similitudinem præter eam, quæ inter ideas & exemplar mundi & mundum ipsum, inter Creatorem & res ab eo creatas intercedit.

III. Pergit Athenagoras, ac suam de Spiritu Sancto, & de tribus Personis sententiam sic exponit: Καὶ τοὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἐνεργεῖν τοῖς ἐκφωνοῦσι θεωρητικῶς ἅγιον Πνεῦμα ὑπορρώϊαν εἶναι φανερὸν τῷ Θεῷ, ὑπορρέον ἐπ' ἀναφαιρόμενον, ὡς ἀκτῖνα ἡλίου. Τίς οὖν οὐκ ἂν ὑπορήσας, λέγοντας Θεὸν Πατέρα & υἱὸν Θεόν, & Πνεῦμα ἅγιον, δεικνύτας αὐτῶν & τὴν ἐν τῇ ἐνώσει δύναμιν, & ἐν τῇ τάξει διαίρεσιν ἀκούσας ἀθέους καλουμένους.

» Ac illum etiam Spiritum Sanctum,
» qui in Prophetis operatur, efflu-
» vium esse dicimus Dei, ut qui ab eo
» fluat & ad eum redeat, tamquam à
» sole radius. Quis igitur non mire-
» tur, cum atheos vocari audiat eos,
» qui Deum Patrem, & Filium Deum,
» & Spiritum Sanctum asserunt, eo-
» rumque & in unione potentiam,
» & in ordine distinctionem demon-
» strant?

Non verendum est ne eodem ac Sabelliani sensu dixerit Athenagoras Spiritum Sanctum à Patre fluere & ad eum redire; sed, ut jam antea docuerat, Patrem esse in Filio & Filium in Patre, ita nunc de Spiritu Sancto idem pronuntiat. Simile de Filio dictum legimus apud Ignatium in Epist. ad Magnesianos num. 7. Nefas dubitare quin Athenagoras in Spiritu Sancto Patrem & Filium esse, & Spiritum Sanctum in Patre & Filio crediderit; cum tam accuratè eorum & in unione potestatem & in ordine distinctionem exponat.

Hanc substantiæ & potestatis singularitatem ac personarum distinctio-

nem simili modo defendit num. 12. ubi Christianos eâ re ad vitam beatam perducere docet, *Si Deum ejusque Verbum cognoscant, & quæ Filii cum Patre unitas, quæ Patris cum Filio communicatio; quid Spiritus Sanctus; quæ trium unio, quæ unitorum distinctio, Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.* Τίς ἢ τῷ παιδὶ θεὸς & Πατέρα ἐνόησεν, τίς ἢ τῷ Πατρί θεὸς & υἱὸν κοινωνία, τί τὸ Πνεῦμα, τίς ἢ τοσούτων ἐνώσις, & διαίρεσις ἐνουμένων, τῷ πνεύματι, τῷ παιδὶ, τοῦ Πατρὸς. Et num. 24. Θεὸν φανερὸν & υἱὸν & λόγον αὐτῶν, & Πνεῦμα ἅγιον, ἐνούμενα μὲν καὶ δύναμιν & Πατέρα, & υἱὸν, τὸ Πνεῦμα ὅτι νοῦς λόγος, Σοφία, υἱὸς τοῦ Πατρὸς, & ὑπορρώϊα ὡς φῶς ἀπὸ πυρὸς τὸ Πνεῦμα. « Deum dici-
« mus & Filium Verbum ejus, & Spi-
« ritum Sanctum unitos secundum vir-
« tutem, Patrem, Filium, Spiritum: «
« quia mens, Verbum, Sapientia Pa-
« tris est Filius; effluvium autem, ut «
« lumen ab igne, Spiritus.

Nec in Sabellianam opinionem pertrahi potest tam accurata personarum distinctio, nec in Arianam tam constans unius in tribus personis potentiæ sive substantiæ asseveratio. Nihil hic prius aut posterius; siquidem à se invicem separari non possunt, ac Spiritus Sanctus, cum à Patre profluat tamquam ab igne calor, tam æternus est, quàm ipse Pater, quemadmodum calor tamdiu existit, quandiu ipse ignis. Nihil etiam inferius aut præstantius; siquidem una in tribus potestas, ac eo tantum ordine distinguuntur, quòd Filius à Patre genitus sit, Spiritus à Patre profluat. Neque etiam verendum ne unitatem potestatis specificam, non verò numericam admittat Athenagoras. Nam perabsurdum foret potestatis singularitatem distinctioni personarum opponere, si ut tres personæ, ita etiam tres essent potestates & substantiæ.

Præterea si natura divina non magis una esset in tribus personis, quàm humana in hominibus; jam profectò tres essent Dii, nec effugeret Athenagoras incommoda, quæ ex multis diis

consequi docet num. 8. & 9. ubi sic ratiocinatur. » Si duo vel plures ab initio Dii fuissent, vel in uno & eodem loco essent, vel in suo quisque separatim. In uno & eodem esse non possent. Neque enim, si dii sunt, similes esse possent; sed quia ingeneriti, minime similes. Οὐ γὰρ εἰ θεοὶ ὁμοιοὶ ἀλλ' ὅτι ἀγχοῦτοι, οὐχ ὁμοιοί. » Probat etiam, ut ejusdem & unius naturæ partes, ita duos deos conjungi non posse, quia natura divina, utpote increata, ac perpeffionis & divisionis exors, constare ex partibus non potest. Neque etiam separatim esse possint duo Dii. Nam ille præter mundi creatorem Deus, vel in hoc mundo versaretur vel in alio. Non potest huic mundo præesse, quippe qui ab alio creatus est. Quod si in alio mundo includatur, nec immensus erit, nec proinde Deus. Liquet hac ratiocinatione tres personas non esse unius divinæ naturæ partes, sed totam esse in tribus personis hanc naturam, nec solâ specie, sed etiam numero unam; ita ut ubicumque est Pater, ibi Filius & Spiritus Sanctus sint, unumque sit trium imperium, una potestas, una essentia. Illud etiam observandum est, hoc discrimen ab Athenagora inter sanctissimam Trinitatem & tres Deos ingenitos poni, quod tres essent substantiæ, si nullus ab alio procederet; idem autem incommodum non occurrat in Christiana doctrina, quæ Filium & Spiritum à Patre, ut totius divinitatis fonte, derivat. Quod si natura divina, dum à Patre communicatur Filio & Spiritui Sancto, multiplicata esset, ita ut Pater & Filius, & Spiritus Sanctus tres essent numero substantiæ; eadem profectò esset ac in tribus diis ingeneritis repugnantia; iisdemque armis vapularet Athenagoras, quibus ipse Ethnicos profligat.

CAPUT VIII.

De S. Theophilo Antiocheno.

I. Triadis vocem usurpat S. Theo-

philus. Spiritum Sapientiae nomine designat. II. Unam prorsus in tribus essentiam agnoscit. III. Verbi progressio ad mundi creationem. IV. Alius locus de hac Verbi generatione & missione ad varias perfunctiones immeritò vituperatus.

I. **N**EMINEM Scriptorem habemus, qui ante Theophilum Antiochenum Triadis vocem usurpaverit. Sed cum cæteri Scriptores eadem ac ipse doceant, non videtur hac in re præcipuam laudem meruisse. At illud mirum quod, ubi Triadem nominatim appellat, ibi visus sit Petavio duas tantum personas admittere, & Filium cum Spiritu Sancto confundere. Sic loquitur lib. II. num. 15. Αἱ τρεῖς ἡμέραι τῆς φωσέου γεγονυίας τῶν τοῖ εἰσι τῆς Τριάδος, τοῦ Θεοῦ, & τοῦ Λόγου αὐτοῦ, & τῆς Σοφίας αὐτοῦ. « Tres « dies, qui ante luminaria fuerunt, « imago sunt Triadis, Dei, ejus Ver- « bi, ejusque Sapientiae. » Nullam hinc mentionem fieri Spiritûs Sancti existimat Petavius; sed non dubium, quin Sapientiae nomine Spiritum Sanctum intellexerit Theophilus. Cum id necessario postulat Trias illa quam hoc loco commendat; tum verò tertiam illam personam non semel ab eo sic designatam legimus. « Sed si vis, « potes sanari, inquit lib. I. num. 7. da « te medico, & punget oculos mentis « & cordis tui. Quis est iste medicus? « Deus, qui per Verbum & Sapien- « tiam sanat & vivificat. Deus per « Verbum & Sapientiam condidit uni- « versa: nam Verbo ejus firmati cæli, « & Spiritu ejus omnis virtus eorum. « Manifesta est his in Verbis Sapientiae, quam Spiritum appellat, à Verbo distinctio: adhuc manifestior lib. II. num. 10. ubi Deus Verbum suum cum Sapientia sua genuisse dicitur. Non magis igitur vituperandus Theophilus, quod Spiritum Sanctum Sapientiam dixerit, quàm multi alii Scriptores, qui sic Spiritum appellarunt, Irenæus,

Bull. Test. 4.
cap. iij.
Petav. Trin.
lib. VII. cap.
xij.

Origenes, Marius Victorinus, ut Bullus ac ipse Petavius observant. Didymus in libro de Spiritu Sancto, hanc affert causam, cur ita vocetur, quod Spiritus Sapientiae in Scripturis recensetur. Nec magni refert, quod Filium Theophilus aliis in locis Sapientiam appellat: id enim patitur aequalitas & substantiae unitas in tribus personis, ut quod uni personae proprium traditur, velut sanctificatio Spiritui, ab eo aliae personae non excludantur, si tamen paternitatem excipiamus & generationem ac processionem.

II. Trinitatem nihil aliud esse, quam unum in tribus personis Deum, praeclare docet Theophilus, cum observat idcirco omnia per Verbum & Sapientiam à Deo creata dici, ne locus daretur plurium Deorum fingendorum. « Moses autem, inquit lib. II. » num. 10. qui multis annis ante Salomonem fuit, vel potius Sermo Dei » ita per eum velut per instrumentum loquitur: *In principio creavit Deus caelum & terram.* Primò principium & creationem nominavit, » deinde ipsum Deum praedicavit; neque enim fas est temerè & levi de causa Deum appellare. Providebat enim divina Sapientia futurum, ut » nonnulli nugarentur, ac multitudinem deorum nusquam exstantium nominarent. Igitur ut verus Deus » ex operibus intelligeretur, cumque » constaret in Verbo suo caelum & terram, & quae in eis sunt, creasse; scriptum est: *In principio creavit Deus caelum & terram.* » Ὅπως ἐν ὁ τῶ ὄντι Θεὸς διὰ ἔργων νοητῇ, καὶ ὅτι ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ὁ Θεὸς πεποίηκε τὸ ἐξαγόν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, ἔφη, &c. Similiter num. 18. Ἐπὶ μὲν καὶ ὡς βοηθείας ῥηίζων ὁ Θεὸς εὐείπεται λέγων ποιῶντων ἀνθρώπων κατ' εἰκόνα καὶ κατ' ὁμοίωσιν ἐκ ἄλλω δὲ πνι εἴρηκε, ποιῶντων, ἀλλ' ἢ τῶ ἑαυτῶ λόγῳ καὶ τῇ ἑαυτῶ Σοφίᾳ. » Quinetiam quasi auxilio indigeret Deus, dicere invenitur: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem:* sed nulli alii dixit, *Faciamus*, nisi Verbo suo & Sapientiae suae.

Non potuit significantius exprimi unus in tribus personis Deus, una substantia. Nam si Verbum & Sapientiam in rebus creatis numerasset Theophilus, an sic ratiocinaretur? Idcirco Deus duas illas creaturas ad ceterarum rerum creationem adhibuit, ne quis multos Deos sibi fingeret, & mundum ab alio, quam à vero Deo creatum suspicaretur. Item: Deus, quia nullā re indiget, usus est operā duarum creaturarum, eisque dixit: *Faciamus.* Necesse est igitur ut substantiam in divinis personis, non solā specie sed numero unam à Theophilo admissam dicamus. Nam eadem incommoda redirent, si divinitas solā specie una esset, ut humanitas in hominibus: aequè absurdum & ridiculum esset, idcirco Deum duabus substantiis ab eo separatis usum fuisse, quia nullā re indigebat; idcirco hanc creandi rationem à Scriptura commemorari, ne quis mundum à pluribus diis creatum fingeret.

III. Sed examinanda sunt duo insignia Theophili testimonia, quae molestiam Petavio exhibuerunt, quamvis, si accuratius considerentur, nihil à sanioris doctrinae forma recedant. Primum exstat lib. II. num. 10. ubi sic loquitur Theophilus: Ἐχων ἔν ὁ Θεὸς τὸ ἑαυτῶ λόγον ἐνδιάθετον ἐν τοῖς ἰδίοις σπλάγχθοις, ἐγέννησε αὐτὸν μὲν τῆς ἑαυτῶ σοφίας ὁξερευξάμενον, καὶ τῶ ὄλων. Τῷ τὸν λόγον ἔχεν ὑπερβόν τῶ δι' αὐτῶ γρηγορήσαν καὶ δι' αὐτῶ τὰ πάντα πεποίηκεν. Οὗτος λέγεται ἀρχὴ ὅτι ἀρχεῖ καὶ κυριεύει πάντων τῶ δι' αὐτῶ δεδομηγορημένων. Οὗτος ἔν ὡν Πνεῦμα Θεὸς καὶ ἀρχὴ καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑψίστου κατήρχετο εἰς τὰς Περσφῆτας καὶ δι' αὐτῶν ἐλάλει περὶ τῆς ποιήσεως κόσμου καὶ τῶ λόγων ἀπάντων. Οὐ γὰρ ἦσαν οἱ Περσφῆται ὅτε ὁ κόσμος ἐγένετο, ἀλλ' ἢ σοφία ἢ ἐν αὐτῶ ἦσα ἢ τῶ Θεὸς καὶ ὁ λόγος ὁ ἅγιος αὐτῶ ὁ αἰεὶ συμπερὸν αὐτῶ. » Habens igitur Deus suum ipsius Verbum in propriis visceribus insitum, genuit illud cum sua sapientia proferens ante omnia. Hoc Verbo usus est administro operum suorum, & per illud omnia condidit.

» didit. Vocatur principium, eò quòd
» principatum habeat ac dominatum
» omnium, quæ per ipsum creata sunt.
» Hic igitur cùm sit Spiritus Dei &
» principium & sapientia & virtus Al-
» tissimi, descendebat in Prophetas,
» & per eos de mundi creatione ac
» ceteris rebus loquebatur. Non enim
» erant Prophetæ, cùm mundus crea-
» retur; sed tantum Sapientia Dei,
» quæ est in eo, & Verbum Sanctum
» ejus, quod ei semper adest.

Ex his verbis colligebat Petavius Filium ante mundi creationem ex Theophili sententia *nondum Filium* dictum fuisse, sed eundem *fuisse ac Patrem*, nempe mentem ejus & sapientiam, quam tum demum protulit, & quodammodo profudit, cùm procreande rerum universitatis consilium cepit. Sed à vero prorsus abhorret hoc de Theophilo judicium. Nam 1°. Si Verbum à Patre non distinxit Theophilus ante mundi creationem; neque etiam post mundi creationem distinxit. Nam idcirco post mundi creationem delapsus esse dicit ad Prophetas, quia Spiritus est Dei & Principium & Sapientia; vel ergo ne tum quidem illud à Deo distinxit; vel si tam absurda opinio affingi Theophilo non potest; minimè dubium est, quin Verbum ab æterno distinctum à Patre existimaverit, quamvis etiam ante mundi creationem Patris mentem & sapientiam fuisse existimet.

2°. Observandum est non Verbum solum, sed ipsum etiam Spiritum Sanctum, quem Sapientiæ nomine designat Theophilus, à Patre prolatum sive generatum dici ad mundi creationem. Cùm hæc generatio nihil aliud sit, quàm progressio ad rerum creationem; consentaneum erat, ut Theophilus, qui Spiritum Sanctum Filio socium adjungit in rebus creandis, in hac eum quoque progressionem sociaret.

3°. Magnificum habent æternitatis Filii & Spiritus Sancti testimonium hæc Theophili verba, quæ nescio quo pacto à Petavio prætermissa sunt: « Non enim erant Prophetæ, cùm mun-

dus crearetur; sed tantum Sapientia Dei, quæ est in eo, & Verbum Sanctum ejus, quod ei semper adest. » Illa igitur Filii & Spiritus Sancti ad mundi creationem generatio, progressio est & administratio, non productio; nec idcirco adfuerunt, cùm mundus creatus est, quia tunc primum creati sunt, sed quia semper ac necessariò existunt.

IV. Alter locus exstat in eodem libro num. 22. ubi explicare conatur, quomodo Deus, cùm loco comprehendere non possit, ambulasse tamen in Paradiso dicatur. Ὁ μὲν Θεός, inquit, καὶ Πατὴρ τῷ ὅλων ἀχώρητός ἐστι, ἐν τόπῳ ἔχ' εὐρέσκεται. Οὐ γὰρ ἐστὶ τόπος τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ Λόγος αὐτοῦ, δι' ἃ πάντα πεποίηκε, δύναμις ὦν ἐὶ σοφία αὐτοῦ, ἀναλαμβάνων τὸ προσώπον τῆς Πατρὸς ἐκ κυρίως τῷ ὅλων, ἕως παρεγένετο εἰς τὴν παράδεισον ἐν προσώπῳ τῆς Θεῆς, ἐὼς μίλει τῷ Ἀδάμ. Καὶ γὰρ αὐτὴ ἡ θεῖα γραφὴ διδάσκει ἡμᾶς τὴν Ἀδὰμ λέγοντα τῆς φωνῆς ἀκηκοέναι· φωνὴ δὲ τί ἄλλό ἐστιν, ἀλλ' ἢ ὁ Λόγος ὁ τῆς Θεῆς, ὅς ἐστι ἐὶ υἱὸς αὐτοῦ, οὐχ ὡς οἱ ποιεῖται ἐκ μυθογράφοι λέγεσι υἱοὺς Θεῶν ἐκ συνουσίας γυνωμένους, ἀλλὰ ὡς ἀλήθεια διηγεῖται, τὸν Λόγον τὸν ὄντα διαπαντός ἐνδιόκετον ἐν καρδίᾳ τῆς Θεοῦ. Πρὸ γὰρ τῆς γένεσος τοῦτον εἶχε σύμβουλον ἑαυτοῦ νοῦν ἐκ φρόνησιν ὄντα· ὁπότε δὲ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ποιῆσαι ὅσα ἐβλήσατο, τοῦτον τὸν Λόγον ἐγγύνησε θεωροεικόν, θεωρότοκον πάσης κτίσεως, οὐ κενωθεὶς αὐτὸς τῆς Λόγου, ἀλλὰ Λόγον γυνήσας ἐκ τῆς Λόγου αὐτοῦ διὰ πάντος ὁμιλῶν. Ὅθεν διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ ἁγίαι γραφαὶ ἐκ πάντες οἱ πνευματοφόροι, ὅτι ὡς Ἰωάννης λέγει· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος ἐκ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸ Θεόν· δεικνύς ὅτι ἐν τῷ τῶν μόνος ἦν ὁ Θεὸς ἐκ ἐν αὐτῷ ὁ Λόγος. Ἐπειτα λέγει καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἐκ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Θεὸς οὖν ὦν ὁ Λόγος, ἐκ Θεοῦ πεφυκώς, ὁπότε ἂν βούληται ὁ Πατὴρ τῷ ὅλων πέμπει αὐτὸν εἰς πᾶν τόπον, ὅς παραγινόμενος ἐκ ἀκούεται ἐκ ὁραταὶ πεμπόμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἐκ ἐν τόπῳ εὐρέσκεται. « Deus & Pater universorum non potest ille quidem comprehendere, nec in loco invenitur. Neque enim est locus »

410 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

ejus requiei. Sed Verbum ejus, per
 quod fecit omnia, cum sit ipsius vir-
 tus & sapientia, suscipiens perso-
 nam Patris & Domini universorum
 veniebat in Paradisum sub persona
 Dei, & cum Adamo colloquebatur.
 Docet enim nos Scriptura divina
 Adamum dixisse, auditam à se esse
 vocem. Vox autem quid aliud fue-
 rit, nisi Verbum Dei, quod est ejus
 Filius; non ut Poëtæ & fabulosi Scri-
 ptiores filios deorum ex concubitu
 genitos dicunt; sed, ut veritas nar-
 rat, Verbum semper existens, &
 in corde Dei insitum. Ante enim
 quàm quidquam fieret, eo consi-
 liario utebatur, quippe cum ejus
 mens & prudentia sit. Cum autem
 voluit Deus ea facere, quæ statuerat,
 hunc λόγον genuit prolatitium, pri-
 mogenitum omnis creaturæ; non ita
 tamen ut Verbo vacuus fieret, sed
 ut Verbum gigneret, & cum Verbo
 suo semper versaretur. Hæc nos do-
 cent Scripturæ Sanctæ, & quotquot
 Spiritu Sancto afflati fuere; in his
 Joannes dicens: *In principio erat Ver-
 bum, & Verbum erat apud Deum;*
 demonstrans in principio solum fuis-
 se Deum & in ipso Verbum. Dein-
 de addit: *Et Deus erat Verbum, om-
 nia per ipsum facta sunt, & sine ipso
 factum est nihil.* Verbum itaque cum
 sit Deus, & ex Deo genitum; illud
 Pater universorum, cum ita visum
 fuerit, mittit in aliquem locum, quò
 cum venerit, auditur, & videtur mis-
 sum ab ipso, & in loco invenitur.

Duo potissimum in hoc testimonio
 considerata sunt; alia enim ad Ver-
 bi generationem cum mundus creatus
 est, alia ad perfuntiones ab eo in ve-
 teri Testamento administratas refe-
 runtur. In utroque Theophilus Peta-
 vio visus erat accommodatè loqui ad
 Platonicum dogma; & prater ἐν δυνάμει
 τον λόγον, qui est ipsa mens Patris &
 essentia, λόγον alterum & unicum à Pa-
 tre genitum sensisse, quem neque coæter-
 num, neque ὁμοούσιον, sed minorem pu-
 taverit: qui id habet ut sensibus, quan-
 do ita Pater voluerit, subjiciat sese ac

loco contineatur, quod quidem summus
 ille Deus ac Pater non potest. Sed per-
 facile est in utroque Theophilum de-
 fendere.

Quòd spectat ad mundi creatio-
 nem, 1°. Facile animadvertitur ea-
 dem hîc doctrina, ac in Tatiano &
 Athenagora. Verbum, quod erat sem-
 per cum Patre, ejusque mens & pru-
 dentia & consiliarius erat, gignitur ad
 mundi creationem, ubi Deus voluit
 ea creare quæ statuerat; sed tamen
 ita gignitur, ut à Patre minimè sepa-
 retur, sed semper cum eo versetur.
 Nullum hîc duplicis Verbi vestigium.
 Quodnam enim Verbum alloquutum
 est Adamum? Idem quod semper ex-
 sisteat, & in corde Patris insitum
 erat. Quodnam ad mundi creationem
 genitum est? Idem quod antequàm
 quidquam fieret, mens erat & pru-
 dentia & consiliarius Patris. Nihil lon-
 giùs abhorret à duplici Arianorum
 Verbo, quorum alterum semper existi-
 terat nec aliud erat quàm ipsa Patris
 ratio, quâ eum rationalem cogitamus;
 alterum verò non semper exstiterat,
 numquam in corde Patris insitum,
 numquam ejus mens & prudentia &
 consiliarius fuerat, sed à primo illo
 Verbo creatum & ex nihilo eductum
 erat.

2°. Disertè declarat Theophilus Ver-
 bum, antequàm prodiret ad mundi
 creationem, veram personam, verum-
 que Filium fuisse. Postquàm enim com-
 memoravit Dei Filium; metuens ne
 hæc Ethnici de crassa & corporea ge-
 neratione acciperent, (qui metus inu-
 tilis & absurdus erat, si Filium crea-
 tum credidisset) demonstrat nihil si-
 mile de Filio Dei suspicandum, sed
 eum, ut veritas narrat, Verbum esse
 semper insitum in corde Patris; quo Pa-
 ter, antequàm quidquam fieret, uteba-
 tur consiliario, quippe cum ejus mens &
 prudentia sit. His igitur in rebus posi-
 tam existimat Filii Dei notionem, quòd
 sit Verbum in corde Patris insitum,
 ejusque mens & prudentia & consilia-
 rius. Erat ergo persona à Patre distin-
 cta ante mundi creationem; siquidem

Patris erat consiliarius. Nec Theophilus, cum *Verbum insitum in corde Patris, inclusum in visceribus Patris* dicit, hæc intelligere potuit de ratione illa, quâ Deus rationalis cogitatur. Nam ipsum illud Verbum, etiam post mundi creationem, tum cum Adamum alloqueretur, semper insitum erat in corde Patris.

3°. Non minùs liquet hanc generationem, quam Filius in mundi creatione accipit, nihil aliud esse quàm voluntariam, ut ait Tatianus, administrationis susceptionem. Nam si Filius & Verbum erat, antequàm progredetur ad mundum creandum; quid ei hæc progressio addere potuit? Num idcirco mens & Verbum & prudentia & Filius esse cœpit, quia generatus est ad mundi creationem; an non potius idcirco sic generatus, quia hæc omnia erat, antequàm Pater ea crearet, quæ statuerat? Deinde verò quis de re ulla creata dixerit, eam ita à Deo generatam, ut tamen ea Deus non videtur, sed cum ea semper versetur? Si Deus Verbo suo carere non potest, si Verbum etiam, postquàm ex Patre prodiit ad mundi creationem, semper manet cum Patre; necesse est, ut semper cum Patre fuerit.

4°. Denique quod hætenus docuit Theophilus Verbum ante mundi creationem in Patre fuisse, & à Patre genitum ac prolatum fuisse ad mundum creandum; totam hanc doctrinam contineri declarat initio Joannis. His enim Sancti Evangelistæ verbis: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum*, demonstrari ait, *initio solum fuisse Deum, & in eo Verbum*. Generationem autem contineri putat his quæ sequuntur: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*. Quis igitur ita desipuisse Theophilum suspicetur, ut ex his verbis: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum*, perspicuum esse existimaret Verbum non exstitisse nisi potestate ante mundi creationem; in his autem, *Omnia per ipsum facta sunt*, ejusdem Verbi nondum existentis pro-

ductionem clarè & apertè contineri putaret?

Quòd spectat ad varias Filii administrationes, minimè ex eis sequitur substantiæ inter Patrem & Filium diversitas; nec Theophilus, cum Patrem in loco non inveniri, Filium inveniri dicit, hoc discrimen ex substantiæ diversitate repetit, sed ex ordine inter personas intercedente. Nam 1°. Has Filii perfunctiones comparat Theophilus cum mundi creatione, quæ Filio commissa fuit; & quemadmodum mundus per Filium creatus, quia mens est & consiliarius Patris, ita eadem de causa per eum administrari docet. Porro ex eo quòd mundus per Filium creatus sit, non diversitas substantiæ inter illum & Patrem, sed potius singularitas sequitur, ut modò observavimus. 2°. Hanc affert causam Theophilus cur Filius mittatur, quòd sit *virtus & sapientia Patris, Deus & ex Deo genitus*. Quamobrem non idcirco has administrationes suscipit Filius, quia diversam habet substantiam, sed quia unam & eandem ac Pater; quippe cum ipsi Pater omnipotentiam suam & sapientiam generando tradiderit, ac per eum agat ut per Filium non extrinsecus ascitum, sed ex substantia sua genitum. 3°. Filium nec loco includi nec audiri in propria forma declarat Theophilus: nam semper *in corde Patris insitum fuisse* dicit, tum cum Adamum alloqueretur. De eodem Filio Adamum alloquente hæc leguntur num. 26. *Τὸ δὲ καλέσαι & λέγειν τὸν Θεὸν, ποῦ εἰ Ἀδὰμ, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, τὲτο ἐποίησεν ὁ Θεὸς· ἀλλὰ μακρόθυμος ὢν ἀφορμὴν ἐδίδου αὐτῷ μετανοίας & ἐξομολογήσεως.* « Quòd autem Deus vocat Adamum, & dicit: *Ubi es, Adam?* » non quòd ignoraret, ita faciebat: « sed cum admodum patiens sit, locum ei dabat poenitendi & confitendi.

CAPUT IX.

De Sancto Irenæo.

I. Christum Irenæus verum Filium

Fff ij

Dei ac verum Deum agnoscit. II. Veteris Testamenti institutionem & mundi creationem Christo, ut vero Deo, attribuit. III. Filii æternitas. IV. Æqualitas cum Patre, & singularitas essentiae in Patre & Filio. V. De Spiritu Sancto. VI. An ignoratio diei iudicii afficta Christo à Sancto Irenæo.

Platonism.
part. II. cap.
20.

I. **A**UDENT interdum qui Christum ante Mariam existisse negant, Irenæum suo gregi adscribere, & Christi divinitatem sic ab eo defensam statuere, ut eam ultra admirabilem de Spiritu Sancto conceptionem non promoveat. Sed videtur is, qui hæc effutit, ne subodoratus quidem esse quibus de rebus pertractet Irenæus. Nam si scisset illius libros nihil aliud agere, nisi ut Christum Creatoris Filium esse, mundum ab eo creatum, & vetus Testamentum institutum demonstrent; numquam illum erroris testem & auctorem citasset. Neque etiam leviter ab iis peccatum, qui hunc Scriptorem tradere Arianis non dubitarunt. Satis est ad Sancti Martyris defensionem, ejus doctrinæ seriem & argumentorum momenta ante oculos ponere.

Eò minùs suspecta esse possit S. Irenæi de Filio Dei sententia, quòd in suscepta adversùs hæreticos controversia non Christi, sed Creatoris & Judæorum Dei divinitas in controversiam veniat, neque id ambigatur utrum Christus verus sit Dei Filius, sed utrum Creatoris an Dei Creatore sublimioris. Itaque hæc maxima Irenæi cura est, ut Christum Creatoris Filium esse probet: quia hoc semel probato divinitas Creatoris in tuto erat. « Quoniam autem hic Deus, inquit lib. II. cap. ij. num. 6. est Pater Domini nostri Jesu Christi, & ideò Paulus dixit: Unus Deus Pater, qui super omnes est, & per omnia & in omnibus nobis. » Et lib. III. cap. ix. num. 1. « Unus igitur & idem Deus

est, Pater Domini nostri Jesu Christi, qui & Præcursores per Prophetas missurum se promisit, & salutare suum, id est, Verbum suum visibile effecit omni fieri carni, incarnatum & ipsum, ut in omnibus manifestus fieret rex eorum. » Et cap. x. num. 2. « Quis est autem alius, qui regnat in domo Jacob sine intermissione in æternum, nisi Christus Jesus Dominus noster, Filius Dei Altissimi, qui per Legem & Prophetas promisit salutarem suum facturum se omni carni visibilem, ut fieret filius hominis ad hoc, ut & homo fieret Filius Dei. »

Oppressi plurimis testimoniis hæretici, in quibus & Christus Patrem suum appellat Creatorem, & illum Apostoli Creatoris Filium prædicant, hæc omnia non sine quadam accommodatione ad Judaicas opiniones, à Christo & Apostolis dicta fingeant, ut patet ex lib. III. Iren. cap. xij. num. 6. Huic cavillationi occurrens sic loquitur lib. I. cap. xxviii. num. 6. « Cùm Dominus hunc solum confitetur proprium Patrem, & alterum nesciat, sicut ex ipsis ejus verbis ostendemus: quando hunc ipsum labis dicitis fructum, considerate magnitudinem blasphemiae in eum, qui verè est Deus. » Et lib. III. cap. v. num. 1. « Veritas ergo Dominus noster existens non mentiebatur: & quem sciebat labis esse fructum, non utique Deum confiteretur, & Deum omnium, & summum Regem, & Patrem suum. » Sic etiam lib. IV. cap. ij. demonstrat indignum fuisse Christo, qui veritas est, ut dissimulatione aliquâ uteretur. « Dominus noster Jesus Christus, inquit, eundem hunc Patrem suum confitetur, in eo quòd dicit: Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ. » Addit postea: « Sed nec per ironiam quidem hæc dicta esse poterunt dicere, cùm convincantur ab ipsis dictis, quoniam in veritate dicta sunt. » Etenim veritas erat ipse qui loquebatur. » Si quis ergo dubitet an Christum Irenæus verum Dei Filium cre-

Num. 2.

Num. 6.

diderit; huic multò magis dubium erit, an Creatorem S. Martyr verum Deum existimaverit. Probat enim Creatorem verum esse Deum, quia Christus, cujus in verbis nulla dissimulatio, sed nuda veritas, eum proprium Patrem confitetur.

Idem pluribus locis demonstrat de Apostolis, ac præsertim cap. xij. tertii libri, ubi, allatis ex Actibus Apostolorum de Filio Dei à Judæis occiso testimoniis, concludit nihil dissimulasse Apostolos, nec se ad Judaicas accommodasse opiniones, sed veritatem constanter docuisse. « Adhuc etiam » & multò durius erat, inquit num. 6. » quem hominem viderant Judæi & » cruci affixerant, annuntiari hunc » esse Christum Filium Dei, æternum » ipsorum Regem. Non igitur jam » secundum eorum opinionem loquebantur ad eos. Qui enim in faciem » interfectores eos esse Domini dicebant, multò magis fiducialiter eum » Patrem, qui suprà demiurgum est, » & ipsis annuntiarent, & non in quod » putabat unusquisque & multò minùs » erat peccatum; siquidem superiorem Salvatorem, ad quem ascendere eos oporteret, quoniam esset » impassibilis, non affixissent cruci. » Ex his patet quantum abhorruerit Irenæi ætas à subtilibus & metaphoricis sensibus, quos in Filii appellatione Ariani venati sunt: nam majus quidpiam Irenæus ab Apostolis & mirabilius prædicatum existimat, dum Filium Dei à Judæis occisum prædicant, quàm si novum & ignotum Deum nuntiassent, à quo nec instituta lex fuisset, nec mundus creatus.

Eandem Filii notionem ubique confirmat Irenæus. Quid sit discriminis inter creationem & generationem, rem creatam & Filium præclare demonstrat his verbis lib. IV. cap. vj. n. 6. » Etenim per ipsam conditionem, inquit, » revelat Verbum conditorem » Deum, & per mundum, fabricatorem mundi Dominum, & per plasma eum, qui plasmaverit, artificem, & » per Filium, eum Patrem, qui gene-

» raverit Filium. » Hinc etiam Verbum appellat *semen Patris omnium* in eodem lib. cap. xxxj. num. 2. Inter Jesum & Prophetas id ponit discriminis cap. xxxvj. quòd isti servi fuerint, ille Filius. « A quo igitur Patre, inquit, » missus est Filius ad eos colonos, qui » interfecerunt eum, ab hoc & servi. » Sed Filius quidem quasi à Patre veniens principali auctoritate, dicebat: *Ego autem dico vobis*. Servi autem quasi à Domino serviliter; & » propter hoc dicebant: *Hæc dicit Dominus*. » Præclara etiam hæc Jesu Filii Dei cum Isaac filio Abrahæ comparatio. « Etenim Abraham, inquit cap. v. » secundum præceptum Verbi Dei » prono animo unigenitum & dilectum filium suum concessit sacrificium Deo, ut & Deus beneplacitum haberet pro universo semine » ejus dilectum & unigenitum Filium » præstare sacrificium in nostram redemptionem. » Sed in primis notanda & memorabilis hæc ratiocinatio contra Gnosticum de alio veteris Testamenti iracundo & minaci, alio novi mansueto & clementi Deo commentum. « Si autem alius quidem esset, » inquit cap. xl. qui requiem donat » Pater, & alius qui ignem præparavit Deus; fuissent æquè differentes eis filii: alius quidem in Patris » regnum mittens, alius verò in æternum ignem. Sed quoniam unus & » idem Dominus separari demonstravit in judicio omne genus humanum, quemadmodum pastor segregat oves ab hædis, & aliis quidem » dicit: *Venite*, &c. aliis verò, *Discedite à me, maledicti*, &c. unus & idem » Pater manifestissimè ostenditur faciens pacem & condens mala. » Non potest significantius exprimi vera & germanissima notio Filii, cui nihil deesse debeat, quod sit in Patre, nihil inesse, quod non insit Patri.

Quo sensu Christum Irenæus appellaverit Deum, multis rebus perspicui potest. Magnificam illius de Christo Deo sententiam illud in primis declarat, quòd Christum Deum illum esse

pronuntiat, in quem peccavimus, & ad quem converti debemus. « Cui ergo, inquit lib. III. cap. x. num. 1. » populum præparavit (Joannes) & in » cuius conspectu magnus factus est? » Utique ejus qui dixit: *Quoniam & plusquam Propheta habuit aliquid Joannes, & nemo in natis mulierum major est Joanne Baptista*: qui & populum præparabat ad adventum Domini conservis prænuntians, & poenitentiam ipsis præconans, uti remissionem à Domino præsentem perciperent, conversi ad eum, à quo propter peccata & transgressionem erant abalienati, quemadmodum & David ait: *Alienati sunt peccatores ab utero, erraverunt à ventre.* » Similia legimus lib. V. cap. xvij. num. 3. « Peccata igitur remittens hominem quem curavit, semetipsum autem manifestè ostendit quis esset. Si enim nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus, remittebat autem hæc Dominus, & curabat homines; manifestum quoniam ipse erat Verbum Dei, Filius hominis factus, à Patre potestatem remissionis peccatorum accipiens, quoniam homo, & quoniam Deus; ut quomodo homo commissus est nobis, tamquam Deus miseretur nostri, & remittat nobis debita nostra, quæ factori nostro debemus Deo.

II. Eandem vim & sententiam habet, quod vetus Testamentum à Christo institutum tot locis demonstrat, ex quibus pauca delibabimus. « Per hæc igitur & tanta, inquit lib. III. cap. x. » num. 2. monstrat Evangelium, quoniam qui Patribus loquutus est Deus, » hic est qui per Moysen Legis donationem fecit, per quam Legis donationem cognovimus quoniam Patribus loquutus est. Hic idem Deus » secundum magnam bonitatem suam effudit misericordiam in nos, in qua » misericordia conspexit nos Oriens ex » alto, & apparuit his qui in tenebris » & umbra mortis sedebant, & direxit pedes nostros in viam pacis. » In eadem pertractatione magna pars

libri quarti infumitur: « Utraque autem Testamenta, inquit cap. ix. unus » & idem Paterfamilias operatus est » Verbum Dei Dominus noster Jesus » Christus, qui & Abraham & Moyse colloquutus est, & nobis in novitate » restituit libertatem, & multiplicavit » eam, quæ ab ipso est, gratiam. » Et cap. xij. num. 4. « In eo autem quod » amicos Dei dicit suos discipulos manifestè ostendit se esse Verbum Dei, » quem & Abraham voluntariè & sine » vinculis propter generositatem fidei » sequens, amicus factus est Deo. Sed » neque Abraham amicitiam propter » indigentiam assumpsit Dei Verbum, » existens ab initio perfectus. *Antequam enim Abraham esset, ego sum,* » inquit; sed ut ipsi Abraham donaret æternam vitam existens bonus, » quoniam amicitia Dei immortalitatis est condonatrix his qui aggrediuntur eam. » Nihil sanè promovebat Irenæus, sed causâ prorsus cadebat, si tunc cum Legem vero Deo vendicaret, non tamen verum Deum, sed creatum, & à veri Dei substantia alienum antiquis apparuisse, & Legem instituisse contendebat. Illud etiam observandum, quod ait Irenæus, Abraham à Verbo in amicitiam receptum, non quod aliquâ re Verbum indigeret, ut de Creatore dictitabant hæretici, sed ut bonitatem suam & liberalitatem gratuito effunderet. Hæc gratuita liberalitatis effusione veram divinitatem dignosci declarat pluribus locis, ut cap. xj. & xiv. ejusdem libri.

Idem argumentum nitescit ex multis Irenæi testimoniis de mundi creatione, quam Christo, non ut instrumenti vices agenti, sed ut vero & omnipotenti Deo adscribit: « Mundi enim factor verè Verbum Dei est, » inquit lib. V. cap. xvij. num. 2. » Probat cap. xv. totum corpus humanum à Christo creatum, quia oculos cæco nato restituit. « Excidunt itaque, » inquit, & hi qui à Valentino sunt, » dicentes, non ex hac terra plasmatum esse hominem, sed à fluida materia & effusa: ex qua enim terra »

Matth. xj.
9. & 11.

Joan. viij.
58.

» ei Dominus formavit oculos, ex hac
 » manifestum est, quoniam & ab ini-
 » tio plasmatus est homo. Non enim
 » consequens erat aliunde quidem
 » oculos, aliunde autem reliquum cor-
 » pus plasmatum esse; quemadmo-
 » dum nec consequens est, alterum
 » quidem corpus, alterum verò pla-
 » smasse oculos. Sed idem ipse, qui
 » ab initio plasmavit Adam, cum quo
 » & loquebatur Pater: *Faciamus ho-*
 » *minem secundum imaginem & simili-*
 » *tudinem nostram*, in novissimis tem-
 » poribus semetipsum manifestans ho-
 » minibus, ei qui ab Adam cæcus
 » erat, formavit visionem.

Immorari non pigebit in exponen-
 dis argumentis nonnullis, quibus Ire-
 næus probat, Verbum Dei Filium esse
 auctorem veteris Testamenti & crea-
 torem mundi. Indignum Christo fuisse
 existimat, ut Creatoris vocibus ad dia-
 bolum profligandum uteretur, si non
 ipse Creatoris, sed Dei Creatore subli-
 mioris Filius fuisset. « Si enim alius
 » quis erat super hunc perfectus Pa-
 » ter; nequaquam per hujus sermo-
 » nes & præcepta destruxisset Sata-
 » nam.... Nec enim per alienam, sed
 » per propriam Patris sui sententiam
 » destruxit adversarium & fortem vi-
 » cit. » Præclare etiam observat S. Mar-
 tyr fieri non potuisse, ut Christus legis
 esset finis, nisi initium ejusdem fuisset;
 eamque in cordibus nostris scriberet,
 nisi illius auctor exstitisset. « Et quo-
 » modò finis legis Christus, si non &
 » initium ejus esset? Qui enim finem
 » intulit, hic & initium operatus est,
 » & ipse est qui dicit Moyse: *Videns*
 » *vidi vexationem populi mei, qui est in*
 » *Ægypto, & descendi ut eruam eos: ab*
 » initio assuetus Verbum Dei ascende-
 » re & descendere propter salutem eo-
 » rum, qui malè haberent. » Sic etiam
 cap. xiiij. ejusdem libri num. 1. « Et
 » quia Dominus naturalia legis, per
 » quæ homo justificatur, quæ etiam
 » ante legis dationem custodiebant
 » qui fide justificabantur & placebant
 » Deo, non dissolvit, sed extendit &
 » implevit, ex sermonibus ejus osten-

ditur.... Hæc autem non quasi con-
 traria legi docebat, sed adimplens
 legem, & infigens justificationes le-
 gis in nobis. » Et num. 4. « Quia
 igitur naturalia omnia præcepta
 communia sunt nobis & illis; in illis
 quidem initium & ortum habuerunt;
 in nobis autem augmentum & ad-
 impletionem perceperunt. Assenti-
 re enim Deo & sequi ejus Verbum
 & super omnia diligere eum & pro-
 ximum sicut seipsum.... unum &
 eundem ostendunt Deum. Hic est
 autem Dominus noster, Verbum
 Dei, qui primò quidem servos at-
 traxit Deo; postea autem liberavit
 eos, qui subjecti sunt ei, quemad-
 modum ipse ait discipulis: *Jam non*
dicam vos servos.... » In eo enim
 quòd dicit, *Jam non dicam vos servos*,
 manifestissimè significavit se esse, qui
 primò quidem eam servitutem, quæ
 est erga Deum, hominibus per Le-
 gem constituerit, post deinde liberta-
 tem eis donaverit.

Joan. xv. 15.

Non minùs autem magnam Chri-
 sti divinitatis admirationem significat
 Irenæus, ubi eum verè Creatorem
 mundi esse probat. Nec benignè, nec
 justè facturum fuisse Christum demon-
 strat; si cùm ab eo creati non fuisset-
 mus, sed ab alio, peccata tamen ausus
 esset dimittere. « Benè igitur Ver-
 bum ejus ad hominem dicit: *Re-*
mittuntur tibi peccata tua: idem ille,
 in quem peccaveramus in initio, re-
 missionem peccatorum in fine do-
 nans. Aut si alterius quidem trans-
 gressi sumus præceptum, alius autem
 erat qui dixit: *Remittuntur tibi pec-*
cata tua; neque bonus, neque ve-
 rax, neque justus est hujusmodi.
 Quomodo enim bonus qui non ex
 suis donat? Aut quomodo justus qui
 aliena rapit? Quomodo autem verè
 remissa sunt peccata, nisi ille ipse, in
 quem peccavimus, donavit remis-
 sionem per viscera misericordiæ Dei
 nostri, in quibus visitavit nos per Fi-
 lium suum, lib. V. cap. xvij. num. 1. «
 Idem docet lib. IV. cap. xxxiiij. n. 2. ubi
 illud etiam observat iniquè à Christo

Lib. IV.
cap. xij. n. 4.Exod. iij.
7. & 8.

factum, quod non omnes salvos fecerit, cum omnes in alium, nulli in eum peccassemus. « Et quare bonitas ejus » defecit non omnes salvans? . . . » Quemadmodum autem & peccata » nobis dimittere poterat; quæ » stro debeamus factori & Deo?

Illud etiam Christo indignum fuisse docet Irenæus, ut rebus ab alio creatis ad miraculorum effectiorem & ad Eucharistiæ celebrationem uteretur. » Neque enim iniquus, inquit lib. IV. » cap. xviii. num. 1. ut aliena concu- » piscat, neque indigens, ut non per » sua propria suis efficiat vitam, suâ » utens conditione ad hominis salu- » tem. » Unde concludit Christum, cum posset ex nihilo panes & vinum creare, maluisse panes multiplicare, & vinum ex aqua facere, ut ostenderet se aquæ & eorum, quæ ex terra nascuntur, creatorem esse. « Quam- » vis enim possit Dominus ex nullo » subjacente eorum, quæ sunt con- » ditionis, præbere epulantibus vi- » num, & esca complere esurientes; » hoc quidem non fecit: accipiens » autem eos, qui à terra essent panes, » & gratias agens, & iterum aquam » faciens vinum, saturavit eos, qui » recumbebant, & potavit eos, qui » invitati erant ad nuptias: ostendens » quoniam Deus, qui fecit terram, & » jussit eam fructus ferre, & constituit » aquas, & edidit fontes, hic & be- » nedictionem escæ & gratiam potûs, » in novissimis temporibus per Filium » suum donat humano generi, in- » comprehensibilis per comprehensi- » bilem, & invisibilis per visibilem, » cum extra eum non sit, sed in sinu » Patris existat, lib. III. cap. xi. n. 5.

Negat S. Martyr hæreticis, qui Christum Creatoris Filium non esse fingeant, certò constare panem & vinum, quæ res sunt ab alio creatæ, corpus & sanguinem Christi per invocationem & preces Ecclesiæ fieri. » Quomodo autem constabit eis eum » panem, in quo gratiæ actæ sint, cor- » pus esse Domini sui, & calicem san- » guinis ejus, si non ipsum fabricato-

ris mundi Filium dicant, id est, Ver- » bum ejus, per quod lignum fructifi- » cat, & defluunt fontes, & terra dat » primum quidem fœnum, post dein- » de spicam, deinde plenum triticum » in spica, lib. IV. cap. xviii. num. 4. » Sic etiam cap. xxxiii. n. 2. « Quo- » modò autem justè Dominus, si al- » terius Patris existit, hujus condi- » tionis, quæ est secundum nos, acci- » piens panem, suum corpus esse con- » fitebatur, & temperamentum cali- » cis suum sanguinem confirmavit? » Neque etiam Christi majestatem ulla res creata portare potuisset, si non ab ipso creata fuisset, sed ab alio ignorantia & labis non experte deo. « Ne- » que enim portasset illum conditio, » inquit Irenæus lib. V. cap. xviii. n. 1. » si quod ignorantia & labis erat, emi- » fit, » id est, si eam emisisset ignoran- » tia & labis non expers deus. « Quo- » niam enim ipsum Verbum Dei in- » carnatum suspensum est super li- » gnum, per multa ostendimus; & » ipsi autem hæretici crucifixum con- » fitentur. » Et paulò post: « Quo- » modò autem ea, quæ extra pleroma » est, conditio cepit eum, qui con- » tinet universum pleroma? Cum igi- » tur hæc omnia impossibilia sint & » probationem non habeant; illud so- » lum verum est Ecclesiæ præconium, » quoniam propria conditio, quæ ex » virtute & arte & sapientia Dei sub- » sistit, portavit eum. »

Ad tam sublimem divinæ Christi majestatis prædicationem accedunt plurima veteris Testamenti loca, quæ de summo ac vero Deo dicta esse nemo negaverit, de Christo propriè dicta esse asseverat Irenæus. Cum Christus Abraham & aliis Patriarchis & Moysi apparuerit, non dubium quin ab eo dicta sint, quæcumque à Deo apparente dicta referuntur. Ad eum multa alia refert Irenæus. « Pater humani » generis, inquit lib. IV. cap. xxxj. n. 2. » Verbum Dei, quemadmodum Mo- » ses ostendit, dicens: *Nonne hic ipse » Pater tuus possedit te & fecit te & crea- » vit te?* » Deut. xxxij. 6.

Probat

Probat S. Martyr ex Psalmis Christum esse Deum unctum à Deo, Deum cujus sedes in sæculum sæculi, lib. IV. cap. xxxiiij. num. 11. Ad eum refert hos Psalmos, *Deus deorum loquutus est*, lib. III. cap. vj. & lib. V. cap. xvij. *Deus stetit in synagoga deorum*, lib. III. cap. xxx. *Notus in Judæa Deus*, ibid. *Dominus regnavit, irascantur populi*, lib. IV. cap. xxxiv. num. 13.

Prædictum ab Isaïa adventum Filii Dei probat lib. III. cap. xx. ex his Isaïæ verbis: *Ecce Deus noster judicium retribuit, & retributurus est: ipse veniet, & salvabit nos*, Isaï. xxxv. Ex Michea: *Convertetur, & miserebitur nostri*. Ex Amos & Joël: *Dominus ex Sion loquutus est, & ex Jerusalem dedit vocem suam*. Ex Habacuc: *Deus ab Austro veniet, & Sanctus de monte Pharan*. De Christo Isaïam dixisse docet lib. IV. cap. ix. num. 2. *Ecce, Dominus Deus noster, in quem speravimus*, Isaï. xxv. 9. Et cap. xxxvj. num. 5. Jeremiam: *Et misi ad vos servos meos Prophetas*, Jerem. xxxv. 15. vj. 25. Item cap. xxxiiij. num. 11. Zachariam: *Videbunt in quem compunxerunt*, Zach. xij. 10.

III. De Verbi æternitate mirificè loquitur Irenæus; velut cùm hæreticos refellit divini Verbi generationem ex humani similitudine explicantes. » Generationem prolative hominum » verbi, inquit lib. II. cap. xiiij. num. 2. » transferunt in Dei æternum Ver- » bum, & prolationis initium donan- » tes & genesim, quemadmodum & » suo verbo. Et in quo distabit Dei » Verbum, imò magis ipse Deus, cùm » sit Verbum, à verbo hominum, si » eandem habuerint ordinationem & » emissionem generationis? » In eodem libro cap. xxv. num. 3. sic retundit factum hæreticorum in ea, quæ Deus caliginosâ nocte pressit, curiosè inquirentium: » Non enim infectus es, » ô homo, neque semper coexistebas » Deo, sicut proprium ejus Verbum: » sed propter eminentem bonitatem » ejus, nunc initium facturæ acci- » piens, sensim discis à Verbo dispo- » sitiones Dei, qui te fecit. » Et cap.

xxx. num. 9. » Semper autem co- » existens Filius Patri, olim & ab ini- » tio semper revelat Patrem & Ange- » lis, & Archangelis, & Potestatibus, » & Virtutibus, & omnibus quibus vult » revelare Deus. » Sic etiam lib. IV. cap. xiiij. num. 4. » Verbum existens ab » initio perfectus. » Et cap. xiv. num. 1. Igitur initio non quasi indigens Deus » homine plasmavit Adam, sed ut ha- » beret in quem collocaret sua bene- » ficia. Non enim solùm ante Adam, » sed & ante omnem conditionem » glorificabat Verbum Patrem suum, » manens in eo, & ipse à Patre clari- » ficabatur, quemadmodum ipse ait: » Pater, clarifica me, claritate quam ha- » bui apud te, priusquam mundus fieret. »

Non potest æternitas Filii asleverantiùs confirmari. Nullum ei initium assignari potest: semper coexistebat Patri, ejusque æternitas cum Patris æternitate necessariò conjuncta: non semper Deus glorificatus est à rebus creatis, ac exteriori illâ gloriâ, quam ab eis accipit, carere omninò poterat; at eâ glorificatione, quam à Filio accipit, quamque ipsi etiam dat Filio, numquam caruit, numquam carere potuit.

Ebionitas, qui Christum ante Mariam negabant existisse, sic refellit Irenæus, ut eum non solùm ante Mariam, sed etiam ab æterno existisse demonstret. » Ostenso manifestè, » inquit, quòd in principio Verbum » existens apud Deum, per quem om- » nia facta sunt, qui & semper aderat » generi humano, hunc in novissimis » temporibus secundùm tempus præ- » finitum à Patre unitum suo plasma- » ti, passibilem hominem factum; ex- » clusa est omnis contradictio dicen- » tium: Si ergo tunc natus est, non » erat ergo ante Christus. Ostendi- » mus enim, quia non tunc cœpit Fi- » lius Dei, existens semper apud Pa- » trem. »

His addere possumus quod ait pluribus locis Irenæus, quidquid creatum est, id creare omninò non posse. Hinc lib. IV. cap. xli. diabolus nihil creare

Ggg

Mich. vij.
17.

Amos j. 2.
Joël. iiij. 16.

Habac. iiij. 3.

Joan. xvij. 5.

Lib. III.
cap. xvij.
num. 1.

potuisse demonstrat, quia ipse est creatura Dei. » Nihil enim in totum, inquit, diabolus invenitur fecisse, videlicet cum & ipse sit creatura Dei, quemadmodum & reliqui Angeli. » Hinc etiam libro III. cap. viij. nomen Dei nefas esse in falsum Deum transferre sic demonstrat. « Si igitur non significasset eum qui alligat & dirigit ejus vasa, hoc autem solum eum fortem dixisset, esset fortis invictus. » Sed & adjecit obtinentem; tenet enim qui alligat, tenetur autem qui alligatus est. Et hoc sine comparatione fecit, ut non comparetur Domino servus apostata existens; non enim tantum hic, sed nec quidquam ex his, quæ constituta sunt, comparabitur Verbo Dei, per quem facta sunt omnia, qui est Dominus noster Jesus Christus. » Tum probat ex Joanne & Davide omnia à Deo per Verbum creata, atque hæc addit: » Altera autem sunt quæ constituta sunt ab eo qui constituit, & quæ facta sunt ab eo qui fecit. Ipse enim infectus & sine initio & sine fine, & nullius indigens, ipse sibi sufficiens, & adhuc reliquis omnibus, ut sint, hoc ipsum præstans; quæ verò ab eo sunt facta, initium sumserunt. Quæcumque autem initium sumserunt, & dissolutionem possunt percipere, & subjecta sunt, & indigent ejus qui se fecit; necesse est omnimodo uti differens vocabulum habeant apud eos etiam, qui vel modicum sensum in judicando talia habent: ita ut is quidem, qui omnia fecerit cum Verbo suo justè dicatur Deus & Dominus solus; quæ autem facta sunt, non jam ejusdem vocabuli participabilia esse, neque justè id vocabulum sumere debere, quod est Creatoris. » Non solum ergo in rebus creatis non numeratur Verbum, sed etiam Patri adæquatur, & infectum est ac sine fine & initio, ut ipse Pater, & idcirco verus cum Patre Deus & Dominus & Creator.

IV. Ex his quæ dicta sunt satis elucescit Filii cum Patre æqualitas. Nam

si verus Filius ac verus Deus est; si verè omnipotens ac omnium Creator; quid ei ad summam cum Patre æqualitatem deesse potest? In hanc sententiam laudat Irenæus lib. IV. cap. iv. illud præclarè dictum antiqui cujusdam Scriptoris, vel fortè Presbyteri illius, quem sæpè his in libris citat. Et benè qui dixit ipsum immensum « Patrem in Filio mensuratum: mensura enim Patris Filius, quoniam & capit eum. » Cùm Irenæus hoc testimonium subnectat his, quæ antea dicebat, *Omnia enim mensurâ & ordine Deus facit, & nihil non mensum apud eum, quoniam nec incompositum*; videtur Filium Patris mensuram duabus de causis dicere, tum quia Patrem metitur & comprehendit, nec quidquam, quod est in Patre, non sit in Filio; tum quia Pater hac mensurâ utitur, ut omnia ordine & mensurâ componat.

Personarum divinarum æqualitas hoc argumento confirmari potest. Cùm hæretici in describenda mundi creatione varias cogitationum sibi succedentium vices Filio & Spiritui Sancto, & quod non minùs absurdum erat, nescio quas perpeffiones Æonibus ab Unigenito Filio productis affingerent; demonstrat Irenæus nefas esse in divinam naturam, in qua nihil prius aut posterius, hæc commenta transferre. In eo autem, inquit lib. II. cap. xij. num. 3. qui sit super omnes Deus, « cùm simplex & non compositus & similimembrius, & totus ipse sibi similis & æqualis sit, totus Nus & totus Logos cùm sit, totus sensus & totus enncea, & totus ratio, & nec aliud antiquius, nec posterius, aut aliquid alterius habente in se, sed toto æquali & simili & uno perseverante; jam non talis hujus ordinationis sequetur emissio. » Eadem de Filio Unigenito docet cap. xvij. n. 7. Non enim, ut compositum animal, quiddam est omnium Pater præter Nun, quemadmodum præostendimus, sed Nus Pater, & Pater Nus. Necesse est itaque & eum, qui ex eo Logos, imò magis autem ipsum

» Nun, cùm sit Logos, perfectum &
 » impassibilem esse, & eas quæ ex eo
 » sunt emissiones, ejusdem substantiæ
 » cùm sint, cujus & ipse, perfectas &
 » impassibiles, & semper similes cum
 » eo perseverare, qui eas emisit. »
 Non solum igitur Deus Pater, quem
 hæretici Propatorem vocabant, ens
 est simplicissimum, sed etiam ipse Fi-
 lius, quem Nun & Patrem dicebant,
 minimè compositus est. Ex his etiam
 consequitur unitas numerica substan-
 tiæ. Nam si in Patrem redundat quid-
 quid de Filio & Spiritu Sancto minùs
 honorificè dicitur; si nihil potest Filio
 & Spiritui Sancto attribui à natura di-
 vina alienum, quin statim in Deo ali-
 quid sit prius & posterius; necesse est
 unam & eandem in tribus Personis
 esse substantiam, quæ & tota sit in sin-
 gulis Personis & una in tribus.

Sed hanc essentiæ singularitatem
 tum maximè demonstrat Irenæus, cùm
 Patrem & Filium unum esse Deum de-
 clarat. « Nemo igitur, inquit lib. III.
 » cap. vj. num. 2. quemadmodum præ-
 » dixi, Deus nominatur aut Dominus
 » appellatur, nisi qui est omnium Deus
 » & Dominus, qui & Moyse dixit: *Ego*
 » *sum qui sum; & sic dices filiis Israël:*
 » *Qui est, misit me ad vos:* & hujus Fi-
 » lius Jesus Christus Dominus noster,
 » qui filios Dei facit credentes in no-
 » men suum. » Et lib. IV. cap. v. n. 1.
 » Per hæc utique manifestum est, quo-
 » niam is, qui de rubo loquutus est
 » Moyse, & manifestavit se esse Deum
 » Patrem, hic est viventium Deus.
 » Quis enim est viventium Deus, nisi
 » qui est Deus, super quem alius non
 » est Deus? Qui igitur à Prophe-
 » tis adorabatur Deus vivus, hic est
 » vivorum Deus, & Verbum ejus, qui
 » & loquutus est Moyse. » Ipse igitur
 Christus cum Patre vivorum est Deus,
 qui loquutus est Moyse, qui & Patri-
 bus manifestatus est. Similiter lib. IV.
 cap. xv. n. 3. « Neminem alium Deum
 » vocaverunt, vel Dominum nomina-
 » verunt, qui veritatis fuerunt Prædi-
 » catores & Apostoli veritatis, nisi so-
 » lum Deum Patrem & Verbum ejus. »

Et cap. xxviii. n. 2. « Unus & idem »
 Deus Pater & Verbum ejus. » Ex his
 patet Filium semper à Christianis unum
 cum Patre Deum creditum fuisse; quæ
 quidem divinitas si voluntatum con-
 sensu & Filii obsequio, non essentiæ
 singularitate contineatur; tota res in
 ambiguis vocibus posita fuisset, ac
 idem dici potuisset de Valentiniano
 Demiurgo, quem verus Deus instru-
 menti loco ad mundi creationem ad-
 hibuerat. Spiritum quidem Sanctum
 his locis Irenæus cum Patre & Filio
 non numerat, sed tot aliis numeravit,
 quorum nonnulla modò referemus,
 ut ejus sententia in dubium venire non
 possit.

Sententiam Irenæi mirum in mo-
 dum illustrent, quæ de mundi crea-
 tione pluribus locis disseruit. Induce-
 bant hæretici Epicureum quemdam
 Deum, nihil agentem, nihil molien-
 tem, quo feriente & cessante Demiur-
 gus omnia creasset. Quid ad hæc Ire-
 næus? Probat verum Deum omnia per
 seipsum creasse, atque hac potissimum
 ratione utitur, quod per Filium &
 Spiritum Sanctum omnia creaverit.
 Omnia per ipsum fecit Pater sive
 visibilia, sive invisibilia, sive sensi-
 bilia, sive intelligibilia, sive tempo-
 ralia propter quamdam dispositio-
 nem, sive sempiterna & æonia, non
 per Angelos, neque per virtutes
 aliquas abscissas ab ejus sententia.
 Nihil enim omnium indiget Deus,
 sed & per Verbum & Spiritum San-
 ctum omnia faciens, & disponens
 & gubernans & omnibus esse præ-
 stans. » Et lib. II. cap. ij. « Nullius
 » indigens omnium Deus Verbo con-
 » didit omnia & fecit, neque Angelis
 » indigens adjutoribus ad ea quæ fiunt,
 » neque virtute aliquâ valdè inferiori
 » ab illo & ignorante Patrem.... Ipse
 » in semetipso, secundum id quod est
 » inenarrabile & inexcogitabile no-
 » bis, omnia prædestinans fecit quem-
 » admodum voluit.... Omnia autem
 » quæ facta sunt, infatigabili Verbo
 » fecit. Proprium est enim hoc Dei
 » supereminentiæ non indigere aliis »

420 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

Joan. j. 3. » organis ad conditionem eorum quæ
» fiunt : & idoneus est & sufficiens ad
» formationem omnium ejus Verbum;
» quemadmodum & Joannes Domini
» discipulus ait de eo : *Omnia per ipsum*
» *facta sunt, & sine ipso factum est ni-*
» *hil.* » Eadem habes cap. xxx. n. 9.
» Solus unus Deus fabricator, hic qui
» est super omnem Principalitatem,
» & Potestatem, & Dominationem,
» & Virtutem. Hic Pater, hic Deus,
» hic Conditor, hic Factor, hic Fabri-
» cator, qui fecit ea per semetipsum,
» hoc est, per Verbum & per Sapien-
» tiam suam. » Vid. ejusdem libri cap.
v. x. & xxvii. Et lib. III. cap. xxiv. Et
lib. IV. Præf.

Insignis est locus in lib. IV. cap. xx.
num. 1. quem præterire non possum.
» Non ergo Angeli fecerunt nos, in-
» quit, nec nos plasmaverunt, nec
» Angeli potuerunt imaginem facere
» Dei, nec alius quis præter Verbum
» Domini, nec Virtus longè absistens
» à Patre universorum. Nec enim in-
» digebat horum Deus ad faciendum,
» quæ ipse apud se prædefinierat fieri,
» quasi ipse suas non haberet manus.
» Adest enim ei semper Verbum &
» Sapientia, Filius & Spiritus, per
» quos & in quibus omnia liberè &
» spontè fecit, ad quos & loquitur di-
» cens : *Faciamus hominem ad imagi-*
» *nem & similitudinem nostram;* ipse
» à semetipso substantiam creatura-
» rum, & exemplum factorum, &
» figuram in mundo ornamentorum
» accipiens. » Huic testimonio aliud
subjungam ex cap. vij. « Hæc enim
» Filius, qui est Verbum Dei, ab ini-
» tio præstruebat, non indigente Pa-
» tre Angelis, uti faceret conditio-
» nem, & formaret hominem, pro-
» pter quem & conditio fiebat : ne-
» que rursus indigente ministerio ad
» fabricationem eorum quæ facta sunt,
» & dispositionem eorum negotiorum,
» quæ secundum hominem erant, sed
» habente copiosum & inenarrabile
» ministerium. Ministrat enim ei ad
» omnia sua progenies & figuratio sua,
» id est, Filius & Spiritus Sanctus,

Verbum & Sapientia, quibus subje-
» cti sunt omnes Angeli.

Displicuit Petavio hoc ministerium
à Filio & Spiritu Sancto exhibitum
Patri ad mundi creationem : nihil ta-
men præclarius hoc ministerio, nihil
ad unitatem numericam substantiæ si-
gnificantius. Indignum enim erat Deo
uti ad creandum aliquâ re externâ &
ab ipso separatâ; id enim indigentia
in Deo signum fuisset. Cum ergo per
Filius & Spiritum Sanctum creaverit;
necesse omninò est ut ei æquales sint,
nec ab ejus substantia separati. Quin-
etiam Deum per se omnia creasse di-
cit, quia per Filium & Spiritum crea-
vit; at etiamsi Filius & Spiritus Patri
æquales essent, nisi tamen eadem nu-
mero in tribus sit essentia; non magis
Deus per eos creans, per se ipse crea-
re dici posset, quàm si Valentiniani
Demiurgi operam adhibuisset.

V. Ex his etiam patet Irenæum de
Spiritu Sancto non minùs magnificè
loqui quàm de Filio; nec quidquam
iniquius Centuriatoribus Magdebur-
gensibus, qui eum de Spiritu Sancto
rariùs loqui prorsus indoctè autuma-
runt. Atque etiamsi non ita frequens
apud Irenæum occurreret Spiritus San-
cti commemoratio; nequaquam id
vituperio vertendum Sancto Martyri
fuisset. Sic enim comparata erat illius
cum Gnosticis concertatio, ut satis
esset omnia à Filio creata, & vetus
Testamentum ab eo administratum
demonstrare; quod qui de Filio pro-
basset, is de Spiritu Sancto idem pro-
basset propter arctissimam Sanctæ Tri-
nitatis unionem, quam hæretici non
tollebant. Sed nec rarò, nec jejune
de Spiritu Sancto loquitur Irenæus :
præter testimonia in libro tertio alla-
ta, afferri possunt alia non pauca. Spi-
ritus Sancti æternitatem, itidem ut Fi-
lii, declarat his verbis lib. IV. cap. xx.
n. 3. « Et quoniam Verbum, id est, »
Filius semper cum Patre erat, per »
multa demonstravimus. Quoniam »
autem & Sapientia, quæ est Spi- »
ritus, erat apud Deum ante omnem »
constitutionem, per Salomonem »

Centur. 20.
cap. xx.

ait: *Deus sapientiâ fundavit terram*,
 » &c. » Similiter lib. III. cap. xxiv.
 » Verbo suo confirmans, & sapientiâ
 » compingens omnia, hic est solus
 » verus Deus. » Et lib. V. cap. xij. n. 2.
 Inter afflatum vitæ, qui animale[m] ho-
 minem facit; & Spiritum vivificantem,
 qui & spiritalem efficit eum; id ponit
 discriminis quod alter sit creatus, al-
 ter creator: alter temporalis, alter
 æternus. « Aliud autem est, inquit,
 » quod factum est ab eo qui fecit.
 » Afflatus igitur temporalis, Spiritus
 » autem sempiternus.

In eodem libro resurrectionem de-
 fendit argumentis ex Spiritûs Sancti
 omnipotentia deductis. « Templum
 » igitur Dei, inquit cap. vj. in quo
 » Spiritus inhabitat Patris, & membra
 » Christi non participare salutem, sed
 » in perditionem redigi dicere, quo-
 » modò non maximæ est blasphem-
 » iæ? » Et cap. viij. « Si enim pi-
 » gnus complectens hominem jam fa-
 » cit dicere: *Abba Pater*; quid faciet
 » universa Spiritûs gratia, quæ homi-
 » nibus dabitur à Deo? Similes nos ei
 » efficiet & perficiet voluntate Patris:
 » efficiet enim hominem secundum
 » imaginem & similitudinem Dei. »
 Cum objicerent hæretici illud Pauli:

1. Cor. xv.
50.

*Caro & sanguis regnum Dei non posside-
 bunt*, & inde carnem non resurrectu-
 ram concluderent; sic eis occurrit Ire-
 næus, cap. viij. num. 1. & 2. « Quot-
 » quot ergo id quod salvat & format
 » & unitatem non habent, hi conse-
 » quenter erunt & vocabuntur, *Caro*
 » & *sanguis*, quippe qui non habent
 » Spiritum Dei in se.... Quotquot
 » autem timent Deum, & credunt in
 » adventum Filii ejus, & per fidem
 » constituunt in cordibus suis Spiritum
 » Dei, hi tales justè homines dicen-
 » tur & mundi & spirituales & viven-
 » tes Deo: quia habent Spiritum Pa-
 » tris, qui emundat hominem & sub-
 » levat in vitam Dei. Sicut enim caro
 » infirma, sic Spiritus promptus à Do-
 » mino testimonium accepit. Hic est
 » potens perficere, quæcumque in
 » promptu habet. » Idem igitur docet

Irenæus de Spiritu Sancto ac de Fi-
 lio, eum æternum esse & omnipoten-
 tem, per eum omnia creata, per eum
 corpus nostrum ad vitam excitatum
 iri: quæ res, cum suâ sponte verum &
 æternum Deum designant, tum ab
 alia prorsus interpretatione abhor-
 rent in controversia ab Irenæo susce-
 pta cum hæreticis mundum à minore
 quodam Deo creatum fingentibus, &
 idcirco corpora ad vitam reditura ne-
 gantibus.

Eandem in sententiam accipi de-
 bet, quod sæpè ait Irenæus vetus Te-
 stamentum non à ficto illo Demiurgo
 administratum, sed eundem Spiri-
 tum Prophetis & Apostolis adspirasse.
 Unus enim & idem Spiritus Dei, «
 inquit lib. III. cap. xxj. num. 4. qui
 » in Prophetis quidem præconavit,
 » quis & qualis esset adventus Domi-
 » ni, in senioribus autem interpreta-
 » tus est benè, quæ benè prophetata
 » fuerant; ipse & in Apostolis annun-
 » tiavit plenitudinem temporum ado-
 » ptionis venisse. » Et lib. IV. cap. xxxij.
 num. 15. « Spiritualis verè qui est,
 » interpretabitur unum quodque eo-
 » rum quæ dicta sunt.... semper
 » eundem Deum sciens, & semper
 » eundem Verbum Dei cognoscens,
 » etiamsi nunc nobis manifestatus
 » est; & semper eundem Spiritum
 » Dei cognoscens, etiamsi novissimis
 » temporibus novè effusus est in nos.
 » Et cap. xxxij. num. 7. « Unus enim
 » Spiritus Dei, qui disponit omnia. »

VI. Objicitur Irenæo ab ejus do-
 ctrinæ obrectatoribus, quod ignora-
 tionem diei judicii Filio attribuerit.
 Sic loquitur lib. II. cap. xxvij. num. 6.
 Quandoquidem & Dominus, ipse
 Filius Dei, ipsum judicii diem &
 horam concessit solum scire Patrem,
 manifestè dicens: *De die autem illa*
 » & *hora nemo scit, neque Filius, nisi*
 » *Pater solus*. Si igitur scientiam diei
 » illius Filius non erubuit referre ad
 » Patrem, sed dixit quod verum est;
 » neque nos erubescamus quæ sunt in
 » quæstionibus majora secundum nos,
 » reservare Deo. Nemo enim super »

Marc. xij.

32.

Joan. xiv.
20.

» magistrum est. » Et num. 8. « Si quis
» exquirat causam propter quam in
» omnibus Pater communicans Filio,
» solus scire horam & diem à Domi-
» no manifestatus est; neque aptabi-
» lem magis, neque decentiorem,
» nec sine periculo alteram, quàm
» hanc, invenias in præsenti: (quo-
» niam enim solus verax magister est
» Dominus) ut discamus per ipsum
» super omnia esse Patrem. Etenim
» *Pater*, ait, *major me est*. Et secun-
» dùm agnitionem itaque præpositus
» esse pater annuntiatus est à Domino
» nostro ad hoc, ut & nos, in quan-
» tum in figura hujus mundi sumus,
» perfectam scientiam & tales quæstio-
» nes concedamus Deo: & ne fortè
» quærentes altitudinem Patris inve-
» stigare, in tantum periculum incida-
» mus, uti quæramus an super Deum
» alter sit Deus.

Verosimile non est, ut præclare ob-
servat eruditus Auctor novissimæ Ire-
næi operum editionis, quod ait Geor-
gius Bullus, ignorationem diei in hu-
manitatem Christi ab Irenæo rejici.
Nec ignorationem Christo attribuit
Irenæus, nec naturam illius huma-
nam considerat, sed divinam, in qua
Pater omnia ei communicat. Videtur
autem totus hic locus accuratissima
esse Arianorum confutatio, nedum
cum eis facere possit. Hæc enim Chri-
sti verba: *Nemo scit, neque Filius*, cla-
ra & aperta videbantur Arianis, ac
inde concludebant Filium non ejus-
dem esse ac Patrem naturæ. At veri-
tatis defensores instar certissimi prin-
cipii statuebant, eandem esse Patris
& Filii naturam, eandemque scien-
tiam, ac proinde Christi verba, non
strictè accipienda esse, sed, ut obscu-
ra & difficilia, cautè interpretanda.
Sic Athanasius Or. 3. Arian. num. 44.
» Quæcumque Patris sunt, inquit, sunt
» etiam Filii, ut ipse testatus est; pro-
» indeque si Patris est diem illum co-
» gnitum habere, dubium non est,
» quin Filio quoque perspectus sit, id-
» que etiam ex Patre proprium ille
» habeat. » Eodem argumento utitur

Hilarius, ac Christi verbis dispensa-
tionem quamdam & sacramentum,
non autem ignorationem designari
contendit, quia *necessè est, ut secundùm
quod est Pater, ipse sit omnium suorum
ei quem ex se genuit Pater totus, dum
eum Patrem ex suis omnibus nativitas
Filii perfecta consummat*, lib. IX. de
Trin. num. 61. Manifestus est Irenæi
cum Athanasio & Hilario consensus:
pro certo statuit Patrem in omnibus
communicare Filio, id est, ut quisque
intelligit, totam ei suam scientiam to-
tamque naturam communicare: atque
hoc stabilito principio declarat peri-
culosam esse hujus loci interpretatio-
nem, nisi dicamus Filium non carere
scientiâ diei illius, sed eam referre ad
Patrem. Manifestè igitur & cum Aria-
nis pugnat, & cum eorum adversa-
riis consentit: nec ignorationem diei
Christo attribuit: quin potius id pu-
gnare ei videtur cum illa generatio-
ne, qua Pater Filio in omnibus com-
municat; sed tantùm ait Filium hanc
scientiam ad Patrem, ut ad princi-
pium, à quo eam acceperat, referre
non erubuisse, ut nos exemplo suo do-
ceret quæstionibus non necessariis ac
intelligentiam nostram fugientibus su-
persedere.

CAPUT X.

De S. Clemente Alexandrino.

I. *Christum Clemens Verum Dei
Filius esse docet.* II. *Ac Verum
Deum.* III. *Filii aternitas.* IV.
*Unitas numerica essentie in Patre
& Filio, ac utriusque equalitas.*
V. *Eadem docet de Spiritu Sancto.*
VI. *Unitas in Trinitate.* VII. *Quo
sensu Filium Θεοτόκον dixit,
& ministrum Patris.* VIII. *Alius
locus à Petavio objectus explicatur.*
IX. *Cur Filii naturam Patri pro-
pinquissimam dixit.* X. *An Cle-*

mens ea dixerit quæ ipsi à Photio tribuuntur.

I. **C**HRISTUM Dei verum esse Filium, verumque Deum tot locis asseverat Clemens tamque luculenter, ut manifestum sit ipsum tanti mysterii magnitudine percussum fuisse, & alios percellere voluisse. Necessesse esse pronuntiat *cognoscere quis sit Filius Dei.* Γινῶναι δὲ ἀνάγκη τίς ἐστιν ὁ υἱὸς τῆς Θεᾶς. Docet etiam *verè credendum esse Filio, eum Filium esse, & advenisse, & quando, & quam ob causam, & de passione.* Πιστεύου μὲν ἀληθῶς τὸ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι τε υἱὸς, καὶ ὅτι ἦλθεν, καὶ πῶς, καὶ διὰ τί, καὶ περὶ τῆς πάθους. Filium vocat Λόγον τέλειον ἐν τελείῳ φύντα τῇ Πατρὶ, *Verbum perfectum ex perfecto natum Patre.* Et Strom. 2. pag. 368. Τίς δ' ἂν τοῦτου εὐχρηστέος, & μόνον (Leg. μόνον) Πατὴρ ὁ Θεός; *Quis eo nobilior cuius solius Pater est Deus?* Unde etiam Strom. 5. pag. 589. prophetas nomine filios Dei, Dominum verò germanum esse filium ait. Τὰς μὲν παῖδας Θεοῦ ἀνηγορεύμεν, ἡ δὲ κύριον, υἱὸν ὄντα γήσιον. Mox addit: Πίστος δὲ ὁ τὰ οἰκεῖα καταγγέλλων, &c. « Fide autem dignus est qui sua annuntiat, » quoniam *nemo*, inquit Dominus, *novit Patrem, nisi Filius & cui Filius revelaverit.* » Statuere non dubitat solum Patrem esse perfectum, quippe cum Filius sit in Patre & Pater in Filio. Ἀπεδείξαμεν . . . μόνον εἶναι τέλειον ἢ πατέρα ἢ υἱὸν ὅλων. ἐν αὐτῇ γὰρ ὁ υἱὸς, καὶ ἐν τῇ υἱᾷ ὁ Πατήρ.

Mirum videri possit, cur Patrem perfectum esse dicat, quia Filius in Patre & Pater in Filio. Sed quod in explananda S. Irenæi doctrina observavi, id hoc loco observandum redit; nempe divinitatem Creatoris mundi, quam negabat hæretica impietas, ex Christi divinitate, quam reverebatur, demonstrari. In hoc argumento non perfunctoriè versatur Clemens: in primo Pædagogi libro Christum Creatoris Filium esse probat; & iustitiæ ac severitatis exempla, quæ in veteri Testa-

mento non à Christi Patre, sed à Creatore edita fuisse hæretici contendebant, à Christi Patre aliena non esse probat, quia ejus consubstantiali Filio congruunt. Itaque Patrem perfectum esse statuit, quia cum bonus sit ipsorum hæreticorum iudicio, illum etiam iustum edita à consubstantiali filio iustitiæ exempla demonstrant.

II. Hunc Filium Clemens appellat, *Verbum omnipotens Patris*, Pædag. lib. I. cap. ix. pag. 125. *Verbum quod est Α & Ω, Principium & finis, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil*, cap. vj. pag. 98. Strom. 6. pag. 684. *Verbum æternum, verè unigenitum, ac Regis omnium, & omnipotentis Patris gloria characterem.* Λόγος αἰώνιος . . . οὗτος ὁ τῷ ὄντι μονογενής, ὁ τῆς τῆς παμβασιλείας, καὶ παντοκράτορος Πατρὸς δόξης χαράκτηρ, Strom. 7. pag. 708. Idem Verbum vocatur lib. II. Pædag. cap. v. pag. 90. Σοφία ἀειδαλῆς, αἰεὶ καὶ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα, καὶ ἔ ποτε μεταβάλλουσα. « Sapiencia semper germinans, quæ semper similiter & eodem modo se habet, nec umquam mutatur. » Studium defendendæ Creatoris divinitatis stimulos addebat Clementi, ut veteris Testamenti institutionem & mundi creationem, quam falso cuidam Deo affingebant hæretici, Verbo Dei Filio astrueret, ut ex pluribus locis perspicui potest, Protrept. pag. 67. Pædag. lib. II. cap. j. Lib. III. cap. xj. & xij. Strom. 6. pag. 631. 632. 635. 636. 642. 680. 687. & 688.

Huic Dei Filio & Dei nomen & rem nomine significatam attribuit Clemens. Sic loquitur in Protrept. pag. 5. Οὗτος ὁ Λόγος, ὁ μόνος ἄμφω, Θεός τε καὶ ἄνθρωπος, ἀπάντων ἡμῶν αἵματος ἀγαθῶν. « Verbum illud, quod solum est utraque, Deus & homo, omnium nobis causa est bonorum. Et lib. II. Pædag. cap. viij. Ἰσραὴλ ἐδίδωξεν τὸ Θεὸν, καὶ δουλεύειν ἤλπισε τὸν Λόγον καὶ ὃν ἐσαύροσεν ὡς κατοῦρον, ἀνέστη δὲ ὡς βασιλέα. Διὰ τοῦτο τοὶ εἰς ὃν καὶ ἐπίστευσαν ἄνθρωπον, τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ἐπιγινώσκοντα κύριον & δέσποτα. « Israël Deum persequutus est: speravit se contume-

Strom. 5.
pag. 544.

Ibid.

1. Pædag.
cap. vj.

» liam Verbo facturum, & quem crucifixit ut maleficum, coronavit ut regem. Quapropter in quem hominem non crediderunt, eum benignum Deum agnoscent Dominum & justum. » Alibi Christum vocat Deum in homine & hominem Deum.

3. Pædag.
cap. j.

Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ ἔστι ὁ ἀνθρώπος Θεός. Deum in caruncula, Θεὸς ἐν σαρκί. Strom. 6. pag. 684. Deum in hominis forma, intaminatum Paternæ voluntatis ministrum, Verbum, Deum, qui in Patre est & à dextris Patris, etiam

1. Pædag.
cap. ij.

cum (hominis) figura Deus. Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ χήματι, ἄρχαντος, πατερικῶς διλήματι διάκονος, Λόγος, Θεός, ὁ ἐν πατρὶ Πατρί, ὁ ἐκ δεξιῶν τῆς Πατρὸς, συὺς ἔστι χήματι Θεός. In capite tertio ejusdem libri sic loquitur: Πάντα οὐκ ἐστὶν ὁ κύριος ἔστι πάντα ὠφελεῖ, ἔστι ὡς ἀνθρώπος ἔστι ὡς Θεός· τὰ μὲν ἁμαρτήματα ὡς Θεός ἀφίεις· εἰς δὲ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν παιδαγωγῶν ὡς ἀνθρώπος. « In omnibus

Ibid. cap.
ij. pag. 83.

» juvat & in omnibus prodest Dominus, & ut homo, & ut Deus: peccata quidem dimittens ut Deus; ne peccemus autem instituens ut homo. » Et cap. v. Postquàm retulit Isaïæ testimonium, in quo non legebat, ut est apud Septuaginta, *Et vocabitur nomen ejus magni consilii Angelus*, sed, *admirabilis consiliarius*, Deus potens, Pater æternus, Princeps pacis; sic exclamat, Ὁ ὦς μεγάλου Θεοῦ! Ὁ ὦς τελείου παιδίου! Υἱὸς ἐν Πατρὶ, ἔστι Πατὴρ ἐν υἱῷ. « O magnum Deum! O

Pag. 91.

» perfectum puerum! Filius in Patre & Pater in Filio. » Paulò post Christum vocat, *Verbum Deum propter nos hominem factum*. In cap. vij. ejusdem libri, sic loquitur: Ὁ δὲ ἡμέτερος παιδαγωγός, ὁ Θεός Ἰησοῦς, ὁ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ διηγεμῶν Λόγος, αὐτὸς ὁ φιλόανθρωπος Θεός ἐστι παιδαγωγός. « Non

Pag. 109.

» ster autem pædagogus sanctus Deus » Jesus, Verbum totius humanæ naturæ dux: ipse benignus & clemens Deus, est pædagogus. » Paulò post ait Christum, antequàm homo fieret, *innominatum Deum* fuisse.

Christi divinitatem non suis tantum verbis prædicat, sed etiam vete-

ris Testamenti præclarissimis testimoniis, quorum plurima ad eum refert, ut ipsi propriè convenientia. Verbum ad Abraham dixisse existimat: *Ego sum Dominus Deus tuus*, 1. Pædag. cap. vij. Et ad Jacob: *Ecce ego tecum custodiens te*, &c. Et ad Moysen: *Præcedit te Angelus meus*, ac multa alia, quæ partim ad missionem Moysi, partim ad legum & cultus descriptionem spectantia in primo Pædagogi libro occurrunt, & Strom. 3. pag. 467. Strom. 5. pag. 583.

Genes. xvij.
xxvij.
Exod. xxxij.

Postquàm retulit Clemens Strom. 4. pag. 487. hæc Psalmi undecimi verba: *Disperdat Dominus universa labia dolosa.... Nunc exurgam, dicit Dominus, ponam in salutari, fiducialiter agam in eo*, suam facit Clementis Romani sententiam, quam suprà cap. iij. hujus libri citavi: *Christus siquidem eorum est, qui humiliter de se sentiunt*, &c. Animam ægrotam sic Verbum precantem inducit 1. Pædag. cap. j. *Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Miserere mei, Domine, quia ad te clamavi totâ die*. De eodem Verbo dictum esse docet: *Quando occidebat eos, requirebant ipsum, & convertebantur, & manè ad Deum vigilabant*, ibid. cap. ix. Sic etiam pag. 127. *Ipse enim est misericors, medebitur peccatis eorum*, &c. Similiter apud Isaïam Verbum, ut observat Clemens, sæpè loquitur, ac dicit: *Israël me non cognovit, fecistis consilium per me: Ecce facio nova, quæ oculus non vidit*, 1. Pædag. cap. ix. & Strom. III. Apud Jeremiam: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ. Quousque clamabo, & non exaudient? Et dedi ei libellum repudii*, 1. Pædag. cap. ix. Multa alia in eodem libro primo Pædagogi ex Ezech. Osee, Amos, Malachia & Zacharia eruuntur, & personæ Verbi propria traduntur.

Psalm. 85.

Psa. 77.

Psalm. 84.

Isai. j. xxxj.
xliij.

Jerem. ij.

III. In Protreptico sive exhortatione ad gentes pag. 5. ridet Clemens antiquitatem illam quam sibi Phryges, Arcades & Ægyptii tribuebant, ac demonstrat multò his antiquiores esse Christianos, quia in Verbo ante mundi constitutionem exstiterunt: Ἀλλ' ὅτι

« τὸ γὰρ τὸ κόσμου τοῦδε τούτων ἔδει εἶς·
 « τὸ δὲ τῆς τὸ κόσμου καταβολῆς ἡμεῖς, οἱ
 « τὰ δὲ ἐν εἰσεῖναι, ἐν αὐτῷ τὸν τερον γὰρ γνη-
 « μένοι τὰ Θεῷ. Τοῦ Θεοῦ Λόγος τὰ λογικὰ
 « πλάσματα ἡμεῖς· δι' ὃν ἀρχαίζομεν, ὅτι
 « ἐν ἀρχῇ ὁ Λόγος ἦν. » Sed nullus eo-
 « rum fuit ante hunc mundum : nos
 « autem sumus ante mundi constitu-
 « tionem, qui, eò quòd futuri esse-
 « mus, in ipso prius Deo sumus geniti.
 « Dei Verbi sumus figmenta ratione
 « prædita, per quem antiqui sumus,
 « quia Verbum erat in principio. »
 Non igitur potestate Deus Verbum ab
 æterno exstitit, sed actu; siquidem qui
 in illud carnem factum credituri erant,
 idcirco in Deo ante mundi constitu-
 tionem potestate exstiteret, quia tunc
 Verbum exsistebat.

Adhuc magnificentius loquitur pag.
 seq. ubi citans testimonium Pauli ex
 2. ad Timoth. de adventu magni Dei
 & Salvatoris nostri Jesu Christi, hæc
 addit : Τοῦτο ἔστι τὸ ἄσμα τὸ καινόν, ἢ
 ἐπιφάνεια ἢ νυκτὸς ἐκλάμψασα ἐν ἡμῖν τῇ
 ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ τερνόντος Λόγος· ἐπεφάνη
 δὲ ἐν ἀρχῇ ὁ τερνὸν σωτὴρ· ἐπεφάνη ὁ ἐν
 τῷ ὄντι ὢν, ὅτι ὁ Λόγος, ὅς ἦν τερνὸς τὸ Θεόν,
 διδάσκαλος ἐπεφάνη, ὃ τὰ πάντα διδου-
 μένηται· Λόγος ὁ καὶ τὸ ζῆν ἐν ἀρχῇ καὶ
 τῇ πλάσει παλαιῶν ὡς δημῶν, τὸ εἶ
 ζῆν ἐδιδάξεν ἐπιφανείς ὡς διδάσκαλος,
 ἵνα τὸ αἰεὶ ζῆν ὕστερον ὡς Θεὸς χρηγίση.
 » Hoc est canticum novum, adventus
 » ejus, qui nunc refulsit nobis, Verbi
 » quod erat in principio & ante prin-
 » cipium. Apparuit autem nuper, qui
 » prius erat Salvator : apparuit qui est
 » in eo qui est, quoniam Verbum, quod
 » erat apud Deum, doctor apparuit,
 » per quod omnia sunt fabricata. Ver-
 » bum quod, cum olim vitam in crea-
 » tione ut opifex dedisset, postquam
 » ut magister apparuit, benè vivere
 » docuit, ut æternam vitam postea ut
 » Deus largiatur.

In hymno, quem ad librum tertium
 Pædagogi appingit, sic Christum al-
 loquitur : Λόγος αἰνά, αἰὼν ἀπλετος,
 φῶς αἰδίου. Verbum perenne, ævum infini-
 tum, lux æterna. Et Strom. 1. pag. 298.
 » Sic ergo & barbara & græca Phi-

losophia æternæ veritatis avulsam «
 quandam particulam, non è Bacchi «
 mythologia, τῆς δὲ τῆς Λόγος, τῆς ὄντος «
 αἰεὶ Θεολογίας, sed ex Verbi, quod «
 semper est, Theologia decerpfit. «
 Et Strom. 5. pag. 544. Οὐ μὲν ἔδει ὁ
 Πατὴρ ἀνδρὶ υἱῷ· ἀλλὰ γὰρ τὸ Πατὴρ, υἱῷ
 Πατὴρ. » Sed neque Pater est sine «
 Filio : statim enim atque Pater est, «
 Filii Pater est. » Hinc Strom. 6. pag.
 643. docet Christum unum esse om-
 nium doctorem, & Angelos ab eo
 edoceri, quia creati sunt. » Jam «
 verò Angelos quoque, inquit, acce- «
 pimus didicisse veritatem, & qui eis «
 præsunt principatus : χριτοὶ γὰρ. Or- «
 tum enim habuere. Restat ergo ut «
 nos quoque eorum desideremus do- «
 ctorem.... is est magister omnium, «
 quæ orta sunt, Dei consiliarius qui «
 præsavit omnia. » Alibi docet ani-
 mam, quæ naturam omnem creatam
 transcendit, cum Christo versari. Et
 Strom. 7. Filium vocat, Τὸ τερνόν τε-
 ρον ἐν χυεῖ, τὴν ἀρχον καὶ ἀναρχον ἀρ-
 χὴν τε καὶ ἀπαρχὴν τῶν ὄντων, Id quod
 antiquius est in generatione, temporis ὁ
 principii expers principium ὁ primitias
 eorum quæ sunt. Et pag. 703. Οὐδὲ ἀπ-
 τεταί τῇ κυεῖ ἀπαδοῦς ἀναρχῶς χυομέ-
 νος φθόν. » Nec tangit Dominum «
 perpeffionis expertem, sine princi- «
 pio genitum invidia. »

IV. Unitas numerica essentiae in
 Sanctissima Trinitate, quæ totius my-
 sterii fundamentum est, ita disertè
 à Clemente confirmatur, ut toti ejus
 doctrinæ lucem & pondus addat. In
 Protreptico pag. 56. digitum inten-
 dens in hæc Christi verba : *Ut unum*
sint, sicut nos unum sumus, sic loquitur :
 Ἀκούσατε ἐν οἱ μακρὰν, ἀκούσατε οἱ ἐγ-
 γύς· ἐκ ἀπεκρύβη πᾶς ὁ λόγος· φῶς ἔστι
 κοινόν, ἐπλάμπει πᾶσιν ἀνθρώποις· ἔδειξ
 κίμμερ· ἐν λόγῳ· σπύσωμεν εἰς σω-
 τηρίαν ἐπὶ τῷ παλιγγενεσίαν, εἰς μίαν ἀγά-
 πην συναχθῆναι οἱ πολλοί, καὶ τῷ τῆς
 μοναδικῆς ἐσίας ἐνωσιν. » Audite ergo «
 qui estis longè, audite qui propè. «
 Nulli celatum est verbum, lux est «
 communis, omnibus illucescit ho- «
 minibus. Nullus est in verbo Cim- «

Hhh

426 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

» merius; festinemus ad salutem, ad
» regenerationem, ut in unam multi
» cogamur dilectionem secundum il-
» lam monadicam (id est, unius) essen-
» tia unionem. » De eadem illa &
una essentia loquitur pag. 72. ubi ad
Verbum divinum referens illud Isaïæ:
Isai. lviii. 9. *Adhuc enim loquente te, dicet: Ecce
adsum, hæc addit: Ω τῆς ἀγάπης καὶ μα-
καρίας ταύτης δυνάμεως, δι' ἧς ἀνθρώ-
ποις συμπολιτεύεται Θεός. Λαῶν ἐν καὶ
ἀμείνων τῆς ἀείσης τ' ὄντων ὑσίας μνηστῆρ
ὁμοῦ καὶ θεραπευτῶν ἡμέδα.* « O san-
» ctam & beatam hanc potentiam,
» per quam Deus versatur una cum
» hominibus. Melius est ergo & præ-
» stantius imitatorem simul & cultor-
» rem optimæ ac præstantissimæ eo-
» rum, quæ sunt, essentia fieri.

Conjunctionem Patris & Filii simili-
ter de essentia unitate interpretatur
in lib. I. Pædag. ubi Marcionitas refel-
lens duplicem Deum, alterum bo-
num, alterum justum fingentes, de-
monstrat Patrem esse justum, quia in
Christo nonnulla severitatis & justitiæ
exempla eluxerunt; quod si Filius ju-
stus sit, Patrem quoque justum esse,
quia Pater & Filius sunt unum ens,
& quidquid est in Filio, est in Patre.
Paulò altius repetenda ejus ratiocina-
tio. Citatis igitur Christi verbis: *Ut
omnes unum sint, sicut tu Pater in me....
ut unum sint, sicut nos unum sumus,* sic
mentem aperit: *Ἐν δὲ ὁ Θεός καὶ ἐπέ-
κεινα τὴν ἐνός καὶ ὑπὲρ αὐτῶν μονάδα. Διὸ
καὶ τὸ, οὐ, μέλιον, διηκτικῶς ἔχον ἔμφασιν,
τ' ὄντως μόνον ὄντα, ὅς ἦν καὶ ἔστι, ἔ'εται,
δείκνυσσι Θεὸν καὶ ὧν τελῶν χρόνων ἐν
ὀνόματι καίται, ὁ ὧν.* « Unum autem est
» Deus & ultra unum, & supra ipsam
» unitatem. Et ideò particula illa, *Τι,*
» demonstrativam habens emphasim,
» eum, qui verè solus est, qui fuit, &
» est, & erit, ostendit Deum; quibus
» in tribus temporibus ponitur unum
» nomen, nempe ens. » Sic constitutâ
unius entis sive essentia singularitate,
eum, qui solus Deus est, solum quo-
que & verè justum esse demonstrat ex
eo, quod Filius non solum bonum sed
etiam justum se præbeat: bonitatis

exemplum petit ex hac Christi prece: Joan. xvij.
*Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego
sum, illi quoque mecum sint; severitatis
verò ex hoc Exodi testimonio, quod
ad Christum refert: Hic est qui reddit
peccata patrum in filios, iis qui oderunt,
& faciens misericordiam iis, qui dili-
gunt.* Tum sic ratiocinatur: *Ὁ γὰρ ἰσὰς
τοὺς μὲν ἐν δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ εὐωνύμων,
καὶ δὲ μὲν Πατὴρ νοεῖται ἀγαθὸς ὧν, αὐτὸ
μόνον ὃ ὅτι κέκληται ἀγαθός. καὶ δὲ δὲ υἱὸς
ὧν ὁ Λόγος αὐτῶν ἐν τῇ Πατρὶ ὅτι, δι-
καιῶν πορρορεύεται.* « Qui enim
» hos quidem statuit à dextris, illos
» verò à sinistris, quatenus quidem Pa-
» ter, qui bonus est, mente concipi-
» tur, id solum, quod est, bonus ap-
» pellatus est: quatenus verò qui Fi-
» lius est, Verbum ejus in Patre est,
» justus appellatur. »

Cùm Sabellianismi nomine suspe-
ctus Clemens esse non possit; non est
verendum ne unam & eandem per-
sonam pro varia considerandi ratio-
ne, nunc Filium, nunc Patrem appel-
lari dicat. Nihil docet ejusmodi, sed
tantum necesse non esse contendit
ob varia bonitatis & justitiæ exempla
duos Deos inducere; cùm una illa sub-
stantia, quæ unus Deus est, & in Pa-
tre & Filio subsistit, bona esse ex edi-
tis à Patre bonitatis exemplis demon-
stretur, justa autem ex his, quæ Filius,
qui in Patre est, justè & severè fecit.
Hinc etiam cap. ix. p. 127. « Deus, »
inquit, bonus est per seipsum, justus
» autem propter nos, & ideò quia
» bonus. Quod justum est autem no-
» bis per suum ipsius Verbum osten-
» dit. » Sic etiam Tertullianus lib. II.
contra Marcionem cap. ult. demon-
strat ex severitatis exemplis à crea-
tore, lenitatis à Christo editis, non
duos deos consequi, sed unum potius,
qui, cùm & bonus & justus esse debeat,
alioqui Deus non futurus, *bonitatem
suam voluerit ostendere, postquam præ-
miserat severitatem.*

In eodem capite octavo pag. 119.
Idem est ergo Pater ejus qui, cùm
» unum sit, multis significatur potesta-
» tibus. Et hoc sibi volebat illud, *Nemo* »

Cap. viij.
pag. 118. &
119.

novit Patrem, qui quidem erat ipse
omnia priusquam veniret Filius, ὡς
εἶναι τὴν ἀληθείαν καταφανὲς τὸ, ἡ συμ-
πάντων Θεὸν ἕνα μόνον εἶναι ἀγαθόν, δι-
καίον, δημιουργόν, υἱὸν ἐν Πατρὶ, ὃς ἡ
δοξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῆς αἰῶνων, ἀμὴν.
Ita ut verè manifestum sit, univer-
forum Deum, unum esse solum bo-
num, justum, creatorem, Filium in
Patre, cui gloria in sæcula sæculo-
rum, amen. » Initio ejusdem capi-
tis pag. 113. « Nihil est autem cui
Deus causa non sit ut existat. Nihil
ergo odio habet Deus, sed neque
Verbum. » Εν γὰρ ἁμφοῦ, ὁ Θεός. Unum
est enim uterque, nempe Deus. Di-
xit enim : *In principio erat Verbum,*
» *et Verbum erat apud Deum.* » Et
pag. 366. Ἰλαπ τοῖς σοῖς παιδαγωγὲ παι-
δοῖς, Πάτερ, ἡνίοχε Ἰσραὴλ, υἱὲ καὶ Πά-
τερ, ἐν ἁμφοῦ. « Placare tuis, ὁ pæda-
goge, pueris, Pater, auriga Israël,
Fili & Pater, unum ambo, Domine.

Filium Patri æqualem esse, etsi ex
hac numerica essentia unitate satis
perspicitur, pluribus aliis locis decla-
rat Clemens, velut Protrept. pag. 68.
Ὁ δεῖς Λόγος ὁ φανερότατος ὄντως
Θεός, ὁ παρ' ἀπαύτη τῆς ὁλῶν ἐξισωθεὶς,
ὃς ἦν υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ.
» Divinum Verbum, Deus reverà ma-
» nifestissimus, omnium Domino ad-
» æquatus, quia erat ejus Filius, & Ver-
» bum erat in Deo. » Et in libro *Quis*
dives salvandus, num. 29. Edit. Angl.
Οὗτος ὁ τὸ οἶνον τὸ αἶμα τῆς ἀμπέλως τῆς
Δαβὶδ ἐκχέας ἡμῶν ἐπὶ τὰς τετραμύδας
ψυχὰς, ὁ τὸ ἐκ ἀπλάγχρων πνεύματος
ἐλαίον πορσενεγκών, καὶ ἐπιδαψιλόμε-
ν... Τῆτον ἐν ἀγαπᾷ ἴσα χεὶρ τῷ
Θεῷ. « Hic est qui vinum, sanguinem
» vitis Davidicæ in faucias animas no-
» stras effudit; & ex visceribus spiritûs
» oleum protulit, ac prolixè largitus
» est.... Hunc igitur æqualiter oportet
» ac Deum diligere.

Eadem æqualitas non minùs evi-
denter demonstratur, cùm Filio tri-
buit, quidquid de Patre dici potest
præclarissimè. In Protrept. pag. 45.
Deum dicit *Stateram et mensuram et*
numerum omnium; atque ex Hebræo-

rum fontibus haustum putat, quod tam
magnificè de Deo à Platone dictum
est, eum omnium, quæ sunt, *principium*
et finem et media continere. Eadem
de Filio statuit Strom. 4. pag. 537. Πα-
σαι δὲ αἱ δυνάμεις πνεύματος, συλλήβδην
μὲν ἐν τῷ πατρὶ καὶ ἡρόμεναι σιωπελοῦσιν
εἰς τὸ αὐτὸ, καὶ υἱόν. Ἀπαρέμφατος δὲ ὅτι
τῆς περὶ ἐκείνης αὐτῆς τῆς δυνάμεως ἐννοίας.
Καὶ δὴ ἐκ γίνεταί αὐτεχνῶς ἐν ὡς ἐν, καὶ δὲ πολ-
λὰ ὡς μέρη ὁ υἱός, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν· ἐν-
θεν καὶ πάντα. Κύκλος γὰρ ὁ αὐτὸς πάντων τῶν
δυνάμεων εἰς ἐν εἰλουμένον καὶ ἐνεμμένον.
Διὰ τὸ τοῦ Α καὶ Ω ὁ Λόγος εἴρηται, ὅς μόνος
τὸ τέλος ἀρχὴ γίνεταί, καὶ τελευτᾷ πάλιν ἐπὶ
τῷ ἀνωθεν ἀρχὴν, καὶ αὐτὸς διάστασιν λα-
βών. « Omnes autem Spiritûs vir-
» tutes, quæ simul collectæ unum ali-
» quid sunt, in unum confluunt, nempe
» in Filium. Est autem infinitus unâ
» quaque suarum potestatum notione.
» Quamquam non sit verè unum ut
» unum, neque multa, ut partes, Fi-
» lius, sed, ut omnia, unum, unde
» etiam omnia. Est enim idem cir-
» culus omnium potestatum, quæ in
» unum circumvolvuntur & uniuntur.
» Et ideò Verbum dictum est Alpha &
» Omega, cujus solius finis sit princi-
» pium, & rursus desinit in id, quod
» est desuper, principium, nusquam
» distantiam accipiens & dimensio-
» nem.

Liquet ex his verbis totam divini-
tatis essentiam Filio traditam à Pa-
tre, eumque immensum & infinitè
perfectum esse. Quamvis autem Πνεῦ-
μα apud Græcos, & Spiritus apud La-
tinos idem sæpè valeat, ac divinitas,
nec aliter hoc loco accipi possit; li-
bentiùs tamen pro eo quod habetur
in contextu, *Omnes Spiritûs virtutes*,
legerem, *Omnes Patris virtutes*. Agit
enim Clemens de Patre & Filio, & ra-
tionem reddit, cur Pater sub scien-
tiam & demonstrationem non cadat,
Filius verò demonstrationem habeat
& enarrationem. Nullis ferè in vocibus
Græci librarii sæpiùs errarunt,
quàm in his πρὸς & πνε, quæ sic scri-
ptæ vix interdum dignoscantur. Si quis
autem hanc conjecturam non pro-

bet, id saltem fateatur, quod ad eandem sententiam redit, omnes divinitatis virtutes ac totam essentiam Filio traditam à Patre & communicatam fuisse.

V. Eadem de Spiritu Sancto ac de Filio docet; quemadmodum enim Filium veram esse Sapientiam Patris, verumque Verbum, ita Spiritum Sanctum ait esse *mentem Christi*, Strom. 5. pag. 557. ex quo & arctissima utriusque conjunctio, & summa omnium attributorum æqualitas & communicatio declaratur, ita ut, cum Filius per Spiritum agit, per propriam mentem agere censendus sit, quemadmodum Pater per Filium agens, non per rem à se alienam agit, sed per propriam sapientiam. Spiritum Sanctum vocat: Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, φῶς ἀληθές, ἀσκιον, ἀμερόν, μερῶν μόνον Πνεῦμα κυρίου εἰς τοὺς διὰ πίστεως ἡγιασμένους λαμπτήρας ἐπέχον τάξιν εἰς τὴν ὅντων ἐπίγνωσιν. « Sapientiam & cognitio-
nem, quæ nos illuminat, lucem veritatis, lucem veram umbræ expertem, Spiritum Domini, qui citra divisionem dividitur in eos, qui per fidem sanctificati sunt, qui est instar luminaris ad eorum, quæ sunt, cognitionem. » Et lib. I. Pædag. Εἰς μὲν ὁ ὅς ὅλων Πατὴρ· εἰς δὲ καὶ ὁ ὅς ὅλων Λόγος· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν, & τὸ αὐτὸ πανταχοῦ. « Unus quidem
est universorum Pater: unum etiam
universorum Verbum; & Spiritus
Sanctus unus, & idem est ubique.

VI. Sic unitatem in Trinitate exprimit sub finem lib. III. Pædag. Ἰλαθὲ τοῖς σοῖς, παιδαγωγέ, παισὶν, Πάτερ, ἡγόχα Ἰσραὴλ, υἱὲ & Πατὴρ, ἐν ἁμῶν, κύριε. Δὸς δὲ ἡμῖν, τοῖς σοῖς ἐπορδοῖς παρεχέμεσσι, τὸ ὁμοίωμα πληροῦσθαι τῆς εἰκότος, αἰδανέσθαι τε καὶ κρατος, ἀγαθῆ τῆ Θεῶ, κριτῆ τε μὴ πικρῆ καὶ πάραχε ἅπαντα αὐτὸς, ἐν εἰρήνῃ τῇ σῇ πολιτευο- μένης, ἐν τῇ σῇ μεταπιδεμένης πόλει, ἀκυμάντως τῆς ἀμαρτίας τὴν κλύδωνα δε- πλεύσαντας, θαληνιῶντας ἀγίῳ συμφέρε- δαι πνεύματι. Σοφία τῇ ἀνεκφράστῳ, ῥύκτωρ, μεθ' ἡμέραν, εἰς τὴν τελείαν ἡμέραν εὐχαριστῶντας αἰνεῖν, αἰνῶντας εὐ-

χαριστῶν, τὰς μόνῳ Πατρί & υἱῶ, υἱῶ & Πατρί παιδαγωγῶ, & διδασκάλῳ υἱῶ, σὺν & τῷ ἀγίῳ πνεύματι· πάντα τὰ ἐνί· ἐν ᾧ τὰ πάντα· δι' ὃν τὰ πάντα ἐν· δι' ὃν τὸ αἰεὶ & μέλη πάντες· & δόξα, αἰῶνες· πάντα τὰς ἀγαθῶν, πάντα τὰς καλῶν, πάντα τὰς σοφῶν τὰς διχαίῳ τὰ πάντα· ᾧ ἡ δόξα & νυῦ & εἰς τὰς αἰῶνας. Ἀμήν. « Pla-
care tuis, ô Pædagoge, pueris, Pa-
ter, auriga, Fili & Pater, unum am-
bo, Domine. Da nobis, ut tua se-
quentes præcepta, similitudinem ad-
impleamus imaginis, & secundum
potentiam tuam sentiamus bonum
Deum, nec acerbum judicem: præ-
staque ipse omnia, ut in tua pace
versantes, in tuam translati civita-
tem, superatis peccati fluctibus,
tranquilli à Sancto Spiritu feramur,
& sapientiæ non enarrabili noctu &
interdiu ad perfectum usque diem,
gratias agamus cum laudibus, soli
Patri & Filio, Filio & Patri Pæda-
gogo, Filio magistro, unà cum San-
cto Spiritu, omnia uni, in quo om-
nia, per quem omnia unum, per
quem semper, cujus membra om-
nes, cujus gloria sæcula, toti bono,
toti pulchro, toti sapienti, toti ju-
sto, cui gloria & nunc & in sæcula.
Amen.

VII. Levia sunt quæ obijciuntur contra Clementem; atque etiam si graviora essent & ad solvendum difficilia, nihil tamen apud æquos judices detrudere deberent de tot præclarissimis sententiis, quibus haud scio an nihil magnificentius dici possit. Ut ab iis incipiam, quæ spectant æternitatem Filii; nihil aliud ferè obijci potest, nisi quod sapientiam *ωερωτοκλίσσον*, primò conditam appellat, Strom. 5. pag. 591. Eodem modo loquitur in *Adumbratione* in Epist. Joannis, quæ videtur esse fragmentum *Hypotyposeon*. Sicut enim, inquit, apud Patrem consolator est pro nobis Dominus: sic etiam consolator est, quem post assumptionem suam dignatus est mittere. Ha namque primitivæ virtutes ac primò create, immobiles existentes secundum substantiam, & cum subjectis Angelis & Archangelis, cum qui-

Strom. 6.
pag. 652.

Pag. 102.

bus vocantur equivocè, diversas operationes efficiunt.

Pag. 565.

Nihil vetat de æterna generatione accipi, quod ait Clemens sapientiam omnium primam conditam fuisse. Christo enim assignans in eodem libro nomen illud tetragrammatum, quod in lamina scriptum erat, hæc addit: *Ὁνομα δὲ εἰρηται Θεῷ· ἐπεὶ ὡς βλέπει τὸ Πατὴρ πλὴν ἀγαθότητα ὁ υἱὸς ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς σωτὴρ κεκλημμένος, ἡ τῶν ὅλων ἀρχὴ· ἥ τις ἀπεικονίσει μὴ ἐν τῷ Θεῷ τῷ ἀοράτῳ δεξιῇ & δεξιῇ αἰώνων τετύπωνεν δὲ τὰ μετ' ἐαυτῷ ἅπαντα γενόμενα.* « No-
« men autem dictum est Dei; siqui-
« dem, ut videt Patris bonitatem Fi-
« lius, operatur Deus salvator, qui est
« universorum principium; quod qui-
« dem ex Deo invisibili primum & an-
« te sæcula imago expressum est; ac
« formavit omnia quæ post se facta
« sunt. » Hoc ergo sensu sapientia *σοφτοκλίσος* dicitur; quod Deus ab æterno & ante sæcula Filio omnia tradidit; seque totum in eo tamquam in sigillo expressit. Filium & Spiritum Sanctum in altero testimonio pariter *σοφτοκλίσους* vocat, sed tantum inter eos & Angelos ponit discriminis, quantum inter divinas personas & res creatas poni debet. Ait enim Filium & Spiritum equivocè cum Angelis & Archangelis virtutes vocari, cum naturæ sint immutabili ac longè à creatis rebus dissimili.

In eandem sententiam ait lib. IV. pag. 539. *Ὁ Θεὸς δὲ ἀναρχος, ἀρχὴ τῶν ὅλων παντελής, ἀρχὴς ποιητικός.* « Deus
« autem principii expers, perfectum
« universorum principium, principii
« efficiens. » Et Strom. 6. pag. 644.
« Quoniam autem unum est inge-
« nitum, nempe Deus omnipotens;
« unum est prægenitum, per quod om-
« nia facta sunt, & sine ipso factum est
« nihil. Unus est enim re verâ Deus,
« qui fecit principium universorum,
« ut scribit Petrus significans primo-
« genitum Filium (*εἰς τὸ πρῶτον ὄντι ὅτι ὁ Θεὸς, ὃς ἀρχὴν τῶν ὁπάντων ἐποίησεν, μνηύων τὸν σοφτόγονον υἱὸν ὁ Πέτρος γράφει*) præclarè intelligens illud: In

principio fecit Deus cælum & terram. « Is autem dictus est Sapientia ab om-
« nibus Prophetis. » Minimè mirum si Clemens Patrem principii efficientem vocat: hanc vocem ab ipsis etiam Apostolis usurpatam putabat. Quo sensu ipse acceperit haud obscurum est. Nam ut omittam illud, *ἐποίησεν*, idem interdum valere ac genuit, id quod observat Athanasius in Oratione tertia adversus Arianos; non dicit Clemens factam esse sapientiam, sed factam esse principium. Illud enim, *Fecit principium*, præclaram esse explicationem putat horum verborum: *In principio creavit Deus cælum & terram.* Credebat ergo Sapientiam factam esse principium, dum in ea Deus omnia creat. Quo sensu dixit Strom. 5. pag. 553. *Προελθὼν δὲ ὁ Λόγος αἶπος δημιουργίας.* « Prodiens autem Verbum cau-
« sa fit opificii.

Illud etiam objicitur ex Strom. 7. pag. 703. *Οὐδ' ὑφ' ἑτέρου κωλυθεῖν ποτ' αὖν ὁ πάντων κύριος, & μάλιστα ἔξυπηρετῶν τὰς τῶν ἀγαθῶν & παντοκράτορος θελήματι Πατρός.* « Neque ab alio um-
« quam prohibeatur, qui est omnium
« Dominus, maximè cum boni & om-
« nipotentis Patris voluntati ministret. « Sed quid sibi velit hoc ministerium, facile perspicitur. Est enim Filius, ut alibi docet Clemens, *Verbum & Sa-
« pientia Dei, & virtus omnipotens, & voluntas omnipotens.* In Exhort. pag. 75. *Brachium Domini, potestas universorum, voluntas Patris.* Hoc ipso in loco, qui objicitur, ignorationem in eum non cadere demonstrat. « Ignoratio enim
« Deum non tangit, inquit, qui ante
« mundi constitutionem consiliarius
« fuit Patris; hæc enim erat Dei sa-
« pientia, quâ delectabatur Deus om-
« nipotens. Virtus enim Dei Filius, « utpote ante omnia genita, Verbum
« Patris, maximè principale, ejusque
« sapientia. » Et paulò post: *Πᾶσα δὲ ἡ τῶν κυρίως ἐνέργεια, ἐπὶ τὸν παντοκράτορα πλὴν ἀναφορὰν ἔχει & ἔστιν, ὡς εἶπεν, πα-
« τεκλή τις ἐνέργεια ὁ υἱός.* « Omnis
« enim Domini operatio relationem
« habet ad omnipotentem: & est Filius

Lib. V. pag.
547.

» paterna quædam, ut ita dicam, ope-
 » ratio. » In hoc ergo positum illud
 Filii ministerium, quod cum Pater om-
 nipotentem suam voluntatem ac sa-
 pientiam Filio tradiderit, ac Filius om-
 nipotens ipsius voluntas & sapientia
 dicatur; omnia per hanc Patris om-
 nipotentiam, quæ Filio tradita est,
 facta fuerint. Præclarissimum est ac
 Patre & Filio dignissimum ejusmodi
 ministerium. Displicuit nonnullis Pa-
 tribus Filium aut Spiritum Sanctum
 dici ἐνέργειαν, operationem sive effica-
 ciam, eò quod Sabelliani & Ariani
 hac voce abuti possent. Sed Athana-
 sius Epist. 1. ad Serap. num. 20. Spi-
 ritum Sanctum appellare non dubi-
 tat perfectam & plenam, sanctificantem
 & illuminantem viventem Filii ἐνέρ-
 γειαν, operationem sive efficaciam, quem-
 admodum ipse Filius vivens est Verbum
 Patris.

VIII. Displicuerunt Petavio quæ
 leguntur Strom. 4. pag. 537. ubi sic lo-
 quitur Clemens: Ὁ μὲν οὖν Θεὸς, ἀνα-
 πόδεικτος ὢν, οὐκ ἔστι ἐπισημονικός· ὁ δὲ
 υἱὸς σοφία τε ὅτι ἐπισήμη, & ἀλήθεια,
 & ὅσα ἄλλα τούτῳ συγγενή. & διὲν & ἀπό-
 δειξιν ἔχει & διέξοδον. « Ac Deus qui-
 » dem, cum sub demonstrationem
 » non cadat, neque etiam sub scien-
 » tiam cadit: Filius verò sapientia est
 » & scientia & veritas, & quæcumque
 » alia his cognata sunt; & ideo de-
 » monstrationem habet & enarratio-
 » nem.

Non eò spectat hæc Clementis ora-
 tio, ut Filium essentiâ minorem Patre
 doceat. Hanc suspicionem penitus re-
 movet, quod addit, omnes Patris vir-
 tutes Filio traditas fuisse, ac ipsius Filii
 unamquamque virtutem non enarra-
 bilem esse. Locum modò attuli. Di-
 scrimen ergo Patris & Filii non repe-
 tit ex majore minoreve substantia, si-
 quidem utriusque essentiam eandem
 fatetur, ac ipsum etiam Filium enar-
 rari non posse, si hæc essentia consi-
 deretur; sed ex eo quod substantiam
 divinam Pater à nemine acceptam
 Filio dederit, ac per eum, ut per sa-
 pientiam & veritatem suam cognosca-

tur. Quinetiam si hic locus ad vivum
 refecetur; de Patre magis, quàm de
 Filio detrahet. Ex eo enim quod Fi-
 lius sub demonstrationem cadat, quia
 est sapientia & veritas, sequeretur Pa-
 trem, qui non potest demonstrari, nec
 sapientiam esse, nec veritatem. Ale-
 xander Alexandrinus in præclarissima
 ad Alexandrum C. P. Epistola, quam-
 vis generationem & hypostasim Filii
 comprehendere non posse pluribus lo-
 cis declarat, fatetur tamen hoc inter
 Patrem & Filium interesse, quod
 cum Filius genitus sit, nonnulla ad ejus
 æternitatem demonstrandam vocabu-
 la usurpari possint, nullum autem ex-
 cogitari possit, quo Pater ingenuus
 exprimat. « Nec erat, nec sem-
 per, nec ante secula, idem est, »
 inquit, quod ingenuus. Sed ne-
 que aliud ullum vocabulum huma-
 na mens comminisci potest, quod
 significet ingenuum. . . . Et quid-
 quid tandem prolatus fuerit, non
 idem est cum ingenuo.

IX. Sed præcipuè reprehenditur ac
 notatur in Clemente illud ex Strom. 7.
 pag. 702. Τελειωτάτη δὲ καὶ ἀγιωτάτη,
 καὶ κυριωτάτη, καὶ ἡγεμονικωτάτη, καὶ βασι-
 λευικωτάτη, καὶ ἐνεργητικωτάτη ἡ οὐκ ὄντως φύσις,
 ἢ τὰς μόνον παντοκράτορι προσεχέσται.
 Perfectissima autem & sanctissima,
 maximèque principalis & maximè
 imperans, ac beneficentissima est
 natura Filii, quæ soli omnipotenti
 propinquissima est. » Hæc carpit Peta-
 vius, ut Platonium & Arianum do-
 gma redolentia, & Filio naturam qui-
 dem excellentem, sed tamen à Patre
 diversam tribuentia. Vidit hic quoque
 Platonismum suum Clericus, qui hoc
 sibi pensum videtur imposuisse, ut opi-
 natos errores & nævos in Clemente
 colligeret. Ejus in hoc munere dili-
 gentiam ex hoc specimine cognosce.
 Clemens, si eum audimus, Christum
 existimat peculiari modo edisse & bi-
 bisse, ita ut cibi in eo non corruppe-
 rentur, nec eos redderet. Hæc fiden-
 ter de Clemente pronuntiat Clericus.
 Sed si locum adeas, qui exstat Strom.
 3. pag. 451. non Clemens loquitur, sed

Apud Theo-
 dor. lib. I.

Biblioth.
 tom. X. pag.
 206.

Valentinus accommodatè ad suam de Christi carne sententiam.

Sed 1°. Quæ sequuntur, non parùm lucis afferunt huic loco. Sic igitur pergit Clemens: Ἀυτὴ ἡ μέγιστη ὑπεροχὴ, ἡ τὰ πάντα διατάσσεται καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ πᾶν ἄρῃσα διακίσει, ἀκαμάτω καὶ ἀτρύτῳ δυνάμει πάντα ἐργαζομένη, δι' ὧν ἐνεργεῖ τὰς ἀποκρύφους ἐννοίας ἀποβλέπουσα. Οὐ γὰρ ἐξίσταται ποτε τῆς αὐτῆς πειρωπῆς ὁ υἱὸς τῆς Θεῆς, ἔμμετρον, ἐκ ἀποτεμνόμενον, ἔμμετρον μεταβαίνων ἐν τόπῳ εἰς τόπον, πάντῃ δὲ ὧν πάντοτε, καὶ μηδαμῇ πειριζόμενον, ὅλος νῦν, ὅλος φῶς πατρῶον, ὅλος ὀφθαλμὸς, πάντα ὁρῶν, πάντα ἀκάν, εἰδὼς πάντα, δυνάμει τὰς δυνάμεις ἐρευνῶν. « Hæc est maxima excellentia, quæ omnia ordinat ex voluntate Patris, & optimè gubernat universum, indefessâ & inexhaustâ potestate cuncta operans, propterea quod agit abditas & arcanas respiciens notiones. Numquam enim à sua excedit specula Dei Filius, non divisus, non disiectus, non migrans è loco in locum; sed ubique semper existens, nec ullo modo circumscriptus; totus mens, totus lumen paternum, totus oculus, omnia videns, omnia audiens, omnia sciens, potestate potestates perscrutans.

Non dubium quin hoc in posteriore testimonio, ut in multis aliis, divina Filio natura, eademque prorsus ac Patri tribuatur. Sic describitur ejus omnipotentia, immensitas & immutabilitas, ut nihil de Deo magnificentius dici possit. Rursus dum Filius totus lumen paternum, dum in mundi gubernatione omnes Patris notiones intueri dicitur; præclarè exprimitur ejus cum Patre unitas substantiæ, ac divina illa generatio, quâ totum se Pater in Filio expressit, eique totum lumen suum ac totam scientiam communicavit. Non minùs habet momenti ad unitatem numericam essentiæ hæc mundi gubernatio omnipotenti Filio commissa. Neque enim is erat Clemens, qui Deum nihil agentem, nihil molientem, ac omnia potestatis à sua substan-

tia alienæ arbitrio permittentem sibi fingeret; cum præsertim tam sæpè similem in Valentinianis errorem refellat.

Quid igitur sibi vult Clemens, cum Filii naturam propinquissimam Patri pronuntiat? An placent ei duæ naturæ à se invicem disjunctæ & dissociatæ? At nihil ab ejus principiis magis alienum. Vel igitur naturæ nomine personam intelligit, quo sensu hanc vocem multis aliis usurpatam demonstrat Petavius lib. IV. de Trin. cap. ij. vel potius naturam divinam in Filio subsistentem designat. Etsi enim Clemens, ut tot testimoniis demonstravi, unam & singularem in tribus personis essentiam admittit; quia tamen hæc essentia, sive natura, alias habet in Filio proprietates, alias in Patre, minimè ab optimis suis principiis discedit, cum divinam naturam, quæ in Filio subsistit, Patri proximam, sive, ut accuratiùs Græca vox reddatur, conjunctissimam declarat.

Hilarius, qui unitatem substantiæ numericam tam accuratè defendit, non veretur, ne mysterii majestatem lædat, cum naturam divinam, non illam quidem in se spectatam, sed habitâ ratione personalium proprietatum distinguit. « Patris natura, inquit lib. V. in Filii nativitate connascitur. » Et lib. IX. num. 1. « Habet in se per sacramentum nativitatis & virtus virtutem, & potestas potestatem, & natura naturam. » Ibidem num. 36. « Atque ita sacramentum Dei nec in solitudine, nec in diversitate consistit; cum neque alter Deus deputetur, qui ex Deo cum naturæ suæ proprietate subsisterit; neque in unionem maneat, quem Patrem nativitatis veritas doceat confitendum. Non deseruit igitur natus Deus naturæ suæ proprietatem, & naturali in eo virtute est, cujus in se tenet naturali nativitate naturam. Non enim in eo Deus aut demutatus, aut degener est; cum si quid vitium nativitas intulisset, ei potius naturæ contumeliam, per quam nativitas subsistebat, inveheret, dum »

» quod ex se est desineret esse quod
 » suum est: atque ita non eum demuta-
 » tio corrumpere, qui in substantiam
 » novam nativitate substituerat, sed
 » eum, qui in nativitate Filii impotens
 » naturæ suæ tenere constantiam, ex-
 » ternum à se aliquid alienumque ge-
 » nuisset. » Et num. 49. « Et cum Fi-
 » lius auditur & docet, naturæ in eo
 » paternæ proprietates & auditæ & do-
 » centis ostenditur: ut hoc quod do-
 » cet Filius & auditur, paternæ do-
 » ctrinæ intelligatur auditio. » His ad-
 » de quæ leguntur num. 69. « Vivens
 » natura, naturæ indifferenti indiffe-
 » rens est: quippe quæ ex tota tota sit,
 » quæ & dum unigenita est, Patrem
 » in se habeat, & maneat in Patre
 » dum Deus est. » His in testimoniis
 perspicitur & unitas numerica natu-
 ræ, siquidem ipsa Patris natura in Pa-
 tre manens Filio communicatur, &
 distinctio illa, quam personalibus pro-
 prietatibus diximus contineri; ita ut
 virtus virtutem, natura naturam in
 se habere, natura Filii naturæ Patris
 indifferens dicatur. Eadem natura in
 Patre & Filio, sed quia in Patre in-
 communicata est, in Filio communi-
 cata; distinguit Hilarius naturam in-
 communicatam à communicata, pro-
 pter proprietates cujusque personæ,
 in qua natura subsistit.

Non verebatur Alexander Alexan-
 drinus, magnus ille Triadis defensor,
 ne hoc mysterium everteret, cum in
 Epist. ad Alex. Constantinopolitanum
 diceret, τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις,
duas hypostasi naturas. Non Athanasius,
 cum in Epist. 2. ad Serap. sic loque-
 retur: Ἀνάγκη μὴ κτιστὴν εἶναι τὸ οὐ-
 σίαν τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ.
 » Necesse est substantiam Filii crea-
 » tam non esse, sed consubstantiali
 » Patri. » Non Basilus, cum doceret
 in Epist. 9. Οὐτε οὖν φωτὸς παρὰ φῶς,
 οὐτε ἀληθείας παρὰ τὴν ἀλήθειαν ποτε,
 οὐτε τῆς τῶ μονογενοῦς οὐσίας παρὰ τὴν
 Πατρὸς ἐπινοήσαντος τὴν παραλλαγήν δυνα-
 τόν. « Nec lucis cum luce, nec veri-
 » tatis cum veritate, nec substantiæ
 » Filii cum substantia Patris ulla po-

» test discrepantia excogitari. » Non
 Gregorius Nazianzenus, cum Filium
 vocaret, *naturam genitori equalem*, φύ-
 σις ὁμοῦτος ἰσὺν. Non Cyrillus Ale-
 xandrinus, cum diceret *Filium propriæ*
naturæ pulchritudinem ostendere, τοῦ τῆς
 ἰδίας φύσεως ἐμφαίνοντα καλλῶς. Non
 multi alii, qui Filium naturam genitam
 appellarunt, & essentiam ex essentia,
 sapientiam ex sapientia, lumen de lu-
 mine, voluntatem de voluntate, vi-
 tam ex vita dixerunt, de quibus vide
 Petavium lib. VI. de Trin. cap. x.

Nihil igitur peccatum à Clemente,
 quod Filii naturam conjunctissimam
 Patri dixerit. Hoc si quis vituperare
 velit, huic prius probandum & de-
 monstrandum est, Clementem de Fi-
 lii generatione, idem ac post eum
 Arianos sensisse. Sed si nullum hujus
 erroris vestigium in ejus operibus; si
 unam in tribus personis substantiam
 arctissimè tenet; si omnia, quæ sunt
 in Patre, Filio tradita existimat; quis
 suspicandi locus est, naturam illam
 Patri proximam, ad duas naturas dis-
 similes, aut ab invicem separatas, ac
 non potius ad eandem naturam in
 singulis personis proprio modo subsi-
 stentem pertinere? Eodem sensu Fi-
 lium vocat, δεύτερον αἶνον, *secundam*
causam, Strom. 7. pag. 708. Nemo sa-
 nè affinget Clementi errorem duo-
 rum principiorum, quem tam sæpè his
 in libris contra Gnosticos exagitat. Si
 licuit Gregorio Nazianzeno Filium vo-
 care, ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς, *principium ex prin-*
cipio, cur idem ante eum Clementi
 inconcessum fuisset?

X. Observavit Photius cod. 110. li-
 bros Hypotyposeum Clementis longè
 ab aliis ejusdem libris discrepare: *inter-*
dum enim in istis rectè videri differere,
interdum autem in impios & fabulosos
ferri sermones: Filium ad res creatas
detrudere: non incarnatum esse Verbum,
sed incarnari visum docere, ac duo Pa-
tris Verba sibi fingere: quorum minus
hominibus apparuisse, imò ne illud qui-
dem. Firmat judicium suum Photius
 hoc ex Hypotyposis testimonio, in
 quo Clemens sic ei videbatur loqui,
 aut

Apud Theo-
 doret. lib. I.
 Hist. cap.
 iiij.

Carm. pag.
 162.

Cyrl. Dia-
 log. 2.

aut saltem alius sub Clementis nomine :
 λέγεται μὲν καὶ ὁ υἱὸς Λόγος ὁμοούμιως τῷ
 Πατρὶ καὶ Λόγῳ· ἀλλ' οὐκ (f. οὐκ) οὗτος
 ἐστὶν ὁ παρ' ἐξ γενόμενος· ἐστὶ μὲν ὁ Πατὴρ
 Λόγος, ἀλλὰ δύναμις τις τῆ Θεοῦ, οἷον
 ὑπόρροια τῆ Λόγου ἀπὸ τοῦ νοῦς ἡγεμένης
 τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας διαπεφοίτηκε.

» Dicitur quidem & Filius Verbum
 » eodem nomine ac Patris Verbum:
 » sed non hoc Verbum caro factum
 » est; neque etiam Patris Verbum: sed
 » virtus quædam Dei, veluti effluen-
 » tia ipsius Verbi, mens facta in ho-
 » minum corda pervenit.

Nimiùm hæc aliena sunt à Clemen-
 tis doctrina, quàm ut ei attribui pos-
 sint. Subodoratus est ipse Photius ali-
 quem fortè sub Clementis persona hæc
 scripsisse. Suspicionem Photii confir-
 mat Tillemontius; ac verisimile esse
 putat hos libros ab hæreticis corruptos
 esse. Quòd spectat ad æternitatem Fi-
 lii, de qua Clemens detraxisse, eumque
 in rebus creatis numerasse dicitur; si
 quid fortè dixerit, quod ad hunc erro-
 rem accedere videretur; verisimile est
 non alio sensu in Hypotyposis loquu-
 tum esse, quàm in aliis locis modò ex-
 plicatis. Quòd autem Verbum non
 reverà sed solà specie incarnatum di-
 xisse fertur, ac duo Verba distinxisse;
 vel hæreticos his locis loquentes in-
 ducit, vel ipse eorum sententiam re-
 fert. Exstant post opera Clementis
 Excerpta quædam ex his, ut existi-
 mant eruditi, Hypotyposis: in his
 autem Excerptis ferè semper Valen-
 tiniani loquuntur, ac nugæ suas ex-
 plicant, minimè probante aut assen-
 tiente Clemente. Salvatorem appel-
 lant, *Verbum Verbi, Filium illius, quod*
est in identitate Verbi, Τὸν Λόγον τοῦ
 Λόγου, τέκνον τοῦ ἐν ταυτότητι Λόγου,
 pag. 792. col. 2. Eodem fortè modo
 in aliis locis, quæ Photio displicuere,
 non Clemens loquebatur, sed Valen-
 tinianorum aliquis. Fortè etiam ipse
 Clemens eorum sententiam refere-
 bat; quod quidem verisimilius vide-
 tur. Nam Valentiniani, etsi Filium Dei
 à Verbo, & Verbum à Salvatore di-
 stingerent; unam tamen & eandem

personam esse dicebant, ut patet ex
 testimoniis, quæ in libro 2. ex his
 Excerptis depromsi. Sed ut Irenæus id
 ex eorum loquendi ratione sequi exi-
 stimat, ut non Filius, non Verbum,
 sed alius à Verbo incarnatus sit; sic Cle-
 mens eorum sententiam ita exprimit,
 ut non tam attendisse videatur, quid
 isti faterentur, quàm quid ex eorum
 nugis sequeretur. Idem dicendum de
 carne Christi. Veram admittebant Va-
 lentiniani, sed nostræ non similem:
 solam speciem alii hæretici relinque-
 bant. Horum sententiam dum expo-
 nit Clemens, visus est Photio suam
 ipsius exponere.

CAPUT XI.

De Tertulliano.

- I. *Testimonia de Christi divinitate ex*
libris ad mores informandos scriptis.
- II. *Christum Dei Filium ob veram*
generationem esse declarat. III.
Deum ob divinam naturam. IV.
Filii æternitas. V. *Una in Patre &*
Filio substantia perspicitur ex Ter-
tulliani principiis adversus hæreti-
cos. VI. *Præcipuè adversus Pra-*
xeam. VII. *Æqualitas in Patre*
& Filio. VIII. *Spiritum Sanctum*
Deum esse docet, & unum cum
Patre & Filio Deum.

I. **V**ISA est Petavio Tertulliani
 doctrina *Arianam hæresim im-*
pietate & absurditate superare. Sed ini-
 quum hoc iudicium refellet Tertullia-
 ni doctrinæ expositio quam maximè
 potero dilucida. Etsi autem in libris
 adversus hæreticos scriptis potissimùm
 immorabor, non tamen negligendum,
 quid in aliis ad morum informatio-
 nem compositis dixerit. Sic enim con-
 firmabitur quod suprà demonstratum
 est, divinitatem Christi in ore omni-
 bus Christianis fuisse, atque ad omnem

docendi & differendi occasionem, solitam prædicari.

Sic incipit librum de Oratione:
 » Dei Spiritus, inquit, & Dei Sermo,
 » & Dei Ratio, Sermo Rationis, &
 » Ratio Sermonis & Spiritus. Utrum-
 » que Jesus Christus Dominus noster
 » novis discipulis novi Testamenti no-
 » vam orationis formam determina-
 » vit. » Et cap. iv. « Ipse erat volun-
 » tas & potestas Patris : & tamen ad
 » demonstrationem sufferentiæ debi-
 » tæ, voluntati se Patris tradidit. » Et
 » cap. ix. « Deus solus docere potuit, ut
 » se vellet orari. » Et cap. xj. « Nos
 » Dominum adoramus, non dedimus,
 » imò adversari debemus deditoris
 » exemplo, nec propterea manus la-
 » vare Omnibus licet membris
 » lavet quotidie Israël, numquam ta-
 » men mundus est. Certè manus ejus
 » semper immundæ, sanguine Pro-
 » phetarum & ipsius Domini cruenta-
 » tæ in æternum, & ideo conscientia
 » patrum hæreditarii, nec attollere
 » eas ad Dominum audent, ne ex-
 » clamet aliquis Isaïas, ne exhorreat
 » Christus. Nos verò non attollimus
 » tantum, sed etiam expandimus, &
 » Dominicâ passione modulantes &
 » orantes confitemur Christo. » Ex his
 » patet quàm solemne Christianis fuerit
 » Christum Deum appellare, eumque
 » adorare, & manus ad eum ut ad Deum
 » suum expandere.

Hæc confirmari possunt ex libro de
 » Spectaculis cap. xxv. « Quale est enim,
 » inquit, de Ecclesia Dei in diaboli
 » Ecclesiam tendere? De cœlo, quod
 » aiunt, in cœnum? Illas manus, quas
 » ad Dominum extuleris, postmodum
 » laudando histrionem fatigare? Ex
 » ore quo, Amen, in Sanctum protu-
 » leris, gladiatori testimonium red-
 » dere? *Εἰς αἰῶνας* alii omninò dicere
 » nisi Christo Deo? » Similiter lib. II.
 » ad Uxorem cap. ix. « Sonant inter
 » duos Psalmi & Hymni, & mutuò
 » provocant quis melius Deo suo ca-
 » net. Talia Christus videns & audiens
 » gaudet.

Multa alia ex hujusmodi libris pro-

ferri possent, sed, ne longiùs faciam,
 paucis ero contentus. In libro de Pa-
 » tientiæ cap. iij. ab ipso Deo Christo
 » patientiæ petit exempla. « Qui flo-
 » rem lucis hujus, inquit, super justos
 » & injustos æqualiter spargit su-
 » stinens ingratissimas nationes, ludi-
 » bria artium & opera manuum sua-
 » rum adorantes, nomen cum familia
 » ipsius persequentes, luxuriam, ava-
 » ritiam, iniquitatem, malignitatem
 » quotidie insolescentem, ut sua sibi
 » patientia detrahat. Plures enim Do-
 » minum idcirco non credunt, quia
 » sæculo iratum tamdiu nesciunt. Et
 » hæc quidem divinæ patientiæ spe-
 » cies quasi de longinquo, fors ut de
 » supernis æstimetur. Quid illa au-
 » tem, quæ inter homines palàm in
 » terris quodammodò manu appre-
 » hensa est? Nasci se Deus in utero
 » patitur matris, & exspectat, natus
 » adolescere sustinet, & adultus non
 » gestit agnosci ingratos curavit,
 » insidiatoribus cessit. Parum hoc si
 » non etiam proditorem suum secum
 » habuit, nec constanter denotavit . . .
 » despuitur, verberatur, fœdis vesti-
 » tur, fœdioribus coronatur. Mira
 » æquanimittatis fides. Qui in homi-
 » nis figura proposuerat latere, nihil
 » de impatientia hominis imitatus est.
 » Hinc vel maximè Pharisei Domi-
 » num agnoscere debuistis: patientiam
 » hujusmodi nemo hominum perpe-
 » traret. Talia tantaque documenta,
 » quorum magnitudo penes Nationes
 » quidem detrectatio fidei est, penes
 » nos ratio & structio, satis aperte non
 » sermonibus modò in præcipiendo,
 » sed etiam passionibus in sustinendo
 » probant his, quibus credere datum
 » est, patientiam Dei esse naturam
 » effectam & præstantiam ingenitæ cu-
 » jusdam proprietatis. » Quis non mi-
 » retur hujusmodi Scriptorem in Aria-
 » nismi crimen venisse, qui tam disertè
 » docet ipsum illum Deum, quem na-
 » tiones ignorabant, Philosophi nonnul-
 » li exsistere negabant, nasci & pati non
 » dedignatum esse?

In eodem libro cap. xij. sic patien-

tiam commendat. « Hæc patientia
» corporis, inquit, preces com-
» mendat, deprecationes affirmat :
» hæc aures Christi Dei aperit, seve-
» ritatem dispergit, clementiam ape-
» rit. » Et lib. II. ad Uxorem cap. iij.
» Non sumus nostri sed pretio emti :
» & quali pretio? Sanguine Dei. » Et
lib. de Vel. Virg. cap. xiv. « Sed æmu-
» lator Deus & Dominus, qui dixit :
» *Nihil occultum, quod non revelabitur.*
Vid. ad Mart. cap. iij. De Spect. iij. &
xvij. De Idol. xij. xiv. & xvij. i. ad
Uxor. vij. De Corona, xj. & xv. De
Fuga, xij. & xiv. & De Pat. iv.

II. Habent allata testimonia certifi-
simam animi persuasionem de Christi
divinitate. At scripti adversus hæreti-
cos libri, cum in hoc dogmate expli-
cando & defendendo potissimum in-
hæreant, plenius indicabunt quo sen-
su Tertullianus Christum Dei Filium
& Deum appellaverit, quid de ejus
æternitate, quid de una in Patre &
Filio substantia ac utriusque æqualita-
te senserit.

Cum Marcionitis & aliis hujusmo-
di hæreticis eò redibat controversia,
utrùm Christus esset Filius Creatoris,
an incogniti illius Dei, quem hæreses
induxerant. Non Christi, sed Crea-
toris divinitas in dubium vocabatur :
ac debitus Creatori honor ita erat de-
fendendus, ut Christum non Crea-
tore majorem, sed ejus Filium esse con-
staret. Itaque omnem suam industriam
in id incitat Tertullianus, ut nihil esse
in Filio probet, quod non sit in Crea-
tore, nec à Filio abesse severitatem,
quam in Creatore vituperabant, nec
à Creatore benignitatem, quam Filii
propriam esse dicebant. « Sed & dæ-
» monia, inquit, timore utique ce-
» debant. Ergo timendi Dei Filium
» confitebantur, occasionem habitura
» non cedendi, si non timendi. Et ille
» jussu & increpitu ea expellens, non
» suasu quâ bonus, timendum se exhi-
» bebat.... Cecidit ergo in necessita-
» tem, quâ disparem se naturæ suæ
» ageret, cum posset ut bonus semel
» eis parcere. » Idem statuit de bene-

ficentia. « Sed etsi, inquit, nihil tale
in Christum fuisset prædicatum, ha-
berem hujus benignitatis exempla
in Creatore, promittentia mihi & in
Filio Patris affectus. Video Ninivi-
tas scelerum veniam consequutos à
Creatore, ne dixerim tunc quoque
à Christo, quia à primordio egit in
Patris nomine. »

Ut Christum à Creatore & Christi
miracula à miraculis Creatoris disso-
ciaret Marcion; objiciebat *Helisaum*
quidem materiâ eguisse, aquam adhi-
buisse, & eam septies; Christum verò
verbo solo, & hoc semel functo, curatio-
nem statim representasse. At Tertullia-

nus demonstrat nihil magis congruere
illius Filio, qui omnia verbo creavit,
quàm verbo ægros curare. « Quasi
non audeam, inquit, & Verbum ip-
sum in substantiam Creatoris vindi-
care. Nullius rei non ille potior au-
ctor, qui prior. Incredibile planè,
ut potestas Creatoris verbo reme-
dium vitiis unius operata sit, quæ
verbo tantam mundi molem semel
protulit. Unde magis dignoscitur
Christus Creatoris, quàm ex verbi
potestate? » Probat in eodem libro
cap. xxxij. eandem prorsus majesta-
tem in Christi ac in Creatoris mira-
culis elucere, aut si non eadem sit;
Christum Creatore inferiorem futu-
rum. « Pascit populum (Christus) »
in solitudine, de pristino scilicet mo-
re, aut si non eadem & majestas;
ergo jam minor est Creatore, qui
non uno die, sed quadraginta, nec
de inferioribus materiis panis & pi-
scis, sed de manna cœlesti; nec
quinque circiter, sed sexcenta millia
hominum protelavit. Adeò autem
ea fuit majestas, ut & pabuli exi-
guitatem non tantum sufficere, ve-
rum etiam exuberare de pristino
voluerit exemplo. »

Non minus argumenti suppeditat
Tertulliani cum Praxeæ ejusque secta-
toribus disputatio. Jam vidimus quem-
admodum eorum cavillationes refel-
lat, ac Scripturæ testimonia, in qui-
bus Christus Dei Filius dicitur, non

metaphoricè, ut istis placebat, sed strictè accipienda esse demonstret. Iidem hæretici monarchiæ laudem sibi arrogabant, ac tres Deos à Catholicis distabant adorari. Opponit eis Tertullianus Regis exemplum, qui si nihil de imperio suo detrahere videtur, cum aliquam illius administrandi partem ministris committit, multò minùs detrahet, si Filium consortem & socium habeat. « Igitur si & Monarchia divina, inquit, per tot legiones & exercitus Angelorum administratur, sicut scriptum est: *Millies centies centena millia adsistebant ei, & millies centena millia apparebant ei*; nec id eò unius esse desit, ut desinat monarchia esse, quia per tanta millia virtutum procuratur: quale est ut Deus divisionem & dispersionem pati videatur in Filio & Spiritu Sancto secundum & tertium sortitis locum, tam consortibus substantiæ Patris, quas non patitur in tot Angelorum numero, & quidem tam alienorum à substantia Patris? » Veram ergo & germanam Filii notionem sequitur Tertullianus, & Monarchiam hoc argumento defendit, quòd Angelorum ministerio minimè divisa & dispersa multò minùs hæc patiatur in Filio & Spiritu Sancto, qui consortes sunt divinæ naturæ.

III. Quo sensu Christum Tertullianus appellaverit Deum, ex his in promptu est, quæ de Irenæo dixi; imò argumenti major vis in Tertulliano. Nam Valentiniani, quos potissimum refellit Irenæus, Demiurgum illum, cui nomen Dei deferebant, non increatum, ut Marcionitæ, sed creatum fingebant. Quo igitur ore Tertullianus in Marcionitis duos illos deos, qui increati & æterni dicebantur, ut absurdissimum commentum exagitasset, si ipse præter summum & æternum Deum, alium creatum defendebat? Si Dei nomine indignum esse contendebat Demiurgum illum, quem Marcionitæ etsi Deum ac increatum dicebant, veri tamen Dei naturam non habere fatebantur; an potuit Christum

Deum appellare, nisi naturam veri Dei in eo agnovisset? « Id ergo summum magnum, inquit lib. I. in Marc. cap. vij. quod Deo adscribimus ex substantiæ lege, non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus, qui eâ substantiâ constant, quâ Deus dicitur: quia in quantum Dei vocantur, id est, summa magna, substantiæ scilicet meritò innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ summæ, in tantum non poscit summum magnum minus & deterius alio summo magno haberi. « Nulla ergo metaphoræ suspicio in tam severo divini nominis vendice, cum sic Marcionem compellat lib. III. cap. xx. « Aspice universas nationes devoragine erroris humani exinde emergentes ad Deum Creatorem, & ad Deum Christum. » Aut cum de muliere vestem Christi tangente sic loquitur: « Fides hæc fuit primò, quâ Deum suum confidebat misericordiam malle quàm ipsum sacrificium, quâ eum Deum certa erat operari in Christo, quâ sic eum tetigit non ut hominem sanctum, non ut prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia sciret, sed ut ipsum Deum, quem nullâ spurcitiâ pollui posse præsumerat. »

Christi divinitatem agnoscit Tertullianus in præclarissimis veteris Testamenti locis. Hinc illum vocat, *Deum Abrahæ, & Isaac, & Jacob*, Præscript. cap. viij. Is est qui Moysi dixit: *Ego sum qui sum*, in Prax. cap. xvij. In Psalmis Christus dicitur, *Rex gloria, Dominus virtutum, Dominus potens in prelio*, IV. Marc. cap. xx. & sæpè alias. Ibidem, *Dominus super aquas multas*. Item adv. Prax. cap. xij. *Deus cujus sedes in seculum seculi, Deus unctus à Deo suo. Deus qui ascendit in altum, & captivam duxit captivitatem*, V. Marc. cap. viij. *Deus deorum sedens in Ecclesia deorum*, in Prax. cap. xij. De Christo dictum esse censet, *Dominus regnavit à ligno*, III. in Marc. cap. xx. & xxj. Illius majestatem celebrari in Psalmo, *Dominus regnavit, exultet terra*, lib. de Resur. cap.

Lib. IV.
cap. xx.

Cap. iij.

Dan. vij. 10.

xxvj. & pluribus aliis in locis. Longum fit referre Isaïæ testimonia, in quibus Christum ipsum loqui aut divinitatem Christi à Propheta celebrari existimat Tertullianus. Christus in cap. j. Isaïæ dicit, *Israël me non cognovit*, III. in Marc. cap. vij. De Christo dicitur cap. xxxv. *Ecce Deus noster judicium retribuit, ipse veniet, & salvos faciet nos*, in Jud. cap. x. Apud Baruch. cap. iij. *Deus cum hominibus conversatus*, adv. Prax. cap. xvj. Christi laudes in sublimi & magnifico Habacuc cantico celebrari docet Tertullianus IV. adv. Marc. cap. xxij. Et quod Deus apud Zachariam venditus triginta argenteis & compunctus dicitur, id de Christo dictum esse contendit in libro adv. Judæos cap. xiv. & lib. IV. in Marc. cap. xj. Plura necesse non est in eodem genere colligere; cum in his, quæ allata sunt, exstet atque emineat Christi divinitatis admiratio.

IV. Qui Tertullianum de æternitate Filii malè sensisse affirmarunt, ii non videntur legisse, aut saltem non animadvertisse præclarissima illius de hoc dogmate principia. In libro de Vel. Virg. cap. j. sic occurrit adversariis, quos prævidebat consuetudinis patrocinio usuros. « Sed Dominus noster » Christus, inquit, veritatem se, non » consuetudinem, cognominavit. Si » semper Christus & prior omnibus, » æquè veritas sempiterna & antiqua » res. Viderint ergo quibus novum » est, quod sibi vetus est. Hæreses non » tam novitas quàm veritas revincit. » Ac cæteri quidem Scriptores Christi æternitatem demonstrant, ex eo quòd sit veritas, ut Justinus & Origenes; nunc verò Tertullianus veritatis æternitatem ex Christi æternitate repetit. Adeò constabat Christum esse verum & æternum Deum.

In libro contra Praxeam cap. xxvij. sic immutabilitatem & æternitatem Christi describit. « Igitur, inquit, Ser- » mo in carne, dum & de hoc quæ- » rendum, quomodo Sermo caro sit » factus, utrumne quasi transfiguratus » in carne, an indutus carnem? Cæ-

terum Deum immutabilem & infor- » mabilem credi necesse est, ut æter- » num. Transfiguratio autem est in- » terentio pristini. Omne enim quod- » cumque transfiguratur in aliud, de- » finit esse quod fuerat, & incipit esse » quod non erat. Deus autem neque » definit esse, neque aliud potest esse. » Sermo autem Deus, & Sermo Do- » mini manet in ævum, perseveran- » do scilicet in sua forma. » Quî potuit ergo Tertullianus Filium initio mundi creatum existimare, qui ita immutabilem illi divinitatem tribuit, ut ei nulla vicissitudo possit intervenire, nihil possit accedere, nihil decedere?

In libro adversus Hermogenem, qui potissimum liber accusandi Tertulliani ansam dedit, mirificum habemus æternitatis Christi testimonium. Statuit enim Hermogenem, etsi alium Christum Dominum profiteri non videtur, alium tamen profiteri, dum materiam ei adæquat æternitate. « Christum » Dominum, inquit cap. j. non alium » videtur cognoscere; alium tamen » facit, quem aliter cognoscit: imò » totum quod est Deus aufert, nolens » illum ex nihilo omnia fecisse. A » Christianis enim conversus ad Phi- » losophos, de Ecclesia in Academiam » & Porticum, inde sumsit à Stoï- » cis materiam cum Domino ponere, » quæ & ipsa semper fuerit, nec ini- » tium habens omninò nec finem, ex » qua Dominus omnia postea fecerit. » Quid magis alienum à Tertulliano esse potuit, quàm Christi æternitatem negare, cum aliquid ei coæternum fingi instar summi sceleris existimet? Si ejus divinitatem everti decernit, cum materiæ æternitas affingitur, ejusque creatio abjudicatur Christo; quantò magis id decrevisset, si quis ipsi Christo æternitatem detraxisset, eumque in rebus creatis numerasset? Vid. cap. xvij. ejusdem libri. Multa alia suppeditat Tertullianus pro Filii æternitate; sed cum difficultatibus non careant, infra apponentur & excutientur.

V. Quòd spectat ad unitatem substantiæ in Patre & Filio; stant hoc prin-

Lib. IV.
cap. 24.

cipio omnes ferè Tertulliani disputationes. Marcionitas enim refellendo, sive mundum à Filio creatum, sive vetus Testamentum ab eodem institutum docet, ejus ratiocinatio unitate essentiae in Patre & Filio, tamquam fundamento nititur. Quid enim absurdius fuisset, quàm hæreticis utrumque illud opus in falsum quemdam deum & à veri Dei substantia alienum conferentibus, ab eodem errore in eis refellendis non discedere? Porro mundum à Christo creatum & sæpè contra nefarios hæreticos & significanter docet. Probat scorpiones & colubros ab eo creatos esse, quia eos conculcandi potestatem dedit. « Quis nunc » dabit potestatem calcandi super colubros & scorpiones? Utrumne omnium » animalium Dominus, an nec unius » lacertæ Deus? » Et cap. xlii. « Ecce » autem & elementa concutiuntur, » Dominus enim patiebatur ipsorum. » Cæterum adversario læso, cælum » luminibus floruisse, magis sol radiis » insultasset, magis dies steterisset libenter spectans pendentem in patibulo » Christum Marcionis. » Similiter lib. V. cap. viij. demonstrat Christum non posse dici caput viri, nisi vir ab eo creatus fuerit. « Quis Christus, inquit, » qui non est viri auctor? Caput enim » ad auctoritatem posuit: auctoritas » autem non alterius erit, quàm auctoris.

Christum non potuisse peccata dimittere, nisi ipse ille Deus esset, à quo creati sumus, & in quem peccavimus, sic demonstrat lib. I. cap. xxviij. « Si » Baptismus regeneratio est hominis; » quomodo regenerat, qui non generavit? Iteratio enim non competit » ei, à quo quid nec semel factum est. » Si consequutio est Spiritus Sancti; » quomodo Spiritum attribuet, qui » animam prius non contulit? Quia » suffectura est quodammodo Spiritus » anima. Signat igitur hominem numquam apud se resignatum: lavat hominem numquam apud se coinquinatum. » Probat in eodem libro cap. xxij. xxiiij. & xxiv. bonitatem, quam

Christo affingebat Marcion, nec Deo dignam esse, eò quòd *non à primordio operata sit*; nec rationi consentaneam, quia iniquum est *alieno benefacere servo, ut Domino eripiatur*; nec perfectam, quia non omnes salvos fecit, quamvis omnes, quantum ad illum attinet, innocentes essent, nec quicumque in illum peccasset. « Alia est » nostra conditio, inquit, apud auctorem, apud judicem, apud offensum » principem generis. »

Vetus Testamentum à Christo institutum fuisse multis locis declarat, eumque Deum illum & Dominum esse demonstrat, quem semper coluerunt & adorarunt Judæi. « Tandiu ergo » & Judæi, inquit lib. IV. cap. xvij. non » alium Deum norant, quàm præter » quem neminem adhuc norant: nec » alium Deum appellabant, quàm » quem solum norant. Si ita est, quis » videbitur dixisse: *Quid vocatis Domine, Domine?* Utrumne qui numquam hoc fuerat vocatus, ut nunc » quam adhuc editus? An ille qui » semper Dominus habebatur, ut à » primordio conditus, Deus scilicet » Judæorum? Quis item adjecisse » potuisset, *Et non facitis quæ dico?* » Utrumne qui cùm maxime edocere » tentabat; an qui à primordio ad » illos & Legis & Prophetarum eloquia mandaverat? » Probat cap. xl. Christum non potuisse Pascha concupiscere, nisi illius institutor fuisset. Professus itaque se concupiscentiâ » concupisse edere Pascha ut suum, » (indignum enim ut quid alienum » concupisceret Deus) acceptum panem & distributum discipulis, corpus illum suum fecit. »

Luc. vj. 46.

Ingenii vires in ventum effundit Tertullianus, cùm tanto conatu creationem & legis institutionem Christo vendicat, nisi in illo ejusque Patre unam numero substantiam admiserit. Quid enim discriminis fuisset inter illius sententiam & errorem quem refellebat? Duo potissimum peccabant hæretici, & quòd Deum inducerent otiosum, & quòd omnium creatio-

nem nescio cui deo à veri Dei substantia alieno transcriberent. In hæc incommoda relabatur Tertullianus, tum cum ea fugit maximè, si Patrem & Filium duas esse substantias existimavit. In hac enim opinione, itidem ut apud Marcionitas, Pater inducitur nihil agens, nihil moliens: creatio tribuitur alteri ab ejus substantia separato.

Hanc Unitatem substantiæ conceptis verbis declarat in eodem contra Marcionem opere. Quòd enim Marcion in libro, quem *Antitheses* inscripserat, severitatem Dei Judæorum opponebat Christi lenitati; inde concludit Tertullianus unam esse in utroque substantiam; quia, cum bonitas & justitia ad accuratam Dei notionem æquè requirantur, justitia in veteri Testamento, bonitas in novo demonstrata unum & eundem utriusque Deum demonstrant. « Quòd si utra-
» que pars, inquit, bonitatis atque ju-
» stitiæ dignam plenitudinem divinita-
» tis efficiunt omnia potentis; com-
» pendio interim possum Antitheses
» retudisse, gestientes ex qualitatibus
» ingeniorum, sive legum, sive virtu-
» tum discernere, atque ita alienare
» Christum à Creatore, ut optimum
» à judice, & mitem à fero, & salu-
» tarem ab exitioso. Magis enim eos
» conjungunt, quos in eis diversitati-
» bus ponunt, quæ Deo congruunt,
» Aufer titulum Marcionis, atque pro-
» positum operis ipsius; & nihil aliud
» præstat, quàm demonstrationem
» ejusdem Dei optimi & judicis, quia
» hæc duo in solum Deum compe-
» tunt. Nam & ipsum studium in eis
» opponendi Christum Creatori ad
» unitatem magis spectat. Adeò enim
» & ipsa & una erat substantia divi-
» nitatibus, bona & severa, & eisdem
» exemplis, & in similibus argumen-
» tis, ut bonitatem suam voluerit of-
» tendere, in quibus præmiserat se-
» veritatem.

Fingebant iidem hæretici Christum idcirco à Judæis rejectum, quòd ignoti Dei Filius esset. Respondet Tertul-

lianus ipsum Judæorum Deum sæpè queri in Scripturis veteris Testamenti, quòd à suis non agnoscat; nec proinde mirum, si Filius, cujus una est cum eo substantia, ab eisdem Judæis agnitus non fuerit. « Non negans enim, » inquit, Filium & Spiritum, & sub-
stantiam Creatoris esse Christum » ejus; concedas necesse est eos, qui » Patrem non agnoverint, nec Filium » agnoscere potuisse per ejusdem sub-
stantiæ conditionem, cujus si pleni- » tudo intellecta non est, multo ma-
gis portio, certè qua plenitudinis » confors.

VI. Sed nusquam copiosius de unitate illa substantiæ disserit, quàm in libro contra Praxeam, in quo nihil aliud agit, nisi ut tres personas in una substantia, & unam in tribus personis substantiam demonstret.

1°. Numerum in solas personas cadere contendit, à substantia autem omnino removendum. Quòd enim dictitabant hæretici unum à se Deum adorari, plures à Catholicis; id Tertullianus sic refellit: « Quasi non sic » quoque unus sit omnia, inquit, dum » ex uno omnia per substantiæ scilicet » unitatem: & nihilominus custodia-
tur οἰκονομία sacramentum, quæ uni- » tatem in Trinitatem disponit, tres » dirigens, Patrem, & Filium, & Spi-
ritum Sanctum. Tres autem non sta- » tu, sed gradu: nec substantiâ, sed » formâ: nec potestate, sed specie: » unius autem substantiæ, & unius sta-
tûs, & unius potestatis: quia unus » Deus, ex quo & gradus isti & formæ » & species in nomine Patris, & Filii, » & Spiritûs Sancti deputantur. » In hoc mysterium sanctæ Triadis positum credit, quod una sit in tribus personis substantia. Quòd si unitatem illam substantiæ non numericam existimabat, sed ex consensu trium voluntatum repetebat; pari jure poterat unum gradum, unam formam, unam speciem in Trinitate defendere. Unitatem illam substantiæ vocat unitatem simplicem cap. xij. ejusdem libri, ubi sic loquitur: « Si te adhuc scandalizat »

Lib. III.
cap. vj.

Lib. II. cap.
ult.

Cap. ij.

» numerus Trinitatis, quasi non con-
 » nexæ in unitate simplici; interrogo
 » quomodo unicus & singularis plura-
 Genes. j. 26. » liter loquitur: *Faciamus hominem ad*
 » *imaginem & similitudinem nostram.*

2°. Satis argumenti esse potest vel
 sola susceptæ à Tertulliano controver-
 siæ consideratio. Non substantiam so-
 lum hæretici, sed etiam personam in
 Deo singularem & unicam finge-
 bant. Primum concedit Tertullianus, ac tan-
 tum de altero litigat. Cum enim ob-
 jicerent hæc Christi verba: *Ego & Pa-*
ter unum sumus. Qui me viderit, videt
& Patrem: Ego in Patre, & Pater in
me, substantiæ singularitatem his ver-
 bis designari fatetur, negat personæ.
 » Quod si ipsum nossent, Patrem nos-
 » sent, inquit cap. xxij. non quidem
 » quasi ipse esset Pater & Filius, sed
 » quia per individuitatem neque agno-
 » sci, neque ignorari alter sine altero
 » potest. » Et paulò post: « Adhuc
 » cum duo masculini generis, unum
 » dicit neutrali verbo, quod non per-
 » tinet ad singularitatem, sed ad uni-
 » tatem, ad similitudinem, ad con-
 » junctionem, ad dilectionem Patris,
 » qui Filium diligit, & ad obsequium
 » Filii, qui voluntati Patris obsequi-
 » tur: *Unum sumus*, dicens: *Ego & Pa-*
 » *ter*; ostendit duos esse, quos æquat
 » & jungit. » Sub finem ejusdem ca-
 pitis Patrem in Filio esse & Filium in
 Patre demonstrat, quia eadem utrius-
 que opera, eadem in utroque virtus,
 à qua opera proficiuntur. « Per ope-
 » ra ergo erit Pater in Filio, & Filius
 » in Patre, & ita per opera intelli-
 » mus unum esse Patrem. Adeò totum
 » hoc perseverabat inducere, ut duo
 » tamen crederentur in una virtute;
 » quia aliter Filius credi non posset, ni-
 » si duo crederentur. » Concedit ergo
 Tertullianus adversariis unam esse in
 Patre & Filio virtutem, concedit eam
 unitatem & individuitatem, quâ fit ut
 alter sine altero nec cognosci possit,
 nec ignorari. Quamobrem illum inter
 & hæreticos conveniebat unicam esse
 divinam substantiam, nec magis Ter-
 tulliano plures substantiæ affingi pos-

sint, quàm ipsis illis hæreticis.

3°. Singularitatem substantiæ non
 concedit solum adversariis, sed etiam
 summo studio profitetur, nec magis
 cavet ne quis unicam personam, quàm
 ne tres substantias inducat. Filium ita
 distinctum & generatum à Patre con-
 tendit, ut ab eo separatum fuisse ne-
 get. « Hæc erit probola veritatis, »
 inquit, custos unitatis, quâ prola-
 » tum dicimus Filium à Patre, sed non
 » separatum. Protulit enim Deus ser-
 » monem, quemadmodum etiam Pa-
 » ractetus docet: Sicut radix fruticem, »
 & fons fluvium, & sol radium. Nam »
 & istæ species probolæ sunt earum »
 substantiarum ex quibus prodeunt. »
 Nec dubitaverim Filium dicere & »
 radicis fruticem, & fontis fluvium, »
 & solis radium: quia omnis origo »
 parens est, & omne quod ex origi- »
 ne profertur, progenies est: multò »
 magis Sermo Dei, qui etiam pro- »
 priè nomen Filii accepit: nec frutex »
 tamen à radice, nec fluvius à fon- »
 te, nec radius à sole discernitur, »
 sicut nec à Deo Sermo. Igitur se- »
 cundum horum exemplorum for- »
 mam, profiteor me duos dicere, »
 Deum & Sermonem ejus, Patrem »
 & Filium ipsius. Nam & radix & »
 frutex duæ res sunt, sed conjunctæ. »
 Et fons & flumen duæ species sunt, »
 sed indivisæ. Et sol & radius duæ »
 formæ sunt, sed cohærentes. Omne »
 quod prodit ex aliquo, secundum sit »
 ejus necesse est de quo prodit, non »
 ideò tamen est separatum. Secun- »
 dus autem ubi est, duo sunt. Et ter- »
 tius ubi est, tres sunt. Tertius enim »
 est Spiritus à Deo & Filio, sicut ter- »
 tius à radice fructus ex frutice, & »
 tertius à fonte rivus ex flumine, & »
 tertius à sole apex ex radio. Nihil »
 tamen à matrice alienatur, à qua »
 proprietates suas ducit. Ita Trinitas »
 per consertos & connexos gradus à »
 Patre decurrens, & monarchiæ nihil »
 obstrepat, & *oinovopias* statum pro- »
 tegit.

Similiter cap. xij. « Alium autem »
 quomodo accipere debeas jam pro- »
 fessus »

» fessus sum, personæ non substantiæ
» nomine, ad distinctionem non ad
» divisionem. Cæterum ubique teneo
» unam substantiam in tribus cohæ-
» rentibus.

Et cap. xxv. « Paracletum quoque
» à Patre se postulaturum cum ascen-
» disset ad Patrem & missurum repro-
» mittit, & quidem alium, sed jam
» præmissimus quomodò alium. Cæte-
» rum *de meo sumet*, inquit, sicut ipse
» de Patris; ita connexus Patris in Fi-
» lio & Filii in Paracleto tres efficit
» cohærentes alterum ex altero. Qui
» tres unum sunt, non unus, quomo-
» dò dictum est, *Ego & Pater unum*
» *sumus*, ad substantiæ unitatem, non
» ad numeri singularitatem.

VII. Ut substantiæ unitatem Ter-
tullianus in tribus personis, ita etiam
æqualitatem, quæ ex substantiæ uni-
tate consequitur, præclarissimè expo-
suit. Quæcumque enim in Patre sunt,
ea Filio à Patre tradita, & Spiritui
Sancto à Patre & Filio declarat. Sic
loquitur in lib. contra Prax. cap. xvij.
« Et nomina Patris, Deus, Omni-
« potens, Altissimus, Dominus virtu-
« tum, Rex Israël, Qui est, quate-
« nus ita Scripturæ dicunt, hæc dici-
« mus & in Filium competisse, & in
» his Filium venisse, & in his semper
» egisse, & sic ea in se hominibus ma-
» nifestasse. *Omnia*, inquit, *Patris mea*
» *sunt*. Cur non & nomina? Cur ergo
» legis Deum omnipotentem & Altis-
» simum & Deum virtutum & Regem
» Israël, & Qui est; vide ne per hæc
» Filius etiam demonstretur. Suo jure
» Deus omnipotens, quâ Sermo Dei
» omnipotentis, quâque omnium ac-
» cepit potestatem. » Petebat hæc
Tertulliani ratiocinatio errorem Pra-
xeæ, qui, cum videret Deum omni-
potentem & Altissimum vocari eum,
qui in veteri Testamento apparuit;
Patrem ipsum apparuisse existimans,
facile adducebatur, ut carnem quoque
ab eo assumptam crederet. Quare Ter-
tullianus, ne quis abuteretur his, quæ
de Deo hominibus viso magnificè di-
cuntur, eadem in Filium convenire

demonstrat, nec quidquam esse in
Patre, quod non sit in Filio. Hæc
confirmat sub finem ejusdem capitis:
Interim hic mihi promotum sit re-
sponsum adversus id, quod & de
Apocalypsi Joannis proferunt: *Ego*
Dominus qui est, & qui fuit, & qui
venit omnipotens, & sicubi alibi Dei
omnipotentis appellationem non
putant etiam Filio convenire. Quasi
qui venturus est non sit omnipotens,
cum & Filius omnipotentis tam om-
nipotens sit Dei Filius, quàm Deus
Dei Filius.

Jam retuli hæc verba ex cap. xxiv.
ejusdem libri: « Ostendit duos esse
quos æquat & jungit. » Sic etiam cap.
7. « Exinde eum parem sibi faciens,
de quo procedendo Filius factus est.
Et paulò post: « Hic certè est, qui
in effigie Dei constitutus non rapi-
nam existimavit esse se æqualem
Deo. » Non omittendus insignis locus
ex lib. IV. contra Marcion. cap. xxv.
Ad hæc verba ex Evangelio Marcio-
nis, *Omnia sibi tradita dicit à Patre*,
sic ratiocinatur: « Credas, si Crea-
toris est Christus, cujus omnia; quia
non minori se tradidit omnia Filio
Creator, quæ per eum condidit,
per Sermonem scilicet suum. » Hæc
Christi verba, *Omnia mihi tradita sunt*
à Patre meo, quæ Marcion intacta re-
liquerat, præclarum argumentum sup-
peditant Tertulliano, qui ex his pro-
bat nec Patrem omnia tradere po-
tuisse, nisi omnium esset Creator; nec
Filius omnia accipere, nisi per eum,
ut Patri æqualem, creata omnia fuif-
sent. Hæc autem observatio, Filium
non esse minorem Patre, eò specta-
bat, ut mundum, cujus creationem
falsus quidam Deus in Marcionis com-
mentis solus sustinuerat, nec ab eo,
qui non esset summus Deus, nec per
eum, qui non esset summo Deo æqua-
lis, creari potuisse constaret.

VIII. Æqualitatem Spiritûs Sancti
cum Patre & Filio non difficile ex iis,
quæ jam retuli, deducere. In eo enim
Tertullianus unam & eandem ac in
Patre & Filio substantiam, potestatem,

statum admittit, ut modò vidimus. Id confirmat cap. ix. ejusdem libri contra Praxeam. « Benè quod & Dominus, inquit, usus hoc Verbo in persona Paracleti, non divisionem significavit, sed dispositionem. *Rogabo enim Patrem*, inquit, & *aliud ad vocatum mittet vobis, Spiritum veritatis*. Sic aliud à se Paracletum, quomodò & nos à Patre aliud Filium, ut tertium gradum ostenderet in Paracleto, sicut nos secundum in Filio, propter *οικονομία*s observationem.

Cùm idem ordo inter Filium & Spiritum Sanctum intercedat, ac inter Patrem & Filium; non mirum si Spiritum Sanctum, itidem ut Filium, Tertullianus Deum appellat. Hujus nominis honorem non rarò ei tribuit, velut in libro de Baptismo cap. iij. ubi ad Spiritum Sanctum referens illud Scripturæ, *Spiritus Dei super aquas ferebatur*, hæc addit: « Habes, homo, in primis ætatem venerari aquarum; dehinc dignationem, quòd divini Spiritus sedes, gratior scilicet cæteris tunc elementis. Nam & tenebræ totæ adhuc sine cultu siderum informes, & tristis abyssus, & terra imparata, & cælum rude: solus liquor, semper materia perfecta, læta, simplex, de suo pura, dignum vectaculum Deo subjiciebat. » Sic etiam lib. II. de cultu feminarum cap. j. « Nam cùm omnes templum Dei simus, illato in nos & consecrato Spiritu Sancto; ejus templi æditua & antistita pudicitia est, quæ nihil immundum nec profanum inferri sinat, ne Deus ille, qui inhabitat, inquinatam sedem offensus derelinquat. » Et lib. de Patientia cap. xv. « Ubi Deus, ibidem & alumna ejus, patientia scilicet. Cùm ergo Spiritus Dei descendit, individua patientia comitatur eum.

Jure concluditur ex his Tertulliani principiis Patrem Deum esse, Filium Deum esse, Spiritum Sanctum Deum esse, nec tamen plus uno Deo esse. Ipse Tertullianus hanc ex suis princi-

piis conclusionem deduxit. Sic enim loquitur cap. xij. contra Praxeam. Duos quidem definimus Patrem & Filium, & jam tres cum Spiritu Sancto secundum rationem œconomix, quæ facit numerum: ne, ut vestra perversitas infert, Pater ipse credatur natus & passus: quod non licet credi, quoniam non ita traditum est. Duos tamen Deos & duos Dominos numquam ex ore nostro proferimus, non quasi non & Pater Deus, & Filius Deus, & Spiritus Sanctus Deus, & Deus unusquisque; sed quoniam retrò & duo Dei & duo Domini prædicabantur, ut ubi venisset Christus, & Deus agnosceretur, & Dominus vocaretur, quâ Filius Dei Dominus. » Et cap. xxxj. « Cæterum Judaicæ fidei ista res sic unum Deum credere, ut Filium ei annumerare nolis, & post Filium, Spiritum. Quid enim erit inter nos & illos, nisi differentia illa? Quod opus Evangelii, quæ est substantia novi Testamenti, statuens Legem & Prophetas usque ad Joannem, si non exinde Pater, & Filius, & Spiritus tres crediti unum Deum sistunt? »

CAPUT XII.

Nonnulla Tertulliani loca explicantur.

I. *Quo sensu in Patre plenitudo, in Filio portio & modulus.* II. *Cur duplicem Filio generationem ad mundi creationem tribuit.* III. *Cur Filium tunc propriè Filium factum esse docet.* IV. *Quo sensu Deum dicit non semper fuisse Patrem.*

I. **H**ACTENUS Tertullianum de sanctissimo Mysterio aptè & commodè differentem vidimus; sed alia nonnulla in hoc Scriptore occurrunt, quæ, cùm in eandem quidem sententiam, sed tamen subtiliter & interdum subobscurè disputata sint,

explicanda nobis & illustranda sunt.

Ut ab his incipiam, quæ ad personarum æqualitatem attinent; Tertullianus in multas reprehensiones incurrit, eò quòd Filium à Patre modulo distinguat, eumque paternæ substantiæ portionem vocet. « Non idem Pater & Filius, inquit cap. ix. in Prax. » vel modulo alius ab alio. Pater enim » tota substantia est, Filius verò derivatio totius & portio, sicut ipse profitetur: *Quia Pater major me est.* » Similiter cap. xxv. Filium vocat portionem totius. Videtur adhuc longius recedere à recto dogmate, cùm Filium in veteri Testamento non Patrem visum esse demonstrans, sic ratiocinatur: « Jam ergo, inquit, alius erit qui » videbatur, quia non potest idem » invisibilis definiri, qui videbatur: » & consequens erit, ut invisibilem » Patrem intelligamus pro plenitudine majestatis, visibilem verò Filium » agnoscamus pro modulo derivationis: sicut nec solem contemplari » nobis licet, quantum ad ipsam substantiæ summam, quæ est in cœlis, » radium autem ejus toleramus oculis » pro temperatura portionis, quæ in » terram inde porrigitur. » Sic etiam Apologet. cap. xxj. « Ita de Spiritu » Spiritus & de Deo Deus, modulo » alternum numerum, gradu non statui fecit, & à matrice non recessit, » sed excessit. » Ex his concludit Petavius totam substantiam in Patre & portionem in Filio non sic à Tertulliano intelligi, quomodo à Theologis nostris, cùm dicunt Patrem plenitudinem divinitatis possidere in primo signo originis; sed ita planè ut longè minor sit Filius; & quemadmodum radius multò est minor & inferior sole, & adspectui nostro tolerabilis, ita Filius sit veluti quædam portio immensi illius & incircumscripti luminis, quod est in Patre.

Ut perspiciatur quid plenitudo & portio apud Tertullianum significant, diligenter animadvertendum hoc illius principium, Patrem, & Filium,

Prax. cap. ij.

& Spiritum Sanctum tres esse *non sta-*

tu sed gradu; nec substantiâ sed formâ, nec potestate sed specie. Quamobrem inquirendum nobis est, quid sibi velit status ille, quem in Trinitate, itidem ut substantiam & potestatem, unicum ac singularem esse contendit; quid gradus illi & formæ & species & moduli, quos singulari illi & unico statui opponit.

Quid statûs nomine intelligat Tertullianus, liquet ex libro de Anima cap. xxxvij. ubi animam substantiâ non crescere aut decrescere demonstrat exemplo massæ aureæ aut argenteæ, quæ si dilatetur & in laminam extendatur, augetur quidem habitu, sed non statu, quia nihil ponderis ei accedit aut decedit. Ejus verba non gravatè apponam. « Constitue, inquit, certum pondus auri vel argenti, rudem adhuc massam; collectus habitus est illi, & futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum quod natura est auri vel argenti. Dehinc cùm in laminam massa laxatur, major efficitur initio suo per dilatationem ponderis certi, non per adjectionem; dum extenditur, non dum augetur: Et si sic quoque augetur, dum extenditur: licet enim habitu augeri, cùm statu non licet. »

Mirificè quadrat hoc exemplum ad ea quæ Tertullianus de personis divinis tradit. Nam si massa, dum in laminam extenditur, habitu mutatur non statu; quia eadem est semper substantiæ summa; an potuit Tertullianus majorem minoremve substantiam in Patre & Filio sibi fingere, quos statu non diversos esse declarat? Nam si minùs substantiæ esset in Filio, quàm in Patre; certè Filius à Patre statu differret, & natura divina, dum Filio communicatur, statu mutaretur. Statum, cui opponitur gradus, idem esse ac substantiam patet ex his verbis cap. iij. adv. Prax. « Eversio enim monarchiæ illa est tibi intelligenda, cùm alia dominatio suæ conditionis & proprii statûs, ac per hoc æmula, superducitur; cùm alius Deus infertur adversus Creatorem. »

Quid autem sint illi gradus, quos Tertullianus agnoscit in divina natura, facile intelligitur ex ejus testimoniis suprâ citatis. Postquàm enim Filium à Patre, tamquam flumen à fonte, & Spiritum à Filio, tamquam rivum à fluvio esse dixit; concludit Trinitatem per confertos & connexos gradus à Patre decurrere. Quare gradus illi nihil aliud sunt, quàm ordo inter Personas intercedens, sive, ut ipse loquitur, connexus Patris in Filio, & Filii in Paracleto, qui tres efficit coherentes. Unde Spiritum vocat, *Tertium gradum*, cap. iij. *Tertium gradum in Paracleto, secundum in Filio* agnoscit, cap. ix.

Quid sit forma & species non difficilius intelligitur. Forma opponitur substantiæ, species potestati; ait enim tres esse *non substantiâ sed formâ, non potestate sed specie*; ex quo patet non naturam his formæ & speciei vocibus designari, sed proprietates, quibus natura in singulis personis, ut ita dicam, terminatur. Materiam primam multi dixerunt *ἀνείδειαν* & *ἀμορφον*, sine specie & sine forma fuisse, eò quòd nullis proprietatibus terminaretur, ut hoc potius esset quàm illud. At natura divina in singulis personis non est sine sua specie & forma, sed suas habet proprietates, ita ut Filius non sit Pater, nec Spiritus Sanctus sit Filius.

In testimonio, quod modò citavi ex cap. viij. *Fons & fluvius due species dicuntur, sed indivisa; & sol & radius due formæ, sed coherentes*, ut intelligamus quomodò tres personæ, cum unam & eandem habeant naturam, tres formæ, tres species dicantur.

His observatis facile intelligitur plenitudinem in Patre, portionem in Filio, nihil aliud esse quàm gradum illum, quo divina natura à Patre in Filium derivatur. 1°. Vox ipsa portio non idem est ac pars, sed idem ac communicatio, participatio. Tatianus, ut suprâ vidimus, Filium natum esse *κατὰ μερισμὸν*, communicatione sive participatione declarat, & Spiritum Sanctum *μοίραν Θεῶ*, portionem sive par-

ticipationem Dei appellat. Apud sacros & Ecclesiasticos Scriptores Filius vocatur, *ἄτμις, ἀπαύγασμα, ἀπορροία*, vapor, splendor, effluvium paternæ substantiæ; quæ voces idem sonant ac portio, sive derivatio. Rejicit Athanasius *μετεορίαν* illam, sive communicationem, quâ Patrem Ariani à Filio participari dicebant, quia communicatio nem externam, ut in rebus creatis, non internam & naturalem, ut in Filio, admittebant. At idem Athanasius Or. 1. in Arian. fatetur Filium participare, Patrem à Filio participari, idemque esse ac Filium generari, Patrem generare. Eamdem loquendi rationem probat Gregorius Nyssenus lib. II. in Eunom. modo naturale aliquid, non externum significet. Non magis ergo vituperari debet Tertullianus, quòd Filium portionem paternæ substantiæ dixerit, quàm cæteri Scriptores, qui vaporem, splendorem, effluvium, participationem dixerunt; nec magis portio suâ sponte de æqualitate Filii detrahit, quàm istæ voces adeò apud sacros & Ecclesiasticos Scriptores usitata.

2°. Portionem nihil aliud esse, quàm derivationem, generationem ex toto Patre, consortium plenitudinis, ipse Tertullianus non obscure declarat. Pater enim, inquit, tota substantia est, Filius verò derivatio totius & portio, sicut ipse profitetur: *Quia Pater major me est. A quo & minoratus canitur in Psalmo, modicum quid, citra Angelos. Sic & Pater alius à Filio, dum Filio major: dum alius qui generat, alius qui generatur: dum alius qui mittit, alius qui mittitur: dum alius qui facit, alius per quem fit.* Liqueat portionem & derivationem nullo discrimine à Tertulliano usurpari, nec Filium aliâ de causa portionem vocari, nisi quia à Patre generatus est. Quòd autem derivatio totius & portio dicitur; id argumento est non partem ei paternæ substantiæ, sed plenitudinem communicatam fuisse; quod quidem optimè consentit cum aliis locis Tertulliani

Or. 3. & 4
Arian.

Cap. ix,
Prax.

Lib. III.
adv. Marc.

jam citatis, in quibus plenitudinem divinitatis Filio tribuit, parem & æqualem Patri appellat, omnia à Patre Filio non minori tradita declarat. Conceptis etiam verbis docet, portionem esse consortium plenitudinis. Nam cum Marcionitæ Christum idcirco à Judæis rejectum dicerent, quod ignoti Dei Filius esset; demonstrat Tertullianus ipsum Creatorem & Deum Judæorum sæpè queri, quod à suis non agnoscat; nec proinde mirum esse, si Filius non agnitus. *Cujus si plenitudo intellecta non est, multò magis portio; certè quâ plenitudinis consors.* Postulat ratiocinatio Tertulliani, ut nihil sit in Patre, quod non sit in Filio. Si quid enim esset in Patre, quo careret Filius, exceptâ tamen paternitate; non jam Filius consors esset plenitudinis. Uno verbo Patri plenitudinem attribuit, quia ex Patre tota substantia in alias personas derivata: « Unicum » Deum, inquit cap. ij. non aliàs putat credendum, quàm si ipsum eumdemque & Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum dicat: quasi non sic quoque unus sit omnia, dum ex uno omnia, per substantiæ scilicet unitatem. » Similia modò videbimus apud S. Hippolytum.

3°. Adeò verum est his vocibus, portione, plenitudine majestatis, majorem minoremve substantiam non designari, ut ipse Filius cum Spiritu Sancto comparatus, massalis summa dicatur, ejusque portio Spiritus Sanctus. Patet id ex lib. IV. in Marcionem cap. xvij. ubi Marcioni objicienti scandalizatum esse Joannem auditis virtutibus Christi, respondet Tertullianus non ideò scandalizatum fuisse, quia alium Christum videbat, quàm quem Prophetæ prædixerant; sed quia portio Spiritus Sancti, quæ in Joanne erat, ab eo abcessit & in Christum massalem suam summam redacta est. » At ego rationem scandali prius expediam, inquit, quò facilius hæretici scandalum explodam. Ipso jam Domino virtutum, Sermone & Spiritu Patris operante in terris & præ-

dicante, necesse erat portionem Spiritus Sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Joanne egerat præparaturam viarum Dominicarum, abscedere jam à Joanne, redactam scilicet in Dominum, ut in massalem suam summam. » Quemadmodum igitur sol summa est substantiæ respectu radii, ita Filius respectu Spiritus Sancti. Hinc etiam Spiritus Sanctus ex Filio procedit, ut rivus ex fluvio, ut suprâ vidimus.

Quo ex loco illud etiam observare possumus adhibitas à Tertulliano comparationes non oportere ad vivum refecari, sed ex ipsius proposito spectari. Spiritum Sanctum ex Filio deducit tamquam rivum ex fluvio, Filium ex Patre tamquam fluvium ex fonte. Malè inde concludas totam substantiam Filio communicatam à Patre, non item Spiritui Sancto à Patre & Filio. Hoc unum Tertulliano his in locis propositum est, ut Filium à Patre distinctum esse demonstret, nec tamen separatum. Hunc ad usum adhibet exempla ex rebus naturalibus, non illa quidem apta in omnibus & commoda, (neque enim ulla hujusmodi inveniri possint) sed tamen ad imaginem rei aliud à se distinctum nec tamen separatum producentis accommodata. Quamobrem nec duæ substantiæ à se invicem separatæ concludi possunt ex eo, quod Tertullianus Apol. cap. xxj. Filium à Patre generari docet, quemadmodum lux aliâ de luce accenditur; nec major minoremve substantia ex eo, quod Patrem soli, Filium radio comparet. Nam in primo exemplo hoc tantum intendit nihil de paterna substantia minutum, cum Filius generatus est, quemadmodum nihil de luce aliam accendente minuitur; in altero autem Filium à Patre distinctum esse, nec tamen separatum. Quamobrem si quâ in re claudicet alterutrum exemplum, huic incommodo ipse Tertullianus occurrit, dum in altero Filium negat à Patre separatum, in altero autem totam ei substantiam à Patre communicatam asseverat.

Non difficilior est explicare, cur Filio modulus derivationis assignetur; cur Filius modulo & gradu alter à Patre, non statu. Hæc Patris & Filii distinctio, cum in statum non cadat, ut conceptis verbis declarat Tertullianus, necesse est omnino ut personalibus proprietatibus contineatur. Modulus idem sonat ac mensura, ut patet ex his Horatii versibus: *Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est, cur non ponderibus modulisque suis ratio utitur?* Idem valet apud ipsum Tertullianum, velut cum ait corpus modulo crescere, animam ingenio. Modulus in hanc partem acceptus ad formam & speciem optimè refertur, quatenus communem naturam, itidem ut species & forma, proprietatibus personalibus modificat & terminat. Hinc apud Græcos *μετρεσθῆναι*, circumscriptio sive modulus, idem valet ac naturæ per proprietates personales modificatio, ut modò videbimus in Origene, qui hoc divini & humani Verbi discrimen affert, quòd alterum *κατὰ μετρεσθῆναι*, secundum circumscriptionem, sive mensuram existat, alterum verò non item; id est, quòd alterum per se subsistat, alterum verò non subsistat.

II. In Apologetico, ubi Christianorum doctrina nitidè erat exponenda, non subtiles hæreticorum refellendæ nugæ, æternam Verbi generationem nullis ambagibus implicat Tertullianus, illudque rem per se subsistentem esse declarat, quæ à Patre divinam substantiam accepit. « Nos, inquit » cap. xxj. Sermoni atque Rationi » itemque virtuti, per quæ omnia molitum Deum ediximus, propriam » substantiam, Spiritum inscribimus, » cui & Sermo infit pronuntianti, & » Ratio adsit disponenti, & Virtus » præsit perficienti. Hunc ex Deo prolatum didicimus, & prolatione generatum, & idcirco Filium Dei & » Deum dictum ex unitate substantiæ: » nam & Deus Spiritus. Etiam cum » radius ex sole porrigitur, portio ex » summa; sed sol erit in radio, quia » solis est radius, nec separatur sub-

stantia, sed extenditur. Ita de Spiritu Spiritus, & de Deo Deus. Ut lumen de lumine accensum, manet integra & indefecta materiæ matrix, etsi plures inde traduces qualitatis mutueris: ita & quod de Deo profectum est, Deus est & Dei Filius, & unus ambo. Ita de Spiritu Spiritus, & de Deo Deus modulo alterum numerum, gradu non statu fecit, & à matrice non recessit, sed excessit. » Clara hîc omnia & perspicua. Verbum Dei persona est, cujus propria substantia est, ut Spiritus sit: Filius est, quia genitus est: Deus est ex unitate substantiæ, quam à Patre accepit. Ita genitum esse, ut à Patre minimè separatus sit, nec Patris substantiam minuerit, duobus exemplis probat Tertullianus, nempe radii, qui à sole non divellitur, & luminis alio ex lumine accensi citra ullum prioris damnum.

Sed examinandus nobis est insignis ex libro contra Praxeam locus, qui, cum salebris non careat, à multis in deteriore partem acceptus est. Sed tamen si attendatur, quosnam hæreticos refellat Tertullianus, quid contra eos nitatur; facile patebit hoc unum ei propositum esse, ut Verbum ab æterno cum Patre, ut personam distinctam, extitisse, & ab eodem ad mundi creationem, ut personam distinctam, emissum fuisse demonstret, nedum illius æternitatem evertat. Aiunt quidem, inquit, & Genesim in Hebraïco ita incipere: *In principio fecit Deus sibi Filium.* Hoc ut firmum non sit alia me argumenta deducunt ab ipsa Dei dispositione, quâ fuit ante mundi constitutionem, adusque Filii generationem. Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia, Solus autem: quia nihil aliud extrinsecus præter illum. Cæterum ne tum quidem solus; habebat enim secum, quam habebat in semetipso, Rationem suam scilicet. Rationalis enim Deus, & Ratio in ipso prius: & ita ab ipso omnia. Quæ ratio sensus

Lib. de
Anima cap.
xxxvij.

Tom. I. in
Joan. pag.
44.

» ipsius est : hanc Græci Λόγος dicunt,
 » quo vocabulo etiam Sermonem ap-
 » pellamus. Ideoque jam in usu est
 » nostrorum per simplicitatem inter-
 » pretationis, Sermonem dicere in
 » primordio apud Deum fuisse, cum
 » magis competat Rationem antiquio-
 » rem haberi : quia non sermonalis à
 » principio, sed rationalis Deus etiam
 » ante principium : & quia ipse quo-
 » que Sermo ratione consistens, prio-
 » rem eam ut substantiam suam osten-
 » dat. Tamen & sic nihil interest. Nam
 » etsi Deus nondum Sermonem suum
 » miserat, proinde eum cum ipsa & in
 » ipsa Ratione intra semetipsum ha-
 » bebat, tacite cogitando & dispo-
 » nendo secum, quæ per Sermonem
 » mox erat dicturus. Cum Ratione
 » enim sua cogitans atque disponens
 » Sermonem eam efficiebat, quam
 » Sermone tractabat.

Cap. xxv. Multa hîc observanda. 1°. Tertul-
 lianus ante illam generationem, quam
 Filio mundum creanti tribuit, agno-
 scit *Dei dispositionem*, sive, ut ipse lo-
 quitur cap. ij. *οικονομίας* sacramentum,
 quæ unitatem in Trinitatem disponit.
 Nam in toto hoc libro dispositio nihil
 aliud est, quàm ille *connexus Patris in*
Filio & Filii in Paraclete, qui tres efficit
coherentes. Hinc eos vituperat, qui nu-
 merum & dispositionem Trinitatis,
 Cap. xxj. divisionem præsumunt unitatis : Hinc
 etiam Filium dispositione alium à Pa-
 tre pronuntiat, non divisione. Ergo
 perfectissima & absolutissima Trinitas
 ante illam Filii generationem ad mun-
 dum creandum.

2°. Quòd ait Tertullianus Deum
 ante omnia solum non fuisse, & Ra-
 tionem cum eo, & in eo, & ab eo fuisse,
Habebat enim secum, quam habebat
in semetipso, Rationem suam scilicet. Ra-
tionalis enim Deus, & Ratio in ipso prius :
& ita ab ipso omnia ; hæc, inquam,
 manifestam habent hujus Rationis &
 Dei distinctionem, & adversus Pra-
 xeam, qui Λόγος, sive Rationem, ab ip-
 so Deo non distinguebat, ac nihil aliud
 esse volebat, quàm Deum ipsum, ap-
 positè dicta sunt. In quo quidem re-

quiro eorum judicium, qui Tertullia-
 num opinati sunt in ipsum illum erro-
 rem, quem refellebat, incidisse, ut
 Rationem illam, non secus ac Pra-
 xeas, per se ante mundi creationem
 substituisse non crederet. Deinde verò
 si Λόγος per se non subsistebat, ac tan-
 tum ut cæteræ res creatæ divinâ men-
 te continebatur ; perabsurda fuit ob-
 servatio Deum, quantum ad res crea-
 tas attinet, solum dicere ; quantum
 autem ad Λόγος, sive Rationem, so-
 lum negare, cum par esset ab utrisque
 solitudo.

3°. Distinctio Rationis & Sermonis,
 cum ipsi Tertulliano levis & minimè
 necessaria videtur, ac tantum in di-
 versa ejusdem personæ considerandæ
 ratione posita ; tum per se nihil habet
 incommodi, ac Augustino probata est,
 ut suprâ observatum, nec magis de
 Filio, quàm de Patre detrahit. Nam
 cur Ratio antiquior sit Sermone, hanc
 affert causam, *Quia non sermonalis à*
principio, sed rationalis Deus etiam ante
principium. Huic igitur Rationi, cum
 facta est Sermo, sive cum Deus eam
 emisit ad mundi creationem, non ma-
 jor accidit mutatio, quàm ipsi Deo,
 qui ex rationali factus est sermonalis.
 Ex quo patet idem docere Tertullia-
 num ac cæteros Patres ; idem conclu-
 dere, ex eo quòd Deus Rationalis sit,
 ejus Rationem semper existisse. Nec
 tamen inde colligas nihil distinctionis
 ab eo adhiberi inter eam rationem
 quâ Deus formaliter rationalis est, &
 eam quæ est ejus Filius & persona ab
 eo distincta. Quemadmodum enim
 Deum sermonalem esse dicit per eum
 Sermonem, qui prorsus ab eo distin-
 ctus est ; iisdem de causis, cum ipse
 tum cæteri Patres dicere potuerunt
 Λόγος, etsi à Deo Patre distinctum, ita
 tamen illi coæternum esse, ut, si eo
 careret, rationalis non esset. Sed ut
 redeam ad distinctionem Rationis &
 Sermonis, necessitatem hujus spinosæ
 distinctionis imponebat Praxeas, qui
 Sermonem nihil aliud esse, quàm ina-
 nem sonum docebat. Quamobrem si
 Tertullianus statim contendisset Ser-

monem ab æterno cum Patre exstitisse; parata responsio fuisset, Deum non semper loquutum fuisse, sed cum mundum creavit. Cui cavillationi maturè occurrens Tertullianus distinguit Sermonem & Rationem; & antequàm unam & eandem esse personam probet, Rationem, quam substantiam Sermonis appellat, ab æterno exstitisse demonstrat.

Postquàm autem probavit Rationem semper cum Deo exstitisse; tum verò ad ipsum Sermonem venit, ac eum statuit unum prorsus & idem esse ac Rationem; quippe cum Deus, *et si nondum Sermonem suum miserat, proinde eum cum ipsa & in ipsa Ratione intra semetipsum habebat.* Utitur deinde exemplo sermonis humani, quod Scripturibus Ecclesiasticis in expositione huius mysterii solemne fuit. « Secundus, » inquit, quodammodò in te est sermo, per quem loqueris cogitando, » & per quem cogitas loquendo, ipse sermo alius est. Quanto ergo plenius hoc agitur in Deo, cuius tu quodque imago & similitudo censeris, » quod habeat in se etiam tacendo » Rationem & in Ratione Sermonem. » Possum itaque non temerè præstruxisse, & tunc Deum ante universitatis constitutionem solum non fuisse, habentem in semetipso proinde » Rationem, & in Ratione Sermonem, quem secundum à se faceret » agitando intra se. » Sic comparat divinum Sermonem cum humano, ut istum quodammodò secundum esse dicat ab homine; divinum autem conceptis verbis declaret secundum esse à Deo Patre. Sed quia Praxeas, ut jam dixi, Sermonem Dei sonum inanem esse dicebat, qui toties proferatur, totiesque evanescat, quoties Deus loquitur; demonstrat Tertullianus Sermonem & Rationem in Deo unum & idem esse: Rationem esse substantiam Sermonis: & quemadmodum humanà ratione, ita etiam divinà Sermonem contineri; ita ut Deus, quamvis Sermonem suum nondum misisset, tamen *cum Ratione cogitans atque disponens*

Sermonem eam efficeret. Nemo non videt omnem à Tertulliano industriam & cogitationem incitari, ut demonstraret Rationem Dei, quam Praxeas cum ipso Deo confundebat, distinctam à Deo Patre ex æterno fuisse, & Sermonem, quem iste inanem sonum dicebat, in ipsa Ratione ab æterno exstitisse, vel potius nihil aliud esse quàm ipsam Rationem.

Videbat Tertullianus nondum Praxeam à se victum & fractum: quamobrem alia adhibet ex Scripturis sanctis argumenta. Sic enim pergit: « Hæc » vis & hæc divini sensus dispositio » apud Scripturas etiam in Sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientius Ratione Dei, sive Sermone? Itaque Sapientiam quoque exaudi ut secundam personam conditam. Primo, *Dominus condidit me initium viarum*, &c. in sensu suo scilicet condens & generans. Dehinc adstantem eam ipsâ separatione cognosce. *Cum pararet*, inquit, *cælum, aderam illi simul; & cum fortia faciebat super ventos, quæ sursum nubila: & cum tutos ponebat fontes ejus, quæ sub cælo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaudebat: quotidie autem oblectabar in persona illius.* Nam ut primùm Deus voluit ea, quæ cum Sophiæ ratione & sermone disposuerat intra se, in substantias & species suas edere, ipsum primum protulit Sermonem, habentem in se individas suas rationes Sophiam, (*Leg. Rationem & Sophiam*) ut per ipsum fierent universa, per quem erant cogitata atque disposita, imò & facta jam, quantum in Dei sensu. Hoc enim eis deerat, ut coram quoque in suis speciebus atque substantiis cognoscerentur & tenerentur. Tunc igitur etiam ipse Sermo speciem & ornatum suum sumit, sonum & vocem, cum dicit Deus: *Fiat lux.* Hæc est nativitas perfecta Sermonis, dum ex Deo procedit: conditus ab eo primùm ad cogitatum in nomine Sophiæ: *Dominus condidit me initium viarum.* Dehinc generatus ad effectum,

» Etum, *Cum pararet cælum, aderam*
» *illi simul.* Exinde eum parem sibi
» faciens, de quo procedendo Filius
» factus est.

Sunt hæc subtiliter ac spinosè disputata; sed non idcirco videri debent cum Verbi æternitate pugnare; cum potius ad eam confirmandam instituta sint. Nihil enim aliud agunt hæ verborum ambages, nisi ut Rationem illam, quam & Sophiam & Sermonem appellat, personam à Deo distinctam esse constet. Duplicem distinguit generationem, quæ Rationem & Sermonem cum Deo confundi non sinat, quippe cum Deus dici non possit seipsum generare. Prima est, cum Deus mundum, seu res creandas, in sensu suo disposuit: *In sensu suo scilicet condens & generans.* Secunda, cum res ipsas è nihilo produxit: *Dehinc generatus ad effectum;* cum dixit Deus: *Fiat lux.* Hanc secundam nativitatem perfectam vocat, nec dubitat sic eam magnificè prædicare: *Exinde eum parem sibi faciens, de quo procedendo Filius factus est.*

Luce clarius est duplicem illam generationem nihil addere aut detrahere divino Verbo. Spectat prima descriptum mundi exemplar in divino Verbo; nec periculum est ne Sophiam ex nihilo creatam existimet Tertullianus, cum jam statuerit Rationem, quam idem esse ac Sophiam declarat, ante omnia in Deo & cum Deo fuisse. Hinc Sophiam in sensu Dei conditam dicit: *In sensu suo scilicet condens & generans,* hoc est, in Ratione; nam *Ratio,* ut antea dixit, *sensus ipsius est.* Nihil aliud est ergo Sapientiæ generatio, quàm omnium rerum in hac divina Ratione descriptio; & quemadmodum homo, cum cogitat aut loquitur, sermonem gignit quodammodo, ut ait Justinus, imò ut ipse Tertullianus paulò ante docuit; ita Sapientiam eo sensu generatam dicit. Quam metaphorâ eò libentiùs utitur, quòd & Scripturæ auctoritate nitebatur, & Sophiam distinctam esse à Deo Patre personam probabat. Non magis detra-

hit de Verbi æternitate secunda generatio, cum Sermo *generatus ad effectum.* Nam conceptis verbis declaravit, jam tum secundam personam conditam fuisse, cum Deus in Sophia res creandas disposuit. Quòd si jam tum secunda erat persona; ergo specie & formâ & gradu distinguebatur à Patre.

Quid autem sibi velit species illa & ornatus, quem sermo sumsit, perspicitur ex cap. xij. hujus libri, ubi sic loquitur Tertullianus: « Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodò scriptum est? Primùm quidem nondum Filio apparente: *Et dixit Deus: Fiat lux, & facta est;* ipse statim Sermo, lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & per illum mundialis quoque lux. » Ex quibus liquet divinum Sermonem non creatum nec propriè generatum esse, sed cum jam per eum universa essent cogitata, ut ait Tertullianus, atque disposita, vel, ut Tatianus, cum omnia cum Patre sustentaret, jubente eodem Patre apparuisse. Nec inconsultò Tertullianus ornatum & speciem Sermonis, vocem & sonum appellat, sed ad refellendum Praxeam aptissimè, qui totam Sermonis substantiam, vocem & sonum esse dicebat, vel potiùs nullam ei relinquebat substantiam. Contrà Tertullianus substantiam Sermonis Rationem & Sophiam esse declarat, vocem verò ornatum & speciem. Ex quo etiam refellitur Petavius, qui hanc speciem & hunc ornatum substantiæ proprietatem interpretatur.

Quamvis hætenus Tertullianus factis superque declaraverit Sermonem idem esse ac Sapientiam & Rationem, ac per eum omnia non solum facta, sed etiam cogitata & disposita; quia tamen ea res permagni erat momenti, novis eam argumentis confirmat. Sic enim pergit: « Nam si hîc quidem Sophia videtur dicere conditam se à Domino in opera & vias ejus: alibi autem per Sermonem ostenditur omnia facta esse, & sine illo nihil factum, sicut & rursum: *Sermone* »

Psal. xxxij.
6.

» *ejus cæli confirmati sunt, & spiritu oris*
 » *ejus omnes vires eorum* : utique eo Spi-
 » ritu, qui Sermoni inerat : apparet
 » unam eandemque vim esse nunc in
 » nomine Sophiæ, nunc in appellatio-
 » ne Sermonis ; quæ initium accepit
 » viarum in Dei opera, & quæ cœ-
 » lum confirmavit, per quam facta
 » sunt omnia, & sine qua nihil factum
 » est. Nec diutius de isto, quasi non
 » ipse sit Sermo & in Sophiæ & in Ra-
 » tionis & in omni divini animi & Spi-
 » ritûs nomine, qui Filius factus est
 » Dei, de quo prodeundo generatus
 » est. Ergo, inquis, das aliquam sub-
 » stantiam esse Sermonem Spiritu &
 » Sophiæ traditione constructam? Pla-
 » nè. Non vis enim eum substantivum
 » habere in re per substantiæ proprie-
 » tatem, ut res & persona quædam
 » videri possit, & ita capiat secundus
 » à Deo constitutus duos efficere Pa-
 » trem & Filium, Deum & Sermo-
 » nem. Quid est enim, dices, Sermo,
 » nisi vox & sonus oris, & sicut Gram-
 » matici tradunt, aër offensus, intel-
 » ligibilis auditu, cæterum vacuum ne-
 » scio quid & inane & incorporale?
 » At ego nihil dico de Deo vacuum
 » & inane prodire potuisse, ut non de
 » inani & vacuo prolatum : nec care-
 » re substantiâ, quod de tanta substan-
 » tia processit, & tantas substantias fe-
 » cit : fecit enim & ipse, quæ facta sunt
 » per illum. » Ex his patet Tertullia-
 » num semper sibi constare, nec alio con-
 » filio Rationem sive Sophiam à Ser-
 » mone distinguere, nisi ut demonstret
 » utrumque unam & eandem esse per-
 » sonam, nec Sermonem Dei inanem
 » esse sonum, sed ipsam Sophiam ge-
 » neratam ad mundi creationem. Hæc
 » ipsa generatio non eò spectat, ut So-
 » phiam, cum antea non esset, exsi-
 » stere cœpisse demonstret ; sed potius
 » ut semper exstitisse, semper à Patre di-
 » stinctam fuisse probet, nec, ut Praxeas
 » volebat, proprietatem Dei fuisse.

III. Sed in his Tertulliani ratioci-
 nationibus illud fortè nonnullis displic-
 cebit, quòd Sermonem, cum ad mun-
 di creationem prolatus est, Filium

factum esse dicat, quasi ante hanc
 generationem Filius non esset : *Exin-
 de eum parem sibi faciens*, inquit, *de
 quo procedendo Filius factus est : Filius
 factus est Dei, de quo prodeundo gene-
 ratus est.* In eo etiam fortè reprehen-
 detur, quòd hanc nativitatem perfe-
 ctam vocet, & Filium tunc propriè
 genitum dicat. « Primogenitus, in-
 quit, ut ante omnia genitus : & Uni-
 genitus, ut solus ex Deo genitus :
 » propriè de vulva cordis ipsius, se-
 » cundum quod & Pater ipse testatur :
*Eruclavit cor meum Sermonem opti-
 mum.* » Cur ergo perfecta nativitas
 vocatur, quæ nihil addit omnino Filio
 Dei? Cur propriè genitus dicitur, cum
 metaphoricè generatur, ac volunta-
 riam administrationem suscipit?

Ut Tertulliani sententia perspicia-
 tur, operæ pretium est attendere, qui-
 bus adversariorum cavillationibus oc-
 currat. Hi, ut jam observavi, Verbum
 Dei, merum sonum ac vocem inter-
 pretari solebant ; sed cum undique
 argumentis distinctionem Patris & Fi-
 lii demonstrantibus premerentur, eò
 confugiebant, ut Patrem ipsum Deum
 & Christum, Filium verò carnem ab
 ipso Deo Patre assumptam dicerent.
 Testatur id Tertullianus in eodem li-
 bro cap. xxvij. « Et quid ego, in-
 quit, in tam manifestis moror, cum
 » ea aggredi debeam, de quibus ma-
 » nifesta obumbrare quærunt? Undi-
 » que enim obducti distinctione Patris
 » & Filii, quam manente conjunctio-
 » ne disponimus, ut solis & radii, fon-
 » tis & fluvii, per individuum tamen
 » numerum duorum & trium ; aliter
 » eam ad suam nihilominus senten-
 » tiam interpretari conantur, ut æquè
 » in una persona utrumque distin-
 » guant, Patrem & Filium ; dicentes
 » Filium carnem esse, id est, homi-
 » nem, id est, Jesum : Patrem autem
 » Spiritum, id est, Deum, id est, Chri-
 » stum. Et qui unum eundemque con-
 » tendunt Patrem & Filium, jam in-
 » cipiunt dividere illos potius quàm
 » unare. » Nihil igitur mirum, si Ver-
 bum Tertullianus, antequàm carnem

fufciperet, propriè Filium ac perfectè generatum fuiffe contendit. Sed eâ de re infrâ pluribus agemus.

Porro cùm ait Tertullianus Verbum, dum prodit ad mundi generationem, Filium factum fuiffe, non idcirco negat Filium fuiffe, antequàm prodiret. Nihil magis repugnat omnibus ejus verbis & fententiis. Nam 1°. Sophia, antequàm Verbum prodiret, jam erat generata in fenfu Dei, & Filius à Tertulliano conceptis verbis dicitur: *Filius ex fua perfona profitetur Patrem in nomine Sophiae.* 2°. Ipfe Sermo etiam, quatenùs eft Sophia, Filius dicitur à Tertulliano: *Et Sermo autem virtus & Sophia, ipfe erit Dei Filius.* 3°. Sermo femper apud Deum fuiffe dicitur: « Sermo ergo, inquit cap. viij. » & in Patre femper, ficut dicit: *Ego in Patre.* Et apud Deum femper, » ficut fcriptum eft: *Et Sermo erat apud Deum.* Et numquam feparatus à Patre, aut alius à Patre: quia *Ego & Pater unum fumus.* » At Verbum ab æterno non fuit in Patre & apud Patrem, nifi quatenùs Deus ex Deo & Dei Filius. « Nam & fi Deus Sermo, » inquit cap. xv. fed apud Deum, quia » ex Deo Deus, quia cum Patre apud » Patrem. » Et cap. xxj. « Licet & » Deus Sermo, fed quâ Dei Filius, non » quâ Pater. » Ruerent ergo omnia Tertulliani principia, fi, cùm Deum non fuiffe folum ante mundi creationem, fed fecum habuiffe Sophiam fuam contendat, hanc Sophiam ex ejus fubftantia genitam, ejusque Filium femper fuiffe non credidiffet. Hoc enim principio Monarchiam pluribus locis, ut cap. iv. defendit, quod, quamvis tres fint perfonæ, una tamen fit fubftantia, & tota Patris potestas à Patre Filio tradita fit.

Quinetiam Tertullianus, fi ejus fententia ritè expendatur, Verbum in mundi creatione Filium factum fuiffe docet, ut Filium ab æterno fuiffe vincat. Hic enim erat cardo controverfiæ, utrum Verbum, ut Filius ad mundi creationem, an ut fonus inanis emiffum fuiffet. Si femel conftitiffet

ut Filium & perfonam emiffum fuiffe; in fumum abibant adverfariorum commenta, nec jam integrum illis erat aut negare fuum Deo femper Filium fuiffe, aut Filii perfunções Patri tribuere, aut Filii notionem ad corpus detorquere. Quod fi confeffus fuiffet Tertullianus nullum Deo fuiffe Filium ante mundi creationem, caufa cadebat; nec eum, qui nullus prorfus erat, ad mundi creationem emiffum dicere poterat. Quamobrem id unum ab adverfariis contendit, ut Sermone, qui ex Deo ad mundi creationem miffus eft, perfonam effe fateantur: hoc fi ab eis impetret, non dubitat quin hæc perfona Filius dendus fit. « Quæcumque ergo fubftantia Sermonis fuit, inquit ibidem cap. vij. illam dico perfonam, & illi nomen Filii vendico: & dùm Filium agnofco, fecundum à Patre defendo. »

Hæc igitur loquendi ratio, *Filius factus eft Dei*, idem apud Tertullianum valet, ac Verbum eâ ratione emiffum eft, quæ facit Filium, five quæ congruit Filio. Atque hæc interpretandi ratio multis exemplis confirmatur. Ipfe Filius parem fibi facere Patrem dicitur: *Exinde eum parem fibi faciens, de quo procedendo Filius factus eft.* Quibus verbis fignificatur Filium eâ ratione à Patre emitti, quæ paritatem inter Filium & Patrem efficit. Hinc etiam fermo cap. vij. dicitur *fecundus à Deo conftitutus duos efficere Patrem & Filium.* Et cap. v. *Deus cum Ratione fua cogitans atque difponens Sermone eam efficiebat: habebat in femetipfo proinde Rationem & in Ratione Sermone, quem fecundum à fe faceret agitando intra fe.* Ipsi etiam Monarchiani de Deo dicebant: *Ipfe fe Filium fibi fecit.* Contrà Tertullianus: « Atquin » Pater, inquit, Filium facit, & Patrem » Filius: & qui ex alterutris fiunt, à » femetipfis fieri nullomodo poffunt, » ut Pater fe fibi Filium faciat, & Filius fe fibi Patrem præftet. » Cùm dicitarent hæretici *difficile non fuiffe Deo ipfum fe & Patrem & Filium facere*, refpondet Tertullianus id eos probare tam

Cap. x.

apertè debere ex Scripturis, quàm nos probamus illum sibi Filium fecisse Sermonem suum.

Eodem modo explicandum quod ait lib. II. in Marc. cap. xxvij. « Nam & profitemur Christum semper egisse in Dei Patris nomine; ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum Patriarchis & Prophetis, ipsum Filium Creatoris, quem ex semetipso proferendo Filium fecit. » Suspecta esse non potest hæc loquendi ratio in illa adversus Marcionem disputatione, in qua non Christi, sed Creatoris divinitas in controversiam veniebat. Cum Creatori & creationi malediceret Marcion; utrumque defendit Tertullianus: Creatorem quidem, quia Christus ejus Filius est: creationem autem, quia sic eam peregit Christus, ut eum Creatoris Filium esse manifestum sit. At repugnat omnino ut Marcioni, qui mundum à falso quodam Deo, sed tamen increato conditum dicebat, Creatorem opposuerit Tertullianus, qui tunc exsistere inceperat, cum mundus creatus est. Omnia per Christum creata contendit, quia Filius & Deus est. « Adhibet,

Cap. ij. ejusdem libri.

Cap. xxxij.

Cap. iij.

» inquit, operi bono optimum etiam ministerium, Sermonem suum. » Et lib. IV. « Et Creator enim Dominus, » quia Deus Filius Patrem Dominum » facere dicitur, lib. adv. Hermog.

Cap. iij.

IV. Multò difficilius videri solet, quod à Tertulliano scriptum legitur in libro adversus Hermogenem. Materiam æternam fingeat Hermogenes hoc commento fretus, quòd Deus ab æterno sit Dominus: *Nullo porro modo potuisse illum semper Dominum haberi, sicut & semper Deum, si non fuisset aliquid retrò semper, cujus semper Dominus haberetur: fuisse itaque materiam semper Deo Domino.* Respondet Tertullianus Deum, ut nec semper Patrem & judicem, ita nec semper Dominum fuisse. « Dei » nomen, inquit, dicimus semper fuisse apud semetipsum & in semetipso, » Dominum verò non semper: diversa » enim utriusque conditio. Deus substantiæ ipsius nomen, id est, divini-

tatis; Dominus verò non substantiæ, sed potestatis: substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est Deus; postea Dominus, accedentis scilicet rei mentio. Nam ex quo esse cœperunt, in quæ potestas Domini ageret, ex illo per accessionem potestatis & factus & dictus est Dominus: quia & Pater Deus est, & Judex Deus est, non tamen ideò Pater & Judex semper, quia Deus semper. Nam nec pater potuit esse ante filium, nec judex ante delictum. Fuit autem tempus, cum & delictum & filius non fuit, quod judicem & qui patrem Dominum faceret. Sic & Dominus non ante ea, quorum Dominus existeret, sed Dominus tantum futurus quandoque, sicut pater per filium, sicut judex per delictum, ita & Dominus per ea quæ sibi servitura fecisset.

Hunc locum Bellarminus ad sanctos homines & Angelos revocat vel etiam generatim ad res creatas ratione utentes, quorum Deus ante Pater non exstitit, quàm adoptati in filios fuissent. Hanc interpretationem rejicit Bullus, ut à nativo sensu nimium detortam. Alii Tertullianum fœdè hallucinari existimant, ejusque auctoritatem ut hominis ab Ecclesia alieni nihil morantur. Bullus callidè magis quàm impiè illum egisse putat, & cum hæretico materiam æternam fingente disputantem, idcirco de æternitate Filii, quem in mundi potissimum creatione Filium declaratum fuisse censet, datâ operâ detraxisse, ut materiam multò magis æternam non fuisse vinceret.

Si Tertullianus Filium Dei unigenitum, cujus æternitatem tot locis commendat, non semper fuisse hoc loco diceret; æquum esset Bullo assentiri eum ingenii magis fervore & contentionis studio, quàm impiâ animi inductione peccasse. Sed multis rationibus adducor, ut hæc Tertullianum non de Filio Dei, neque etiam de sanctis hominibus & Angelis, sed generatim de omnibus rebus creatis

Controv.
tom. I. de
Christo lib.
I. cap. x.

ratione utentibus existimem dixisse.

1°. Tertullianus æternitatem Filii paulò ante mirificè commendat, dum ei materiam hâc in re queritur ad-
 Cap. j. æquari. « Christum Dominum, inquit, » non alium videtur agnoscere: alium » tamen fecit, quem aliter agnoscit: » imò totum quod est Deus aufert, » nolens illum ex nihilo universa fe- » cisse. A Christianis enim conversus » ad Philosophos, de Ecclesia in Aca- » demiam & Porticum, inde sumsit à » Stoïcis materiam cum Domino po- » nere, quæ & ipsa semper fuerit, » nec initium habens omninò nec fi- » nem, ex qua Dominus omnia postea » fecerit. » Qui potuit ergo contra adversarium de Filii æternitate cum Catholicis consentientem, instar certi principii ponere, Filium Dei non semper existisse; cum ipse in eadem pagina de hac Filii æternitate præclarissimè disserat? Aliena hæc disputandi ratio ab ingenio Tertulliani, qui, cum aliquid præter communem omnium opinionem dicit, subtilibus argumētis uti solet, & ea occupare, quæ prævidet ab adversariis objectum iri. Quamobrem si cavillandi causâ Filium Dei negasset semper existisse; nullus dubito quin cavillationem spinosâ aliquâ ratiunculâ obvolvisset.

2°. Tertulliani disputatio creatis rebus tota continetur: nec illa Patris appellatio, quæ judicis titulo opponitur, Filii consubstantialis generationem ullâ ex parte attingit. Quæ enim necessitudo consubstantialis Filii generationi, cum pœnis delicto irrogatis? Sed cum agitur de divina in res creatas providentia; ut Dei bonitas cum ejusdem justitia, ita Patris titulus cum judicis appellatione meritò conjungitur. Benefacit Deus ut Pater, punit ut judex. Non incommodè hoc sensu nec Pater ante Filium, nec judex ante delictum fuisse dicitur. Fuit profectò aliquod tempus, cum nec Filius esset, cui benefaceret Deus, nec delictum quod puniret. Parvi autem refert, quòd Filium singulari numero exprimat Tertullianus; nam delictum simi-

li modo expressit, quamvis plurima delicta Deum judicem fecerint, ut Patrem multi Filii.

3°. Si vituperatur Tertullianus, quia Deum ante mundi creationem Patrem fuisse negat; vituperetur etiam Clemens Alexandrinus, qui similia docet. Πεν γὰρ κτίσιν ᾔδειται, inquit Pædag. 1. cap. ix. Θεὸς ἦν, ἀγαθὸς ἦν, καὶ διὰ τὸ καὶ δημιουργὸς εἶναι καὶ Πατὴρ ἠθέλησεν. Priusquàm enim Creator esset, Deus « erat, bonus erat; propterea opifex « & Pater esse voluit. » Clemens in eodem loco, itidem ut Tertullianus, bonitatem Dei cum justitia, Patris titulum cum judicis appellatione comparat. Deum Irenæus eodem sensu Patrem appellat. « Secundum natu- » ram, inquit, quæ est secundum con- » ditionem, ut ita dicam, omnes Filii « Dei sumus, propter quod à Deo « omnes facti sumus. » Hinc qui mundum æternum volebant, non modò materiam; hi hoc argumento utebantur, quòd Deus, si mundus non semper existisset, nec Dominus nec Pater fuisset. Methodius in libro de Creatis, cujus insigne fragmentum exstat apud Photium, Origenem hujus erroris nomine accusat, eumque sic loquentem inducit. « Ergo à nobis « usque ad principium, in quo crea- » vit Deus cœlum & terram, dies « omnes tredecim numerantur; ante « quos secundum eorum stultitiam, « cum nihil creasset, nec Pater erat, « nec omnium Dominus. » Ἐγμῶτο τῆ Πατρὸς καὶ παντοκράτωρ εἶναι. Nemo sanè his in locis appellationem Patris ad Filii generationem pertrahet, ac Unigenitum Filium ante mundi creationem non existisse concludet. Cur ergo eandem vocem in re persimili apud Tertullianum occurrentem non eodem modo interpretabimur? Origenes non materiam solùm, sed etiam mundum æternum fingere videbatur: cui opinioni consequens erat Deum ab æterno Dominum & Patrem fuisse. At Hermogenes, qui de sola materia litem movebat, Deum ab æterno Dominum dicebat, Patrem & judicem

Pag. 127.

Lib. IV.
cap. xlj.

dicere non poterat. Quamobrem quod iste tacite concedebat, Deum nec Patrem nec judicem fuisse ante mundi creationem, id Tertullianus ad usus suos adjungit; ac Deum, ut nec Patrem nec judicem, ita nec Dominum ab æterno fuisse demonstrat. Tota ergo de rebus creatis quæstio est; nulla de Filio Dei unigenito.

4°. Tota orationis series & continuatio postulat, ut non solum de Deo Patre, sed etiam de Deo Filio dictum existimemus, quod ait Tertullianus, Deum semper quidem Deum fuisse, sed non semper judicem & Patrem. Hermogenem reprehendit Tertullianus, quod Christi divinitatem evertat, imò totum, quod est Deus, auferat, dum eum negat omnia ex nihilo creasse. Deinde duas Hermogenis ratiunculas commemorat, quarum altera erat, Deum ab æterno Dominum fuisse, nec esse potuisse, nisi aliquid dominatu suo teneret. Hanc cavillationem rejicit Tertullianus, ac Deum ut nec Patrem, nec judicem, ita nec Dominum semper fuisse contendit. Liqueat hanc disputationem tam de Filio quam de Patre versari. Quod enim quæritur Tertullianum inter & Hermogenem, utrum Deus materiam necne creaverit, tam ad Filium, quam ad Patrem spectat; siquidem Tertullianus Filii divinitatem everti queritur, si materiam negetur creasse. Ergo & Hermogenes, cum Deum semper fuisse Dominum negaret, nisi materia semper exstitisse diceretur, non minus Filii quam Patris dominatum defendere sibi videbatur; & Tertullianus, cum Deum nec Dominum semper, nec Patrem nec judicem fuisse diceret, non magis de Patre agebat, quam de ipso Filio, cui creationem pariter ac Patri vendicabat.

In eodem libro cap. xviii. non materiam sed Sophiam semper cum Deo exstitisse sic demonstrat: « Si necessaria est Deo materia, inquit, ad » opera mundi; habuit Deus mate- » riam longè digniorem & idoneio- » rem, non apud Philosophos æstiman-

dam, sed apud Prophetas intelli- » gendam, Sophiam suam scilicet. » Hæc denique sola cognovit sensum » Domini. Quis enim scit quæ sunt » Dei, & quæ in ipso, nisi Spiritus, » qui in ipso? Sophia autem Spiritus. » Hæc illi consiliarius fuit, via intelli- » gentiæ & scientiæ ipsa est. Ex hac » fecit faciendo per illam & faciendo » cum illa. *Cum pararet celos*, inquit, » *aderam illi*, &c. Quis non hanc po- » tius omnium fontem & originem » commendat, materiam verò mate- » riarum, non sibi subditam, non statu » diversam, non motu inquietam, non » habitu informem, sed insitam, & » propriam, & compositam, & deco- » ram, quali Deus potuit eguisse, suæ » magis, quam alieni egens. » Ex his liquet Tertullianum in Sophiam trans- » ferre, quæ Hermogenes materiæ af- » fingeat. Hanc iste veluti quamdam » Dei sociam ab æterno cum Deo existi- » tisse, & necessariam ei ad mundi crea- » tionem volebat fuisse. Demonstrat » Tertullianus hæc multò melius dici de » Sophia, quæ semper Dei consiliarius » fuit, & cum ab eo aliena non sit, sed » propria ipsius substantiæ, non immeri- » to ad mundi creationem necessaria » dicitur. Hoc autem discrimen inter » materiam & Sophiam ponit, quod » materia, etiamsi ab æterno exstitisset, » incondita semper & indigesta fuisset » & à Deo aliena: contra Sophia, ut ens » simplicissimum & perfectissimum, nulli » umquam mutationi obnoxia, sed com- » posita semper & decora, & ut genita » ex substantia Patris, insita illi & pro- » pria fuit, non subdita.

Quamvis autem doceat Tertullianus Sophiam ab æterno fuisse ens simplicissimum & perfectissimum; non tamen dubitat duplicem ei generationem, ut in libro adv. Praxeam, in mundi creatione tribuere. Sic enim pergit: « Denique ut necessariam » sensit ad opera mundi, statim eam » condit & generat in semetipso. *Do- » minus*, inquit, *condidit me initium » viarum suarum in opera sua: ante sæ- » cula fundavit me, priusquam faceret »*

» *terram, priusquam montes collocaren-*
 » *tur, ante omnes colles generavit me,*
 » *prior autem abyſſo genita ſum.* Agno-
 » ſcat ergo Hermogenes idcirco etiam
 » Sophiam Dei natam & conditam
 » prædicari, ne quid innatum & in-
 » conditum præter ſolum Deum cre-
 » deremus. Si enim intra Dominum,
 » quod in ipſo & ex ipſo fuit, ſine ini-
 » tio non fuit: Sophia ſcilicet ipſius,
 » exinde nata & condita, ex quo in
 » ſenſu Dei ad opera mundi diſponen-
 » da cœpit agitari: multò magis non
 » capit ſine initio quidquam fuiſſe
 » quod extrà Dominum fuerit. » Non
 difficile eſt perſpicere quodnam ſit
 illud initium, quod Sophiæ attribuit.
 Ipſe enim declarat idcirco natam &
 conditam, quia *in ſenſu Dei ad opera*
mundi diſponenda cœpit agitari. Idem
 non multò poſt demonſtrat. « Habe-
 » mus etiam illam initium agnoſcere,
 » quæ dicit: *Dominus condidit me ini-*
 » *tium viarum ſuarum in opera ſua.* Si
 » enim per Sophiam Dei omnia facta
 » ſunt; & cœlum ergo & terram Deus
 » faciens in principio, id eſt, initio
 » in Sophia ſua fecit. » Idcirco ergo
 Sophia *ſine initio non fuit*, quia ipſa
 eſt initium, ſive, ut ait in libro adv.
 Praxeam, *initium accepit viarum in ope-*
ra Dei, id eſt, accepit ut eſſet initium.

CAPUT XIII.

De Sancto Hippolyto.

I. S. Hippolyti testimonia de Verbi
 Incarnatione. II. Sanctæ Trinitatis
 dogma egregiè defendit adversus
 Noëtum. III. Illius ſententia de
 Verbi progressu ad mundi creatio-
 nem. IV. Quo ſenſu dixit Verbum
 ante Incarnationem non fuiſſe per-
 fectè Filium.

I. **I**N germaniſſimis S. Hippolyti
 operibus ſatis eſt ad ejus defen-
 ſionem præſidii, ut ea prorsus negli-
 gamus, quæ aut ejus nomini manifeſtè

ſuppoſita ſunt, aut ſaltem graviffimas
 dubitandi cauſas præ ſe ferunt. Uti-
 tur Bullus præclariffimis ſententiis tum
 in libro de Antichriſto & conſumma-
 tione mundi exſtantibus, tum olim ab
 Anaſtaſio decerptis ex libro de Incar-
 natione contra Beronem & Helicem
 hæreticos. Sed cum primus ille liber
 Criticorum penè omnium iudicio ſub-
 ditus & alienus ſit; alter verò multis
 modis dubius videatur, his testimoniis
 referendis ſuperſedebo.

In vero & germano Hippolyti li-
 bro de Antichriſto multa exſtant di-
 vinitatis Chriſti egregia testimonia.
 Cum Dominus noſter Jeſus Chriſtus «
 ac Deus, (*κυεῖς Ἰησὺς τῷ Θεῷ*) inquit «
 num. 6. edit. Fabric. regiâ celſitate «
 atque gloriæ claritate ut leo prædica- «
 tus ſit: eodem modo & antichriſtum «
 pariter leonem Scripturæ vocitarunt «
 pro ejus tyrannide violentiaque. Se- «
 ductor enim per omnia ſimilis videri «
 vult Filio Dei. » Et num. 26. « Chri- «
 ſtus dicitur cœleſtium, terreſtrium «
 & infernorum rex & iudex: cœle- «
 ſtium quidem, quia Verbum Patris «
 ante omnia genitum erat; (*ὅτι Λό- «
 γος τῷ Πατρὶς πρὸ πάντων γεγεννημένος «
 ἦν*) terreſtrium verò, quia homo in- «
 ter homines natus. » Sic loquitur de
 Joanne num. 45. « Hic auditâ ſalu- «
 tatione Elizabeth exultavit gaudens «
 in utero (*ἐνορῶν ἐν κοιλίᾳ τῆς παρ- «
 δένου συνελημμένον Θεὸν Λόγον*) in- «
 tuens in utero Virginis conceptum «
 Deum Verbum. » Num. 61. Chriſtum
 appellat Deum & hominem. Num. 64.
 & 67. Dominum & Salvatorem no-
 ſtrum Deum. Sic loquitur in libro con-
 tra Noëtum num. 17. « Credamus «
 igitur, fratres, ſecundum Traditio- «
 nem Apoſtolorum, quòd Deus Ver- «
 bum è cœlis deſcendit (*ὅτι Θεὸς Λό- «
 γος ἀπ' οὐρανῶν κατήλθεν*) in Sanctam «
 Virginem Mariam, ut ex ea incar- «
 natus ſumtâ animâ humanâ, ratio- «
 nis, inquam, particeps, factus om- «
 nia quæcumque homo eſt excepto «
 peccato, ſalvaret Adam qui cecide- «
 rat, & immortalitatem hominibus «
 largiretur, iis qui crederent in no- «

« mine ejus. » Num. 6. Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς Θεὸς γεγενῆται, καὶ ἀνθρώπου ἡρόμενος Θεὸς ὅτιν εἰς τὰς αἰῶνας. « Qui est super omnia Deus benedictus, genitus est, & homo factus » Deus est in sæcula. » Auctoritati Pauli qui hæc pronuntiavit, adjungit testimonium Joannis, quem de Christo dixisse contendit: *Qui est, & qui erat, & qui venturus est Deus omnipotens*, Apoc. j. 8.

II. Inter alia Hippolyti operum fragmenta, insigne est illud contra hæresim Noëti fragmentum, quod Latine jamdudum, Græcè non ita pridem & Latine ab erudito Fabricio editum, aliud nihil videtur esse, quàm conclusio libri adversus hæreses ab Hippolyto scripti, qui, ut ex Photio discimus, in hac hæresi desinebat. Contrà nefarium hæreticum Catholica veritas à Sancto Martyre in clarissima luce collocatur. Sic loquitur num. 8. Ἀνάγκη οὖν ἔχει καὶ μὴ θέλων ὁμολογεῖν πατέρα Θεὸν παντοκράτορα, καὶ Χριστὸν Ἰησοῦν υἱὸν Θεοῦ Θεὸν ἄνθρωπον ἡρόμενον, ὃ πάντα Πατὴρ ὑπέταξε παρεκτὸς ἑαυτοῦ καὶ πνεύματος ἁγίου, & τούτους εἶναι οὕτως τρεῖς. « Necesse ergo est, ut quamvis nolit » confiteatur Deum Patrem omnipo- » tentem, & Christum Jesum Filium » Dei, Deum factum hominem, cui » omnia Pater subjecit præter se & » Spiritum Sanctum, & hos esse verè » tres. » Sed quia hæretici unum à se Deum teneri dictitabant, ac tres Deos Catholicis affingebant, sic pergit Hippolytus: Εἰ δὲ βέλεται μαθεῖν πῶς εἰς Θεὸς ὑποδείκνυται, γινώσκето ὅτι μία δύναμις τούτου καὶ ὅσον μὲν κατὰ δύναμιν εἰς ὅτι Θεός, ὅσον δὲ κατὰ τὴν οἰκονομίαν, τριχὺς ἢ ἐπίδειξις. « Quod si vult sci- » re quomodo unus Deus demonstra- » tur, sciat unam esse virtutem, sive » potentiam hujus. Ac unus quidem » Deus, quantum ad virtutem attinet: » quantum verò ad œconomiam, sive » dispositionem, trina est ostensio. » Medium igitur tenebat Hippolytus inter Noëti sententiam, & eam quæ ab Ario inventa. Concedit Noëto Christum verum esse Deum; unum omninò

Deum fatetur. Assentitur unam esse omninò naturam illam, sive potestatem divinam, quæ si plùs unâ statueretur, singularitatem Dei eversum iri. Non magis ergo multiplex substantia & natura divina affingi possit Hippolyto, quàm ipsi Noëto, cùm inter utrumque eâ de re mirificè conveniat.

Pergit Hippolytus num. 9. « Unus » Deus est, quem non aliunde, fra- » tres, agnoscimus, quàm ex Sanctis » Scripturis. Quemadmodum enim si » quis vellet sapientiam hujus sæculi » exercere, non aliter consequi pote- » rit, nisi dogmata Philosophorum le- » gat: sic quicumque volumus pieta- » tem in Deum exercere, non aliun- » de discimus, quàm ex Scripturis di- » vinis. Quæcumque ergo Scripturæ » prædicant, sciamus; & quæcumque » docent, cognoscamus; & sicut vult » Pater credi, sic credamus, & sicut » vult Filium glorificari, sic glorifice- » mus: & sicut vult donari Spiritum » Sanctum, sic accipiamus. »

Visus est sibi Fabricius in hoc loco *insigne de Scriptura sufficientia testimonium* animadvertere. Sed Traditionem à Scriptura non dissociat Hippolytus, dum pietatem non *aliunde* repetit, *quàm ex Scripturis divinis*. Non enim aliam defendit contra hæreticos interpretationem Scripturæ, quàm quæ Ecclesiæ Traditione nitebatur. Quapropter verbis modò citatis statim hæc addit: Μὴ κατ' ἰδίαν θεωρεῖσιν, μηδὲ κατ' ἰδίον νῦν, μηδὲ βιαζόμενοι τὰ ὑπὸ τῆς Θεῆς δεδομένα. « Non se- » cundum propriam voluntatem, ne- » que secundum proprium sensum, ne- » que vim inferentes iis, quæ à Deo » data sunt. » Noëtum meritò ejectum à Presbyteris narrat num. 1. quòd Ecclesiæ traditionem, quam ei objiciebant, contemserit. Dicebant enim Noëto Presbyteri Ecclesiæ: Ταῦτα λέγομεν ἀ ἐμάδομεν. *Hæc dicimus quæ didicimus*. Præterea non dubium est quin Sanctus Martyr in hoc adversus hæreses opere, cujus materiam ex libris Irenæi mutuò sumserat, Traditionem & Ecclesiæ auctoritatem Ire-
næi

ναϊ exemplo acerrimè defenderit.

Trinitatis adorandum mysterium multis aliis locis defendit Sanctus Scrip-
tor. Οὐκ οὖν ἐνσαρκον Λόγον θεωροῦμεν,
inquit num. 12. πατέρα δὲ αὐτὸν νοῦμεν,
υἱὸν δὲ πνεύμεν, Πνεῦματι ἀγίῳ θεωροῦ-
μεν. « Ergo Verbum incarnatum
» cernimus, Patrem per eum intel-
» ligimus, Filio credimus, Spiritum
» Sanctum adoramus. » Et num. 14.
» Hanc œconomiam, inquit, tradit
» nobis Joannes in Evangelio, testi-
» monio suo; & hoc Verbum confite-
» tur Deum, sic inquit: *In principio*
» *erat Verbum, & Verbum erat apud*
» *Deum, & Deus erat Verbum.* Si ergo
» Verbum erat apud Deum, & Deus
» erat Verbum, quid ergo? Dicet ne
» aliquis dicere Joannem duos Deos? »
Tum quæstioni sic respondet: Δύο μὲν
ἐκ ἐξῆς Θεοὺς, ἀλλ' ἢ ἓνα, θεωροῦμεν δὲ
δύο, οἰκονομίαν δὲ τριάντων, τὴν χάριν τῆς
ἀγίας Πνεύματος. Πατὴρ μὲν γὰρ εἷς, θεω-
ροῦμεν δὲ δύο, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τὸ δὲ τρίτον
τὸ ἄγιον Πνεῦμα. Πατὴρ ἐντέλλεται, Λό-
γος ἀποτελεῖ, υἱὸς δὲ δεικνύται δι' ἃ Πα-
τὴρ πνεύεται οἰκονομία συμφωνίας συνά-
γεται εἰς ἓνα Θεόν. Εἰς γὰρ ἔστιν ὁ Θεός.
Ὁ γὰρ κελεύων Πατὴρ, ὁ δὲ ὑπακούων υἱὸς,
τὸ δὲ συνέπιπτον ἄγιον Πνεῦμα. « Duos
» quidem Deos non dicam, sed unum,
» personas verò duas; œconomiam
» tertiam, gratiam Spiritûs Sancti. Pa-
» ter quidem unus, personæ verò duæ,
» quia & Filius: tertia autem Spiritus
» Sanctus. Pater mandat, Verbum
» perficit, Filius autem ostenditur,
» per quem Pater creditur: œcono-
» mia per consensum redigitur ad
» unum Deum. Unus enim est Deus,
» Pater qui mandat, Filius qui obedit,
» qui autem docet scientiam Spiritus
» Sanctus.

Num. 8. Liqueat ex hoc testimonio unum om-
ninò Deum, tres personas ab Hippo-
lyto doceri. Paulò ante dixerat unum
Deum esse secundum virtutem, sive
secundum essentiam divinam, quæ
una prorsus est in tribus personis; se-
cundum autem œconomiam, tres per-
sonas ostendi. Intelligit ergo, ut Ter-
tullianus, œconomix nomine *numerus*

& dispositionem Trinitatis. Hoc autem
loco appellat gratiam Spiritûs Sancti,
tertiam œconomiam; sed eodem sensu
ac Tertullianus, qui Spiritum San-
ctum appellat *tertium gradum*. Nam
gradus, forma, species, dispositio, sive
œconomia, idem sonant apud Tertul-
lianum. Quare si Spiritus Sanctus dici-
tur tertius gradus, dici etiam potest
tertia dispositio, sive œconomia. Minus
accuratè in Latina interpretatione In-
carnatio œconomix nomine designa-
tur, in his verbis quæ leguntur num. 3.
Τίς γὰρ ἐκ ἐξῆς ἓνα Θεὸν εἶναι, ἀλλ' ἢ
τὴν οἰκονομίαν ἀναρῆσει. Sic interpre-
tatur vir eruditus: « Quis enim non
» dicet unum esse Deum? Non ta-
» men continuo œconomiam, id est, «
» Incarnationem negabit. » Non Incar-
nationem, sed numerum & dispositio-
nem Trinitatis considerat Hippolytus
hoc in loco & in pluribus aliis.

Hæc confirmat Hippolytus non mul-
tò post: Ἄλλως τε ἓνα Θεὸν νομίσαι μὴ
δυναμέδα, εἴαν μὴ ὄντως Πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ
ἀγίον Πνεῦμα πνεύσωμεν. Ἰσχυροὶ μὲν
γὰρ ἐδόξασαν πατέρα, ἀλλ' ἐκ ἡνυχαιώθη-
σαν, υἱὸν γὰρ ἐκ ἐπέγνωσαν. Μαθηταὶ ἐπέ-
γνωσαν υἱόν, ἀλλ' ἐκ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ,
δι' ὃ καὶ ἡγήσαντο. Γινώσκων ἔν ὁ Πατὴρ ὅς
Λόγος τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸ θέλημα τῆς Πα-
τρὸς, ὅτι ἐκ ἄλλως βέλεται δοξάζεσθαι ὁ
Πατὴρ ἢ οὕτως, ἀναστὰς παρέδωκεν τοῖς
μαθηταῖς λέγων, πορευθέντες μαρτυρεῖ-
τε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς
τὸ ὄνομα τῆς Πατρὸς, & τῆς υἱοῦ, & τῆς
ἀγίας Πνεύματος, δεικνύων ὅτι πᾶς ὃς ἀν-
τὶς τούτων ἐκλίπη, τελείως Θεὸν μὴ
ἐδόξασεν. Διὰ γὰρ τῆς τριάδος ταύτης Πα-
τὴρ δοξάζεται. Πατὴρ γὰρ ἡθέλησεν, υἱὸς
ἐποίησεν, Πνεῦμα ἐφάνερχεν. « Aliter
» Deum unum intelligere non possu-
» mus, nisi verè Patri, & Filio, & Spi-
» ritui Sancto credamus. Etenim Ju-
» dæi Patrem glorificaverunt; sed non
» egerunt gratias; siquidem Filium
» non glorificaverunt. Discipuli agno-
» verunt Filium, sed non in Spiritu
» Sancto; idcirco negaverunt. Sciens
» igitur Verbum Patris, œconomiam
» & voluntatem Patris, quod non vult
» aliter Pater glorificari, nisi sic; cum
»

Tertull.
Prax. cap. iij.
Ibid. cap. iv.

Mat. xxviii.
19.

» resurrexisset, tradidit hoc discipu-
» lis : *Euntes*, inquit, *docete omnes gen-*
» *tes, baptizantes eos in nomine Patris,*
» *& Filii, & Spiritus Sancti.* Docuit
» hic, quod quicumque unum quid
» horum omiserit, is perfectè Deum
» non glorificavit. Per hanc enim Tri-
» nitatem Pater glorificatur : Pater
» enim voluit, Filius fecit, Spiritus
» Sanctus manifestum fecit. » Non po-
» terat accuratiùs exponi dogma Chri-
» stianorum. Non solùm enim nume-
» rum personarum nihil de Dei singula-
» ritate detrudere contendit; sed etiam
» ipsam Dei singularitatem sine hoc per-
» sonarum numero nec consistere, nec
» coli posse.

Num. 10.

III. Quæ de Filii ante mundi crea-
» tionem generatione apud Hippolytum
» leguntur, ea cum sint similibus Tati-
» ni & Tertulliani locis planè gemella,
» eodem modo explicari debent. Sic
» igitur loquitur : Θεὸς μόνος ὑπάρχων,
» ἔμνησεν ἑαυτῷ σύγχρονον, ἐκβαλὼν
» κόσμον κτίσαι. Ὁ κόσμος ἐννοηθεὶς, θελή-
» σας τε ἐφθεγγάμενος ἐποίησεν, ὃ πα-
» ραυτῆς παρέστη τὸ γινόμενον, ὡς ἠθέλησεν.
» Αὐταρκὲς οὖν ἡμῖν ἔστιν ὁ μόνος εἰδέναι ὅτι
» σύγχρονον Θεοῦ οὐδὲν, πλὴν αὐτὸς ἦν· αὐ-
» τὸς δὲ μόνος ὢν πολὺς ἦν· οὔτε γὰρ ἄλογος,
» οὔτε ἄσπορος, οὔτε ἀδύνατος, οὔτε ἀβού-
» λωτος ἦν. Πάντα δὲ ἦν ἐν αὐτῷ, αὐτὸς
» δὲ ἦν τὸ πᾶν. Ὅτε ἠθέλησεν, κατὰ τὴν ἠθέ-
» λησεν, ἐδείξε τὸ λόγον αὐτῷ, καί τοις ὡρι-
» σμένοις παρ' αὐτῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίη-
» σεν. Ὅτε μὲν θέλει, ποιεῖ· ὅτε δὲ ἐνθυμεί-
» ται, τελεῖ· ὅτε δὲ φθέγγεται, δεικνύει ὅτι
» πλάσσει, σοφίζεται. Πάντα γὰρ τὰ γινό-
» μενα διὰ λόγου ἔσονται Σοφίας τεχνάσσεται,
» λόγῳ μὲν κτίζων, σοφίᾳ δὲ κοσμοῦν.
» Ἐποίησεν οὖν, ὡς ἠθέλησεν· Θεὸς γὰρ ἦν.
» Τῶν δὲ γινόμενων ἀρχηγὸν ἔσται σύμβολον ἔ-
» ργάτω ἐχόντα, λόγον, ὃν λόγον ἔχων ἐν
» ἑαυτῷ ἀόρατον τε ὄντα τῷ γινόμενῳ κόσ-
» μῳ, ὁρατὸν ποιεῖ, ὑπερτέραν φωνὴν φθεγ-
» γόμενος, ἔσται ὡς ἐκ φωτός γινώσκων, ὑπερ-
» κεν τῇ κτίσει κύριον, τὸν ἴδιον νοῦν αὐτῷ
» μόνῳ ὑπερτέρον ὁρατὸν ὑπάρχοντα, τῷ δὲ
» γινόμενῳ κόσμῳ ἀόρατον ὄντα, ὁρατὸν
» ποιεῖ, ὅπως διὰ τῆς φωνῆς ἰδὼν ὁ κόσμος
» σωθῆναι δυνήσῃ. « Deus solus cū esset,
» nihilque sibi coævum haberet, vo-

luit mundum efficere, & mundum
» cogitans, ac volens & dicens effe-
» cit, continuòque exstitit ei factus :
» sicut voluit perfecit. Satis igitur no-
» bis est scire solùm, nihil esse Deo
» coævum. Nihil erat præter ipsum,
» ipse solus multus erat. Nec enim
» erat sine ratione, sine sapientia, sine
» potentia, sine consilio. Omnia erant
» in eo, ipse erat omnia. Quando
» voluit, & quomodò voluit, ostendit
» Verbum suum temporibus apud eum
» definitis, per quod omnia fecit. Qui
» cū vult, facit : quando cogitat,
» facit : quando loquitur, ostendit :
» quando format, sapientiam edit.
» Omnia enim, quæ facta sunt, ratio-
» ne quidem creat, sapientiâ verò or-
» nat. Fecit igitur sicut voluit : Deus
» enim erat. Eorum autem, quæ facta
» sunt, ducem, consiliarium, & opifi-
» cem generabat Verbum : quod Ver-
» bum cū in se haberet, essetque
» mundo creato inadspèctabile, fecit
» adspèctabile, emittens priorem vo-
» cem, & lumen ex lumine generans,
» depromsit ipsi creaturæ Dominum,
» sensum suum; & qui prius ipsi tan-
» tū erat visibilis, mundo autem in-
» visibilis, hunc visibilem fecit, ut
» mundus, cū eum, qui apparuit,
» videret, salvus esse posset.

Docet igitur Hippolytus Deum,
» antequàm quidquam creasset, existi-
» tisse cum Verbo suo, ac Verbum ipsi
» visibile fuisse; repugnare enim ut Deus
» Verbo suo & Sapientiâ careat. Cū
» autem eam hæresim refelleret Hippo-
» lytus, quæ Filium à Patre distinctum
» negabat, ac totum illud mysterium
» evertēbat, quo tota Patris substantia
» in toto esse Filio docetur; demonstrat
» Verbum & ante mundi creationem
» cum Patre, ut personam ab eo distin-
» ctam, fuisse, & ex Patre non ut sonum
» inanem, sed ut personam & consilia-
» rium & opificem ad mundi creatio-
» nem prodūisse, nec mutationem ullam
» in hac progressionē expertum esse, sed
» ex invisibili factum esse visibile, dum
» speciem & ornatum suum, ut ait Ter-
» tullianus, sumit, sonum & vocem. Illa

Adv. Prax.
cap. vij.

Verbi visibilitas aliud esse non videtur, quàm proditio ad mundi creationem & conservationem. *Ostendit Verbum suum temporibus apud eum definitis*, id est, Verbum suum pronuntiavit, ut ipse Hippolytus mentem suam paulò post aperit: *Quando cogitat, facit: quando loquitur, ostendit*. Prætereà videtur existimare S. Hippolytus hoc proprium fuisse Verbi munus, ut non solum ad mundi creationem prodiret, sed etiam variis modis appareret Patriarchis & Prophetis.

Quæ sequuntur in eandem sententiam dicta sunt & eidem proposito conducunt. Καὶ οὕτως παρίστατο αὐτῷ ἕτερος. Ἐπεὶ οὖν λέγων οὐ δύο Θεοὺς λέγω, ἀλλ' ὡς φῶς ἐκ φωτός, ἢ ὡς ὕδωρ ἐκ πηγῆς, ἢ ὡς ἀκτῖνα ἀπὸ ἡλίου. Δύναμις γὰρ μία ἢ ἐκ τῆ παντός, τὸ δὲ πᾶν Πατὴρ ὧς οὐ δύναμις Λόγος. Οὗτος δὲ νοῦς ὃς παρὰ τὸν κόσμον ἐδείκνυτο παῖς Θεοῦ. Πάντα τὸν αὐτὸν δὲ αὐτὸν, αὐτὸς δὲ μόνος ἐκ Πατρός. « Atque ita astitit ei alius. Alium » autem dicens, non duos Deos dico, » sed tamquam lumen ex lumine, aut » aquam ex fonte, aut radium à sole. » Una enim virtus, quæ ex toto est. » Totum autem Pater est, ex quo virtus Verbum. Hoc verò mens est, » quod prodiens in mundum ostensum » est puer Dei. Omnia ergo per ipsum; ipse autem solus ex Patre. » Filius prodiens astitit Patri ut alia persona: *Ostensum est puer Dei*. Similia habet Tertullianus, qui suum fecit hunc Hippolyti locum in libro adv. Prax. » Dehinc assistentem eam (Sapientiam) ipsâ separatione cognosce. » *Cum pararet cælum, aderam illi simul*. Cum autem metueret Hippolytus, ne Filium à Patre distinguens, duos Deos inducere videretur; admonet unam prorsus esse substantiam divinam, quæ ex toto Patre in Filium derivata est.

IV. Plurimum se efferunt Unitarii in alio Hippolyti loco, ubi Sanctus Martyr videtur negare Verbum ante Incarnationem perfectum Filium fuisse. Sic enim legimus num. 15. Ποῖον οὖν υἱὸν ἑαυτῷ ὁ Θεὸς διὰ τῆς σαρκὸς κατέπεμψεν ἀλλ' ἢ τὸν Λόγον, ὃν υἱὸν παρ-

σηγόρευε διὰ τὸ μέλλειν αὐτὸν γενέσθαι, ἔ το κοινὸν ὄνομα τῆς εἰς ἀνθρώπους φιλοσοφίας ἀναλαμβάνει ὁ υἱὸς καλούμενος.... Οὕτως οὖν εἰς υἱὸς τέλειος Θεοῦ ἐφανερώθη. Qualem igitur Filium suum Deus, « per carnem misit, nisi Verbum, quod » à principio scilicet Filium vocavit, » quia futurum erat ut ortum caperet? » Et cum Filius vocatur, commune » nomen amoris erga homines sumit. » Nec enim Verbum per se & sine » carne perfectus Filius erat, cum tamen esset perfectum Verbum unigenitus. Neque caro per se sine » Verbo subsistere poterat, quia in » Verbo habebat τὴν σύστασιν, id est, » in Verbo subsistebat. Sic ergo unus » Filius Dei perfectus, manifestatus » est. »

Videtur Sanctus Martyr ita loquutus fuisse duplici potissimum de causa. 1°. Quia Verbum, etsi perfectus Dei Filius erat ante Incarnationem, ut patet ex hoc ipso loco, ubi eum unigenitum appellat Hippolytus, & ex multis aliis, in quibus de ejus generatione disertè disputat; nondum tamen erat filius hominis. Hanc ipse interpretationem suppeditat. Observat enim Verbum ante Incarnationem vocatum fuisse filium hominis: unde colligit perfectum filium non fuisse, cum nondum esset homo. His enim verbis: *A principio Filium vocavit, commune nomen amoris erga homines sumit*, filius hominis clarè designatur; idque confirmari potest ex num. 4. ubi sic loquitur Hippolytus: Λόγος γὰρ ἦν, Πνεῦμα ἦν, δύναμις ἦν... καλούμενον ἀπ' ἀρχῆς υἱὸς ἀνθρώπου διὰ τὸ μέλλον, ἔ τοι μὲν ὢν ἀνθρώπος, &c. « Verbum » enim erat, Spiritus erat, Virtus erat. » Unus commune nomen & in usu » apud homines sibi sumsit, vocatus à » principio filius hominis propter futurum, quamvis nondum esset homo, sicut Daniël testatur, inquiens: » *Vidi & ecce in nubibus cæli venientem » tamquam filium hominis.* » Cum Noëtus metaphoras in Filii voce venaretur, ac Patrem & Filium unam & eandem personam esse statueret; suscepta

adversus hunc hæreticum disputatio postulabat, ut Verbum Hippolytus, ante Incarnationem non metaphoricè, sed verè ob futuram ex virgine generationem filium hominis vocatum fuisse pertenderet, nec tamen perfectè filium fuisse, quia nondum ex virgine genitus erat.

2°. Non solum Verbum in Christo, sed etiam corpus & animam considerat Hippolytus, ac Verbum unitum carni, unum & perfectum Dei Filium existimat, ita ut Christus non solum quatenus Verbum, sed etiam quatenus Deus & homo, Filius sit Dei. Quemadmodum igitur caro sine Verbo Filius Dei esse non potest, ut quæ in Verbo subsistat; ita Verbum sine carne, perfectum Verbum erat & unigenitus, sed unus ille perfectus Filius ex Verbo, corpore & anima constans non erat. Huc pertinet quod ait num. 4. Ἐστὶν μὲν οὖν σὰρξ ἡ ὑπὸ τῆς Λόγου τῆς Πατρὸς περιεχθεῖσα δῶρον, ἡ δὲ Πνεύματος ἐκ πατρὸς, τέλειος υἱὸς Θεοῦ ἀποδεικνύμενος. « Est igitur caro, quæ à » Verbo Patris oblata, ut munus, est, » caro, inquam, quæ est ex Spiritu » Sancto & Virgine, perfectus Filius » Dei. » In eandem sententiam accipienda quæ leguntur in libro genuino de Antichristo num. 3. Ἀυτὸς πάλιν ὁ τῆς Θεοῦ παῖς ὁ πάλαι μὲν Λόγος. « Ipse » rursus Dei Filius, qui prius Verbum » erat.

CAPUT XIV.

De Origene.

I. *Christum Origenes verum Dei Filium esse docet.* II. *Verum & sine ulla prorsus metaphora Deum.* III. *Illius de Verbo sententia cum Arianis pugnat.* IV. *Plurima de æternitate Filii testimonia.* V. *Frustrà hæc nonnulli eludere conati sunt.* VI. *Æqualitas & substantiæ unitas in Patre & Filio.* VII. *Una in utroque voluntas, una &*

eadem scientia. VIII. *Origenis doctrina de Spiritu Sancto.* IX. *Præclara de Trinitate testimonia.*

I. **S**I de fide Origenis penes antiquos Scriptores arbitrium sit, vix certam dijudicandi notam relinquent gravissima in utramque partem testimonia. Nemo enim summorum virorum laudibus & vituperiis insignior. Sed tamen inter eos, qui ejus scripta videntur accuratiùs evolvisse, Dionysio Alexandrino, Gregorio Thaumaturgo, aliisque ejusmodi Origenis discipulis, qui, si quid impiè in re tanti momenti sensisset, nec ignorare, nec probare potuerunt; Pamphilo Martyri, qui eum non probavit solum, sed etiam ipsius copiis & armis defendit; Magno Athanasio, qui eum ut murum inexpugnabilem Arianis opposuit, plus, meâ quidem sententiâ, tribuendum videtur, quàm Epiphanio & Hieronymo, qui ejus dicta in alienos sensus detorserunt, eique nescio quo pacto nonnulla affinxerunt, quorum ne ullum quidem vestigium in ejus exstat operibus. Visus est Basilio non omninò rectè de Sancto Spiritu sensisse. Sed, credo, vir sanctissimus & doctissimus consuetudine cum Arianis & Pneumatomachis pugnandi adductus est, ut quæ in istis errorem callidè insinuantibus, & veritatem eludentibus non probabat, neque etiam in Origene probaret; nec satis animadvertet aliter de versutis & subdolis hæreticis, aliter de scriptore ab omni fraude & dissimulatione alieno dijudicandum. Sed non est hujus instituti in ponderandis veterum testimoniis immorari: omnem ejus doctrinæ existimandæ copiam ex ejus scriptis, non illis quidem Latinè à Ruffino redditis, sed græcè exstantibus repetam. Neque idem faciam in hac criminatione depellenda, quod in aliis Origenis opinionibus fieri solet, ut errorem ab eo non obstinatè defensum, sed ut probabilem conjecturam re nondum decisâ propositum dicam, ejus-

que virtutum & eorum, quæ pro Christo passus est, commemoratione crimen deprecet. Præterquàm quòd ejusmodi excusationes in ipso religionis cardine non valerent ad impietatis notam propulsandam; nihil ab Origene commissum, quod cogat ad eas confugere. Ex iis, quæ jam ab eo magnificè dicta de Incarnati Dei mysterio & egregiè contra Judæos, Ethnicos & Hæreticos disputata retuli, non modò Scriptor Catholicus, sed etiam acerrimus sacri dogmatis defensor haberi debet. Quàm disertum & vehementem vidimus in defendenda Christi divinitate, tam accuratum & diligentem videbimus in ea exponenda, & , ut fert humani ingenii captus, explicanda; id quod ex ejus de Filii æternitate, æqualitate cum Patre, & consubstantialitate testimoniis patebit. Quæ obijciuntur, aut ficta sunt & ab eo aliena, aut partim præclarissimam habent sententiam, si rectè interpreteris; partim non incommodam, si cum aliis ejus principiis aptè concilies.

Hæresis Arianæ, cujus nomine tam vehementer Origenes accusatur, hoc primum & præcipuum munus est, Filii & Dei titulos ad metaphoras detorquere. Nemo magis extra hanc noxam, quàm Origenes. Non modò Scripturarum testimonia metaphoris non eludit, sed eorum etiam vim diligenter expendit. Christum sæpè vocat propriè *Filium Dei*, velut tom. VII. in Joan. pag. 110. & tom. XII. in Mat. pag. 302. Observandum in Evangeliiis monet tom. XI. in Mat. num. 17. *Quinam Christum Filium David appellant, sicut Chananea, & cæci qui erant Hierichunte; quinam verò Filium Dei, atque id quidem sine additamento vocabuli verè, ut & demoniaci dicentes illi: Verè Filius Dei es.* Postremorum fidem jam antè in eo commendaverat, quòd eum non simpliciter Filium Dei, sed verè Filium Dei dixissent. Pluribus hortatur tom. XII. num. 11. ut cum Petro dicamus: *Tu es Christus Filius Dei*; quod quidem mysterium

non à carne & sanguine revelari docet, sed *ab ipso Patre, qui in cælis est, impositum cordi velamen auferente.* Pharizæis & Sadducæis, qui hoc mysterium increduli rejicerant, nihil excusationis relictum putat; propterea quòd prophetiæ, miracula & doctrina Christi certò essent argumento *eum verè esse Filium Dei, qui tot ac tanta faceret.* Cum labe Ariana consistere non possunt tum illa in examinando & persequendo diligentia, quam vim quæque Scripturæ voces habeant, tum admiratio tanti mysterii, cujus difficultatem, non in verbis, sed in re à solo Patre revelanda positam existimat Origenes.

II. Non minùs à metaphoris & cavillationibus alienus est, cùm Christum appellat Deum. Observat multò magnificentius Joannem de Christi divinitate, quàm cæteros Evangelistas loquutum; quòd magno argumento est eum in Scripturis interpretandis vim & pondus sententiarum non eludere, sed admirari solitum. Sic autem loquitur pag. 5. in Joan. Οὐδείς γὰρ ἐκείνων ἀπεχθώς ἐφάνερόσεν αὐτὸ τὴν θεότητα, ὡς Ἰωάννης παρεθήσας αὐτὸν λέγοντα. Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τῆ κοίτης. Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς & ἡ ἀλήθεια, &c. Nullus enim eorum adeò purè manifestavit illius divinitatem, ut Joannes, qui illum inducit dicentem: *Ego sum lux mundi: Ego sum via, & veritas & vita: Ego sum resurrectio: Ego sum ostium: Ego sum pastor bonus.* Et in Apocalypsi: *Ego sum Α & Ω, & principium & finis, primus & novissimus.* Quamvis autem magnifica Joannis testimonia plurimùm admiratur; non tamen cæteros jejune de Christi divinitate dixisse putat; sed hanc nonnullorum opinionem sic refellit tom. XII. num. 6. in Mat. *Il- lud præterea observandum est propter eos, qui Salvatoris divinitatem ex Evangelio Matthæi non valdè probari putant, quòd reputantibus apud se discipulis & dicentibus panes se non habere, novit illorum cogitationes Jesus, & dixit: Quid*

Ibid. n. 2.

» cogitatis inter vos modica fidei, quia
 » panes non habetis? Rem humanam
 » non fuisse. Solus enim corda homi-
 » num novit Dominus, ut ait Salo-
 » mon regnorum tertio. » An potuit
 praeclarissima Joannis testimonia me-
 taphoricè interpretari, qui ne in aliis
 quidem Evangelistis id fieri patitur?
 An ei non persuadebat aperta & ma-
 nifesta divinitatis Christi prædicatio,
 cui ea loca satisfaciunt, ex quibus con-
 sequutione tantum eruitur.

In iis locis, quæ avidè arripuerunt
 Ariani, metaphoras & subtiles inter-
 pretationes persequi solet. Exemplo
 erit illius observatio in illud sacerdo-
 tum dictum: *Hic homo signa multa fa-*
cit. Ὡς δ' αὐτοὺς οἶμαι καὶ ἐπὶ καθαίρει
 τῆς δόξης αὐτῆς εἰρηκέναι τὸ οὗτος ὁ ἄν-
 θρωπος· ἡπιστοῦν γὰρ τοῖς καὶ ἀνωτέρω εἰρημέ-
 νοις περὶ τῆς Θεοῦ αὐτὸν εἶναι, &c. » Ar-
 » bitrorque, inquit, eos simili modo
 » dixisse, *Hic homo*, tamquam ad de-
 » struendam gloriam ejus. Nec enim
 » credebant his, quæ superius dixerat
 » (nempe quòd esset Deus) cùm la-
 » pidare eum voluerunt, tamquam pro
 » blasphemia, dicentes illi: *Tu homo*
 » *cùm sis, facis te ipsum Deum*: quando
 » etiam suâ benignitate respondit, do-
 » cens omnem, ad quem sermo Dei
 » factus est, dici deum à Deo. » Cùm
 igitur Christus sese Deum esse dicit,
 nihil metaphoræ suspicatur Orige-
 nes, sed hunc titulum verè ab eo
 sibi assumptum putat: cùm autem Ju-
 dæos lenire instituit his Psalmi ver-
 bis, *Ego dixi; Dii estis*, hæc ad ver-
 bum & litteram non interpretatur, sed
 Christi benignitati tribuenda decer-
 nit. Ibidem Phariseos & Pontifices
 exagitans, quòd cùm tot mira à Chri-
 sto ad aliorum salutem facta vidis-
 sent, nihil suâ eum causâ facturum pu-
 tabant, sic de ejus omnipotentia lo-
 quitur: Εἰ μὴ ἄρα ἐπιστεύον ὅτι ποιεῖ
 σημεῖα, ἐὺ πένον αὐτὰ μὴ ἀπὸ θείας γί-
 νεσθαι δυνάμεως, ὥστε διὰ τῆς τοῦ μὴ πάντα
 αὐτὸν δυνήσθηναι, μηδὲ αὐτὸν ρυσάσθαι ἀπὸ
 τῆς ἐκείνων ἐπιβουλῆς. » Nisi fortè cre-
 » debant eum facere miracula, ac
 » suspicabantur ea non fieri virtute di-

vinâ; ita ut hanc ob causam omnia «
 ipse non posset, neque se eripere ex «
 illorum insidiis.

Non mirum ergo si tot locis Ori-
 genes verum & magnum Deum ap-
 pellat Christum. Sic loquitur in 1. Reg.
 Ὡς περ θαλάσσαν ἐκ ἧν ὁδοποιήσας ἡ τῆς
 Θεῆς, ἐκ τῆς σύλης τῆς πυρίνης, τῆς σύλης τῆς
 φωτὸς τῆς ἀπὸ Θεῆς ὥς περ τῆς Ἰορδάνου
 ἐκ ἧν ὁδοποιήσας, ἡ Ἰησοῦς τῆς ἀληθινῆς Θεοῦ,
 (οὗ) τύπος ἦν ἐκείνος ὁ Ἰησοῦς, οὕτως,
 &c. » Quemadmodum mare cal-
 cabile præbere non alius erat, quàm «
 Dei, & columnæ igneæ, columnæ «
 luminis, quæ ab ipso Deo est; quem- «
 admodum Jordanem calcabilem «
 præbere non alius erat, quàm Jesu «
 veri Dei, cujus ille Jesus typus erat: «
 sic per flammeum gladium non Sa- «
 muël transire poterat, non Abra- «
 ham. » Sic Joannem inducit loquen-
 tem tom. VIII. in Joan. Τοσοῦτον δὲ ὅτι
 ἐμὲ ἰχυρότερος ὁ μετερχόμενος, ὥς μηδὲ
 τὰ τῆς περιβολῆς τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεων
 ἐχάτων, οὐχὶ γυμνῶν ἐκκειμένων, ὥς ἐκ
 τοῦς τυχόντας νοεῖν αὐτὰ δύνασθαι, ἰκανὸν
 μὲ τυγχάνειν βασάσας, μηδὲ ταῦτα ὑπο-
 μένοντας (Leg. ὑπομένοντα) φέρειν. Οὐκ
 οἶδα δὲ ὁπότερον εἶπα, πότερον τὴν πολλὴν
 μοῦ ἀδένειαν, τὰ εὐτέλη τῆς Χριστοῦ συγ-
 χρίσει τῆς περὶ αὐτὸν μεζόνων φέρειν μὴ
 δυναμὴν, ἢ διὰ τὴν ἐκείνην ὑπερβάλλου-
 σαν ἐκ μεζόνα πάντος κόσμου θεότητα.
 Tantò autem est me fortior, qui «
 post me venturus est, ut ne ea qui- «
 dem, quæ ad amictum spectant ex- «
 tremarum potentiarum, quæ sunt «
 circa ipsum, ferre queam; quippe «
 cùm manifestè exposita non sint, «
 neque vulgus ea intelligere queat. «
 Minimè autem novi, quam potius «
 hujus rei causam dixerò, meamne «
 multam imbecillitatem, quæ ne vi- «
 lia quidem Christi (comparatione «
 majorum rerum circa ipsum exsi- «
 stentium) ferre queat, an divinita- «
 tem illius exsuperantem & mundo «
 majorem?

Suspicatur tom. XVIII. in eundem
 Evangelistam nonnullos ex principibus
 obstupefactos propter potentiam & divini-
 tatem Jesu ad ipsum confugisse & orasse

pro sibi subditis. Et pag. 220. Hanc affert causam, cur discipuli mirati sint Jesum cum muliere loqui, quod *magnitudinem divinitatis in ipso jam perspexissent*. Ipse autem ex hoc Christi cum muliercula colloquio concludit non esse contemnendos simplices; siquidem *is qui finxit in utero, qui finxit sigillatim corda omnium hominum, & intelligit in omnia opera eorum, abjectorum Deus est & parvulorum auxiliator, susceptor infirmorum, succurrens desperatis & eorum qui deplorati sunt Salvator.*
 » Quale est quod etiam hac muliere
 » ad eos, qui in urbe erant, Aposto-
 » lo utitur. Ταπεινῶν ἔστιν ὁ Θεός....
 Ἐ ἀπεγνωσμένων σωτὴρ· οἷον εἰ δὲ Ἐ Ἀπο-
 σόλωι θεὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει ῥηται τῇ γυ-
 ναικὶ ταύτῃ.

His adjici possunt alia testimonia veteris Testamenti, divinam naturam manifestè significantia, quæ ab Origene ad Christum referuntur. Docet tom. XII. in Mat. num. 43. *Filium Dei monuisse Moysen, ipsumque esse qui ei dixit*: Non enim videbit homo faciem meam, & vivet, Exod. xxxij. 20. In Exhort. ad Mart. dicit: Primogenitus omnis creaturæ se esse Deum zelantem, Exod. xx. 5. Ejusdem esse hoc dictum putat Origenes: *Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus*, &c. Exod. xxxij. 21. Hæc dici *ex persona Christi* contendit 2. adv. Cels. num. 78. Christum regem esse gloriæ & Dominum, fortem & potentem in prælio ex Psalm. 23. concludit lib. VIII. num. 1. & tom. XVI. in Mat. num. 19. Christi divinitatem probat adversus Judæos 2. in Cels. num. 48. ex miraculis, quæ Deo veniente in terras editum iri Isaias prædixit, Jesus autem accuratè adimplevit. Christus, ut observat Origenes, dicit apud Jeremiam xxij. 24. *Vivo ego, & rursum, dereliquerunt me fontem aquæ vivæ*, ij. 13. Et apud Malachiam j. 6. *Si Dominus ego sum; ubi timor meus.*

Sed jam nobis Origenis doctrinæ adyta aperto introitu penetranda, & quid de Christo, quatenus Verbum Dei est, quid de ejus æternitate, æqua-

litate cum Patre, & substantiæ in utroque unitate senserit, edifferendum.

III. Ad eos penitus refellendos, qui Origenem Arianis tradunt, vel hoc unum satis esse potest, quod Christum germanissimum Patris Verbum esse duxit, nec, ut isti, duplex Verbum distinxit, alterum æternum nec à Patre distinctum, alterum ab isto creatum. Nihil sanè invisum magis & detestatum Arianis fuit, nihil magis palmare eorum adversariis visum, quàm Filium ipsissimam Patris Sapientiam, ipsissimum Verbum dici. Nemo Verbum Dei creatum & à Patris substantia alienum existimans ita infaniet, ut Deum cum hoc Verbo, veluti secum homines deliberant, ita deliberantem, & omnia per illud Verbum creantem & gubernantem inducat. Non formidat Origenes hanc divini Verbi cum humano comparationem. Hoc inter utrumque assignat discrimen tom. XIX. in Jerem. quod divinum per se subsistat. Οὐτὲ γὰρ ὁ Λόγος αὐτοῦ, inquit, τοιοῦτός ἐστιν, ὅπερος ὁ πάντων Λόγος. Οὐδένος γὰρ ὁ Λόγος ζῶν, οὐδένος ὁ Λόγος Θεός· οὐδένος γὰρ ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ θεὸς ἐκείνον ἦν, οὐδὲ ὁ Λόγος ἦν. Neque enim Verbum ejus tale est, « quale omnium Verbum. Nullius « enim Verbum vivens, nullius Ver- « bum Deus: nullius Verbum in prin- « cipio apud illum erat, cujus Ver- « bum erat. » Hoc in Verbo Dei admirabile esse addit, *quod sit Deus, quod sit Verbum vivens, quod per se subsistat & ministret Patri.*

Quale autem sit illud ministerium, quo Filius perfungitur, perspicui potest ex lib. VI. contra Celsum, ubi Celso Scripturæ testimonia, in quibus Deus operari & præcipere dicitur, exagitant sic respondet: Εἰ δ' ἀνεγνώκει τὰς ἡμῶν Προφητῶν λέξεις, τοῦ μὲν Δαβὶδ λέγοντος, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ.... ἐώρεα ἀν' ὅτι οὐδεὶς ἡμῶν φησιν εἶναι μεταβολὴν ἐν τῷ Θεῷ οὔτε ἔργῳ, οὔτε ἐπινοίᾳ. Μένων γὰρ ὁ αὐτὸς διοικεῖ τὰ μεταβλητὰ, ὡς πέφυκε, Ἐ ὁ Λόγος αὐτοῦ αἰρεῖ διοικεῖσθαι αὐτὰ. Si legisset Prophetarum verba, ut « illud Davidis, *Tu autem idem ipse* «

Num. 9.

Isai. xxxv. 5.

Homil. 12.
in Mat. num.
9.Tom. I. in
Joan. pag.
30.

Num. 62.

464 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

» *es*, &c. vidisset neminem mutatio-
 » nem Deo sive operis, sive cogita-
 » tionis tribuere. Ipse enim idem ma-
 » nens res mutabiles gubernat, ut ea-
 » rum fert natura, atque ut ipsius
 » Verbum eas gubernari præscribit. »
 Num. 64. In eodem libro : 'Ο Θεός μεταδιδούς
 οὐσίας οἷς μεταδίδωσι καὶ τὸ αὐτοῦ Λόγον
 ἐκ αὐτοῦ Λόγῳ. « Deus essentiam iis,
 » quibus eam secundum ipsius Ver-
 » bum communicat, ac ipsi etiam Ver-
 » bo communicans. » Attendant ve-
 lim, qui Origenem Arianum faciunt,
 quomodo eum faciant ratiocinari. Sic
 enim in illa opinione, quam ei affin-
 gunt, ratiocinatur : Deus non muta-
 tur, cum res mutabiles gubernat &
 creat, quia eas ad rei creatæ & mu-
 tabilis præscriptum gubernat & creat.
 Quid ergo magis coæternum Deo &
 æquale & consubstantiale, quàm illud
 Verbum, quo præscribente & dictan-
 te omnia gubernat. Hæc fortè ad Sa-
 bellianam hæresim traherentur, si qua
 huiusmodi suspicio in Origene reside-
 ret; at ad Arianam trahi omninò non
 possunt.

Page 18. Eamdem vim habet quod ait tom. I. in Joan. Deum, ut sapientes archite-
 cti solent antequàm quidquam ædifi-
 cent, ita antequàm mundum crearet,
 omnia in Sapientia sua descripsisse.
 Non ignorabat Origenes Verbum à
 Patre omnia accepisse, siquidem id
 conceptis verbis declarat in loco ex
 opere contra Cels. citato; neque etiam
 eum latebat quod observat Augusti-
 nus lib. XV. de Trin. num. 28. & 37.
 Deum sapientem eâ sapientiâ, quam
 genuit, non esse, sed naturâ & ordine
 prius sapientem & rationalem esse,
 quàm Sapientiam & Rationem gi-
 gnat; sed quia certò tenebat Patrem
 esse in Filio & Filium in Patre, ac
 paternas omnes ideas Filio traditas,
 non immeritò statuit Filium esse ip-
 sissimum Patris Verbum, cujus ad præ-
 scriptum Pater omnia gubernat; ipsis-
 simam Sapientiam, in qua omnia ante
 mundi creationem descripsit.

His principiis consequens & con-
 sentaneum est, quod toties dictum ab

Origene, Christum esse ipsum Ver-
 bum, ipsam Veritatem, ipsam Sapien-
 tiam. Sic loquitur tom. XIV. in Mat.
 pag. 343. Εἰ δὲ βασιλεὶ ὁμοιωθῇ τοῦδε
 καὶ τοιαύτῃ πεποιηκόπ, τίνα χρὴ λέγειν ἢ τὸ
 υἱὸν τῆς Θεῶς· αὐτὸς γὰρ ὅστις ὁ βασιλεὺς τῶν
 ἐξουῶν, καὶ ὡς αὐτὸς ἡ αὐτοσοφία, καὶ
 ἡ αὐτοδικαιοσύνη, καὶ ἡ αὐτοαλήθεια, ἔτι
 μήποτε καὶ ἡ αὐτοβασίλεια. « Si regi
 tali, taliave agenti assimilatum est, «
 [regnum cælorum] quidnam illud «
 esse dicemus nisi Filium Dei? Ipse «
 enim cælorum Rex est; & quem- «
 admodum ipsa Sapientia est, ipsa «
 Justitia, ipsa Veritas; an non fortè «
 ipsum etiam regnum est? » Christum
 similiter vocat αὐτολόγον, αὐτοσοφίαν,
 αὐτοαλήθειαν, ipsum Verbum, ipsam
 Sapientiam, ipsam Veritatem lib. III. Num. 41.
 contra Cels. & lib. VI. & in Exhort. Num. 63.
 ad Mart. Cur Christum ita appeller,
 ex his verbis colligitur : 'Ο σωτὴρ ἡμῶν
 ἐκτέλει δικαιοσύνης, δικαιοσύνη δὲ ὧν
 μετέχεται ὑπὸ δικαίων. Salvator no- «
 fter non participat Justitiam, sed «
 cum ipse justitia sit, participatur à «
 Justis. » Nihil sanè honorificentius de
 Christo dici potest, nihil ad everten-
 dam hæresim Arianam accommoda-
 tius, quàm eum non participem esse
 Justitiæ & Veritatis, sed ipsam Verita-
 tem, ipsam Justitiam. Hinc tam sæpè,
 quod non minùs pugnat cum eadem
 hæresi, unum esse omninò Verbum
 declarat. Οὐκ οἶδα, inquit Homil. 9.
 in Jerem. ἄλλον Λόγον κυεῖν, ἢ τοῦτον
 περὶ ὃ εἶρηκεν ὁ εὐαγγελίστης τὸ, ἐν ἀρχῇ
 ἦν ὁ Λόγος, &c. « Ego nescio aliud «
 Verbum, præter illud de quo dixit «
 Evangelista : *In principio erat Verbum,* «
et Verbum erat apud Deum, et Deus «
erat Verbum. » Ut unum Deum, unam
 Veritatem, unam Sapientiam, ita
 unum Verbum esse docet tom. II. in
 Joan. pag. 48. & 50.

IV. Quantum ab Arianis discrepet
 Origenes, tunc etiam facile intelli-
 gitur, cum ad illius ventum est de Ver-
 bi æternitate sententiam. Refert Mar-
 cellus Ancyranus apud Eusebium hoc
 Origenis eximium testimonium : Οὐ γὰρ
 ὁ Θεός Πατὴρ εἶναι ἤρξατο, καλυμμένῳ
 ὡς οἱ

Euseb. adv.
 Marc. lib. I.
 cap. iv.

ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἄνθρωποι, ὑπὸ τῆς
μὴ δύνασθαι πῶ πατέρες (Leg. πατέρα)
εἶναι. Εἰ γὰρ αἰεὶ τέλει ὁ Θεός, ἔ-
πα-
ρεσιν αὐτῶς δύναμις τῆς πατέρα αὐτὸν εἶναι,
ἔ καλὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα τῆς τοιούτου
υἱοῦ, πῶ ἀναβάλλεται ἔ αὐτὸν τοῦ καλοῦ
σπεύσκει, ἔ ὡς ἔστιν εἰπεῖν, ὅς οὐ δύνα-
ται Πατὴρ εἶναι υἱοῦ; τὸ αὐτὸ μὲν τοίγε ἔ
περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λεκτέον. « Non
» enim Deus cœpit esse Pater, prohi-
» bitus antea, velut homines qui pa-
» tres fiunt, eò quòd nondum posset
» esse pater. Nam si semper perfectus
» Deus, eique adest facultas ut pater
» fiat, bonumque est ut Pater sit ta-
» lis Filii; cur differt ac seipsum bono
» privat; idque, ut fas est dicere, ex
» quo potest Pater esse Filii? Idem
» etiam dicendum de Sancto Spiritu. »
Locus planè gemellus occurrit lib. I.
de Princip. cap. ij.

Magnus Athanasius in libro de De-
cretis Synodi Nicænæ duo præclarissi-
ma citat illius testimonia, quorum pri-
mum sic habet: Εἰ ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ
τοῦ ἀοράτου, ἀόρατος εἰκὼν. Ἐγὼ δὲ
πολήσας θεωρεῖν αὐτὸν, ὅτι ἔστι ὁμοιότης
τυγχάνων τοῦ Πατρὸς ἐκ ἑστίν ὅτε ἐκ ἡν.
Πότε γὰρ ὁ Θεός, ὁ κατὰ Ἰωάννην φῶς
λεγόμενος, ὁ Θεός γὰρ φῶς ἔστιν, ἀπαύ-
γασμα ἐκ ἑαυτοῦ τῆς ἰσῆας δόξης, ἵνα πολ-
μήσας πῶ ἀρχὴν δῶ εἶναι υἱῶς, ὡς ἀεὶ
περὶ ἐκ ὄντος; πότε δὲ ἡ τῆς ἀβρότητος ἔ
ἀκατονομάσου ἔ ἀφ' ἑαυτοῦ ὑποστάσεως τοῦ
Πατρὸς εἰκὼν, ὁ χαρακτὴρ Λόγος, ὁ γ-
νώσκων τὴν πατέρα, ἐκ ἡν; κατανοεῖτο γὰρ ὁ
τόλμων ἔ λέγων ἡν ποτὲ ὅτε οὐκ ἡν ὁ υἱός,
ὅτι ἐρεῖ ἔ τὸ Σοφία οὐκ ἡν ἔ Λόγος οὐκ
ἡν ἔ Ζωὴ οὐκ ἡν. « Si est imago Dei
» invisibilis; invisibilis imago. Equi-
» dem audebo adjicere, cùm sit simi-
» litudo Patris, non fuisse aliquando
» cùm non esset. Quando enim Deus,
» qui secundum Joannem lux dicitur,
» (Deus enim lux est) splendorem
» non habuit propriæ gloriæ, ut quis
» audeat Filio initium existendi dare,
» quasi antea non exstitisset? Quando
» ineffabilis, innominabilis, inenarra-
» bilisque paternæ hypostasis imago,
» & character Verbum, quod Patrem
» novit, non exsistebat? Cogitet igi-

tur, qui audet dicere, Erat aliquan-
do cùm Filius non erat, id à se dici: «
Sapientia non erat, Ratio non erat, «
Vita non erat. » Simillima leguntur
sub finem libri IV. de Principiis.

Alterum testimonium sic legitur
apud Athanasium: Ἀλλ' οὐ θέμις ἔστιν
διὰ τὴν ἀσέβειαν ἡμῶν τὸ, ὅσον ἐφ' ἡμῖν,
ὑποσερεῖσθαι τὸ Θεὸν τὸ αἰεὶ συνόντος αὐτῶς
Λόγος μονογενούς, Σοφίας ὄντος ἡ θεωρέ-
σαι. Οὕτω γὰρ οὐδὲ αἰεὶ χαίρων νοηθή-
σεται. « Sed nec fas nobis est, nec «
periculo caret propter infirmitatem «
nostram Deum, quantum in nobis «
est, privare Verbo suo unigenito «
semper secum coexistente, quod «
est Sapientia, quacum gaudebat. Sic «
enim nec semper gaudens intellige- «
retur. »

His in locis non Filii solùm æterni-
tas accuratissimè explicatur, sed ipsa
etiam æqualitas cum Patre; siquidem,
quod ait imaginem esse invisibilem, si
Pater invisibilis, id hoc principio niti-
tur, quidquid est in Patre, in Filio esse.
Fatetur Petavius hæc mirifica esse, ac
si quis alius, quàm Athanasius, fidem
faceret, intexta Origenis libris fuisse
suspicionem fore. Non negat Huetius
hæc Origenem dixisse; at eo sensu
dixisse, quo Nicæna dixit Synodus,
id verò fateri non potest. Sed ad au-
thoritatem Athanasii, quæ vel sola
suspiciones arcere deberet, accedunt
multa alia Origenis testimonia, par-
tim jam citata, partim modò citan-
da, in quibus eadem prorsus de Ver-
bo & splendore asseverat.

Initium ducam ab insigni loco Ho-
mil. 9. in Jerem. ubi demonstrans Ori-
genes divino auxilio nobis opus esse
ad singulos actus & in singulis vitæ
momentis, utitur exemplo Salvatoris,
qui, quatenus est splendor paternæ
gloriæ, tamdiu generatur, quamdiu
lux illa splendoris efficiens existit. Sic
igitur loquitur: Ἰδὼμεν δὲ τίς ἡμῶν ἔστιν
ὁ σωτὴρ· ἀπαύγασμα δόξης. Τὸ ἀπαύγα-
σμα τῆς δόξης, ἐχὲ ἀπαξ γεγέννηται, ἔ
ἐχὲ γυνᾶται. Ἀλλ' ὅσον ἔστι τὸ φῶς ποιη-
τικὸν τῆς ἀπαύγασματ', ἐπὶ τοσούτον γυ-
νᾶται τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τῆς Θεῶς.

N n n

Lib. I. de
Trin. cap. iv.

Num. 4.

2. Joan. j. 5.

ὁ σωτὴρ ἡμῶν σοφία ὅτι τῷ Θεῷ. Ἐστὶ δὲ ἡ σοφία ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου. Εἰ ἔν ὁ σωτὴρ αἰεὶ γινώσκει, ὁ δὲ διὰ τοῦτο λέγει· *ὡρὸν δὲ πάντων βενῶν γινώσκω με, ἐγὼ δὲ ὡρὸν δὲ πάντων βενῶν γεγνήνηκέ με· ἀλλὰ ὡρὸν πάντων βενῶν γινώσκω με, ὁ αἰεὶ γινώσκει ὁ σωτὴρ ὑπὸ τῷ Πατρὶ· ἕως ὅτου ὁ σὺ εἰς ἔχης τὸ τῆς υἱοθεσίας Πνεῦμα, αἰεὶ γινώσκει σε ἐν αὐτῷ ὁ Θεὸς καὶ ἔκαστον ἔργον, καὶ ἔκαστον διανόημα καὶ γινώσκω* ἕως γίνῃ αἰεὶ γινώσκων υἱὸς Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃ ὅτι ἡ δόξα ὁ καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῷ αἰῶνι, ἀμήν. » Vi-

» deamus quidnam sit Salvator noster.
 » Splendor est gloriæ. Splendor au-
 » tem gloriæ non semel gignitur & de-
 » finit gigni : sed quamdiu existit lux
 » efficiens splendoris, tamdiu gigni-
 » tur splendor gloriæ Dei. Salvator
 » noster est Sapiencia Dei. Est autem
 » Sapiencia splendor lucis æternæ. Si
 » igitur Salvator semper gignitur, &
 » propterea dicit : *Ante omnes colles*
 » *generat me*, non verò ante omnes
 » colles generavit me, sed *ante omnes*
 » *colles generat me* ; ac semper Salva-
 » tor gignitur à Patre : sic & tu si ha-
 » beas adoptionis Spiritum, semper
 » te gignit in eo Deus ad singulos actus
 » & singulas cogitationes : & dum sic
 » gigneris, sis semper genitus Filius
 » Dei in Christo Jesu, cui gloria ac po-
 » testas in sæcula sæculorum, amen. »

Semper sibi constat Origenes in hac de Filii æternitate sententia : locum Proverbiorum sic interpretatur, quasi provideret eo aliquandò abufuros Arianos ; & cùm certò sciat Filium esse splendorem & sapientiam Patris, non dubitat ejus æternitatem ex Patris æternitate spectare. Quamobrem si Filium æternum non credidit, ne ipsi quidem Patri æternitatem reliquisset dicendus est. Alium enim sensum pati non possunt hæc verba : *Quamdiu existit lux efficiens splendoris, tamdiu gignitur splendor gloriæ Dei.* Minus bellè Hieronymus sic reddiderat : *Quotiescumque ortum fuerit lumen, ex quo splendor oritur, toties oritur & splendor gloriæ.*

In libris contra Celsum eandem

doctrinam non minùs expressam legimus. Celsus refellens ex Christianis quærentem, cur unius Dei cultum præ se ferrent, cùm tamen præter illum, hunc etiam recens exortum colerent, sic loquitur lib. VIII. *Ἐνα ἔν Θεόν, ὡς ἀποδέδωκαμεν, ὁ πατὴρ ὁ καὶ ὁ υἱὸν θεραπεύομεν, ὁ μὲν ἡμῖν ὁ ὡρὸν τοὺς ἄλλους ἀτένης λόγος καὶ οὐ τὸ ἐναγλὸς γε φανέντα, ὡς ὡρὸν οὐκ ὄντα θεραπεύομεν. Αὐτὰρ γὰρ πειδόμεθα εἰποντι, ὡρὸν Ἀβραάμ γίνεσθαι, Ἐγὼ εἰμι. Καὶ λέγοντι· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Καὶ οὐκ οὕτω τις ἡμῶν ἐστὶν ἀνδράποδον, ὡς οἰεσθαι ὅτι ἡ τῆς ἀληθείας οὐσία ὡρὸν τῶν χρόνων τῆς τῷ Χριστῷ ἐπιφανείας οὐκ ἦν. « Unum igitur « Deum, ut demonstravimus, Patrem « & Filium colimus; ac integram ad- « versus alios rationem retinemus : « nec recens exortum, quasi antea « non exstitisset, impendio colimus. « Ipsi enim credimus dicenti : *Ante- « quam Abraham fieret, Ego sum.* Item : « *Ego sum Veritas.* Nec quisquam no- « strum adeò pecus est, ut veritatis sub- « stantiam ante adventûs Christi tem- « pora non fuisse opinetur. » Multa hîc in uno testimonio æternitatis Christi argumenta. 1°. Unus est cum Patre Deus; ergo necesse est tam æternus sit quàm ipse Pater : alioqui non magis erit unus cum illo Deus, quàm Ethnicorum Dii cum summo & æterno Deo. 2°. Diligenter observandæ hæc voces, *ὡς ὡρὸν οὐκ ὄντα, quasi antea non exstitisset*, ex quo patet nihil à Christianis coli, de quo dici possit illud ante aliquod tempus non exstitisse. Porro si quid non æternum colerent, rem colerent, quæ antequàm crearetur non exstitisset. 3°. Christum ante exstitisse, quàm in hunc mundum veniret; ex eo demonstrat, quod sit veritas; quæ ratiocinatio, cùm ex ipsa veritatis natura petita sit, hoc principio fundata est, nullum omninò tempus aut ævum sine stultitia assignari posse, quo Veritas non exstitisse dicatur.*

In eandem sententiam accipi debet, tum quod Celso novitatem Christianis exprobrante demonstrat Christum Filium Dei fuisse, antequàm homo

Proverb.
vii. 25.

Joan. viij.
58.

Ibid. xiv. 6.

fieret lib. III. tum quod eum vocat, *Splendorem sempiterni luminis*, lib. V. Sed præterire non possum illud ex lib. VI. Οὐτε γὰρ τὸ ἀρχόντων, & πάσης ἡνίκας φύσεως ἀφροτότοκον κατ' ἀξίαν εἰδέναι τις δύναται, ὡς ὁ ἡνικήσας αὐτὸν Πατήρ, οὐτὲ τὸ πατέρα, ὡς ὁ ἐμψυχος Λόγος & Σοφία αὐτῆς & ἀλήθεια. « Nam nec in- » creatum & creatæ omnis naturæ pri- » mogenitum pro dignitate quisquam » nosse potest, ut is qui genuit Pater; » nec Patrem, ut vivum Verbum & » Sapientia ejus & Veritas. » Non increatus solū & æternus hoc testimo- nio Filius adstruitur, sed etiam æqualis Patri; ut qui Patrem comprehen- dat, nec magis comprehendi possit à rebus creatis, quàm ipse Pater.

Viderer causam Origeneis prodere, si nihil ad ejus defensionem ex com- mentariis in Joannem delibarem, ex quibus tam multa ad eum accusan- dum arrepta sunt, Is igitur tom. I. pag. 16. & seqq. explicans initium Joannis, *In principio erat Verbum*, multa distin- guit principia: principium transitus, quod ad viam pertinet & longitudi- nem: principium ἡνέσεως, creationis sive generationis, ad quod refertur illud Moysi: *In principio fecit Deus cæ- lum & terram*. Item illud Job: *Hoc est principium figmenti Domini factum, ut illudatur ab Angelis suis*: principium ex quo aliquid fit: principium καὶ τὸ εἶδος, secundum exemplar; principium disciplinæ, velut cū elementa dicun- tur principium Grammaticæ. Querit ad quod ex his principiis referenda sint Joannis verba: tum sic loquitur: Σαφές ὅτι οὐκ ἐπὶ τῷ ὡς μεταβάσεως, ἢ ὡς ὁδοῦ & μήκους οὐκ ἀδηλον δὲ ὅτι οὐδὲ ἐπὶ τῷ ὡς ἡνέσεως πλὴν δυνατόν ὡς τὸ ὑφ' οὗ, ὅπερ ἐστὶ ποιοῦν, εἴγε ἐνετείλατο ὁ Θεὸς & ἐκπύδησαν. Δημιουργὸς γὰρ πῶς ὁ Χεῖρός ἐστιν, τὰ λέγει ὁ Πατήρ. ἡνιδή- τω φῶς, &c. « Perspicuum est hoc » principium sumi non posse de prin- » cipio transitus, aut viæ, aut longitu- » dinis. Liquet autem quod neque de » principio creationis: verumtamen » accipi potest tamquam principium » à quo, quod est efficiens, siquidem

mandavit Deus & creata sunt. Crea- « tor enim aliquo modo est Christus, « cui dixit Pater: *Fiat lux, & fiat* « *firmamentum*. » Non incommodum putat Origenes Verbum dici princi- pium creationis efficiens, quatenus omnia per eum creata: at liquidum & perspicuum esse putat, principium creationis illud dici non posse, quasi ante omnia creatum fuisset. Mole- stum esse non debet, quod Christum quodammodò Creatorem esse dicat: nam cū hæretici majorem eum Crea- tore fingerent, solet Origenes, ut Pa- trem Filio, ita Creatorem Christo ma- jorem contendere habitā originis ra- tione.

In eodem tomo pag. 31. Christum magistrum esse & Dominum demon- strans, ad eumque referens illud Ma- lachia: *Si Dominus ego sum, ubi est timor meus?* adhuc honorificentius ei esse statuit illud Psalmi: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Ἀλλὰ διὰ τού- των πάντων οὐ σαφῶς ἡ εὐχέσια παρίστα- ται τῷ υἱοῦ. Ὅτε δὲ τὸ υἱὸς μου εἶ συ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, λέγεται πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῷ Θεοῦ, ὃ ἀεὶ ἐστὶ τὸ σήμερον οὐκ ἐνὶ γὰρ ἐσπερά Θεοῦ, ἐγὼ δὲ ἡγοῦμαι ὡς οὐδὲ πρῶτα, ἀλλὰ ὁ συμπαρακτείνων τῇ ἀρχονίᾳ καὶ αἰδίᾳ αὐτῆς ζωῇ, ἵνα οὕτως εἴπω, χεῖνος, ἡμέρα ὅτιν αὐτὰς σήμερον, ἐν ἣ γεγέννηται ὁ υἱός, ἀρχῆς ἡνέσεως αὐ- τοῦ οὕτως οὐκ εὐρεσκομένης, ὡς οὐδὲ τῆς ἡμέρας. « Non tamen his omnibus » manifestè Filii nobilitas declaratur: « sed tum, cū, *Filius meus es tu*, « *ego hodie genui te*, ad illum dicitur » à Deo, cui semper est hodie; neque » enim est vespera Dei, neque manè, » meo quidem iudicio; sed æquale » illius ingenitæ & sempiternæ vitæ, » ut ita dicam, tempus, dies ipsi est » hodie, in qua Filius genitus est; ita » ut, quemadmodum nec dici, ita » neque etiam generationis initium » inveniatur. »

Non minùs magnificè loquitur ini- tio tomi secundi, ubi, quod in veteri Testamento dici solet, Verbum factum esse ad Prophetas, sic comparat cum his Joannis verbis: *Et Verbum erat apud*

Deum. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς τὸν ἑαυτοῦτον πλὴν τῆς οὐσίας τῆς Θεῆς λόγου τυγχάνοντος, ἐπιδημῶν, ὁ λόγος γίνεταί πρὸς δὲ τὸ Θεὸν ἐκ γένεταί, ὡς πρὸς τὸν ἑαυτοῦτον πρὸς αὐτόν. Παρὰ δὲ τὸ αἰεὶ συνέιναι τῷ Πατρὶ λέγεται καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸ Θεὸν ἐκ γένεταί πρὸς τὸ Θεὸν. Καὶ ταῦτον ῥῆμα τὸ, ἦν, τῆς λόγου κατηγορεῖται; ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν, καὶ ὅτε (Leg. ὅτι) πρὸς τὸ Θεὸν ἦν, οὐτὲ τῆς ἀρχῆς χωρίζομεν, οὐτὲ τῆς Πατρὸς ἀπολειπομένη. καὶ πάλιν οὐτὲ ἀπὸ τῆς μηδὲ εἶναι ἐν ἀρχῇ, γινόμενος ἐν ἀρχῇ. οὐτὲ ἀπὸ τῆς μηδὲ τυγχάνειν πρὸς τὸ Θεὸν, ἐπὶ τῇ πρὸς τὸ Θεὸν εἶναι γινόμενος. Πρὸ γὰρ πάντος χρόνου καὶ αἰῶνος ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸ Θεὸν. « Ac Verbum quidem » fiebat ad homines, qui prius ad- » ventus Filii Dei Verbi capaces non » erant. Ad Deum autem non fit, » quasi prius apud eum non esset. Sed » quia semper coexistit Patri, idcir- » cò dicitur : *Et Verbum erat apud » Deum.* Ac illa ipsa vox, *Erat*, de » Verbo dicitur, quia in principio fuit, » & apud Deum fuit, nec à principio » separatum, nec à Patre relictum, » nec, ex eo quòd non esset in prin- » cipio, factum in principio, nec, ex » eo quòd non esset apud Patrem, fa- » ctum ut esset apud Patrem. Ante » enim omne tempus & ævum, *In » principio erat Verbum, & Verbum erat » apud Deum.*

Idem observat tom. III. pag. 66. Verbum in principio factum non fuisse; neque enim fuisse ullum tempus, cum principium, id est, Sapientia, ἀλογος ἦν, sine Verbo & Ratione esset. Ibidem cum dixisset vitam in Verbo factam esse, ac Verbum esse quodammodò ante vitam, quia vita lux est, nec lux erat hominum antequàm homines essent; monet ne quis à se χρονικῶς, temporaliter, hæc dici putet, quasi hæc aliquando non fuerint, sed hæc à se, quantum ad homines spectat, serie quadam & ordine recenseri. His adde quòd tom. V. p. 80. contra hæreticos, qui Prophetarum de Christo vaticinia, ut inutilia rejiciebant, demonstrat Deum voluisse

ut multis argumentis constaret, ὅτι Θεὸς ὁ ὑπὲρ πάντα τὰ γήινα ἐνανθρώπησε, *Deum, qui est supra res omnes creatas, hominem factum esse.*

V. Periniquum foret tot eximias sententias eodem effugio eludere, quo Petavius & Huetius usi sunt; quorum alter citata ab Athanasio ad Origenis defensionem testimonia, valere illa quidem adversus Arianos fatetur, sed ad ὁμοούσιον affirmandum sufficere negat, eò quòd creaturas ex æterno fuisse cum Deo censuerit Origenes; Huetius verò fatetur quidem ex lucis & splendoris exemplo sequi, ut Filius ex Patris substantia genitus sit, sed hunc stultissimum errorem Origeni affingit, Filium à Dei substantia non aliter quàm ipsam materiam, ab omni retrò ævo emanasse. Quod ait doctissimus præsul materiam, ex Origenis sententia, ita à Deo, ut lumen à sole proficisci & procreari; cum nullo argumento fidem sui iudicii faciat, minuit nobis laborem hujus commenti refellendi, cujus nullum exstat apud Origenem vestigium. Nisi quis fortè in deteriorem partem rapiat, quòd ait Origenes lib. I. de Princip. cap. j. Interdum oculi nostri ipsam naturam lucis, id est, substantiam solis intueri non possunt: splendorem verò ejus vel radios fenestris fortè & quibuslibet aliis receptaculis brevibus infusos intuentes, considerare possumus sicut ipse ac fons quantus sit corporis luminis. Ita ergo quasi radii quidam sunt Dei naturæ opera divinæ providentiæ & universitatis hujus, ad comparisonem substantiæ ac naturæ. Quia ergo mens nostra ipsum per se Deum, sicut est, non potest intueri; ex pulchritudine operum, & decore creaturarum parentem universi intelligit. » Utrum hic locus Huetii animo obversatus sit, cum tam stulta somnia Origeni tribueret, affirmare non possum; sed liquet creaturas in eo quasi radios quosdam dici divinæ naturæ, non quòd omnia, quæcumque sunt in Deo, sint etiam in creaturis, ut de Filio docet Origenes;

Petav. 1.
Trin. cap. iv.

2. Origen.
quæst. 2. n.
24.

sed quòd in eis majestas & omnipotentia Creatoris eluceat. Huc accedit quod de Filio idem dicit Origenes tom. I. in Joan. pag. 30. eum ex operibus cognosci ab his, qui divinam ejus naturam contemplari non possunt.

Quòd spectat ad æternitatem materiæ, sive etiam mundi; fatendum est Origenem, quamvis sæpissimè eos refellat, qui mundum ex materia increata, aut ab inferiore quodam Deo creatum volebant: quamvis de Ecclesiasticis definitionibus secundum historiam nostram fidem constare doceat, quòd mundus factus sit & ex certo tempore cæpit; interdum tamen videtur in absurdam illam opinionem inclinare, ut ante hunc mundum alios quosdam ei dissimiles exstitisse non improbet. Utrum has mundorum sibi succedentium vicissitudines æternas duxerit, non examino; sed etiam si æternas duxisset; starent semper suo robore illius de Filii æternitate & divinitate testimonia; aliter enim Filio Dei, aliter rebus creatis æternitatem attribueret: istis conjiciendo & dubitando, isti affirmando & asseverando; istis quia aliter Deus omnipotens semper fuisse non videbatur, nisi aliquid suo dominatu tenebat; isti verò, quia est Deus, Verbum, Sapientia, Veritas, Splendor Patris, & imago absolutissima, cui nihil desit, quod quidem sit in Patre. Quinetiam non solius Patris omnipotentia consulit in hac absurda opinione, sed ipsius etiam Filii. Metuebat enim ut vel Pater omnipotens, vel Filius aporrhœa illius omnipotentia semper fuisse demonstraretur, nisi exstitissent res creatæ, in quas Pater & Filius, quibus unam & eandem omnipotentiam attribuit, dominarentur. Hæc legere est in lib. I. de Princip. cap. ij. Quamobrem hæc de mundorum antiquitate, aut si vis, æternitate opinio, non magis lædit æternitatem Filii, quàm Patris. Hinc Hermogenes, qui adhuc absurdius materiam increatam fingebat, nihil novi de Filio Dei, teste Tertulliano, effutierat: nec consequutiones, quas ex ejus sententia meritò

eruit Tertullianus, magis in Filium, quàm in Patrem injuriæ sunt.

VI. Æqualitatem Filii cum Patre, & substantiæ in utroque singularitatem ex testimoniis jam allatis perfacile est colligere. Nam si Filius est splendor æternus paternæ gloriæ; si Patrem comprehendit; si quidquid est in Patre, idem etiam est in Filio; non dubium, quin tota Patris substantia illi communicata fuerit. Sed hæc Origenis doctrina multis aliis locis expressius consignata, in primis Homil. 8. in Jerem. ubi, postquàm illud Proverbiorum retulit: *Dominus Sapientia fundavit terram, preparavit celos prudentia*, sic loquitur: ἔστιν οὖν πρὸς φρόνησιν Θεοῦ, ἣν μοι ζητεῖ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Πάντα γὰρ ὅσα τῷ Θεοῦ ποιῶντα ἐν αὐτῷ ἔστιν ὁ Χειρὸς ἐστὶ Σοφία τῷ Θεοῦ, αὐτὸς Δύναμις Θεοῦ, αὐτὸς Σηκαιοσύνη Θεοῦ, αὐτὸς ἁγιασμός, αὐτὸς ὑπολύτρωσις, αὐτὸς φρόνησις τῷ Θεοῦ. « Est igitur aliqua Dei « prudentia, quam te jubeo quærere « in Christo Jesu. Quæcumque enim « sunt Dei, in eo sunt: ipse Sapientia « ejus, ipse fortitudo, ipse sanctifica- « tio, ipse justitia, ipse sanctitas & « redemptio, ipse prudentia est Dei. « Nihil sanè ad unitatem numericam « essentia & æqualitatem significantius « dici potest, quàm omnia Patris attri- « buta in Filio esse, ut conceptis verbis « declarat Origenes. Hanc sententiam « ex Christi verbis deducit tom. XVII. « in Joan. pag. 333. ubi sic loquitur: « Sin verò etiam dicit: *Judicium meum « justum est*; audie in Evangelio ipso « dicentem: *Omnia mea tua sunt*. Nam « si verum est quod à Salvatore di- « ctum est, *Omnia mea tua sunt*; per- « spicuum est judicium, de quo inquit, « *Meum judicium justum est*, Patris esse « judicium.

Ex hac sententia præclarum deducit argumentum in libro VIII. contra Celsum num. 13. Cùm Celsus Christianos rideret, quòd cùm Deos cum summo Deo coli non paterentur, ipsi tamen Christum cum summo Deo colerent; respondet Origenes Filium cum Patre coli, quia unum est cum

Lib. III.
de Princip.
cap. v.

Proverb. iij.

19.

Num. 2.

Joan. v. 30.

Ibid. xvij.

10.

Patre, eique Pater omnia sua generando tradidit. Sic autem loquitur: Περὶ τὸ Θεὸν οὖν ἡ πίστις ἡμῶν διὰ τοῦ παύτως βεβαιούντος ἐν ἡμῖν υἱοῦ αὐτοῦ. Καὶ οὐδεμίαν ἡμῶν ἔχει δεῖξαι στίχων περὶ τὸ υἱὸν Θεοῦ ὁ Κελοῦς, καὶ σέβομεν γὰρ τὸ πατέρα θαυμάζοντες αὐτὸν τὸ υἱὸν Λόγον καὶ Σοφίαν, καὶ ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην, καὶ πάντα ἅπερ εἶναι μεμαθήκαμεν τὸ υἱὸν τὸ Θεοῦ, οὕτως δὴ καὶ τὸ χυνηθέντα ἀπὸ τοῦ ποιούτος Πατρός. His postremis verbis nullus inerit sensus, nisi legamus, ἅπερ μεμαθήκαμεν εἶναι τὸ Θεὸν αὐτόν. Quamobrem sic opinor reddi debere. « Ita-
» que in Deo fides nostra inhæret,
» per ipsius Filium, qui eam in nobis
» confirmat: nec est quod Celsus ul-
» lam nobis seditionem objiciat pro-
» pter Filium. Colimus enim Patrem
» admirantes ejus Filium, qui Ver-
» bum est, & Sapientia, & Veritas,
» & Justitia, & omnia, quæcumque
» esse didicimus, ut ipsum Deum, ita
» & eum, qui à tali Patre genitus
» est.

VII. Non omittenda sunt quæ tom. XV. in Joan. pag. 227. leguntur, ubi sic loquitur Origenes: Πρέπιστα βεβῶσις τὰς υἱὰς τῆς Θεοῦ, ὅτε ποιητὴς γίνεταί τοῦ πατρικοῦ βελήματος, τοῦτο τὸ θέλει ἐν ἑαυτῷ ποιεῖν, ὅπερ ἦν καὶ ἐν τῷ Πατρὶ, ὥστε εἶναι τὸ θέλημα τὸ Θεοῦ ἐν τῷ θελήματι τὸ υἱοῦ ἀπαράλλακτον τὸ θελήματι τὸ Πατρός, εἰς τὸ μηκέτι εἶναι δύο θελήματα, ἀλλὰ θέλημα, ὅπερ ἐν θέλημα αἰ-
πον ἦν τὸ λέγειν τὸ υἱόν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν; καὶ διὰ τοῦτο τὸ θέλημα ὁ ἰδὼν αὐτόν, εἶδεν καὶ τὸ υἱόν, εἶδεν δὲ καὶ τὸ πέμ-
» ψαντα αὐτόν. « Decens cibus Filio
» Dei, quando efficit voluntatem pa-
» ternam, hoc velle in se efficiens,
» quod erat in Patre; ita ut voluntas
» Dei sit in voluntate Filii nullatenus
» diversa à voluntate Patris, ne sint
» amplius duæ voluntates, sed volun-
» tas; quæ quidem una voluntas in
» causa est, cur Filius dicat, *Ego &*
» *Pater unum sumus.* Et propter hanc
» voluntatem, qui videt Filium, videt
» & eum, qui ipsum misit. » Satis Ba-
filio non faciebat similitudo essentiae;
sed si quis vocem illam ἀπαράλλακτον

in omnibus similem, adhiberet, eum planè & cumulatè purgatum & probatum habebat, ut patet ex ejus Epist. 9. Quis igitur Origenem non probet, qui ea suâ sponte prædicat, quæ visa sunt etiam suspiciosissimis temporibus ad omnem suspicionem repellendam aptissima?

Cum idem Celsus quæreret per jocos, an Deus, quia magnus est & contemplatu difficilis, proprium Spiritum, Πνεῦμα ἴδιον, in corpus nostro simile dejectum huc misisset, ut ex ipso audire & discere possemus; sic respondet Origenes, lib. VI. num. 9. Οὐ μόνον δὲ μέγας καὶ ἡμᾶς ἔστιν ὁ ἦν ὅλων Θεὸς καὶ Πατὴρ· μετέδωκε γὰρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς μεγαλειότητος τὰς μονογενεὶ καὶ ἀετοτόκῳ πάσης κτίσεως· ἵν' εἰκὼν αὐτοῦ τυγχάνων τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ μεγέθει σώζῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρός. Οὐ γὰρ ὅτιον τ' ἦν εἶναι σύμμετρον, ἵν' οὕτως ὀνομάσῃ, καὶ καλῶς εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ μὴ & τοῦ μεγέθους παρεισῆσαν τὴν εἰκόνα. ἔστω δὴ & ἀδωρόρητος ὁ Θεός· ἀλλὰ οὐ μόνον ἀδωρόρητος ἔστι πῃ· ἀλλὰ & ὁ μονοχρὸς αὐτοῦ. Ἀδωρόρητος γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος· ἀδωρόρητος δὲ οὕτως & σοφία ἔστιν, ἐν ἣ τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ Θεός. « Non solus magnus
» est secundum nostram doctrinam
» universorum Deus & Pater; com-
» municavit enim & suam ipsius ma-
» gnitudinem unigenito & primoge-
» nito omnis creaturæ, ut cum ipse
» sit imago Dei invisibilis, in ipsa
» etiam magnitudine Patris imagi-
» nem fervet. Neque enim fieri po-
» terat, ut ejusdem esset, ut ita di-
» cam, mensuræ, ac pulchra imago
» Dei invisibilis, si non etiam magni-
» tudinis imaginem exhiberet.
» Sit igitur Deus contemplatu diffici-
» lis, sed non solus, imò ipsius etiam
» unigenitus. Est enim difficilis con-
» templatu Deus Verbum, difficilis &
» eadem de causa sapientia, in qua
» omnia fecit Deus. » Est igitur ex Ori-
gene Filius Patri æqualis, ejusque ac-
curatissima mensura & perfectissima
imago non minus invisibilis, non
minus magna, quàm ipsum exem-
plar; quippe cum Deus magnitudi-

nem suam, seu, quod idem est, totam suam substantiam Filio tradiderit.

Pergit Origenes: Καὶ ὡρέπον γε μᾶλλον οὕτω νοεῖν ἡμᾶς ποιεῖσθαι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἀφ' οὗ θελήματος ἔ τὰ ἐξω τοῦ θελοντος καλῶς ἐγέρετο, ἥπερ μὴ περιεργασαμένους ἡμᾶς τὰ περὶ τοῦ θελήματος, νομίζειν εἶναι τὸ ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος, ἐν τῷ τὰ δὲ πᾶν ἐξω ποιεῖν. Ἐκεῖνο γὰρ, λέγω δὲ τὸ ἐξω τοῦ θελοντος, γινόμενον χωρὶς τοῦ περιεργασαμένου θελήματος, οὐχ ὅλον μὲν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· πᾶν δὲ ὅτι τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ γινόμενον, ὅτε τὸ θελεῖν τῷ Θεῷ γινόμενον ἐν τῷ υἱῷ ποιεῖ ταῦτα, ἥπερ βέλεται τὸ θέλημα τῷ Θεῷ· μόνον δὲ ὁ υἱὸς πᾶν τὸ θέλημα ποιεῖ χωρῆσθαι (Leg. χωρήσας) τῷ Πατρὶ. Διόπερ εἰκὼν αὐτοῦ. Ἐπισκεπτέον δὲ καὶ περὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ac profectò deco- » rum magis est, ut voluntatem Pa- » tris, quā quidem voluntate, quæ » sunt extra volentem præclare facta » sunt, sic à Filio perfici intelligamus; » quā, ut, non investigantes quæ » ad hanc voluntatem spectant, vo- » luntatem ejus, qui misit, perficere » idem esse existimemus, ac extrinse- » cūs aliquid facere. Illud enim, quod » est extra volentem factum, seorsum » à voluntate prædicta, non est tota » voluntas Patris: at verò tota volun- » tas Patris à Filio perficitur, cum » voluntas Dei in Filio generata, fa- » cit ea quæ vult voluntas Dei. Solus » enim Filius facit & capit totam vo- » luntatem Patris; quapropter ejus est » imago. Id autem considerandum est » & de Spiritu Sancto. » In eamdem sententiam lib. VIII. num. 12. contra Celsum docet Patrem & Filium unum esse *identitate voluntatis*, ταυτότητι βελημάτων. Non magis discrepat lux à tenebris, quā hæc Origenis sententia ab Arianorum commentis. Isti enim ad naturæ dissimilitudinem trahabant hoc Filii in mandatis paternis obsequium: at Origenes voluntatem Patris à Filio perfici statuit, non quòd mandata Patris Filius instar cujusdam ministri capeſſat, sed quia solus Filius totam Patris voluntatem capit, & tota

voluntas Patris in Filio generata, facit ea quæ vult voluntas Dei. Hinc repetit Origenes imaginis rationem, eamque non obscure declarat in hoc esse positam, quòd tota Patris substantia in Filio sit. Hinc tom. XV. in Mat. num. 10. sic loquitur: « Ac Salvator » quidem, ut est imago Dei invisibi- » lis, ita & bonitatis ipsius imago est. » Ex quo patet nihil Origenem admisisse in exemplari, quod non admitte- ret in imagine.

Similiter tom. XXXII. in Joan. pag. 416. « Ὅλης μὲν ἐν οἷμαι τῆς δόξης τοῦ Θεῷ αὐτοῦ ἀπαύγασμα εἶναι τὸ υἱὸν Οὐκ οἷμαι γὰρ πᾶν τὸ πᾶν συνάσθαι χωρῆσθαι τῆς ὅλης δόξης τοῦ Θεῷ ἀπαύγασμα, εἰ μὴ τὸ υἱὸν αὐτοῦ. » Atque equi- » dem arbitror totius gloriæ ipsius Dei » splendorem esse Filium Non » enim arbitror capere aliquem posse » omnem splendorem totius gloriæ » Dei, nisi ejus Filium. »

Ex eodem principio concludit totam Patris scientiam in Filio esse tom. I. in Joan. pag. 28. « Ἐὰν δὲ τις ζητῇ εἰ πᾶν ὁπότε ἐγνωσμένον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ βάθος τοῦ πλάτους καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως αὐτοῦ, ἐπίσταται ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ φαντασία τοῦ δοξάζειν τὸν πατέρα, ἀποφαινέται πᾶν γνωσθέντα ὑπὸ τῷ Πατρὶ ἀγνοεῖσθαι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, [εἰ] διαρκήντος ἐξισωθῆναι τὸ κατὰλήψεις τοῦ ἀρχιμνήτου Θεῷ ἐπιστατέον αὐτὸν ἐν τοῦ ἀλήθειαν εἶναι τὸν σωτήρα, καὶ περιπατέον ὅτι εἰ ὁλοκληρὸς ὅτιν ἡ ἀλήθεια, ἐδὲν ἀληθὲς ἀγνοεῖ, ἵνα μὴ σκάζῃ λείπεται ἡ ἀλήθεια οἷς ἐ γινώσκει, κατ' ἐκείνας, τυγχάνουσιν ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ ἡ δεικνύτω τις ὅτι εἰς τὸ γνωσθέντα τῆς ἀληθείας περιπατεῖας ἐ τυγχάνοντα, ἀλλὰ ὑπὲρ αὐτὴν ὄντα. » Quòd si quis » inquirat an quidquid Patri cogni- » tum est secundum profundum divi- » tiarum & sapientiæ ejus, id Salva- » tor noster sciat, & per causam glo- » rificandi Patris pronuntiet nonnulla » Patri cognita ignorari à Filio, quasi » non possit exæquari cognitionibus in- » geniti Dei; huic sciendum est Salva- » torem esse veritatem, & animadver- » tendum, si integra est veritas, nihil » verum ignorare, ne claudicet veri- »

Col. j. 15.

Sap.

» tas deficiens in his quæ non cogno-
 » scit, cum secundum illos in solo
 » Patre sint: aut demonstret aliquis
 » nonnulla quædam esse, quæ cogni-
 » ta veritatis appellationem non ha-
 » beant, sed suprà ipsam sita sint.

VIII. Suam de Spiritu Sancto sen-
 tentiam non obscure declarat Orige-
 nes, cum totam Patris voluntatem in
 Filio esse demonstrans, idem de Spi-
 ritu Sancto considerari jubet & intel-
 ligi. *Id autem considerandum est*, inquit,
de Spiritu Sancto. Hæc autem illum
 non dubitanter dicere, sed ex his, quæ
 de Filio statuerat, quid de Spiritu sen-
 tiendum sit, iudicio lectorum permit-
 tere, cum ex iis pater quæ subjungit,
Ceteri autem sancti, inquit, *nil quid-*
dem facient præter voluntatem Patris,
non tamen, ut tota Dei voluntas imprimatur
in eis; tum ex eo quod tom. II.
in eundem Evangelistam pag. 57. ut
in cap. xv. videbimus, quæcumque sunt
in Filio, ea in Spiritu Sancto esse do-
cet, eumque idcirco Filium non esse,
quia Filio eget, ut hæc omnia acci-
piat. Non dubium ergo fuit Origeni,
quin tota Patris voluntas, ut in Filio,
ita etiam in Spiritu Sancto sit. Hinc
ut Patrem à Filio, ita Filium à Spiri-
tu non separabilem pronuntiat tom.
XIII. Mat. num. 19. ubi puerum il-
lum, quem Jesus in medio discipulo-
rum posuit, Spiritum Sanctum inter-
pretatur, ac de eo sic loquitur: « Il-
» lum puerum ab ipso Jesu in nomine
» Jesu suscipere oportet, à quo mini-
» mè sejunctus Jesus apud eum est,
» qui puerum suscepit, ita ut in hanc
» sententiam dictum sit: Quicumque
» receperit puerum istum in nomine meo,
» me recipit. Deinde verò Pater, quia
» à Filio separari non potest, apud
» eum est, qui Filium suscepit; unde
» dictum est: Et quicumque me recepe-
» rit, recipit eum qui me misit. » Eo-
dem igitur modo Spiritus unum est
cum Filio, quo ipse Filius cum Patre:
 porro cum idcirco Filius ex Origenis
 doctrina unum sit cum Patre, quia
 tota Patris voluntas sive essentia ei
 tradita fuit à Patre; necesse est, ut

eadem essentia Spiritui Sancto tradita
 pariter & communicata sit.

In eandem sententiam loquitur
 tom. XIV. num. 6. ubi totam scien-
 tiam Filii in Spiritu Sancto esse docet.
 Quemadmodum, inquit, nemo ho-
 minum scit, quæ sunt hominis, nisi
 Spiritus, qui in ipso est, & quæ Dei
 sunt nemo cognovit, nisi Spiritus
 Dei; ita quæ Christus in proverbiiis
 & parabolis loquutus est, post Deum
 nemo novit præter Spiritum Chri-
 sti, cujus qui particeps fuerit, non
 solum quatenus Christi Spiritus est,
 sed etiam quatenus Christi, ut Sa-
 pientia, ut Verbi, is quæ sibi super
 hoc loco aperta fuerint & resecta
 animo contemplari poterit.

1. Cor. ij.
11.

Tom. XXXII. in Joan. pag. 416.
 hæc leguntur. « Non arbitror perci-
 pere aliquem posse omnem splen-
 dorem totius gloriæ Dei, nisi Filium
 Dei. Si eo addas etiam ejus Spiri-
 tum; optimè tu quidem & absolutissi-
 mè de Deo dices & senties. » Sed
 hæc postrema verba, quæ à Ferrario
 prætermittenda supplevit Huetius, viden-
 tur è margine in contextum irrepsisse.
 Sic enim habent Græca: *Εἰ μερόσθεν*
καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ αὐτὸ, ἀεὶ σὺ σοὶ ἀν' ἐθεο-
λογεῖτο καὶ τελειώματα. « Si addidisses
 & Spiritum ejus, optimè quidem &
 absolutissimè de rebus divinis dixis-
 ses & sensisses. » Liquet hæc ab Orige-
 ne scripta non esse, sed ab alio notata
 moleste ferente Spiritum Sanctum hoc
 loco prætermitti. At parum æqua hæc
 notatio. Non enim solent Ecclesiasti-
 ci Scriptores, cum de Filio disserunt,
 ea semper attingere, quæ ad Spiri-
 tum Sanctum attinent. Facit id inter-
 dum Origenes, ut tom. IV. in Joan.
 pag. 74. ubi multa in Deo esse sta-
 tuens, quæ nulla res ab alio esse ha-
 bens possit comprehendere, Christum
 & Spiritum Sanctum nominatim ex-
 cipit. Multis aliis in locis Spiritum
 cum Filio adjungit; quod argumento
 est eum non excludi, si quando præ-
 termittatur. In eo autem loco, qui
 alicui lectori stomachum fecit, obser-
 vat Origenes, postquam demonstra-
 tum

Luc. ix. 48.

Ibid.

tum est Patrem in Filio glorificari, quæri posse non incommode, *quomodo & in Spiritu Sancto glorificetur, & in omnibus, quibus apparuit gloria Domini aut apparebit.* Tum statuit totius gloriæ splendorem esse Filium; *sed tamen pervenire particulares splendores ab hoc splendore totius gloriæ ad reliquam creaturam rationis participem, ἐπὶ τῷ λογικῷ πλὴν λογικῷ πλῆσιον.* Neminem enim percipere posse omnem splendorem totius gloriæ Dei præter Filium Dei. Nihil ergo hîc statuit de Spiritu Sancto Origenes, sed ex iis, quæ de Filio dixerat, de Spiritu Sancto dijudicandum relinquit, ac de rebus tantum creatis loquitur, quas inter non modò non numerabat Spiritum Sanctum; sed etiam declarat lib. I. de Princip. cap. iij. nullum prorsus locum in Scripturis occurrere, in quo idem de Spiritu Sancto dicatur, quod de Sapientia, quæ condita est initium viarum Domini. Jam similem de Spiritu Sancto observationem Origenis apposui, in qua, postquam unam in Patre & Filio voluntatem esse ostendit, idem de Spiritu Sancto considerandum docet, nec amplius quidquam addit. Eodem prorsus modo se gerit hoc in loco.

Tom. II. in
Joan. p. 57.

Æqualitatem Spiritûs Sancti cum Filio egregiè demonstrat, cum eum esse substantialem sanctitatem declarat. « Ego autem existimo, inquit, » Spiritum Sanctum, ut ita dicam, » materiam gratiarum, quæ à Deo » proficiscuntur, suppeditare iis, qui » per eum ejusque participationem » sancti sunt; ita ut ea, quam dico, » materia gratiarum & donorum à » Patre operante fiat, à Filio mini- » stretur, per Spiritum Sanctum sub- » sistat. » Τῆς εἰρημένης ὕλης τῷ χει- » σμάτι, ἐνεργεμένης μὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διακονεμένης δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑφεστῶσης δὲ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Quemadmodum ergo Filius est idea idearum ac ipsa Veritas & Sapientia, quâ omnia continentur; ita Spiritus Sanctus est substantialis sanctitas, quâ omnia dona continentur, per quem omnes gratiæ subsistunt: & quemadmodum ex

eo quòd Christus sit ipsa veritas, ejus æternitatem demonstrat Origenes, quia absurdum dictu esset, veritatem aliquando non fuisse; nemo non videt idem de Spiritu Sancto dicendum esse.

IX. Æqualitas Spiritûs Sancti cum Patre & Filio ex his maximè declaratur, quæ de Sanctissima Trinitate differere solet Origenes, velut cùm ait tom. XII. in Mat. Christum iis, quos liberat, hoc beneficium conferre, ut baptizentur Εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἅπερ τρεῖς ἡμέραι εἰσὶν ἅμα ἐνεσηκυσία αἰωνίως τοῖς δὲ αὐταῖς υἱοῖς τῷ φωτός. « In nomine » Patris, & Filii, & Sancti Spiritûs, » qui quidem tres dies sunt, æternum » simul existentes his, qui per eas Filii » sunt lucis. » Non verendum est, ne, dum Sanctissimam Trinitatem, sub imagine trium dierum simul existentium describit, tres substantias inducat. Satis superque ex his, quæ modò attuli, spectata & explorata est illius eâ de re sententia; sed hujus triplicis diei hæc vis & sententia est, ut quæcumque ab æterno fuerunt in Patre, ea pariter in Filio & Spiritu Sancto existisse ab æterno intelligamus. Hinc tom. XV. num. 31. unam diem, unamque vitam assignat Patri, & Filio, & Spiritui Sancto. « Videamus, inquit, » an totum præsens sæculum diem » quandam dicere possimus, nostrî » quidem habitâ ratione, magnam; » brevem verò & exiguam, si cum » Dei, & Christi, & Spiritûs Sancti vi- » ta comparetur. » Καὶ ὅσα εἰ δυναμέδα ὅλον ἐνεστῶτα αἰῶνα ἡμέραν πνὰ εἰπεῖν, μεγάλῳ μὲν ὡς πρὸς ἡμᾶς, μικρᾷ δὲ πνὰ καὶ ὀλιγοχρόνιον, ὡς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸν Χριστόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ζῶν. Ibidem unum imperium attribuit Trinitati, eamque vocat ἀρχὴν Triada, imperatricem Trinitatem. Adorandam Trinitatem appellat tom. VIII. in Joan. pag. 124.

Pluribus locis docet Origenes tres personas à se invicem separari non posse. « Si anima, inquit Homil. 8. in » Jerem. non habet Deum Patrem, »

Num. 1.

474 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

Joan. xiv.
23.

» si non habet Filium dicentem : *Ego*
» & Pater veniemus ad eum, & man-
» sionem apud eum faciemus ; si non ha-
» bet Spiritum Sanctum, anima de-
» ferta est. Habitata autem est, quan-
» do plena est Deo, quando habet
» Christum & Spiritum Sanctum. Ve-
» rum hæc differenter & variè in Scri-
» pturis dicuntur, in anima hominis
» Patrem, & Filium, & Spiritum San-
» ctum commorari. Nam & David in
» Psalmo confessionis tres Spiritus po-
» stulat, dicens : *Spiritu principali con-*
» *firma me : Spiritum rectum innova in*
» *visceribus meis : Spiritum Sanctum ne*
» *auferas à me.* Qui sunt isti tres Spi-
» ritus ? Principalis Spiritus, Pater est :
» Spiritus rectus, Christus est : Spiri-
» tus Sanctus, Spiritus Sanctus est. »
Non tres Spiritus à se invicem sepa-
ratos aut tres Deos admittit Origenes,
(quomodo enim simul in eadem ani-
ma habitare possent ?) sed tres per-
sonas, quarum una quæque Spiritus &
Deus est. Eodem sensu dicere non
dubitatur Gregorius Nazianzenus unum
esse Deum in tribus splendoribus,
unam naturam in tribus luminibus,
Carm. pag. 154. Tres personas vocat
tria maxima, Or. 24. p. 428. Interdum
verò tres hypostases numerat in uno
splendore & gloria, ut Or. 30. p. 496.

Tom. XII.
in Mat. II.
42.

Patrem, & Filium, & Spiritum San-
ctum unam esse nubem docet, quæ ju-
stos obumbrat. » Quænam, inquit,
» lucida ea nubes est justos obum-
» brans ? An paterna fortè virtus est,
» à qua Patris vox exit ? Forsitan
» verò & Spiritus Sanctus nubes luci-
» da est justos obumbrans, & edens
» oracula Dei operantis in se & di-
» centis : *Hic est Filius meus dilectus,*
» *in quo mihi benè complacui.* Quin &
» audacter Salvatorem nostrum luci-
» dam esse nubem pronuntiabo
» Lucida quippe Patris, & Filii, & Spi-
» ritus Sancti nubes veros Jesu discipu-
» los obumbrat. » *Φωτεινὴ γὰρ Πατρὸς,*
» *οὐκ ἔστι ἀλλὰ Πνεύματος νεφέλη ἐπισκιάζει*
» *τοὺς γνωστὸς Ἰησοῦ μαθητάς.* Sic etiam
tom. VIII. in Joan. pag. 138. « Deus
» est in fluvio latificante civitatem

Mat. xvij. 5.

Dei : nam Pater in Filio est. Hanc «
ob causam, qui ad ipsum pergunt, «
ut laventur, probrum deponunt ex «
Ægypto ductum, aptioresque fiunt, «
ut subvehantur, & mundantur à le- «
pra, atque etiam parati fiunt ad Spi- «
ritus Sancti receptionem ; nimirum «
ad aliud flumen non advolante spi- «
ritali columbâ. »

Si Filius est fluvius in quo est Pater,
& à quo Spiritus non separatur ; non
mirum si tres illæ personæ æquè sitien-
dæ & colendæ, ita ut si quis unam
colere detrectet, is nullam colat. Id
quoque conceptis verbis docet Ori-
genes Homil. 18. in Jerem. num. 9.
Quis, inquit, ita desideravit Deum, «
ut dicat : *Sitivit anima mea ad Deum* »
vivum ? Quis ita sitivit ubera Pe- «
træ, *Petra autem erat Christus ?* Quis »
ita sitivit Spiritum Sanctum, ut di- «
cat : *Quemadmodum desiderat cervus* »
ad fontes aquarum, ita desiderat ani- «
ma mea ad te, Deus. Nisi hos tres »
fontes aquarum sitiverimus, nullum »
fontem aquarum reperiemus. (*ἐὰν* »
μὴ τὰς τρεῖς πηγὰς τῷ ὕδατι διψή- «
σωμεν, οὐδεμίαν πηγὴν τῷ ὕδατι »
εὐρήσωμεν.) Videbantur Judæi sitire »
unicum fontem aquarum Deum ; sed »
quia Christum & Spiritum Sanctum »
non sitiebant, de Deo quoque bibe- »
re non potuerunt. Videbantur item »
hæretici sitire Christum Jesum ; sed »
quia non sitiverunt Patrem, qui est »
Deus Legis & Prophetarum, de »
Christo quoque non bibunt. Sed qui »
unum quidem servant Deum, sed »
contemnunt Prophetas, non sitive- »
runt Spiritum Sanctum, qui loqui- »
tur in Prophetis : idcirco neque de »
paterno fonte bibunt, neque de eo, »
qui in templo clamabat & dicebat : »
Si quis sitivit, veniat ad me, & bibat. »

Psal. xij. 2.

1. Cor. x. 4.

Joan. vij. 37.

C A P U T X V.

Explicantur difficilia Origenis lo-
ca, ad æternitatem Filii, ejus-
que generationem spectantia.

I. Origenes immeritò accusatur quòd

Verbi aeternitatem negaverit. II. Longè discrepat ab Arianis, cum Filium negat genitum ex substantia Patris quasi imminuti. III. Hereticos refellit, cum eos vituperat, qui Filium gloria negabant à Patre differre. IV. Tres hypostases, at nequaquam tres substantias tuetur contra eosdem hereticos. V. Accuratissime in hac refellenda heresi versatur. VI. Quo sensu Patrem & Filium res hypostasi duas, consensu unam & concordia dicit. VII. Cur Verbi nomen ex operationibus interpretandum putat.

I. **Q**UÆ hætenus ex Origene depromsi, ita sunt accuratè & magnificè dicta de Filii aeternitate & substantiæ in tribus personis unitate, ut nihil accuratius aut magnificentius requiri possit. Etiam si aliis locis hæc retexens cum Arianis facere videretur; æquitatis esset ex duabus sententiis inter se pugnantibus alteram pro germana & constanti Origene habere sententia, alteram tempori & nimio refellendorum hæreticorum studio tribuere. Sed quæ obijciuntur, aut ipsam illam, quam exposui, doctrinam mirificè confirmant, aut cum ea faciliè conciliantur. Totam hanc difficultum locorum complexionem ad quatuor potissimum capita revocabo: alia enim ad aeternitatem Filii: alia ad generationem ex substantia, & unitatem numericam substantiæ pertinent: alia peccare visus est Origenes, dum strictè considerat ordinem inter personas divinas intercedentem, & cujusque personæ proprietates subtiliter persequitur. Quarto loco examinabo, quæ de Spiritu Sancto impie nonnullis sensisse visus est.

Mirum sanè cur Origenes in eam criminationem inciderit, à qua sibi tantoperè cavebat, ne Filium in rebus creatis numerare videretur. Hanc ei

litem impingunt, Epiphanius, qui eum accusat, quod Christum γεννητὸν Θεόν, Hæref. 64.
cap. iv. & vij. genitum Deum, & κτιστὸν, creatum, & κτλ. χρεῖν, gratiâ Filium existimet: Hieronymus, qui Filium non natum, sed factum ab eo doceri pronuntiat: Justinianus, qui in Epist. ad Menam profert hunc Origenis locum ex lib. IV. de Princip.

Οὗτος ὁ υἱὸς ἐκ θελήματος τῆς Πατρὸς γεννηθεὶς, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ ἀπαύλασμα τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ ἀκτὴν τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἀεὶ ὡς τὸ πᾶν κτίσεως, κτίσμα, Σοφία. Αὐτὴ γὰρ ἡ Σοφία φησὶν ὁ Θεὸς ἐκπτε με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Hic est Filius ex Patris voluntate & genitus, imago Dei invisibilis, splendor ejus gloriæ, figura substantiæ ejus, primogenitus omnis creaturæ, & conditio, Sapientia. Ipsa enim Sapientia dicit: *Dominus condidit me initium viarum ejus ad opera ejus.*

Quod ait Epiphanius Christum ab Origene non naturâ, sed gratiâ Filium dici, commentum est ab omnibus Origene principis remotissimum. Idem non dicam de generatione ex voluntate Patris; quæ loquendi ratio cum multis aliis probata, tum ad Origene sententiam satis accommodata. Nam cum voluntatem Patris in Filio generatam ac totam Filio communicatam doceat, ita ut identitas sit voluntatis in utroque; non immeritò nec incommodè dicere potuit Filium ex Patris voluntate genitum.

Displicet Epiphanio & Hieronymo *genitus Deus*: idem esse volunt ac factum & creatum, saltem apud Origenem, de cujus Arianismo non præjudicium, sed planè judicium fecerant. Sed illud γεννητὸν, cum de Filio dicitur ab Origene, vel generatim significat id quod habet aliquod suū principium, vel veram generationem designat. Utriusque interpretationis exempla passim occurrunt; primæ quidem, cum Origenes solum Patrem ingentum demonstrat, ac Filium cum rebus creatis in eo comparare non dubitat, tom. II. in Joan. quòd à Patre acceperit ut esset, cum hoc tamen di-

scrimine, quòd Filius ab æterno genitus, istæ in tempore creatæ. Sic etiam tom. I. pag. 17. « Non absurde » quis, inquit, universorum Deum » principium dixerit, eò quòd principium Filii sit Pater, principium creaturarum Creator, ac generatim principium entium Deus. » Eodem sensu docet tom. IV. pag. 74. multas Dei proprietates cognosci non posse ab humana natura, fortè etiam nec ab aliis præter Filium & Spiritum Sanctum genitis rebus. Τάχα δὲ καὶ ἐτέροις παρὰ Χεῖρὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ᾤοντοίς. Nihil igitur repugnat *genitus Deus*, si ita accipiat: at quo sensu Epiphanius & Hieronymus accipiunt, nusquam apud Origenem occurrit; nisi fortè velimus ipsam Patris naturam ex nihilo creatam ab Origene existimari. Nam voluntatem Patris in Filio nasci γινώσκον ἐν τῷ υἱῷ declarat, ut suprà vidimus.

Quòd spectat ad Proverbiorum locum, *Dominus condidit me*, &c. quo fretus Origenes Filium conditum & rem conditam appellasse dicitur; videndum quonam id sensu præstiterit (nam vitio verti non potest, quòd Scripturæ verbis utatur) utrùm hoc testimonium ad evertendam Filii æternitatem, ut clarum & apertum adhibeat, an potius, ut in obscuro & difficili loco, ad subtiles interpretationes confugiat. Litem dirimunt quæ leguntur lib. I. de Princip. cap. ij. ubi illud, *Dominus condidit me*, non de ipsa Sapientia, sed de his quæ in illa & per illam condita sunt, intelligendum monet. « In hac ipsa ergo, inquit, Sapientiae subsistentia, quia omnis virtus ac deformatio futuræ inerant creaturæ, vel eorum quæ principaliter existunt, vel eorum quæ consequenter virtute præscientiæ præformata atque disposita; pro ipsis, quæ in ipsa sapientia velut descripta ac præfigurata fuerant creaturis, seipsam per Salomonem dicit creatam esse sapientiam initium viarum Domini, continens scilicet in semetipsa universæ creaturæ vel initia, vel formas, vel species. » Ni-

hil hîc ab Arianis non latissimè discrepans. Quod isti clarum & perspicuum ducebant, id Origenes, ut obscurum & difficile, subtiliter interpretatur; quod de Sapientia ipsa accipi volebant, id ab ea summo studio removel.

Susplicari quis posset Ruffinum interpretem hoc testimonium, quod Græcè non exstat, de suo licenter inferuisse, aut saltem ampliassè. Sed hanc suspicionem repellit ipse Origenes, qui aliis in locis Sapientiam conditam fatetur, quatenus in ea Deus omnium rerum exemplaria descripsit. Sic enim loquitur tom. I. in Joan. pag. 19. Ἐπισήσων δὲ εἰ οἶον τέ ἐστι καὶ κατὰ τὸ σημαίνον μόνον τὸ ἐκδέχεσθαι ἡμᾶς τὸ, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἵνα κατὰ τὴν σοφίαν καὶ τοὺς τύπους τῆς οὐσιμότητος τῆς ἐν αὐτῇ νοημάτων τὰ πάντα γίνηται. Οἶμαι γὰρ ὡς περ καὶ τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους οἰκοδομεῖται ἢ τεκτενέσθαι οἰκίαν καὶ ναὺς, ἀρχὴν τῆς οἰκίας καὶ τῆς νεὸς ἐχόντων τοὺς ἐν τῇ τεχνίτῃ τύπους καὶ λόγους. Ἔτι τὰ σύμπαντα γερονέναι κατὰ τοὺς ἐν τῇ σοφίᾳ προγεγενημένους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ἐσομένης λόγους. Πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ ἐποίησε. Καὶ λεκτέον ὅτι πᾶσαι, ἵνα ἕτως εἶπω, ἐμφυχον σοφίαν ὁ Θεός, αὐτῇ ἐπέτρεψεν ὅτι ἐν αὐτῇ. « Proinde inspicere an in hanc sententiam illud quoque accipere possimus, *In principio erat Verbum*; ut omnia fiant secundum sapientiam & exemplaria omnium in ea consistentium idearum. Sic enim opinor quemadmodum ad architectonica exemplaria ædificatur, aut fabricatur domus & navis, quæ principium habent ab exemplaribus & rationibus architecto insidentibus; sic omnia facta esse secundum rationes futurarum rerum prius à Deo in sapientia descriptas: *Omnia enim in sapientia fecit*. Ac dicendum est Deum, cum viventem sapientiam, ut ita dicam, condidisset, ei permisisse ut ab his quæ in ipsa * * *. » Non difficile est explere quæ desunt huic verborum comprehensioni. Liquet enim nihil aliud sibi velle Origenem, nisi sapientiam quodammodo à Deo conditam, & permittente, sive ut alibi lo-

quitur, jubente Deo omnia condidisse ad exemplaria & ideas, quas Deus in ea disposuerat & descripserat. Et pag. 36. Μη παραισώπηθητω δὲ ἡμῖν, μηδὲ Θεὸς Σοφία εὐλόγως τυγχάνων, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι λεγόμενον. ὃ καὶ ἐν ψήλαις φαντασίαις τῆ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τῆς ὅλων τῶν ὑπόστασιν ἔχει ἡ Σοφία αὐτῆς καὶ τὰ ἀνάλογον τοῖς ἀνθρώποις ἐννοήμασι φαντάσματα. Εἰ δὲ τις οἶος τέ ἐστιν ἀσώματον ὑπόστασιν ποικίλων θεωρημάτων, περιεχόντων τοὺς τῆς ὅλων Λόγους, ζῶσαν καὶ οἶονεϊ ἐμφυχον ἐπινοεῖν, εἴσεται τῶν ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν Σοφίαν τῆ Θεοῦ χαλῶς περὶ αὐτῆς λέγουσαν· ὁ Θεὸς ἐκπέσῃ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτῆς εἰς ἔργα αὐτῆς· διὲν κτίσιν δὲ δυνήσεται. ὃ πᾶσα κτίσις ὑφεισάναται, οὐκ ἀνένδοχος οὕτω θείας Σοφίας κατὰ τὴν γενέσθαι. « Illud autem silentio non præter-
» eundum est, Jesum Dei Sapientiam
» meritò exsistere, & hanc ob cau-
» sam hoc nomine appellari: quippe
» cùm non in nudis cogitationibus Dei
» & Patris universorum substantiam
» habeat Sapientia ipsius, perinde at-
» que phantasmata cogitationum hu-
» manarum. Quòd si quis potest incor-
» poream substantiam variarum spe-
» culationum, omnium rerum rationes
» continentium, viventem & veluti
» animatam considerare, is planè Dei
» Sapientiam omni creaturâ præstan-
» tem reperiet benè de seipsa dicere,
» Dominus creavit me initium viarum
» suarum ad opera ejus, per quam crea-
» tionem potuit quævis creatura sub-
» sistere, haud expers divinæ Sapien-
» tiæ secundum quam facta est. » In hoc ergo posita illa Sapientiae creatio, quòd omnia per eam creata fuerint, ejusque particeps facta fuerit quævis creatura.

II. Secundo loco accusatur Origenes, quòd Filium ex Patris substantia genitum neget, quòd tres substantias in Sanctissimam Trinitatem inducat. Videndum nobis est unde petita hæc in Origenem conjecta sint. Nil equidem morabor levissimam Huetii observationem, qui ex his locis, in quibus Origenes Filium paternæ gloriæ splendorem esse docet, aliam ab eo

Patris substantiam, aliam Filii queritur induci. Haud scio an nihil hac animadversione iniquius sit. Utitur Origenes Scripturæ vocibus, cùm Filium Dei gloriæ splendorem appellat; nec quidquam addit de suo, nisi id quod necessario consequeretur, hunc splendorem tamdiu exsistere, quamdiu ipsa lux exsistit. Quid igitur in eo reprehendendum? An quòd splendorem appellat, an quòd æternum esse contendit? Porro non aliam esse lucis, aliam splendoris substantiam jam toties appposita Origenis testimonia monstrarunt, ut ea repetere prorsus otiosum sit.

Hieronymus sub finem Epist. ad Avit. sic de Origene loquitur: « Et « qui in alio loco Filium & Spiritum « Sanctum non vult de Patris esse sub- « stantia, ne divinitatem in partes se- « care videatur, naturam omnipoten- « tis Dei Angelis hominibusque largi- « tur. » Videtur Hieronymus respexisse ad ea Origenis loca, in quibus à Filii generatione omnem corporeæ perpeffionis suspicionem removet. *Sicut ipse Pater est invisibilis per naturam, ita imaginem quoque invisibilem ab eo genitam contendit, non per prolationem sed ex ipsa Patris mente, sicut voluntas ex mente, sine divisione vel imminutione substantiæ ejus.* Exstant hæc testimonia in Apol. Pamphili Martyris, quæ si Arianismi crimen non effugiunt, nec Justinus & Tertullianus ac multi alii effugient, quorum non minor est, quàm Origenis, cautio, ne quis divisionem aut imminutionem paternæ substantiæ in Filii generatione suspiceretur.

Sed Hieronymi animo hunc potissimum locum crediderim obversatum ex tom. XXII. in Joan. pag. 306. ubi Origenes illud, *Exivi à Deo*, non de generatione ex Patris substantia, ut quidam volebant, sed de quodam ex forma Dei ad formam servi transitu interpretandum putat. Hanc autem rationem affert, cur hæc verba sic accipienda sint, « quòd quando Filius « in Patre est, antequàm seipsum ina- «

» niat, veluti locus ipsius est Deus: &
 » si quis consideret ipsum existentem
 » in principali illa Dei forma, vide-
 » bit nondum egressum à Deo Filium
 » ejus, Dominum nondum egredien-
 » tem de loco suo; cum verò cum eo
 » statu contulerit statum illius, qui se-
 » ipsum inanivit, ex eo quòd formam
 » servi assumeret; intelligit quomodo
 » Filius Dei exierit & venerit ad nos,
 » ac veluti extra illum, qui misit il-
 » lum, factus fuerit, etiam si alio modo
 » non dimiserit illum solum Pater, sed
 » est cum ipso, qui etiam est in Filio,
 » quemadmodum Filius est in Patre. »
 Tum eos qui hæc ad Filii generatio-
 nem trahebant, sic castigat: « Ἄλλοι τὸ
 ἐξ ἡλίου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διηγέσαντο ἀντὶ τοῦ
 γεγενῆσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· οἷς ἀπολογεῖται ἐν
 τῇ οὐσίᾳ φάσκειν τὸν Πατέρα γεγενῆσθαι
 τὸν υἱὸν οἷον εἶναι μὲν ἑαυτὸν, καὶ λείποντος τῇ
 οὐσίᾳ, ἢ ὁρῶντος εἶναι, τὸν υἱὸν, ἐπὶ τῇ
 οὐσίᾳ τὸν υἱὸν, ὥστε νοήσαι τις τὸ ἐπὶ τῷ
 ἐκχυμόνων. » Alii illud: *Exivi à Deo*, ex-
 » posuerunt pro eo quod est, *Genitus*
 » *sum ex Deo*: quos sequitur Filium di-
 » cere ex substantia genitum fuisse Pa-
 » tris veluti diminuti & carentis sub-
 » stantiâ Filii, quam ante habebat,
 » quando generavit Filium; tamquam
 » si consideraret hoc etiam aliquis in
 » prægnantibus.

Hunc locum si animo intuebatur
 Hieronymus, miror non vidisse quid
 inter Origenis & Arianorum causam
 interesset. Isti enim genitum ex Patris
 substantia Filium negabant, ne æqua-
 lem Patri fateri, ne eandem & unam
 Patri ac Filio substantiam tribuere co-
 gerentur. Hinc nihil aliud crepabant,
 nisi divisiones quasdam & corporeas
 perpeffiones, ut adjuncta Catholica
 sententiâ incommoda. At Origenes
 non negat genitum esse ex Deo Fi-
 lium: sed hunc sensum negat esse ho-
 rum verborum, *Exivi à Patre*: nec ge-
 nerationem ex Patris substantia tollit;
 (quî enim id facere posset, qui totam
 Patris voluntatem, sive substantiam
 Filio communicatam, in Filio genitam
 disertè docet?) sed solam egressio-
 nem ex Patris substantia vituperat,

idque multis de causis cum Ariana
 hæresi pugnantibus. 1°. Quia videtur
 repugnare, ut qui egressus est ex Deo,
 sit semper in Deo. Nam Pater est in Fi-
 lio, quemadmodum Filius in Patre. Im-
 manè quantum hæc discrepant ab
 Arianis, qui, cum generationem ex
 substantia rejicerent, non id metue-
 bant, ne Filius in Patre esse desine-
 ret, sed ne in Patre esse crederetur.
 Fatetur Origenes genitum esse ex
 Deo, idem valere, ac genitum esse ex
 substantia Patris: hinc concludit eos,
 qui illud, *Exivi à Deo*, de generatio-
 ne accipiunt, imminutionem paternæ
 substantiæ, tamquam in rebus corpo-
 reis, & Filium à Patris substantia se-
 paratum inducere. Quamobrem Fi-
 lium ex Patris substantia genitum fa-
 tetur, sed ab eadem substantia sepa-
 ratum negat.

2°. Hanc egressionem ex Patris sub-
 stantia rejicit, quia ex ea sequeretur
 Filium non esse æqualem Patri, sed
 partem paternæ substantiæ ei tradi-
 tam, idque imminuto Patre. « Se-
 quitur etiam ut dicant, corpus esse
 Patrem & Filium, ac Patrem divi-
 sum fuisse, quæ commenta homi-
 num sunt, qui ne per somnium qui-
 dem naturam invisibilem & incor-
 poream, quæ propriè substantia est,
 cognoverint. »

3°. Hac etiam utitur ratione. Im-
 mensitati Filii repugnat, ut egressus è
 Patris substantia, non jam ibi sit, ubi-
 cumque est Pater, sed locum ex loco
 mutare possit. « Unde etiam perspi-
 cum est, inquit, hos in corporali
 loco Patrem esse daturos, & Filium
 immutato loco ex loco ad hanc vi-
 tam devenisse, nec mutasse statum
 ex statu, ut nos interpretati sumus. »
 Illud ergo Arianos inter & Origenem
 interest, quòd isti, ut Catholicam fidem
 eluderent, commentitia ei incommo-
 da affingebant; Origenes verò, ut Ca-
 tholicam doctrinam defendat, conse-
 quentia ex interpretatione, quam non
 probabat, incommoda rejicit.

III. Visus est Origenes tres substan-
 tias in Sanctissimam Trinitatem indu-

cere, dum ejus verborum pondera parùm examinantur, dum quid ei propositum sit, quos refellat hæreticos minùs animadvertitur. S. Thomas, cum Origenem asseverat dixisse: *Patrem & Filium secundum substantiam differre*, non indicat locum, ubi ita loquatur Origenes. Sed doctissimus Huetius hæc profert ex Origene tom. II. in Joan. pag. 70. « Quia verò lux » simpliciter hoc loco Salvator, in » ipsius verò Joannis Epistola, Deus » lux esse dicitur: » Ὁ μὲν πρὸς οἷον καὶ ἐν δευτέρῳ κατασκευάζει τῇ εὐαγγελικῇ διδασκαλίᾳ ὡς τὸ πᾶν πατέρα. » Alius quidem » existimat etiam hinc colligi, Patrem » à Filio non differre substantiâ. » Ita interpretatur Ferrarius: Sed aut personâ vertendum esse contendo, aut substantiæ nomine personam intelligendam. Nec utar veniâ, quam dat Huetius, ut eos Origenes minimè dicatur vituperare, qui ita sentiebant; sed eos tantùm, qui hanc sententiam ex his Scripturæ locis deducebant. Ipsam profectò sententiam vituperat, ut patet ex verbis sequentibus, quæ lucem huic loco afferent. Ὁ δὲ πρὸς ἀρετὴν τριήσας, ὁ καὶ ὑπερῷον λέγων, φησὶ τὸ αὐτὸν εἶναι τὸ φαινόμενον ἐν τῇ σκοτίᾳ φῶς, & μὴ καταλαμβάνον ὑπὲρ αὐτοῦ, & τὸ φῶς, ἐν ᾧ ἐδαμῶς ὅτι σκοτία. » Qui vero diligentius observaverit, » & rectiùs loquutus fuerit, dicet non » idem esse lucem, quæ lucet in » nebris, ab eis non comprehensa, & » lucem in qua haudquaquam sunt » nebræ.

Ex his primò concludo, non Catholicam doctrinam, quæ unam & singularem Patris & Filii substantiam defendit, ab Origene refelli; sed hæreticos, qui, ut tanti mysterii credendi molestiam sibi excuterent, Patrem & Filium ταυτὸν esse, id est, unam & eandem rem ac personam volebant. Hanc enim habet vim & naturam illud ταυτὸν, quod de Patre & Filio dici vetat, ut patet vel ex eadem hac pagina, in qua, quærens cur Sanctus Evangelista dixerit: *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum*, sicque vitam luci præ-

posuerit, respondet vitam & lucem, etsi ταυτὸν, unum & idem est, variis tamen modis considerari.

2º. Cum hæretici, quos refellit Origenes, unius essentiæ nomine unam personam intelligerent; an dubium quin Origenes eidem voci eandem sententiam subjecerit, & sub unius essentiæ nomine singularitatem personæ rejecerit. Hæc observatio inde confirmatur, quòd Origenes, dum hanc hæresim refellit, in contrariam non feratur, sed medium teneat, ut Catholica semper tenuit Ecclesia. Sic enim contra hæreticos verum Deo Filium vindicat, ut non aliam Patris & Filii distinctionem ponat, quàm quæ ex ipsa Patris & Filii notione deducitur. Postquàm enim demonstravit in Patrem non cadere, ut luceat in tenebris & persecutionem à tenebris patiatur, quia hæc, ut modò vidimus, ad Filii incarnationem referuntur; hanc tertiam rationem addit. Tertiò, inquit, dicitur hæc lux lux « vera, quâ ratione Pater veritatis » Deus, amplior est & major, quàm » veritas; & Pater cum sit Sapientiæ, » quantò ipsam Sapientiam, tantò lucem veram superat. » Defendit ergo mysterium, quod nefarii hæretici evertiebant; nec aliam rationem affert, cur Pater à Filio distinguatur, cur Filio major sit, nisi quòd veri Filii verus est Pater.

3º. Non invitus fatebor idem factum ab Origene, quod à multis aliis accuratissimis Patribus, qui, ut suprâ vidimus in explananda S. Clementis Alexandrini doctrina, etsi unam & singularem tenent in tribus personis essentiam, quia tamen hæc essentia alias habet in Patre, alias in Filio proprietates, interdum habitâ ratione hujusmodi personalium proprietatum, essentiam Filii ab essentia Patris distinguunt. Nihil igitur mirum si Origenes hoc loco veram lucem à Patre veræ lucis distinguit, imò Patrem & Filium duas lucis esse contendit. « Apertius » autem, inquit, Patrem & Filium » duas lucis existere per hæc à Da-

» vide sciemus, Psalmo quinto & trigésimo, dicente: *In lumine tuo videmus lumen.* » Quid igitur, an Origenem dicemus ab egregiis principiis, quæ alibi statuit de identitate voluntatis & essentiae, discedere? Ne digitum quidem discedit. Sed quemadmodum rectè dicitur lumen de lumine, voluntas ex voluntate, quamvis unum sit in Patre & Filio lumen, una voluntas; sic Origenes lucem ex luce agnoscit. Deinde verò semper memoriâ tenendum est Origenem contra huiusmodi hæreticos differere, quos inter & Catholicos de singularitate divinæ naturæ conveniebat; in eo autem controversia erat, quod isti Patrem, & Filium, & Spiritum tria ejusdem naturæ variis modis considerata nomina, Catholici verò tres personas esse contenderent. Quamobrem contra hanc hæresim usui erant Scripturæ testimonia, quæ Patrem à Filio, non solo nomine, non variâ tantum ejusdem rei considerandæ ratione, sed ut voluntatem ex voluntate, essentiam ex essentia distinguunt.

4°. Perperam veretur doctissimus Præsul, ne de Platonica doctrinæ narthecio depromptum sit, quod Patrem Origenes in tenebris lucere negat, Filium asserit. Ipse enim mentem suam non multò post aperit. Nam cum id durum & insolens videri posset; quærit, quam ob causam cum Salvator sit impeccabilis, & lux in qua nullæ tenebræ, id tamen Patri proprium tribuatur, ut tenebræ in eo non sint ullæ. Respondet Salvatorem pro nobis factum esse peccatum: « Et quemadmodum solus Pater, inquit, habet » immortalitatem, quia Dominus non » ster mortem ob amorem in genus » humanum pertulit: sic Pater solus » habet ut in ipso nullæ sint tenebræ, » cum Christus, ut homines benefici- » cio afficeret, tenebras nostras in se » suscepit. » Siccinè à Platonici non abludit, qui Filium in tenebris lucere ait, quia nostrâ causâ incarnatus & mortuus est? Tertullianus eandem hæresim refellens idcirco Paulum exi-

stimat de Patre dixisse: « Qui solus » habet immortalitatem, & lucem » habitat inaccessibilem, ut & contra- » ria ipsi Filio adscriberemus, mortali- » tatem, accessibilitatem, quem mor- » tuum contestatur secundum Scri- » pturas, & novissimè à se visum, per » accessibilem utique lucem. »

IV. Suam ipse causam prodere videtur Huetio Origenes tom. II. in Joan. pag. 56. ubi sic loquitur: *Ἐστὶ δὲ πῶς καὶ τεύχεται . . . δογματίζων μηδὲ οὐσίαν πνὰ ὑφ' ἐσάναι τῷ ἁγίου Πνεύματι ἑτέραν παρὰ τὴν πατέρα καὶ τὸν υἱόν· ἀλλὰ τάχα θεωρεῖται μᾶλλον, εἰάν ἑτέρον νομίζῃ εἶναι τὸν υἱὸν παρὰ τὴν πατέρα, τὰς τὸ αὐτὸ αὐτὰς τυγχάνειν τῆς Πατρὸς, ὁμολογημένως διακρίσεως δηλωμένης τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρὰ τὸν υἱὸν ἐν τῇ· ὅς ἐάν εἴπῃ λόγον, &c. ἡμεῖς μὲντοιγε τρεῖς ὑποστάσεις πειθόμενοι τυγχάνειν τὴν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, &c.* « Erit » autem aliquis tertius . . . qui decer- » nat nullam subsistere propriam Spi- » ritûs Sancti substantiam, quæ alia » sit, quàm Patris & Filii. Vel fortè » in eam potiùs feretur sententiam, » si modò Filium alium esse ac Patrem » ducat, ut eum [Spiritum Sanctum] » eundem esse ac Patrem existimet: » quippe cum Spiritûs Sancti à Filio » distinctio sine controversia declare- » tur his verbis: *Qui Verbum dixerit,* » &c. Nos autem persuasum habemus » Patrem, & Filium, & Spiritum San- » ctum tres esse hypostases, &c. » Hunc locum mirè deformatum ab interprete, ut potui, interpretatus sum. Quæ addit Origenes infrâ explicabuntur; nunc videndum an meritò decernat Huetius Hypostasis nomine non personam ab Origene intelligi, sed essentiam, quam qui unicam in Trinitate statuunt, ab iis Origenem palàm & apertè dissentire.

1°. Perspicuum est nihil negotii esse Origeni cum Catholicis unam in tribus personis essentiam admittentibus, sed cum iisdem illis hæreticis, qui nullam propriam Spiritûs Sancti substantiam subsistere volebant, aut si Patrem à Filio distinguebant, saltem eò ferebantur,

bantur, ut Spiritum Sanctum eundem esse ac Patrem existimarent. Quare apud Origenem Spiritum Sanctum eundem ac Patrem existimare, idem sonat ac propriam illius substantiam per se subsistentem negare. Atque hanc fuisse Noëti Origeni æqualis sententiam omnibus notum: is enim divinam essentiam per se subsistere non negabat: sed per se subsistere in tribus personis, ita ut per proprietates personales propria sit cujusque personæ, id pernegabat. Nihil igitur aliud defendit Origenes, quàm quod isti negabant, Spiritum Sanctum personam esse à Patre & Filio distinctam.

2°. Essentia & hypostasis nomine personam his in locis designari, contra quam videtur Huetio, multis testimoniis declaratur. Neque enim aliter accipi possunt hæc verba ex tom. XVII. in Mat. Οὐ νομιστέον ὅδ' εἶναι ὑπὲρ αὐτοῦ τοὺς τὰ ψεύδη φεροῦντας περὶ αὐτοῦ, φαντασίᾳ τῇ δοξάζειν αὐτὸν· ὅποιοί εἰσιν οἱ συλχέοντες Πατέρος καὶ υἱοῦ ἐννοίαν, καὶ τῇ ὑποτάττει ἕνα δίδοντες (Leg. διδάσκοντες) εἶναι τὸν πατέρα καὶ υἱὸν, τῇ ἐπινοίᾳ μόνῃ καὶ τοῖς ὀνόμασι διακρινόμενος τὸ ἐν ὑποκείμενον. » Neque enim pro eo (Christo) stare » existimandi sunt, qui falsa de eo fin- » gunt, dum sibi videntur honorem ei » habere; quales sunt qui Patris & Fi- » lii notionem confundunt, ac unum » hypostasi esse Patrem & Filium vo- » lunt, solâ cognitione & nominibus » unam personam distinguentes. » Habemus hoc loco eosdem hæreticos, ac superiore, eandemque Origenis sententiam. Hypostasim & suppositum sive personam nullo discrimine adhibet; ac Patrem & Filium hypostasi unum fingere, idem esse censet, ac unam & singularem personam solâ cogitatione ac solis nominibus distinguere. Non ergo substantiæ, sed personæ singularitatem in Trinitate condemnat; eamque distinctionem requirit, quæ solâ cogitatione ac solis nominibus non contineatur.

Similiter tom. II. in Joan. pag. 96. duplicem classem instituit hæreticorum de unius Dei cultu gloriantium:

Ἡτοι ἀρνεύμενος ἰδιότητα υἱοῦ ἑτέραν πα-
τερά τὴν τοῦ Πατρὸς, ὁμολογοῦντας Θεὸν
εἶναι τὸ μέχρι ὀνόματος παρ' αὐτοῖς υἱὸν
προσαγορευόμενον· ἢ ἀρνεύμενος τὴν θεό-
τητα τῇ υἱοῦ, πέντας δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιό-
τητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν πυ-
χάνουσαν ἑτέραν τῇ Πατρός. « Vel qui »
negant proprietatem Filii aliam esse »
ac Patris, confitentes Deum esse »
eum, qui apud eos nomine tenus »
appellatur Filius: vel qui Filii divi- »
nitatem negant, ejus autem pro- »
prietatem, & essentiam per se sub- »
sistentem, aliam esse ac Patris con- »
fitentur. » Idem ergo sonant apud
Origenem, proprietates, persona,
suppositum, essentia per se subsistens.

Non adjungam ad meos usus, quod concedere videtur Huetius, eos ab Origene vituperari, qui substantiam καὶ περιγραφὴν, aliam in Filio ac Patre ponebant. Non eos vituperat, sed laudat potius; & meritò quidem; nam οὐσία κατὰ περιγραφὴν, nihil aliud est, quàm essentia suis proprietatibus circumscripta & definita, sive per se subsistens. Hanc loquendi rationem, quæ magni momenti est ad Origenis doctrinam explicandam, sic ipse explicat sub finem tom. I. in Joan. Καὶ ἐπὶ εἰς τὸ παραδέξασθαι τὸ Λόγον ἴδιαν περιγραφὴν ἔχοντα, οἷον πυκνάνοντα ζῆν καὶ ἑαυτὸν, λεκτέον καὶ περὶ δυνάμεων, οὐ μόνον δυνάμεως . . . ὥστε οὖν δυνάμεις Θεοῦ πλείονες εἰσιν, ὧν ἐκάστη κατὰ περιγραφὴν, ὧν διαφέρει ὁ σωτὴρ, οὕτως καὶ Λόγος, εἰ καὶ ὁ παρ' ἡμῖν οὐκ ἔστι κατὰ περιγραφὴν ἐκ τῶν ἡμῶν, νοηθήσεται ὁ Χριστὸς διὰ τὰ προεξηγησμένα ἐν ἀρχῇ, τῇ σοφίᾳ, ὑπόστασιν ἔχων. « Ad hæc ut in- »
telligatur Verbum propriam habere »
circumscriptionem, quippe cùm per »
se subsistat, dicendum est de poten- »
tiis, non solùm de potentia. Hæc »
dicit Dominus virtutum, multis locis »
ponitur: quo virtutum nomine in- »
telliguntur divina quædam animalia »
rationalia, quibus superior & præstan- »
tior Christus, qui non solùm sapien- »
tia, sed etiam virtus dicitur, Quem- »
admodum ergo plures sunt Dei po- »
tentia, quarum una quæque circum- »

» scriptionem habet, id est, per se
 » subsistit, sic Verbum (quamvis no-
 » strum per se non subsistat extra nos)
 » intelligetur Christus ex iis, quæ an-
 » teâ indagavimus, in principio, id est,
 » in Sapientia, hypostasim habens. »
 Sic etiam apud Basilium Epist. 38. n. 2.
πείραξιν opponitur naturæ commu-
 nitati. Et num. 3. Hypostasis sistere &
 circumscribere, seu definire dicitur id,
 quod commune est & incircumscrip-
 tum sive infinitum. *Τὸ κοινόν τε καὶ ἀπε-*
είραπτον παρῶσα καὶ πείραξουσα.

Multa alia ex Origene proferri pos-
 sunt, ex quibus pateat aliquid essen-
 tiâ & hypostasi unum dici, cum solâ
 cogitatione ac variis tantum nomini-
 bus distinguitur, quemadmodum ne-
 farii hæretici de Trinitate sentiebant.
 Sic tom. I. in Joan. pag. 30. « Nemo
 » offendatur, inquit, quod distingua-
 » mus in Salvatore varias illius confi-
 » derandi rationes, idem arbitratus,
 » ejus quoque οὐσία, essentia, à nobis
 » fieri. » Hic profectò essentia eadem
 vis ac personæ; siquidem metuit Ori-
 genes, ne dum multa in Christo di-
 stinguit, multas in eo personas distin-
 guere videatur. Similia habet de Chri-
 sto Homil. 8. in Jerem. num. 2. *Τὸ μὲν*
ὑποκείμενον ἓν ἔστι, τὸ δὲ ἐπινοίας τὰ πολ-
λὰ ὀνόματα ἐπὶ διαφόρων. « Suppositum
 » quidem unum est, sed pro confide-
 » randi ratione multa nomina variis
 » rebus imponuntur. » Vid. tom. VIII.
 in Joan. pag. 128. Sic etiam Homil.
 18. in Jerem. num. 4. demonstrat
 unam & eandem rem in Scripturis
 sanctis, prout leviter perstringitur aut
 attentius consideratur, fontem esse vel
 puteum. *Τὸ αὐτὸ τῇ ὑποστάσει τὸ μὲν*
ἐπιπολαίῳ πηγὴ ἔστι, τὸ δὲ βαθυτέρῳ
φρέαρ. « Res una & eadem hypostasi
 » fons est leviter perstringenti, peni-
 » tius scrutanti puteus. » Et tom. XVI.
 in Mat. num. 6. « Plurimi, inquit,
 » utrumque, (id est, calicem & ba-
 » ptismum) ad martyrium referunt:
Οὐ παραισάντες, οὐτε εἰ δύο ἐπινοίας ἔχει
δηλεμύας διὰ τῶν δύο ὀνομάτων ἐν τῇ
ὑποστάσει πύχναυόντων (Leg. πύχναυον)
οὐτε εἰ δύναται ἢ δύο δηλοῦσθαι ἐν αὐτοῖς

πείραματα. « Neque illud explican-
 » tes, utrum, cum unum sint hyposta-
 » si, duas habeant considerandi ratio-
 » nes duobus nominibus significatas, «
 an duæ res his vocibus significari «
 possint. »

V. Ex his concludendum in his te-
 stimoniis, quæ trium substantiarum
 errorem præ se ferre visa sunt, pessi-
 mam hæresim refelli, optimam consti-
 tuti sententiam. Immeritò sanè vapu-
 lavit magnum Origenis studium hujus-
 modi hæresis refellendæ, quæ Patris &
 Filii notiones confundebat, Spiritum
 Sanctum eundem esse asseverans ac
 Patrem, vel etiam eundem ac Filium,
 ac nullam Spiritui Sancto propriam
 hypostasim, nullam Filio essentiam
 per se subsistentem ac suis propieta-
 tibus definitam attribuebat, solâ cogi-
 tationis & inanum nominum relictâ
 distinctione. Quis non miretur Orige-
 nem hos hæreticos refellentem, visum
 esse cum Catholicis manus conferere?

Multò id magis mirabimur, si confi-
 deremus, quàm diligenter & accura-
 tè Catholicam sententiam constituat.
 Unum id enim ab hæreticis postulat,
 ut Patrem, & Filium, & Spiritum per-
 sonalibus proprietatibus non defrau-
 dent. Tres hypostases admittit & re-
 quirat, sed hanc distinctionem ei op-
 ponit, quæ solâ cogitatione ac solis
 nominibus continetur. Duo extrema
 æquè fugienda & vituperanda censet,
 sive quis Deum Christum confessus,
 ejus proprietatem à Patris proprietate
 non distinguat, ac solo nomine Filium
 appellet; sive proprietatem & essen-
 tiam per se subsistentem Filio tribuens,
 ejus divinitatem inficietur. Ipse igitur
 inter utrosque interjectus Filium fa-
 tetur Deum; sed Deum de Deo, sed
 verum Filium esse contendit: essen-
 tiam divinam ei vendicat, sed quæ
 aliam in eo ac in Patre proprietatem
 personalem habeat. Si tres substantias
 dissimiles tenuisset Origenes, majorem
 in modum indignatus esset, quòd duæ
 res creatæ cum Creatore confunde-
 rentur. At quis non insanissimus tan-
 tum operæ insumat, ut duas res crea-

tas non solâ cogitatione, sed personali proprietate à Creatore distingui demonstret?

Nefas igitur dubitare, quin Origenes unam numero substantiam in tribus personis admittat, siquidem de solis proprietatibus personalibus litem movet. Atque id confirmare possumus ex tom. XII. in Joan. pag. 186. ubi sic loquitur de ipsis illis hæreticis, qui sese tuebantur his Christi verbis: *Destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud*, ac inde concludebant Christum eundem numero esse ac Patrem, qui apud Paulum dicitur Christum excitasse. « Qui ex his, inquit, sibi videntur demonstrare, *μη διαφέρειν τὰς αἰεθμῶν τὸ υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν οὐ μόνον οὐσίᾳ ἀλλὰ καὶ ὑποκειμένῳ τυγχάνοντας ἀμφοτέρους, κατὰ τίνος ἐπινοίας διαφέρειν, οὐ κατὰ ὑπόστασιν λέγεσθαι πατέρα καὶ υἱόν*, &c. non distingui numero Patrem à Filio, sed unum non solum essentiâ, sed etiam supposito utrumque existentem, secundum varias quasdam considerandi rationes, non secundum hypostasim Patrem & Filium dici: illis respondere debemus in primis quidem illa verba, quæ præcipuè adstruant, alium esse Filium à Patre, ac necessario Filium esse Patris Filium, & Patrem Filii Patrem. » Semper igitur sibi constat Origenes: Hypostasim & suppositum nullo habet discrimine: concedit Filium unum esse essentiâ cum Patre, sola persona controversiam facit. Hinc in superioribus testimoniis, cum essentiam Filii aut Spiritûs Sancti à Patris essentia videtur distinguere, semper addit aliquid quod hanc distinctionem solis proprietatibus personalibus contineat: velut cum addit propriam & substantentem ac suis proprietatibus definitam & circumscriptam. Denique, ut suprâ hæreticos castigabat, quod Christum nomine tenus Filium dicerent, hic Filium verè esse Filium, Patrem verè Patrem contendit; in quo non solum Noëtianos refellit, qui hæc ad inanes metaphoras redigebant, sed

etiam Arianos, qui in hæresi planè contraria eadem postea nugati sunt.

VI. Non justior accusandi Origenis causa in his verbis lib. VIII. contra Cels. num. 12. Εἰ δὲ πρὸς ἐκ τῶν περὶ ἀπαθήσεται, μή πῃ αὐτομολοῦμεν πρὸς τοὺς ἀναγεῖντας δύο ὑποστάσεις εἶναι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν· ἐπισήσατο τὰς, ἥν δὲ πάντων τῶν πειρασάντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία, ἵνα θεωρήσῃ τὸ, Ἐγὼ & ὁ Πατήρ ἐν ἑσμή. Ἐνα ἔν Θεόν, ὡς ἀποδεικνύμεν, τὸν πατέρα & τὸν υἱὸν θεωρούμεν.... Ὁρῶμεν ἔν τῷ πατρὶ τῆς ἀληθείας, & τὸν υἱὸν τῆς ἀληθείας, ὄντα δύο τῇ ὑπόστασι περάγματα, ἐν δὲ τῇ ὁμοσίᾳ & τῇ συμφωνίᾳ & τῇ ταυτότητι τῆς βελήματος· ὡς τὸ ἐωρακότα τὸν υἱὸν ὄντα ἀπαύγασμα τῆς δόξης & χαρᾶς τῆς ὑποστάσεως τῆς Θεῶν, ἐωρακέναι ἐν αὐτῷ ὄντι εἰκονι τῷ Θεῷ τῷ Θεόν. « Hæc autem si quem ancipiti curâ distrahant, num ad eos transfugiamus, qui duas esse hypostasies Patrem & Filium negant; is attendat illud: *Erat autem omnium credentium cor unum & anima una*, ut istud contempletur, *Ego & Pater unum sumus*. Unum ergo Deum, ut explicuimus, Patrem & Filium colimus Colimus igitur Patrem veritatis, & Filium qui est veritas, res quidem hypostasi duas, unam autem concordiam & consensum & identitate voluntatis; ita ut qui Filium viderit, qui est splendor gloriæ Dei & character substantiæ ejus, is in eo, ut in Dei imagine, Deum viderit.

Duas substantias ab Origene induci existimat Huetius, tum quia hypostasis apud veteres idem sonat ac substantia, tum quia Origenes Patrem & Filium concordiam & consensum voluntatis unum esse declarat, quam unitatem non in voluntate, sed in substantia posuisset, si unam in Patre & Filio essentiam credidisset. Ita vir doctissimus: sed si locum diligentius inspiciamus, præclarissimum habebimus testimonium numericæ in divina substantia unitatis.

1°. Adhibita ab Origene cautio, ne idem, quod Noëtiani, sentire vide-

Joan. ij. 19.

Act. iv. 32.

Joan. x. 30.

retur, argumento est mediam illum viam tenuisse inter Arianam & Sabelianam hæresim, ut Catholica semper tenuit Ecclesia. Quis enim tres personas longè latèque dissocians, id sibi cavendum & metuendum putet, ne eas confundere videatur?

2°. Repetit quidem unitatem Dei ex concordia & consensu inter Patrem & Filium, sed hunc consensum in *identitate voluntatis* ponit; quæ quidem loquendi ratio cum suâ sponte voluntatem sive essentiam Patris Filio communicatam designat, ut aliàs docuit Origenes, tum verò alium sensum hoc loco non patitur. Nam hæreticis unam in Patre & Filio voluntatem sive essentiam & hypostasim fingentibus concedit unam esse voluntatem, duas hypostases requirit. Quòd si, ut duas hypostases ita etiam duas voluntates admittebat, cur in altero manus dat hæreticorum sententiæ, de altero tam obstinatè delitigat, cum præsertim datâ operâ distinguat, quid numerum in Trinitate patiatur, quid non patiatur. Deinde verò ex hac voluntatis identitate fieri declarat, ut qui Filium viderit, Patrem quoque viderit. Optimè quidem, si tota Patris voluntas Filio tradita & communicata: hoc enim posito sequitur nihil esse in Patre quod non sit in Filio, & Patrem videri dum videtur Filius. At si identitas voluntatis nihil aliud est, quàm obsequium Filii adversus Patrem; quis tam absurdus, ut ex ejusmodi obsequio concludat æqualem Patri esse Filium, & Patrem videri dum videtur Filius.

3°. Refellit hoc loco Origenes, quod Celsus dicebat periniquè fieri à Christianis, ut cum ipsi præter summum Deum, *hunc recens exortum* (sic enim Christum designabat) colere non dubitarent, eandem veniam aliis non darent summo Deo ministros adjungendi. Respondet Origenes aliter de Christianis existimaturum fuisse Celsum, si intellexisset illud: *Ego & Pater unum sumus, & Pater in me, & ego in Patre*. Tum adhibitâ cautione ne quis

sibi Noëtianæ hæresis notam inureret, concludit contra Celsum *unum Deum, Patrem & Filium* à Christianis coli, *res quidem hypostasi duas, unam autem identitate voluntatis*. Non poterat Ecclesiæ causa accuratius defendi; nam ex unitate substantiæ in Patre & Filio unitas Dei necessariò consequitur. At si Origenes citata Scripturæ verba ad obsequium Filii & consensum voluntatum revocasset, ut factum ab Arianis; quomodò sibi unum Deum colere videbatur? Nonne Celsus eodem jure consensum voluntatum inter summum Deum & ejus ministros objecisset? An ita absurdus fuit Origenes, ut in id, quod reprehendebat in Ethnicis, revolvì se non videret; aut ita improbus ut dissimularet?

Quod autem ait Huetius hypostasim apud antiquos idem valere ac substantiam; id profectò doctissimus Præsul minùs consideratè pronuntiat, ut perspicui potest ex his quæ eâ de re in Præfatione tertio Basilii operum tomo præfixa disseruntur; atque etiamsi de aliis Scriptoribus id concederem; de Origene, cujus tot testimonia jam retuli, concedi non posset. Sed multi alii hanc vocem in eandem sententiam usurparunt. Ipsi hæretici, cum unam hypostasim admitterent, nonne hypostasis nomine personam intelligebant? Ut omittam Alexandrum Alexandrinum, qui in Epist. ad Alexandrum C. P. idem docet ac Origenes; Athanasium, qui tres hypostases cum una in concordiam adduxit; Basilium & Gregorium Nazianzenum, & alios trium hypostaseon defensores; uterque Dionysius, Romanus & Alexandrinus, ut infra videbimus, sex Episcopi, quorum ex Epistola ad Paulum Samosatenum testimonia adhibui in libro tertio, hypostasim eodem modo ac Origenes interpretati sunt.

VII. Non omittendus est insignis alius Origenis locus, qui in multas reprehensiones incurrit, quamvis Catholicè prorsus & commodè positus sit. Sic igitur loquitur tom. I. in Joan. pag. 23. & 24. Καὶ ἐστὶν ἁξίον ἐπισήναι τοῖς τὰ

ὅσα ὑπάρχουσιν ὀνομαζομένων παραπεμπόμε-
νοις, & τούτω ὡς ἐξαίρετῳ χρωμένους, &
πάλιν ἐπιεικόμενον (Leg. ἐπ' ἐκείνων) μὲν
διήγησιν ζητῶσιν, εἰ τις αὐτοῖς προσάροι
αὐτὰ, ἐπὶ δὲ τούτων (Leg. τούτου) ὡς
σαφὲς προσειμύοις· τὸ πὶ ποτέ ἔστιν ὁ υἱὸς
τοῦ Θεοῦ, Λόγος ὀνομαζόμενος, & μέλι-
σα ἐπὶ συνεχῶς χρωνταί τῷ· ἐξεπύξατο ἡ
καρδία μὲν Λόγον ἀγαθόν, οἰόμενοι προ-
φορὰν πατρικίῳ οἰοεὶ ἐν συλλαβαῖς κει-
μένῳ εἶναι τὸ υἱὸν τοῦ Θεοῦ. & κατὰ τοῦτο
ὑπόστασιν αὐτῶν, εἰ ἀκριβῶς αὐτῶν πτω-
δανοίμεθα, & διδάσιν, ἔδὲ οὐσίαν αὐτοῦ
σαφηνίζουσιν οὐδέπω φάμεν τοίαν δὲ ἢ τοίαν
δε, ἀλλ' ὅπως ποτε οὐσίαν. « Illud au-
» tem considerandum est iis, qui hujus-
» modi appellationes prætermittunt,
» ista autem (nempe Verbi) tamquam
» eximia quadam utuntur, ac in illis
» quidem, si quis eas objiciat, inter-
» pretationem quærunt, in ista autem
» non admittunt; his, inquam, consi-
» derandum est, quid tandem sit Fi-
» lius Dei, qui Verbum dicitur, cum
» præsertim indefinenter illud usur-
» pent: *Eruclavit cor meum Verbum bo-*
» *num*, arbitrati prolationem pater-
» nam velut in syllabis positam esse
» Filium Dei; ac propterea, nec hy-
» postasim ei, si accuratè eos interro-
» gemus, tribuant, nec substantiam
» ejus explanent, nondum dicimus
» talem vel talem, sed quomodocum-
» que substantiam.

Minus bellè Huetius hæc in Valen-
tinianos aut Marcosios dicta existimat.
Assentitur ei hæc in re *Auctor Plato-*
nismi Retectionis, pag. 222. Petavius Ca-
tholicos ab Origene refelli opinatur,
eumque, itidem ut Huetius, vituperat
quòd Verbi appellationem, quæ Filii
Hypostasim propriè distinguit, non ali-
ter Filio, quàm lucis & vitæ & resur-
rectionis, & alias ejusmodi appellationes
aptare videatur. Nec Valentiniani ab
Origene refelluntur, nec generatim
Catholici, sed vel Noëtiani, vel imperiti
nonnulli, qui, dum in Verbi appellatione
nimium hærent, Noëtiani imprudentes
favebant. Postquàm enim recensuit
Origenes varias Christi appellationes, quæ
ex ejus opera-

tionibus deduci solent, hæc ait à se
dicta esse, ut multorum temerariam &
inconsideratam agendi rationem, τὸ ὅτι
πολλῶν ἀποκληρονομήσας & ἀβασάνισον, re-
darguat, qui, cum tot appellationes ad
Christum referantur, in sola Verbi appel-
latione inherant, non inquirentes quam
tandem ob causam Filius Dei Verbum esse
& Deus in principio apud Patrem, per
quod omnia facta sunt, scriptus sit. Non
ergo Valentinianam hæresim hoc loco
refellit Origenes, sed multorum impe-
ritiam, qui penè eadem, ac Noëtus,
imprudentes peccabant. Nihil autem
in eis vituperat, quod Catholicæ do-
ctrinæ consentaneum esset; nihil ipse
ab ea statuit alienum. Nonne enim me-
ritò vapulabant, qui, dum Verbi ap-
pellationem acrius adurgent, neque
ullam hujus vocis explanationem pati
possunt, committebant ut Verbi hy-
postasis ad inanem sonum redacta vi-
deretur. Christum autem Origenes
existimat Verbum appellari, quia in
nobis recidit quidquid à ratione alienum
est, nosque verè participes rationis efficit;
vel etiam quia renuntiat occulta Patris
sui, qui mens est relatè ad Filium, qui
Verbum dicitur. Ἀνάλογον τῷ καλουμένῳ
υἱῷ Λόγῳ νοῦ τοῦ χάνοντος. Quemadmo-
dum enim verbum nostrum nuntius est eo-
rum, quæ à mente cernuntur; sic Verbum
Dei, quod Patrem cognovit, nullā re crea-
tā absque duce ad eum accedere valente,
cognitum Patrem revelat. Nihil est sanè
his in verbis, quod jure possit repre-
hendi. Neque enim negat Origenes
Verbi appellatione propriam Verbi
hypostasim constitui. Sæpè enim divi-
narum personarum proprietates ex ea-
rum efficientiis explicantur. Gregorius
Nazianzenus, magnum illud Theolo-
giæ lumen, non veretur asserere Chri-
stum appellari Verbum, quia Filius ita
se habet ad Patrem ut sermo ad mentem,
non modò propter generationem passionis
omnis expertem, verum etiam propter con-
junctionem ipsius cum Patre & vim enun-
tiatricem. Λόγος δὲ, ὅτι ἕτως ἔχει πρὸς
τὸ πατέρα, ὡς πρὸς νῦν λόγος· & μόνον διὰ
τὸ ἀπαρτὲς τῆς γρηνήσεως, ἀλλὰ & τὸ συνα-
φὲς & τὸ ἐξαγγελικόν.

Pag. 41.

Or. 36. pag.
590.

CAPUT XVI.

Alia Origenis loca explicantur.

I. *Patrem bonum esse dixit, Filium bonitatis imaginem.* II. *Filium ait Deum esse sine articulo.* III. *Eodem sensu explicatur locus difficilis ex tom. IV. in Joannem.* IV. *Non minorem Filio scientiam defert.* V. *Non Catholicos, sed Hereticos oppugnat, cum Salvatore negat esse majorem creatore & universorum Deum.* VI. *Quo sensu Patrem appellat primum creatorem.* VII. *Quo sensu Patrem propriè orandum esse dixit, ac magis orandum, quàm Filium.* VIII. *Eadem sententia ex libro de oratione explicatur.* IX. *Cur Spiritum Sanctum in iis numerat, quæ per Filium exstiterunt.* X. *An Spiritum Sanctum redemptioni humani generis imparem dixerit.* XI. *Solvitur difficultas ob sententiam Origenis de præexistentia animæ Christi.*

I. **N**UNC veniendum ad tertium criminationum genus, in quod incurrit Origenes, dum ordinem inter personas intercedentem sæpè considerat, ac subtiliter interdum & spinosè persequitur. Ea est sanè Catholicæ doctrinæ & Arianæ hæresis ratio, ut numquam sententiis inter se, at verbis non rarò congruant. Nam nec Arianus æternitatem quamdam Filio & immensitatem & omnipotentiam & æqualitatem cum Deo tribuere dubitat; nec Catholicus fateri veretur Patrem esse exemplar, Filium imaginem, omnia à Patre per Filium creata, omnia Patri accepta Filium referre, & eo sensu minorem esse Patre. At quemadmodum Aria-

nus quidquid Filio defert, id numquam fatebitur in eum ex Patre cum tota substantia permanasse; ita Catholicus ad hanc generationem refert, si quid de Filio exiliter dicere videatur. In hoc principio nulla potest esse Catholicæ doctrinæ cum Arianis commentis concordia, nullæ induciæ, sed bellum prorsus inexpiabile. Quamobrem etiamsi quis de Filio Dei præclarissimè disserat, si tamen totam Patris substantiam ei traditam & communicatam neget, germanissimus est Arianus. Si quis autem, tùm cum hoc fateatur, longiùs tamen in consideranda Patris, ut fontis & exemplaris, præstantia feratur; Arianum illum dicere prorsus iniquum sit, quamvis nonnulla illius dicta meritò reprehendantur. Hæc dijudicandi nota pluribus Origenis locis apponenda.

Illud in primis vituperatum fuit in Origene, quòd Patrem bonum esse dixerit, Filium ejus bonitatis imaginem. « Deum Patrem omnipotentem, inquit Hieronymus in Epist. ad Avitum, appellat bonum & perfectæ bonitatis: Filium non esse bonum, sed auram quamdam & imaginem bonitatis; ut non dicatur absolute bonus, sed cum additamento, pastor bonus, & cætera. » Pugnat Hieronymi judicium cum pluribus Origenis testimoniis, præsertim cum his quæ docet tom. I. in Joan. pag. 11. Apostolos evangelizasse bona, ut prædixerat Isaias, cum Christum evangelizaverunt, qui est *bonum nullo alio bono inferius, multitudo bonorum, in quo beneplacitum fuit omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter.... qui à bono Patre accepit, ut esset bona*, id est, omnium bonorum complexio. Οὐδὲν γὰρ ἐλάττω ἀγαθοῦ ἐ τοῦ τοῦ ἀγαθοῦ. Πλῆθος ἀγαθῶν ἐστὶν Ἰησοῦς.... ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς τὸ ἀγαθὸν εἶναι λαβών. Quis ergo bonum negare potuit eum, quo omnia bona contineri declarat?

Videtur Origenis vituperandi ansa arrepta ex his, quæ dixit in hæc Christi verba: *Quid me vocas bonum? Nemo*

bonus nisi solus Deus. Origenes tom. I. in Joan. pag. 38. ut ad sanitatem revocet hæreticos, qui alium Deum justum, alium bonum; alium creatorem, alium creatore majorem dicebant; concedit eis Deum Patrem creatore majorem dici posse, si creator ejus Filius intelligatur; similiter, *justum & bonum de Patre & Filio dici posse, Filio justitiâ exsistente, qui accepit potestatem judicandi, quoniam filius hominis est, & judicabit orbem terrarum in justitia: Patre verò eos, qui in justitia Filii castigati fuerint, post Christi regnum beneficiis afficiente.* Hanc ob causam Christum dixisse conjicit, *Quid me appellas bonum, nemo bonus nisi unus, Deus Pater.* Nullum Arianismi vestigium in hac subtili interpretatione, quæ si bonitatem Filio detrahit, justitiam Patri detrahare dicetur.

Num. 11.

Eadem Christi verba interpretatur in libro quinto contra Celsum, ubi solis & stellarum cultum à Celso defensum refellens, sic loquitur: « Salvator noster & Dominus appellatus aliquando præceptor bonus, ad Patrem suum remittens eum, qui se sic appellaverat, inquit: *Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus & Pater.* Quod si id rectè, *ὡς εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος τῆς Θεῆς τυγχάνων*, ut imago bonitatis Dei, dixit dilectissimus Patris Filius; an non justius sol diceret adoratoribus suis: *Quid me adoras?* » Visa sunt Arianis verba Christi soluta & expedita: at Origenes, ut in difficili loco, defudavit, & varias quæsit interpretationes. Mirum non erat Arianis, quòd solum Deum Christus bonum dixisset: aliam enim in eo, aliam in Patre substantiam fingebant. Contrà Origenes hæc à Christo dicta esse contendit, non quòd ipse bonus non sit, sed quòd unius naturæ divinæ bonitas in Patre, justitia in Filio consideretur; vel quòd Filius à Patre bonitatem acceperit, Pater autem à nemine.

Ex his explanatur alius locus à Justiniano objectus ad calcem Epistolæ ad Menam, qui sic habet: *Οὕτω ὁ*

νυν ἡγοῦμαι & ἐπὶ τῷ σωτῆρι καλῶς ἀνλεχθήσεσθαι, ὅτι εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ ἔστιν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ ἀγαθόν. Καὶ ἄρα & υἱὸς ἀγαθός, ἀλλ' οὐκ ὡς ἀπλῶς ἀγαθός. Καὶ ὡς περ εἰκὼν ἔστι τοῦ Θεοῦ ἀοράτου, & κατὰ τοῦτο Θεός, ἀλλ' οὐ περὶ οὗ λέγει ὁ Χριστός: ἵνα γινώσκωσί σε τὸ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν οὕτως εἰκὼν ἀγαθότητος, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Πάτερ ἀπαρχαίως ἀγαθός. » Ita etiam existimo & de Salvatore præclarè dictum iri, « illum esse imaginem bonitatis Dei, sed non ipsam bonitatem. Ac fortasse bonus dicetur ipse Filius, sed non ut simpliciter bonus. Et quemadmodum Dei invisibilis imago est, atque idcirco Deus; non tamen is de quo dicit ipse Christus: *Ut cognoscant te solum verum Deum*, ita imago bonitatis est, at non ut Pater, sine ulla differentia bonus. » Ubi naturam in personis divinis considerat Origenes, bonitatem, seu quod idem est, voluntatem Dei, ut in cap. præced. vidimus, quæ est in Filio, ἀπαρχαίως, nullatenus diversam esse statuit à voluntate Patris. Hic autem in adstruenda personarum distinctione occupatur, ac Filium negat esse, ut Patrem, ἀπαρχαίως bonum, quia Pater bonum ipsum est & fons bonitatis, Filius imago bonitatis & bonus de bono. Tota ergo illa differentia nequaquam in ipsam bonitatem cadit, sed in modum quo Pater bonus est & Filius bonus; Pater quidem bonitate à nemine acceptâ; Filius bonitate à Patre manante.

Joan. xvij. 3.

Non absimile est, quod Origenem dixisse narrat Hieronymus in Epist. ad Avitum, *Filium, quantum ad Patrem, non esse veritatem; quantum ad nos, esse imaginariam veritatem.* Augustinus ipse hæc de Origene refert lib. de Hæres. num. 43. « Dicit præterea ipse Origenes, quòd Filius Dei sanctis hominibus comparatus veritas sit, Patri collatus mendacium. » Fatetur Petavius non ita desipuisse Origenem, ut Filium Dei ullâ ratione mendacium diceret: sed hanc consequutionem ex ejus sententia ab Hieronymo citata

nonnullos eruisse. Existimat Huetius hanc, ut ipse appellat, hæresim ex lib. I. de Principiis expressam fuisse, sed Ruffini artibus intricatam, & falsâ hac interpretatione obductam. «Imago est invisibilis Dei Patris Salvator noster, quantum ad ipsum quidem Patrem, veritas: quantum autem ad nos, quibus revelat Patrem, imago est, per quam cognoscimus Patrem.» Sed immeritus videtur culpari Ruffinus. Legere equidem malim, *Quantum ad ipsum quidem Patrem, virtus*, id est, persona divina. Sed tamen retineri potest vox illa, *veritas*, modò verum Filium, ac verè substantiâ divinâ à Patre donatum intelligamus. Vituperat hoc loco Origenes probolas à Valentinianis in generationem Filii inductas, ac Filium statuit ita imaginem Dei invisibilis dici, ut nequaquam assimiletur illis imaginibus, *quæ in materia aliqua, id est, ligni, vel lapidis depingi vel exsculpi solent*; sed sicut ipse Pater invisibilis est per naturam, ita imaginem quoque invisibilem genuerit. Unde statuit Filium, quantum ad Patrem attinet, esse veritatem, id est, personam divinam, ac rem verè per se subsistentem; quantum ad nos, imaginem, per quam Deum cognoscimus.

Exagitat etiam in eadem Epistola S. Hieronymus adhibitum ab Origene exemplum *duarum statuarum, majoris & parvula; unius, quæ mundum impleat, & magnitudine suâ quodammodo invisibilis sit; & alterius, quæ sub oculos cadat. Priori Patrem, posteriori Filium* comparari ab Origene asseverat. Reverâ exstat hoc exemplum lib. I. de Principiis, cap. xj. num. 9. Sed de Incarnatione manifestum est Origenem loqui, & hoc exemplum idcirco adhibere, quòd *exinaniens se Filius, qui erat in forma Dei, per ipsam suâ exinanitionem studet nobis Dei plenitudinem demonstrare.*

II. Multis reprehensionibus vapulavit Origenes, quia Deum Patrem initio Evangelii secundum Joannem observat Deum cum articulo vocari,

Verbum autem sine articulo Deum dici. Addit hanc observationem sibi aptam videri ad eos refellendos, qui ne duos deos dicerent, aut Filium eundem esse ac Patrem fingeant, aut ejus divinitatem negabant. «Dicendum enim illis est, inquit, quòd *αὐτόθεος* (hoc est à se Deus) Deus ille est cum articulo: propter quòd & Salvator in precatone ad Patrem ait: *Ut cognoscant te solum verum Deum*; quidquid verò, præter hunc, qui *αὐτόθεος*, à se Deus, dicitur, participatione illius divinitatis deificatum est, non *ὁ Θεός*, Deus cum articulo, sed *Θεός*, Deus sine articulo magis propriè dicitur: quo nomine omninò vocandus primogenitus omnis creaturæ, quippe qui, cum primus sit apud ipsum attrahens divinitatem ad seipsum, honorabilior est reliquis diis, (quorum Deus cum articulo Deus est, secundum id quod dicitur: *Deus deorum Dominus loquutus est, & vocavit terram*) suppeditans eis ut sint dii, à Deo hauriens, *ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀρυσας*, abundanter, unde illos efficiat deos, & unde illis pro sua bonitate largiantur. Verus igitur Deus est Deus cum articulo: qui autem dii efformantur ad ejus formam, velut imagines sunt quædam primi exemplaris. Sed rursus multarum imaginum archetypa imago est ille *Λόγος*, qui est apud Deum, qui in principio erat, eò quòd sit apud Deum semper manens Deus, haudquaquam id habiturus, nisi apud Deum esset, & haudquaquam Deus mansurus, nisi perpetuò permansisset in contemplatione paternæ profunditatis.» In his verbis Petavius stuporem cum impietate certare pronuntiat, ac palmarè illud sacrilegium inesse putat, quòd & Filium Dei verum Deum dici non patitur Origenes & inter factos Deos numerat, & Verbum, id est, *Λόγον*, ita comparari cum creaturis affirmat, quemadmodum cum *Λόγῳ* ipso summus ac verus Deus. Sed tamen si plus æquitati, quàm præjudicatis opinionibus tribuatur;

47. in Joan.

Joan. xvij. 3.

De Trin. j. 4.

tribuat; non erit demonstratu difficile Origenem Catholicis stare principiis, non ad Ariana deficere.

Tertull.
contra Prax.
cap. iij. iv. &
xj.

1°. Illud vitio verti non potest Origeni, quod contra nefarios hæreticos, qui tres Deos coli à Catholicis dictabant, singularitatem Dei ex singularitate principii demonstret. Eodem modo Tertullianus Ecclesiæ Catholice Monarchiam vendicat, quam sibi Praxeas ejusque gregales arrogabant. Ipse Petavius in lib. IV. de Trin. cap. xij. inter alias causas, cur unus sit Deus, cum tres sint personæ, hanc tertio loco commemorat, quod Pater Filii & Spiritus Sancti principium sit, eisque omnia tradiderit: cujus sententiæ testes citat Athanasium, Hilarium, Basilium, Gregorium utrumque, & alios magni nominis Scriptores, qui eodem argumento unum Deum à Christianis coli demonstrant.

2°. Adhibitam ab Origene distinctionem Dei cum articulo & Dei sine articulo inutilem prorsus esse non inficior; neque etiam valde probaverim, quod hæc verba, *Ut cognoscant te solum verum Deum*, ad solum Patrem refert, cum Filium non excludant; sed tamen æquum est inquirere, utrum Origenes ad has subtiles distinctiones adductus sit, quia divinam naturam soli Patri inesse, an quia solum Patrem ab alio divinitatem non accepisse credebat. Rem in ambiguo non reliquit; siquidem conceptis verbis declarat Deum cum articulo nihil aliud esse quam *αὐτοθεόν*, à se Deum. *Ἀυτοθεός*, sive à se Deus, est Deus cum articulo: propter quod & Salvator in precatione ad Patrem ait, &c. Comparat igitur *αὐτοθεόν* cum Deo ex Deo, exemplar cum imagine, nec de divina Filii natura detrahit. Ait enim illum, cum sit apud Patrem, trahere ad se divinitatem; apud Deum in principio esse, eò quod sit apud Deum semper manens Deus. Deinde verò non alio consilio in has tricas sese implicat Origenes, nisi ut plures personas divinas cum monarchia conciliet; nec facit cum Arianis, cum Patrem solum

verum Deum esse concedit, quia solus est à se Deus; sed eis maximum præsidium præripit, quod sibi in his Christi verbis constituerant.

3°. Filium inter deos factos nequam recenset. Statuit ille quidem quidquid Deus dicitur, præter eum, qui est à se Deus, id participatione divinitatis Patris ita appellari; sed deos illos factos latis finibus à Filio discernit. Dii illi, ut non multò ante exposuit pag. 32. sunt certum aliquod genus Angelorum Thronis & Principatibus superius; hos vocari deos colligit ex his Scripturæ verbis, *Deus deorum loquutus est: Confitemini Deo deorum*. In hoc tantum hos cum Filio comparat, quod neutri sint à se Deus; quod Filius sit imago Patris, isti imagines Filii. Quantum autem inter utrosque intersit multis rebus declarat. Nam Filius apud Patrem est semper Deus, ab ipso trahens divinitatem: at isti nec apud Patrem, nec apud Filium sunt semper dii, nec à Filio divinitatem trahunt. Filius à Deo haurit unde illos deos efficiat; idque pro sua bonitate: at illi à Filio non hauriunt.

Idem discrimen observandum in his quæ sequuntur. « Sed quoniam « verisimile est, inquit, fore ut mul- « ti offendantur, quod unum verum « Deum Patrem, & præter verum « Deum multos Dei participatione « factos deos dixerimus, ac verean- « tur ne illius gloria, qui omnem crea- « turam præcellit, reliquis Dei appel- « lationem obtinentibus adæquetur; « præter allatam differentiam, quæ « Deum Verbum diximus reliquis om- « nibus diis ministrum esse deitatis, « hæc quoque apponenda. Ea enim « ratio, quæ in singulis ratione uten- « tibus inest, eandem habet compa- « rationem ad illam Rationem, quæ « in principio apud Deum est, & Deus « est λόγος, quam habet Deus Ver- « bum ad Deum. Quemadmodum « enim se habet à se Deus & Deus « verus Pater ad imaginem & imagi- « nes imaginis, quam ob causam etiam «

» homines dicuntur non imagines, sed
 » ad imaginem, sic hunc in modum
 » se habet ipse Λόγος, ad eam, quæ
 » est in singulis, rationem. Utraque
 » enim locum obtinent fontis & ori-
 » ginis, Pater quidem divinitatis, Fi-
 » lius verò rationis. Quemadmodum
 » ergo dii multi, sed nobis unus est
 » Deus Pater; & multi domini sunt,
 » sed nobis unus Dominus est Jesus
 » Christus; sic multi etiam sunt Λόγοι,
 » sed nobis illum Λόγον precamur in-
 » esse, qui est in principio, qui est
 » apud Deum, qui est Deus Λόγος.

Multum valet ad Origenis defen-
 sionem, metus ille ne Verbo res crea-
 tas adæquare videretur, & adhibita ad
 hanc suspensionem refellendam uberior
 sententiæ explicatio. Declarat enim
 se nec ea quæ Filius à Patre accepit,
 cum iis, quæ res creatæ à Filio acce-
 perunt, nec accipiendi modum com-
 parare, sed potius Filium Patri æqua-
 lem prædicare, quia utrumque fon-
 tem esse asseverat: ex quo sequitur
 eandem in utroque naturam, ac ea-
 dem prorsus esse attributa. Itaque dum
 res creatas in eo comparare cum Fi-
 lio videtur, quod Filius omnia à Pa-
 tre, res creatæ omnia à Filio accepe-
 rint, ipsum potius cum Filio Patrem,
 si ritè attendimus, comparat.

His testimoniis non absimilia sunt
 duo alia ab Hieronymo & Justiniano
 objecta, quorum in primo Filius Pa-
 trem comprehendere dicitur, si scien-
 tiam & sapientiam consideres; secus
 verò si eam comprehensionem intel-
 ligas, quâ Pater omnia ab illo esse ha-
 bentia comprehendit. Sic igitur Ori-
 genes: « Si enim Patrem cognoscit
 » Filius; videtur, in eo quod novit Pa-
 » trem, posse eum comprehendere: ut
 » si dicimus artificis animum artis sci-
 » re mensuram. Nec dubium, quin si
 » Pater sit in Filio, & comprehenda-
 » tur ab eo in quo est. Sin autem com-
 » prehensionem eam dicimus, ut non
 » solum sensu quis & sapientiâ com-
 » prehendat, sed & virtute & poten-
 » tiâ cuncta teneat qui cognovit, non
 » possumus dicere quod comprehen-

dat Filius Patrem. Pater verò om-
 nia comprehendit. Inter omnia au-
 tem & Filius est, ergo & Filium com-
 prendit. » Postrema verba Græcè
 apud Justinianum sic leguntur. Εἰ δὲ ὁ
 Πατὴρ ἐμπεριέχει τὰ πάντα, ὃν δὲ πάν-
 των ὅτιν ὁ υἱὸς, δῆλον ὅτι καὶ τὸ υἱόν. Uni-
 tatem essentiae & æqualitatem in Pa-
 tre & Filio mirificè exponit Origenes,
 dum Patrem à Filio comprehendendi sta-
 tuit, quia Pater in Filio est. Patrem
 ergo in Filio esse credebatur, non quia
 Patri Filius obedit, sed quia Filio Pa-
 ter totam divinam substantiam gene-
 rando tradidit. Unde scientiam & sa-
 pientiam in utroque æqualem agno-
 scit Origenes, ac illud tantum compre-
 hensionis genus, quo genitum com-
 prendit genitor, à Filio removet.

Altero in loco, qui in primo de Prin-
 cip. libro cap. iij. exstat, similem ha-
 bemus personarum distinctionem, ni-
 mirum in eo positam, quod Filius Pa-
 tre, ob rationem originis, & Spiritus
 Filio minor sit. Ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ συνέχων
 τὰ πάντα φθάσει εἰς ἐκείνον ὃν ὄντων με-
 ταδιδούς ἐκείνῳ ἀπὸ τῆς ἰδίας τοῦ εἶναι. Ὡς
 γὰρ ὅτιν. Ἐλάττω δὲ πρὸς τὸν πατέρα ὁ
 υἱὸς φθάνων ἐπὶ μόνῃ τα λογικά. Δεύτερος
 γὰρ ὅτιν τῷ Πατρί. Ἐπὶ δὲ ἡττον τὸ Πνεῦ-
 μα ἐπὶ μόνῃς τῆς ἀγίας δικνήμενον. Ὡς
 καὶ τῷ μείζονι ἢ δυνάμει τῷ Πατρί πα-
 ρὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πλείων
 δὲ ἢ τῷ ὕψει παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 Καὶ πάλιν διαφέρουσα μάλλον τοῦ ἀγίου
 Πνεύματος ἢ δυνάμει παρὰ τὰ ἄλλα ἅγια.
 Deus quidem Pater, cum omnia
 contineat, ad unum quodque entium
 pervenit, esse unicuique impertiens
 de suo: ipse enim est qui est. Minor
 autem Patre Filius ad sola rationa-
 bilia pervenit: est enim secundus à
 Patre. Minor etiam Filio Spiritus
 Sanctus ad solos sanctos pertingens.
 Quare in hoc major est Patris vir-
 tus, quàm Filii & Spiritus Sancti.
 Amplior etiam virtus Filii quàm Spi-
 ritus Sancti: ac rursus præstantior
 virtus Spiritus Sancti quàm aliorum
 sanctorum entium. » Si sine Patre ra-
 tionabilia à Filio illuminari, sancta à
 Spiritu sanctificari diceret Origenes,

meritò in sanctam Trinitatem injuriosus videretur, atque haud scio an ipsum in Patrem injuriosior. Sed in eo nulla hujus erroris suspicio residet: ac Patris virtutem in hoc tantum virtute Filii & Spiritus majorem dicit & latius patentem, quòd cum rationabilia à Filio rationem, sancta à Spiritu sanctitatem accipiant, Filius à Patre, Spiritus à Patre & Filio omnia acceperint.

III. Sed alium locum objicit Huetius, in quo *excusatum velle Origenem, cum patrum sinceri animi, tum non satis orthodoxi hominis esse* censet. Sed tamen si locus ille, ut par est, legatur & intelligatur, non insincerâ & parum orthodoxâ excusatione opus erit, sed æquabili judicio. Sic igitur loquitur tom. IV. in Joan. pag. 218. Ἀλλήλοις (Leg. ἀλλ' ἡμεῖς) παιδομαρτυροῦντες λέγοντες, ὁ Πατήρ ὁ πρῶτος με μείζων μου ὢσι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἐνεγχόντι μηδὲ τιμῇ, ἀγαθὸς, θεωρηθεῖαν τιμὴν κυεῖαν καὶ ἀληθῆ καὶ τέλειαν παραδέξασθαι αὐτὰς θεωροφρονοῦντες, ἀλλὰ ἀναφέροντι αὐτῶν εὐχαρίστως τῷ Πνεύματι (Leg. τῷ Πατρί) μετ' ἐπιπλήσεως πρὸς τὸ βουλόμενον ὑπερδοξάζειν τὸ Ὑιόν, πάντων μὲν τῶν γεννητῶν ὑπερέχειν οὐ συγκρίνεται ἀλλ' ὑπερβαλλούσῃ ὑπεροχῇ φάμεν τὸ Σωτῆρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὑπερεχόμενον ὅσῃτον ἢ καὶ πλέον ὑπὸ τῷ Πατρὶ (Leg. ὁ ὅσῃτον ὑπερεχόμενον ὑπὸ τῷ Πατρὶ) ὅσω ὑπερέχει αὐτὸς ὁ ἅγιον τὸ Πνεῦμα τῶν λόγων καὶ τῶν τυχόντων. « At nos obsequentes Salvatori, qui dixit, *Pater, qui misit me, major me est*, & idcirco delatam sibi appellationem boni propriam & veram & perfectam accipere noluit, sed eam grato animo retulit ad Patrem, cum increpatione illius, qui Filium volebat superglorificare; omnibus quidem creatis rebus præstare, non comparatione, sed exsuperanti excellentiâ dicimus Salvatore cum Spiritu Sancto: ita ut non tantâ præstantiâ à Patre superetur, quantâ ipse & Spiritus Sanctus reliqua non quælibet superant. » Addit Origenes Filium ita Angelis, & Thronis, & Dominationibus præstare, ut ver-

bis exprimi hæc præstantia non possit; sed tamen Patris præstantiam sic pergit describere: Ἀλλ' ὁμῶς τῶν ὁσῃτων ὁ τηλικύτων ὑπερέχων ἔσται ὁ πρεσβεία ὁ δυνάμει ὁ θεότητι, ἑμφυχὸς γὰρ ὢσι λόγος ὁ σοφία, καὶ συγκρίνεται κατ' ἐδὲν τῷ Πατρί. Εἰκὼν γὰρ ἐστὶ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὁ ἀπαύγασμα καὶ τῆς Θεῆς, ἀλλὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, ὁ τοῦ αἰδίου φωτὸς αὐτοῦ, ὁ αἴτις οὐ τοῦ Πατρὸς ἀλλὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἀπορροία εἰλικρινῆς τῆς παντοκρατορικῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ ἐσοπτερον ἀκηλίδωτον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, δι' ὃ ἐσόπτρε Παῦλος ὁ Πέτρος ὁ οἱ παραπλήσιοι αὐτοῖς βλέπασιν ὁ Θεός. Sed tamen cum ipse tantis ac talibus naturis præstet, essentiâ, dignitate, & potestate ac divinitate, est enim vivens Verbum & Sapientia; Patri nullâ re comparatur. Est enim imago ejus bonitatis, splendorque non Dei, sed ejus gloriæ, ejusque lucis æternæ, & vapor non Patris, sed ejus potestatis, sinceraque omnipotentis ejus gloriæ fluxio, & speculum immaculatum ejusdem operationis, per quod speculum Paulus & Petrus eorumque similes Deum vident.

1°. Non esset ignoscenda Origenis culpa, si ea, quæ Filius à Patre accepit, cum iis, quæ res creatæ à Filio acceperunt, aut modum accipiendi compararet. At ipse declarat Filium, si spectetur essentia, dignitas, potestas, divinitas, creatis rebus vel excellentissimis ita præstare, ut id verbis exprimi non possit.

2°. Refellit Origenes impietatem Heracleonis, qui adorantes in spiritu & veritate dicebat, etiamsi in vitiis volutati, ut mulier Samaritana, fuerint, *ejusdem nature esse ac Patrem, tῆς αὐτῆς φύσεως τῷ Πατρί, & consubstantiales ingenita & beatissima natura, ὁμοούσιος τῇ ἀχρηνίτῳ φύσει ὁ παμμακαρία*. Non ignorabat Origenes hæreticos, dum hæc effutiunt, non Patri soli, sed & Filio & Spiritui Sancto consubstantiales se esse voluisse. Quare in incusanda eorum impietate non Patris solum, sed & Filii & Spiritus Sancti gloriam defendit.

3°. Si Filium Patri consubstantialem non credidisset Origenes, non prætermisisset hanc occasionem opinionis suæ declarandæ & hæreticos culpandi, quòd, cùm ne Filius quidem & Spiritus Sanctus consubstantiales sint Patri, id sibi homines nefarii impudenter arrogant. At longè aliter se gerit Origenes. Colligit usitatas de Filio in Scripturis voces, nempe imaginem, splendorem, speculum sine macula, ex quibus eum Patri consubstantialem esse necessaria conclusio est, & ab ipso Origene non semel aliis in locis prædicata. In hoc ergo hæreticos ad summum impietatis venisse demonstrat, quòd non solum id sibi arrogant quod Filii & Spiritus Sancti proprium est, sed etiam suprà Filium & Spiritum Sanctum quodammodò asurgant. Nam divinitas Christi ita attemperatè semper & à Scriptura & ab ipso Christo prædicatur, ut omnia ad Patrem referantur. Quòd enim dicitur imago, splendor, vapor, speculum, hæc omnia indicant eum à Patre omnia accepisse, nec à Patris substantia separari posse. Unde Origenes tom. seq. pag. 226. ad hæc Christi verba, *Ego habeo cibum manducare*, sic loquitur: « Nec sanè absurdum erit, si dicamus non solum homines & Angelos indigere cibis intelligibilibus, sed etiam ipsum Dei Christum. Nam & ipse, ut ita dicam, semper gignitur à Patre, qui solus nullius indiget, ac sibi sufficit. » *Ἐπονεύαζεν αἰεὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὸ μὲν ἀνεκδέχῃς ἔσθῃς ἀντάρκως αὐτὰς.*...
 » Filius Dei à solo Patre cibos accipit
 » absque ullo mediatore. Nec absurdum dictu est ipsum etiam Spiritum
 » nutrirī. » At hæretici divinam sibi & spiritalem naturam assumebant, quæ ex voluntate & sanctitate Dei minimè pendeat, nec inter flagitia decus ac robur suum amittat. Origenes, qui in minutas interdum observationes defertur, admonet Filium in Scripturis non Dei, sed ejus bonitatis imaginem, nec Patris, sed ejus gloriæ splendorem dici, ut divinitatis à Patre ad eum manantis expressior sit significatio.

Joan. iv. 32.

4°. Suspicionem omnem ab Origenis doctrina removet quod ait magis à Filio res creatas vel præstantissimas superari, quàm Filium à Patre. Id enim nisi de vero & consubstantiali Filio dici omninò non potest. Vitiosus omninò apud Huetium Origenis contextus, ac sensum exhibet Origenis proposito & sententiæ prorsus absolum. Origeni enim affingit hoc absurdè & impiè dictum, *Salvatorem tantà aut etiam majore præstantiâ à Patre superari, quantà ipse & Spiritus Sanctus reliqua vel præstantissima superant.* Quî id potuit excidere Origeni? Probat hoc ipso in loco Salvatore creatis rebus vel præstantissimis, nempe Angelis, Thronis & Dominationibus ita præstare, ut hæc præstantia exprimi non possit. Nondum examinat quo sensu major sit Pater: ea res paulò post examinanda veniet. Quare Filium à Patre magis superari, quàm res creatas à Filio, non solum inutile dictu fuisset, sed etiam ineptum & absurdum. Illum enim ad res creatas amandasset, tùm cùm illum vult à rebus creatis disjungere. Prætereà non dixisset Filium longius à Patre distare, quàm à præstantissimis rebus creatis, sed generatim à rebus creatis. At si ita legamus, ut legendum esse contendo, plana erunt omnia, & Origenis proposito, qui totus est in prædicanda Salvatoris majestate, hærentia.

Non tamen crediderim manum Arianam hujus corruptelæ auctorem fuisse. Probabilius est voculam, *ἢ*, ut sæpè aliàs evenit, excidisse incuriâ Librariorum: & quia repugnat ut res aliqua æquè à Deo distet ac à rebus creatis, unum aliquem ex magno illorum numero, qui Origenis famæ amici non erant, injecisse has voces, *ἢ ἑπλέον*, vel saltem ad marginem apposuisse, unde in contextum irreperunt.

5°. Si quis cedendum non putet his rationum momentis, audiat Origenem ipsum eadem de re agentem, & corrupto apud Illustrissimum Huetium contextui ita refragantem, ut vulnus suo ipsius testimonio sanet. Sic

igitur loquitur tom. XV. in Mat. num. 10. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ὡς ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τῆς ἀοράτου, ἕως ἢ ἀγαθότητος αὐτῆς εἰκὼν. Καὶ πάντῃ δὲ τῆς ὑποδείξεως ὅ ἑφαρμόζεται ἢ, ἀγαθὸν, φωνή, ἄλλο σωμαινόμῃον ἔχει τὸ ἐπ' αὐτῆς λεγόμενον. Εἵπερ ὡς μὲν πρὸς τὸ πατέρα εἰκὼν ἔστιν ἀγαθότης, ὡς δὲ πρὸς τὰ λοιπὰ ὅπερ ἢ τῆς Πατρὸς ἀγαθότης εἰς αὐτὸν ἢ ἢ μᾶλλον ἔστι πᾶσα ἀναλογία πρὸς τὴν ἰδέαν ἐπὶ ἀγαθότητι τῆς Θεοῦ πρὸς τὸν Σωτῆρα ὄντα εἰκόνα τῆς ἀγαθότητος αὐτῆς, ἢ περ ἐπὶ τῆς Σωτῆρος πρὸς ἀγαθὸν ἀνθρώπον, ἢ ἀγαθὸν ἔργον, ἢ ἀγαθὸν δένδρον. Πλείων γὰρ ἢ ὑπερῆν πρὸς τὰ ὑποδείξεα ἀγαθὰ ἐν τῇ Σωτῆρι καὶ ἔστιν εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος τῆς Θεοῦ, ἢ περ ὑπερῆν τοῦ Θεοῦ ὄντος ἀγαθοῦ πρὸς τὸ εἶποντα Σωτῆρα· ὁ Πατὴρ ὁ πᾶσι με μείζων μὲν ἔστιν. « Ac Sal-
 » vator quidem, ut est imago Dei in-
 » visibilis, ita & bonitatis ipsius imago
 » est. Ac vox illa quidem, bonum,
 » aliud significat, cum inferiori cuili-
 » bet rei aptatur, aliud cum de eo
 » dicitur; siquidem respectu Patris
 » imago est bonitatis ipsius, & eam
 » habet erga reliqua omnia rationem,
 » quam bonitas Patris erga ipsum: vel
 » etiam proportionem quamdam affi-
 » nem magis & propinquam in boni-
 » tate Dei respectu Filii, qui bonita-
 » tis ipsius imago est, observare licet,
 » quam in bonitate Salvatoris respec-
 » tu hominis boni, vel actionis bonæ,
 » vel arboris bonæ. Plus etenim infe-
 » rioribus bonis Salvator præstat, qua-
 » tenus est imago bonitatis ipsius Dei,
 » quam Deus, qui bonus est, Salva-
 » tore qui dixit: *Pater, qui misit me,*
 » *major me est.*

Optimè congruit hoc testimonium aliis Origenis principiis. Statuit 1°. Filium, cum sit imago Dei invisibilis, imaginem esse debere ipsius bonitatis: adeo exploratum illi erat totam Patris divinitatem in hac imagine expressam esse sine ulla dissimilitudine, nec quidquam inesse exemplari, quod absit ab imagine. 2°. Disertè docet boni appellationem longè aliter Filio congruere quàm rebus creatis. 3°. Patris & Filii distinctionem hâc unâ re metitur, quòd

Pater sit bonum, Filius imago ejus bonitatis. 4°. Conceptis verbis pronuntiat majori intervallo res creatas à Filio, quàm Filium à Patre superari; quod de re creata dici non possit. Nulla enim res est ejusmodi quæ, etiamsi omni ornamentorum genere à Deo cumuletur, non multò plus ab eo distet, quàm à cæteris rebus creatis.

IV. Sed ut certius constet non aliud discrimen ab Origene inter personas divinas admitti, præter illud quod ordinis ratio postulat, explicanda sunt alia testimonia, in quibus visus est nonnullis tum antiquis, tum recentioribus minorem Filio cognitionem, quàm Patri, minorem potestatem attribuerè, minorem cultum deferre.

Objicitur in primis testimonium ex tom. XXXII. in Joan. pag. 416. ubi Origenes explicat hæc Christi verba, *Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est per ipsum.* Joan. xij. 31. Locus non perfunctoriè examinandus. Sic exponit, quomodò Filius glorificetur: Agnoscens Patrem Filius glorifica-
 » tus est ipsâ Patris cognitione, quæ
 » est maximum bonum, & tale, ut
 » Filius glorificetur in perfecta cogni-
 » tione existens, quâ cognoscit Pa-
 » trem. Arbitror etiam quòd seipsum
 » agnoscens (quæ ipsa res non multum
 » abest à priori) glorificatus sit, eò
 » quòd seipsum cognoverit. » Miror
 hæc ab Huetio reprehendi; nam si Filium Origenes rem creatam duxisset, ac non ejusdem ac Patrem substantiæ; quomodò glorificationem, quam Filius habet, dum seipsum cognoscit, non infinito intervallo putasset distare ab ea glorificatione, quam habet, dum Patrem cognoscit?

Sed præcipua difficultas posita est in his, quæ de Patris glorificatione docet: instituit enim quæstionem, ipso fatente, nimis audacem. « Juxta
 » quod, inquit, audax quidem faci-
 » nus, ac suprâ captum nostrum nos
 » permittere horum inquisitioni; sed
 » tamen audendum est suggerere,
 » quid hoc loco in quæstionem adduci
 » possit. » Sic autem quæstionem ex-

ponit & solvit: Ζητῶ δὲ εἰ ἐνεστὶ δοξα-
σθῆναι τὸν Θεὸν, παρὰ τὸ δοξάζεσθαι ἐν
῾Υῖῳ, ὡς ὑποδείκνυται, μείζονως αὐτὸν
ἐν ἑαυτῷ δοξαζόμενον ὅτε ἐν ἑαυτῷ γινώ-
μεν ὅτι περιωπῇ ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ γνώσει & τῇ
ἑαυτοῦ θεωρίᾳ ἔσθι μείζονι [τῆς] ἐν ῾Υῖῳ
θεωρίας ὡς ἐπὶ Θεοῦ καὶ νοεῖν τὰ τοιαῦ-
τα, δὲ λέγειν ὅτι εὐφραίνεται ἄφατόν τινα
δύαρεσιν & δὺφροσύνῃ & χαρᾷ, ἐφ' ἑαυ-
τῷ δύαρεσούμενος & χαίρων, &c. « Quæ-
ro an fieri possit ut Deus aliter glo-
rificetur, quàm in Filio, ut expo-
suimus; ita ut magis glorificetur in
seipso, dum in sua est specula, pro-
pter suam ipsius cognitionem, &
suam ipsius contemplationem majo-
rem contemplatione quæ est in Fi-
lio; ut opus est talia cogitare de
Deo, dicendum est eum oblectari
non enarrabili quâdam lætitiâ &
oblectatione & gaudio, dum in se-
ipso acquiescit & gaudet. Quibus
vocalis equidem utor non tam-
quam propriè convenientibus Deo,
sed quia careo indicibilibus, ut ita
dicam, verbis, quæ solus ipse & se-
cundum eum ejus unigenitus pro-
pria loquutione effari potest, ac de
eo cogitare.

Ut omittam Scriptorum sententiam
malè ex spinosis ejusmodi quæstioni-
bus dijudicari; nihil est in hoc loco
quod Patrem à Filio non comprehen-
di, aut uberiores in Filio, quàm in
Patre esse scientiam persuadeat. 1°. Ti-
miditas, quam præ se fert Origenes,
dum hanc quæstionem instituit, con-
sistere non potest cum Ariana de Fi-
lio sententia. Nam si Filius alienæ à
Patre substantiæ; si Patrem non com-
prehendit; an audax facinus videri
possit, utrum Pater magis glorifice-
tur, dum seipsum cognoscit, quàm
dum à Filio cognoscitur, inquirere?
2°. Non dicit Origenes majorem esse
in Patre, quàm in Filio contemplatio-
nem; sed huic quæstioni, utrum Pater
magis glorificetur in seipso propter
majorem sui ipsius, quàm in Filio,
contemplationem, respondet tantum
Patrem non enarrabili gaudio oble-
ctari, dum in seipso acquiescit. 3°. Ni-

hil aliud hæc indicant, nisi Patrem
distinctum esse à Filio, & inter eam
rationem quâ se in seipso, & eam quâ
se in Filio contemplatur, talem inter-
cedere distinctionem, qualem exem-
plaris & imaginis distinctio postulat.
Sed ex his minimè sequitur aliquid
inesse exemplari, quod absit ab ima-
gine; cum præsertim hoc ipso in loco
declaret Origenes quæ de Deo enar-
rari non possunt, ea ab ipso solo
ejusque unigenito propriâ loquutione
enarrari posse. Ibidem paulò post Fi-
lium appellat *totius gloria Dei splendo-*
rem, ac solum omnem *totius gloria Dei*
splendorem capere posse declarat. Atque
hæc consentanea sunt aliis ejus testi-
moniis suprà allatis, in quibus Patrem
à Filio comprehendi, ac totam Patris
scientiam Filio traditam & communi-
catam docet.

S. Hieronymus in Epist. ad Avitum,
& Justinianus ad calcem Epistolæ ad
Menam, alium ex quarto de Princip.
libro locum proferunt, in quo Pater
perfectiùs & clariùs à se quàm à Filio
cognosci dicitur. Sed hoc loco non suis
ipse verbis loquitur Origenes, sed alium
inducit loquentem, cujus sententiam
nullâ approbationis significatione con-
firmat, ut quisque perspicere potest
ex ipso testimonio, quod sic habet:
Ἄλλος δὲ τις ζητήσει εἰ ἀληθὲς τὸ ὁμοίως
τὸν Θεὸν ὑφ' ἑαυτοῦ γινώσκεισθαι καὶ γινώ-
σκεσθαι ὑπὸ τοῦ μονογενοῦς καὶ ὑποφανεῖ-
ται ὅτι τὸ εἰρημένον, ὁ Πατὴρ ὁ πρῶτος
με μείζων μὲν ἔστιν, ἐν πᾶσιν ἀληθὲς ὥστε
& ἐν τῷ νοεῖν ὁ Πατὴρ μείζονως & τε-
ρανοτέως & τελειότεως νοεῖται ὑφ' ἑαυτοῦ
ἢ ὑφ' ῾Υῖου. Sic reddit Hieronymus:
Curiosus Lector inquiret, utrum ita
à semetipso cognoscatur Pater, quo-
modò cognoscitur à Filio; scientique
illud, quod scriptum est, *Pater, qui*
me misit, major me est, in omnibus
verum esse contendat, ut dicat &
in cognitione Filio majorem esse Pa-
trem, dum perfectiùs & puriùs à
semetipso cognoscitur quàm à Filio.
Nævum sustuli ex interpretatione Hie-
ronymi, quæ sic habebat, *Pater, qui*
misit me, major est omnibus. In iis, quæ

præcedunt apud Hieronymum, Origenes suo nomine loquitur, ac statuit non esse dubium quin si Pater sit in Filio, & comprehendatur ab eo, in quo est. Atque etiam si Origenes hoc loco non alienam sententiam, sed suam proponeret; illius profectò verba eodem sensu accipienda essent, quo ista Basilii ex libro quarto adv. Eunomium. Εἰ ἀληθινὸς Θεὸς, & φῶς, καὶ ἀτρέπτos, καὶ ἀγαθός, καὶ ἀμῶν, καὶ κύριος ὁ Ὑἱός· ταῦτα δὲ καὶ ὁ Πατήρ ὢν, οὐχ ὁμοίως ἔστιν, ἀλλὰ μειζόνως· οὐκ οὐσίας ὑπεροχῇ, ἀλλὰ ποιότητος ὑπερβολῇ. « Si verus Deus; » & lux, & immutabilis, & bonus, & » sanctus, & Dominus est Filius: hæc » autem & Pater cū sit, non simili- » ter est, sed amplius, non substan- » tiæ exsuperantiâ, sed qualitatis præ- » stantiâ.

V. Accusatur Origenes, quòd minorem Filio quàm Patri potentiam attribuat; quæ criminatio, ut multæ aliæ, inde orta, quòd quos refellat hæreticos, quibusve de rebus disserat, minùs animadvertant ejus censores. Hæresim statuere videtur Huetio, quamvis Catholicam de mundi creatione sententiam contra hæreticos defendat tom. II. in Joan. pag. 56. ubi sic loquitur: Οὕτω τοίνυν καὶ ἐνθάδε, εἰ πάντα διὰ τῆς Λόγου ἐχρέτο, οὐχ ὑπὸ τῆς Λόγου ἐχρέτο, ἀλλ' ὑπὸ κρείσσονος καὶ μείζονος πατρὸς τῆς Λόγου. Τίς δ' ἂν ἀλλοῦ οὗτος τυγχάνη ἢ ὁ Πατήρ; « Sic igitur hoc » etiam in loco, si omnia per Verbum » facta sunt, non à Verbo facta sunt, » sed ab eo, qui Verbo præstat & major est. Is autem an alius exstiterit, » quàm Pater?

Duo hîc displicent erudito Præsuli, Filium infra Patrem amandari, creationem ei abjudicari. Sed aliter sensisset, si attendisset Origenem, dum præpositionum ὑπὸ & διὰ vim ac sententiam ponderat, occurrere Heracleonis commentis, qui Verbum volebat Creatori causam præbuisse mundi originis, ac ipsum Verbum nequaquam ὑπ' ἄλλου ἐνεργούντος, sub alio operante & vim præbente, creavisse, sed alium potius ipso verbo operante. Contrà statuit Origenes

debuisse dicere Scripturam, si hæc Heracleonis vera esset sententia, omnia per Creatorem à Verbo facta esse, non autem per Verbum à Creatore. Addit non Creatorem Verbi in mundi creatione, sed Verbum Creatoris ministrum fuisse, secundum David prophetam: Deus dixit, & facta sunt; mandavit, & creata sunt. Mandavit enim ingenitus Deus primogenito omnis creaturæ, & creata sunt non solum mundus, & quæ sunt in illo, verum etiam reliqua omnia, sive Throni, sive Dominationes, sive Potestates: omnia enim per illum & in illum creata sunt, & ipse est ante omnia. Nihil est in his verbis quod meritò reprehendas. Non aliter Filium Patri subjicit Origenes, quàm Catholica doctrina postulat; nec veram creationem Verbo abjudicat, sed eam tantum, quam hæretici fingebant. Cū enim mundum à vero Deo creatum negarent, ac Verbum Creatore sive Demiurgo tamquam instrumento quodam usum dicerent; violatam Creatoris majestatem vendicat Origenes, ac Verbum omnia à Creatore sive Patre accepisse, nihil Patrem à Verbo; nec Creatorem Verbo, sed Verbum Creatori ministrasse demonstrat, quippe cū Verbum, ut alibi docet, idea sit idearum, quæ omnia continentur; æterna ratio, cujus ad præscriptum Deus omnia creat & gubernat; Sapientia, in qua tamquam sapiens architectus omnia descripsit & disposuit. Non indecorum est Verbo hoc ministerium, nec cum decretis Catholicis pugnat hæc creandi ratio, sed cum hæreticorum commentis.

Contra eosdem hæreticos dictum est, quod Huetius contra Catholicos dictum existimat lib. VIII. adv. Cels. n. 14. ubi sic loquitur Origenes: Ἐστὼ δὲ πᾶς, ὡς ἐν πλήθει πσεύοντες καὶ δεχόμενοι διαφωρίαν, διὰ τὴν προπύτειαν ὑποτίθεσθαι τὸ Σωτήρα εἶναι τὸ ἐπὶ πᾶσι Θεόν· ἀλλ' οὐ π γὰρ ἡμεῖς τοιοῦτον, οἱ πειθόμενοι αὐτῷ λέγοντι· ὁ Πατήρ, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἔστι. Διόπερ οὐχ ὃν νυν πατέρα καλοῦμεν, ὑποβαλόμεν, ὡς Κέλσος ἡμᾶς συκοφαντῶν φησι, τῷ Ὑἱῷ τῆς Θεοῦ. Esto autem nonnullos, ut in tanta «

Psal. xxxij. 9.

Col. j. 16.

» credentium multitudine, in quam
» cadit dissensio, temerè statuere Sal-
» vatorem esse universorum Deum.
» At nos talem minimè dicimus, qui
» ei credimus dicenti: *Pater, qui me-*
» *misit, major me est.* Quapropter quem
» nunc Patrem vocamus, eum nequa-
» quam, ut calumniatur Celsus, Filio
» Dei subjecerimus.

Molestè fert Huetius ab Origene negari, quod alii, ut ipse existimat, verè & orthodoxè affirmabant, Salvatorem esse universorum Deum; ex quo concludit supremam illam Christi supra res universas divinitatem ab Origene minui. Sed tamen ad ejus defensionem afferri posse conjicit illud ex Præf. in Joan. Οὐ σιωπήτεον δὲ οὐδὲ τὸ μὴ τὸ ὅλων Θεὸν Λόγον. Sed cum hæc verba sic reddenda sint, *Neque etiam tacendus est, ille secundum universorum Patrem Deus Verbum*, hîc quoque Filius Patri subjicitur, nec felicius in purgando Origene Huetius, quàm in accusando.

Nemo non animadvertit, quo sensu neget Origenes Salvatorem esse universorum Deum. Quamvis Christus sit Deus super omnia, benedictus; non tamen dubitarunt Ecclesiastici Scriptores ante & post Concilium Nicænum, Patrem universorum Deum dicere, quia ab ipso non solum res creatæ, sed etiam Filius, & Spiritus Sanctus acceperunt ut essent, quamvis diversâ omninò ratione, atque hoc inter alia principium adhibent ad singularitatem Dei demonstrandam. Filium universorum Deum dicere idem videtur Origene, ac Patrem illi subjicere, ut patet ex his verbis, quæ minùs bellè omisit Huetius, *Quem nunc Patrem vocamus, eum nequaquam Filio Dei subjecerimus.* Id paulò post confirmat his verbis: « Nemo nostrum ita
» infanit, ut dicat, Dominus Dei est
» Filius hominis. Imperium autem Sal-
» vatori, ut Dei Verbo, sapientiæ, ju-
» stitiæ, veritati, maximè adstruimus
» in omnes, qui ei, quatenus hæc om-
» nia est, sese submitunt, sed non
» in Deum Patrem omnipotentem. »

Hanc stultissimam opinionem Celsus omnibus Christianis affungebat, eosque accusabat quòd Patrem *non valdè venerarentur, istum autem (Filius) vehementer extollerent.* Firmabat criminationem his verbis, quæ in *Dialogo cælesti*, qui liber ab hæreticis Deum creatorem rejicientibus compositus erat, legisse se dicebat: Εἰ ἰσχυρότερός ἐστι Θεοῦ Ὑιὸς, καὶ κύριος αὐτῷ ἐστὶν ὁ Ὑιὸς ἀνθρώπου καὶ τίς ἄλλος κυριεύσει τῷ πατρὶ τούτου Θεοῦ; *Si fortior est Deo Filius, & Dominus ejus filius hominis, & quis alius Deo imperium tenenti dominabitur?* Quæ cum hæreticorum propria esse nesciret aut dissimularet, Filium Dei apud omnes Christianos, *fortiorem Deo imperium tenente, ejusque Dominum dici, ac solum coli* querebatur. Christum ergo, ut ex his patet, non Deum negat Origenes, sed Patre majorem Deum; nec Catholicos refellit; sed criminationem, cui materiam dederant hæreticorum commenta, à Christianis propulsat.

VI. Ecclesiæ causam non minùs scitè defendit alio in loco, qui reprehensionem Petavii non effugit. Sic autem loquitur: « De his Dei jussis, *Fiat hoc, vel illud*, dicta videri pos-
sunt, quæ disseruimus in hæc verba, « *Ipsè dixit, & facta sunt; ipse manda-*
vit, & creata sunt, cum diceremus, « *Τὸν μὲν Θεοσεχῶς Δημιουργὸν εἶναι τὸν Ὑιὸν τῷ Θεῷ Λόγον, καὶ ὡσαυτεὶ αὐτεργὸν τῷ κόσμῳ, τὸ δὲ Πατέρα τῷ Λόγῳ, τῷ Θεοσεταχένῳ τῷ Ὑιῷ ἑαυτῷ Λόγον ποιῆσαι τὸν κόσμον, εἶναι Θεόπως Δημιουργόν.* « Proximum Creatorem esse
Filius Dei Verbum, & tamquam
opificem & fabricatorem mundi; « Patrem verò, eò quòd Filio suo
Verbo mandaverit, ut mundum fa-
ceret, primum esse creatorem. « Si nimium urgeretur hic locus, illud
potius in Origene vituperandum esset, quòd in creatione plùs Filio tribuat, quàm Patri; nam illius qui creat plures esse partes videntur in creatione, quàm illius, qui creari jubet. Sed non ea fuit Origene sententia: nec de Patre detrahit, cum Filio creationem mundi

Lib. VI.
num. 60.

mundi attribuit; nec de Filio, cum omnipotentiam, quâ mundum creavit, ad Patrem refert, ut primarium creatorem. Cum diceret Celsus *indignum esse primo & maximo Deo sic jubere: Fiat hoc*; optimè respondet Origenes Deum non alicui ministro ab ejus substantia alieno hanc provinciam commisisse, sed proprio Filio & Verbo, cui sua omnia tradidit. Locus autem, ad quem lectorem dimittit, exstat lib. II. num. 9. ubi sic loquitur: Εἰ γὰρ ἐνετείλατο ὁ Θεὸς, καὶ ἐκτίσθη τὰ δημιουργήματα· τίς αὖν καὶ τὸ ἄρεσκον τῷ θεωρητικῷ Πνεύματι εἶναι ὁ τῷ πληκτικῷ τοῦ Πατρὸς ἐν πολλῷ ἐκπληροῦσαι δυναθεὶς, ἢ ὁ, ἵνα ἔπως ὀνομάσῃ, ἐμφύχως Λόγος καὶ ἀλήθεια τῶν λόγων. « Nam si mandavit » Deus, & conditæ sunt creaturæ; » quis est qui secundum prophetici » Spiritûs sententiam, tantum mandatum adimplere potuisset, præter » eum, qui, ut ita dicam, animatum » Verbum & Sapientia est. » Huc ergo redit tota Origenis ratiocinatio: quemadmodum Patre indignum non est Filio mandare ut mundum creet, quia proprius ejus Filius est, ac proprium Verbum; ita nec Filio indecorum mandata Patris capeßere, quia nulla res creata ejusmodi mandata adimplere potuisset.

VII. Multò difficilior videtur, quod Origenes existimat preces Patri & Filio non sine aliquo discrimine adhibendas esse. Exstat hæc ejus sententia in libris contra Celsum & de Oratione. Sic loquitur in libro V. contra Celsum num. 4. Πᾶσαν μὲν γὰρ δέησιν, καὶ προσδύχην, καὶ εὐτεύξιν, καὶ δυχαισίαν ἀναπεμπτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ διὰ τῆς ἐπὶ πάντων ἀγγέλων ἀρχιερέως ἐμφύχως Λόγος καὶ Θεὸς. Δεισόμετα δὲ καὶ αὐτῆς τῆς Λόγος, καὶ ἐκτιμώμετα αὐτῶν, καὶ δυχαισισμῶν, καὶ προσδύξομετα δὲ, εἰὰ δυνώμετα κατακτείν τῆς περὶ προσδύχης κυριολεξείας, καὶ καταχρήσεως. « Omnis enim supplicatio, & precatio, & postulatio, & » gratiarum actio fundenda est Deo » rerum omnium Domino, per majorem omnibus Angelis summum Pontificem, Verbum vivum & Deum.

Supplicabimus quoque ipsius Verbo, illudque rogabimus, & gratias agemus; precabimur etiam, si possumus intelligere, quæ sit propriè dicta precatio, quæ minùs propriè. Ibidem num. 11. hortatur ut quisque, qualiscumque sit, *precetur Verbum Dei, quod potest eum sanare, ac multò magis ejus Patrem*, (ὁρχέσθω τῷ Λόγῳ τῷ Θεῷ δυναμένῳ αὐτὸν ἰασαδαὶ καὶ πολλῷ πλέον τῷ Πατρὶ αὐτοῦ.) qui & priscis justis misit Verbum suum, & sanavit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. Et in lib. VIII. num. 13. Ἀλλὰ τὸ εἶνα Θεὸν καὶ τὸ εἶνα Ὑιὸν αὐτοῦ, καὶ Λόγον & εἰκόνα τῷ καὶ δυνατὸν ἡμῖν ἱκεσίαις, & ἀξιώσεσι σέβομεν, προσάγοντες τῷ Θεῷ τῷ ὅλῳ τὰς δυχὰς διὰ τῶν μονογύων αὐτῶν ὡς θεωπόν θεωσφόρομεν αὐταῖς, ἀξιῶντες αὐτὸν, ἱλασμὸν ὄντα τῷ ἀμαρτηῶν ἡμῶν, προσάγειν ὡς ἀρχιερεῖα & δυχὰς & ταῖς θυσίαις & ταῖς δυνάξεσι ἡμῶν τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ. « Sed unum Deum & ejus » Filium, ac Verbum & imaginem, » quantum possumus, supplicationibus » & honoribus veneramur, offerentes » Deo universorum preces per ejus » Unigenitum: cui prius eas offerimus, rogantes ut ipse, qui est » propitiatio pro peccatis nostris, dignetur » tamquam Pontifex preces nostras » & sacrificia & postulationes offerre » universorum Deo.

Ex his perspicuum esse putat Huetius Filii majestatem ab Origene violari, ut qui Patrem majori prece, Filium minori compellandum doceat, ac Patrem propriè, Filium impropriè orari existimet. Sed Origenis sententia ex his verborum spinosis ambagibus evolvenda.

Pontificis munus, quod Verbo defert Origenes, quatenus est *propitiatio pro peccatis nostris*, cum manifestam habeat cum Incarnatione necessitudinem, reprehendi omninò non potest. Quia tamen Origenes cum pluribus aliis in locis, tum in eo, quem ex libro V. citavi, Verbum ante Incarnationem mediatorem fuisse, & à Patre ad sanctos homines missum declarat; si quis velit hoc Pontificis munus ab

Origene ante Incarnationem Filio tribui; hæc opinio & multis aliis arrisit, de quibus vid. Dissert. 3. Cyrill. novæ Edit. Paris. & de Filii divinitate nihil detrahit.

Lib. V. n. II.

Illud autem non difficile est animadvertere, Origenem his in locis, nec à solita subtiliter & spinosè differendi consuetudine, nec ab ea, quam de substantiæ in personis divinis unitate toties prædicavit, doctrina discedere. Cum multa effutiret Celsus de Angelorum, de solis ac lunæ & stellarum cultu; respondet Origenes solum Deum à Christianis per Filium ejus invocari & coli; & *quemadmodum adoratores solis & lunæ & stellarum numquam adorarent scintillam ignis, sive lucernam in terra; sic qui animadvertunt, quomodo Deus lumen sit, & quomodo Filius ejus lux vera sit illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, quique illud intelligunt: Ego sum lux mundi, immeritò adoraturos scintillam solis & lunæ ac stellarum, quæ ad lumen veri luminis Deum, sive, ut paulò ante appellat, Deum Patrem veri luminis parva & exigua est. Οὐκ ἂν ὁ λόγος θεωσκυνήσαιεν τὸ οἶον εἰ βαρυὸν πινθήρα, ὡς πρὸς φῶς τὸ Θεὸν ἀληθινὸν φῶς, ἐν ἡλίῳ, & σελήνῃ & ἀστροῖς. Ibidem addit Dei opera à se non deprimi, sed exploratum sibi esse Dei ejusque Unigeniti divinitatem ineffabili præstantiâ cæteris omnibus esse superiorem.*

Unam ergo in Patre & Filio divinitatem, unam lucem agnoscit Origenes, atque hoc argumento nititur, cur Filius cum Patre orandus & adorandus sit, ac nulli prorsus rei creatæ eundem habere honorem liceat. Similiter in libro VIII. num 13. querenti Celso, cur cum Christum colerent cum Deo Patre Christiani, ministros Dei colere nollent, sic respondet Origenes, ut Angelis non omnem quidem cultum & honorem, sed eum tantum, qui soli Deo debetur, abjiciet, hunc autem divinum cultum Filio strenuè vendicet. Sic loquitur de Angelis: « Si Celsus intelligeret veros » Dei ministros, post ipsius Unigeni-

tum, Gabriëlem, Michaëlem, reliquosque Angelos & Archangelos, eosque colendos esse diceret; fortasse expurgantes, & quid cultûs nomine intelligendum sit, & quæ sint colentis actiones, (ἵστωσ' ἂν τὸ πρὸς τὸ θεοπροδοῦν αὐτῶν σημαίνοντι ἐκκαθάρσαντες & τῷ θεοπροδοῦντος πρᾶξεων.) » diceremus in hunc locum, ut de tantis rebus differentes, quæ de eis cogitando consequi possumus. » Ex quibus patet non displicuisse Origeni, ut quidam existimant, honorem illum, quem beatis spiritibus semper habuit Ecclesia, ac semper habebit, sed eum, quem volebat Celsus, qui cum soli Deo debitus sit, sine superstitione Angelis deferri non potest. Hunc cultum soli Patri ejusque Filio servat, ac utrumque à Christianis totis viribus supplicando & precando coli demonstrat. Cur autem Christiani Christum cum Deo colerent has affert rationes, ut jam observavi, quòd Pater sit in Filio, & Filius in Patre; quòd Pater & Filius unum sint *identitate voluntatis*; quòd *fides nostra in Deo consistat*, per ipsius Filium, qui eam in nobis confirmat; quòd Patrem colamus, dum ejus Filium admiramur, qui est Verbum, & sapientia, & veritas, & justitia, & omnia, quacumque esse didicimus, ut ipsum Deum, ita & eum, qui ex tali Patre genitus est.

Cum ergo æqualitatem Patris & Filii ac unitatem essentiae tam disertè declararet; cur Patrem magis orandum esse quàm Filium existimat; cur precationem propriè dictam soli videtur Patri servare? Non id profectò præcipit, ut Patrem sæpius quàm Filium, aut acrius precemur, aut plura à Patre quàm à Filio accepturos confidamus; cum Filio omnia tribuat, quacumque sunt in Patre, & utrumque totis viribus supplicando & precando coli declararet. Neque etiam subtilis illa distinctio precationis propriè & minùs propriè dictæ, aliam in Filio ac in Patre naturam, aut majorem minoremve potentiam designat, cum iisdem de causis, tum quia sæpè Origenes, ut

fatetur Huetius, ad ipsum Filium preces dirigit, & hoc ipso in loco supplicationes, gratiarum actiones, & postulationes ei debitas docet. Huc ergo redit tota illa distinctio, ut *προσευχῆς* five precationis nomine eas preces intelligamus, quæ ad ordinem inter divinas personas intercedentem accommodantur, ita ut, cum Pater divinitatis fons & origo sit, ad eum dirigantur. Patrem eo sensu magis precamur quàm Filium, non quia sapiùs aut acriùs, sed quia per Filium precamur. Nullum fanè aliud discrimen apud Origenem reperias inter eas preces quæ Patri, & eas quæ Filio deferuntur. Atque hæc ejus sententia eò minùs vituperanda, quòd ex Ecclesiæ consuetudine & publicarum precum, quæ ad Patrem diriguntur, instituto deducta videatur. Tanti momenti visa res est Episcopis Africanis, ut eam comprobent & decernant Can. 23. Concil. Carthag. 3. « Ut nemo in precibus, inquit, vel Patrem pro Filio, vel Filium pro Patre nominet. » Et cum altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio. Et quicumque sibi preces aliunde describit, non eis utatur, nisi priùs eas cum instructionibus fratribus contulerit. » Sed Origenis sententia illustranda est ex ejus libro de Oratione, in quo eam datâ operâ persequitur.

Num. 14.
15. & seq.

VIII. In hoc libro quatuor species orationis à Paulo præscriptas explicare instituit, *δήσεις, προσευχῆς, ἐντολῆς, δὲ χαρισίας*. Obsecrationes, precationes, postulationes, gratiarum actiones. Obsecrationem definit orationem ab aliquo suppliciter emissam, ut quod ipsi deest consequatur: Precationem verò, eam quæ magnificentius cum glorificatione ab homine in periculis constituto de rebus majoribus emittitur. Tertiam speciem iis, quæ majore apud Deum fiducia postulatur; quartam denique bonis jam acceptis assignat. Subjicit deinde cujusque speciei exempla, primæ quidem ex Mardochei & Estheris; secundæ ex Azariæ, Tobiae, Annæ, Habacuc & Jonæ; tertiæ ex Josue

& Samson orationibus; quartæ denique ex his Christi verbis, *Confiteor tibi, Pater, &c.* Statuit gratias Christo agendas esse: ab eo postulandum docet exemplo Stephani, *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*: eidem quoque supplicandum & obsecrandum, ut supplicabat pater lunatici, *Obsecro, Domine, miserere filii mei.*

Act. vij. ult.

Mat. xvij.
14.

Quòd autem spectat ad precationem, quam appellat *προσευχὴν*, sic suam de ea mentem aperit. *Ἐὰν δ' ἀκούσωμεν ὅτι ποτὲ ἔστι προσευχή, μήποτε ἔστιν ἡ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ προσευχὴ, ἢ δὲ αὐτῆς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ μόνῳ τοῦ Θεοῦ τῷ ὅλῳν καὶ Πατρὶ, ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν προσήυχετο;* « Sed si intelligamus quid sit precatio; num fortè nulli rei genitæ fundenda est, ac ne ipsi quidem Christo, sed soli Deo universo forum & Patri, quem & ipse Salvator noster precabatur? » Suam ergo sententiam proponit dubitanter, ut in re longè quæsitā magis quàm necessaria. Reverā allata ab eo exempla obsecrationis & postulationis non minùs magnifica sunt quàm precationis; nec Mardocheus divinam majestatem exiliùs prædicat, cum ait: *Domine, Rex omnipotens*, quàm cum Habacuc dicit: *Domine, audiivi auditum tuum, & timui.* Cum ergo fateatur gratias Christo agendas, eique supplicandum, & ab eo postulandum; si postea precationem soli Patri congruere docet, non potuit hanc distinctionem majore minoreve potentiâ metiri; sed precationem orationis quoddam esse genus putabat, in quo Pater, ut fons divinitatis, glorificatur.

Hanc sententiam Origenes iis firmat rationibus, quæ nihil aliud ei propositum esse demonstrant, nisi ut ordo inter Patrem & Filium intercedens in precationibus observetur. Prima est quod ipse Christus Patrem precatus sit, & ut eum precaremur, jussit, cum hanc precandi formulam præscripsit: *Pater noster, qui es in cælis.*

Aliam rationem sic exponit: *Εἰ γὰρ ἔτερος, ὥς ἐν ἄλλοις δέκνυται, κατ' οὐσίαν καὶ ὑποκείμενος* (Leg. *ὑποκείμενον*)

ὁ Ὑἱὸς τῷ Πατρὶ, &c. « Nam si alius
 » est à Patre Filius, ut alibi demon-
 » stratur, secundum essentiam & sup-
 » positum; vel Filius orandus est, non
 » autem Pater, vel uterque, vel solus
 » Pater. » Solum Filium orari sine Pa-
 tre absurdum omnibus visum iri non
 dubitat: utrumque autem orare in-
 commodum ei videtur, & à Scriptu-
 ræ consuetudine alienum; dicendum
 enim foret plurali numero, *Prebete*,
benefacite, *suppeditate*, *salvate*. Inde
 concludit solum Patrem orandum esse,
 sed ne hoc quidem absque summo sa-
 cerdote cum jurejurando à Patre consti-
 tuto, secundum illud: Tu es Sacerdos
 in æternum secundum ordinem Mel-
 chisedech. Hæc confirmat his Christi
 verbis: *Amen, amen, dico vobis, si quid*
petieritis Patrem in nomine meo, dabit
vobis. Nihil sanè in hac Origenis do-
 ctrina reprehendendum, nec Patrem
 sine Filio, nec Filium sine Patre oran-
 dum statuentis. Cum autem non de-
 ceret, ut preces plurali numero effe-
 rentur; Origenes, qui necessarium esse
 putat ad accuratam precum institu-
 tionem, ut Patris & Filii mentio fiat;
 neutri facit injuriam, cum eas ad Pa-
 trem dirigendas docet. Quod autem
 ait Filium à Patre alium esse secun-
 dum essentiam & suppositum; satis
 jam superque demonstratum est essen-
 tiam ab eo considerari, quatenus cer-
 tis proprietatibus definita est, &, ut
 ipse loquitur, circumscripta.

Tertiam rationem ex eo repetit,
 quod Filius à Patre omnia acceperit,
 & frater noster, susceptâ humanâ na-
 turâ, factus sit. Sic enim Christum in-
 ducit nos alloquentem: Ἀρχέρι δὲ τῶ
 ὑπὲρ ὑμῶν κατασθέντι ὑπὸ τῷ Πατρὶ καὶ
 παρὰ κλήτῳ ὑπὸ τῷ Πατρὶ εἶναι λαβόντι,
 εὐχόμεν ὑμᾶς ἐκ δεξιῶν, ἀλλὰ δι' ἀρχέρεως &
 παρὰ κλήτῳ. . . . Ἀδελφῶ δὲ προσδύχου
 τοὺς κατηξιωμένους ἐνὸς αὐτοῦ Πατρὸς ἐκ
 δεξιῶν εὐλογον. » Nec eum orare debe-
 » tis, qui constitutus est Pontifex à
 » Patre, & à Patre accepit ut esset ad-
 » vocatus; sed per Pontificem & ad-
 » vocatum. . . . Fratrem autem orari
 » ab iis, qui eodem ac ille Patre glo-

riantur, non est rationi consenta-
 neum.

Clausulæ loco quartam rationem
 subjicit, ut Ecclesiasticæ preces uni-
 formæ reddantur, nec aliis aliter pre-
 cantibus discrepent. Ἡ ἐκὼν ἡμῶν
 εἰς τὸν Πατέρα, οἱ δὲ τῶν Ὑἱῶν
 ἰδιωτῶν ἀμαρτίαν καὶ πολλὰ ἀνε-
 ργησιότητα διὰ τὸ ἀβασάνισον & ἀνεξέταστον
 ἀμαρτανόντων (Leg. ἀμαρτάνοντες) τῶν
 προσδύχοντων τῶν Ὑἱῶν, εἴτε μὴ τῶν Πα-
 τρὸς, εἴτε χωρὶς τῶν Πατρὸς. « Nonne
 » enim scindimur, si alii Patrem, alii
 » Filium precemur, idem per multam
 » simplicitatem inconsideratè & in-
 » exploratè peccantes, ac idiotæ, qui
 » Filium orant vel cum Patre, vel sine
 » Patre.

Ex his patet nihil aliud Origeni pro-
 positum esse, nisi ut ea precandi ratio
 observetur, quæ viget in Ecclesia, ut
 Pater per Filium oretur. Cum natu-
 ram divinam in Filio considerat, fate-
 tur eum obsecrandum esse, ab eo po-
 stulandum, gratias ei agendas; sed
 cum attendit eum à Patre omnia ac-
 cepisse, & nostrâ causâ incarnatum ac
 fratrem nostrum factum esse, conclu-
 dit preces, quas nec plurali numero,
 nec vario & inconstanti modo effe-
 rri decet, ad Patrem per Filium esse diri-
 gendas. Sed qui Origeni his in locis ni-
 hil contra divinitatem Christi excidisse
 contendo, idem tamen fatebor eum
 in operosis quæstionibus & minutis ra-
 tiocinationibus justo disertiores esse,
 ac ea statuere, quæ, si nullâ restrin-
 gantur exceptione, nec cum precibus,
 quas Origenes ex Scriptura repetit,
 nec cum illis conciliari poterunt, quæ
 in ipsis Ecclesiæ primordiis nonnum-
 quam ad Filium dirigebantur; imò
 nec cum ipsis Origenis principiis, ex
 quibus sequeretur ipsas etiam obsecra-
 tiones, postulationes & gratiarum ac-
 tiones, quas Filio deberi fatetur, eo-
 dem modo instituendas esse ac ipsam
 precationem.

Molestum fortè videbitur, quod his
 Deuteronomii verbis occurrens, quæ
 sibi objectum iri providebat: *Adorent*
eum omnes Angeli Dei; idem de Ecclesia

dictum esse respondeat. « Si quis, in-
 » quit, existimans precationem ipsi
 » Filio fundendam esse, ac reveritus
 » id quod ex adoratione consequitur,
 Deut. xxxij. 43. » objiciat nobis illud: *Adorent eum om-*
 » *nes Angeli Dei*, quod sine controver-
 » sia in Deuteronomio de Christo di-
 » ctum est; dicendum illi est Eccle-
 » siam, quæ Hierusalem à Propheta
 » nominatur, adorari à regibus & re-
 » ginis ejus nutricibus factis & nutri-
 » tiis, ut patet ex his verbis: *Ecce le-*
 » *vabo ad gentes manum meam*
 » *erunt reges nutritii tui, & regina nu-*
 » *trices tue: vultu in terram demisso*
 » *adorabunt te*, &c.

Cùm eadem sit precandi & adoran-
 di ratio, minimè mirum, si Origenes,
 qui preces ad Patrem, ut ad fontem
 divinitatis, dirigendas docet, idem de
 adoratione statuatur. Dubium esse non
 potest ex testimoniis modò allatis,
 quin Christum cum Patre, ut verum
 Filium & unum cum Patre Deum ado-
 rari doceat. Quòd si eam distinctio-
 nem adhibeat, ut quamvis Pater &
 Filius, ut unus Deus, simul adorentur,
 adoratio tamen Patri, ut fonti divini-
 tatis, Filio ut Deo ex Deo deferatur;
 longè distat hæc sententia ab Arianis
 commentis. Quamvis autem in exem-
 plo Ecclesiæ à regibus & reginis ado-
 ratæ metaphoram admittat Origenes;
 non inde sequitur pariter admisisse in
 adoratione, quæ Filio defertur; sed
 hoc tantum contendit, quamvis Pater
 adoretur, ac Filius adoretur, non id-
 circò distinctionem utriusque personæ
 tolli; quippe cùm Ecclesia ipsa ado-
 rari dicatur. Simili ratione in libro
 octavo contra Celsum, ut probet Pa-
 trem & Filium non confundi, quam-
 vis unum esse dicantur, utitur exem-
 plo primorum fidelium, quorum cor
 unum erat & anima una. An inde se-
 quitur ab eo inter Patrem & Filium
 non arctiorem conjunctionem, quàm
 inter fideles admitti? Nequaquam pro-
 fectò; siquidem *identitatem voluntatis*
 ibidem in utroque defendit. Non ma-
 gis metuendum hoc loco est, ne de-
 bitam Filio adorationem lædat peti-

tum ex Isaia adorationis exemplum.

IX. Blasphemix in Spiritum Sanctum
 accusatur Origenes; sed quæ ad hanc
 criminationem firmandam proferun-
 tur, ea, si Græcum contextum accu-
 ratè expendas, firmant potius Orige-
 nis de Spiritu Sancto doctrinam, quam
 suprà exposui. Accusandi materiam
 dedit satis longa disputatio de San-
 cto Spiritu, quæ exstat tom. II. in Joan.
 pag. 56. ubi sic loquitur Origenes:
 Εξετασέον δὲ ἀληθοῦς ὄντος τοῦ, πάντα
 δι' αὐτοῦ ἐγένετο, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Οἶμαι γὰρ ὅτι τὰ μὲν φά-
 σκοντι ἡμεῖς αὐτὸ εἶναι, καὶ περὶ ἐμὴν
 (Leg. περὶ ἐμὴν) τὸ, πάντα δι' αὐτοῦ
 ἐγένετο, ἀναγκαῖον παραδεξάσθαι ὅτι τὸ
 ἅγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο, πε-
 ρὶ αὐτοῦ παρ' αὐτὸ τοῦ Λόγου τυγχάνοντος.
 Τὰ δὲ μὴ βελομένη τὸ ἅγιον Πνεῦμα διὰ
 τοῦ Χριστοῦ γεγονέναι, ἐπεὶ τὸ ἀγῆστον
 αὐτὸ λέγειν, ἀληθῆ τὰ ἐν διαχελίῳ τοῦ-
 τὰ εἶναι κείνοντι. « Inquirendum au-
 tem est, cùm verum sit illud: *Omnia* «
per eum exstiterunt, an ipse etiam «
 Spiritus Sanctus per eum exstiterit. «
 Illud equidem arbitror ei, qui Spi- «
 ritum Sanctum rem genitam esse «
 dicat, ac illud: *Omnia per eum ex-* «
stiterunt, admittat, necessarium esse «
 Spiritum Sanctum per Verbum, «
 quod eo præstantius est, fateri exsti- «
 tisse. Nolenti autem Spiritum San- «
 ctum per Christum exstitisse, con- «
 sentaneum est ingenitum illum di- «
 cere, si vera esse judicet, quæ in hoc «
 Evangelio leguntur. «

Illud 1°. observandum est has vo-
 ces, ἐγένετο, γεγονέναι, ἡμεῖς, duobus
 modis accipi posse; & de rebus ex
 nihilo creatis, & de iis, quæ aliquod
 suū principium habent. Hinc Epipha-
 nius, qui in Origene ἡμεῖς, idem va-
 lere existimat ac creatum, Hæres. 64.
 hoc Joannis de Christo dictum, περὶ
 τοῦ μὲν ἐγένετο, idem esse contendit,
 ac *ante me fuit*, Hæres. 68. Ipse Ori-
 genes Filium, de cujus æternitate mi-
 rificè sensit, Θεὸν ἡμεῖς, Deum geni-
 tum appellare non dubitat, ut suprà
 vidimus. Hinc Verbum & veritatem
 substantialem non per alium quem-

quam, sed à Deo exstitisse contendens, his vocibus utitur : Οὐδ' ὅλως διὰ πινος, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ ἐγένετο. *Nec omninò per alium quemquam, sed à Deo exstitit.* Quemadmodum ergo his in locis γινώσκειν, aliud omninò sonat ac creari; sic cum suam Origenes de Spiritûs æternitate sententiam tot rebus testatus sit, accommodatè ad hanc sententiam reddendæ sunt voces generatim rei creatæ aut increatæ quidem, sed tamen esse ab alio accipienti congruentes. Hanc interpretandi rationem probat Huetius, quamvis adduci se non posse dicat, ut Origenem probatum & purgatum habeat.

2°. Fatendum est Origenem non bellè interpretari verba Joannis, quæ cum ad res creatas pertineant, ad Spiritum Sanctum referri non debebant. Sed tamen cum illud, ἐγένετο, omnibus rebus aliquod suū principium habentibus conveniat, non præter suum & aliorum benè multorum morem, sic Scripturam interpretatur. Solent enim Ecclesiastici Scriptores Patrem unicum omnium principium dicere, Filium & Spiritum Sanctum ex Patre esse demonstrant, quia omnia ex Patre esse in Scripturis dicuntur, nec Filium & Spiritum in hoc cum rebus creatis comparare dubitant, quòd à Patre esse acceperint, licet modo longè diverso ac res creatæ. Origenes tom. IV. in Joan. pag. 74. multa esse statuit in Deo, quæ non solum ab humana natura, sed etiam ab aliis præter Filium & Spiritum genitis rebus comprehendendi non possint. Minimè ergo mirum, si cum ipsum Filium in rebus, quæ à Deo esse habent, numeret, Spiritum Sanctum in iis recenseat, quæ per Filium exstiterunt. Nicænæ fidei acerrimus defensor Hilarius Arianis cavillandi causâ quærentibus, per quem sit Spiritus Sanctus, responsum affert huic Origenis loco simillimum. « Cum » dicunt, inquit, per quem sit, & ob » quid sit, vel qualis sit : si responsio » nostra displicebit dicentium, per » quem omnia, & ex quo omnia sunt, » & quia Spiritus est Dei, donum fi-

delium; displiceant & Apostoli & Prophetæ hoc tantum de eo quod esset loquentes, & post hæc Pater & Filius displicebit.

Sed Origenis sententia ex his quæ sequuntur accuratiùs examinanda. Sic enim pergit : Ἐσαι δὲ πρὸς καὶ τρεῖς πατρὸς δύο τὸ τε διὰ τὸ Λόγῳ παραδεχόμενον τὸ ἅγιον Πνεῦμα γενόμεναι, καὶ τὸ ἀγγέλλοντον αὐτὸν (Leg. αὐτὸ) εἶναι ὑπολαμβάνοντα, δογματίζων, μηδὲ οὐσίαν τίνα ἴδιαν ὑπεσθάναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἑτέραν παρὰ τὴν Πατέρα καὶ τὸ Ὑιὸν. ἀλλὰ τάχα προσιδέμεν μᾶλλον, εἴαν ἑτέρον νομίζῃ εἶναι τὸ Ὑιὸν παρὰ τὴν Πατέρα, τῷ αὐτὸ αὐτῷ τυγχάνειν τῷ Πατρὶ, ὁμολογῶν μὲν δὲ διαιρέσεως δηλεμήνης τὸ ἁγίου Πνεύματος παρὰ τὸ Ὑιὸν ἐν τῷ, ὃς εἰάν εἴπῃ, &c. « Erit fortè præter illos duos, nempe eum, qui Spiritum Sanctum per Verbum exstitisse assentiat, & eum, qui ingenitum illum existimet, tertius aliquis, qui ne propriam quidem essentiam subsistere Spiritûs Sancti, aliam à Patre & Filio decernat; aut fortè, si Filium alium ac Patrem esse sentiat, eò magis feratur, ut Spiritum Sanctum eundem esse ac Patrem ipsum existimet; cum manifestò demonstretur Spiritûs Sancti & Filii distinctio in his verbis : *Qui Verbum dixerit in Filium hominis, dimittetur ei : qui autem blasphemiam dixerit in Spiritum Sanctum, non dimittetur ei, nec in hoc seculo, nec in futuro.* »

His præmissis Origenes sententiam suam sic exponit : Ἡμεῖς μὲν τοιγαυτὲς τρεῖς ὑποστάσεις πειθόμενοι τυγχάνειν τὴν Πατέρα, καὶ τὸ Ὑιὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἀγγέλλοντον μηδὲν ἑτέρον τὴν Πατρός εἶναι πιστεύοντες, προσέμεθα τὸ, πάντων διὰ τὸ Λόγῳ γενομένων, τὸ ἅγιον Πνεῦμα πάντων εἶναι πρῶτον, καὶ τάξει πάντων τῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ Χριστοῦ γεγενημένων· καὶ τάχα αὐτῇ εἰσιν ἡ αἰτία τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸ Ὑιὸν γενομένην τοῦ Θεοῦ, μὲν τοῦ μονογούρου φύσει τῷ ἀρχῇθεν τυγχάνοντος, ὃ καὶ καλεῖται εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διακονῶν αὐτῷ τῇ ὑποστάσει, ὃ μόνον εἰς τὸ εἶναι, ἀλλὰ εἰς σόφον εἶναι εἰς λογικὸν εἰς διδακτικόν, εἰς πᾶν ὁποιοῦν καὶ αὐτὸ νοεῖν τυγχάνειν κατὰ με-

τοὺν τῷ προειρημένῳ ἡμῶν Χριστῷ ἐπι-
 ροίῳ. « Nos autem, qui persuasum ha-
 » bemus tres hypostases esse Patrem,
 » & Filium, & Spiritum Sanctum, nec
 » quidquam ingenum credimus præ-
 » ter Patrem, sic statuimus; cum om-
 » nia per Filium exstiterint, Spiritum
 » Sanctum omnibus præstantiorem ef-
 » se, & ordine ab omnibus, quæ per
 » Christum à Patre exstiterunt, se-
 » gregari. Atque hæc fortè causa est,
 » cur ipse quoque Dei Filius non ap-
 » pelletur, solo unigenito naturâ Filio
 » ab initio existente, quo quidem in-
 » digere videtur Spiritus Sanctus, ut
 » ipsius hypostasi ministret, non so-
 » lum ut sit, sed etiam ut sit sapiens,
 » & rationalis, & justus, & quidquid
 » omninò eum cogitare & intelligere
 » oportet, secundum communicatio-
 » nem Christi notionum, quas jam
 » commemoravimus.

Habemus in his verbis accuratam
 Origenis sententiæ explicationem.
 Nam, 1°. Spiritum Sanctum eodem
 sensu *ἡμῶν* esse asserit, quo ipsum
 Filium; eodem sensu ingenum ne-
 gat, quo Patrem ingenum affirmat.
 Ex eo enim quòd solus Pater ingeni-
 tus sit, nec de Filio, nec de Patre
 idem dici posse concludit. At profe-
 ctò, cum Patrem solum ingenum di-
 cit, non solum ex nihilo creatum non
 esse, sed solum ab alio esse non acce-
 pisse intelligit; ex quo patet non id
 eum inquirere utrùm Spiritus Sanctus
 ex nihilo creatus sit necne, sed utrùm
 ab alio necne esse acceperit. Id con-
 firmat necessaria illa triplicis hyposta-
 sis distinctio, quam ad usus suos ad-
 jungit. Nemo sanè dixerit ita desi-
 puisse Origenem, ut Spiritum Sanctum
 ex eo quòd tertia sit Trinitatis hypo-
 stasis, nec cum Patre & Filio confun-
 di debeat, creatum & eductum ex
 nihilo concluderet.

2°. Quamvis Spiritum Sanctum in
 iis rebus numeret, quæ per Filium ex-
 stiterunt, eum tamen à rebus creatis
 segregatum esse declarat. Hinc cum
 de Spiritu Sancto loquitur, nusquam
 iis utitur vocibus, quæ creationem

designent; quinetiam ejusmodi voces
 interdum de Filio in Scripturis, nus-
 quam de Sancto Spiritu occurrere de-
 clarat lib. I. de Princip. cap. iij. qui
 locus cum à Pamphilo Martyre ad
 Origenis defensionem allatus sit, au-
 thoritate non caret. « Verumtamen, »
 inquit, usque ad præsens nullum ser-
 monem in scriptis sanctis invenire
 potuimus, per quem Spiritus Sanctus
 factura esse vel creatura diceretur, »
 ne eo quidem modo, quo de Sa-
 pientia referre Salomonem suprâ
 edocuimus, vel quæ de vita, vel
 Verbo, aliisque appellationibus Filii
 Dei intelligenda esse tractavimus. »
 Non defuisset Origeni ejusmodi testi-
 monium, si his Joannis verbis : *Omnia*
per ipsum facta sunt, seu exstiterunt,
 quibus Spiritum Sanctum comprehen-
 di non dubitat, creationem designari
 existimasset.

3°. Hanc rationem affert, cur Spi-
 ritus Sanctus non appelletur Filius,
 quia à Patre per Filium existit; in quo
 liquet totum inter Filium & Spiritum
 Sanctum discrimen non ex naturæ dis-
 similitudine, sed ex diversa existen-
 di ratione repeti. Hinc illa Martyris
 Pamphili observatio ad hæc Origenis
 verba : *In hoc non jam manifestè di-*
scernitur, utrùm natus sit an innatus.
 Qui de nato, inquit, vel innato re-
 quirat, sine dubio creaturæ in eo
 nullam habet opinionem, alioquin
 & hoc adduxisset ad inquisitionem.
 Et adjungit Origenes : *Vel Filius ipse*
Dei habendus sit necne. » Cum hæc
 postrema Origenis verba, quæ in Ori-
 genis contextu hodie desiderantur,
 tum S. Martyris notatio demonstrant,
 non id Origenem inquirere, utrùm
 Spiritus sit necne creatura, sed quo-
 modò acceperit, ut esset una ex tri-
 bus personis divinis. Quamobrem mi-
 nùs accuratè Hieronymus ad hunc
 Origenis locum respiciens sic loquitur
 in Epist. ad Avitum. « De quo, in-
 quit, id est, de Spiritu Sancto, cum »
 ignorare se dicat, utrùm factus sit
 an infectus : in posterioribus quid
 de eo sentiret expressit, nihil abs-

Num. 3.

Ex præm.
in lib. de
Princip.

» que solo Patre infectum esse confir-
 » mans. » Numquam ignorare se di-
 xit Origenes, utrum Spiritus Sanctus
 esset necne creatura. Nam in hoc ipso
 præm. in libros de Principiis inter ea,
*quæ per Apostolicam prædicationem mani-
 festè traduntur*, hoc dogma numerat,
*honore ac dignitate Patri ac Filio socia-
 tum Spiritum Sanctum*; quæ verba non
 omisit Pamphilus. Numquam ergo
 dubitavit Origenes, quin Spiritus San-
 ctus una sit ex tribus divinis personis,
 æqualis Patri & Filio; sed cum ejus
 processio non tam distinctè in Scriptu-
 ris exponi videretur, quàm genera-
 tio Filii; operam hac in re investigan-
 da infumendam esse ducebat.

4°. Mirificè confirmat æqualitatem
 trium personarum, & unitatem sub-
 stantiæ quod ait Origenes Spiritum
 Sanctum Filio egere *ut sit sapiens, ra-
 tionalis, justus, & quidquid eum omninò
 cogitare & intelligere oportet secundum
 communicationem Christi notionum*, quas
 antea enumeraverat. Quemadmodum
 ergo Filius omnia est, ut docet Orige-
 nes, quæcumque est Pater; ita Spiritus
 Sanctus omnia est, quæcumque Fi-
 lius, excepto generationis & proces-
 sionis discrimine; & quemadmodum
 Pater omnia sua Filio tradidit, ut ali-
 bi declarat Origenes, ita Spiritui San-
 cto omnia per Filium à Patre tradita
 ex ejusdem principiis necessariò de-
 monstratur.

X. Origenis invidiæ novam flam-
 mam adjiciunt, quæ paulò post in eo-
 dem tom. de Spiritu Sancto dislerit.
 Quærit enim quomodò fieri possit, si
 Spiritus Sanctus per Filium existit, ut
 ipse Filius apud Isaiam missum se di-
 cat à Domino & Spiritu ejus. Respon-
 det primò *missum esse Christum à Spi-
 ritu, non quòd is naturâ præstantior sit,*
*sed propter æconomiam incarnationis Fi-
 lii Dei Salvatoris, qui se infra Spiritum
 imminuit.* Deinde verò, ut erat inge-
 nio in ejusmodi rebus excogitandis
 luxurianti, hanc conjecturam propo-
 nit. *Ἡ ἑξῆς ἐστὶ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι ἐδεί-
 το ἡ κτίσις ὑπὲρ τῆ ἐλευθεροθῆναι ἀπὸ τῆς
 δουλείας τῆς φθορᾶς, ἀλλὰ καὶ τὸ τῷ ἁγίῳ*

*θεόπῳν χυθῶ μακαρίας καὶ θείας δυνά-
 μεως ἐνανθρωπήσης, ἥ τις διορθώσεται καὶ
 τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὡσπερὶ ἐπέβαλλε πῶς
 τὰ ἁγία Πνεῦμα ἢ πρᾶξις αὐτῇ, ἥντινα
 ὑπομένειν οὐ δυνάμειον προβάλλεται τὸν
 Σωτῆρα ὡς τὸ τηλικῶτον ἄθλον μόνον ἐνεγ-
 κεῖν δυνάμειον, καὶ ὁ Πάτερς ὡς ἡγεμέ-
 νος ἀποσέλλοντος ὁ Ἰὼν συναποσέλλει καὶ
 συμπροπέμπει τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐτὸν, ἐν
 καιρῷ ὑπαχνοῦμενον καταβῆναι πρὸς τὸν
 Ἰὼν τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργῆσαι τῇ τῷ
 ἀνθρώπων σωτηρίᾳ.* « An fortè illud «
 etiam dici potest creaturam, ut libe- «
 raretur à servitute corruptionis, sed «
 & ipsum etiam humanum genus, «
 opus habuisse beatâ & divinâ Virtu- «
 te incarnatâ, quæ & ea quæ sunt in «
 terra restitueret; & hoc munus Spi- «
 ritui Sancto quodammodò conve- «
 nisse, cui ferendo quasi impar esset, «
 ad Salvatorem, ut solum tanto cer- «
 tamini parem defert, ac Patre, ut «
 principe, Filium mittente ipse etiam «
 Spiritus Sanctus unâ cum eo illum «
 mittit, promittens se in tempore ad «
 eum descensurum & salutem homi- «
 num simul operaturum. «

Duplicem hîc errorem castigat
 Huetius, & quòd Origenes opinatus
 sit *redemptionem humani generis Spiritum
 Sanctum potissimum decuisse*, & quòd
 dicat Spiritum Sanctum, *cum id minùs
 obire ac sustinere nequaquam posset, Filio
 imposuisse, utpote qui unus rectè quiret
 provinciam hanc administrare.* Sed vir
 doctissimus minùs animadvertit illud
ὡσπερ, quod Origenem figurâ quâ-
 dam orationis uti demonstrat, ac ne-
 quaquam dicere incarnationem Spi-
 ritui Sancto potissimum convenisse,
 eumque hoc munus sustinere non po-
 tuisse, sed quasi ei conveniret, ac su-
 stinere non posset, ita Salvatori detu-
 lisse. Nam cum certò teneret Orige-
 nes Filium Spiritu Sancto majorem
 esse habitâ originis ratione, nec ab eo
 mitti posse, quippe cum Spiritus San-
 ctus per Filium existat, sic Isaiæ lo-
 cum explicandum putavit, ut Filius
 non ut à majore, sed ut à persona ex
 ipso procedente, & hoc munus hono-
 ris causâ deferente missus diceretur.

Perabsurdum

Perabsurdum ergo foret id quod Origenes à se fingi declarat, ut germanissimam ejus sententiam accipere.

Moræ pretium esse non videtur varias criminationes excutere, quibus alii Origenem, teste Pamphilo, accusabant, quòd *innatum diceret Filium Dei*; alii quòd *per prolationem secundum Valentini fabulas in substantiam venisse*; alii quòd *purum hominem secundum Artemonem*, alii denique quòd *putativè ac non verè hominem fuisse fingeret*. Hæc in Apologia S. Martyris disertè explosa & refutata licet inspicere. Non meliori fundamento nititur, quod ait Hieronymus Epist. ad Avit. ac Justinianus in calce Epist. ad Menam, Origenem existimasse duo Seraphim, quæ apud Isaiam clamant:

Isai. vj. 3.

Sanctus, Sanctus, Sanctus, Filium esse & Spiritum Sanctum. Cum enim Origenes, ut observat Huetius, Homil. i. in Isaiam Seraphim in honorem Trinitatis hæc cantasse, & his verbis: *Plena est omnis terra gloriâ ejus*, adventum Christi Domini significasse dicat; non dubium est, quin Christum Dominum esse Sabaoth & à Seraphim adoratum fuisse crediderit. Sed ut unâ interpretatione contentus esse non solet, ac varias semper allegorias persequitur; minimè mirum si duobus Seraphim Filium & Spiritum Sanctum allegoricè designari putat. Sic ad Tri-

Hab. iij. 3.

nitatem refert illud Habacuc: *In medio duorum animalium, vel duarum vitarum cognosceris*, quia Pater revelante Filio in Spiritu Sancto cognoscitur, lib. I. de Princip. cap. iij. Sic etiam teste Hieronymo duas olivas candelabri aurei, quas vidisse se narrat Zacharias, Filium & Spiritum Sanctum exponebat Origenes, mediam verò lampadem Deum Patrem. Sed hæc quamvis impia Hieronymo videantur, non tamen magis impia sunt apud Origenem, quàm similes apud alios Scriptores allegoriæ; velut cum Irenæus Trinitatem designari putat tribus speculatoribus à Josué missis.

Hieron. in Zach. 4.

Iren. lib. IV. cap. xx. n. 12.

XI. Quàm accuratè Origenes de Verbi Incarnatione sentiret, in libro

tertio demonstratum est; sed tamen cum præexistentiam animarum admitteret, conjecit eum hæc opinio in absurdam de Christi anima sententiam. Statuenti enim animas ante existisse, quàm in corpora mitterentur, integrum non fuit idem de Christi anima non dicere; & cum fides Catholica doceat nec animam Christi, nec corpus à Verbo umquam separata existisse, inducenda fuit unio animæ cum Verbo ante unionem ejusdem Verbi cum corpore. Hoc commentum docet Origenes tom. I. in Joan. p. 35. Dicitur etiam præter hæc, inquit, « vir veniens post Joannem, ante ipsum factus, & ante ipsum existens, » ut edoceamur etiam hominem Filii Dei, divinitati commixtum fuisse, » ante quàm nasceretur ex Maria. » Idem insinuat tom. XX. pag. 307.

Sed eâ de re pluribus disserit in libro II. de Principiis cap. vj. qui locus paulò accuratius examinandus est, propterea quòd ex eo plurimi concludunt sensisse Origenem animam Christi, cum à Deo unâ cum cæteris creata esset, optimo liberi arbitrii usu consequutam esse, ut cum Verbo hypostaticè conjungeretur. Sic loquitur Origenes: « Verùm cum liberi arbitrii facultate varietas unumquemque ac diversitas habuisset animum, ut alius ardentiore, alius tenuiore & exiliore erga suum auctorem amore teneretur; illa anima, de qua dixit Jesus: *Quia nemo auferet à me animam meam*, ab initio creaturæ & deinceps inseparabiliter ei, atque indissociabiliter inhærens, utpote Sapientiæ & Verbo Dei & Veritati ac luci veræ, ac tota totum recipiens, atque in ejus lucem splendoremque ipsa cedens, facta est cum ipso principaliter unus Spiritus, sicut & Apostolus his, qui eam imitari deberent, promittit, quia qui se jungit Domino, unus Spiritus est. » Videntur adhuc difficiliora, quæ non multò post sequuntur. « Quòd autem dilectionis perfectio & meriti affectus sinceritas, ei hanc insepa-

Joan. x. 18.

» rabilem cum Deo fecerit unitatem,
 » ita ut non fortuita fuerit, aut cum
 » personæ acceptione ejus animæ as-
 » sumtio, sed virtutum suarum in me-
 » rito delata, audi ad eum Prophe-
 » tam dicentem : *Dilexisti justitiam,*
 » *& odisti iniquitatem ; propterea unxit*
 » *te, Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ*
 » *participibus tuis.* Dilectionis ergo me-
 » rito ungitur oleo lætitiæ, id est, ani-
 » ma Christi cum Verbo Dei unum
 » efficitur. Ungi namque oleo lætitiæ
 » non aliud intelligitur, quàm Spiritu
 » Sancto repleti. Quod autem præ
 » participibus dixit, indicat quia non
 » gratia Spiritûs, sicut Prophetis, ei
 » data est : sed ipsius Verbi Dei in
 » ea substantialis inerat plenitudo, si-
 » cut & Apostolus dixit : *In quo ha-*
 » *bitat omnis plenitudo divinitatis corpo-*
 » *raliter.*

Psal. xlv. 8.

Origen. lib.
II. quest. 3.
num. 6.

Fatendum sanè est primâ specie his
 in verbis non aliam occurrere senten-
 tiam, quàm quæ Origeni à plerisque
 tribuitur, animam Christi non gratui-
 tō ad unionem cum Verbo vocatam
 fuisse, sed id merito suo in mercedis
 loco assequutam esse ; unde etiam id
 Origeni tribuit Huetius *nos, si singula-*
rem animam Christi adversus Deum amo-
rem, quo Deum in se recipere merita est,
imitemur, Christi quoque pro rata esse-
etum iri participes. Demus tamen ope-
 ram, ut Origenis sensa investigemus.

Illud 1°. observandum est nullum
 omninō temporis intervallum poni ab
 Origene inter animæ Christi creatio-
 nem & ejus unionem cum Verbo. Ei
 enim *ab initio creatura & deinceps inse-*
parabiliter atque indissociabiliter inhære-
bat. Quinetiam haud dicere verear ni-
 hil cautiùs vitasse Origenem, quàm ne
 ex ipsius de præexistentia animarum
 opinione sequeretur animam Christi
 aliquandiu à Verbo separatam fuisse,
 & instar cæterarum peccare potuisse.
 Hinc omni asseveratione confirmat
 animam Christi *ita elegisse diligere ju-*
stitiam, ut pro immensitate dilectionis
ei inconvertibiliter inhereret, & nullum
sensum vel possibilitatem peccati haberet.
 Hanc autem sanctitatem & impecca-

bilitatem repetit ex unione hyposta-
 tica cum Verbo Dei. Utitur exemplo
 massæ ferreæ, quæ *si semper in igne sit*
posita, omnibus suis poris, omnibusque
venis ignem recipiens, & tota ignis esse-
cta, si neque ignis ab ea cesset aliquan-
do, neque ipsa ab igne separetur, num-
 quam poterit frigus recipere. « Hoc
 ergo modo, inquit, etiam illa ani-
 ma, quæ quasi ferrum in igne, sic
 semper in Verbo, semper in Sa-
 pientia, semper in Deo posita est,
 omne quod agit, quod sentit, quod
 intelligit, Deus est : & ideò nec con-
 vertibilis, & mutabilis dici potest,
 quia inconvertibilitatem ex Verbi
 Dei unitate indefinenter ignita pos-
 sedit. Ad omnes denique sanctos
 calor aliquis Verbi Dei putandus est
 pervenisse : in hac autem anima ipse
 ignis divinus substantialiter requie-
 visse credendus est, ex quo ad cæ-
 teros calor aliquis venerit. Denique
 quod dixit, quia *unxit te, Deus,*
Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus
tuis, ostendit quòd aliter ista ani-
 ma oleo lætitiæ, id est, Verbo Dei
 ungitur, & aliter participes ejus,
 id est, Sancti Prophetæ & Apostoli.
 Illi enim in odore unguentorum ejus
 cucurrisse dicuntur : ista autem ani-
 ma vasculum unguenti ipsius fuit,
 ex cujus fragrantia participantes di-
 gni quique Prophetæ fiebant & Apo-
 stoli. » Cùm ergo tam disertè ani-
 mam Christi numquam peccare aut
 mutari potuisse dicat ; cùmque hanc
 impeccantiam ex perpetua cum Ver-
 bo unione hypostatica repetat ; nul-
 lum omninō tempus inter creationem
 animæ & ejus cum Verbo unionem
 excogitare potuit.

2°. Non minùs aberat ab Origenis
 mente impia illa opinio, nos posse, si
 Christum imitemur, ad similem cum
 Verbo unionem pervenire. Hoc enim
 discrimen ponit inter Christum & San-
 ctos, quòd unio animæ Christi cum
 Verbo ab initio indissociabilis & inse-
 parabilis & substantialis fuerit, atque
 ex hac unione inconvertibilitatem in-
 definenter ignita possederit : aliæ au-

tem animæ nec ab initio creationis inconvertibiliter cum Verbo unitæ fuerint, nec umquam substantialiter sive hypostaticè uniri possint. Hypostaticam illam unionem sic ibidem explicat Origenes. « Unde & meritò pro » eo vel quòd tota esset in Filio Dei, » vel totum in se caperet Filium Dei, » etiam ipsa cum ea, quam assumerat, » carne, Dei Filius, & Dei virtus Christus, Sapientia appellatur : & rursum Dei Filius, per quem omnia » creata sunt, Jesus Christus & Filius » hominis nominatur. Nam & Filius » Dei mortuus esse dicitur, pro ea » scilicet natura, quæ mortem utique » recipere poterat : & Filius hominis » appellatur, qui venturus in Dei Patris gloria cum sanctis Angelis prædicatur. Et hac de causa per omnem Scripturam tam divina natura » humanis vocabulis appellatur, quàm » humana natura divinæ nuncupationis insignibus decoratur.

3°. Si anima Christi ab initio creationis hypostaticè unita fuit Verbo; quomodò hanc unionem mereri potuit? Si ab initio idcirco immutabilis, sive impeccabilis fuit, quia semper tota fuit unita cum toto Verbo; quomodò hac immutabili sanctitate consequuta est, ut cum Verbo uniretur? Num igitur secum Origenem pugnare dicemus, aut ex ejus contextu expungemus, quod ait *dilectionis perfectionem ac meriti affectus sinceritatem hanc ei inseparabilem cum Deo fecisse unitatem, ita ut non fortuita fuerit, aut cum personæ acceptione animæ ejus assumptio, sed virtutum suarum in merito delata?* Neutrum equidem crediderim; neque enim hæc verba ab ejus proposito aberrant. Id unum, ut jam dixi, cavendum sibi ducit, ne quis animam Christi in eodem ac alias statu aliquandiu fuisse, & ex earum numero ad unionem hypostaticam electam fuisse suspicetur. Hæc electio non solum fortuita & cum personarum acceptione facta videretur, sed ipsa etiam anima esset indignissima hac electione. Nam ex unione hypostatica Verbi cum ani-

ma, aut peccatrice, aut quæ peccare potuisset, sequeretur de Verbo sic ei unito idem ob communionem idiomatum dici posse. Negat igitur Origenes animam Christi fortuito aut cum personarum acceptione, id est, ex numero similium animarum & in eodem statu existentium electam; gratuito electam in ipso creationis momento non negat; & cum electionem ex merito repetit, meriti nomine non præclare facta ante electionem intelligit, sed illam immutabilitatem & impeccantiam, quæ ei in creationis momento ob unionem cum Verbo collata, dignam effecit, quæ cum Verbo uniretur. Hæc illustrari possunt ex his, quæ docet Hermas lib. III. cap. v. præparatum esse à Spiritu Sancto illud corpus, in quo Deus habitaret, ut videlicet dignum esset, quod cum Deo Verbo uniretur: qua ex sententia sequitur Christi corpus non fortuito, aut cum personarum acceptione inter alia corpora in eodem statu existentia electum fuisse, sed solum dignum & idoneum fuisse, in quo Verbum hypostaticè habitaret; quamvis nullum intervallum temporis exstiterit, quo corpus formatum esset & animatum, nec tamen cum Verbo unitum. Nihil aliud de anima Origenem docere fatebitur, quisquis hoc in loco non litterarum apices, sed sententiarum seriem & complexionem persequetur. In hoc quidem peccat Origenes, quòd animas ante corpora creatas crediderit; sed tamen in eo laudandus, quòd caverit, ne Christi animam à Verbo separaret.

4°. Sed quidquid in hac difficilis loci explicatione elaboravi, id ad Ruffinum interpretem potius quàm Origenem purgandum valebit. Origenis enim contextum mirè deformavit Ruffinus, dum emendare aggressus est. Quòd si illum, prout à Justiniano ad calcem Epistolæ ad Menam servatus est, inspiciamus, animadvertemus Origenem non de animæ tantum, sed de corporis & animæ hypostatica cum Verbo conjunctione loqui,

ex qua fit ut Christi humanitas simul cum Verbo & Christi & Unigeniti appellationem & gloriæ societatem sortiatur. Sic igitur Origenes apud Justinianum : *Διὰ τοῦτο καὶ ἄνθρωπος γέγονε Χριστὸς ὃς ἀνδραγαθήματος ὧντος τυχὼν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Περφίτης λέγων· ἡγαπήσας δικαιοσύνην, &c. ἔπρεπε δὲ τὸ μὴδέποτε χειροσμήνιον τοῦ μονογενοῦς συζημεῖσθαι τῷ μονογενεὶ καὶ συνδοξαθῆναι αὐτῷ.* » Idcirco & homo factus est Christus, » sanctitatis merito hoc consequutus, » quemadmodum Propheta testatur » dicens : *Dilexisti justitiam*, &c. Decebat enim ut qui numquam ab Unigenito separari potest, cum Unigenito & nomen & gloriam partiatur. » Quod ergo de anima sola dixerat antea, idem nunc de tota Christi humanitate statuit : nec eam dicit sanctitate consequutam esse, ut cum Verbo conjungeretur hypostaticè, sed hac hypostaticâ conjunctione inconvertibiliter sanctificatam Unigeniti gloriæ & nominis esse participem. Eodem sensu sex Episcopi in Epistola ad Paulum Samosatenum : *Τὸ ἐκ τῆς παρθένου σώματος χωρῆσαν πᾶν τὸ πλῆρες τῆς θεότητος σωματικῶς, τῇ θεότητι ἀτρέπτως ἵνεται καὶ τεθεοποιῖται.* » Corpus ex » virgine, quod capit omnem plenitudinem divinitatis corporaliter, divinitati immutabiliter unitum est & » deificatum.

CAPUT XVII.

Testimonia ex Constitutionibus Apostolorum.

I. *Christus Dei Filius ac Deus propter nos incarnatus.* II. *Spurii operis artifex Christum in plurimis veteris Testamenti locis agnoscit.* III. *De Sancto Spiritu ac tribus personis.*

I. CONSTITUTIONES Apostolicæ, opus Apostolis, ut inter omnes convenit, non pudenter suppositum, sæculo tertio, ut argutiores exi-

stimant critici, fabricatum, multa de Christi divinitate edisserunt, quæ quidem, dum in recensendis sæculi tertii testimoniis versor, nolim hoc loco desiderari.

Filii æterna generatio præclare exprimitur his verbis lib. VIII. cap. xij. *Τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρὰ τῶν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου Ἰησοῦ αὐτὸν δὲ πρὸ πάντων αἰώνων γυνήσας βουλήσει ἐκ δυνάμει ἐκ ἀγαθότητος, ἀμεσίτουτος, Ἰσὼν μονογενῆ, Λόγον Θεόν, Σοφίαν ζῶσαν, παρτότοκον πάσης κτίσεως, Ἀγγέλων τῆς μεγάλης βουλῆς σου, ἀρχιερέα σὸν, βασιλέα δὲ ἐκ κύριον πάσης νοστήσει ἐκ αἰδότητος φύσεως, τὸ πρὸ πάντων, διὰ τὰ πάντα.* Qui omnia ex nihilo in rerum naturam protulisti per Unigenitum Filium tuum : ipsum verò ante omnia sæcula genuisti voluntate, & virtute, & bonitate, absque intermedio, Filium Unigenitum, Verbum Deum, Sapientiam viventem, Primogenitum omnis creaturæ, Angelum magni consilii tui, Pontificem tuum, Regem & Dominum omnis naturæ intelligibilis & sensibilis, qui est ante omnia, & per quem omnia.

Longum esset omnia referre testimonia, in quibus Christus Deus vocatur. Vid. lib. I. cap. j. & xxiv. lib. V. cap. j. lib. VI. cap. xj. & xvj. & lib. VIII. cap. v. ix. & xj. Dies Epiphaniæ maxime honorabilis prædicatur, quia hac die Christus *propriam divinitatem* patefecit, ἀνάδειξεν ἡμῖν τῆς οἰκείας θεότητος ἐποίησατο. In eodem libro cap. vij. Christi omnipotentiae omnium hominum creatio, fructuum terræ productio, & veteris Testamenti miracula attribuuntur, ac inde concluditur illius potestatem futuræ omnium resurrectioni imparem non esse. *Ὁ τὸ Ἰωάννην διὰ τριῶν ἡμερῶν ζῶντα καὶ ἀπαθῆ ἐξ ἀγαθῶν ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ μήτους καὶ τοῦς τρεῖς παῖδας ἐκ καμίνης Βαβυλωνίας, καὶ τὸ Δανιὴλ ἐκ σώματος λεόντων, οὐκ ἀπορήσει δυνάμειος καὶ ἡμᾶς ἀναστήσας.* » Qui Jonam vivum ac illæsum tertio die eduxit è ventre ceti, & tres pueros ex fornace Babylonia, & Daniëlem ex ore leonis, is non carebit potentiâ ut &

Lib. V. cap. xij.

» nos exsuscitet. » Et postea : Ὁ γὰρ ἐν
παρθένῳ ἐαυτὴν κατασπύσας σῶμα, ἕως
ἢ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δημιουργός ἐστι καὶ
ἐαυτὸν ἀναστήσας ἐκ νεκρῶν, αὐτὸς ἢ πάν-
τας κειμένους ἀναστήσει. Ὁ ἢ πύργον οἷον ἐνὸς
κόκκου πολύχρυν ἐκ γῆς ἀνιστῶν
αὐτὸς ἢ ἡμᾶς ἐγερεῖ ἐκ θανάτου. « Nam qui
» sibi ipsi corpus ex virgine constru-
» xit, is & cæterorum hominum con-
» ditor est : & qui se à mortuis exci-
» tavit, idem & omnes in morte ja-
» centes ad vitam eriget. Qui frumen-
» tum ex uno grano numerosum edu-
» cit è terra ipse nos quoque
» suscitabit in gloria.

Lib. V. cap.
vij. & lib.
VIII. cap.
xij.

Quibus ergo in locis dicitur *Deus Verbum ministrasse Deo suo & Patri ad omnia, tum in varia creatione, tum in providentia convenienti*, εἰς πάντα ὑπερῆσά μὲν σοι τῶν Θεῶν αὐτοῦ ἢ Πατρὶ εἰς τε δημιουργίαν διάφορον & πρὸς νομίαν κατὰ ἄλλῃ λον, *Debitor esse Patri, υποχρέως ὅτιος Πατρὶ, & ab eo accepisse ut crearet & ut provideat accipere*; hæc prorsus immeritò nonnullis in offensam venerunt. Aliud enim nihil significant, nisi Filium omnia à Patre accepisse, eique ut Verbum omnibus paternis ideis & attributis instructum ministrasse. Quæ quidem loquendi ratio cæteris Patribus, ut in Notis ad caput septimum libri quinti observat Cotelærius, notissima fuit.

Donum Dei esse dicitur lib. VIII. cap. vij. fides in Dei Filium ac Deum Verbum nostrâ causâ incarnatum & crucifixum. Χάρισμα ἐστὶ Θεοῦ, τὸ τε ὑπορρίψαι τὸ Ἰουδαϊκὸν κάλυμμα, & πιστεῦσαι ὅτι δόδοκία Θεοῦ ὁ παρὰ αἰώνων μονογενὴς ἐν ὑσέρῳ καιρῷ ἐκ παρθένου γε-
γνήται . . . καὶ ὅτι συγχωρήσει Θεὸς σαυ-
ρὸν ὑπέμεινεν αἰχρύνῃς καταφρονήσας ὁ Θεὸς Λόγος. « Donum Dei est & abjecisse
» Judaïcum velamen & credidisse Dei
» beneplacito Unigenitum, qui erat
» ante sæcula, ex virgine in extremo
» tempore genitum esse . . . & crucem
» spreto dedecore Deum Verbum su-
stinuisse. » Et cap. xij. Ἀλλὰ διὰ τὸ μονο-
γενὴς σου ὁ κύριος ὁ κύριος ἡμῶν & Θεὸς
Ἰησοῦς ὁ Χριστός· ὅς ἐστι πάντα ὑπερεπιστα-
μυρός σου παρὰ Θεὰ ὡς τὸ Πατεῖ εἰς τε

δημιουργίαν διάφορον ἔωροισιν κατὰ-
λληλον οὐ περιείδε τὸ γένος τῆς ἀνθρώπων
ὑπολλύμενον· ἀλλὰ . . . ὁδοῖσεν αὐτὸς
γνώμη σῇ ὁ δημιουργὸς ἀνθρώπου ἀνθρώ-
πος γινέσθαι, ὁ νομοθέτης ὑπὸ νόμους, ὁ
ἀρχιερεὺς ἱερεῖον, ὁ ποιμὴν ὠρέσασθαι . . .
γινόμενος ἐκ παρθένου, γινόμενος ἐν σαρκὶ
ὁ Θεὸς Λόγος . . . καὶ γέγονεν ἐν μήτρᾳ
παρθένου ὁ ἀγαπιάσων πάντας τοὺς ἡνω-
μένους, ὁ ἐνσαρκώθη ὁ ἄσαρκος, ὁ ἀχρόνως
ἡγηθεὶς ἐν χρόνῳ γεγύνηται. « San-
ctus & unigenitus Filius tuus Domi-
nus noster Jesus Christus, qui post-
quam tibi ad omnia Deo suo & Pa-
tri ministravit tum in varia creatio-
ne, tum in convenienti providen-
tia, non despexit humanum genus
quod peribat; sed . . . ipse ex sen-
tentia tua elegit Creator hominis
homo fieri, Legislatores sub legibus,
Pontifex hostia, Pastor ovium . . .
factus ex virgine, factus in carne,
Deus Verbum . . . formatus est in
utero virginis formator omnium qui
gignuntur, incarnatus est carnis ex-
pers, sine tempore genitus in tem-
pore natus est. » Dominus gloriae li-
gno confixus dicitur, lib. V. cap. xiv.
Jeiunium indicitur Sabbato Sancto in
eodem libro cap. xv. *quia tunc creator
adhuc sub terra fuit*, τὰ δημιουργοῦ ἐν
αὐτῇ ἐπὶ ὑπὸ γῆν ὄντος.

II. Non omittenda sunt præclara veteris Testamenti testimonia , quæ ad Christum referuntur. Dicitur *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis*, lib. V. cap. vij. In eodem libro cap. xv. Salvatori tribuuntur hæc Isaiæ verba: *Inventus sum ab his, qui me non querebant; manifestus factus sum his, qui me non interrogabant; dixi: Ecce ego genti quæ non invocabat nomen meum.* Judæi cap. xvj. excæcati dicuntur fuisse, quia cùm cernerent Jesum, credere noluerunt eum esse Christum Dei, ante omnia sæcula ab ipso genitum, Verbum Deum. Illius divinitas ibidem probatur ex duobus Isaiæ testimoniis, quorum in primo Emmanuëlem virgo paritura prædicitur; in altero parvulus nobis datus, ac Deus vocatur. In capite decimo

Pfal. cxliv.

13.

Isai. lxx. j.

Bar. iij. 36. nono ejusdem libri Christo ex mortuis resurgenti dicitur: *Surge, Deus, judica terram, quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus.* In capite vigesimo ad Christum refertur illud Baruch: *Hic est Deus noster; non aestimabitur alius ad eum Post hac in terris visus est, & cum hominibus conversatus est.* Ibidem Christus Deus ille esse dicitur, de quo Moses dixit: *Accepit Dominus ignem à Domino; quem Jacob vidit tamquam hominem, & dixit: Vidi Deum facie ad faciem; quem Abraham hospitio excepit, Moses in rubo vidit, Josuë adoravit ut servus Dominum, David Deum unctum à Deo vocavit; de quo & Salomon: Dominus condidit me initium viarum suarum, &c. Sapientia edificavit sibi domum.* In libro VI. cap. xxij. Christus dicitur etiam ante adventum suum averfatus esse sacrificia populi, & dixisse per Jeremiam: *Ut quid mihi thus de Saba affers, &c.* Et per Isaiam: *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, &c.* Et per Davidem: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos.* In cap. xxij. ejusdem libri is qui dixerat per Mosem: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum;* in Evangelio id renovans ait: *Mandatum do vobis, ut diligatis invicem.* Præclare etiam de Christo dicitur in libro septimo cap. xxvj. *Benedictus qui venit in nomine Domini: Deus Dominus qui apparuit nobis in carne.*

III. Sanctissimæ Trinitatis plurima his in libris commemoratio; sed præcipuè trium personarum glorificatio, quæ Pneumatomachis bilem movit sæculo quarto. Sic enim habemus lib. VIII. cap. xij. *Ὁ π σοι πᾶσα δόξα, σέβας & δόξα, πρὸς τὸν Πατέρα, & τὸν Υἱόν, & τὸν ἅγιον Πνεῦμα, & νῦν, & αἰεὶ, & εἰς τοὺς ἀνεληλυθῆσιν & ἀτελοῦσιν αἰῶνας τῷ αἰῶνι.*

» Tibi omnis gloria, veneratio, gratiarum actio, honor, adoratio, Patri, & Filio, & Sancto Spiritui, nunc,

» & semper, & in-infinita ac sempiterna sæcula sæculorum.

Quamvis Spiritus Sanctus nec Filius sit nec genitus, quia tamen à Pa-

tre & Filio procedens, unam & eandem, ac duæ aliæ personæ, substantiam habet, difficile interdum voces Patri eum producenti convenientes adhibere. Unde nonnulli genitum dicere non dubitarunt, ut Theophilus Antiochenus, qui Verbum cum Sapientia genitum fuisse à Patre declarat. Idem factum videtur ab hujus operis fabricatore, cum laudat *unum Deum, unius Filii Patrem, non plurimum, unius Paracleti per Christum; aliorum ordinum effectorem, unum mundi fabricatorem.* *Ἐνὰ Θεόν, ἐνὸς Ἰοῦ Πατέρα, & πλειόνων, ἐνὸς Παρακλήτου διὰ Χριστοῦ, τῷ ἁλλων ταμμάτων ποιήτῳ, ἐνὰ δημιουργόν.* Videtur hic Scriptor existimasse quidquid incommodi inest huic loquutioni, *Deus Pater unius Paracleti*, id addendo *per Christum* emendari. Patrem alibi vocat *Deum Paracleti*, sed eodem sensu quo ibidem dicitur, *Deus & Pater unigeniti Filii.*

Lib. VI.
cap. xj.

Lib. VIII.
cap. vj.

CAPUT XVIII.

Minutius Felix & S. Cyprianus.

I. *Minutii Felicis testimonium de Christi divinitate.* II. *Quàm sæpè Deum appellat Christum Cyprianus.* III. *Ad eum refert præclarissima Veteris Testamenti loca.* IV. *De una in tribus personis substantia.* V. *Testimonium Episcoporum Concilii Carthaginensis.*

I. **M**INUTIUS FELIX in Dialogo, qui *Octavius* inscribitur, plus occupatur in exagitanda superstitione Gentilium, quàm in exponenda Christianorum doctrina: sed tamen Christum verum esse Deum paucis verbis confitetur. Objicienti enim Cæcilio cultum hominis crucifixi sic respondet Octavius: « Quod religioni nostræ hominem noxium & ejus crucem adscribitis, longè de vicinia erratis, qui putatis Deum credi aut meruisse noxium, aut »

Num. 23.

» potuisse terrenum. Næ ille misera-
 » bilis, cujus in homine mortali spes
 » omnis innititur : totum enim ejus
 » auxilium cum extincto homine fini-
 » tur. » Hoc testimonium Octavii,
 cum præsertim Dei singularitatem jam
 antea multis rationum momentis de-
 fenderit, argumento est Christianos
 suam spem omnem in Christo pone-
 re, quia eum non hominem tantum
 esse, sed etiam verum Deum, utpote
 unius ac singularis Dei Filium, certo
 sciebant.

II. Cypriani adversus Judæos atque
 Ethnicos disputationes, ex quibus non
 pauca jam delibavi, ejus de Christi di-
 vinitate sententiam in clarissima luce
 posuerunt. In aliis operibus & Episto-
 lis, non, ut cæteri Patres, de Filii ge-
 neratione, Incarnationis & Trinita-
 tis mysterio multa differit : mentem
 aperit brevibus concisisque sententiis,
 sed quæ non minus habeant momen-
 ti, quàm copiosa pertractatio.

In libro de Orat. Dom. sic loquitur :
 » Oremus itaque, fratres dilectissimi,
 » sicut magister Deus docuit. Ami-
 » ca & familiaris est oratio Deum de
 » suo rogare, ad aures ejus ascendere
 » Christi oratione. Agnoscat Pater Fi-
 » lii sui verba. Deus pacis & concor-
 » diæ magister, qui docuit unitatem,
 » sic orare unum pro omnibus vo-
 » luit, quomodo in uno omnes ipse
 » portavit. » Et lib. de Mortalitate :
 » Quid aut ipsi recedere istinc de sæ-
 » culo nolumus, aut nostros receden-
 » tes quasi perditos plangimus ac do-
 » lemus, ipso Christo Domino & Deo
 » nostro monente ac dicente : *Ego sum*
 » *resurrectio & vita*, &c. In libro de
 » *Bono Patientia*. « Nec hoc, fratres di-
 » lectissimi, Jesus Christus Deus &
 » Dominus noster tantum verbis do-
 » cuit, sed implevit & factis. Et quia
 » ad hoc descendisse se dixerat ut
 » voluntatem Patris faceret ; inter
 » cætera admirabilia virtutum sua-
 » rum, quibus judicia divinæ maje-
 » statis expressit, paternam quoque
 » patientiam tolerantia tenore serva-
 » vit. Omnes denique actus ejus ab

ipso statim adventu, patientiâ comi-
 te signantur : quod primum de illa
 sublimitate cœlesti ad terrena de-
 scendens, non aspernatur Dei Filius
 carnem hominis induere, & cum
 peccator ipse non esset, aliena pec-
 cata portare Ille innocens,
 ille justus, imò innocentia ipsa &
 ipsa justitia, inter facinorosos depu-
 tatur ; & testimoniis falsis Veritas
 premitur : judicatur judicaturus, &
 Dei Sermo ad victimam tacens du-
 citur. » In Epist. 11. « Habemus ad-
 vocatum & deprecatores pro pec-
 catis nostris Jesum Christum Domi-
 num & Deum nostrum. » Sic orditur
 Epistolam 50. ad Cornelium Papam.
 Et egisse nos & agere, frater carissi-
 me, maximas gratias sine cessatione
 profitemur Deo Patri omnipotenti
 & Christo ejus Domino & Deo no-
 stro Salvatori, quod sic Ecclesia di-
 vinitus protegatur, ut unitas ejus &
 sanctitas, non jugiter, nec per to-
 tum, perfidia & hæreticæ pravitatis
 obstinatione vitietur. » In Epist. 58.
 Dominus & Deus noster quidquid
 docuit, & fecit ; ut discipulus excu-
 satus esse non possit, qui discit &
 non facit. » Et infra : « Quæ erit
 gloria & quanta lætitia, admitti ut
 Deum videas, honorari ut cum
 Christo Domino Deo salutis ac lucis
 æternæ gaudium capias ? »

In Epist. 63. « Quidam vel igno-
 ranter vel simpliciter in calice Do-
 minico sanctificando & plebi mi-
 nistrando, non hoc faciunt, quod
 Jesus Christus Dominus & Deus no-
 ster, sacrificii hujus auctor & doctor
 fecit & docuit. » In Epist. ad Pom-
 peium, quæ est 74. « Quæ verò est
 animi cæcitas, quæ pravitas, fidei
 unitatem de Deo Patre & de Jesu
 Christi Domini & Dei nostri tradi-
 tione venientem nolle cognoscere ? »
 Ibidem : « Cur in tantum Stephani
 fratris nostri obstinatio dura proru-
 pit, ut etiam de Marcionis bapti-
 smo, item Valentini & Appelletis,
 & cæterorum blasphemantium in
 Deum Patrem contendat filios Deo »

» nasci? Et illic in nomine Jesu Chri-
 » sti dicat remissionem peccatorum
 » dari, ubi blasphematur in Patrem
 » & in Dominum Deum Christum? Non
 omittenda inscriptio Epistolæ 76.
 » quæ sic habet: « Cyprianus, Neme-
 » siano, Felici, &c. Coepiscopis: item
 » Compresbyteris & Diaconibus, &
 » cæteris fratribus in metallo consti-
 » tutis Martyribus Dei Patris omni-
 » potentis & Jesu Christi Domini &
 » Dei conservatoris nostri, æternam
 » salutem.

III. Quidquid in veteri Testamen-
 to magnificentissimè de Deo dictum
 est, id Christo aptare non dubitat
 Cyprianus. In libro de Exhort. Mart.
 postquàm retulit illud Isaïæ: *Ego Do-*
minus Deus tuus Sanctus Israël, qui te
salvum facio, hæc addit: « Qui & in
 » Evangelio promittit auxilium divi-
 » num Dei servis in persecutionibus
 » non defuturum, dicens: *Cum autem*
vos tradiderint, nolite cogitare quo-
modo aut quid loquamini, » &c. In
 libro de Bono Patientiæ ad Christum
 refert hæc Scripturæ testimonia: *Deus*
manifestus veniet, Deus noster & non
filebit, &c. *Dominus Deus virtutum*
prodibit, &c. quibus recitatis addit:
 » Quis autem est hic qui tacuisse se
 » prius dicit, & non semper tacebit?
 » Utique ille qui sicut ovis ad victi-
 » mam ductus est. . . . Hic est Deus
 » noster, id est, non omnium, sed
 » fidelium & credentium Deus, qui
 » cùm in secundo adventu manifestus
 » venerit, non filebit: nam cùm in
 » humilitate prius fuerit occultus, ve-
 » niet in potestate manifestus.

Sed præcipuè illa nobis consideran-
 da testimonia, ex quibus divinitatem
 Christi ejusque Incarnationem probat
 in duobus primis ad Quirinum libris
 hunc in usum compositis.

Lib. I. ad
 Quirin. n. 3.
 De Judæis fuisse prædictum, quod
 Dominum neque cognituri, neque intel-
 lecturi, neque recepturi essent, ex his
 Isaïæ & Jeremiæ testimoniis, & plu-
 ribus aliis demonstrat: *Filios generavi*
& exaltavi, ipsi autem me repronaverunt.
Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ.

Isai. j.
 Jerem. ij.
 Num. 7.

Lumen de quo dicitur apud Isaïam:
Venite, ambulemus in lumine Domini;
 illud esse docet quod illuminat omnem
 hominem venientem in hunc mundum.
 De eo qui dicit in Evangelio: *Ego sum*
panis vitæ; qui venit ad me non esuriet;
 dictum esse censet Cyprianus in veteri
 Testamento: *Timete Dominum Deum,*
omnes gentes, quoniam non est inopia
timentibus eum. Divites eguerunt & esu-
rierunt: qui autem inquirunt Dominum,
non indigebunt omni bono.

Num. 7.

Isai. ij.

Joan. j.

Num. 22.

Psal. xxxij.

Christum primogenitum esse & ipsum
 esse sapientiam Dei, per quem omnia facta
 sint, probat in libro secundo num. 1.
 ex his Proverbiorum & Ecclesiastici
 locis: *Dominus condidit me initium via-*
rum suarum, &c. *Ego ex ore altissimi*
prodivi ante omnem creaturam. Ego in
cælis feci ut oriretur lumen indeficiens,
 &c. *Sapientia edificavit sibi domum,*
 &c.

Num. 1. & 2.

Proverb. viij.

Ecclesiastici
 xxiv.

Proverb. ix.

Quod idem Angelus & Deus Christus
 ex eo demonstrat, quod utroque no-
 mine vocetur is, qui Abraham & Ja-
 cob apparuit. His adjungit testimonia
 Isaïæ: *In te Deus est, & non est alius*
Deus præter te. Tu enim es Deus, & non
sciebamus, Deus Israël Salvator. Vox
clamantis in deserto: Parate viam Do-
mini. Vox clamantis in Domino: Parate
viam Domini. Item ex Baruch: *Hic est*
Deus noster, &c. Ex Psalmo 44. ubi
 semel & iterum vocatur Deus. Ex 45.
Vacate & videte, quoniam ego sum Deus.
 Ex 67. *Cantate Deo, psalmum dicite no-*
mini ejus. Ex 81. *Deus stetit in synago-*
ga deorum. Ex initio Evangelii secun-
 dum Joannem: ex verbis Thomæ: *Do-*
minus meus & Deus meus. Ex his etiam
 Pauli verbis: *Qui est Deus benedictus*
in sæcula.

Num. 5.

Isai. xlv.

Ibid. xl.

Bar. ij.

Joan. j. &
 xx.

Rom. ix.

Quod Christus Deus venturus esset Illu-
 minator & Salvator generis humani, hoc
 Isaïæ testimonio & pluribus aliis pro-
 batur num. 7. *Deus noster judicium re-*
tribuet: ipse veniet, & salvabit nos.

Isai. xxxv.

Eadem viâ & ratione probat, quod
 hoc futurum esset signum natiuitatis ejus,
 ut de virgine nasceretur homo & Deus,
 hominis & Dei Filius: Quod & homo
 & Deus Christus ex utroque genere con-
 cretus,

Num. 9. &
 10.

cretus, ut mediator esse inter nos & Patrem posset.

Non delassatur S. Martyr his Scripturæ testimoniis colligendis. Pauca addam his quæ hætenus excerpti.

Num. 21. *Quod in passione crucis & signo virtus sit omnis & potestas*, suppeditat Habacuc has præclarissimas voces: *Fecit cælos virtus ejus, & laudis ejus plena est terra: & splendor ejus ut lux erit, & cornua in manibus ejus erunt.*

Num. 26. *Quod, cum resurrexisset, acciperet à Patre omnem potestatem, & potestas ejus aterna sit*, hoc inter alia Isaïæ testimonio probatur: *Nunc exsurgam, dicit Dominus, nunc clarificabor, nunc exaltabor.*

Num. 28. *Quod ipse Judex venturus sit*, testes citantur Malachias: *Ecce dies Domini venit, &c.* Item Psalmi nonnulli, *Deus deorum Dominus loquutus est, &c. Exsurgat Deus, & dissipentur inimici ejus, &c.* Et in Psalmo 81. *Exsurge, Deus, judica terram.*

Num. 29. *Quod ipse sit Rex in aeternum regnaturus*, his verbis probatur: *Rex magnus sum ego, dicit Dominus, & nomen meum illastre est apud gentes*, Mal. j. Item ex Psalm. 23. & 44. ubi Rex gloriæ, Dominus fortis & potens, & Deus vocatur. Item ex 73. *Deus autem Rex noster ante seculum, &c.*

IV. De substantiæ unitate in Sanctissima Trinitate non minùs expressa apud Cyprianum testimonia. Ex eo quod Christiani unum Deum colant, unum habeant baptisma, unam spem & fidem, concludit nequissimè ab iis fieri, qui Ecclesiam scindunt. Singularitatem Dei demonstrat ex ipsis Christi verbis, ejusque discipuli Joannis. » *Dicit Dominus*, inquit in lib. de Unit. » *Eccles. Ego & Pater unum sumus.* » Et iterum de Patre, & Filio, & Spiritu Sancto scriptum est: » *Et hi tres unum sunt*, & quisquam credit hanc » unitatem de divina firmitate venientem, sacramentis cœlestibus coherentem, scindi in Ecclesia posse, & » voluntatum collidentium divortio » separari? Hanc unitatem qui non » tenet, Dei legem non tenet, non » tenet Patris & Filii fidem, & veri-

tatem non tenet ad salutem. » Sic etiam in lib. de Orat. Dom. » *Sacrificium Deo majus est pax nostra, & fraterna concordia, & de unitate Patris, & Filii, & Spiritus Sancti plebs adunata.* » Eadem habes non multò post & in Epist. ad Magnum. Hæc confirmantur in Epist. ad Jubaianum, ubi sic loquitur: » *Si baptizari quis apud hæreticos potuit; utique & remissam peccatorum consequutus est, & sanctificatus est, & templum Dei factus est; quæro cujus Dei? Si creatoris; non potuit, qui in eum non credidit: si Christi; nec hujus fieri potest templum, qui negat Deum Christum: si Spiritus Sancti; cum tres unum sint, quomodo Spiritus Sanctus, placatus esse ei potest, qui aut Patris, aut Filii inimicus est?* »

Ex his patet Patrem esse Deum, Filium Deum, Spiritum Sanctum Deum, atque hos tres unum esse Deum. Tribus personis unus & idem cultus, una & eadem debetur adoratio. » *Si Deo & Christo ejus*, inquit Epist. 66. » *quibus servio, & quibus puro atque immaculato ore sacrificia, & in persequutione pariter & in pace, indefinenter offero, plenissimè satisfacere; communicationis tuæ poterimus habere rationem.* » Spiritum Sanctum eodem cultu comprehendi inde liquet, quod à Filio separari non possit, ut docet idem Cyprianus in Epistola ad Pompeium, ubi contendit perabsurdè fieri, ut dicantur foris baptizati Christum quidem induisse, sed Spiritum Sanctum non potuisse percipere. In Epist. ad Pompeium: » *Si effectum baptismi, inquit, majestati nominis tribuunt, ut qui in nomine Jesu Christi ubicumque & quomodocumque baptizantur, innovati & sanctificati judicentur; cur non in ejusdem Christi nomine illic & manus baptizato imponitur ad accipiendum Spiritum Sanctum? Cur eadem ejusdem majestas nominis non prævalet manûs impositione,* »

» quam valuisse contendunt in bapti-
 » smi sanctificatione? Nam si potest
 » quis extra Ecclesiam natus templum
 » Dei fieri; cur non possit super tem-
 » plum & Spiritus Sanctus infundi?
 » Qui enim peccatis in baptismo ex-
 » positis sanctificatus est, & in novum
 » hominem spiritualiter formatus, ad
 » accipiendum Spiritum Sanctum ido-
 » neus factus est: quando Apostolus
 Gal. iij. 27. » dicat: *Quotquot in Christo baptizati*
 » *estis, Christum induistis.* Qui potest
 » apud hæreticos baptizatus Christum
 » induere; multò magis potest & Spi-
 » ritum Sanctum, quem Christus mi-
 » sit, accipere. Cæterum major erit
 » mittente qui missus est, ut incipiat
 » foris baptizatus Christum quidem
 » induisse, sed Spiritum Sanctum non
 » potuisse percipere; quasi possit aut
 » sine Spiritu Christus indui, aut à
 » Christo Spiritus separari.

V. Multa exstant de Christi & Spi-
 ritus Sancti divinitate testimonia in
 Concilio Carthagenensi Episcoporum
 87. cui præerat Cyprianus. Nemesia-
 nus à Thubulis sic loquitur num. 5.
 Joan. iij. 6. » *Quod natum est de carne, caro est:*
 » *& quod natum est de Spiritu, spiri-*
 » *tus est;* quia Deus Spiritus est, & de
 » Deo natus est. » Minus commodè
 hunc locum editor Anglicus ad Patrem
 refert, & illud, *De Deo natus est*, sic
 explicat, *Natus de Spiritu, de Deo na-*
 » *tus est.* At dicere debuisset Nemesia-
 nus, *De Deo natum est.* Qui medio-
 criter attendet, hanc hujus loci sen-
 tentiam esse videbit: Quod ex Spi-
 ritu natum est, spiritum esse, quia Spi-
 ritus Sanctus, cum sit Deus, & de Deo
 natus sit, sive processerit, (hæc enim
 interdum idem sonant) pro summa
 sua potestate spiritus efficit eos, qui
 ex se nati sunt. Paulò ante de eodem
 Spiritu dicebat Nemesianus: « Et in
 » Evangelio divinâ suâ voce Domi-
 » nus noster Jesus Christus loquutus
 Joan. iij. 5. » est, dicens: *Nisi quis renatus fue-*
 » *rit ex aqua & spiritu, non potest in-*
 » *troire in regnum Dei.* Hic est Spi-
 » ritus, qui ab initio ferebatur super
 » aquam.

Fortunatus à Thucabori dixit:
 Jesus Christus Dominus & Deus no-
 ster, Dei Patris & Creatoris Filius,
 super petram ædificavit Ecclesiam
 suam, non super hæresim; & pote-
 statem baptizandi Episcopis dedit,
 non hæreticis.

Euchratus à Thenis dixit: « Fi-
 dem nostram & baptismatis gratiam
 & legis Ecclesiasticæ regulam Deus
 & Dominus noster Jesus Christus,
 suo ore Apostolos docens, perim-
 plevit dicens: *Ite, & docete omnes*
 » *gentes, baptizantes eos in nomine Pa-*
 » *tris, & Filii, & Spiritus Sancti.* »

Confessor Venantius à Tinisa dixit:
 Si maritus peregrè proficiscens ami-
 co suo commendasset uxorem suam
 custodiendam; commendatam sibi
 ille quantâ possit diligentiam conser-
 varet, ne ab aliquo castitas ejus
 & sanctitas adulteraretur. Christus
 Dominus & Deus noster ad Patrem
 proficiscens sponsam suam nobis
 commendavit. Utrumne eam in-
 corruptam & inviolatam custodie-
 mus, an integritatem ejus & casti-
 tatem mœchis & corruptoribus pro-
 demus?

Honoratus à Thucca dixit: « Cùm
 Christus veritas sit, magis veritatem,
 quàm consuetudinem sequi debe-
 mus. » Respicit manifestè ad similem
 Tertulliani sententiam ex lib. de Vel.
 Virg. ubi ex eo, quòd Christus veri-
 tas sit, æternam esse veritatem con-
 cludit, eamque novitati consuetudinis
 opponit.

In libro de Laude Martyrii, qui Cy-
 priani non est, sed Scriptoris æqualis,
 hæc de Deo passio leguntur: « Quid
 enim carius eo, qui, ne quid invi-
 tus hodie sustineres, prius passus
 est, quod doceret? Quid eo dul-
 cius, qui, cùm ipse sit Deus noster
 & Dominus, tamen patientem pro
 se hominem regni cœlestis efficit
 cohæredem? » Et infra: « Si ju-
 stus es, & Deo credis; quid pro eo
 sanguinem fundere metuis, quem
 pro te toties passum esse cogno-
 scis? »

Num. 17.

Num. 29.

Num. 49.

Num. 77.

CAPUT XIX.

De Novatiano.

I. *Novatianus Christi divinitatem probat ex Scripturis & ex divinis illius attributis.* II. *Filium ad mundi creationem genitum dicit, sed eodem ac alii Scriptores sensu.* III. *Illius sententia de Spiritu Sancto.*

I. SUPRA observatum est divinitatem Christi sic à Novatiano defendi, ut eum non minùs certò Deum esse quàm hominem pronuntiet, nec humanitatem ipsam in tuto esse, si divinitas in dubium veniat. Nunc videndum quibus argumentis utatur, quam explicandi dogmatis viam insistat.

Nullum ferè divinitatis Christi argumentum afferri potest, quod ab hoc Scriptore prætermisum sit. Postquàm Christum Deum esse demonstravit, tum ex ejus miraculis, quæ Deo adveniente editum iri Prophetæ prædixerunt, tum ex aliis veteris Testamenti testimoniis, tum ex Apostolorum Joannis & Pauli verbis, quorum alter Verbum carnem esse factum, uterque omnia per eum facta esse testatur; multa alia acervatim frequentat.

« Quòd si, inquit num. 13. cùm
» nullius sit, nisi Dei, cordis nosse
» secreta, Christus secreta conspiciat
» cordis: quòd si, cùm nullius sit, nisi
» Dei, peccata dimittere, idem Christus
» peccata dimittit: quòd si, cùm
» nullius sit hominis de cælo venire,
» de cælo veniendo descendit: quòd
» si, cùm nullius hominis hæc vox esse
» possit: *Ego & Pater unum sumus*,
» hanc vocem de conscientia divinitatis
» Christus solus edicit: quòd si
» postremò omnibus divinitatis Christi
» probatationibus & rebus instructus
» Apostolus Thomas, respondens
» Christo: *Dominus meus & Deus meus*,
» dicit: quòd si & Apostolus Paulus,

Quorum, inquit, patres & ex quibus, Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula, in suis litteris scribit: quòd si idem se Apostolum non ab hominibus, aut per hominem, sed per Jesum Christum, constitutum esse depro- mit: quòd si idem, Evangelium non se ab hominibus didicisse, aut per hominem, sed per Jesum Christum accepisse contendit: meritò Deus est Christus. » Ex his liquere arbitror quidquid in Scripturis de Christi divinitate magnificè dicitur, id Novatianum & vehementer admiratum esse & constanter tenuisse ac credidisse.

In ipsis locis, quibus Christi hostes abuti solent, ipse præclara ejus divinitatis argumenta perspicit. Arripiebant hæretici illud Evangelii: *Propterea & quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei.* Novatianus conjunctionem diligenter observandam monet. Ait enim, inquit, *propterea & quod ex te nascetur sanctum*, ut illud ostenderet non principaliter illud sanctum, quod ex illa nascitur, id est, istam carnis corporisque substantiam Filium Dei esse, sed consequenter & in secundo loco, principaliter autem Filium Dei esse Verbum Dei incarnatum.

Sic etiam his Psalmi verbis: *Ego dixi; Dii estis*, quæ Christus Judæis irascentibus objecit: *Neque se negavit Deum*, ait Novatianus, *quin imò Deum se esse firmavit.* Nemo nescit quàm avidè olim arripuerint hodieque arripiant hæretici illud Christi: *Ut cognoscant te solum verum Deum*, &c. Hic quoque Novatianus divinitatem Christi evidenter sibi perspicere videtur. « Si nolisset se etiam Deum intelligi, inquit cap. xxiv. cur addidit: *Et quem misisti Jesum Christum*, nisi quoniam & Deum accipi voluit? Quoniam si se Deum nollet intelligi, addidisset: *Et quem misisti hominem Jesum Christum.* Nunc autem neque addidit, nec se hominem nobis tantummodò Christus tradidit: sed Deo junxit, ut &, »

Rom. ix.

Luc. j.

Cap. xix.

Cap. xxij.

Joan. xvij.

Num. 12. & 13.

Joan. x.

Joan. xx.

» Deum per hanc conjunctionem ,
 » sicut est , intelligi vellet. Est ergo
 » credendum, secundum præscriptam
 » regulam, in Dominum unum verum
 » Deum, & in eum, quem misit, Je-
 » sum Christum consequenter, qui se
 » nequaquam Patri, ut diximus, jun-
 » xisset, nisi Deum quoque intelligi
 » vellet: separasset enim ab eo, si
 » Deum intelligi se nolisset: inter
 » homines enim se tantummodò con-
 » locasset, si hominem se esse tantum-
 » modò sciret; nec cum Deo junxisset,
 » si se non & Deum nosset. Nunc & de
 » homine tacet, quoniam hominem
 » illum nemo dubitat, & Deo se jun-
 » git meritò, ut credituris divinitatis
 » suæ formulam poneret. » Quis ergo
 de Christi divinitate hunc scriptorem
 malè sensisse suspicetur, quem videt
 iis locis ad dogmatis defensionem uti,
 quibus qui malè sentiunt ad impieta-
 tem abutuntur?

Multis locis divinam substantiam
 in Christo cum humana docet con-
 jungi, velut cap. xix. ubi sic loquitur:
 » Christum Jesum Dominum ex utro-
 » que connexum, ut ita dixerim, ex
 » utroque contextum & concretum,
 » & in eadem utriusque substantiæ
 » concordia *mutui ad invicem fæderis*
 » *confibulatione sociatum, hominem &*
 » *Deum, Scriptura hoc ipsum dicentis ve-*
 » *ritate cognoscant.* » Porro cum suprâ
 docuerit cap. iv. immensam illam Dei
 naturam plus unâ non esse, nec duo
 infinita esse posse; luce clarius est uni-
 tatem numericam substantiæ ab eo in
 Sanctissima Trinitate admissam.

Æternitatem Filii & æqualitatem
 cum Patre sic demonstrat: « Si homo
 » tantummodò Christus, inquit cap.
 » xiv. quomodò sicut Pater in se vitam
 » habet, ita dedit Filio vitam habere
 » in semetipso; cum exemplo Patris
 » Dei, homo in se vitam habere non
 » possit, cum non in æternitate sit glo-
 » riosus, sed in materia mortalitatis ef-
 » fectus? » Est ergo Christus in æterni-
 tate gloriosus exemplo Patris, & sicut
 ipse Pater, ita Filius in semetipso vi-
 tam habet. In eandem sententiam

loquitur cap. xxviii. « Sicut Pater »
 operatur, ita operatur & Filius, & »
 imitator est Filius omnium operum »
 paternorum, ut perinde habeat unus »
 quisque, quasi jam viderit Patrem, »
 dum eum videt, qui invisibilem Pa- »
 trem in omnibus operibus semper »
 imitatur. » Quibus verbis declarat
 Christum esse perfectissimam Patris
 imaginem, quæ totum exemplar cu-
 mulatè complectatur. In cap. xv. sic
 loquitur: « Quæ autem malum ratio »
 est, ut cum legant hoc etiam Moyfi »
 nomen datum, dum dicitur: *Deum* »
te posui Pharaoni, Christo negetur, »
 qui non Pharaoni Deus, sed uni- »
 versæ creaturæ & Dominus & Deus »
 constitutus esse reperitur? Et in illo »
 quidem hoc nomen temperatè da- »
 tum, in hoc profusè: in illo ad men- »
 suram, in hoc suprâ omnem omninò »
 mensuram. *Non enim ad mensuram,* »
 inquit, *dat Filio Pater: Pater enim,* »
 inquit, *diligit Filium.* »

Exod. vij.

Hæc confirmantur ex his quæ dis-
 ferit cap. 17. in illud Pauli: *Qui, cum*
in forma Dei esset, &c. « Quis est »
 ergo iste qui in forma Dei, ut dixi- »
 mus, factus est? Angelus? Sed nec »
 in Angelis formam Dei legimus, nisi »
 quoniam hic præcipuus atque gene- »
 rosus præ omnibus Dei Filius, Ver- »
 bum Dei, imitator omnium pater- »
 norum operum, dum & ipse opera- »
 tur sicut & Pater ejus, forma, ut ex- »
 pressimus, est Dei Patris. Et meritò »
 in forma pronuntiatus est Dei, dum »
 & ipse super omnia, & omnis crea- »
 turæ divinam obtinens potestatem, »
 & Deus est exemplo Patris, hoc »
 ipsum tamen à Patre proprio con- »
 sequutus, ut omnium & Deus esset »
 & Dominus esset, & Deus ad for- »
 mam Dei Patris ex ipso genitus »
 atque prolatus. » Addit non multò
 post: « Neque enim si non & Deus »
 esset Christus, omne se in nomine »
 ejus genu flecteret, cœlestium, ter- »
 restrium, & infernorum: nec visi- »
 bilia aut invisibilia, aut rerum om- »
 nium omnis creatura homini esset »
 subjecta, sive substrata, quæ se »

ante hominem esse meminisset.

Cap. 16. 23.
& 24.
Joan. xxvj.

Longius facerem si alia ejusdem Scriptoris argumenta persequerer, velut ea, quæ ex his Christi verbis deducit: *Solvite templum hoc, & ego in tri-*

Cap. 26. &
27.

duo suscitabo illud. Ego ex Deo prodii, &c. Vitam æternam do illis, & numquam peribunt in perpetuum. Non minoris momenti est, quod Christum Deum esse concludit, ex eo quod omnia creaverit; ex eo quod Paracletum à se accepturum dicat quæ nuntiet; ex eo quod Deus ille, qui Patriarchis visus est, non alius esse possit quàm Filius Dei; quippe cum Angelus dicatur, & Deus, mittatur à Deo & tamen adoretur, ac vota suscipiat; quorum alterum in Deum Patrem, alterum in Angelos non cadere meritò pronuntiat Novatianus. Quod si tam accurata, tamque vehemens Christi divinitatis demonstratio notam Arianismi non effugiet; nemo certè tam diligenter ullum errorem profligabit, quin ei ipse ille error, quem refellit, affingi possit.

II. Quod plerique Scriptores Antenicæni de Filio dixerunt, eum ex Patre ad mundi creationem prodiiisse; idem Novatiano videtur arrisisse. « Si

Joan. xvj.

« cap. xxij. quomodo dicit: *Ego ex Deo prodii, & veni*, cum constet hominem à Deo factum esse, non processisse? Ex Deo autem homo quomodo non processit, sic Dei Verbum processit, de quo dictum est: *Eruclavit cor meum verbum bonum.* Quod

Psalm. xlv.

« quoniam ex Deo est, meritò & apud Deum est: quod quia non otiosè prolatum est, meritò omnia facit: omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, sed enim hoc Verbum, per quod facta sunt omnia.

Joan. j.

« *Et Deus*, inquit, *erat Verbum.* Deus ergo processit ex Deo, dum qui processit Sermo Deus est, qui processit ex Deo.

toriè animadvertenda hæc verba:

Quod quoniam ex Deo est, meritò & apud Deum est. Declarant enim Filium à Patris substantia separari non posse, ac Filium in Patre esse ob unitatem substantiæ, & Patrem in Filio. 3°. Egrege probat Verbum ad mundi creationem, non ut sonum aut efficientiam prodiiisse; sed ut personam, de qua dicitur: *Et Deus erat Verbum.* Ejusmodi Verbum, *quia non otiosè prolatum est, meritò omnia facit*, ac omnium creator creditur. Id confirmari potest ex cap. xvj. ubi ex eo, quod Christus primogenitus sit omnis creaturæ, colligit naturam humanam in Christo conjunctam esse cum Verbo illo, quod ante omnem creaturam ex Patre Deo processit, quod est ante omnem creaturam; quod superat creaturam.

Sub finem libri, ut occurrat hæreticis singularitatem Dei sibi solis arrogantibus, ac plures deos Ecclesiæ affingentibus, hanc mysterii explicandi viam insinit, ut singularitatem Dei ex substantiæ in Patre & Filio unitate repetat. In illa autem substantiæ unitate demonstranda æternam Filii generationem & temporariam ad mundum creandum processionem considerat. Est ergo Deus Pater, inquit cap. « xxxj. omnium institutor & creator, « solus originem nesciens, invisibilis, immensus, immortalis, æternus, « unus Deus, cujus neque magnitudini, neque majestati, neque virtuti « quidquam non dixerim præferri, « sed nec comparari potest. Ex quo « quando ipse voluit, Sermo Filius « natus est, qui non in sono percussus aëris, aut tono coactæ de visceribus vocis accipitur, sed in substantia prolata à Deo virtutis agnoscitur: cujus sacræ & divinæ nativitatibus arcana, nec Apostolus didicit, nec Prophetes comperit, nec creatura cognovit: Filio soli nota sunt, qui Patris secreta cognovit. Hic ergo, cum sit genitus à Patre, semper est in Patre. Semper autem sic dico, ut non innatum, sed natum probem; sed qui ante omne tempus est, «

» semper in Patre fuisse dicendus est;
 » nec enim tempus illi assignari po-
 » test, qui ante tempus est. Semper
 » enim in Patre, ne Pater non sem-
 » per sit Pater; quia & Pater illum
 » etiam quâdam ratione præcedit,
 » quod necesse est quodammodo prior
 » sit quâ Pater sit: quoniam aliquo pa-
 » tto antecedit necesse est eum qui
 » habet originem, ille qui originem
 » nescit: simul ut hic minor sit, dum
 » in illo esse se scit, habens originem
 » quâ nascitur, & per Patrem quo-
 » dammodo, quamvis originem ha-
 » bet quâ nascitur, vicinus in nativi-
 » tate, dum ex eo Patre, qui origi-
 » nem solus non habet, nascitur. Hic
 » ergo, quando Pater voluit, processit
 » ex Patre: & qui in Patre fuit, pro-
 » cessit ex Patre; & qui in Patre fuit,
 » quia ex Patre fuit, cum Patre post-
 » modum fuit, quia ex Patre proces-
 » sit, substantia scilicet illa divina,
 » cujus nomen est Verbum, per quod
 » facta sunt omnia, & sine quo factum
 » est nihil.

Æterna generatio præclare expri-
 mitur, dum Filius ante omne tempus
 fuisse in Patre & ex Patre dicitur; ita
 ut Pater ob hanc tantum causam prior
 quodammodo sit, quia originem ne-
 scit; Filius minor, quia originem habet.
 Sic stabilitâ æternâ generatione facile
 intelligitur Filium processisse ad mun-
 di creationem quando voluit Pater,
 nec processisse in *sono percussi aëris*, sed
 ut personam divinam, quæ idcirco
 processit ex Patre, quia semper in Pa-
 tre fuit & ex Patre.

Tota Novatiani responsio his, qui
 quærebant, quomodo non duo sunt
 dii, si Pater Deus est & Filius Deus,
 nihil ferè habet præter hanc cautio-
 nem, ne Filius aut à Patris substantia,
 itidem ut res creatæ, separetur, quo
 posito non jam unus apud Christianos
 Deus exstitisset; aut Patri, ut ingeni-
 tus, adæquari videatur, quod proxi-
 mè accessisset ad insaniam Marcionis,
 qui duo principia ingenita finge-
 bat. Primum incommodum expedit ver-
 bis modo citatis. Alteri sic medetur:

Deus, inquit, utique procedens ex
 Deo secundam personam efficiens,
 sed non illud eripiens Patri quod
 unus est Deus. Si enim natus non
 fuisset; innatus comparatus cum eo,
 qui esset innatus, æquatione in utro-
 que ostensâ duos faceret innatos; &
 ideò duos faceret deos, si non geni-
 tus esset, collatus cum eo qui geni-
 tus non esset, & æquales inventi duos
 deos meritò reddidissent non geni-
 ti. Atque ideò duos Christus reddi-
 disse deos, si sine origine esset ut
 Pater: inventus & ipse principium
 omnium ut Pater, duo faciens prin-
 cipia, duos ostendisset nobis conse-
 quenter & deos. Aut si & ipse Fi-
 lius non esset, sed Pater generans
 de se alterum Filium; meritò colla-
 tus cum Patre, & tantus denotatus
 duos patres effecisset, & ideò duos
 approbasset etiam deos.

Meritò concludit duos fore deos,
 si Filius esset ingenuus. Nam duæ fo-
 rent substantiæ, cum neuter ab altero
 divinitatem accepisset. Deinde verò
 ex hac summa æqualitate summa con-
 sequeretur discordia, neutro alteri ob-
 sequente. At Filio omnia Patri acce-
 pta referente, nec duabus substantiis,
 nec discordiæ & dissensionis locus. Cum
 igitur Novatiano nihil aliud proposi-
 tum sit, quàm ut illud incommodum
 ex duobus ingenuis consequens fu-
 giat; non lædit Catholicam doctri-
 nam, sed confirmat, sive dum Patrem
 unum esse Deum asserit, quia Filius
 ab eo divinitatem accepit; sive dum
 Filium idcirco Patre minorem, idcir-
 co Patri obsequentem facit, quia Pa-
 ter fons & origo divinitatis. In hanc
 sententiam accipienda quæ sequun-
 tur: « Si invisibilis fuisset cum invi-
 sibili collatus; par expressus duos
 invisibiles ostendisset, & ideò duos
 comprobasset & deos. Si incompre-
 hensibilis, si & cætera quæcumque
 sunt patris; meritò, dicimus, duo-
 rum deorum, quam isti confingunt,
 controversiam suscitasset. Nunc au-
 tem quidquid est, non ex se est,
 quia nec innatus est; sed ex Patre »

» est quia genitus est, sive dum Ver-
 » bum est, sive dum Virtus est, sive
 » dum Sapientia est, sive dum Lux est,
 » sive dum Filius est: & quidquid ho-
 » rum est, dum non aliunde est, quàm,
 » sicut superius jam diximus, ex Patre,
 » Patri suo originem suam debens;
 » discordiam divinitatis de numero
 » duorum deorum facere non potuit,
 » qui ex illo, qui unus Deus est, origi-
 » nem nascendo contraxit. » Vides
 Novatianum ea Filio non tribuere,
quæcumque sunt Patris, non verò quæ-
 cumque sunt Dei negare. Quamob-
 rem cum eum invisibilem esse ut Pa-
 trem & incomprehensibilem negat,
 ideò negat, quia proprium Patris esse
 putat ut videri & comprehendere, id est,
 in terras mitti non possit, ut infra plu-
 ribus explicabitur.

Toti argumento coronidem impo-
 nit egregia unitatis substantiæ in Patre
 & Filio asseveratio. « Est ergo Deus,
 » sed in hoc ipsum genitus ut esset
 » Deus. Est & Dominus, sed in hoc
 » ipsum natus ex Patre ut esset Do-
 » minus. Est & Angelus, sed ad an-
 » nuntiandum magnum Dei confi-
 » lium, ex Patre suo Angelus destina-
 » tus. Cujus sic divinitas traditur, ut
 » non aut dissonantiâ, aut inæqualita-
 » te divinitatis duos deos reddidisse
 » videatur. Subjectis enim ei quasi Fi-
 » lio omnibus rebus à Patre, dum ipse
 » cum his, quæ illi subjecta sunt, Patri
 » suo subicitur; Patris quidem sui Fi-
 » lius probatur, cæterorum autem &
 » Dominus & Deus esse reperitur. Ex
 » quo dum huic, qui est Deus, omnia
 » substrata traduntur, & cuncta sibi
 » subjecta Filius accepta refert Pa-
 » tri, totam divinitatis auctoritatem
 » rursus Patri remittit; unus Deus
 » ostenditur verus & æternus Pater,
 » à quo solo hæc vis divinitatis emissâ,
 » etiam in Filium tradita & directâ
 » rursus per substantiæ communionem
 » ad Patrem revolvitur. Deus quidem
 » ostenditur Filius, cui divinitas tradi-
 » ta & porrecta conspicitur, & tamen
 » nihilominus unus Deus Pater proba-
 » tur, dum gradatim reciproco meatu

illa majestas atque divinitas ad Pa-
 trem, qui dederat eam, rursus ab
 illo ipso Filio missa revertitur & re-
 torquetur.

Fatebor ingenuè, in his verbis, *ut
 non aut dissonantiâ, aut inæqualitate*,
 &c. legendum mihi videri æqualitate.
 Utrumque enim pari studio removel
 à Sanctissima Trinitate, & in natura
 & substantia discrepantiam, & in ori-
 ginis ordine æqualitatem. Quare sub-
 stantiæ communionem inter Patrem &
 Filium admittit, eamque in hoc posi-
 tam putat, quòd tota divinitatis au-
 ctoritas Filio tradita, eadem in Patre
 esse non desinat. Sed illud semper ar-
 ctissimè tenet Filium, ut à Patre ge-
 nitum, non esse origine æqualem Pa-
 tri. Quare illud Pauli: *Non rapinam*
arbitratus est esse se æqualem Deo, sic
 interpretatur: « Quamvis se ex Deo »
 Patre Deum esse meminisset, num-
 quam se Deo Patri aut comparavit, »
 aut contulit, memor se esse ex suo »
 Patre, & hoc ipsum quod est, ha-
 bere se, quia Pater dedisset.

III. Narrat Ruffinus Tertulliani li-
 brum de Trinitate à Macedonianis
 Constantinopoli sub nomine Cypriani
 vulgatum, ut hæresi suæ auctoritatem
 arcesserent. Contendit Hieronymus
 hunc librum nec Tertulliani esse, nec
 Cypriani, sed Novatiani. Nil sanè mi-
 rum hæreticos abuti veterum testimo-
 niis ad erroris defensionem; nec jam
 ferè quidquam puri & intaminati su-
 peresset, si quidquid isti ad causæ suæ
 præsidium arripuerunt, erroris notâ
 signaretur. Sed minùs consideratè fa-
 ctum à Ruffino, ut hunc librum de di-
 vinitate Spiritûs Sancti mirificè dif-
 ferentem Pneumatomachis traderet.
 Quibus enim rebus Filium ornaverât
 Novatianus, iisdem Spiritum Sanctum
 commendat.

Fidem in Spiritum Sanctum, itidem
 ut in Patrem & Filium, necessariam
 esse docet his verbis. « Sed enim »
 ordo rationis & fidei auctoritas, di-
 gestis vocibus & litteris Domini, ad-
 monet nos post hæc credere etiam »
 in Spiritum Sanctum. » Immutabili-
 ta-

Phil. ij. 6.

Cap. xvij.

Apol. pro
Origen.Apol. adv.
Ruf.

Cap. xxix.

tem, quam inter certissimas divinitatis notas cap. iv. recenset, sic Spiritui Sancto vendicat. « Differentia sanè
 » in illo genera officiorum, quoniam
 » in temporibus differens ratio causarum: nec ipse tamen ex hoc diversus, qui hæc sic gerit; nec alter est, dum sic agit: sed unus atque ipse
 » est dividens officia sua per tempora
 » & rerum occasiones atque momenta. » Solius Dei esse miracula edere, qualia à Christo edita sunt; immortalitatem dare, qualem Christus promisit; ubique adesse præsentem, ut Christus adest invocantibus, conceptis verbis demonstratum à Novatiano vidimus. Quis ergo ejus de Spiritu Sancto sententiam non probet, cui hæc omnia accuratissimè tribuit?
 » Hic est enim, inquit, qui Prophetas in Ecclesia constituit, magistros
 » erudit, linguas dirigit, virtutes & sanitates facit, opera mirabilia gerit, discretionem spirituum porrigit,
 » gubernationes contribuit, consilia suggerit, quæque alia sunt charismatum dona componit & digerit,
 » & ideò Ecclesiam Domini undique
 » & in omnibus perfectam & consummatam facit. » Et non multò post:
 » Hic est qui operatur ex aquis secundam nativitatem, semen quoddam divini generis, & consecrator celestis nativitatis, pignus promissæ hereditatis & quasi chirographum quoddam æternæ salutis, qui nos Dei
 » faciat templum & nos ejus efficiat domum, qui interpellat divinas aures pro nobis gemitibus ineloquacibus, advocacy implens officia & defensionis exhibens munera, inhabitator corporibus nostris datus, & sanctitatis effector, qui id agens in nobis ad æternitatem & ad resurrectionem immortalitatis corpora nostra producat, dum illa in se assuefacit cum cœlesti virtute misceri, & cum Spiritûs Sancti divina æternitate sociari. » Non adeò res alias agebat Novatianus, ut Spiritui Sancto divinam æternitatem & multa alia, quæ paulò ante ad divinitatem Filii demonstran-

dam attulerat, tam disertè tribueret, nisi cum pro vero & æterno Deo haberet.

Levissima sunt quæ Pamelius reprehendit & Ruffino similiter displicuisse putat. Illud ex cap. vij. *Omnis enim spiritus creatura est*, minimè Spiritum Sanctum attingit. Demonstrat Novatianus Deum ab hominibus nullâ voce designari posse, quæ non plurimum aberreret ab infinita illa maiestate. Quamobrem si lux, si spiritus, si ignis dicatur, nihil horum aptè de Deo & commodè pronuntiari; propterea quod & spiritus & ignis creaturæ sint. Hæc, inquit, figurantur potius, quàm ita sunt. Nam & in veteri Testamento ideò Deus ignis dicitur, ut peccatori populo metus incutitur, dum iudex ostenditur: & in novo Testamento spiritus esse profertur, ut rector & creator in delictis suis mortuorum, per hanc bonitatem conlatæ credentibus indulgentiæ, comprobetur. » Ubivides ignis & spiritus appellationes Novatiano à rebus materialibus translatas videri, nec eum de Spiritu Sancto dictum voluisse, quod omnem spiritum ait creaturam esse.

Reprehendit idem Pamelius & cautè legendum monet, quod apud Novatianum cap. xxiv. de Spiritu Sancto legitur. « Si à Christo, inquit, accepit quæ nuntiet, major ergo jam Paracletus Christus est: quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi minor Christo esset. Minor autem Christo Paracletus Christum etiam Deum esse hoc ipso probat, à quo accepit quæ nuntiat; ut testimonium Christi divinitatis grande sit, dum minor Christo Paracletus repertus, ab illo sumit quæ cæteris tradit. Quandoquidem si homo tantummodò Christus; à Paracletus Christus acciperet quæ diceret, non à Christo Paracletus acciperet quæ nuntiaret. »

Ex Novatiani principiis, qui Filium, quatenus à Patre genitus est, Patri æqualem negat, aptum erat omnino & consequens

Præf. in
hunc librum.

CAPUT XX. De S. Gregorio Thaumato. & Archelao. 521

& consequens, ut Spiritum Sanctum, qui ex Patre Filioque procedit, utroque minorem esse statueret. Nec magis de Spiritûs Sancti divinitate detrahit, cum eum hoc sensu æqualem Filio negat, quàm de Filii, cum eum Patri subjicit, ut originis principio, à quo totam divinitatis auctoritatem accepit. Quinetiam divinitas Spiritûs Sancti non leviter commendatur hoc loco. Nam si Spiritus Sanctus creatura esset; quod à Christo accipere dicitur, id non majus esset argumentum divinitatis Christi, quàm quod cæteræ res creatæ ab eodem accipere dicuntur. Deinde verò quod addit Novatianus Christum à Spiritu Sancto accepturum fuisse, si homo tantum esset aut Angelus, (Angelum enim esse fatebantur hæretici) nonne argumento est res omnes creatas, si modò ratione utantur, ex Spiritu Sancto, ut auctore sanctitatis, pendere.

Non magis morabor quod Spiritum Sanctum à Novatiano Deum non appellari queritur Pamelius, nec ullam ejus mentionem fieri, cum Patrem & Filium unum esse Deum Novatianus in cap. xxx. demonstrat.

Sanctum Spiritum Novatianus nominatim non appellat Deum: sed de illius *divina aternitate* non filet, & Deum esse multis argumentis probat. Quid enim ei propositum est, cum divina illius attributa defendit, nisi ut probet quod se probaturum promiserat, nempe oportere *credere etiam in Spiritum Sanctum*, ac proinde eum unum esse cum Patre & Filio Deum? Unde etiam postquàm ea absolvit, quæ de Spiritu Sancto dicere statuerat, sic tres personas conjungit: « Et » hæc quidem de Patre, & de Filio, » & de Spiritu Sancto breviter nobis » sint dicta. » Quod si tacere de Spiritu videtur Novatianus, dum Patrem & Filium non duos esse deos, sed unum ostendit; non aliunde quærenda hujus rei causa, nisi quod in evertenda Filii divinitate omnis hæreticorum conatus versabatur. Nam si semel probassent Filium non esse unum

cum Patre Deum; eadem operâ Spiritum Sanctum à divinæ naturæ consortio dissociassent. Sic etiam semel demonstrato Patrem & Filium *per substantiæ communionem*, ut ait Novatianus, unum Deum esse; non jam supererat dubitandi locus, quin Spiritûs Sancti divinitas nequaquam tres deos efficeret.

C A P U T X X.

De S. Gregorio Thaumaturgo, & Archelao.

I. S. Gregorii doctrina ante Episcopatum & in Episcopatu. II. Illius symbolum. III. Archelai testimonia de Filii divinitate ejusque Incarnatione.

I. GREGORIUS THAUMATURGUS, quem Christus Origenis operâ ad veritatis cognitionem & admirabilem vitæ sanctitatem adduxit, in præclara illa oratione, quam à magistro discedens habuit, cum debitas ei grates ob acceptam ab eo disciplinam summâ eloquentiâ persolvit, tum quid ab eo de Christi divinitate edoctus sit, disertè testatur. Aggressus Deo omnium bonorum auctori gratias agere, imbecillitatis suæ conscientiam interpellatur, & Deum fatetur à solo ipsius Filio; utpote æquali ac prorsus inseparabili, dignè posse laudari. Hanc autem Filii æqualitatem cum Patre & arctissimam unionem sic exprimit:

Ἀλλὰ τὰς μὲν εἰς τὸ πάντων βασιλέα καὶ κηδεμόνα, τὴν δὲ ἀρχὴν πηγὴν πάντων ἀγαθῶν, δόξημίας καὶ ὕμνας, τὰς καὶ ἐν τούτῳ τὴν ἀδένειαν ἡμῶν ἰωμεν, καὶ τὸ ἐνδύον ἀναπληροῦν μόνῳ δυναμὶν ἐπιτρέφομεν, τὰς θεοπάτη τῇ ἡμετέραν ψυχῶν καὶ σωτῆρι, τὰς θεοτογενεῖ αὐτῷ Λόγῳ, τὰς πάντων δημιουργῶ καὶ κυβερνήτη, αὐτὰς μόνῳ ὑπὲρ τε ἑαυτῶ, καὶ ὑπὲρ πάντων ἰδίᾳ τε καὶ ἐκείνου καὶ ἀθέρον ἅμα δυνατόν ὃν ἀναπέμπειν διηνεκεῖς καὶ ἀδελφείπλους τὰς Πατρὶ τὰς δὲ χαρισίας, ὅτι αὐτὸς ἡ ἀλήθεια

Pag. 179.

ὧν, καὶ ἡ αὐτὴ τῇ Πατρὶ τῶν ὅλων καὶ σοφία καὶ δύναμις· θεὸς δὲ, καὶ ἐν αὐτῇ ὧν καὶ θεὸς αὐτὸν ἀτεχνῶς ἠνωμένος, ἐκ ἑσιν ὅπως ἢ διὰ λήθην, ἢ ἀσφως, ἢ ὑπ' ἀδυναμίας πρὸς ὥσπερ τις ἀπεξενωμένος αὐτῇ, ἢ ἐκ ἐφίξεταί τῇ δυνάμει τῆς δυνάμεως, ἢ ἐφίξεταί μὲν, ἐκὼν δὲ, ὃ μὴ θεμὶς εἶπεῖν, ἐάσῃ τὸ Πατέρα ἀνδρόφνηκτον. Μόνο τούτῳ δυνατόν ἐν τελειότατα πᾶσαν ἀποπληροῦσαι τὴν ἀξίαν τῇ αὐτῇ θεοσηκόντων αἰώνων· ὃν πᾶν αὐτὸς ὁ τῇ ὅλων Πατὴρ ἐν θεῷ αὐτὸν ποιήσαμνος, δι' αὐτῇ μονονεχὲς αὐτὸς αὐτὸν ἐκπεριῶν, τῇ ἰσῇ πάντῃ δυνάμει τῇ αὐτῇ τρέπον πᾶν πμῶν καὶ πμῶτο· ὅπερ θεῶτος καὶ μόνος, εἶχειν ἐλαχεν ἐν πάντων τῶν ὄντων, ὁ μονογενὴς αὐτῇ, ὁ ἐν αὐτῇ Θεὸς Λόγος. « Sed nos
 » laudationes quidem & hymnos in
 » omnium Regem & moderatorem,
 » perennem fontem omnium bono-
 » rum, ei, qui & in hoc ipso infirmi-
 » tatem nostram sanat, & quod deest
 » explere solus potest, relinquamus,
 » præsidi, inquam, animarum nostra-
 » rum ac Salvatori, primogenito ejus
 » Verbo, omnium creatori & guber-
 » natori: ipsi soli pro seipso, & pro om-
 » nibus privatim ac universè facile est
 » assiduas ac perpetuas gratias agere:
 » quia cùm ipse sit veritas & Patris uni-
 » versorum sapientia & virtus; ac præ-
 » terea & in ipso sit, & cum ipso verè
 » conjunctus; fieri non potest ut per
 » oblivionem aut insipientiam, aut im-
 » becillitatem aliquam, velut si ab eo
 » alienus esset, vel modum laudatio-
 » nis assequi non possit; vel assequa-
 » tur quidem, volens tamen, quod
 » nefas est dicere, Patrem suâ lauda-
 » tione destituat: cùm ei soli sit in
 » promptu perfectissimè omnes illi con-
 » gruenter laudum numeros adim-
 » plere: quem ipse omnium Pater
 » unum secum faciens, per ipsum tan-
 » tùm non sese ipse circumambiens
 » virtute suâ ipsius æquali quodam-
 » modò honorat & honoratur: quod
 » quidem primus solusque ex omni-
 » bus sortitus est unigenitus ejus, qui
 » in ipso est, Deus Verbum.» Habe-
 » mus in hoc testimonio accuratam my-
 » sterii expositionem. Nam virtus illa

Filii æqualis virtuti Patris, quâ Pater seipse quodammodò circumambit, nihil aliud esse potest, quàm tota Patris substantia Filio tradita. Ex quo facile intelligitur Filium esse veritatem & Patris sapientiam ac virtutem, eumque in Patre esse & cum Patre conjunctum. Laudes, quas Patri Filius tribuit, honorem quem ei defert, & ab eo accipit vicissim, utriusque consensum disertè Gregorius, ut quisque animadvertere potest, in hac ejusdem virtutis Patrem quodammodò circumambientis æqualitate constituit.

Reversus in Patriam Gregorius, & ad Episcopatum Neocæsariensem eve-ctus, hanc Ecclesiam cùm miraculorum splendore & vitæ sanctitate illustravit, tùm etiam firmissimâ Trinitatis confessione imbuere & stabilivit. Id testatur Basilius pluribus locis, velut Epist. 64. ad Neocæsarienses, apud quos, cùm nonnulli Sabellianismum insinuare tentarent, sic eis in memoriam redigit doctrinam à magno Gregorio traditam. « Fidei perversionem, in-quit, apud vos meditantur, inimicam Apostolicis & Evangelicis dogmatibus, inimicam traditioni verè magni Gregorii, & aliorum deinceps post eum, usque ad beatum Mufonium: cujus documenta etiamnum auribus vestris insonant. Nam Sabellii pestem olim commotam, traditione autem magni Gregorii extinctam nunc isti renovare conantur, qui, dum metuunt ne arguantur, somnia contra nos fingunt. »

In libro de Spiritu Sancto cap. xxix. demonstrat, quàm tenaces essent Neocæsarienses acceptæ à Gregorio doctrinæ & disciplinæ, eumque perhonorificè citat inter testes illius doxologiæ, quæ Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum adæquat. « Hujus etiamnum, inquit, magna est apud homines illius regionis admiratio, & nova ac semper recens memoria Ecclesiis infixæ est, nullo tempore obscurata. Itaque non institutum ullum, non verbum, non ritum mysti- »

» cum, ultra quam eis reliquit, Eccle-
 » siæ adjecerunt Unum est igi-
 » tur ex Gregorii documentis, modus
 » ille doxologiæ, cui nunc contradi-
 » citur, ex illius traditione in Eccle-
 » sia custoditus.

II. Inter instituta Neocæsariensi Ecclesiæ à Gregorio relicta celebratur in primis symbolum fidei, à Gregorio Nysseno in ipsius vita descriptum, quod quidem cum antiquissimo codice Coisliniano collatum hîc apponam: uncis inclusa erunt, quæ ex hoc codice desumpta. Εἰς Θεός, Πατήρ Λόγου ζῶντος, σοφίας ὑπεσώτης καὶ δυνάμεως, καὶ χαρακτήρης αἰδίου, τέλειος τελεία ἡγνότης. Πατήρ, Ὁ μόνος ὢν. Εἰς κύριος, μόνος ἐν μόνῳ, Θεός ἐν Θεῷ. Καρακτήρ καὶ εἰκὼν τῆς θεότητος, Λόγος ἐνέργος, σοφία τῆς ὁλῶν συστάσεως περιεκτική, καὶ δύναμις τῆς ὁλῆς κτίσεως ποιητική, Ὁ ἁληθινὸς ἀληθινὸς Πατήρ. Ἀόρατος ἀοράτου, καὶ ἀφάρτος ἀφάρτου, καὶ ἀθάνατος ἀθάνατου, καὶ αἰδίου αἰδίου. Καὶ ἐν Πνεύματι ᾧ ζῶν, ἐν Θεῷ τῷ ὑπαρξίν ἔχον· καὶ δι' ὅτι πεφηνός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις. Εἰκὼν τῆς ὁλῆς, τελείου τελεία. Ζῶντων αἰτία. Πηγὴ ἀγία, ἀγότης, ἀγασμὸς χορηγός. Ἐν ᾧ φανεροῦται Θεός ὁ Πατήρ, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ ἐν πᾶσι καὶ Θεός ὁ Ὁἱός, ὁ διὰ πάντων. Τριάς τελεία, δόξη καὶ αἰδιότης, καὶ βασιλεία, μὴ μεριζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτριωμένη. Οὐτε ἐν κτίσόν τι, ἢ δοῦλον ἐν τῇ τριάδι, οὐτε ἐπεισακτόν τι, ὡς πρῶτον μὲν ἔχ' ὑπάρχον, ὕστερον δὲ ἐπεισελθόν. Οὐτε οὖν [οὐτε γὰρ] ἐνέλιπέ ποτε Ὁἱός Πατρί, οὐτε Ὁἱὸς Πνεύματι. [οὐτε αὐξεται μονὰς εἰς δυάδα οὐδὲ δυὰς εἰς τριάδα] ἀλλ' ἀτρέπτως καὶ ἀναλλοίωτος ἡ αὐτὴ [ἀγία] τριάς αἰεί. « Unus
 » Deus Pater Verbi viventis, Sapien-
 » tiæ subsistentis, & potentiae ac cha-
 » racteris sempiterni : perfectus per-
 » fecti genitor, Pater Filii unigeniti.
 » Unus Dominus, solus ex solo, Deus
 » ex Deo. Character & imago deita-
 » tis, Verbum efficax. Sapientia con-
 » stitutionem universorum compre-
 » hendens, & virtus universæ creatu-
 » ræ effectrix. Filius verus veri Pa-
 » tris, invisibilis ex invisibili, incor-
 » ruptibilis ex incorruptibili, immor-

talis ex immortalis, sempiternus ex
 » sempiterno. Unusque Spiritus San-
 » ctus, ex Deo existentiam habens,
 » & qui per Filium apparuit, videli-
 » cet hominibus : imago Filii, perfe-
 » cti perfecta : vita, viventium causa :
 » fons sanctus, sanctitas, sanctifica-
 » tionis suppeditator. In quo manife-
 » statur Deus Pater, qui super omnia
 » est, & in omnibus : & Deus Filius,
 » qui per omnia est. Trinitas perfecta,
 » quæ gloriâ & æternitate, ac regno
 » & imperio non dividitur, neque ab-
 » alienatur. Non igitur creatum quid
 » in Trinitate aut servum : neque su-
 » perinductitium aliquid & adventi-
 » tium, quasi prius non existens, po-
 » sterius verò adveniens. Non enim
 » defuit umquam Filius Patri; neque
 » Filio Spiritus : neque crescit mo-
 » nas in dyadem, nec dyas in Tria-
 » dem. Sed immutabilis & invaria-
 » bilis eadem semper manet Sancta
 » Trinitas.

Merito Neocæsariensis Ecclesia hanc fidei expositionem instar sacri depositi habuit. Non enim accuratius exprimi potest trium personarum in una & eadem essentia distinctio. Tres personas æquales inter se statuit Gregorius; nullam priorem aut posteriorem dici patitur, nullam gloriâ, aut æternitate, aut imperio maiorem aut minorem. Atque hæc Gregorii doctrina hoc principio nititur, perfectum Filium à perfecto Patre genitum, & Spiritum Sanctum ex Deo existentiam habere. Hinc concludit totam Patris substantiam Filio nascenti, totam Patris & Filii Spiritui procedenti traditam fuisse : ac proinde & Patris Filium, & Filii Spiritum accuratissimam esse imaginem.

His etiam, quæ ex antiquissimo codice desumpti, præclarum inest unius in tribus personis substantiæ argumen- tum, quam quidem, nec dum Filio communicatur à Patre, nec cum Spiritui à Patre & Filio, crescere & augeri pronuntiat. Non absimili sententiâ Dionysius Romanus, cujus testimonium infra referam, *Divinam Trini-*

tatem ait in unum, quasi in quemdam verticem, Deum universorum omnipotentem, reduci & colligi.

III. Aequalis Gregorio fuit Archelaus Carrarum in Mesopotamia Episcopus, qui in celebri contra Manetem disputatione, quam ipse litteris mandavit, sic Catholicam fidem defendit, ut consensus hujus remotissimæ Ecclesiæ cum aliis Orientis & Occidentis Ecclesiis facillè appareat. Docebatur in hac Ecclesia Christum cum Patre omnia creasse, nec, ex quo creata sunt, conservare desinere; quam in sententiam citat Archelaus hæc Christi verba: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* « Deus, inquit » num. 31. cum fecisset mundum & » omnia quæ in eo sunt, in sex diebus; requievit die septimâ ab omnibus operibus suis; non dico, quia » requievit fatigatus; sed quoniam ad » perfectum adduxerat omnem, quam » disposuerat, creaturam. Denique » ait: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor.* Numquid nam cælum » facit aut solem, aut hominem, aut » animalia, aut virgulta, aut tale aliquid? Sed his quidem visibilibus perfectis à tali opere conquievit, invisibilia autem intrinsecus usque modo » operans salvat.

Contendebat Manes satis potentem esse Christum, ut sine corpore ex Maria assumpto digna adventu suo beneficia hominibus præstaret. « Mihi enim, » inquit num. 50. pium videtur dicere, quod nihil eguerit Filius Dei, in » eo quod ejus adventus procuratur » ad terras, neque opus habuerit columbâ, neque baptismo, neque » matre, neque fratribus, fortasse neque patre, qui secundum te fuit Joseph, sed totus ille ipse descendens, » semetipsum in quocumque voluit » conformavit in hominem eo pacto, » quo Paulus dicit, quia *habitu repertus est ut homo.* Cujus igitur rei indiguerit » is, qui semetipsum in omnia transformavit, ostende . . . Si enim hominem cum tantummodo esse dicis » & in baptismo Spiritum percepis-

se; ergo per perfectum filius videtur & non per naturam. » Dixerat antea idem Manes num. 47. « Absit ut Dominum nostrum Jesum Christum per naturalia pudenda mulieris descendisse confitear; ipse enim » testimonium dicit, quia de sinibus Patris descendit. Et, *Qui me recipit, recipit eum, qui me misit.* Et, » *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me.* Et, *Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israël.* » Sunt & alia innumera testimonia hujusmodi, quæ indicant eum venisse & non natum esse.

Refellit Archelaus turpes calumnias Manetis ac futes argutias: concedit ei Christum esse naturâ Filium Dei, ac omnipotentem Deum; sed non inde sequi eum non accepisse formam servi; quippe cum sequeretur potius eum ne venisse quidem, ut qui omnia in cælo facere possit. « Memor sum, inquit, transformationis » suæ, quâ dicis, quia Deus transformaverit se in hominem, vel in solem, ex hoc volens ostendere Jesum nostrum habitu solo & visu factum esse hominem, quod absit ab unoquoque fidelium dicere. Hæc alioquin secundum te ad somnium nobis redeant universa & figuras; non solum autem, sed adventus nomen delebitur; poterat enim in cælo facere quæ voluerat, si Spiritum eum esse, non hominem dices. Sed non ita est, quoniam *exinanivit semetipsum, formam servi accipiens.* Dico autem de eo qui ex Maria factus est homo. Quid enim? Non poteramus & nos multò facilius & lautius ista narrare? Sed absit ut à veritate declinemus iota unum, aut unum apicem. » Quod autem turpiter fingebat Manes Christum ab Archelao pro simplici homine haberi, id ibidem pluribus refellit: sed hanc calumniam jam antea confutaverat num. 34. ubi sic loquitur. « Nam & David Pater ejus dicitur ætatis ac temporis privilegio; Joseph verò lege nutriendi; solus autem Deus pater ejus naturâ »

Mat. x. 49.

Joan. vj 38.

Mat. xv. 24.

Phil. ij 7.

» est, qui omnia per Verbum suum
» velociter nobis manifestare dignatus
» est.

CAPUT XXI.

De Sancto Methodio Episcopo
& Martyre.

I. *Methodius resurrectionem ex Christi omnipotentia repetit.* II. *Testimonia ex alio libro de Filii deitate & omnium per eum creatione.* III. *De illius aternitate & immutabilitate ac una in tribus personis essentia.* IV. *Nonnulla ad Sanctam Trinitatem spectantia explicantur.* V. *Filium ad mundi creationem genitum dicit, sed eodem sensu ac alii Scriptores.* VI. *An Christum Adamum esse, sive in Adam fuisse crediderit.*

I. QUò sanctitate & doctrinâ clarior Methodius, eò majus operæ pretium illius de Sanctissima Trinitate sententiam accuratè examinare. Multa scripserat eruditus ille Episcopus & Martyr : sed ex ejus scriptis pauca tantum exstant fragmenta, nihil suis omnibus partibus integrum præter *Convivium decem virginum*, quod opus ad commendationem virginitatis compositum.

In primo de Resurrectione fragmento apud Combefisium demonstrat corpus nostrum aliquando revicturum, quia Christus illud assumpsit, nec assumere potuit, nisi ut sanaret & resuscitaret. « Nam quid frustra carnem induebat, inquit, quam nec salvam » facere statuisset, nec resuscitare? » Nihil Dei Filius frustra facit. » Tribuit ergo Christo summam illam omnipotentiam, ex qua paulò post demonstrat resurrectionem nihil habere quod repugnet; neque enim Deo difficilius esse corpora refingere quàm creare. « Omnia siquidem ex nihilo

creasti, inquit pag. 303. quare etiam » omnia, cum tua sint, ut libuerit, in » formam aliam rationemque conver- » tis & mutas, qui solus Deus existis. » Non potuit igitur resurrectionem Christi potestati tribuere, nisi eum omnipotentem Deum esse certò teneret.

Atque id confirmari potest ex his quæ sequuntur in eadem pag. 303. ubi ipsius Patris omnipotentiam ex Filii omnipotentia demonstrat. Citans enim illud Pauli : *Neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus*, hæc addit : Ἡρίσατο γὰρ πάντα ἡνωσαν τὴν θεωρίαν σοφίας τῆ Θεῶ, καὶ πάντων τεχνίτιδα, πάντα εἰς τὸ κόσμον θεωρεῖν. ἦν γὰρ παλαιοὶ ἄνδρες φύσιν ἐκάλεσαν καὶ θεόνοϊαν, παρὰ τὸ φύειν αὐτὴν πάντα καὶ αὐξάνειν, θεωροῦμεν αἰεὶ καὶ φρονήσαντες. ὁ γὰρ Πατήρ μὲς ἕως ἄρτι ἐργάζεται καὶ γὰρ ἐργάζομαι. ὁ δὲν διὰ ταῦτα δὴ καὶ ὁ Σαλομῶν ἀπάντων αὐτὴν τεχνίτιδα ἐκάλεσεν, εἰς ἃ δὲν πτωχόουτος τῆ Θεῶ· ἀλλὰ πλοσίως πάντα καὶ κτίζειν καὶ ποιεῖν καὶ ποικίλλειν καὶ αὐξάνειν δυνατός. « Noverat » enim divinam illam, ante omnia ge-

nitam, omnia progignentem, omniumque artificem Sapientiam, universa in mundum producere : quam etiam antiqui naturam vocaverunt & providentiam, quòd semper providens curansque omnibus det ut nascantur & crescant. Nam, inquit, « *Pater meus usque modò operatur, & ego operor.* » Quamobrem etiam Salomon artificem omnium appellavit : quippe cum nulla sit in Deo indigentia, sed omnia opulenter & creare & facere & variare & augere possit. Est igitur Christus, Methodii judicio & sententiâ, ipse ille Deus, non qui riget aut plantet, sed qui incrementum det : non qui institutus sit ut materiæ præsit & vicariam Deo operam navet, ut de Angelis testatur Methodius in secundo fragmento pag. 307. sed qui omnium curam gerat, omnium imperium teneat, omnia creet & perficiat & augeat, quod divinæ naturæ proprium esse ibidem pronuntiat. Deinde verò concludit Deum nullâ re indigere, sed omnia opulenter

1. Cor. iij. 7.

Sap. vij. 21.

Joan. v. 17.

creare & facere, quia artifex omnium Sapientia omnia creat & auget. Nil profectò absurdius foret quàm sic ratiocinari : Deus nullâ re indiget : omnia enim creat per alium ab ipsius substantia separatum.

II. Liber ille Methodii, qui Convivium decem virginum inscribitur, ut rebus obscuris & ad explicandum difficilibus scatet, ita multis variisque judiciis materiam dedit. Alii enim ab hæreticis corruptum & violatum dixerunt, ut Photius & Bullus : alii hæreticis permiserunt. Leo Allatius ab hæreticis manibus omninò integrum esse non putat, sed ab hæreticis sententiis Scriptorem vendicat. Fatetur Combefisius nullum perfidæ manûs vestigium deprehendi ; sed nimis multa hæreticis favere queritur, nec semper probat Allatii operam in hoc Scriptore purgando. Actum sanè de Sancto Martyre, si nonnulla ejus Verba ad reprehendendum arripere malimus, quàm quo loco, quibus de causis, quàm in sententiam dicta sint inquire : sed si ejus doctrina, ut æquitas postulat, ex multis gravissimisque sententiis & in unum propositum pertinentibus dijudicetur ; dabitur venia paucis durioribus & insolentibus dictis, præsertim in Scriptore metaphoricis, comparisonibus, variisque figuris luxurianti.

In prima Oratione pag. 70. Christi divinitatem & incarnationem mirificè commendat. » Adhuc enim, inquit, » qui ad Dei imaginem formatus erat, » id quoque quod est ad similitudinem » recipere debebat. Quod ut perficeret Verbum, in mundum missum » nostram priùs formam multis peccatorum maculis compunctam suscepit, ut nos scilicet, propter quos » gestavit, divinam rursus capere vuleremus Eo quippe consilio placuit humanam carnem, Deus cùm esset, induere, ut velut in tabula » divinum vitæ exemplar propositum » cernentes, nos quoque auctorem » imitari possemus Quid igitur » Dominus, ipse veritas & lumen,

molitus est in mundum veniens ? » Nempe homo factus incorruptam » carnem in virginitate servavit. Et » nos itaque si ad Dei & Christi similitudinem enitimur, virginitatem » colere magnificè studeamus. » Et pag. 140. » Hos enim tales, qui & Deos » facit in beatitudinibus, indubitata » mente credentes, liberè Deum vi- » furos Deus pronuntiat. »

In secunda Oratione nuptiarum vituperatores refellens, sic loquitur : Quomodò non temerarium fuerit » abominari liberorum procreatio- » nem, ἢν αὐτὸς ἐκ ἐπαιχύνεται τῇ ἀμείαν- » τοις ὁ παντοκράτωρ ἐργαζόμενος χερσὶ, » quam ipse omnipotens intamina- » tis manibus operari indecorum non » ducit ? » Similiter pag. 74. Διὰ πάντων ἡ ποιητικὴ δύναμις διήκουσα τοῦ Θεοῦ, πλέων εἰς τὴν τῷ ἀνθρώπων γένει αὐτεργεῖν. » Vis Dei creatrix per omnia » pertingens præcipuò quodammodò » in hominum generatione operatur. » Has autem intaminatas manus, hanc creatricem potentiam, Christum esse declarat pag. 75. » Quis incom- » pactam compegit ossium substan- » tiam nisi solus summus arti- » fex Quis à partu jam editum » inque lucem susceptum, sic imbecillem exiguumque in molem & formam ac robur idoneum provehit, » ἢ μὴ αὐτὸς ἔπος ὁ ἀειστοτέχνης, ὡς ἐφ' αὐτῷ, » Θεὸς τῇ ποιητικῇ δυνάμει χειρῶν μετα- » χιμερίζων καὶ μεταζωγραφῶν τὰς ἰδέας, » nisi ille idem, ut dixi, supremus » artifex per creatricem potentiam, » Christum, figuras ducens atque ad » vivum species depingens ? » Optima sanè rationis conclusio, si vis illa Dei creatrix à Dei substantia minimè aliena est : secùs verò, nihil absurdius statuere poterat Methodius adversùs eos qui nuptias vituperabant, & corpus humanum non à summo & omnipotenti, sed ab inferiore quodam Deo volebant formari. Idem enim omninò peccasset quod in istis tam vehementer damnabat.

III. Filii æternitatem & immutabilitatem præclare expressam & demon-

stratam putat his Patris ad eum ver-
bis : *Filius meus es tu , ego hodie genui*
te , quæ sic interpretatur : Πατρι-
τεον γὰρ ὅτι τὸ μὲν Ἰὸν αὐτὸ εἶναι ἀορί-
στος ἀπεφάνητο & ἀχρόνως. Εἰ γὰρ, αὐτῷ
ἔφη, & γέγονας· ἐμφαίνων μὴτε πρόσφα-
τον αὐτὸν τετυχέναι τῆς υἱοθεσίας· μὴτε αὖ
προσπαρξάντα, μὴ ταῦτα τέλος ἐχηνέναι.
ἀλλὰ προϋνηθέντα, & ἔσσεσθαι & εἶναι τὸ
αὐτὸν. « Observandum enim est Filium
» quidem suum esse indefinitè pronun-
» tiasse, & sine ulla temporis deter-
» minatione. Es enim, ait, non au-
» tem factus es : significans nec cūm
» recens esset, in adoptionem eum
» Filii venisse : neque rursus, cūm ante
» existisset, postmodum finem acce-
» pturum : sed qui ante genitus sit sem-
» per fore & esse.

Senarium numerum, eò quòd per-
fectus sit, nec umquam redundans,
aut seipso major, sed ex omni parte
sibi consonans, Christi imaginem esse
existimat, in eadem Oratione pag.
115. ubi sic loquitur : Διὸ & ἀναφορὰν εἰς
τὸ Ἰὸν ἀνείληφε τὸ Θεῶν, ὁπὸ τῆς πληρό-
ματὸς τῆς θεότητος εἰς τὸ βίον ἐληλυ-
θότ. Κενωθεὶς γὰρ & τῷ μορφῇ τοῦ
δούλου προσλαβὼν εἰς τῷ ἑαυτὸ τελείωσι-
τα πάλιν ἀνεπληρώθη & τῷ ἀξίαν. Ἀυ-
τὸς γὰρ ἐν ἑαυτῷ σμικρυνθεὶς, & ἐν τοῖς
ἑαυτὸ μέρεσιν ἀναλυθεὶς ἐκ τῆς ἑαυτὸ συμ-
πληροῦσθαι & τῷ ἑαυτὸ μέρον εἰς τῷ συμ-
πλήροσιν πάλιν τῷ ἑαυτὸ & τὸ μέγεθος
κατέστη, ὥστε τὸ τέλειος εἶναι μειωθεὶς.
» Quapropter hic ad Filium Dei re-
» fertur, qui à plenitudine divinitatis
» in mundum venit. Exinanitus enim
» & formâ servi susceptâ, in suam rur-
» sus perfectionem ac dignitatem ple-
» nissimè restitutus est. Ipse enim in
» seipso diminutus ac in partes suas
» resolutus, ex sua diminutione suis-
» que partibus, in plenitudinem rursus
» priorem ac magnitudinem repara-
» tus est : numquam diminutus, ut
» perfectus non esset.

Naturam divinam uberius indicant
quæ sequuntur. Αἰδὲ χεῖλαι & διακόπαι
ἡμέραι & ἔξήκοντα, αἷς ἐνθάδε ἐσμεν εἰς
δοξοδουμίαν ἢ περὶ τῆς Πατρὸς ὅστιν, ὃ παρ-
θένοι, & τῆς Ἰᾶς & τῆς Πνεύματὸς κατ'

δουθεῖαν ἀκείνης & αἰετὴ συνέσις, ἡ γενη-
θεν ἡμῶν ἢ μήτηρ ἀυξανομένη, & ἀγάλλ-
εται τετονὶ τὸν χρόνον, μέχρι περ ἀν τῆς
δοξακαταστάσεως τῷ καινῶν αἰώνων εἰς τῷ
ἀγνεῖν ἐλθῶσα κατὰ τοὺς οὐρανούς, μηκέ-
τι δὲ ἐπισήμης κατασκέπτεται τὸ ὄν· ἀλλὰ
τρανώς ἐποπτεύσει Χριστῷ συνεισβάσσει.
Mille porro ducenti sexaginta dies, «
per quos hîc versamur, Patris est, «
ô virgines, & Filii & Spiritus San- «
cti citra omnem ambagem exacta «
optimaque intelligentia, quâ gau- «
det mater nostra per hoc tempus «
augescens atque exultans, donec in «
restitutione novorum sæculorum, in «
concionem, quæ in cœlis est, ve- «
niens non jam per rationes mentis- «
que contentioso conatu, id quod «
est considerabit, sed clarè & per- «
spicuè unâ cum Christo ad interio- «
ra admissa inspectabit. » Ex his mani-
festò liquet Patrem, & Filium, & Spi-
ritum Sanctum unum esse ens, unam
essentiam; ac tribus personis congrue-
re, ut τὸ ὄν, *id quod est*, dicantur; atque
in hujus entis contemplatione sum-
mam hominis felicitatem esse positam.
Sic designatâ unius Dei naturâ venit
ad proprietates trium personarum, &
millenarium numerum Patris symbo-
lum esse docet, filii senarium, duode-
narium verò ex duobus perfectis nu-
meris constantem symbolum esse Spi-
ritus Sancti, κατὰ τῆς γνώσεως ὅτι τῆς
Ἰᾶς τῆς τοῦ & τῆς Πατρὸς περιεχτικόν, qua-
tenus cognitionem Patris & Filii con-
tinet.

IV. Levia sunt quæ in Sanctissimam
Trinitatem hic liber peccare dicitur,
paulò graviora quæ in mysterium In-
carnationis. Ut à primo incipiam; mi-
nùs bellè Allatius Arianorum manus
perspicere sibi visus est in his verbis:
Τὸ τῆς σοφίας νοερόν Πνεῦμα & ἄγιον &
μονογενὲς ὁπὸ τῶν Πατρῶν ἀνωθεν ὡς
ἀναπνεύοντιον θησαυρόν. « Intelligens «
& sanctus & unigenitus sapientiæ «
Spiritus à Paternis supernè leniter «
adspirans thesauris. » Priora verba, ut
observat Combefisius, ex libro Sapien-
tiæ cap. vij. vers. 22. deprompta sunt.
Quod autem è Paternis thesauris Spi-

ritus ille spirare dicitur, id præclare demonstrat naturæ & substantiæ singularitatem in Sanctissima Trinitate.

Non potiori jure Combefisio displicet quod ait in eadem 7. Orat. pag. 101. Virgo Procilia: Quemadmodum Filii divinitas testimoniis Patris, qui solus major est, maximè commendatur, ita in laudanda virginitate non alio teste quàm Christo utendum. « Qui » de Filio Dei, inquit, plenius ac di- » fertius Prophetæ Apostolique dispu- » tarunt, non utique Angelos aucto- » res earum, quas illi tribuebant, lau- » dum allegarunt: sed illum ipsum, ex » quo omnium auctoritas pendet ac » robur. » Ἦν γὰρ ἐμπρεπὲς τὸ ἀπάντων μείζονα τῆς ἄλλων μὲν τὸ Πατέρα, μόνον πρὸς ἑαυτὴν μείζονι Πατρὶ χρησιάζεσθαι μάρτυρι. « Decebat enim ut aliis omnibus » secundum Patrem major, eo teste » uteretur, qui solus ipso major esset. » Et ego eorum, quæ in laudem ca- » stitatis peroratura sum, non homi- » nes producam, sed eum cui curæ » sumus. » Non omninò probat Combefisius defensionem hujus loci ab Al- latio susceptam: sed Filium in hac comparatione tantò minorem Patre, quantò major est virginibus, statui suspicatur. Verùm hæc ad vivum refecare, quid aliud est quàm humanæ orationis leges omnium hominum consensu confirmatas evertere? Quis nescit comparationem recto talo stare, modò aliquâ re simili contineatur, nec requiri ut nihil desit ad perfectam similitudinem? Quare dicere potuit Methodius, quemadmodum Filius Patris testimonio commendatur, ita virgines Christo teste laudandas; quamvis summa sit inter Patrem & Filium naturæ æqualitas, nulla inter Filium Dei & virgines. Filium, ut Patri consubstantialem, solo Patre minorem; virginitatem, ut præstantissimum Christi donum, solo Christo inferiorem statuit. Dum autem Christi divinitatem à Prophetis, ab Apostolis, ab ipso Patre commendatam dicit; declarat se in iis quæ de Christo

magnificè in Scripturis dicuntur, nihil omninò metaphoræ suspicari.

Difficilius videtur, quod pag. 134. legitur. Refert enim ad Filium & Spiritum Sanctum hæc verba Zachariæ:

Isti sunt duo Filii, qui assistunt Domino Zach. iv. 14. *universæ terræ. Τὰς δύο λέγων ἀρχηγό- νας δυνάμεις εἶναι, τὰς δορυφορούσας τὸν Θεόν. « Duas nempe primigenias « Virtutes significans assistentes Deo: « quæ in domo circa funiculum per « ramos spiritale Dei oleum submini- « strent, ut divinæ lumen cognitio- « nis habeat. Duo namque rami oliva- « rum Lex sunt & Prophetæ circa fu- « niculum hæreditatis versantes, quo- « rum auctor Christus & Spiritus San- « ctus.*

Non dubium quin virtutis nomine personam, non naturam intelligat; quippe cùm tres personas unum esse ens existimet, in quo contemplando summam felicitatem ponit. Quòd autem ait duas illas virtutes adstare Deo δορυφορούσας τὸν Θεόν; cave quidquam servile suspiceris, aut tale ministerium, quale regibus satellites præstant. Satellitium magno regibus præsidio est: at Deus nullâ re indiget, nec sine stultissima impietate duæ res creatæ, altera à dextris ejus, altera à sinistris collocari possint. Quamobrem soli naturæ æqualitati assignari potest, quod Filio & Spiritui Sancto tribuit Methodius, ut velut duæ illæ apud Prophetam olivæ, alter à dextris Dei sedeat, alter à sinistris. Hanc explicationem confirmat, atque omnem servilis conditionis suspensionem à Filio & Spiritu Sancto removet, cùm addit utrumque, veluti duas olivas, alterum à dextris, alterum à sinistris sedentem, spiritale oleum, id est, cognitionem Dei, hominibus per Legem & Prophetas fundere. Nisi enim unam & eandem numero substantiam in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto admiserit, necesse est ut Deum nihil agentem, nihil molientem, ac prorsus ignotum sibi finxerit, eique, itidem ut Valentini & Marcionitæ, veteris Testamenti institutionem abjudicarit, & inferioribus

ribus quibusdam diis transcripserit. Eodem sensu accipiendum quod legimus pag. 80. Τὸ γὰρ αὐτοφύσει καλὸν καὶ αὐτοφύσει δίκαιον καὶ ὁσιον, ἔτι τὰ ἄλλα καὶ μεταχρῆν γίνεται καλὰ, τὴν σοφίαν ὁ λέγων τυγχάνειν μετὰ τὸν Θεόν, ὁρῶντάτα λέγει. » Ipsum enim natura bonum, ipsum » natura justum sanctumque, cujus » participatione reliqua fiunt bona, » qui secundum Deum Sapientiam » esse dixerit, rectissime senserit.

Lib. I. de
Trin. cap. iv.

Apud Com-
benf. p. 344.

Displicuit Petavio quod Methodius in libro *de Creatis*, Patrem & Filium duas virtutes effectrices appellat, quarum altera ex nihilo creet, altera expoliat ornetque res creatas. Δύο δὲ δυνάμεις ἐν τοῖς θεωρητολογημένοις ἐφαρμύειναι ποιητικὰς, τὴν ἑξ ἐκ ὄντων γυνῶν τὰ βελήματα, χωρὶς μελλισμοῦ, ἅμα τὰ θελήσας ἀνουργοῦσαν ὁ βούλεται ποιεῖν. τυγχάνει δὲ ὁ Πατήρ· θάτερον δὲ κατακοσμοῦσαν, καὶ ποικίλλουσαν καὶ μίμησιν τῆς θεωτέρας τὰ ἤδη γερονότα. Ἐστὶ δὲ ὁ Υἱός, ἡ παντοδύναμη χεὶρ τοῦ Πατρὸς, ἐν ἣ μὴ τὸ ποιῆσαι τὴν ὕλην ἑξ ἐκ ὄντων κατακοσμεῖ. « Duas porro in iis, quæ jam » evicimus, dicebamus esse virtutes » effectrices; alteram quidem, quæ » ex nihilo, nudâ voluntate, nullâ » morâ, simul atque vult, omnia faci- » ciat, quæ velit. Est autem virtus illa, » Pater; alteram verò, quæ ad prioris » imitationem perficiat, distinguat- » que ac perpoliat, quod jam factum » est: & hic Filius est, omnipotens illa » firmaque Patris manus, quâ mate- » riam prius creatam exornat. » Duo reprehendit in his verbis Petavio, tum quòd Patrem & Filium duas virtutes appellet Methodius, cum ambo una sint virtus & potentia: tum quòd Patrem solâ voluntate per se moliri & creare dicat, ita ut Filium excludat, quem ait ea, quæ jam facta sunt, exornare & perpolire.

Ut Filium & Spiritum, ita Patrem & Filium duas virtutes appellat Methodius, non ut duas naturas designet & Filium à creatione excludat, (nihil enim ab ejus mente magis alienum) sed ut suas cuique personæ proprietates tribuat. Utitur enim viâ cætero-

rum Patrum pervulgatâ: & Filio, cum eum seorsim considerat, eadem ac Patri adscribit: cum autem ad distinctionem Patris & Filii animum convertit; tum verò alia Patri, alia Filio propria tradit. Sic in convivio decem virginum pag. 95. virginitatem magnum votum esse docet, quo qui se obligant, hi Deo consecrantur & dicantur: ibidem paulò post virginis corpus, Christo consecratum & dicatum esse demonstrat: sæpissime Scripturas sanctas Spiritui Sancto tribuit, ac Prophetas eo afflante res futuras prædixisse docet: interdum id ipsi Filio acceptum refert, velut pag. 105. *Conviv.* Deus, inquit, mandavit proprio Filio, ut de suo per carnem in mundum adventu Prophetas edoceret. « Alium locum modò citavi, in quo Filium & Spiritum Sanctum auctorem Legis & Prophetarum esse pronuntiat. In Psalmo, quem cantant virgines sub finem libri, sic Christum alloquuntur: « Tibi me servo castam & splendentem, tenens lampadem, « sponse, tibi occurro. Oblita sum patriæ, tuæ, Verbum, desiderio gratiæ.... Omnia enim ipse tu mihi Christus es: vitæ largitor, Christe, es. « Nemo sanè dixerit virgines illas ita ad Christum castitatem suam referre, ita in eo omnia sua ponere, ut idem Patri & Spiritui Sancto non tribuant. Similiter cum materiam à Patre creatam, à Filio ornatam & expolitam dicit; nec Patrem ab exornatione, nec Filium à creatione excludit. Nam in eodem libro *de Creatis*, pag. 339. materiam à Deo & creatam & expolitam docet, atque ab adversariis contendit, ut saltem expolitam fateantur. Jam multa attuli testimonia, in quibus Christus vis Dei creatrix esse dicitur, eique omnium tribuitur creatio. Id pag. 114. in Convivio inculcat. Sex diebus, inquit, Deus cælum & terram condidit, & ea quæ in eis sunt: Τῆς ποιητικῆς δυνάμεως τὸ Λόγος ἔξ ἐμπεριέχοντ' ἀριθμὸν. Verbo, quod est virtus creatrix, senarium numerum in se continente. » Non

Pag. 344

ergo Filium excludit : nec duas naturas inducit, cum duas virtutes numerat; siquidem Filius ab eo virtus Patris dicitur, ut tot locis vidimus, & in hoc ipso, qui objicitur, loco, ejus manus omnipotens vocatur.

Pag. 345.

V. Videtur Methodius idem quod plerique alii sensisse de Verbi generatione ad mundi creationem, ac eandem cautionem adhibuisse ne quis de ejus aeternitate secus sentiret. Citans enim in eodem libro *de Creatis* illud Moſis: *In principio creavit Deus cælum & terram*; principii nomine Sapientiam non incommodè intelligi putat; idque confirmat his Salomonis verbis: *Dominus creavit me initium viarum suarum*, &c. atque hanc addit rationem: Ἦν γὰρ ἀκόλουθον καὶ προπεποδεδεγμένον πάντα ἃ εἰς γῆσιν ἦλθον, εἶναι ταύτης νεώτερα, ἐπεὶ καὶ δι' αὐτῆς γέγονασιν. « Par enim erat » congruumque, ut creata omnia, » quippe facta per illam, essent ea » posteriora. » Deinde Moſis & Salomonis verbis respondere putat hæc Joannis: *In principio erat Verbum*, &c. quæ sic interpretatur: Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν, ἀφ' ἧς ἀνεβλάστησεν ὁ ὁρδοτάτος Λόγος, τὸ Πατέρα ὡς ποιητὴν τῶν ὅλων φάτερον, ἐν ᾧ ἦν. Τὸ δὲ, ἕτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς Θεόν, τὸ ὁμοειδικόν τῷ Λόγῳ, ὃ εἶχε παρὰ τὸν Πατέρα ὡς πρὸς τὸν κόσμον εἰς γῆσιν παρελθεῖν, εἰκοι σημαίνειν, τὴν ὁμοειδικὴν ἀρχὴν εἰπὼν. Οὐκοῦν ἀρχὴ μετὰ τὴν ἰδίαν ἀναρχὴν ἀρχὴν τὸν Πατέρα, αὐτὸς τῶν ἄλλων γίγεται, δι' ἧς ἅπαντα δημιουργεῖται. » Principium enim fuerit Pater ille & » Creator universorum, ex quo germinavit, quod erat in ipso, Verbum » rectissimum. Illud autem: *Hoc erat in principio apud Deum*, Verbi potestatem, quam habuit apud Patrem, » priusquam mundus crearetur, significare videtur; principium appellans » potestatem. Verbum ergo, post singulare illud principium absque principio, nempe Patrem, fit etiam aliorum principium, per quod omnia » creantur.

Nihil hæc discrepant aliis Methodii de Filii aeternitate testimoniis. Nam Filium semper in Patre & apud Pa-

trem fuisse, & divinâ quidem potestate præditum fuisse docet, antequàm mundus crearetur. Quare cum eum fieri dicit aliorum principium per quod omnia crearentur; respicit, ut multi alii, ad illud Salomonis: *Dominus condidit me principium*, &c. nec simpliciter factum fuisse dicit, sed factum principium; quia scilicet à Patre prodiit ad mundi creationem, & manifestum quodammodò rebus creatis factum est. Neque hæc loquendi ratio creatum fuisse Filium magis demonstrat; quàm cum ait Scriptura: *Dominus factus est adjutor meus*. Porro cum huic loco, tum multis aliis apud antiquos simillimis lucem afferunt, quæ leguntur in *Convivio*, pag. 112. ubi paternam illam vocem: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, cum Christus baptizaretur, auditam, sic interpretatur Methodius: Τὸ δὲ ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, ὅτι πρὸς τὸν Θεόν ἦδη πρὸς τῶν αἰώνων ἐν τοῖς ἐρανοῖς, ἐβλήθην ὡς τὸν κόσμον γυνῆσαι, ὃ δὴ ὅτι πρὸς τὸν Θεόν ἀγνοέμενον γνωρίσαι. Quod autem addit: *Ego hodie genui te*, hoc sibi vult: Qui ante sæcula præ-existebas in cælis, volui & mundo » gignere, id est, antea incognitum » manifestare. » Non est ergo cur miremur Filium ad mundi creationem genitum dici, cum gigni apud hunc Scriptorem idem valeat ac manifestum fieri & communicari.

VI. In tertia oratione nonnulla legimus Incarnationem Domini spectantia, quæ subabsurdè dicta fateor, nego impiè cogitata. Ut eos refellat Methodius, qui his Dei verbis: *Crescite & multiplicamini*, ad fovendas libidines abutebantur, statuit, ut sacri contextus verba nefas spernere, ita anagogicum litterali sensum fas esse conjungi, in hoc præsertim loco, quem Paulus ad Christum & Ecclesiam retulit. Sed quominus Adamum cum Christo, Evam cum Ecclesia compararet, nonnulla ei obstare videbantur. « At- » que hîc primùm disquirendum, inquit, an Adam comparari possit Fi- » lio Dei: ille, inquam, Adam in lapsu prævaricationis deprehensus... »

Pag. 78.

» Quomodo verò etiam primogenitus
 » omnis creaturæ putabitur, qui post
 » terram & firmamentum è limo terræ
 » formatus est? Rursus quâ ratione li-
 » gnum vitæ eum esse concedetur, qui
 » ejicitur propter prævaricationem? »
 Paulò post hæc subjicit : « Hæc ferè
 » esse existimo, quæ ab eis vulgò ob-
 » jectantur, qui spretâ, ut apparet,
 » Pauli prudentiâ, primum hominum
 » ad Christum negant referri. » Tum
 ipse mentem sic aperit : Φέρε γὰρ ἡμεῖς
 ἐπισκεψώμεθα, πῶς ὀρθοδόξως ἀνήγαγε
 τὸ Ἀδάμ εἰς τὸ Χριστόν, ὃ μόνον τύπον αὐ-
 τὸν ἡ γούρμυρ εἶναι ἐείκονα, ἀλλὰ ἐ
 αὐτὸ τὸ Χριστόν καὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ
 τὸ θεοῦ αἰώνων εἰς αὐτὸν ἐγκατασκηῖν Λό-
 γον. Ἡρμῶς γὰρ τὸ θεοτόγονον τῷ Θεῷ καὶ
 θεῷ καὶ μονογενὲς πλὴν σοφίαν, τῷ θεο-
 τοπλάτῳ καὶ θεῷ καὶ θεοτόγονῳ τῷ ἀν-
 θρώπων ἀνθρώπων κεκαῶείσαν ἐνανθρωπη-
 κέναι. Τοῦτο γὰρ εἶναι τὸ Χριστόν ἀνθρώπον
 ἀκράτῳ θεότητι πεπληρομένον καὶ Θεὸν ἐν
 ἀνθρώπῳ κεχωρημένον. Ἦν γὰρ ὡρεπε-
 δέσποντος τὸ πρεσβύτερον τῶν αἰώνων καὶ θεῷ
 τῷ Ἀρχαγγέλων, ἀνθρώποις μέλλοντα
 συνομιλεῖν, εἰς τὸν πρεσβύτερον καὶ θεῷ
 τῷ ἀνθρώπων εἰσοικισθῆναι τὸν Ἀδάμ.
 » Age verò nos quoque considere-
 » mus, quàm is recto sanoque sensu
 » Adamum ad Christum retulit : non
 » solum quòd Adamum Christi figu-
 » ram ac imaginem esse censuerit, sed
 » etiam quòd eundem ipsum Chri-
 » stum exstitisse existimaverit; idcirco
 » nimirum, quòd Verbum, quod est
 » ante sæcula, in ipsum venerit. De-
 » cebat enim primogenitum Dei ac
 » unigenitum germen, Sapientiam,
 » primum formato, primoque ac pri-
 » mogenito homini admixtam homi-
 » nem fieri. Id enim Christum esse,
 » hominem perfectâ ac purâ deitate
 » plenum, & Deum qui in homine
 » capiatur. Congruentissimum quippe
 » erat antiquissimum Æonum ac pri-
 » mum Archangelorum, qui cum ho-
 » minibus aliquando versaturus erat,
 » in antiquissimo ac primo hominum
 » Adamo habitare.

Quid igitur sibi vult Methodius?
 An Filium Dei in Adamo verè, ut in

carne ex Virgine genita, incarnatum
 censet? An incarnationem morali, non
 hypostaticâ, Verbi cum natura huma-
 na unione contineri? Videntur hæc
 Combefisio ita difficilia, ut ab Ariani-
 smi labe purgari posse non putet; sed
 tamen purgare tentabimus.

1°. Quòd spectat ad illas voces,
antiquissimum Æonum, primum Archan-
gelorum; jam demonstratum est quo
 sensu Sapientiam ad creationem mun-
 di progenitam dicat. Vox Æonum vi-
 detur mutuò ex Valentini somniis sum-
 ta. Sed ut *probolem* & alia hujusmodi
 nonnulla usurparunt Scriptores Eccle-
 siastici, quæ hæreticorum usu contrita
 erant, ita Methodio hæc voce uti im-
 permisum esse non debuit. Aut fortè,
 cum eos refellat, qui Adamum Chri-
 sti figuram fuisse, & ut verisimile est,
 à vero Deo creatum negabant; quò
 eos luculentius profliget, solemnes eo-
 rum voces adsciscit. Verbum apud
 Clementem Alexandrinum vocatur
αἰὼν ἀπλότ in hymno, qui tertium
 Pædagogi librum claudit. Christum
 autem primum Archangelorum vocat,
 non quòd eum Angelum fuisse, aut
Angelos apprehendisse existimet, ut su-
 spicatur Combefisius, sed quòd An-
 geli ejus dominatu teneantur, & ab
 eo ut oves pascantur. « Ipse, inquit
 pag. seq. verissimè erat, atque est, «
 qui à principio erat apud Deum & «
 Deus erat, ipse imperator pastorque «
 cœlestium. » Et paulò post : « Pro- «
 pterea dicit Dominus se in mundum, «
 relictis Angelicis ordinibus ac co- «
 hortibus, è cœlis venisse. Montes «
 enim cœlos designare putandum est : «
 per oves verò nonaginta novem, «
 virtutes & principatus & potestates, «
 quas reliquit descendens ipse impe- «
 rator & pastor, ad quærendam eam «
 quæ perierat. »

2°. Non moralem sed hypostaticam
 Verbi unionem cum humana natura
 à Methodio admitti, præter testimo-
 nia jam allata, ex hoc ipso loco de-
 monstratur. Sic enim loquitur in ea-
 dem pag. 80. « Eo namque consilio «
 susceptus à Verbo homo est, ut de- «

» victo serpente, suo munere atque
 » operâ exitiosam hominis condem-
 » nationem dilueret. Consentaneum
 » quippe fuit non ab alio vinci dia-
 » bolum, quàm ab illo ipso, quem à
 » se seductum, suæ se tyrannidi sub-
 » jecisse gloriabatur. Nam neque ali-
 » ter solvi peccatum, & damnationem
 » aboleri possibile erat, nisi rursus ipse
 » homo, ob quem dictum erat, *Terra*
 » *es, & in terram reverteris*, reforma-
 » tus, sententiam, quæ ejus reatu in
 » omnes pervaserat, antiquasset: ut
 » sicut prius in Adam omnes morie-
 » bantur, sic & in Christo rursus, qui
 » Adamum assumsisset, omnes vivifi-
 » carentur.

3°. Verbum in Adamo incarnatum
 fuisse, somnium est à Methodio pror-
 fus alienum. Hanc enim rationem af-
 fert, cur princeps Archangelorum in
 Adamo habitaverit, quòd *cum homi-
 nibus aliquando versaturus esset*. Atque
 ut Irenæus & Tertullianus demonstrant
 hominem à Christo sanari & redimi
 non potuisse, nisi ab eodem factus &
 creatus fuisset; simili argumento pro-
 bat Methodius Christum in Adamo
 habitasse, quia corpus humanum as-
 sumsit ut eum redimeret; id est, ho-
 minem à Christo redimi non potuisse,
 nisi ex ejus ovibus fuisset. Atque huc
 pertinet, quod disertè declarat, ut
 modò vidimus, Angelos esse oves no-
 naginta novem, hominem verò per-
 ditam illam ovem, quam Christus re-
 lictis nonaginta novem quæsitum ve-
 nit. Ex his concludit: Τὸν ἀνθρώπου
 ὄργανον γεγονότα ἐνδυμα τὸ μονογενὲς,
 τὸτο ἀπεργάσασθαι (Leg. ἀπεργάσασθαι ut
 est ad marg.) ὅπερ ἐ αὐτὸς εἰς αὐτὸν εἰ-
 σιναῖς. « Hominem instrumentum
 » factum & indumentum Unigeniti,
 » idipsum fieri, quod & ille qui in eo
 » habitat.

Sed quia hæc nimis spinosa esse sen-
 tiebat, ea explicat & mitigat hoc prin-
 cipio: statuit Sapientiam esse secun-
 dum Deum, ipsum naturâ bonum, ip-
 sum naturâ justum sanctumque, cujus
 participatione reliqua bona fiunt; ho-
 minem verò nec justitiam esse nec in-

justitiam, nec corruptionem nec in-
 corruptionem, sed medium inter utra-
 que, & utram in partem sese inclina-
 verit, illud ipsum appellari quod se-
 ctatur. « Homo, inquit, inter hæc
 » medius, neque ipsa justitia, at ne-
 » que injustitia est: sed in incorru-
 » ptionis ac corruptionis medio con-
 » stitutus, ad utrumvis horum pro-
 » pendens deflexerit, in ejus, quod
 » obtinuerit, dicitur naturam indo-
 » lemque transferri. » Hinc concludit,
 primum hominem rectè in Chri-
 stum referri posse, qui non jam fi-
 gura & simulacrum & imago Unige-
 niti sit, sed & hoc ipsum sapientia
 Verbumque evaserit. Instar enim
 aquæ commixtus homo sapientiæ ac
 vitæ, hoc factus est quod erat puris-
 sima lux, quæ in eum venit. » Ex qui-
 bus patet nec de unione hypostatica
 detrahere Methodium, nec eam jam
 tum in Adamo peractam somniari; sed
 idem de Adamo ac de cæteris homi-
 nibus statuere, eos fieri sapientiam &
 incorruptionem, injustitiam & corru-
 ptionem, prout se in has aut illas par-
 tes excitaverint. Suprà vidimus Chri-
 stum à Methodio Deum dici Deos fa-
 cientem eos qui in se credunt. Simi-
 liter pag. 112. *Quisque sanctorum fit*
Christus, dum Christi particeps est. Juxta
quem sensum in quadam Scriptura dici-
tur: Nolite tangere Christos meos, &
in Prophetis meis nolite malignari:
tamquam Christi evaserint, qui per com-
munionem Spiritûs in Christum baptizati
sunt. « Atque in ipso illo loco, qui
 » in manibus est, confirmatâ Adami
 » cum Christo similitudine declarat
 » Ecclesiam aliter non posse credentes
 » concipere & per lavacrum regene-
 » rationis eos regenerare, nisi pro-
 » pter hos quoque Christus seipsum
 » exinaniens, ut per recapitulatio-
 » nem, ut dixi, passionis capiatur,
 » descendendo de cœlis rursus mo-
 » riatur & adhærescens uxori suæ Ec-
 » clesiæ vim quamdam ex suo latere
 » auferendam præbeat, ut augmen-
 » tum sumant omnes qui in illo ædi-
 » ficanur, ex ossibus & carne ejus, »

» id est, ex sanctitate & gloria acci-
 » pientes. » Nemo sanè dixerit hujus-
 modi figuris & metaphoris mysterium
 Incarnationis, vel ut moraliter tantum
 non hypostaticè peractum, vel ut quo-
 tidie redintegrandum lædi.

Videtur hæc Methodius hausisse ex
 Pseudoclemente, nominis auctoritate
 deceptus, ita tamen, ut recideret,
 quæ apud hunc Scriptorem nimium
 durè de Adamo dicuntur, tamquam
 is verè Christus fuisset. Hanc enim
 sententiam pluribus locis expressit Au-
 ctor Clementinarum Homiliarum in
 primis Homil. 3. ubi Adamo datum
 fuisse Spiritum Sanctum contendit,
 eumque ipsum esse Christum declarat.

» Ne decipiamini, inquit num. 18.
 » parens noster nihil ignoravit. Quan-
 » do quidem & publicè posita lex,
 » quæ illum ignorantia culpâ ob in-
 » dignos cooperit, propter veritatis
 » cupidos ad eundem remittit di-
 » cens: *Interroga Patrem tuum, & dicet*
 » *tibi; seniores tuos, & annuntiabunt*
 » *tibi.* Hunc oportebat Patrem quæ-
 » rere. Sed non quæsiisti cujusnam sit
 » tempus regni, cujusnam prophetiæ
 » cathedra. Quamvis seipsum decla-
 » ret dicendo: *Super cathedram Moysis*
 » *sederunt Scribae & Pharisei,* &c. Per-
 git in eandem sententiam, Adamo
 attribuens plurima, quæ solius Christi
 propria sunt; ac ipsum etiam Adamum
 ab initio sæculi varias formas ac varia
 nomina habuisse dicit. « Si illi homi-
 » ni, inquit, qui Dei manibus produ-
 » ctus fuit, nolit quis concedere, ut
 » sanctum Christi Spiritum habuerit;
 » quo pacto, si alteri ex impura stirpe
 » nato eundem concesserit habere,
 » non plurimum impius est? Maximè
 » verò pius fuerit, si alteri quidem
 » eum Spiritum non tribuerit, sed ei
 » soli assignarit, qui ab initio sæculi,
 » formas unâ cum nominibus mutans,
 » percurrit sæculum, *ὃς ἀπαρχῆς αἰώ-*
 » *νος ἄμα τοῖς ὀνόμασι μορφὰς ἀλλάσων,*
 » *ἔτι αἰὼνα τρέχει,* donec nactus sua tem-
 » pora, propter labores Dei miseri-
 » cordiâ unctus requiem in æternum
 » possideat. Hic honore donatus est

imperandi & dominandi omnibus, «
 quæ versantur in aëre, terra & aquis: «
 ad hæc, ipsius à quo homo factus «
 est, flatum habuit, animæ ineffabile «
 vestimentum, quo immortalis esse «
 posset. Idem, qui solus verus Pro- «
 pheta est, unicuique animali aptè ad «
 naturam, sicut ejus creator, propria «
 imposuit nomina. » In libro 2. *Recogn.*
 cap. 22. de Christo eadem leguntur:
 Ipse verus Propheta ab initio mun- «
 di, per sæculum currens, festinat ad «
 requiem. Adest enim nobis omnibus «
 diebus, & si quando necesse est, ap- «
 paret & corrigit nos, ut obtempe- «
 rantes sibi ad vitam perducatur æter- «
 nam. » S. Epiphanius Ebionæis hunc
 errorem attribuit, ut Christum ab eis
 in Adamo reponi dicat ac constitui.
 Sed ipse observat Epiphanius hunc er-
 rorem non quadrare cum Ebionæorum
 impietate, qui Christum ante Mariam
 negabant existisse. Hæres. 30. n. 3.

In Eclogis, five Selectis Clementis
 Alexandrini ex Scripturis Prophetarum
 similia legimus: « Quemadmo- «
 dum Salvator, inquit, per corpus «
 loquebatur, & sanitates præstabat, «
 sic & prius per Prophetas; nunc verò «
 per Apostolos & Doctores. Ecclesia «
 enim Domini operationi ministrat: «
 unde tunc quoque hominem assum- «
 fit, ut per eum Patris voluntati ob- «
 sequeretur; semperque Deus huma- «
 nissimus hominem induit, ad ho- «
 minum salutem, prius quidem Pro- «
 phetas, nunc autem Ecclesiam. » Hinc
 etiam in libro *Quis dives salvandus*,
 num. 8. Εἰ γὰρ ἡγανός ἦν ὁ Μωϋσεως νό-
 μος ζωὴν αἰώνιον παραγεῖν, κατὰ τὴν μὲν
 ὁ σωτὴρ αὐτὸς παραγίνεται & πάγει δι'
 ἡμᾶς ἀπὸ θανάτου μέχρι τοῦ σημείου τῆς
 ἀνθρωπότητος διατρέχων. « Si lex Moy- «
 sis sufficiens erat, ut vitam æternam «
 daret; frustra Salvator venit, & pa- «
 titur à creatione usque ad signum «
 (crucis) humanitatem percurrens. »

Unum adhuc superest, quod Com-
 besius cautè legendum monet, quam-
 vis nulla prorsus erroris suspicio resi-
 deat. Ait Methodius carnem Domini
 meritò in consortium regni Unigeniti ad-

scitam fuisse, ipsi adaptatam & unitam. Sed nequaquam dicit, carnem meruisse, ut cum Verbo uniretur, sed tantum ut à dextris Dei collocaretur; id quod luce clarius est ex his quæ statim addit. « Itaque in Psalmo quadragesimo quarto, quæ inter plures à dextris Dei Regina adstat, aureo virtutis mundo ornata, cujus Rex pulchritudinem concupivit, caro est, uti dicebam, intemerata illa & beata, quam ipse Deus Verbum cœlis invecit à dextris Patris collocavit.

CAPUT XXII.

De Arnobio & Lactantio.

- I. *Arnobii de divina Christi natura testimonia.* II. *Lactantii sententia de una in Patre & Filio substantia.* III. *Duo loca Lactantii difficultatibus sententia referuntur.* IV. *Quod ait Filium Dei aliquando non fuisse, idem valet ac in tempore non fuisse.* V. *Quo sensu genitus, cum mundus creatus est.* VI. *Cur cum principe Angelorum comparatur.* VII. *Cur Christum negat Lactantius sese Deum dixisse.* VIII. *Lactantii sententia de Spiritu Sancto.*

Lib. I. **H**Is, quæ ex Arnobio adversus Gentiles egregie disputata protuli in libro hujus operis tertio, nonnulla supersunt, quæ prætermitti non debent. Nullum adorationis genus cultu illo, quo Christum Christiani prosequuntur, superius esse sic declarat: « Ita ergo Christus non habetur à nobis Deus? Nec qui omnium alioqui vel maximus potest excogitari, divinitatis afficiatur cultu, à quo jam dudum tanta & acceptimus dona viventes, & expectamus, dies cum venerit, ampliora?

Supra illam potentiam, quâ Chri-

stus miracula edidit & edendorum potestatem discipulis dedit, nihil esse aut excogitari posse contendit. Quid quod istas virtutes, inquit, quæ sunt à nobis summam, non ut rei poscebat magnitudo, depromta, non tantum ipse perfecit vi suâ; verum, quod erat sublimius, multos alios experiri & facere sui nominis cum affectione permisit? Et non multo post: « Ergo illud humanum fuit, aut ex ore terrenis stercoribus innutrito tale potuit jus dari, talis licentia proficisci, & non divinum & sacrum; aut si aliquam superlatiorem res capiat, plusquam divinum & sacrum? . . . Transcribere posse in hominem jus tuum, & quod facere solus possis fragilissimæ rei donare & participare faciendum, supra omnia sita est potestatis, continentisque sub sese est rerum omnium causas & rationum facultatumque naturas. » In libri primi clausula Christus vocatur, *omnium virtutum Dominus atque ipsius mortis extinctor.*

Cum uberior sit Arnobius in Gentilium diis & superstitionibus refellendis, quam nostris in rebus explicandis; nec in exponenda Filii ex Patris substantia generatione & ad mundi creationem proditiōe immoretur; nihil ab eo his de rebus dictum occurrit, quod datâ operâ explanandum sit; si tamen unam vocem excipias, quæ nonnulli displicuit, & difficilis ad explicandum visa est. Christus in eodem libro primo Arnobii vocatur homo simulatus: sed hac voce nihil aliud significatur nisi homo cæteris ob naturam humanam similis, sed ob divinam longè dissimilis, qui, ut ibidem ait Arnobius, *assumpsit hominis formam & sub nostri generis similitudine potentiam suam clausit, ut & videri posset & conspici, verba faceret & doceret, atque omnes exsequeretur res eas, propter quas in mundum venerat faciendas, summi Regis imperio & dispositione servatis.* Præterea observandum est non ab Arnobio Christum vocari hominem simulatum, sed per jocum ab Ethnicis,

Ibid.

Dilert in
Arnob. cap.
viii. art. 3.

quos ad occasionem eorum, quæ modò descripsi, Arnobius sic loquentes inducit: « Quid enim, dicitis, Rex » summus ea, quæ in mundo facienda » esse decreverat, sine homine simu- » lato non quibat efficere? » Deducisset Arnobium hæc loquutio: at Gentilium convicia referre non decebat.

II. Lactantius, qui Christi Incarnationem acriter, ut suprà vidimus, & accuratissimè defendit, non minùs disertè illum cum Patre unum esse Deum demonstrat. Fortasse quæret aliquis, inquit cap. xxix. lib. IV. » quomodò, cùm Deum nos unum » colere dicamus, duos tamen esse » asseveremus, Deum Patrem, & » Deum Filium; quæ asseveratio ple- » rosque in maximum impingit erro- » rem. Quibus cùm probabilia vi- » deantur esse, quæ dicimus; in hoc » uno labare nos arbitrantur, quòd & » alterum & mortalem Deum fatea- » mur. De mortalitate jam diximus: » nunc de unitate doceamus. Cùm » dicimus Deum Patrem & Deum Fi- » lium, non diversum dicimus, nec » utrumque secernimus; quia nec Pa- » ter sine Filio esse potest, nec Filius » à Patre secerni; siquidem nec Pater » sine Filio nuncupari, nec Filius po- » test sine Patre generari. Cùm igitur » & Pater Filium faciat & Filius Pa- » trem: una utrique mens, unus spi- » ritus, una substantia est; sed ille qua- » si exuberans fons est, hic tamquam » defluens ex eo rivus: ille tamquam » sol, hic quasi radius à sole porrectus: » qui quoniam summo Patri & fidelis » & carus est, non separatur, sicut nec » rivus à fonte, nec radius à sole; quia » & aqua fontis in rivo est, & solis lu- » men in radio. Æquè neque vox ab » ore sejungi, nec virtus, aut manus » à corpore divelli potest. Cùm igitur » à Prophetis idem manus Dei, & » virtus, & sermo dicatur, utique nul- » la discretio est; quia & lingua, quæ » sermonis ministra est, & manus, in » qua est virtus, individuæ sunt cor- » poris portiones.

Egregium sanè de Filii æternitate, ejusque cum Patre consubstantialitate testimonium. Nam si nec Pater sine Filio esse potest, nec sine Patre Filius; necesse est Filium unà cum Patre semper exstitisse, cùm Pater, qui semper exstitit, Filio carere non possit. De substantiæ unitate numerica nihil dubii relinquitur. Hoc enim principio Lactantius singularitatem Dei defendit, quòd cùm Patris substantia Filio tradita fuerit, nec tamen à Patre separata, ut *una substantia*, ita unus omninò credendus sit Deus.

Contendit Clericus hoc Lactantii testimonium, etsi suâ sponte satis præclarum videtur, ex his tamen, quæ sequuntur, non ad numericam, sed ad consensûs & similitudinis unitatem applicari. Videamus igitur quid sequatur. « Propiore uti exemplo libet. » Cùm quis habet Filium, quem uni- » cè diligit, qui tamen sit in domo & » manu Patris; licet ei nomen Domi- » ni potestatemque concedat; civili » tamen jure & domus una, & unus » Dominus nominatur. Sic hic mun- » dus una Dei domus est; & Filius ac » Pater, qui unanimes incolunt mun- » dum, Deus unus, quia & unus est » tamquam duo, & duo tamquam » unus. Neque id mirum; cùm & Fi- » lius sit in Patre, quia Pater diligit » Filium, & Pater in Filio, quia vo- » luntati Patris fideliter paret, nec » umquam faciat aut fecerit, nisi quod » Pater aut voluit, aut jussit. » Petitum exemplum ex similitudine Patris Filium suum unicè diligentis, eique nomen Domini & potestatem concedentis, indicio est verum & naturalem Filium Deo attribui à Lactantio. Quòd si objiciat Clericus substantiam Patris à substantia Filii in rebus humanis separari, idemque Lactantium velit de divinis sensisse; refellitur ipsis Lactantii verbis, qui cùm Filium in Patre & Patrem in Filio esse dicat, humanæ & divinæ generationis discrepantiam significanter exprimit, & quæ deerant allato exemplo compensat.

Sed fortè Clericum lædit, quod ait

Tom. X.
Biblioth.
pag. 413.

ibid. Lactantius Filium esse in Patre, quia Pater diligit Filium; & Patrem in Filio, quia voluntati Patris fideliter pareret. Verum ut Lactantius, quamvis divinam generationem cum humana comparet, utramque tamen discernit longissimè; ita consensus ille, quem inter Patrem & Filium constituit, non ex voluntatum humanarum consensu dijudicandus est, sed ex identitate voluntatis in Patre & Filio, ut necessariò postulant, tum ipsa divinæ generationis ratio, quæ ita omnia communicat Filio, ut in Patre esse non desinant, tum quæ à Lactantio paulò post addita Clericus prætermisit. « Unus » est enim, inquit, solus, liber, Deus » summus carens origine; quia ipse est » origo rerum; & in eo simul & Filius » & omnia continentur. Quapropter » cum mens & voluntas alterius in altero sit, vel potius una in utroque; » meritò unus Deus uterque appellatur, quia quidquid est in Patre, ad » Filium transfluit; & quidquid in Filio, à Patre descendit. » In hoc ergo positus est æternus ille inter Patrem & Filium consensus, quòd Patris voluntas in Filio sit & Filii in Patre: in hoc posita divinæ naturæ singularitas, quòd quidquid est in Patre communicetur Filio, & quidquid in Filio, id in Patre sit & à Patre.

III. Hactenus Lactantium vidimus sine salebris fluentem, ac ita de Christi divinitate disputantem, ut ab Apostolorum & Sanctorum Patrum vestigiis ne digitum quidem recedat. Faciendum tamen est suos ei nævos non deesse, ac ita multa apud eum difficultia occurrere, ut eum Georgius Bullus, cæterorum defensor acerrimus, deferere non dubitaverit. Sed tamen cum Lactantius tam accuratè numericam essentiæ unitatem in Patre & Filio statuatur, ac nascentis & morientis Dei mysterium tam acriter defendat; si, quæ in eo reprehenduntur, partim ad Catholicum sensum non invita flectantur, partim ineptè magis, quàm impiè dicta sint, ut modò demonstraturum spero; videtur illi, si mi-

nus laus in ejusmodi locis, ut accurato Scriptori, saltem ut Catholicè sentienti, venia deberi.

Sic loquitur lib. II. cap. viij. « Cum » esset Deus ad excogitandum promississimus, ad faciendum solertissimus; » antequàm ordiretur hoc opus mundi, quoniam pleni & consummati » boni fons in ipso erat, sicut est semper, ut ab eo bono tamquam rivus » oriretur, longèque profunderet, produxit similem suū Spiritum, qui esset » virtutibus Dei Patri præditus. Quomodo autem id voluerit, in quarto » libro docere conabimur. Deinde fecit alterum in quo indoles divinæ » stirpis non permansit. Itaque suapte » invidiâ tamquam veneno infectus » est, & ex bono ad malum transcedit, suoque arbitrio, quod à Deo » illi liberum datum fuerat, contrarium sibi nomen adscivit. Unde apparet cunctorum malorum fontem » esse livorem. Invidit enim illi antecessori suo, qui Deo Patri perseverando tum probatus, tum etiam carus est. Hunc ergo ex bono per se » malum effectum Græci διάβολον appellant, nos criminatorem vocamus, quòd crimina, in quæ ipse illicit, ad Deum referat. Exorsus igitur » Deus fabricam mundi, illum primum & maximum Filium præfecit » operi universo; eoque simul & consiliatore usus est & artifice, in excogitandis, ornandis, perficiendis » que rebus; quoniam is & providentiâ, & ratione, & potestate perfectus est. De quo nunc parcius; quòd » alio loco & virtus & nomen ejus & ratio enarranda nobis erit. »

Fidem suam liberat Lactantius, & quod promiserat differit lib. IV. cap. vj. ubi sic loquitur: « Deus igitur machinator constitutorque rerum, sicuti in secundo libro diximus, antequàm præclarum hoc opus mundi » adoriretur, sanctum, incorruptibilem Spiritum genuit, quem Filium » nuncuparet. Et quamvis alios postea » innumerabiles per ipsum (desunt » hæ duæ voces in plerisque codicibus »

M. A.)

» Mss.) creavisset, quos Angelos di-
 » cimus; hunc tamen solum primoge-
 » nitum divini nominis appellatione
 » dignatus est, patriâ scilicet virtute
 » ac maiestate pollentem. » Et cap.
 viij. « Qui audit Dei Filium dici,
 » non debet tantum nefas mente con-
 » cipere, ut existimet ex connubio ac
 » permixtione fœminæ alicujus Deum
 » procreasse; quod non facit nisi ani-
 » mal corporale mortique subiectum.
 » Deus autem cum solus sit, cui per-
 » miscere se potuit? Aut cum esset
 » tantæ potestatis, ut quidquid vellet
 » efficeret; utique ad creandum so-
 » cietate alterius non indigebat. Nisi
 » fortè existimabimus Deum, sicut Or-
 » pheus putavit, & marem esse & fœ-
 » minam, quod aliter generare non po-
 » tuerit, nisi haberet vim sexûs utrius-
 » que: quasi aut ipse secum coierit, aut
 » sine coitu non potuerit procreare.
 » Sed Hermes in eadem fuit opinio-
 » ne, cum dicit *αὐτοπάτωρ* & *αὐτομή-
 » τωρ*. Quod si ita esset, ut à Pro-
 » phetis pater dicitur, sic etiam ma-
 » ter diceretur. Quomodo igitur pro-
 » creavit? Primum, nec sciri à quo-
 » quam possunt, nec narrari opera di-
 » vina; sed tamen sanctæ litteræ do-
 » cent; in quibus cautum est illum Dei
 » Filium esse Sermonem, sive etiam
 » Rationem; itemque cæteros Ange-
 » los Dei spiritus esse. Nam sermo est
 » spiritus cum voce aliquid significan-
 » te prolatus. Sed tamen quoniam spi-
 » ritus & sermo diversis partibus pro-
 » feruntur; siquidem spiritus naribus,
 » ore sermo procedit; magna inter
 » hunc Dei Filium & cæteros Angelos
 » differentia est. Illi enim ex Deo ta-
 » citi spiritus exierunt; quia non ad
 » doctrinam Dei tradendam, sed ad
 » ministerium creabantur. Ille verò
 » cum sit & ipse spiritus; tamen cum
 » voce ac sono ex Dei ore processit,
 » sicut Verbum, eâ scilicet ratione,
 » quia voce ejus ad populum fuerat
 » usus; id est, quod ille magister
 » futurus esset doctrinæ Dei, & cœ-
 » lestis arcani ad homines perferendi.
 » Quod ipsum primò loquutus est, ut

per eum ipse ad nos loqueretur, &
 » ille vocem Dei ac voluntatem nobis
 » revelaret. Merito igitur Sermo &
 » Verbum Dei dicitur: quia Deus pro-
 » cedentem de ore suo vocalem Spi-
 » ritum, quem non utero sed mente
 » conceperat, inexcogitabili quadam
 » maiestatis suæ virtute ac potentiâ in
 » effigiem, quæ proprio sensu ac sa-
 » pientiâ vigeat, comprehendit; &
 » alios item Angelos in spiritus figu-
 » ravit. Nostri spiritus dissolubiles
 » sunt, quia mortales sumus. Dei au-
 » tem spiritus & vivunt & manent &
 » sentiunt; quia ipse immortalis & sen-
 » sûs & vitæ dator. Nostræ voces licet
 » auræ misceantur atque evanescant;
 » tamen plerumque permanent litte-
 » ris comprehensæ: quantò magis Dei
 » vocem credendum est & manere in
 » æternum, & sensu ac virtute comi-
 » tari, quam de Deo Patre tamquam
 » rivus de fonte traduxerit.

Multa in his Lactantii locis vitupe-
 rantur, 1°. Quod Filium tunc produ-
 ctum dicat, cum Deus mundum crea-
 re voluit. Existimat Bullus eum, cum
 minus bellè intellexisset metaphori-
 cam illam generationem, quæ Filio
 mundum creanti à nonnullis tribuitur,
 adductum fuisse ut veram ei affingeret.
 Petavius idem illum ac multos
 alios sensisse dicit, Verbum, cum Pa-
 ternis visceribus inclusum fuisset, pro-
 ductum fuisse, & distinctam à Patre
 personam esse incepisse, cum mundus
 creatus est. 2°. Quod Filium ita cum
 Angelis eorumque principe compa-
 ret, quasi naturâ ab eis non discrepa-
 ret. 3°. Quod Filium dicat Patri per-
 severando probatum & carum esse.
 His adde quæ leguntur in eodem lib.
 IV. cap. xiv. sub finem. « Docuit
 » enim [Christus] quod unus Deus
 » sit, eumque solum coli oportere: nec
 » umquam se Deum dixit: quia non
 » servasset fidem, si missus ut deos tol-
 » leret & unum assereret, induceret
 » alium præter unum.

IV. Hæc antequàm explicare ag-
 grediar, duo sunt, quæ animadverti
 velim. 1°. Aliam esse Lactantii cau-

Defens. fid.
 Nic. sect. 3.
 cap. ult.

lam, aliam cæterorum Antenicæ-
 rum Patrum; nec, si purgandi Lactan-
 tii exitus parum ex sententia proce-
 dat, idcirco de opera in istis defen-
 dendis adhibita detrahi licere. Nemo
 enim tam durè de Filii generatione
 disputavit; nemo se tot ambagibus im-
 plicuit. 2°. Lactantium, qui de Incar-
 nationis mysterio accuratissimè disse-
 rit, illud fortè adduxit, ut primam,
 ut ipse appellat, Filii generationem
 negligenter & perfunctoriè pertracta-
 ret, quòd altera, ut ipse observat,
 vix in controversiam venerat; altera
 gravissimis hæresibus exagitata fuerat.
 » Dixi, inquit lib. IV. cap. ix. de na-
 » tività prima breviter, ut potui.
 » Nunc de secunda, quoniam contro-
 » versia est in ea maxima, latius dis-
 » ferendum est; ut veritatem scire cu-
 » pientibus lumen intelligentiæ præ-
 » feramus. » Videtur ergo minùs cau-
 tē in hac nativitate explicanda versa-
 tus, propterea quòd eam à paucis tan-
 tūm hæreticis, iisdemque obscuris in
 controversiam vocari judicabat.

His præmissis, ea primo loco inve-
 stiganda quæ Filii æternitatem spe-
 ctant. Equidem inficiari non possum
 generationem quamdam Filio attribui
 à Lactantio, cū Deus mundum crea-
 re voluit; neque hac in re illius causam,
 gravissimis auctoribus, qui idem dixe-
 runt, tueri difficile est. Verū ante
 illa verba, quæ ex lib. II. cap. viij. ob-
 jecta retuli, alius exstat locus in mul-
 tis editionibus, qui, cū verbis con-
 ceptis, ut plerique existimant, Filium
 semper existisse neget, videtur aliis
 in Lactantii contextum ab hæreticis
 injectus, & idcirco in multis codicibus
 Mss. deesse; aliis, ut Clerico, ab ipsis
 Catholicis ob manifestam impietatis
 speciem recisus. Sic autem habet :
 » Sicut mater sine exemplo genuit au-
 » ctorem suum, sic (Deus) ineffabiliter
 » genuisse credendus est coæternus.
 » De matre natus est, qui jam ante fuit;
 » de Patre, qui aliquando non fuit.
 » Hoc fides credat, intelligentia non
 » requirat, ne aut non inventum putet
 » incredibile, aut repertum non putet

« singulare. » Utrum hæc verba sub-
 dita fuerint necne Lactantio, non ma-
 gni refert : sententia videtur præcla-
 rissima. Ut mater auctorem suum, ita
 Pater coæternum Filium genuisse di-
 citur; idque, ut maximum mysterium,
 non investigationi permittitur, sed fi-
 dei proponitur. Quæ sequuntur, mo-
 lestiam facessere non debent. Illud
 enim, *Qui aliquando non fuit*, cū
 idem sonet, ac qui in tempore non
 fuit, in optimam partem accipi potest.
 Merito enim Filius in tempore negatur
 existisse, qui in tempore esse non cœ-
 pit, sed semper fuit ac Patri coæternus
 est. Atque hæc sententia cum tota
 verborum serie necessariò cohæret, &
 absurdissimam illam inconstantiam &
 sententiæ varietatem tollit, quam huic
 loco permulti affinxerunt. Quis enim
 credat Lactantium ita res alias egisse,
 ut eodem in loco Filium genitum à
 Patre coæternum, genitum cū non
 esset antea, pronuntiet; & postquam
 coæternum dixit, explicationis loco
 subjiciat non fuisse antequam gigne-
 retur, quasi ea sit illius vocis, *coæter-
 num*, germana sententia.

Porro notum est ejusmodi voces,
 quæ tempus designant, à Sanctis Pa-
 tribus rejici solere, cū de personis
 divinis differunt. Sic Athanasius de
 Deo hæc ait Or. I. Arian. pag. 415.
 Οὐ γὰρ θεὸς εἶπεν, ὅτι ποτὲ ἦν, ἢ ἐν τῇ
 ποτὲ σημαίνειν αὐτὸν εἶναι γὰρ αἰεὶ, & νῦν
 εἶναι. « Neque enim fas est dicere, «
 aliquando fuit, vel eum voce, ali-
 quando, significare; semper enim ac «
 nunc est. » Sic etiam cū de Filio &
 Spiritu Sancto quærerent Ariani, ποτὲ
 ἐν ταῦτα; *Quando hæc?* Respondet
 Gregorius Nazianzenus, ὑπὲρ τὸ ποτὲ
 ταῦτα, *Hæc supra quando sunt.* Sic etiam
 Plato in Parmenide, sic Parmenidem
 de uno loquentem inducit : Εἰ ἀρχὴ τὸ
 ἐν μὲν αὐτῇ μὲν εὐδὲνός μετέχει χρόνος, ἔτε
 ποτὲ γέγονεν, ἔτε ἐγένετο, ἔτε ἦν ποτὲ.
 Si ergo unum nullius omninò parti-
 ceps temporis; nec aliquando fa-
 ctum est, nec fiebat, nec aliquando «
 erat. » Plato in Parmen. pag. 1120.
 Quòd si hic locus contextui Lactantii

assutus est, ut multis placet; certè aliquis hæretici manu assutus non est, cum hæresim penitus profliget. Sed fortè ipse Lactantius, aut post eum aliquis alius, cum lenire vellet, quæ de Verbi generatione parum commodè hoc in loco dicuntur, hanc observationem aut in contextum inseruit, aut margini apposuit, unde in contextum potuit irrepere.

V. Jam ut ad ea veniam, quæ certissimè sunt Lactantii, & cum Verbi æternitate visa sunt pugnare; illud, 1°. observandum est Lactantium in iis, quæ alibi de Filio præclarissimè disserit, hoc loco perstare. Nam eum *virtutibus Dei Patris præditum esse, patriâ virtute ac majestate pollere, & sensum ac virtutem de Deo Patre, tamquam rivum de fonte traducere docet. Quadrant hæc optimè cum his quæ alibi statuit, mentem & voluntatem alterius in altero esse, vel potius unam in utroque, & quidquid est in Patre ad Filium transfluere.*

2°. Nequaquam hic agit de æterna generatione: non examinat quomodo omnia à Patre ad Filium transfluxerint; quomodo Filius generatus sit, quatenus Ratio & Sapientia est, sed tantum quatenus Sermo & Verbum. Hanc generationem nihil aliud esse, quàm voluntariam administrationis susceptionem declarant hæc verba: *Illum primum & maximum Filium præfecit operi universo, eoque simul & consiliatore usus est, & artifice in excogitandis, ornandis, perficiendisque rebus.* Sic explicat quod antea dixerat Deum, in quo est fons pleni & consummati boni, ut ab eo bono tamquam rivus oriretur, produxisse similem suū Spiritum.

3°. Tota illa generatio loquutione Dei continetur, ut patet ex plurimis Lactantii sententiis: *Sermo est spiritus cum voce aliquid significante prolatus; ore Sermo procedit; cum voce ac sono ex Dei ore processit sicut Verbum; ipsum primò loquutus est Deus.* Hæc profectò demonstrant non agere Lactantium de æterna illa generatione, in qua Pa-

ter omnia Filio tradidit; neque enim adeò desipiebat, ut hanc loquutionem, hanc processionem ex Dei ore cum voce ac sono, idem esse sibi fingeret, ac veram Filii generationem, cum plena omnium attributorum communicatione.

4°. Lactantium idem hoc loco ac cæteros Scriptores sentire inde etiam patet, quòd testimonia Scripturæ ab eo citata ad mundi creationem referantur. Utitur his testimoniis: *Verbo Dei cæli solidati sunt. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Hæc testimonia, ac maximè postremum, progressionem Filii ad mundi creationem designare possunt; at veram ipsius generationem, quâ Pater omnia ei communicat, nemini sano videri possint designare.

Quamvis ergo non tanta sit Lactantii, quanta cæterorum Scriptorum, diligentia & provisio, ne Verbi progressio ejus æternitatem lædere videatur; quia tamen tot rebus declarat, se nequaquam agere de illa generatione, in qua omnia à Patre ad Filium transfluxerunt, non videtur ab aliorum sententia discessisse. Non dubium profectò, quin Tertullianum apertè imitetur. Quemadmodum enim docet Tertullianus Λόγον in mundi creatione accepisse vocem & sonum, cum ab æterno fuisset Ratio & Sophia; & cum individuis suis Ratione & Sophia prodiisse; sic etiam Lactantius declarat, *Dei vocem manere in æternum, & sensu ac virtute comitari.* Idem valent hæc verba: *Deus procedentem de ore suo vocalem Spiritum, quem non utero sed mente conceperat, inexcogitabili quadam majestatis suæ virtute ac potentiâ, in effigiem, quæ proprio sensu ac sapientiâ vigeat, comprehendit.* Hinc etiam cap. ix. observat, ut Tertullianus, *Melius Græcos Λόγον dicere, quàm nos Verbum sive Sermonem.* Λόγος enim & Sermonem significat & Rationem; quia ille est vox & sapientia Dei. Verbum ergo, antequàm prodiret ad mundi creationem, Spiritus erat & Ratio & Sapientia; nec effigies illa, quam

accepit in mundi creatione, differt ab eo, quem ei attribuit Tertullianus, ornatu, sive sono & voce.

VI. Præcipuè vituperatur instituta à Lactantio inter Filium Dei & Angelorum principem ipsosque Angelos comparatio. Describit enim Filium Dei & Angelorum principem, ut duos principes, quorum alter virtutibus Dei Patris præditus; in altero indoles divinæ stirpis non permansit. Hæc comparatio multò audacior in celeberrimo illo loco, qui lib. II. cap. viij. ante citata à me verba, *Exorsus igitur Deus*, in nonnullis editionibus legitur, sed à plurimis codicibus Mss. abest, ac plerisque eruditis subditus videtur. Deus fabricaturus hunc mundum ante omnia duos fontes rerum inter se pugnantium fecisse dicitur ab auctore hujus loci, videlicet duos spiritus, rectum atque pravum, quorum alter est Deo tamquam dextera, alter tamquam sinistra. « Item facturus hominem, cui
» virtutem ad vivendum proponeret,
» per quam immortalitatem assequeretur, bonum & malum fecit, ut
» posset esse virtus, quæ nisi malis agitur, aut vim suam perdet, aut
» omninò non erit; nam ut opulentia
» bonum videatur, acerbitas egestatis
» facit, & gratiam lucis commendat
» obscuritas tenebrarum, valetudinis
» & sanitatis voluptas ex morbo ac
» dolore cognoscitur; ita bonum sine
» malo in hac vita esse non potest. Necessesse igitur fuerat & malum fieri ut
» bonum fieret. Et quoniam fas non
» erat, ut à Deo proficisceretur malum; neque enim contra seipsum faciet, illum constituit malorum inventorem: quem cum faceret dedit
» illi ad mala excogitanda ingenium
» & astutiam, ut in eo esset & voluntas prava, & perfecta nequitia, &
» ab eo contraria virtutibus suis voluit
» oriri, eumque secum contendere,
» utrumne ipse plus bonorum daret,
» an ille plus malorum. Sed rursus
» quoniam Deo summo repugnari non
» potest, bonorum suorum potestatem
» illi ultori assignavit, quem supra bo-

num ac perfectum esse diximus. Ita « duos ad certamen composuit & instruxit: sed eorum alterum dilexit, « ut bonum Filium, alterum abdicavit, ut malum. Postea autem multos genuit alios operum suorum ministros, quos Græci Ἀγγέλους nominant, & illos unius, sed repugnantis naturæ, qualis duorum. Sed pars illa corruptibilis non utique statim corrupta est in ortus sui principio; sed post compositum, ordinatumque, sicut mox docebimus, à substantiæ cœlestis vigore perversâ voluntate descendit. Cæterum in principio pares universi æquâ conditione apud Deum fuere, & idcirco Angeli omnes, quorum principes erant illi duo. Cum autem ex his duobus alterum bono præposuisset, alterum malo; exorsus est fabricam mundi, omnibus his, quos creaverat, ministrantibus & per certa officia dispositis. » Utrum hic locus Lactantio necne tribuendus sit, non pugnabo. Tantum dicam immeritò Lactantium Manichæismi affinem à nonnullis judicari. Nam qui de Incarnatione & Resurrectione tam accuratè disserit, ac materiam à solo Deo creatam ex nihilo, corpus humanum ab eodem formatum tam acriter contendit, ut tot locis facit Lactantius, is profectò nullâ Manichæismi aurâ afflatus videri debet. Ne illa quidem, quæ in hoc dubio & controverso loco dicuntur de malo, ex Manichæorum fontibus hausta videntur. Isti enim substantiale & æternum malum fingebant: at Lactantius, sive quis alius, fatetur Angelos eorumque principem initio bonos fuisse, & suâ sponte in vitium deflexisse; nec aliud videtur sentire, quàm quod multi non contemnendi Scriptores dixerunt, Deum pro summa sua sapientia usum esse malitiâ diaboli ad humanæ virtutis exercitationem, quæ tum demùm optimè colitur, cum aliquid obstat & adversatur, quod dimovendum ei & superandum sit.

Injuriam Filio Dei non facit Lactantius, cum eum bono præesse, malo

autem diabolum pronuntiat. Quid mirum si is bono præesse dicitur, à quo & veritatis cognitio, & virtutis amor; ille autem malo, à quo errores & vitia in humanum genus derivata fluxerunt? Non solum Dei Filio, sed etiam ipsi Deo diabolum adversari existimat Lactantius; hinc eum Dei æmulum & antitheum vocat cap. ix. Duæ viæ apud Barnabam cap. xviii. distinguuntur: alteri Deus præest, alteri diabolus. Simili ratione observat Clemens Alexandrinus « unum esse seductorem, » qui ab initio quidem Evam, nunc » autem cæteros quoque homines ad » mortem adducit: unum autem ad- » jutorem & opitulatorem, à princi- » pio quidem prophetice præsignifi- » cantem, nunc autem jam etiam » aperte ad salutem adhortantem. » Sic etiam Origenes Satanam interpretatur adversarium, quia adversatur Filio Dei, qui est justitia, veritas & sapientia. Sed hujus sententiæ præmonstrator Lactantio videtur fuisse Auctor Homiliarum Clementinarum. Docet Homil. 7. num. 3. duos duces ab initio constitutos à Deo fuisse, alterum dextrorum, alterum sinistrorum. Filium Dei vocat Homil. 7. num. 21. & 22. Regem pietatis, Regem futurorum, Regem piorum: Diabolum verò Regem temporalem, Regem præsentium, Regem impiorum. Et Homil. 15. num. 7. « Veritatis Propheta, in- » quit, adveniens nos docuit, quod » omnium Creator ac Deus, duobus » quibusdam duo regna distribuit, » bono & malo; dans malo quidem » regnum hujus mundi cum lege, ita » ut habeat potestatem injuriosos pu- » niendi; bono autem largitus futu- » rum perpetuum sæculum. Unum- » quemque verò hominum liberum » fecit, quique habeat potestatem se » tradendi cui velit, aut præsentis ma- » lo, aut futuro bono.

Minus honorificè de Filio Dei loquitur Lactantius, cum hanc inter illum & Angelos differentiam assignat; quòd isti ex Deo taciti spiritus prodierint, ille verò cum voce ac sono ex

Dei ore processerit. Sed cum de illa generatione differat, in qua Filius voluntariam administrationem suscepit, minimè mirum si eum Lactantius cum Angelis comparat, quorum dux & princeps apud alios Scriptores dici solet. Idem enim Lactantio, quod pluribus aliis Scriptoribus propositum, ut Verbum, non ut sonum pereuntem, sed ut personam, quæ voluntariam administrationem suscipit, pronuntiatum fuisse à Patre demonstret. In hoc posita Verbi comparatio cum Angelis, qui sunt substantiæ. Discrimen inter Verbum & Angelos inde petitur, quòd Verbum *ex Dei ore cum voce & sono* processerit, Angeli autem taciti prodierint, indicat Angelos ex nihilo creatos, Verbum autem, cum antea esset Ratio, & ut ipse ait Lactantius, mente conceptum esset à Patre, accepisse ornatum suum & speciem. Quæ quidem ab iis, quæ Tatianus & Theophilus Antiochenus ac Tertullianus scripserunt, minimè discrepant.

Quod autem ait Filium Deo Patri *perseverando, tum probatum, tum etiam carum esse*, id explicari potest, ex his, quæ antea citavi, *Filium Patris voluntati fideliter parere, nec unquam facere aut facturum, nisi quod Pater aut voluit, aut jussit*. Nulla sanè difficultas in hoc Filii adversus Patrem obsequio, cum ejus obedientiam Lactantius & mutuum inter Patrem & Filium amorem ex voluntatis & substantiæ in utroque unitate repetat, ut modò vidimus. Id confirmat in Epitome Institutionum ab erudito Pfaffio edita. Sic enim loquitur cap. xlix. « Nec sibi » de summo Deo vel Judæi Philoso- » phi blandiantur. Qui Filium non » agnovit, nec Patrem potuit agno- » scere. Hæc est Sapientia, & hoc » mysterium summi Dei. Per illum se » Deus & agnosci & coli voluit. Ideò » Prophetas ante præmisit, qui de ad- » ventu ejus prædicarent, ut cum fa- » cta essent in eo quæcumque præ- » dicata sunt, tunc ab hominibus & » Dei Filius & Deus crederetur. Nec » tamen sic habendum est, tamquam »

Admonit.
pag. 6.

Lib. VI.
Celf.

» duo sint Dii. Pater enim ac Filius
 » unum sunt. Cum enim Pater Filium
 » diligat, omniaque ei tribuat, & Fi-
 » lius Patri fideliter obsequatur, nec
 » velit quidquam, nisi quod Pater;
 » non potest utique necessitudo tanta
 » divelli, ut duo esse dicantur, in qui-
 » bus substantia & voluntas & fides
 » una est. Ergo & Filius per Patrem,
 » & Pater per Filium. Unus est honos
 » utrique tribuendus, tamquam uni
 » Deo, & ita dividendus est per duos
 » cultus, ut divisio ipsa compage in-
 » separabili vinciat. Neutrum sibi
 » relinquit, qui aut Patrem à Filio,
 » aut Filium à Patre secernit.

VII. Illud etiam in Lactantio re-
 prehenditur, quod Christum neget
 sibi divinitatem attribuisse. « Docuit
 » enim, quod unus Deus sit, inquit
 » lib. IV. cap. xiv. eumque solum coli
 » oportere: necumquam ipse se Deum
 » dixit: quia non servasset fidem, si
 » missus, ut Deos tolleretur & unum
 » assereret, induceret alium præter
 » unum. Hoc erat non de uno Deo
 » facere præconium; nec ejus, qui mi-
 » ferat, sed suum proprium negotium
 » gerere, ac se ab eo, quem illustra-
 » tum venerat, separare. Propterea
 » quia tam fidelis exstitit, quia sibi ni-
 » hil prorsus assumpsit, ut mandata mit-
 » tentis impleteret; & sacerdotis per-
 » petui dignitatem, & regis summi
 » honorem, & iudicis potestatem &
 » Dei nomen accepit. » Ne ii qui-
 » dem, quibus Lactantius non probatur,
 hunc ei errorem affingent, Filium
 Dei, ante Incarnationem & exaltatio-
 nem, Dei nomen non habuisse. Perspi-
 cuum est eum agere de illa exaltatio-
 ne, quam Filius à Patre accepit, ut
 in nomine ejus omne genu flectatur.
 Quod autem negat Christum sibi di-
 vinitatem assumpsisse, id quo sensu ne-
 gaverit, minimè obscurum est. Neque
 enim negat Christum dixisse se Filium
 Dei esse & unum cum Patre, & omnia
 facere, quæcumque facit Pater, & alia
 ejusmodi, quæ Christum Deum qui-
 dem esse demonstrant, sed Deum ex
 Deo, eique divinitatem attribuunt,

sed ab alio acceptam. Hanc tantum
 deitatem à Christo assumptam negat,
 quæ cum Dei singularitate pugnaret.

Idem docuerat ante Lactantium
 Auctor Homiliarum Clementinarum,
 qui, cum Simon Magus ab ipsis Chri-
 stianis Christum Deum appellantis
 duos deos dici debere contenderet,
 sic Petrum ei respondentem inducit:
 Scimus enim ipsi quoque Angelos à
 Scripturis vocatos esse deos. Dico
 autem exempli gratiâ, eum qui rubo
 loquutus est, & qui cum Jacobo lu-
 ctatus est: item eum, qui natus est
 Emmanüel, quique dictus est Deus
 fortis. Sed & Moyses Deus Phara-
 nis exstitit, reverâ tamen homo
 erat. Et præterea idola gentium.
 Nobis autem unus est Deus, unus
 creaturarum auctor, omniumque
 exornator, cujus Christus Filius est.
 Et num. 15. Ὁ κύριος ἡμῶν ὅτε θεὸς
 εἶναι ἐφ' ὧν ἔλατο παρὰ τὰ κτίσαντα τὰ πάν-
 τα, ὅτε αὐτὸν θεὸν εἶναι ἀνηγόρευον. Τὸν
 δὲ θεὸν, τὰ πάντα δημιουργήσαντος, ὅτε
 εἰπόντα αὐτὸν δόλως ἐμακάρισεν. « Do-
 minus noster neque Deos esse, præ-
 ter omnium opificem, pronuntiavit,
 neque se Deum esse prædicavit; sed
 eum, qui ipsum dixerat Filium Dei
 constitutoris omnium, jure appella-
 vit beatum. »

Homil. 16.
 num. 14.

VIII. De Lactantio sic loquitur Hie-
 ronymus in Epist. ad Pammachium:
 Lactantius in libris suis, & maximè
 in Epistolis ad Demetrianum, Spiri-
 tûs Sancti negat substantiam, & er-
 rore Judaïco dicit eum vel ad Pa-
 trem referri, vel ad Filium, & san-
 ctificationem utriusque personæ sub
 ejus nomine designari. Quis mihi
 interdicere potest, ne legam Insti-
 tutionum libros, quibus contra gen-
 tes scripsit fortissimè, quia superior
 sententia detestanda est. » Idem lib. I.
 in Epist. ad Galat. cap. iv. « Multi,
 inquit, per imperitiam Scriptura-
 rum (quod & Firmianus in octavo
 ad Demetrianum Epistolarum libro
 facit) asserunt Spiritum Sanctum sæ-
 pè Patrem, sæpè Filium nominari. »
 Et cum perspicuè in Trinitatem cre-

» damus, tertiam personam auferen-
» tes, non substantiam esse volunt,
» sed nomen.

Miror sanè unde hoc Sancti Hieronymi de Lactantio iudicium. Vix credibile est eum, qui de Filio rectè sentiat, impium esse in Spiritum Sanctum; & qui Scripturis divinitatem Christi prædicantibus fidem habeat, non idem illis obsequium præstare, ubi de Sancto Spiritu simillima loquuntur. Nullis Lactantii libris parcat Hieronymus, sed Epistolas ad Demetrianum præcipuè notat; quæ quidem, cum ad nos non pervenerint, nihil ad Lactantii defensionem afferre possunt: sed in aliis operibus quærendum quid Hieronymo displicuerit, atque utrum meritò displicuerit examinandum.

Videtur accusandi Lactantii causa inde nasci potuisse, quòd totus in defendenda Filii divinitate perrarò de Sancto Spiritu loquatur. At id ei vertendum vitio non videtur. Nam cum Gentilium calumniæ & impia dictèria non Spiritum Sanctum, sed Filium carnem factum impeterent; non mirum si divinitatis Christi defensio maxima fuit cura Lactantii. De Spiritu Sancto loquendi percommodus locus fuisset ac necessarius baptismi explicatio. Sed de baptismo silet Lactantius, nec Christianorum mos ferebat, ut Sacramenta Gentilibus cognoscenda traderent.

In quarto Institutionum libro duo loca reperio, in quibus Filio nomen Spiritus datur; at nullum prorsus esse confido, in quo tertia persona sub Filii aut Patris nomine designetur. « Descendens itaque de cælo, inquit Lactantius, Sanctus ille Spiritus Dei, Sanctam Virginem, cuius utero se insinuaret, elegit. » At ea loquutio non videtur in Lactantio vituperanda, quam plures alii usurparunt; atque hæc verba: *Spiritus Sanctus superveniet in te*, de ipso Filio dicta esse existimarent, ut observat eruditus S. Hilarii operum Editor in Præfatione.

Illud magis proprium Lactantii quod ait Spiritum Dei ea quæ aliquando

passurus erat per Davidem prædixisse. Postquàm retulit hæc verba: *Foderunt manus meas & pedes meos*, &c. hæc addit: « Quæ utique Propheta non de se loquutus est. Fuit enim rex & numquam perpeffus est illa. Sed Spiritus Dei per eum loquebatur, qui fuit illa passurus post annos mille & quinquaginta. » Nullâ explicatione possent hæc verba leniri, si aliam negarent præter Filium esse personam, quæ Spiritus Dei vocetur, & per Prophetas loquuta sit. At id non quærit hoc loco Lactantius à quo afflati & inspirati fuerint, sed quis in Psalmo vigesimo primo loquatur: nec immeritò Filium loqui contendit, eique attribuit inspirationem Prophetarum, quos per Spiritum suum afflavit. Alibi Spiritum Sanctum, à quo dictatæ Scripturæ, distinguit à Filio, ut patet ex his verbis: « Quomodo autem & cum quibus mandatis (Jesum Dei Filium) à Deo mitteretur in terram, declaravit Spiritus Dei per Prophetam. » In his omnibus locis Spiritus nomine persona semper designatur, nunc quidem secunda, nunc autem tertia. At nusquam Spiritus Sancti substantia tollitur. Manifesta est etiam secundæ & tertiæ personæ distinctio in his verbis: « Descendit in eum (Christum) Spiritus Dei formatus in speciem columbæ candidæ. » Non solum à Spiritu Dei Filium Dei distinguit Lactantius, sed etiam hunc Spiritum columbæ speciem assumisse docet, quod quidem de mera efficientia numquam dixisset. Videtur ergo S. Hieronymus ob studium fidei, quo totus flagrabat, nimis severum se Lactantii animadverforem præbuisse.

Ibid. cap. xvij.

Cap. xiv.

Cap. xv.

CAPUT XXIII.

De utroque Dionysio Romano & Alexandrino.

I. *Dionysius Romanus unam in tribus personis essentiam docet.* II. *De Filii aternitate præclarissimè loqui-*

Lib. I v.
cap. xij.

tur. III. Dionysii Alexandrini ex libris adversus accusatores scriptis testimonia de Filii aternitate. IV. De generatione ex Patre. V. De tribus personis. VI. Eadem docuerat in ipsa Epistola, quæ illius accusandi ansam præbuit.

I. **C**OLLIGAM in hoc & sequenti capite varios tertii sæculi Scriptores, quorum etsi nulla exstant opera, nonnulla tamen testimonia ad nos aliis monumentis servata pervenerunt. Jam protuli in libro tertio insigne Caii testimonium adversus Artemonis discipulos, quod hoc loco necesse non est reponere. Multò plura nobis suppeditant duo Dionysii, alter Romanus, alter Alexandrinus Episcopus, uterque doctrinâ & sanctitate insignis. Primus Catholicam fidem tam strenuè defendit, tamque dilucidè exposuit, nihil ut eâ sede, quam tenebat, dignius, nihil ad profligandas hæreses aptius requiri possit. Alterius fama iniquis suspicionibus flagravat, quas ipse non legni brachio repulit.

Dionysius Romanus contra Sabellianos scribens, sic hæresim Sabellianæ contrariam refellebat, ut ex Athanasio discimus lib. Decret. Nic. num. 26.

pag. 231.

Ἐξῆς δ' ἂν εἰκότως λέγοιμι ἃ πρὸς δξα-
ροῦντας ἃ κατατέμνοντας ἃ ἀναεροῦντας
τὸ σεμνότερον κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
Θεοῦ, τὴν μοναρχίαν, εἰς τρεῖς δυνάμεις
πνᾶς ἃ μεμερισμένας ὑποσάπτεις ἃ θεό-
τητας τρεῖς. Πέπυσμαι γὰρ εἶναι πνᾶς τῶν
παρ' ὑμῖν κατηχούντων ἃ διδασκόντων ἃ
θεῖον λόγον, ταύτης ὑφηγητὰς τῆς φερνή-
σεως· οἱ γὰρ διάμετρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν,
ἀντίκεινται τῇ Σαβελλίᾳ γνώμῃ. Ὁ μὲν γὰρ
βλασφημεῖ, αὐτὸν τὸν Ὑῖον εἶναι λέγων τὸν
Πατέρα, ἃ ἑμπαλιν· οἱ δὲ τρεῖς Θεοὺς
τρέπον πνᾶ κηρύττουσιν, εἰς τρεῖς ὑποσάπτεις
ξένας ἀλλήλων παντάπασι κεχωρισμένας
δξαροῦντες τὴν ἀρίαν μονάδα. Ἡνώδαι γὰρ
ἀνάγκη τῷ Θεῷ τῷ ὅλῳν ἃ θεῖον λόγον
ἐμφιλοχερεῖν δὲ τῷ Θεῷ ἃ ἐνδξατᾶσθαι
δατὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα· ἥδη ἃ τὴν θεῖαν

τειάδα εἰς ἓνα, ὡς εἰς κορυφὴν πῖνα,
τὸν Θεὸν τῷ ὅλῳν ἃ παντοκράτορα λέγω,
συγκεφαλαιοῦσθαι τε καὶ συνάγεσθαι πᾶσα
ἀνάγκη. « Jam verò æquum fuerit «
adversus illos disputare, qui augu- «
stissimam Dei Ecclesiæ prædicatio- «
nem, Monarchiam, in tres quas- «
dam virtutes ac separatas hyposta- «
ses tresque divinitates dividunt, di- «
scindunt, destruuntque. Audivi enim «
quosdam ex his, qui apud vos di- «
vinum verbum prædicant & docent, «
hujus opinionis magistros esse, qui «
quidem ex diametro, ut ita loquar, «
Sabellii sententiæ adversantur. Illius «
enim in eo consistit impietas, quòd «
dicat Filium esse Patrem & vicissim: «
illi autem tres Deos quodammodò «
prædicant, cùm sanctam unitatem «
in tres diversas hypostasies inter se «
omninò separatas dividunt. Necesse «
est enim divinum Verbum Deo uni- «
versorum esse unitum, & Spiritum «
Sanctum in Deo manere & habita- «
re, ac denique divinam Trinitatem «
in unum, quasi in quemdam verti- «
cem (Deum universorum omnipo- «
tentem dico) reduci & colligi. » Ex
his patet Catholicam sententiam inter
eos, qui tres personas separabant, &
eos, qui confundebant, interjectam
fuisse, ac unam numero essentiam in
tribus illis personis prædicatam fuisse.

II. Filii aternitatem sic demonstra-
bat Dionysius in eodem sive Libro,
sive Epistola. Οὐ μείον δ' ἂν τις κατα-
μέμφοιτο καὶ τὰς ποίηματα ἃ Ὑῖον εἶναι δο-
ξάζοντας, καὶ γερονέναι ἃ κύριον, ὡς εἰς
ἐν πόντως ἡρομδρῶν νομίζοντας, τῷ θεῷ
λογίων ἡρόνησιν αὐτῷ τὴν ἀρμότῃσαν καὶ
ᾠρέπῃσαν, ἀλλ' ἐκ πλάσιν πνᾶ καὶ ποίη-
σιν ᾠροσμαρτυροῦντων. Βλάσφημον ἔν
τὸ τυχόν, μέγιστον μὲν ἔν, χεῖροποίητον τρέ-
πον πνᾶ λέγειν ἃ κύριον. Εἰ γὰρ γέρονεν
Ὑῖος, ἥν ὅτε ἐκ ἥν. Ἀεὶ δὲ ἥν, εἰ γε ἐν τῷ
Πατρὶ ὅστιν, ὡς αὐτὸς φησι, καὶ εἰ λόγος
καὶ Σοφία καὶ Δύναμις ὁ Χεῖσος ταῦτα γὰρ
εἶναι ἃ Χεῖσὸν αἰ θεῖαι λέγῃσι γραφαί,
ὡς εἰς πῖσαδαι. Ταῦτα δὲ δυνάμεις οὔσαι
τῷ Θεῷ τυχαῖουσι. Εἰ τοίνυν γέρονεν ὁ
Ὑῖος, ἥν ὅτε ἐκ ἥν ταῦτα ἥν ἀρα και-
εὸς, ὅτε χεῖς τούτων ἥν ὁ Θεός. Ἀπο-
πώτατο

πρώτον δὲ τοῦτο. « Non minùs etiam
 » illi culpandi sunt, qui Filium opus
 » esse existimant, & Dominum fa-
 » ctum esse sentiunt, quasi videlicet
 » unum esset ex his, quæ verè facta
 » sunt, cùm divina Scriptura illum
 » genitum esse, ut eidem convenit
 » congruitque, non autem formatum
 » & factum esse testetur. Non levis
 » igitur sed summa est impietas Do-
 » minum aliquo modo manufactum
 » dicere. Nam si factus est Filius; fuit
 » aliquando, cùm non esset: atqui
 » fuit semper, siquidem in Patre est,
 » ut ipse declarat, ac Verbum, Sa-
 » pientia & Virtus est Christus. Hæc
 » enim Christum esse divinæ litteræ
 » docent, ut vobis certè non latet:
 » hæc autem eadem virtutes sunt Dei,
 » ac proinde si factus est Filius, fuit
 » ergo aliquando, cùm hæc non ef-
 » sent. Igitur tempus fuit, cùm sine his
 » esset Deus, quod perabsurdum est. »
 Quemadmodum in priore testimonio
 statuebat Dionysius tria apud Christia-
 nos principia, tres Deos fore, si Pa-
 ter à Filio separetur; ita hoc loco ex
 eo, quòd Filius verè genitus sit, ac
 Patris substantiam in generatione ac-
 ceperit, verumque Patris Verbum sit
 ac vera Sapientia, meritò concludit
 Filii æternitatem in dubium venire non
 posse, nisi Pater Sapientiâ suâ & Verbo
 aliquando caruisse dicatur: quæ qui-
 dem ratiocinatio communis illi est
 cum aliis Scriptoribus.

His addit nonnulla, ac illud Prover-
 biorum, *Dominus condidit me*, idem
 esse declarat, ac *præfecit operibus ab*
ipso factis; factis, inquam, per ipsum
Filium. Ἐκπεσε γὰρ ἐν ταῦτα ἀκουσέον ἀντι-
 τῆ, ἐπέστησε τοῖς ὑπ' αὐτῆς γεγονόσιν ἔργοις,
 γεγονόσι δὲ δι' αὐτῆς τοῦ Ὑιοῦ. Tum sic
 concludit: Οὐτε ἐν καταμερίζειν χρὴ εἰς
 τρεῖς θεότητες τὴν θαυμαστὴν καὶ θεῖαν μο-
 νάδα· οὐτε ποιήσει κωλύειν τὸ ἀξίωμα καὶ
 τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τοῦ κυρίου· ἀλλὰ
 πεπιστευκέναι εἰς Θεὸν Πατέρα παντοκρά-
 τορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Ὑιὸν αὐτοῦ,
 καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἡνωθῆναι δὲ τὰς Θεῶν
 τῶν ὁλῶν τὴν Λόγον. Ἐγὼ γὰρ, φησί, καὶ ὁ
 Πατὴρ ἐν ἐσθλῇ. Καὶ, ἐγὼ ἐν τῇ Πατρί, καὶ

ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Οὕτω γὰρ ἀντὶ τῆς θείας
 τελεῆς, καὶ τοῦ ἁγίου κήρυγμα τῆς Μοναρχίας
 διασώζοιτο. « Itaque admirabilis di-
 » vinaque unitas in tres divinitates
 » non est separanda, neque factionis
 » vocabulo dignitas summaque Do-
 » mini magnitudo est diminuenda;
 » sed credendum est in Deum Patrem
 » omnipotentem, & in Christum ejus
 » Filium, & in Spiritum Sanctum, ac
 » Verbum Deo universorum esse uni-
 » tum. *Ego enim*, inquit, *& Pater*
unum sumus. Et, *Ego in Patre, &*
Pater in me est. Ita scilicet divina
 » Trinitas & sancta Monarchiæ præ-
 » dicatio integra servabitur. »

In his autem testimoniis non suam
 solum sententiam declarat Dionysius,
 sed etiam Romanæ Synodi, quæ Con-
 cilio Nicæno viam munivit ad de-
 fensionem consubstantialis Trinitatis.
 Cùm enim quidam, ut scribit Atha-
 nasius, apud Romanum Episcopum, «
 Alexandrinum accusassent, quòd Fi-
 » lium rem factam & Patri non con-
 » substantialem affirmasset, ὡς λέγον-
 » τα ποίημα ἐκ μὴ ὁμοούσιον τὸ Ὑιὸν τῆς
 Πατρὸς, Synodus Romæ coacta rem
 » indignè tulit: Romanus autem Epi-
 » scopus omnium sententiam rescri-
 » psit ad gentilem suum. » Parvi refert
 utrum testimonia, quæ retuli, ex Epi-
 stola Dionysii Romani ad Alexandri-
 num desumpta fuerint, an ex alio ope-
 re. Videtur Athanasius Epistolam di-
 stinguere ab opere contra Sabellianos
 & eos, qui contrariam in hæresim cur-
 rebant, composito; sed utrumque sta-
 tim post auditas Pentapolitanorum
 querelas scriptum fuisse testatur; ac
 proinde in utroque non suo solum, sed
 etiam totius Synodi nomine Diony-
 sius loquebatur. Sed jam nobis exa-
 minandum est, quid Dionysius Ale-
 xandrinus docuerit tum in libris ad cri-
 minationes repellendas scriptis, tum
 in celebri ad Euphranorem & Am-
 monium Epistola, quæ criminationi-
 bus materiam dederat.

III. Dionysius Alexandrinus in tanti
 momenti criminationibus non cessa-
 vit, nec iniquas de se suspiciones

Synod. n. 48.

De Sent.
Dion. n. 13.

Ibid.

In secundo libro eadem occurrebat comparatio : « Ut enim mens nostra, inquiebat, eructat à seipsa verbum, quemadmodum, ait Propheeta, *Eruclavit cor meum verbum bo-* »

Ibid.

» *num*; estque utrumque alterum ab
 » altero, proprium & ab altero distin-
 » ctum obtinens locum, cum illud
 » quidem in corde, istud autem in lin-
 » gua & ore commoretur & movea-
 » tur: non tamen alterum ab altero
 » distat, nec se invicem privantur:
 » neque mens sine verbo est, neque
 » verbum sine mente: sed mens ver-
 » bum facit & in ipso apparet, & ver-
 » bum mentem exhibet in qua factum
 » est: mensque est quasi verbum im-
 » manens, verbum autem quasi mens
 » proficiens: mens in verbum transit,
 » verbum autem mentem in circum-
 » stantes auditores insinuat, & sic
 » mens per verbum, in auditorum
 » animis collocatur, & unà cum verbo
 » intrat. Ac mens quidem est, quasi
 » Pater verbi in seipsa existens: ver-
 » bum autem quasi Filius mentis, non
 » ante ipsam quidem, sed neque ex-
 » tra ipsam esse potest, sed cum ipsa
 » existit, & ab ipsa germinavit. Eo-
 » dem quoque modo Pater ille maxi-
 » mus, & mens illa universalis, ante
 » omnia Filium habet, Verbum, in-
 » terpretem & Angelum suum. Οὕτως
 » ὁ Πατήρ ὁ μέγιστος, ὁ καθόλου νοῦς παρ-
 » ον τὸ Ἰδὸν ἐρμηνεία ὁ Ἄγγελος ἑαυτῶν ἔχει.

Verbum ab alio Verbo non produ-
 » ctum esse sic ostendebat: « *In prin-*
 » *cipio erat Verbum*: sed non erat Ver-
 » bum, quod Verbum protulerit; erat
 » enim Verbum apud Deum: Domi-
 » nus sapientia est; non erat igitur sa-
 » pientia, qui sapientiam produxit:
 » Nam, *Ego eram*, inquit, *qua dele-*
 » *tabatur*. Veritas est Christus: Bene-
 » dictus autem, ait, *Deus veritatis*. »
 His verbis Sabellium simul & Arium
 proteri existimat Athanasius; Sabel-
 lium quidem, quia Verbum non esse
 Patrem, sed à Patre genitum demon-
 stratur; Arium verò, quia illius com-
 mentum, quo tota hæresis niteba-
 tur, de vera & æterna Dei sapientia
 aliam sapientiam, nempe Christum
 Dominum, creante, penitus à Diony-
 sio subvertitur.

Sic etiam in tertio libro Filii gene-
 rationem exponebat: Ζωὴ ἐν Ζωῇς

ἐκ γυνήθεν, καὶ ὡς ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς
 ἐρροῖται καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσβέσου λαμπρὸν
 φῶς ἀνήσθη. « Vita ex vita genita »
 est, & tamquam fluvius à fonte ma-
 » navit; & ab inextincta luce splen-
 » dida lux accensa est. »

V. Memoranda etiam, quæ de tota
 Trinitate in secundo libro dicebat.
 Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τὴν τριὰς Τριάδα τὴν
 μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετος, καὶ τὴν
 Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα
 συγκεφαλαιούμεθα. « Sic quidem nos »
 in Trinitatem dilatamus unitatem »
 indivisibiliter; & Trinitatem rursus, »
 quæ imminui nequit, in unitatem »
 contrahimus. » Ex his jure concludit
 Athanasius dignissimum fuisse Diony-
 sium, quem Ariani, ut adversâ fronte
 cum ipsis pugnantem, odissent. Nam
 cum isti Christum nomine tenus Ver-
 bum, & Patri extraneum dicerent;
 Dionysius verum & naturâ & pro-
 prium Verbum dicebat, quodque à
 Patris substantia non magis separari
 possit, quàm verbum à mente, flumen
 à fonte.

Non omittenda quæ Basilii in li-
 bro de Spiritu Sancto cap. xxix. ex se-
 cunda Dionysii Alexandrini ad cogno-
 minem Romanum Epistola depromsit.
 Sic Epistolam concludebat: Τούτοις πα-
 σιν ἀκολουθῶντες ὁ ἡμεῖς, ὁ δὴ παρὰ τῆς
 πατρὸς ἡμῶν πρεσβυτέρων τύπον ὁ κανὼν
 παρεληφότες, ὁμοφώνως αὐτοῖς παρο-
 χαισοῦντες, καὶ δὴ ὁ νῦν ὑμῖν ἐπιστέλ-
 λωντες καταπαύομεν. τὰς δὲ Θεοῦ Πατρὸς
 ὁ Ἰδὸς τὰς κυρίως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
 σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δοξαῖα ὁ κράτος
 εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν. « His »
 omnibus convenienter & nos secun-
 » dū acceptam à senioribus, qui ante »
 nos fuerunt, formam & regulam, »
 gratias in eadem, ac illi, verba »
 agentes, hanc ad vos Epistolam »
 concludemus: Deo & Patri, & Fi-
 » lio Domino nostro Jesu Christo cum »
 Sancto Spiritu gloria & imperium »
 in sæcula sæculorum, Amen. » In me-
 dio Epistolæ hæc in Sabellianos dice-
 bat: Εἰ τὸς τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις, με-
 μερισμῶν εἶναι λέγεις, τρεῖς εἶσι, καὶ
 μὴ θέλωσιν, ἢ τὴν θείαν Τριάδα παν-

Num. 14.

Num. 25.
pag. 260.Prov. viij.
30.
3. Efd. iv.
4.Num. 18.
pag. 256.

τελῶς ἀνελέτωσαν. « Si eò quòd tres
 » sint hypostases, divisas esse dicunt;
 » tres sunt, etiamsi nolint, aut divi-
 » nam Trinitatem omninò tollant. »
 Et rursus : Θειοτάτη γὰρ διὰ τὸ τοῦ μὴ πλὴν
 μονάδα ἢ τριάς. « Propterea enim
 » maximè divina post unitatem Tri-
 » nitas est.

Gen. Dogm.
cap. 4.

VI. Nemo est fanè qui hæc testi-
 monia apud Athanasium & Basilium
 legens, non Dionysium ea de Christo
 sensisse fateatur, quæ Episcopum tot
 laboribus, tot ærumnis pro Christo
 perfunctum decebant. Sed tamen in-
 quirendum an ob ea, quæ prius contra
 Sabellianos scripserat, aliqua ejus no-
 mini macula inhærere debeat. Hunc
 Gennadius fontem Arianæ hæresis ap-
 pellat. Basilus ipse in libro de Spiritu
 Sancto illius testimonia referens, mi-
 rum id videri debere dicit. In Epistola
 ix. multò minùs honorificum de Dio-
 nysio iudicium facit, primumque fuisse
 declarat, qui Anomæorum impieta-
 tis, quæ tum increbrescebat, semina
 hominibus præberet. Varium & incon-
 stantem in scriptis esse ait, ut qui nunc
 Homoousion tollat, propter eos qui
 malè hac voce utebantur, nunc ad-
 mittat in sua ad cognominem defen-
 sione. Queritur prætereà, quòd de
 Spiritu Sancto voces emiseric, adoran-
 dæ ipsius divinitati minimè congruen-
 tes, eum ad creatam & ministram na-
 turam dejiciens. Mirum fanè est Ba-
 silium de tanto viro parùm æqua sen-
 sisse. Sed tamen cùm ait Dionysium
 non *mala sententia*, οὐ πονηρία γνώ-
 μης, in offensam venisse, *sed quòd ve-*
hementer vellet Sabellio resistere, non
 tam sentiendi, quàm loquendi ratio-
 nem videtur in eo reprehendere. Præ-
 terea nondum Episcopus erat Basilus,
 cùm hæc scriberet, fortè etiam satis
 juvenis, ut observat Tillemontius; for-
 tè nondum viderat, quæ Athanasius
 ad Dionysii defensionem scripserat.
 Illum sententiam mutasse conjicit Til-
 lemontius, quia in Epist. i. Can. Dio-
 nysium duobus locis magnum appel-
 let. Si quis tamen Dionysium Basilio
 non in verbis solùm, sed etiam in sen-

Tillem.
tom. I V.
pag. 282.

tentiis visum esse inconstantem existi-
 met; is saltem cum eodem Tillemon-
 tio fateatur, Athanasio, qui rem &
 certioribus vestigiis indagaverat, &
 præclarissimis argumentis illustravit,
 multò plùs hac in re, quàm Basilio,
 tribuendum.

Statuimus itaque ab iis, quæ Dio-
 nysius contra Sabellianos scripserat,
 pus & venenum Arianum abfuisse. 1°.
 Ariani exaggeraverunt, quæ ex scri-
 ptis Dionysii depromserunt, ut suam
 ex ejus testimonio hæresim compro-
 barent. Aiebant enim illum in Episto-
 la sua dixisse, *opus & rem factam esse*
Filium Dei, non naturâ proprium, sed
alienum à Patre secundum essentiam,
qualis est agricola à vite, & faber à
scapha: etenim, cùm sit res facta, non
erat, antequàm fieret. Fatetur Athana-
 sius nonnulla ejusmodi excidisse Dio-
 nysio. Ναὶ ἔγραψεν, ὁμολογοῦντες ἡμεῖς
 εἶναι τοιαύτω Ἐπιστολῇ ἡμῶν. « Etiam
 » scripsit, inquit: ejusmodi illius Epi-
 » stolam esse & nos ultrò fatemur. »
 Sed tamen hæc verba, *alienum à Patre*
secundum essentiam; atque hæc etiam
rationatio, Etenim, cùm sit res facta,
non erat, antequàm fieret, non ipsi
 Dionysio tribuenda, sed Arianis, qui
 hæc ex ejus verbis consequi dicebant.
 Nam Athanasius fatetur quidem num.
 12. Dionysium dixisse Filium esse rem
 factam, nec proprium substantiæ Pa-
 tris; at eum dixisse Filium non fuisse
 antequàm fieret, aut alienum esse à
 substantia Patris, id nusquam Arianis
 concedit: sed consentit, ut has con-
 sequutiones ex Dionysii verbis eruant,
 modò illa verba ad carnem Christi
 referant. Ipsi etiam accusatores Dio-
 nysii non eum hæc dixisse sed sensisse
 affirmabant, ut patet ex his Atha-
 nasii verbis. « Affirmantibus igitur
 » illis hanc esse Dionysii sententiam: «
 Deus non semper fuit Pater: Filius
 » non semper fuit: Sed Deus aliquan-
 » dò Verbo caruit: ipse verò Filius
 » non erat, antequàm gigneretur: sed
 » fuit aliquandò, cùm non esset: non
 » enim æternus est, sed postmodum
 » esse incæpit: animadvertite quomo- »

Athan.
Dion. n. 4.
pag. 246.

Num. 14.
pag. 252.

CAPUT XXIII. De utroque Dionysio Romano, &c. 549

» dō ad hęc ille respondeat. » Li-
quet hęc ab adversariis, non ut Dio-
nyfii verba objici, sed ut sententiam
ex ejus verbis, ut ipsi existimabant,
consequentem. Quare Dionysius non
explicat quo sensu hęc dixisset. Sed
fatetur se usum quidem esse exemplis
agricolę & vitis, fabri & scaphę : at
vehementer queritur, quod accusa-
tores dissimularent alia exempla, ut
plantę ę radice crescentis, & fluvii
ex fonte manantis, in quibus, ut con-
gruis & naturę rei accommodatioribus
magis moratus fuerat; & in iis, quę ut
minüs utilia cursim protulerat, inhęren-
tes, duabus voculis inconnexis, quasi la-
pidibus eum eminus impetere conaren-
tur, non advertentes, perobscuris rebus,
quę ut intelligantur, additione indigent,
plerumque non modò aliena, sed & con-
traria exempla lucem afferre. Nihil ergo
habebant accusatores, quod culpa-
rent, pręter has agricolę & fabri vo-
culas: cętera, quę à S. Athanasio re-
feruntur, non Dionysii dicta sunt, sed
illata ab adversariis crimination.

2°. Sanctissimo Episcopo fidem suam
dilucidè exponenti, & objectos erro-
res, ut iniquissimam criminationem à
se repellenti nefas non credere. « Et
» primò quidem, inquit Athanasius,
» Epistolam suam inscripsit Apologiam
» & Elenchum. Quid sibi vult illud,
» nisi quod & obtrectatores suos ar-
» guit, & scripta sua propugnat, osten-
» dens se non eā mente, quā suspi-
» catus est Arius, scripsisse.... Que-
» ritur deinde quod accusatores sen-
» tentias suas non integras referant,
» sed truncatas, & quod non bonā
» conscientiā, sed malā pro libidine
» loquantur: quos similes ait beati
» Apostoli Epistolarum calumniatori-
» bus. Hęc porro viri expositulatio
» sinistram omnem amovet suspicio-
» nem.

Quām justa fuerit Dionysii expo-
stulatio, quām iniqua accusatorum ad
litigandum propensio, ex hoc crimine
perspici potest. Nam dictitabant: Cūm
Patrem dicit Dionysius, Filium non no-
minat; & vice versā, cūm Filium di-

cit, Patrem non memorat; sed dividit,
amovet & separat Filium à Patre. Sic
respondit Dionysius: « Singula no-
mina à me prolata à se invicem nec
separari, nec dividi queunt. Patrem
dixi, & priusquām Filii mentionem
facerem, jam illum in Patre signi-
ficaram: Filium adjunxi, ac etiam si
Patrem non nominassem, is tamen
in Filii nomine comprehensus fue-
rat: Spiritum Sanctum addidi, sed
simul & unde & per quem processerit,
adjunxi.... Quomodò igitur
ego, qui talibus utor nominibus, illa
à se invicem separata, & omninò
divisa existimem?

3°. Fatetur S. Dionysius usum se
non esse consubstantialis voce; sed
quod hac voce significatur, id se ac-
curatè docuisse contendit, & men-
dacii hac in re criminatores accusat.

Eisdem accusatores, inquit Athana-
sius, qui eum mentiebantur dixisse, Fi-
lium inter res creatas computari, & ne-
quaquam esse Patri consubstantialem,
sic in primo libro coarguebat: Πλὴν
ἐγὼ ἤκητά τινα καὶ ποιητά τινα φήσας νοεῖ-
σαι, ὅτι μὴ τοιούτων, ὡς ἀχρειοτέρων ἐξ
ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα, ἐπεὶ μη-
δὲ τὸ φυτόν ἐφην τῷ γεωργῷ [ταύτον]
μητε τῷ ναυπηγῷ τὸ σκάφος. Εἴτα τοῖς
ἰκνωμένοις (Leg. ἰκνωτέροις) καὶ περὶ
ἐξέσεως ἐνδιέτριψα καὶ πλέον διεξῆλθον πε-
ρὶ ὅτι ἀληθεσέων, ποικίλα περὶ ἐξέσε-
ως τεκμήρια ἀπερὶ καὶ σοὶ δι' ἄλλης Ἐπι-
στολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἠλεγξα καὶ ὁ περὶ
ἐξέσεως ἐγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεύδους ὄν,
ὡς ἐλέγοντος τὸ Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ
Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τὸ τὸ φημι μὴ
διρηκέναι, μηδὲ ἀναγκέναι που ὅτι ἀγίων
γεωργῶν, ἀλλὰ γὰρ τὰ ἐπιχειρήματα μου τὰ
ἐξέσεως, ἀσειωπήκασιν, τῆς δεινότητος ταύτης
ἐκ ἀπάδει· καὶ γὰρ ἀνθεροπείαν γονίῳ περ-
σετέμνω, δηλον ὡς οὐσαν ὁμοῦ καὶ φήσας
πάντως τοὺς γονεῖς μόνον εἶναι ἐτέρους ὅτι
τέκνων, ὅτι μὴ εἶεν αὐτοὶ τὰ τέκνα, ἢ μήτε
γονεῖς ἀναγκάσιον εἶναι μήτε τέκνα. « Cę-
terum ubi res factas, & opificia
quędam consideranda dixi, eorum
exempla ut minüs utilia cursim pro-
tuli, cūm dixi: Neque planta idem
est, quod agricola; neque scapha idem,

Num. 13.

Num. 17.
pag. 254.

Num. 14.
pag. 253.

Num. 18.
pag. 255.

» *quod navium faber.* Deinde in con-
 » gruis, & naturæ rei accommodatori-
 » bus magis sum immoratus; ac pluri-
 » bus ea quæ certioris erant fidei expo-
 » sui; variis excogitatis exemplis, quæ
 » tibi in alia Epistola scripsi, quibus eo-
 » rum criminationem depuli, menda-
 » cemque ostendi, qua aiebant me
 » Christum negare Deo esse consub-
 » stantialem. Tametsi enim fateor, me
 » hoc vocabulum nusquam in Scriptu-
 » ris sacris vel invenisse, vel legisse; at-
 » tamen argumenta mea, quæ subse-
 » quuntur, quæque isti tacuerunt, ab
 » hac sententia nihil discrepant. Et-
 » enim humanam prolem in exem-
 » plum attuli, quam patet ejusdem esse
 » generis ac genitorem: dixique in hoc
 » solum parentes à filiis differre, quod
 » ipsi non sint filii; aliàs necesse fore
 » nec parentes esse nec filios. » Addit
 » se plurimas ex rebus inter se cognatis si-
 » militudines conglobasse. Etenim plantam
 » sive ex semine, sive ex radice succrescen-
 » tem aliam esse ab eo unde pullulavit, etsi
 » ejusdem omninò sit natura: fluviumque
 » à fonte fluentem, aliam formam & no-
 » men accipere; neque enim aut fontem
 » fluvium, aut fluvium fontem dici, sed
 » utrumque existere, ac fontem quasi Pa-
 » trem esse, fluvium verò, aquam ex fonte
 » manantem. Ex his patet Dionysium,
 » dum Sabellianos refellit, nequaquam
 » in contrarium errorem cucurrisse, sed
 » operam dedisse, ut Filius à Patre qui-
 » dem distingueretur, sed tamen ejus-
 » dem ac Pater naturæ, nec à Patre se-
 » parabilis crederetur.

Num. 21.

» Similiter refellebat, quod *Deum Chri-*
 » *sti factorem* dixisse ferebatur; hoc *fa-*
 » *ctoris nomine usum se affirmabat*, teste
 » Athanasio, propter carnem, quam uti-
 » que factam Verbum assumerat. Sed ta-
 » men quia nonnulli hæc de ipso Verbo
 » dicta suspicari poterant, sic eis occur-
 » rebat Dionysius: « Quod si quis illud
 » de Verbo dictum fuisse suspicetur,
 » eo etiam modo absque contentio-
 » nis studio audisse oportuit: ut enim
 » Verbum rem factam esse non sen-
 » tio, & Deum non factorem sed Pa-
 » trem ejus dico; si quando de Filio

» differens Deum obiter dixero facto-
 » rem ejus; etiam tunc res defensione
 » non caruerit: nam Sapientes Græci
 » se suorum librorum factores appel-
 » lant, tametsi iidem priorum li-
 » brorum Patres sunt: divina autem
 » Scriptura nos cordis motuum facto-
 » res nuncupat, cum nos dicit facto-
 » res legis & judicii & justitiæ. » Ex his
 » explicari potest, quo sensu Filium
 » *ποίημα*, rem factam vocavit, si ta-
 » men vocavit, ac non id etiam Sanctus
 » Athanasius, ut de carne Christi di-
 » ctum, Arianis permisit. Fatetur ibi-
 » dem S. Athanasius Dionysium dixisse:
 » *Verbum non esse proprium essentia Pa-*
 » *tris*, Μὴ εἶναι τὸ Λόγον ἴδιον τῆς τῆ Πα-
 » *τρὸς οὐσίας*. Sed hæc loquendi ratio
 » quid valeat adversus Sabellianos, sa-
 » tis multis in explicanda Origenis do-
 » ctrina differui. De mente humana
 » ejusque verbo idem dicit Dionysius,
 » utrumque esse alterum ab altero, ac pro-
 » prium & ab altero distinctum obtinere
 » locum.

» Meritò ergo inter egregios San-
 » ctissimæ Trinitatis defensores nume-
 » ratur S. Dionysius Alexandrinus. Ne-
 » que enim hæc ei laus denegari possit,
 » qui Filium Patri consubstantialem non
 » confiteri piaculum existimavit. Hac
 » autem voce in eandem sententiam
 » ac Nicænos Patres usum fuisse mani-
 » festum est. Nam non solum exem-
 » plum filiorum ab hominibus suscepto-
 » rum adhibet, ut absolutissimam Filii
 » cum Patre similitudinem & æqualita-
 » tem demonstret; sed etiam quid in-
 » ter sit inter divinam & humanam ge-
 » nerationem disertè indicat, cum in
 » eos invehitur, qui tres hypostases à se
 » invicem dividunt; cum Filium à Patre
 » non magis separari posse contendit,
 » quàm lucem à splendore, eumque à
 » Deo Patre, veluti verbum ab huma-
 » na mente produci, ac Filium in Pa-
 » tre esse, & Patrem in Filio, ac utrum-
 » que unum esse declarat. Ex quibus
 » exemplis necessariò efficitur naturam
 » divinam non separatim, ut humanam
 » in hominibus, sed unam & eandem
 » in tribus personis subsistere.

CAPUT XXIV.

De Theognosto, Pierio, Sancto
Luciano ac S. Pamphilo
Martyribus.

- I. *Theognosti testimonium de Filii
generatione ex substantia Patris.*
II. *Examinantur ea, quæ in hoc
Scriptore S. Gregorius Nyssenus &
Photius reprehenderunt.* III. *Judi-
cium Photii de Pierio examinatur.*
IV. *Utrum S. Lucianus Martyr
aliquandiu ea senserit, quæ postea
Ariani docuerunt.* V. *S. Pamphilus
in defendendo Origene defensor ex-
stitit Catholica doctrinæ.*

I. **T**HEOGNOSTUM tertio sæ-
culo floruisse nemo dubitat.
Nihil de hoc Scriptore apud Euse-
bium, nihil apud Hieronymum repe-
rias. Eum Athanasius ut antiquum
Scriptorem citat, sed post Origenem:
eruditum & admirabilem virum appel-
lat, ejusque auctoritate utitur adver-
sus Arianos, quos sic compellat in li-
bro de decretis Nicænæ Synodi num.
25. « Discite igitur, ô Christi hostes
» Ariani, Theognostum, virum erudi-
» tum, minimè refugisse ab hac ipsa
» dictione *ex substantia*? » Nam in
secundo Hypotyposeων hæc de Filio
scribit: Οὐκ ἔξωδὲν τῆς ὅσιν ἐφάρεθεῖσα
ἢ τῆς ὕλης οὐσίας, ἀλλ' ἐκ μὴ ὄντων ἐπεισέχθη·
ἀλλὰ ἐκ τῆς τῆς Πατρὸς οὐσίας ἐφυ, ὡς τῆς
φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ὕδατος ἀτμὶς.
Οὐτε γὰρ τὸ ἀπαύγασμα, οὐτε ἡ ἀτμὶς,
αὐτὸ τὸ ὕδωρ ὅστις, ἢ αὐτὸς ὁ ἥλιος· οὐτε
ἀλλότριον, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς τῆς Πατρὸς
οὐσίας, οὐ μερισμὸν ὑπομεινάσης τῆς τοῦ
Πατρὸς οὐσίας. Ὡς γὰρ μένων ὁ ἥλιος ὁ
αὐτὸς οὐ μειοῦται ἢ ἐκχεομέναις ὑπ' αὐτῆς
ἀνταῖς· οὕτως οὐδὲ ἡ οὐσία τῆς Πατρὸς ἀλ-
λότως οὐ μέμινεν, εἰκόνα ἑαυτῆς ἔχουσα ἢ
Ἰδίον. « Non extrinsecùs adinventum
» est Filii substantia, neque ex nihilo

educta, sed ex Patris substantia nata
est, ut lucis splendor & aquæ vapor.
Neque enim splendor aut vapor ipsa
aqua vel ipse sol est; neque rursus
aliquid est alienum, sed est aliquid
emanans ex Patris substantia, ita ta-
men ut nullam divisionem eadem
Patris substantia sit perpeffa. Ut
enim sol idem manens radiis ab ipso
profluentibus non minuitur; ita ne-
que Patris substantia mutationem
ullam patitur, cùm Filium suū ipsius
imaginem habet.

II. Observat Athanasius Theogno-
stum his demùm verbis mentem suam
aperuisse, cùm antea nonnulla alia
exercitationis causâ expendisset. Ex
quo conjicere licet extitisse nonnulla
in Theognosti libris, quæ in deterio-
rem partem ab iniquis censoribus,
aut ab Arianis arripi posse existimaret
Athanasius. Re verâ Theognostus in
varias reprehensiones incidit; sed quæ
de honorificis Athanasii judiciis de-
trahere non debeant. Sic de illo Gre-
gorius Nyssenus lib. III. contra Euno-
mium loquutus est: Καὶ ἡ μὲν ἐν τού-
τῳ πεπλανηται καὶ πλὴν ἀποπλαντῆς δογμα-
τῶν Εὐνομίου· ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς Θεο-
γνώστῳ πεπονημένοις τὸ ἴσον εὐρεῖν· ὅς φησι
τὸ Θεὸν βεβλήμενον τὸ δὲ τὸ πᾶν κατασκευά-
σαι, θεωρεῖτον τὸν ὕιον οἶόν τινα κἀνονα
θεωυποσησάμεν. « Neque in hoc so-
lus ad absurdam sententiam aberravit
Eunomius: sed idem etiam re-
perire est in operibus Theognosti,
qui Filium à Deo, cùm hoc univer-
sum adornare vellet, primum, veluti
quandam opificii normam, con-
stitutum dicit fuisse. » Displicuit Gre-
gorio Nysseno aliqua Theognosti cum
Arianis verborum similitudo, quamvis
nulla rerum esset inter utrosque con-
sensus. Nam Ariani Filium verè crea-
tum & ex nihilo eductum finge-
bant, cùm mundus creatus est: nihil ejus-
modi Theognostus. Deinde verò Ariani &
Eunomiani Filium in mundi creatione
instrumenti & inferioris ministri vices
sustinuisse dicebant: contra Theogno-
stus Filium ad mundi creationem ad-
hibitum fuisse censet, ut regulam &

normam, hoc est, ut proprium Verbum, cui Pater omnes suas ideas ac omnem substantiam tradiderat.

Cod. 106.

Multò plura reprehendit Photius, sed quæ facillè solvantur. Quanti fieret Theognostus ex præfixo ejus libris titulo perspicitur; sic enim habuisse refert Photius: Τοῦ μακαρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἑξηγητοῦ ὑποτυπώσεις. *Beati Theognosti Alexandrini & interpretis hypotyposes.* Sic loquitur Photius de rebus in secundo libro pertractatis: Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ πύθισι μὲν ἐπιχειρήματα, δὲ ὧν δεῖν φησὶ τὸ Πατέρα εἶναι Ὑιόν· Ὑιόν δὲ λέγων, κτίσμα αὐτὸν δαποφαίνει, καὶ τῷ λογικῶν μόνον ἐπιστατεῖν καὶ ἀλλάττειν, ὥσπερ Ὁρειγένης, ἐπιφέρει τὰ Ὑιῶ, &c. « In secundo autem ponit quidem argumenta, ex quibus necesse esse ait, ut Pater Filium habeat: Filium autem vocans, creaturam esse significat, ac solis ratione utentibus præesse; ac nonnulla alia, ut Origenes, in Filium confert, sive eadem ac ille impietate laborans, sive, ut aliquis fortè dixerit, rationes ad ejus defensionem vi pertrahens, exercitationis causâ, non quòd ita sentiret, hæc proponens: aut ad captum & imbecillitatem auditoris nondum fortè Christianorum mysteriis initiati, & ad accuratam religionis cognitionem percipiendam idonei subtrahens se quodammodò veritati, & utilius esse auditori existimans aliquâ Filii cognitione informari, quàm omninò jejunum & ignarum esse hujus mysterii.

In hoc Photii testimonio illud 1°. observandum est, Filium à Theognosto creaturam minimè vocatum fuisse; fatetur enim Photius Filium ab eo appellari, sed re creaturam ostendi existimat. 2°. Secum pugnat Photius, cùm Theognostum ait argumenta colligere, cur Filius necessariò existat, nec tamen ab eo increatum existimari pronuntiat. Non dubium quin inter argumenta, quibus Theognostus Filii æternitatem probavit, allatum ab Athanasio testimonium referri debeat, in quo Filium ex Patris substantia, ut

splendorem ex luce, genitum demonstrat. 3°. Fatetur Photius Theognostum in libro VII. *Magis piè de cæteris rebus ac maxime de Filio differere.* 4°. Jam vidimus in Origenis explicanda doctrina, quo sensu Filius creaturis ratione utentibus maxime præesse dicatur. Addit Photius, hanc Theognosti defendendi rationem, ut exercitationis causâ loquutus dicatur, in dialogis quidem valere, at in aliis libris infirmam esse: sed non meminerat ita defensum fuisse ab Athanasio Theognostum, nec satis attendebat in libris, qui dialogorum more non scribuntur, multa subdubitando proponi solere, antequàm verisimilior sententia confirmetur.

Vituperat etiam Theognostum Photius, quòd dicere audeat ὅτι τὸ Ὑιὸν φανταζόμεθα ἄλλοτε ἐν ἄλλοις τόποις περιχαζόμενον, μόνῃ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ μὴ περιχαζόμενον, *Quòd Filium imaginamur aliàs in aliis locis circumscriptum, solâ autem operatione non circumscriptum.* Fateor mihi non liquere, quòd sibi velint hæc verba, *Filium imaginamur* &c. nisi fortè idem dicat, quòd multi alii, Filium à Patre missum sub variis formis videri & in loco inveniri: sed quocumque modo interpreteris, cùm eum potentiâ & operatione circumscriptum neget, nihil de ejus divinitate detrahit.

Theognostum idem Photius non meliùs de Spiritu Sancto, quàm de Filio sensisse opinatur. Ait enim eum, *ut in secundo, ita in tertio libro de Spiritu Sancto differentem, argumenta quidem ponere, quibus Sancti Spiritus existentiam demonstrare conatur; ceterum, ut Origenem in opere de Principiis, ita istum hic nugari.* Sed perhonorificum est Theognosto hoc Photii judicium; nam si, ut Filii in secundo libro, ita Spiritus Sancti in tertio existentiam demonstrabat Theognostus; non dubium quin Spiritum Sanctum non ex nihilo, sed ex Dei substantia esse docuerit, ut de Filio in secundo libro docuerat.

III. Pierius, qui Scholæ Alexandrinæ

drinæ sæculo tertio præfuit, ac S. Pamphili Martyris magister fuit, paulò benigniorem & æquiores expertus est Photium, nec tamen illius in antiquos Scriptores morositatem omninò effugit. Sic enim de eo loquitur Photius, Cod. 119. Πολλὰ δὲ ἔξω τῶν νυν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθεστηκότων, ἀρχαιοτέρως ἴσως, ἀποφαίνεται· ἀλλὰ περὶ μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δις ἑβδὼς πρὸς βόρει. Πλὴν οὐσίας δύο, καὶ φύσεις δύο λέγει· τὰς τῆς οὐσίας καὶ φύσεως ὀνόματι, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἐπομύων καὶ προηγούμενων τῶν χειρὸς αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἔχ' ὡς Ἀρείου προσανακείμενοι, χρώμενοι. Περὶ μὲν τοῦ τῶν Πνεύματος ἐπισημασθῆναι καὶ δις ἑβδὼς διμαρτυρεῖ ὑποβεβηκέναι καὶ αὐτὸ τῆς τῶν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀποφαίνεται διζῆς. « Multa » quidem præter ea, quæ nunc in Ec- » clesia constituta sunt, antiquo for- » tasse more differit: sed de Patre & » Filio piè pertractat. Duas tamen ef- » sentias, naturasque duas dicit: ef- » sentia & naturæ nomen, ut patet » ex his quæ sequuntur & quæ præce- » dunt, pro hypostasi, nequaquam » autem, ut Arii sectatores, usurpans. » De Spiritu Sancto periculosè admo- » dùm & impiè pronuntiat: inferior- » rem enim illum Patris & Filii gloria » decernit.

Si apposuisset Photius testimonia Pierii, res esset ad dijudicandum facilior; sed tamen cùm fateri cogatur ex iis, quæ sequuntur, & ex iis, quæ præcedunt, ambiguum non esse quo sensu Pierius duas naturas ac duas essentias usurpet; necesse est in his Pierii libris, quos Photius commemorat, multa extitisse de Filio Dei magnificè dicta, quæ cum Arianismi suspitione consistere non possint. Quòd autem ait Pierium impiè de Spiritu Sancto differere; huc redit tota illa impietas, quòd Spiritum Patre & Filio inferiorem dicat. Sed si meminisset Photius idem dixisse alios ante & post Concilium Nicænum Patres, atque ut Filium Patri, ita Spiritum Filio propter originis ordinem summitti; tardior ad condemnandum Pierium fuisset.

I V. Nullum hætenus Scriptorem

Ecclesiasticum recensui, quem suo gregi Ariani adscribere potuerint. Sed valdè vereor ut de Sancto Martyre Luciano fatendum sit, eum aliquandiu in errore versatum esse, quem tamen errorem non solum ejuraverit cognitâ veritate, sed etiam sanguine suo expiaverit. Alexander Alexandrinus in Epistola ad Alex. C. P. Ariam hæresim ortam esse ait ex Ebione & Artema, & imitatione expressam ex Paulo Samosateno, qui concilio & judicio omnium ubique Episcoporum ejectus ab Ecclesia fuerat. Tum hæc addit de Luciano: « Οὐ διαδεξάμενος Λε- » κκιανὸς, ἀποσυμμάχῳς ἔμεινε τριῶν Ἐπι- » σκόπων πολυετὲς χρόνος. » Cui suc- » cedens Lucianus pluribus annis à » communione trium Episcoporum se- » gregatus mansit. » Placuit nonnullis aut errasse Alexandrum, à quo hæc narrantur, aut de illo non loqui Luciano, qui vitam pro Christo profudit. Sed quis sibi persuadeat deceptum esse Alexandrum in ea re, quam oculis suis viderat, cujusque omnes circumstantias tam accuratè narrat? Judicium Alexandri confirmat Epiphanius, Hæres. 43. Atque ut omittam Philostorgium, qui lib. II. cap. xiv. Arianorum principes ex Luciani disciplina profectos esse scribit; ipse Arius Eusebium Nicomediensem verum collucianistam appellat; quod argumento est utrumque Luciano operam aliquam dedisse.

Hinc Epiphanius Hæres. 69. Eusebium Nicomediensem Luciani consuetudine usum fuisse scribit. Necesse est profectò aliquem extitisse Lucianum, quocum satis arcta fuerit cum primis Arianis necessitudo; nec quidquam ferè certius ejusmodi factis, de quibus inter acerrimos adversarios convenit. Jactant se Ariani & gloriantur ob suam cum Luciano conjunctionem: quominus hac in re mentitos suspicemur, prohibet eorum adversarius Alexander, qui Lucianum Arianis viam munivisse, & aliquandiu extra Ecclesiam fuisse narrat.

Hic autem Lucianus, de quo loqui-

tur Alexander, non alius videtur esse, ac Presbyter ille Antiochenus, cujus martyrium totius Ecclesiae gratulatione celebratum est. Hoc certè patrono sese jactabant Ariani: permittit eis Alexander illius patrocinium; nec verisimile est eum de alio Luciano loqui, quàm de quo Ariani gloriabantur. Martyrium Luciani & perhonorifica de eo gravissimorum hominum judicia non pugnant cum Alexandri testimonio, qui eum Ecclesiae & communioni restitutum fuisse non obscure declarat.

Quam autem culpam commeruerit Lucianus, ut extra Ecclesiam esset sub tribus Episcopis, id paulò difficilius ad statuendum. Fortasse enim, ut conjiciunt Valesius & Tillemontius, nullum ipse docuit errorem, sed Ecclesiae in offensam venit, quòd Paulum Samosatenum, cujus mirum fuit in dissimulanda hæresi artificium, acrius imprudens defenderet, nec Episcopum, qui in ejus locum substitutus fuerat, pro legitimo Episcopo agnosceret. Sed etiam si eodem, ac paulò post Ariani, errore implicatus fuisset; nec Arianis prodesse poterat ejus auctoritas, quippe cum ejus error nec impunitus, nec obstinatus & perpetuus fuisset; nec de ejus fama & existimatione detrudere debet culpa poenitentia emendata, plurimis in Ecclesiam meritis compensata, ac ipso etiam expiata martyrio. Hinc ejus laudes pleno ore prædicarunt non Eusebius solum, sed etiam Hieronymus, Rufinus, Joannes Chrysostomus, quorum judicia, ut jam dixi, nequaquam id probant, quod contendit Bullus, numquam in errore versatum Lucianum, sed faciliè cum Alexandri Alexandrini testimonio conciliantur. Quod idem dicendum de insigni illa fidei formula ab Arianis Luciano Martyri tributâ, quæ cum præclarissimam præ se doctrinam ferat, si verè à Luciano composita est, post ejus reditum in Ecclesiam & cum Episcopo Antiocheno reconciliationem componi potuit. Vide sis, quæ Tillemontius de

Luciano disputat, tom. V. in Hist. Eccl.

V. S. Martyr Pamphilus in Apologia, quam pro Origene composuit, etsi per rarò loquitur ac Origene ferè semper testimonia in medio ponit, suæ tamen in Christum pietatis monumentum in hoc opere adornando reliquit; & quid ipse sentiret luculenter declaravit, dum & ab Origene errorem Arianum, ut grande piaculum, propulsat, & quidquid Origenes præclarissimè de Filio dixerat, id colligendo & obrectatoribus Origeneis objiciendo suum facit. Hujus Apologiae Græca non exstant: Latina tantum superest interpretatio Rufini, sed quæ accuratior videri debeat, quàm aliæ ejusdem interpretis elucubrationes, in quibus se nonnulla de suo addidisse confessus est. Quominus idem committeret in hoc opere Latinis litteris illustrando, prohibere eum debuit injectus ab Origene adversariis metus, quibus stomachum se facturum videbat, quamvis non suum, sed S. Pamphili de Origene judicium proferret: quantò magis si quid ipse inferuisset, quod nec Origene esset, nec S. Pamphili. Sic enim ipse initio Præfationis, quam præfixit operi, mentem suam aperit: « Cognoscendæ » veritatis, inquit, amore permotus, « ô vir desideriorum Macari, injun- » gis mihi rem, quæ tibi agnitæ veri- » tatis gratiam conferat; mihi tamen » non dubito quin offensam maximam » comparet eorum, qui se læsos pu- » tant ab eo, qui de Origene non ali- » quid malè senserit. Et quamvis non » meam de eo sententiam, sed san- » cti Martyris Pamphili sciscitatus sis, » & librum ejus, quem pro Origene » in Græco scripsisse traditur, trans- » ferri tibi poposceris in Latinum; » tamen non dubito futuros, qui & » in eo læsos se putent, si nos aliquid » pro eo vel alieno sermone dicamus. » Suspicionem nimiae licentiæ non patitur tanta cautio, nec debet Rufini nomen de testimoniorum pondere detrudere.

Suum Catholicæ veritatis studium

declarat S. Martyr, cū ad Origenis defensionem citat illius de omnibus hæreticis iudicium, quos inter recensebat eos, qui Christum *primogenitum* negant & totius creaturæ Deum & Verbum & Sapientiam. De his & aliis hæreticis dixit Origenes in suo in Epistolam ad Titum commentario: « Qui » quomodo non longè ab Ecclesia po- » nendi sunt, cum philargyriæ morbo » laborantes, dogmata statuerunt, » quibus ad suum nomen discipulos » declinarent?

Unum testimonium de deitate Filii Dei ex illis libris profert Pamphilus, qui maximè ab accusatoribus arguuntur. In hoc testimonio hæc præcipuè notanda: « Quis enim potest nosse quæ sit » Sapientia, nisi qui genuit eam? Aut » quis ad liquidum quæ sit Veritas no- » vit, nisi Veritatis Pater? Quis cer- » tē universam Verbi naturam atque » ipsius Dei, quæ ex Deo est, investi- » gare potuit, nisi solus Deus, apud » quem erat Verbum? » Exstat hoc testimonium in lib. II. de Princip. cap. vj. Hæc autem verba: *Universam Verbi naturam ac ipsius Dei*, significant Verbi naturam esse ipsius Dei, sive Patris naturam.

De eo quod non sit Pater, antequam Filius; sed coæternus sit Patri Filius, tria referuntur à S. Pamphilo Origenis testimonia. Ex libro primo in Genesim: « Non enim Deus cū prius » non esset Pater, postea Pater esse » cœpit Id ipsum autem etiam » de Spiritu Sancto dicendum est. » In Epist. ad Hebræos: « Lux autem » æterna quid aliud dicendum est, » quàm Deus Pater, qui numquam » fuit quando lux quidem esset, splen- » dor verò ei non adesset? Neque » enim lux sine suo splendore intelli- » gi umquam potest. Quod si verum » est, numquam est quando Filius non » fuit. Erat autem non sicut de æter- » na luce diximus, ne duo principia » lucis videamur inducere, sed sicut » ingenitæ lucis splendor, ipsam illam » lucem initium habens ac fontem. » Natus quidem ex ipsa, sed non erat

« quando non erat. » In Epist. ad Rom. « Manifestum est quia secun- » dū carnem non erat prius: secun- » dū spiritum verò erat ante, & non » erat quando non erat. »

Multa alia Origenis testimonia ex hac Apologia possem eruere: sed cū simillima sint iis, quæ suprà ad Origenis defensionem benè multa protuli, satis erit quid his testimoniis probet Pamphilus indicare. Nempe: *Quod extra ullum initium est generatio Filii Dei. Quod eadem sit inconvertibilitas Spiritus Sancti, quæ Patris & Filii. Quod æqualis sit Trinitas, & quod Spiritus non sit creatura. Quod sicut Pater novit initia omnium quæ sunt & fines; sic & Filius, sic & Spiritus Sanctus sciat. Quod ex Deo Patre natus est Filius unius cum Patre substantia.*

Sed ut pateat Origenem & S. Pamphilum Martyrem inter eos, qui consubstantiale ante Synodum Nicænam asseruerunt, numerandos esse; audiamus utrumque eā de re differentem. *Quod ὁμοῦσι & est cum Patre Filius, id est, unius substantiæ*, probat Pamphilus his Origenis testimoniis ex ejus in Epistolam ad Romanos commentariis. Cū autem discutitur hoc quod dictum est de Filio Dei, quod sit splendor gloriæ; necessariò videtur simul differendum & illud quod dictum est, non solum quia splendor est lucis æternæ, sed & quod huic simile in Sapientia Salomonis refertur, in qua seipsam Sapientia describit, dicens: *Vapor est enim virtutis Dei & aporrhæa omnipotentis Dei gloriæ purissima.* » Et post aliquanta: « Oportet autem scire nos, quia per ineffabilia quædam & secreta & recondita quodammodo, vim sibi faciens Scriptura Sancta conatur hominibus indicare & intellectum suggere subtilem, vaporis nomen inducens. Quod ideo de rebus corporalibus assumsit, ut vel ex parte aliqua possimus intelligere quomodo Christus, qui est Sapientia, secundum similitudinem vaporis ejus, qui de substantia aliqua corporali pro-

» cedit, sic etiam ipse ut vapor quidam
 » exoritur de virtute ipsius Dei: sic &
 » sapientia ex eo procedens ex ipsa Dei
 » substantia generatur: sic nihilomi-
 » nus & secundum similitudinem cor-
 » poralis aporrhœæ esse dicitur, apor-
 » rhœa gloriæ omnipotentis pura quæ-
 » dam & sincera. Quæ utræque simi-
 » litudines manifestè ostendunt com-
 » munionem substantiæ esse Filio cum
 » Patre. Aporrhœa enim ὁμοῦσις vi-
 » detur, id est, unius substantiæ cum
 » illo corpore ex quo est aporrhœa vel
 » vapor.

Origenis doctrinam sic confirmat Pamphilus. « Satis manifestè, ut opi-
 » nor, & valdè evidenter ostensum est
 » quòd Filium Dei de ipsa Dei sub-
 » stantia natum dixerit, id est, ὁμοῦ-
 » σιον, quod est ejusdem cum Patre
 » substantiæ; & non esse creaturam,
 » neque per adoptionem, sed naturâ
 » verum Filium & ex ipso Patre gene-
 » ratum. » Observat S. Martyr Filium
 Dei apud Origenem Patri ὁμοῦσιον di-
 ci, quamvis id Origenes non de Filio,
 sed, quod eodem redit, de aporrhœa
 dicat.

Nulla autem legitima suspicio est
 illud ὁμοῦσιον Ruffini interpretis manu
 injectum fuisse. Nam tribus locis Græ-
 cam vocem retinet, ut legentes ad-
 moneat eam in Græco contextu legi;
 nec Latinâ consubstantialis voce uti-
 tur, ne cui illam videretur de suo
 addidisse, ac in opere, quod Latinè
 interpretabatur, non ipsum nomen,
 sed rem tantummodò nomine signifi-
 catam reperisse.

CAPUT XXV.

De antiquis Scriptoribus, qui
 Verbum ad mundi creationem
 prodiisse dixerunt.

I. *Recensentur qui ita loquuti sunt
 ante Synodum Nicenam.* II. *Idem
 dixerunt multi alii post Synodum.*
 III. *Nullum inter utrosque discri-*

*men. IV. Objecta à Furio & Au-
 tore Platonismi Reteſti ſolvuntur.*

I. **D**E FENSA & explicatâ pro vi-
 ribus Sanctorum Patrum do-
 ctrinâ, videtur adhuc aliquid operæ
 infumendum in nonnullis obscuriori-
 bus locis, quæ æternitatem Filii & con-
 substantialitatem attingunt, illustran-
 dis. Initium facere libet ab iis recen-
 sendis, qui Filium ad mundi creatio-
 nem genitum esse vel prodiisse, ante
 & post Concilium Nicænum dixere.
 Neque enim uti possum eâdem excu-
 satione, quâ Thomassinus doctissimus
 Oratorii Presbyter usus est, qui hanc
 loquendi rationem, ut Scriptoris
 perpaucis usurpatam nihil moratur.
 Moneo, inquit, nihil apud Clemen-
 tem, nihil in Schola Alexandrina
 sonare, ac ne verbum quidem ullum
 fieri de prolatio illo Verbo, qui si-
 mul cum orbe erupisset. Posteriora
 hæc, ut existimo, fuere ævo Cle-
 mentis hujus & Irenæi. » Thomass.
 Trin. cap. xlv. pag. 387. Huic eruditi
 Scriptoris sententiæ parum congruunt,
 quæ suprâ ex Philone, Justino, Tatia-
 no, Athenagora, Theophilo, Cle-
 mente, Tertulliano, Hippolyto, No-
 vatiano, Methodio & Lactantio de-
 promissimus. His adjungendus videtur
 Auctor versuum, qui Orpheo tribue-
 bantur, citatus Justino Cohort. n. 15.

Ἀυδὴν ὀρκίζω σε Πατὴρ, ἣν φθίγγατο πρῶτον,
 Ἥνικα κόσμον ἅπαντα ἐαῖς σπείξατο βουλαῖς.

Adjuro te per vocem Patris, quam tūm
 primum pronuntiavit,
 Cum mundum universum suis firmavit con-
 filiis.

Irenæus, lib. III. cap. xj. num. 8. sic
 loquitur: « Aliud enim [Evan-
 gelium] illam, quæ est à Patre, prin-
 cipalem, & efficacilem, & glorio-
 sam generationem ejus enarrat, di-
 cens sic: *In principio erat Verbum,*
 & *Verbum erat apud Deum, & Deus*
erat Verbum. Et: *Omnia per ipsum*
facta sunt, & sine ipso factum est ni-
 hil. » Efficabilis illa generatio quid

aliud esse potest quàm illa Filii è Patris sinu ad mundi creationem progressio? Prætereà hanc generationem his Joannis verbis: *Omnia per ipsum facta sunt*, contineri putat; quòd indicio est eum de illa generatione non loqui, in qua Filius à Patre omnia accipit. Huc accedit quòd Irenæus Valentinianos, ut suprà demonstratum, eo nomine non arguat, quòd Verbum ad mundi creationem genitum dicerent, sed quòd fingerent post mentem & veritatem genitum, & in divina consilia quamdam veluti cogitationum sibi succedentium seriem conferrent.

Origenes lib. I. de Princip. cap. ij. » Pro his ipsis, quæ in ipsa sapientia, » velut descriptæ ac præfiguratæ fuerant, creaturis, seipsam per Salomonem dicit creatam esse Sapientia initium viarum Dei, continens scilicet in semetipsa universæ creaturæ vel initia, vel formas, vel species.

De Theognosto sic loquitur Gregorius Nyssenus lib. III. contra Eunom. Καὶ ὁ μόνος ἐν τούτῳ πεπλάνηται καὶ πλὴν ἀποπλανῆσαι τὸ δόγμα τὸ Εὐνόμου· ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς Θεογνώστοις πεπονημένοις τὸ ἴσον εὐρεῖν· ὅς φησι ὁ Θεὸς βελόμητον τὸ δὲ τὸ πᾶν κατασκευάσαι, ὡς ὅταν ὁ Υἱὸς οὐδὲν τινα κἄννα θεωρησάσθαι. « Neque in hoc » solus aberravit ad absurdam sententiam Eunomius: sed idem etiam re- » perire est in libris Theognosti, qui » Filium à Deo, cùm hoc universum » constituere vellet, primum veluti » quamdam opificii normam præsuppositum dicit fuisse. » Videtur Photius idem quod Gregorius reprehendere cod. 106. cùm Filium à Theognosto in rebus creatis ait numerari. Sed neutri assentior, tum quia Theognostus ab Athanasio, ut consubstantialis defensor & testis, citatus est; tum quia ipsum illud testimonium, quod refert Gregorius, Verbum describit, ut ideam illam & regulam, cuius ad exemplar Deus omnia creavit.

Dionysius Romanus apud Athanasium sic explicat illud Proverbiorum: *Dominus creavit me*, &c. ab his, qui

Filium Dei creatum volebant, in alienos sensus detortum: Οὐ μίαν γὰρ, inquit, ἢ τὴν ἐκτίσιν, ὡς ἴτε, σημασία· ἐκτίσσει γὰρ ἐν ταῦτα ἀκούσαν, ἀντὶ τῆς, ἐπέσει τοῖς ὑπ' αὐτῆς γεγονόσιν ἔργοις, γεγονόσι δὲ δι' αὐτῆς τῆς Τίσεως. « Nec enim, » ut scitis, una est significatio verbi, » creavit. Nam in hoc loco, *creavit*, » idem est ac præfecit operibus ab » ipso factis, factis, inquam, per ipsum Filium. » Tum demonstrat creare non idem esse ac facere, ac adversarios sic compellat: « O præcipientes » temerarii que homines? Ergone facta » res est primogenitus omnis creaturæ, qui ex utero ante luciferum genitus est, qui ut Sapientia dicit, *Ante omnes colles me gignit*. Denique Scripturæ divinæ multis in locis genitum eum dicunt, nusquam verò factum: ex quibus apertè convincuntur falsa de Domini generatione opinari, hi qui divinam ejus atque inexplicabilem generationem, factionem audent dicere. » Non recedit sanctus Pontifex à Tatiani & aliorum hujusmodi doctrina, cùm hunc Proverbiorum locum non de creatione sed de generatione dictum contendit, ac ipsam generationem, administrationis voluntariam susceptionem interpretatur.

II. Inter eos qui post Concilium Nicænum scripserunt, citantur à Petavio & Bullo, Zeno Veronensis, Constantinus Magnus, Marius Victorinus & Rupertus. Exstant tres sermones in Bibliotheca Patrum sub nomine Zenonis Veronensis, quorum in primo sic loquitur de Filio: « Quem ante » omnia sæcula Pater in profundo suæ » sacræ mentis arcano insuspicabili, » ac sibi soli nota conscientia Filii » non sine affectu, sed sine revelamine amplectebatur. Igitur ineffabilis » illa incomprehensibilisque sapientia » sapientiam, omnipotentia omnipo- » tentiam propagat. De Deo nascitur » Deus: de ingenito unigenitus: de » solo solus: de toto totus: de vero » verus: de perfecto perfectus: totum » Patris habens, nihil derogans Patri. »

Decret. Nic.
n. 26. p. 232.

» Procedit in nativitatem, qui erat,
 » antequàm nasceretur, in Patre. »
 Et in secundo : « Cujus ex ore, ut re-
 » rum natura, quæ non erat, conde-
 » retur, prodixit unigenitus Filius,
 » cordis ejus nobilis inquilinus : exin-
 » de visibilis effectus, quia humanum
 » genus visitaturus erat. » Et in tertio :
 » Principium, fratres, Dominus no-
 » ster incontanter est Christus : quem
 » ante omnia sæcula Pater adhuc ut-
 » cumque in semetipso Deus beatæ
 » perpetuitatis indiscreta Spiritûs ple-
 » nitudine nescio qua sua conscientia
 » velatum Filii non sine affectu, sed
 » sine discrimine amplectebatur. Sed
 » excogitatarum ut ordinem instrue-
 » ret rerum, ineffabilis illa virtus, in-
 » comprehensibilisque sapientia è re-
 » gione cordis eructat Verbum; om-
 » nipotentia se propagat. De Deo na-
 » scitur Deus totum Patris habens, ni-
 » hil derogans Patri.... Quomodo au-
 » tem generatus sit qui processit, de-
 » mentis est opinari. Namque tempe-
 » rat se propter rerum naturam Filius,
 » ne æternæ majestatis Dominum non
 » possit mundi istius mediocritas susti-
 » nere. Cùm imperat Pater orbem fie-
 » ri, opus cum dicto completur à Filio.

Constantinus Magnus apud Gela-
 sium Cyzicenum in Epistola ad Nico-
 medienses sic loquitur : Πατέρα φημι
 ἀναρχον, ἀνευ τέλους, γενέα τῶ ἀϊώνος ἀν-
 τίστην. Ὑιὸν δὲ, τὸ ἐστὶ τὸ πᾶν τῶ Πατρὸς βού-
 λησιν, ἥ τις οὐτε δι' ἐνδυμήσεώς πινος ἀνεί-
 ληπται, οὐτε πρὸς τὸν ἑρῶν αὐτῆς τε-
 λειουργίαν διὰ πινός ἐξ ἐζητημένης οὐσίας
 κατελήφθη. Ὅς γὰρ τὸ τοῦ καὶ νοεῖ καὶ νοήσῃ,
 οὗτος ἐξεί τοῦ ἀπαν πτωείας γένος ἀκρά-
 ματον ὑπομονήν. Ἀλλὰ γὰρ ὁ τῶ Θεῷ Χριστὸς
 ὁ ἑρῶ ἀπάντων δημιουργός, καὶ τῆς ἀθανασίας
 ζωῆς χορηγός, ἐχρημάθη ὅσον πρὸς τὸν πᾶν
 ἀνῆκεν ἢ πεπιστεύαμεν ἐχρημάθη, μάλλον
 δὲ προήλθεν αὐτός, καὶ πάντοτε ἐν τῷ Πατρὶ
 ὧν, ἐπὶ τὸν ἑρῶ ὑπ' αὐτῆς γεγεννημένων διακό-
 σμῳσιν. « Patrem dico sine principio,
 » sine fine parentem sæculi ipsius : Fi-
 » lium verò, hoc est, Patris volunta-
 » tem; quæ quidem neque per cogita-
 » tionem aliquam est assumpta, neque
 » ad operum suorum perfectionem

per exquisitam aliquam substantiam, «
 accepta. Qui enim hoc intelligit, «
 intelligetque, hic habebit ad omne «
 supplicii genus indefessam toleran- «
 tiam. Sed Dei Filius Christus om- «
 nium opifex, & immortalitatis ipsius «
 largitor genitus est, quantum ad fi- «
 dem pertinet, cui credidimus, ge- «
 nitus est; imò potius processit ipse, «
 cùm semper in Patre esset, ad ea «
 ordinanda, quæ ab ipso facta sunt. «

Marius Victorinus lib. I. adv. Arium :
 Rursus quod Filius Λόγος, est in actio- «
 nem festinans substantia. Vita enim «
 Λόγος, & intelligentia Λόγος, pro- «
 cessit in substantiam eorum quæ sunt, «
 intellectibilia & hylicorum. » Tom.
 IV. Biblioth. Patr. col. 195.

Rupertus in primo Commentario-
 rum in Genesim sic loquitur cap. x.
 Quid ergo, inquit, quid in eo, quod «
 dictum est, Dixit Deus, nisi gene- «
 rationem Verbi æterni, Verbi Deo «
 consubstantialis, de cujus effectu & «
 nos & angeli rationales sumus, signi- «
 ficatum intelligere debemus? Verè «
 enim sine voce natum & omnia po- «
 tentialiter continens Verbum tunc «
 Pater actualiter generavit, quando «
 cælum & terram creavit, quando «
 lucem & cætera fecit. Eructavit ergo «
 cor Patris Verbum bonum, & ex «
 utero, id est, de suæ substantiæ se- «
 creto ante luciferum genuit illud, «
 quando dixit : *Fiat lux.* »

Exstant inter Origenis opera de-
 cem Homiliæ in varia Evangelii loca
 ab ævo & ingenio Origenis remotissi-
 mæ. Auctor secundæ, qui nominatim
 Arianos refellit & Dionysium Areo-
 pagitam citat, ab æternitate Filii,
 quam disertè defendit, minimè alie-
 num putavit, generationem ei quam-
 dam ad mundi creationem tribuere.
 Et quid est, inquit, Omnia per ip- «
 sum facta sunt, nisi eo nascente ante «
 omnia ex Patre, omnia cum ipso & «
 per ipsum facta sunt? Nam ipsius «
 ex Patre generatio ipsa est causa- «
 rum omnium conditio, omniumque, «
 quæ ex causis in genera & species «
 procedunt, operatio & effectus : per «

» generationem quippe de Verbi ex
 » Deo principio facta sunt omnia. Au-
 » di divinum & ineffabile paradoxum,
 » irreferabile secretum, invisibile pro-
 » fundum, incomprehensibile myste-
 » rium. Per non factum sed genitum,
 » omnia facta sed non genita. Prin-
 » cipium ex quo omnia, Pater est :
 » principium per quod omnia, Filius
 » est : Patre loquente Verbum suum,
 » hoc est, Patre gignente suam sapien-
 » tiam, omnia fiunt. Propheta ait :
 » *Omnia in sapientia fecisti* : & alibi
 » personam Patris introducens : *Eru-*
 » *clavit cor meum*. Et quid eructavit
 » cor suum ? Ipse exponit : Verbum
 » bonum dico, *Verbum bonum* loquor,
 » Filium bonum gigno. » Liquet ge-
 » nerationem illam non creationem esse
 huic scriptori, sed missionem ad mun-
 dum creandum ; quippe cum addat
 hoc ipso in loco nihil Filio *coeternum*
vel consubstantiale, vel coessentialiale prater
suum Patrem & suum Spiritum à Patre
per ipsum procedentem.

Quinetiam inter acerrimos Aria-
 næ hæresis eversores non desunt, qui
 hanc loquendi rationem non impro-
 baverint. Non assentior tamen erudi-
 to Bullo, qui eam ab ipsa Synodo Ni-
 cæna sancitam & decretam fuisse pu-
 tat, cum hæc Arianorum impiè dicta
 damnavit, *ὅτε ἐκ τοῦ καὶ πρὶν*
Ἐγενήθη, ἐκ τοῦ ἔν. Erat, quando non erat ;
& priusquam nasceretur, non erat. Aria-
 nos his verbis pugnare existimat cum
 eximiis illis Scriptoribus, qui Verbum
 antequam nasceretur exstitisse, id est,
 cum ab æterno existeret, ad mundi
 creationem generatum fuisse, sive pro-
 diisse dixerunt. Quamobrem Syno-
 dum Nicænam, dum istis impietatis
 notam inurit, suum cum antiquis Pa-
 tribus consensum declarasse.

Sed hæc interpretatio longiùs pe-
 titæ, nec satis accuratæ Arianae hæ-
 resis consideratione nititur. Nam cum
 dicerent Ariani Filium *non fuisse an-*
tequam nasceretur, non temporariam
 prodicionem, sed æternam genera-
 tionem oppugnabant. Hinc illa toties
 decantata cavillatio : Si natus est,

ergo non erat ; nihil enim gignitur,
 nisi ut sit : vel si erat, ergo qui erat,
 natus est. Similibus nugis continetur
 quod aiunt Presbyteri & Diaconi Ale-
 xandrini in Epistola ad Alexandrum,
 Filium non ita genitum esse, ut *is*
qui prius erat, postea genitus sit, aut in
Filium conditus. Quibus Verbis æter-
 nam generationem petunt, non tem-
 porariam illam, quæ de æterna ni-
 hil detrahit : nec Catholicos impu-
 gnant, quasi reverâ dicerent Filium
 fuisse antequam nasceretur, sed hanc
 eis consequutionem per calumniam
 sanctorum Patrum, in primis Hilarii,
 qui nihil hujusmodi à Catholicis dici
 declarat, sed tantum Filium ab æter-
 no & ante omnia tempora genitum
 fuisse. Sed si minus probari potest tem-
 porariam Filii generationem à Con-
 cilio Nicæno decretam ; illud saltem
 demonstrari potest non improbatam
 post Concilium à præstantissimis Scri-
 ptoribus fuisse.

Vehementer exagitat Athanasius
 Arianos & Sabellianos, qui Verbum
 Dei genitum dicebant, cum mundus
 creatus est ; isti quidem ut illud ad res
 creatas detruderent, hi verò ut me-
 ram Dei efficientiam esse persuade-
 rent, quæ à Deo mittatur, cum opus
 est, & ad eum revertatur. Hos inter
 adversarios interjectus negat Filii ge-
 neratione creationem nostram, sed
ipsius ex Deo esse designari, ac genera-
 tionem, prout à nefariis hæreticis fin-
 gebatur, omninò rejicit. At in libro
 de decretis Synodi Nicænae, probat &
 refert, ut modò vidimus, Dionysii Ro-
 mani testimonium, cujus magna cum
 Tatiani & aliorum sententiis similitu-
 do. Ipse etiam Or. 2. contra Arianos,
 itidem ut Origenes lib. I. de Princip.
 Sapientiam à Deo creatam hoc sensu
 fatetur, non quòd ipsa è nihilo educta
 sit, sed quòd formam omnibus rebus
 creatis impresserit, ita ut non tam
 suo, quàm rerum à se creatarum nomi-
 ne creatam se dicat. « Unigenita, »
 inquit, ipsaque Dei Sapientia om-
 nium creatrix est & effectrix. Omnia »

Hilar. Trin.
 12. Basil. 2.
 Eunom.

Athan. Sy-
 nod. p. 729.

Hilar. Trin.
 11.

Or. 4. n. 8.
 9. 10. & 11.

Num. 77. &
 78. p. 545.

» enim, inquit, in sapientia fecisti,
 » & impleta est terra creatione tuâ.
 » Ut autem res factæ non tantum ex-
 » sisterent, sed etiam benè exsiste-
 » rent, placuit Deo ut sua Sapientia
 » se ad res creatas accommodaret;
 » ἡυδύχησεν ὁ Θεὸς συγκαταβῆναι τὴν εὐ-
 » τοῦ σοφίας τοῖς κτίσμασιν, ut formam
 » speciemque aliquam ipsius imaginis
 » cum in omnibus simul, tum in sin-
 » gulis imprimeret, quò nimirum per-
 » spicuum fieret, & Sapientia orna-
 » tas esse res factas, & digna Deo esse
 » opera Quoniam ergo hujus
 » Sapientiæ forma creata in nobis &
 » in omnibus est; non immeritò vera
 » & opifex Sapientia ea, quæ suæ for-
 » mæ propria sunt, sibi ipsi adsciscens
 » ait: *Dominus creavit me in opera sua.*
 Petit etiam exemplum Athanasius ex
 regis Filio, qui si Patre urbem ædifi-
 cante nomen suum omnibus ædificiis
 imprimat, meritò dicere possit nomen
 suum hac in urbe creatum esse, nec
 tamen his verbis naturam suam sed
 tantum figuram creatam designet. Eo-
 dem sensu videtur ei Sapientia dice-
 re: Κύριε ἐκποίησέ με εἰς ἔργα· ἐμὲ γὰρ
 τύπη βεβῆκεν ὁ ἐν αὐτοῖς. καὶ γὰρ ἔτι οὐ συγκα-
 τέβηκε τῇ δημιουργίᾳ. « Dominus crea-
 » vit me in opera: mea enim est fi-
 » gura, quæ in illis est, & ego sic me
 » ad res efficiendas accommodavi. »
 Ex his perspicitur magni Athanasii
 cum Scriptoribus nostris consensus.
 Utrique Proverbiorum locum meta-
 phoricè interpretantur: utrique Ver-
 bum ad mundi creationem eo sensu
 generatum volunt, non quòd esse in-
 cœperit, aut ei quidquam novi acces-
 serit, sed quòd sese ad res creandas
 accommodaverit, eisque formam &
 speciem impresserit.

Sic etiam in eadem Oratione num.
 64. « Palam enim omnibus est neque
 » eum propter se, tamquam si crea-
 » tus esset, neque ob aliquam cogna-
 » tionem, quam secundum naturam
 » cum omnibus rebus creatis habeat,
 » earum primogenitum esse appella-
 » tum: sed quatenus Verbum, cum
 » res creatas initio effecit, se ad eas

benignè accommodavit, ut fieri pos-
 sent. Neque enim ejus naturam,
 quæ purus & paternus est splendor,
 ferre potuissent, nisi se ad illas pa-
 ternâ benignitate accommodasset,
 iisdemque naturam ut essent de-
 disse.

Hilarius in Fragmentis ex Opere
 Historico Fragm. 2. num. 30. Ariano-
 rum perfidiam accusat, quòd ad usus
 suos adjungere audeant illud Pauli,
Primogenitus omnium creature, subtra-
 ctis quæ sequuntur, & quæ præcedunt.
 Tum ipse loco integro allato sic eos
 refellit: « Imago Dei invisibilis ex
 nihilo orta est, & cœpit à tempore? »
 Aut quia primogenitus omnis crea-
 turæ est, ordo quidem in eo con-
 nexæ incognitæ creationis exponi-
 tur, sed non sequitur primogenitum
 omnis creaturæ? Quia in ipso con-
 stituta sunt omnia in cœlis & in ter-
 ra, id est, in ipso universorum ele-
 mentorum visibilium & invisibilium
 condita & constituta materia est;
 idcirco omnia per ipsum & in ipso:
 idcirco primogenitus omnis creatu-
 ræ, quia in eodem, jam à princi-
 pio, omnium, quæ effecturus erat,
 omnia generationum initia consti-
 terunt. Atque non ita in ordine
 creaturarum, quæ in ordine consti-
 tutæ sunt, primus in numero est:
 sed ipse imago Dei invisibilis, ma-
 nens per virtutem efficiendi semper
 in ipso, se primogenitum habuerit
 eorum, quæ per ipsum in cœlo & in
 terra visibilia & invisibilia crearen-
 tur exstantia.

Usi sunt antiqui Scriptores his Pro-
 verbiorum verbis: *Dominus condidit me*
initium viarum suarum, ut Verbum
 æternum esse & personam à Patre di-
 stinctam demonstrarent, siquidem ge-
 neratum est, non ut sonus inanis, sed
 ut persona divina, quæ omnes Patris
 ideas ejusque omnipotentiam ab æter-
 no accepit. Eundem usum præstant
 hæc verba Sancto Hilario, qui in libro
 XII. de Trinit. sic loquitur: « Ju-
 dæum hæc verba sapientiæ subsisten-
 tis extinguunt, quæ se nunc creatam »
 initium

» initium viarum Dei & in opera ejus
 » à sæculo dixerit; ne fortè ante Ma-
 » riam manere non existimaretur: ne-
 » que tamen creatam se ad nativitatis
 » intelligentiam referret, quia in via-
 » rum initium & in opera sit creata.
 » At verò ne hoc viarum initium,
 » quod utique de divinis rebus huma-
 » næ cognitionis exordium est, quif-
 » quam ad subjiciendum tempori na-
 » tivitatem infinitam deputeret, fun-
 » datam se ante sæcula sit professa.
 » Ut dum aliud est in viarum initium
 » & in opera creari, & aliud est ante
 » sæcula fundari, anterior intelligere-
 » tur esse & creatione fundatio; & hoc
 » ipsum quod fundata in opera ante
 » sæculum est, sacramentum creatio-
 » nis ostenderet, quia fundatio ante
 » sæculum, & creatio in viarum ini-
 » tium & in opera post sæculum sit.
 » Jam verò ne creatio & fundatio fi-
 » dem divinæ nativitatis ostenderet;
 » sequitur: *Priusquam terram faceret,*
 » *priusquam montes stabiliret, ante om-*
 » *nes colles genuit me.*

Sanctus Basilius lib. V. adv. Euno-
 mium Verbum à Patre ad mundi crea-
 tionem pronuntiatum fuisse docet. Sic
 enim loquitur: Ὁ ἅγιος Τὸν ἀναρχόν, τὴν
 ἀρχὴν τῆς ὅλων δημιουργίας ἀνείλεν.
 Ἀρχὴ γὰρ τῆς ἀπάντων ὑποστάσεως ὁ τὸ Θεὸς
 Λόγος, δι' ἃ τὰ πάντα γέγονεν Οὐκ
 ἐν χρόνῳ παρέεισι τὸ παλαιόν ἐν Θεῷ, καὶ
 ἐν χρόνῳ τὰς ποιήσεις ἀποδιδῶν. Ἔστιν ὁ
 Λόγος αἰεὶ, καὶ πρὶν ὑποδείκνυσθαι ὑπὸ Μώ-
 σεως ἀντὶν, ὡς περ λαλούμενον ἀνθρώπι-
 νως, εἰς τὸ τὴν δι' αὐτοῦ γνομένην κτίσιν
 ἐρμηνεύειν καὶ τύπον ἀνθρώπινον. « Qui
 » Filium tollit, principium univer-
 » sum creationis tollit. Est enim prin-
 » cipium universorum constitutionis
 » Verbum Dei, per quod omnia crea-
 » ta sunt Non in tempore pro-
 » dit, quod ex Deo prodit, quamvis
 » in tempore opera exhibeat. Sem-
 » per existit Verbum, etiam ante-
 » quam illud Moses veluti pronuntia-
 » tum humano more demonstraret,
 » ut factam per illud creationem ex
 » similitudine humani verbi interpre-
 » taretur.

Quod dicebant Valentiniani Ver-
 bum omnibus paternis ideis ornatum
 prodiisse ad mundi creationem, id
 apud eundem Basilium lib. de Spiritu
 Sancto cap. viij. his verbis expressum
 habemus: Πλήρης ὁ Λόγος τῶν πατρικῶν
 ἀγαθῶν, Πατὴρ δὲ ἀπολέμψας, πάντα ποιεῖ
 καὶ τὴν τοῦ χυνίσαντος ὁμοιότητα. « Ver-
 » bum paternis bonis plenum, à Patre
 » resplendens, omnia facit ad simili-
 » tudinem ejus qui ipsum genuit. «

Legimus, in Epistola 4. S. Damasi
 Papæ, Spiritum Sanctum emissum fuis-
 se ad mundi creationem. « Neque
 » enim, inquit, creaturæ dignus inju-
 » riâ est, qui emissus est ut crearet, «
 » sicut Propheta sanctus adstruxit, di-
 » cens: *Emitte Spiritum tuum, & crea-*
 » *buntur.* » Deinde alius item posuit:
Spiritus divinus qui fecit me.

Psal. cii. 30.

Job. xxxix.

4.

Exstat inter Opera Gregorii Na-
 zianzeni oratio Latina, quæ inter ora-
 tiones quadragesima nona volvitur.
 Hanc Augustinus Epist. 148. sub no-
 mine Gregorii Orientalis Episcopi ci-
 tat: nemo tamen Gregorii non esse
 dubitat; plerique tribuunt Gregorio
 Eliberitano, qui schismate Luciferia-
 no abreptus fuisse perhibetur. Hujus
 orationis Auctor sic Salomonis locum
 interpretatur: « Non ergo, inquit, «
 » aliunde quàm de Patre, quia sem-
 » per cum Patre. Et ideo Sapientia
 » Dei appellatur, ut numquam Pa-
 » ter sine Sapientia, hoc est, sine Filio
 » suo esse credatur. Hæc est illa Sa-
 » pientia ineffabilis, quæ initio viarum
 » Dei apud Salomonem, vel condita,
 » vel genita, vel creata describitur.
 » Quam tamen sic conditam dicit ut
 » semper eam cum Deo fuisse demon-
 » stre. Quod enim initium Deo da-
 » bit, ut initium [quod Christus Jesus
 » Sapientia Patris sit, & numquam Pa-
 » ter sine Sapientia sua sit] possit Sa-
 » pientia ipsius consignare? Non enim
 » ita Deus Sapientiam suam condidit,
 » quasi aliquando sine Sapientia fue-
 » rit: sed cum initium viarum dicat,
 » initium motus operis alicujus osten-
 » dit: ut hoc initium habeat Sapien-
 » tia Dei, quod de Deo processit ad «

Pag. 730.

» creanda omnia, tam cœlestia, quàm
 » terrena. Non quomodò cœpit esse,
 » ita creata est Sapientia, imò genita,
 » non sibi, quia semper erat, sed his
 » quæ ab ea fieri oportebat, ut quia
 » qualis & quanta esset sciri non po-
 » terat, de effectu operum suorum
 » virtus ejus & potentia nosceretur,
 » ut dum conditorem de conditis æsti-
 » mamus, tum magis timeamus, cum
 » facta miramur. Hæc est illa, in-
 » quam, Sapientia Dei, quæ dicit,
 » *Ex ore altissimi prodivi*, universita-
 » tis conditrix & effectrix, id est, Fi-
 » lius Dei, per quem omnia, & in quo
 » omnia.

Ipse etiam Augustinus sic interdum loquitur, ut ab antiquiorum Patrum principiis non discedat. Comparat Verbum Dei cum verbo nostro, quod, cum loquimur, quodammodò gignimus. « In illa igitur æterna veritate, » inquit lib. IX. de Trin. num. 12. ex » qua temporalia facta sunt omnia, » formam secundum quam sumus, & » secundum quam vel in nobis, vel in » corporibus verâ & rectâ ratione ali- » quid operamur, visu mentis adspi- » cimus; atque inde conceptam re- » rum veracem notitiam, tamquam » verbum apud nos habemus, & di- » cendo intus gignimus, nec à nobis » nascendo discedit. Cum autem ad » alios loquimur, verbo intus manenti » ministerium vocis adhibemus, aut » alicujus signi corporalis, ut per » quamdam commemorationem sen- » sibilem tale aliquid fiat etiam in ani- » mo audientis, quale de loquentis » animo non recedit. » Et num. 13. » Nascitur autem verbum, cum ex- » cogitatum placet aut ad peccan- » dum, aut ad rectè faciendum.

Sic etiam in libro *De Fide & Symbolo* num. 3. « Verbum autem Patris » ideò dictum est, quia per ipsum Pa- » ter innotescit. Sicut ergo verbis no- » stris id agimus, cum verum loqui- » mur, ut animus noster innotescat » audienti, & quidquid secretum in » corde gerimus, per signa hujusmodi » ad cognitionem alterius proferatur:

sic illa Sapientia, quam Deus Pater » genuit, quoniam per ipsam innotescit dignis animis secretissimus Pa- » ter, Verbum ejus convenientissimè » nominatur. » Et num. 4. « Deus au- » tem Pater, qui verissimè se indica- » re animis cognituris & voluit & po- » tuit, hoc ad se indicandum genuit, » quod est ipse qui genuit, qui etiam » virtus ejus & sapientia dicitur, quia » per ipsum operatus est, & disposuit » omnia. »

Auctor Quæstionum veteris & novi Testamenti inter spuria Augustini opera tom. III. etsi Arianis minimè amicus fuit; imò odium hujus hæresis, si modò Hilarii Diaconi fœtus est hoc opus, ultra legem & modum perduxit, affert tamen quæstioni quadragessimæ octavæ responsum partim Arianum, partim fidei Nicænæ consonum. Sic posita quæstio: « Deus certè perfectus est » & nullius egens. Quid ergo opus fuit » Christo Salvatori ut nasceretur de » Deo, & Filium haberet Deus per » quem omnia faceret? »

Sic respondetur: « Cum ea quæ » non erant Deus voluisset exsistere, » & majestatis suæ minimè hoc condi- » gnus opus sciret, prius de se, cum » natura simplex & incorporeus sit, » Filium generavit, qui nihil ab eo di- » staret, ut magnitudini suæ congruus » responderet effectus. Quid enim » posset ultra creare, quàm ut ex se » alterum, qui perfectus est, genera- » ret? Hoc ergo perfectum opus est, » quo nihil possit esse præstantius. [Cæ- » tera enim omnia minora sunt: quan- » tò enim excellentior his omnibus » Christus est, tantò magis creatio il- » lorum inferior est generatione ejus. » Est & aliud.] Deus enim, ex quo sunt » omnia, volens condere creaturam, » Verbum prius, quod in mysterio » apud se habebat, generavit, hoc est, » fecit exsistere. Quod Verbum idcirco » Filium nuncupavit, ut ostenderet de » se illum esse, & esse sibi consubstan- » tivum: ut lex, quâ Filii de parenti- » bus sunt, hoc credibile faceret, per » quod faceret, per quod manifestaret »

» creaturæ mysterium, quod habuit in
» eo ex æterno.

Postrema pars hujus responsionis explicari potest ut apud antiquos Scriptores, qui Verbum dixerunt, cum ab æterno esset cum Patre & sustentaret omnia, prodiisse ad mundi creationem. Prima pars abhorret ab eorundem Patrum doctrina, qui summo consensu docent mundum indignum non fuisse quem Deus crearet. Suspicio hunc scriptorem ex Ariano aliquo inscientem & imprudentem hæc depromisise, ac prætereà ejus contextum esse corruptum. Hæc enim, *Hoc est, fecit existere*, itidem ut ea, quæ uncis inclusa sunt, in multis Codd. Mss. defunt.

III. Hic consensus sanctorum Patrum & eorum qui ante Concilium Nicænum fuerunt, & eorum qui post Concilium, nihil loci videtur iniquis reprehensionibus reliquisse. Si vituperatur Origenes, quod Sapientiam rerum à se creatarum nomine dicere existimet, *Dominus creavit me principium viarum suarum*; vituperetur Athanasius, qui hanc interpretationem suam facere non dubitat. Si culpandus Tatianus quod Verbum, cum in Patre & cum Patre esset, prodiisse voluntate Patris & voluntariam administrationem suscepisse dixerit; culpandus Hilarius, culpandus Gregorius Eliberritanus, qui hanc explicandi rationem ad dejiciendum Arianæ hæresis propugnaculum appositam judicant. Si Verbi æternitatem negant, aut inchoatum & informatum ab æterno, in mundi creatione omnibus numeris absolutum fuisse volunt, qui illud ex Patre ad mundi creationem processisse dicunt: non effugiet hoc crimen Basilii, qui Verbum à Patre *αὐτεὶ* pronuntiatum declarat, cum mundus creatus est. Tertullianus præter æternam generationem duas alias agnoscit: primam, cum mundi descriptio in Verbo facta est: alteram, cum generatus est ad effectum. Modò vidimus Hilarium Tatiani vestigia accuratè prementem.

Neque etiam quid sibi velit tem-

poraria illa generatio, difficilius in Antenicænis Scriptoribus perspicitur, quàm in Postnicænis. Nonne enim totum mysterium retegunt, Tatianus, cum hanc generationem nihil aliud esse docet, quàm voluntariam œconomiam sive administrationem? Hippolytus, cum Verbum, quod antea soli Patri conspicuum erat, rebus creatis illuxisse? Dionysius Romanus & Lactantius, cum Filium omnibus Patris operibus præfectum fuisse declarant? Si nihil habet obscuri & difficilis quod ait Basilii, Verbum, cum semper existisset, à Patre pronuntiatum fuisse, cum mundus creatus est; cur Tertullianus vituperabitur, quod Verbum, cum esset ab æterno secunda cum Patre persona, vocem & sonum accepisse dixerit, cum mundus per illud creatus? Cur hæc loquendi ratio notabitur apud plerosque alios Scriptores, qui generationem illam ex similitudine humani sermonis pariter explicant, & quemadmodum homo, cum loquitur, verbum quodammodo gignit, ita Verbum à Deo genitum eodem sensu, sive pronuntiatum dixerunt? Loqui in Deo idem esse ac gignere demonstrat Petavius lib. VI. de Trin. cap. iv. Ut Tertullianus præter æternam generationem duas alias admittit, quarum in altera Sapientia in sensu Dei condita fuit, in altera generata ad effectum; ita Hilarius Sapientiam docet ab æterno genitam fuisse, fundatam in opera ante sæculum, creatam in viarum initium. Irenæus & Theophilus Antiochenus totam illam generationem his Joannis verbis contineri putant: *Omnia per ipsum facta sunt.*

IV. Objicit post Jurium Auctor Platonismi Retectionem generationem Verbi ad creationem mundi productionem esse personæ antea non existentis, quia illud ut ignem ex igne, ut fluvium ex fonte progressum esse dicunt antiqui Scriptores. Unde etiam Tertullianus perfectam nativitatem vocat hanc Verbi progressionem.

Sed 1°. Utramque generationem,

æternam & temporariam defendunt, cum Filium ad mundi creationem prodiiſſe dicunt. Justinus in duobus locis ſuprà citatis Verbum ante ſæcula cum Patre fuiſſe & tunc generatum docet cum mundus creatus. Sic etiam alii Scriptores : Verbum in Patre & cum Patre fuiſſe Tatianus declarat : Tertullianus & Hippolytus Patrem non fuiſſe ſolum, ſed cum eo Verbum : Novatianus in Patre & ex Patre ſemper fuiſſe. Ipſi etiam Valentiniani, non ſecus ac Athenagoras, Verbum ita generatum docebant, ut tamen generatum non eſſet; ita prodiiſſe è Patre, ut ſemper eſſet in ſinu Patris.

2º. Hunc in uſum temporariam generationem adhibent, ut æternam adſtruant. Refellentibus enim adverſarios, qui Verbum perſonam non eſſe, ſed ſonum & efficientiam volebant, convenientiſſimum erat uti exemplis ignis ex igne accenſi & fluvii ex fonte procedentis, quibus exemplis perſona æqualis Patri & omnibus divinis attributis prædita ſignificatur. Tertullianus ſonum & vocem non eſſe ſubſtantiam Verbi, ſed quemdam ornatum contendit. Perfectam hanc nativitatem vocat, non reſpectu æternæ, ſed illius, in qua Sapientiam in ſenſu conditam dicit, antequàm generaretur ad effectum.

3º. Cum Filius aut Spiritus Sanctus mitti dicitur; hæc miſſio ad æternæ generationis aut proceſſionis exemplum exiſtimari ſolet. Cyrillus Alexandrinus lib. IV. in Joan. ad hæc Chriſti verba : *Doctrina mea non eſt mea, ſed ejus qui miſit me*, ſic de miſſione loquitur : Ἰς̅ον δὲ ὅτι διὰ τὴ πάλιν ἀπεſτάλθαι λέγειν, ἐκ ἐν δευτέρῃς τῆς τοῦ Πατρὸς ἀξίας ἑαυτὸν ὄντα δεικνύει. Οὐδὲ γὰρ δούλω περιπῆ νοητέον τὴν δόξαν αὐτοῦ, εἰ ἢ ὅτι μάλιστα τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἡμφιεσμένος ἀντηκλήτως ἀν' λέγει ἢ ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ. Ἀπεſτάλη δὲ οὕτως ὡς λόγος ἐκ νοῦ, ὡς ἀπαύγασμα τὸ ἡλιακὸν ἐξ αὐτοῦ. « Scien-
« dum eſt autem cum ſe ruruſus miſ-
« ſum eſſe dicit, non ſe paternâ di-
« gnitate inferiorem oſtendere. Non
« enim ſervilem hanc miſſionem in-
« telligere oportet : etſi, quia ſervi

formam indutus eſt, meritò hæc de « ſe uſurpare poſſit. Sed ſic miſſus eſt, « ut verbum ex mente, ut ſplendor « ſolis ex ipſo. » Auguſtinus in libro contra Sermonem Arianorum cap. iv. hanc rationem addit, cur Pater non mittatur : « Non enim ſplendor, « inquit, aut fervor ignem, ſed ignis « mittit ſive ſplendorem, ſive fervo- « rem. » Nicetas in Or. 38. Greg. Naz. eadem habet. « Atque ut etiam hoc « demus, inquit, eum, ut Deum, miſ- « ſum eſſe; non tamen hinc eum Patre « inferiorem eſſe colligitur. Nam qua- « tenus Patri Filium incarnari placuit, « hæcenus eum miſiſſe dicitur : atque « etiam eodem modo, quo ſolem ra- « dium ſuum miſiſſe dicimus. » Nemo ſanè ex his colligat Filium ab æterno, ex Patre non proceſſiſſe, ut ſplendo- rem ex igne, verbum ex mente, quamvis eodem modo ad redimendum genus humanum miſſus dicatur. Non eſt ergo cur metuamus, ne ſancti Patres æternam Filii generationem tollant, dum de temporaria ad mundi creationem generatione nonnulla diſſerunt, quæ æternæ congruere poſſint.

Hæc etiam illuſtrantur & confir- mantur ex his, quæ de Spiritu Sancto dici ſolent. Nam ab ejus communica- tione ſuſpicionem abſciſſionis pariter removen. Illum Baſilius lib. de Spiritu Sancto cap. viij. ſine perpeſſione com- municari, ſine diſiſſione participari di- cit : Ἀπαθῶς μετεχόμενον & ολοχέως μετεχόμενον. Similia ferè habet Cle- mens Alexandrinus Strom. 6. pag. 673.

Quinetiam ex Patris & Filii ſub- ſtantia procedere dicitur, cum ad homines mittitur, nonnullis adhibitis exemplis, quæ in æternam proceſſio- nem magis convenient. « Miſit no- « bis Spiritum Sanctum, inquit Au- « ſtor Orationis 49. inter Opera Greg. « Naz. de propria ſua & ex una ea- « demque ſubſtantia, protectorem, « ſignatorem & ductorem in vitam « æternam, ſicut ſcriptum eſt ex voce « Dei : *Effundam de Spiritu meo ſuper « ſervos meos & ancillas meas.* Et ite- « rum : *Spiritus ex me prodiet.* Et ipſe «

» Dominus Salvatorque noster, de
» meo, inquit, accipiet. Ex eo utique
» quòd est Filius de eo quòd Pater est.
Docet Basilius lib. V. contr. Eunom.
Spiritus Sanctum verbo adjungi ad
creationem, & ex ore modo non enar-
rabili produci. Πνεῦμα γὰρ παρ' ζῶντι λό-
γῳ σωπταλμῶν εἰς τὸ δημεργεῖν, ζῶσα
δύναμις ἐστὶν θεῖα φύσις ἀρρήτως ἐξ ἀρρήτου
σώματος πεφυκυῖα.

Athanasius in Epist. ad Serap. Spi-
ritus Sancti communicationem multis
hujusmodi exemplis illustrat. Veluti
quemdam afflatum Filii, ita nobis af-
flari docet. Τὸ χρίσμα τοῦτο πνοή ἐστι τῆς
Τριῆς ὥστε τὸν ἔχοντα τὸ Πνεῦμα λέγειν,
Χριστὸς εὐωδία ἐσμὲν. « Unguentum il-
» lud flatus est Filii : adeò ut qui Spi-
» ritum habet, dicat: *Christi bonus odor*
» *sumus.* » In eadem Epistola, Patrem
fonti, Filium fluvio, Spiritum Sanctum
aquæ assimilat.

Cyrillus Alexandrinus Thes. lib.
XXXIII. Spiritum Sanctum nobis af-
flari docet, ut aquam ex vapore. Ἐπει-
δὴ ἐν ζῳῇ μὲν ἐστὶ καὶ φύσιν ὁ Τριῶν, ζωο-
ποιεῖ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ παρ' αὐτῆς χρηγέμε-
νον ἀνάγκη λοιπὸν ἐξ ἐσίας ὑπάρχειν ὁμο-
λογεῖν αὐτὸ τῆς τοῦ Τριῶν ἐκ Θεοῦ, πᾶσαν
αὐτῆς πλὴν τε δύναμιν ἐκ πλὴν ἐνέργειαν ἔχον,
ἀπὸ αὐτῆς εἰς ἐξ ὕδατος ἄτρικτος ἀναβαίνοι.

» Quoniam igitur vita quidem est na-
» turâ Filius, vivificat autem Spiritus,
» qui ab eo suppeditatur : necesse est
» utique confiteri ex substantia illum
» esse Filii & Dei, omnem ipsius vim
» & efficientiam habentem, quem-
» admodum si ex aqua vapor ascen-
» deret. » Similiter lib. XXXIV. Hæc

Christi verba : *De meo accipiet*, idem
valere putat, ac si *mel de insita sibi na-
turali dulcedine diceret, nihil à seipsa
gustantibus inferet* ; unde concludit ut
ex melle dulcedinem, ex igne calo-
rem, ex aqua refrigerationem, ita
Spiritus Sanctum ex Filio procedere
& hominibus communicari. Sic etiam

lib. IX. in Joan. Διὰ γὰρ τοῦ τοῦτο ἐσω-
ματικῶς αὐτὸ ἐνεφύτησεν ὁ Χριστὸς δεικνύς
ὅτι καὶ ἀπὸ ἐκ σώματος τοῦ ἀνθρώπου
πρόσει τὸ Πνεῦμα σωματικῶς, ἔτι καὶ ἐκ
τῆς θεῖας ἐσίας θεωρεπῶς προέρχεται τὸ

ἐξ αὐτῆς. « Propterea illum Christus «
corporaliter insufflavit, ostendens «
hoc signo, quia quemadmodum ab «
ore humano corporaliter Spiritus «
humanus procedit, ita ex divina sub- «
stantia congruenter divinitati spiri- «
tus, qui ab ea est, profunditur. » In eo-
dem libro sic definit Spiritum Sanctum :
Ὅτιον ἐστὶν ὁμοῦ τῆς ἐσίας αὐτῆς, ζῶσα τε
ἐνέργεια, διακομίζουσα τῇ κτίσει τὰ πάντα
Θεῶν, ἐκ τῆς ἀνωτάτω πᾶσαν ἐσίας ἐν π-
δείσῃ δὲ ἐαυτῆς πλὴν μέτεξιν. « Est ve- «
lut odor quidam illius substantiæ, «
vivens & efficax, ad creaturas ea «
derivans quæ à Deo sunt, & supre- «
mæ omnium substantiæ per sese par- «
ticipationem immittens. »

Ex his patet processionem & missio-
nem temporariam sæpè eodem modo
ac æternam explicari, & Filii & Spi-
ritus æternas proprietates ex opera-
tione & efficientia in res creatas di-
judicari. Sic sanctificatio ut persona-
lis nota Spiritui Sancto à nonnullis tri-
buitur ; ac ipse Spiritus eodem sensu
donum appellatur, ut demonstrat Pe-
tavius lib. VII. de Trin. cap. xij. & lib.
VIII. cap. iij. Sanctus Hilarius imagi-
nis rationem in eo positam docet,
quòd omnia per Filium creata fuerint.
Sentisne jam, inquit, quid sit esse «
imaginem Dei? Creari utique om- «
nia in eo per eum. Cùm in eo crean- «
tur omnia, intellige eum etiam, cu- «
jus imago est, creantem in eo om- «
nia. Cùm autem quæ in eo crean- «
tur, per ipsum creantur ; in hoc quo- «
que, qui imago est, naturam ejus, «
cujus imago est, inesse cognosce. »
Consentanea Scripturis hæc Theolo-
gia. Nam cùm Christus dicit de Spi-
ritu Sancto : *Ille de meo accipiet* ; aut cùm
ait doctrinam suam non esse suam,
sed Patris, seque omnia facere, quæ-
cumque viderit Patrem facientem ;
non Spiritum à Filio, aut Filium à Pa-
tre quibusdam veluti gradibus erudiri
docet, sed ex temporariis effectibus
æternam Filii cum Patre, & Spiritus
cum Filio conjunctionem declarat.

Lucem hæc afferre possunt antiquis
Scriptoribus. Quemadmodum enia

Cyrillus vocat Spiritum Sanctum odorem Dei substantiæ viventem & efficacem, & ad creaturas ea, quæ à Deo sunt, derivantem; sic Athenagoras, ut explicet quid sibi velit Filii appellatio, dicit *primam esse Patris progeniem, non quod factus sit, sed quod prodierit, ut omnium rerum idea & actus foret.* Sanctificatio illa, quam à Spiritu Sancto accipimus, quamvis temporaria sit, optimè tamen demonstrat æternam Spiritûs Sancti processionem. Neque enim mentes nostras sanctificare & refingere ac iterum quodammodò creare posset, nisi ejusdem esset ac Deus substantiæ, atque hanc omnipotentiam, quam in tempore exercet, ab æterno accepisset. Sic etiam progressio illa Filii, quamvis temporaria sit, & ad creaturas referatur, satis commodè explicat quid sit Filius, quàm arctè cum Patre conjunctus sit, omnes illius ideas ac omnipotentiam possidens.

CAPUT XXVI.

Explicantur alia nonnulla in Sanctis Patribus.

I. *Consensus inter Patrem & Filium, ex quo singularitas Dei repetitur, argumentum est æqualitatis & unius substantiæ.* II. *Justini, Tertulliani & Novatiani testimonia, qui Filium visum esse antiquis dicunt, Patrem videri non potuisse.* III. *Quòd Filius apparuisse dicitur, id ejus divinitatem probat: Quòd autem solus has perfunctiones obire potuisse, id minimè nocet huic dogmati.* IV. *Cur hæ perfunctiones de Filii immensitate & invisibilitate non detrahunt, de Patris verò detraxissent.* V. *Aliæ afferuntur hujus rei rationes.* VI. *Quo sensu antiqui Scriptores dixerunt Christum ita*

proprium esse Patris Verbum, ut eo Pater carere non possit, nisi rationalis esse desinat.

I. **T**RIA nobis potissimum ad explicandum supersunt; cur interdum sancti Patres singularitatem Dei ex voluntatis inter Personas divinas consensu repetant; cur Filium antiquis visum esse plerique contendant, idem de Patre dici posse non putent: quo sensu Filium dixere proprium esse Patris Verbum propriamque sapientiam.

Quòd spectat ad consensum divinarum Personarum, sic eum exprimit Justinus, Dialog. num. 56. Περὶ αὐτοῦ πεῖσαι ὑμᾶς ὅτι ὅτε τὰς Ἀβραὰμ & τὰς Ἰακώβ, & τὰς Μωσέϊ ὡφθαί λεγόμενος, & γεγενημένος Θεός, ἑτερός ἐστὶ τοῦ τὰ πάντα ποιήσαντος Θεοῦ, ἀειθρῶ λέγω, ἀλλ' οὐ γνώμη· οὐδὲν γάρ φημι αὐτὸν πεπραχέναι ποτέ, ἢ ἄπερ αὐτὸς ὁ ἑὸν κόσμον ποιήσας, ὑπὲρ ὃν ἄλλος οὐκ ἔστι Θεός, βεβούληται περᾶσαι & ὁμιλῆσαι. « Ad « Scripturas rediens persuadere vobis « conabor, hunc ipsum, qui Abrahæ & « Jacob & Mosi visus esse dicitur, ac « Deus à Scriptura vocatur, alium esse « ab eo qui omnia fecit Deo; numero, « inquam, alium, non sententiâ. Nihil « enim eum umquam fecisse dico, nisi « quod is qui mundum fecit, supra « quem alius Deus non est, facere & « dicere voluit. «

Tertullianus in libro contra Praxeam objicientibus adversariis illud Christi: *Ego & Pater unum sumus*, hæc respondet: « Adhuc enim duo, in- « quit, masculini generis, unum dicit « neutrali verbo, quod non pertinet « ad singularitatem, sed ad unitatem, « ad similitudinem, ad conjunctio- « nem, ad dilectionem Patris, qui Fi- « lium diligit, & ad obsequium Filii, « qui voluntati Patris obsequitur. «

Dixerunt Ariani illud Christi: *Ego & Pater unum sumus*, de voluntatum consensu, non de unitate substantiæ dictum esse. Longè dissimilis causa ac sententia Justini & Tertulliani. Nam

uterque Dei quidem singularitatem ex consensu Patris & Filii repetit, sed hunc consensum ex personarum æqualitate & substantiæ unitate deducit. 1°. Talem consensum agnoscunt qualem inter Patrem, qui omnia Filio tradidit, & Filium, qui verè à Patre genitus est, par est intercedere. Manifesta est ex hoc consensu singularitas Dei, quæ nulla prorsus esset, si in consensu rei creatæ cum creatore poneretur. Satis præclarè Athenagoras consensionem trium personarum exprimit ad exemplum Imperatoris cum Filio regnantis, excepto tamen quòd Filius à Deo Patre separari non possit. Unde etiam Tertullianus in eodem contra Praxeam libro cap. iv. « Cæterum » qui Filium non aliunde deduco, sed » de substantia Patris, nihil facientem sine Patris voluntate, omnem » à Patre consequutum potestatem; » quomodo possum de fide destruere » monarchiam, quam à Patre Filio » traditam in Filio servo? » Docet Gregorius Nazianzenus Orat. 12. *Trinitatem unum Deum esse & credi, non minus propter concordiam, quam propter eandem essentiam.* Καὶ αὖτις εἰς Θεὸς ὅσι τε & εἶναι πνεύματα, καὶ ἡ τὸν διὰ τὴν ὁμολογίαν, ἢ τὴν τῆς βολῆς ταύτοτητα. 2°. Quis ea dubitet æqualia esse & consubstantialia, quæ solo numero distinguuntur? Non alia profectò personarum divinarum distinctio nota Justinò & Tertulliano. 3°. Numerat personas Justinus; at voluntates non item. Unam prorsus in Patre & Filio voluntatem & sententiam agnoscit. Unde etiam Filium esse voluntatem Patris declarat Tertullianus. *Ipse erat voluntas & potestas Patris*, inquit in libro de Orat. cap. iij.

Simili modo Hippolytus consensum Trinitatis ex potestatis singularitate deducit. « Oeconomia, inquit, » per consensum redigitur ad unum » Deum. Unus enim est Deus: Pater » qui mandat, Filius qui obsequitur, » qui autem docet scientiam Spiritus » Sanctus. » Oeconomia apud hunc Scriptorem, ut apud Tertullianum,

tres personas designat: symphonia, sive consensus, unicam divinitatem, actionem & potestatem. Singularitas divinitatis demonstratur, cum Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, unum Deum esse statuit; actionis, quia Pater mandat, Filius exsequitur; potestatis, ex his quæ non multò ante dicebat: Quòd si vult scire, quomodo unus « Deus demonstratur; sciat unam esse « illius potestatem: & quantum quidem spectat ad potestatem, unus « est Deus; quantum autem ad cœconomiam, triplex est demonstratio. « Origenes & Lactantius unitatem Dei pariter repetunt ex voluntatis identitate, ut ex eorum testimoniis suprà allatis perspicui potest.

Novatianus objecta ab eisdem hæreticis Christi verba: *Ego & Pater unum sumus*, sic interpretatur: « Et » quia dixit unum, intelligant hæretici, quia non dixit unus. Unum enim neutraliter positum societatis concordiam, non unitatem personæ sonat. Unum enim non unus esse dicitur, quoniam nec ad numerum refertur, sed ad societatem alterius expromitur. Denique adjicit, dicens, *Unum sumus*, non sum, ut ostenderet per hoc quod dixit, *sumus*, & *Pater*, duas esse personas. Unum autem quod ait ad concordiam & eandem sententiam, & ad ipsam caritatis societatem pertinet, ut meritò unum sit Pater & Filius per concordiam, & per amorem, & per dilectionem. Et quoniam ex Patre est, quidquid illud est, Filius est, manente tamen distinctione, ut non sit Pater ille qui Filius, quia nec Filius ille qui Pater est. Nec enim, *sumus*, addidisset, si unum se & solitarium Patrem, Filium factum esse meminisset. Denique novit hanc concordie unitatem & Apostolus Paulus, cum personarum tamen distinctione. Nam cum ad Corinthios scriberet: *Ego*, inquit, *plantavi*, *Apollo rigavit*, sed *Deus incrementum dedit*. Itaque neque qui plantat est quidquam, neque qui rigat; sed qui

» incrementum dat Deus. Qui autem
 » plantat, & qui rigat, unum sunt.
 » Quis autem non intelligat alterum
 » esse Apollo, alterum Paulum, non
 » eundem atque ipsum Apollo pari-
 » ter & Paulum. Denique & diversa
 » sunt uniuscujusque officia prolata:
 » alter enim qui plantat, & alter qui
 » rigat: hos tamen duos, non quod
 » unus sit, sed quod unum sint, pro-
 » posuit Apostolus Paulus, ut alter
 » quidem sit Apollo, alter verò Pau-
 » lus, quantum ad personarum distin-
 » ctionem pertinet, unum ambo sint.
 » Nam quando duorum una senten-
 » tia est, veritas una est, fides una
 » est, una atque eadem religio est,
 » unus etiam Dei timor est; unum
 » sunt, etiam si duo sint; ipsum sunt,
 » dum ipsum sapiunt. Etenim quos
 » personæ ratio invicem dividit, eos-
 » dem rursus invicem religionis ratio
 » conducit. Et quamvis idem atque
 » ipsi non sint; dum idem sentiunt,
 » ipsum sunt: & cum duo sint, unum
 » sunt, habentes in fide societatem,
 » etiam si gerant in personis diversi-
 » tatem.

In his Novatiani verbis illud 1°. ob-
 servandum non aliam Patris & Filii
 distinctionem assignari, nisi quod *non*
sit Pater ille qui Filius, quia nec Filius
ille qui Pater est. Ex quo patet quid-
 quid est in Patre, idem esse in Filio
 & vicissim, exceptis Patris & Filii pro-
 prietatibus.

2°. *Eandem sententiam & ipsam* (id
 est eandem) *caritatis concordiam* in
 Patre & Filio agnoscere, ut agnoscit
 Novatianus, unam & eandem sub-
 stantiam ac summam in personis divi-
 nis æqualitatem agnoscere est. Quis
 enim rei creatæ eandem ac Deo
 scientiam ac voluntatem & amorem
 attribuat; aut quis scientiam, volun-
 tatem & amorem in Deo aliud esse,
 quàm substantiam divinam suspicetur?

3°. Exemplum illud Pauli & Apollo,
 plantantis & rigantis, qui unum esse
 dicuntur, quia erat in ambobus *veritas*
una, fides una, una atque eadem reli-
gio, unus etiam Dei timor, proposito

Novatiani conducebat aptissimè, nec
 quidquam detrahit de substantiæ in
 personis divinis singularitate. Nam
 cum adversarii personæ singularita-
 tem colligerent ex his Christi verbis:
Ego & Pater unum sumus, satis erat
 Novatiano ad eos refellendos exem-
 plum aliquod afferre, in quo plures
 personæ unum dicerentur; neque in
 hac cum hæreticis pugna opus erat
 conceptis verbis demonstrare, quid
 intersit inter unam illam fidem, sen-
 tentiam, veritatem & religionem,
 quæ est in Paulo & Apollo, & unam
 in personis divinis substantiam, tum
 quia hoc discrimen satis per se patet
 ex ipsa divinæ & humanæ naturæ di-
 screpantia, tum quia in toto opere
 atque hoc ipso in loco satis multis es-
 sentia in personis divinis singularitati
 providit.

II. Aliud nobis explicandum super-
 est, haud scio, an magis abstrusum,
 cur solum Filium antiquis visum esse
 Scriptores antiqui decernant. Quo-
 niam autem Justinus, ejusque vesti-
 giis, Tertullianus & Novatianus plus
 difficultatis quàm alii afferunt; in eo-
 rum potissimum sententiis referendis
 immorabor.

Justinus in Dialogo cum Tryphone,
 demonstrans alium esse præter univer-
 forum parentem, qui numero ab eo di-
 stinctus sit & Deus dicendus, hoc uti-
 tur argumento, quod is qui Patriarchis
 visus est Deus, quique se Deum Abra-
 hæ, Isaac & Jacob esse pronuntiat,
 Angelus in iisdem Scripturæ locis vo-
 cetur; quod cum nec in Angelos ca-
 dat, ut eis Dei titulus tribuatur, nec
 in parentem universorum, ut Ange-
 lus dicatur, meritò hæc ad ejus Fi-
 lium referri. Tum respondente Try-
 phone Angelum quidem Mosi in flam-
 ma ignis apparuisse, sed Deum cum
 Mose colloquutum; sic instat Justinus:
 Etiam si illud, amici, factum sit, ut «
 & Angelus & Deus in viso Mosi «
 oblato simul exstiterint, quemad- «
 modum vobis demonstratum est ex te
 verbis suprâ scriptis; non tamen «
 creator universorum erit Deus ille, «
 qui

CAP. XXVI. *Explicantur alia nonnulla in SS. Patribus.* 569

» qui Moſi dixit ſe eſſe Deum Abra-
 » hæ & Deum Iſaac & Deum Jacob;
 » ſed qui vobis demonſtratus eſt Abra-
 » hæ & Jacob viſus eſſe, Creatoris
 » univerſorum voluntati miniſtrans;
 » ita ut etiamſi, ut dicitis, duo exſti-
 » terint & Angelus & Deus, nemo
 » tamen cui vel minimum mentis ſit,
 » Creatorem univerſorum & Patrem
 » ſupercœleſtibus omnibus relictis in
 » exigua terræ particula viſum dicere
 » audeat. » Ως καὶ, ὡς φατέ, ἔχῃ ὅτι
 δύο ἦσαν, ὁ Ἀγγέλῳ ὁ Θεός, ὁ ποιη-
 τὴν τῶν ὅλων καταλιπόντα τὰ ὑπὲρ ἑα-
 νὸν ἅπαντα, ἐν ὀλίγῳ γῆς μορίῳ φεφάν-
 ται πᾶς ὁσίου, καὶ μὲν νοῦν ἔχων,
 πολμήσει εἶπειν.

Num. 127.

Eadem Sanctus Martyr poſtridie
 repetit in gratiam eorum, qui pridie
 non interfuerant. « Ne putetis, in-
 » quit, ipſum ingenitum Deum vel
 » deſcendiſſe, vel aſcendiſſe ex ali-
 » quo loco. Neque enim ille non enar-
 » rabilis Pater & Dominus univerſo-
 » rum in aliquem locum venit, neque
 » ambulat, neque dormit, ſed in re-
 » gione ſua, quæcumque illa tandem
 » eſt, manet, acutum cernens, &
 » acutum audiens, non oculis certè
 » quidem nec auribus, ſed virtute non
 » enarrabili: ac omnia videt & omnia
 » cognoscit, nec quiſquam noſtrum
 » eum latet: nec movetur, nec loco
 » comprehendī poteſt, imò ne toto
 » quidem mundo; quippe qui erat,
 » antequàm mundus fieret. Quomo-
 » dò igitur ille aut quemquam allo-
 » quatur, aut cuiquam appareat, vel
 » in anguſtiſſima terræ parte conſpi-
 » ciatur? Πῶς αὖ ἐν ἔτος ἢ λαλήσειν τοῦ
 πᾶς, ἢ ὁφείλει πνι, ἢ ἐν ἐλαχίστῳ μέρει γῆς
 φανείν;

Prax. cap.
xvj.

Simili argumento Praxeam premit
 Tertullianus. « Cæterum quale eſt,
 » inquit, ut Deus omnipotens ille in-
 » viſibilis, quem nemo vidit hominum
 » nec videre poteſt; ille qui inaccessi-
 » bilem lucem habitat; ille qui non
 » habitat in manu factis, à cuius con-
 » ſpectu terra contremiſcit, montes
 » liqueſcunt ut cera; qui totum orbem
 » manu apprehendit velut nidum; cui

cœlum thronus, & terra ſcabel-
 lum, in quo omnis locus, non ipſe
 in loco; qui univerſitatis extrema
 linea eſt; ille altiſſimus in paradiso
 ad vesperam deambulaverit, quæ-
 rens Adam; & arcam poſt introi-
 tum Noë clauſerit, & apud Abra-
 ham ſub quercu refrigeraverit, &
 Moysen de rubo ardenti vocarit, &
 in fornace Babylonii regis quartus
 apparuerit, (quamquàm filius homi-
 nis eſt dictus) ni hæc in imagine &
 ſpeculo & ænigmate fuiſſent? Scili-
 cet & hæc nec de Filio Dei creden-
 da fuiſſe, ſi ſcripta non fuiſſent, for-
 taſſe non credenda de Patre, licet
 ſcripta, quem iſti in vulvam Mariæ
 deducunt, & in Pilati Tribunal im-
 ponunt, & in monumento Joſeph
 recludunt. Hinc igitur apparet er-
 ror illorum. Ignorantes enim à pri-
 mordio omnem ordinem divinæ di-
 ſpoſitionis per Filium decucurriſſe,
 ipſum credunt Patrem & viſum, &
 congreſſum, & operatum, & ſitim &
 eſuriem paſſum, (adverſus Prophe-
 tam dicentem: Deus æternus non
 ſitiet, nec eſuriet omnino, quantò
 magis nec morietur, nec ſepelie-
 tur?) & ita unum Deum ſemper
 egiſſe, id eſt, Patrem.

Nunc audiendus nobis Novatianus,
 cuius in libro de Trinitate cap. xxv.
 hæc leguntur: « Quid ſi idem Moy-
 ſes ubique inducit Deum Patrem
 immenſum atque ſine fine, non qui
 loco cludatur, ſed qui omnem lo-
 cum cludat: nec eum qui in loco
 ſit, ſed potiùs, in quo omnis locus
 ſit: omnia continentem & cuncta
 complexum, ut meritò nec deſcen-
 dat, nec aſcendat, quoniam ipſe
 omnia continet & implet: & tamen
 nihilominùs introducit Deum de-
 ſcendentem ad turrem, quam ædi-
 ficabant filii hominum, conſiderare
 quærentem & dicentem: *Venite:* &
 mox, *Descendamus & confundamus*
illic ipſorum linguas, ut non audiat
unusquisque vocem proximi ſui. Quem
 volunt hîc Deum deſcendiſſe ad
 turrem illam, & homines tunc illos

Gen. xj. 7.

» visitare quærentem? Deum Patrem?
 » Ergo jam loco clauditur. Et quomo-
 » dò omnia ipse complectitur? Aut
 » numquid Angelum cum Angelis di-
 » cit descendentem & dicentem: *Ve-*
 » *nite*: & mox, *Descendamus & con-*
 » *fundamus illic ipsorum linguas*? Sed
 » enim in Deuteronomio animadver-
 » timus retulisse Deum hæc, Deum-
 » que dixisse ubi ponitur: *Cùm disse-*
 » *minaret filios Adam, statuit fines gen-*
 » *tium juxta numerum filiorum Dei*. Ne-
 » que ergo Pater descendit, ut res in-
 » dicat; neque Angelus ista præcepit,
 » ut res probat. Superest ergo ut ille
 » descenderit, de quo Apostolus Pau-
 » lus: *Qui descendit, ipse est qui ascen-*
 » *dit super omnes cælos, ut impleret om-*
 » *nia*, hoc est, Filius Dei Verbum. Ver-
 » bum autem Dei caro factum est, &
 » habitavit in nobis: hic erit Christus:
 » Deus ergo pronuntiabitur Christus.

Deut. xxxij.
 1.

III. Non id agitur hoc loco, utrùm
 eorum, qui solum Filium veteribus ap-
 paruisse dicunt, potior sit, quàm Au-
 gustini sententia, qui multis locis in
 primis lib. II. de Trin. interdum ipsum
 Patrem, aut Filium, aut Spiritum San-
 ctum, interdum etiam totam simul
 Trinitatem specie extrinsecùs assumptâ
 visam esse demonstrat. Petavius hanc
 Augustini doctrinam confirmat libr.
 VIII. de Trin. cap. ij. & Augustino
 alios nonnullos adjungit, ut Grego-
 rium Nyssenum, Epiphanium, Pseudo-
 dionysium. Neque etiam ex sanctis
 ante Synodum Nicænam Patribus de-
 sunt, iique magni nominis, qui inter-
 dum ipsum Patrem visum esse fatean-
 tur, interdum has perfunctiones An-
 gelis deferant. Irenæus de Prophetis
 sic loquitur lib. IV. cap. xx. n. 6. « Qui-
 » dam enim videbant Spiritum pro-
 » pheticum, & operationes ejus in
 » omnia genera charismatum effusas:
 » alii verò adventum Domini & eam
 » quæ est ab initio administrationem,
 » per quam fecit voluntatem Patris,
 » quæ est in cælis, & quæ in terris:
 » alii verò & glorias paternas tempo-
 » ribus aptas, & ipsis qui videbant &
 » tunc audiebant, & hominibus, qui

deinceps audituri erant. Sic igitur «
 manifestabatur Deus: per omnia «
 enim hæc Deus Pater ostenditur, «
 Spiritu quidem operante, Filio verò «
 ministrante, Patre verò compro- «
 bante, homine verò consummato «
 in salutem. » Clemens Alexandrinus
 statuere non audet, quonam modo
 Deum viderit Abraham, sed variis
 modis hoc ei evenire potuisse existi-
 mat: Εἴτε ὁ Ὑιὸν ἐν Πνεύματι ἰδὼν, ὡς
 ἐξηγῶνται πνεες, εἴτε τὸν Ἀγγέλων ἐνδο-
 ξον, εἴτε ὁ ἄλλως ἐπιγνῶς Θεὸν κρείσσονα
 τῆς ποιήσεως, ὁ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ τά-
 ξεως. « Sive Filium in Spiritu vide- «
 rit, ut quidam exponunt, sive glo- «
 riosum Angelum, sive alio modo «
 Deum creaturâ & omni creaturæ or- «
 dine præstantiorem cognoverit. » Sed
 unum id nobis inquirendum & expen-
 dendum, an qui solum Filium descen-
 dere & videri potuisse, idque à Patre
 alienissimum esse decreverunt, hanc
 Patris & Filii distinctionem ex naturæ
 dissimilitudine collegerint, & ut pla-
 cuisset Petavio, in eadem causa sint ac
 Ariani. Duo sunt potissimum, quæ de-
 monstrare posse mihi videar; primum,
 Christo veram divinitatem à sanctis
 Patribus vendicari, cùm eum veteri-
 bus apparuisse docent: alterum verò,
 dum solum apparuisse volunt, idque
 à Patre instar absurdissimæ rei remo-
 vent, ordinem originis, qui inter Pa-
 trem & Filium intercedit, accuratè
 sequutos esse.

Non est profectò mirandum, si sen-
 tentia illa, quæ Filio Dei administratio-
 nem veteris Testamenti tribuit, cùm
 maximo usui esset ad omnes hæreses
 refellendas, tantoperè sanctis Patri-
 bus arriserit. Feriebat hoc argumen-
 tum omnes hæreses, in primis Gnosti-
 cos, quos veteris Testamenti, ejusque
 auctoris odium ceperat; eoque consi-
 lio ab Irenæo, Clemente, Tertullia-
 no non perfunctoriè pertractatum. Iis-
 dem armis profligat Judæos Justinus,
 Praxeas Tertullianus, Artemonitas
 sive etiam Paulum Samosatenum No-
 vatianus. Nituntur omnes illæ disputa-
 tiones hoc principio; vetus Testamen-

tum nec à falso quodam deo administratum esse, ut volebant Gnostici, quippe cum verus Dei Filius hoc munus susceperit; nec à Deo Patre aut ab Angelo, ut placebat Judæis, Præxæ & Artemonitis, quippe cum is, qui antiquis visus est, & Angelus dicatur, quod de Deo Patre dici non potest, & Deus adorandus, quod in Angelos non cadit. Manet igitur in tuto divinitas Christi, neque hac sententiâ læditur, sed potius confirmatur. Quid enim magnificentius de Christo dici potest, quam eum esse Deum illum, qui dixit: *Ego sum qui sum*, qui per semetipsum juravit, cum per majorem jurare non posset? Si qua dubitatio exstisset de ejus æqualitate cum Patre & substantiæ unitate; quis ei congruere existimasset tum notionem illam, quam Judæi de vero Deo habuerunt, tum cultum, quem ei ex omnibus populis soli adhibuerunt.

Quòd autem has perfunctiones soli Filio tribuunt, Patre indignas pronuntiant, originis ordini assignandum, non dissimili naturæ. Nam nemo ex sanctis Patribus Filium in Dei forma visum esse hominibus dixit, aut loco in eadem Dei natura conclusum. Disertè testatur Justinus eum *aliquando in forma ignis, aliquando etiam in imagine incorporea* apparuisse, Apol. i. num. 63. Sic etiam Tertullianus adversus Prax. cap. xiv. « Dicimus enim & Filium suo » nomine eatenus invisibilem, quâ » Sermo & Spiritus Dei ex substantiæ » conditione jam nunc, & quia Deus » & Sermo & Spiritus; visibilem autem » fuisse ante carnem eo modo » quo dicit ad Aaron & Mariam: *Et si fuerit prophetes in vobis, in visione cognoscat illi, & in somnio loquar illi, non quomodo Moyse, os ad os loquar illi in specie*, id est, in veritate, & non in ænigmate, id est, non imagine, » sicut Apostolus: *Nunc videmus tamquam per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*. Igitur cum Moyse servat conspectum suum, & colloquium facie ad faciem, in futurum, (nam hoc postea impletum

est in montis secessu, sicut legimus in Evangelio cum illo Moyse colloquentem) apparet retrò semper in speculo, & ænigmate & visione & somnio Deum, id est, Filium Dei visum tam Prophetis & Patriarchis, quàm & ipsi adhuc Moyse. » Novatianus cap. xxvj. « Sic ergo & Christus, id est, imago Dei, & Filius Dei ab hominibus inspicitur, quâ poterat videri. »

IV. Examinandum autem nobis est, cur sancti Patres has perfunctiones cum Filii invisibilitate & immensitate facile concilient; cum Patris invisibilitate & immensitate consistere posse non putent. Videtur enim primâ specie subabsurda eorum sententia. Filium apparuisse & descendisse volunt licet immensum & invisibilem, Patrem apparuisse aut descendisse negant, quia immensus & invisibilis. Sed si eorum propositum accuratiùs vestigemus, nihil inesse absurdi videbitur. Impressum erat eorum animis hoc principium; omnia per Filium creata esse, omnia per eum gubernari; Filium à Patre mitti, & ab eo progressum esse ad mundi creationem. Quamvis autem Filius non mittatur localiter, quia tamen eum mitti constat; nihil vetat, quominus descendisse dicatur, & locum aliquem, licet non in sua, sed in aliena forma occupasse. Descensus idea & notio cum missionis notione & idea omninò conjuncta est. At si Pater descendisse diceretur, hic descensus suspicandi locum afferret, eum ubique non esse; cum ex his quæ in Scripturis personæ Patris propria sunt, nihil occurrat, ex quo hic descensus intelligatur. Mirum ergo non est, si solius Filii descensus cum immensitate conciliari posse videbatur.

Præterea observandum est sanctos Patres his in locis operam dare, ut Scripturæ testimonia, in quibus plures personæ divinæ declarantur, à Judæorum & Hæreticorum cavillationibus vendicarent. Porro multa ejusmodi testimonia unam è personis divinis

cœlo abfuisse indicant, non quidem ratione suæ naturæ, sed incarnationis, aut aliarum ante Incarnationem perfunctionum. Hinc Justinus sic urget adversarios in eodem loco: « Nisi » Scripturas ita intelligamus, eò res » evadet, ut Pater & Dominus uni- » versorum tunc in cœlis non fuerit, » cum per Moysen dictum est: *Et Do- » minus pluit super Sodomam, ignem & » sulphur à Domino de cœlis*: ac rursùm » cum per Davidem dictum est: *Attol- » lite portas, principes, vestras; & eleva- » mini, portæ æternales*; & iterùm cum » David ait: *Dixit Dominus Domino » meo, sede à dextris meis: Donec po- » nam inimicos tuos scabellum pedum tuo- » rum*. » Hæc testimonia, quæ Justi- » nus partim ad perfunctiones ante In- » carnationem à Christo susceptas, par- » tim ad ejus ascensionem & exaltatio- » nem referebat, nihil prorsus habebant incommodi. Nam cum Filius mittat- » tur è cœlo in terram, metaphorica quædam è cœlo absentia ei tribui po- » test habitâ ratione ejusmodi perfun- » ctionum, vera autem ac citra meta- » phoram habitâ ratione carnis. At bla- » sphemiæ instar Justino videbatur, si quis Patrem vel per metaphoram cœlo abfuisse, multò magis si redeuntem in cœlum ab Angelis exceptum fuisse diceret. Hæc enim læsissent ejus im- » mensitatem & majestatem, nec ullâ ratione leniri & explicari potuissent, quamvis de Filio satis commodè di- » cerentur, ut qui & metaphoricè ob- » suscepta ministeria, & verè, quatenus homo, ac citra metaphoram aliquan- » diu cœlo abfisset.

Descensus Dei pugnare videbatur non cum natura divina, sed cum invi- » sibilitate, quam Patri attribuunt Scri- » pturæ. Cum enim Patrem numquam visum esse doceant veteris & novi Te- » stamenti Scripturæ, cùmque Filium visum esse & contrectatum constet; satis apta erat conclusio Deum, qui vi- » sus esse dicitur Patriarchis & Prophe- » tis, non Patrem esse, sed Filium. » Ec- » ce idem Moyses, inquit Novatianus » cap. xxvj. refert alio in loco, quòd

Abrahæ visus sit Deus. Atquin idem » Moyses audit à Deo, quod nemo » hominum Deum videat & vivat. Si » videri non potest Deus, quomodò » visus est Deus? Aut si visus est, quo- » modò videri non potest? Nam & » Joannes: *Deum nemo, inquit, vidit » umquam*. Et Apostolus Paulus: *Quem » vidit hominum nemo, nec videre po- » test*. Sed non utique Scriptura men- » titur: ergo verè visus est Deus. Ex » quo intelligi potest, quòd non Pa- » ter visus sit, qui numquam visus est; » sed Filius, qui descendere solitus est, » & videri quia descenderit. » Non erat ergo de natura, sed de persona con- » troversia: instar certissimi principii po- » nebatur verum Deum apparuisse: quæ- » rebatur utrùm Pater an Filius esset di- » cendus qui apparuit.

Tertullianus invisibilitatem Patri eodem modo congruere existimat, ac immortalitatem; illud enim Pauli: *Regi sæculorum immortalis, invisibilis, soli Deo*, idcirco dictum esse putat, » ut contraria ipsi Filio adscriberemus, » mortalitatem, accessibilitatem. Ex quo » sic concludit: « Si hæc ita sunt, con- » stat eum semper visum ab initio, » qui visus fuerit in fine: & eum nec » in fine visum, qui nec ab initio fuit » visus: & ita duos esse, visum & in- » visum. Filius ergo visus est semper, » & Filius conversatus est semper, & » Filius operatus est semper. » Non ma- » gis ergo diversam Patri & Filio natu- » ram tribuebat, cùm solum Filium ve- » teribus apparuisse, quàm cùm solum incarnatum esse contenderet. Quin- » etiam istas in veteri Testamento per- » functiones quædam veluti incarnatio- » nis prologia esse ducebat; quominus miremur, si eas Patri affingi tam ve- » hementer indignatur. » Deus, ait » ibidem, in terris cum hominibus » conversari non alius potuit, quàm » Sermo, qui caro erat futurus. Edi- » scebat autem, ut nobis fidem ster- » neret, ut facilius crederemus Filium » Dei descendisse in sæculum, si & » retrò tale quid gestum cognoscere- » mus. Propter nos enim sicut scripta »

Joan. i. 18.

1. Tim. vj.

16.

1. Tim. j.

Prax. cap.

xv.

» sunt ita & gesta sunt, in quos avo-
 » rum fines decucurrerunt. Sic etiam
 » affectus humanos sciebat jam tunc,
 » suscepturus etiam ipsas substantias
 » hominis, carnem & animam: inter-
 » rogans Adam, quasi nesciens: *Ubi*
 » *es, Adam?* Pœnitens quòd hominem
 » fecisset, quasi non præsiciens; ten-
 » tans Abraham, quasi ignorans quid
 » sit in homine; offensus, reconcilia-
 » tus eisdem. Et si qua hæretici ap-
 » prehendunt, quasi Deo indigna, ad
 » destructionem creatoris, ignorantes
 » hæc in Filium competisse, qui etiam
 » passiones humanas & sitim & esu-
 » riam & lacrymas, & ipsam nativi-
 » tatem ipsamque mortem erat subi-
 » turus: propter hoc minoratus à Pa-
 » tre modicum citra Angelos.

Descensus Dei in terras, ut ad Fi-
 llii divinitatem adstruendam aptissi-
 mus, ita Patris majestate indignus vi-
 debatur. Hoc argumento Novatianus
 divinitatem Christi demonstrat cap.
 xxvj. quòd qui antiquis visus est, is &
 Deus & Angelus dicatur, quorum al-
 terum de Deo Patre, alterum de An-
 gelis dici non possit: contendit solum
 Filium visum esse, *qui quoniam ex Deo*
est, meritò Deus, quia Dei Filius dictus
sit: quoniam Patri subditus & annun-
tiator paternæ voluntatis est, magni con-
silii Angelus pronuntiatus est. Idem do-
 cuerat ante eum Justinus Dialog. num.
 58. Eodem argumento multi post Con-
 cilium Nicænum Scriptores usi sunt,
 ut Cyrillus Catech. xiv. Hilarius lib.
 V. Trin. cap. xj. Basilus lib. II. adv.
 Eunom.

Meritò ergo ejusmodi testimonia
 ad usus suos adjungebant nostri Scri-
 ptores, ut quæ divinitatem Christi ad-
 struerent; at ea de causa à Patre alie-
 nissima judicarunt, ut quæ ejus maje-
 statem ad titulum & ministerium An-
 geli deprimerent, quasi ab aliquo mis-
 sus esset, aut alicui ministrasset. « Sed
 » absit Deum Patrem, inquit ibidem
 » Novatianus, Angelum dicere, ne
 » alteri subditus sit, cujus est Ange-
 » lus. » Non aliam ob causam Ter-
 tullianus Patrem descendere seu mitti

potuisse negat. « Caterùm, inquit, «
 Pater non habens initium, ut à nullo «
 prolatus, ut innatus, non potest vi- «
 deri. » Sic etiam Theophilus Antio-
 chenus Filium mitti docet, quia *vir-*
tus est & sapientia Patris, Deus ex Deo
genitus. Ex quibus patet hos Scripto-
 res, cùm Patrem visum esse negant,
 Filium descendisse & apparuisse con-
 tendunt, non ad naturæ diversita-
 tem, sed ad personarum ordinem re-
 spexisse.

V. Cùm Christus sit Verbum Patris
 per quod omnia creata sunt, & imago
 per quam videtur Pater; ridiculum &
 absurdum videbatur, ut qui omnia per
 Verbum creasset, varia deinceps mi-
 nisteria per sese obiret; & qui exem-
 plar erat Filii, prius hominibus, quàm
 ipsa imago appareret. Sic primum in-
 commodum tangit Tertullianus cap.
 xvj. « Nec putes, inquit, sola opera «
 mundi per Filium facta, sed & quæ «
 à Deo exinde gesta sunt. Pater enim «
 qui diligit Filium, & omnia tradidit «
 in manu ejus, utique à primordio «
 diligit, & à primordio tradidit. Ex «
 quo, à primordio Sermo erat apud «
 Deum, & Deus erat Sermo, cui «
 data est omnis potestas à Patre in «
 cœlis & in terra. Non judicat Pa- «
 ter quemquam, sed omne judicium «
 tradidit Filio, à primordio tamen. «
 Omnem enim dicens potestatem, «
 & omne judicium, & omnia per «
 eum facta, & omnia tradita in manu «
 ejus, nullam exceptionem temporis «
 permittit: quia omnia non erunt, «
 si non omnis temporis fuerint. » Sic
 etiam concludit Novatianus quemad-
 modum Deo præcipiente ut *homo fiat,*
Deus refertur esse qui hominem facit,
facit autem hominem Dei Filius, ita si
idem Moyses ubique inducit Deum Patrem
immensum atque sine fine, & tamen
nihilominus introducit Deum descenden-
tem, id ad Filium pariter referendum
esse.

Simili ratione æquum videbatur, ut
 Dei imaginem prius homines, quàm
 ipsum Deum viderent. « Conse- «
 quens erit, inquit Tertullianus adv. «

574 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

» Prax. cap. xiv. ut invisibilem Pa-
 » trem intelligamus pro plenitudine
 » majestatis, Filium verò visibilem
 » agnoscamus pro modulo derivatio-
 » nis : sicut nec solem nobis contem-
 » plari licet, quantum ad ipsam sub-
 » stantiam summam, quæ est in cælis,
 » radium autem ejus toleramus ocu-
 » lis pro temperatura portionis, quæ
 » in terram inde porrigitur. » Nova-
 » tianus cap. xxvj. « Imago est enim
 » invisibilis Dei, inquit, ut mediocri-
 » tas & fragilitas conditionis huma-
 » næ, Deum Patrem videre aliquan-
 » do jam tum adfuesceret in imagine
 » Dei, hoc est, in Filio Dei. Grada-
 » tim enim & per incrementa fragili-
 » tas humana nutrirī debuit, per ima-
 » ginem ad istam gloriam, ut Deum
 » Patrem videre posset aliquando. Pe-
 » riculosa sunt enim quæ magna sunt,
 » si repentina sunt. Nam etiam lux
 » solis subita post tenebras, splendore
 » nimio insuetis oculis non ostendet
 » diem, sed potius faciet cæcitatem.
 » Quòd ne in damnum oculorum con-
 » tingat humanorum, paulatim disru-
 » ptis & dissipatis tenebris, ortus lu-
 » minaris istius mediocribus incre-
 » mentis fallenter adfurgens oculos
 » hominum sensim assuefacit ad to-
 » tum suum orbem ferendum per in-
 » crementa radiorum : Sic ergo &
 » Christus, id est, imago Dei & Fi-
 » lius Dei ab hominibus inspicitur,
 » quā poterat videri. Et ideo fragili-
 » tas & mediocritas sortis humanæ per
 » ipsum alitur, producitur, educatur,
 » ut aliquando Deum quoque ipsum
 » Patrem, adfuenta Filium conspiciere,
 » possit ut est videre, ne majestatis
 » ipsius repentino & intolerabili ful-
 » gore percussa intercipi possit, ut
 » Deum Patrem, quem semper opta-
 » vit, videre non possit. » In eandem
 » sententiam Justinus repugnare docet
 » ut Patris majestas apparuerit; *cum ne*
 » *illius quidem, qui ab eo missus est, glo-*
 » *riam populus in Sina intueri potuerit; nec*
 » *ipse Moyses, in tabernaculum, quod fe-*
 » *cerat, ingredi potuisset, nisi eum exo-*
 » *riens à Deo gloria replevisset.*

Dialog. n.
127.

Eorum, quæ Christus Philippo dixit, hunc esse sensum existimat S. Hippolytus in Noët. num. 7. Εἰ ἐμὲ εἶδε-
 κας, εἰ ἐμὲ τὸ Πατέρα γινώσκαι δύνη. Διὰ
 τοῦτο τῆς εἰκόνος ὁμοίας τὴν χανέτης εὐγνωστός
 ὁ Πατὴρ γίνεται. Εἰ δὲ τίτλὸν εἰκόνα ἥπερ ἐστὶν
 ὁ Υἱός, οὐκ ἐγνώσκει, πῶς θέλεις ἰδεῖν τὸν
 Πατέρα. « Si me vidisti, per me Pa-
 trem cognoscere potes. Nam per
 imaginem, quæ similis, facilè Pater
 cognosci potest. Sin autem imagi-
 nem, quæ Filius est, non novisti;
 quomodò Patrem vis videre? »

Satis quisque his legendis animad-
 vertit totam illam distinctionem non
 inde repeti, quòd Pater magis omni-
 potens sit, aut magis immensus & in-
 visibilis, quàm Filius; sed quòd Filius
 imago sit, Pater exemplar, ac mul-
 tò satius sit ut imagine intuenda ad
 intuendum exemplar præparemur,
 quàm ut statim ad exemplaris con-
 templationem perveniamus. Ne quis
 autem suspicetur Patris contemplatio-
 nem in his testimoniis majorem &
 difficiliorem Filii contemplatione af-
 ferri, quasi plura in Patre, quàm in Fi-
 lio videantur; observandum est ne id
 quidem hos Scriptores dicere, nos Fi-
 lii substantia contemplanda ad con-
 templandam Patris substantiam exer-
 ceri; quippe cùm Filium non in pro-
 pria substantia, sed, ut ait Tertullia-
 nus, in speculo & ænigmate videri te-
 stentur.

Quamvis autem nemo possit con-
 templari essentiam Filii, quin simul
 Patris & Spiritus Sancti contempletur,
 ut pluribus demonstrat Basilus
 Epist. 38. quia tamen Filius est imago
 Patris, Spiritus Sanctus imago Filii;
 docent sancti Patres nos à Spiritu ad
 Filium, à Filio ad Patrem pervenire.
 Via ad Dei cognitionem, inquit Ba-
 silius lib. de Spiritu Sancto cap. xviii. «
 est ab uno Spiritu per unum Filium
 ad unum Patrem. » Idem docet in
 Epist. 38. Hinc etiam Hilarius, post-
 quàm Christi de Spiritu Sancto dicta
 ex Joan. retulit, hæc addit : « Hæc
 de pluribus ad intelligentiæ viam
 dicta sunt, quibus & voluntas mu- »

Lib. II de
Trin. n. 33.

» nerantis, & ratio & conditio mu-
 » neris continetur, ut quia infirmitas
 » nostra neque Patris, neque Filii ca-
 » pax esset, fidem nostram de Dei
 » incarnatione difficilem, Sancti Spi-
 » ritûs donum quodam intercessionis
 » suæ fœdere muneraret. » Docet
 etiam Athanasius Patrem inaccessible
 esse ac hominibus per Filium bona lar-
 giri. Sic enim loquitur Or. 2. Arian.
 pag. 467. "Εστιν ὁ Θεὸς ἀόρατος & ἀφύ-
 σιτος τοῖς ἰσχυροῖς & μέγιστα τοῖς ἐπὶ τῆς
 ἀνθρώποις, &c. « Est enim Deus invi-
 » sibilis ac inaccessible rebus creatis, ac
 » præsertim hominibus in terra de-
 » gentibus. Quapropter cùm infirmi
 » homines ejus implorant opem; cùm
 » vexati precantur auxilium; cùm in-
 » juriâ affecti orant; tunc invisibilis
 » cùm perhumanus sit, præsentem se
 » beneficio suo exhibet, quod per
 » proprium Verbum & in ipso tribuit.

VI. Difficile ac mirum videri non-
 nullis possit, cur cùm Filius persona
 sit à Patre distincta, communis tamen
 sit Scriptorum, quos hætenus recen-
 sui, hæc sententia, Filium esse pro-
 prium Patris Verbum, propriamque
 Sapientiam: per illud Patrem omnia
 creasse, omnia gubernare: hoc Verbo,
 hac sapientiâ numquam caruisse, quia
 semper rationalis & sapiens fuit; num-
 quam carere posse, nisi rationalis &
 sapiens esse desinat. Occurrit eadem
 doctrina etiam apud eos, qui cum
 Arianis pugnarunt: hoc enim argu-
 mento usi sunt, quòd cùm Christus
 Dei Verbum sit & Dei Sapientia, Deus
 aliquando ἀλόγος & ἀσπουός fuisse, si,
 ut volebant Ariani, Filio aliquando
 caruisset. Hæc nonnullis observatio-
 nibus illustranda sunt.

1°. Nemo ex sanctis Patribus id sibi
 umquam finxit, Filium esse rationem
 illam, quâ Pater *formaliter* rationalis
 est, & sapientiam, quâ *formaliter* sa-
 piens. Clarè & apertè distinguunt Fi-
 lium à Patre, eumque ita in Patre
 esse docent, ut à Patre mittatur, &
 ita mitti ut in Patre esse non desinat:
 unde illa ignis ex alio igne ita accensi,
 ut prior non minuatur, splendoris ex

luce, fluvii ex fonte procedentis exem-
 pla. Hinc etiam illud discrimen inter
 divinum & humanum Verbum, quod
 cùm hominum λόγος per se non sub-
 sistat, divinus *talis esse debeat, qualis*
est ejus Pater, & ut lucis splendor, per-
fecta sit ex perfecto progenies, ut docet
 Athanasius Or. 2. Arian. num. 35.

2°. Eò spectant illæ proprii Verbi
 & propriæ Sapientiæ Patris loquutio-
 nes, ut Patris substantiam Filio tradi-
 tam significantius doceant. Rem ni-
 tidè explanat S. Hilarius lib. VII. de
 Trin. n. 11. ubi sic loquitur: « Ver-
 bi appellatio in Dei Filio de sacra-
 mento nativitatis est, sicuti sapien-
 tiæ & virtutis est nomen: quæ cùm in
 Deum Filium cum substantia veræ
 nativitatis exstiterint, Deo tamen,
 ut sua propria, quamvis ex eo in
 Deum sint nata, non desunt. Non
 enim, sicut frequenter dictum à no-
 bis est, divisionis in Filio, sed na-
 tivitatis sacramentum prædicamus. «
 Nec separatio fuit imperfecta, sed
 progenies perfecta: quia nativitas
 non habet detrimentum generandi,
 cùm profectum teneat nascendi. Et
 idcirco earum rerum unigenito Deo
 aptata cognomina sunt, quæ cùm
 eum subsistentem ex nativitate con-
 summent, tamen Patri insunt ex
 indemutabilis virtute naturæ. Uni-
 genitus enim Deus Verbum est, sed
 innascibilis Pater numquam omni-
 nò sine Verbo est; non quòd pro-
 latio vocis natura sit Filii; sed ex
 Deo Deus cum nativitatis veritate
 subsistens, ut à Patre proprius &
 per naturæ indifferentiam insepara-
 bilis doceretur, significatus in Verbo
 est. Sicut Christus sapientia & virtus
 Dei est, non ille, ut intelligi solet,
 internæ potestatis aut sensûs efficax
 motus, sed natura tenens per nati-
 vitatem substantiæ veritatem, his
 internarum rerum significata nomi-
 nibus est. Non enim id, quod na-
 scendo subsistit, potest idipsum vi-
 deri esse, quod unicuique semper
 internum est. Sed ex æterno Deo
 Patre unigenitus Filius in subsisten-

576 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

tem Deum natus, ut non alienus
esse à natura paternæ divinitatis
posset intelligi, per hæc proprietatem nomina subsistens ostensus est,
quibus ex quo substiterat non carebat.

Ante Hilarium dixerat Alexander Alexandrinus sapientiam, virtutem, Verbum Dei, nihil aliud designare, quàm Filium. « Quomodo autem impium non sit dicere, inquit in Epist. ad gentilem suum apud Theodoret. lib. I. cap. iv. Sapientiam Dei aliquando non exstitisse, quæ de seipsa ita loquitur : *Ego eram apud ipsum, cuncta componens : ego eram cui adgaudebat* : Aut Virtutem Dei aliquando non exstitisse, aut Verbum ejus aliquando fuisse mutilatum : aut alia defuisse, ex quibus Filius cognoscitur & Pater characterizatur, sive designatur.

Eadem docet Athanasius in libro *de Decretis Nicænæ Synodi*. « Dei Filius, inquit num. 17. idem est Dei Verbum, sapientia, imago, manus & virtus. Unus enim est Dei fetus : suntque hæc ipsius ex Patre generationis indicia. Sive enim Filium dixeris, id quod ex ipso est naturâ, significasti ; sive Verbum cogitasti, rursus quod ex ipso est, & ab eo nequit separari, cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas, nihil fanè externum, sed quod ex illo & in illo est, denotas. Similiter si virtutem & manum eum dixeris, quod proprium est essentia, significas. Denique cum imaginem illum nominas, Filium esse indicasti. Quid enim simile Deo fuerit, præter id quod ex illo gignitur ? Certè quæ per Verbum facta sunt, hæc eadem sapientiâ sunt fundata. Et quæ in sapientia fundata sunt, hæc omnia in manu sunt facta, & per Filium condita sunt.

Sic etiam Gregorius Nazianzenus Or. 36. pag. 590. *Δοκεῖ γὰρ μοι λέγεσθαι, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς ὅτι πατὴρ καὶ υἱός. Καὶ ἐκ ἐκείνου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνου. Μονογενὴς δὲ, ὅτι ὁ μόνος ἐκ μόνου, ἀλλ' ὅτι ὁ μονοτέκνος, ὅτι ὡς*

τὰ σώματα. Λόγος δὲ, ὅτι ἔπος ἔχει πρὸς τὸ Πατέρα, ὡς πρὸς τὸν Λόγον, ὁ μόνος διὰ τὸ ἀπαρτῆς τῆς γυνήσεως, ἀλλὰ ὁ σωματικός, ὁ δὲ ἁγνός. Τὰ δ' αὖν εἶποι τις, ὅτι ὁ ὡς ὁ πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐπεὶ δὲ τὸ λέγεται Λόγος. Ὁ γὰρ νενοηκώς φησι ὅτι τὸν, τὸ γὰρ ὅτι τὸ ἐωρακώς, νενόηκε ὁ Πατέρα, ὁ σωματικός ὑπόδειξις, ὁ ῥαδία τῆς τῆς Πατρὸς φύσεως, ὁ υἱός. « Filius mihi videtur dici, quia essentia idem est cum Patre : tum etiam quia ex illo est. Unigenitus autem, non quia solus ex solo & solùm : sed etiam quia peculiari quodam modo, ac non ut corpora. Verbum porro, quia ita se habet ad Patrem, ut sermo ad mentem, non modò propter generationem passionis omnis expertem, verum etiam propter conjunctionem ipsius cum Patre, vimque enuntiatricem. Fortasse etiam, quia eodem modo se ad Patrem habet, quo definitio ad definitum. Nam definitio quoque Λόγος dicitur. Qui enim Filium cognovit, ait Christus, (hoc enim significat, illud *qui vidit*) Patrem quoque cognovit : ac brevis & compendiosa facilisque paternæ naturæ declaratio, est Filius.

Ex his concludendum est sanctos Patres ante & post Concilium Nicænum nequaquam ab Augustino dissentire, qui pluribus locis accuratissimè demonstrat Patrem non esse sapientem per Filium, sed ipsum potius Filium omnia à Patre accepisse. Sic enim loquitur lib. II. contra Maximin. cap. xiiij. in hæc Pauli verba : *Soli sapienti Deo per Jesum Christum.* « Quod autem interpositum est, inquit, *per Jesum Christum*, utrùm soli sapienti Deo per Jesum Christum accipi debeat, ut scilicet solus Deus sapiens per Jesum Christum sapiens esse intelligatur, non participando sed gignendo sapientiam, quod est Christus Jesus ; an verò non per Jesum Christum sapienti, sed per Jesum Christum gloria Deo soli sapienti ; videtur ambiguum. Sed quis audeat dicere per Jesum Christum fieri, ut sit

Proverb.
vii. 30.

CAP. XXVI. *Explicantur alia nonnulla in SS. Patribus.* 577

» fit sapiens Deus Pater; cum secun-
 » dum substantiam suam non dubitan-
 » dum sit eum esse sapientem, potiùs
 » que sit substantia Filii per gignen-
 » tem Patrem, quàm substantia Pa-
 » tris per genitum Filium. Restat ergo
 » ut soli sapienti Deo gloria sit per
 » Jesum Christum.

3°. Cum Filius Verbum & Sapien-
 tia Patris dicatur, quatenus verè à Pa-
 tre genitus est, eique tota Patris sub-
 stantia tradita; non difficile est per-
 spicere, cur Deus apud Tatianum om-
 nia Verbo suo ornaſſe & disposuiſſe di-
 catur, quemadmodum ipſe Tatianus
 oratione ſuâ inconditam in audien-
 tium animis materiam componere
 conabatur. Vidimus apud Origenem
 Deum, antequàm quidquam crearet,
 omnia in Verbo & Sapiencia ſua de-
 ſcripſiſſe, velut ſi ſapiens architectus,
 antequàm domum ædificet, illius for-
 mam & figuram animo informet & de-
 ſcribat. Cum enim Deus Filium verè
 genuerit, eique ſuas omnes ideas,
 ſuam omnipotentiam, omnia ſua attri-
 buta tradiderit; cumque Filius ex eo
 tamquam ſplendor ex luce naſcatur;
 quidquid Deus per ejuſmodi Filium
 operatur, id meritò dicitur per pro-
 priam Sapienciam, propriumque Λόγον
 operari. Hinc illa apud noſtros Scri-
 ptores principia, Deum per ſeipſum
 omnia creare, quia per proprium Ver-
 bum creat; nullâ re egere ad crean-
 dum, quia ſemper ei præſtò eſt Ver-
 bum & Sapiencia. Docet Origenes
 Deum omnia gubernare, quemadmo-
 dum præſcribit ipſius Verbum: non
 tamen exiſtimabat Filio Patrem eſſe
 ſummiſſum: ſed quia Deus omnes ſuas
 ideas Filio tradidit; cum omnia per
 hunc Filium creat & gubernat, eâ ra-
 tione creat & gubernat, quæ traditis
 Filio ideis continetur. Non diſcedunt
 ab his principiis ſancti Patres, cum
 Filium omnia perficere dicunt ad eo-
 rum, quæ videt in Patre, ſimilitudi-
 nem. « Filius qui in Patris ſenſu eſt
 » videns perficit, inquit Tertullianus
 » adv. Prax. cap. xv. Sic omnia per Fi-
 » lium facta ſunt, & ſine illo factum

eſt nihil. » Vocat eum Novatianus
imitatorem omnium operum paternorum,
 lib. de Trin. cap. xxviii. Eodem ſenſu
 Clemens Alexandrinus Strom. 5. pag.
 565. Ὡς βλέπει τὸ Πατὲρ τὴν ἀγαθό-
 τητά οἱ Υἱός, ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς Σωτὴρ κα-
 κλημμένος, ἢ τῷ ὅλων ἀρχῇ. « Sicut «
 videt Patris bonitatem Filius, ita «
 operatur Deus Salvator dictus, om- «
 nium principium. Gregorius Nazian-
 zenus Or. 36. pag. 584. Τῶν αὐτῶν περ-
 γμάτων τοὺς τύπους ἐνσημαίνεται μὲν ὁ
 Πατήρ, ἐπιτέλει δὲ ὁ Λόγος. « Ea- «
 rumdem rerum formas designat Pa- «
 ter, perficit Filius. » Redeunt hæ lo-
 quendi rationes ad unam & eandem
 ſententiam. Sive enim Pater per ſa-
 pientiam, quam Filio tradidit, ſive
 Filius ſecundum ideas, quas in Patre
 videt, quaſque à Patre accipit, om-
 nia creare dicatur, perinde eſt.

4°. Illud etiam ex his explicari po-
 teſt cur Deus, quamvis non ſit *forma-*
liter ſapiens & rationalis per Filium,
 ex eo tamen, quòd ſemper ſapiens
 & rationalis fuerit, neceſſariò ſem-
 per habuiſſe dicatur Filium, qui ipſius
 Verbum & Sapiencia eſt. Videtur Au-
 guſtinus hanc ratiocinationem minùs
 accuratam judicaſſe. Sic enim loqui-
 tur lib. VI. de Trin. num. 1. « Sed «
 inter diſputationes quas habebant «
 noſtri adverſum eos, qui dicebant: «
 Erat tempus, quando non erat Fi- «
 lius, hanc etiam nonnulli ratiocina- «
 tionem inferebant: Si Dei Filius vir- «
 tus & ſapiencia Dei eſt, nec um- «
 quam Deus ſine virtute & ſine ſa- «
 pientia fuit; coæternus eſt Deo Pa- «
 tri Filius: dicit autem Apoſtolus: «
Christum Dei virtutem & Dei ſapien- «
tiam; & Deum aliquando non ha- «
 buiſſe virtutem aut ſapienciam de- «
 mentis eſt dicere: non igitur erat «
 tempus, quando non erat Filius. «
 Quæ ratiocinatio ad id cogit ut di- «
 camus Deum Patrem non eſſe ſa- «
 pientem, niſi habendo ſapienciam «
 quam genuit, non exiſtendo per ſe «
 Pater ipſa ſapiencia. » Non vituperat
 hanc ratiocinationem Auguſtinus, niſi
 quatenus Filium ita propriam eſſe

Patris sapientiam ponit, ut Pater hac sapientiâ sit sapiens, eique Filius non jam sit æqualis. Quidam enim, ut ipse ibidem observat, *æqualitatem Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti putabant ex hoc impediri quominus intelligatur, quia scriptum est: Christum Dei virtutem & Dei sapientiam, ut ideò non videatur æqualitas, quia non est Pater ipse virtus & sapientia, sed genitor virtutis & sapientiae.* Cum autem hoc tantum contendat, quod accuratissimè in eodem libro demonstrat, Filium esse sapientiam de sapientia, nec magis Patrem dici posse sapientem sapientiâ, quam genuit, quàm magnum magnitudine, quàm genuit; non dissentit à sanctis Patribus, qui Patrem eâ sapientiâ, quam genuit, sapientem esse numquam suspicati sunt.

Ipse Augustinus eâdem ratiocinatione ac antiquiores Patres utitur in libro de Fid. & Symbolo, ubi ait de Filio: « Neque ex tempore genitus, » quia sempiternus Deus sapiens sempiternam habet secum sapientiam » suam.

Nitebatur hoc argumentum, quod tam sæpè à sanctis Patribus usurpatum est, duplici principio ex Scripturis testato & explorato, Deum omnia creasse non per rem aliquam externam & ab ipso alienam, sed per Λόγον & Sapientiam suam; hunc Λόγον & Sapientiam ipsius esse Filium. Inde necessariò sequebatur indignum Deo esse, ut ejusmodi Λόγον & Sapientiam acquisierit; nec immeritò sapiens semper & rationalis fuisse negaretur, si iis aliquando caruisset, quibus ad mundi creationem usus est. Deinde verò cum Filius ex Patre, tamquam ex luce splendor procedat; accurata est sanctorum Patrum ratiocinatio. Si enim splendor aliquandò non exstitisset, neque etiam exstitisset lux; fonsque siccus & aridus fuisset, si ex eo fluvius non emanasset; nec sapiens Pater fuisset, nec rationalis, si Verbo suo & Sapientiâ aliquando caruisset.

S. Augustinus cum dixisset in libro Quæstionum octoginta trium, Quæst.

23. Deum, cum sapiens dicitur, & eâ sapientiâ sapiens dicitur, sine qua eum vel fuisse aliquando nefas est credere, non participatione sapientiae sapientem dici, sicuti anima, qua & esse & non esse sapiens potest, sed quòd ipse eam genuerit, quâ sapiens dicitur, sapientiam; cum hæc, inquam, dixisset, admonuit in libro I. Retract. cap. xxvj. *se melius istam questionem in libro postea de Trinitate tractasse.* Nequaquam tamen sapientiae illius nomine, quâ sapientem Deum dicit Augustinus, Filium Dei intelligit: non magis profectò quàm cum Deum ibidem castitatis, æternitatis & bonitatis auctorem & genitorem esse pronuntiat. « Duobus modis, » inquit, castum castitate dicitur, vel « quòd eam gignat, ut eâ sit castum » castitate quam gignit, & cui principium atque causa est ut sit; aliter « autem cum participatione castitatis » quidque castum est, quod potest aliquando non esse castum: atque ita « de cæteris intelligendum est. »

CAPUT XXVII.

Eusebii doctrina, & ab antiquis Patribus discrepantia examinatur.

I. *Eusebium Arianismi accusant antiqui penè omnes. Vita illum & facta condemnant.* II. *Scripta multò magis. De illius duabus Epistolis, altera heresis initio, altera post Synodum Nicenam scripta.* III. *Filii æternitatem ac veram generationem negat in libris ante Synodum scriptis.* IV. *Eadem docet post Synodum.* V. *Terrorum Arianorum dicta probat.* VI. *Sic Marcellum refellit, ut Patris substantiam in Filio esse & vicissim, omninò neget.* VII. *Animam Christo denegat more Arianorum.* VIII. *Non minùs in Sanctum Spiritum impius.*

I. **D**OCTRINA Sanctorum Patrum, quam pro viribus exponere & defendere conatus sum, suâ sponte non difficilius ab Arianorum commentis, quàm lux à tenebris dignoscitur. Sed tamen ut quisque perspiciat, quantum illos inter & Arianos intersit, atque ut eorum doctrina coram hæreticis nugis comparata magis emineat; instituti mei esse arbitror hoc comparationis iudicium instituerè. Libet in hunc usum Eusebii Cæsariensis doctrinam diligentius excutere, qui mihi videtur ita sese Arianorum erroribus implicuisse, ut nec probari nec purgari possit; ita ab antiquorum Patrum principiis aberrasse, ut etiamsi quis eum purgatum aut excusatum velit, id saltem ei fatendum sit aliam esse sanctorum Patrum, aliam Eusebii causam.

Eusebium Arianorum gregi adscribunt, qui ejus sententiam oculis penè & auribus hauserunt, Eustathius Antiochenus, apud Socr. lib. I. cap. xiiij. Episcopi Ægypti tum in Concilio Tyrio, ubi eum iudicem recusarunt; tum in Alexandrino, ubi eum inter eos numerant, quos semper Arianismi accusaverant. Idem de Eusebio iudicium ferunt Athanasius, Epiphanius, Hilarius & Hieronymus, ut omnibus notum est. Qui eum apud antiquos defenderit, neminem ex Græcis præter Socratem & Gelasium Cyzicenum reperias. Immeritò enim Theodoretum numerat Caveus inter Eusebii defensores, quod ei miror à Joanne Clerico concedi. Eusebium Theodoretus inter Arianorum duces recenset lib. I. cap. xxj. ubi sic loquitur: « Cum ad sacra » loca pervenissent [Eusebius C. P. & » Theognius] & eos, qui idem cum » ipsis sentiebant, vidissent, Euse- » bium videlicet Cæsariensem, Patro- » philum Scythopolitanum, Aëtium » Lyddæ, Theodotum Laodiceæ, & » alios Arianâ labe contaminatos; con- » silium suum eis aperiunt, & unâ cum » illis Antiochiam contendunt. » Nemo nescit quàm luctuosus fuerit hujus

nefarie conjurationis exitus; quàm luctuosum Antiochiæ schisma, Eustathio ab Eusebio & aliis Arianis expulso, consequutum sit. Opponit Theodoretus Arianis tum celebrem Eusebii Epistolam, tum quæ in Vita Constantini de consensu Nicænæ Synodi narravit, sed eodem prorsus consilio ac Athanasius, ut eos domesticis testimoniis profliget. Eusebium enim eis objicit, ut unum ex eorum patribus, quem admirari solebant, quem colebant ut secum sentientem, *ὡς ὁμόψωνα*. Cui cum hac in re nollent credere, arguit eos quòd non solum communes nostros patres despiciant, sed etiam suos ipsorum negent.

Apud Latinos Eusebius ex sola Historia Ecclesiastica cognitus, non modò impietatis notam effugit, sed etiam, ut omnibus notum est, nomen & decus, apud nonnullos, ut Scriptor Catholicus, gessit. At ejus nomen è Martyrologio eliminavit Baronius, & veterum Græcorum de illo iudicia confirmavit in Annalibus; qua in re assentientes habuit plerosque criticos. Fattetur Henricus Valesius in Prolegomenis ad Eusebii Historiam, eum ante Synodum Nicænâ Arianum fuisse; sed in Concilio sententiam mutasse, ac postea sibi constitisse contendit. Idem existimat Montacutius Episcopus Norvicensis. Eum acrius defendunt eruditus *Bibliotheca Scriptorum Ecclesiasticorum* censor R. P. D. Matthæus Petitdidier Abbas Senonensis, doctissimi Protestantes Bullus & Caveus, alter in *Defensione Fidei Nicænæ*, lib. III. alter in tertia post Historiam Litterariam Dissertatione, in qua, etsi Joannem Clericum potissimum exagitat, sic tamen Eusebium in amoribus habet, ut nec Baronio, nec Petavio, nec ipsi etiam Synodo Nicænæ secundæ iniquum, ut ipsi videtur, de hoc Scriptore iudicium condonare possit. Equidem satis laudare non possim Cavei hominis doctissimi cum eximiam adversus sanctos Patres reverentiam, tum optimum in hac Eusebii defensione consilium, cujus auctoritate ob-

Lib. I. cap.
xj. xij. & xiiij.

Ad an. 340.

Præf. Ana-
lect. Exercit.
in Baron.

Athan.
Apol.

Ibid.

Cav. Dis-
sert. 3. Cle-
ric. Art. Crit.
rom. I I I.
pag. 43.

tractatores dogmatis comprimi, quàm sublevare maluit. Sed nihil veritati anteponendum, ac si quis etiam ex illis Scriptoribus, quorum de laudibus posteritatis fama consensit, idem ac Arius tenuisset; tradendus esset Arianis. Eusebium Arianismi crimine premunt res ab ipso gestæ, & perpetua cum Arianis consiliorum & pessimarum molitionum conjunctio: crimen confirmant ipsius scripta, in quibus nihil reperias, quod Arianam hæresim profliget, multa quæ aperte contineant.

Hanc enim summam facio meæ de Eusebio sententiæ: Et gestis rebus & scriptis Arianus arguitur: quidquid de Christo præclare dixit, id cum ab ipsis Arianis usurpatum fuerit, Arianam ab eo labem non propulsat. Nequaquam autem verendum est ne hoc de Eusebio iudicium sacro dogmati & antiquioribus Patribus noceat: demonstrabimus enim eam esse illis cum Eusebio & verborum & sententiarum discrepantiam, ut ea res indicio esse possit, quantum abhorruerint ab hæresi Ariana sancti Patres Antenicæni, cum eam Scriptor eruditus & peracutus defendere non potuerit, nisi ab eorum principiis penitus discederet.

Certa & explorata res est Eusebium, etiamsi ab Arianorum sententia, ut nonnulli volunt, aliquando discessisset, numquam certè ab hac factione omnibus artibus fovenda & tuenda discessisse. Hæresim penè in ipsis incunabilis oppressam iudicii sui testimonio sustentat: afflicti & ejecti Arii patrociniū suscipit. In Synodo Nicæna cum Arianis consiliatur ut fatalem ictum hæresi imminentem declinet & eludat. Nullum scelus ab Arianis inceptum est post Concilium Nicænum, cujus pars magna non fuerit Eusebius. Magnus ille fidei Nicænæ defensor Eustathius sede dejicitur sub falso Sabellianismo: eæ fraudes Athanasio ab Episcopis nectuntur, ea de sanctissimo viro ab Episcopis iudicia fiunt, ut ad fabulas confugiendum sit, si quis tantæ nequitiae quærat exempla. His omnibus consiliis intimus fuit

Eusebius; si tamen Arianorum furoris socius magis, quàm dux & signifer dicendus. In libris quos contra Marcellum scripsit sub extremum vitæ tempus, Paulinum vocat, *Virum Dei verè beatissimum*; graviter queritur quòd Marcellus non solum Asterio maledicat, sed etiam *Magno Eusebio, quem sibi plurimæ civitates & provincia, eademque clarissima Episcopum postularunt*. Hæ sunt Eusebii Cycneæ voces, Arianismi propugnacula magnificè laudantis. His adde silentium de rebus Arianismi in Historia Ecclesiastica, de morte Arii in *Vita Constantini*, prolixum & effusum animum in laudanda Synodo Hierosolymitana, quæ nefarium hæreticum recepit.

Hunc hominem ab Arianismo velle purgatum, flammam adjicere est invidiæ, quâ semper meritò flagravit. Nam ut gravius peccat, qui errorem sciens & prudens defendit, quàm qui imprudens & bonâ fide; major profectò fuit improbitas Eusebii, si, cum idem non sentiret, quod Ariani, in hac tamen hæresi per fas & nefas propaganda vitam traduxit.

II. Sed tamen quamvis Arianismi, vitâ atque factis, damnatus sit, non invitatus faterer eum idem ac Arianos non sensisse, si certa exstarent hujus rei argumenta. Verùm haud scio an scriptis hanc hæresim magis etiam quàm actionibus promoverit. Ejus in errore constantia perspicitur, cum ex duabus Epistolis, quarum alteram prodeunte hæresi, alteram damnatâ & proscriptâ scripsit, tum ex variis ante & post Synodum operibus. His examinatis ad ea veniam, quæ in Eusebii gratiam afferri solent.

Sic Arianos defendit in Epistola ad Alexandrum Alexandrinum in ipsis hæresis incunabilis scripta. « Accu-
« sant eos, inquit, litteræ tuæ tam-
« quam dicentes, Filium ex non ex-
« sistentibus factum esse, sicut unum
« ex omnibus. At illi protulerunt epi-
« stolam, quam ad te dederant, in
« qua fidem suam explicantes ipsis
« verbis hæc confitebantur, Legis ac

CAPUT XXVII. *Eusebii ab eis discrepantia.* 581

» Prophetarum & novi Testamenti
 » Deum genuisse Filium Unigenitum,
 » ante tempora mundi, per quem &
 » omnia & mundum fecit; genuisse
 » autem eum non specie tenus, sed
 » verè subsistentem, propriâ volunta-
 » te, immutabilem & inconvertibi-
 » lem, creaturam Dei perfectam, sed
 » non sicut unam ex creaturis. Si ergo
 » litteræ ipsorum vera profitentur,
 » scriptum omninò apud te etiam eo-
 » rum fertur, in quo consitentur Fi-
 » lium Dei ante tempora mundi, per
 » quem & mundum fecit, esse immu-
 » tabilem & creaturam Dei perfe-
 » ctam, sed non ut unam creaturarum.
 » Tum verò Epistola eos insinuat,
 » quasi dicentes Filium factum fuisse
 » sicut unam creaturarum; cùm hoc
 » non dixerint, sed clarè definierint
 » non esse instar unius creaturarum.
 » Vide an non protinùs illis occasio de-
 » tur aggrediendi, reprehendendi &
 » calumniandi quæcumque voluerint.
 » Iterùm eos accusabas dicentes, ab
 » eo qui erat, genitum esse eum,
 » qui non erat. Mirum si quis aliter
 » dicere possit. Si enim unus est qui
 » erat, manifestum est ex eo fuisse
 » quidquid est post eum. Si autem ille
 » solus unus non est qui erat, sed &
 » Filius etiam erat; quomodò exsi-
 » stentem is qui erat genuit? Sic enim
 » fuissent duo quæ erant. Πάλιν αὐτὰς
 » ἡτιῶ λέγοντας, ὅτι ὁ ὢν τὸν [μὴ] ὄντα
 » ἐγέννησε. Θαυμάζω δὲ εἰ δυνατόν τις ἄλ-
 » λως εἰπεῖν. Εἰ γὰρ εἷς ἔστιν ὁ ὢν, διήλθεν ὅτι
 » ὅς αὐτὸς γέγονε πᾶν ὅτι ἐστὶ μετ' αὐτόν. Εἰ
 » δὲ μὴ μόνος αὐτός ἔστιν ὁ ὢν, ἀλλὰ καὶ ὁ
 » υἱὸς ὁ ὢν, καὶ πῶς τὸ ὄντα ὁ ὢν ἐγέννησε;
 » Οὕτως γὰρ ἂν δύο εἴη τὰ ὄντα. Concil. 2.
 Nic. Act. 3.

Nemo est sanè qui hæc legens ocu-
 lis ipsis non judicet notam & proba-
 tam Eusebio fuisse Arianorum impie-
 tatem: defendit eos in aperta blasphemia,
 cùm dicerent *ab eo, qui erat, genitum esse eum qui non erat*: contendit
 Filium non fuisse, antequàm gigne-
 retur; quia *unus est qui erat*, nec duo
 erant. Utitur interrogationibus Aria-
 norum: *Quomodo existentem is qui erat*

genuit? Probat cavillationem quâ di-
 cebant *non esse instar unius creatura-
 rum*: laudat imitationem Catholici
 sermonis, *Filium unigenitum ante tem-
 pora mundi, per quem Deus omnia fecit,
 inconvertibilem & immutabilem*, quam-
 vis probè videret hæc ab eis in alie-
 nos sensus detorqueri. Judicent eru-
 diti an rectè Caveus existimaverit de-
 ceptum Arii artibus Eusebium minùs
 vidisse quid nefarius hæreticus sen-
 tiret.

Non discedit ab his principiis in
 insigni illa Epistola paulò post Conci-
 lium Nicænum scripta, in qua facti
 sui rationem reddit, quòd Nicænæ
 formulæ subscripsisset. Videtur Atha-
 nasio ad Ecclesiam Cæsariensem scri-
 pta: Theodoro ad aliquos Arianæ
 factionis, qui Eusebium proditoris
 accusabant. Nil vetat quominùs utri-
 que assentiamur. Mitti enim potuit ad
 Ecclesiam Cæsariensem. Sed ita sub-
 tiliter disputat Eusebius, ut non tam
 apud plebem, quæ inter has Episcopo-
 rum concertationes fidem avitam re-
 tinebat, quàm apud homines in om-
 nibus Arianismi tritis versatos causam
 agere videatur. Nil sanè infirmius hoc
 monumento ad defensionem Eusebii;
 nihil enim aliud habet nisi callidam
 Synodi obtrectationem, & formulæ Ni-
 cænæ ad nugas Arianas accommoda-
 tionem. Primas Constantino defert,
 eumque auctorem & inventorem Con-
 substantialis facit, quasi ad ejus præ-
 scriptum Episcopi de fide judicassent.
 Sic enim loquitur & de illa fidei for-
 mula, quam ipse Imperatori obtule-
 rat; & de Nicæna, quam Imperatori
 attribuit. « Cùm hæc fides, inquit, «
 à nobis esset exposita; nullus erat «
 contradicendi locus. Sed & Impe- «
 rator ipse noster Deo carissimus eam «
 rectissimè conceptam esse primus «
 omnium testatus est, atque ita sen- «
 tire se affirmavit, cunctosque hor- «
 tatus est ut ei assentirentur atque «
 subscriberent, utque in hanc do- «
 ctrinam omnes conspirarent: unâ «
 dumtaxat voce, Consubstantialis, «
 adjunctâ. » Tum subjicit interpretatio-

Differt. 3.
pag. 265.

Decret. Nic.
num. 3.

Theodoret.
lib. I. cap. xj.

nem hujus vocis à Constantino allatam; deinde hæc addit : Καὶ ὁ μὲν σφώτατος καὶ εὐσεβέστατος Βασιλεὺς τὰ ποιεῖν τα διεφίλοσσοφεί. Οἱ δὲ θεωράσει τῆς τῆς ὁμοῦσας θεωρήκης τὴν δὲ τὴν γραφὴν πεποιήκασι. « Ac sapientissimus & religiosissimus Imperator ita tum philosophatus est. Isti verò occasione vocis illius, Consubstantialis, hujusmodi formulam conscripserunt. » Nusquam Episcopos appellat Nicænos Patres, sed eos semper, ut in hoc loco, generatim ac parum honorificè designat. Multò majorem eis injuriam facit, cum formulam eos conscripsisse dicit in verba à Constantino dictata & explicata. Simili artificio Synodum carpit, cum ait se anathematismum, qui post fidei formulam ab illis est promulgatus, haudquaquam molestè suscepisse, eò quòd peregrinis & à sacra Scriptura alienis vocibus uti prohibeat, ex quibus omnis ferè dissensio ac perturbatio Ecclesiarum exorta est. Hæc reprehensio vocum in Scriptura non exstantium, non obscurè in ipsum consubstantiale rejicitur.

Præter illud excusationis genus, quo utens Eusebius tacitè declarat sibi integrum non fuisse Imperatoris voluntati obistere; aliud erat ex ipsius rei visceribus petendum. Ita enim subscripsisse se demonstrat, ut à prima sententia non discesserit, sed eam potius in tuto collocaverit. Duabus potissimum cavillationibus stabant Ariani. Filium ex Patre genitum esse fatebantur : sed ut has voces *genitum*, *non creatum* à vera & naturali notione detorquerent, addebant genitum esse sine perpeffione, sine divisione, aut sectione. Cum fateri cogerentur Filium non creatum esse; addebant non creatum esse sicut cæteras creaturas. Prima cavillatio nitebatur hoc principio, quod eis statutum & firmum erat, substantiam Patris non potuisse communicari Filio sine his incommodis. Quamobrem Filium genitum esse sine perpeffione, idem eis esse videbatur, ac genitum esse sine communicatione paternæ substantiæ. Altera cavillatio,

cum in ambiguo luderet, fucum non solum imperitiæ plebi, sed ipsis etiam interdum Episcopis fecit. Nihil se de his duabus argutiis detraxisse demonstrat Eusebius. Imperatorem ipsum sic disferentem inducit : *Non juxta corporis affectiones consubstantialem dici, neque per divisionem quamdam aut sectionem Filium ex Patre subsistere. Fieri enim non posse, ut materia expers, & intellectualis, atque incorporea natura corpoream ullam affectionem admittat : sed divinis arcanisque rationibus id esse intelligendum.*

Subjicit deinde formulam Nicænam : seque his vocibus, *Ex substantia Patris*, ante assensisse negat, quam illi (sic enim semper sanctissimos Patres designat) faterentur, nihil eas aliud significare, nisi *Filium quidem esse ex Patre, sed non tamquam partem ipsius Patris*. Ante Concilium Ariani molestè tulerant Filium dici ex Patre. Sed eos pulchrè docuit Georgius omnia esse ex Deo, nec incommodè Filium dici ex Patre. Cum ergo Eusebius ex substantia Patris idem esse putet, ac ex Patre; non obscurum est quo sensu formulam Nicænam interpretetur. Conceptis verbis declarat se ab his vocibus non refugisse, tum quòd paci consuleret, tum quòd videret nihil se à recta sententia discessurum. Διόπερ ταύτη τῇ δξαοίᾳ καὶ αὐτοῖς συνιδέμεθα ἔδὲ τὴν φωνὴν παρρητικῆν, τῆς τῆς εἰρήνης σκοπῆς καὶ ὁφθαλμῶν ἡμῶν κερδύς, καὶ τῆς μὴ τῆς ὁρθῆς ἐκπεσεῖν δξαοίας. « Quamobrem & nos huic notioni assensum præbemus, nec vocem rejicimus, tum pacis proposito, tum illâ etiam cogitatione oculis nostris obversante, fore ut rectâ sententiâ non excidamus. »

Simili ratione adductum se dicit, ut illud, *genitum, non factum*, approbaret. « Nam, factum, Verbum esse dicebant, inquit, commune reliquis omnibus creaturis, quæ per Filium factæ sunt : quibus nihil simile habeat Filius : ac proinde eum non esse facturam, iis, quæ per ipsum factæ sunt, similem, sed longè præstantioris, »

Athan. Synod. num. 7.

» quàm reliquas creaturas, esse sub-
 » stantiæ. Quam quidem ex Patre esse
 » divina docent oracula, arcano quo-
 » dam generationis modo, qui nec
 » verbis exprimi, nec intelligentiâ
 » comprehendi ab ulla possit creatura.

In his nullum omnino vestigium ani-
 mi immutati, & errorem, quem antea
 professus fuerat, detestantis. Quin
 potius videtur Eusebius obstinatè in
 pristinis argutiis perseverare. Eluse-
 rant Ariani has voces in Concilio Ni-
 cæno, *Ex substantia Patris*, ac inter se
 innuerant idem eas valere, ac *ex Pa-
 tre*. Illud autem, *non factum* semper
 eluserunt, addendo, *sicut ceteras crea-
 turas*. Retinet has cavillationes Euse-
 bius, *consubstantiale & ex substantia*
 idem esse interpretatur ac ex Patre;
non factum idem ac *præstantioris quàm*
reliquas creaturas substantiæ. Quis ergo
 sibi persuadeat eum verè & ex animo
 fidei Nicænæ subscripsisse?

Impietatem apertius profitetur sub
 finem Epistolæ, ac disertè declarat Fi-
 lium potentiâ tantum exstitisse in Pa-
 tre, antequàm gigneretur; & Patrem
 potentiâ Patrem fuisse Filii & Regem
 creaturarum, antequàm actu Pater &
 Rex fieret. Ἐπὶ μὲν τῇ ἀναθεματίζεσθαι
 τὸ, ὡς τῇ ἡνιθέσθαι ἐκ ἧν, ἐκ ἀποπο-
 νομίας, τὰ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ
 εἶναι τὸ ὕιον τῷ Θεῷ ὡς τῇ κ' σάρκα
 ἡνιθέσθαι. Ἡ δὲ ὁ Θεοφιλέστατος ἡμῶν
 βασιλεὺς τῷ λόγῳ κατασκευάζει καὶ κατὰ
 τὸ αὐτὸ ἡνιθέσθαι τὸ ὡς πάντων αἰώνων
 εἶναι αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργεῖα ἡνιθέ-
 ναι, δυνάμει ἦν ἐν τῷ Πατρὶ ἀἡνιθέτος,
 ὅντος τῷ Πατρὶ αἰεὶ Πατὴρ, ὡς καὶ βασι-
 λείως αἰεὶ καὶ Σωτῆρος, αἰεὶ δυνάμει πάντα
 ὄντος, αἰεὶ τε καὶ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον-
 τος. « Neque etiam absurdum, inquit,
 » putavimus his vocibus, *Non erat*,
 » *antequàm genitus est*, anathema dice-
 » re, cùm omnes fateantur Filium Dei
 » fuisse, prius quàm secundùm car-
 » nem gigneretur. Jam verò, inquit,
 » Imp. noster Deo Charissimus ratio-
 » cinando adstruebat, etiam secun-
 » dùm Divinam ipsius generationem
 » Filium esse ante omnia sæcula. Nam
 » priusquàm actu gigneretur, potentiâ

erat in Patre, ingenitâ quadam ratio-
 ne: cùm Pater semper sit Pater, Rex
 item semper atque Servator, ac sem-
 per omnia sit potentiâ, semperque
 eodem modo ac similiter se habeat.
 Frustrâ Caveus hunc locum, quem ex-
 plicare aut excusare non potest, apud
 Socratem deesse objicit, & ab Aria-
 norum aliquo intextum suspicatur. Ex-
 stat apud Theodoretum & Gelasium
 Cyzicenum: citatur ab Athanasio De-
 cret. Nic. num. 3. Verisimile est à So-
 crate recisum: ab istis autem supposi-
 tum Eusebio dici non potest: ne falli
 quidem potuit Athanasius in re tam
 manifesta, non modò fallere.

Nihil igitur prodest hæc Epistola ad
 defensionem Eusebii. Liquet scriptam
 esse non ad Catholicos, quibus feli-
 cem Concilii exitum nuntiet, sed ad
 Arianos, quibus facti sui rationem ex-
 ponit. Si enim scripsisset ad Catho-
 licos, non tam exiliter de Patribus Ni-
 cænis loquutus fuisset; non tam absur-
 das formulæ Nicænæ interpretationes
 subjecisset; non præcipuas illius con-
 stituendæ partes Imperatori detulisset;
 non suos conatus ad hanc formulam
 eludendam commemorasset. Artifi-
 cium hujus Epistolæ tribus potissimum
 rebus continetur. Metuebat Eusebius
 ne sibi gregales sui vitio verterent,
 quòd ignavè cessisset Episcopis; quòd
 sententiam mutasset; quòd Arianam
 causam, ignaviâ suâ evertisset. Nihil
 aliud agit tota Epistola, nisi ut triplici
 huic suspicioni occurrat. Nihil à se fa-
 ctum ignavè declarat, cùm se diu resti-
 tisse demonstrat, ac tandem subscri-
 psisse, tum ut gratiam iniret apud Im-
 peratorem, tum ut paci consuleret,
 tum quòd videret se à recta sententia
 non discessurum. Nec se ab Ariana hæ-
 resi discessisse, nec eam evertisse de-
 monstrat, cùm voces illas: *Ex substantia*
 & *Homoousion* idem valere ait ac Filium
 ex Patre esse, quòd quidem jam du-
 dum Ariani eluserant. Sic Epistolam
 claudit, ut has omnes suspensiones pro
 virili repellat. « Hæc ad vos, in-
 quit, scribere necessarium duximus, »
 Carissimi, ut vobis pateret quàm »

» maturo iudicio cuncta ponderaverimus, quàmque convenienter ad extremam usque horam restiterimus, quândiu scilicet nobis displicuerunt, quæ diversè à formula nostra videntur proponi; tunc autem absque ulla contentione eas voces, quæ nihil incommodi haberent, fuisse amplexos, cum nobis sincero & æquo animo, quid significarent expendentibus visum est nihil nisi simile esse his, quæ nos ipsi in fide prius exposita confessi fueramus.

Athan. de
Synod. n. 17.

In alia Epistola, quæ erat ad Euphrationem Episcopum, non veritus est Eusebius, teste Athanasio, aperte dicere Christum non esse verum Deum. Ὁ δὲ ὑπὸ Καισαρείας τῆς παλαιστίνης Εὐσέβιος, γράφων πρὸς Εὐφρατίωνα ἢ Ἐπίσκοπον, ἐκ ἐφοβήθη φανερώς εἰπεῖν ὅτι ὁ Χριστὸς ἐκ ἐστὶν ἀληθινὸς Θεός. Ex eadem Epistola citantur hæc verba in Concilio secundo Nicæno: Οὐ γὰρ συνυπάρχειν φανερὸν ἢ Ὑιὸν τῷ Πατρὶ, πρὸςυπάρχειν δὲ ἢ Πατέρα τῷ Ὑιῷ. « Non enim simul esse dicimus Patrem cum Filio; sed Patrem esse ante Filium.

III. Sed jam demonstrandum est, quàm constanter Eusebius in libris ante & post Synodum scriptis æternitatem Filii veramque illius generationem evertat. In lib. IV. *Demonstr.* cap. j. Demonstrat omnia à Deo creata esse, tum quæ sub aspectum cadunt, tum quæ non cadunt; quippe qui quasi materiam quamdam, atque essentiam generationis constitutionisque universi, suam voluntatem & potestatem produxerit. Hinc concludit nihil propriè ex nihilo creatum, sed omnia ex Deo esse: ipsum solum esse ac semper esse, cæterisque ut sint præstare. Tum cap. ij. sic de Filii generatione loquitur: « Itaque omnium, quæ sunt, primum producit fetum suum, primogenitam sapientiam, totam usquequaque intelligentem, & rationalem & penitus sapientem, ac potius ipsam intelligentiam, ipsam rationem, ipsam sapientiam: necnon si quid ipsum pulchrum, ipsumque bonum excogitare fas est in iis, quæ genita

sunt, id primum ex seipso eorum, quæ posthac futura erant, fundamentum profert, perfectum perfecti opificium, sapiens sapientis architectamentum.... Itaque non immeritò Theologica oracula Deum genitum illum dicunt, ut qui solus inenarrabilis & incomprehensibilis divinitatis in se ferat imaginem, propter quam Deum illum esse & dici ob similitudinem cum primo. Hinc etiam aiunt, Bonum ipsum ministrum à servatore in medium fuisse productum, ut sic tamquam per unum sapientissimum, ac vivum instrumentum, & artis scientiæque propriam regulam, ab ipso dirigantur omnia, corpora simul & corporis expertia.... » Atque ut unâ universorum virtute, unâ viventi & sapientissimâ lege & Verbo in omnibus existente & omnia permeante, universa concinnarentur sub uno sapientissimo vinculo, ipso scilicet Dei Verbo & lege, collecta & colligata. Ἴνα ὡς περ δι' ἐνὸς πανσόφου & ζῶντος ὁργάνου, τεχνικοῦ τε & ἐπιστημονικοῦ κανόνος τὰ πάντα αὐτῷ ἀπευθύνοντο, σώματα ὁμοῦ & ἀσώματα.... Καὶ ὡς μία τῇ ὅλων δυνάμει, ἐνί τε ζῶντι & ἐμφύχῳ νόμῳ τε & λόγῳ ἐν πᾶσιν ὄντι & διὰ πάντων ἡκοντι τὰ πάντα συναρμόζοντο ὑφ' ἐνὶ πανσόφῳ δεσμῷ, αὐτῷ δὴ τῷ τῷ Θεῷ λόγῳ τε & νόμῳ, συναρμόδια τε & συνδούεμενα.

Immanis inter antiquos Scriptores & Eusebium discrepantia. Primi sedulò monent Patrem non fuisse solum, antequàm mundus crearetur, sed in eo & cum eo exstitisse Verbum illius. Eusebius ita solum fuisse declarat, ut quidquid ex eo est, in tempore esse incoeperit. Isti Verbum ad mundi creationem prodiisse dicunt, ut illud ab æterno personam divinam exstitisse probent; Eusebius illud productum fuisse docet, cum Deus mundum creare voluit.

Non omittenda sunt quæ cap. iv. leguntur. Πλὴν ἀλλ' ἐνα μονογενῆ & ἀγαπητὸν Ὑιὸν ἐδίδκει τῷ παναγάθῳ Πατρὶ τῆς τῇ γνητῶν ἀπάντων δημιουργίας προφύτασθαι δεῖν ἐπεὶ & κόσμον ἐνα, ὡς περ ἐν &

ἐν ᾧ μέγα σῶμα ἐκ πλείονων ἔσχατόν τε
 μελῶν τε ἔμελλον ὅσον ἐδὲ πα-
 ροβάλλεσθαι. « Verumtamen optimus
 » Pater judicavit unum unigenitum ac
 » dilectum Filium ante omnium re-
 » rum genitarum creationem substitui
 » oportere; siquidem & unum mun-
 » dum, velut unum ac magnum cor-
 » pus ex pluribus ac variis membris &
 » partibus, jamjam erat producturus. »
 Hæc Filii ante mundi creationem sub-
 stitutio longè discrepat, ut quisque per
 se animadvertit, ab illa progressionē
 Filii, quam ei sancti Patres tribuunt.
 Nam apud istos Filii progressio ipsum
 est opus, ipsa creatio, quia Deus om-
 nia Verbo creavit: apud Eusebium Fi-
 lii substitutio creationem mundi ante-
 cedit, eumque idcirco Pater substi-
 tuendum putavit, quia mundum jam-
 jam erat producturus. Adeo autem
 sibi persuaserat Eusebius Filium esse
 propter res creatas, id quod Ari-
 ani semper defenderunt, ut idcirco
 unum esse Filium à Deo substitutum
 dicat, quia unus tantummodo mun-
 dus erat creandus. Ex quo sequitur
 plures filios substituendos fuisse, si
 plures mundi creandi fuissent. Hinc
 etiam sub finem ejusdem capituli sic
 loquitur: « Sic fanè cum unus sit Pa-
 » ter, unum etiam esse Filium oport-
 » tet. Quod si quis id reprehendit,
 » quod plures non genuerit; hic jam
 » illud quoque accusare poterit, quod
 » non plures soles & lunas & mundos
 » condiderit; & infinita alia repre-
 » hendere, insanientis cujuscumque mo-
 » re, quæ recta sunt, benèque in na-
 » tura se habent, pervertere conantis.

Venenum in cap. ij. sic effundit:
 Unum esse oportere Filium, solum
 perfectum genitum, Deum de Deo
 demonstrat: quemadmodum una lu-
 cis substantia unum ex sese generat
 profertque splendorem. Ad Christum
 refert illud Sapientiae: *Splendor enim est*
luminis sempiterni, speculumque immacu-
latum divinae evidentiae, & imago boni-
tatis ejus. Unde etiam illud Pauli de-
 sumtum putat: *Qui cum sit splendor glo-*
riae & figura substantiae ejus. Haecenus

fatis piè: at vide quæ sequantur. Ἀλλὰ
 τὸ μὲν αἰδομένη φωτὸς ἀχώριστος ἡ αὐγὴ, ὁ
 δ' Ὑἱὸς ἰδίως παρὰ τὸ Πατέρα καὶ ἑαυ-
 τὸν ἐφύσηκε. Καὶ φωτὸς μὲν ἡ αὐγὴ χώραν
 ἐνέργειας ἐπέχει· ὁ δ' Ὑἱὸς ἑτερόν τι κατ'
 ἐνέργειαν τυγχάνει, καὶ ἑαυτὸν ἐσιώμενος.
 Καὶ πάλιν ἡ μὲν αὐγὴ σινοῦπαρχει τῷ φωτὶ,
 συμπληροπικὴ τις ἔσται αὐτῇ· ἀνεὺ γὰρ αὐ-
 γῆς ἐκ αὐτοῦ ὑποσταίνει φῶς· ὁ μὲν τε ἑαυτὸ
 σινοῦφεςκε. Ὁ δὲ Πατὴρ παροῦπαρχει τοῦ
 Ὑἱοῦ ἔκ τῆς χυρίσεως αὐτῆς παροῦφεςκεν,
 ἡ μὲν αὐγὴ αὐτὴν ἦν Καὶ πάλιν ἡ
 μὲν αὐγὴ οὐ κατὰ παροῦφεςκεν, τοῦ φωτὸς
 ἐκλάμπει, καὶ πάλιν ἡ δὲ τῆς ἐσίας συμβεβηκὸς
 ἀχώριστος. Ὁ δ' Ὑἱὸς κατὰ γνώμην ἑ
 παροῦφεςκεν εἰκὼν ὑπέστη τῷ Πατρί. Βου-
 ληθεὶς γὰρ ὁ Θεὸς γένονεν Ὑἱὸς Πατὴρ, καὶ
 φῶς δεύτερον κατὰ πάντα ἑαυτῷ ἀφομοιω-
 μένον ὑπέστησεν. « Cæterum à sensi-
 bili luce separari splendor non po-
 test; at Filius privatim præter Pa-
 trem per seipse subsistit. Tum lucis
 splendor efficientiæ locum obtinet:
 Filius verò aliud quidpiam est ab
 efficientia diversum, cum per se sub-
 stantiam habeat. Item splendor cum
 luce simul subsistit: hanc enim ille
 complet. Nam sine splendore lux
 consistere non potest; sed simul cum
 illa & secundum illam existit. At
 verò Pater prius quam Filius exsi-
 stit, & ante generationem ejus sub-
 sistit, quatenus solus erat ingeni-
 tus Ad hæc splendor nequa-
 quam lucis voluntate coruscat; sed
 secundum inseparabile quoddam
 substantiæ accidens; at Filius ex con-
 filio & arbitrio imago Patris existit.
 Etenim volens Deus Pater fuit Fi-
 lii, ac secundum lumen per omnia
 simile sibi ipsi produxit.

Quis non videt Eusebium datâ ope-
 râ discedere ab ea doctrina, quam
 apud Origenem tot locis stabilitam
 legerat? Probat Origenes Filium sem-
 per existisse, quia est splendor Patris;
 nec fieri potest ut Pater sine suo splen-
 dore existat, sed quamdiu existit lu-
 men efficiens splendoris, tamdiu gignitur
 splendor gloriæ Dei. Si idem quod Ori-
 genes sentiebat Eusebius; præclarissi-
 mum locum habebat mentis aperiend-

dæ, & æternitatis Filii significanter exprimendæ. Sed quod Origenes inesse commodi existimat huic lucis & splendoris exemplo, ut Patrem nec ante Filium, nec sine Filio esse posse demonstret, id perincommodum Eusebio videtur: ac Patrem ante Filium ejusque generationem existere pronuntiat, nec cum Patre Filium ita conjunctum esse, ut ab eo separari non possit. Nec dicas Patrem ab Eusebio non reipsâ sed naturâ & cogitatione priorem statui. Nam cum ipsa lux, ut observat Petavius, naturâ prior sit splendore; nihil in hoc exemplo reprehendisset Eusebius, si Patrem eodem sensu priorem statuisset.

Non minorem præ se fert impietatem in lib. V. cap. j. ubi ne primis quidem sacræ doctrinæ elementis imbutus videtur. Statuit generationem Filii nec animo comprehendi, nec verbis exprimi posse, ac dictu nefas esse Filium è Patre tamquam substantiam ex substantia, ἑστίαν ἐξ ἑσίας, cum aliqua separatione prodiisse. Dixerunt id quidem sancti Patres Filium ex Patre prodiisse, Spiritum Sanctum ex Patre procedere, & sanctis communicari sine ulla divisione aut abscissione. Sed isti hanc addunt rationem, quia Filius semper est, semperque fuit in Patre, nec Pater Filio & Verbo suo carere potest. Eusebius autem idcirco has divisionis notiones à Filii generatione removet, quia Filium in Patre nec esse, nec umquam fuisse censet. Sic autem loquitur: « Deus non habet in seipso » aliquid, quod aliud sit à se, ut illud » producat. Quidquid enim in aliquo » est, aut est tamquam accidens, ut » album in corpore, aut tamquam » aliud in alio, ut fetus in prægnante, » aut tamquam pars in toto, ut in » corpore manus, vel pes, vel digi- » tus.... At enim in ingenta maxi- » mi Dei naturâ, & in unici ejusdem » ac primogeniti Filii procreatione ta- » lem usurpare imaginem aut simili- » tudinem, omnium, quæ impia sunt, » maximè impium sit: non igitur tam- » quam aliud in alio, ex infinitis &

principio carentibus sæculis erat Fi-
lius ingentus in Patre, qui pars il-
lius quædam esset, quæ quidem po-
sterius commutata & ejecta extra
illum secesserit: id enim hujusmo-
di conversionis proprium foret, &
sic sanè duo essent ingenta, unum
quod produxisset, alterum quod
productum fuisset. » Οὐ πόινω ὡς ἔτε-
ρον ἐν ἑτέρῳ ἐξ ἀπείρου καὶ ἀνάρχων αἰώ-
νων ἦν ὁ Ὑἱὸς ἀρχόντης ἐν τῷ Πατρὶ,
μέρος ὦν αὐτοῦ, ὁ μεταβληθεὶς ὕστερον καὶ
κενωθεὶς ἐκ τῆς αὐτῆς γένονε. Τετραπλὴ γὰρ αὐτῇ
ἡδὴ τὸ τοῦ οὐκείου καὶ δύο γ' αὖν ἕτως ἀρχό-
ντητα εἶναι, τὸ θεοβεβλητὸς καὶ τὸ θεοβε-
βλητὸς. Num quod vestigium in his
verbis exstat illius doctrinæ, quæ to-
tum Filium in toto Patre, totum Pa-
trem in toto Filio ab æterno fuisse,
& totam Patris substantiam Filio ab
æterno communicatam statuit? Fi-
lium in Patre nullo modo exstitisse au-
tumat; siquidem modos omnes enu-
merans, quibus aliquid in alio esse
posse putat, nullum reperit, qui Filio
congruat, eumque nec totum in toto
Patre fuisse, nec ut partem Patris
exstitisse in Patre concedit. Non ergo
meminerat aut meminisse nolebat,
quæ apud Origenem legerat de iden-
titate voluntatis in Patre & Filio.
2°. Sæcula quædam infinita & prin-
cipio carentia ante Filii generatio-
nem ponit: Filium à sæculis prin-
cipio carentibus in Patre exstitisse ne-
gat. 3°. Nullam prorsus ansam defen-
soribus suis relinquit, cum duo fore
ingenta pronuntiat ac mutationem
Deo affingi, si Filius exstitisse in Patre
dicatur. Similibus verbis ac sententiis
Ariani, in Epistola ad Alexandrum
Alexandrinum, declarant ab his, qui
Filium coæternum aut coincreatum
Patri dicunt, duo principia increata,
δύο ἀρχαὶ τοῦ ἀρχαίου, induci. Addunt,
Si hæc verba, Ex Deo ipso, ex utero,
& ex Patre exivi & venio, ut pars Dei
consubstantialis, intelligantur, vel quasi
emissio, Patrem compositum fore & divi-
sibilem & mutabilem.

IV. Minimè itaque mirum Ario & Arianis paratum Eusebii patrocini-
um

Poterat enim Deus carere hujusmodi Filio, sed *decebat ut eum ad salutem universorum produceret tamquam basim & fundamentum* : quæ loquendi ratio initium creandi ab eo ductum fuisse declarat. Hanc rationem pluribus evolvit & explicat cap. xij. & xij. « Præco » Ecclesiasticus, inquit, unius Dei » unum annuntiat & unigenitum Filium : quem Pater ad salutem universorum, & singulis providendum » creaturis subsistere fecit. Nam cum » rerum creatarum natura Deo, » qui super omnia est & omnibus præ- » est, appropinquare non posset, nec » ejus divinitatis splendores partici- » pare ob nimium intervallum, quo » distat à præstantiore natura; procul » autem & longissimè naturæ imbecillitate dejecta fuisset, nisi Deum Salvatorem nacta esset; meritò Paterna misericordia Filium suum unigenitum super omnia constituit.

Habemus his in testimoniis solidam & expressam Arianæ hæresis imaginem : non modò idem dicit, quod Ariani, Filium productum fuisse, ut per eum omnia crearentur; sed etiam eodem utitur argumento, quòd res creatæ nimium infirmæ & exiles essent, quàm ut Deo appropinquarent, ejusque splendorem sustinerent. Hanc Arianorum doctrinam nitidè expositam & egregiè refutatam videre potes apud Athanas. Orat. 1. Arianum. 26. Eadem dicebat Asterius, teste eodem Athanasio, *Decret. Nic. num. 8.* solum Filium à solo Deo factum esse, res verò alias per Filium ministrum & adiutorem; eò quòd manum Dei ferre non possent, & ut fierent opus esset intermedio adiutore. Testatur Athanasius, Asterium & Eusebium hæc ausos esse scribere, Or. 2. num. 24. Quis igitur hunc Scriptorem cum Arianis omnium consiliorum societate conjunctum, easdem rationes concludentem, iisdem ac Arianos utentem argumentis, probatum & purgatum habere possit?

Immane quantum discrepat Eusebius à sanctis Patribus in omnibus prin-

cipiis. Statuit Eusebius mundum indignum fuisse qui ab ipso Deo crearetur. Hunc errorem datâ operâ sancti Patres in Marcionitis & Valentinianis refellunt; velut Irenæus qui pluribus demonstrat in secundo libro mundum *dignam esse Dei adificationem*. Docet Eusebius mundum idcirco per Filium creatum fuisse, quia dignus non erat, qui ab ipso Deo crearetur: contendunt sancti Patres idcirco per Filium creatum fuisse, quia dignus erat, quem Deus per seipse crearet: aut ipsum Filium, ut in cap. xxv. vidimus, sese attemperasse & accommodasse dicunt, ad rerum creatarum imbecillitatem, quæ ipsius manum sustinere non potuisset. Longissimè ergo abludit Eusebius à veterum Patrum sententia, & Filium Dei ad Valentiniani Demiurgi conditionem redigit, cui Valentinus idcirco mundi creationem affingebat, quòd eam Deo, ejusque Filio indignam & indecoram existimaret.

In hoc etiam maximè discrepat Eusebii principium à sanctorum Patrum sententia, quòd Filii generatio ad mundi creationem nihil aliud sit apud sanctos Patres, quàm temporaria proditio è Paterno sinu, ita ut ministerium, quod Filius in mundo creando exhibuit Patri, in hac proditione seu generatione positum sit. Hinc illa exempla ex similitudine humani sermonis petita. Quemadmodum enim cogitationem quodammodò gignimus, cum cogitamus, & sermonem, cum loquimur; ita Verbum Dei generatum quodammodò volunt, cum Deus in eo omnium rerum creandarum exemplar descripsit, & cum illud loquutus est, sive ad mundi creationem misit. Quæ sententia non ad personarum confusionem, sed ad substantiæ singularitatem spectat. At verò apud Eusebium aliud est Filii generatio, aliud ministerium illud, quod in mundi creatione exhibuit Patri.

Ipse Eusebius hanc generationem primam appellat lib. I. cap. xxij. ubi sic loquitur: Πῶς δ' ἂν τὰ μὴ ὄντα πεί-
τερον, δὲ αὐτὸς δ' ἐν τῇ μὴ ὄντι. εἰς τὸ

CAPUT XXVII. *Eusebii ab eis discrepantia.* 589

εἶναι θεωρηθέντα, τὴ παραγάγοντος, αἰ-
 νῆς τε αὐτοῖς τῆς ὑπάρξεως ἡγομένης, ὅτι
 αὐτὸς πρὸς τῆς (Leg. τῆς θεωρίας) ἡγνήσεως
 τὴν γῶσιν; « Quomodo quæ antea non
 » erant, & per illum (Filium) ex nihilo
 » producta sunt, illius, qui auctor ori-
 » ginis & causa existendi illis existit,
 » primæ generationis cognitionem ha-
 » berent? » Neque, ut sancti Patres,
 Verbi generationem idem esse ac pro-
 gressionem putat Eusebius; nec idcir-
 cò generatum dicit, quia est omnipo-
 tens manus Dei Patris, ejusque Ver-
 bum & Sapientia, & cum Patre, qui
 est omnium hypostasis, id est, sustenta-
 tio, omnia ab æterno sustentabat; sed
 quia *rerum creaturarum natura Deo, qui*
super omnia est, appropinquare non pote-
rat, nec ejus divinitatis splendores par-
ticipare, ob nimium intervallum, quo di-
stat à præstantiore natura. Quamobrem
 si non tanta fuisset creaturarum im-
 becillitas, generatum Verbum non
 fuisset.

V. Sabellianam hæresim, quam in
 Marcello deprehendebat Eusebius aut
 deprehendere sibi videbatur, sic ex-
 agitat & refellit, ut in contrariam par-
 tem feratur, contra veterum omnium
 morem & exemplum, qui, ut demon-
 stratum est in libro tertio, cum trium
 personarum distinctionem defendunt,
 sedulo cavent, ne eas dissociare, aut
 tres substantias inducere videantur.
 At Eusebius accusatus à Marcello,
 quòd duas substantias dixisset, non
 factum negat, sed potius defendit. Sic
 autem loquebatur Marcellus: « Cum
 » incidissem in Epistolam Narcissi Ne-
 » roniadis Episcopi, quam ad Chre-
 » stum quemdam & Euphronium &
 » Eusebium scripsit de quæstione ipsi
 » ab Hosio Episcopo facta, utrùm ipse,
 » itidem ut Eusebius Palæstinus, duas
 » substantias diceret; animadverti ex
 » his, quæ scripsit, eum respondisse
 » tres se substantias credere. » Paulò
 post citat ex Eusebii scriptis hoc testi-
 monium: « Nusquam imago, & id cuius
 » est imago, unum & idem esse intel-
 » ligitur: sed substantiæ duæ, res duæ,
 » potestates duæ sunt, quæ totidem

« nominibus designantur. » Hæc Eu-
 sebius non negat, sed queritur, quòd
 Marcellus, ὡς καλῶς διαβάλλον, *quasi*
jure vituperans & traducens, Eusebium
 Valentino, Narcissum Marcioni & Pla-
 toni assimilet. Hinc lib. II. de Theol.
 cap. xxij. duas illas substantias pro-
 fiteri non dubitat his verbis: Οὐ δὺς
 Θεοὺς Ἐκκλησία Θεοῦ κηρύσσει· οὐ γὰρ
 δὺς ἀρχόντα, οὐδὲ δὺς ἀναρχα, ὡς πολ-
 λάκις ἡμῖν εἶρηται, οὐδὲ δὺς οὐσίας ἑξ
 ἰσοπρίας ἀντιπαρεξαρμόδιας ἀλλήλοις εἰ-
 σάγει· διὸ οὐδὲ δὺς Θεοὺς. « Ecclesia
 Dei non prædicat duos Deos; nam
 » nec duo ingenta, nec duo princi-
 » pii expertia, nec duas substantias
 » æquales, ex adverso introductas,
 » ac proinde nec duos Deos inducit. »
 Non displicent Eusebio duæ substan-
 tiæ inæquales: neque enim dici potest
 substantiæ nomine personam designa-
 se, aut eandem in tribus personis sub-
 stantiam habitâ ratione proprietatum
 personalium distinxisse. Hæc enim eo-
 dem modo interpretatur, ac Narcissus
 Neroniadis, certissimus Arianus, qui
 cum se earumdem partium, ejusdem-
 que sententiæ studio conjunctum te-
 statur.

Sed minimè mirum impias Narcissi
 sententias defendi in libro ad Ariano-
 rum & in primis ad infamis Asterii de-
 fensionem scripto. Hujus sophistæ im-
 piè dicta à Marcello reprehendi non
 patitur, illud in primis: *Patrem & Fi-*
lium in hoc tantummodò unum & idem
esse quòd in omnibus consentiant; κατὰ
τὸ τοῦ μόνον, καὶ ὁ ἐν πᾶσι συμφωνοῦσι,
ac propter accuratum in omnibus dictis
& factis consensum Christum dixisse;
Ego & Pater unum sumus. Jam ante in
 eodem capite defenderat, quòd Eu-
 sebius Nicomediensis, quem magnum
 appellat, in quadam Epistola docue-
 rat, *ad Patris voluntatem Filii genera-*
tionem referendam esse, non perpeffionem
generationi divinæ adscribendam. Iis
 igitur, qui ab Eusebio labem Arianismi
 propulsant, eadem indulgentiâ & li-
 beralitate utendum in Eusebium Ni-
 comediensem, Asterium & Narcis-
 sum, qui si piè & sanctè usurparunt,

Lib. II. pag.
25.

Lib. I. cap.
iv. pag. 28.

Joan. x. 30.
Pag. 20.

quæ ab eis dicta retuli, non recuso quin purgetur & probetur Eusebius: sin autem istorum defensionem nihil superest loci; cur effugiet Eusebius qui in eadem omnino causa est, ac istorum sententias, quarum vim & naturam optimè noverat, suas facere defendendo & adoptando non veretur? Quinetiam totius Arianæ hæresis patrocinium palam & apertè suscipit. Nam cum Marcellus dixisset hæresim illam nuper inventam fuisse; respondet Eusebius Origenem ab ipso Marcello traduci, ut ejusdem opinionis fautorem; additque se *quamplurima virorum Origene seniorum scripta Ecclesiastica, ac Episcoporum & Synodorum varias Epistolas dudum scriptas perlegisse, in quibus idem prorsus fidei character ostenditur.* Probandi igitur erunt & laudandi cum Eusebio Ariani omnes, quorum ille sententiam, quam ignorare omnino non potuit, totius antiquitatis testimonio muniri & comprobari pronuntiat.

Ibid.

VI. Quantum Eusebio cum Ariani convenit, tantum disconvenit cum sanctis Patribus. Nam qui se eam fidei formam sequi profiteretur, quæ omnium Scriptorum antiquorum monumentis & Episcoporum ac Synodorum Epistolis consignata sit, is negare & evertere non dubitat commune omnium antiquorum principium, quod totius eorum doctrinæ veluti solum & fundamentum est. Docent omnes summo consensu Filium esse germanissimum Patris Verbum, quo prorsus carere non possit, nisi rationalis esse desinat, cujus ad præscriptum, ut ait Origenes, omnia creat & gubernat Deus; non quod Filium per se subsistere non crederent; id enim arctissimè tenent accuratèque defendunt; sed quod certò scirent sapientiam ac voluntatem Patris, ac totam substantiam Filio communicatam. Ex hoc principio tota pendet eorum doctrina, nec jam eo posito ulla ferè superest in eorum scriptis difficultas, sive Filium Patre minorem dicant, sive ei ministrasse in mundi creatione, sive imaginem ap-

pellent, ejusque cum Patre consensum laudent.

Eusebius, qui hanc doctrinam in omnibus antiquis Scriptoribus perlegerat, eam ut merum Sabellianismum rejicit. Dicebat Marcellus Verbum in Patre esse, & Patrem in Verbo, & idcirco unum esse Patrem & Verbum, quia nec Verbum sine Patre, nec Pater sine Verbo esse poterat. « Quod si, inquit, ipsemet hoc affirmet dicens: *Ego de Patre exivi & venio.* Et rursus: *Verbum quod auditis non est meum, sed ejus qui misit me.* Et: *Omnia, quæ habet Pater, mea sunt;* manifestum est meritò ab eo dictum: *In me Pater, & ego in Patre, ut in Deo sit Verbum, quod hæc dicit, in Verbo autem Pater, quoniam Patris potentia Verbum est. Testis enim fide dignus & Dei sapientiam & Dei potentiam appellavit. Non propter accuratum in omnibus dictis & factis consensum, ut placuit Asterio, Salvator dixit: *Ego & Pater unum sumus.* » Ἀλλὰ διότι ἀδύνατόν ἐστι, ἢ λόγον Θεὸς ἑαυτῷ (Leg. ἢ αὐτὸν) μετέθεσθαι λόγον. « Sed quia impossibile erat, vel Verbum à Deo, vel ipsum à Verbo separare. » Addebat quoniam fieri non poterat ut Deus sine Verbo, & ea quæ inest Verbo sapientia de cæli constructione cogitaret, meritò dixisse: Cum præpararet cælum, aderam cum illo una. Item: *Quæcumque loquitur Pater, hæc ubique per Verbum suum loqui; quemadmodum omnia, quæcumque volumus, quantum in nobis est, dicere & facere, hæc Verbo nostro præstamus.* Atque hæc Marcellus magnum esse mysterium volebat, priori populo absconditum, & à Sabellio, quem vehementer vituperat, impiè negatum.*

Et si hæc satis apposita sunt ad Marcelli defensionem, quia tamen ei multa exciderunt perabsurdè dicta; minime vitio verterim Eusebio, quod eum Sabellianismi accuset, idem enim judicium multi alii tulerunt, sed quod per causam illius accusandi ipsam Catholicam doctrinam refellat. Observat Joannem non dixisse, Verbum erat in

Pag. 37.

Joan. xvj. 28. xiv. 24.

xvj. 15.

x. 38.

x. 30.

Pag. 40.

Pag. 121.

CAPUT XXVII. Eusebii ab eis discrepantia. 591

Deo, sed apud Deum, quia si dixisset, *Et Verbum erat in Deo, velut in supposito accidens aut aliud in alio constituens, compositum quodammodo induxisset Deum.* Constat igitur sibi Eusebius, idemque tenet ac ante Concilium Nicænum, Verbum in Patre nec unquam fuisse, nec esse posse; quod satis est argumenti eum nec veram generationem, nec veram divinitatem Filio tribuisse, nec verum Verbum, veramque imaginem existimasse; cum luce clarius sit hæc de Filio dici non posse, nisi tota Patris substantia in eo sit, & vicissim tota Filii in toto Patre.

Sic etiam concludit pag. 123. idcirco dixisse Joannem, *Erat apud Deum, non autem in Deo, ut doceret Filium non longè esse à Patre, nec ab eo disjunctum, nec procul ab eo subsistere, sed ei adesse, & cum eo esse.* Verbum conjunctum cum Patre *συνημμένον*, idem esse pronuntiat ac ipsum Patrem pag. 110. Et pag. 167. sic loquitur: *Τὸ δὲ αὐτὸν εἶναι τὸ ἐν αὐτῷ Λόγῳ Πατέρα, καὶ Ἰὸν αὐτῷ τὸ ἐν αὐτῷ Λόγον, τῆς Σαβελλίου κακοδοξίας ἦν γνώρισμα.* « Ipsum » autem Verbi, quod in ipso est, Patrem dicere, & Filium ejus Verbum, quod in ipso est, planissimum » erat indicium Sabellianæ pravitatis. » Hinc etiam pag. 90. Verbum, si tale esset, quale à Marcello describitur, negat incarnari & mitti potuisse, ut à Patre non separabile. *Πῶς δ' ἀρχαῖς ὦν τοῦ Θεοῦ, ἑαυτὸν ἐλεῖν ἀπεσῆλθαι;* « Quomodo, cum inseparabilis sit à Deo, missum se dicebat? » Quinetiam pag. 88. eum in sinu Patris esse pronuntiat; quemadmodum nos in sinu Abraham futuri sumus. *Ὁ δὲ μονογενὴς Ἰὼς ὁρατὸς γυμνῷ, τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἀνθρώποις ἐξήγησιν ἐποίησατο. Ἐπερ ὦν δηλαδὴ παρὰ τὸ ὁρατὸν Θεόν· ἀλλὰ καὶ προῦπαρχων ἦν, οὐκ ἐν τῇ δεινότητι τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐδόκει Μαρκέλλῳ, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ, ὡς περὶ δὴ ἡμῖν ἐπήγγελται ὁ σωτὴρ εἰς κόλπους Ἀβραάμ, & Ἰσαάκ, & Ἰακώβ δειναπαύσασθαι. Οὕτω & ὁ Ἰὼς εἰς τὸν κόλπον ἦν τοῦ Πατρὸς, οὐχ εἰς & ὁ αὐτὸς ὦν τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ μηδὲ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐσόμεθα.*

μεθὰ τοῖς ἀρχαῖς πατέσιν. « Unigenitus Filius factus visibilis, enarrationem de Patre apud homines instituebat, alius videlicet existens, ab invisibili Deo: sed & præexistebat ille, non, ut Marcello visum est, in mente Patris, sed in sinu ejus: quomodo promisit nobis Salvator, nos in sinu Abraham, Isaac & Jacob quieturos: ita & ipse erat in sinu Patris, non unus idemque cum suo Patre. Nam nec nos futuri sumus iidem cum sanctis illis Patribus. » Denique strictè accipit illud Christi: *Ut omnes unum sint, quemadmodum tu Pater in me, & ego in te, &c.* « Ut erat ipse, inquit lib. III. cap. xvj. olim in Filio suo secundum illud, *Pater in me, & ego in Patre*, ad eundem modum erit tum in omnibus per Filium consummatis. » Hoc tamen ponit discriminis, quod *soli unigenito ejus Filio eximiam & paternam nec omnibus aliis communicabilem gloriam & honorem & regnum custodiet.* Et cap. xvij. allatis Christi verbis sic loquitur: « Hæc est illa magna & excellens Salvatoris nostri pro nobis apud Deum intercessio, ut cum ipso simus, ubi ille est futurus: & ut gloriam ipsius intueamur: & ut diligat nos, quemadmodum dilexit eum Pater; & quod dedit illi Pater, id & nobis det: & gloriam, quam illi dedit, det nobis, faciens nos omnes unum, ut non jam multi simus, sed omnes unum, uniti ipsius divinitati & gloriæ regni, non per commixtionem unius substantiæ, sed per summæ virtutis perfectionem. » Similiter Ariani apud Athanas. Or. 3. n. 17. « Ita scilicet Pater & Filius unum sunt, inquit, & ita Pater est in Filio & Filius in Patre, quemadmodum nos quoque in illo existimus. »

Sic expressa est Arianæ hæresis imago in his Eusebii principiis, ut eum nemo defendere posse videatur, nisi qui aut prorsus ignoret, aut omninò non animadvertat, quæ tùm fuerit Arianos inter & Catholicos controversia. Fingebant illi Filium Dei pro-

Joan. xvij.
21.

ductum à Deo fuisse, ut mundus, qui manum Dei ferre non potuisset, per eum crearetur. Eo sensu Filium Dei & Deum esse, quod à solo Deo creatus esset: at Spiritum Sanctum nec Filium, nec Deum esse, sed ex numero rerum per Filium creatarum. Tres substantias admittebant, nec unam in tribus personis dici ferebant. Duos Λόγους distinguebant, alterum æternum, quo scilicet Deus rationalis est; alterum verò ab isto productum. Hunc postremum Λόγον negabant in Deo umquam fuisse, aut in eo esse posse. Filium cum Patre unum esse dicebant propter solum voluntatis consensum: in sinu Patris esse, quemadmodum erimus in sinu Abraham: Patrem in Filio esse, quemadmodum aliquando erit in omnibus sanctis. Contra Catholici totam Patris substantiam Filio communicatam, eoque sensu Filium in Patre esse & Patrem in Filio: unam esse in tribus personis substantiam: Verbum, etsi persona est à Patre distincta, ita tamen intimum esse Patri, ut per illud Deus omnia creaverit, non ut per ministrum ab ipsius substantia alienum, sed ut per proprium Verbum, quo numquam carere possit, nisi rationalis esse desinat. Quis igitur ambigendi locus utras partes sequutus sit Eusebius, utram sententiam impugnaverit? Et cum eadem egerit, eademque docuerit, ac Eusebius alter, Narcissus, Paulinus, ac ipse etiam Asterius, quorum sententias non imitatur solum, sed etiam defendit, ac Ecclesiæ Traditioni consentaneas esse contendit; cur eum aliter ac eos sensisse dicemus?

VII. Ad has Arianismi notas illud etiam accedit, quod Christo animam humanam videtur Eusebius invidisse. Sic loquitur lib. X. *Demonstr.* pag. 504. *Ψυχὴν γὰρ, ὡς εἰκὸς, ἀνθρώπου, καὶ τῇ τῷ πολλῶν παραπλησίαν, πλέον δὲ οὐδὲν ἡγούμενοι εἶναι τὸ σῶμα Ἰησοῦ κατασκευάσαν, ἥνοιξαν τὸ σῶμα οἱ προειρημένοι, ὡς ὁμοίως ἔ' ἄλλαις τῷ ἀνθρώπων ψυχῇς ἔ' αὐτῷ καταπιούμενοι.* « Nam cum animam, ut verisimile est, hu-

manam cæterisque similem nec amplius quidquam esse arbitrantur, eam, quæ in corpore Jesu habitabat; aperuerunt os suum prædictæ belluæ, ut, quemadmodum alias hominum animas, ita hanc quoque devorarent. » Anima illa, quæ in Christi corpore habitans, nec humana erat, nec cæteris similis, sed aliquid amplius, an aliud videtur intelligi posse quàm ipsum Verbum? In libro II. contra Marcellum demonstrat ex eo errore, cuius nomine Marcellum accusat, id consequi, ut aliquando *sine Verbo solum subsistat corpus in immortalis & incorrupta irrationalitate & immobilitate, ἐν ἀθανάτῳ ἔ' ἀφθάρτῳ ἀλογία καὶ ἀκίνησία.* Et lib. I. *de Theol.* pag. 90. « Verbum carnem inhabitans, cum in terris versaretur, extra Patrem erat, vivens ac subsistens, carnem movens instar animæ [*ψυχῆς σίνῃ*] alius videlicet à Patre, sicque duæ hypostases, ipse & Pater, subsistebant. » Rectè observat Tillemontius hæc Eusebium ex sua non ex adversarii sententia dicere; siquidem animam Christo negare non potuit Marcellus, qui hypostaticam Verbi cum corpore & anima conjunctionem negasse fertur. At hic error proprius Arianorum fuit, & cum eorum de Verbo sententia consentaneus. Hanc de Christi anima opinionem alibi ab Eusebio refelli ait doctissimus Abbas Senonensis: sed indicandum erat, ubinam refellatur, ut idem Tillemontius observat. Nam ferè semper de Incarnatione sic disputat Eusebius, ut solum corpus à Verbo assumptum non obscurè declaret.

Exstat in Oratione de Laudibus Constantini satis longa de Incarnatione disputatio, in qua hæc sententia non obscuris vestigiis indagatur. « Incorporeum Dei Verbum, inquit cap. xiv. corpore velut instrumento quodam aptissimo assumpto cum hominibus congressum est Instrumētum corporis sibimetipse apparavit, velut sacrosanctum quoddam templum, & rationalis facultatis sensibile

» sibile domicilium : simulacrum pla-
 » nè augustum, omnique inanimatâ
 » statuâ longè præstantius Si-
 » mulacrum plenum omni genere vir-
 » tutis, ipsiusque Dei Verbi domici-
 » lium, & Dei sanctissimi sacrosan-
 » ctum delubrum. In quo Dei Verbum
 » inhabitans, cum ipsis quidem morta-
 » libus per instrumentum, quod ipsis
 » familiare & cognatum erat, simul
 » versabatur & ab iisdem agnosceba-
 » tur : non tamen iisdem quibus illi af-
 » fectibus succubuit; nec quemadmo-
 » dùm hominum anima vinculis cor-
 » poris adstrictum est, nec seipso dete-
 » rius factum divinitatem suam immu-
 » tavit. Οὐδ' ἀνθρώπου ψυχῆς τέρας τὰς
 » σώματι κατεδουλείτο, &c. » In eodem
 cap. pag. 651. « Itaque nec ullâ labe
 » maculatum est, dum corpus ipsius in
 » lucem ederetur; nec rursus dum dis-
 » solveretur, ullum, utpote impati-
 » bile, detrimentum substantiæ suæ
 » patiebatur. Nam neque si quo casu
 » frangatur lyra, aut chordæ utpote
 » fragiles disrumpantur, eum, qui ly-
 » ram pulsat, pati aliquid ipsum ne-
 » cesse est. Nec si fortè sapientis cu-
 » juspiam corpus supplicio affici con-
 » tingat, sapientiam, quæ in eo est,
 » aut animum, qui in ipsius latet cor-
 » pore, vel cædi, vel uri quispiam me-
 » ritò dixerit. Eodem modo ac multò
 » etiam potiori jure divini Verbi po-
 » tentiam nullum ex corporis affectibus
 » dispendium accepisse dicendum est.

Et cap. xv. « Mortalis igitur corpo-
 » ris instrumento, velut simulacro di-
 » vinâ majestate dignissimo, ob eas
 » quas dixi causas, usus Dei Sermo,
 » ejusque tamquam interpretis mini-
 » sterio ipse, utpote summus Impera-
 » tor, inter homines versatus, prout
 » divinam decebat potentiam, cuncta
 » gessit. Quòd si post vitam inter ho-
 » mines transactam aliâ quadam ra-
 » tione repentè evanescens è medio
 » discessisset, subducto clam interpre-
 » te, ac proprio simulacro per fugam
 » ex mortis discrimine liberato; postea
 » verò idipsum mortale corpus morti
 » & corruptioni ipse per sese addi-

xisset; cuncti sine dubio spectrum
 illum fuisse crederent. Ac neque
 ipse ea gessisset, quæ ipsum dece-
 bant; quippe qui, cùm ipsa vita ef-
 fet, ipse Dei Sermo atque potentia,
 suum tamen interpretem morti &
 corruptioni tradidisset. » Eadem do-
 cet lib. IV. Demonstr. Evang. cap. xij.
 & lib. VII. pag. 314. quibus ex locis
 non pauca in hanc de Constantini lau-
 dibus Orationem transtulit. Ait non-
 numquam Eusebius hominem à Chri-
 sto assumtum fuisse, sed quo sensu id
 intelligat, perspicui potest ex cap. xij.
 lib. VII. Demonstr. pag. 168. ubi ait
 Verbum, καὶ διὰ τὴν κατὰ τὸ ἐνλυθρόπαι
 σώματος, etiam absque corpore secundum
 quod inhumanatum est, semper & usque-
 quaque per totam elementorum materiam
 penetrasse. Sic etiam in Commentariis
 in Psalmos pag. 592. illud Psalmi xc.
Qui habitat in adjutorio Altissimi, re-
 ferri posse dicit ad hominem Salvato-
 ris, quo ceu instrumento usum est Dei Ver-
 bum, quod præexistebat. Hoc autem
 instrumentum nihil aliud esse quàm
 corpus paulò post declarat his verbis:
 Quemadmodum autem Christi cor-
 pus humanum illius instrumentum
 appellatum est: sic & populus ejus,
 Christi corpus à Sancto Apostolo
 vocatur his verbis: *Vos autem estis* 1. Cor. xij.
corpus Christi, & membra ex parte. 27.

VIII. Cùm de æternitate Filii tam
 mendosè sentiat Eusebius; minimè mi-
 rum si Spiritûs Sancti æternitas impu-
 denter ab eo labefactata: fidens enim
 illum in rebus per Filium creatis nu-
 merat, lib. III. cap. vj. ubi sic loquitur.
 Τὸ μὲν ἔν ἁγιον Πνεῦμα, μόνοις ἁγίοις
 ἐμφιλοχωρεῖν πέφυκε, διὰ τὴν Ἱεὺ χρη-
 γούργον, οἷς ἂν ὁ Πατήρ κείναιεν. Καὶ
 τὸτ' ἂν εἴη ἔργον αὐτῆς, τὸ πάντα ἁγιά-
 ζειν, οἷς ἂν ἐνός πινος, ἢ ἐ πλείονων με-
 ταδιδοῦ τῆς ἐν αὐτῇ χειρομαγίων. Ὡς ἐ
 Προφήτας, ἐ Ἀποστόλους, ἐ πᾶσαν θεο-
 φιλήν ψυχὴν, εἰκὸς δὲ ἐ τὰς κρείττους ἐ
 θείας δυνάμεις τῆς ἐξ αὐτῆς μεταλαμβάν-
 νειν ἀγιότητος. Ὁ δὲ Ἱεὺς μόνος, πατερικῇ
 θεότητι τετιμημένος, ποιητικὸς ἂν εἴη ἐ
 δημιουργικὸς τῆς τῆς χρητῶν ἀπάντων, ὁρα-
 τῶν τε ἐ ἀοράτων καὶ δὴ ἐ αὐτῆς τῆς τῆς

παράκλητου Πνεύματος ὑπάρξεως. Πάντα
 ὃ δὲ αὐτὸς ἐλάμβανεν, & ἡμεῖς αὐτὸς ἐλάμβανεν
 οὐδὲ ἐν καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ
 ἐν τοῖς οὐρανοῖς, & τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε
 ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα. « Sanctus ergo Spi-
 » ritus sanctos solos inhabitans, per
 » Filium impertitur iis, quos Pater ap-
 » probaverit. Quibus singulis unum
 » aliquod, vel etiam plura interdum
 » sua charismata elargitur. Adeo ut
 » Prophetæ, Apostoli, omnis anima
 » Deo chara, & ut verisimile est, di-
 » vinæ illæ & excellentiores potesta-
 » tes, illius participes fiant per eum
 » sanctificatæ: solus autem Filius Pa-
 » ternâ deitate honoratus, factor &
 » opifex sit omnium rerum creatu-
 » rum, visibillum & invisibillum, at-
 » que adeo ipsius Spiritûs Sancti. Om-
 » nia enim per ipsum facta sunt, & sine
 » ipso factum est nihil. Et, in ipso con-
 » dita sunt omnia, quæ sunt in cælis,
 » & quæ super terram, sive visibilia,
 » sive invisibilia. » Et paulò post, Τὸ
 δὲ παράκλητον Πνεῦμα, οὔτε Θεός, οὔτε
 Ὑἱός, ἐπεὶ μὴ καὶ τὸ Πατὴρ ὁμοίως τὰς
 Ὑἱὰς & αὐτὸ πλὴν ἡμεῖς εἴληφεν. « En dè
 πᾶσι διὰ τὸ Ὑἱὸς ἡμεῖς ἡμεῖς τὸ πλὴν εἴληφεν, ὅτι
 δὲ πάντα δὲ αὐτὸς ἐλάμβανεν, καὶ ἡμεῖς αὐτὸς
 ἐλάμβανεν οὐδὲ ἐν. » Spiritus Paracletus,
 » neque Deus, neque Filius: quo-
 » niam non de Patre, perinde atque
 » Filius generationem accepit, & unus
 » ex eorum censu est, quæ per Filium
 » facta sunt: quandoquidem omnia
 » per ipsum facta sunt, & sine ipso fa-
 » ctum est nihil. » Addere non dubi-
 tat hæc esse *Catholicæ & sanctæ Eccle-*
sia per divinas voces tradita mysteria.

Joan. j. 3.

Col. j. 16.

Divinitatis Spiritûs Sancti invictum
 est argumentum hæc sanctificatio,
 quam omnibus rebus creatis, quæ ip-
 sius participes sunt, impertitur. Sed
 quia solent hæresum defensores secum
 pugnare; Spiritum Sanctum Eusebius
 simul & sanctitatis auctorem agnoscit,
 & inter ea numerat, quæ per Filium
 creata sunt. Dixit quidem Origenes
 Spiritum ex eorum numero esse, quæ
 per Filium exstiterunt: ipse etiam Fi-
 lius & Spiritus Sanctus generatim inter
 ea nonnumquam numerantur, quæ à

Deo Patre esse acceperunt; ac solus
 Deus Pater à nemine esse accepisse
 dicitur. At Origenem inter & Euse-
 bium hoc primum animadverto di-
 scrimen, quòd Filium Eusebius idcirco
 Deum esse statuat more Arianorum,
 quia à solo Deo esse accepit: Spiritum
 idcirco Deum esse neget, quia nequa-
 quam, ut Filius, à solo Deo esse acce-
 pit: contra Origenes & Filio divini-
 tatem tribuit, non quia à solo Patre
 genitus, sed quia à Patre divinam
 essentiam accepit: & Spiritui Sancto
 eundem honorem defert, quia à Pa-
 tre & Filio accepit, ut omnia esset
 quæcumque est Filius, excepto Filii
 titulo. Deinde verò hoc unum est ex
 deterrimis Eusebii principiis, ea, quæ
 per Filium exstiterunt, indigna existi-
 tisse quæ à solo Deo fierent. At nul-
 lum hujus sententiæ vestigium apud
 Origenem. Quare maximam Spiritui
 Sancto injuriam facit Eusebius, nullam
 prorsus Origenes; quamvis uterque
 Spiritum numeret inter ea, quæ per
 Filium ἐλάμβανεν.

Auctor Quæstionum veteris & novi
 Testamenti, sic de Eusebio loquitur
 Quæst. 125. « Memini me, inquit, «
 in quodam libello Eusebii, quon- «
 dam egregii in reliquis viri, legisse, «
 quia nec Spiritus Sanctus sciat my- «
 sterium nativitatis Domini nostri Je- «
 su Christi; & admiror tantæ doctri- «
 næ virum hanc maculam Spiritui «
 Sancto inflixisse. »

Apud Aug.
 tom. III.

CAPUT XXVIII.

Examinantur quæ ad Eusebii
 defensionem proferri
 solent.

I. *Eusebius videtur Catholicè sensisse, cum scriberet Apologiam pro Origenem, ac non multò post suscepisse errorem.* II. *Quidquid profertur ad æternitatem Filii, id Arianorum usu contritum erat.* III. *His in locis multa impie dicit Eusebius.* IV. *Alia*

exempla ex libris post Synodum scriptis. V. Quidquid profertur ad generationem ex substantia Patris, nihil aliud habet quàm communicationem exteriorem. VI. Eodem sensu dicitur imago Patris. VII. Et Patri equalis. VIII. Quadruplex discrimen inter Eusebium & antiquos Patres.

I. **C**UM tot Arianismi maculis notatus sit Eusebius, cùmque ea adversus Filii aternitatem & unam in Patre & Filio substantiam effutiat, quæ nulli umquam ante eum Catholico Scriptori exciderint; danda est opera ejus defensoribus, ut ex ipsius scriptis ea proferant, quæ nec ab Arianis umquam dicta sint, nec cum hac hæresi conciliari possint. Quamquam ne sic quidem efficerent eum Catholicè omninò sensisse, sed saltem consequerentur, ut secum pugnasse videatur. Sin autem quæcumque objiciunt, ea Arianorum usu contrita demonstrantur; non sublevant Eusebium, sed certissimum Arianum fuisse confirmant.

Nihil splendidius, meâ quidem sententiâ, ad Eusebii defensionem afferitur, quàm Apologia ab eo cum Martyre Pamphilo pro Origene composita. Persuadere mihi non possum jam tum errore imbutum fuisse Eusebium, cùm præclarissima illa testimonia ex Origene exciperet, in quibus Filio paternam substantiam ab aeterno communicatam fuisse tam disertè statuitur. Sed quid profuit Eusebio Catholicè aliquandiu sensisse, si postea ad impium errorem defecit? Naufragium fidei non multò post Pamphili martyrium fecisse argumento esse possunt, tum quæ scripsit, antequàm Arii hæresis in publicum prodiret; tum quod statim atque Arius Alexandriâ profugus in Palæstinam venit, suam ei operam navavit, ejusque causam egit apud Alexandrum. Verisimile est primos Arii defensores, inter quos Eu-

sebius uterque insignes fuere, non sententiæ mutationem in gratiam Arii fecisse, sed quod antea sentiebant defendisse; ita ut hæresis, antequàm tanta incendia concitaret, occultis ignibus aliquandiu nutrita sit.

II. Ex aliis Eusebii operibus multa proferuntur, quæ præclaram quamdam & illustrem speciem habeant. Dei Filium Unigenitum, inquit lib. I. « de Theol. cap. viij. agnoscit [Ecclesia] eum, qui ante omnia sæcula ex Patre fuit genitus: non illum certè eundem cum Patre existentem, at per se subsistentem viventemque, verè Filium cum Patre coexistentem, Deum de Deo, lumen de lumine: vitam de vita: inenarrabilibus, ineffabilibus, omnimodò incognitis & imperscrutabilibus rationibus ex Patre genitum ad salutem universorum. » Et cap. ix. « Atque adeò reprehendi nec immeritò debent ii, qui ausi sunt illum creaturam nominare: ipsumque dicere ex nihilo creatum, similiter ac cæteras creaturas. Quomodò enim adhuc Filius erit, quomodò Unigenitus Dei, eandem ac cæteræ creaturæ naturam sortitus? Hoc enim pacto ipsarum potius esset frater, non autem Filius Dei: ac una erit ex rebus creatis, utpote creationis ex nihilo similiter ac illæ particeps. » Et cap. x. « Qui verè Dei Filius est, ex ipso, utpote Patre, genitus, meritò & dilectus & unigenitus Patris appellatur. Sic etiam & Deus erit. Quid enim potest ex Deo gigni, quod non sit genitori simillimum? Condit rex civitatem, sed non gignit: Filium verò gignere, non condere dicitur. Artifex operis sui opifex erit, non pater; filii autem ex ipso geniti opifex non dicatur. Sic etiam universorum Deus Filii Pater, mundi verò conditor & opifex meritò dicetur.... Qui & suo & Patris testimonio Filius est, eum cum cæteris rebus creatis comparare quomodò sanctum sit? Quomodò erit Unigenitus, in rerum creatarum turba

» numeratus? Ac Filius quidem ex
» ipsa appellatione naturalem ad Pa-
» trem relationem demonstrat; quem-
» admodum & illud nomen, Unigeni-
» tus, & genus attingit & ipsam gene-
» rationem, eumque solum esse, nec
» cuiquam filiationem cum eo com-
» munem esse declarat. Sed videntur
» isti idem ac Marcellus passi esse.
» Hic enim metuens ne duos deos
» diceret, Filium negare instituit, ip-
» sius hypostasim evertendo. Illi verò
» cum concedant hypostases duas,
» unam ingentam, creatam alteram
» ex nihilo; unum quidem profiten-
» tur Deum: Filius autem eis jam nul-
» lus erit, nec Unigenitus, nec Do-
» minus, nec Deus.

Eadem principia occurrunt in libris
adversus Marcellum scriptis. Docet
*verum Filium exstitisse ante omnia se-
cula*, lib. I. cap. xvij. pag. 80. *ante-
quam exinaniret semetipsum & formam
servi assumeret, fuisse & praeexistisse
& in forma Dei substituisse.* In libro II.
cap. xiv. pag. 123. sic loquitur: « Ver-
» bum, hoc est, Unigenitus Filius erat
» apud Patrem suum Deum unà exsi-
» stens, eique simul assistens, *συνὸν ἡ-*
» *συνπαρὸν*, semper & ubique.

In libro tertio cap. ij. Cum Mar-
cellus abuti ei videretur hoc Prover-
biorum testimonio, *Dominus condidit
me*, &c. duplicem hujus loci affert in-
terpretationem. 1°. Contendit illud,
condidit, idem valere ac constituit.

Pag. 150.

» Quod si dicat, inquit, conditum
» illum fuisse; non ita dixit, quod ex
» nihilo ex non ente ad esse processe-
» rit, nec quod ad modum reliqua-
» rum creaturarum ex nihilo produ-
» ctus sit, ut nonnulli minùs rectè
» opinati sunt; sed quod subsistens &
» vivens priùs exstiterit & substiterit,
» quàm universus mundus crearetur,
» & omnium dominator à Domino
» suo Patre constitutus sit. » Alteram
interpretationem subjicit pag. 153. &
pro Græco *ἐκτίσας* observat in Hebræo
fonte legi *cana* possedit. « Plurimum
» verò differt, inquit, *ἐκτίσας* *condidit*,
» ab *ἐκτίσας* *possedit*: cum illud signi-

ficet ex communi notione creatu-
rarum ex nihilo ad esse processum,
hoc verò rei præexistentis peculia-
rem cum possidente necessitudinem.

Hæc equidem magnâ ex parte præ-
clare dicta esse non inficior. Nemo
enim sine improba dissimulatione Fi-
lium Dei verè ex Patre ante sæcu-
la modo non enarrabili genitum, ac
minimè conditum aut creatum fateri
possit, quin totam Patris substantiam
ei ab æterno traditam fateatur. Sed
cum Ariani, ubi viderunt quid incom-
modi ex aperta erroris prædicatione
consequeretur, ad perfidam dissimu-
lationem confugerint; non video quid
hæc præclare dicta prosint Eusebio.
Docet Filium ante sæcula genitum;
idem semper docuerunt Ariani; geni-
tum esse, non conditum aut creatum;
ne id quidem molestum illis fuit. Ipse
Asterius, teste apud Eusebium Mar-
cello, affirmabat *generatum fuisse ante
omnia sæcula Filium, credendum esse Pa-
trem verè esse Patrem, & Filium verè
Filius, & Spiritum Sanctum similiter.*
Dicebat *credere se in Deum Patrem om-
nipotentem, & in Filium ejus unigenitum
Deum, Dominum nostrum Jesum Chri-
stum, & in Spiritum Sanctum.*

Lib. I. Mar-
cell. pag. 23.

Pag. 19.

Idem videre est in plerisque Aria-
norum formulis. Ipse Eusebius in illa,
quam Patribus Nicænis obtulit, Pa-
trem verè esse Patrem, Filium verè
Filius, Spiritum Sanctum verè Spiri-
tum Sanctum dicebat; non eâ profe-
ctò mente, ut hæresim subverteret,
sed potius ut ruinas propemodum tra-
hentem sustentaret. Minimè ergo pu-
gnat cum Arianorum placitis Filium
verè genitum, non creatum aut con-
ditum confiteri. Cum enim eum à
Patre creatum, antequàm mundus &
tempus & sæcula fierent, nec per
alium, sed à solo Patre creatum, &
cum eodem Patre non per alium, sed
per seipsum communicare statuerent;
libenter eum à rebus per ipsum crea-
tis segregabant, & ante sæcula ex solo
Patre non enarrabili modo genitum
dicebant. Nemo nescit eorum & Eu-
nomianorum tricas magnâ ex parte

CAPUT XXVIII. *Eusebii ab eis discrepantia.* 597

Decret. Nic.
num. 28.

deduci solitas esse ex ingeniti & geniti distinctione, ad quam, teste Athanasio, confugerunt, postquam Filium non ausi sunt ex nihilo genitum à Patre dicere. S. Athanasii testimonium Eusebius exemplo suo confirmat. Nam si nunc eos refellit, qui Filium ex nihilo creatum dicunt, id ei commune est cum Arianis, qui invidiæ leniendæ studio hanc impiam loquutionem condemnant. At cum iidem Ariani aperte dicerent Filium esse rem creatam, eadem loquutione utebatur Eusebius, ut patet ex pluribus locis suprâ allatis, in quibus Filius dicitur res creata, opificium, architectamentum.

III. Atque his præclare dictis non obscuræ insunt hæresis significationes. Displicent mihi hæ voces, *ad modum reliquarum creaturarum*, quas tam sæpè Arianis ad fucum faciendum adhibere. Præterea Filium dicit genitum *ad salutem universorum*, quod de Verbi ad mundi creationem progressionem intelligi non posse cum suprâ demonstratum est, tum etiam confirmatur ex Eusebiana illius loci, *Dominus condidit me*, interpretatione, quam tantoperè jactant Eusebii defensores. Nam cum Marcellus hunc locum ad Christi carnem revocaret, ut multi alii fecere; contendit Eusebius non de creatione verba Salomonis accipi debere, sed de possessione rei jam existentis, ita ut Filius ante genitus fuerit, quam mundus per eum crearetur. « Erat enim, inquit, caput creationis & conservationis omnium rerum creatarum, visibilibus & invisibilibus is, quem gignebat Pater unigenitum Filium. Postquam autem genuit, constituit servatorem universorum.

Cum Marcellus dixisset: *Verbum progrediens factum esse mundi conditorem*; Eusebius hanc sententiam merum Sabellianismum existimat, ac Verbum omnino progressum negat, sed tantum adfuisse, unum cum Patre fuisse contendit, *Patrem latatum fuisse in presentia Filii, Filium in presentia Patris*, lib. III. cap. iij. pag. 166. Filii ergo generatio ad universorum salutem quid-

vis potius sit apud Eusebium, quam Verbi progressio è Patris sinu; nec prodest ad ejus defensionem, quod ait *nihil ex Deo gigni posse, quod non sit genitori simillimum*. Cum enim creaturas omnes indignas esse statueret, quas divina manus tangeret; quid mirum, si quod divina manus tetigit, ac per seipse Deus produxit, id longè præstantius rebus creatis esse dicebat, ac Deum & Deo simillimum, nemine Arianorum hos titulos Christo denegante?

Non difficilius ad explicandum & cum Ariana hæresi conciliandum, quod ait *Filium unum existere, & Patri simul assistere semper & ubique*. In prima Arianorum fidei formula, quæ anno 341. edita, Filius dicitur *simul existere cum eo, qui illum genuit, Patre*. Idem ait de Spiritu Sancto Eusebius, quem tamen in rebus creatis numerat. Filius, inquit, semper unum existens, & simul assistens Patri, *ἀεὶ ὁμῶν & συμπαρόν Πατρί*.... Ad eundem modum & Spiritus Sanctus semper assistit throno Dei: cum decies centena millia illi adstant secundum Daniëlem.

Nihil igitur exstat in his testimoniis, quod cum Ariana hæresi consistere non possit, nec se ab Arianis abhorreere testatur Eusebius, ut placet Caveo, cum eos damnat, qui Filium ex nihilo productum dixerant: id enim ipsi Arianis pluribus in formulis damnare non dubitarunt. In secunda formula anathemate feriunt, si quis dixerit Filium esse *creaturam, ut unam ex creaturis; aut tempus fuisse, antequàm gigneretur*. In quarta, quinta & sexta pariter anathematizant, si quis Filium dixerit, *ὅτι οὐκ ὄντων, ex nihilo esse; aut tempus fuisse, cum non existeret*. Has loquutiones rejiciebant ut temporis servirent. Cur eas rejicerent, hanc rationem afferunt in quinta formula, quod in Scripturis non legantur. Ibi dem tempus ante Filium fuisse negant, quia tempus per Filium factum est. At Patrem ante Filium fuisse asseverare non dubitant.

Lib. III.
de Theol.
pag. 169.

IV. Eodem modo explicari debent quæ ante Synodum Nicænam scripsit Eusebius. Docet in lib. IV. *Demonstr.* pag. 144. duplicem esse Christi generationem: alteram recentiore, nempe Incarnationem; alteram omni tempore omnibusque sæculis antiquiorem. In eodem libro pag. 149. sic loquitur: « Quæ autem ad propositam à nobis Theologiam pertinent, cum omnem exempli comparisonem exsuperent, nihil tale, quale ex corporibus manat, præ se ferunt: sed cogitationi solertissimæ intuendum præbent Filium genitum, non illum quidem qui certis temporibus non fuerit, sed qui existat ante tempora æterna & præexistat, & tamquam Filius unà cum Patre sit semper: quique non ingenuitus sit, sed ex ingenuito Patre genitus, ut qui unigenitus sit, Verbum, Deus de Deo, non diremptione aliquâ aut sectione, aut divisione de Patris substantia productus, sed modo qui nec verbis efferri, nec cogitatione comprehendendi possit, ex Patris inenarrabili & incomprehensibili voluntate & virtute à sæculo vel potius ante omnia sæcula essentiam nactus sit. [Οὐ κτλ διαίσαιεν ἢ τομῇ ἢ διαίρεσιν ἐκ τῆς τῆς Πατρὸς ἐσίας περιβεβλημένον; ἀρρήτως δὲ & ἀνεπιλογίστως ἡμῖν, ὅς ἐστι αἰώνιος, μᾶλλον δὲ πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ τῆς τῆς Πατρὸς ἀνεκφράστου & ἀπειρονοήτου βούλης τε καὶ δυνάμεως ὑποκείμενον.] Siquidem generationem ejus, inquit, quis enarrabit? Et quemadmodum nemo novit Patrem nisi Filius, sic Filium quoque nemo novit, nisi unus, qui genuit illum, Pater. » Lib. VII. cap. ij. pag. 341. illud Micheæ, *Exitus ejus ab initio ex diebus sæculi*, soli Emmanueli congruere probat hoc argumentum: Τὸ γὰρ ὅς ἐστι αἰώνιος ὑφ' ἐσάναι τινὶ ἀεὶ ἐφαρμότῃ αὐτῷ ἢ μόνῳ Θεῷ; « Nam à sæculo existere, cui tandem conveniat, nisi soli Deo?

Sed hæc testimonia iis finibus continentur, quos sibi Ariana hæresis præscripserat. Neque enim idem docet Eusebius, quod sancti Patres, Filium

esse proprium Patris Verbum, quo Pater carere numquam possit; sed tantum à sæculo, ante sæcula, ante omnia tempora existisse, quod ne ipse quidem Arius negabat initio hæresis, tum cum Filium genitum fuisse diceret, cum antea non esset. Dicebat enim in Epistola ad Eusebium Nicomediensem, *Filium non esse ingenuitum, nec partem ingenuiti ullo modo, neque ex ulla subjecta materia, sed voluntate & consilio substituisse ante omnia tempora & sæcula perfectum Deum, unigenitum, immutabilem; & antequam gigneretur, aut crearetur, aut terminaretur, aut fundaretur, eum non fuisse.* Eusebius in Psalm. ij. duplicem Christi generationem distinguit, alteram ἀναρχον, sine principio, alteram ex Maria. Sed cum ipsa sæcula, quibus prior est Filii generatio, quæque incoepisse constat, sine principio esse dicat in Orat. de Laud. Const. cap. ij. non mirum si idem dicit de Filii generatione. « Unigenitum Dei Verbum, inquit, à sæculis principio carentibus ad infinita usque & interminata sæcula regnat cum Patre. » Ἐξ ἀναρχῶν αἰώνων εἰς ἀπείρους & ἀτελευτήτους αἰῶνας. In Epistola Eusebii ad Alexandrum Filius ante tempora mundi genitus dicitur, ex quo quidem explicatur illud ante sæcula. In Arianorum Epistola ad eundem Alexandrum Filius ante æterna sæcula genitus dicitur.

Redolet etiam Arianismum hæc Eusebii cavillatio, *Filium non sectione aliquâ aut divisione de Patris substantia productum, sed modo quem nec verbis, nec ratiocinatione assequi possumus.* Negat Filium ex Patris substantia genitum: voluntate & omnipotentia productum asseverat, modo non enarrabili. In hoc profecto Catholicos carpit, qui, quamvis generationem Filii non posse comprehendere faterentur, eam tamen sic explicare non dubitabant, ut Filium ex Patris substantia genitum, ac totam Patris substantiam ei traditam dicerent. Contra Ariani divisiones & abscissiones objicere, ac omnem divinæ generationis explicationem reji-

Theodoret.
lib. I. Hist.
cap. v.

cere non desinebant. Hinc in formula Sirmienfi ann. 357. hanc rejiciendi Homoousii & Homœousii causam afferunt, quòd *super hominis scientiam sit, nec quisquam possit nativitatem Filii enarrare, de quo scriptum est, Generationem ejus quis enarrabit? Scire autem manifestum est solum Patrem, quomodo genuerit Filium suum, & Filium quomodo genitus sit à Patre.* Nihil sanè de Christo apud Eusebium legitur, quod non similiter Ariani usurpaverint. Explicans caput sextum Isaïæ fatetur Filium ab Isaïa visum esse. Magnum sanè rectæ de Filio sententiæ argumentum. At idem fatebantur Ariani, nec dubitabant ad tres personas referre illud, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, ita tamen ut primum altâ voce, secundum summissâ, tertium summissiore cantatum dicerent. Hoc testatur Athanasius in illud, *Omnia mihi trad.*

V. Nunc ea nobis examinanda sunt, quæ ad Filii ex Patris substantia generationem spectant. In hoc quoque reperit Eusebius, qui eum Catholicè sensisse contenderent. Existimat Caveus Dissert. iij. pag. 38. Marcellum ab Eusebio reprehendi lib. I. contr. Marc. pag. 25. quòd ausus esset, *Δεῖν τὸ Λόγον τῷ Θεῷ καὶ ἑτερον Θεὸν τὸ Λόγον ὁμοῦσαι, εἶτα τὸ καὶ συνάμειν διεσώτα τῷ Πατρὶ, dividere Verbum Dei, & Verbum appellare alterum Deum, substantiâ & potentiâ à Patre distantem.* Sed, ut observat Tillemontius, ipse Marcellus hæc ab Eusebio dicta queritur, nec Eusebius dicta negat, sed rectè dicta defendit. Doctissimus Abbas Senonensis Eusebii verba, quæ modò retulimus, *Non separatione aliquâ, aut sectione, aut divisione aliquâ de Patris substantia productus*, sic in Eusebii gratiam invertit: *Productus de substantia Patris non per divisionem ullam aut separationem hujus substantia.*

Idem pag. 29. sic Eusebium gallicè vertit, ut dicat *Filium esse cui Pater plenitudinem essentia suæ communicavit.* At nihil simile Eusebius: locus desumptus est ex lib. VII. Præp. cap. vij. Sic

loquitur Eusebius: « Enimverò [docent Hebræi] principium illud uni-
« versi ortu carens, fontemque bono-
« rum omnium, divinitatis & vitæ,
« ac luminis & omnis virtutis causam,
« primorum omnium primum, prin-
« cipiorumque principium, vel potius
« prætergressum omnem principii pri-
« mique rationem, & quidquid verbis
« explicari, aut cogitatione compre-
« hendi potest, omnia quidem, quæ-
« cumque in potentiis non enarrabi-
« libus complectitur, cum primo tan-
« tum fœtu communicare, ut qui so-
« lus comprehendere & accipere pos-
« sit paternorum bonorum abundan-
« tiam, quæ aliis inaccessa est, eorum-
« que captum superat. » Nullum hîc
« indicium essentia paternæ Filio tra-
« ditæ; nisi fortè dicamus Deum essen-
« tiam suam rebus quoque creatis com-
« municare; siquidem idcirco Filio om-
« nis bonorum copia traditur, quia so-
« lus eam capere potest, ut qui solus à
« solo Deo productus sit, & cum Deo
« non per alium, sed per seipsum com-
« municet; sed tamen cæteræ res crea-
« tæ ab hac bonorum communicatione
« non omninò excluduntur, ut patet ex
« his quæ addit, *partem ejusmodi bonorum
« singularibus naturis, pro cujusque digni-
« tate & prout singula capere possunt à Deo
« concedi per secundi [principii] ministe-
« rium & mediationem: quibus in bonis,
« quæ perfectæ & summè sancta sunt ei,
« qui tertius est à Deo, & cæterorum dein-
« ceptus dux est & princeps, per Filium do-
« nata esse.* Loquitur ergo Eusebius de
« bonis creatis & à divina essentia re-
« motissimis, quorum totam copiam Fi-
« lio, partes verò Spiritui Sancto, &
« cæteris rebus per Filium creatis à Deo
« donatas esse pronuntiat. Idem paulò
« ante docuerat in eadem pag. 325.
« Porro, inquit, sic ille tertium locum
« obtinens inferioribus rebus præstan-
« tiorum, quæ in eo insunt, potentia-
« rum copiam facit, ut ipse vicissim
« ab altero excelsiore & præstantiore
« accipit, nempe à divino Verbo,
« quod secundum ab altissima & in-
« genita Dei omnium Regis natura »

Hilar. Sy-
nod. n. 11.

Tom. II.
pag. 14.

» diximus. Is enim Patris liberalitate
 » dives, ex eoque tamquam ex jugi
 » perennique fonte, unde scaturit di-
 » vinitas, hauriens, cum universis pa-
 » riter atque adeò cum ipso Spiritu
 » Sancto, qui omnium maximè secum
 » proximèque conjunctus est, cæterif-
 » que deinceps intelligentibus divinif-
 » que virtutibus, luminis sui radios
 » affatim prolixèque communicat.

Multa alia afferuntur ad purgandum
 Eusebium; sed quæ pariter ad hanc
 cum Patre communicationem referri
 debeant. « Filium, inquit lib. I. de
 » Theol. cap. ij. agnoscit [Ecclesia]
 » solum Jesum Christum, ac prætereà
 » nullum: non secundum carnis ab eo
 » susceptæ generationem, (hanc et-
 » enim formam servi & Filium homi-
 » nis vocare didicit) sed secundum
 » generationem ex ipso Deo & Patre
 » ante omnia sæcula omnibus incogni-
 » tam; secundum quam plenitudo pa-
 » ternæ divinitatis ipsum etiam Filium
 » constituit Deum, qui non à seipso
 » possessam vel à Patre separatam,
 » nec ingentam & sine principio di-
 » vinitatem, nedum aliunde deriva-
 » tam, peregrinam, & à Patre alie-
 » nam trahit; sed ex paterna commu-
 » nicatione, tamquam ex fonte in
 » eum profluente impletur. Siquidem
 » in illo solo habitare plenitudinem
 » paternæ deitatis magnus edocuit
 » Apostolus. » Sic etiam cap. xj. pag.
 70. Καὶ τὰς ἑαυτῆς θεότητος τε καὶ
 ζωῆς μεταδούς. « Filium suæ divinitatis
 » & vitæ participem fecit. » Et lib. II.
 cap. vj. « Deus, cum sit indivisa uni-
 » tas, Filium suum unigenitum ex se-
 » ipso generavit, non divisus, aut mu-
 » tationem passus, aut conversionem,
 » aut fluxum, aut quamlibet perpeffio-
 » nem. » Et lib. IX. *Demonstr.* cap. iv.
 pag. 226. « Verus & solus Deus unus
 » erit, solus propriè hanc appellatio-
 » nem possidens. Secundus autem, eò
 » quòd particeps sit veri, communi-
 » catione [hujus nominis] dignatus
 » est. » Μετουσίᾳ τοῦ ἀληθοῦς, τῆς κοι-
 νωνίας ἡξίωται. Docet lib. IX. pag. 442.
 » Filium ingentæ deitatis esse parti-

cipem, τῆς ἀληθοῦς θεότητος μεταχέων.

Sed minimè mirum si Deus apud
 Eusebium ex seipso Filium genuisse
 dicitur; cum idem Eusebius doceat
 lib. IV. *Demonstr.* cap. v. pag. 152. *Dei*
virtutem & Dei sapientiam omnibus ex
seipsa varium ubertatis fontem largiri,
& Dei Verbum soli, luna atque astris ex
perenni propria virtutis fonte lumen in-
fundere. Hinc etiam in *Orat. de Laud.*
Constant. cap. iij. ait *Verbum divinis*
virtutibus animam hominis ad imaginem
ipsius formatam exornasse; unde anima
hominis ceteras quoque virtutes, θεικῆς
ἐξ ἀπορροίας, ex divina derivatione par-
ticipat. Et cap. iv. *Verbum, cum Patris*
divinitati solus cohæreat, filios suos co-
æternis fluxibus rigare. Communicatio
 illa paterna, ex qua tamquam ex fon-
 te Filius impletur, meritò displicuit
 sanctis Patribus, nedum certum sit
 unius in Patre & Filio substantiæ argu-
 mentum. Sic eam rejicit Athanasius
 lib. de Synod. num. 51. pag. 764. Οὐκ
 ἐκ μετουσίᾳς ἐστὶν ὁ Ὑἱὸς ἀλλὰ τὰ μὲν
 ἡρητὰ πάντα ἐκ μετουσίᾳς ἔχει τὴν πατρὸς
 Θεοῦ χάριν, αὐτὸς δὲ τῷ Πατρὶ σοφία καὶ
 λόγος ἐστὶν & μετέχει τὰ πάντα. « Non «
 ex participatione Filius est; sed res «
 quidem creatæ omnes ex participa- «
 tione gratiam à Deo habent: ipse «
 verò Sapientia Patris & Verbum est, «
 ex quo omnia participant. » Et Or. 1.
 in Arian. pag. 420. Εἰ καὶ ὑμεῖς, in-
 quit, ἐκ ἐκ ὄντων ἐστὶν ὁ Ὑἱὸς, καὶ ἐκ ἧν
 ὡρὶν ἡρηθῇ, πάντως πού καὶ μετουσίαν καὶ
 αὐτὸς Ὑἱὸς καὶ Θεὸς καὶ Σοφία. « Si se- «
 cundum vos Filius est ex nihilo, nec «
 fuit antequàm gigneretur: prorsus «
 sequitur ut ipse quoque participatio- «
 ne Filius sit & Deus & Sapientia. » Et
 Or. 3. pag. 551. Αὐτὸς δὲ ὁ Ὑἱὸς ἐκ με-
 τουσίᾳς Ὑἱὸς ἐστὶν, ἀλλὰ ἡρημα τοῦ Πα-
 τρὸς ἰδιόν ἐστὶν. « Ipse autem Filius «
 non participatione Filius est, sed «
 propria est Patris progenies. »

Nihil profunt Eusebio adhibita lucis
 & splendoris exempla. Præter locum
 suprâ allatum alius in lib. V. *Demonstr.*
 cap. j. sic legitur: « Quòd si quis «
 ulteriùs progrediens eo provehatur «
 audaciæ, ut quæ nullâ prorsus intelli- «
 gentiâ

CAPUT XXVIII. *Eusebii ab eis discrepantia.* 601

gentiâ comprehendi possunt, ea vi-
sibilibus & corporeis exemplis assi-
milet; forsitan dicat ingeniti Patris
naturæ, atque ineffabilis essentiae,
quasi fragrantiam quamdam & lucis
splendorem, ipsum Filium ex infi-
nitis sæculis, ac potius ante omnia
sæcula existisse, ac genitum simul
esse, ac semper coexistere Patri,
ut unguento bonum odorem & luci
splendorem. » Præclarè hæc quidem
dicta sunt, utinam & piè cogitata: Ipse
Eusebius statim illa pervertit, & quæ
aliis Scriptoribus in hoc splendoris
& lucis exemplo percommoda viden-
tur, nimirum quod splendor ejusdem
sit naturæ ac lux & æquè antiquus,
(ὡγὴ σύμφυτῳ οὕτω τῇ τοῦ φωτὸς φύ-
σει, καὶ οὐπωδὲς συσυνπάρχοντα τῷ φωτὶ)
hæc Eusebius valdè incommoda exi-
stimat, cùm Filio Dei aptantur. Ra-
tionem hanc affert: Οὐδὲ γὰρ ἔξ οὐσίας
ἀγνότητος κατὰ τὴν πάδου ἢ διαίρεσιν οὐσιω-
μόντος, οὐδέ γε ἀνάρχως συσυνέστηκε τῷ
Πατρὶ· ἐπεὶ ὁ μὲν ἀγνότης, ὁ δὲ γνότη-
τος καὶ ὁ μὲν Πατήρ, ὁ δὲ Υἱός. Περὶ παρ-
χῆν δὲ καὶ περὶ φεσάναι Πατέρα Υἱοῦ πᾶς
ὁσὶς οὖν ὁμολογήσειεν. « Neque enim ex
ingenita substantia per passionem
aliquam aut divisionem substantiam
habuit. Nec sine initio coexistit Pa-
tri: siquidem ille ingenitus, iste ge-
nitus: ille Pater, iste Filius. Patrem
autem Filio præexistere & præsub-
sistere nemo negaverit.

Sententia Eusebii de Filii cum Pa-
tre communicatione illustratur ex lib.
IV. *Demonstr.* pag. 154. ubi sic loquitur:
Χρὴν δὲ που εἰκότως τὸ πανάγαθον Πατέ-
ρα καὶ Σωτῆρα τῶν ὅλων, ὡς ἂν μὴ παν-
τελῶς ἢ τῶν ἀρτι γνησομένων φύσις ἔρη-
μιον ἔστα τῆς αὐτῆς κοινωνίας, τῶν μεγίστων
ἀγαθῶν σπερῶν, μέτην πᾶσα παρεμβάλ-
λῃν τῷ τοῦ μονογενῆς αὐτῆς καὶ θεωροτόκῃ
θείᾳ καὶ παναληθῇ & πανάρετον δυνάμιν,
ἀκρεβέστατα μὲν & ὅτι μάλιστα ἐγχετάς
τῷ Πατρὶ προσμιλοῦσαν, ὥσως τε αὐτῆς τῶν
ἀπορρήτων ἀπολαύσαν. « Oportebat ut
optimus Pater & Servator univer-
sum, ne rerum jamjam creanda-
rum natura, ejus communicatione
carens, maximis bonis privaretur,

mediam quamdam interponeret «
unigeniti & primogeniti sui divinam «
& fortissimam, & omni virtute præ- «
ditam potestatem, quæ accuratissi- «
mè, & quàm proximè cum eo ver- «
satur, & , ut verisimile est, ejus ar- «
canis perfruitur. » Et pag. 155. Οὐ δὲ
τῆς ἀρρήτου & ἀνεκφράστου δυνάμεως τε &
ἐστίας ἐδὲνι μέτεσι τῶν ὄντων, πλὴν ἐνὶ μό-
νῳ, κοινωνίας, ὃν αὐτὸς ὁ Πατήρ θεωροῖα
τῶν ὅλων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων συσε-
στήσατο, ὡς ἂν μὴ παντελῶς ἢ τῶν γνηστῶν
ἀποπέσοι φύσις δι' οἰκείαν ἀτονίαν & ἀδυ-
ναμίαν, τῆς ἀγνότητος & ἀχωρήτου πατρι-
κῆς ἐστίας διεσῶσα. « Cujus non enar- «
rabilis virtutis & essentiae communi- «
cationem nihil eorum quæ sunt par- «
ticipat, præter unum solum, quem «
providens universis ante alia omnia «
constituit, ne omninò rerum crea- «
tarum natura corrueret ob propriam «
infirmam & imbecillitatem, re- «
mota ab ingenita & incomprehen- «
sibili Patris essentia. » Totum penè
hunc locum intexuit Eusebius in *Ora-
tionem de Laudibus Constantini*, & pro
eo, quod suprà habetur, ὥσως τε αὐ-
τοῦ τῶν ἀπορρήτων ἀπολαύσαν, ibi legi-
tur εἰσωτε, *intus ejus arcanis perfruitur*.
Illud ὥσως libenter redderem, *equali-
ter*. Modò videbimus, quid sibi velit
hæc æqualitas.

Redit semper Eusebius ad impiam
illam sententiam, quâ Filium idcirco
generatum à Deo statuit, ut media
esset inter Deum & creaturas alias
natura, *ne rerum jamjam creandarum
natura penitus corrueret*. Liqueat etiam
Eusebium his locis non agere de in-
terna illa essentiae communicatione,
quâ Filium à Patre generari dicimus;
siquidem cùm ait nos non posse cum
divina illa & ingenita essentia com-
municare, non id dicit fieri non pos-
se, ut Deus totam suam essentiam no-
bis generando communicet. Quam-
obrem id tantum Filio tribuit, quod
nobis denegat, ut solus cum Patre
communicet, nos verò cum Filio. In
quo sanè longissimè abludit ab om-
nium Patrum sententia, qui semper
arctissimè defenderunt nos cum divina

essentia verè communicare, solis Gnosticis id negantibus.

Pag. 13.

VI. Ut nihil prætermittam, quod in Eusebii gratiam objici possit, examinanda sunt illius principia de imagine Patris in Filio impressa. Eusebii verba sic reddit *Bibliotheca Scriptorum Ecclesiasticorum* censor, ut dicat Filium *vivam esse imaginem Dei vivi, quæ nihil habet commune cum nostris imaginibus, aliam, ac ipsum exemplar, substantiam habentibus: at Verbum ipsam esse substantiam Patris, ejusque simul imaginem.* Non difficile est Eusebium defendere, cum ei affinguntur ejusmodi sententiæ. Sic habet insignis ille locus lib. V. *Demonstr. cap. j. pag. 215.* Εἰν δ' αὖν ταύτῃ καὶ εἰκὼν Θεῶ, ἀρρήτως πάλιν καὶ ἀνεπιλόγως ἡμῖν, ζῶντος Θεῶ ζῶσα πᾶς, καὶ καὶ αὐτὴν ὑφεσῶσα αὐτῶς καὶ ἀπομάτως, καὶ τοῦ ἐναντίου παντὸς ἀμύχως, ἀλλ' οὐχ οἷα τις πάλιν ἢ παρ' ἡμῖν εἰκὼν, ἕτερον μὲν ἔχουσα τὸ κατ' οὐσίαν ὑποκείμενον, ἕτερον δὲ τὸ εἶδος, ἀλλ' ὅλον αὐτὸ εἶδος ὢν, καὶ αὐτοσία τῷ Πατρὶ ἀφομοιούμενος. « Erit etiam Dei imago, quam nec verbis exprimere, nec ratione consequi possumus, viventis Dei viva quædam, & per se subsistens sine materia, sine corpore, nullâ re contrariâ permixta; nec qualis una quædam ex nostris imaginibus aliam habens sui secundum essentiam suppositi, aliam imaginis rationem, sed quæ tota sit imago, & quatenus est essentia per se subsistens, Patri assimiletur. » Docet Eusebius id esse discriminis inter Filium Dei imaginem, & imagines usibus humanis cognitæ, quod in istis aliud sit substantia ex qua constant, aliud similitudo cum exemplari; at in Dei Filio ipsa substantia sit imago Patris. Nihil aliud profectò est αὐτοσία illa quàm essentia per se subsistens; quemadmodum αὐτόθεος, quo nomine Filium designat Hist. lib. X. pag. 375. nihil aliud est, quàm Deus per se subsistens. Quod si hac voce verum Deum significari malis; ne id quidem cum Ariana doctrina non quadrabit. Libenter enim confessi sunt

Ariani Filium esse perfectum Deum.

Idem aliis in locis docet Eusebius Filium paternæ essentiae imaginem esse. « At enim, inquit in eodem libro pag. 227. etsi naturâ unigenitus Filius, Deusque noster celebratur, non tamen à seipso Deus, sed ex Deo Patre unigenitus Filius & idcirco Deus. Atque hæc omninò causa est, cur ipse quoque sit Deus, quod solus sit naturâ Dei Filius, & unigenitus appelletur, & quod usquequaque conservet ejus, qui solus est Deus, animatam & viventem & intelligentem imaginem, & in omnibus ipsi Patri assimilatam, & divinitatis ipsius similitudinem referentem. » Et lib. IV. pag. 148. Unam esse Dei imaginem sic probat: « Quomodo illius, qui unus est, imago erit, nisi ipsa quoque una sit? Ut non solum essentiae primi, sed etiam numeri imaginem referat. »

Si quis hæc satis esse putet ad Eusebii defensionem, is idem iudicium ferre debet de ipso Asterio, cujus hoc testimonium refert Marcellus apud Eusebium lib. I. contra Marcell. pag. 24. Alius est Pater, aiebat Asterius, qui gignit ex se Verbum unigenitum, solus solum, perfectus perfectum, Rex Regem, Dominus Dominum, Deus Deum, substantiæ, consilii, gloriæ, potentiæ imaginem nullâ in re discrepantem.

Nemo non videt Filium Patri adæquari in hoc Asterii testimonio, ita ut quidquid de Patre dicitur, quidquid ei defertur, id etiam Filio, ut absolutissimæ & simillimæ imagini, deferendum sit. Idem docet Eusebius lib. I. de Theol. pag. 100. ubi, postquam statuit in Deo sapientiam esse & potentiam & vitam & lucem & veritatem & justitiam & rationem & quidquid bonum & honestum est, quin potius eum esse hæc omnia & si quid his superius; sic transit ad Filium: « Unde & de Filio edocti sumus hæc etiam singula unigenitum illum esse Filium, hæredem Patris sui, omnia habentem quæcumque habet Pater. Unde »

» dicitur fuisse in forma Dei, & ima-
 » go Dei juxta divinum Apostolum. »
 Et lib. II. pag. 111. « Et nos ob hanc
 » ipsam causam oportet Filium, non
 » quemcumque alium divino honore
 » venerari, quomodo scilicet Patrem
 » honoramus; cum in hoc ipso Pater
 » per Filium honoretur. Quod & ip-
 » sum docuit, inquiens: *Qui honorat*
 » *Filium, honorat & Patrem, qui misit*
 » *eum.* Veluti qui regis imaginem ad
 » se missam honorant, regem ipsum,
 » imaginis illius exemplar honorant;
 » ad eundem modum & Pater hono-
 » ratur per Filium, sicut & per ipsum
 » videtur. Nam qui Filium vidit, is
 » utique & Patrem vidit, dum deita-
 » tem ingentem veluti in imagine &
 » speculo impressam intuetur.

VII. Sæpè aliàs hanc æqualitatem
 Filio tribuit. Hinc illud cap. j. *de Laud.*
Const. Περωτίοις μὲν τῆς τοῦ ὁλῶν ἀρχῆς,
 ἴσοις δὲ τῆς πατρικῆς βασιλείας ἐνδοξα-
 ζόμενοι. « Primas quidem tenens in
 » universorum imperio, æquas autem
 » in paterno regno. » Non invitus as-
 sentirer veram divinitatem his in te-
 stimoniis Filio tribui, si hæc æqualitas
 ex vera generatione & totius paternæ
 substantiæ communicatione deduce-
 retur; sed cum ab hac paternæ sub-
 stantiæ communicatione semper ab-
 erret Eusebius; cumque Arianis so-
 lemne fuerit, ut ex Asterii verbis per-
 spicitur, Filium Patri, ut imaginem,
 adæquare, quamvis eum ex Patris sub-
 stantia genitum negarent; non video
 cur Eusebius ob hæc præclare dicta ab
 Arianis segregetur.

Deinde verò quid mirum si Filium
 adæquet Patri Eusebius, cum idem
 dubitet utrū Paulino æqualem pror-
 sus ac Christo in scrutandis cordibus
 potestatem attribuat? Nam in longa
 illa oratione, quam coram Paulino
 pronuntiatam inseruit decimo Histo-
 riæ libro, postquàm dixit solius Christi
 esse *rationalis animæ arcana scrutari*,
 hæc addit: Τὰχα δὲ καὶ ἄλλω δευτε-
 ρεύειν μετὰ τοῦτον ἐν μόνῳ τοῦ ἰσῶν ἐφι-
 κτὸν, &c. « Ac fortasse æqualis pote-
 » stas uni cuiuspiam alteri post Christum

secundo concessa est, huic videlicet «
 præsidenti hujus exercitūs duci.... «
 Huic igitur uni post primum illum «
 & maximum Pontificem, si non pri- «
 mas at certè secundas partes obire «
 liceat in inspiciendis curandisque «
 animarum vestrarum penetralibus. «
 Ait igitur Eusebius Paulinum fortasse
 post Christum δευτερεύειν τοῦ ἰσῶν, id
 est, secundo quidem loco, sed tamen
 æquali in potestate versari; & quia id
 asserere non audet, illud saltem non
 dubitanter pronuntiat eum, si minùs
 primas, id est, si æqualis prorsus non
 sit, certè secundas tenere, id est,
 non multò inferiorem esse. Parvi re-
 fert quòd Eusebius, dum dubitat an
 primæ Paulino deferendæ sint, non
 tamen cum Christo, sed post Chri-
 stum delatas velit. Parvi, inquam, id
 refert; nam conceptis verbis ait Euse-
 bius Paulinum fortasse δευτερεύειν τοῦ
 ἰσῶν, quibus verbis æqualis potestas de-
 signatur. Suprà observabam, cum de
 Justinī Martyris doctrina differerem,
 sæpè apud antiquos Scriptores primas
 sive æqualitatem ita pluribus tribui,
 ut unus priores teneat. Præter allata
 in hanc sententiam testimonia, illud
 etiam ex Cicerone afferri potest, qui
 in libro *de claris Oratoribus* Scipionem
 cum Lælio comparans, sic de utrius-
 que ingenio & eloquentia judicari so-
 lere observat: « Etsi utrique primas, «
 inquit, priores tamen libenter de- «
 ferunt Lælio. » Liquet ex his verbis
 ita priores Lælio, secundas Scipioni
 delatas fuisse, ut uterque primas te-
 neret. Levis ergo momenti est ad de-
 fensionem Eusebii æqualitas illa, quam
 Filio videtur deferre; nec valdè mi-
 rum si Filium in paterno regno æquas
 partes habere dicat; cum Paulinum
 dicat in inspiciendis & curandis cor-
 dibus æqualem fortasse potestatem
 ac Christum habere, ac si minùs pri-
 mas post Christum, saltem secundas
 tenere.

VIII. Ut his, quæ de Eusebii do-
 ctrina dicta sunt, coronidem impo-
 nam, quadruplex inter illum & anti-
 quiores Scriptores discrimen animad-

verto. 1°. Multa occurrunt apud Scriptores Eusebio seniores ita accuratè, ita significanter & magnificè dicta de Verbi æternitate ac de una in tribus personis substantia, ut ne per vim quidem ad Arianam hæresim detorqueri possint. At nihil ejusmodi reperias apud Eusebium, cui etiam displicuerunt quæ aliis arridebant maximè, & idcirco, ut ipse testatus est, displicuerunt, quòd Filium ex Patris substantia genitum esse, ac semper Patri coexistitisse demonstrarent.

2°. Numquam apud antiquos Patres, sapissimè apud Eusebium ea leguntur, quæ ita sunt addicta Arianæ hæresi, ut cum catholica sententia consistere non possint. Quis enim umquam Catholicus Scriptor Filium potentiâ in Patre existitisse dixit antequàm gigneretur; Patrem solum fuisse, & ab eo qui erat, genitum fuisse eum qui non erat; Patrem & Filium in hoc tantummodò unum & idem esse, quòd in omnibus consentiant; nihil esse in Patre quod Filio traditum fuerit, alioqui duo ferè ingenta, producents & productum; Verbum conditum fuisse, cùm jamjam creandus esset mundus, quia indignæ erant aliæ res creatæ, quæ Dei manu crearentur, & cum eo sine intermedia aliqua natura communicarent? Eò inexcusabilior Eusebius, quòd ignorare non potuit se his effutiendis gratiam apud Arianos initurum, & in offensam venturum Catholicis.

3°. Multa habemus apud antiquos Scriptores & Eusebium verbis simillima, re & sententiis discrepantia: velut cùm Christum Filium Dei esse dicunt, verè genitum ante sæcula, Deum de Deo, lumen de lumine, per eum omnia creata, omnia servari & administrari. His loquutionibus doctrina catholica aptè & commodè annuntiatur, atque in hanc sententiam apud sanctos Patres, in quibus nulla prorsus inhæret dissimulationis suspicio, accipi debent. Apud Eusebium autem cum multis impiè dictis collata vim suam & pondus amittunt, neque ali-

ter intelligi possunt quàm apud alios Arianos, qui ea usurpare non dubitarunt, ut fucum facerent & apertæ impietatis notam effugerent. Dixerat Theognostus Verbum à Deo adhibitum fuisse ad mundi creationem *veluti quamdam opificii normam*. Sic etiam Eusebius in loco suprâ allato Verbum appellat *sapientissimum ac vivum instrumentum & artis ac scientiæ propriam regulam*. Sed apud Theognostum, qui Filium *ex Patris substantia natum, velut lucis splendorem & aquæ vaporem declarat*, non difficilè intelligitur Filium opificii regulam & normam vocari, quia cùm Pater suas ei omnes ideas ac omnia attributa tradiderit, per eum ut per proprium Verbum operatur. At instrumenti & regulæ vocibus eadem notio subjici apud Eusebium non potest, qui dimicatione omni contendit nihil ex Patris substantia ad Filium permanasse; eumque tunc productum fuisse, cùm mediâ quâdam naturâ opus fuit ad mundi creationem.

4°. Postulat æquitas ut apud antiquos Scriptores unum aliquod subobscurè dictum ex pluribus clarè & enucleatè dictis explicetur; & si quid occurrat quod Arianis favere videatur, id cum aliis locis conferatur, ubi hæc hæresis penitus profligatur. At Eusebii doctrinam hac normâ dijudicare non possumus. Dei singularitatem antiqui Scriptores ex consensu & concordia inter personas divinas intercedente interdum deducunt: at ipsam concordiam, ut suprâ vidimus, ex substantiæ singularitate repetunt. Sed quis idem dicere ausus est, quod Eusebius post Asterium, *Patrem & Filium in hoc tantummodò unum & idem esse, quòd in omnibus consentiant*? In iis refellendis, qui personas divinas confundebant, nonnumquam essentia Filii ab essentia Patris distingui videtur; sed hæc distinctio eò spectat, ut personales proprietates adstruantur, ac Filium verè Filium esse constet. At tres substantias Eusebius palam & apertè profitetur, idque ne Patris substantiam Filio traditam fateri cogatur.

CAPUT XXIX.

Nicanæ formulæ adversus
Curcellæum & Clericum
defensio.

- I. *Consubstantiale obscurum non est.*
II. *Nec à Synodo Antiochena dam-*
natum. III. *Nec singularitatem*
essentiæ excludit, sed constituit &
confirmat.

I. **P**RÆCLARE viderunt Nicæni Patres nihil esse aptius hac voce ad constringendam undique hæresim Arianam, nec eorum spem mentitus est eventus; at minimè suspicatos puto se, post tam illustrem ex Arianis triumphum, in Tritheismi crimen, qui error Arii insaniam superat, aliquando venturos. Quibus tamen fides Nicæna non placet, hi non solum obscurum esse *Consubstantiale*, non solum ab Antiochena Synodo damnatum queruntur, ut Curcellæus *Quatern.* Dissert. I. pag. 132. & Clericus *Biblioth.* tom. X. pag. 408. sed etiam Tritheismi notam Nicænis Patribus inurunt. Sic Clericus de illis loquitur Epist. Crit. 3. pag. 91. « Ambiguis vocibus usos » esse Patres Nicænos satis intelligere » est vel ex ratione, quâ Eusebius eorum Symbolum interpretatus est, » cum in eo merum Arianismum invenit; ut liquidò ostendi in altera » ad Reverendissimum & Illustrissimum Archiepiscopum Cantuariensem Epistola. Sed ne auctoritate Eusebii, quem fucum Patribus fecisse existimo, abuti videar; vox illa » *ὁμοῦσι*, quæ Nicænarum partium » olim fuit tessera, gravissimâ ambiguitate laborat, quam jam adtigi; » & quâ factum est, ut universa Ecclesia Christiana, ab aliquot sæculis, » sentire se crediderit cum Nicæna » Synodo, cum ab ejus sententiis imprudens quidem, sed meritò abiisset. Credunt enim ab aliquot sæcu-

lis Christiani esse unicam numero essentialiam divinam, prout sine dubio docent veteris & novi Testamenti tabulæ; nec eo secius existimant secum olim sensisse Nicænos Patres, qui tamen unicam duntaxat specie, sed numero triplicem naturam divinam esse crediderunt; ut Dionys. Petavius, Stephan. Curcellæus, Rod. Cudworthus, aliique, iis argumentis, quibus nihil reponi queat, docuerunt. Idem in notis ad illud Joannis, *Et hi tres unum sunt*, sic loquitur: « Rectius multò fecisset (Hammondus) ad confirmationem veritatis, in sola Scriptura hæere, non ad Patres confugere, quorum sententia planè diversa erat ab hodierna; quippe qui si propriè loquamur, tres Deos consubstantiales esse contendebant, ut ostenderunt Dionys. Petavius, Rod. Cudworthus, Curcellæus, & alii. » Et paulò post: De reliquis nihil est quod dicam, nisi Hammondum non potuisse stare fide Patrum, quos laudat; qui, si verum fateri volumus, erant Tritheitæ, potiusquàm in hodiernis placitis. Credebant enim *substantia unitatem*, non *numeri singularitatem*, ut loquitur Tertullianus, hoc est, unicam esse specie substantiam Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti, sed numero triplicem; quod viri docti, quos nominavi, ostenderunt, & posset multò pluribus ostendi. Qui Patribus non dicunt anathema, illi & in alios errantes misericordes esse debent; multis de rationibus, quas quivis facillè intelligere potest. Prætereà quisquis hæc seriò expendet, non tam facillè jactabit consensum antiquitatis, hæreticosque crepabit, quàm faciebat Hammondus, qui bonâ quidem, ut existimo, fide, ita sese gerebat, sed parùm cautè, nec satis Christianè.

Eadem repetit Clericus pluribus locis, ut tom. III. *Biblioth.* pag. 107. Tom. X. pag. 29. 30. & 434. Tom. XII. pag. 179. Tom. XV. pag. 268. Tom. XVIII. pag. 58. & 70. Tom.

XIX. pag. 341. & 541. In quo quidem merito duces & patronos sibi adsciscit Cudvorthum & Curcellæum, quorum primus in *systemate intellectuali de universo*, alter in prima *Quaternionis* sui Dissertatione hunc errorem Patribus affingit. Sed immerito Clericus & Curcellæus inter adstipulatores tam iniqui de Patribus iudicii Petavium recensent, quo nemo melius unitatem essentiae numericam ex Græcis Latinisque Patribus demonstravit. Fatetur ille quidem *ὁμοούσιον* suâ sponte ad unitatem naturæ specificam referri; atque in hanc sententiam nonnullos Patres videri propendere, dum ut homines inter se, ita personas inter se divinas consubstantiales esse dicunt. Sed tamen habitâ ratione hæresis, quam refellebant, eorum sententiam ita explicat & defendit, ut ad numericam essentiae unitatem facile reducatur. « Neque verò culpandi ob id » illi erunt, inquit, aut inscitiae dam- » nandi; tamquam numeralem unita- » tem divinæ essentiae penitus ignora- » rint, ac solam ejus, quæ in natura » inest humana, similem agnoverint. » Nam & priorem illam intellexerunt, » & prudenter nihilominus hac sunt » in exemplum usi posteriore, speciei- » que propriâ. » Fidem liberavit Petavium, & numericam in Trinitate essentiam à Patribus admitti quinque argumentis demonstravit. Hæc apud Petavium Clericus legere debuerat, nec temerè Curcellæo credere, qui in Append. ad suam Dissertationem accisum & detruncatum Petavii locum descripsit. Curcellæum & Clericum imitatus est *Faydit*, & Petavio sanctos Patres hoc loco egregiè defendenti periniquum de ipsis iudicium tribuit, in *Apologia systematis sanctorum Patrum* pag. 89.

Non opus est pluribus refellere, quòd hanc vocem ambiguam esse dicant; cum Arianis ipsis sole clarior & illustrior visa sit. Ne illæ quidem formulæ, quæ prius in Synodo propositæ sunt, hoc vitio laborabant; sed tamen ludus fuit Arianis eas subter-

fugere. At ubi sancitum est, ut Filius consubstantialis Patri diceretur; probè viderunt nihil sibi relictum, in quo delitescerent; sed aut notam hæresis subeundam esse, aut ejusmodi formulæ assentiendum, quam nulla cavillatio cum hæresi conciliare posset. Quis igitur ferat ambiguam ejusmodi formulam dici, quam ne vaferrimi quidem hæretici eludi posse sperarunt? Non favet Clerico Eusebii astutia & calliditas, qui in Epistola post Concilium ad suos scripta declarat se idcirco assensisse Consubstantiali, quòd ea vox significaret *nullam esse Filio Dei similitudinem cum factis creaturis, sed soli Patri, qui eum genuit, per omnia similem esse factum: nec esse ex altera quadam hypostasi & essentia, sed ex Patre*. Non Patres Nicænos, ut Clerico videtur, sed suos ludit Eusebius. Nam reverà *Consubstantiale* Filium ex Patre genitum, nec creatum designat; sed tam evidenter ac tam cautè, ut omnis cavillatio arceatur, ac Filius ejusdem ac Pater naturæ & substantiæ intelligatur. Quamobrem Eusebii excusatio satis Arianis facere non poterat, neque ut Filium ex Patre genitum hætenus dixerant, ita consubstantialem Patri dicere potuissent. Videtur ipse Eusebius sensisse, quàm infirmâ excusatione uteretur; neque enim victoriam sibi gratulatur, sed acceptas plagas lenire conatur; purgat se & excusat, non autem exultat, ut procul dubio fecisset, si hoc tantum à Synodo decretum fuisset, Filium *non esse ex altera quadam hypostasi & essentia, sed ex Patre*. Immerito ergo Clericus fucum ab Eusebio factum Nicænis Patribus existimat, eò quòd in eorum Symbolo *merum Arianismum invenerit*. Non fuit in manu Patrum Nicænorum, ut Ariani errorem deponerent: noverant ingenium hæreticorum ad mendacium & dissimulationem proclive. At eorum sapientia in hoc maximè enituit, quòd cum omnia ab Arianis astu tractari viderent, eosque in Catholici sermonis imitatione delitescere, formulam fidei constituerint ita

cum Ariana hæresi pugnantem, ut errores suos Ariani nec à Synodo damnatos negare, nec sub formula Synodi insinuare & prædicare possent. Patrum prudentiam comprobavit eventus; nam cum Ariani cætera penè omnia in formulis suis retinerent, Consubstantiale numquam inseruerunt; sed ad evertendum hoc fidei propugnaculum suos omnes conatus converterunt, nedum in ea *merum Arianismum invenirent.*

II. Erit fortè difficilior aliam opinionem minuere, quam multorum animis impressam esse video, Consubstantiale in Synodo Antiochena contra Paulum Samosatenum anno 269. aut 270. habita damnatum aut rejectum fuisse. Sed tamen ut aliter sentiam gravissimis causis duci mihi videor; atque ut ratione & viâ procedam, illud in primis statuere non dubito, ejusmodi facta rejicienda esse, quæ hoc triplici vitio laborant, ut cum exploratissimis historiæ monumentis pugnent; & iis, à quibus nec ignorari, nec taceri potuerunt, ignota fuerint & silentio prætermissa; à nullo denique idoneo teste, sed serò ac sine argumentis ab hominibus, quorum intererat ita rem evenisse, narrata sint. Neminem fore arbitror qui hoc principium in dubium vocet: quamobrem in hoc omnia posita, ut triplex illud vitium opinatæ Consubstantialis condemnationi inesse demonstrem.

Cum Paulus sede Antiochenâ dejectus est, nondum anni decem effluxerant, ex quo Dionysius Alexandrinus à Pentapolitanorum nonnullis apud Dionysium Romanum accusatus fuerat, *quod Filium rem creatam nec Patri consubstantialem diceret.* Synodus Romæ coacta rem indignè tulit, ac Romanus Episcopus omnium sententiam ad gentilem suum perscripsit. Per molesta res accidit Dionysio Alexandrino, qui cum pati non posset tantam labem nomini suo insidere, statim Epistolam ad Dionysium Romanum scripsit, in qua mendacii arguebat affectam sibi criminationem,

quod non diceret Christum Deo esse consubstantialem, ac non multò post quatuor libris ad eundem Pontificem missis sese purgavit. Hoc factum longè certissimum est, ac non semel ab Athanasio Arianis objicitur, ut ex monumentis, quæ tunc exstabant, exploratum. Sed cum hac historia an conciliari possit affecta Synodo Antiochenæ Consubstantialis condemnatio? Paucis annis ante Synodum vel ipsi laici certò sciunt Filium Patri esse consubstantialem: suspicantur hoc dogma à Patriarcha suo negari, statimque illum summæ impietatis accusant: indignatur Romanus Episcopus cum sua Synodo, ut in gravissimo crimine: ipse Dionysius horrendum errorem à se detestatur. Quomodò ergo Synodus paulò post Antiochiæ coacta adversus impium hæreticum, qui Filium simplicem esse hominem docebat, non modò non decernit Filium esse consubstantialem Patri, ut postulabat optima fidei defendendæ ratio, sed etiam, id quod erroris reprimendi proposito maximè adversarium erat, ipsum *Consubstantiale* rejicit & proscribit? Non quadrat profectò ut tot insignes sanctitate & doctrinâ Episcopi aut ignoraverint quod ipsos laicos non latebat, aut scientes prudentesque id quod erat fidei insigne ac veluti tessera, ab usu Ecclesiæ removerent. Neque etiam fieri potuit, ut rem paulò ante in luce totius Ecclesiæ inter Romanum Episcopum & Alexandrinum gestam ignorarent; multò minùs ut à debita illis reverentia discederent, damnando quod isti sanciverant, cum præsertim litteras suas omnibus quidem Episcopis, at nominatim Dionysio Romano & Maximo Dionysii Alexandrini successoribus inscribant, nedum contra eorum sententiam ac decreta venire voluerint. Repugnat ergo certissimis historiæ monumentis, ut Consobstantiale in Antiochena Synodo proscriptum dicatur.

Si tamen ejusmodi decretum è Synodo Antiochena prodiiisset, debuit illius fama longè manare, Synodi lit-

teris, in quibus Consubstantialiale damnatum fuisse dicitur, ad omnes Ecclesias missis. Nam si tantum turbarum exortum est, dum unus Episcopus apud nonnullos laicos offendit; quanto magis si septuaginta Episcopi, si apud omnes Ecclesias, si non levem suspicionem, sed consignata publicis litteris indicia dedissent? Nemo tamen Synodo reclamationat, sed omnium plausu & gratulatione excipitur, ac semper in honore & pretio fuit. Saltem Arianorum cognitionem ejusmodi decretum, si quod fuisset, effugere non potuit. Viderant primi Ariani Antiochenorum Patrum non paucos; erant in omnium manibus litteræ Synodi; citò olfecissent venatici illi canes, si quid adversus Consubstantialiale his litteris consignatum fuisset.

At fortè hoc decretum noverant, sed objicere noluerunt. Nemo sanè id suspicabitur, nemo negligentiam Arianis in hoc rerum cardine aut oblivionem affinget. Cur igitur à Concilio Antiocheno usque ad Ancyranum, id est, ab anno 270. ad annum 358. nulla decreti Antiocheni mentio, nulla prorsus eà de re littera in antiquis monumentis occurrit? Quomodo res tanti momenti per annos 90. in silentio & tenebris jacet? Eusebius, quem Arianum perpauci, Arianorum acerrimum defensorem nemo negaverit, in Epistola paulò post Synodum Nicænam scripta Homoousion ab antiquis Scriptoribus usurpatum fatetur, damnatum prorsus ignorat. Idem Scriptor insignem partem litterarum Antiochenæ Synodi intexit historiæ suæ lib. VII. Nullum in ea vestigium rejecti Consubstantialis. Num dicemus decretum adversus Consubstantialiale in altera Epistolæ parte exstitisse? At quis credat Eusebium tam malè de Arianis meritum esse, ut quæ eorum causæ favere videbantur, ea de industria dissimularet ac posteris invideret? Statuere ergo possumus Consubstantialis condemnationem iis, qui nec ignorare, nec tacere poterant, ignotam & silentio prætermisam fuisse.

Quibus igitur testibus factum, de quo differimus, quibus fidejussoribus nititur? Non aliis profectò quàm Semiarianis, id est, hominibus Homoousion rejicientibus, quorum proinde intererat ut quod ipsi faciebant, idem olim Antiocheni Patres fecisse viderentur. Hi in quadam Epistola *de Homœusii & de Homœusii expositione* omnium primi Consubstantialiale ab Antiochenis Patribus damnatum dixerunt. Sed quosnam hujus rei testes aut quæ argumenta protulerunt? Nam nimis ferò venerunt, quàm ut eis primâ denuntiatione fides habeatur. Ne ipsa quidem Synodi verba ausi sunt referre, quamvis id necessarium esset in re tam inaudita, quam adversarios rejecturos suspicari poterant. Quomodo ergo illis in re ab eorum temporibus remota & cum antiquioribus monumentis pugnantem credemus? Et quod tamdiu Ariani adeò sagaces ejusmodi rerum venatores in Epistola Antiochenæ Synodi non viderunt, id Semiariani quomodo investigarunt? Non obscuris indiciis perspicere mihi videor ne lectam quidem Semiarianis Epistolam Synodi fuisse. Sic eos compellat Hilarius in libro de Synodis pag. 1196. Secundò quoque id addidistis, quod « Patres nostri, cum Paulus Samo- « fatenus hæreticus pronuntiatus est, « etiam Homoousion repudiaverint, « quia per hanc unius essentia nuncu- « pationem solitarium atque unicum « sibi esse Patrem & Filium prædica- « bat. » Et pag 1200. « Malè Ho- « moousion Samofatenus confessus est: « numquid meliùs Ariani negaverunt? « Numquam hoc de Paulo judicium af- « finxissent Semiariani Antiochenis Pa- « tribus, si eorum Epistolam legissent. Nam in ea parte, quam Eusebii diligencia ab interitu vendicavit, Paulus accusatur quòd Filium Dei è cælo venisse negaret, quòd è terra ortum diceret, seque in Artemæ hæresi plurimum jactaret, nedum illum cum Patre confunderet.

Non me latet sanctos Patres, Athanasium, Hilarium & Basilium hujus facti

CAPUT XXIX. *Nicana formula defenditur.* 609

facti testes citari. Sed immeritò testari dicuntur, quòd non suo nomine referunt, sed ab adversariis objectum ita concedunt, ut non tam illud exploratum & perspectum habere, quàm humanitatis causâ negare nolle videantur. Nemini sanè dubitare fas est, quin nec Athanasius, nec Hilarius, nec Basilus decretum illud Antiochenum legissent. Declarat Athanasius Epistolam Synodi Antiochenæ in manibus suis non esse, tùm cum scriberet. « Quoniam autem, inquit, ut ipsi » dicunt, (nam Epistola penès me non » fuit) qui Samosatensem damnarunt » Episcopi, scripto tradidere Filium » non esse consubstantialem Patri, ac » demùm ipsi pietatis honorisque cau- » sâ erga viros, qui hæc dixerunt, sic » pro ea voce sunt affecti; operæ pre- » tium fuerit cum ipsis eâ de re dis- » cere. » Postquàm demonstravit quo sensu id à Patribus Antiochenis dictum putaret, hæc addit: « Quòd si Epi- » stolæ, quam illos scripsisse dicunt, » mihi copia fuisset, existimo plures » deprehensurum me fuisse causas, » cur beati illi ita scribere coacti sint. » Ex his patet Athanasium tùm primùm audiisse de Antiocheno adversus Homoousion decreto, quamvis jam tot annos hoc fidei propugnaculum defenderet. In quo quidem liberaliter agit cum Semiarianis, quos omni humanitate & caritate pertractandos sciebat; sed tamen non obscurè aut accuratum ipsius rei examen, si facultas detur, aut certiores ejusdem rei testes & auctores desiderat.

Neque etiam Hilarius & Basilus ex ipsis Synodi litteris decretum Antiochenum cognoverunt. De Hilario jam vidimus, qui à Semiarianis deceptus Samosatenum in eadem ac Sabellium hæresi fuisse putat, cum contrarium illi errorem litteræ Synodi attribuant. Basilus verò sic loquitur, ut totam rem minùs considerasse videatur. Nam iis, qui decreta Nicæna excepto Consubstantiali suscipiebant, aliquid excusationis relictum putat, quia *hanc vocem ut minùs aptam & commodam vitupe-*

raverant qui in causa Pauli Samosatensi convenerant. « Re verâ, inquit, » dixerunt voce Consubstantialis no- » tionem exhiberi substantiæ & eo- » rum, quæ ex substantia orta sunt, » ita ut divisa substantia iis, in quæ » dividitur, consubstantialis appella- » tionem conciliet. » Ἐφασαν γὰρ ἐκείνοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου φωνὴν παρὰ τὴν ἐννοίαν οὐσίας τε & τῆς ἀπ' αὐτῆς, ὥστε καταμαρτυροῦσαν τὴν οὐσίαν παρέχειν τοῦ ὁμοουσίου τὴν θεωρητικὴν τοῖς εἰς αὐτὴν ἐληλυθότι. Minor tantum virum ea in Antiochenos Patres transferre, quæ Paulo Samosateno Athanasius attribuit. Nam apud Athanasium in libro de Synodis non Synodus, sed Samosatenus Consubstantiale exagitat, sicque ratiocinatur: Εἰ μὴ ὁ ἀνθρώπος γέγονεν ὁ Χριστὸς Θεὸς, ἔχοῦν ὁμοούσιός ὅτι τῷ Πατρὶ, & ἀνάγκη τρεῖς οὐσίας εἶναι, μίαν μὲν θεωρουμένην, τὰς δὲ δύο ὁμοειδῆς. « Si Christus » non ex homine Deus factus est; er- » go consubstantialis est Patri, atque » hinc necesse est tres esse substan- » tias, unam priorem, duas verò ex » illa procedentes. » Ne ipsi quidem Semiariani ineptam hanc sententiam Synodo Antiochenæ tribuere ausi sunt. Nam cum hanc primam afferrent consubstantialis rejiciendi causam, *quia per verbi hujus enuntiationem substantia prior intelligeretur, quam duo partiti essent*, id suo nomine proferebant, nec se Synodi auctoritate tuebantur; quod quidem omisso non puto, si quid ejusmodi ab ea dictum existimassent. Ex his satis superque perspicitur Athanasium, Hilarium & Basilium immeritò opinati illius decreti testes citari, ac totam rem auctoribus niti Semiarianis, quos equidem credere malim incertis rumoribus deceptos fuisse, quàm de industria hoc decretum finxisse.

III. Non id solum in Synodo Nicæna reprehendunt adversarii, quòd obscuram & ab Antiochenis Patribus damnatam vocem sanciverit, sed etiam quòd tres Deos, tres æquales substantias ab invicem separatas contra veteris & novi Testamenti aucto-

H h h h

Pag. 75.

Hilar. Synod. pag. 1196.

ritatem constituerit. Equidem minime mirarer in hominibus errore vagantibus stultam de Nicænis Patribus suspensionem; sed quod ne probabili quidem conjecturâ ducti, tamquam in re judicata & explorata audacter infaniæ & impietatis notam tot sanctissimis Episcopis inurant, in hoc excæcatum eorum animum deploro.

Neceffe non est probare, quod adversarii non concedunt solum, sed etiam obijciunt, Filium consubstantialem Patri, nihil aliud esse, quàm Filium ejusdem naturæ ac Patrem. Si quis autem mediocriter attendat, in quo positus sit error Arianorum, quid eis Synodus ad credendum proposuerit; is facile intelliget non solum æternitatem Filii & æqualitatem cum Patre, sed etiam essentiæ in personis divinis singularitatem à Synodo vindicatam fuisse, cum Filium Patri consubstantialem decrevit. Hic fuit controversiæ cardo. Ariani æternitatem quamdam, & omnipotentiam & immensitatem Filio dabant non inviti; illud autem pati non poterant, eum ita à Patre generatum dici, ut Patris substantia ei communicata esset. At verò Catholicum dogma totum ex hac generatione pendet: si semel constet Filium verè generatum à Deo paternæ substantiæ communicatione, non solum æternitas Filii & æqualitas cum Patre in tuto sunt, sed ipsa etiam essentiæ in Patre & Filio singularitas, nec magis pugnat hoc principium cum pluribus substantiis inæqualibus, quàm cum pluribus æqualibus.

« Cum vellet Synodus, inquit Athanasius *Decret. Nic.* num. 19. impia
» Arianorum vocabula abrogare, &
» certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, quod Filius non sit ex
» nihilo, sive ex non existentibus, sed
» ex Deo; quod Verbum item sit &
» Sapientia, non verò res creata aut
» facta, sed proprius fetus Patris; Eusebiani pravâ suâ inveteratâ opinio-
» ne impulsî, istud *ex Deo* nobis com-
» mune esse, nihilque hac in re à nobis differre Verbum Dei volebant,

idcirco scilicet quod scriptum sit, « *Unus Deus ex quo omnia.* » Cum pararet Synodus hoc decretum, Filium ex Deo esse, non autem ex nihilo; illum verè generatum à Patre ac totam Patris substantiam in generatione accepisse decernebat. Hoc semel constituto ruebat Arianismus. At si Patres Nicæni aliam numero substantiam Patris, aliam Filii existimassent; si, ut humanam naturam, ita etiam divinam specie tantum unam esse duxissent; illud *ex Deo* non poterant alio sensu accipere, quàm ipsi Ariani, qui ut cætera omnia, ita Filium accepisse à Deo volebant, ut esset & existeret. Nam semel posito substantiam Patris à Filii substantia separari; necessario sequitur in Filio nihil esse, quod aliquando fuerit in Patre, nec Patrem suam illi substantiam communicasse, nec proinde verè generasse. Quamobrem summa exstitisset Arianos inter & Nicænos Patres consensus in hac loquutione, *ex Deo*, interpretanda.

Pergit Athanasius: « Arianorum astutiâ & impiâ calliditate perspectâ, Patres clariùs explicare coacti sunt, quid per vocem *ex Deo* intelligendum esset. Quocirca scripsere Filium esse ex Dei substantia, ut nempe istud *ex Deo* non commune Filii & rerum creatarum esse existimaretur, sed ut crederetur cætera quidem omnia creata esse, solum autem Verbum esse ex Patre. » Hic quoque mirum in modum nugantur Nicæni Patres, si Filii substantiam à Patris substantia separatam credebant. Etiam si enim Pater infinitam ac suæ similem substantiam Filio dedisset, etiam si ab æterno dedisset; si tamen non suam propriam ei substantiam dedit, sed aliam; Filius non aliter erit ex Patris substantia, quàm res omnes creatæ, quæ à substantia quidem divina productæ sunt, sed tamen substantiam creantis & producentis Dei non acceperunt. Quamobrem non eratur illud *ex Dei substantia* aut tantoperè Ariani reformidarent, aut tanti facerent Nicæni Patres; cum inter

CAPUT XXIX. Nicæna formula defenditur. 611

utrosque conveniret non propriam Patris substantiam Filio traditam fuisse, sed aliam.

beat, æternitati & omnipotentia ac immensitati Patris similem.

Postremæ huic Arianorum cavillationi sic occurrunt Nicæni Patres, ut simul Curcellæi & Clerici commenta subvertant. « Nam ubi Episcopi illorum hac in re simulationem animadverterunt, dolumque esse in cordibus impiorum mala cogitantium, ut ait Scriptura; sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere coacti sunt, & quæ antea dixerant, eadem clarioribus verbis significare, ac denique scribere Filium Patri esse consubstantialem, ut scilicet significarent Filium non tantum similem, sed eandem rem similitudine esse ex Patre, atque ut similitudinem & immutabilitatem Filii aliam omnino esse ostenderent ab ea imitatione, quam quidem nos propter mandatorum observationem ex virtute consequimur. Namque quod spectat ad corpora, quæ inter se sunt similia, illa certè distare & procul à se invicem possunt abesse, ut accidit hominum liberis erga proprios parentes, quemadmodum de Adam & Seth, quem ille genuit, scriptum est, nempe similem illi fuisse secundum speciem suam. Verum cum Filii ex Patre generatio alia planè sit à natura hominum, nec solum similis ille sit substantiæ Patris, sed dividi ab ea non queat; cum item ipse & Pater unum sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre, & Pater in Verbo, eo modo quo se habet splendor ad lucem, id enim dictio ipsa significat; idcirco Synodus, eâ re perspectâ, eum esse consubstantialem rectè scripsit, ut hæreticorum perversitatem everteret, & Verbum aliud esse à rebus creatis ostenderet. » Τα μὲν γὰρ τῷ σωμάτων ὁμοιωτὸς ἑαυτὰ τυγχάνοντα, δυνατόν πως διασαῶσαι ἐ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων γινέσθαι, οἷοί εἰσιν οἱ τῷ ἀνθρώπων ὕιοι πρὸς τοὺς γυνήσαντας, ὡς γέγραπται περὶ τῆς Ἀδὰμ ἐ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γυνηθέντος Σὴθ, ὡς ἦν ὁμοιῶς αὐτῷ καὶ τὸ ἰδεῖν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐν Πατρὶ τοῦ Ὑιοῦ γυνήσις ἄλλη

Proverb. xij. 20.

Ibid. n. 20.

« Cum autem rursus Episcopi dicerent scribendum esse Verbum virtutem veram imaginemque Patris esse, eique in omnibus sine ulla prorsus varietate esse simillimum, denique immutabile, semperque esse ac sine divisione in ipso esse; (nec enim umquam non fuit, sed semper fuit Verbum, quod & ab æternitate apud Patrem existit, tamquam lucis splendor) his autem cum Eusebiani repugnare non auderent, utpote quos pudebat convictos & confutatos fuisse; tamen depreheni sunt inter se iterum murmurare oculisque innuere istas voces, *simile, semper, virtutem, & in ipso*, nobis cum Filio esse communes, ac proinde nihil illis molestum videri, si hæc nos approbaremus. Nam quod ad vocem *similis* spectat, ea, inquebant, nobis quoque attribuitur, quippe cum scriptum sit, homo *imago & gloria Dei est*. Vox *semper* nobis item convenit: nam scriptum est: *Semper enim nos viventes*. Nec hæc verba, *in ipso*, à nobis sunt aliena, quia *in ipso vivimus, & movemur, & sumus*. Immutabiles quoque dicimur, ubi scriptum est: *Nihil nos separabit à caritate Dei*. Denique nomen *virtutis* aliis etiam rebus tribuitur. Si Trinitas erant Nicæni Patres; eorum verba non eluserunt Ariani, sed mentem optimè calluerunt. Fingamus enim Filium esse alterum Deum, immutabilem & æternum, sed tamen à Patris substantia separatum; non aliter in Patre erit, quàm res creatæ, quæ in eo vivunt, moventur, & sunt: non alio sensu Verbum & vera virtus & imago erit, quàm quo Ariani contendebant, qui omnia per Verbum creata fatebantur, sed tamquam per virtutem à substantia Patris separatam; Filium imaginem Patris esse, non quod totam Patris substantiam acceperit, sed quod æternitatem quamdam & omnipotentiam & immensitatem ha-

1. Cor. xj. 7.

2. Cor. iv. 11.

Ast. xvij. 28.

Rom. viij. 35.

παρὰ τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἔστι, & ἔ μόνον
 ἔμοιβετο ἀλλὰ & ἀδελφεὶ τὸς ἔστι τῆς τῆ Πα-
 τρός ἐσίας, & ἐν μὲν εἰσιν αὐτὸς & ὁ Πα-
 τὴρ, ὡς αὐτὸς εἰρηκεν, αἰεὶ δὲ ἐν τῇ Πατρὶ
 ἔστιν ὁ Λόγος & ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Λόγῳ, ὡς
 ἔστι τὸ ἀπαύγασμα παρὰ τὸ φῶς, τὸ το γὰρ
 & ἡ λέξις σημαίνει διὰ τὸ το ἡ σύνοδος
 τὸ νοῦσα καλῶς ὁμοῦσιον ἔγραψεν, ἵνα
 τῶν τε αἱρετικῶν κακοήθειαν ἀνατρέψωσι,
 καὶ δείξωσιν ἄλλον εἶναι τῷ Χρηστῶν τὸν
 Λόγον.

Nicænæ Synodi obrectatores, si plus
 sibi ipsi non tribuunt, quàm Athana-
 sio in dijudicanda hujus Concilii sen-
 tentia, audiant ex sanctissimo Patre &
 oculato teste sic Patres Nicænos de
 Filii generatione sensisse, ut eum to-
 tam Patris substantiam accepisse, nec
 tamen, ut sit in hominibus, à Patre
 separatum decernerent. Quare non
 longè petenda est Homoousii sententia
 & natura; liquet enim cùm ex allatis
 testimoniis, tùm ex his, quæ modò
 afferentur, nihil aliud hac voce desi-
 gnari, nisi verum Filium, quem Pater
 ex sua substantia genuit, eique totam
 suam substantiam tradidit. Gignunt
 homines filios sibi consubstantiales.
 Sed quemadmodùm Deus, cùm Fi-
 lium genuisse dicitur, citra ullam per-
 pessionem corpoream genuisse intelli-
 gitur, sic cùm Filius Dei consubstan-
 tialis Patri statuitur, nemo est qui ut
 in hominibus, ita in Deo Patre ejus-
 que Filio duas numero substantias sibi
 fingere, aut aliam Filio, quàm ipsam
 illam, quæ est in Patre, traditam ge-
 nerando & communicatam suspicari
 possit. Nihil ergo aptius hac voce ad
 constringendos Arianos. Ac Filii qui-
 dem appellatio totum dogma vel sola
 complectitur. Semel enim posito Fi-
 lium verè à Deo genitum; necessariò
 sequitur, totam Patris substantiam ei
 traditam; sed tamen hanc vocem elu-
 debant Arianæ. At si addas hunc Dei
 Filium esse consubstantialem Patri;
 removentur omnes tricæ, nec alius
 Filius intelligi potest, quàm qui totam
 Patris substantiam à Patre acceperit;
 ac proinde nec dissimilem, nec aliam
 numero, ac ipse Pater, habeat.

CAPUT XXX.

Numeralis essentiae unitas ex
 controversiis quarto sæculo
 exortis demonstratur.

I. *Hanc unitatem probant controver-*
sia de hypostasibus. II. De similitu-
dine essentiae. III. Tota denique
Arianorum adversus Catholicos pu-
gnandi ratio idem probat.

I. **J**USTO longius facerem, si Ca-
 tholicam de una in tribus per-
 sonis substantia doctrinam, quam *ab*
aliquot sæculis natam & inventam fuisse
 pronuntiant, ab omnibus post Conci-
 lium Nicænum Patribus defensam de-
 monstrarem. Ridicula Curcellæi &
 Clerici commenta satis superque pro-
 fligant quæ de Antenicænis Patribus
 disputavimus. Iniquâ enim de istis su-
 sceptrâ opinione adducti sunt ut ipsos
 etiam Nicænos Patres floccifacerent,
 quibus facile fuit Tritheismi notam
 inurere, postquàm Antenicænos Aria-
 nos fuisse sibi persuaserant. Sed cùm
 demonstraverim unam in tribus per-
 sonis essentiam ab antiquissimis illis
 Scriptoribus defendi; non verendum
 est ne qua Tritheismi suspicio in egre-
 giis Concilii Nicæni defensoribus re-
 sideat. Satis igitur erit ad plenam sin-
 gularis essentiae defensionem, exor-
 tas sæculo quarto de hypostasibus, de
 simili essentia, de Filii generatione
 & consubstantialitate dissensiones ac
 Patrum testimonia breviter confide-
 rare.

Meritò admiratur Gregorius Na-
 zianzenus Athanasii sapientiam, qui,
 cùm videret eos, qui tres hypostases,
 unam essentiam dicebant, in Arianis-
 mi suspicionem vocari ab iis, qui unam
 hypostasim, tres personas profiteban-
 tur, atque istos vicissim Sabellianismi
 affines existimari; *utrâque parte leniter*
& benignè ascita, verborumque senten-
tiâ diligenter & accuratè perpensa, postea-

quàm concordēs reperit, nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transigit, ut nominum usum concedens, rebus eos constringeret. Liqueat ex utraque parte convenisse de singularitate essentiæ. Nam qui hypostasis nomine substantiam & essentiam intelligebant, hi plus unâ esse non posse certò sciebant, nec tres dici ferebant. Qui verò tres hypostases profitebantur, hi, ut testatur idem Gregorius, in tribus hypostasibus *unam essentiam* admittebant, & *altero divinitatis naturam*, altero trium personarum proprietates designari existimabant. Sic utrosque interrogat Gregorius Or. 32. pag. 520. » Quid igitur, inquit, » vobis hypostases volunt, aut vobis » personæ? Nimirum tria esse, quæ » dividuntur, non naturis, sed proprietatibus. » Τὸ τεῖλα εἶναι τὰ δὲ συγκείμενα, οὐ φύσεις, ἀλλ' ἰδιότησιν. Utrique ergo aliud esse in Trinitate censebant, quod numerari & dividi possit, nempe personas & proprietates; aliud verò, in quod nec numerus cadat nec divisio, nempe essentiam.

Ut hoc argumentum eludat Curcellæus, statuit tres hypostases idcirco in offensam venisse, non quòd unitatem numericam, sed quòd specificam evertere; non quòd unam in tribus personis naturam separatim subsistentem, quemadmodum humana in hominibus subsistit, sed quòd tres naturas dissimiles & inæquales inducere viderentur. Insulsam hanc cavillationem disertè Athanasius refellit in Tomo ad Antiocheneses ubi sic loquitur de iis, qui tres hypostases dicebant: » Illos » tamen contentions occasione interrogavimus, an, ut Ariomanitæ, » dicunt hypostases illas alienas peregrinasque, ac diversæ à se invicem » substantiæ, & unamquamque hypostasim secundum se ab altera divissimam, ut sunt aliæ creaturæ, nec non qui ex hominibus nascuntur: vel » quasi diversas substantias, quale est » aurum, argentum & æs, sic & ipsi » dicerent: an, sicut alii hæretici tria » principia & tres Deos esse dicunt,

eâdem ipsi sententiâ affirmarent tres esse hypostases. At illi se neque hæc dicere, nec umquam ita sensisse affirmabant. Nobis autem percontantibus, Quî ergo hæc dicitis? aut quare tandem hujuscemodi vocabula usurpatis? Responderunt illi: Eò quòd in Sanctam Trinitatem credamus, non nomine tenus Trinitatem, sed quæ verè sit & subsistat: nimirum Patrem verè existentem & subsistentem, Filium item verè substantialem ac subsistentem, Spiritumque Sanctum subsistentem ac existentem agnoscimus. Nec tamen se dixisse aiebant tres Deos, aut tria principia, nec omninò eos, qui ita dicerent sentirentve, tolerare: sed se Sanctam quidem Trinitatem agnoscere, unamque tamen deitatem ac unum principium; ac Filium quidem Patri consubstantialem, ut Patres declararunt, Sanctum verò Spiritum non creaturam, neque alienum, sed proprium & à substantia Filii & Patris indivisum. » Ita accuratæ sunt Athanasii interrogationes, ut quid ipse senserit, quid senserint hi, quos interrogat, obscurum esse non possit. Quærit nominatim, an tres inæquales substantias, an æquales, sed, ut in hominibus sit, separatas, an tria denique principia admittant. Respondent ad singula, & omnem prorsus suspicionem remonent.

II. Præclarum etiâ nobis argumentum suppeditant varia de illis iudicia, qui Filium Patri secundum essentiam similem esse dicebant. Alii enim hanc loquutionem probarunt, quia nihil illam officere singularitati essentiæ putabant; alii quia officere putabant, rejecerunt. Iudicium eâ de re suum sic interponit Athanasius de Synod. num. 41. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ὁμοιόσιν αὐτὸν εἰρήχασιν, πῶς ἑτέρον σημαίνουσιν ἐκ τούτων ἢ τὸ ὁμοιόσιν; Καὶ γὰρ ὡς περὶ ὁ λέγων μόνον ὁμοιόσιν, ἢ πάντας καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας γνωρίζει οὕτως ὁ λέγων ὁμοούσιον, ἀμφοτέρων, τὰ τε ὁμοιούσις καὶ τὰ ἐκ τῆς οὐσίας σημαίνει τὴν θείαν οὐσίαν. Καὶ αὐτοὶ γοῦν ἐνιστάμενοι πρὸς τοὺς κλισίμους

λέγοντας εἶναι τὸ Λόγον, καὶ μὴ θέλοντας αὐτὸν γνήσιον Υἱὸν εἶναι, ὅς ἀνθρωπίνων παραδείγματων Υἱοῦ καὶ Πατρὸς εἰλήφασιν τὰς κατ' αὐτῶν ἀποδείξεις, ἐξαεγυμνίου τούτου, ὅτι μὴ ὡς ἀνθρώπος ὅστις ὁ Θεός, μηδὲ ὡς ἀνθρωπίνη γονή, οὕτως ὅστις ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις, ἀλλ' ὡς ἡ Θεοῦ ὁρμή, πᾶσα καὶ ἡμᾶς ἀρμόζουσα νοεῖν. « Quan-
 » doquidem, inquit, & ex substantia
 » & substantiæ similem eum esse di-
 » xerunt, quid aliud his significant,
 » quàm eum esse consubstantialem?
 » Etenim sicut qui dicit tantum, sub-
 » stantiæ similem, non prorsus indicat
 » eum ex substantia esse: sic qui di-
 » cit consubstantialem, utriusque dicti
 » sententiam complectitur, & substan-
 » tiæ similis & ex substantia. Rursus
 » illos aggressi, qui dicunt Verbum
 » esse creaturam, & negant genuinum
 » esse Filium, ex humanis argumen-
 » tis filii ac patris sua adversum illos
 » argumenta mutuati sunt, cum hac
 » tamen exceptione, quòd Deus non
 » sit ut homo, neque humani partus
 » similis sit Filii generatio, sed talis
 » sit, qualis Deo convenit, & à nobis
 » intelligi debet. » Probat Athanasius
 simile secundum essentiam, modò ad-
 datur Filium ex substantia Patris geni-
 tum. Cur istud? Nisi quia requirebat
 ad fidei Catholicæ professionem, ut ip-
 sa Patris substantia Filio tradita fuisset,
 ac proinde una numero esse in tribus
 personis dicatur? Eadem de causa di-
 vinam generationem humanæ exem-
 plo explicari non patitur, nisi obser-
 vetur quantum ab humanis divina di-
 screpent. Nimirum homines à paren-
 tibus separatim agunt & vivunt: secus
 Verbum à Deo Patre.

Sic etiam eorum sententiam inter-
 pretatur Hilarius lib. de Synod. num.
 4. ubi sic loquitur: « Connectitur, tali
 » confessione originis suæ, indiscretæ
 » naturæ perfectæ nativitas Non
 » enim aliud habet (Pater) quàm de-
 » dit: & sicut vitam habens ita ha-
 » bendam dedit vitam. Ac sic quòd
 » de essentia, tamquam vita ex vita,
 » simile suū secundum essentiam na-
 » scitur, nullam diversitatem ac diffi-

mitudinem admittit nascentis & «
 gignentis essentia. »

Verum alii non defuerunt, quibus
 similitudo non probaretur, propterea
 quòd metuerent, ne ex creatione po-
 tius ad imaginem Creatoris ducere-
 tur, quàm ex vera de Patris substan-
 tia generatione. Sic Gregorius Elibe-
 ritanus in Oratione, quæ est quadra-
 gesima nona inter Orationes Gregorii
 Nazianzeni, similitudinem hac de cau-
 sa rejicit. « Denique sublato ὁμοού-
 σιον, inquit, id est, unius substantiæ «
 vocabulo, similitudinem genitoris «
 posuerunt, cum aliud sit similitudo, «
 aliud veritas. Nam & homo ad ima- «
 ginem & similitudinem Dei factus «
 est: nec tamen quòd est Deus, hoc «
 etiam homo constituisse credendus «
 est. Ita & Filium Dei, ita Dei simi- «
 lem volunt, ut aliunde similem, non «
 de una ipsa sancta & beata Patris «
 substantia dicunt. » Facile ex his per-
 spicitur generationem ex Patris sub-
 stantia, propterea quòd ipsam Patris
 substantiam Filio traditam ac unam
 prorsus esse in Patre & Filio signifi-
 cabat, certissimam fuisse veritatis tesse-
 ram, à qua ut quisque maximè disce-
 dere, aut eam retinere videretur, ita
 maximè pro catholico habitum fuisse,
 aut in hæresis suspensionem venisse.

III. Sed omnes cavillationes sic
 præcludit institutæ cum Arianis con-
 troversię ratio, ut si quis solam spe-
 cificam essentię unitatem in contro-
 versiam venisse suspicetur, eum nullâ
 antiquitatis Ecclesiasticæ aurâ perfla-
 tum fuisse pateat. Quò enim spectant
 omnes Arianorum argutiæ, nisi ut nu-
 meralem illam in tribus personis essen-
 tiæ unitatem aut exagitent, aut sub-
 terfugiant? Si ut naturam humanam,
 ita divinam sancti Patres separatim
 in quaque persona subsistere docuif-
 sent; præclarissimus patebat campus
 Arianis, palmaria & invicta suppete-
 bant in hanc trium infinitorum sepa-
 rationem argumenta. At rerum sua-
 rum obliti omnem suam industriam
 adversus inseparabilem trium perso-
 narum substantiam convertunt. Sic

enim de illis Athanasius Epist. 1. ad Serap. num. 17. Εἰ δὲ οἱ τὰ Ἀρείου φερονῶντες, ἐπεὶ εἰς τὴν κακότεχνον αὐτῶν ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐ δύνανται νοεῖν οὐδὲ πνεύειν περὶ τῆς ἀδιαίρετου ἁγίας Τριᾶδος, μὴ διὰ τοῦτο ἔτι τὴν ἀλήθειαν παρεξηγείωσαν, μηδὲ ἅπαρ αὐτοὶ μὴ δύνανται νοεῖν, ταῦτα λεγέτωσαν μηδὲ εἶναι δύνασθαι. Περὶ μὲν γὰρ πάσης ἀτοπώτατον, ὅτι μὴ δυνάμενοι νοεῖν πῶς ἀδιαίρετος ὅστις ἡ ἁγία Τριάς, ποιοῦσιν οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἐν τῷ ὅτι τῆς κτίσεως, οἱ δὲ Τροπικοὶ τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοὶ τοῖς κτίσμασι συνάειθροῦσι. « Ariani quia in
 » malevolam ipforum animam non
 » ingreditur sapientia, individuum
 » & sanctam Trinitatem nec intelli-
 » gere, nec credere queunt: ne id-
 » circò veritatem adulterent, nec quæ
 » ipsi percipere non possunt, hæc non
 » posse esse contendunt. Perabsurda
 » enim res est, quòd cum concipere
 » non valeant, quì fieri possit, ut in-
 » dividua sit sancta Trinitas, Ariani
 » idcircò Filium, & Tropici Spiritum
 » Sanctum inter res creatas nume-
 » rent. » Non viderunt ergo Ariani
 in quo positus esset causæ suæ cardo,
 ac perincommodè cecidit, ut Clericos
 & Curcellæos non haberent, qui suum
 cum eis lumen ingenii communica-
 rent. Non enim quærendum erat,
 quomodò Trinitas individua esse, sed
 quomodò separatim possit subsistere.

Nec dicat Clericus Trinitatem in eo Arianis displicuisse, quòd individua per unitatem substantiæ specificam diceretur. Nam si specificam illam unitatem, qualis est in hominibus, oppugnandam sibi esse statuisent; non eam sub Sabellianismi nomine in invdiam vocassent, nec in hac criminatione præcipuum causæ suæ præsidium posuissent. « Quinetiam id adjiciunt,
 » inquit Hilarius, cum unius substan-
 » tiæ Patrem & Filium esse audiunt ab
 » anterioribus Episcopis prædicatum,
 » ut id subtiliter per speciem hæreti-
 » cæ opinionis infirmet: dicentes eos
 » verbi hujus significationem, id est,
 » unius substantiæ, quod Græcè ὁμο-
 » σιον dicitur, hoc sensu usurpare at-

que eloqui, tamquàm ipse sit Pater «
 qui & Filius, ex infinitate videlicet «
 sua protensus in Virginem, ex qua «
 corpus assumens, sibi in eo corpore, «
 quod assumsit, Filii nomen addide- «
 rit. » Etsi furor Arianos excæcaverat,
 non tamen ita desipiebant, ut unitatem
 essentiæ specificam in Sabellianismi
 suspicionem vocari posse sperarent.

Eodem spectant aliæ eorum cavillationes. Sic enim pergit Hilarius: Et hæc quidem de Homooousio eorum falsitas prima est. Sequens illa est, quòd affirmant id enuntiati-
 nem Homooousii significare, quòd «
 rei anterioris atque alterius commu- «
 nio sit duobus, & tamquam substan- «
 tia vel usia materiæ alicujus existi- «
 terit, quæ participata duobus & in «
 utroque consumta, utrumque illum «
 & naturæ anterioris & rei esse teste- «
 tur unius. Atque idcircò improbare «
 se Homooousii aiunt confessionem, «
 quòd enuntiatio ejus neque Filium «
 à Patre distinguat, & posteriorem «
 Patrem materiâ, quæ sibi cum Filio «
 sit communis, ostendat. «

Tertiam eorum cavillationem sic refert idem Hilarius: « Tertiò quo-
 que hanc improbandi Homooousii «
 causam comminiscuntur, quòd se- «
 cundum verbi hujus significationem «
 ex divisione paternæ substantiæ esse «
 Filius existimetur; tamquàm defe- «
 ctus ex eo fuerit, ita ut in duos sit «
 res una divisa; & ideò substantiæ «
 dicantur unius, quia portio defecta «
 de toto, in natura ea sit unde de- «
 defecta est: nec posse in Deum cadere «
 divisionis passionem, quia & demu- «
 tabilis erit, si imminutioni per divi- «
 sionem fiat obnoxius; & imperfe- «
 ctus efficietur, perfectionis suæ in «
 portionem alteram decedente sub- «
 stantiâ. » Cur imminutiones paternæ
 substantiæ, defectiones & divisiones
 divinæ generationi affingebant Arian-
 ni, nisi quia eorum adversarii ipsam
 Patris substantiam Filio traditam vo-
 lebant? An ad has tricas redacti fuissent
 peracuti hæretici, si sancti Patres

substantiam Patris à substantia Filii separassent, nec quidquam in Filio esse, quod in Patre sit, docuissent? Nemo non videt, etiamsi Patri Filius æqualis & simillimus statuatur, ut est homo homini, nemini in mentem venire posse divisionis & defectionis suspensiones, si Filii substantia, ut in hominibus, separatim à Patris substantia subsistat.

CAPUT XXXI.

Idem demonstratur ex Sanctorum Patrum testimoniis & principiis.

I. *Sanctorum Athanasii, Hilarii, Basilii & Gregorii testimonia.* II. *Vendicantur à cavillationibus.* III. *Sanctorum Patrum principia de generatione ex substantia Patris.* IV. *De unitate actionis & efficientiæ.* V. *Quomodo Patrem in Filio esse & Filium in Patre docuerunt.* VI. *Quo sensu Filium imaginem Patris dixerunt.*

I. **R**EFERTA sunt sanctorum Patrum opera, & conceptis de numerali essentiæ singularitate testimoniis, & certissimis principiis in eandem sententiam necessario pertinentibus. Pauca tantum delibabimus, idque ex præcipuis Synodi Nicænæ defensoribus.

« Laudanda colendaque & adoranda Trinitas, inquit Athanasius, una & individua est, nec ullam figuram habet, sed absque confusione conjungitur, quemadmodum unitas distinguitur absque divisione. Nimirum veneranda illa animalia, trinam istam, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, iteratione, tres perfectas denotant hypostases; quemadmodum cum semel vocem, Dominus, proferunt, unam indicant essentiam. » Et Or. I.

contra Arianos num. 18. Ἀὐτὸς ὁ καὶ

μία θεότης ὅτι ἐν Τριάδι, καὶ μία δόξα τῆς αἰῶνος Τριάδος. « Aeterna atque una est in Trinitate divinitas, una pariter est Sanctæ Trinitatis gloria. » Et paulò post. « At Christianorum fides immutabilem ac perfectam suamque semper similem beatam agnoscit Trinitatem, nec quidquam amplius addit Trinitati, neque eam umquam defecisse cogitat. Nam utrumque dictum impium est. Hinc eam non ignorat cum rebus factis nequaquam esse permixtam, individuumque ejus divinitatis unitatem servat & adorat. » Et Or. 2. num. 41. pag. 508. « Audiant verò speciatim Ariani unum esse Dei Verbum, ipsumque solum, proprium & genuinum ex ejusdem natura ortum Filium esse, atque individuum divinitatis cum suo Patre unitatem habere, uti sæpè diximus, idque ab ipso discimus Salvatore. » Similiter Or. 4. num. 9. pag. 623. « Quòd si duo unum sunt, necesse est illos duos quidem esse, unum verò secundum divinitatem, & quatenus Filius Patri est consubstantialis, & ex ipso Patre Verbum est: ita ut duo quidem sint, quia Pater est, & Filius quod est Verbum; unum autem, quia Deus unus est. Nam nisi ita sit; dicendum certè illi erat: Ego sum Pater, vel ego & Pater sum. Nunc verò istà voce, *Ego Filium significat*; genitorem autem, cum subdit, & *Pater*: denique dictione, *unum*, unam divinitatem suamque designat consubstantialitatem. »

Hilarii libros legentibus eadem testimonia passim occurrunt. « Audis, *Ego & Pater unum sumus*, inquit lib. III. de Trin. num. 23. Quid discis & distrahis Filium à Patre? Unum sunt: scilicet is qui est, nihil habens quod non sit etiam in eo à quo est. Cum audis Filium dicentem, *Ego & Pater unum sumus*, personis rem accommoda, gignenti & genito professionis suæ permitte sententiam. Sint unum, ut sunt qui genuit & qui genitus est. Cur naturam excludis? »

» Cur veritatem interimis? Audis,
 » *Pater in me, & ego in Patre*: & hoc
 » de Patre & Filio Filii opera testan-
 » tur. Non corpus per intelligentiam
 » nostram corpori immittimus, neque
 » ut aquam vino infundimus: sed eam-
 » dem in utroque & virtutis similitudi-
 » nem & deitatis plenitudinem con-
 » fitemur. » Et lib. IV. n. 18. « Cum
 » itaque legimus, *Faciamus hominem*
 » *ad imaginem & similitudinem no-*
 » *stram*; quia sermo uterque, ut non
 » solitarium tantum, ita neque diffe-
 » rentem esse significat; nobis quoque
 » nec solitarius tantum, nec diver-
 » sus est confitendus: cognitâ per id,
 » quod *nostram imaginem* dicit, non
 » etiam imagines nostras, unius in
 » utroque proprietate naturæ. » Et
 num. 42. « Cum enim audit Israël,
 » quod sibi Deus unus sit, & Filio Dei
 » Deo non alter Deus deputetur, ut
 » Deus sit; absolutè Pater Deus, &
 » Filius Deus unum sunt non unione
 » personæ, sed substantiæ unitate: quia
 » Filio Dei Deo deputari ad alterum
 » Deum non finit Propheta, quod
 » Deus est. » Lib. VI. num. 19. « Co-
 » gnovi tecum illic Deum non alte-
 » rum in natura, sed in sacramento
 » substantiæ tuæ unum. Cognovi te in
 » Deo Deum, non ex permixtione
 » confusum, sed ex virtute naturæ,
 » dum quod tu Deus es, in eo qui ex
 » te est, inesses: non ut idem tu esses,
 » & inesses; sed inesse te in eo, qui ex
 » te esset, perfectæ nativitatis veritas
 » edoceret. » Sic compellat Arianos
 lib. VII. num. 23. « Negas enim Deum
 » ex generatione Dei; negas Filium
 » ex nativitatis veritate; negas hoc,
 » quod *Ego & Pater unum sumus*, con-
 » fessionem unius in utroque atque
 » consimilis esse naturæ. » Et num. 26.
 » Dominus dixerat: *Ego & Pater unum*
 » *sumus*, ut Pater & Filius in unitate
 » naturæ sint.

Basilii in Epist. 189. num. 3. sic lo-
 quitur de obrectatoribus suis: Ἀλλὰ
 καινοτομίαν ἡμῶν περφέρουσιν, οὕτως τὸ
 ἑκκλησια καὶ ἡμῶν συντιθέντες τρεῖς ὑπο-
 στάσεις ὁμολογούντων. Μίαν ἀγαθότητα, &

μίαν δύναμιν & μίαν θεότητα λέγειν ἡμᾶς
 αἰπῶνται & οὐκ ἔξω τὸ τό φασι τῆς ἀλη-
 θείας. Λέγουσιν γὰρ. « Sed novitatis stu-
 » dium nobis objiciunt, sic accusatio-
 » nem in nos instruentes, qui tres hy-
 » postases dicimus. Queruntur quod
 » unam bonitatem, unam potentiam,
 » unam divinitatem dicamus. Neque
 » hoc contra veritatem dicunt. Nam
 » ita dicimus. » Vid. Epist. 214. num. 4.
 & 236. num. 6.

Gregorius Nazianzenus, ut in per-
 sonis accuratè distinguendis, ita in re-
 tinenda essentiae singularitate mirifi-
 cus est. Sic loquitur in Orat. 20. pag.
 338. Μίαν μὲν δόξαν τῷ Πατρὶ ὁμολο-
 γοῦμεν, τὴν ὁμοιότητα τῷ μονοφυσίῳ· μίαν δὲ
 τοῦ υἱοῦ, τὴν τῷ Πνεύματι· & ὅτι ἂν τριῶν
 καὶ τῷ θεῷ, τὸ πᾶν καὶ διαρεῖν νομίζο-
 μεν, τρία μὲν ταῖς ιδιότησιν, ἐν δὲ θεο-
 τητι σέβοντες & ὁμολογούντες. « Verum
 » unam quidem Patris gloriam esse
 » agnoscimus, Filii æqualitatem: unam
 » autem Filii, Spiritûs Sancti adæqua-
 » tionem; ac si quid horum trium in-
 » fra collocemus, ita existimamus to-
 » tam Trinitatem à nobis everti ac
 » deleri: tria quidem quoad proprie-
 » tates, unum autem quoad divinita-
 » tem, agnoscimus & venerantes. » Et
 Orat. 23. pag. 422. Νυνὶ δὲ δίδασκει
 τοιοῦτον εἶδεναι μόνον· μονάδα ἐν Τριάδι,
 καὶ Τριάδα ἐν μονάδι· περσικῶς μὲν
 παρὰ δόξαν ἔχουσιν & τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν
 ἑνῶσιν. « Nunc verò doce, ut hoc
 » duntaxat sciamus, nempe Trinita-
 » tem in unitate, & unitatem in Tri-
 » nitate adorandam, cujus distinctio
 » & conjunctio planè admirabilis sit. »
 Item Or. 24. pag. 428. « Quæ cum
 » ita se habeant, si quis cor ad Domi-
 » num habet, nobiscum jungatur, at-
 » que unam in tribus deitatem, μίαν
 » ἐν τοῖς τρισὶ θεότητα, adoremus, nul-
 » lum humilitatis nomen inaccessibili
 » gloriæ tribuentes, sed unius Dei in
 » tribus personis, τῷ ἐνὸς Θεοῦ ἐν τοῖς
 » τρισὶ, exaltationes semper in gutture
 » ferentes. » Et pag. 430. « Cum illa
 » legis, *Ego & Pater unum sumus*, es-
 » sentiae conjunctionem, τὸ συναφές
 » τῆς οὐσίας, tibi ob oculos proponas: »

» cū autem illa, *Ad eum veniemus*, &
 » *mansionem apud eum faciemus*; per-
 » sonarum distinctionem cogites: cū
 » verò Patris, & Filii, & Spiritus San-
 » cti nomen; tres proprietates spe-
 » ctes. » Orat. 25. pag. 441. Αὐτοὶ δὲ
 προσκυνοῦσι τὸ Πατέρα καὶ τὸ Ὑιὸν καὶ τὸ
 ἅγιον Πνεῦμα, μίαν θεότητα Θεὸν τὸ Πα-
 τέρα, Θεὸν τὸν Ὑιὸν, εἰ μὴ τεράχνη, Θεὸν
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μίαν φύσιν ἐν τρισὶ ταῖς
 ἰδιότησι, νοεράς, τελείας, καὶ ἑαυτὰς
 ὑπερσώσεις, ἀριθμῶ διαρέταις καὶ οὐ θεό-
 τητι. « Ipsi verò Patrem, & Filium,
 » & Spiritum Sanctum adorabunt,
 » deitatem unam, Deum Patrem,
 » Deum Filium, Deum (nisi hoc tibi
 » stomachum movet) Spiritum San-
 » ctum, unam naturam in tribus pro-
 » prietatibus, intelligentibus, perfe-
 » ctis, per se subsistentibus, numero
 » quidem distinctis, divinitate autem
 » non item. » Orat. 29. pag. 490. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ ἐνὰ Θεὸν τρεῖν, καὶ ταῖς
 τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, εἰ τὸ ἐν τρία
 πρῶτωπα, καὶ ἐκάστην μὲν τῆς ἰδιότητος
 τηρεῖτο δ' ἅν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, εἰς μὲν
 Θεός, εἰς ἐν αἶτιον καὶ Ὑιοῦ καὶ Πνεύμα-
 τος ἀναφερομένων οὐ συνπίπτειν, οὐδὲ
 συναλειφομένων, καὶ καὶ τὸ ἐν καὶ ταυτὸ τῆς
 θεότητος, ἵνα οὕτως ὀνομάσω, κίνημά τε
 καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα.
 » Quando quidem & unus Deus reti-
 » nendus est, & tres hypostases, sive
 » tres personæ confitendæ, & quidem
 » una quæque cum sua proprietate;
 » porro hac ratione, meâ quidem sen-
 » tentiâ, Deus unus retinebitur, si Fi-
 » lium & Spiritum Sanctum ad unam
 » causam referamus, non autem com-
 » ponamus, nec commisceamus: &
 » si unam atque eandem divinitatis,
 » ut ita loquar, motionem & volunta-
 » tem, essentiaque identitatem intel-
 » ligamus. » Or. 30. pag. 496. Δίδασκε
 προσκυνεῖν Θεὸν Πατέρα, Θεὸν τὸ Ὑιὸν,
 Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τρισὶν ὑπο-
 στάσεσιν, ἐν μία δόξῃ τε καὶ λαμπερότητι.
 » Doce adorare Deum Patrem, Deum
 » Filium, Deum Spiritum Sanctum,
 » in tribus personis, in una gloria &
 » splendore. » Or. 32. pag. 520. Φύσις
 δὲ τοῖς τρισὶ μία, Θεός. « Una autem

tribus natura; Deus est. » Orat. 37.
 pag. 597. Αὐτὸ δὲ τὸ μὴ γελῆσαι καὶ
 τὸ γελῆσαι καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, τὸ μὲν Πα-
 τέρα, τὸ δὲ Ὑιὸν, τὸ δὲ τοῦτο ὅπερ λέγε-
 ται Πνεῦμα ἅγιον προσηγορόμεν· ἵνα τὸ
 ἀσύγχυτον σώζεται τῶν τελῶν ὑποστάσεων
 ἐν τῇ μία φύσει τε καὶ ἀξία τῆς θεότητος.
 Οὔτε γὰρ ὁ Ὑιὸς Πατὴρ, εἰς γὰρ Πατὴρ,
 ἀλλ' ὅπερ ὁ Πατὴρ οὔτε τὸ Πνεῦμα Ὑιὸς,
 ὅτι ἐκ τῆς Θεοῦ· εἰς γὰρ ὁ μονογενής, ἀλλ'
 ὅπερ ὁ Ὑιὸς ἐν ταῖς τελείαις τῇ θεότητι, καὶ τὸ
 ἐν τελείαις ἰδιότησι, ἵνα μητὲρ τὸ ἐν Σα-
 βέλλιον ἢ, μητὲρ τὰ τελεία τῆς πονηρᾶς νου
 διαίρεσεως. « Quin potius ex his ver-
 » bis, non genitum esse, genitum esse,
 » procedere, sit ut alius Pater, alius
 » Filius, alius Spiritus Sanctus appel-
 » letur: atque ita inconfusa trium per-
 » sonarum distinctio in una divinitatis
 » natura & dignitate servetur. Ne-
 » que enim Filius est Pater, (unus enim
 » est Pater) sed quòd Pater: nec Spi-
 » ritus est Filius, quia ex Deo est, (unus
 » enim unigenitus) sed quòd Filius:
 » tria hæc unum, si divinitatem spe-
 » ctes; & unum tria, si proprietatum
 » rationem habeas: ut nec unum Sa-
 » bellio faveat, nec tria pestiferæ di-
 » visioni, quæ hac tempestate viget. »

II. Hæc testimonia videntur sibi
 nullo negotio eludere, si ad solemnem
 suam unitatis specificæ, qualis est in
 hominibus, cavillationem confugiant.
 Sed eorum temeritas faciliè coargui-
 tur. Nam 1°. observandum est Deum
 omnium hominum consensu unum dici
 solere, ut præcipuè dii ejusdem spe-
 ciei excludantur, ac essentiam divi-
 nam ita unam prædicari, ut nequa-
 quam, instar humanæ naturæ, multi-
 plicetur. Sic Dei unitatem interpre-
 tati sunt non modò Judæi & Sabellia-
 ni, sed etiam Gnostici & Ariani, qui,
 cū Dei nomen rebus creatis defer-
 rent, eam tamen Dei unitatem retine-
 bant, quæ Deos ejusdem speciei pror-
 sus excluderet. Quamobrem sanctis
 Patribus integrum non erat unam in
 tribus personis essentiam prædicare,
 si naturam divinam in Patre, & Filio,
 & Spiritu Sancto, non magis quàm
 humanam in hominibus, unam esse

judicabant.. Neque enim eos ignorasse dicemus quid sibi vellet essentiae divinae singularitas apud Sabellianos & Arianos, apud Ethnicos & Judæos; multominus, operam dedisse, ut cum idem, ac alii non dicerent, idem tamen dicere viderentur. Non erat profectò proborum hominum Sabellianis unam numero essentiam tenentibus, hoc principium, quo suam illi causam tuebantur, concedere, nec tamen unitatem numericam, sed specificam interpretari.

2°. Nominatim declarant sancti Patres divinas personas minimè separari, ac multos deos fatentur futuros, si divina natura in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto, ut humana in hominibus, subsistat. « Neque tres hypostases per seipsas divisas, inquit Athanasius in Expositione fidei pag. 100. ut in hominibus pro natura corporum, fas est in Deo cogitare, ne, ut gentes, deorum multitudinem inducamus. » Οὐτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμέναι καὶ ἑαυτὰς, ὡς περ σωματωσὺς ἐπὶ ἀνθρώπων ἐστὶ λογίζεσθαι, ἵνα μὴ πολυθεΐαν ὡς τὰ ἔθνη φερονήσωμεν. Et Epist. 1. ad Serap. pag. 664. Μέρη γὰρ εἰσιν ἀλλήλων, καὶ ἑκάστος ἡνωμένον ἔχει τῷ Πατρὶ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐτέρου γένηται Πατήρ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ εἰσιν οὕτως· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπου ὁ Θεός, οὐδὲ μερισμένον ἔχει φύσιν. Διὸ οὐδὲ ἡνωτὴ Ὑιὸν μερισμένον, ἵνα καὶ αὐτὸς γένηται Πατήρ ἐτέρου, ἐπεὶ μὴδ' αὐτὸς ἐστὶν ἐκ Πατρὸς. Οὐτε ὁ Ὑιὸς δὲ μέρει ἐστὶ τῷ Πατρὶ· διὸ οὐδὲ ἡνωτὴ, ὡς περ γεγέννηται αὐτός, ἀλλὰ ὅλος ἐστὶν ὅλου εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα. « Nam (homines) sibi invicem sunt partes, & quisquis gignitur, Patris partem habet, ut & ipse alterius fiat Pater. At non ita se res habet in divinitate. Nec enim hominum similis est Deus, nec divinsam habet naturam. Quare neque suâ divisione Filium generat, qui & ipse alterius Pater fiat, cum neque ipse Pater sit ex Patre, neque Filius pars sit Patris. Itaque Filius non generat, ut ipse genitus est, sed totus est totius imago & splendor.

Idem discrimen inter unitatem illam, quæ est in rebus creatis, & eam quæ in divinis, declarat Gregorius Nazianzenus Or. 35. p. 562. ubi sic loquitur : « Ac nos unius Dei principatum colimus. Unius autem principatum dico, non quem persona una circumscribit, (fieri enim potest, ut quod unum est, si à seipso dissideat, secumque discordet, multa fiat) sed quem æqualis naturæ dignitas constituit, & voluntatis consensio, motusque identitas, atque ad unam rem, eorum quæ ex ipso sunt conjuncta propensio, (id quod in rebus creatis fieri nequit) ita ut, etiamsi numero differant, potentiâ tamen minimè inter se dissideant. » Et Or. 37. pag. 601. « Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud Ethnicos quodque deitas una est, ut docent, qui plenius apud illos perfectiusque philosophantur; atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen dii sunt multi, & non autem unus, quemadmodum & multi homines. » Huic argutiæ sic respondet Gregorius : « At illic communitas unitatem habet solâ cogitatione considerabilem; singularia autem & tempore & affectionibus, atque ad eò potentiâ & facultate plurimum inter se divisa sunt. Nam nos non solum compositi sumus, sed etiam cum inter nos mutuò, tum nobis etiam ipsis oppositi, ut qui ne unius quidem diei spatio, nedum toto vitæ curriculo planè iidem maneamus, verum & corporibus & animis perpetuò diffluamus & immutemur Jam deos illos, quos Ethnici colunt, ac dæmones, ut ipsi vocant, nihil à nobis accusari necesse est, cum à suismet theologis convincantur, quàm foedis sint affectionibus obnoxii Quòd si hæc ipsi, ut sermonis turpitudinem fugiant, fabuloso atque allegorico sensu interpretanda esse contendunt; quid tandem ad illud dicent, trifariam omnia divisa esse, aliumque alii cuiusque orbis parti præesse, »

» atque & materiis & dignitatibus
 » distinctos esse? At nostræ doctrinæ
 » non eadem est ratio, nec pars hæc
 » Jacob, ut inquit meus Theologus.
 » Sed horum quodlibet unitatem ha-
 » bet non minus ejus, cum quo con-
 » jungitur, quàm suū ipsius respectu,
 » propter essentia & potentia identi-
 » tatem. Atque hæc unionis hujus ra-
 » tio est, quantum quidem ipsi perci-
 » pimus. » Ἀλλὰ τὸ ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν
 ἔχει πρὸς τὸ συγκατάμικτον, ἢ ἡ πᾶσι ἢ πρὸς
 ἑαυτὸ, τὰ ταῦτα τῆς οὐσίας καὶ τῆς δυνά-
 μως, καὶ οὗτος ὁ τῆς ἐνώσεως λόγος ὅσον
 ἐφ' οἷς ἡμεῖς κατελήφαμεν.

3°. Si unitatem essentia specificam
 admittebant sancti Patres; ridiculus
 admodum ille metus, quo angeban-
 tur, inutiles adhibitæ ab eis cautio-
 nes, ne quam Sabellianismi speciem
 præbere viderentur. Unam hyposta-
 sim dici Basilium non patitur, ne si se-
 mel concedatur sic loquentibus, Aria-
 norum criminationibus aditus præclu-
 di non possit. Sed si specificam tan-
 tum essentia unitatem tenebat; si hanc
 solam Arianis offensam & invisam ju-
 dicabat; cur tantopere metuebat, ne
 Catholica doctrina, cum tanto inter-
 vallo à Sabelliana distaret, illius ta-
 men affinis vel potius gemella videretur?

4°. Si naturæ divinæ unitatem san-
 cti Patres in voluntatum consensu posi-
 tam existimassent; quid absurdius fuit,
 quàm de hoc mysterio, ut ad creden-
 dum difficili ac humanam prorsus in-
 telligentiam superante tam multa ven-
 ditare? Respondet Curcellæus myste-
 rium in eo positum fuisse, quod tres
 personæ divinam naturam, non eam-
 dem numero sed specie possiderent.
 At nihil omnino hujus mysterii nec
 Catholici, nec Arianis suspicati sunt.
 In hoc Catholici mysterium repone-
 bant, quod Pater Filio totam suam
 substantiam dederit, & totam ab utro-
 que Spiritus Sanctus acceperit. Nemo
 umquam quæsit, quomodo natura
 divina numero multiplicari possit; ne-
 mini umquam hæc difficultas in men-
 tem venit, quæ tamen ne tardissimis

quidem elabi poterat, quomodo tres
 naturæ similes & æquales ac solo nu-
 mero distinctæ simul consistent; & cum
 Pater omnia occupet, omnia perficiat
 omnipotenti voluntate, quid aliis duo-
 bus superesse possit, quod occupent,
 aut quod moliantur. Ipsi etiam Ariani
 non id quærebant, quomodo tres per-
 sonæ infinitæ & æquales separentur,
 sed quomodo uniantur. Sic enim inter-
 rogant apud Athanasium initio Ora-
 tionis tertiæ adversus Arianos: Πῶς
 δύναται ἕτος ἐν ἐκείνῳ καὶ ἐκείνος ἐν τούτῳ
 χωρεῖν; Ἡ πῶς ὅλως δύναται ὁ Πατήρ
 μέζων ὢν, ἐν τῷ Ὑιῷ ἐλάττω ὄντι χω-
 ρεῖν; Ἡ ἢ θαυμάσει, εἰ ὁ Ὑιὸς ἐν τῷ
 Πατρὶ, ὅπου γὰρ ἐπεὶ ἡμῶν γέγραπται,
 ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσθίμεν;
 Quomodo, iste in illo, & ille in isto
 contineri potest? Vel quâ prorsus
 ratione Pater, qui major est, in Fi-
 lio qui minor est, potest compre-
 hendi? Aut quid mirum est Filium
 in Patre esse, quandoquidem de
 nobis etiam scriptum est: *In ipso enim
 & vivimus & movemur & sumus?*

Act. xvij.

III. Qui sanctos Patres Tritheismi
 accusarunt, non modò hæc testimo-
 nia, quæ modò citavimus, non consi-
 derasse, sed etiam in tota eorum do-
 ctrina hospites & peregrini videntur.
 Nam si mediocriter attendissent, quo-
 modò sancti Patres Filium ex Patris
 substantia generatum, quomodo Pa-
 trem agere per Filium, quomodo Fi-
 lium in Patre esse & Patrem in Filio
 demonstrarent; numquam eis tam ab-
 surdæ suspiciones illussent.

Tota Patrum doctrina hoc princi-
 pio nititur, Filium verè Filium esse,
 verè generatum; nec partem substan-
 tia paternæ, sed totam ei substantiam
 traditam fuisse. Hoc fundamentum est
 eorum omnium, quæ de Filio dicun-
 tur: hinc repetitur illius æternitas, &
 æqualitas cum Patre. De hac genera-
 tione sic loquitur Athanasius Orat. 2.
 Arian. pag. 24. Νυνὼ δὲ ἐπειδὴ ἐν ἑστῷ
 ἡ πίστις, ἀλλ' ἰδίον τῆς εὐσείας τῆς θεογονικῆς
 Θεῷ ὁμοῖον, & φύσει Ὑιὸς ὅστις, διὰ
 τὸ τοῦ θεογονεῖσθαι & Θεὸς πνεύεται, &

Κύριος σεραπῶν, καὶ ὁμοουσιότης ὁ παντοκρά-
 τας ὢν, ὡς ὁ Πατήρ. Αὐτὸς γὰρ εἶρηκε· Πάν-
 τα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμεῖς ἔσμεν. Ὅτι γὰρ
 ἴδιον τὰ τῷ Πατρὶ ἔχειν, ὁ τοιοῦτον αὐτὸν
 εἶναι, ὡς ἐν αὐτῷ θεωρεῖσθαι τὸν Πατέρα, καὶ
 δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποιθῆσθαι, ὅτι ἐν αὐτῷ τὴν
 σωτηρίαν τῷ πάντων γινώσκοντι τε ὁ σωσά-
 σθαι. « Quia verò non est creatus, sed
 » proprius est Dei adorandi fetus ac
 » naturalis Filius, idcirco adoratur
 » & Deus creditur, estque Dominus
 » exercituum, Dominator atque om-
 » nipotens, sicut ipse Pater. Siquidem
 » ipse dixit: *Omnia quaecumque habet*
 » *Pater, mea sunt.* Filii enim proprium
 » est ea, quæ Patris sunt, habere, ac
 » talem esse, ut in ipso Pater conspi-
 » ciatur, & per eum omnia facta fue-
 » rint, in eoque fiat & constet om-
 » nium salus. » Hoc argumento con-
 cludit in eadem Oratione Arianos non
 solum in Filium impios esse, sed etiam
 in Patrem; quia, cum Patris divinitas
 sit in Filio, injuria Filii divinitati facta
 in ipsum Patrem redundat. Οὗτοι δὲ
 εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα φανερώς ἀσεβῶσι. Τὴν
 γὰρ θεότητα αὐτοῦ εἰς τὸν ὅτι ἐν εἰκόνι
 μαρτυροῦντες ἀκούοντες ἀπὸ τῶν γραφῶν,
 βλασφημίαι λέγοντες αὐτῷ εἶναι κτίσμα.
 » Ariani autem, inquit num. 43. pag.
 » 511. in ipsum Patrem impii sunt,
 » cujus divinitatem, quam in Filio
 » tamquam in imagine Scripturis te-
 » statam audiunt, blasphemis audent
 » impugnare, eam creatam esse affir-
 » mantes. » Et Or. 3. num. 6. Οὐκ ἐκ
 μέρους δὲ ἡ τῆς θεότητος μορφή, ἀλλὰ
 τὸ πλήρες τῆς τῷ Πατρὶ θεότητος ὢν τὸ
 εἶναι τῷ ὅτι, ὁ ὅλος Θεὸς ὢν ὁ ὅτιος.
 » Cæterum non ex parte tantum di-
 » vinitatis forma est, sed hoc quod est
 » Filius, plenitudo est divinitatis Pa-
 » tris; ita ut Filius totus sit Deus.

Nihil apud Hilarium sæpius occur-
 rit, quàm hæc Filii generationis expli-
 candæ ratio. « Veræ fidei professio est,
 » inquit lib. VI. de Trin. num. 12. ita
 » Deum ex Deo natum, ut lumen ex
 » lumine, quod sine detrimento suo
 » naturam suam præstat ex sese, ut det
 » quod habet, & quod dederit ha-
 » beat, nascaturque quod sit; cum

non aliud, quàm quod est, natum
 sit, & nativitas acceperit quod erat,
 nec ademerit quod accepit; sitque
 utrumque unum, dum ex eo quod
 est nascitur, & quod nascitur, ne-
 que aliunde, neque aliud est; est
 enim lumen ex lumine. » Et num. 13.
 Non enim qui manebat Deus, sed
 ex manente Deo Deus natus est,
 tenens in se naturam gignentis in
 nativitate naturæ. Nativitas autem
 Dei, quæ ex Deo in Deum exstitit,
 non quæ non erant tenet, sed quæ
 Dei manebant & manent obtinuit
 veritate nascendi. Non ergo qui erat
 natus est, sed ex his atque in his,
 quæ Dei erant, Deus natus exstitit.
 Et num. 21. « Verè & unus mihi
 Deus es: sed non aliud in eo, qui
 ex te Deus est, credam inesse, quàm
 tuum est. » Lib. VII. num. 39. « Te-
 net enim naturæ veritas proprieta-
 tem, ut quod ex Deo est, Deus sit,
 & nec diminutio sit nativitas, nec
 diversitas: dum & Filius non in na-
 turam externam & dissimilem Patri
 Deo subsistit, nec Pater alienum
 quod sit à se nativitate Unigeniti
 acquirens, sed universa potius quæ
 sua sunt sine damno impertientis in-
 dulgit. » Sic etiam lib. IX. pag. 74.
 Hæc igitur natura non eguit vel
 demutatione, vel interrogatione,
 vel allocutione, ut post ignorantiam
 sciat, post silentium interroget, post
 interrogationem audiat: sed perfe-
 cta in sacramento unitatis suæ ma-
 nens, ut habuit de Deo nativita-
 tem, ita habuit & universitatem.
 Universitatem autem habens, non
 etiam non quæ universitatis sunt te-
 nuit, scientiam scilicet aut volunta-
 tem: ne quod scit Pater, per inter-
 rogationem Filius sciret; vel quod
 vult Pater, per significationem Fi-
 lius vellet. Sed cum omnia quæ Pa-
 tris sunt, sua essent; in ea fuit pro-
 prietate naturæ, ne aliud aliquid,
 quàm Pater, aut vellet aut sciret.

Similia docet Gregorius Eliberita-
 nus in Oratione, quæ est quadragesi-
 ma nona inter Orationes Gregorii

Pag. 732.

Nazianzeni. « Hæc est autem omnis
» ratio, inquit, in Patre & Filio, ut
» unitatem substantiæ credas, licet
» rem ipsam, quæ est inenarrabilis,
» definire non possis: ut sive lumen de
» lumine dicas, sive virtutem de vir-
» tute, sive Spiritum de Spiritu, sive
» Deum de Deo, quodcumque de
» Deo dixeris, unius tamen essentia
» Patrem & Filium credas, id est, de
» eo ipso quod Pater est, natum Fi-
» lium intelligas.

Necesse non est pluribus colligen-
dis immorari; cum ne ipsi quidem ad-
versarii ullam in hoc genere discre-
pantiam sanctis Patribus affingere au-
deant. Jam verò si ipsa Patris substan-
tia Filio tradita est, si quidquid est in
Patre, id Filio traditum omnes Patres
docuerunt; nihil impudentius, quàm
eis Tritheismi notam inurere. Hanc
ipsi criminationem datâ operâ refel-
lunt, & principii singularitatem, ac
monarchiam ex hac Filii de Patris sub-
stantia generatione repetunt. « Quia
» porro ex Deo Deus est, inquit Atha-
» nas. Or. 4. in Arian. num. 1. & Dei
» Verbum, Sapientia, Filius & virtus
» est Christus; idcirco unus Deus in
» Scripturis annuntiatur. Cum enim
» Verbum unius Dei sit Filius, ad il-
» lum cujus est refertur, ita ut duo
» quidem sint Pater & Filius, unitas
» verò divinitatis individua sit nullo-
» que modo separabilis, *μονάδα δὲ θεό-
» πητος ἀδύνατον ἐσθαι*, ac proin-
» de dicendum est unum esse divini-
» tatis principium, non duo principia,
» unde & propriè monarchia est. »
Sic etiam Gregorius Nazianzenus in
testimonio supra allato ex Orat. 29.
unum Deum à Catholicis retineri de-
monstrat, quia *Filius & Spiritus San-
ctus ad unam causam referuntur*, ac pro-
pter *unam & eandem divinitatis mo-
tionem & voluntatem, essentieque iden-
tatem*. Fatetur Gregorius Eliberita-
nus in Oratione modò citata duos fore
Deos, si Filius verus Deus esset, nec
tamen à Patre genitus. « Qui si natus
» est, inquit, unius substantiæ est; si
» factus est, verus Filius non est: & si

Pag. 733.

verus Filius non est, nec etiam ve-
rus Deus est. Aut si verus Deus est,
& de Patre non est; duo sunt, ha-
bentes singuli & voluntates proprias
& imperia diversa. » Abhorrebat ergo
tota Patrum doctrina ab unitate spe-
cifica essentia. Inesset enim unitas na-
turæ specifica in duobus Diis æquali-
bus, quorum neuter ex altero ortus
esset, ac suam quisque voluntatem ha-
beret. Cur autem idem incommodi
inesse negant in Filii generatione, nisi
quia, ut ipsi testantur, idipsum quod
in Patre est, Filio per generationem
traditur, & essentia Patris non multi-
plicatur, sed communicatur?

IV. Unitas actionis & efficientiæ
non minùs valet ad unitatem essentia
demonstrandam. Sic loquitur Atha-
nasius Epist. 1. ad Serap. n. 28. *Τετὰς
τοίνυν ἀγία ἡ τελέα ἐστίν, ἐν Πατρὶ
& Υἱῷ & Πνεύματι ἀγίῳ θεολογούμενη, οὐ-
δὲν ἀλλότριον ἢ ἐξωθεν ἐπιμνημόδρον ἔχου-
σα, ὅθεν ἐκ δημιουργοῦ & ἡμετέρου συνιστα-
μένη, ἀλλ' ὅλη τὴ κτίσειν & δημιουργεῖν
οὔσα, ὁμοία δὲ αὐτῇ & ἀδιείρετός ἐστι τῇ
φύσει & μία ταυτῆς ἡ ἐνέργεια. Ὁ γὰρ Πα-
τὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἀγίῳ πάντα ποιεῖ
καὶ οὕτως ἡ ἐνότης τῆς ἀγίας
Τριάδος σώζεται. Καὶ οὕτως εἰς Θεὸς ἐν
τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρύττεται, ὃ ἐπὶ πάντων &
διὰ πάντων & ἐπὶ πᾶσιν ἐπὶ πάντων μὲν
ὡς Πατὴρ, ὡς ἀρχὴ & πηγή διὰ πάντων
δὲ, διὰ τῶν Λόγων ἐν πᾶσι δὲ, ἐν τῷ Πνεύ-
ματι τῷ ἀγίῳ. » Trinitas sancta &
perfecta est, quæ in Patre, & Filio,
& Spiritu Sancto agnoscitur, nihil-
que alienum vel extrinsecus admix-
tum habet, neque ex Creatore &
re creata constat, sed totâ creandi
& efficiendi vi prædita est: sibi quo-
que similis & individua est naturâ,
unaque ejus est efficacia & actio.
Nam Pater per Verbum in Spiritu
Sancto omnia facit, eoque modo
Sanctæ Trinitatis unitas servatur.
Ita unus Deus in Ecclesia prædica-
tur, qui est *super omnia, & per omnia,
& in omnibus*. *Super omnia* quidem
Pater, ut principium & fons: *per
omnia* verò, nempe per Verbum: in
omnibus denique, in Spiritu Sancto.*

Ephes. iv. 6.

CAPUT XXXI. *Nicena formula defenditur.* 623

Et num. 30. Ἄ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐκαστῷ δίδω-
 ρεῖ, ταῦτα παρὰ τῆ Πατρὸς διὰ τῆ Λόγου
 χρηγίται. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ
 Ὑἱοῦ ὅτι. Διὸ ἔ παρὰ τῆ Ὑἱοῦ ἐν Πνεύ-
 ματι διδόμενα, τῆ Πατρὸς ἐστὶ χάρισμα. Καὶ
 τῆ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, ἔ
 ὁ Λόγος ὁ τῆ το διδύς, ἐστὶν ἐν ἡμῖν, ἔ
 ἐν τῷ Λόγῳ ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ οὕτως ὅτι
 τὸ, ἐλδόμενα ἐγὼ ἔ ὁ Πατὴρ, ἔ μόνῳ
 παρ' αὐτῷ ποιησόμενα, καὶ ὡς εἴρηται.
 Ἐνθα γὰρ τὸ φῶς, ἐκεῖ καὶ τὸ ἀπαύγασμα· καὶ
 ἐνθα τὸ ἀπαύγασμα, ἐκεῖ καὶ ἡ τοῦτου ἐνέρ-
 γεια καὶ αὐτοειδὴς χάρις.... Ἡ γὰρ διδο-
 μένη χάρις καὶ δωρεὰ ἐν Τριᾷδι, δίδεται
 παρὰ τῆ Πατρὸς δι' Ὑἱοῦ ἐν Πνεύματι ἀγῶ.
 Ὡς περ ἐκ τῆ Πατρὸς ἐστὶ δι' Ὑἱοῦ ἡ διδο-
 μένη χάρις οὕτως οὐκ ἂν γένοιτο κοινωνία
 τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι τῷ
 ἀγῶ.... Μὴ ἄρα καὶ ἐκ τούτων ἡ τῆς Τριᾷ-
 δος ἐνέργεια δείκνυται; Οὐ γὰρ ὡς παρ'
 ἐκαστοῦ διαφορὰ καὶ διηρημένα τὰ διδόμενα
 σημαίνει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλ' ὅτι τὰ διδόμενα
 ἐν Τριᾷδι δίδεται καὶ τὰ πάντα ἐξ ἑνὸς
 Θεοῦ ἐστὶ. « Quæ enim Spiritus singulis
 » distribuit, ea à Patre per Verbum
 » dantur. Nam omnia quæ Patris sunt,
 » sunt item Filii : unde ea quæ à Filio
 » in Spiritu dantur, vera sunt Patris
 » munera. Similiter cùm Spiritus in
 » nobis est, Verbum à quo illum acci-
 » pimus, in nobis etiam est, & in
 » Verbo est quoque Pater, atque ita
 » fit istud : *Veniemus ego & Pater, &*
 » *mansionem apud eum faciemus*, uti
 » jam dictum est. Ubi enim lux est,
 » ibi & splendor quoque est : ubi item
 » & splendor est, ibi similiter & ejus
 » efficientia & splendida est gratia....
 » Gratia enim & donum, quod in Tri-
 » nitate datur, datur à Patre per Fi-
 » lium in Spiritu Sancto. Nam quem-
 » admodum ex Patre per Filium da-
 » tur gratia, ita in nobis fieri non po-
 » test doni communicatio, nisi in Spi-
 » ritu Sancto.... Ex his igitur una
 » Trinitatis efficientia esse ostenditur.
 » Nec enim divisa & diversa dari à
 » singulis significat Apostolus, sed ea
 » quæ dantur, in Trinitate dari, om-
 » niaque ex uno Deo esse. » Non hîc
 agitur de similibus actionibus & effi-
 cientiis, sed de una & eadem actione,

quæ tribus personis tribuitur. At si
 essentia in tribus personis non magis
 una est, quàm humana in hominibus
 natura; quomodò eis attribui potest
 una & eadem actio? Si id tantum
 Athanasio propositum erat, ut unita-
 tem specificam contra Arianos dissi-
 milem essentiam inducentes defen-
 deret; satis erat demonstrare similia
 opera à Patre & Filio effici. At unam
 & eandem trium personarum actio-
 nem demonstrare, ut eos specificâ
 naturæ unitate unum esse constet, tam
 ineptum & absurdum est, ut sano
 homini in mentem venire non possit.
 Vid. ejusdem Athanas. Or. 3. Arian.
 num. 12.

Cur Patris & Filii una & eadem sit
 efficientia; hanc præclarissimam cau-
 sam affert Hilarius, quòd natura Pa-
 tris Filio tradita & communicata in
 eo operetur. « Ne igitur exæquatio
 illa, inquit lib. VII. de Trin. num. 17.
 per nomen naturamque Filii fi-
 dem nativitatis auferret, ait Filium
 ab se facere nihil posse, nisi quod
 Patrem facientem vidisset. Et ut
 maneret in Patre & Filio salutaris
 confessionis nostræ ordo, naturam
 nativitatis ostendit, quæ potestatem
 efficiendi non per incrementum in-
 dultarum ad unum quodque opus
 virium sumeret, sed de cognitione
 præsumeret: præsumeret autem non
 de aliquo operis corporalis exem-
 plo, ut aliquid prius Pater faceret
 ad id, quod postea Filius facturus
 esset: sed cùm natura Dei in natu-
 ram Dei substitisset, id est, ex Pa-
 tre Filius natus esset; per virtutis ac
 naturæ in se paternæ conscientiam,
 nihil ab se, nisi quod Patrem fa-
 cientem vidisset, Filium facere posse
 testatus est; & cùm unigenitus Deus
 paternæ virtutis operationibus ope-
 raretur, tantum sibi ad faciendum
 præsumeret, quantum in conscien-
 tia sua esset, inseparabilem à se Dei
 Patris, quam per legitimam naturam
 obtinebat, posse naturam. » Vid. lib.
 IX. num. 48. 49. & 50.

Basiliius Epist. 189. unitatem essen-

tia probat ex identitate actionis. « Pa-
 » tris verò & Filiù & Spiritus Sancti,
 » inquit, cùm nullâ in re differens
 » quid aut diversum habeant opera-
 » tiones, necesse est ut ex operationis
 » identitate naturæ colligatur unitas. »
 Ἀνάκλησις τῇ ταυτότητι τῆς ἐνεργείας τὸ ἰνω-
 μέριον τῆς φύσεως συλλογίζεσθαι. Et lib. II.
 adversus Eunom. num. 21. Ἀλλὰ τί
 πῶς καὶ καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ ὅτι τὰ πάντα;
 Ὅτι τὸ θεῖον βούλημα, οἷον πηγῆς πνοῆς
 τῆς θεότητος αἰτίας ἀφορμηθέν, διὰ τῆς οἰ-
 κείας εἰκόνος, τὸ θεῖον Λόγον, θεοεῖσιν εἰς
 ἐνέργειαν. « Sed quomodo etiam se-
 » cundum nos per Filium sunt omnia?
 » Quia divina voluntas ex prima cau-
 » sa, tamquam ex quodam fonte, pro-
 » fecta, per propriam imaginem, Dei
 » Verbum, ad actum prodit.

Huc redit præclarum illud princi-
 pium, quod omnium Scriptorum, de
 quibus hætenus egimus, commune
 est; Deum ad mundi creationem non
 instrumento aliquo aut externo adju-
 tore usum esse, sed omnia per seipsum
 creasse, id est, per proprium Verbum,
 cui suas omnes ideas, ac omnipoten-
 tem voluntatem tradidit. Hæc profe-
 ctò aut turpiter ignorant, aut improbè
 dissimulant, qui sanctos Patres Tri-
 theismi nomine accusant. Nam qui
 non modò eandem actionem tribus
 personis attribuunt, sed etiam volun-
 tatem Patris in Filio, cui tradita &
 communicata est, omnia operari do-
 cent, quis eos sine stultitia suspicari
 possit non aliam divinæ in tribus per-
 sonis naturæ, quàm humanæ in homi-
 nibus, unitatem admisisse?

V. Nunc videndum nobis est quo-
 modò sancti Patres docuerint Patrem
 in Filio esse, & Filium in Patre. Uni-
 tas specifica ducitur ex similitudine &
 æqualitate, ita ut, etiamsi centum vel
 mille dii essent, si tamen æquales inter
 se & similes essent, natura divina in
 his omnibus una esset futurâ unitate
 specificâ, ut in hominibus. At sancti
 Patres æqualitatem deducunt ex uni-
 tate naturæ, quam Filius à Patre acce-
 pit, à Patre & Filio Spiritus Sanctus:
 & Patrem hæc unâ re majorem esse

contendunt, quòd Pater sit & prin-
 cipium Filii. « Cùm enim dixisset «
 Christus, inquit Basilus lib. I. adv. «
 Eunom. de credentibus, *Nemo rapiet «*
ex manu mea, & Pater qui dedit mihi «
major est omnibus, & nemo potest ra- «
pere ex manu Patris mei, adjunxit: «
Ego & Pater unum sumus, manifestè «
 illud *unum* pro æqualitate & iden- «
 titate secundum divinitatem acci- «
 piens. » Σαφῶς τὸ ἐν ἀντὶ τὸ ἰσὺ καὶ ταύ-
 τοῦ καὶ δύναμιν παρὰ λαμβάνων. Et paulò
 post: « Superest ergo ut secundum «
 causæ rationem majus hîc accipia- «
 tur; nam quia à Patre principium «
 est Filio, in hoc major Pater, ut «
 causa & principium. Quapropter sic «
 dixit Dominus: *Pater major me est*: «
 quatenus Pater videlicet. Illud ve- «
 rò, Pater, quid aliud significat, nisi «
 causam esse & principium illius, qui «
 ex ipso genitus est? » Sed si Pater aliam
 numero ab ea, quam ipse habet, sub-
 stantiam Filio dedit; quomodo ex eo
 quòd Filium genuerit, æqualitas con-
 cludi potest? Quomodo Pater hæc
 unâ re major, quòd sit Pater & geni-
 tor? Nonne aliam numero substantiam
 donans, minorem dare poterat, ac ita
 ut non solum principii, sed etiam sub-
 stantiæ ratione major esset?

VI. Multis aliis testimoniis demon-
 stratur Filium Patri æqualem ejusque
 imaginem dici, non quòd eandem
 specie naturam, ac eadem specie at-
 tributa habeat, sed quia totus est in
 toto Patre & totum in se Patrem ha-
 bet, & tota Patris substantia in Filio,
 tamquàm in imagine, numero prorsus
 eadem cernitur. Hanc æqualitatis &
 imaginis notionem pluribus explicat
 Athanasius initio Or. 3. contra Aria-
 nos. « Non enim, inquit, ut illi opi- «
 nantur, his verbis, *Ego in Patre, & «*
Pater in me est, significatur eos in «
 sese invicem immitti, seseque, veluti «
 vacua quædam vasa, invicem imple- «
 re, ita ut Pater Filii, & Filius Patris «
 vacuitatem repleat, neuterque illo- «
 rum plenus & perfectus sit. Siqui- «
 dem id proprium est corporum, «
 nec absque impietate vel dici possit. «
 Plenus

» Plenus enim & perfectus est Pater,
 » & ipse Filius est plenitudo Patris.
 » Nec vero eodem modo quo Deus
 » est in sanctis ut eos corroboret, ita
 » est & in Filio. Ipse enim virtus est
 » & robur & sapientia Patris: ejusque
 » communione res creatæ in Spiritu
 » sanctificantur: ipse autem Filius non
 » alicujus communione Filius est, sed
 » proprius est Patris fetus. Nec item
 » Filius est in Patre eadem ratione,
 » quam indicant hæc verba: *In ipso*
 » *vivimus & movemur & sumus.* Nam
 » ipse tamquam ex Patris fonte vita
 » est, in qua omnia vivificantur & con-
 » sistunt. » *Αὐτὸς γὰρ ὡς ἐκ πηγῆς τοῦ*
Πατρὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἐν ᾗ τὰ πάντα ζωογον-
εῖται τε καὶ συνέστηκε. Libet rogare ad-
 versarios, ut in ea opinione, quam
 sanctis Patribus attribuunt, aliam ex-
 cogitent rationem, quâ Filius in Patre
 & Pater in Filio esse possit, præter eam,
 quam afferebant Ariani. Semel enim
 posito Filium Patri æqualem esse ob
 eandem specie naturam; vel Pater in
 Filio non erit, nec Filius in Patre; vel
 Pater in Filio erit ut in sanctis; Filius
 in Patre vivet, ut nos, movebitur & erit.

Quantum Catholica doctrina ab
 Arianis interpretationibus discrepet,
 paulò post exponit Athanasius num. 3.
 » Filius enim in Patre est, inquit,
 » quantum licet intelligere, quia to-
 » tum quod est Filius, hoc naturæ Pa-
 » tris proprium est, eo modo quo ex
 » luce splendor, & ex fonte fluvius
 » exoritur, adeò ut qui Filium videt,
 » id quod proprium est Patris videat,
 » intelligatque ὅτι τὸ ἴδιον τοῦ εἶναι ἐκ
 » τοῦ Πατρὸς ὄν, ἕως ἐν τῷ Πατρὶ ἔστιν,
 » Filii essentiam cum ex Patre sit, sic
 » in Patre esse: & vicissim Patrem in
 » Filio esse, quia Filius est id quod
 » proprium est ex Patre, sicuti sol est
 » in splendore, mens in verbo, & fons
 » in fluvio. Ita enim qui Filium con-
 » templatur, id quod proprium est na-
 » turæ Patris contemplatur, Patrem-
 » que in Filio esse intelligit. Nam cum
 » forma & divinitas Patris hoc ipsum
 » sit quod est Filius, omnino sequitur,
 » ut Filius sit in Patre & Pater in Filio.

Quocirca cum antea dixisset, *Ego &*
& Pater unum sumus, hinc rectè ait, «
Ego in Patre, & Pater in me est, «
 ut scilicet identitatem divinitatis &
 unitatem essentiae demonstraret. » Et
 num. 5. « Porro is qui ea quæ Patris
 sunt, Filio attribui audierit, hac ra-
 tione Patrem in Filio videbit: Fi-
 liumque similiter intuebitur in Pa-
 tre, cum illa, quæ de Filio dicuntur,
 eadem quoque de Patre dicantur. »
 Cur verò ea quæ Patris sunt Filio
 attribuuntur, nisi quia Filius ex illo
 genitus est? Cur item quæ Filii sunt,
 eadem propria sunt Patris, nisi quia
 Filius ejusdem naturæ proprius est
 fetus? Quare cum Filius proprius sit
 naturæ Patris fetus, jure merito ea
 quæ Patris sunt, sua esse asseverat.
 Item num. 6. Οὐκ ἐκ μέρους δὲ ἡ τῆς Θεό-
 τητος μορφή, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ
 Πατρὸς Θεότητος ἐστὶ τὸ εἶναι τοῦ Ἰοῦ, καὶ
 ὁλος Θεός ἐστιν ὁ Ἰός. Διὰ τοῦτο καὶ ἴσα
 Θεῶ ὦν, ἔχ ἀρπαγμὸν ἠγάπητο εἶναι ἴσα
 Θεῷ. Καὶ πάλιν ἐπειδὴ τοῦ Ἰοῦ ἡ Θεότης
 καὶ τὸ εἶδος ἐδενὸς ἄλλου ἢ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ,
 τοῦτο ἐστὶν ὅπερ εἶπε τὸ, ἐγὼ ἐν Πατρὶ.
 Οὕτω Θεός ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτὰ κα-
 ταλλάσων τὸ γὰρ ἴδιον τῆς Θεότητος οὐ-
 σίας ἔστιν ὁ Ἰός, ἐν ᾧ ἡ κτίσις ὡς Θεὸν
 κατηλλάσσετο. Οὕτως ἀ εἰργάζετο ὁ Ἰός
 τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἔργα. Τὸ γὰρ εἶδος τῆς τοῦ
 Πατρὸς Θεότητος ἐστὶν ὁ Ἰός, ἥτις εἰργά-
 ζετο τὰ ἔργα. Οὕτως δὲ ὁ βλέπων τὸ Ἰόν,
 ὁρᾷ τὴν Πατέρα· ἐν γὰρ τῇ πατρώα Θεότητι
 ἐστὶ καὶ θεωρεῖται ὁ Ἰός· καὶ τὸ ἐν αὐτῇ
 πατρικὸν εἶδος δέκνυσιν ἐν αὐτῇ τὴν Πατέ-
 ρα, καὶ ἕως ἔστιν ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Ἰῷ. Καὶ
 ἡ ἐκ τῆς Πατρὸς δὲ ἐν Ἰῷ ιδιότης καὶ Θεό-
 της δέκνυσιν τὸ Ἰόν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ
 αἰεὶ ἀδιαίρετον αὐτῶν. « Cæterum non
 ex parte tantum divinitatis forma
 est, sed hoc quod est Filius, pleni-
 tudo est divinitatis Patris, ac totus
 Deus est Filius. Hinc cum æqualis
 Deo esset, non rapinam arbitratus
 est esse se æqualem Deo. Similiter
 quia Filii divinitas & species seu for-
 ma nullius alius est quàm Patris, hoc
 ipsum est, quod dixit, *Ego in Patre.*
 Sic Deus in Christo erat mundum
 reconcilians sibi. Namque naturæ

» Patris proprius est Filius, in quo na-
 » tura creata cum Deo reconciliatur.
 » Sic ea quæ Filius agebat, opera Pa-
 » tris erant, quia Filius species seu for-
 » ma erat divinitatis, quæ ipsa opera
 » efficiebat. Sic qui videt Filium, Pa-
 » trem simul videt, quia in paterna
 » divinitate est & cernitur Filius, pa-
 » ternaque species, quæ in eo est,
 » Patrem in illo ostendit, atque hoc
 » modo Pater est in Filio. Proprietas
 » autem & divinitas, quæ ex Patre in
 » Filio existit, Filium in Patre com-
 » monstrat, eundemque ab eo num-
 » quam dividi posse ostendit.

Num. 1. Similia docet Hilarius pluribus lo-
 eis, præsertim initio lib. III. de Trin.
 Docet primò magnitudinem hujus
 mysterii ab humana mente apprehen-
 di non posse. « Affert plerisque ob-
 » scuritatem, inquit, sermo Domini,
 » cùm dicit, *Ego & Pater unum sumus* :
 » & non immeritò; natura enim in-
 » telligentia humanæ rationem istius
 » dicti non capit. » Sed tamen quid
 fides credi jubeat, sic exponere non
 dubitat : « Igitur perfecti Patris per-
 » fectus Filius, & ingeni Dei unige-
 » nita progenies, qui ab eo, qui ha-
 » bet omnia, accepit omnia, Deus à
 » Deo, Spiritus à Spiritu, lumen à
 » lumine, confidenter ait, *Pater in*
 » *me, & ego in Patre* : quia ut Spiri-
 » tus Pater, ita & Filius Spiritus; ut
 » Deus Pater, ita & Filius Deus; ut
 » lumen Pater, ita & Filius lumen. Ex
 » iis ergo, quæ in Patre, sunt ea in
 » quibus est Filius, id est, ex toto Pa-
 » tre totus Filius natus est; non aliun-
 » de, quia nihil ante, quàm Filius;
 » non ex nihilo, quia ex Deo Filius;
 » non ex parte, quia plenitudo dei-
 » tatis in Filio; neque in aliquibus,
 » quia in omnibus : sed ut voluit, qui
 » potuit; ut scit, qui genuit. Quod in
 » Patre est, hoc & in Filio est; quod
 » in ingenito, hoc & in unigenito;
 » alter ab altero, & uterque unum;
 » non duo unus, sed alius in alio, quia
 » non aliud in utroque; Pater in Filio,
 » quia ex eo Filius; Filius in Patre,
 » quia non aliunde quòd Filius; uni-

genitus in ingenito, quia ab ingenito
 unigenitus. Ita in se invicem, quia
 ut omnia in ingenito Patre perfecta
 sunt, ita omnia in Filio unigenito
 perfecta sunt. » Et num. 23. « Au-
 dis, *Ego & Pater unum sumus*. Quid
 discindis & distrahis Filium à Patre?
 Unum sunt : scilicet is qui est, nihil
 habens, quod non sit etiam in eo
 à quo est Audis, *Pater in*
me, & ego in Patre : & de hoc de
 Patre & Filio Filii opera testantur.
 Non corpus per intelligentiam no-
 stram corpori immittimus, neque ut
 aquam vino infundimus : sed eam-
 dem in utroque & virtutis similitu-
 dinem, & deitatis plenitudinem
 confitemur. Omnia enim Filius ac-
 cepit à Patre, & est Dei forma &
 imago substantiæ ejus. Eum enim ab
 eo, qui est, tantum ad subsistendi
 fidem, non etiam ad aliquam na-
 turæ dissimilitudinem intelligendam
 discernit. Patrem autem in Filio, &
 Filium in Patre esse, plenitudo in
 utroque divinitatis perfecta est. Non
 enim deminutio Patris est Filius, nec
 Filius imperfectus à Patre est. Ima-
 go sola non est, & similitudo non
 sibi est. Deo autem simile aliquid
 esse, nisi quod ex se erit, non potest.

Basilii lib. de Spiritu Sancto cap.
 viij. Ἀγαθὸν ἐν τῷ λεγομένῳ ἐν πολλῷ,
 μὴ λόγον θεωρητικὸν διὰ τῆς φωνητικῆς
 ὀργάνων ἐξαγγελόμενον ἐκδεχόμεθα περὶ
 τῆς ποιητικῆς τῆς ὁμοίας ὡς ὑπὸ νόμου
 τοῦτον, ἀλλὰ θεοῦ ὡς νοούμεν διελί-
 ματ' ἀλλάσσειν, οἷον πνοῆς μορφῆς ἐμφα-
 σιν ἐν κατὰ τὴν, ἐκ Πατρὸς εἰς Υἱὸν
 διεικνυμένῳ. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν
 ὅτι πάντα δέκνυσιν αὐτῷ. Ὡς πάντα ὅσα
 ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ ὅτι, ὡς κατὰ μι-
 κρὸν θεωρητικὸν, ἀλλ' ἀθεῶς παρόντα.
 Proinde quod dicitur mandatum, «
 ne sermonem imperiosum per voca-
 lia organa prolatum intelligamus, «
 Filio velut obedienti præscriben-
 tem, quid facere debeat; sed, ut «
 Deo dignum est, intelligamus vo-
 luntatis traditionem instar formæ «
 cuiuspiam in speculo relucens à «
 Patre in Filium sine tempore dima-

nantem. *Pater enim diligit Filium,*
& omnia ostendit illi. Itaque quæ-
 cumque habet Pater, Filii sunt, non
 quòd illi paulatim accrescant, sed
 quòd semel adsint universa. » Et lib.
 I. adv. Eunom. n. 23. « Cum diceret
 Eunomius Filium *nec aequalem esse,*
nec similem, quia quantitate & for-
mâ caret, sic respondet Basilius :
 Ἐγὼ δὲ κατ' αὐτὸ τοῦτο πλὴν ὁμοιότητα π-
 θεῖμαι, ἐπεὶ δὴ ὡς περὶ ὁ Πατὴρ σιωδῆκης ὅτι
 πάσης ἐλεύθερος, οὕτως & ὁ Υἱὸς ἀπλοῦς
 παντελῶς & ἀσύνθετος, & τὸ ὁμοιον μὴ
 καὶ πλὴν τῆς εἰδους ταυτότητα θεωρεῖσθαι,
 ἀλλὰ κατ' αὐτὴν πλὴν οὐσίαν. Ὅσοις γάρ
 μορφῇ & ἡμῶς περικείται, τοῖσι καὶ πλὴν
 ταυτότητα τοῦ εἰδους ἢ ὁμοιότης. Τὴν δὲ
 ἀνείδεον & ἀρχιμάχων φύσιν, ἐν αὐτῇ τῇ
 οὐσίᾳ λείπεται ἔχειν πλὴν ὁμοιότητα καὶ τὸ
 ἴσον μὴ ἐν τῇ τῷ ὅσων παρεμάρησει, ἀλλ'
 ἐν τῇ ταυτότητι τῆς δυνάμεως. Χριστὸς, Φη-
 σί, Θεὸς δυνάμις & Θεὸς σοφία ὅλης τῆς
 πατρικῆς δυνάμεως ἐναποκειμένης αὐτῷ δη-
 λονόπ. Ὅθεν ὅσα περ αὐτὸν βλέπει τὸ Πατέρα
 ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.
 » Ego verò in hoc ipso pono similitu-
 dinem, quod sicut Pater ab omni
 compositione liber est, ita & Filius
 omninò simplex & incompressus. Et
 similitudinem non secundum formæ
 identitatem, sed secundum substan-
 tiam perspicui arbitror. Nam quibus-
 cumque forma & figura circumja-
 cet, iis secundum formæ identita-
 tem inest similitudo : quæ verò sine
 forma & figura natura est, reliquum
 est, ut similitudinem in substantia
 ipsa & æqualitatem non in mensura
 crassitudinis, sed in identitate vir-
 tutis possideat. *Christus, inquit, Dei*
virtus & Dei sapientia, totâ videli-
 cet paternâ virtute in ipso imma-
 nente. Quare quæcumque viderit
 Patrem facientem, ea & Filius facit
 similiter.

Nullum esset operæ pretium diutiùs
 confictari cum hoc absurdissimo com-
 mento. Quis enim non videt Tri-
 theismum sanctis Patribus affingi non
 posse, nisi simul eis affingatur summa
 cum Arianis consensio in rebus longè
 gravissimis, ac in ipso controversiæ

cardine? Nam si non eadem numero
 in Patre & Filio substantia est, cur tan-
 ta inter Arianos & Patres contentio de
 generatione ex substantia? Convenire
 inter utrosque debuit Filium ex volun-
 tate Patris genitum esse, nec verum
 Filium esse; sicque in fumum abibant
 præclara ad illius æternitatem argu-
 menta. Pater in utraque opinione per
 Filium eodem modo agebat; Filius eo-
 dem modo erat in Patre & Patrem in
 se habebat. Vid. Petav. lib. IV. de Trin.

CAPUT XXXII.

Numeralis essentiæ unitas ab illis
 Episcopis defensa, qui falso
 cognomine Semiariani dicti
 sunt.

I. *Eorum fides præstantissimis Patri-*
bus probata. II. *Filii eternitas non*
potest significantius adstrui, quàm
ab illis adstruitur. III. *De Filii gene-*
ratione idem prorsus docent ac Pa-
tres Nicæni. IV. *Patrem asserunt*
suam propriam substantiam dedisse
Filio. V. *Ex hoc principio pendet*
quidquid de Filio docent. VI. *San-*
cti Meletii doctrina exponitur.

I. **Q**UID Semiariani senserint,
 cum suâ sponte non otiosum
 erit investigare, tum ad sanctorum
 Patrum defensionem non parùm pro-
 derit. Nam si numeralem essentiæ
 unitatem ab ipsis Semiarianis admis-
 sam constet; quantò absurdus & ini-
 quus ipsos Nicæni Concilii defensores
 in suspicionem venire! Quandiu Aria-
 ni pus & venenum suum occultarunt,
 plurimos doctrinæ laudabilis specie
 deceperunt; at ubi ex dissimulationis
 integumentis prodiit impietas, tum
 verò quos pellis decora deceperat,
 hæresi bellum induxerunt. Hi Semi-
 ariani appellati sunt ab Epiphanio,
 quamvis hoc nomen multò meliùs con-
 gruat Macedonianis, sive Pneuma-

tomachis, qui Semiariani vocantur à Concilio C. P. I. Can. 1. & à Greg. Naz. Orat. 37. Ab istis longè discrepant illi, ut vulgò appellantur, Semiariani, qui anno 358. in Concilio Ancyrano sic Anomæos confutarunt, sic Catholicam fidem exposuerunt & defenderunt, ut eorum approbationem commoverint, à quibus, ante insignem illam ab Arianis secessionem, Ariani existimati fuerant. Sic Athanasius qui Basilium Ancyranum in Epist. ad Episc. Ægypt. & Lib. *Impietatis patronum* appellaverat, libenter illi ejusque amicis testimonium sanæ fidei dedit, ubi vidit Anomæos eo duce tam acriter profligari. Sic enim de illis loquitur in libro de Synodis: *Περὶ δὲ τοὺς ὑποδεχομένους τὰ μὴ ἄλλα πάντα τῶ ἐν Νικαίᾳ γραφέντων, περὶ δὲ μόνον τὸ ὁμολόσιον ἀμφιβάλλοντας, καὶ μὴ ὡς πρὸς ἐχθροὺς διακρίσασθαι. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐχ' ὡς πρὸς Ἀρειομανίτας, ἐδ' ὡς μαχομένους πρὸς τοὺς πατέρας ἐνιστάμεθα, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφούς διαλεγόμεθα, πλὴν αὐτῶν μὴ ἡμῖν διανοίαν ἐχούσας, περὶ δὲ τὸ ὄνομα μόνον διαζούσας. Καὶ γὰρ ὁμολογοῦντες ἐν τῇ οὐσίας τῇ Πατρὶ εἶναι, καὶ μὴ εἶς ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ Ὑιὸν, κτίσμα τε μὴ εἶναι, μηδὲ ποιήμα αὐτὸν, ἀλλὰ γνήσιον, καὶ φύσει χυνῆμα, αἰδιώως τε αὐτὸν συνέιναι τῇ Πατρὶ λόγον ὄντα καὶ σοφίαν, οὐ μακρὰν εἶσιν ὑποδέξασθαι καὶ πλὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν. Τοιοῦτον δὲ ὅστις Βασίλειος ὁ ὑπὸ Ἀγνύρας, γραφῶν περὶ πίστεως.* « Eos autem, qui alia quidem omnia Nicææ scripta recipiunt, de solo autem Consubstantialis vocabulo ambigunt, non ut inimicos spectari par est. Neque enim velut Ariomanitas aut Patrum adversarios, homines aggredimur: sed disputamus velut fratres cum fratribus, qui in eadem ac nos sunt sententia, solo nomine in controversiam adducto. Cum enim confiteantur ex substantia Patris & non ex alia substantia esse Filium, nec creaturam vel opificium illum esse, sed genuinam naturalemque prolem, & ab æterno unā cum Patre Verbum & Sapientiam existere; non longè absunt à recipienda Con-

substantialis voce. Talis autem est « Basilii Ancyrae, qui de fide scripsit. »

Idem iudicium de Semiarianis tulit Hilarius, qui eos in libro de Synodis, *Studiosos Apostolica atque Evangelica doctrina viros appellat*, num. 78. *Sanctissimos viros*, num. 88. Displicet tamen erudito illius operum Editori *vulgaris opinio, quā Hilarius Orientales, qui Semiariani vulgò cognominantur, velut orthodoxos habuisse, eorumque formulas tamquam catholicas approbasse existimatur.* Cur autem Semiarianos Hilario omninò probatos neget, his rationibus ducitur: Quòd Hilarius, cum suum de illis iudicium reprehendi sensisset, sic se purgaverit: « Non enim eos *veram fidem, sed spem revocanda vera fidei* attulisse dixi. » Quòd in libro de Synodis sic de his formulis loquatur num. 7. « In quibus si quid vitiosè inesse intelligitur, nemo mihi vitium potest assignare dictorum; internuncius enim, ut voluistis, sum ipse, non conditor. Ego quæ gesta sunt fideliter transmissi; vos an catholica, an hæretica sint fidei vestrae iudicio comprobate. » Et num. 63. Tantum Ecclesiarum Orientalium periculum est, ut rarum sit hujus fidei (quæ qualis sit vos iudicate) aut sacerdotes, aut populum inveniri. » In primo testimonio videtur Hilarius erudito viro Semiarianorum formulas *ne ab hæresis quidem suspitione alienas judicare; in altero autem luculenter judicare nullam earum sibi probari.* His addit Hilario impium videri num. 9. quod in Synodo Ancyraea ausi sunt consubstantiale damnare; eumque nutritam ab illis hæresim queri saltem ante hanc Synodum, dum sic Gallos alloquitur n. 3. « Nam fidei vestrae imperturbatae inconcussæque fama quosdam Orientalium Episcopos serò jam ad aliquem pudorem nutritæ exinde hæreseos auctæque commovit. »

Demonstrant hæ observationes aliquid Hilario in istis formulis displicuisse. Sed verisimile non est ipsam ei doctrinam displicuisse, eumque aliquid

doli & fraudis suspicatum esse in præclarissimis illis Semiarianorum adversus Anomæos sententiis. Ubique eorum fidem, ut suæ & aliorum Catholicorum gemellam commendat; ac postquam eorum anathematismos recensuit & explicuit, sic totam eorum doctrinam breviter describit: « Hæc
 » conscientiæ suæ, inquit, & adeptæ
 » jampridem doctrinæ instituta discernunt, & eos qui hanc Sirmium
 » hæresim scripserant, vel conscriptam susceperant, ignorationem
 » confitentes ad subscriptionem talium decretorum coegerunt: ubi Filius Patris imago perfecta est: ubi
 » sub indifferentis imaginis proprietate, per profanam fraudem Filius
 » non aboletur, ut Pater sit: ubi imago Patris Filius prædicatus per similitudinis veritatem, à substantia Patris, cujus imago est, substantiæ diversitate non differt: ubi per habitam à Patre vitam, & acceptam à Filio vitam, nihil differens in substantia, quæ significatur in vita, habet Pater, quam Filius accepit ad habendum: ubi non creatura est Filius genitus, sed à natura Patris indiscreta substantia est: ubi sicut inter Patrem & Filium indifferens virtus est, ita nullam inter se diversitatem patiatur essentia: ubi Pater, generando Filium, nihil ex se in eo de-
 » generat diversitate naturæ: ubi quia nihil differat in utroque similitudo naturæ, proprietas tamen similitudinis personalium nominum respuat unionem; ne subsistens unus sit, qui
 » & Pater dicatur & Filius: ubi quia piè dicitur & Pater mittens & Filius missus, in nullo tamen inter Patrem & Filium, id est, inter missum atque mittentem discernatur essentia: ubi
 » non intra tempora paterni nominis veritas continetur: ubi Filius Patri non est posterior in tempore: ubi ultra tempus omne perfecta nativitas, innascibilitatis non admittit errorem. » Dubitari non potest, quin probatos omnino, quantum ad ipsam de Filio sententiam attinet, &

purgatos habuerit, quorum doctrinam sic exponit & laudat.

Quid autem Hilario displicuerit, non difficile est perspicere. Nam primò formulæ, Antiochena an. 341. & Pseudosardicensis, & Sirmienensis an. 351. quas hîc recenset Hilarius, quamvis nihil impium præ se ferrent, quia tamen hæresi latebras relinquebant, & Nicænæ formulæ ruinis superstruebantur, summâ infamiâ apud Catholicos flagrarunt. Deinde verò ipsa Synodus Ancyrana, etsi Arianos acerrimè premebat, temerario in Homoousion anathematismo apud bonos omnes offende-
 » bat. Quod boni habebat Ancyrana formula, ut hæresim penitus everteret, id Hilarius non laudare non poterat: hoc testimonium ab eo postulabat cum æquitas ipsa, quæ veritatem in omnibus laudari & suscipi jubet; tum amor ipsius veritatis, cujus ad defensionem permagni intererat Semiarianos penitus ab Arianis disjungi, & benignitate ab Homoousii defensoribus devinciri. Neque etiam priores illas formulas non probare poterat Hilarius, cum eas defendi videret à Semiarianis, quorum de recta sententia perspectum ei, & exploratum erat. Sed cum omnes illæ formulæ inutiles essent, ac sola Nicæna Ecclesiæ consensu & auctoritate confirmata esset; cumque Ancyrana, quæ omnium erat accuratissima, Homoousion damnaret; meritò illas Hilarius sine exceptione non laudabat. Meritò dicebat Orientales *irreligiosorum audacia non sine aliquo aurium scandalo & pia sollicitudinis offensione* restitisse, num. 3. Hinc etiam n. 91. « Date veniam, » fratres, dolori meo; impium est, « quod audetis. » Reprehensus, quòd nimium favisset Semiarianis, factum suum defendit in *Apologeticis Responsis*; demonstrat castigatos à se Orientales, quòd consubstantiale damnassent, seque admonuisse diligenter *Homoousion non aliter suscipi oportere, nisi ad unitatem substantiæ referretur*; at nusquam fatetur eorum sententiam immeritò sibi probatam fuisse. Sic ergo, nî fallor,

Hilarii mentem accipere possumus. Quod boni inerat his formulis, id probat & laudat: requirit quod deerat. Fatetur eorum formulam, si talis semper fuisset, qualis Sirmium delata est, id est, sine anathematismo Homoousii, nihil habituram reprehensionis fuisse: hortatur ut confitendo Homoousio omnem removeant suspicionem. « Nihil quidem, inquit, in his, quæ vos de Orientalium quorundam assensu, susceptæ legationis ministri Sirmium detulistis, nihil suspicionis relictum est, sed habuerunt ab exordio nonnihil offensionis, quæ credo vos, sanctissimi viri, Basilii & Eustathi & Eleusi, ne quid scandali afferretur abolenda tacuisse.... Oro vos, fratres, adimite suspicionem, excludite occasionem. Ut probari possit Homœusion, non improbemus Homoousion.

Basilii non solum indulgentiâ in eos, qui nondum consubstantiale adoptaverant, utendum esse existimavit, id quod ex ejus verbis in cap. xxx. citatis manifestum est, sed etiam cum eorum nonnullis, qui Semiariani dicti sunt, arctissimè conjunctus fuit, in primis cum Silvano Tarsensi, quem mortuum beatum appellat in Epist. 67. & ejus morte inflicto Ecclesiæ Tarsensi vulnus deplorat in Epist. 34. Sed nihil aptius ad eos, qui Semiariani dicti sunt, suspitione omni exsolvendos, quàm quod Sanctus Meletius Antiochenus & Sanctus Eusebius Samosatensis, duo fidei propugnacula, inter eos numerati sunt.

II. Semiariani non externis solum testimoniis defenduntur, sed etiam domesticis monumentis. Eorum fides disertè consignata est duabus Epistolis, quas Epiphanius diligentia ab interitu vendicavit. Contigit quidem librariorum vitio, ut cum duas Epistolas à se apponi dicat Epiphanius, unam Basilii Ancyрани, alteram Georgii Laodiceæ, utraque parùm distinguatur. Sed id parvi refert, cum perspicuum sit eandem ubique sententiam & causam defendi, ac eosdem Semiarianos

loqui Ancyranæ Synodi nomine. Sic autem Filii æternitatem ejusque ex Patre generationem commendant, sic omnibus Arianorum argutiis occurrunt, ut hæresim ex imo convellant & evertant.

De Filii æternitate sic loquuntur apud Epiphanium Hæres. 73. num. 11. Εἰ τις ἐν χρόνῳ τὸ Πατέρα Πατέρα νοεῖ τῶ μονογενὲς Ἰῆ, καὶ μὴ ὑπὲρ χρόνος, ἢ καὶ πάσας ἀνθρώπιναις ἐννοίαις πτεύει τὸ μονογενὴ Ἰῆ ἐκ τῶ Πατρὸς ἀπαθῶς ὑφισταί, ὡς παραβαίνων τὸ δόξολογικὸν κήρυγμα, χρόνος μὲν πρὸ Πατρὸς ἢ Ἰῆ παρυστάμενον, πτεῦς δὲ ἡμᾶς παιδεῦσαν τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἢ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸ Θεόν, ἢ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἀνάθεμα ἔστω. Si quis Patrem unigeniti Filii in tempore Patrem fuisse sibi persuadeat, neque ante tempus omne ac supra humanam omnem cogitationem, unigenitum Filium à Patre sine ulla passione credat esse productum; tamquam Apostolicum dogma transgrediens, quod à Patre Filioque temporis spatium omne rejicit; hoc verò nos fideliter edocet: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*, anathema sit. Et num. 15. Ἐξ ἢ Πατρὸς τελείως ἐκ τελείας, πρὸ πάσης ἐννοίας, ἢ πάντων λογισμῶν, καὶ χρόνων, καὶ αἰώνων ἐκ τῶ Πατρὸς ὁμοιότητι ἡγενηθεὶς, ὡς οἶδε μόνον ὁ Πατὴρ ὁ ἔξ αὐτοῦ αὐτὸν ἀπαθῶς ἡγήσας, καὶ ὁ Ἰῆς ὁ ἔξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχων, καὶ ὃ αὐτὸς Ἀποκαλύψει ἐν τῇ κατ' αὐτὸν θεωρίᾳ ἀξίως ἡμᾶς τὸ εἶναι Πατέρα παρέχειν νοεῖν. « Qui quidem perfectus à perfecto Patre ante omnem cogitationem, omnemque rationem, ac tempora & sæcula, è Patris est similitudine genitus, eo modo, quem solus cognoscit Pater; qui illum è seipso citra omnem passionem genuit. Sed & Filius novit, qui ab eo ut esset accepit. Novit postremò & is, cui ille revelaverit: cuique in suâ contemplatione Patris sui, ut par est, intelligentiam concesserit.

Non potest significantiùs adstrui æternitas Filii; nam Patrem ne cogi-

tatione quidem Filio priorem existimari volunt, nec humanæ rationi concedunt, ut ullum sibi momentum aut punctum temporis fingat, in quo Filius non existerit. Periniquum foret hîc Arianas cavillationes suspicari; cùm enim hæc abhorrent ab hæresi, nec ab ullo umquam Ariano usurpata; tum verò præoccupant & anteverunt Ancyranî præfules quidquid Ariani ad hæc eludenda effutire poterant, nedum ipsi eludere voluerint. Profitentur enim se *hæresi nuper adversus Ecclesiam excitatæ resistere & novis hæreticis, qui Filium à Patre minime genitum, sed creaturam duntaxat esse sibi persuasæerunt, atque in eo à creatis rebus distare cæteris, quod & magnitudine antecellit, & ante omnia existit, & eodem velut administro ad reliquorum productionem usus est Deus. Quandoquidem, ajunt hæretici, cætera Deus per Filium procreavit, ipsummet verò Filium non alterius interventu, sed per semetipsum condidit, magnitudine & virtute cæteris præstantem. Hinc eundem Filium unigenitum appellavit.* Non cadit Arianismi suspicio in tam strenuam hæresis Arianæ everfionem. Quamobrem hæc eorum verba: *Perfectus à perfecto Patre genitus, Pater illum ex seipso genuit,* etsi inusitata ipsis Arianis non fuerunt, suspecta in his Episcopis esse non possunt, sed veram generationem demonstrant; quâ Pater totam suam substantiam Filio tradidit. Nam si Filium ex ipso Patre genitum sensissent, ut Ariani, quatenus omnia ex Deo sunt; in id ipsum sese induissent, quod tanto conatu refellunt.

Eorum evertendæ hæresis studium præter ea, quæ jam attulimus, ex his etiam demonstrari potest, quæ in Epistolæ primordiis leguntur. « Quocir-
» ca etiam atque etiam vos preca-
» mur, inquiunt, venerabiles Domini
» ac collegæ, ut lectis his litteris, cùm
» vobis traditam à majoribus fidem
» cordi esse, tum nos eadem vobis-
» cum sentire ac profiteri significetis;
» ut qui impietatem illam dissemina-
» re non verentur, cùm certò com-

pererint illam nos fidem, quam ab Apostolicis inde temporibus continuatâ ad patres nostros usque successione accepimus, velut patrimonium tueri ac defendere; vel pudore affecti ad meliorem mentem se conferant, vel si in improbitate persistant, ab Ecclesia proscribantur, ut qui iniquitatis filio, qui vel in Dei templo sedem suam jam nunc se collocaturum minatur, defectiorem per sese comparent.

Existimat tamen Petavius lib. I. de Trin. cap. x. Semiarianos eodem loco ac Eusebium Cæsariensem habendos esse, ac non unam numero, ac ne specie quidem & cetera in Patre ac Filio constituisse Basilium Ancyranum, ejusque socios, sed diversas, ac dispares: ideò τὸ ὁμολογεῖν, in postremo anathematismo damnassee. Idem judicium de Ancyranis præfibus ferre debent, quicumque eorum fidem non probant. Sed facile est demonstrare nihil alienum magis ab eorum mente, idemque eis propositum fuisse ac Nicænis Patribus, ut veram Filii generationem constituerent, eique totam Patris substantiam traditam fuisse defenderent.

III. Cùm totum mysterium veri Filii, hac veræ generationis notione contineatur, in ea stabilienda suam omnem diligentiam consumunt. Quod enim Pater, inquiunt n. 4. non ipsius actionis, sed naturæ cujusdam similis, quæ per illam actionem existit, Pater appelletur, naturales ipsæ rationes evidenter ostendunt. Nam cùm multa penes Deum actionum genera sint; alia est actio, quâ creatorem intelligimus, quatenus cœli terræque, & quæ his continentur omnium, nec non & eorum, quæ videri nequeunt, Creator est. Eundem verò unici Filii parentem, non tamquam Creatorem, sed tamquam Patrem qui genuit, esse cognoscimus. Verum si propter illam, quam mente concipimus, corporeis in patribus & filiis conditionem passionibus obnoxiam, vereatur aliquis ne, si corporis expers Deus generare

dicatur, quædam ei tribuatur affectio, aut id ipsum, quod gignitur, imperfectum censeatur, ac cætera id genus, quæ corporeo Patri Filioque conveniunt; si id, inquam, metuens germanam Patris ac Filii notationem auferat, eò demùm relabatur, ut talem Filium afferat, qualia sunt opificia reliqua, nec Filium omninò Filium appellet. » Propositum ergo est Ancyranis Episcopis à Filii generatione omnem cavillationem remove. Hinc adjiciunt quæcumque ornamenta Filio tribuantur, *sive magnitudine quemadmodum cælum monte aliquo vel colle majus est, sive usu & obsequio prestare cæteris dicatur, quòd reliqua omnia præcesserit, & ad eorum productionem operam suam contulerit, nihil à productis operibus differre posse, nisi Filius sit, quemadmodum naturalis ratio persuadet.* Sic Filii generationem defendere hominum non est hanc notationem ad ornamenta in eum collata detorquentium.

Ne quis autem objiceret Filii nomen interdum rebus à Deo creatis tribui; respondent num. 5. *non eodem modo de unico Dei Filio existimandum esse: sed propriè Filium esse dictum, utpote qui solus ex solo Patre, eidemque secundum essentiam similis genitus sit, cujus & dicatur & intelligatur esse Filius.* Objicientibus hanc generationem sine passione ac divisione fieri non posse, respondent totum hoc mysterium fide contineri, non subtilibus argutis: quærunt vicissim ex ejusmodi hominibus, *quomodo crucifixus sit Deus: contendunt, ne argutis iisce rationum conjecturis religiosus de Patre Filioque sensus inanis fiat, Scripturam non respondere ejusmodi quæstionibus, sed docere Patrem à seipso citra profluvium, aut affectionem aliquam Filium genuisse: & eum quidem Filium, qui Patri similis, & ab eodem secundum essentiam genitus, perfectus ex perfecto, unusque subsistat, num. 6.* Ex quibus patet generationem illam Filii à Semiarianis, ut maximum mysterium, ac veram essentia paternæ cum Filio

communicationem propugnari.

Sed sententiam suam luculentiùs exponunt, cum Filium, quatenus Deus est, tam Patri similem esse volunt, quàm hominibus, quatenus homo est. Sic enim loquuntur n. 9. *Οὕτω καὶ Ὑἱὸς ὢν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν μορφῇ ὑπάρχων Θεῷ, καὶ ἴσα ὢν Θεῷ, τὰ μὲν ἰδιώματα εἶχε τῆς Θεότητος, κατ' ἐξάαν ἀσώματος ὢν, καὶ ὁμοιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν Θεότητα, καὶ ἀσωματούτητα καὶ τὰς ἐνεργείας, ὡς ὁμοιος τῇ σαρκὶ τῷ σὰρξ εἶναι καὶ πάθῃ σαρκὸς ὑπομύειν.* » Eodem modo » Filius à Patre genitus, ac Dei forma præditus, æqualisque Deo divinitatis proprietates habuit, utpote corporis secundum essentiam express, ac Patri divinitate ipsa & incorporea conditione & actione similis; perinde ac similis erat carni, quatenus caro fuit & carnis passionibus suscepit. » Et num. 17. *Οὐκ ἔν ἡ σὰρξ, ἣν ἀνέλαβεν ὁ Ὑἱὸς τῷ Θεῷ, αὐτῇ μὲν ἔστι τῇ σαρκὶ τῷ ἀνθρώπων. Ἐν ὁμοιώματι δὲ ἀνθρώπων ἔστιν, ἐπεὶ δὴ ἐκ ἐκ ἀσώματος ὡς ἄνθρωποι, οὐδὲ ἐκ κοίτης ἀνδρὸς ἐγέννηθη. Ὡς καὶ ὁ ὁμοιον τέρας, καὶ ὁ Ὑἱὸς Πνεῦμα ὢν, ἐκ ἐκ Πατρὸς Πνεύματος γεννηθεὶς, καὶ μὲν τὸ Πνεῦμα ἐκ Πνεύματος εἶναι, τὸ αὐτὸ ἔστιν, ὡς ὁμοιος τὸ καὶ τὸ σὰρξ, ἐκ σαρκὸς εἶναι τῆς Μαρίας. Κατὰ δὲ τὸ ἀνθρώπου ἀπορροίας ἐκ πάθους ἐκ μερισμοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθῆναι, ὁμοίως ἔστι τῷ Πατρὶ, ἐκ ἐκ αὐτὸς ὁ κατὰ σὰρκα Ὑἱὸς, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων ἔστι, ἐκ ἐκ αὐτὸ κατὰ πάντα ἄνθρωπος.* » Quamobrem illa ipsa caro, quam Dei Filius induit, eadem est cum cæterorum hominum carne; ad hominum verò similitudinem esse dicitur: quoniam non virili fatu ac concubitu hominum more prognatus est. Non secus ac Filius, cum Spiritus sit, & Spiritus à Patre sit genitus, quatenus Spiritus à Spiritu prodiit, idem est cum illo; sicut quatenus caro ex carne factus est, Mariæ videlicet, idem est cum carne. Porro quatenus sine profluvio, passione, ac divisione ulla à Patre genitus est; Patri est similis, nec idem cum eo. Sic & Filius secundum carnem ad similitudinem hominum

» hominum factus est, nec idem est
» omnino cum homine.

Non libet omittere quæ in eandem sententiam adjiciunt num. 18. Οὐκοῦν καὶ δὲ μὴ σὰρξ, & σὰρξ ταύτην, ὡς καὶ καὶ δὲ πνεῦμα, & πνεῦμα ταύτην. Καὶ δὲ ἀνδρῶν ἀποθέας, & ταύτην, ἀλλ' ὁμοιον. Ὡς καὶ καὶ δὲ ἀνδρῶν ἀποθέας & πάθους ὁ Ὑἱός, & ταύτην, ἀλλ' ὁμοιον. Καὶ καὶ δὲ μὲν σὰρξ, & σὰρξ ταύτην, ὡς καὶ δὲ πνεῦμα, καὶ πνεῦμα ταύτην. Καὶ δὲ ἐν ὁμοιωμάτι σαρκὸς ἀμαρτίας, ὁμοιῶν τοῖς σαρκὸς κινήμασι, καὶ οὐ ταύτην. Ὡς καὶ δὲ οὐκ ἐν ὁμοιωμάτι κινήσεως ὁ Ὑἱός, ὑπουργικῶς, καὶ οὐ ταύτην, ὡς ὁ Πατήρ ἀνθενικῶς. Ἀλλ' ὁ Πατήρ ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Ὑἱός, οὐχ οὕτως αὐτὸς ποιεῖ, ἀλλ' ὁμοίως. Καὶ φανερόν ἐστι τούτων, ὅτι κατὰ πάντα ὁ Ὑἱός ὁμοιός ἐστι τῷ Πατρί, ὡς ὁ υἱὸς πατρὶ ἐστὶ ἀντὶ γνησίως γεγεννημένος. « Quocirca quatenus caro, idem est caro; quemadmodum quatenus spiritus, idem est spiritus. Quatenus autem sine semine, non idem sed simile: perinde & passione Filius; non idem sed simile. Quatenus verò in similitudine est carnis peccati, non idem est cum carnis commotionibus, sed similis. Quemadmodum ergo commotionis illius similitudinem habet Filius; ita administrando cum Patre facere dicitur, non idem esse cum illo aut principali modo facere. Nam quæcumque Pater facit, eadem & Filius, non eodem tamen modo, sed similiter facit. Ex his verò omnibus perspicuum est Filium in omnibus Patri esse similem, quemadmodum filius patri esse similis debet, à quo propriè ac verè genitus est. » Nemo non videt similitudinem essentiae idem valere apud Semiarianos, ac consubstantialia apud sanctos Patres. Quod enim sanctorum Patrum usu contritum est, Christum esse consubstantialem Patri secundum divinitatem, consubstantialia nobis secundum carnem; id à Semiarianis, si minùs iisdem verbis, saltem eodem sensu docetur. Nam Filium, quatenus Spiritus, sive Deus est, idem prorsus esse dicunt cum Patre,

quemadmodum, quatenus caro est, idem est ac caro; in hoc tantum à Patre differre, quòd non sit Pater, sed Filius, quemadmodum ejus caro in hoc tantum differt à nostra, quòd carnem peccati non habeat, sed similem carnis peccati. Cum autem unam actionem Patri & Filio attribuant, cum hoc tantum discrimine, quòd Pater agat, ut fons divinitatis, Filius, ut ab eo genitus; cumque summam illam æqualitatem & essentiae similitudinem, quam inter Patrem & Filium constituunt, ex vera generatione deducant; non dubium quin unam numero substantiam in utroque admittant.

IV. Sed Patrem Filio dedisse substantiam quam habebat, & quemadmodum habebat, ex his Christi verbis, *Quemadmodum Pater habet vitam in semetipso, sic & Filio dedit vitam habere in seipso*, sic concludunt num. 8. Εἰ γὰρ το, ὡς ὁ Πατήρ ἔχει, ἔχῃ ὡς ἐν ἄλλῳ νοεῖται (οὐ γὰρ ἄλλο μὴ ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἄλλο δὲ ἡ ζωὴ ἢ ἐν αὐτῷ, ἵνα τὸ μὴ ἔχον, τὸ δὲ ἐχόμενον νοῇται. Ἀλλ' αὐτὸς ἀσυνδέτως ἐστὶ ζωὴ ὁ Πατήρ, & ὡς ἔχει αὐτὸς, οὕτως δέδωκε & τῷ Ὑἱῷ, δηλονότι ἀσυνδέτως ὡς ὁ Πατήρ) φανερόν ὅτι οὕτως ἔχον, ἐπεὶ μὴ ἀγνήτως ἔχει, μηδὲ συνδέτως ἔχει, ὁμοίως πάντα κατ' οὐσίαν, & ἀσυνδέτως, ὡς ὁ Πατήρ. « Etenim si hæc verba, *Sicut habet Pater*, sic accipiuntur, ut non ad aliud quiddam ac diversum referantur (neque enim aliud est Pater, aliud vita quæ est in ipso, quasi aliud sit quod habeat, aliud quod haberi dicatur: sed ipse sine ulla compositione vita est Pater, ac sicut habet ipse, sic & Filio dedit, nimirum citra compositionem, ut & Pater) manifestum est, cum ita illam habeat, nec tamquam ingenuus habeat, eandem compositionis modo non habere; ac simillime in omnibus, quod ad essentiam attinet, ac Pater, citraque compositionem. » Et num. 10. Καὶ εἰς τὴν ἀκούων τὸ ὡς καὶ ὁ Πατήρ ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Ὑἱῷ ἐδόκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, ἀνόμοιον λέγει κατ'

Joan. v. 26.

634 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina.*

οὐσίαν τὸ Ὑιὸν τῷ Πατρὶ, διαμαρτυρούμε-
 νος ὅτι οὕτως ἔχει ὡς εἶρηκεν, ἀνάθεμα
 ἔστω. Φανερόν γάρ ἐστι τῆς ζωῆς τῆς ἐν τῷ
 Πατρὶ νοεμένης οὐσίας σημαίνουμένης, ὅτι
 τῆς ζωῆς τῆς τῷ μονογενεῖ τῆς ἐκ τοῦ Πα-
 τρός γεγεννημένης οὐσίας νοεμένης, τὸ, οὐ-
 πως, τὴν ὁμοιότητα τῆς οὐσίας πρὸς οὐσίαν
 σημαίνει. « Si quis istud audiens : Sicut
 » Pater habet vitam in seipso, sic &
 » Filio dedit habere vitam in seipso ;
 » dissimilem essentiā Patri Filium af-
 » severet, & ita, uti dicit, habere te-
 » stetur, anathema sit. Manifestum
 » enim est, cū vita, quam in Patre
 » intelligimus, essentia sit, nec non
 » & unigeniti vita, quæ à Patre genita
 » est, intelligatur essentia, particulam
 » hanc, sic, essentiae cum essentia si-
 » militudinem indicare. » Non pati-
 » tur Ariana hæresis ut quidquam, quod
 » in Patre sit, Filio datum dicatur : con-
 » tra Catholica fides hoc maximè stat
 » principio, divinam essentiam Filio tra-
 » ditam à Patre, & talem traditam, qua-
 » lem ipse Pater habebat in seipso. An
 » dubium est utram sententiam teneant
 » Semiariani, cū tam disertè statuunt
 » vitam, quæ est in Patre, & vitam, quæ
 » est in Filio, nihil aliud esse, quàm es-
 » sentiam : hanc essentiam Filio talem
 » esse traditam, qualis erat in Patre, &
 » cū in Patre sit incompressa, in Filio
 » quoque incompressa esse.

Præclare vidit Hilarius hæc Syno-
 di Ancyranæ testimonia aliam inter-
 pretationem non pati. Sic enim ipse
 explicat Canonem, quem citavimus.
 » Connectitur, inquit lib. de Synod.
 » num. 16. tali confessione originis suæ,
 » indiscretæ naturæ perfecta nativitas.
 » Quod enim in utroque vita est, in
 » utroque significatur essentia. Et in
 » vita, quæ generatur ex vita, id est,
 » essentia, quæ de essentia nascitur,
 » dum non dissimilis nascitur, scilicet
 » quia vita ex vita est, tenet in se ori-
 » ginis suæ indissimilem naturam; quia
 » natæ & gignentis essentiae, id est,
 » vitæ quæ habetur & data est, simi-
 » litudo non discrepet. Quod enim ex
 » se Deus, cū ex naturæ suæ simili-
 » tudine genuit, non deseruit, in quo

ingenita similitudo, naturalis pro-
 prietatem substantiæ. Non enim
 aliud habet, quàm quod dedit : &
 sicut vitam habens, ita habendam
 dedit vitam. Ac sic quod de essen-
 tia, tamquàm vita ex vita, simile
 fuī secundum essentiam nascitur,
 nullam diversitatem ac dissimilitudi-
 nem admittit nascentis & gignentis
 essentia.

Quamvis ergo Semiariani Consub-
 stantialis vocem non usurpent, rem
 ipsam tamen non perfunctoriè expri-
 munt : hinc etiam illud ex num. 20.
 τὸ γὰρ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰρημνίον, τὸ λαμ-
 βάνει τὸ ἅγιον ἐκ τῆς πατρὸς πρὸς ἑωσφό-
 ρου ἐγγήνησά τε, ἀναγκαίως εἴρηται, καὶ
 ἀπαύξει τῆς κοινότητος πρὸς τὰ ποιήματα
 τὸ Ὑιὸν, τὸ Πατρός καὶ τὸ ἕξ αὐτῷ γήνησιν,
 καὶ ἰδίως γεγεννημένον Ὑιὸν διὰ τὸ καὶ τὴν
 πατρὸς ὀνόματος παιδὸς ὄντος. « Quod
 » enim à Patre dictum est : In splendo-
 » ribus sanctorum, ex utero ante lucife-
 » rum genui te, necessariò usurpatum
 » est : & ab communione cum creatis
 » rebus Filium abducet ; cū Pater
 » germanum suum ac propriè genitum
 » à se esse Filium hac voce, ex utero,
 » doceat.

V. Ex hac Filii generatione & se-
 cundum essentiam similitudine expli-
 cant, quomodo unus sit Deus, tres
 hypostases; quomodo in Spiritu Filius
 & in Filio Pater intelligatur. Καὶ μὴ
 ταχέως τὸ τῷ ὑποστάσεων ὀνόματι πρὸς
 δια τοῦτο γὰρ ὑποστάσεις οἱ ἀνατολικοὶ λέ-
 γουσιν, ἵνα τὰς ιδιότητας τῶν προσώπων
 ὑπεσώσας καὶ ὑπαρχούσας γνωρίσωσι. Εἰ γὰρ
 πνεῦμα ὁ Πατήρ, πνεῦμα καὶ ὁ Ὑιός,
 πνεῦμα καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, οὐ νοεῖται
 Πατήρ ὁ Ὑιός, ὑπέστηκε δὲ καὶ τὸ πνεῦμα,
 ὁ δὲ νοεῖται Ὑιός, ὁ καὶ ἐκ ἑστί, ὑπέστηκε δὲ
 καὶ τὸ πνεῦμα ἅγιον καὶ ἐκ ἑπὶ τὸ πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἐστὶ ὁ Πατήρ, ἐστὶ ὁ Ὑιός, ἀλλὰ
 πνεῦμα ἅγιον ἐκ Πατρὸς, δι' ὅτι πιστοῖς
 διδόμενον. Εἰκότως ὑπεσώτῃ καὶ ὑπάρ-
 χοντῇ καὶ τῷ πνεύματι ἅγιον, τὰς ιδιο-
 τητας προσώπων ὑπεσώτων ὑποστάσεις ὀνό-
 μαζουσιν ἀνατολικοὶ, ἔχοντες τὰς τρεῖς ὑποστά-
 σεις τρεῖς ἀρχάς, ἢ τρεῖς θεοὺς λέγοντες.
 Ἀναθεματίζονται γὰρ εἰ τις λέγῃ τρεῖς θεοὺς.
 Ἀλλ' οὐδὲ Πατέρα καὶ Ὑιὸν δύο θεοὺς λέ-
 γοντες.

γασιν· ὁμολογοῦσι γὰρ μίαν εἶναι θεότητα,
ἐμπειρέχουσαν δὲ Ἰοῦ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ
τὰ πάντα· ὁμολογοῦσι μίαν θεότητα καὶ μίαν
βασίλειαν, καὶ μίαν ἀρχὴν· ὁμῶς τὰ θεό-
σωπα ἐν τῇ ιδιότητι τῆς θεοσωπῶν εὐσεβῶς
γνωρίζουσι, καὶ πατέρας ἐν τῇ πατρικῇ ἀν-
θενίᾳ ὑφεισώμενα νοοῦντες, καὶ τὸ Ἰὸν οὐ μέ-
ρῳ ὄντα τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ καθεαυτῶς ἐν
Πατρὶ, τέλειον ἐν τελείᾳ γεγεννημένον καὶ
ὑφεισώμενα ὁμολογοῦντες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἀγίον.... Οὐκοῦν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ Ἰὸν
ἀξίως νοοῦμεν· ἐν Ἰῷ δὲ μονογενεῖ Πα-
τὲρα εὐσεβῶς καὶ ἀξίως δοξάζομεν. « Ve-
rūm ne quem hypostaseon appella-
tio ipsa perturbet. Ob id enim hy-
postases ab Orientalibus usurpan-
tur, ut personarum proprietates sub-
sistentes existentesque declarent.
Nam etsi spiritus Pater est, & Fi-
lius spiritus, & Spiritus Sanctus ipse
spiritus; non tamen Patrem esse Fi-
lium concipimus animo. Quin &
spiritus ipse subsistit, qui nequa-
quā Filius intelligitur, cujusmodi
non est, sed per seipsum Spiritus
Sanctus ille subsistit. Hic enim ne-
que Pater est, neque Filius, sed Spi-
ritus Sanctus, quem per Filium Pa-
ter fidelibus largitur. Quare cū
subsistat existatque Spiritus Sanctus;
proprietates, ut diximus, subsisten-
tium personarum hypostases Orien-
tales nominant: non ut tres illas hy-
postases tria principia tresve Deos
esse dicant. Nam eos anathemate
damnant, qui tres Deos asserunt.
Neque verò Patrem & Filium duos
Deos esse dicunt. Hoc enim faten-
tur, unam esse divinitatem, quæ per
Filiū in Spiritu Sancto contineat
universa: unam, inquam, divinita-
tem, unum regnum, atque unum
imperium esse consentiunt. Et nihi-
lominus personas in hypostaseon sua-
rum proprietatibus piè discernunt,
Patrem videlicet in paterna maje-
state subsistentem: Filium verò non
partem Patris intelligunt; sed à per-
fecto Patre perfectum, genitum ac
subsistentem agnoscunt. Ac denique
Spiritum Sanctum, quem Scriptura
Paracletum vocat, à Patre per Fi-

lium prodeuntem ac subsistentem
definiunt. Quemadmodum Para-
cletus ille veritatis Spiritus verita-
tem ipsam nos docet, quæ est Filius:
*Nemo enim dicit, Dominus Jesus, nisi
in Spiritu Sancto; sic & Filius, qui
veritas est, Deum verum, proprium
ipsius Patrem, cognoscere nos doce-
bit, quemadmodum dicit: Qui vi-
det me, videt & Patrem.* Igitur Fi-
lium in Spiritu Sancto, ut par est,
intelligimus; in unigenito autem Fi-
lio Patrem piè & dignè glorifica-
mus.

Apud Arianos unus est Deus, quia
solus Pater habet divinitatem: Pater
in Filio est, quemadmodum erit in no-
bis. Apud Semiarianos, de quibus hîc
agimus, idcirco unus est Deus, quia
etsi Pater est Deus, sive ut ipsi appel-
lant, Spiritus, Filius Deus, Spiritus
Sanctus Deus; una tamen in tribus di-
vinitas, quæ à Patre & Filio in Sancto
Spiritu omnia continet. Ex eodem
principio, nempe ex eo, quòd una illa
divinitas Filio tradita sit, dum perfe-
ctus à perfecto Patre generatur, & Spi-
ritui Sancto dum ex Patre & Filio pro-
cedit; ex hoc, inquam, principio con-
cludunt Patrem in Filio videri, Filium
in Sancto Spiritu.

Consensus Semiarianorum cum san-
ctis Patribus in hoc etiam elucet, quòd
hæc nomina, Sapientiam, Imaginem,
Verbum, idem prorsus ac Filium va-
lere contendunt. Demonstrant enim
illud Salomonis: *Dominus creavit me
initium viarum suarum, ante seculum
fundavit me, ante omnia genuit me,*
optimè congruere cum initio Evange-
lii secundum Joannem & cum his Pauli
verbis: *Primogenitus omnis creature,*
&c. Coloss. j. 15. Tum ex his tribus
locis veram Filii generationem sic
concludunt num. 8. Ὡς ἔχειν τὴν ἐπὶ
σώματι δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἀποδεί-
ξιν τῆς κατ' οὐσίαν θεοῦ Πατρὸς τῷ Ἰοῦ
ὁμοιότητος. Ὁ μὲν γὰρ τῷ σοφοῦ τὴν σο-
φίαν Ἰὸν ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγον μονο-
γενεῖ Θεόν ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ τὸν Ἰὸν εἰκόνα
φυσί. Ὡς καὶ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν Σοφίαν,
καὶ τὴν εἰκόνα ὁμοιον ἐν πάντων, καθεαυ-
τῶς

1. Cor. xij.

3.

Joan. xiv. 9.

Proverb.
vii. 22.

περιέρχεται, καὶ κατὰ οὐσίαν Ἰὸν τὸ Θεοῦ
 καὶ Πατὴρ τοῖς πᾶσι κηρύττεσθαι. « Habe-
 mus igitur ex ore duorum vel trium
 testium Filii secundum essentiam si-
 militudinem cum Patre comproba-
 tam. Unus quippe Sapientiam Pa-
 tris Filium prædicat: alter Dei Ver-
 bum unigenitum Deum: tertius Dei
 Filium Imaginem affirmat. Adeo ut
 Dei Verbum & Sapientia & Imago
 unum prorsus, ut antea dictum est,
 idemque significant, ac Dei Patris-
 que secundum essentiam Filius com-
 munitur ab omnibus asseveretur.

Libenter fatebantur Ariani Filium
 in omnibus Patri similem esse: simili-
 tudinem & consensum voluntatis &
 actionis dabant non inviti: sed hæc
 Semiarianis non satisfaciunt. Εἰ γὰρ κα-
 τὰ πάντα, ὡς ὁμολογήσαν, ἔστι ὁμοιότης,
 ὡς οὐκ ἔστι ὁ Ἰὸς τῷ Πατρὶ ὁμοιότης,
 ἔστι ὁμοιότης οὐ κατὰ τὴν βούλησιν καὶ τὴν
 ἐνέργειαν μόνον, κατὰ αὐτοὺς διορίζοντα,
 ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπαρξιν καὶ κατὰ τὴν ὑπό-
 στασιν, καὶ κατὰ τὸ εἶναι, ὡς Ἰὸς. « Et-
 enim si in omnibus, inquit num.
 15. ut asserunt, similis sit, ut est re-
 verâ, Patri Filius; non voluntate &
 actione solâ, ut illis placet, sed ex-
 sistentiâ & hypostasi, & in eo ipso,
 quod est, utpote Filius, similis sit
 necesse est. » Et num. 22. Ὁμολο-
 γήσωσαν μὴ μόνον κατὰ τὴν βούλησιν,
 ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ ὑφίστασθαι,
 καὶ κατὰ τὸ ὑπάρχειν κατὰ πάντα κατὰ πάντα
 ὁμοιον εἶναι τῷ Ἰὸν τῷ Πατρὶ, ὡς Ἰὸν
 Πατρί, κατὰ αἱ θεῖαι λέγουσι γραφαί.
 Non voluntate modò, sed & quoad
 esse ipsum attinet, ac subsistentiam
 & exsistentiam, atque in omnibus
 denique similem esse Patri Filium
 asserant, quemadmodum similis est
 Patri Filius, ut sacræ litteræ testan-
 tur. » Hinc etiam Basilus Ancyra-
 nus, cum aliquid veneni suspicaretur
 in formula Sirmienti, Filium in omni-
 bus Patri similem asserente, sic ipse
 subscripsit: Βασίλειος Ἐπίσκοπος Ἀγκύρας
 πρεσβυτέρω καὶ συνδεδεκῶ τοῖς θεωρηγραμμέ-
 νοις ὁμοιον ὁμολογῶν τὸν Ἰὸν τῷ Πατρὶ καὶ
 πάντα κατὰ πάντα δὲ οὐ μόνον κατὰ τὴν
 βούλησιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπόστασιν & κα-

τὰ τὴν ὑπαρξιν & κατὰ τὸ εἶναι, ὡς Ἰὸν,
 κατὰ τὰς θείας γραφάς· Πνεῦμα ἐκ πνεύ-
 ματος, ζωὴν ἐκ ζωῆς, φῶς ἐκ φωτός,
 Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ἀληθινὸν Ἰὸν ἔξ ἀληθι-
 νοῦ, σοφίαν Ἰὸν ἐκ σοφοῦ Θεοῦ, & Πα-
 τὴρ, & κατὰ πάντα καὶ πάντα τῷ Ἰὸν ὁμοιον
 τῷ Πατρὶ, ὡς Ἰὸν Πατρί. « Basilus
 Episcopus Ancyrae credo & assen-
 tior iis, quæ suprâ scripta sunt, simi-
 lem in omnibus confitens Patris esse
 Filium. In omnibus verò cum dico,
 non voluntate solum intelligo: sed &
 subsistentiâ & exsistentiâ, adeoque
 essentiâ ipsâ, utpote Filium, quod
 sacræ litteræ confirmant: spiritum
 è spiritu, vitam è vita, lumen è lu-
 mine, Deum ex Deo, verum Filium
 ex vero, sapientiam Filium ex sa-
 pienti Deo, ac Patre. Et, ut uno
 verbo dicam, Filium Patri undequa-
 que similem, ut Filium Patris.

Ex his patet Semiarianis idem pro-
 positum fuisse, ac ipsis Patribus Ni-
 cænis, ut Filii generationem omni stu-
 dio & cautione adstruerent; quippe
 cum eâ constitutâ & stabilitâ dogma
 in tuto versetur. Fatendum tamen est
 multò melius successisse Patribus Ni-
 cænis hanc dogmatis defensionem, ac
 multò apertius ab eis catholicum do-
 gma vindicatum. Nec profectò Se-
 miariani, quamvis eis testimonium
 sanæ doctrinæ denegari non debeat,
 in hoc probandi & excusandi, quod
 non solum cum Arianis perdiu com-
 munionem foverint, non solum Syno-
 di Nicænæ defensores oppugnaverint,
 sed etiam consubstantiale anathema-
 tizerint. Nam ex 18. anathematif-
 mis, quos in Synodo Ancyrana san-
 xerunt, sic habebat ultimus: Εἰ τις ἔξ-
 ούσια & οὐσία λέγων τὸ Πατέρα, Πατέρα
 τοῦ Ἰιοῦ, ὁμοούσιον ἢ ταυτοούσιον λέγει
 τῷ Ἰὸν τῷ Πατρὶ, ἀνάθεμα ἔστω. « Si
 quis Patrem potestate, simul & sub-
 stantiâ Filii Patrem asserens, consub-
 stantialem vel ejusdem cum Patre
 substantiæ Filium esse dicat, ana-
 thema sit. » Puduit Semiarianos tantæ
 temeritatis, & hunc anathematismum,
 qui exstat apud Epiphanium, in exem-
 plari Sirmium misso reciderunt, ut

discimus ex Hilario lib. de Synod. num. 90. Videntur autem ad hanc injuriam Nicænæ Synodo faciendam adducti, dum verentur ne suscepta adversus Anomæos fidei defensio in offensam Constantio veniret, & idem ac Athanasius ejusque socii sentire viderentur, si non suæ ab eis dissensionis majorem aliquam significationem darent.

VI. S. Meletius Antiochenus, etsi summam in Ecclesia sanctitatis & fidei admirationem commovit, hæsit tamen aliquandiu in Arianorum communione, imprudens & insciens illorum perfidiæ, ac penè ab eis, ut Gregorii Nazianzeni verbis utar, subreptus est, Naz. Carm. pag. 24. Fatendum est nævum esse in illius vita hanc cum Arianis communionem; sed numquam eorum impietatis consortem fuisse, illud argumento est, quòd ipsorum etiam Catholicorum votis expetitus fuerit ad Episcopatum Antiochenum, eorumque expectationi acerrimâ veritatis defensione responderit. Magnus Basilio dolor fuit sanctissimum illum virum inter Arianos cum altero fidei columine, Eusebio Samosatensi, numerari. Sic egregium illud par in Epistola 266. quæ est ad Petrum Alexandrinum defendit. « Re-
» versus Dorotheus, inquit, narravit
» nobis sermones à se apud Reveren-
» tissimum Episcopum Damasum ha-
» bitos cum reverentia tua : ac dolo-
» re nos perculsit, cum diceret inter
» Ariomanitas annumerari Deo charis-
» simos fratres nostros & comministros,
» Meletium & Eusebium. Quorum re-
» ctam fidem etiamsi nihil aliud com-
» mendarer; certè bellum eis illatum
» ab Arianis demonstrationem habet
» hujus rei non parvam his qui æquâ
» mente ratiocinantur. Tuam autem
» pietatem amicitia cum eis conjun-
» gere debent communes pro Christo
» passionibus. Illud autem quàm verissi-
» mè persuasum habeas nullum esse
» rectæ fidei verbum, quod non ab
» illis viris cum libertate omni præ-
» dicatum sit, Deo teste & audienti-

bus nobis, qui ne ad horam quidem eorum amicitiam complexi fuisset-
mus, si in fide claudicantes repe-
rissetmus.

Meletium perhonorificè appellat Epiphanius; sed tamen queritur, quòd nonnulli ex eis, qui cum illo ejusque Synodo communicare videbantur, Spiritum Sanctum blasphemarent. Optat ut quemadmodum *Antiocheni Meletio affixi consubstantialem confitentur Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, tres hypostases, unam essentiam, unam divinitatem; ita venerabilis ipse Meletius eandem fidei formulam sequatur.* At Epiphanius non meminerat Meletium in Concilio Antiocheno an. 363. cum Eusebio Samosateno, ac ipso etiam Acacio Cæsariensi, Homoousion adoptasse; imò statim atque Antiochiam advenit, unam in tribus personis essentiam professum esse.

Exstat apud Epiphanium in eadem Hæres. 73. prima Oratio, quam Meletius habuit Antiochiæ. Jusserrat Constantius ut Meletius & alii, qui dicendi facultate præstabant, exponerent populo hæc Scripturæ verba : *Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua*, eorumque dicta Notarii exciperent. Georgius Laodicensis, qui primus loquutus est, hæreticum virus evomuit : Acacius mediam quamdam iniit viam, ita ut in neutram partem moveri videretur. At Meletius quænam esset recta theologiæ regula, demonstravit, & ad veritatem, tamquam ad amissum, omnia dirigens, ne quid plus neve minus justo diceret cavit. Hæc narrat Theodoretus lib. II. cap. xxxj.

Notandum est in hac Oratione, quæ tantos plausus concitavit, nec consubstantialis, nec similem substantiam prædicari. Neque id mirum videri debet; non enim postulabat tempus, ut formulam fidei præscriberet, ex qua se Ariani extricare non possent; sed ut sese aperiens bonorum expectationi satisfaceret, Arianis spem omnem gratiæ suæ præcluderet. Id au-

tem egregiè præstitit tum præclarissimis de Filii generatione sententiis, tum eximiâ pietate, quæ in tota spirat Oratione.

1. Joan. ij.
22. 23. & 24.

Gratissimum fanè Catholicis aurbus accidere debuit, quod Antichristos esse, qui Filium negant, ac fidei ab initio traditæ adhærendum docet, adductis ex Joannis i. Epist. his testimoniis: *Quis enim est mendax, nisi qui negat Jesum esse Christum? Hic est Antichristus. Nam qui negat Filium, neque Patrem habet: & qui Filium confitetur, unâ confitetur & Patrem. Quod igitur ab initio audistis, maneat hoc in vobis. Et si maneat, inquit, in vobis, quod ab initio audistis, & vos in Filio manebitis & in Patre.*

His allatis testimoniis sic Filii generationem defendit: Μενοῦμεν δὲ ὅταν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἐκλεκτῶν ἀγγέλων ὁμολογήσωμεν, ἀλλὰ ἢ ἐνώπιον βασιλέων, ἢ μὴ αἰχυνώμεθα. . . . Ὅτι ὁ Ἰὼς τῆ Θεοῦ, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, εἷς ὅς ἐστις, ὅς ἀχρηστὸς μονογενὴς, ὁ ἀίρετος γέννημα τῆ γεγεννηκότος, ἢ ἀξίος ὁ Ἰὼς τῆ ἀνάρχου, τῆ ἀδιήγητου ἑρμηνεύς ἀδιήγητος, λόγος ἢ σοφία ἢ δύναμις τῆ ὑπὲρ σοφίαν ἢ δύναμιν, ὑπὲρ ὃ φθέρξασθαι δύναται γλῶττα, ὑπὲρ ὃ κινήσαι διάνοια. Γέννημα τελειὸν τε καὶ μένον ἐκ τελείας ἢ μένοντος ἐν ταυτότητι, ἐκ ἀπορρόσας ἐκ Πατρὸς, οὔτε ἀποτμήδεν τε ἢ διαρεδεν, ἀλλὰ ἀπαθῶς ἢ ὁλοκλήρως παρελθὼν ἐκ τῆ μηδὲν ἀποβεβληκότος ὧν εἶχε. . . . Γέννημα ὁμοίον τε τῆ Πατρὸς ἢ ἡ χαρὰ καὶ τῆ Πατρὸς ἀκρεβοῦν. Τοῦτον γὰρ ὁ Πατὴρ ἐσφράμσεν ὁ Θεός, ἢ οὐχ ἑτέρῳ μὲν ἐνυπάρχει, οὐχ ὑφίστηκε δὲ καὶ ἑαυτό. « Atqui tum de-
» mùm manebimus, (in Patre & Fi-
» lio) cùm coram Deo & electis An-
» gelis, sed & coram principibus sine
» ullo pudore confitebimur. . . . Dei
» Filium Deum esse de Deo, unum
» ex uno, unigenitum ex ingenito:
» eximiam quamdam generantis so-
» bolem: dignumque carentis prin-
» cipio Filium, ineffabilis ineffabilem
» interpretem, Verbum, sapientiam
» ac virtutem ejus, qui sapientiam ac
» virtutem omnem excellit: suprâ id
» omne quod eloqui lingua, vel agita-

re mentis intelligentia potest. Per-
fectam, inquam, sobolem & stabi-
lem ex perfecto & in eodem statu
permanente. Quæ quidem soboles,
nec ex Patre profluxit: nec exsecta
est, vel divisione propagata: sed ci-
trâ passionem, integrèque ab eo
processit, qui nihil eorum, quæ ha-
bebat, amisit. . . . Similis Patris so-
boles & accuratam in se Patris ima-
ginem exprimens. Hunc enim Deus
Pater sigillo obsignavit. Neque sic
existit in altero, ut per se non sub-
sistat. » Minimè mirum si hæc au-
dientibus Catholicis animos addidere,
Arianis verò stomachum fecerunt.
Quamvis enim substantiæ vocem non
usurpet Meletius, luculenter tamen
indicat Patrem omnia sua Filio tradi-
disse, cùm ait sic Filium ex Patre pro-
cessisse, ut Pater nihil eorum, quæ
habebat, amiserit; quod etiam præ-
clarè illustrat exemplo sigilli: dum au-
tem ex hoc sigilli exemplo concludit
Filium in Patre esse; declarat unam
prorsus in utroque esse substantiam,
quia Patris substantia Filio tradita.
Eodem sigilli exemplo demonstrant
Basilii lib. II. contr. Eunom. Hilarius
lib. VIII. de Trin. totam Patris sub-
stantiam Filio traditam fuisse.

Reprehendi posse putat Epipha-
nii, nec tamen reprehendit, quod
Patrem Meletius *supra sapientiam &
virtutem* esse dicit. At Patrem Filio
majorem esse, quatenus fons est divi-
nitatis, ita consentiunt sancti Patres,
ut inutilis prorsus sit Epiphaniî observa-
tio. Idem fert judicium de explicatio-
ne horum verborum, *Dominus creavit
me*: sed cùm ipse fateatur hæc Mele-
tium de Filio secundum divinitatem
appellatione tenus dicere; non eget
defensione Meletius, qui hunc locum
explicat, ut Semiariani in eodem ca-
pite num. 3. & 4. & Scripturam per
creandi vocabulum declarare existimat
Filium *subsistentem ac stabilem*, per al-
terum verò, *genuit*, propriam unige-
niti notionem exhibere.

Cùm ingens plausus, inquit Theo-
doretus ibidem, & acclamatio mul-

CAPUT XXXIII. *Nicana formula defenditur.* 639

titutinis sequuta esset, cunctique illum rogarent, ut compendiarium ipsis doctrinam traderet, ostensis tribus digitis, ac deinde duobus compressis, unoque, ut erat, relicto, memorabilem illam protulit sententiam: Tria sunt quæ intelliguntur, sed tamquam unum alloquimur.

CAPUT XXXIII.

Solvuntur objecta à Curcellæo.

I. *Quatuor Curcellæi ratiunculae, quarum duæ priores breviter refelluntur.* II. *Tertio loco objicit testimonia, in quibus ὁμοία communis dicitur, ut apud homines. Basilii & Gregorii testimonia explicantur.* III. *Objicit denique Patribus hoc unum propositum esse, ut Filius dicatur non creatus, sed æqualis Patri ut homo homini: sed ex ipsis, quæ citat, Athanasii, Ambrosii & Augustini testimoniis refellitur.* IV. *Explicatur cur hypostasis idem interdum ac substantia significat.*

I. **N**EMO est, qui, cum tritheismum sanctis Patribus tam fidenter à Curcellæo affingi videat, non eum probabili saltem ratione aliquanti existimet. At si ejus argumenta consideres; miraberis operosas nugas ita placuisse Clerico, ut nihil eis repone posse pronuntiet. Nam in plerisque testimoniis ab eo comportatis datâ operâ occurrunt sancti Patres opinioni, quam eis affingit, & nominatim adstruunt, quod evertere voluit his testimoniis citandis. Quatuor potissimum nititur argutiis, quarum prima est, consubstantiale apud profanos Scriptores non aliam unitatem designare nisi specificam. Secunda Filium à Patribus non *μονοθεσιον*, nec *ταυτοθεσιον* dici, quamvis hæ voces ad designandam numeralem unitatem aptio-

res sint: quinetiam Patres ab eis abhorre, ut patet ex Athanas. Expos. Fid. & Epiphan. Hæres. 76. num. 7. Tertio loco objicit *ἁρμονίαν* & hypostasim apud veteres Græcos sic exponi, ut primam communem tribus personis dicant, alteram verò propriam: quemadmodum natura humana communis est omnibus hominibus, persona verò id quod proprium est designat. Quarto denique statuit Nicænis Patribus & aliis antiquis nihil aliud propositum esse, cum Filium consubstantialem decernunt, nisi ut eum non creatum esse, sed æqualem Patri, ejusdemque naturæ participem demonstrent, quemadmodum homo homini æqualis ejusdemque particeps naturæ. Duas postremas rationes multis confirmat sanctorum Patrum testimoniis, quorum præcipua examinanda sunt. Duas priores nihil moror, quæ quàm absurdæ sint, satis quisque perspicit. Quid enim mirum, si consubstantiale apud Scriptores profanos unitatem specificam designet, cum ipsa Filii notio, ubi agitur de rebus creatis, nihil aliud designet. At quemadmodum Christus non generatur à Patre, ut homines ab hominibus, ita nec Patri eodem modo consubstantialis est. Non favet Curcellæo, quod sancti Patres *μονοθεσιον* & *ταυτοθεσιον* rejiciunt. Cum enim hæ voces suâ sponte minùs aptæ sunt, ut quæ personarum distinctionem tollere potius, quàm Filii verè generati notionem confirmare viderentur; tùm verò tanta non fuisset in eis vitandis & rejiciendis cautio, si non aliam naturæ unitatem admisissent Patres, quàm specificam, quæ nullam prorsus Sabelianismi suspicionem reformidat.

II. Multa Patrum testimonia colligit Curcellæus, ut probet quod tertio loco posuit, *ἁρμονίαν* apud veteres Patres communem tribus personis dici, hypostasim verò propriam cujusque personæ; quemadmodum natura humana communis est omnibus hominibus, persona verò singulorum propria. Ex quo concludit naturam divinam non aliter in personis divinis unam dici,

quàm humanam in hominibus. Inter Scriptores ab eo laudatos auctoritate eminet Basilius; quamobrem ejus testimonia diligenter examinanda. Sanctus ille Doctor in Epist. 214. quæ est ad Terentium Comitem, sic de essentia & hypostasi, quæ tunc gravibus diffidiis materiam dabant, mentem suam breviter aperit: Ὁν ἔχει λόγον τὸ κοινὸν πρὸς τὸ ἴδιον, τὸτον ἔχει ἡ οὐσία πρὸς τὴν ὑπόστασιν. Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν, καὶ τῶ κοινῶ τῆς οὐσίας λόγῳ τὴν εἶναι μετέχει, καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν ἰδιώμασιν ὁ δεῖνός ἐστι καὶ ὁ δεῖνα. Οὕτω καὶ κεῖ, ὁ μὲν τῆς οὐσίας λόγος κοινός· οἷον ἡ ἀγαθότης, ἡ θεότης, ἡ εἰς πᾶν ἄλλο νοοῖτο· ἡ δὲ ὑπόστασις, ἐν τῇ ἰδιώματι τῆς πατρότητος, ἡ τῆς υἱότητος, ἡ τῆς ἀγαπητικῆς δυνάμεως θεωρεῖται. « Qualem habet rationem commune ad
 » proprium, talem habet essentia ad
 » hypostasim. Unusquisque enim no-
 » strum & secundum communem es-
 » sentiam rationem habet ut sit, & se-
 » cundum singulares suas proprietates
 » hic aut ille est. Sic etiam illic essen-
 » tia ratio communis, velut bonitas,
 » divinitas & si quid aliud cogitetur:
 » hypostasis autem in proprietate pa-
 » ternitatis, filietatis & potentia san-
 » ctificatricis consideratur.

Objicit etiam Curcellæus Epistolam 38. in qua Basilius in eandem sententiam copiosius disserit num. 3. Ὁ γὰρ ἀνθρώπων εἶπων, ἐσκεδάσθη τινὰ διανοίαν τῶ ἀόριστο τῆς σημασίας τῇ ἀκοῇ ἐνεποίησεν ὥστε τὴν μὲν φύσιν ἐκ τῆς ὀνόματις δηλωθῆναι· τὸ δὲ ὑφεστῶς καὶ δηλουμῆτον ἰδίως ὑπὸ τῆς ὀνόματος πρᾶγμα μὴ σημανθῆναι. Ὁ δὲ Παῦλον εἶπων, ἐδείξεν ἐν τῇ δηλουμῆτι ὑπὸ τῆς ὀνόματος πρᾶγμα ὑφεστῶσαν τὴν φύσιν. Τοῦτο ἔν ἐστιν ἡ ὑπόστασις, οὐχ ἡ ἀόριστος τῆς οὐσίας ἐννοία, μηδεμίαν ἐκ τῆς κοινότητος τῆς σηματομένης εἶναι εὐείσκησα, ἀλλ' ἡ τὸ κοινόν τε καὶ ἀπερίγραπτον ἐν τῇ πνὶ πρᾶγμα διὰ τῆς ἐπιφανομῆτων ἰδιωμάτων περιτῶσα ἐ περιγράφουσα. « Qui hanc vocem, *homo*,
 » profert, dissipatam quamdam no-
 » tionem, eò quòd infinita sit signifi-
 » catio, audienti exhibet; ita ut natura
 » quidem eo nomine ostendatur; res
 » autem subsistens & propriè nomine

designata minimè significetur. Qui «
 verò *Paulum* dixit, demonstravit in «
 re hoc nomine significata subsisten- «
 tem naturam. Hoc ipsum ergo est «
 hypostasis, non infinita essentia no- «
 tio, nihil ob communitatem rei si- «
 gnificata fixum & stabile reperiens, «
 sed perconspicuas proprietates co- «
 ercens & circumscribens id quod in «
 re aliqua commune & incircumscri- «
 ptum est. » Et paulò post: « Qua- «
 lem igitur in rebus nostris discrimi- «
 nis rationem inter essentiam & hy- «
 postasim percipis, talem ad divina «
 dogmata transferens non peccabis. «

Si ex eo, quòd Basilius res divinas exemplo humanarum illustret, naturam divinam non magis unam esse concludas in tribus personis, quàm humanam in hominibus; licebit pariter concludere naturam divinam esse corpoream, & Filium modo corporeo generari. Propositum est Basilio mediam quamdam Gregorio fratri viam munire inter eos, qui unam essentiam & unam hypostasim, & eos qui tres essentias & tres hypostasies dicebant. Exemplum petit ex similitudine rerum humanarum, in quibus essentia communem naturam designat; hypostasis verò id quod naturam certis proprietatibus circumscribit: inde concludit ea, quæ propria sunt cujusque personæ divinæ non unum, sed tria; essentiam verò, quæ tribus communis est, unam, non multas dici debere. An idcirco voluit naturam divinam cum humana in omnibus comparari? Haberet fortè Curcellæus aliquid excusationis, si discrimen ipse Basilius conceptis verbis non attulisset. At in eadem Epistola disertè declarat naturam divinam in hac personarum distinctione unam omninò esse, nec omninò multiplicari posse, unam trium actionem esse, personas à se invicem separari non posse, Filium in Patre esse & Patrem in Filio.

Cavillationem omnem penitus refellit exemplum Iridis à Basilio adhibitum, ut personarum conjunctionem simul & distinctionem explicet; sed antequàm

CAPUT XXXIII. *Nicana formula defenditur.* 641

antequàm hoc exemplo utatur, non ipsarum rerum veritatem, sed veritatis umbram à se proponi monet. Neque enim fieri posse, ut, quod in exemplis consideratur, omninò cum iis congruat, propter quæ exemplorum usus adhibetur. Describit igitur Iridem pereleganter; sicque rationem concludit: "Ὡς περ τοίνυν ἐν τῷ ὑποδείγματι ἔσται τῶν χρωμάτων διαφορὰς φανερὰς διαγνώσκομεν, ἔστι δὲ διαστάσις ἐτέρου πρὸς τὸ ἕτερον ἢ ἐστὶ τῇ αἰσθῆσει καταλαβείν· οὕτω μοι λόγισται δυνατόν εἶναι, ἔπειτα τῶν θεῶν δομάτων ἀναλογισσάμεθα. τὰς μὲν τῶν ὑποστάσεων ιδιότητας, ὥς περ π. ἄνδρος τ. κ. τὴν τῶν φαινομένων, ἐπιδείκναι ἐκάστω τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι πνευμάτων· τῆς δὲ κ. τὴν φύσιν ιδιότητος, μηδεμίαν ἐτέρου πρὸς τὸ ἕτερον ἐπινοεῖσθαι διαφορὰν, ἀλλ' ἐν τῇ κοινότητι τῆς οὐσίας, τὰς γνωριστικὰς ιδιότητας ἐπιλάμπεσθαι ἐκάστω. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ ὑποδείγματι ἢ ἀπαυγάσσεται τὸ πολυχρῶον ἐκείνῳ αὐγλῇ, μία οὐσία ἦν, ἢ διὰ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος ἀνακλωμένη. τὸ δὲ ἄνδρος τὸ φαινόμενον, πολυειδές. « Quemadmodum igitur in proposito exemplo & colorum discrimina apertè dignoscimus, & divisionem alterius ab altero non possumus sensu apprehendere; sic mihi cogita de rebus divinis rationem iniri posse; hypostasum quidem proprietates, veluti quemdam florem eorum, quæ in iride apparent, micare & relucere in unaquaque earum personarum, quæ in Sancta Trinitate creduntur: at proprietatis secundum naturam, nullum omninò discrimen, quo alter ab altero discernatur, excogitari; sed in communitate essentiae proprietates, ex quibus una quæque persona dignoscitur, in una quaque resplendere. Nam & hîc in exemplo una est essentia per solares radios refracta, ex qua multicolor ille splendor effulget: flos autem, qui apparet, multiplex est. » Hoc exemplum clarius est, quàm ut explicatione indigeat. Quòd si ad demonstrandam naturæ humanæ unitatem adhibeatur; nemo erit, qui tantam insaniam non rejiciat & exagitet.

Aliud discrimen indicat Basilius in eo positum, quòd in divinis rebus trium personarum una sit actio, nec à se invicem separari possint, quod contra in hominibus fieri perspicuum est. Sic actionis unitatem declarat, num. 4. Πᾶν ὅπερ ἐν εἰς ἡμᾶς ἐκ θείας δυνάμεως ἀγαθὸν φθάσῃ, τῆς πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργούσης χάριτος ἐνέργειαν εἶναι φανερὸν. Καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν ἑαυτῷ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διακρίνον ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται. Ζητοῦντες δὲ εἰ ἐκ μόνου τῆς ἀγίας Πνεύματος ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία τὴν ἀρχὴν λαβῶσα, οὕτω παραγίνεται τοῖς ἀξίοις, πάλιν ὑπὸ τῆς γραφῆς ὁδηγούμεθα εἰς τὸ, τῆς χορηγίας τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τῆς Πνεύματος ἡμῶν ἐνεργουμένων, ἀρχηγὸν καὶ αἵτιον τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πιστεύειν. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γέγονεν ἔνθα ἐν αὐτῷ συνέσταται παρὰ τῆς ἀγίας γραφῆς ἐδιδάχθημεν. "Ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκείνῳ ὑψωθῶμεν τὴν ἔννοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς Θεοπνεύσου χειραγωγίας ἀναγόμενοι διδασκόμεθα, ὅτι δι' ἐκείνης μὲν πάντα δυνάμει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγεται· οὐ μὲν οὐδὲ ἐξ ἐκείνης ἀνάρχως· ἀλλὰ πρὸς ἐξ ὧν δυνάμεις ἀφ' ἧς ἐκείνη ὑφ' ἑαυτῆς, ἢ πρὸς ἐξ ὧν αἰτία τῶν πάντων τῶν ὄντων αἰτίας. Ἐκ γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς δι' οὗ τὰ πάντα, ὃ πάντοτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀχωρίτως συνεπινοεῖται. « Quidquid ad nos, inquit, ex divina virtute pervenerit boni, gratiæ omnia in omnibus operantis operationem esse dicemus: quemadmodum ait Apostolus: Quoniam hæc omnia operatur unus & idem Spiritus dividens privatim singulis sicut vult. Quærentes autem an ex solo Sancto Spiritu bonorum suppeditatio initium accipiens sic dignis adveniat; rursus à Scriptura tamquam manu ducimur, ut bonorum suppeditationis, quæ per Spiritum Sanctum in nobis efficiuntur, auctorem & causam Deum unigenitum credamus. Omnia enim per ipsum facta esse & in ipso constare ex Sancta Scriptura didicimus. Cum igitur ad hanc cogitationem evecti fuerimus, rursus à Scriptura divinitus inspirata

M m m m

1. Cor. xij.
11.

Col. j. 17.

» ducti discimus per hanc quidem
» potentiam omnia ex nihilo creata
» esse : non tamen ex illa sine prin-
» cipio. Sed est quædam potentia in-
» genitè & sine principio subsistens,
» quæ causa est causæ eorum omnium
» quæ sunt. Ex Patre enim Filius per
» quem omnia, quocum semper Spi-
» ritus Sanctus inseparabiliter conci-
» pitur.

Inseparabiles esse tres personas plu-
ribus demonstrat, num. 4. « Qui Spi-
ritum trahit, ut ait Propheta, per
» eum & Filium & Patrem simul at-
» traxit; & qui verè Filium accepit,
» habebit eum utrinque, illinc qui-
» dem Patrem suum, illinc Spiritum
» Sanctum unà secum adducentem.
» Neque enim à Patre abscindi po-
» terit, qui semper in Patre est, nec
» à proprio umquam Spiritu disjungi,
» qui omnia in eo operatur. Similiter
» qui Patrem accepit, & Filium & Spi-
» ritum Sanctum simul accepit. Ne-
» que enim sectio aut divisio excogi-
» tari ullo modo potest, ita ut vel Fi-
» lius sine Patre intelligatur, vel Spi-
» ritus à Filio disjungatur: sed ineffa-
» bilis quædam & incomprehensibilis
» in his percipitur & communicatio
» & distinctio: nec hypostasum discri-
» mine continuationem naturæ distra-
» hente, nec naturæ communitate
» proprietatem indiciorum confun-
» dente. » Ἀλλὰ πῶς ἀρρήτος ἔστι ἀκατα-
νόητος ἐν τοῖς κατὰ λαμβάνεται ἡ κοι-
νωνία ἡ δὲ διάκρισις ἔτε τῆς τῆς ὑποστάσεων
διαφορᾶς τὸ τῆς φύσεως συνεχὲς διακρίσεως,
ἔτε τῆς καὶ τῶν ὁρίων κοινότητος τὸ ἰδιό-
ζον τῆς γνωρίσματος ἀναχεύσεως.

Tota illa Patris & Filii distinctio &
conjunctio continetur verâ generatio-
ne, quâ Pater omnia sua Filio tradi-
dit. Id quoque Basilii non putavit
prætermittendum. Πάντα γὰρ τὰ τῆς Πα-
τρὸς ἐν τῷ ὁρίῳ καθορίζεται, ἡ πάντα τὰ
τῆς ὁρίᾶς, τῆς Πατρὸς ὅσον, ἐπειδὴ ἡ ὁρίᾶ
ὁρίᾶς ἐν τῷ Πατρὶ μένει, ἡ ὁρίᾶ ἔχει πάλ-
ιν ἐν ἑαυτῇ τῇ Πατρί. « Quæcumque
» Patris sunt, inquit sub finem Epi-
» stolæ, in Filio videntur; & quæcum-
» que sunt Filii, Patris etiam sunt;

liquidem totus Filius in Patre ma-
net, & totum rursus habet in seipso
Patrem.

Unam naturæ communionem, tres
proprietates non solus asserit Basilii-
us, sed ejus frater Gregorius Nyssenus &
post eum alii hoc principium viden-
tur paulò subtiliùs pertractasse. Gre-
gorius in libello ad Ablavium, *Quòd*
non dici debeant tres Dii; respondet
huic quæstioni cur, cùm Petrus & Ja-
cobus & Joannes, qui in una sunt hu-
manitate, tres homines dicantur; in my-
sticis dogmatibus una divinitas Patris,
& Filii, & Spiritus Sancti decernatur,
tres autem Deos dicere nefas sit. Statuit
primò, abusum quemdam esse consuetu-
dinis, ut eos qui naturâ divisi non sunt,
per ipsum naturæ nomen pluraliter nomi-
nemus, ac dicamus, multi homines;
quod idem est ac si dicamus, multa na-
tura humanæ. Aliam deinde affert ra-
tionem, quòd cùm natura divina nul-
lo nomine exprimi possit, hac voce,
Deus, non naturam demonstramus,
sed tantum operationem illam, quâ
Deus omnia inspicit, omnia intuetur. Ne
quis autem ei objiceret, si deitas non
naturam, quæ una est & secari non
potest, sed operationem designet,
multò magis tres Deos dicendos esse;
quippe cùm tres Philosophi, tres rhe-
tores dicantur, & quicumque in eo-
dem instituto versantur; ne quis, in-
quam, hæc objiceret, declarat ma-
gnum esse discrimen inter divinas
personas & homines. Ὅτι ἀνθρώποι
μὲν, καὶ μίας ὁρίᾶς ἐνεργείας οἱ πλείονες,
καὶ ἑαυτὸν ἑκάστος ὁρίᾶται γινώσκοντες ἐνε-
ργεῖ τὸ θεοκείμενον, οὐδὲν κοινωνῶν ἐν τῇ
καὶ ἑαυτὸν ἐνεργεῖα θεὸς τοὺς τὸ ἴσον ἐπι-
τηδεύοντας. . . . Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως
ἔχ οὕτως ἐμάθομεν, ὅτι ὁ Πάτερ ποιεῖ τὴν
καὶ ἑαυτὸν, ἡ μὴ συνεφάπτεται ὁ ὁρίᾶς
ἡ πάλιν ὁ ὁρίᾶς ἰδιόζοντως ἐνεργεῖ τὴν χω-
ρεῖς τῆς Πνεύματος. Ἀλλὰ πάντα ἐνεργεῖα
ἡ θεοῦ ἐπὶ τῶν ὁρίᾶς διήκουσα ἡ κατὰ
τὰς πολυτρόπους ἐννοίας ὀνομαζομένη, ἐν
Πατρὶ ἀφορμάται ἡ διὰ τῆς ὁρίᾶς θεοῦ
ἡ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ τελειοῦται.
Quippè cùm homines etiam si plu-
res in una operatione versentur, per

Tom. III.
pag. 16.

Pag. 21.

CAPUT XXXIII. *Nicena formula defenditur.* 643

» se quisque disjunctus operetur, quod
» sibi proponit, nihil in singulari sua
» operatione communicans, cum eis
» qui ejusdem sunt instituti At
» in divina natura non ita dicimus
» Patrem per seipsum quidquam face-
» re, quod non simul attingat Filius :
» aut Filium rursus sine Spiritu Sancto
» quidquam singulariter operari. Sed
» omnis actio à Deo ad rem creatam
» perveniens, & secundum varias no-
» tiones nominata, proficiscitur à Pa-
» tre, & per Filium progreditur & in
» Spiritu Sancto perficitur. » Tandem
Gregorius statuit, si Dei nomine non
operationem, sed naturam designari
velint adversarii, tenendum esse, quod
initio posuerat, abusu loquendi factum
esse, *ut natura nomen ad multitudinis
significationem traheretur; cum natura,
si vera ineatur ratio, nec minuatur, nec
augeatur, sive in pluribus, sive in pau-
cioribus consideretur. Multi enim stateres
aurei, aurum verò unum : multi singu-
lares in natura hominis ostenduntur, ut
Petrus, Jacobus & Joannes; at unus in
his homo est.*

Operæ pretium est animadvertere
quàm luculenter Gregorius hanc in
Trinitate operationis unitatem de-
fendat, Basilii fratris vestigia premens.
Ἀλλ' ἐκ ἐπειδὴ τρεῖς ὑποτίθεμεθα ὀνόματα
τὸ ὁρώμενα, τρεῖς ὁ ζῶντες, μίαν ἰδίαν
παρ' ἐκείνου αὐτῶν δεδορῆσθαι ἡμῖν λογ-
ζόμεθα· ἀλλὰ ἡ αὐτὴ ζωὴ ὁ πατὴρ ὁ Πα-
τὴρ ἐνεργεῖται, ὁ πατὴρ ὁ Τίς ἐτοιμά-
ζεται, ὁ τῆς Πνεύματος ὁξυπῆται βελή-
σεως. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ὁμοιότητα ὁ εἰρη-
μὸς πᾶσαν ἐνέργειαν οὐ διηρημένως ἐνε-
ργεῖ καὶ τὸν τῆς ὑποστάσεων ἀειθρὸν ἡ ἀγία
τριάς, ἀλλὰ μία τις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ
τελήματος κινήσεις τε καὶ διακόσμησις, ἐκ
Πατρὸς διὰ τῆς Τίς πρὸς τὸ Πνεῦμα διε-
ξαγομένη. Ὡς γὰρ οὐ λέγομεν τρεῖς ζωο-
ποιούς τοὺς τῶν μίαν ἐνεργούντας ζωῶν,
ἐδὲ τρεῖς ἀγαθοὺς τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ ἀγα-
θότητι θεωρουμένους, ἐδὲ τὰ ἄλλα πάντα
πληθυντικῶς διαγέλλομεν· οὕτως οὐδὲ
τρεῖς Θεὸς ὀνομάζειν δυνάμεθα τοὺς τῶν
δεικνὴν ταύτῃ, ἥτοι ἐποπτικὴν δυνάμιν τε
καὶ ἐνέργειαν συνημμένως καὶ ἀδιακρίτως δι'
ἀλλήλων ἐφ' ἡμῶν τε καὶ πᾶσης τῆς κτί-

σεως ἐνεργούντας. » Etsi tres perso-
nas ac tria nomina proponimus, non
idcirco tres vitas, separatim unam
ab unoquoque eorum nobis conces-
sam esse dicimus : sed eadem vita
& à Patre præstatur, & à Filio ex-
peditur, & à Spiritûs pendet volun-
tate. Quoniam igitur non divisim
Sancta Trinitas pro numero hypo-
stasum omnem actionem operatur;
sed unus quidem bonæ voluntatis
motus, una dispositio est, quæ à
Patre per Filium ad Spiritum usque
deducitur atque dirigitur; quemad-
modum non dicimus tres vivifican-
tes eos, qui unam vitam præstant,
neque tres bonos, qui in eadem bo-
nitate considerantur, nec reliqua
omnia pluraliter enuntiamus : eo-
dem modo neque tres Deos nomi-
nare possumus eos, qui hanc divi-
nam inspectricem virtutem & actio-
nem in nobis & in omni creatura
conjunctim & non separatim per se
se invicem operantur. » Et pag. 23.
Omnis cura providentiaque, & uni-
versarum rerum moderatio, tum
earum, quæ circa sensibilem creatu-
ram, tum earum, quæ circa supra-
mundanam naturam spectantur : ea-
que virtus, quæ & res conservat, &
delicta corrigit, & rectè facta docet,
una est & non tres, quæ quidem à
Sancta Trinitate peragitur, non ta-
men pro numero personarum, quæ
in Trinitate considerantur, trifa-
riam dividitur, (μία ἐστὶ καὶ ἐκ τρεῖς,
πατὴρ μὲν τῆς ἀγίας Τριάδος κατὰ τοῦ
μῆν, οὐ μὲν κατὰ τὸν ἀειθρὸν τῆς ἐν
τῇ πᾶσι θεωρουμένων θεωρώπων τελεχῇ
τεμνομένη) ut unusquisque actus, &
unumquodque opus, si per seipsum
consideretur, aut Patris solius, aut
unigeniti peculiariter, aut Spiritûs
Sancti separatim sit. Sed dividit qui-
dem cuique singulatim bona, ut ait
Apostolus, unus & idem Spiritus :
non tamen absque principio est hæc
boni motio ex Spiritu : sed reperi-
mus virtutem illam, quæ ante hanc
cogitatur, id est, unigenitum Deum
omnia facere, sine quo nihil eorum,

1. Cor. xij.
11.

» quæ sunt, ad generationem perve-
 » nit: quin & ipse rursus bonorum fons
 » ex Patris voluntate progreditur.

III. Venio nunc ad quartum Curcellæi argumentum inde deductum, quod sancti Patres consubstantiale opponant creationi, nec amplius quidquam ab adversariis petant, nisi ut Filium non creatum esse, sed æqualem Patri fateantur: at de numerali essentia unitate negat eos quidquam litigasse. Etiam si hoc concedatur Curcellæo, nihil hoc ei ad susceptam causam proderit. Nam reverâ satis est, ut Filius verè genitus ac minimè creatus credatur: hoc posito & stabilito nulla jam hæresis pertimescenda, nulla de Scripturarum interpretatione controversia: sed certum & exploratum omnibus erit, quomodo Filius unum sit cum Patre; quomodo Pater omnia per eum creaverit, ut per proprium Verbum & propriam Sapientiam; quomodo totus sit in Patre, & in se totum Patrem habeat. Sed examinanda sunt objecta ab eo testimonia.

Objicit in primis Athanasium, qui in libro de decretis Nicænæ Synodi declarat Synodum his verbis, *ex substantia & consubstantialis*, delere voluisse impias voces, quibus aiebant Ariani *Filium esse rem creatam, conditam, factam & mutabilem, nec prius fuisse, quàm genitus est*. Quod autem Athanasius ibidem adhibet exempla lucis & splendoris, ut Filii generationem demonstret; negat Curcellæus inde consequi numeralem essentia unitatem, quippe cum sol & radius, lux & splendor, fons & fluvius diversam numero substantiam habeant.

Etiam si Deum à Patribus corporeum creditum suspicari liceret; ne sic quidem Curcellæo liceret, hanc trium substantiarum à se invicem separatarum opinionem eis affingere; siquidem hæc lucis & splendoris exempla saltem unum aliquod continuum non separabile designarent. At cum his exemplis utuntur, omnes corporeas cogitationes remonent, velut hoc

loco Athanasius. « Procul autem « hinc absit, inquit n. 24. omnis cogi- « tatio corporea; sed sensus omnes « prætergressi purâ intelligentiâ & solâ « mente percipiamus, quàm verè sit « Filius Patris, quàm propriè Dei sit « Verbum, & quàm perfectam cum « luce similitudinem splendor habeat. « Jam antea usus fuerat Athanasius exemplo Seth, quem Adam sibi similitimum genuit; sed quia Filii hominum à Patribus separantur, Synodum ait consubstantiale decrevisse, ut Filium à Patre separari non posse intelligeretur, sed unum esse cum Patre, in Patre esse, & Patrem in se habere *eodem modo quo splendor se habet ad lucem*. Quàm aptum autem sit & appositum lucis & splendoris exemplum sic demonstrat: Τίς πολυήσει λέγειν τὸ ἀπαύγασμα ξένον καὶ ὁμόμοιον εἶναι τῷ ἡλίῳ; Ἡ πῶς μᾶλλον ἐνοεῶν οὕτως τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ ἡλίον, καὶ τὴν ταυτότητα τῆς φωτός, οὐκ ἂν εἴποι διαρρήσας ὄντως τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν εἰσι, καὶ τὸτο ἐν ἐκείνῳ δεικνύται, καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ ἡλίῳ τυγχάνει ὅν, ὥστε τὸ ὁρῶντα τὸτο, βλέπειν καὶ κεῖνο· τὴν δὲ τοιαύτην ἐνότητα καὶ φυσικὴν ιδιότητα πῶς ἂν οἱ πσεύοντες καὶ βλέποντες ὁρθῶς καλέσαιεν ἡ ὁμοίσιον γλῶσσημα; Τὸ δὲ τῷ Θεῷ γλῶσσημα πῶς ἂν πῶς οἰκεῖως καὶ ὀρεπόντως νοήσαιεν, ἢ Λόγον, καὶ Σοφίαν, καὶ Δύναμιν, ἢ ἡνπερ ἔτε τῷ Πατρὶ λέγειν ξένῳ ὅσον ἔστιν, ἔτε μὴ αἰδίδως εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ καὶ φαντάζεσθαι θέμις ἐστίν. Τοῦτω γὰρ τῷ γλῶσσηματι τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ Πατήρ, καὶ τὴν εἰς πάντα πρῶτοισιν ἐκτείνων δι' αὐτοῦ φιλανθρωπεύεται καὶ οὕτως ἐν αὐτῷ καὶ ὁ Πατήρ εἰσιν, ὥστε εἰρηται εἰ μὴ ἅρα οἱ κακόφρονες πολυήσαντες πάλιν εἴποιεν ἄλλῳ εἶναι τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τῷ Πατρὶ ἐν αὐτῷ φῶς, ἢ τὸ μὲν ἐν τῷ Ἰσὶ φῶς ἐν πρῶτῳ τῷ Πατρὶ, αὐτὸς δὲ ξένος κατ' οὐσίαν ὡς κλίσμα. « Quis dicere audeat « splendorem soli externum & diffi- « milem esse? Vel potius quis, si ad- « verterit quonam modo splendor se « ad solem habeat, eandemque esse « lucem, non audacter dicat: Verè « lux & splendor una res est; hicque « in illa ostenditur, & splendor in sole «

CAPUT XXXIII. *Nicana formula defenditur.* 645

» existit, ita ut qui solem viderit,
» splendorem quoque cernat. Hæc
» porro unitas & naturalis proprietas,
» quomodo à credentibus & videnti-
» bus vocari possit, nisi consubstantia-
» lis fetus? Quis autem propriè dignè-
» que alium Dei fetum esse concipiet
» præter Verbum, Sapientiam & Vir-
» tutem, quam sanè nec Patri exter-
» nam fas est dicere; nec vel cogitare
» licet non semper apud Patrem fuisse.
» Siquidem hoc ipso fetu omnia fecit
» Pater, suamque in res omnes pro-
» videntiam per eum benignè admi-
» nistrat, atque ita ipse & Pater unum
» sunt; nisi fortè iidem improbi ite-
» rum audeant contendere aliam esse
» Verbi substantiam & aliam lucem,
» quæ ex Patre in illo est, ita ut lux
» quidem, quæ est in Filio, unum sit
» cum Patre, ipse verò tamquam res
» creata, sit Patri externus.

Igitur non id solum requirit Athanasius, ut Filium creatum non esse, nec dissimilem esse Patri dicamus; quod tamen satis esse posset, si bonâ fide ageretur. Sed accuratior est illius diligentia in dogmatis defensione. Filium verè genitum esse contendit, ac utitur exemplo Seth ab Adamo geniti. Stare non potest hæc generatio, nisi una numero substantia in Filio & Patre admittatur. Sed tamen quia Filii hominum à Patribus separantur; aptius ei videtur solis & splendoris exemplum, quod omnem prorsus separationis & disjunctionis suspicionem removet. Rursus quia lux & splendor res sunt corporeæ; monet omnem corpoream cogitationem à divina generatione arcendam; ac lucem & splendorem in hoc tantum cum Patre & Filio comparat, quòd quemadmodum lux ante splendorem non existit, nec splendor à luce separari potest, ita nec Pater Filio antiquior, nec Filius à Patre separabilis; & quemadmodum substantia solis in splendore est, & splendor ex substantia solis oritur; ita ipsa Patris substantia Filio tradita est. An potest accuratius demonstrari Patrem & Filium non esse

duas substantias separatim à se invicem subsistentes, ut duo homines separatim subsistunt; sed ipsam illam divinam substantiam, quæ est in Patre, Filio traditam & communicatam, ac proinde unam omnino esse in utroque, non solâ specie, sed numero. Denique eò adigit adversarios Athanasius, ut vel Filium ex Patre genitum esse fateantur, tamquam lucem ex splendore; vel si id fateri nolunt, lucem illam, quæ à Patre ad Filium pervenit, non esse ipsam Filii substantiam dicant, sed in Filio agere, ut in aliis rebus creatis. Lux illa à Patre ad Filium perveniens, quam Athanasius ipsam esse Filii substantiam contendit, Ariani verò in Filio, ut in rebus creatis agere fingeant, hæc, inquam, lux, an numero diversa est ab ea luce, quæ est ipsius Patris substantia? Ipsi Ariani unam numero esse fatebantur; neque eâ de re controversia erat, sed utrum illa lux ita Filio tradita esset, ut ipsius Filii esset substantia: negabant Ariani; contendeant Catholici. Igitur non id solum inter utrosque pugnatum est, utrum Filius creatus esset nec ne; sed etiam utrum una numero esset in Patre & Filio substantia.

Collecta à Curcellæo ex variis Patribus testimonia, cum inter se ita similia sint, ut qui unum explicuerit, omnia explicuerit; legentium abuterer patientiâ, si in singulis recensendis operam tererem. Cæteris igitur omis- sis in eximio & præstantissimo pari, Ambrosio & Augustino, immorabor. Contendit Curcellæus *Consubstantialitatem* ab Ambrosio opponi naturæ dissimilitudini, nec unitatem substantiæ inter Patrem & Filium ab eo aliam agnosci, quàm quæ inter homines intercedit. Citat primo loco hoc testimonium ex lib. I. de Fide cap. ij. « Etenim si « omnium credentium, sicut scriptum « est, inquit Ambrosius, erat anima « una & cor unum; si omnis qui ad- « hæret Domino, spiritus unus est, « ut Apostolus dicit; si vir & uxor in « carne una sunt; si omnes homines, « quantum ad naturam pertinet, unius «

» substantiæ sumus: si hoc de humanis
 » Scriptura dicit, quia multi unum
 » sunt, quorum nulla cum divinis po-
 » test esse comparatio; quantò magis
 » Pater & Filius in divinitate unum
 » sunt, ubi nec substantiæ, nec volun-
 » tatis una est differentia? Namque
 » aliter quomodò unum Deum dici-
 » mus?

Nil profunt Curcellæo hæc Ambrosii verba; indicat enim manifestum discrimen inter unitatem divinæ & humanæ naturæ: negat ullam humanorum cum divinis esse comparationem. At accuratissima esset comparatio, si quemadmodum natura humana in hominibus, ita divina in tribus personis separatim subsisteret. Quæ sequuntur, quæque præcedunt in Ambrosii contextu, Curcellæum penitus profligant. Addit enim Ambrosius:
 » Diversitas plures facit, unitas pote-
 » stas excludit numeri quantitatem,
 » quia unitas numerus non est, sed
 » hæc omnium ipsa principium est. »
 Ante allata à Curcellæo verba sic legitur: « Verbum dicitur, Filius dicitur, Dei Virtus dicitur, dicitur Dei Sapiencia: Verbum, quia immaculatus: Virtus, quia perfectus: Filius, quia genitus ex Patre: Sapiencia, quia unum cum Patre, unum æternitate, unum divinitate. Non enim Pater ipse, qui Filius: sed inter Patrem & Filium generationis expressa distinctio est; ut ex Deo Deus, ex manente manens, plenus ex pleno sit. Non sunt igitur hæc nuda nomina, sed operatricis virtutis indicia; est enim plenitudo divinitatis in Patre; est plenitudo divinitatis in Filio, non discrepans sed una divinitas. Nec confusum, quod unum est: nec multiplex, quod indifferens. » Ita ergo una est natura divina in Patre & Filio, ut numerus non sit, sed omnis prorsus excludat numeri quantitatem. Neque una dicitur solâ cogitatione, id enim de ipsa humana natura dici potest; sed quia Filius in generatione plenitudinem divinitatis accepit, nec jam ulla generatio esset,

si Filius aliam numero essentiam divinam accepisset, quàm quæ in Patre est.

Non magis favet Curcellæo aliud testimonium ex lib. III. cap. xv. aliàs vij. ubi sic loquitur Ambrosius: « Fru- « stra autem verbum istud (Homoo- « sion) propter Sabellianos declinare « se dicunt, & in eo suam imperitiam « produnt: *ὁμοούσιον* enim aliud alii, « non ipsum est sibi. Rectè ergo *ὁμο- « σιον* Patri Filium dicimus, quia ver- « bo eo & personarum distinctio & « naturæ unitas continetur. » Hic quoque eam naturæ unitatem designat Ambrosius, quæ verâ generatione continetur. Ibidem enim declarat non aliam ob causam Arianos Filium Patri consubstantialem confiteri nolle, *nisi quia nolunt verum Dei Filium confiteri.*

Objicit Curcellæus duo alia testimonia, in quibus pariter numeralis unitas commendatur. Obtrudentibus Arianis illud Christi: *Ut sint unum, sicut & nos unum sumus*, negat Ambrosius talem esse *divinitatis unitatem inter Patrem & Filium, qualis est inter homines devotionis & fidei: licet etiam inter ipsos homines unitas naturæ sit ex communitate naturæ.* Dictitantibus iisdem Patrem & Filium unum esse, quemadmodum *qui plantat & qui rigat unum sunt*; sic respondet Ambrosius: « Hoc Ariani, si scaperent, non « objicerent. Quomodò enim negare « conantur, quia Pater & Filius unum « sunt, cum Paulus & Apollo & na- « turâ unum sint & fide? Sed tamen « per omnia unum esse non possunt, « quia nequeunt comparari humana « divinis. » Lib. III. cap. iij.

Quis non miretur ejusmodi hominem, qui, ut probet naturam divinam ex sanctorum Patrum sententia non aliter in tribus personis subsistere, quàm humanam in hominibus, varia comportat testimonia, in quibus discrimen inter divinam & humanam naturam assignatur, & alterius cum altera comparandæ locus obstruitur? Hoc discrimen confirmant quæ proximè sequuntur. « Inseparabilis ergo »

CAPUT XXXIII. *Nicena formula defenditur.* 647

» Deus Pater Verbo, inquit Ambro-
 » sius, inseparabilis Virtute, insepara-
 » bilis Sapientiâ per divinæ unitatem
 » substantiæ; & est in Filio, sicut fre-
 » quenter est scriptum; est verò non
 » ut egentem sanctificans, nec ut va-
 » cuum implens, quia non vacua Dei
 » virtus. Nec enim virtus virtute au-
 » getur; quia non duæ virtutes, sed
 » una virtus: nec divinitas divinita-
 » tem accipit; quia non duæ divinita-
 » tes, sed una divinitas: nos autem
 » per acceptam & inhabitantem in no-
 » bis virtutem unum erimus in Chri-
 » sto. » In hoc ergo posita illa substan-
 » tiæ in Patre & Filio unitas, quòd Pater
 » totam suam virtutem, sive essentiam
 » Filio dederit, nec virtus Filii virtute
 » Patris augeatur, sed una omninò sit
 » utriusque virtus. Porro sublatâ illâ nu-
 » merali unitate, vel nulla erit inter
 » Patrem & Filium societas, vel Pater
 » in Filio aliter esse & operari non po-
 » terit, quàm augendo illius virtutem,
 » eumque ut egentem sanctificando, &
 » ut vacuum replendo.

Cùm objicerent Ariani duos fore
 Deos, si Pater & Filius unius sint sub-
 stantiæ, quemadmodum duo sunt ho-
 mines; respondet Ambrosius apud ip-
 sos potiùs Arianos, qui discretam sub-
 stantiam, differentemque deitatem
 inducunt, duos Deos asseri: apud Ca-
 tholicos autem, qui Patrem & Filium
 unius esse deitatis confitentur, unum
 omninò Deum constitui, *quia ubi plu-
 res sunt, ibi aut natura, aut volunta-
 tum & operationum est differentia.* » De-
 » nique, inquit, ut suis sibi testimoniis
 » revincantur, duo homines dicuntur,
 » quia licet unius naturæ sint jure na-
 » scendi, tamen & tempore & cogi-
 » tatione & opere & loco distant: &
 » ideò non potest unus homo dici in
 » cogitatione & numero duorum, quia
 » unitas non est, ubi est diversitas:
 » unus autem Deus dicitur, & Patris,
 » & Filii, & Spiritûs Sancti gloria &
 » plenitudo signatur.

Quid igitur prodest hic locus Cur-
 cellæo, ad eam quam sibi finxit opi-
 nionem? An potuit apertius edisserere

Ambrosius divinam in tribus personis
 naturam non, ut humanam in homini-
 bus, separatim subsistere? Quoties ergo
 unitas naturæ apud sanctum illum Do-
 ctorem occurrit (occurrit autem sæ-
 pissimè) non alia intelligi potest, quàm
 numeralis unitas. Hanc unitatem re-
 petit ex vera generatione, quâ Pater
 omnia sua attributa Filio tradidit. Sic
 interpretatur illud Christi: *Omnia quæ*
habet Pater, mea sunt. » Quæ sunt om-
 nia, inquit? Non utique loquutus est
 de creatis; hæc enim omnia facta
 sunt per Filium: sed ea quæ Pater
 habet, id est, æternitatem, maje-
 statem, divinitatem, quæ nascendo
 possedit. Ergo eum qui omnia ha-
 bet quæ Pater habet, (scriptum est
 enim: *Omnia quæ Pater habet, mea*
sunt) omnipotentem esse dubitare
 non possumus. » Et alibi: » Deinde
 dicis interdum Deum Christum; sed
 ita dic Deum verum, ut plenitudi-
 nem ei paternæ divinitatis adlignes;
 sunt enim qui dicuntur Dii, sive in
 cælo, sive in terra. Non ergo per-
 functoriè nuncupandus Deus, sed
 ita ut eandem divinitatem prædi-
 ces in Filio, quam Pater habet,
 sicut scriptum est: *Sicut enim Pater*
habet vitam in semetipso, sic dedit &
Filio vitam habere in semetipso. De-
 dit utique quasi Filio per genera-
 tionem, non quasi inopi per gra-
 tiam. . . . Cùm dixerit: *Omnia quæ*
Pater habet, mea sunt; cur tu non
 omnia quæ divinæ naturæ sunt,
 etiam in Filio confiteris? Nam qui
 dicit: *Omnia quæ Pater habet, mea*
sunt, quid excipit, quod non habet?

Propter hanc divinorum attributo-
 rum complexionem, quam Filius na-
 scendo accepit, accuratissima est ima-
 go Patris. » Imago quoque & splen-
 dor & character, inquit Ambrosius,
 dicitur Dei Filius; quia hæc incom-
 prehensibilem paternæ majestatis
 divinitatem in Filio, & expressam
 similitudinem revelarunt.

Ex hoc principio fuit unitas volun-
 tatis & operationis. Sic de prima lo-
 quitur lib. II. cap. vj. » Cùm dixe-

Lib. II. cap.
iv.

Lib. III.
cap. xxvj.

Lib. II. n. 8.

Lib. V. cap.
iij.

rit: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt,*
 » sine dubio, quia nihil excipitur,
 » quam Pater habet, eandem ha-
 » bet & Filius voluntatem. » Et lib.
 IV. « Quomodo non impius, qui se-
 » cundum divinitatem in Dei Verbo
 » & obtutum quemdam corporeum
 » exigit & auditum, & putat quod
 » non possit à se quidquam facere Fi-
 » lius, nisi quod Patrem facientem vi-
 » derit, cum per unitatem, ut dixi-
 » mus, ejusdem substantiæ idem velle
 » atque idem nolle & idem posse, &
 » in Patre sit, & in Filio, & in Spiritu
 » Sancto?

Nihil frequentius occurrit apud Au-
 gustinum, quàm substantiæ in tribus
 personis unitas; sed specificam, qua-
 lis est in humana natura, interpreta-
 tur Curcellæus, quia Augustinus in-
 terdum consubstantialem Patri Filium
 esse docet, quia creatus non est, ut
 lib. I de Trin. cap. vj. & lib. contra
 Serm. Arian. interdum consubstancia-
 le opponit dissimili & diversæ naturæ,
 ut in eodem libro contra Serm. Arian.
 cap. xxxvj. ex quo concludit Curcel-
 læus hoc tantum Augustinum pugna-
 re, ut Filius Deo Patri similis dicatur,
 quemadmodum homo homini similis.
 Hinc etiam nonnulla profert testimo-
 nia ex libris contra Maximinum, ubi
 Augustinus ipsi visus est unitatem per-
 sonarum divinarum, cum ea, quæ in-
 ter homines ipsos intercedit, compa-
 rare. Sic in Collatione cum Maximi-
 no, ex eo quod charitas Spiritus San-
 cti tot millia animarum unam animam
 & unum cor effecerit, hanc rationem
 Num. 12. concludit Augustinus: « Quantò magis
 » nos, inquit, unum Deum dicimus,
 » semper sibi invicem & inseparabili-
 » ter & ineffabili caritate coherentes
 » Patrem, & Filium, & Spiritum San-
 » ctum? » Sic loquitur in libro II. contra
 Maximinum. « Tres enim personæ sunt
 » Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus;
 » & hi tres, quia unius substantiæ sunt,
 » unum sunt, & summè unum sunt,
 » ubi nulla naturarum, ubi nulla est
 » diversitas voluntatum. Si autem na-
 » turâ unum essent, consensione non

essent; non summè unum essent. Si
 verò naturâ dispares essent, unum
 non essent. Hi ergo tres, qui unum
 sunt propter ineffabilem conjunctio-
 nem deitatis, quâ ineffabiliter co-
 pulantur, unus Deus est. » Et cap. xv.
 Nam duo veri homines, etsi nullus
 eorum sit Filius alterius, unius ta-
 men & ejusdem sunt substantiæ. Ho-
 mo autem alterius hominis verus Fi-
 lius, nullo modo potest nisi ejusdem
 esse cum Patre substantiæ: etiamsi
 non sit per omnia similis Patri. Quo-
 circa verus Dei Filius & unius cum
 Patre substantiæ est, quia verus Fi-
 lius est; & per omnia est Patri simi-
 lis, quia Dei Filius est.

Non est sanè cur miremur, si Au-
 gustinus Filium non creatum esse, sed
 genitum tam vehementer contendit,
 ejusque generationem adducto huma-
 næ generationis exemplo defendit. In
 hoc positus controversiæ cardo, ut
 Filius verè genitus agnoscatur: nihil
 amplius ab Arianis requirebatur, nihil
 amplius à Curcellæo ejusque gregali-
 bus requirendum. Verâ generatione
 positâ totum dogma stabilitum est, nec
 verendum est, ut jam sæpè demon-
 stravi, ne, ut humana natura, ita etiam
 divina generando multiplicetur. Hanc
 generationem eodem modo ac cæteri
 Patres explicat Augustinus lib. II. con-
 tra Maximinum cap. xiv. Cum enim
 objecisset Maximinus Filium à Patre
 vitam accepisse, sic ei respondet S.
 Doctor. « Accepit sicut genitus à gi-
 gnente. *Omnia*, inquit, *quæ habet Pa-*
ter, mea sunt. Omnia ergo quæ ha-
 bet Pater, dedit ille gignendo, ac-
 cepit iste nascendo. Nec dando ille
 amisit quod habuit, nec iste cum
 esset & non haberet, accepit: sed
 sicut ille permansit habens omnia,
 cum ea quæ habet Filio dederit om-
 nia; sic iste numquam fuit sine om-
 nibus, quæ non egendo, sed nascen-
 do accepit ut Filius, quia numquam
 potuit esse non natus; & ea sine qui-
 bus non est natus, & est immutabi-
 lis natus, semper habuit, quia sem-
 per est natus. Si enim aliquid eorum
 quæ

CAPUT XXXIII. *Nicæna formula defenditur.* 649

quæ habet Pater non dedit Filio,
falsum est quod ait Filius: *Omnia quæ
habet Pater, mea sunt.* Sed quia ve-
rum est, prorsus omnia quæ habet
Pater dedit, ut diximus, ille gignen-
do, accepit iste nascendo. Ac per
hoc dedit ille vitam, quia genuit
vitam; accepit iste vitam, quia na-
tus est vita: si minor, si decolor, si
diversa, non ergo quam Pater ha-
buit hanc dedit Filio. Et quomodo
verum est: *Omnia quæ habet Pater,
mea sunt?* Sed quis audeat dicere,
Verum non est, quod Veritas dixit?
Quapropter sicut habet Pater vitam
in semetipso, sic dedit & Filio vi-
tam habere in semetipso. Sicut ha-
bet dedit, quod habet dedit; qua-
lem habet, talem dedit; quantam
habet, tantam dedit. Omnia quæ
habet Pater, Filii sunt. Non ergo
aliquid minus quam Pater habet,
Filio dedit; nec amisit Pater vitam,
quam Filio dedit.

IV. Non deerunt fortasse qui ob-
ijciant hypostasim sæpè apud antiquos
idem valere ac substantiam, ac proin-
de eos, qui hanc vocem hoc sensu
usurpant, tres substantias in tribus hy-
postasibus numerasse. Sed hujus rei
nec longa erit explicatio, nec diffici-
lis solutio.

1°. Non adjungam ad meos usus
Peravii sententiam, qui in libro IV.
de Trin. cap. j. unam hypostasim à
pluribus Patribus & ab ipsa Synodo
Nicæna admissam hoc argumento con-
tendit, *quod qui isti Synodo interfuere Pa-
tres aliqui, aut paulò certè postea florue-
runt, tum collecti aliis in Synodis, tum
seorsim singuli ὑπόστασιν pro οὐσία sumse-
runt, quod numquam fecissent, si contra-
rium apud Nicæam ante fecissent.* Re-
fellitur hæc doctissimi Scriptoris ob-
servatio in Præfatione tertio S. Basilii
tomo præfixa; ibique ostenditur ne-
minem apud Græcos exstitisse, qui non
hypostasies in Sancta Trinitate distin-
gueret, si tamen excipiat Paulinus
Antiochenus ejusque amici, qui, cum
viderent Latinorum aures tribus hy-
postasibus offendi, gratiam ab eis,

unam hypostasim dicendo, inierunt.

2°. Quid significet hypostasis nec
apud Hæreticos, nec apud Catholi-
cos obscurum fuit, ac unam numero
in tribus hypostasibus esse substantiam
constanter & audacter Hæretici ne-
garunt, Catholici omni asseveratio-
ne contenderunt. Statuebat Sabellius
unum prorsus esse hypostasi Deum. *Ἐνὰ
μὲν εἶναι τῇ ὑπόστασει τὸ Θεόν.* Cum hy-
postasis suâ sponte significet rem per
se subsistentem, aut saltem aliquid
solidum & fixum; Sabellius hoc no-
men hypostasis & Verbo denegabat,
quia illud vocem esse & sonum dice-
bat, & Spiritui Sancto, quem rem esse
inanimam & meram efficientiam vo-
lebat. Ex quo divinam naturam in uno
prorsus necesse erat subsistere. Ariani,
ut invidiam crearent Catholicæ doctri-
næ, dicebant *Filium à nobis consubstantia-
lem secundum hypostasim asseri*, λέγοντες
τὸ ὕψιον καὶ τὴν ὑπόστασιν ὁμοούσιον λέγεσθαι
παρ' ἡμῶν, id est, unam hypostasim
statui in tribus, dum una in illis sta-
tuitur substantia. Probè ergo vide-
runt Sabelliani & Ariani quid hypo-
stasis valeat. Dum autem unam prorsus
admittunt Sabelliani, eandemque
impietatem Catholicis affingunt Aria-
ni; necessitatem utrique attulerunt SS.
Patribus, unius omninò in tribus hy-
postasibus prædicandæ substantiæ.

3°. Sed quia hypostasis non potest
esse sine substantia, nihil vetabat quo-
minùs trium hypostasum defensores,
hypostasim interdum pro substantia
sumerent, præsertim ubi hypostasis
opponitur rei non subsistenti, rei in-
animæ ac efficientiæ. Unde Epipha-
nius, etsi necesse esse tres hypostasies con-
fiteri docebat, ut testatur Basilius in
Epist. cclviii. non tamen dicere dubi-
tat Hæres. 74. num. 4. *unam divinita-
tem, ejusdem virtutis, ejusdem hyposta-
sis.* Μία θεότης, τῆς αὐτῆς δυνάμεως, τῆς
αὐτῆς ὑπόστασεως. Ejusdem virtutis, ejus-
demque hypostasis unam esse deita-
tem asseverat, quia, ut ibidem legi-
mus, *tria sunt per se subsistentia, tria
simul per se subsistentia & invicem con-
juncta.* Τρία ἐνυπόστατα, τρία συνυπό-

Basil. Epist.
ccxiv. n. 2.

Ibid.

650 LIBER IV. *Sanctorum Patrum Doctrina, &c.*

Num. 4. *στα ἀλλήλοις συνόντα.* Hypostasim opponit Epiphanius inanibus Sabellii nominibus, ac Sanctam Trinitatem ejusdem esse hypostasis contendit, quia Verbum & Spiritus Sanctus non sunt res inanimæ, ut volebat Sabellius, sed veræ personæ, in quibus substantia divina per se & simul atque in Deo Patre subsistit. Sic etiam S. Athanasius in Epistola ad Afros: Ἡ δὲ ὑπόστασις ἑστία ἐστὶ, καὶ ἐστὶν ἄλλο σημαίνον μόνον ἔχει, ἢ αὐτὸ τὸ ὄν. Ὅπερ Ἰηρεμίας ὑπαρξιν ὀνομάζει λέγων, καὶ ἐκ ἡκουσαν φωνῆς ὑπαρξέως. Ἡ γὰρ ὑπόστασις καὶ ἡ ἑστία, ὑπαρξίς ἐστιν. Ἐστὶ γὰρ καὶ ὑπάρχει. « Hypo-
stasis autem substantia est, neque
» aliam habet significationem, quàm
» hoc ipsum quod est: quod Jeremias
» vocat ὑπαρξιν, seu existentiam, di-
cens: *Et non audierunt vocem existen-*
» *tiae meae.* Hypostasis enim & substan-
» tia hoc ipsum est quod existentia:
» existit enim & est. » Hypostasim ergo Athanasius & Epiphanius dum opponunt rebus per se non existentibus, non immeritò idem esse censent ac id quod est & existit; neque, dum tres hypostasies numerant aliis in locis, tres essentias numerabant, sed tria verè existentia.

4°. Essentia dum consideratur quatenus conjuncta est cum personalibus proprietatibus, nonnumquam idem valet ac hypostasis, velut cùm Alexander Alexandrinus *duas hypostasi naturas* appellat in Epist. ad Alexandrum C. P. apud Theodoret. lib. I. Hist. Eccles. cap. iv. Feriunt hæc verba Sa-

bellianos simul & Arianos: Sabellianos quidem; quia unam prorsus, quoad hypostasim, naturam defendebant, id est, in uno prorsus subsistentem: Arianos autem, quia duas naturas dissimiles & separatas fingeant. At S. Alexander dum *duas hypostasi naturas* dicit, idem est ac si unam in duobus subsistentem dicat. Sic etiam hypostasis, quatenus conjuncta est cum substantia, interdum substantia vocatur. Sanctus Basilius trium hypostasum accerimus defensor hypostasim nonnumquam hoc sensu usurpat. Ait in libro de Spiritu Sancto cap. xvj. Spiritum Sanctum gratiam suam largiri Angelis, *eis ἢ ἀπαρτισμόν καὶ συμπλήρωσιν τῆς ὑπὸ σάσεως αὐτῶν, in hoc ut perficiatur ac compleatur eorum substantia.* In eodem capite sanctitas dicitur esse extra substantiam Angelorum, *ἔξωθεν τῆς οὐσίας*, quia non à se sanctitatem habent, sed à Spiritu Sancto. Quamvis ergo antiqui Scriptores interdum essentiam pro hypostasi, & hypostasim pro essentia sumant; non tamen unam hypostasim aut tres essentias dicunt; sed idem semper illis propositum est, ut unam in tribus hypostasibus essentiam defendant, unam in tribus personis deitatem colant: quam quidem utinam in hac vita ex parte quidem cognitam, sed tamen in spiritu & veritate adoratam, apertè aliquando, à Patre per Filium in Spiritu Sancto illuminati, contemplemur, & perfectâ caritate inflammati diligamus in omnia sæcula sæculorum. Amen.

FINIS.

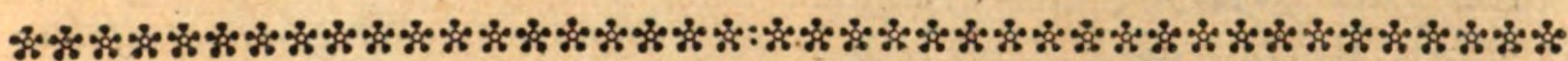
INDEX

LIBRORUM ET CAPITUM.

LIBER PRIMUS.

*In quo Christi Divinitas demonstratur
ex Sacris Scripturis.*

PARS PRIMA.

De Testimoniis Veteris Testamenti.

CAPUT I.

Testimonia Veteris Testamenti de
Verbo Dei Filio expenduntur.

- I. **P**LURES Personæ divinae in non-
nullis Scripturae locis. II. Sapientia
à Deo Patre distincta in Proverbiorum
libro. III. Sic etiam in libro Job. IV. Ea-
dem doctrina in libris Sapientiae & Ec-
clesiastici. Pag. 2

CAPUT II.

Mosis de Christo vaticinia.

- I. Divinitatis Christi argumenta ex his
quæ Adamo & Abrahae promisit Deus,
& in Jacobi prophetia. II. Item ex eo
quod dictus sit Propheta similis Mosi.
III. Christi Incarnatio & Resurrectio
predicta in cap. xxx. Deuter. 7

CAPUT III.

Testimonia ex libro Job de Deo
carnem assumpturo.

- I. Job in multis figuram Christi sustinet.
II. Spem resurrectionis in Deo nostram
carnem sumturo positam habet. III. Non
poterant nisi à Deo incarnato homines
redimi, & diabolus superari. 9

CAPUT IV.

Psalmodum testimonia, quæ Filium
Dei carnem sumturo prædicunt.

- I. Christus in Psalmo xxxix. carnem se
assumpturum dicit, ut Patris volunta-
tem faciat. II. In Psalmo viij. mino-
ratur ab angelis ob carnem assumptam.
III. Dicitur in Psalmo lxxj. e cælo de-
scendisse. IV. Aliud incarnationis ar-
gumentum in Psalmo cxxxviii. 12

CAPUT V.

Christi divinitas probatur ex Psalmis
Ascensionem & regnum illius
celebrantibus.

- I. In Psalmo xciv. Christus Deus Iehova
Nnnn ij

ab Israëlitis tentatus. II. Sedet à dextris. III. Explicantur hæc verba, Filius meus es tu: Ego hodie genui te. IV. Divinitatis argumenta in Psalmis xx. & xlv. V. Ad Christum refertur Psalmus lxxxj. 16

CAPUT VI.

Alia testimonia ad Christi regnum spectantia.

- I. *Christus Dominus virtutum in Psalmo vigesimo tertio. II. Christo dicatus nonagesimus sextus. III. Eidem similis quadragesimus nonus. IV. De centesimo undecimo & aliis nonnullis.* 21

CAPUT VII.

Divinitas Christi celebrata pluribus in Psalmis, in quibus Judæorum postrema conversio prædicitur.

- I. *Christo Psalmus cj. dicatus. II. Ad eum confugiunt Judæi in Psalmo quinquagesimo. III. In laudem Christi compositus Psalmus sexagesimus septimus. IV. Item cxvij.* 25

CAPUT VIII.

Multa divinitatis Christi testimonia in sex primis Isaïæ capitibus.

- I. *Mundi conversio attribuitur Christi gratia, qui Deus Jehova appellatur. II. Canticum capitis quinti in honorem Christi. III. Filium Dei Isaïas à Seraphim adoratum videt.* 33

CAPUT IX.

De celeberrimo Isaïæ vaticinio,
Ecce Virgo concipiet, &c.

- I. *Proponitur brevis explicatio hujus prophetiæ. II. Varia interpretationes recensentur. III. Probatur de Filio, quem secum adduxerat Isaïas, dictum esse, Antequam puer, &c. IV. Discrimen inter septimi & octavi capitis prophetias. V. Mysterium Incarnationis defenditur.* 34

CAPUT X.

Testimonia eruuntur ex capitibus ix. x. xj. & xij.

- I. *Explicatur initium capitis noni. II. Pauci in Christum credituri Judæi. III. Mundi conversionis auctor Christus. IV. De futura Judæorum conversione.* 40

CAPUT XI.

Alia Isaïæ testimonia de Deo in terras venturo.

- I. *Deus ipse venturus & salvaturus in capitibus xxxv. & xl. prædicitur. II. Christus sub Cyri nomine adumbratus. III. Deus absconditus vocatur. IV. Utraque Christi natura. V. Christus Deus in pluribus capitibus loquitur.* 43

CAPUT XII.

Prophetiæ Isaïæ de Christi passione ejusque regno.

- I. *Sic Christi passionem describit Isaïas, ut infinitum esse illius sanguinis pretium ostendat. II. In reliquis capitibus multa ad Christum regnantem referenda.* 47

CAPUT XIII.

Jeremiæ, Ezechiëlis & Daniëlis testimonia.

- I. *Prædicit nativitatem Christi Jeremias. II. Christus apud eum Deus justitia nostra appellatur. III. Forma servi & forma Dei apud Ezechiëlem. IV. De regno Christi apud Daniëlem. V. Daniëli Verbum apparet.* 49

CAPUT XIV.

Osee, Joëlis & Michææ testimonia.

- I. *Judæorum conversio ab Osee prædicta. II. Christus resurrectionis nostræ auctor. III. Locus difficilis Osee explicatur. IV. Christus ut summus Deus apud Joëlem loquitur. V. Utraque natura apud Michæam.* 52

CAPUT XV.

Habacuc & Aggæi testimonia.

- I. *Duplex captivitas ab hoc Propheta prædicitur. II. Reditus gentis eum consolatur. III. Illius canticum de Christo intelligendum. IV. Apud Aggæum Christus loquitur, ut summus Deus.* 55

CAPUT XVI.

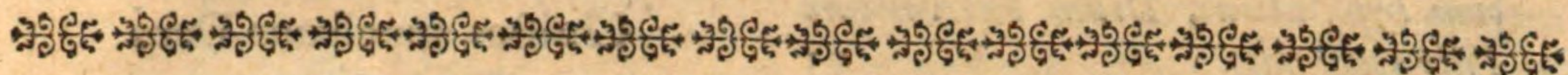
Zachariæ & Malachiæ testimonia.

- I. *Filius Dei apparet Zachariæ.* II. *Deus à Deo missus.* III. *Testimonia de Deo venturo.* IV. *De Deo vendito.* V. *De Deo confixo.* VI. *Christus apud Malachiam dominator omnipotens.* 58

CAPUT XVII.

Prophetica oracula nequaquam accommodatione quadam tracta ad Christum fuerunt.

- I. *Soli Christo congruunt prophetica testimonia.* II. *Id ipsi Apostoli demonstraverunt.* 64

PARS SECUNDA.

De Testimoniis Novi Testamenti.

CAPUT I.

Exponuntur quæ Christus de sua divinitate coram Judæis differuit.

- I. **D**OCET Christus verum se esse & proprium Dei Filium. II. *Dominum se esse ac Deum.* III. *Omnia sibi attribuit, quæcumque Dei propria sunt, aut Deo debita.* Pag. 65

CAPUT II.

Christi verba Judæi quo sensu intellexerunt : quomodo Christus eorum criminationes repulit.

- I. *Verba Christi obvio sensu à Judæis accepta.* II. *Quomodo se gessit Christus affectata divinitatis accusatus.* III. *Tota illum inter & Judæos controversia non in verbis, sed in rebus gravissimis posita.* IV. *Refelluntur qui illam eò redigunt, utrum pro Christo necne habendus esset.* 69

CAPUT III.

Christi coram Judæis dicta uberius explicantur & defenduntur.

- I. *Excogitata ad eludenda Christi dicta varia nuge.* II. *Demonstratur Christum omnia operari cum Patre.* III. *Patrem revelat ut equalis Filius.* IV. *Defenduntur & explicantur quæ Christus differit in capite x. Joannis.* V. *Quo sensu ante Abraham est.* VI. *Quo sensu è cælo descendisse se dicit.* 75

CAPUT IV.

Christus coram discipulis idem docet.

- I. *Christus eadem tradit discipulis, quæ coram Judæis differuerat.* II. *Illius verba suscipiunt summâ cum fide discipuli.* III. *Deum illum confitetur Thomas.* 82

CAPUT V.

Nonnulla Christi coram discipulis dicta accuratius explicantur.

- I. *Quo sensu Christus dixit Samaritane, Si scires donum, &c.* II. *Suam cum Patre equalitatem & unitatem essentie declarat in iis, quæ dixit Philippo.* III. *Nonnulla eruuntur ex præclara oratione, quâ Patrem post ultimam cœnam precatus est.* 84

CAPUT VI.

Quo sensu Christi dicta acceperint discipuli, ex testimoniis Evangelistarum demonstratur.

- I. *Evangelistarum sententia perspicitur primò ex eo quòd Christi dicta obvio sensu sumserint.* II. *Deinde ex eo quòd ea confirmaverint.* III. *Præcipue S. Joannes.* IV. *Denique ex eorum in scribenda Christi vita proposito.* 88

CAPUT VII.

Initium Evangelii secundum Joannem à cavillationibus Unitariorum vendicatur.

I. Duobus modis initium Evangelii secundam Joannem eludere conantur Unitarii. II. Utraque explicatio nullam connexionem relinquit inter præfationem Evangelii & ipsum Evangelium. III. Prima, quæ est Socinianorum, absurdis figuris & asseverationibus luxuriat. IV. Altera, quæ est Remonstrantium, unionem moralem cum hypostatica, Deum Patrem cum Filio confundit. 95

CAPUT VIII.

Confirmatur explicatio verborum Sancti Joannis, & commenta Clerici refelluntur.

I. Existimat Clericus S. Joannem eadem de Verbo dicere ac Philonem, sed non eodem sensu. II. Probatur S. Joannis cum Philone consensus. III. Instituta Joannem inter & Philonem comparatio nihil relinquit loci Unitariorum nugis. IV. Idem efficitur ex duabus hæresibus, quas S. Joanni propositum est refellere. V. Refellitur recentissimus scriptor, sub Artemonii nomine, qui legendum contendit: Et Dei erat Verbum. 99

CAPUT IX.

In aliis Novi Testamenti libris eadem de Christi divinitate doctrina ac in quatuor Evangeliiis.

I. Quam magnificè de Christo Dei Filio & Deo sentiat Paulus, ostenditur. II. Testimonia S. Jacobi, S. Petri & S. Jude. III. Item S. Joannis ex Epistola prima & Apocalypsi. IV. Filii incarnatio magnum mysterium. V. Tota res in fide posita. VI. Morum præcepta & aliorum dogmatum defensionem ex hoc mysterio repetunt. VII. Controversia Apostolorum cum Judæis nihil relinquit loci Arianis & Socinianis explanationibus. VIII. Nonnullæ observationes, ex quibus patet has explanationes ætati Apostolica ignotas fuisse. 104

CAPUT X.

Uberiùs examinantur nonnulla Apostoli testimonia de Filio Dei.

I. De locis in quibus Christus dicitur venisse in mundum. II. Defenditur initium Epistolæ ad Hebræos. III. Item illud: Qui est imago Dei invisibilis, &c. IV. Filius Dei intelligi debet his in verbis: Vivus est enim sermo Dei. 111

CAPUT XI.

De præcipuis Pauli locis in quibus Christus appellatur Deus & Dominus.

I. Illud Pauli: Deus manifestatus in carne, defenditur. II. His in verbis: Qui, cum in forma Dei esset, &c. ostenditur formam Dei naturam Dei significari: & formam servi naturam servi, sive humanam. III. Christus dicitur: Deus benedictus in sæcula. IV. Domini titulus eodem sensu usurpatur. 119

CAPUT XII.

Testimonia ex Epistolis S. Joannis, & libro Apocalypsis.

I. Probatur exstitisse sub ipsis Apostolis hæresim quæ Christi carnem negaret, atque hanc à S. Joanne refelli. II. Illius testimonia eludi non possunt, si attendatur propositum hujus hæresis refellenda. III. Utraque natura contra hos hæreticos initio Epistolæ primæ declaratur. IV. Christi æternitas & immutabilitas ex libro Apocalypsis. 129

CAPUT XIII.

De adoratione Christi.

I. Unitariorum sententia de Christi adoratione. II. Eum Christo cultum Scriptura desert, qui soli nature divine convenit. III. Christum adorari jubet ob divinam illius naturam. 135

CAPUT XIV.

De Spiritu Sancto.

I. Spiritum Sanctum Christus personam esse divinam declarat. II. Asseveranter loquitur. III. Ejus dicta confirmant Evangelistæ. IV. In aliis Novi Testamenti libris eadem doctrina. V. Allegoriæ nulla suspicio. 137

ET CAPITUM.

655

CAPUT XV.

Christi dicta de Spiritu Sancto
accuratiùs expenduntur.

- I. *Spiritus Sancti divinitatem probant hæc Christi dicta* : Qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, &c. II. *Nisi quis renatus fuerit, &c.* III. *Sic etiam quòd vocatur alius Paraclitus.* IV. *Tota Christi oratio apud Joannem demonstrat Filio consubstantialem esse Sanctum Spiritum.* V. *Clerici absurda observatio.*

141

CAPUT XVI.

Alia Novi Testamenti de Spiritu
Sancto testimonia expenduntur.

- I. *Spiritum Sanctum personam esse divinam probatur, quia scrutatur etiam profunda Dei.* II. *Quia dividit singulis, sicut vult.* III. *Quia Spiritus est Christi.* IV. *Quia in nobis, tamquam in templis, habitat.* V. *Quid sit mentiri Spiritui Sancto.* VI. *Cavillationes refelluntur.*

145

CAPUT XVII.

De Numerica essentiæ unitate in
tribus personis.

- I. *Hæc unitas colligitur ex his quæ hæcenus de Filio & Spiritu Sancto dicta sunt.* II. *Eandem demonstrat præscripta à Christo Baptismi formula.* III. *Idem dogma probatur ex visione Isaïæ non semel in Novo Testamento laudata.*

151

CAPUT XVIII.

Eadem essentiæ unitas probatur ex ver-
su 7. cap. v. Epist. I. S. Joannis.

- I. *Versus septimus & octavus, quomodo legi debeant, expenditur.* II. *Trium personarum distinctio & substantiæ unitas ex versu 7.* III. *Frustra unitatem illam ad consensum in testimonio dando detorquent.*

155

CAPUT XIX.

Genuinum esse versum septimum
ostenditur.

- I. *Quatuor conditiones proponuntur, quibus concurrentibus necesse est contextum esse genuinum.* II. *Concurrunt in hoc versu : nam cohæret optimè cum stilo & sententia S. Joannis, & eo sublato penitus deformatur sententia.* III. *Nititur codicibus Mss. Pauci quidem Græci hunc habent versum, non tamen nulli. Latinorum major est copia.* IV. *Citatus est ab antiquis Scriptoribus Græcis.* V. *Inter Latinos etiam à Tertulliano & Cypriano.* VI. *Eundem agnoscunt multi alii.* VII. *Proclive fuit librariis hunc versum omittere. At in contextum nec casu obrepere, nec de industria induci potuit.*

159

CAPUT XX.

Objecta ab adversariis solvuntur.

- I. *Objiciunt mysterium Dei incarnati à ratione alienum esse. Sed eorum commenta cum ratione pugnare & omni auctoritate destitui ostenditur.* II. *Frustra silere de hoc mysterio Scripturas dicunt.* III. *Refellitur exemplum Angeli personam Dei representantis, ex quo concludunt Christum, ut Dei legatum, divinitatis titulis ornari.*

173

CAPUT XXI.

Scripturæ loca ab adversariis objecta
explicantur.

- I. *Illud, Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, non favet Socinianis, si per se spectetur.* II. *Conjunctum cum iis quæ sequuntur, Et quem misisti Jesum Christum, illorum hæresim evertit.* III. *Alia loca explicantur, in quibus unus Deus dicitur.* IV. *Perabsurdè sibi favere putant, quòd Christus Dei Verbum & Dei Filius dicitur.* V. *Christus non idcirco Dei Filius, quia conceptus ex Virgine. Explicatur illud, Ideoque & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.* VI. *Explicatur alius locus, ex quo Christum Dei Filium esse colligunt ob Messie munus.* VII. *Item duo alia à Crellio objecta, ut Christum Dei Filium esse*

probet ob resurrectionem & sessionem
à dextris Dei. 180

CAPUT XXII.

De aliis Scripturæ locis à Crellio
objectis.

- I. Cetera Crellii argumenta inde petita, quod nonnulla de Christo negari putet quæ ad divinitatem necessaria sunt, nonnulla affirmari quæ à divinitate aliena. II. Refellitur ex duobus Catholica doctrinae principiis, distinctione personarum in Trinitate, & duplicis in Christo nature. III. Quo sensu Christus regnum traditurus, & subjiciendus Patri. IV. Divinitatem Christi probant objecta à Crellio testimonia. V. Idem efficitur ex objecto Mediatoris munere. 188

CAPUT XXIII.

De iis quæ contra Spiritum Sanctum
objicit Crellius.

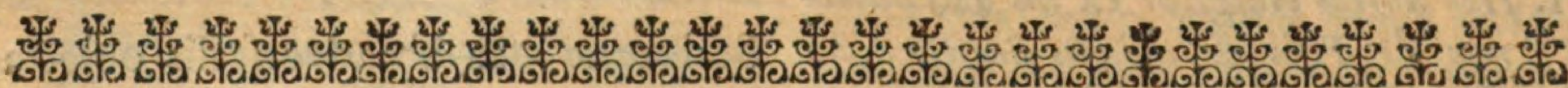
- I. Colligit plura testimonia, ut Spiritum efficaciam esse probet: sed ea nihil detrahunt de Spiritûs Sancti divinitate. II. Ridicula cavillatio Christum debere esse Filium Spiritûs Sancti. III. Non favet Crellio, quod Spiritus Sanctus

donari dicitur. IV. Neque etiam quod Christus insufflando dederit Sanctum Spiritum. V. Parvi refert, quid Judæi senserint de Spiritu Sancto, ante prædicationem Christi & Apostolorum. 192

CAPUT XXIV.

Omnia Unitariorum artificia & in eludendis testimoniis quæ manifesta sunt, & in iis, quæ videntur obscura, jactitandis, breviter exponuntur ac refelluntur.

- I. Parum prodest Unitariis testimonia Scripturæ eludere conari, quia omnia eludere non possunt. II. Dum testimonia Scripturæ similibus testimoniis eludere volunt, nullum simile proferunt. III. Testimoniorum Scripturæ seriem penitus pervertunt. IV. Hinc cum unum aliquod impugnant, innumera alia animo obversantia eorum astutias refellunt. V. Nulla possunt colligere testimonia, quibus in medio positis, eorum sententia animis audientium obversetur: contra Catholici. VI. Testimonia, quibus nitimur, instar principiorum habenda: instar difficultatum, ea quæ ab Unitariis objiciuntur. VII. Iniquè ergo principia ex difficultatibus explicare tendunt. 195

LIBER SECUNDUS.

*In quo Christi Divinitas demonstratur ex perpetuo
omnium Catholicorum, inter se & cum
pluribus sectis, consensu.*

CAPUT I.

Quàm absurde dicunt Unitarii Justinum primum fuisse, qui Christum doceret Verbum illud esse, per quod omnia creata sunt.

- I. **H**OC commentum refellitur ex Scriptoribus Sancto Martyre senioribus. II. Ex colloquio senis Chri-

stiani cum Justino nondum Christiano. III. Ex testimoniis Presbyteri Apostolorum discipuli apud Irenæum. IV. Idem testatur, qui Testamenta 12. Patriarchis supposuit. V. Sententia Auctoris versusum Sibyllinorum. VI. De Montano, & Auctore Prædicationis Petri. VII. Ex his testimoniis, quid Apostoli docuerint, certò cognoscitur. Pag. 200

CAPUT

ET CAPITUM.

657

CAPUT II.

Proferuntur eorum testimonia, qui huic dogmati ab initio Ecclesiæ infensi fuerunt.

- I. *Judæi, antequam Justinus scriberet, mysterio Incarnationis infensi.* II. *De Epistola Pilati ad Tiberium.* III. *Testimonia Plinii & Hadriani.* IV. *Celsus Judæum inducebat jocantem in Filium Dei & Verbum incarnatum.* V. *Ipsius Celsi dictæria in idem mysterium.* VI. *Christianos exagitabat, quod hoc mysterium credi vellent, & prophetiis confirmarent.* VII. *Testimonium Luciani.* VIII. *Nonnulla de hæreticis.* 206

CAPUT III.

Vulgus apud Christianos de Christi divinitate optimè sentiebat.

- I. *Ridicula commenta de vulgi ignorantia hujus mysterii.* II. *Vulgus non latuit Ecclesiæ doctrina, quæcumque tandem fuerit.* III. *Christi divinitas docebatur in tradendis symbolis.* IV. *In ipso etiam symbolo Romano.* V. *In hymnis & precibus Ecclesiæ.* VI. *In explicando Eucharistiæ Sacramento.* VII. *In tradendis morum præceptis, & hæreticis refellendis.* VIII. *Plebem accuratè de toto mysterio sensisse exemplis & testimoniis probatur.* 213

CAPUT IV.

Idem demonstratur ex testimoniis SS. Martyrum.

- I. *Magni momenti testimonia Martyrum.* II. *S. Ignatii testimonium coram Trajano.* III. *Testimonia Sanctæ Symphorose.* IV. *S. Felicitatis.* V. *S. Justin.* VI. *Sanctorum Epipodii & Alexandri & Symphoriani.* VII. *Martyrum Scilitanorum & S. Pionii.* VIII. *De pluribus aliis Martyribus.* 222

CAPUT V.

Consensus omnium Ecclesiarum.

- I. *Consensum omnium Ecclesiarum sæculo secundo hætenus dicta demonstrant.* II. *Sanctorum Patrum doctrina, totius*

Ecclesiæ doctrina. III. *De consensu Ecclesiarum asseverant Sancti Patres.*

IV. *Ipsi hæretici confitentur.* V. *Idem dicendum de tertio sæculo.* 228

CAPUT VI.

Ecclesiarum consensus sæculo quarto.

- I. *Inter dissensiones sæculi quarti veritas facile dignoscitur.* II. *Totius orbis consensus, cum Arius prodiit, ex rebus gestis demonstratur.* III. *Ex Arianorum disputandi ratione.* IV. *Ex paucitate germanorum Arianorum.* V. *Semiariani idem ac Ariani non sensere.* VI. *Frastra objiciuntur Ariana hæresis progressus.* VII. *Nec Catholicam fidem evertere potuerunt.* VIII. *Imo ne substantiale quidem abrogare.* 233

CAPUT VII.

De consensu sectarum cum Ecclesiis Catholicis, ac primò de Nazaræis.

- I. *Neque hanc sectam, neque Hegesippum in suas partes trahere possunt Unitarii.* II. *Nazareos Filii divinitatem agnovisse probat Justinus testimonium.* III. *Idem testantur S. Hieronymus & S. Augustinus, quibus adjungi possunt S. Irenæus & Tertullianus.* IV. *Ipsorum Nazæarum testimonia apponuntur.* *Auctor Recognitionum & Homil. Clement. qui erat ex hac secta, longè aliter sentit de Filio Dei ac Ebionita.* V. *Duplicem in Christo naturam agnoscit.* VI. *Omnia per eum creata esse docet.* VII. *Illius cum Ebionitis pugna ex pluribus aliis principiis perspicitur.* 245

CAPUT VIII.

Hæreticorum, qui carnem Christi negabant, consensus de illius divinitate ex Sanctis Patribus demonstratur.

- I. *Testimonium Sancti Justin de his hæreticis.* II. *Sanctus Irenæus eos de Filii divinitate confiteri declarat, & cum eis sic pugnat, ut manifestum sit*

O o o o

eos de hoc dogmate non dissensisse. Sic etiam Clemens Alexandrinus. III. Ita etiam Tertullianus. IV. Testimonia Origenis, Novatiani, Pamphili Martyris, Athanasii, &c. 254

CAPUT IX.

Hæreticorum eorundem sententia ex ipsorum principiis & testimoniis investigatur.

- I. *Nulla cum his hæreticis pugna de Filio Dei. II. Hunc Dei Filium & Deum esse, & Patri consubstantialem docebant. III. Incarnationem etsi evertabant, tamen Catholici sermonis similitudinem sæpe retinebant. IV. Eorum sententia de mundi creatione per Christum. V. Idem de Sancto Spiritu consensus. VI. Unum in tribus personis Deum ab eis admissum probatur.* 260

CAPUT X.

Explicantur Valentiniæ eorum de Æonibus nugæ.

- I. *Testimonia nonnulla nostræ sententiæ in speciem contraria explicantur. II. Æones Valentiniæ eorum exponuntur. III. Verbum Dei Filium sub variis nominibus designabant. IV. Spiritum Sanctum sub nomine Sophia. V. Eorum nugæ exhibent descriptionem exemplaris, ad quod mundus creatus est. VI. Sic ab ipso Irenæo intelliguntur. VII. De creatione & Creatore detestabilis eorum sententia.* 267

CAPUT XI.

Montanistarum sententia examinatur.

- I. *Montanistas nihil novi de Sacra Triade*

docuisse probatur ex Tertulliano. II. Ex veterum de hac secta testimoniis. III. Nonnulli veteres existimarunt Montanum pro Spiritu Sancto habitum à suis. IV. Hæc opinio quatuor rationibus refellitur. V. Dicuntur confudisse tres Personas Sanctæ Trinitatis: sed hoc commentum unius ex Montani sectis proprium. VI. Montani de se ipso testimonium proponitur & emendatur. 278

CAPUT XII.

De Novatianis & Donatistis, Meletianis & Audianis.

- I. *Cum Catholicis de Trinitate consentiebant Novatiani. II. Item Donatistæ. III. Sic etiam Colluthiani & Meletiani, quamquam isti postea ad Arianos defecerunt. IV. Idem dicendum de Audianis & Quarto-decimanis.* 286

CAPUT XIII.

Incommoda ex fabulosa immutatione consequentia breviter considerantur.

- I. *Error induci non potuit sæculo secundo, nisi novum loquendi genus induceretur. II. Novum loquendi genus cognosci debuit. III. Nimiùm arcta Ecclesiarum inter se necessitudo, quàm ut res lateret. IV. Error cognitus quantas contentiones excitare debuerit, pluribus rationibus demonstratur. V. Nullum ejusmodi contentionum vestigium. VI. Non minùs repugnat, ut à Synodo Nicæna novitas inducta dicatur. VII. Sectarum consensus novum addit pondus. VIII. Nullum in rebus humanis factum his argumentis certius.* 290

LIBER TERTIUS.

*In quo Christi Divinitas demonstratur ex perpetuis,
contra Judæos, Ethnicos & Hæreticos,
controversiis.*

CAPUT I.

Demonstratur Christum adorari & Deum appellari non potuisse, nisi verus & unus cum Patre Deus crederetur.

- I. *S*I Christiani rei creata nomen & cultum Dei tribuissent, numquam potuissent sese ex Judæorum argumentis expedire. II. Perabsurdè Ethnicos oppugnassent. III. Veterum Patrum magnifica de Dei nomine sententia, summus rei creata contemptus. IV. Pugnant cum rei creata cultu adhibita adversus Gnosticos argumenta. V. Iisdem rationibus demonstratur unica & singularis in tribus personis substantia. Pag. 302

CAPUT II.

Quomodo Christi Divinitas Judæis atque Ethnicis prædicata ab Apostolorum discipulis, & à Justino Martyre.

- I. *S.* Barnabæ adversus Judæos testimonia. II. Principia nonnulla ad judicandam sanctorum Patrum doctrinam apponuntur. III. Justinus in Dialogo cum Judæis Christum Dei Filium & Deum esse prædicat. IV. Indignantur Judæi, sed non idcirco Justinus ab asseverando discedit. V. Postulat Trypho, ut alium esse probetur, præter Deum Patrem, qui verè & sine metaphora Deus sit. Conditionem accipit Justinus. VI. Hunc Deum, petitu Tryphonis, incarnatum esse probat. VII. Eodem modo Ethnicis prædicat Christum. VIII. Hoc mysterium probat iisdem argumentis. IX. Tam admira-

bile fatetur esse, ut sine certissimis argumentis credi non debeat. 306

CAPUT III.

Aliorum Græcorum Patrum, præcipuè Origenis, testimonia contra Judæos atque Ethnicos.

- I. *Aliorum Græcorum Patrum testimonia.* II. Origenes non is erat qui sententiam suam dissimularet, si idem sensisset ac postea Ariani. III. Quò magis jocatur Celsus in mysterium Dei incarnati, eò magis instat Origenes. IV. Non aliam mysterii explicandi rationem novit, præter eam, quæ ex duabus naturis repetitur. V. De divina non minùs constare probat, quàm de humana. VI. Ridenti Celso, quòd Christiani Deum ex mortali corpore constantem colerent, aptè respondet. VII. Probat hoc mysterium certissimis momentis niti. VIII. Ob salutem humani generis Deum descendisse. IX. Nec in carne suscipienda mutatum. X. Hæc disputandi ratio nullam prorsus erroris suspensionem relinquit. 315

CAPUT IV.

Latinorum Patrum adversus Judæos atque Ethnicos differendi ratio.

- I. *Tertulliani adversus Judæos atque Ethnicos differendi ratio.* II. *S.* Cypriani contra utrosque testimonia. III. Arnobius quomodo respondet Ethnicorum dictis in Deum crucifixum. IV. Quibus argumentis hoc mysterium probat. V. Illius responsio eorum quæstioni, cur Deus in forma hominis visus & more humano interemtus. VI. Lactantius

refert Ethnicorum ratiunculas contra
mysterium Dei crucifixi. VII. Ipse eò
asserentiùs illud defendit. VIII. Fa-
tetur difficile esse ad credendum, sed
certissimis argumentis niti contendit.
IX. Nonnulla observationes in hanc
veterum disputandi rationem. 322

CAPUT V.

Quomodo hæresis, quæ Christi
carnem negabat, à sanctis
Patribus profligata.

- I. Non Ebionitas aut Cerinthianos, neque
etiam Valentinianos refellit S. Igna-
tius, sed eos qui Christi carnem nega-
bant. II. Sic eos refellit, ut duas Chri-
sti naturas constituat. III. Isdem ve-
stigiis insistit Irenæus. IV. Sic etiam
Tertullianus. 329

CAPUT VI.

Ebionitæ, Artemonitæ, Paulus Samo-
fatenus sic refutati, ut Ariana hæ-
resis simul in antecessum damnata
sit.

- I. Hæresis quæ Christum Deum negabat,
argumento est Deum illum ab omnibus
tunc creditum fuisse. II. Probant san-
cti Patres non minùs de divina Chri-
sti natura quàm de humana constare.
Mysterium non aliter explicant quàm
ex accurata utriusque natura distin-
ctione. III. Artemonitas convicit Caius
ex Scriptura & Patrum testimoniis.
IV. Eisdem refellens Novatianus me-

taphoras removet à Scripturæ testimo-
niis: divina Christi attributa defen-
dit. V. Paulus Samosatenus quomodo
à sex Episcopis confutatus. 339

CAPUT VII.

Catholica fides perspicitur ex con-
troversia cum Sabellianis.

- I. Divinitatem Christi probat ipsa hæresis
Sabelliana. II. Qui hanc hæresim re-
fellunt, sedulo cavent ne personas dis-
sociare videantur. III. Filium verè
esse Filium demonstrant. IV. Dedit
eadem hæresis occasionem defendendi
Incarnationis mysterii. 346

CAPUT VIII.

Necessaria ad salutem fides in Chri-
stum Deum & hominem ex his,
quæ hætenus dicta sunt, colligitur.

- I. In eos qui Christi Divinitatem negant,
nonnulli olim nimium indulgentes,
quos refellit Athanasius. II. Ex his,
quæ in hoc & superioribus libris dicta
sunt, colligitur necessariam ad salutem
esse fidem in Christum Deum. III. Uni-
tarii neque exteriori fidei professio-
nem habent, neque interiores Christia-
nismi virtutes habere possunt. IV. Re-
felluntur Lochii & Clerici commenta.
V. Nec pacem conciliare possunt, nec
duos fidei articulos retinere. VI. Ini-
quitas eorum, qui regulam fidei in sola
Scriptura constituunt. 349

LIBER QUARTUS.

*In quo Sanctorum Patrum doctrina accuratius
examinatur, & obscuriora quæque
loca explicantur.*

CAPUT I.

Philonis & Scripturæ ante Incarnationem interpretum sententia examinatur; atque utrum aliqua hujus dogmatis cognitio ab Hebræis ad Ethnicos pervenerit.

- I. **P**HILO sapientiam distinguit à Deo Patre. II. Verbum Dei Filium & Deum vocat. III. Dei imaginem cui nihil desit quod quidem sit in Patre. IV. Verbum capit omnes Patris virtutes & per illud omnia creata. V. Loca à Clerico objecta explicantur. VI. Quo sensu Philo sacerdotium attribuit Verbo. VII. Scriptura ante Incarnationem interpretum sententia. VIII. Nihil Plato aut Platonici antiquiores de Verbo suspicati. Nihil sani de eo dixerunt Platonici recentiores. IX. Videtur tamen de Verbo & Incarnatione aliquid ab Hebræis ad Gentiles permanasse. Pag. 358

CAPUT II.

Sancti Barnabæ, atque Hermæ doctrina exponitur.

- I. Christus apud Barnabam verus Dei Filius. II. Dominus Creator cæli & terre, ac Auctor Legis. III. Objecta ab Unitariis loca explicantur. IV. Hermæ sententia de Filio & Spiritu Sancto. V. Due in Christo nature. VI. Locus quidam objectus explicatur. 371

CAPUT III.

De Sancto Clemente, Sancto Ignatio & Sancto Polycarpo.

- I. S. Clemens Christum appellat Deum passum. II. Ad eum refert præclarissi-

ma veteris Testamenti testimonia. III. Duas illius naturas predicat. IV. Testimonia ex altera illius Epistola. V. S. Ignatius quàm sæpè Christum appellat Deum. VI. Nulla huic appellationi inest metaphora. VII. Quàm absurdè Polycarpum in suas partes trahere conentur Unitarii. VIII. Multa de Christo dicit, quæ nisi de vero & omnipotenti Deo dici non possunt. IX. Tres personas in sua precatone glorificat. X. Testimonium Ecclesiæ Smyrnenfis. 376

CAPUT IV.

De Sancto Justino Martyre.

- I. De Filii aternitate testimonia. II. De tribus personis. III. Secundus locus, quem Filio attribuit, aequalitatem designat. IV. Divina natura, quæ una est & singularis, Filio tradita. V. Generatio ex Patris substantia in duobus Dialogi locis. 383

CAPUT V.

De insigni loco Sancti Justini, in quo Remonstrantes magnum sibi præsidium esse positum opinati sunt.

- I. Accurata hujus loci interpretatio. II. Verborum Justini vera sententia stabilitur. III. Objecta ab Episcopo expnuntur. IV. Non satis esse duxit Justinus Jesum esse Christum confiteri. V. Cur proponit exemplum Ebionitarum, eosque ait non negare Jesum esse Christum. VI. Quo sensu eos ex genere Christianorum esse dixit. 389

CAPUT VI.

De Tatiano.

- I. Tatianus à nonnullis valdè vitupera-

tus. II. Loci, in quo loquitur de Verbo, accurata interpretatio proponitur. III. Verbum cum Patre ante mundi creationem omnia sustentabat. IV. Voluntariam administrationem ad mundi creationem suscepit. V. Verbi potentia idem ac ipsum Verbum. VI. Quo sensu Verbum opus dicitur. VII. De Spiritu Sancto. 397

CAPUT VII.

De Athenagora.

- I. Filium Patri consubstantialem & aequalem agnoscit Athenagoras. II. Prolixior locus, ex quo Verbum aeternum & Patri consubstantiale demonstratur. III. Unitas essentiae in tribus personis. 403

CAPUT VIII.

De Sancto Theophilo Antiocheno.

- I. Triadis vocem usurpat S. Theophilus. Spiritum Sapientiae nomine designat. II. Unam prorsus in tribus essentiam agnoscit. III. Verbi progressio ad mundi creationem. IV. Alius locus de hac Verbi generatione & missione ad varias perfunctiones immerito vituperatus. 407

CAPUT IX.

De Sancto Irenæo.

- I. Christum Irenæus verum Filium Dei ac verum Deum agnoscit. II. Veteris Testamenti institutionem & mundi creationem Christo, ut vero Deo, attribuit. III. Filii aeternitas. IV. Aequalitas cum Patre, & singularitas essentiae in Patre & Filio. V. De Spiritu Sancto. VI. An ignoratio diei iudicii afflicta Christo à Sancto Irenæo. 411

CAPUT X.

De S. Clemente Alexandrino.

- I. Christum Clemens verum Dei Filium esse docet. II. Ac verum Deum. III. Filii aeternitas. IV. Unitas numerica essentiae in Patre & Filio, ac utriusque aequalitas. V. Eadem docet de Spiritu Sancto. VI. Unitas in Trinitate.

VII. Quo sensu Filium Θεωτόκισον dixit, & ministrum Patris. VIII. Alius locus à Petavio objectus explicatur. IX. Cur Filii naturam Patri propinquissimam dixit. X. An Clemens ea dixerit quae ipsi à Photio tribuuntur. 422

CAPUT XI.

De Tertulliano.

- I. Testimonia de Christi divinitate ex libris ad mores informandos scriptis. II. Christum Dei Filium ob veram generationem esse declarat. III. Deum ob divinam naturam. IV. Filii aeternitas. V. Una in Patre & Filio substantia perspicitur ex Tertulliani principiis adversus haereticos. VI. Praecipue adversus Praxeam. VII. Aequalitas in Patre & Filio. VIII. Spiritum Sanctum Deum esse docet, & unum cum Patre & Filio Deum. 433

CAPUT XII.

Nonnulla Tertulliani loca explicantur.

- I. Quo sensu in Patre plenitudo, in Filio portio & modulus. II. Cur duplicem Filio generationem ad mundi creationem tribuit. III. Cur Filium tunc propriè Filium factum esse docet. IV. Quo sensu Deum dicit non semper fuisse Patrem. 442

CAPUT XIII.

De Sancto Hippolyto.

- I. Sancti Hippolyti testimonia de Verbi Incarnatione. II. Sanctae Trinitatis dogma egregie defendit adversus Noëtum. III. Illius sententia de Verbi progressu ad mundi creationem. IV. Quo sensu dixit Verbum ante Incarnationem non fuisse perfectè Filium. 455

CAPUT XIV.

De Origene.

- I. Christum Origenes verum Dei Filium esse docet. II. Verum & sine ulla prorsus metaphora Deum. III. Illius de Verbo sententia cum Arianis pugnat. IV. Plurima de aeternitate Filii testi-

monia. V. Frustrà hæc nonnulli eludere conati sunt. VI. Æqualitas & substantia unitas in Patre & Filio. VII. Una in utroque voluntas, una & eadem scientia. VIII. Origenis doctrina de Spiritu Sancto. IX. Præclara de Trinitate testimonia. 460

CAPUT XV.

Explicantur difficilia Origenis loca, ad æternitatem Filii, ejusque generationem spectantia.

- I. Origenes immeritò accusatur quòd Verbi æternitatem negaverit. II. Longè discrepat ab Arianis, cum Filium negat genitum ex substantia Patris quasi imminuti. III. Hæreticos refellit, cum eos vituperat, qui Filium sòia negabant à Patre differre. IV. Tres hypostases, at nequaquam tres substantias tuetur contra eosdem hæreticos. V. Accuratissimè in hac refellenda hæresi versatur. VI. Quo sensu Patrem & Filium res hypostasi duas, consensu unam & concordia dicit. VII. Cur Verbi nomen ex operationibus interpretandum putat. 474

CAPUT XVI.

Alia Origenis loca explicantur.

- I. Patrem bonum esse dixit, Filium bonitatis imaginem. II. Filium ait Deum esse sine articulo. III. Eodem sensu explicatur locus difficilis ex tom. IV. in Joannem. IV. Non minorem Filio scientiam defert. V. Non Catholicos, sed Hæreticos oppugnat, cum Salvatorem negat esse majorem creatore & universorum Deum. VI. Quo sensu Patrem appellat primarium creatorem. VII. Quo sensu Patrem propriè orandum esse dixit, ac magis orandum, quàm Filium. VIII. Eadem sententia ex libro de oratione explicatur. IX. Cur Spiritum Sanctum in iis numerat, quæ per Filium exstiterunt. X. An Spiritum Sanctum redemptioni humani generis imparem dixerit. XI. Solvitur difficultas ob sententiam Origenis de præexistentia animæ Christi. 486

CAPUT XVII.

Testimonia ex Constitutionibus Apostolorum.

- I. Christus Dei Filius ac Deus propter nos incarnatus. II. Spurii operis artifex Christum in plurimis veteris Testamenti locis agnoscit. III. De Sancto Spiritu ac tribus personis. 508

CAPUT XVIII.

Minutius Felix & S. Cyprianus.

- I. Minutii Felicis testimonium de Christi divinitate. II. Quàm sæpè Deum appellat Christum Cyprianus. III. Ad eum refert præclarissima veteris Testamenti loca. IV. De una in tribus personis substantia. V. Testimonium Episcoporum Concilii Carthaginensis. 510

CAPUT XIX.

De Novatiano.

- I. Novatianus Christi divinitatem probat ex Scripturis & ex divinis illius attributis. II. Filium ad mundi creationem genitum dicit, sed eodem ac alii Scriptores sensu. III. Illius sententia de Spiritu Sancto. 515

CAPUT XX.

De Sancto Gregorio Thaumaturgo, & Archelao.

- I. Sancti Gregorii doctrina ante Episcopatum & in Episcopatu. II. Illius symbolum. III. Archelai testimonia de Filii divinitate ejusque Incarnatione. 521

CAPUT XXI.

De Sancto Methodio Episcopo & Martyre.

- I. Methodius resurrectionem ex Christi omnipotentia repetit. II. Testimonia ex alio libro de Filii deitate & omnium per eum creatione. III. De illius æternitate & immutabilitate ac una in tribus personis essentia. IV. Nonnulla ad Sanctam Trinitatem spectantia explicantur. V. Filium ad mundi creationem genitum dicit, sed eodem

sensu ac alii Scriptores. VI. An Christum Adamum esse, sive in Adam fuisse crediderit. 525

CAPUT XXII.

De Arnobio & Lactantio.

- I. *Arnobii de divina Christi natura testimonia. II. Lactantii sententia de una in Patre & Filio substantia. III. Duo loca Lactantii difficultatibus scatentia referuntur. IV. Quod ait Filium Dei aliquando non fuisse, idem valet ac in tempore non fuisse. V. Quo sensu genitus, cum mundus creatus est. VI. Cur cum principe Angelorum comparatur. VII. Cur Christum negat Lactantius sese Deum dixisse. VIII. Lactantii sententia de Spiritu Sancto.* 534

CAPUT XXIII.

De utroque Dionysio Romano & Alexandrino.

- I. *Dionysius Romanus unam in tribus personis essentiam docet. II. De Filii aternitate præclarissime loquitur. III. Dionysii Alexandrini ex libris adversus accusatores scriptis testimonia de Filii aternitate. IV. De generatione ex Patre. V. De tribus personis. VI. Eadem docuerat in ipsa Epistola, quæ illius accusandi ansam præbuit.* 543

CAPUT XXIV.

De Theognosto, Pierio, S. Luciano ac S. Pamphilo Martyribus.

- I. *Theognosti testimonium de Filii generatione ex substantia Patris. II. Examinantur ea, quæ in hoc Scriptore S. Gregorius Nyssenus & Photius reprehenderunt. III. Judicium Photii de Pierio examinatur. IV. Utrum S. Lucianus Martyr aliquandiu ea senserit, quæ postea Ariani docuerunt. V. Sanctus Pamphilus in defendendo Origene defensor exstitit Catholicæ doctrinæ.* 551

CAPUT XXV.

De antiquis Scriptoribus, qui Verbum ad mundi creationem prodiisse dixerunt.

- I. *Recensentur qui ita loquuti sunt ante Synodum Nicenam. II. Idem dixerunt multi alii post Synodum. III. Nulum inter utrosque discrimen. IV. Obiecta à Jurio & Auctore Platonismi Retecti solvuntur.* 556

CAPUT XXVI.

Explicantur alia nonnulla in Sanctis Patribus.

- I. *Consensus inter Patrem & Filium, ex quo singularitas Dei repetitur, argumentum est æqualitatis & unius substantiæ. II. Justin, Tertulliani & Novatiani testimonia, qui Filium visum esse antiquis dicunt, Patrem videri non potuisse. III. Quod Filius apparuisse dicitur, id ejus divinitatem probat: Quod autem solus has perfunctiones obire potuisse, id minimè nocet huic dogmati. IV. Cur hæ perfunctiones de Filii immensitate & invisibilitate non detrahunt, de Patris verò detraxissent. V. Aliæ afferuntur hujus rei rationes. VI. Quo sensu antiqui Scriptores dixerunt Christum ita proprium esse Patris Verbum, ut eo Pater carere non possit, nisi rationalis esse desinat.* 566

CAPUT XXVII.

Eusebii doctrina, & ab antiquis Patribus discrepantia examinatur.

- I. *Eusebium Arianismi accusant antiqui penè omnes. Vita illum & facta condemnant. II. Scripta multò magis. De illius duabus Epistolis, alterâ hæresis initio, alterâ post Synodum Nicenam scriptâ. III. Filii aternitatem ac veram generationem negat in libris ante Synodum scriptis. IV. Eadem docet post Synodum. V. Tetrariorum Arianorum dicta probat. VI. Sic Marcellum refellit, ut Patris substantiam in Filio esse & vicissim omnino neget. VII. Animam Christo denegat more Arianorum. VIII. Non minus in Sanctum Spiritum impius.* 578

CAPUT XXVIII.

Examinantur quæ ad Eusebii defensionem proferri solent.

I. *Eusebius*

I. Eusebius videtur Catholicè sensisse, cum scriberet Apologiam pro Origene, ac non multò post suscepisse errorem. II. Quidquid profertur ad aternitatem Filii, id Arianorum usu contritum erat. III. His in locis multa impiè dicit Eusebius. IV. Alia exempla ex libris post Synodum scriptis. V. Quidquid profertur ad generationem ex substantia Patris, nihil aliud habet quàm communicationem exteriorum. VI. Eodem sensu dicitur imago Patris. VII. Et Patrie qualis. VIII. Quadruplex discrimen inter Eusebium & antiquos Patres. 594

CAPUT XXIX.

Nicanæ formulæ adversus Curcellæum & Clericum defensio.

I. Consubstantiale obscurum non est. II. Nec à Synodo Antiochena damnatum. III. Nec singularitatem essentia excludit, sed constituit & confirmat. 605

CAPUT XXX.

Numeralis essentia unitas ex controversiis quarto sæculo exortis demonstratur.

I. Hanc unitatem probant controversia de hypostasibus. II. De similitudine essentia. III. Tota denique Arianorum adversus Catholicos pugnandi ratio idem probat. 612

CAPUT XXXI.

Idem demonstratur ex Sanctorum Patrum testimoniis & principiis.

I. Sanctorum Athanasii, Hilarii, Basilii

& Gregorii testimonia. II. Vendicantur à cavillationibus. III. Sanctorum Patrum principia de generatione ex substantia Patris. IV. De unitate actionis & efficientie. V. Quomodo Patrem in Filio esse & Filium in Patre docuerunt. VI. Quo sensu Filium imaginem Patris dixerunt. 616

CAPUT XXXII.

Numeralis essentia unitas ab illis Episcopis defensa, qui falso cognomine Semiariani dicti sunt.

I. Eorum fides præstantissimis Patribus probata. II. Filii aternitas non potest significantius adstrui, quàm ab illis adstruitur. III. De Filii generatione idem prorsus docent ac Patres Nicæni. IV. Patrem asserunt suam propriam substantiam dedisse Filio. V. Ex hoc principio pendet quidquid de Filio docent. VI. S. Meletii doctrina exponitur. 627

CAPUT XXXIII.

Solvuntur objecta à Curcellæo.

I. Quatuor Curcellæi ratiuncule, quarum due priores breviter refelluntur. II. Tertio loco objicit testimonia, in quibus scia communis dicitur, ut apud homines. Basilii & Gregorii testimonia explicantur. III. Objicit denique Patribus hoc unum propositum esse, ut Filius dicatur non creatus, sed equalis Patri ut homo homini: sed ex ipsis, quæ citat, Athanasii, Ambrosii & Augustini testimoniis refellitur. IV. Explicatur cur hypostasis idem interdum ac substantia significat. 639

ERRATA.

Pag. 7. col. 2. lin. 14. lege, prædicta.

Pag. 15. col. 2. lin. 3. dele punctum.

Pag. 38. col. 1. lin. 26. lege, præstituuntur.

Pag. 52. col. 2. lin. 5. ante finem, lege, Michæ.

Pag. 85. col. 2. lin. 9. lege, illam in.

Pag. 89. col. 1. lin. 1. lege, confirmant.

Pag. 115. col. 2. lin. 26. lege, is qui.

Pag. 160. col. 2. lin. 6. ante finem, lege, momenti.

Pag. 201. col. 1. lin. 12. lege, passionis.

Pag. 386. col. 2. lin. 10. ante finem, lege, τὸ ὄν.

Pag. 463. col. 1. lin. 28. dele duo puncta.

Pag. 613. col. 2. lin. 3. ante finem, lege, ἀπο-
regor.

A P P R O B A T I O.

JUSSU Illustrissimi Domini D. Galliarum Cancellarii, legi Manuscriptum cui titulus præfigitur : *Divinitas Domini nostri Jesu Christi, manifesta in Scripturis & Traditione* : opus summo religionis studio susceptum, diligenti elaboratum curâ, mirâ eruditione adornatum, felici consummatum exitu, firmando de Christi Salvatoris divina origine dogmati non idoneum minùs, quàm diluendis Socinianorum, aliorumve hujus furfuris hominum Christi excellentiam elevare annitentium argutiis. Quàm jucundo animi sensu publici juris fieri conspiciet Catholicus quisque doctus hæc elucubrationes, quibus primæva roboratur fides, & venenosus refecatur anguis, repetitis quidem jam confossus ictibus, at semper reviviscens, at in dies pullulans! Quapropter religioni plurimum utilitatis adfuturum existimo, si typis mandetur dictum opus. Parisiis 15. Novembris 1744. MILLET.

P E R M I S S I O

R. P. Superioris Generalis Congregationis Sancti Mauri.

NO s infra scriptus Superior Generalis Congregationis Sancti Mauri licentiam concedimus Domno * * * Presbytero & Congregationis nostræ Monacho, promulgandi opus à Clarissimo viro D. MILLET Censore Regio approbatum, cui titulus : *Divinitas Domini nostri Jesu Christi, manifesta in Scripturis & Traditione*. Datum Parisiis in Monasterio Sancti Germani à Pratis, die septimâ Aprilis, anno Domini millesimo septingentesimo quadragésimo sexto.

FR. RENATUS LANEAU, Superior Generalis.

De mandato Reverendissimi P. Generalis,

FR. AUDOMARUS DELVILLE, Secretarius.

P R I V I L E G E D U R O Y.

LOUIS, par la grace de Dieu, Roy de France & de Navarre : A nos amez & féaux Conseillers les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maîtres des Requêtes ordinaires de notre Hôtel, Grand Conseil, Prevôt de Paris, Baillifs, Sénéchaux, leurs Lieutenans Civils, & autres nos Justiciers qu'il appartiendra, SALUT. Notre bien-ame JACQUES-FRANÇOIS COLLOMBAT, Premier Imprimeur de nos Cabinet, Maison, Bâtimens, Jardins, Arts & Manufactures; Nous a fait exposer, qu'il desireroit faire imprimer & donner au Public des Ouvrages qui ont pour titre : *Divinitas Domini nostri Jesu Christi, manifesta in Scripturis & Traditione, Auctore uno ex Monachis Congregationis Sancti Mauri. Entretiens Spirituels, par M. Courbon*, s'il Nous plaisoit luy accorder nos Lettres de Privilège pour ce nécessaires. A CES CAUSES, voulant favorablement traiter l'Exposant, Nous luy avons permis & permettons par ces Presentes, de faire imprimer lesdits Ouvrages cy-dessus, en un ou plusieurs volumes, & autant de fois que bon luy semblera, & de les vendre, faire vendre, & debiter par tout notre Royaume, pendant le temps de douze années consecutives, à compter du jour de la date desdites Presentes. Faisons défenses à toutes personnes, de quelque qualité & condition qu'elles soient, d'en introduire d'impression étrangere dans aucun lieu de notre obéissance. Comme aussi à tous Imprimeurs, Libraires, & autres, d'imprimer, faire imprimer, vendre, faire vendre, ni contrefaire lesdits Ouvrages, ni d'en faire aucuns Extraits, sous quelque prétexte que ce soit, d'augmentation, correction, changemens ou autres, sans la permission expresse & par écrit dudit Exposant, ou de ceux qui auront droit de luy, à peine de confiscation des Exemplaires contrefaits, & de trois mil livres d'amende contre chacun des contrevenans, dont un tiers à Nous, un tiers à l'Hôtel-Dieu de Paris, & l'autre tiers audit Exposant, ou à celui qui aura droit de luy, & de tous dépens, dommages & intérêts : A la charge que ces Presentes seront enregistrées tout au long sur le Registre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris, dans trois mois de la date d'icelles; que l'impression desdits Ouvrages sera faite dans notre Royaume & non ailleurs, en bon papier & beaux caracteres, conformément à la feuille imprimée & attachée pour modèle sous le contrescel desdites Presentes. Que l'Impétrant se conformera en tout aux Reglemens de la Librairie, & notamment à celui du 10. Avril 1725. Et qu'avant de les exposer en vente, les Manuscrits ou Imprimez qui auront servi de Copie à l'impression desdits Ouvrages, seront remis dans le même état où l'Approbation y aura été donnée, ès mains de notre très-cher & féal Chevalier le Sieur d'AGUESSEAU, Chancelier de France, Commandeur de nos Ordres; & qu'il en sera ensuite remis deux Exemplaires dans notre Bibliothèque publique, un dans celle de notre Château du Louvre, & un dans celle de notre très-cher & féal Chevalier le Sieur d'AGUESSEAU Chancelier de France; le tout à peine de nullité des Presentes; du contenu desquelles vous mandons & enjoignons de faire jouir ledit Exposant & ses ayans causes, pleinement & paisiblement, sans souffrir qu'il leur soit fait aucun trouble ou empêchement. Voulons que la Copie des Presentes, qui sera imprimée tout au long au commencement ou à la fin desdits Ouvrages, soit tenue pour dûement signifiée; & qu'aux Copies collationnées par l'un de nos amez & féaux Conseillers & Secretaires, foy soit ajoutée comme à l'Original. Commandons au premier notre Huissier ou Sergent sur ce requis, de faire pour l'exécution d'icelles, tous Actes requis & nécessaires, sans demander autre permission; & nonobstant clameur de Haro, Charte Normande, & Lettres à ce contraires : Car tel est notre plaisir. DONNE à Paris, le huitième jour du mois de May, l'an de grace mil sept cent quarante-quatre, & de notre Regne le vingt-neuvième. Par le Roy en son Conseil. SAINSON.

Registré sur le Registre XI. de la Chambre Royale des Imprimeurs & Libraires de Paris, N°. 304. Fol. 256. conformément aux anciens Reglemens, confirmez par celui du 28. Février 1723. A Paris le 15. May 1744. Signé, SAUGRAIN, Syndic.

Maran, Prudent,

Divinitas domini nostri Jesu Christi, Manifesta in Scripturis et
Traditione

Paris 1746

2 Dogm. 216 s

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10325534-1